

بەمانی ئایینی ئیسلام

نووسینی

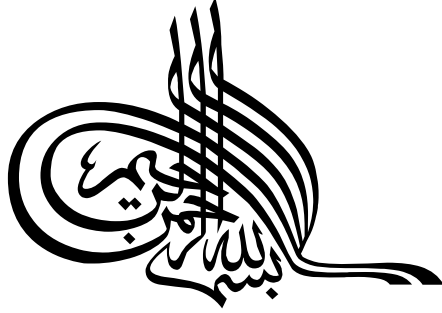
د. رشیدی عسلیان

د. قحطان عبدالرحمن الدوری

بە کوردی کردنی

زینب ارعزیزخاڤا

بِنه ماكانى
ئايىنى ئيسلام

بڼه ماكانی ئایینی ئیسلام

نووسینی:

د. قحطان عبدالرحمن الدوری

ماموستا له کولیی شریعه

زانکوی بهغداد

د. رشدی علیان

ماموستا له کولیی شریعه

زانکوی بهغداد

به کوردیکردنی

زیبار عزیزخان

ناوی کتیب : بنه ماکانی ئایینی ئیسلام
 وهر گیرانی : زبیار عزیزخان
 نهخشه سازی : کۆمپیوتهری هیوا
 خسته ت : نهوزاد کۆبی
 بهرگ : أمین مخلص
 نۆره و سالی چاپ : یه کهم ۱۴۳۴ ک - ۲۰۱۳ ز
 تیراژ : ۱۵۰۰ دانه

له بهرپوه بهرایهتی گشتی کتیبخانه گشتیهکان
 ژماره سیپاردنی (۷۶۳) سالی ۲۰۱۲ پیدراوه

مافی لهچایدانهوهی پارێزراوه بو نوسینگهی تهفسیر

نوسینگهی تهفسیر

بو بلاوکردنهوهو راگه یاندن

ههولیر - شهقامی دادکا - زبیر نوئیلی شیرین پلاص

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

بۆ باڵا وێستنهوه و نهوێستنهوه

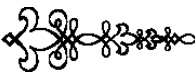
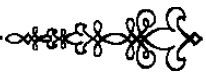
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله والصلاة والسلام على سيدنا محمد رسول الله وعلى آله وأصحابه ومن
والاه وبعد:

مه معلومه كه نایینه ئاسمانیه كان گشتیان بو ئه وه هاتوون كه سه رفرزای
ئاده میزاد وده دست بیئن و بو سودی بهنده كان هه ناردراون بو ئه وهی به خووشی ژیان
به رنه سه ر و له رۆژی دواى دا به بهه هشتی خودای مه زن شاد بین.

ئه م نایینه پیرۆزانه له رپڭای پیغه مبه رانه وه (درودی خودایان له سه ر بی) به
ئومه ته كانیان راگه یه نارون، جا هه ندیک له م مروفانه باوه رپیان هیناوه و رپڭای
راستیان هه لئبژاردوه كه له گه ل فیتره تی پاک گونجاوه، و هه ندیکیشیان سه رکه ش و
عاصی بوونه و به ره له سستی پیغه مبه رانیان کردوه و کیشه و به ره ره كانیان
نواندوه هه ر جارێ به شیوازیك داواى جوړیک به لگه یان کردوه، نه ك بو ئه وهی
بروا بیئن به لگو بو به رنه گار بوونه وه و به ره ره چدانه وهی داواکارى ئه م پیغه مبه ره
پیرۆزانه بووه، و ئه م پیغه مبه رانه به پالپشت به سه روش و وه حى ئیلاهی چه ندین
موعجیزاتی جوړاو جوړیان نیشانداوه بو سه مانندی ره وای داواکاریه كانیان و به لگه ی
روون و ئاشکرایان بو هیناوان به لأم گاوه رکه كان هه ر ئاماده نه بوونه كه باوه ر به م
به لگانه به یئن، و گه وره ترین به ره به ست له به رده میان چاولیکه ری باوو باپیرانیان
بووه كه له سه ر بیروپرای هه له ژیاون و هه روه ها له خووبایی بوونیان بووه به (عه قل)،
كه وایان زانیوه عه قل ده بی حاکم بی به سه ر هه موو شتیكا، و هه ر شتیك له گه ل
عه قلی ئه وان گونجاوه نه بی ئه وا شیواى باوه ر پی هینان نییه...

کاتیك نایینی پیرۆزی نیسلام هات و له دوورگه ی عه ره بی سه ری هه ئدا، ئه م
خه لگه ی ئه و کات ئومه ته تیکی نه خوینده وارو ساکار بوون، هیچیان له نایینه کانی
پیشوو و فه لسه فه نه ده زانی، هه ندیک یاسای خیله کی ساده به رپوهی ده بردن، و
له رووی بیروباوه ردا بته داتاشراوه كانیان ده په رستن كه له به ردو دارو قورو خورما

دروستیان ده‌کردن، بۆیه که بانگه‌بێستی حه‌ق و ر‌ه‌وای ئیسلامیان بیست سه‌رسام بوون و ئۆقره‌یان لێ براو زۆریان لا سه‌یر بوو که باس له‌ یه‌کتا په‌رستی خودایان بۆ ده‌کری و باسی ژیا نه‌وه‌ی پاش مردن و به‌هه‌شت و جه‌هه‌نهم ده‌کری، جا په‌رسیاری سه‌یرو دژایه‌تی جو‌راو جو‌ریان ده‌کرد و به‌ره‌هه‌ستی ئه‌م دینه‌ راست و ر‌ه‌وا یه‌یان ده‌کرد، پی‌غه‌مبه‌ری خودا (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) وه‌لامی په‌رسیاره‌کانی ده‌دانه‌وه‌و به‌لگه‌ی حاشا هه‌لنه‌گری بۆ ده‌هینانه‌وه‌.

و کاتی‌ک موس‌لمانان کو‌چیان کرد بۆ مه‌دینه‌ی په‌یرو ز له‌گه‌ل جو‌ریکی تر له‌ گاوره‌کان به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ که ئه‌وه‌ی شجوله‌که‌کانی مه‌دینه‌ بوون که شیوازیکی نو‌ییان له‌ په‌رسیارو به‌ره‌هه‌ستی نیشان ده‌دا، وه‌ک په‌رسیار له‌ (غه‌یبیات)ی وه‌ک (ر‌وح) و هه‌والی ئوممه‌تانی پی‌شوو... هه‌تد، به‌لام قورئانی په‌یرو ز وه‌لامی ئه‌م په‌رسیارانه‌ی ده‌دانه‌وه‌..

جا ئه‌م کیشه‌ی نیوان ئاده‌میزاده باوه‌رداره‌کان و بێ باوه‌ران و ئه‌م به‌لگانه‌ی که ده‌خرانه‌روو بۆ سه‌لمانندی راستی ئاینه‌کان سه‌ره‌تای بنه‌مای ئاینیان پێک ده‌هینا. وه‌ تاکو پی‌غه‌مبه‌رمان (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) له‌ ژياندا بوو وه‌لامه‌کانی له‌ ر‌پی وه‌حی داده‌به‌زین و خوای گه‌وره‌ به‌لگه‌کانی داده‌به‌زاند و گاوره‌کانی پی‌ ده‌به‌زاندن، به‌لام پاش کو‌چی دوایی پی‌غه‌مبه‌ری خودا (درودی خودای له‌سه‌ر بێ) وه‌حی په‌چرا، بۆیه شیوازیکی تر له‌ به‌لگه‌ پی‌ویست بوو بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی ئه‌م هی‌رشه‌ فیکریه‌ی دوژمنانی دین به‌رپایان ده‌کرد که ئه‌وه‌یش به‌لگه‌ی عه‌ق‌لی و فه‌لسه‌فی بوون وه‌ له‌وئ زانستی (که‌لام) سه‌ری هه‌لدا، ئه‌مه‌ش له‌سه‌رده‌می ئه‌مه‌ویه‌کان بوو کاتی‌ک جو‌رها خه‌لک هاتنه‌ ناو بازنه‌ی ئیسلام و هه‌ندیکیان به‌ پیلانی دارپ‌ژراو هاتبوونه‌ ناو ئیسلام بۆ ئه‌وه‌ی بیروباوه‌ری موس‌لمانان تی‌ک بدن، و جه‌ده‌ل و کیشه‌ک‌یش به‌ تووندی سه‌ری هه‌لدا به‌ تاییه‌ت ده‌رباره‌ی (خه‌لقی قورئان) و (قه‌زاو قه‌ده‌ر) و (سیفاتی ئیلاهی)... که مو‌عته‌زیله‌ و خه‌وارچه‌کان ئه‌مه‌یان رو‌ژاند و خه‌ریک بوو ئوممه‌تی ئیسلام به‌ره‌و هه‌لدی‌ریکی ترسناک به‌رن، و ئه‌م شه‌پۆله‌ فیکریه‌ ترسناکه‌ ماوه‌ی سه‌ده‌یه‌کی خایاند تاوه‌کو ده‌رچوونی پی‌شه‌وا (أبو الحسن الأشعري) / ۲۶۰- ۳۲۴ کو‌چی/ که به‌ به‌لگه‌ی (نه‌ق‌لی و عه‌ق‌لی) بۆ جو‌ونه‌کانی مو‌عته‌زیله‌ی

هەلۆه‌شانده‌وه، هەروەها (أبو منصورى ماترىدى) / ۳۳۳ كۆچى / كە لەسەر بیروباوەرى ئەهلى سوننە و جەماعە بوون و عەقائىدى ئىسلامیان بە جوانى روون كرده‌وه و ئوممەتى ئىسلامیان رزگار كرد له فیتنەى ئیعتزال و خەوارىج. پاشان چەندین زانیانی پایه‌بەرز لەم مەیدانەدا هاتنە پێش بۆ چەسپاندنى عەقائىدى ئىسلام و بەرپەرچدانەوهى بۆچوونە هەلەكان وەك: (ئیمامى غەزالى ۵۰۵ ك) و (ئیمام فخرالدین الرازى ۶۰۶ ك) و (ئیمام الحرمىن الجوبىنى ۴۷۸ ك) كە ئەمانە گشتیان لەسەر بیروپرای ئەهلى سوننە و جەماعە بوون و زانستى (كەلام) لەسەر دەستى ئەوان زۆر گەشەى كرد.

ئەم زانستە پێویستى بە وشىارى تەواو و شارەزایى قوول هەیه و خویندە‌وه‌و كار لەسەر كردنى ئاسان نییه، دەبێ لەسەر چاوه باوەر پێكراوه‌كان وەر بگىرێ و لەو پەرتوكانە بخویندرێ كە جىگای متمانەى ئوممەتى ئىسلامن بۆ ئەوهى تووشى هەلە نەبین و لە رێى ئەهلى سوننە و جەماعە لاندەهین.

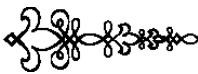
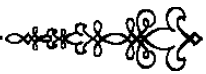
بەكۆكێ لەم پەرتوكە سەردەمیانەى كە لە زانكۆكانى عێراق دەخویندرێ پەرتوكى (أصول الدين الإسلامى) یە كە بە شى‌وازیكى زانستى و ئەكادیمى و بە زمانىكى سەردەمیانە ئەم بابەتەى تێدا روون كراوه‌تە‌وه. خودا جەزای نووسەرانى بداتە‌وه -، و براى عەزیزمان كاكە (زىبار) هەلساوه بە وەرگێرانی بۆ زمانى كوردى - خودا جەزای ئەویش بداتە‌وه‌و تە‌وفىقى بدا بۆ زیاتر خزمەت كردن بە ئىسلام و مۆسڵمانان.

بى گومان ئەم كارە پیرۆزە سودى بەرچاوى دەبێ بۆ قوتابیان و خویندە‌واران بەگشتى كە ئارەزووى شارەزابوونیان هەبێ بۆ تىگە‌پشتن لە عەقائىدى ئىسلامى پیرۆز.

وصلی الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم

د. ماح ملا محمد بەرزى‌وه‌بى

رەمەزان / ۱۴۳۳

پیش‌نووس

راستیەك هه‌یه دهمه‌وێت بیخه‌مه‌روو ئه‌وه‌یش ئه‌وه‌یه هه‌ر كاتیك باس و خواس هاته سه‌ر ئه‌و په‌رتوكانه‌ی كه له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکه‌ی دیکه وه‌رگێرداون خوینه‌ر راسته‌وخۆ له په‌رتوکه وه‌رگێرداوه‌که دوور ده‌که‌وتیه‌وه به‌هۆی خرابی هه‌ندیك له برا وه‌رگێره‌كانمان که به‌داخه‌وه ده‌لێم به‌بێ ئه‌وه‌ی شاره‌زایی و پسه‌وریان له بواری وه‌رگێراندان هه‌بیته‌ت خۆ ده‌به‌ر ئه‌و کاره سه‌خته راده‌که‌ن و سه‌رو گوێی لی ده‌قترین و خوینه‌ر له‌خۆیان ده‌تۆرین. من خۆم یه‌کیك بووم له‌و خوینه‌رانه‌ی که له‌گه‌ڵ په‌رتوکه وه‌رگێرداوه‌کاندا ته‌نیا به‌روانین و ته‌ماشاکردنیانه‌وه شه‌که‌ت و ماندوو ببووم، بۆیه ده‌خوام رایبگه‌یه‌نم و بلێم به‌تۆی خوینه‌ری ئازیز که وه‌رگێری ئه‌م په‌رتوکه (بنه‌ماکانی نایینی ئیسلام) برای هیژام (زێبار عزیزخان) وی‌رای ده‌ست خۆشی کردنم بۆ ئه‌و کاره ده‌گه‌من و ناوازه‌یه‌ی خوازیارم کاره‌کانی به‌ برشته‌ر بن و شایه‌نی باسه که ناوبراو هونه‌ریکی تایبه‌ت به‌ خۆی گرتۆته‌به‌ر بۆ وه‌رگێران، به‌دلتیاییه‌وه خوینه‌ر هه‌ست به‌ شه‌که‌تی و بێ زاری ناکات له‌ کاتی خویندنه‌وه‌یاندا نه‌ك هه‌ر هه‌ست به‌ شه‌که‌تی و بێ زاری ناکات به‌لکو تام و چێژیکی له‌ راده‌ به‌ده‌ر له‌ وه‌رگێراوه‌که وه‌رده‌گریته‌ت خودا پاداشتی به‌خێر بداته‌وه.

ئه‌وه‌نده به‌ وردی و دانایی و سه‌لیقه‌وه کاری وه‌رگێرداوه‌که‌ی کردوووه بۆ دانیشه‌وه ئه‌گه‌رچی وه‌رگێران هونه‌ریکی گه‌لیك سه‌خته نه‌خاسمه‌ نوسراوه‌که له‌ مه‌ر بیروباوه‌رو ئه‌و گری کویره‌ ده‌رونیانه‌ بدوێت که سه‌له‌های سه‌له‌ هه‌ر دوو ته‌وژمی ئیمان و عه‌قیده و کوفرو بێ باوه‌ری ده‌به‌ریه‌ك راجوون و هه‌ر یه‌که‌یان بنیاتانی بینای خۆیان له‌ دژی یه‌که‌تر فراوان و گه‌وره ده‌که‌ن ته‌نانه‌ت کیشه‌ی ئیمان و عه‌قیده و کوفرو بێ باوه‌ری هه‌موو جیهانی ته‌نیوه‌و ته‌واوی ته‌کنه‌لۆژیای و زه‌ی خه‌لکیان له‌ پیناویدا خسته‌وته‌گه‌ر، بۆ یه‌ك لاکردنه‌وه‌ی گومان و دوودلی له‌لایه‌ك و په‌ش کردنه‌وه‌ی یه‌که‌تریان له‌لایه‌کی دیکه‌وه له‌گه‌ڵ هه‌موو ئه‌مانه‌ی رابرا وه‌رگێر توانویه‌تی به‌پینووسی خۆی بیری خوینه‌ر بشله‌ژینیت و په‌رش و بلاو ئالۆزی بکات له‌ میانه‌ی خویندنه‌وه‌و تیکه‌لبوونی له‌ نیو فیکرو ویست و خواست خه‌یالی

نوسه‌ردا، خوینەر له یادو بیرویدنا نامینیت ئاخۆ ئەم پەرتوگەى له بەر دەمیدایه وەرگیر له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکى دیکه وەرگیراوه که به‌وشیوه دانسقهیه له‌گه‌ڵ هه‌ست و نه‌ستیدا تیکه‌ڵ بووه یان خۆى ئەم پەرتوگەى نووسیوه‌و کارى وەرگیرانى نه‌کردووه، ئەمه‌ وێرای به‌کارهێنانی زمانیکى پاراوو سوک و ئاسان و ڕوون و ڕه‌وان و ئاشکرا که ده‌بیته‌ جیگه‌ى ڕه‌زامه‌ندى خوینهرانى.

دیاره کارى وەرگیرانیش پێویستی به‌ زمانیکى ڕوون و ڕه‌وانه‌ که‌ گوزارشت له‌ بۆچوونه‌کانى نووسه‌رى پەرتوکه‌ وەرگیراوه‌که‌ بکات به‌بێ شێواندن و تێکدان و تێک گیران و گۆڕینی ئەسلى مه‌به‌ست که‌ وەرگیر خۆشبه‌ختانه‌ به‌ ئەمانه‌تى عیلمیه‌وه ته‌واوى ئەو بنه‌مایانه‌ى ڕه‌چاوکردوون دوابه‌دواى به‌سه‌رداچوونه‌وه (المراجعة) و خویندنه‌وه‌ى وەرگیردراوه‌که‌ به‌ فه‌خره‌وه‌ به‌ برائى وەرگیرم ڕاگه‌ياند به‌ ئەندازه‌یه‌ك هه‌ول و ماندوبوون و شه‌ونخونیت کردووه و مافى ته‌واوت به‌ وەرگیراوه‌که‌ داوه‌ ده‌توانم بلێم ئەگه‌ر له‌مه‌دوا به‌ گریمانە (بشمريت) هیوادارم خوا ده‌ست به‌ ته‌مه‌نیه‌وه‌ بگريت بۆ زیاتر خزمه‌تکردن به‌ فه‌ره‌هنگ و کلتور و که‌له‌پورى ئیسلامى، ویزدانت ئاسوده‌ بیٔ و په‌رۆش مه‌به‌ هه‌ج نه‌بیٔ ئەم شاکاره‌ وەرگیردراوه‌ت له‌ دواى فه‌وتى خۆى جێ هه‌شتووه، به‌ حوکمى نزیکیم له‌ وەرگیره‌وه له‌ ڕیگه‌ى خویندنه‌وه‌و موئالاکردنى سه‌رجه‌م وەرگیردراوه‌کانى (بانگخوازه‌و پێغه‌مبه‌ر نییه‌، ته‌وژمى فیکرى سیاسى وه‌هابى، بنه‌ماکانى نایینی ئیسلام، بیروباوه‌رى ئیسلامى و مه‌زه‌به‌به‌کانى، گه‌شه‌سهندنى فیکرى سیاسى شیعه‌ له‌ ڕاویژه‌وه‌ بۆ ویلايه‌ت فه‌قیه) هه‌ستى ئەوه‌م بۆ دروست بووه‌ که‌ به‌ قه‌ناعه‌ته‌وه‌ ده‌لێم: هه‌روه‌ك بلێى خواى گه‌وره‌ ناوبراوى ته‌نیا بۆ کارى وەرگیران خولقاندووه، به‌ هیواى ته‌مه‌ن درێژى و له‌ش ساغى و کۆلنه‌دان، ئیتر هه‌ر سه‌که‌وتوو بیت له‌ کاره‌کانتدا.

ڕه‌قیب ره‌سول ڕوستایى

پێش نوێژو وتارخوین - سۆران

٢٠١٢/٧/٨

پیشه کی وەرگیر

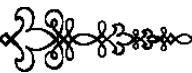
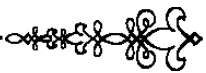
سوپاس و ستایش بۆ ئەو خواپەیی که زانایە، دەسەڵاتداری زالی دانایە، هەربووی بۆ سەرەتایە، نەبوون بۆ ئەو ئەستەمە، بۆ کۆتای خاوەن توانایە، کات بەسەریدا نایە، درودو سلاو وەک پێژنەیی بارانی بەهار بپرژێ بەسەر گیانی ئەو پیغەمبەرەیی که فەوتپنەری ناحەقە، پڕۆشکەرەووی راستیە بە بەلگەیی ئاشکراو پوون.

پاشان!

کاتیکی مەرۆفی لە دایکی دەبییت و یەکەم هەنگاو دەنییت بۆ ناو بازنەیی ژایانی دونیا، ئەوا لەسەرەتای چاوە هەڵپنانی بە رووخسارو دیاردەکان چەندین پرسیار لەگەڵ ئەمەدا لە دایکی دەبن، ئەم پرسیارانە شتیکی سروشتین که بەخوارسکی لە دەروون و فیتزەتی مەرۆفدا جیگیر کراون، مەرۆفی هەر لە بچوکترین شت تا گەورەترینیان نیشانەیی پرسیارێ لەسەر دادەنییت، گرنگترین پرسیاریش لەناو ئەو کۆمەڵە پرسیارەدا ئەوویە لە کوی هاتووم؟ بۆچی هاتووم؟ بۆ کوی دەچم؟ کۆ منی بەدیھیناوە؟ ...تاد، بەلێ ئەم پرسیارانە گرنگ و گەورەن بە ئەندازەیی ئەو شتانەیی پرسیاریان لەبارەووەکراوە، پرسیار لەبارەیی مەرۆفی خۆی کراوە، پرسیارێکی گرنگە، چونکە مەرۆفی خۆی مەتەلێکە و جیھانیکی بچوک کراویە، پرسیار لەبارەیی بەدیھینەر کراوە؟.

هەر پرسیارێکی وەلامێکی دەست دەکەوێت چ راست یان هەلە، جاری واش هەبۆه پرسیارەکی بەبۆی وەلام ماوەتەووە. وەلامەکانیش دەگۆرپن بە هۆی جیاوازی عەقل و ژینگە و توانای مەرۆفەکان، بۆیە هەر یەکەو بە ئاوازیکی لەبارەیی ئەو شتانە دەپخویند! تا وای لێهات زۆریکی لە مەرۆفی هەر لە گێژاوی گومراپیدا خول دەخۆنەووە بوونەتە دەنگیکی جیاوازی نامۆ لە ناو سەدای بوون و شانۆی ژیان!

بەهۆی کاریگەر بوونی عەقلی مەرۆفی بە دەورووبەر و هەست و ئارەزووەکان و

سنوردارییه که ی، عهقل نهیتوانی ئه و رۆله ی خو ی بگپریت که بو ی دیاریکرا بو، بو یه خوا ی گه و ره په یام و په یامبه رانی (سه لمان لئ بیت) نارد بو ئه وه ی مرؤفایه تی پیناسه ی خو ی بزانی ت، پینگه که ی دیاری بکری ت، له هاوکیشه ی ژیان و ئه رک و مافه گانی روون بکری نه وه.

پیغه مبه ران (سه لمان لئ بیت) به ئاره قه و خوین و رۆح و جهسته یان تی کو شان له پیناو گه یاندنی په یامی ناسمانی که پاسپارده ی خوا یی بوون بو مرؤفه کان و راسته پریکردنیانه بو سه رفرازی دین و دونیا و دواړو ژ.

خوا ی گه و ره به فزل و به خشخشی خو ی دوا یین پیغه مبه ر هاوړی له گه ل دوا یین په یامی ره وانه کرد بو مرؤفایه تی، تا ئه و کو تا په یامه ببیته ده ستوری هه می شه یی بو گو زه ران و کلیلی نه ینیه کانی ژیان و تا که ریگه ی به خته و هری و خو شگو زه رانی، به هاتنی ئه و پیغه مبه ره (صلواته علیه وسلم) جیهان هه نگاوی نا به ره و قو ناغی کی نو ی وه و مرؤفایه تی دووباره شادبو و وه به نووری پیغه مبه رایه تی.

به ئی ئه م پیغه مبه ره (صلواته علیه وسلم) پایه به رزو موباره که خا و نه ی په یامی کی کورت ما وه دیاریکرا و بو کات و شوین و گه لیکی پی نه بو و، به لگو هه لگری مه شخه ئیک بو و که جیهانی روونا ک کرده وه، له ژپر چه تری په یامه که ی هه مو و چین و تو یژ و نه ته وه و هؤزیک له هه ر سه رده می ک له سه رده مه کان کو ده بنه وه و جیگایان ده بی ته وه، هه ر که سی ک چه نده برینی گومانه کانی قول بن و نه خو شی بی با و هړی سه خت بی ت ئه و ا ده توانی ت چاره سه ری ته و او ی ده ست بکه ویت له تیمارگه ی ئه و پیغه مبه ره نازداره (صلواته علیه وسلم).

ئه م په یامه ی پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) کانیاوی که به لأم جیاواز له کانیا و ه کانی تر، که خه لگی نه ک به خوار دنه وه لی تی تیر ده بن، ته نانه ت له که ناریشدا ئارام و دل دامه زرا و ده بن، هیچ که س لی پاشگه ز نه بو ته وه، که تامی ئاوی ئه و کانیا و ه ی نو شی بی ت، هیچ که س تامی ئه و کانیا و ه ی نه کردو وه، که لی پاشگه ز بو و بی ته وه.

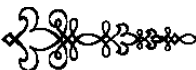
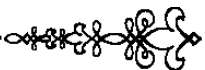
ئه م په یامه گرنگی زوری دا وه به هه مو و بواره کانی ژیان به تایی به ت لایه نی بیرو با و هړو عه قیده، چونکه ئه م لایه نه بناغه و ره گ و ریشه ی که سایه تی تا ک و

كۆمەلگەيە، زانايانى قوتابخانەى قورئان گرنگىيەكى زۆريان داوہ بەم لايەنە وەك ئەركىكى ئايىنى سەرشانىيان، ئەم كتيبەش ھەولئىكە لەو ھەولئانەى كە ھەمىشە و نەبەر اوھيە بۇ ڤوون كرددنەوھى راستىيەكانى بىروباوہڤ. لەبەر ئەوہ بەندەى ھەژارو بى ھىزو لاواز ھەلسا بە بەكوردى كرددنى تا بتوانىت بەم كارەى خزمەتئىك بە ئارەزوومەندانى پيشكەش بكات و ببىتە ماىيەى دەولەمەند كرددنى كتيبخانەى كوردى بە كتيبى ناوازەو دەگمەنى لەو جوۆرە خوا پاداشتى (دانەران) بداتەوھو بە بەھەشتى پان و بەرىنيان شاد بكات.

لە كۆتايىشدا بەپيويستى دەزانم كە سوپاسى ئەم بەرپزانە بكەم كە بەھەر شيوھىيەك لە شيوھەكان يارمەتياندام: (د.ملا مادح بەرزپوھىيى، م. انعام محمد طاھر، م. نىعمەت بازىد، م. ملا رقيب رەسول رۇستايى، ملا محمود) خواى گەورە پاداشتيان بداتەوھ^(۱)، خواى گەورە ئەو كارەم بكاتە توپشوى دوارۆژم.

زۇبىيار عزىزخان سۇرئان

(۱) بۇ ڤاھى ئايەتەكانى قورئانى پىرۆز سوودم بىنيوھ لە: خولئاصەى تەفسىرى نامى، دانراوى مەلا عبدالكرىمى مدرس. تەفسىرى ئاسان بۇ تىگەشىستى قورئان، نووسىنى بورھان محمد أمین. شايەنى باسىشە كە لە وەرگىڤرانى دەقتىكدا، سوودم لە سەرچاوھىيەك وەرگرتبىت بە ھەر ناونىشانىكى بوو بىت نامازەم بۇ سەرچاوھو ژىدەرەكە كرددوھ. لە كاتى نووسىنى سەرچاوھەكانى پەراويزدا راستەوخۆ ژمارەى بەرگ و لاپەرەكەم نووسىوھ. (وەرگىڤر).

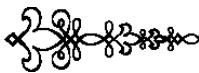
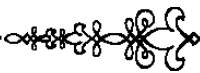
دابەش کردنی کارەکان لە نیوان هەردوو نووسەرە کە

د. رشیدی علیان (ئەمانە ی خوارەوی نووسیوە :

- ۱- بەشی یەكەم : چەند توێژینە و دەیه کی رێخۆشکەر.
- ۲- ئە بەشی سییەم ئەمانە ی نووسیوە :
- دەروازە ی یەكەم : عەقڵی مەزھ و پێویستی بە رێنمای پێغەمبەراییە تی.
- دەروازە ی دووهم : مشتومڕ ئە گەل ئەوانە ی نكۆلی ئە پێغەمبەراییە تی دەکن.

د. قحطان عبدالرحمن الدوری (ئەمانە ی خوارەوی نووسیوە :

- ۱- بەشی دووهم : خواناسی (ئیلاھیات).
- ۲- ئە بەشی سییەم ئەمانە ی نووسیوە :
- دەروازە ی سییەم : پێغەمبەراییە تی بە شیوە یه کی گشتی (النبوة العامة).
- دەروازە ی چوارەم : پێغەمبەراییە تی بە شیوە یه کی تاییه تی (النبوة الخاصة).
- ۳- بەشی چوارەم : رۆژی دوایی (الیوم الآخرة).

به ناوی خوای به خشندهی میهره بان

پیتشه کی چاپی چواره م

چاپی سییه می ئه م کتیه وه ک پهیره و (منهج) په سهند کراوه، که له بابتهی بیروباوهرو عه فائیدی ئیسلامی دا ده خوینریت له زانکۆگانی عیراقدا ئه و له بهرده ستدا نه ما.

بو دابین کردنی پیداویستی قوتابیه کانمان، ئه م چاپه که هه له کانی راست کراونه ته وه و بزار کراوه ده یخهینه بهرده ست، به پئی پلانی وه زاره تی خویندنی بالاو توپزینه وه ی زانستی له پيشخستنی کتیه پهیره و ی (منه جی) یه کان.

ئهمه ش دوای کۆچی دوایی هاوه ئم (مامۆستا د. رشدی علیان) که له ئیواره ی یه ک شه ممه (۳) ی مانگی رهمه زانی (۱۴۰۹) به رامبه ر (۹) ی نیسانی (۱۹۸۹) چوو به ره رحمه ت و به زهیی خوای گه وره، که به راستی باشرین برا و دراوسی و هاوه ئم بوو، خوای گه وره به ره رحمه ت و به زهییه کی زور دایگریت و نیشه ته جیی بکات له به هه شته پان و به رینه که ی، به راستی هه ر ئه و بیسه ر و وه ئامگۆی دوعایه.

د. قحطان عبدالرحمن الدوری

مامۆستا له کۆلیژی شه ریه - زانکۆی به عداد

۱۴۱۱ ک - ۱۹۹۰ ز

به ناوی خوی به خشندهی میهره بان

پیشه کی چاپی سییه م

پاش ئه وهی لیژنهکانی زانستی له زانکۆکانی وڵات ئه و کتابه ی ناساند وهك پهیره و (منهج)ی خویندن له بابته ی عهفائیدی ئیسلامی و وهزارته ی خویندنی بالا، تووژینه وهی زانستی کردیه مووکی خوئی ئه و چاپی به که م و دووهمی ئه م کتیبه نه ما و بهردهست نه که وت.

به پشت بهستن به پلانی وهزارهت له دانانی کتیبی پهیره و (منهج)ی و پیشخستنی، ئه و ئه و کتیبه ی خوومان دهخهینه بهردهست به بزارکراوی و زیادکراوی به شیوهیه که ئه و چه مکه نه له خو بگریت که دانی پیدانراوه بو ئه وهی بخوینریت له و بابته.

داوا له خوی پایه بهرز ده کهین که ئه و کاره مان بکاته جیگای په زامه ندی خوئی، قوتابیان خۆشه ووست و خوینه رانی به پرۆژ سوودی لی ببینن، به راستی پهروه رده گار بیسه ری نزاو دوعایه.

سو پاس و ستایش بو پهروه رده گاری جیهانیان.

نووسه ران

١٤٠٦هـ - ١٩٨٦ز

به ناوی خوای به خشندهی میهره بان

پیشه کی چاپی دووهم

پاش ئه وهی لیژنه کانی زانستی تایبتهت به بابتهتی عهقائیدی نیسلامی له زانکۆکانی وڵات، کاتیك لیژنه ی پهیره وهکان (منهاج) ی فیرکردن له وهزارهتی خویندنی بالآو توپژینه وهی زانستی وهك کتیبی پهیره و (منهج) ی ناساند و کردیه موئکی خوئی، ئه و پاش چهند مانگیکی کهم چاپی یه کهمی ئه م کتیبه نه ما و بهردهست نه کهوت.

ئیمهش ئه و کتیبه دهخهینه روو بو چاپی دووهم به بژارکراوی و زیادکراوی. داوامان وایه له خوای به خشنده و بالآدهست و خاوهن شکۆ که خوینهری به پرژی لی سوودمه ند بکات، به راستی خوای گه وره بیسه رو نزا وهرگره، له سه ره تاوه تاکۆتایی سوپاس بو په روه ردگاری جیهانیان.

نووسه ران

١٤٠١ - ١٩٨١ ز

به ناوی خوی به خشندهی میهره بان

بیتسه کی چاپس به کهم

ماوهیه کی دوورو دیژه جیهان شه پۆل ئەدات به چهند بیروباوهری فرمو جیا جیا، قیژهو هاواریه تی به چهند هرزیکی مملانیکه ری شله ژاو، ههر یهک گومانی ئەوه دهبات که ئەو رینمایی کراوه له سه رچاوهی حه قیقه تیرئاو بووه.

ئیمه ی موسلمانان به م روڤایه تیه ویله به زیمان دیته وه، که هه واو ئارمزوو پالنه ریه تی، مملانیکان دهوریان داوه له کاتیکه وه بو کاتیکی تر به ره وه فه وتان کیشی ئەکه ن، به لأم ئیمه ده مانه وی نیسلام مروڤایه تی بنیات بنیته وه، چونکه ههر نیسلامه که ده یگه یه نیته سه ره رزی داواکراو (منشود) و ژیانی به خته وه، و پاکی ده کاته وه له پیسی رق و کینه و خوویستی و خو په سه ندی (انانی) و گومرایی، خوی پایه به رز فرموویه تی: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ (الانبیاء: ۱۰۷). واته:

"ئهی محمد (ﷺ)" ئیمه تو مان ره وانه نه کردووه ته نها بو ئەوه نه بی ت که بی ته ره حمه ت و به ره که ت بو هه موو جیهانییه کان). ئەو به زه یی و ره حمه ته له وه، ده دره وشیته وه که: باوهر بوون به خوی گه وره له سه ر گشت تاکیکی پیویست کردووه، تا باوهر بینیت که ههر خوی گه وره خاوه ن سامان و مولکه، ئەوه ی مروڤ هه یه تی

ئه وا له دهستی ده جیت. خوی پایه به رز فرموویه تی: ﴿ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ تُوْتِي الْمَلِكُ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكُ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ (آل عمران: ۲۶). واته: "ئهی پیغه مبه ر (ﷺ)" بلی: خوی به تو

خاوه نی هه موو شتیکیت، ده سه لآت ده به خشیت به ههر که سیك که به تویت و ده سه لآت و درده گریته وه له ههر که سیك به تویت ههر که سیك به تویت بالآدهستی ده که یه تی، ههر که سیکیش به تویت زه لیل و بی ده سه لآت و ژیر دهستی ده که یه تی، ههر چی خیر هه یه ههر به دهستی تو یه، بی گومان تو ده سه لآتداری به سه ر هه موو

شتیکدا).

تا باوهر بِنیّت که دواروژ له‌ناو ناحیّت و ههر دهمینّیت، خوی پاک و بهرز
 فهرموویه‌تی: ﴿ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۗ ﴾ (الأعلى: ۱۷). واته: (له کاتی‌کدا قیامه‌ت و
 به‌ده‌ست هی‌نانی به‌هه‌شت چاک‌تره و به‌رده‌وامیشه). که خانه‌ی سزاو پاداشت و
 لی‌پرسی‌نه‌ویه، جا بویه پی‌ویسته مرؤف لی‌پی‌چینه‌وه بکات له‌گه‌ل خوی بهر له‌وه‌ی
 خوی گه‌وره لی‌پی‌چینه‌وه‌ی له‌گه‌ل بکات له‌سه‌ر کارو کرده‌وه‌ی پیش‌ووی. خوی
 پایه‌به‌رز فهرموویه‌تی: ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۗ ﴾
 (۱۱۵) فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَبِيرِ ﴿ ۱۱۶ ﴾ المؤمنون: ۱۱۵،
 ۱۱۶. واته: (نایا گومان‌تان واده‌برد که به‌راستی نی‌مه نی‌وه‌مان به‌بی مه‌به‌ست دروست
 کردووه و نی‌وه بو‌لای نی‌مه ناهین‌رینه‌وه؟!، به‌رزو بلندی بو‌خوا، پاشای ره‌وای
 حه‌ق، هیچ خوایه‌ک نیه جگه‌له‌و زاته، خاوه‌نی عه‌رشی شک‌ودارو به‌رزه).
 نه‌مه‌ش بو‌ئه‌ویه تا گو‌مه‌لگای پی‌بنیات بنیّت و مرؤفایه‌تی به‌و سیسته‌مه
 کامه‌ران بیّت که قورنانی پی‌روژ هی‌ناویه‌تی و پی‌غه‌مبه‌ری خوا (عَلَيْهِ السَّلَام) پروونی
 کرده‌وه. خوی پایه‌به‌رز فهرموویه‌تی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۗ ﴾
 النساء: ۵۹. واته: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوهر‌پ‌تان هی‌ناوه، فه‌رمان‌به‌ردارو گو‌پ‌رایه‌لی خواو
 پی‌غه‌مبه‌ر بکه‌ن). و خوی گه‌وره فهرموویه‌تی: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ۗ ﴾
 (عَلَيْهِ السَّلَام) پی‌ی به‌خشیوون وه‌ری بگرن، ههر فه‌رمان‌یک‌ی پیدان به‌گو‌یی بکه‌ن،
 فه‌ده‌غ‌ی ههر شتی‌کی لی‌کردن مه‌یکه‌ن، له‌خوا بترسن؛ چونکه به‌راستی خوا
 به‌تووندی تو‌له‌ده‌سین‌یت). نا له‌و کاته‌دا که سایه‌تی نی‌سلامی دروست ده‌بیّت که به
 هر‌زو بی‌روباوهر‌ده‌که‌یه‌وه سه‌ریه‌خویه، نه‌زانی ئاوی‌ته (الجهل المركب)‌ی جوله‌که و قین
 له‌دلان ئه‌وانه‌ی دوژمنی عه‌رپ و نی‌سلامن کاریگه‌ری خوی نابیّت.
 نی‌مه که ئه‌و کتیبه پی‌شکه‌ش به‌خوینه‌ری به‌ری‌ز ده‌که‌ین، مه‌به‌ستمانه که

شویئیک بگری لهو دەریا گەورەیهی بیروباوەر، تاكو بەشدار بیٔ له گەل ئەو کتیبانەهی لهو گۆرەپانەدا دانراون که بیروباوەری ئیسلامیان خستۆتەپروو، بەشیوەیهکی سادە و نزیک له هۆش (ذهن)، ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی شیوازی بوخت و پروو و ئاشکرا و خۆبەدوور گرتن له راجیایی و چوونە ناو لق و پۆپەکان که پیوستیمان پیی نیه و تەنها یەك مەزەبیشمان نەخستۆتەپروو، بەئکو رای مەزەبە جیا جیاکانی ئیسلامیمان خستۆتەپروو، تا لیكۆلەر پەیی ببات بە حەقیقەتی راجیاییەكە و تا بشزانیت که ئەو راجیاییە تەنها لە بابەتە لاوەکیەکان بوو، که زۆر گرنگ نین، مادام هەموویان کۆکن لەسەر سی بنچینەکانی ئیسلام که باوەرپوونە بەخوای پیغەمبەر و رۆژی دوایی.

لەبەر ئەمە کتیبەگەمان دابەش کرد بۆ چوار بەش:-

بەشی یەكەم: بەشیکی ریخۆشکەرە. لە میانەهی پەیداوونی زانست و گەشەسەندنی بنەماکان لەلایەن مەزەبەگەمان خستۆتەپروو.

بەشی دووهم: خوێناسی (الاهیات).

بەشی سێیەم: پیغەمبەرایەتی.

بەشی چوارەم: رۆژی دوایی.

ئومیدەوارین که ئەو کتیبە بۆشاییەك له پەرتووکخانەهی عەرەبی و ئیسلامی پر بکاتەو، داواکارین له خوا، بمانپاریزیزت له هەلخلیسکان و دوورمان بگریت زیادەرەوی، رینماییمان بکات بۆ ریگای راست ... بەراستی هەر خۆی وەلامدەرەوی دووگانمانە.

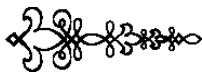
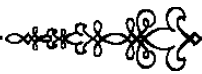
نووسەرێان

۱۳۹۷ک - ۱۹۷۷ز

به شی یه که م

لیکۆلینه وه یه به راییه کان

دهروازهی یه که م : ناساندنی زانستی بنه ماکانی ئایین
دهروازهی دووهم : میژووی زانستی بنه ماکانی ئایین
دهروازهی سییه م : بنه ماکانی ئایینی ئیسلام

ده‌روازی یه‌که‌م ناساندنی زانستی بنه‌ماکانی نایین

سه‌ره‌تا (ته‌مید):

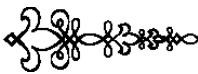
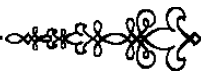
ئیسلام کۆتا په‌یامی خواپییه، هه‌ر بۆیه بانگه‌وازیکی جیهانییه و نایینیکه بۆ گشت خه‌لک، بۆ ئەم مه‌به‌سته ره‌وون کردنه‌وه‌ی بنه‌ماکانی بیروباوه‌رو عه‌قیده و بنه‌ماکانی ره‌وشت و یاسادانان بۆ لایه‌نی کرداری له‌ ئەستۆی خۆی گرتوه، که ئەمانه‌ش ده‌بنه هۆی ریکخستنی ژبانی خودی مرۆف و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ په‌روه‌ردگار و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ خانه‌واده و ئەرك و مافه‌کانی به‌رامبه‌ر ئەو کۆمه‌لگایه‌ی که تیایدا ده‌ژی... تا هه‌ست بکات به‌ حه‌سانه‌وه‌و ئارامی له‌ ژیانیدا و دلتیاش بێت له‌ ئاکام و سه‌ره‌نجامه‌که‌ی له‌ دوا‌ی مردنی.

ئه‌وه‌ی په‌یامی نایینی ئیسلام بپشکنیت ده‌بینیت سی به‌شی سه‌ره‌گی له‌خۆ گرتوه:

- ۱- بنه‌ما ره‌وشتییه‌کان (المباديء الخلقية).
- ۲- حوکه‌ کردارییه‌کان (الأحكام العملية).
- ۳- بنه‌ما بیروباوه‌رییه‌کان (الأصول الاعتقادية).

بنه‌ما ره‌وشتییه‌کان: ئەو ره‌وشتانه له‌ خۆ ده‌گریت که پێویسته مرۆف له‌خۆیدا بپنیته‌دئ و خۆی پێ برازینیته‌وه که ده‌بنه هۆی ئەوه‌ی کاری چاکه و خیری لیبکه‌ویته‌وه، وه‌ک: ده‌ستپاکی و دادپه‌روه‌ری و چاکه‌کاری و خۆبه‌که‌م زانین و یارمه‌تی پیشکه‌ش کردن، و لیخۆش بوون و چاوپۆشین، و خۆشویستن و تیکه‌ل‌اوبوون... .

ئامانجی ئەم بنه‌مایانه‌ش بریتیه‌له‌ بلاوکردنه‌وه‌ی چاکه‌کاری و ریز و دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ خراپه‌کاری و په‌ستی و کارکردن له‌ پیناو هینانه‌ کایه‌ی

کۆمه‌لگایه‌کی مرۆیی نمونه‌یی واقعی.

ئهو زانسته‌ی که پروونکردنه‌وه‌ی ئهو بنه‌ما ره‌وشتیانه له‌خۆ ده‌گریت بریتیه له زانستی ره‌وشت (الاخلاق) و ته‌صه‌وف.

حوکه‌ کردارییه‌کان: بابه‌تی ئهم لایه‌نه‌ش هه‌موو ئهو کردارانه له‌خۆ ده‌گریت که مرۆف ده‌یانکات چ په‌رستش بێت وه‌ک: نوێژ و جه‌هاد .. هتد یان مامه‌له وه‌ک: کرپن و فرۆشتن و ئه‌وه‌ی په‌یوه‌سته به تاوانه‌کان.

ئامانجی ئه‌مه‌ش بریتیه‌له:-- رپک‌خستنی کاروباره‌کانی کۆمه‌لگای مرۆیی له هه‌ر شتێ که زیانی مرۆف پێویستی پێیه‌تی له گشت کات و شوینیکدا.

ئهو زانسته‌ی که ئه‌رکی پروونکردنه‌وه‌ی ئهو یاسا (أحكامه) له‌خۆ ده‌گریت بریتیه‌له:-- زانستی شه‌ریعه‌ت و ئه‌حکام یان زانستی فیه‌قه.

بنه‌ما بیروباوه‌رییه‌کان: بابه‌تی ئهم لایه‌نه‌ش زانراوه چه‌سپاندنی بیروباوه‌ری ئایینی که په‌یوه‌سته به‌خواو سیفات و کرداره‌کانی و ئه‌وه‌ی له‌وه‌وه سه‌رچاوه ده‌گریت هه‌روه‌ها ده‌روازه‌کانی پێغه‌مبه‌رایه‌تی و دواپۆزیش ... له‌خۆی ده‌گریت.

ئامانجی بریتیه‌له: چه‌سپاندنی بیروباوه‌ری ئایینی به‌به‌لگه دئنیاکه‌روه‌وه یه‌قینی و گومان هه‌لنه‌گره‌کانی و رینمایی کردنی دینداران به‌ پروونکردنه‌وه‌ی به‌لگه بۆیان و پابه‌ندکردنی بۆ باوه‌ران به‌ به‌رپاکردنی به‌لگه له‌سه‌ریان و پاراستنی بنجینه‌کانی ئاین نه‌وه‌ک گومانه‌کانی بۆ باوه‌ران جی پێ له‌ق بکه‌ن.

ئهو زانسته‌ی که له بنه‌ما بیروباوه‌رییه‌کانه‌کۆلیتیه‌وه بریتیه‌له- زانستی بنه‌ماکانی ئاین (أصول الدین).

۱- ناوه‌کانی ئهم زانسته و هۆیه‌کانی:

ئهو زانسته‌ی که له بیروباوه‌ره ئایینییه‌کان ده‌کۆلیتیه‌وه به‌چه‌ند ناویک ناوناوه:--
 أ- الفقه الأكبر: ئیمامی ئه‌بو‌حه‌نیفه ئهو ناوه‌ی لێناوه بۆداناوه له‌کتیبه‌که‌ی خۆید (الفقه الاکبر)^(۱) باسی کردوه‌وه که: (تیگه‌یشتن له ئاین چاکتره له تیگه‌یشتن

(۱) کتیبیکی بچوکه، چه‌ند شروعه‌یه‌کی بۆ کراوه چه‌ند جارێک چاپ کراوه.

له زانست، چونکه تیگه‌یشتن له ئایین بنچینه (اصل)ه، و تیگه‌یشتن له زانست لق (فرع)ه، و پله‌وپایه‌ی بنچینه به‌سەر لق و پۆدا شتیکی زانراوه.

ب- زانستی تیرپامان و به‌لگه‌هینانه‌وه (علم النظر و الاستدلال): بۆیه‌ئهو ناوه‌ی لیئراوه، چونکه پشت‌دەبه‌ستیت به‌په‌رپه‌وی تیرپوانینی هزری، و به‌لگه‌هینانه‌وه‌ی عه‌قڵی وه‌ک هۆیه‌ک بۆ سه‌ماندنی ئهو بنه‌مایانه‌ی بیروباوهر به‌ده‌قه‌ئایینه‌کان ده‌سه‌لمیئرین به‌کاره‌یناوه.

پ- زانستی خواجه‌یه‌کزانین (التوحید) و سیفات (الصفات): بۆیه‌به‌و ناوه‌ناوبانگی ده‌رکردوو، چونکه‌ئهمانه‌ناو‌دارترین به‌شه‌کانیه‌تی، ته‌نانه‌ت باب‌ه‌تی خواجه‌یه‌کزانین و سیفاتی خوایی گرنگترین و ترسناکترین ده‌روازه‌و باب‌ه‌تن.

ت- زانستی بیروباوهر: بۆیه‌به‌وناوه‌ناو‌راوه، چونکه‌هه‌له‌ده‌ستیت به‌لیکۆلینه‌وه‌له‌عه‌قیده‌و بیروباوهری ئایینی، و سه‌ماندنی به‌لگه‌ی یه‌قینی و گومان هه‌له‌نگر، و به‌رگری کردن له‌به‌رامبه‌ر عه‌قیده‌و هزره‌دژه‌کانی.

ج- زانستی که‌لام: به‌هۆی چه‌ند هۆیه‌که‌وه‌به‌و ناوه‌ناوبانگی ده‌رکردوو ه‌گرنگترینیان ئهمانه‌ن^(۱):

۱- گرنگترین باب‌ه‌ت که‌را‌جیایی لیکه‌وته‌وه‌و مشتومپی زۆری له‌سه‌ری بوو له‌چه‌رخ‌ی یه‌که‌م بریتی بوو له‌باب‌ه‌تی (که‌لامی خوا) ئایا هه‌ربوو (ئه‌زه‌لی)یه‌و په‌یوه‌سته‌به‌زاتی خوای گه‌وره‌وه‌یاخود به‌دیه‌ینراو و دروستکراوه؟ بۆیه‌ئهو زانسته‌ناو‌را به‌گرنگترین باب‌ه‌ت له‌ناو باب‌ه‌ته‌کانی.

۲- یاخود به‌هۆی لیکۆلینه‌وه‌و گه‌توگۆ له‌نیوان هه‌ر دوولای و تووێژکار ده‌سته‌به‌ر ده‌بیّت، به‌لام جگه‌له‌مه‌له‌وانه‌یه‌به‌رامان و خویندنه‌وه‌ی کتیب به‌ده‌ست بیّت.

۳- له‌وانه‌یه‌پاسترین هۆکار ئه‌وه‌بیّت که‌زانایانی که‌لام دواون له‌و شته‌ی که‌

(۱) سه‌یری ئهم سه‌رچاوانه‌بکه: التفاتانی/ شرح العقائد النسفية، ۱۴، ۱۵. و‌المواقف وشرحه. للسید شریف ۱۶. و‌مصطفی عبدالرزاق/ تمهید لتاریخ الفلسفة الاسلامیة ۲۶۷. و‌عبدالرحمن البدوی/ مذاهب الاسلامیین ۱/ ۲۸.

پیشینان له هاوه‌لان (صحابه) و شوینکه‌وتووان (تابعین) له ئاستیدا بی دهنگ بوونه. دواون دزی بی دهنگییه، و موته‌که‌لیمه‌کان له باب‌ه‌تانیک ددهوان که پیویست بوو لیی بی دهنگ بن وهک لاسایی کردنه‌وهی پیشینانی ئایین که به ئەندازه‌یه‌کی زۆر که‌م نه‌بیته‌ئاوا نه‌چوونه‌ته‌قولایی باب‌ه‌ته‌بیرباوه‌ریه‌کان.

و- بنه‌ماکانی ئایین (أصول الدین): بۆیه‌به‌وناوه‌ناوهراره، چونکه‌بنچینه‌ی زانیاریه‌کانی ئایینه‌و‌ئه‌و‌زانیاریانه‌له‌سه‌ری‌بنیاد‌ده‌نرین، و‌له‌به‌ره‌ئه‌وه‌ی‌ئه‌رکی‌روونکردنه‌وه‌ی‌ئه‌و‌شتانه‌له‌ئه‌ستۆ‌ده‌گریته‌که‌له‌بنه‌ماکانی‌ئایین‌و‌بنچینه‌کانیه‌تی‌که‌به‌نه‌بوونی‌باوه‌ر‌دانامه‌زریته. له‌به‌رامبه‌ر‌زانستی‌(فیقه)‌که‌هه‌له‌ده‌ستیه‌ته‌به‌روونکردنه‌وه‌ی‌لایه‌نه‌ناسه‌ره‌کی‌(فروع)‌یه‌کرداریه‌یه‌کانی‌ئایین، و‌له‌به‌رامبه‌ر‌زانستی‌ره‌وشته‌و‌ته‌سه‌روف‌که‌گرنگی‌ده‌دات‌به‌لایه‌نی‌ره‌وشته‌له‌سه‌ر‌بنچینه‌ی‌چیژی‌پۆچی‌و‌ویژدانی‌ده‌روونی‌و‌دل.

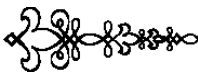
بۆیه‌ئه‌و‌ناوه‌مان‌هه‌له‌بژارد‌و‌کردمانه‌ناونیشانی‌ئه‌م‌کتیبه،‌ئامانج‌مان‌جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه‌له‌لیکۆلینه‌وه‌ی‌بنه‌ماکانی‌ئایین،‌نه‌که‌لیکۆلینه‌وه‌له‌بنه‌ما‌مه‌زه‌به‌یه‌کان،‌و‌بابه‌ته‌لاوه‌که‌یه‌کان‌چ‌تیۆری‌بن‌یان‌کرداری.

۲- پیناسه‌ی‌زانستی‌بنه‌ماکانی‌ئایین:-

به‌و‌پینیه‌ی‌که‌وشه‌یه‌کی‌لیک‌دراوی‌پال‌یه‌که،‌که‌وشه‌ی‌بنه‌ماکان‌(أصول)‌خراوه‌پالّه‌(مضاف)،‌و‌وشه‌ی‌ئایین‌(الدین)‌پالی‌دراوته‌پالی‌(مضاف‌الیه)،‌ئه‌مه‌ش‌به‌وه‌ده‌بیته‌هه‌ر‌وشه‌یه‌که‌به‌ته‌نیا‌پیناسه‌بکرین‌(له‌رووی‌زمان)‌و‌دووه‌م‌جار‌پیناسه‌ی‌بکه‌ین‌به‌وه‌ی‌ناویکه‌به‌گاردیته‌بو‌زانستیکی‌تایبه‌ته‌له‌زانسته‌کانی‌ئایین‌(له‌رووی‌زاراوه).

بنه‌ماکان‌(أصول):-

کوژه،‌تا‌که‌که‌ی‌بریتیه‌له‌بنه‌ما‌(أصل)‌مانا‌زمانه‌وانییه‌که‌ی‌بریتیه‌له‌وه‌ی‌که‌جگه‌له‌خۆی‌شتیکی‌دیکه‌ی‌له‌سه‌ری‌بنیاد‌ده‌نریت.‌جا‌ئه‌و‌بنیادانانه‌چ‌به‌رجه‌سته‌بیته،‌وه‌که:‌ئه‌و‌بناغه‌یه‌ی‌خانۆی‌له‌سه‌ر‌دروسته‌ده‌گریته‌یاخود‌بنیاتنانه‌که‌عه‌قالی‌بیته،‌وه‌که:‌بنیاتنانی‌حوکه‌مه‌لاوه‌کی‌و‌به‌شیه‌یه‌کان‌(فرعیات‌و‌جزئیات)‌له‌سه‌ر‌پیناسه‌

(قواعد) ه گشتیه‌کان. زانایان ده‌ستکاری وشه‌ی بنه‌ما (أصل) یان کردووه و له مانا زمانه‌وانییه‌که‌ی که ئامازه‌کانی حه‌قیقین به‌کاریان هیناوه بو چه‌ند مانایه‌کی خوازراو (مجازی) مه‌جازی به‌کاریان هینانه‌وه. گرنگترین^(۱) :

وهك: ئه‌وه‌ی به‌رامبه‌ر لق (فرع)، رپسا (القاعدة)، به‌لگه (الدلیل)، په‌سندترین پراو بو‌چوون (الراجح من الأمور) به‌كار هاتووه.

وشه‌ی بنه‌ما (أصل) له‌و زانسته‌دا به‌ مانا زمانه‌وانییه‌که‌ی به‌كار دیت، واته: ئه‌وه‌ی که جگه‌له‌خۆی له‌سه‌ری بنیات‌ده‌نری، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که به‌شه‌کانی تری نایینی له‌سه‌ر بنیات‌ده‌نری.

دروستیشه به‌ مانا خوازراو (مجازی) یه‌که‌ی یه‌که‌م به‌كار بی‌ت، واته: ئه‌وه‌ی به‌رامبه‌ری لق (فرع) ه. چونکه بنه‌ما (أصل) له‌به‌رامبه‌ر زانسته‌کانی تری شه‌ریعه‌ته. به‌ مانای خوازراو (مجازی) دووه‌میش به‌كار دیت، واته: ئه‌و بنچینه‌یه‌ی که جگه‌له‌خۆی له‌سه‌ری بنیات‌ده‌نری، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی جگه‌له‌ بنه‌ماکانی نایینی له‌سه‌ر بنیات‌ده‌نری‌ت.

نایین (الدین) :-

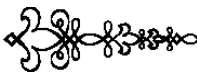
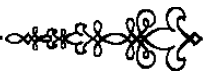
ناویکی گشتییه له‌ زمانه‌وانیدا بو‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که خوای پی‌ ده‌په‌رستریت، هه‌روه‌ك بو‌ چه‌ند مانایه‌کی جیا جیاش به‌كار دیت، وه‌ك: گوپراپه‌لی و ملکه‌چی و ته‌سلیم بوون، و به‌مانای بال‌آده‌ستی و سامان و ده‌سه‌ل‌تداری، و سزاو پاداشت، و نه‌ریت و عاده‌ت و دادوهری (القضاء) و مه‌زه‌هب و میلیه‌ت و به‌رنامه (شه‌ریعه‌ت) یش به‌كار دیت^(۲).

ده‌کرئ ئه‌و مانا جیاپانه‌ی وشه‌ی نایین بگه‌رپنرینه‌وه بو‌ سه‌ر سی واتا که نزیك و

(۱) سه‌یری ئه‌م سه‌رچاوانه بکه: (قاموس المحيط مادة (أصل) و ارشاد الفحول ۳ و مباحث الحکم

عند الأصولیین ۸ ل محمد سلام مدکور و الأصول العامة ۲۹ ل سید محمد تقی الحکیم.

(۲) سه‌یری: قاموس المحيط و لسان العرب و دائرة المعارف القرن العشرين ۱۰۶/۴. بکه.

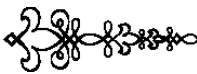
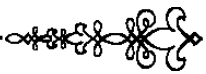
په یوه ست بن به یه که وه، حیوازی نیوان نهو واتایانه بو نهوه دهگه ریته وه که وشه ی نایین (الدین) له راستیدا یه که وشه نیه، به لکو سی وشه یه، به دهر برینیکی روونتر سی فرمان (فعل) له خوئی دهگریت به نوره.

روونکردنه وهی نه مه شه به وه یه که وشه ی نایین (الدین) جار وایه له فرمانیکی تیپه ری له خودی خوئی (متعدی بنفسه) (دانه یدینه) وه رده گیری ت: دهستی خست و به ریپوهی برد، جاریکیش به فرمانیکی تیپه ری به لام (دان له): بوئی ملکه چ بوو، جاریکیش به فرمانی تیپه ری به (ب) (دان به): خوئی پی رازانده وه.

۱- نه گهر وتمان (دانه دینا): مه به ستمان له وه نه وه یه که کردی به مولکی خوئی و حوکمی کرد و به ریپوهی برد و مشوری خوارد و زال بوو به سه ری و لپی پرسییه وه و بریاری له باره وه دا و پاداشتی دایه وه و به خششی پی دا. جا وشه ی (الدین) لهو شیوازه به کار هیئانه دا ده خولیته وه له دهوری مانای سامان و مولک و دهستکاری تیدا کردنی هه ره که نه وه ی پاشاکان ده یکه ن: له سیاست و مشورگیری و حوکم و زال بوون و لیپرسینه وه و پاداشت وه: ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ الفاتحة: ۴. وشه ی (الدین) له م نایه ته دا به واتای: روژی لیپرسینه وه و پاداشت و سزایه، له فه رمووده شدا هاتو وه: (الکيس من دان نفسه، و عمل لما بعد الموت، والعاجز من أتبع نفسه هواها، و تمنى على الله الأمانی^(۱)) واته: زیره که نه وه یه که نه فسی خوئی بگریته وه و کار بکات بو دوا ی مردنی، دؤرا و دهسته وه سانیش نه وه یه که جله وی دابیته نه فسی خوئی نه ویش به دوا ی هه وا و ناره زووه کانی که وتبی ت و کاری بریتی بی ت له هیوا و ناوات خواستن. (دان) واته: جله وه که ی گرت ه دهست و ریکی خست. و (الدیان) واته: ناو بریوانی دادومر (الحکم القاضي).

۲- نه گهر وتمان (دان له) مه به ستمان نه وه یه که گویری له و ملکه چی بوو. نایین

(۱) أحمد و ترمذی و ابن ماجه و الحاکم له (المستدرک) دا له (شدادی کوری (اوس) یان گیرا وه ته وه، و نه م فه رمووده یه راست (صحیح) ۵ / الجامع الصغیر ۹۸/۲.

لیڤهدا بریتیه له ملکه‌چی و گوڤراپه‌ئی و په‌رستش و له‌خواترسان.

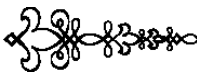
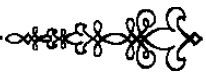
۳- ئەگەر وتمان (دان بالشیء) ئەوا ماناکه‌ی ئەوهیه که ئەو شته‌ی کردووته نایین و مه‌زه‌به‌ی خۆی. واته باوهری پێیه‌تی یان خووی پێوه‌گرتوووه یان خۆی پێ‌پازاندووته‌وه.

جا له‌سه‌ر ئەمه نایین بریتیه له مه‌زه‌هب و رێباز که مرؤف به‌ تیۆری و به‌ کرداری گوزهری به‌سه‌ردا ده‌گات. مه‌زه‌به‌ی کرداری له‌لایهن هه‌موو تاکیک نه‌ریت و رێپه‌و (سیره‌)ه‌که‌یتي، وه‌که‌ده‌وتریت: (ه‌ذا دینی و دیندی) واته: ئەمه نایین و نه‌ریت و خووی منه. مه‌زه‌به‌ی تیۆریش لای ئەو بریتیه له‌و بیروباوه‌رو بو‌چوونه‌ی که هه‌یه‌تی. وه‌ک ئەو وته‌یه: (دینت الر‌جل) واته: ئەوم سپارد و دامه‌ ده‌ست نایینه‌که‌ی. و شتیکی لێ به‌ناپه‌سه‌ند نه‌زانی که به‌ ره‌وای بزانی‌ت به‌ بیروباوه‌ری خۆی.

شاراوه‌ نییه که ئەو به‌کاره‌ینانه په‌یوه‌سته به‌ دوو جو‌ر به‌کاره‌ینانه‌کانی پێشو، چونکه ئەو نه‌ریت (عه‌ده‌ت)ه‌ یان ئەو بیروباوه‌ری که مرؤف هه‌یه‌تی ئەوا ده‌سه‌ل‌اتی هه‌یه به‌سه‌ریدا تا وای لێده‌گات ملکه‌چی باوه‌ره‌کانی بێت و په‌یوه‌ست بێت به‌ شوینکه‌وتنی.

پوخته‌ی قسان له‌سه‌ر ئەو مانا زمانه‌وانیانه، ئەوه‌یه که وشه‌ی نایین (الدین) له‌لایهن عه‌ره‌ب نامازه‌ ده‌گات بو‌ په‌یوه‌ندی نیوان دوو لایهن، که یه‌کیکیان ئەویتر به‌گه‌وره ده‌گریت و بو‌ی ملکه‌ج ده‌بیت. جا ئەگه‌ر لایه‌نی یه‌که‌م به‌وه وه‌سف کرا ئەوا ده‌بیته ملکه‌ج و ته‌سه‌لیم بوون. ئەگه‌ر لایه‌نه‌که‌ی تر پێی وه‌سف کرا ئەوا واتای ده‌بیته فه‌رمان و ده‌سه‌ل‌ات و حوکم و پابه‌ندکه‌ر. ئەگه‌ر له‌ میانه‌ی ئەو وشه‌یه سه‌یری به‌سته‌ری کۆکه‌ره‌وه‌ی نیوان هه‌ر دوولایه‌نه‌ بکه‌ین ئەوا ده‌بیته ئەو ده‌ستوره‌ی که په‌یوه‌ندی نیوان هه‌ردوولا رێک ده‌خات و ئەو روخساره ده‌خاته‌رپوو.

ئێستا ده‌توانین بلێین: پێکهاته‌ی وشه‌که هه‌ر هه‌مووی له‌ده‌وری ئەوه ده‌خولیته‌وه که پێویست بوونی ملکه‌ج بوونه، چونکه له‌ به‌کاره‌ینانی یه‌که‌مدا نایین واته پابه‌ندکردنی به‌وه‌ی ملکه‌ج بێت، له‌ به‌کاره‌ینانی دووه‌مدا بریتیه له‌

ملکه چ بوون، له حالته تی سییه مدا ئه و بنه مایه دهگه یه نیت که پیویسته ملکه چی بو ی بنوینریت.

ئه وهی مه به ستمانه له وه هموو مانا به کاره یینراوانه ئه و دوو مانا که ی کو تاییه، به تاییه تیش به کاره یینانی سییه. جا وشه ی نایین واته ئه و راستی و حه قیقه ته دهره کییه ی که هر ئومه تیک له ئومه ته کان ده کریت بو ی بگه رپه ته وه له و بنه مایانه ی که نایینداری پیوه دهکات چ بیروباوه ر بیت یان کردارو رهفتار^(۱).

ئه وهی خستمانه روو بریتیبوو له مانای وشه ی نایین (الدین) و بنچینه که ی له زمانه وانیدا.

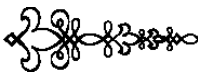
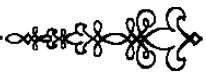
به ئام له نه ریتی خه لگ و زار او هیندا، ئه و ئیسلامیه کان پیناسه یان کردوو به چه ند پیناسه یه کی له یه ک نیزک له رووی دهر برینه وه و هر یه ک مانا ده دن به ده سه ته وه، که بریتین له مانه :-

۱- نایین: په یامیکی دانراوی خواییه که رپنمایه دهکات بو راستی و حه ق له بیروباوه ر، بو چاک هه ئسوکه وت و رهفتارو سه وداکردن.

۲- نایین: په یامیکی دانراوی خواییه، که خاوه ن و عه قله کان ناراسته دهکات، ئه مه ش دوای رازی بوونی عه قلمه نده کان به وه ی نایینان وه ک پشپه ره و ده ستنیشان کردوو بو ئه وه ی بیان بات به ره و حالیکی چاک و دهره نجامیکی سه رکه وتوو.

تیبینی ده کریت که پیناسه ی ئیسلامیه کان بو وشه ی نایین کورت هه ئاتوو له نایینی ئاسمانی، له بهر ئه وه ی وشه ی (په یامی خوایی) یان به کاره ییناوه وه ک قه ییدو به ندیک له گشت پیناسه گاندا. وه ک ئه وه وایه که ئه وان نایینه داهینراوو (ده سترده کان) به نایین ناونه به ن، که مرؤف به خو ی دای رشتوو له رپگه ی هو کاری مرؤبی وه ک: نایینی بتپه رستی و بوزی، له گه ل ئه وه ی قورئانی پیرۆز به نایین ناوی بر دوون، وه ک ده فه ره موویت: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي

(۱) سهیری: د. محمد عبالله دراز/ الدین ۲۵. بکه.

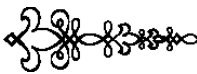
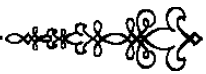
الْآخِرَةَ مِنَ الْخَيْرِينَ ﴿٨٥﴾ آل عمران: ۸۵. واتە: (ئەوھى جگەلە ئايىنى ئىسلام پەيپەھوى ھەر ئايىنىكى تر بىكات لىي وەرناگىرىت، لە قىيامەتیشدا لە خەسارمەندو زەرەرمەندانە). ھەرۋەھا دەفەر موۋىت: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ الكافرون: ۶. واتە: (دىنى خۇتان بۇ خۇتان و دىنى خۇم بۇ خۇم). لەگەل ئەوھشدا ئىسلامىيەكان پىناسەى ئايىنىان كورت كىردۆتەوھ لە ئايىنى راست و دروست^(۱)، كە ئايىنى دابەزىنراو، بەلام ئايىنە دەستكردەكان بە تىپروانىنى ئىسلامىيەكان پوچ و بى بنەمان بەبى لەبەرچا و گرتنى ناوەرۇك و پىكھاتەكەى.

زۆرىك لە ئىسلامىيەكان چەمكەكانى: ئايىن و ئىسلام و ئوممەت و شەرىعەت و مەزھەبىيان بە ھاومانا (مترادف) داناو، دەيانىنى كە دەللىن: ئايىنى ئىسلام،

(۱) زاناىانى ئىسلامى ئايىنىان بۇ دوو جۆر دابەش كىردووه:-

أ- ئايىنە راست و دروستەكان: كە بىرىتن لەو ئايىنانەى كە لەلايەن خواوھ ھاتوون، كە داوا لە شوپىنكەوتووانى دەكەن تەنھا خۇاى گەورە بىپەرستىن كە ھەر ئەو خۇاىيە، و فەرمانىيان پىدەكات بە خۇپازاندنەوھ بە رەوشتى چاك و بەرز، و پابەندىيان دەكات بە چەند جۆرىكى پەرستش و نەرىت و دروشم، و كارى سەوداگەرى و پەيوەندىيەكانىيان رىكوپىك دەكات...

ب- ئايىنە پوچ و بى بنەماكان: كە پىك دىن لە ئايىنە سىروشتى و دابەنراو دەستكردەكان، كە مەروۇف - چ تاك يان كۆمەل - دابىناوھ بۇ بەرپوھبردنى خەلكى و رىكخستنى كاروبارىيان. مەژوونوسە ئايىنەكان لە موسلمانان ئەوانەى دەچنە ناو جوارچىوھى ئايىنى راست ناوىان ناوھ: (أهل الملل) واتە: شوپىنكەوتووى ئايىنى راست. (ملل: كۆى: "ملە" ھ واتە: ئايىن - وەرگىپ -). شوپىنكەوتووانى ئايىنى پوچ و بى بنەماشىيان ناوانوھ (أهل النحل) واتە: شوپىنكەوتووى بانگەشەو رىپبازى دەستكردى خۇى. (نحل: كۆى: "نحلە" يە: واتە: رىپبازو باوهر. - وەرگىپ -). شەرىستانى لە كىتەبەكەيدا (الملل و النحل) و ئىبىن حزم لە كىتەبەكەى دا (الفصل في الملل و الاهواء و النحل) ئەو دوو چەمكەى بەكارھىناوھ. شەرىستانى ئەھلى كىتاب و موسلمانەكانى بە ئەھلى (ملل) داناوھ، بەلام صابىئەكان و بىتپەرست و ئەستىرە پەرست و بەراھىمەكانى بە ئەھلى (نحل) داناون. سەرىرى: شەرىستانى - الملل و النحل ۱ / ۴۴، و ئىبىن حزم - الفصل في الملل و الاهواء و النحل ۱ / ۹۵. بىكە.

ئوممەتی ئیسلام، شەریعەتی ئیسلام، مەزھەبی ئیسلام^(۱).

لە راستیدا چەمکی ئایین فراوانترە لەھەموو ئەو چەمکانە ی باسکران و لە ئیسلامیش فراوانترە، چونکە ئیسلام ئایینە، و ھەموو ئاینیکیش ئیسلام نیە. و فراوانتریشە لە ئوممەت و شەریعەت، چونکە ئەمانە دوو ناوێ بۆ پەرسشتن و پەشتارو سەوادکردن کە بیروباوەروو عەقیدە لەخۆ ناگرێت. وە فراوانتریشە لە مەزھەب، چونکە واتای مەزھەب بریتییە لە کۆی راو بۆچوونە ئیجتەھادییەکان کە ھەندێ لە زانیانی موسلمانان ھەڵیانھێنجاوە و زۆربە ی کاری پێدەکەن وەک مەزھەبە ناسراوەکان.

ئەوێ باسمان کرد پێناسە ی ئایین بوو بە شێوھەکی گشتی. بە ئام ئایین بە شێوھەکی تایبەتی بریتییە لە ئیسلام، کە ئەمە یە مەبەستمان لەو ئیکۆلینە وەدەدا، خوای پاک و بەرز فەرموویەتی: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ المائدە: ۳. واتە: (پازیم بەوێ کە تەنھا ئیسلام ببێتە بەرنامە و دین و ئاینتان). ھەر وەھا خوای پاک و تاک فەرموویەتی: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ آل عمران: ۱۹. واتە: (بە پراستی دین و ئایینی پەسەند لای خوا تەنھا ئایینی ئیسلامە). و دەفەر موویت: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾ الفتح: ۲۸. واتە: (خوا ئەو زاتە یە کە پێغەمبەری خۆی پەوانە کردوو، ھاوێی لە گەڵ پێنمووی و پە یامی راست و دروستدا، بۆ ئەوێ زالی بکات بە سەر ھەموو پە یام و بەرنامە یەکی تردا).

مانای وشە ی ئیسلام لە زمانە وانیدا بریتییە لە گوێ پراپە ئی و تەسلیم بوون و ملکە چی و دەستە وەسانی نواندن، ھەر وەک بە مانای سەلامەتی و ئارامی دێت.

بە ئام مانای ئیسلام لە نەریتی خە ئک و زاراوەکانی بریتییە لەو ئاینە ی کە خوای گەورە دایناوە و ناردوویەتی بۆ بە ندەکانی لە سەرزمانی کۆتا پێغەمبەر محمد صلواتی عالییە یان ئەو ئاینە یە کە خوای گەورە لە ریگای سروش (وحی) ناردوویەتی بۆ

(۱) سەیری: التعریفات ۹۴ دانراوی: جرجانی. بکە.

موسلمانیش ئەو کەسە یە کە تەسلیم بوو وە ملکە چە - لە ڕووکەشدا - بۆ ئەو پەيامە ی پیغەمبەری بە ڕێز هیناویەتی.

ئەو کەسەش کە بە ئەندامەکانی دیار و ڕووکەشی ملکە چ دەبێت و بە دلێش ئەو پەيامە بەراست دادەنێت کە پیغەمبەر هیناویەتی ئەو (باوەردارە).

کەواتە: باوەر بریتیه له: (دانپێدانان به زمان و بهراست زانیی دڵ و دەروون)، زۆربە ی موسلمانان ئەو هشیان خستە پال (کارکردن به ئەندامەکان)، هەندیکیان بۆ ئەو و چوون کە کردار پیویستیە کە لە پیویستیەکانی باوەر نەو هک بەشیک بیت لێی.

لەبەر ئەو ئەو ئاینە ناوێراو بە ئیسلام، چونکە خۆی پاک و بەرز فەرموویەتی: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ المائده: ۳. واتە: (رازیم بەو ی کە تەنھا

ئیسلام ببیتە بەرنامە و ئاینتان). هەر و هە دەفەر موویت: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ آل عمران: ۱۹. واتە: (بەراستی نایینی پەسەند لای خۆ تەنھا نایینی ئیسلامە).

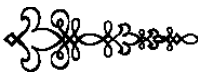
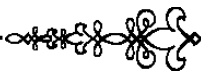
دوای ئەو ی تەوا بووین لە پیناسە ی چەمکی: بنه‌ماکانی ناین (أصول الدين) وهک چەمکی لیکدراوی خراوە پال، دەچینه سەر پیناسە ی ئەو چەمکە وهک ناویک بۆ زانستیکی تایبەت لە زانستەکانی ناین.

زانایان ئەو زانستەیان بە شیو ی جیا جیا پیناسە کردووه، کە بە لگە یە لە سەر جیاوازی تێروانینیان:-

۱- عضدالدين الايجي (له ۷۵۶ ککۆچی دوایی کردووه) بەو شیو یە پیناسە ی کردووه:-

(زانستی کە بە هۆ یە وە دەتوانرێت بیروباوەر و عەقیدە ی نایینی بچەسپنرێت بە خستە ڕووی بە لگە و لادانی گومانەکان.

مەبەست لە بیروباوەر خۆدی بیروباوەر نەک کردووه. و مەبەست لە نایینی ئەو یە کە دراو تە پال پیغەمبەر محمد (صلوات الله عليه وسلم). جە ئەو ی دژەرمانە ئەگەر بە

هه‌له‌شی دابنیین، ئەوا نایخه‌ینه دهره‌وه‌ی چوارچۆه‌ی زانایانی که‌لام^(۱).

۲- تهنانوی (له ۱۱۵۸ک کۆچی دوا‌ی‌ی کردووه) به‌وه پیناسه‌ی کردووه:-

(بیگومان زانستیکه به‌هۆیه‌وه ده‌توانریت سه‌لمانندی بیروباوه‌رپه‌ ئایینه‌گانه‌نجام بدریت له به‌رامبه‌ر که‌سی تر به‌هینانه‌وه‌ی به‌لگه‌ی جیا جیا و پوچه‌ل کردنه‌وه‌ی گومانه‌کان، هه‌روه‌ها له هه‌لبژاردنی سه‌لمانندی بیروباوه‌رپه‌کان بۆ به‌ده‌ست هینانی، ئەمه‌ش ئاماژه‌یه‌که به‌وه‌ی که به‌ره‌می زانستی که‌لام سه‌لماندیه‌تی له‌سه‌ر که‌سی تر، به‌وه‌ش که بیروباوه‌ر ده‌بی‌ت سه‌رچاوه‌ بگری‌ت له شه‌ریعت بۆ ئەوه‌ی سه‌نگی شه‌ری هه‌بی‌ت، ئەگه‌رچی له خۆدی خۆیدا له‌و شتانه‌یه‌ که له تایبه‌تمه‌ندی عه‌قله^(۲).

۳- شیخ محمد عبده (له ۱۹۰۵ز کۆچی دوا‌ی‌ی کردووه) به‌وه پیناسه‌ی کردووه:-

(خوابه‌یه‌گزانین: زانستیکه له بوونی خوا و ئەوه‌ی پێویسته بدریت‌ه پالی و ئەو شته‌ی دروسته پێی وه‌سف بگری‌ت، و ئەوه‌ش که پێویسته بۆی به‌کار نه‌هینریت ده‌کۆلیته‌وه‌له پیغه‌مبه‌ران بۆ سه‌لمانندی راستی په‌یامه‌کان و تایبه‌تمه‌ندیه‌کانیان و ئەوه‌ی دروسته بدریت‌ه پالیان و ئەو شتانه‌ی که پێویسته نه‌دریت‌ه پالیان)^(۳).

۴- محمد فرید وجدی (له ۱۹۵۲ز کۆچی دوا‌ی‌ی کردووه) پیناسه‌ی کردووه:-

(زانستی (أصول الدین): زانستیکه له‌و بۆ‌چوون و تیرپوانین و بیروباوه‌رانه‌ پیکهاتووه که پیغه‌مبه‌ر صلی‌الله‌ع‌یه‌وآله‌س‌لم‌ به‌راشکاوی ده‌ری برپین و به به‌لگه‌ی گومان هه‌لنه‌گر و یه‌قینی‌چه‌سه‌پاندی سه‌ریشی خست، هه‌موو ئەو شتانه‌شی که پێچه‌وانه‌ی بوون پوچه‌لی کرده‌وه)^(۴).

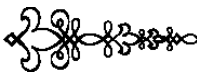
له پیناسه و ده‌رپینه جیا‌وازه‌کانی زانایان بۆ بابته‌ و باس و ئەرکی زانستی

(۱) المواظف / ۱ / ۳۴.

(۲) کشاف اصطلاحات الفنون / ۱ / ۲۰.

(۳) رسالة التوحید / ۷.

(۴) دائرة المعارف القرن ۱۴ ک ۲۰ / ۶ / ۲۰.

بنه‌ماکانی ئایین (أصول الدین) که ناسراوه به (زانستی کهلام) ئەوا چەند شتی بەدەست دیت، گرنگترینیان:-

۱- زانستی بنه‌ماکانی ئایین (أصول الدین) پشت دەبەستیت بە پەیرەو مەنەهەجی تیروانین و بەلگەهینانەوهی عەقلی وەك هۆبەك بۆ چەسپاندنی بیروباوەرو عەقائیدی ئایینی که لەرپی سروش (وحی) دەچەسپیت.

۲- ئەرکی سەرەکی زانستی بنه‌ماکانی ئایین (أصول الدین) بریتیه له بەلگە هینانەوهی عەقلی لەسەر دروستی بیروباوەری ئیمانی، و لادانی گومانی دوژمانە.

۳- ڕاجیایی هەیه لەسەر ئەوهی که ئایا ئەو زانسته بیروباوەری ئایینی دەچەسپینیت هەر وەك چۆن بەرگریشی لی دەکات یان ئەرکی بریتیه له وهی دان بنیت به وهی سروش هیناویهتی و گومان و شوبهه لابدات لەسەر ئەوهی به سروش (وحی) چەسپاوه.

خالی ڕاجیایی له وه‌دایه: که بیروباوەر و عەقائیدی ئیمانی به شرع یان به عەقل چەسپاون؟ پێشینان (سلف)^(۱) و ئەهلی سوننه^(۱) بۆچوونیان وایه که به‌شرع

(۱) پێشینان (سلف): بریتیه له هاوه‌لانی پیغه‌مبەر (ﷺ) و شوینکه‌وتووونیان، و سه‌له‌فیه‌کانیش: سه‌له‌فیه‌کانیش: کۆمه‌لیکی ئیسلامین و یستیان وابوو که لی‌کۆلینه‌وه له بابەتی عەقائید بگه‌رپتەوه بۆ ئەو حالت و بارودۆخەي که هاوه‌لان و شوینکه‌وتووون له‌سەری بوون. و له‌بەر ئەمەش ئەو دروشمەیان دووپات دەکرده‌وه که هیچ ریگه‌یه‌ك نیه بۆ زانینی عەقائیدی ئیمانی و گشت ئە‌حکام و یاسا‌کانی تری شرعی تهنه‌ا ریگه‌ی قورئان و سوننه‌ت نه‌بیت، و ده‌سه‌لاتی عەقل‌یش کورت ده‌که‌نه‌وه له‌وهی ملکه‌ج و دانپیدانه‌ر بیت و ئەو ده‌قانه‌ی گیردراونه‌ته‌وه شیان کاته‌وه. تی‌ک‌گیران نییه له نیوان عەقل و ده‌ق. عەقل ده‌بیت‌ه گه‌واهی‌ده‌ر نه‌وه‌ك دادوهر و ده‌بیت‌ه دانپیدانه‌ر نه‌وه‌ك هه‌ل‌وه‌شینه‌ره‌وه، ئەو کۆمه‌له‌یه له سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچی له‌ناو حه‌نبه‌لیه‌کان ده‌رکه‌وتن، دواتر له سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچی ئەو ری‌بازەیان زیندوو کرایه‌وه له‌سەر ده‌ستی شیخ ئیسلام "ئیین تیمیه" که زۆر به‌تووندی بانگه‌شە‌ی بۆ ڕاو بۆچوونه‌کانی ئەوانی ده‌کرد، پاشان ئەو بۆچوون و تیروانیا‌نه ده‌رکه‌وتن له دوورگی عه‌ره‌بی له سه‌ده‌ی

چه‌سپاوه و ئه‌رکی عه‌قل بریتیه له تیگه‌یشتن له شرع و به‌لگه هینانه‌وه له‌سه‌ری و لادانی گومانه‌کان.

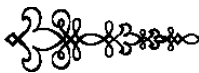
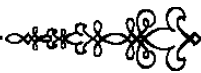
ئه‌وانه‌ی ده‌لێن به‌ عه‌قل چه‌سپاوه، بریتیت له: عه‌قلانیه‌کان و له سه‌روشیانه‌وه موعته‌زیله‌کان^(۲) و شیعه^(۳) ئه‌رکی ده‌قه شه‌رعیه‌کانیان له‌وه کورت کرده‌وه که

دوازدهه‌می کۆچی له‌سه‌ر ده‌ستی شیخ ((محمدی کوری عبدالوهاب))، و ئیستاش وه‌هابیه‌کان له‌سه‌ری به‌جۆش و خرۆشن و بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن.

(۱) ئه‌هلی سوننه و جه‌ماعه: زۆربه‌ی موسلمانان پێک دێنن و رێبازه‌که‌یان له چه‌سپاندنی عه‌قائید و دانپێدانانی وه‌ک سه‌له‌فیه‌ت بوو، تا ابو حسن الأشعری هات (۲۶۰ک - ۳۲۴ک) و ده‌ستی کرد به سه‌رخستن و پشتگرتنی راو بۆچوونه‌کانی ئه‌هلی سوننه به به‌لگه‌ی عه‌قلی و ده‌مه‌ته‌قیی ده‌کرد له‌گه‌ڵ دژه‌پراکانی ئه‌هلی سوننه که موعته‌زیله‌کان بوون به پشت به‌ستن به به‌لگه‌ی عه‌قلی و نه‌قلی (که قورئان و سوننه‌ته - وه‌رگێڕ -)، جا مه‌زه‌به‌ی ئه‌شعهری بلا‌بووه‌وه په‌ره‌ی سه‌ند، وای لێهات که له‌ناو ئه‌هلی سوننه‌دا ئه‌و راپه‌ رای زۆرینه و زالبوو بی‌ت هه‌تا ئه‌مرۆش. و له دیارترین که‌سه‌کانی الغزالی و الباقلائی و الفخر الرازی و امام الحرمین.

(۲) موعته‌زیله: ده‌سته‌و تاقه‌میکێ نیسلامیه، رێبازیان له زانیی عه‌قائید و چه‌سپاندنی و به‌رگری لێ‌کردنی عه‌قلی بوو، متمانه‌یان ئه‌وه‌نده به عه‌قل هه‌بوو هیچ شتێک سنوری بۆ دیارنه‌ده‌کرد ته‌نها ئه‌و ریزه نه‌بی‌ت که بۆ فه‌رمانه‌کانی شه‌رع هه‌یانبوو، جا هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک له مه‌سه‌له‌کان ئه‌وا ده‌خه‌نه به‌رده‌م عه‌قل جا هه‌ر شتێ عه‌قل قبو‌لی کرد ئه‌وانیش دانی پێدا ده‌نێن، و هه‌ر شتێکی‌ش عه‌قل قبو‌ل نه‌کات ته‌ئویلی بۆ ده‌که‌ن. ئه‌مه‌ش ناچاری کردن که هه‌ندێ ده‌قی نایینی ته‌ئویل بکه‌ن که وا به‌ده‌رده‌که‌وێت له رووکه‌شدا پێچه‌وانه‌ی مه‌سه‌له‌کانی عه‌قلن، و ده‌رکه‌وتنی ئه‌و تاقمه له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی دووه‌می کۆچی بوو، که‌سه سه‌ره‌تا‌کانی بریتی بوون له: واصلی کورپی عطاء (۸۰ - ۱۳۱ک) و عمروی کورپی عبید له ۱۴۲ک کۆچی دوایی کردووه.

(۳) شیعة الرجل: شوینکه‌وتوو و پشتیوانه‌کانی، هه‌ر هۆزێک له‌سه‌ر شتێک کۆبینه‌وه ئه‌وا پێیان ئه‌وتری‌ت شیعه، به‌لام ناوی شیعه زیاتر بۆ ئه‌وانه به‌کاردا‌ی‌ت که پشتی عه‌ل و خانه‌واده‌که‌ی ئه‌ویان گرتوووه - خوا لێیان رازی بی‌ت - تا وای لێهات بووه ناویکی تایبه‌ت به‌وان.

داندەنن بە بیروباوەرو عه‌قائیده ئایینیەکان بە بەلگه عه‌قلیه‌کان.

ئێبێن حزم واتای شیعیایه‌تی (تشیع) ی دیاریکردوو، هه‌روه‌ك ده‌لێت: ((هه‌ر كه‌سێ بۆچوونی یه‌ك‌بگه‌رێ له‌گه‌ڵ شیعه له‌وه‌ی عه‌لی - په‌زای خوای لیبیٲ - چا‌ك‌ترین كه‌سه له‌ دوا‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و خو‌ی و مندا‌له‌كانی شی‌او‌ترین بۆ ئیمامه‌ت نه‌وا ئه‌و كه‌سه شیعه‌یه، نه‌گه‌ر‌چی له‌ شته‌كانی تر‌دا وه‌ك گشت موس‌لمانانی تر له‌ شیعه جی‌اواز بێٲ، به‌لام نه‌گه‌ر له‌وه‌ی با‌سمان كرد له‌گه‌ڵ شیعه‌ی رای جی‌اواز بو ئه‌وا شیعه نییه)) الفصل: ۱۱۳/۲. و شه‌رستانی له‌ ك‌تیبی (الملل و النحل: ۱۹۵/۱) پیناسه‌ی كردوون: ((ئه‌وانه‌ن كه‌ پشته‌ی عه‌لیان گرت به‌ تاییه‌تی سه‌لامی لێ بێٲ - و بۆچوونیان وابوو كه‌ ده‌ق "نص" هاتوووه‌ وه‌سه‌بت ك‌راوه‌ به‌وه‌ی ئه‌و ئیمامه‌ جا‌ج به‌ ئاشك‌را - چ به‌ نه‌ینی، ب‌روایان وابوو كه‌ ئیمامه‌ت ته‌نها له‌ ناو نه‌وه‌كانی ئه‌ودا ئه‌بێٲ، جا نه‌گه‌ر ئیمامه‌تی به‌ده‌ر له‌وان بوو یان به‌ سته‌مه‌كارییه‌ یاخود به‌ به‌كاره‌ینانی توفیه‌یه له‌لایه‌ن ئه‌و نه‌وه‌یه‌ی كه‌ مافیته‌تی)).

میژوونوسان له‌ كۆن و نو‌ییه‌وه‌ را‌حیان له‌سه‌ر دیاری‌کردنی كاتی سه‌ره‌له‌دان‌ی شیعه‌گه‌ری له‌ ئیسلامدا هه‌یه، كۆمه‌لێك بۆ ئه‌وه‌ چوون كه‌ شیعه‌گه‌ری له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) سه‌ریه‌له‌داوه، (النوبختی) و (العالمی) ئه‌و بۆچوونه‌یان هه‌یه.

كۆمه‌لێکی تر بۆ ئه‌وه‌چوون كه‌ شیعه‌گه‌ری دوا‌ی كۆچی دوا‌یی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) سه‌ری هه‌له‌داوه، له‌ ده‌ره‌نجامی ئه‌وه‌ كه‌ ك‌ی ده‌بێٲه‌ جینشینی، ئه‌وانه‌ی ئه‌و بۆچوونه‌یان هه‌یه: ابن‌خلدون و أحمد أمين، و هه‌ندی رۆژه‌له‌تاسان بۆ ئه‌وه‌چوون كه‌ شیعه‌گه‌ری له‌سه‌رده‌می عوسمان - خوا لیبی رازی بێٲ - سه‌ری هه‌له‌داوه‌ هاوشان له‌گه‌ڵ حو‌لانه‌وه‌ی فیتنه‌كه‌، (ولهوزن) ئه‌و بۆچوونه‌ی هه‌یه. و بۆچوونم وایه‌ كه‌ شیعه‌گه‌ری وه‌ك تاقمێکی نایینی كه‌سایه‌تی سه‌ربه‌خۆ و بیروباوەری تاییه‌تی هه‌یه و وه‌ك بزوتنه‌وه‌یه‌کی سیاسی نامانج و فه‌لسه‌فه‌ی تاییه‌تی هه‌یه، كه‌ له‌ سا‌لی ۱۶۲ك له‌ ده‌ست بێكدا له‌ بزوتنه‌وه‌ تۆبه‌كاران (التوابین) پاش شه‌هید بوونی ئیمامی حسین - په‌زای خوای لیبیٲ - سه‌ری هه‌له‌دا.

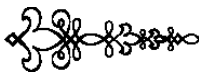
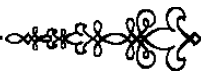
ده‌روازه‌ی دووهم میژووی زانستی بنه‌ماکانی نایین

سه‌ره‌تا:

بوّمان دهرکه‌وت که (زانستی بنه‌ماکانی نایین)^(۱) له‌و زانسته نایینیانه‌یه که ره‌نگ کراوه به ره‌نگی عه‌قلی. بابه‌ته‌که‌ی زانراوه که په‌یوه‌سته به چه‌سپاندنی بیروباوه‌رو عه‌قائیدی نایینی. وه ئامانجیشی بریتیه له‌ دان پیدانان به عه‌قائیدی ئیمانی و به‌رگری لی کردنی، زانسته‌کانی تری ناینیش له‌سه‌ری بنیاتده‌نرین و لق و پۆپ وهرده‌گرن، ته‌نانه‌ت بنه‌مایه بوّ هه‌موو زانسته‌کانی نایین.

ئه‌وه‌ی گومان هه‌ئنه‌گره ئه‌وه‌یه که (ئه‌و جوّره زانسته ناسراو بووه له‌لایه‌ن ئوممه‌ته‌کانی تری به‌ر له ئیسلام، ته‌نانه‌ت له‌ناو هه‌ر ئوممه‌تیک ئه‌وانه‌ی کاروباری نایینیان به‌رپوه‌ده‌برد ئه‌وا تیده‌گۆشان له‌ پیناو پاراستن و به‌رگری لی کردنی، و یه‌که‌م ریگه‌ش که ده‌یانگرت‌به‌ر بوّ ئه‌م مه‌به‌سته بریتی بوو له‌ روونکردنه‌وه، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا که‌م وابوو له‌م روون کردنه‌وه‌یاندا په‌نابه‌رنه به‌ر به‌لگه‌ی عه‌قلی و که‌م وابوو راو بوّ‌چوونیان بنیاتنابا له‌سه‌ر ئه‌و شتانه‌ی که له‌ناو سروشت دا هه‌ن یان ئه‌وه‌ی سیسته‌می بونه‌هر له‌خوی ده‌گریت، به‌لکو عه‌قله‌کان مملانییان بوو له‌ شته زانسته‌یه‌کان و ناینیش تیده‌گۆشا بوّ پابه‌ندبوون به‌ بیروباوه‌رو عه‌قائیده‌کان و نزیک خستنه‌وه‌یان له‌ هه‌ست و سوزی دل ئه‌مه‌ش وای کرد که پیچه‌وانه‌ی یه‌ک بن) و په‌یره‌ویان له‌ دانان به‌ بابه‌ته‌کانی ئه‌و زانسته ده‌وه‌ستایه سه‌ر ته‌فسیرو لی‌کدانه‌وه‌ی

(۱) مه‌به‌ست له‌و وشه و چه‌مکه ئه‌و زانسته‌یه که له‌و کتیبه‌دا هاتوو به‌مانا زاراوه‌یه‌که‌ی که له ده‌قه کۆنه‌کاندا هاتوو که بریتیه له ((مه‌عریفه به‌شپوه‌یه‌کی گشتی)) نه‌وه‌ک مانا دیاریکراوه‌که.

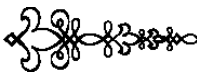
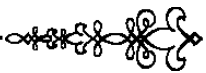

دهقه‌کان و ته‌ئویل^(۱) کردنیان و قه‌ناعه‌ت هیئانی خه‌لکی به شتی دهراسا یان دروست کردنی خه‌یائات بو‌یان^(۲).

جا قورئانی پیروژ هات و په‌یره‌ویکی گرتیه بهر له رپوونکردنه‌وهی نایین به‌شپوهیه‌کی گشتی و له بواری عه‌قائیدیش په‌یره‌ویکی تایبه‌ت که پیشتر کتیبه پیروزه‌کان له‌سه‌ر ئه‌م په‌یره‌وه نه‌رپویشتون، جا قورئانی پیروژ ته‌نها باسی عه‌قائیدی ئیمانی نه‌کرد، و داوای له خه‌لکی نه‌کرد که ملکه‌ج و ته‌سلیمی ببن له‌به‌ر ئه‌وهی که شت ده‌گپریتیه‌وه، به‌لگو به‌لگه‌ی خسته‌روو وه‌ک پشتگیری، و له‌هه‌مان کاتیشدا بیروباوه‌ری دژه‌کانی خسته‌روو و به‌لگه‌شی هیئانیه‌وه له‌سه‌ر پوجه‌ئیه‌که‌ی، و له‌گه‌ل عه‌قلدا گه‌توگو‌ئی کرد و دوا، و فیکری به‌ ناگا هیئانیه‌وه، و سیسته‌می بونه‌وه‌رو ئه‌و ریکوپییکی و جوانیه‌ی تی‌دایه‌ خسته‌یه به‌رده‌م تی‌روانینی عه‌قل، و

(۱) واتای وشه‌ی ته‌ئویل: (وشه‌ی ته‌ئویل له ئه‌صلی زمانی عه‌ره‌بی دا له : (آل، یؤل، مآل، و تا‌ولا) هاتوه، واته: (رجع، یرجع، مرّجعا) وشه‌ی (مرّجع) واته: ئه‌و شوپینه‌ی که ئینسان بو‌ی ده‌گه‌پریتیه‌وه (مآل) یش هه‌ر به‌و مانایه‌ دیت. وشه‌ی ته‌ئویل له‌زمانی عه‌ره‌بی دا سیّ واتا ده‌گه‌یه‌نیت: یه‌که‌م: ناکام و سه‌ره‌نجام (العقبه و المآل)، په‌روه‌ردگار به‌م واتایه‌ی به‌کاره‌یئاوه ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ﴾ الأعراف: ۵۲. واته: نایا کافره‌کان چاوه‌رپی چی ده‌که‌ن هه‌ر چاوه‌رپی ئه‌وه ناکه‌ن که ناکام و سه‌ره‌نجامی ئه‌وه‌ی قورئان ده‌ فه‌رمووئ بی‌ا. دووه‌م: به‌مانای لی‌کدانه‌وه‌و ته‌فسیر کردن دیت وه‌ک خوای تا‌ک و پا‌ک فه‌رموویه‌تی: ﴿وَمَا يَعْلَمُتُ أُوَيْلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ آل عمران : ۷. واته: ته‌فسیرو لی‌کدانه‌وه‌ی ئه‌و جو‌ره‌ ئایه‌تانه‌ ته‌نیا خوا ده‌یزانی. سی‌یه‌م: واتای ته‌ئویل بریتیه‌له: لادانی وشه‌یه‌ک له‌مانای رواله‌تی یان حه‌قیقی خو‌ی بو‌ مانایه‌کی په‌نه‌ان یاخود مه‌جازی له‌به‌ر به‌لگه‌یه‌ک که رپگه‌مان نادات ئه‌و وشه‌یه‌ به‌ مانای حه‌قیقی یه‌که‌ی یاخود به‌مانای رواله‌تیه‌که‌ی به‌کار بی‌نین، وه‌ک خوای کاربه‌جی ده‌فه‌رمووئ: ﴿وَمَا يَعْلَمُتُ أُوَيْلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ آل عمران : ۷. ده‌گونجی وشه‌ی ته‌ئویل لی‌رده‌ا به‌و مانایه‌ی سی‌یه‌میشیان بیت). سه‌یری: (ئیمان و عه‌قیده‌ی نیسلامی له‌به‌ر رو‌شنایی قورئان و سوننه‌ت دا: م. عه‌ل باپیر، به‌رگی سی‌یه‌م: خوا به‌یه‌کگرتن له‌ناوو سیفه‌ت و په‌رستراویتی دا، ۱۵۵-۱۶۱) بکه. (وه‌رگپر).

(۲) سه‌یری: محمد عبده/ رساله التوحید ۸.

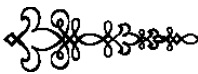
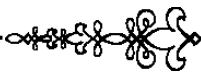
داواشی لی‌کرد که لیی وورد بیته‌وه تا به‌وه‌ویه بگاته یه‌قین که په‌یامی قورئان راسته و نه‌و شته‌ی بانگه‌وازی‌شی بۆ ده‌کات دروسته.

مامۆستا (عقاد) له کتێبه‌که‌یدا (التفكير فريضة اسلامية) ده‌لێت^(١):

(له تايبه‌تمه‌ندیه زۆره‌کانی قورئانی پیرۆز، تايبه‌تمه‌ندیه‌که هه‌یه که راجیایی له‌سه‌ر که‌متر ده‌بیته‌وه له نیوان موسلمانان و غه‌یره موسلمانه‌کان، چونکه له کاتی خویندنه‌وه‌ی ئایه‌ته‌کان قورئانی پیرۆز به‌شی‌وه‌یه‌که ئایه‌ته‌کان ده‌چه‌سپین که ژماره‌کانی ژمیریاری و ئاماژه‌و ماناکان پوخت و ساکاره‌کان پشتی ئایه‌ته‌کان ده‌گرن، به‌ر له گه‌رانه‌وه بۆ پشت‌گرتنی ئایه‌ته‌کان بۆ ده‌مه‌ته‌قی و مه‌زه‌به‌ه‌کان که رایه‌کان جیاوازن له‌م باره‌وه...

جا ئەو تايبه‌تمه‌ندیه‌ش بریتیه له هۆشدارێ دان سه‌بارته به پله‌ی به‌رزێ عه‌قل و گرنگی دان پێی له بابته‌ی بیروباوه‌ر و عه‌قیده و شوینکه‌وتن و راسپاردن، جا له کتێبه ئایینییه گه‌وره‌کانی تردا ئاماژه‌ی دیارو نادیار هه‌ن بۆ عه‌قل یان هێز جیاکه‌روه، به‌لام بابته‌که وه‌ک پێویست باسی لی‌وه نه‌کراوه، ته‌نانه‌ت خویننه‌ر له‌هه‌ندی‌ک کاتدا ئەوه‌ی تیدا به‌دی ده‌کات که گالته و بی‌ریزی به‌عه‌قل ده‌که‌ن و هۆشدارێ دده‌ن له‌باره‌یه‌وه، چونکه مه‌یدانی عه‌قل خلیسگه (مزله‌)ی بیروباوه‌ر و عه‌قیده‌یه و ده‌رگایه‌که له‌و ده‌رگایانه‌ی که بانگه‌شه‌ی تری لی‌وه ده‌کرێ و خه‌لکی به‌هۆیه‌وه نکۆلی ده‌کات...

به‌لام قورئانی پیرۆز که باس له عه‌قل ده‌کات به‌وپه‌ری رێزه‌وه له‌باره‌ی دده‌وت و گه‌وره‌یی پله‌وپایه‌که‌ی به‌ده‌رده‌خات و ته‌نانه‌ت ئاگاداریش دده‌ات که پێویسته کار به‌عه‌قل بکری‌ت و بۆی بگه‌رپینه‌وه، و ئاماژه نه‌کراوه به عه‌قل به‌شی‌وه‌یه‌کی لاوه‌کی له میان‌ه‌ی ئایه‌ته‌که‌دا، به‌لکو له زۆربه‌ی ئەو جی‌گایانه‌ی که باسی عه‌قل ده‌کریت به‌جه‌خت له‌سه‌ر کراوه‌یی چ به‌ده‌ق چ به‌مانا ئاماژه‌ی بۆ کراوه، ئەم حاله‌ته‌ش له هه‌موو ئەو حاله‌تانه دووپات ده‌بیته‌وه که فه‌رمان و رێگری ده‌کریت له باوه‌ر‌دا له‌و

شتانهی که داوای لی‌کراوه عه‌قلی خوئی بکاته دادوهر یان سه‌رزهنستی نکۆلی کار دهکات به‌هۆی ئه‌وه‌ی عه‌قلی فه‌رامۆش کردوو و ده‌رگا‌کانی داخستوو.

تی‌فک‌ره له‌و نایه‌تانه‌ی که تی‌ایدا خ‌وای گه‌وره تی‌پروانینی مرو‌ف‌ ئاراسته دهکات بو ئه‌و شتانهی له‌ناو بونه‌وه‌ر دان، هه‌ر له‌ بوون، و ته‌نانه‌ت ر‌پنمایشی دهکات بو ئه‌و

ر‌پگه‌یه‌ی که ده‌ب‌یته هۆی ئه‌وه‌ی با‌وه‌ر به‌خ‌وای پ‌اک و به‌رز ب‌ین‌یت، وه‌ک: ﴿إِنَّ فِي

خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْمُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَفْعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

وَتَصْرِيْفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ الْمُسْحَرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

البقرة: ١٦٤. واته: (به‌راستی له‌ دروست کردنی ئاسمان و زه‌وی و ئالوگۆری شه‌وو ر‌وژدا و له‌و که‌شتیانه‌ی که ده‌گه‌ر‌پ‌ن به‌ ده‌ریادا و به‌هۆیه‌وه سوود به‌ خه‌لکی ده‌گه‌یه‌نن و له‌و ئاوه‌ی که خوا له‌ ئاسمانه‌وه ده‌یبار‌ین‌یت و ئینجا به‌هۆیه‌وه زه‌وی پ‌ی زیندوو ده‌کاته‌وه د‌وای ووشک بوون و مردنی، هه‌روه‌ها جو‌ره‌ها زینده‌وه‌ر و گیانه‌به‌ر و مارو می‌رووی له‌سه‌ر ر‌ووکاری زه‌ویدا ب‌لاو کردۆته‌وه و گو‌ران‌دن و هاتوو‌چۆ پ‌یکردنی باوو شه‌مال و ر‌اگیر کردنی هه‌وره‌کان له‌ نیوان ئاسمان و زه‌ویدا، ئه‌مانه هه‌موو به‌لگه‌و نیشانه‌ی به‌ه‌یزن بو ئه‌وانه‌ی که عه‌قل و بی‌روه‌وشیان ده‌خه‌نه‌کارو بیر له‌ ده‌سه‌ل‌اتی بی‌ سنووری خوا ده‌که‌نه‌وه).

زیاتر له‌ هه‌شتا نایه‌ت له‌و چه‌شنه هه‌ن، که هه‌ره‌هه‌موویان سه‌رنج ر‌اده‌گ‌یشن به‌ره‌و دیارده‌کانی بوون و به‌ده‌یه‌ن‌راوان و شته نامۆ سه‌ر سو‌رپه‌ینه‌کانی ژیان و سیسته‌می جیهان و ئه‌و ر‌پ‌کوپ‌یکی و په‌یوه‌ندیه تو‌کمه‌یه‌ی هه‌یه له‌ نیوان به‌شه‌کانی دا. به‌تایبه‌تی بو ئه‌و په‌یوه‌ندیه تو‌کمه‌یه‌ی هه‌یه له‌ نیوان جیهانی هه‌ساره‌کان و جیهانی سه‌رزه‌وی، و ئه‌و هه‌لبه‌زو دابه‌زه‌ی مرو‌ف‌ له‌ ناو بووندا، پ‌اشان داوا دهکات که له‌گشت ئه‌و دیاردانه تی‌فک‌یرن و ر‌امان ب‌یته کایه که به‌لگه‌ن و ده‌کر‌یت به‌هۆیانه‌وه به‌ره‌و خوا مرو‌ف‌ ر‌پنمایی بکات و با‌وه‌ر به‌ پ‌یغه‌مبه‌رانی بکات.

نمونه‌ی ئه‌و نایه‌تانه ئه‌و فه‌رمایشته‌ی خ‌وایه، که ده‌فه‌رموویت:

﴿ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى ۗ يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ فَالِقُ ۗ تُوْفِكُونَ ﴿١٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَوْعِدٌ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿١٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَانَ مَشْتَبَهَا وَعَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٩﴾﴾ (الانعام: ٩٥ - ٩٩. واته: (بهراستی خوا له تکه ری

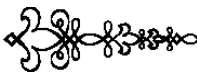
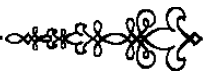
دهنک و دانه ویله یه بؤ ئه وهی بیپشکوینیت و برویت، زیندووش له مردوو دهردهینیت، دهرهینهری مردووشه له زیندوو، ئا ئه وهیه خوای پهروهردگارتان، جا ئیتر بؤ کوئ لادهدرین و بؤ کوئ ویل دهکرین. (ههر ئه و زاته یه) بهیانیان فهراهه م دههینیت و ئاسؤ روناک دهکاته وه و شهوی کردووه بههوی نارامی و خاموشی، پؤژو مانگیشی کردووه بههوی راگرتنی حیساب، ئه و شتانه هه مووی به نه خسهی خوای بالادهست و زانا کیشراوه. هرر ئه و زاته، ئه ستیره ی بؤ فهراهه م هیئاوون تا ببیته هوی رینموونیتان له ناو تاریکیهکانی سهر رووکاری وشکانی و دهریاکاندا، بهراستی ئیمه نیشانه و بهلگه ی زورمان (له سهر دهسه ئاتی خویمان و پیکوپیک کی کارمان) روون کردوته وه بؤ که سانیک که پیی بزانی و لیی تیبگهن. هرر ئه و زاته ئیوهی بهدیپناوه له تاکه که سیك، سهردهمیک (بهشیکتانی له پشتی باوکتاندا) نیشته جی کردبوو (که گوپزرانه وه بؤ ناو سکی دایکتان) ئه و شوینه ئیوهی گرته خو (تا تیایدا نهش و نما بکه ن، یاخود بؤ ماوهیه ک ئیوهی له سهر رووکاری زهوی دانا، دوایی له توپیدا شاردنیه وه تا پؤژی قیامهت) بهراستی ئیمه نیشانه و بهلگه ی زورمان (له سهر دروستکردنی ئیوه و دروستکاری خویمان هیئاوته وه) بؤ که سانیک که تیفکرن و ووردبین بن. ئه و خواجه زاتیکه که له ئاسمانه وه باران دهبارینیت (دهفهرموویت):

جا به هۆیه وه چرۆو چه که ره ی هه موو شتیکی پی دهرده هینین و شینی ده کهین، ئینجا لاسکی سهوزی لی پهیدا ده کهین، زنجیره دانهی سهفته کراوی لی دروست ده کهین (وهک گوله گهنم و چه لتوک و گهنه شامی... هتد) له دارخورماش له هندی لق و چه پۆپی هی شووی خورما شور دهبیته وه، ههروهها باخی هه مه جوژی رهزو تری، زهیتون و هه ناریش، هه یانه له رواله تدا له یه که ده چیت، هه شیان هه یه که ناچیت، جا ته ماشای به ره که ی بکه ن کاتی که بهر ده گریته، پی ده گات، (سه ره تا هه ندیکی گوله و دوایی خو ی هه لده پی چیت، رهنگ و فه باره یه که ده گریته خو ی، دوای چه ند مانگی که فه باره شی گه وره تر ده بیته، رهنگی شی ده گو ریته، ئه وسا پی ده گات و تام و بو نی سروشتی خو ی بو دروست ده بیته) به راستی نا له و شتانه دا (که نامازه ی تیدا کرا بو تان) چه نده ها به لگه و نیشان هه ته واون بو که سانیک که ئیمان و با وهریان ده هینن (به و به دی هینه ره ی که ئاسه واری ده ستی قودره ت و به ده سه لاتی له هه موو شتی که دا به دی ده کریته).

ههروهها خوی گه وره ده فه موویته:

﴿ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَجْرِيَ لِيَأْجَلَ مَسْمُومٍ يَدَّبُرُ الْأَمْرَ يَفْضَلُ الْآيَاتِ لِعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُؤْتُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رِوْاسٍ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّمْرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رِوَجِينَ أُنثِينَ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَوِّزَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَرِزْقٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَعِزْرٌ صِنَوَانٌ يُسْقَى بِمَاءٍ وَحِدٍ وَنُفِضَلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأَكْمَلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ ﴾ الرعد: ٢-٤. واته: (خوا ئه و زاته یه که

به چاوی خو تان ده بینن چون ئاسمانه کانی به بی گوله که و ستوون بهرز کردۆته وه و راگرتوه، له وه دووا له سه ره ته ختی فه رمانه وایی وه ستاوه، خو رو مانگی شی رام هیناوه، هه ره یه که بیان له چه رخ و خولی خویدا بیوچان تا ماوه یه کی دیار یکه راو ده سو ری نه وه، هه ره ئه و زاته کاروباری جیهان هه ره هه مووی به ری ده گات و ریکی

دهخات، ههروه‌ها نایه‌ته‌کانی قورئان به‌ووردی و دوورو درێژی دهخاته به‌رچاو بۆ ئه‌وه‌ی دنیایان له به‌خزمت گه‌یشتن و ئاماده‌بوونی به‌رده‌م دادگای په‌روه‌ردگارتان (بۆ ئیپرسینه‌وه).

له‌کاتی‌کدا که خوای گه‌وره به تیروته‌سه‌لی بنه‌ماکانی بیروباوه‌رو عه‌فیده‌ی ئیسلامی له کتیبه‌که‌ی دا (که قورئانی پیروژه) خستوه‌ته‌روو به به‌لگه به‌هاداره‌کانیه‌وه، ئه‌وا له‌هه‌مان کاتیشدا بیروباوه‌ری دژه‌کانی‌شی گێراوه‌ته‌وه‌و و به‌لگه‌ی هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر پو‌جیبه‌که‌ی.

به‌رپه‌رچی ئه‌وانه‌ی داوه‌ته‌وه که نکۆلی له راستی‌تی پیغه‌مبه‌ران ده‌که‌ن، هه‌روه‌ک خوای گه‌وره ده‌فه‌رموو‌یت:

﴿ وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ۗ قُلْ لَوْ كَانَتْ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمَسِّكُونَ مِطْمَئِنِّينَ لَنَزَلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ۗ ﴾ الإسراء: ٩٤-٩٥. واته: هیچ شتێک نه‌بووه‌ته‌وه کۆسپ له رینگه‌ی ئه‌وه‌دا خه‌لکی باوه‌رپه‌ینن- کاتی‌ک هیدایه‌تیا‌ن بۆ هات - ته‌نها ئه‌وه نه‌بی‌ت که وتیا‌ن: نایا خوا مرو‌وفیکی به فرستاده ناردوو؟!. پێیا‌ن بلی: ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر زه‌ویدا فریشته هه‌بو‌نایه به‌دنیاییه‌وه هاتو‌چۆیا‌ن بکر‌دایه و ژیا‌نیا‌ن بکر‌دایه‌ته‌سه‌ر، ئه‌وا ئی‌مه هه‌ر له ئاسمانه‌وه فریشته‌یه‌که‌مان داده‌به‌زاند هه‌ریان که پیغه‌مبه‌رو فرستاده بی‌ت بو‌یا‌ن (چونکه ده‌بی‌ت له جو‌ری خو‌یا‌ن بی‌ت).

کاتی به‌رپه‌رچی ئه‌وانه ده‌داته‌وه که نکۆلی ده‌که‌ن له زیندوو بو‌ونه‌وه، به‌و فه‌رمایشته:

﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْفَهُ، قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۗ ﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ۗ ﴾ يس: ٧٨ - ٧٩. واته: (نمونه‌ی لاوازی و بی‌ده‌سه‌لاتی بۆ ئی‌مه هیناوه‌ته‌وه و به‌دیها‌تنی خو‌ی له بیر کر‌دوو، ده‌یوت: کێ ئه‌م ئی‌سکا‌نه زیندوو ده‌کاته‌وه له کاتی‌کدا که رزیوو پرتوکاو‌ن؟!. پێیا‌ن بلی: ئه‌و زاته‌ی

که یه‌که‌مجار دروستی کرد، هه‌ر ئه‌ویش زیندوو‌ی ده‌کاته‌وه، ئه‌و به‌هه‌موو دروستکراوئیک زانا و ئاگایه).

کاتی به‌رپه‌رچی ئه‌وانه ده‌داته‌وه که هه‌ساره په‌رستن، به‌و فه‌رمایسته:

﴿ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ أَيْلٌ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْنَ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى السَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَنْقُورِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ خَائِفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ ﴾ الانعام: ٧٦-٧٩. واته: (ئینجا کاتی‌ک شه‌و بائی کیشا به‌سه‌ر ئی‌راهمدا ئه‌ستیره‌یه‌کی (گه‌شی گه‌وره‌ی) بی‌نی، بویه‌ وتی: ئاگاداربن، وادابنیین ئه‌مه‌ په‌روه‌رگارمه، کاتی‌ک ئه‌ستیره‌که‌ی لی ئاوابوو وتی: من شتی له‌به‌رچاو و ن بووم خو‌ش ناوئیت و نایپه‌رستم. ئینجا کاتی‌ک مانگی بی‌نی هه‌له‌ات، وتی: ئاگاداربن، وادابنیین ئه‌مه‌یان په‌روه‌ردگارمه، کاتی‌ک ئه‌ویش ئاوابوو وتی: سوئند بی‌ت به‌خوا ئه‌گه‌ر په‌روه‌رگارم هیدایه‌تی نه‌دامایه، ئه‌وه بی‌گومان له‌ ریزی ده‌سته‌ی گومراکاندا ده‌بووم. ئینجا کاتی‌ک خو‌ری بی‌نی هه‌له‌ات، وتی: ئاگاداربن، وادابنیین ئه‌مه‌یان په‌روه‌ردگارمه، ئه‌مه‌ت گه‌وره‌تریشه‌ کاتی‌ک ئه‌ویش ئاوابوو و وتی: ئه‌ی خه‌لکینه، ئه‌ی خزمینه، به‌راستی من به‌ریم له‌و شتانه‌ی ئیوه‌ کردووتانه به‌هاوه‌ل (شه‌ریک) بو په‌روه‌ردگار. به‌راستی من رووی خو‌م و دل‌م له‌ په‌رستندا کردووته ئه‌و زاته‌ی ئاسمانه‌گان و زه‌وی فه‌راهه‌م هیناوه، له‌ کاتی‌کدا رووم له‌ هیچ شتیکی تر ناکه‌م، به‌ دل ئارامی ته‌واویشه‌وه (ده‌ئیم): هه‌رگیز من له‌ ریزی موشریک و هاوه‌لگه‌پراندا (نیم).

کاتی به‌رپه‌رچی ئه‌وانه ده‌داته‌وه که فریشه‌ په‌رستن، و بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌که‌ن که فریشه‌ کچی خوان (پاک و بی‌گه‌ردی بو‌ خوا)، به‌و فه‌رمایسته:

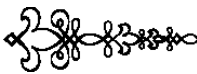
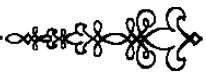
﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٨٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ

وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنَ خَشِيئَتِهِ مُسْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ ﴿ الأنبياء: ٢٦ - ٢٩. واته: (خوانه‌ناسان دهیانوت: خوی میهره‌بان کوری بۆ خوی برپارداوه (فریشته‌کان رۆله‌ی ئه‌ون)، پاک‌ی و بی‌گه‌ردی بۆ ئه‌و زاته‌یه، به‌لکو ئه‌وانه به‌نده‌ی ریزداری ئه‌ون. (ئه‌و فریشتانه ئه‌وه‌نده ره‌وشت به‌رزن) هه‌رگیز (نافه‌رمانی ناکه‌ن و) قسه له قسه‌یدا ناکه‌ن و له گو‌فتاردا پی‌شی ناکه‌ون، ئه‌وانه به‌ فه‌رمانی ئه‌و ده‌جو‌ئینه‌وه و فه‌رمانی ئه‌و جی‌به‌جی ده‌که‌ن. هه‌ر خوا ده‌زانیت ئه‌و خه‌لکه له راپه‌ردوودا چیان ئه‌نجامداوه و له داهاتووشدا چی ئه‌نجام ده‌دن (دنیا و قیامه‌ت، راپه‌ردو و داهاتوو، بۆ ئه‌و زاته‌ چوونیه‌که)، فریشته‌کانیش تکا‌کار نابن ته‌نها بۆ ئه‌و که‌سانه نه‌بی‌ت خوا پی‌ی رازی‌یه و ئه‌و فریشتانه له ترسی ئه‌و زاته ناوێرن هیچ سه‌ره‌پێ‌چیه‌ک ئه‌نجام بدن. خۆ ئه‌گه‌ر به‌کی‌ک له فریشته‌کان (له خۆی غه‌رپا بی‌ت) به‌راستی منیش خوام بی‌جگه له‌و، ئه‌وه پاداشتی ده‌ده‌ینه‌وه به‌ دۆزه‌خ، هه‌ر به‌و شی‌وه‌یه پاداشتی سته‌مکاران و یاخیه‌کان ده‌ده‌ینه‌وه).

کاتی به‌ره‌رچی جوله‌که‌کان ده‌داته‌وه، به‌و فه‌رمایشته:

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَمْتَنُونَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ ﴾ الجمعة: ٦ - ٧. واته: (ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) پی‌یان بلی: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر دینی جوله‌که‌ن، ئه‌گه‌ر ئی‌وه برواتان وایه که به‌راستی ئی‌وه دۆست و لایه‌نگری خوان، جگه‌له خه‌لکی تر، که‌واته داوای مه‌رگ بکه‌ن و ئاواتی مه‌رگ بخوازن. که‌چی ئه‌وانه هه‌رگیزاو هه‌رگیز ئاواتی وا ناخوازن و مردن داوا ناکه‌ن، چونکه خۆیان ده‌زانن چیان ده‌ست پی‌سخه‌ری کردووه، خوایش زانایه به‌کارو کرده‌وی سته‌مکاران).

کاتی به‌ره‌رچی نه‌صرا‌نیه‌کان ده‌داته‌وه، به‌و فه‌رمایشته:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ، كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ
 مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاكَمَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
 آبَاءَنَا وَآبَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى
 الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَالْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَالْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ ﴿آل عمران: ٥٩ - ٦٣. واته: (بهراستی
 نمونه‌ی دروست بوونی عیسا له لایهن خواوه؛ وهك نمونه‌ی ئادهم وایه كه له خاك
 دروستی كردو له وهودوا فهرمانی داو پئی وت: ببه (به ئینسان) ئه‌ویش بوو.
 حه‌قیقه‌ت و راستی ههر ئه‌وهیه له لایهن په‌روه‌ردگارته‌وهیه، كه‌واته نه‌كه‌هیت بچیه‌ته
 ریزی ئه‌وانه‌ی كه گومان كاركردی هه‌یه له‌سه‌ریان. (دواى ئه‌وه‌ی كه هه‌موو ئه‌و
 راستیانه‌ت پێگه‌ه‌یشت ده‌رباره‌ی عیسا)، جا ئه‌گه‌ر كه‌سانێك ههر موحاده‌له‌یان كردوو
 له‌سه‌رى رۆیشتن و شتى ناره‌وايان ده‌رباره‌ی عیسا وت: تۆش پێیان بلێ: وهرن با
 كورانی ئیهمه و كورانی ئیوه، ئافره‌تانی ئیهمه و ئافره‌تانی ئیوه، خۆمان و خۆشتان
 بانگ بكه‌ین و ئاماده‌بین (له شوینیکی تایبه‌تدا)، پاشان له‌ خوا بپارێینه‌وه‌و ئینجا
 داوا بكه‌ین نه‌فرین و له‌عه‌نتی خوا داببارێته‌ سه‌ر درۆزانه‌كان. به‌راستی ههر
 ئه‌مه‌یه‌ به‌سه‌ره‌هاتی راست و دروست (ده‌رباره‌ی عیسا و دایكى)، هه‌یج خوايه‌ك نیه
 جگه‌ له (الله)، بێگومان ئه‌و (الله)یه ههر خۆی بالاده‌ست و دانایه. (له‌گه‌ل ئه‌و هه‌موو
 به‌لگه‌و راستیانه‌دا) ئه‌گه‌ر ڕوویان وه‌رگێراو بشتیان تیکرد (ئه‌وه بزانه راستی خواز
 نین)، خوايش زانا و ئاگایه به‌وانه‌ی كه تۆوی تاوان و خراپه ده‌چینن).

سه‌رباری ئه‌وه‌ی كه قورئانی پیرۆز به‌لگه‌ی ده‌خسته‌روو له‌سه‌ر بیروباوه‌رپی
 راست و بیروباوه‌رپی دژه‌كانی ده‌گێرایه‌وه‌و به‌لگه‌شی له‌سه‌ر پوچه‌لیه‌كه‌ی
 ده‌هینایه‌وه، و له‌گه‌ل عه‌قل ده‌دوا و فیکری به‌ ئاگا ده‌هینایه‌وه، ئه‌وا مه‌یدانی
 ده‌مه‌ته‌قی و جه‌ده‌لی فراوان نه‌ده‌کرد و له‌و پێناوه‌شدا هاندانی نه‌بووه، به‌لگو
 به‌پێچه‌وانه‌وه‌ زۆر به‌كه‌می ده‌پرزایه‌ سه‌ر ئه‌و لایه، چونكه ده‌كریت ببیته‌ هۆی رقی

و کینه‌و دوزمنایه‌تی، هەر له‌بەر ئەوه‌شه که خۆی گه‌وره‌ فه‌رمانی به‌ پێغه‌مبه‌ری به‌رپێژ کردووه‌ که نه‌رم و نیان بی‌ت له‌و کاته‌ی دژه‌پراکانی بانگ ده‌کات بۆ سه‌ر رێگه‌ی راست و له‌و کاته‌ی گه‌فتوگۆیان له‌گه‌ڵ ده‌کات، ئەمه‌ش له‌ پێناو ئەوه‌ی که خۆشه‌ویستی و تێکه‌لاوی هەر به‌رده‌وام بی‌ت، و تا له‌ رێی به‌رکردنه‌وه‌ی راست و ئامۆژگاری چاکه‌وه‌ قه‌ناعه‌تیان بی‌نیت، خۆی بالاده‌ست و خاوه‌ن شکۆ ده‌فه‌رمووێ:

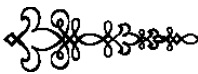
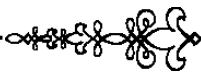
﴿ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَحَدِّ لَّهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾ النحل: ۱۲۵. واته: (ئهی پێغه‌مبه‌ر

(ﷺ)، ئهی ئیماندار) بانگه‌واز بکه‌ بۆ لای به‌رنامه‌ و رێبازی په‌روه‌ردگارت به‌ حیکمه‌ت و دانایی و ئامۆژگاری جوان و به‌جێ و گه‌فتوگۆ و موخاده‌له‌ به‌ جوانترین شیوه‌، چونکه‌ به‌راستی په‌روه‌ردگارت هەر خۆی زانایه‌، که‌ کێ گو‌م‌پ‌رایه‌، هه‌روه‌ها هەر خۆی‌شی زانایه‌ به‌ هیدایه‌ت وه‌رگران). خۆی گه‌وره‌ جه‌ختی ده‌کرده‌وه‌ بۆ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌وه‌ی بی‌روباوه‌رکه‌ی راسته‌ و رێگاگه‌ی دروسته‌، و ده‌مه‌ته‌قییه‌ی دوورو درێژ ئەه‌نجام نه‌دات له‌گه‌ڵ دژه‌پراکانی ^(۱)، نمونه‌ی ئەمه‌ش ئەو فه‌رمایه‌شته‌ی

خۆی گه‌وره‌یه‌: ﴿ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنْزِعُكَ فِي الْأَمْرِ وَأَدْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴾ (۷۶) وَإِنْ جَدَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿ ۷۸ ﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿ ۷۹ ﴾ الحج: ۶۷ - ۶۹. واته:

(بۆ هەر میلیه‌تی‌ک به‌رنامه‌و پرۆگرامی‌کمان دیاری کردووه‌ په‌رپه‌وه‌ی ده‌که‌ن و له‌سه‌ری ده‌رپۆن (به‌ گو‌په‌ره‌ی کات و شوێن و بارودۆخیان، ئەم به‌رنامه‌یه‌شمان ناردووه‌ بۆ هه‌تا هه‌تایی) که‌واته‌ با خاوه‌ن ئایینه‌کانی تر نه‌یکه‌نه‌ کێشه‌ و ئاژاوه‌ له‌گه‌ڵتاندا له‌باره‌ی ئەم ئایینه‌وه‌، ئهی محمد (ﷺ) به‌رده‌وام بانگه‌وازی خه‌ڵکی بکه‌ بۆ لای په‌روه‌ردگارت چونکه‌ به‌راستی تۆ له‌سه‌ر رێگه‌ و رێباز و هیدایه‌تی‌کی راست و

(۱) بروه‌انه: سید قطب، في ظلال القرآن ۲۱۶/۵.

دروستیت. خۆ ئەگەر موحاده‌لەت لەگەڵدا بکەن (ئەو تۆ موحاده‌له مەکه بەلکو) بلای: خوا خۆی چاک زانیە بەو کارو کردەوانەى ئەنجامى دەدەن. هەرخوا خۆی لە رۆژى قیامەتدا داوهرى دەگات لە نىوانتاندا لەسەر ئەو شتانەى که ئیوه کيشه و جیاوازیتان لەسەر دەکرد (لهوئى راستیه‌کان بەتەواوى دەرده‌که‌وئیت).

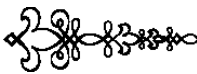
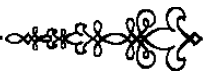
پاش ئەو‌ه‌وى پەپەرپو رېبازى قورئانى پیرۆزمان زانى لەو‌ه‌وى چۆن عه‌قائیدی ئیمانى رپوون دەکاتە‌وه و جیگیری دەکات و بەرگری لى دەکات، ئەوا دەست دەکەین بە باس کردنى پوخته‌یه‌کى میژووى لەسەر بارودۆخى عه‌قائیدی نایینی له سەرده‌مى پیغه‌مبەر (ﷺ) و خەلیفه‌کانى راشدین و لەسەرده‌مى ئەم‌ه‌وى و دواتر سەرده‌مى عەبباسیه‌کان، لەگەڵ ئاماژەدان بۆ ئەو قۆناغانەى که چاخى تازه پێیدا تێپەری.

۱- بارودۆخى عه‌قیده و بیروباوه‌رى نیسلامى له‌سەرده‌مى پیغه‌مبەر و خەلیفه‌کانى راشدین:

أ- له‌ سەرده‌مى پیغه‌مبەر:

ئیسلام هات و برپارى دا که نایینی راست هەر يەك نایینه، که ئەویش بریتیه له سروش و په‌يامى ره‌وانه‌کراوى خوايى بۆ سەرجه‌م پیغه‌مبەرانی، و بنه‌ماکانى ئەو نایینه راسته‌ چه‌سپاو و نه‌گۆرن و په‌يامبەرانی‌ش له‌ بنچینه و بنه‌ماکاندا کۆکن و راجیا نین. به‌ پیچه‌وانه‌ى یاسا کرداریه‌کان که له‌ په‌يامى په‌يامبەرێکه‌وه بۆ په‌يامى په‌يامبەرێكى تر جیاوازه، و راست و دروست و حه‌قن مادام هه‌لنه‌وه‌شێنرابنه‌وه‌و (نسخ) نه‌کراين.

زده‌خشهرى له‌ باره‌ى ته‌فسیری ئەو فه‌رمایشته‌ى خواى گه‌وره: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَّتْهُمْ أَفْتَدَهُ﴾ الأنعام: ۹۰. واته: (ئهو (ناوبراوانه)، ئەو که‌سانه‌ن که خوا (به‌تایبه‌ت) هیدایه‌ت و رێنموونى کردوون، تۆش (ئەى محمد ﷺ)، ئەى ئیماندار) شوئى هیدایه‌ت و رێنمووى ئەوانه‌ بکه‌وه. ده‌فه‌رموئیت: (مه‌به‌ست له

هیدایه‌تی پیغه‌مبه‌ران رِباز‌ه‌که‌یانه له باوهر بوون به خ‌وای گه‌وره و به‌یه‌ک‌زانینی و باوهر بوون به بنه‌ماکانی نایین، به‌ده‌ر له شه‌ریعه‌ته‌کان که جیا‌واز و هیدایه‌تن نه‌گه‌ر هه‌لنه‌وه‌ش‌ین‌رابنه‌وه، چونکه نه‌گه‌ر هه‌لنه‌وه‌ش‌ین‌رابنه‌وه نه‌وا به هیدایه‌ت نام‌یننه‌وه، به‌پ‌یچه‌وانه‌ی بنه‌ماکانی نایین که هه‌تا هه‌تا هه‌ر هیدایه‌ته^(۱).

له واقیعه‌دا نایینی ئیسلامی له دوو ره‌گه‌زی جیا‌واز و تایبه‌تمه‌ند پ‌یک هات‌وه: بنه‌ما (أصول)، و لق و پ‌ۆپ (فروع) و به‌ده‌ر‌پ‌ر‌ینیکی تر: عه‌قیده و شه‌ریعه‌ت. جا عه‌قیده: خ‌وای گه‌وره له کت‌یبه‌ پ‌ی‌ر‌ۆزه‌که‌ی دا که قورئانی پ‌ی‌ر‌ۆزه هه‌موو بنه‌ماکانی باس کرد‌وه و پ‌یغه‌مبه‌ری ر‌ی‌ز‌دار‌یش به‌و پ‌ه‌ری جوان‌یه‌وه له ر‌ی‌گه‌ی گو‌فتار و کردار‌یه‌وه روونی کرد‌ۆته‌وه. پ‌یغه‌مبه‌ر (ﷺ) گو‌ت‌و‌گو‌ی له‌گه‌ل نه‌ه‌لی ک‌ی‌تاب ده‌کرد، و گو‌ت‌و‌گو‌ و مو‌ج‌اده‌له‌شی له‌گه‌ل ها‌وبه‌ش دانه‌ران ده‌کرد، و وه‌لامی پ‌ر‌سیاره‌کانی نه‌وانی نه‌دایه‌وه، به‌و مه‌ر‌جه‌ی نه‌و پ‌ر‌سیاران‌ه‌ تایبه‌تمه‌ندی و خ‌اسیه‌تی جه‌دل و سه‌ر‌که‌شی و عینادی پ‌ی‌وه‌دیار نه‌بوایه، جا نه‌و پ‌ر‌سیاران‌ه‌ش به‌ ووردی باب‌ه‌ته‌کانی عه‌قیده‌یان له خ‌ۆ ده‌گرت: له باره‌ی ناسینی خ‌وا، و قه‌ده‌ر و ر‌ۆح، و زیندوو بونه‌وه و به‌هه‌شت و د‌ۆزه‌خ و پ‌یغه‌مبه‌ریتی و حه‌قیقه‌تی باوهر، و په‌یوه‌ندی ئیسلام له‌گه‌ل نایینه‌کانی تر^(۲).

هه‌روه‌ها (ابن هشام) گ‌ی‌را‌ویه‌تی‌ه‌وه که تا‌قم‌یک له‌ جوله‌که هات‌نه‌ لای پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وا و ل‌ی‌یان پ‌رسی: نه‌وه زانی‌مان خ‌وا نه‌و شتانه‌ی به‌دییه‌ناوه، نه‌ی ک‌ی؟ خ‌وای به‌دییه‌ناوه؟ پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وا تور‌ه‌بوو تا ر‌ه‌نگی ت‌یک‌چوو، پ‌اشان نه‌و سو‌ر‌ه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝ (۴)﴾^(۳) واته: (نه‌ی محمد ﷺ)، نه‌ی ئیمان‌دار بل‌ی: نه‌و

(۱) الزمخشری، الکشاف، ۲/۲۴.

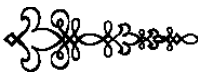
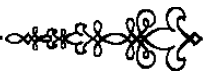
(۲) یحیی هاشم حسن فرغل، نشأة الآراء و المذاهب و الفرق الكلامية ۲۶۷.

(۳) بروانه: ابن هشام، السيرة النبوية ۲/۲۲۰.

خوایه‌ی که ناوی - الله یه خوایه‌کی تاك و تهنه‌ایه (بیّ هاوهل و هاوتایه). خوا زاتیکی پایه‌دارو دسه‌لئاداره، نیازی به‌کس نییه و همه‌ووان ئاتاجی ئه‌ون، ههر ئه‌و ده‌توانیت به‌ئاو ناخووشی لابه‌ریت و پیویستی و داخوازییه‌کامنان جیبه‌جی بکات. هیچ که‌سی لی نه‌بووه و خویشی له هیچ که‌س نه‌بووه. ههرگیز هاوتاو هاوشیووه دسه‌لئاداریکی نییه که له به‌رامبه‌ریه‌وه بوه‌ستیت و هاوشانی بیّت).

کاتی پیغه‌مبه‌ری خوا وئه‌و فه‌رمایشته‌ی خوی گه‌وره‌ی خوینده‌وه: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾ (الانبیاء: ۹۸).
 واته: (بیگومان ئیوه‌و ئه‌و شتانه‌ی له حیاتی خوا ده‌تانپه‌رست سووته‌مه‌نی دۆزه‌خن و سه‌لکه بزوتی ئاگرن، ده‌بیّت ههر بچنه ناوی و همه‌میشه تییدا بن). له‌و کاته تا‌قمیک له‌هاوبه‌ش دانهران لییان پرسی: ئا همه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که ده‌په‌رستین و ئه‌وانه‌ش به‌ندایه‌تیاں بو ده‌گرد ده‌چنه دۆزه‌خه‌وه؟ ئه‌مه‌ چۆن ده‌گونجی له‌کاتی‌کدا ئیمه‌ فریشته ده‌په‌رستین، و جوله‌که‌ش عوزه‌ه‌یرو نه‌صرپانه‌کانیش عیسی‌ی کوری مه‌ریه‌م ده‌په‌رستن... جا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌لامی دایه‌وه: (ههر که‌سی پیی خووش بیّت په‌رستیت جگه‌له‌ خوا ئه‌وا له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی به‌ندایه‌تی بو ده‌که‌ن ده‌چنه ئاگری دۆزه‌خه‌وه)، جا ئه‌و ئایه‌تانه دابه‌زین: ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ﴾ (الانبیاء: ۲۹). واته: (ههر که‌سی بلیت: به‌راستی منیش خوام بیجگه‌ له - الله -، ئه‌وه پاداشتی ده‌ده‌ینه‌وه به‌ دۆزه‌خ). تا ئه‌و فه‌رمایشته: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُعْذُونٌ﴾ (الانبیاء: ۱۰). واته: (به‌راستی ئه‌وانه‌ی ههر زوو برپارمان داوه چاکه به‌ئینینه رپیان (به‌هو‌ی ئیمان و ئیمان و باوه‌رو کرده‌وی چاکه‌یاں) ئه‌وانه دووره په‌ریزکراون له دۆزه‌خه‌وه)^(۱).
 (ابن مسعود) وتی: من له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوادا بووم (ﷺ) له‌ ناو کیلگه‌یه‌کی

(۱) بروانه: تفسیر ابن‌الکثیر ۲/ ۱۹۸ و ۴/ ۱۳۱. و الواحدی: أسباب النزول القرآن ۲۱۴.

مه‌دینه، پائی دابوووه له‌سه‌ر راپه‌خێك، له‌و كاته هه‌ندی جوله‌كه به‌لامان تێپه‌رین، وتیان: له‌باره‌ی رۆح پرسیاری لێ بکه‌ن. هه‌ندیکیان وتیان: پرسیاری لێ مه‌که‌ن چونکه به‌شتیك رۆوبه‌رپوتان ده‌بیته‌وه كه له‌لاتان ناخۆشه، جا هه‌ندی له‌و جوله‌كانه هاتنه‌ لای وتیان: ئه‌ی باوکی قاسم، چی ده‌ئیی له‌باره‌ی رۆح؟ ئه‌لێ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بێده‌نگ بوو و ده‌ستی خسته‌ سه‌ر نیوچه‌وانی، زانیم كه سه‌روش داده‌به‌زیت به‌سه‌ریا، جائه‌و ئایه‌ته‌ بوۆ سه‌ر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دابه‌زی: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (٨٥) الإسراء: ٨٥. واته: (پرسیاری لێ ده‌که‌ن ده‌ربه‌ری رۆح (که چیه و چۆنه؟) بلێ: رۆح به‌شیکه له‌ فه‌رمانی په‌روه‌ردگارم و به‌ده‌ست ئه‌وه (من نازانم چیه و چۆنه) و هیچتان پێ نه‌به‌خه‌راوه له‌ عیلم و زانست ته‌نها شتیکی که‌م نه‌بیئت).^(١)

پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) ته‌نها له‌ کاتی بانگ کردنی دژه‌راکانی بوۆ سه‌ر نایینی نوێ و لادانیان له‌سه‌ر باوه‌ره‌ پوچه‌له‌کانیان په‌نای ده‌برده‌به‌ر گه‌توگوۆ موحاده‌له‌ و ده‌مه‌ته‌قی، ئه‌مه‌ش به‌وه‌ی که بیزانیایه‌ ئه‌و خوانه‌ناسانه‌ ئاماده‌باشیان تێدایه‌، سه‌رباری ئه‌مه‌ش پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) رێگری ده‌کرد له‌ موسلمانان له‌وه‌ی موحاده‌له‌ بکه‌ن به‌ مه‌به‌ستی ده‌ست خه‌ستی هه‌ندی له‌ بنه‌ماکانی باوه‌ر، و له‌به‌رامبه‌ردا فه‌رمانی ده‌کرد به‌وه‌ی ده‌ست بگرن به‌وه‌ی که بویان ته‌نیا له‌ رێگه‌ی په‌یام رۆونکراوته‌وه.

شه‌ریعه‌ت: قورئانی پی‌رۆز بنه‌ما و بنچینه‌ گه‌شتیه‌کان و زۆربه‌ی ئه‌حکامه‌ لاوه‌کیه‌کانی له‌ خوۆ گرتوووه، و پیغه‌مبه‌ری رێزدار ئه‌و بنه‌مایانه‌ی رۆونکردۆته‌وه‌و گه‌شه‌ی پێداوه‌ به‌و بنه‌ما گه‌ستی و ئه‌حکامه‌ لاوه‌کیانه‌ی که زیادی کرد، هه‌روه‌ک ده‌رگاگه‌شی والا‌کرد بوۆ نه‌شونما پێ کردنی، ئه‌مه‌ش له‌ رێگه‌ی دانپێدانان به‌ بنه‌مای

(١) بېروانه: الواحدی، أسباب نزول القرآن ٢٩٩.

ئىجتهد و تيرامان^(۱).

هاوه‌لانی پيغه‌مبهر تيگه‌يشتن له‌و مانايانه، و به‌ناپه‌سه‌نديان ده‌زانی که ليکۆلینه‌وه‌و موحاده‌له و دمه‌ته‌قی بکری له بنه‌ماکانی عه‌قیده، و بۆ‌چونیان وابوو که ئەو شتانه‌ته‌ن‌ها به‌سروش دانی پي‌داده‌نری. که‌چی پي‌يان ئاسایی بوو که ئىجتهد و کۆشش بکریت له یاسا و شه‌ری کرداری^(۲).

به‌شیوه‌یه‌کی کورت و پوخت؛ سه‌رده‌می پيغه‌مبهر به‌سه‌رچوو، موسلمانان هه‌ر له‌سه‌ر ئەو بیروباوه‌رو عه‌قیده‌یه‌ بوون که له‌ قورئانی پیرۆزدا هاتبوو، چونکه ئەوان (که‌ه‌یشتبوون به‌سه‌رده‌می سروش و گه‌وره‌یی و شه‌ره‌فی هاوه‌لیتی پيغه‌مبهر، و پووناکیی و نوری هاوه‌لیتی هه‌موو تاریکیه‌کی گومان خه‌یالی لابردبوو له‌سه‌ر عه‌قل و دل و ده‌روونیان)^(۳).

(۱) بروانه: مصطفى عبدالرزاق، ته‌هید لتاریخ الفل‌سه‌ة الاسلامیة ۲۷۰. و د. عرفان عبدالحمید، دراسات فی الفرق و العقائد ۱۲۴.

(۲) هاوه‌لانی هاوچه‌رخ‌ی پيغه‌مبهر کۆشش و ئىجتهدیان ده‌کرد ته‌ن‌ها له‌کاتیک که دووربووان له پيغه‌مبهر، و ئىجتهده‌که‌یان سی جۆر بوو:

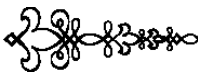
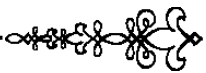
۱- ئىجتهد و کۆشش بۆ تيگه‌يشتن له مه‌به‌ستی پيغه‌مبهر (عليه‌السلام).

۲- ئىجتهد و کۆشش بۆ زانینی حوکمی شه‌ری واقیع و بارودۆخیک که ده‌قیکی نایینیان له‌سه‌ر پینه‌گه‌یشتوو.

۳- ئىجتهد و کۆشش بۆ یه‌کلاکردنه‌وه‌ی کیشه‌کانی نیوان خه‌لك.

سه‌یری: په‌رتوکه‌که‌مان بکه: العقل عند الشيعة ۲۰.

(۳) طاش کبری زاده، مفتاح السعادة ۲ / ۲۲.

ب- له سهردهمی خهلیفهکانی راشدین (۱۱ - ۴۰ک):

بارودۆخی عهقائید لهو سهردهمهدا ههروهك سهردهمی پیغهمبهر (ﷺ) مایهوه و راجیاییهکی وا نههاتهکایهوه له بابتهکانی عهقیدهدا. بهلکو راجیایی بهشیوهیهکی گشتی روویدا له چهند بابته و مهسهلهیهکی کرداری که مهبهست لیی - وهك شهرستانی دهلیت: (إقامة مراسم الشرع، و إدامة مناهج الدين)^(۱). واته: (جیبهجی کردنی دروشم و بۆنهکانی شرع، و بهردهوامی دان به بهرنامهو پهیرهوی نایین). ههندی لهو راجیاییه کرداریانه گهورهبوون و مهترسیان مهزن بوو تا وای لیهات پهیوهست بوون به مهسهلهکانی عهقیدهوه، تهنانهت دواتر بووه بناغه بو دروست بوونی دهسته و تاقمه نیسلامیهکان. جا مهترسیدارترین راجیایی که راستهوخۆ روویدا له دواي كوچي دوايي پیغهمبهر (ﷺ) بریتی بوو له راجیاییان لهسهر خیلافته. و بابتهکەشی بریتی بوو: لهوهی کي شیاوترین کهسه که ببیته جینشینی پیغهمبهر و حوکمرانی ئوممهتهکهی بکات...؟ ئایا پیاویک له پشتیوانان (انصار) که پشتگیر و پهناگه بوون بو کۆچکهران... یاخود پیاویک له کۆچکهران، ئهوانهی پیشهنگ بوونه له موسلمان بوون و ئازاریان چهشت و ئارامیان گرت... یان پیاویک که له رهچهلهك وئالوبهیتی پیغهمبهر (ﷺ) بیته... دواتر ههموو راو بوچوونهکان وهستان و کۆک بون لهوهی ابوبکر (رهزای خوی لیبیت) بکریته جینشین و خهلیفه، و بهمهش راجیایی دامرکایهوه، تا دواتر سههرهلهئبداتهوهو ببیته هۆیهك بو پهرت بوونی ریزی موسلمانان لهمهودوا^(۲).

موسلمانان راجیاییان تیکهوت له سهردهمی ابوبکر لهوهی ئایا بجهنگن لهگهله ئهوانهی زهکات نادهن، کۆمهلیک وتیان: لهگهلیان ناچهنگین، و ئیمامی (عمر) (رهزای

(۱) الشهرستانی، الملل و النحل ۱/۲۰. و سهیری: الاسفرايينی، التبصیر فی الدین ۲۶. بکه.

(۲) بروانه: شیخ محمد أبو زهرة، تاریخ مذاهب الاسلامیه ۱۲/۱. و أبو حسن الأشعری، مقالات الاسلامیه و اختلاف المصلین ۱/۲. و الاسفرايينی، التبصیر فی الدین ۲۶.

خوی لیبیت) وتی: چۆن بجه‌نگین له‌گه‌ئیان دا که‌چی پی‌غه‌مبەر (ﷺ) وتویه‌تی: (أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله، فاذا قالوها عصموا مني دماءهم و أموالهم^(۱)) واته: (فه‌رمانه‌م پی‌کراوه که بجه‌نگه‌م له‌گه‌ل خه‌لکیدا تا شایه‌تمان دینن، جا ئه‌گه‌ر شایه‌تمانیان هی‌نا ئه‌وا خوین و مائیان پاریزراوه له‌لای من). و کۆمه‌لیکی تر ووتی: له‌گه‌ئیان ده‌جه‌نگین، تا أبوبکر (ره‌زای خوای لیبیت) وتی: ئایا پی‌غه‌مبەر نه‌یوتوو: ته‌نها به مافی ئه‌و نه‌بی‌ت، مافی ئه‌ویش بریتیه‌له به‌رپاکردنی نوێژ و به‌خشینی زه‌کات، ئه‌گه‌ر یه‌ک به‌چکه وشتر که هی زه‌کاته پیم نه‌ده‌ن که پی‌شتر ده‌یاندا به پی‌غه‌مبەر ئه‌وا له‌سه‌ر ئه‌مه له‌گه‌ئیان ده‌جه‌نگه‌م. به‌خوی جوو بو جه‌نگ کردن له‌گه‌ئیان، و هاوه‌لانی‌ش هاتنه‌ سه‌ر رای ئه‌و^(۲). له راستیشدا ئه‌م راجیاییه بنجینه بوو بو ئه‌و راجیاییه‌ی - پاشتر - روویدا له‌ بابته‌ی ئیمان دا، له‌وه‌ی کرده‌وه به‌شیکه‌ یان به‌شیک نییه له‌ ئیمان^(۳).

(۱) زانایان راجیاییان هه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که جه‌نگان له‌گه‌ل ناموسلمانان له‌به‌ر خودی بی باوه‌ری و کوفرده‌که‌یانه یان له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که ئه‌وان نیه‌تی ده‌ستدریژی و جه‌نگ (حرابة) یان هه‌یه، لی‌رده‌ا مه‌به‌ستمان له‌ جیهادی کوشتار و جه‌نگه، جا زۆربه‌ی زانایان بو‌چوونیان وایه که هۆی ئه‌نجامدانی جیهادی کوشتاری و جه‌نگ بریتیه له‌وه‌ی بی باوه‌ران نیه‌تی ده‌ستدریژی و جه‌نگ (حرابة) یان هه‌یه و ئه‌و جیهاده‌ش بو نه‌هیشتی ئه‌و مه‌ترسیه‌یه، و شافیعی و ئیبن حزمش له‌ دیارترین دوو بو‌چوونه‌کانیان بو ئه‌وه‌چوو که هۆیه‌که‌ی بی باوه‌رییه. سه‌یری: (الجهاد في الاسلام كيف نفهمه؟ و كيف نمارسه؟ د. محمد سعید رمضان البوطي، دار الفكر، دمشق، ج ۲، ۹۴ بکه. (وه‌رگی‌ر).

(۲) سه‌یری: الشهرستانی، الملل و النحل ۱/۲۳. و مصطفى‌ عبدالرزاق، ته‌هید لتاریخ الفل‌سه‌ الاسلامیه ۲۸۲. بکه.

(۳) موسلمانان را جیا بوون له‌وه‌ی کرده‌وه به به‌شیک له‌ ئیمان دابنن یان نا، جا زۆربه‌ی موسلمانان به به‌شیک له‌ ئیمانی هه‌ژمار کرد، و ئه‌م مانایه‌شه که له‌ ریوایه‌ته‌کاندا هاتوو: ((باوه‌ر: زانینه به‌ دل، دان پێ‌دانانه به‌ زمان، کرده‌وه‌یه به‌ بنه‌ماکان)) و بنه‌ماکان بریتین له‌

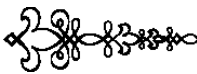
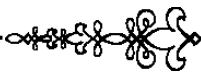
موسلمانان راجیایان تیکهوت له وهی ئایا أبوبکر عومهری دیاریکرد وهک خهلیفه^(۱)، جا زۆربهی هاوهلان پپی رازی بوون، کۆمه لیکیشیان پپی رازی نه بوون، تا یهکیکیان وتی: بهراستی کهسیکی گرژو تووندت کرده حوکمران بهسه رماندا، بهلام دواتر له راکهیان پهشیمان بوونهوه بهو وتهی أبوبکر، که وتی: نهگهر پهروهردگارم پرسیارم لی بکات له قیامهتدا ئهوه ده لیم: چاکترین کهسیانم کردۆته حوکمرانیان^(۲).

ههروهها موسلمانان له سهردهمی عومهر (خوا لئی رازی بیّت) لهبارهی زهوی

ئهو شتانهی که نیسلامی لهسه ر بنیادناوه وهک: نویژ رۆژوو و هه موو واجبه گان، و ههندیکی تر کردهویان به پپیوستیهک (لازم) له پپیوستیهکانی باوه ر داناوه نه وهک به بهشیک لئی. و وتیان: باوه ر: برپوهینانه به دل و دان پیدانانابه زمان. و لهسه ر ئه مه ههر کهسیک کردهوی چاک ئه نجام نه دات ئهوا له لای زۆربهی زانیان لاسار (فاسق)ه، و له لایه ن تا قمی ئه زارقه له خهوارچه گان بی باوه ر و دهرچوو له بازنهی باوه ر و بی باوه ر بووه له لایه ن زۆربهی موعتهزیله و زۆریک له خهوارچه و زهیدیه گان که برپوایان به پلهیه ک ههیه له نیوان دوو پله که (واته له نیوان باوه ر و بیباوه رپیدا - وه رگی ر -).

(۱) د. حاکم المطیری، له کتیبه کهیدا (نازادی یان توفان) و. فاتح محمد سهنگاوی، لهو بارهوه ده لیت: (بهه مان شیوه عومهر ته نها به پالاو تنی ئه بوبه کر له کاتی که له سه رمه رگدا بوو وه پاش ئه وهی راویژی به هاوه لان کرد و ئه وانیش رازی بوون یه کسه ر نه بوو به خهلیفه، به لگو کاتی بوو به خهلیفه که موسلمانان به یعه تیان پیدا له پاش کۆچی دوا یی ئه بوبه کر به ره زامه ندی هاوه لان - خویان لی رازی بیّت - ... شیخی نیسلام ئیبنو ته یمی هه رموویه تی: (ههروهها عومهر کاتی ئه بوبه کر ئه و کاره ی پیسپارد ئه و وه خته بووه ئیمام که به یعه تیان پیداو گو یرا یه لیان بۆی دهر بری، نه گهر وا ری بکه وتایه ئه وان پی سپاردنه که یی ئه بوبه کریان چی به جی نه کردایه و به یعه تیان پی نه دایه ئهوا نه ده بویه ئیمام). ئه مه ش ته ئکید ده کاته وه که پی سپاردن (عه د) ته نها پالاو تن (ترشیح)ه، ئوممه ت بۆی هه یه په سه ندی کاو دانی پیدا بنی یان به ره ه لستی بی و په سه ندی نه کا). (سه رچاوه ی ناوبراو ۴۸). (وه رگی ر).

(۲) بروانه: الشهرستانی، الملل و النحل ۲۴/۱.

رەشەه‌لگەرپاو (سواد)ی عیراق و فارس راجیاییان تیکه‌وت، هەندئ وتیان: دابەشی کە، و عومەر وتی: دابەشی ناکەم بە‌لکو وەک مولگی گشتی موسلمانان بە‌جیبی دەهیلەم، چونکە دەترسا لەو‌دی ئەو زەویانە هەر هەمووی ئەگەر دابەش بکات ئەوا لەوانە‌یە نە‌وەکان بێن و هیچ زەویەکیان دەست نە‌کە‌وێت، و لەبەر ئەو‌دی پێ‌ویستی بە‌و زەویانە هە‌یە بۆ پڕ کردنە‌و‌دی کە‌لێنە‌کان و پاراستنی وڵات، بە‌م هۆ‌یە هاتنە سەر بۆ‌چوونە‌گە‌ی ئەو کۆک بوون لە‌سە‌ری (۱).

موسلمانان راجیاییان کە‌وتە نیوان لە‌مەر ئەو سیستە‌مە‌ی عومەرپێ‌ی کورپی خەتاب دایهێنا سە‌بارەت بە‌ کاروباری خیلافەت بە‌و‌دی کردیە راپۆزێ لە نیوان شە‌ش لە‌ هاو‌ە‌ڵان... تا کۆک بوون لە‌سەر بە‌یعه‌تدان بە‌ عوسمان - رەزای خ‌وای لی‌بیت -.

دواتر راجیاییان تیکه‌وت لە‌مەر هەندئ کاری عوسمان، بە‌شی‌وه‌یه‌ک کە کۆ‌مه‌لێک چە‌ندین کاری ئە‌ویان بە‌ ناپە‌سە‌ند دانا. لە‌وانە: گێ‌رپانە‌و‌دی (حکە‌م)ی کورپی (أمیه) بۆ مە‌دینە، کە‌چی پێ‌شتر پێ‌غە‌مبە‌ری خ‌وای شاربە‌دە‌ری کردبوو و تە‌نانەت نا‌ونرابوو: (شاربە‌دەرکراو بە‌فەرمانی پێ‌غە‌مبە‌ری خ‌وای). و لە‌وانە: پە‌نادانی (عبداللە‌)ی کورپی (سعد)ی کورپی (سرح) د‌وای ئە‌و‌دی کە پێ‌غە‌مبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) خ‌وینە‌گە‌ی ئە‌وی بە‌فیرۆ دابوو، نە‌وەک هەر ئە‌مە بە‌لکو عوسمان ئە‌وی کرد بە‌ بریکاری خ‌وای لە‌ میسەر.

هەر‌وەک چۆن راجیابوون لە‌ راپە‌رین دژی عوسمان و کوشتنی، کۆ‌مه‌لێک وتی: بە‌ ستم و دە‌ست‌ریژی ک‌وژرا. و ئە‌وانی تر: رای تریان پێ‌چە‌وانە‌ی ئە‌مە هە‌بوو (۲).

هەر‌و‌هە‌ا د‌وای ئە‌و‌دی بە‌یعه‌ت‌درا بە‌ عە‌لی کورپی ابی طالیب، ئە‌وا خە‌لکی راجیا بوون لە‌ هە‌مبەر ر‌وود‌وای یاخی بوونی (طلحە) و (زبیر) و جە‌نگ لە‌گە‌ڵ کردنیان لە‌لایەن ئیمامی عە‌لی، و سە‌بارەت بە‌ معاویە کە نکۆ‌لی دە‌کرد لە‌ ئیمامە‌تیە‌کە‌ی و جە‌نگی لە‌گە‌ڵ دە‌کرد، و لە‌بەرە‌ی ر‌وود‌وای داومری (تحکیم)، و راجیایی خە‌وارێج لە‌گە‌ڵی و

(۱) ب‌روانە: شیخ محمد أبو زهرة، تاریخ مذاهب الاسلامیة ۱۴/۲.

(۲) الشہرستانی، الملل و النحل ۱/ ۲۴-۲۵.

یاخی بوونیان له گوپراپه‌ئی و فه‌رمانی و ته‌نانه‌ت دوژمنایه‌تی کردنی ^(۱) ... له‌سه‌رده‌می نه‌ودا پ‌راحیایی دروست بوو له‌سه‌ر زیاده‌رپ‌وچووه‌کانی شیعه‌گان نه‌وانه‌ی که سنوریان به‌زاندبوو له پ‌اک و پ‌یرۆز ر‌اگرتنی به‌وه‌ی بر‌وایان وابوو که عه‌لی خ‌وای به‌دیهن‌راوه‌گانه... که نه‌مه‌ش وای کرد بیان‌کوژپ‌ت و هه‌ندیکیان به‌ ئاگر بسوتیپ‌ت... ^(۲) .

(۱) خه‌وارپ‌ج: کۆی دهر‌چوو (خارجة‌یه، نه‌وانه‌ ئه‌و کۆمه‌ل و تاقمه‌ن که یاخی بوون و دهر‌چوون له گوپراپه‌ئی حوکم‌پ‌ان و ده‌سه‌لاتداری شه‌پ‌عی. به‌لام هه‌ر که ناوی خه‌وارپ‌ج به‌یئ‌رپ‌ت نه‌وا = پ‌یرو هۆش ده‌چپ‌ته لای نه‌وانه‌ی یاخی بوون و دهر‌چوون دژی ئیمامی عه‌لی (پ‌ه‌زای خ‌وای لیب‌پ‌ت) د‌وای نه‌وه‌ی که داوه‌ری (تحکیم)ی قب‌ول کرد. وه نه‌وه‌ی سه‌رسام و نامۆیه نه‌وه‌یه که هه‌ر نه‌و خه‌وارپ‌جانه بوون که ئیمامی عه‌لیان ناچار‌کرد بۆ قب‌ول کردنی داوه‌ری (تحکیم)ه‌ی که معاویه و سه‌ریازه‌کانی بانگه‌شه‌یان بۆ کرد د‌وای جه‌نگی صفین که نزیک بوو معاویه و سه‌ریازه‌کانی پ‌اکه‌ن له ده‌سه‌لاته‌که‌ی ئیمامی عه‌لی، به‌لام د‌وای مایه‌پ‌وچی داوه‌ری (تحکیم) نه‌وا به‌ تاوانیکی گه‌وره‌یان دانا، و داویان له ئیمامی عه‌لی کرد ته‌وبه‌ بکات له‌و تاوانه‌ی که کرد‌وو‌یه‌تی، چونکه ب‌ی باوه‌ری و کوف‌ری کرد‌وو به‌وه‌ی داوه‌ری قب‌ول کرد‌وو هه‌روه‌ک چۆن نه‌وانیش کوف‌ریان کرد‌و پ‌اشان تۆبه‌یان کرد. و له‌و گومانه‌یاندا هه‌ندئ عه‌رهبی ده‌شته‌کی که زۆربه‌یان له هۆزی (ته‌میم) بوون پ‌شتی نه‌وانیان گرت و نه‌م دروشمه‌یان به‌رز‌کرده‌وه (لا حکم الا لله) واته: حوکم و فه‌رمان ته‌نها بۆ خ‌وایه. د‌وای نه‌وه‌ی که ده‌مه‌ته‌قی و م‌وجاده‌له‌یان له‌گه‌ل عه‌لی کرد و قسه‌یان پ‌ی ده‌بری نه‌وا نه‌م حاله‌ته گۆرا بۆ جه‌نگ کردن له‌گه‌ئ. د‌واتر دابه‌ش بوون بۆ چه‌ند تاقمیک: گرن‌گ‌رینیان: (آزارقه) که شوپ‌نکه‌وت‌ووی نافع‌ی کور‌ی أزر‌قی، که له هۆزی حنیفه‌یه، (الصفریه)، که شوپ‌نکه‌وت‌ووی زیاد‌ی کور‌ی أضره، (عجارده)، شوپ‌نکه‌وت‌ووی عبدالکریمی کور‌ی عجرده، و (اباضیه)، که شوپ‌نکه‌وته‌ی (عبدالله)ی کور‌ی (اباض)ه، نه‌مانه له عوممان له که‌نداوی عه‌رهبی و له بیابانه‌کانی جه‌زائیر بوونیان هه‌یه.

(۲) زیاده‌رپ‌وچوون (الغلو) له زمانه‌وانیدا: بریتیه له سنور به‌زاندن و تیپه‌پ‌اندن و دهر‌چوون له مه‌به‌ست، خ‌وای گه‌وره فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿أَهْلُ الْكِتَابِ لَاتُغْلُوا فِي دِينِكُمْ﴾ النساء: ۱۷۱. واته: (نه‌ی خ‌اوه‌نانی کتیب زیاده‌رپ‌وه‌ی مه‌که‌ن له ناینه‌که‌تاندا). خ‌وای گه‌وره ر‌یگری و قه‌ده‌غه‌ی کرد له‌وه‌ی

ئەمانە دیارترین ئەو ڕاجیایانە بوون کە ڕوویاندا لە نیوان موسلمانادا لەو سەردەمەدا. هەر وەک دەشبینی کە ئەو ڕاجیایە لەسەر بابەتە کرداریەکان بوو، تەنھا هەندیکیان نەبیّت وەک خیلافەت... بوو بئێچینەیهک بۆ ڕاجیایە عەقائیدی، و دواتر بوو هۆی سەرھەڵدانی زۆریک لە تاقمە ئاینیەکان.

سەبارەت بە عەقیدە ئەو میژوو هیچ شتیکی بۆ ئیئە نەگێڕاوتەو لەسەر دروست بوونی ڕاجیایە لەمەر ئەو بابەتە. پەیرەویشیان لە دان پێدانانی عەقائید و بیروباوەری ئاینی ئەو لە زۆربەي حالەتدا دامەزرابوو لەسەر گێڕانەو (نقل)، پەنایان نەدەبردە بەر لیکۆلینەو و تێڕامان و ئەنجامدانی گفتوگۆ و جەدەل و دەمەتەقی تەنھا لەو کاتاندا نەبیّت کە بانگی دژەکانیان دەکرد بۆ وازھێنان لە

سنور ببەزینری لە پیرۆز ڕاگرتنی مەسیح (سەلامی لەسەر بیّت)، و هۆشداریشی داوہ لەوہی قسە لە مەبەست لانەدری، و ئەو بانگەشەییە نەصرانیەکانیشی بە زیادەرہوی دانا لەبەرئەوہی سنوری بەزاندوو، و ئەو زیادەرہوانەي کە بە ڕووکار خۆیان بە موسلمان دەردەخست، هەر ئەوان بوون کە ھەڵدەستان بەوہی سیفەتی خوایەتی یان پیغەمبەرئیتیان دەدایە لای ئەمیری =برواداران و پێشەواکانان (سەلامیان لەسەر بیّت)، و تەنانەت پلەوپیایە ئاینی و دونیایی وایان بۆ بریاردا کە ھەموو سنوریکی شکاندبوو، و لە مەبەست دەرچوو بوو، کە بەراستی گومرأبووی بئ باوہن، و ئەمیری برواداران حوکمی گوشتن و سوتاندنی بەسەردا سەپاندن و ئیمام و پێشەواکانیان - سەلامیان لەسەر بیّت - حوکمی کافریتی و دەرچوون لە بازنەي ئیسلامیان بەسەردا دان. / شرح عقائد الصدوق، دانراوی: شیخ صدوق ۲۵۷. و سەیری: فرق الشیعە، دانراوی: نوپختی ۴۰-۶۰. تاقمە زیادەرہوچووہکان زنجیرەيەک ھزرۆ تیۆری کۆنیان لە خوگرتبوو کە ئیسلام لەگەڵ ئەو ھزرانە تیگگرا و ڕووبەرہو بوویوہ لە کاتی ڕزگار کردنی ولاتان، جا ئەو ھزرانە ئامانجی ئەوہبوو کە ڕووبەرہوی ئیسلام ببیتەوہ لە ناوہویدا بیروخیئیت، جا بۆ ئەم مەبەستە ھەلگرانی ئەو ھزرە پوچانە بەرووکەش خۆیان بە موسلمان پیشان دا، و دروشمی پشتیوانی ئالوبەیتیان ھەلگرت، کە پالی نا بە ئیمامەکان - سەلامیان لەسەر بیّت - کە خۆیان لەوان و ھزرەکەیان بەری بکەن. سەیری: الغلو و الفرق الغالیہ ۸۵ لدکتور عبداللہ سلوم. و المقالات و الفرق ۵۵ لأبي خلف الأشعري، و أصل الشیعہ و أصولها ۹۹، لال کاشف الغطاء. بکە.

بیروباوهره پوچه‌کانیان و هاتنه سهر ریگهی راست.

نموونهی ئەمەش وتە‌ی أبوبکر لە داننان بە‌وه‌ی که خ‌وای گ‌ه‌وره پی‌چه‌وانە‌ی
 رووداو‌ه‌گانه و خ‌وای گ‌ه‌وره شی‌وه‌ی نییه:

(العجز عن درك الادراك واته): دەسته‌وه‌سانی و ک‌وئ‌بوون له پ‌ه‌یی
 پ‌ی‌ردن، ئە‌وا خ‌و‌ی له‌خ‌و‌یدا پ‌ه‌یی پ‌ی‌ردنه). جا (أسفرايينی) ئە‌و وت‌ه‌یه‌ی
 ش‌یک‌رد‌و‌ته‌وه بە‌وه‌ی: (ئ‌ه‌گ‌ه‌ر بە‌راستی و دروستی بو‌ت د‌ه‌ر‌ک‌ه‌وت که بە‌دیه‌ی‌ن‌ه‌ر
 نانس‌ریت له ریگ‌ه‌ی وین‌ه‌کردن و ئ‌او‌یت‌ه‌کردن و پ‌ی‌وانه و ق‌یاس کردنی به
 بە‌دیه‌ی‌ن‌راوان، ئە‌وا ئە‌وکاته‌له‌لات ش‌ت‌یک‌ی راست دە‌بی‌ت که بە‌دیه‌ی‌ن‌راو ته‌واو
 پی‌چه‌وانە‌ی بە‌دیه‌ی‌ن‌راوانه) (۱).

عوم‌ه‌ر کات‌ی ڤ‌اوه‌ستابوو وتاری دە‌دا بو‌ خ‌ه‌لک له (جاییه) له‌بارە‌ی ق‌ه‌دەر، جا له
 وتار‌ه‌ک‌ه‌یدا وت‌ی: (خوا که‌سی گ‌وم‌ڤ‌ا ده‌کات که بیه‌و‌یت و ری‌ن‌م‌و‌یی که‌سی‌ک‌یش ده‌کات
 که ویستی له‌س‌ه‌ر بی‌ت) جا ق‌ه‌شه‌یه‌ک وت‌ی: ئە‌وه ئ‌ه‌م‌یر‌ه‌ک‌ه‌تان چی ده‌لی‌ت؟ وت‌یان:
 خوا که‌سی گ‌وم‌ڤ‌ا ده‌کات که بیه‌و‌یت و ری‌ن‌م‌و‌یی که‌سی‌ک‌یش ده‌کات که ویستی له‌س‌ه‌ر
 بی‌ت. جا ق‌ه‌شه‌که وت‌ی: ه‌ه‌له‌ی کرد‌وو‌ه، خ‌وای گ‌ه‌وره له‌وه داد‌گ‌ه‌رت‌ره که که‌سی‌ک
 گ‌وم‌ڤ‌ا ب‌کات، جا ئە‌م ه‌ه‌وال‌ه گ‌ه‌یش‌ته عوم‌ه‌ر، ئە‌و‌یش ناردی به‌د‌وای ق‌ه‌شه‌ک‌ه‌دا و پ‌یی
 وت: به‌ل‌کو خوا گ‌وم‌رات ب‌کات، ئە‌گ‌ه‌ر ئە‌و پ‌ه‌یمان‌ه‌ت نه‌بو‌وا‌یه ئە‌وا مل‌ه‌ک‌ه‌تم
 دە‌پ‌ه‌راند (۲).

گ‌ی‌ر‌د‌راوه‌ته‌وه که (أبو موسى الأشعري) دە‌مه‌ته‌قی و گ‌فت‌و‌گ‌و‌ی له‌گ‌ه‌ل ئە‌وانه
 کرد‌وو‌ه که وت‌ی‌انه: چ‌و‌ن ش‌ت‌یک خوا ئە‌نداز‌ه‌گ‌یری ب‌کات و له‌س‌ه‌رم بن‌وو‌سی‌ت
 د‌وات‌ریش س‌زام دە‌دات له‌س‌ه‌ری؟ جا وه‌لام‌ی ئە‌وانه‌ی داوه بە‌وه‌ی وت‌ی: ئە‌نداز‌ه‌گ‌یری

(۱) الاسفرايينی، التبصير في الدين ۹۷.

(۲) بر‌وانه: الخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، ۱۱/۲۹۰. و نایه‌تی: ﴿أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَتٌ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾

فاطر: ۸.

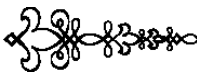
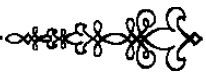
کردوو لهسه ر ئیوهی نوسیه که زانیویهتی و لئی شاروه نهبووه، سزاشی داوه بهشیویهک که ستهم و زۆرداری نهکردوو.

ئیمامی عهلی لهناو هاوهلاند لههه رهه موویان زیاتر پهنا ی دهبرده بهر موجداله و گفتوگو، ئەمهش بو ئهوهی دهگه پتهوه که له هه موو هاوهلان زیاتر بهشدار بوو له چارهسه ر کردنی رووداوهکان و لیکۆلینهوه لئی، و له دیارترین ئه و کهسانهش بوو که ته مه نیان درێژ بوو و گه شته ئه و کاته ی که کۆمه لگه ی ئیسلامی چوو ه فۆناغیکی نویی تر سناکه وه، سه رباری ئه وه ی که ئیمامی عه لی گه وره ترین که سایه تی بوو که رووداوهکانی ئاشوب و فیتنه ی ئیسلامی وه ک خولگه یه کیان دانا.

له بهر ئه و هۆیانه ی باس مان کردن زۆریک له را و بوچوونی له پاش خو ی به جی هیش ت که ده دوین له باره ی مه سه له هه ره وورده گانی بیروباوه رو عه قیده ده دوین: له باره ی زاتی خوا ی گه وره و سیفات هکانی، و له باره ی قه ده ر، و بابه تی دروست بوونی قورئان (خلق القرآن)^(۱).

به شیوه کی گشتگیر و پوخت کراو: موسلمانان له و سه رده مه دا ده ستیان هه لئه گرت له تیرامان له بابه ته گانی بیروباوه ر به مه به ستی رینماییکردن و وه ک نامرازیکی رینمونی، به لکو خۆیان به دوور گرت له خۆ هه لقورتانندن و په نا بردنه بهر تیرامان و گفتوگوی بی به ندوبار. ته نها له و کاته دا په نایان ده برده بهر تیرامان و گفتوگو که خزمه تی کردبایه به چه سپاندنی بیروباوه ری نایین و به ریه رچدانی گومانی دژهکان.

(۱) فرغل، نشأة الآراء و المذاهب و الفرق الكلامية ۵۰.

۲- بارودۆخی عه قیدهو بیروباوهری ئیسلامی له سهردهمی ئەمه وییه کان (۴۱ - ۱۳۲ک)^(۱):

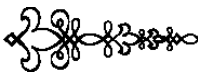
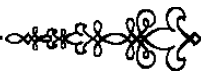
بارودۆخی عه قانید و بیروباوهری ئیسلامی به رهو پێشچوونیکى بهرچاو و گه وهرى به خۆیه وه بینى لهو سهردهمه دا، جا چه ندىن کێشه ی عه قیده یی ده رکه وتن که بوونه هۆی په رته وازه یی و پراجیایى موسلمانان، له ئاکامدا مشتومر و دهمه ته قی له نیوانیاندا په ره ی سه ند، و پشت به ستنى تاقم و کۆمه لێک له چه سپاندى عه قانید و بیروباوهر به شیوه ی گشتى و بنه ماکانى ئایین به شیوه یه کى تایبه تى به په یره و بهرنامه ی تیروانىنى هزرى و به لگه هێنانه وه ی عه قلى وه ک هۆکار بو ئهم مه به سه ته. دیارترینى ئه و کێشانه، که زۆرترىن قسه و باسیه لگرتبوو باسى (قه زاو قه ده ر) بوو، که (معبد الجهنى)^(۲) وروژاندى و دواى ئه و (غیلان دمشقى)^(۳) په ره ی پیدای، و هه ردوو مه سه له ی به ده یه یتره وای قورئان (خلق القرآن) و سیفاته کانى خوا (الصفات الالهیه) بازاریان گه رم بوو و (جعدى کورى (درهم)^(۴) ئه م بابه تانه ی وروژاند و

(۱) سه رده مى ئەمه وییه کان، سه رده مى هاوه لئه ته مه ندریژه کانیش له خۆ ده گریت که کۆتایى هات له نه نیوان سائى ۹۰ و ۱۰۰ک و سه رده مى شوینکه وتوو (تابعین).

(۲) معبد الجهنى، له شوینکه وتوو (تابعین) هکان بوو یه که م که س بوو له باره ی مه سه له ی قه ده ر دوا، عبده لک له سائى ۸۰ک کوشتى. و حسنى بصرى رپگرى ده کرد له وه ی خه لکى له مه جلېسه که ی دابنیش و ده یوت: که سیکی گومرپوو و گومرپاکه ره.

(۳) غیلانى کورى مسلمى تبطن دمشقى: باوکى خزمه تکارى عوسمانى کورى عفان بوو، له پرای زۆربه ی لیکۆله پان به بانگه شه که ره و مژده ده ری حه قیقى داده نریت بو مه زه به ی (قه ده ر)، هیشامى کورى عبده لک له ده روازه ی دیمه شق هه لئوسا و له سیداره ی دا.

(۴) جعدى کورى درهم، له خزمه تکاره کانى هۆزى (حکم) بوو، له پرووى بنه چه وه فارسى بووه، په ره ره ده کراوى مه روانى کورى محمد بوو کۆتا خه لیفه کانى ئەمه وى، (جعد) ئه و بیرۆکه ی خۆی له سه رده مى هیشامى کورى عبده لک ناشرکرا کرد (۱۰۵ - ۱۱۲ک) و هیشام به ندی کردو ره وانیه ی کرده لای والى عیراق (خالد) کورى (عبالله) (فسرى) و نه ویش له سائى ۱۲۰ک کوشتى.

دوای نه ویش (جهم) ی کورې (صفوان)^(۱) پهره ی پيدا، و مهسه له ی (گوناهه گه وره کان و حوکمی بکه ره که ی) که خه واریچه کان وروژاندیان.
له کتیبی (التبصر فی الدین)^(۲) دا هاتووه:

(له سه رده می هاو له دوایینه کان بیرۆکه ی ناموی قه دهریه ت دهر که وت، لیکو لینه و هیان دهر د له بابه تی قه دهر و توانا که ی، نمونه ی نه و که سانه ش (معبدی جهنی) و (غیلانی دمشقی) و (جعدی کورې درهم)، جا نه و هاو له لانه ی که مابوون سه رزه نشتی نه وانه ی ناوبراویان دهر د به هو ی نه و کار میانه وه، وهک: (عبدالله ی کورې عومه ر (۷۲ ک مردووه) و (عبدالله ی کورې عه بیاس (۶۸ ک مردووه) و (عبدالله ی کورې (أبی أوفی) (۸۷ ک مردووه) و جابر (۵۰ ک مردووه) و (أنس) که (۹۲ ک مردووه) و أبی هریره (۵۸ ک مردووه) و عقبه ی کورې عامر (۵۸ ک مردووه) و هاوته مه نه کانیان، و ناموژگاری نه وانه ی دوای خو یان دهر د که سه لامیان لی نه که ن و نه چنه لایان که نه خو ش که وتن، و که مردیشن نو یژیان له سه ر نه که ن).

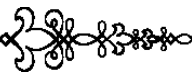
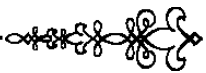
له کتیبی (مفتاح السعادة) دا هاتووه^(۳):

پیاویک به ئیبن عومه ری (کوچی دوای کوردووه له ۷۳ ک) ووت: له م سه رده مه ی خو ماندا که سانی دهر که وتوون زینا ده که ن و مه یی ده خو نه وه و نه و نه فسه ده کوژن که خوی گه وره حه رامی کوردووه، دواتر به لگه مان به سه ردا ده هی نه وه و ده لئین: نه و کارانه ی ئیمه له زانستی خوادا پی شتر هه بووه. ئیبن عومه ر تو ره بوو و وتی: (پاک و بیگه ردی بو خوا؛ به لی نه و شتانه پی شتر له زانستی خوادا هه بوون، به لام زانستی

(۱) جهمی کورې صفوانی راسبی، نازناوه که ی: (أبو محرر) بوو، و قوتابی (جعدی کورې درهم) بوو، و نوسه ری حارسی سریج بوو، که له کو تاییه کانی ژیان ی دا دهر چوو له دزی ده ول ته تی نه مه ویه کان و سلمی کورې آحوزی مازنی له سالی ۱۲۸ ک کوشتی به فه رمانی والی خوراسان نصری کورې سیار. و (جهم) به سه روکی تاقمه که داده نریت که کاریگه ریبه کی گه وره ی هه بوو له هزری نیسلامیدا.

(۲) الإسفرایینی، التبصیر فی الدین ۲۷-۲۹.

(۳) طائش کبرا زاده، مفتاح السعادة ۲/۳۲.

خوای گهوره ئەو تاوانانەى پى ئەنجام نه داون).

له كتيبي (الرسالة الحموية) دا هاتوووه^(١) :

(يه كهه جار ئەو بىرۆكهو قسهى (نه فى كردنى سيفاته كانى خوا) له جعدى كورى درهمه وه هات و جهمى كورى صفوانيش له ويه وه وهريگرت و دريخست و ههر له بهر ئەمهش بوو كه جهه مهيه تى درايه پال).

بوختهى قسان: ئەويه كه له وه سهرده مه دا مشتومر و راجيائى هاته كايه له نيوان ئەو تاقيمانهى كه ئامازمان بو سهرچاوهى سه رهه ئدانيان كرد له سهرده مى سه له ف و قولبوونه وهى مملانى له نيوانياندا. و ئەو مملانييه ش پشتى به ست به هه موو هۆكاره كانى به رگرى كردن كه پشتيان به ستبوو به به لگهى عه قلى و گپرانه وه (نه قلى)، پاشان چهند مه سه له يه كى ئيعتقادى له داىك بوو كه جيگهى راجيائى و مشتومر بوو. و موسلمانان له دهره نجامدا دابهش بوون بو چهند تاقيميك، ئاله و كاته دا (تاقيمى كه لام) دهر كه وت له سه ر ده ستى ئەو تاقيمانه وهك دزيكى مو عته زيله^(٢).

له كتيبي (مفتاح السعادة) دا هاتوووه^(٣) :

(بنچينهى بلا و بوونه وهى مه سه لهى كه لام به ده ستى مو عته زيله و قه ده ريه ت^(٤) بوو له دهور و بيه رى سالانى سه دى كوچى. چونكه دهر كه وتنى فيكره ي مو عته زيله له لايه ن واصلى كورى عطاء بوو، واصل كوچى دوايى كرد له سالى ١٣١ك و

(١) ابن تيمية، رسالة الفتوى الحموية الكبرى ٢٣.

(٢) مصطفى عبدالرزاق، تمهيد لتاريخ الفلسفة الاسلامية ٢٨٧.

(٣) طائش كيرا زاده، مفتاح السعادة ٣٣/٢.

(٤) قه ده ريه ت: هه موو ئەوانه له خو ده گري ت كه قه ده ر نه فى ده كه ن و ده ئين خوا هيچ شتيكى ئەندازه و ته قدير نه كردوو و ده يدنه پال مرؤف. واته بر وايان وايه كه مرؤف به په هايى و بى سنور نازاده و خو يشى قه ده رى خو ديارى ده كات. و له ناودار ترين كه سه كانى: معبدى جهنى و غيلانى دمشقى. و مو عته زيله كان دواتر راي ئەوانى وهك بنچينه ي مه زه به ي خو دانا و له كه سه يه كه مه كانى واصلى كورى عطاء و عمروى كورى عبيد (١٤٢ك مردوووه).

له سالی ۸۰ك له دایك بووه، جا بهم پێیه ئه‌و قۆناغه‌ی كه تیایدا قوتابی زانست بووه‌و توانای ئیجتهدای هه‌بووه‌و ئه‌وا نزیکه له ده‌ورووبه‌ری سالی سه‌دی گۆچی بووبیت) و اصلی کوری عطاء یه‌که‌م که‌س بوو که فیکره‌ی موعته‌زیله‌ی ده‌رخست و بلاوی کرده‌وه^(۱).

له‌وه‌ی خستمانه‌پروو، ئه‌وا ده‌کری ئه‌و ده‌ره‌نجامانه‌ی خواره‌وه‌ی وهریگرین:

أ- تیروانینی عه‌قلی له عه‌قائید و بیروباوه‌ره‌کانی نایینی سه‌ری هه‌لدا له‌سه‌ر ده‌ستی (جهنیه) و (جهمیه) و (قدریه) و (معتزله)ه‌کان، و ئه‌مه له گۆتایی سه‌ده‌ی یه‌که‌م و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی دووه‌می گۆچی بوو.

ب- گرنگترین مه‌سه‌له که هۆی مشتومرو راجیایین بریتین له: مه‌سه‌له‌ی (سیفاته‌کانی خوا)، و مه‌سه‌له‌ی (قه‌زاو قه‌دەر).

پ- ئه‌وانه‌ی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌یان وروژاند خزمه‌تکار (موالی) بوون، که تازه موسلمان ببوون و وازیان له بیروباوه‌ره‌ کۆنه‌که‌یان هینابوو هاتبوونه ناو ئیسلام، و به‌ر‌فراوان بوونی جیهانی ئیسلامی به‌هۆی پرۆسه‌ی ئازادکردنی زه‌وییه‌ نوێیه‌کان کاریگه‌ری هه‌بوو.

ت- مه‌زه‌به‌ سیاسی و تاقمه‌ ئاینه‌کان که له سه‌رده‌می پێشتر په‌یدا‌بوون، ئه‌وا گه‌شه‌یان کرد و که‌سایه‌تیه‌ هزر (فیکری) و بیروباوه‌رو عه‌قیده‌یه‌که‌ی جیاواز و تایبه‌تمه‌ند بوو له‌و سه‌رده‌مه‌دا.

(۱) وتراوه اصلی کوری عطاء فیکره‌ی موعته‌زیلیه‌تی له (أبی هاشم)ی کوری (عبدالله)ی کوری (محمد)ی (حنفیه)ی (۹۸ك مردوو) وهرگرتوو، و (أبو هاشم) له باوکیه‌وه (محمد)ی کوری حنفیه (۸۱ مردوو) وهرگرتوو، و (محمد) له باوکیه‌وه (علی) کوری (أبی طالب) (۴۰ك مردوو) وهرگرتوو.

گړنگترینیان:

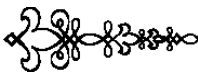
شيعه و خه‌واريج و چهند تاښمیکي تری نویی ئایینی دهرکه‌وتن له‌و سهرده‌مه‌دا گړنگترینیان: قه‌ده‌ریه و جبریه^(۱) و المرجئه^(۲) و موخته‌زیله.
ج- نووسین و کتیب دانان له‌و سهرده‌مه‌دا دهستی پیکرد له‌سهر مه‌سه‌له‌کانی که‌لام، به‌لام هیچی نه‌گه‌یشتوته دهستی ئیمه.

۳- بارودوخی عه‌قیده‌و بیروباوهری نیسلامی له‌ سهرده‌می عه‌بباسیه‌کان (۱۳۲ک) تا سهرده‌می رابوونی هاوچه‌رخ:

سهرده‌می عه‌بباسی به‌ سهرده‌م و چاخی زیږین داده‌نریت له‌ نووسینه‌وهی زانست و زانیاریه نیسلامیه‌کان، جا له‌و سهرده‌مه‌دا نووسینه‌وهو دانانی په‌یام و کتیب له‌ زانستی که‌لامدا دهرکه‌وت. ئه‌ندامانی تاښمه‌کان له‌و سهرده‌مه‌دا شتیان نووسی له‌وانه: واصلی کوږی عطاء که‌ ئهم کتیبانه‌ی هه‌ن: (أصناف المرجئة) و (المنزلة بین المنزلتين) و (الخطب فی التوحید و العدل)، عمروی کوږی عبید (۱۴۲ک مردووه) باسی کتیبیکي ئه‌ویان کردووه که‌ به‌ریه‌رجی قه‌ده‌ریه‌کانی داوته‌وه. و

(۱) جبریه: ئه‌وانه‌ن که‌ بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌یان کرد مرؤف هیچ تواناو ویستیکی نییه و سهرپشک نییه، به‌لگو له‌ هم‌مو کرده‌وه‌کانی دا ناچارگراوه، خوی گه‌وره کرده‌وه له‌ مرؤفدا دروست دهکات هه‌روهک له‌ گیانله‌به‌رو شتی بئ هه‌ست (جماد) دا دروست دهکات، که‌ کرده‌وه‌کان دهرینه‌ پال مرؤفیش ئه‌وا له‌ ږووی مه‌جازه‌ویه، ته‌نانه‌ت پاداشت و سزا و پیسپاردن (تکلیف)یش هه‌ر ناچارویه و مرؤف هیچ شتیکی به‌ده‌ست و یستی خوی نییه. له‌ یه‌که‌م که‌سه‌کان که‌ له‌وباره‌وه دوان: جهدی کوږی درهم و جهمی کوږی صفوان بوون.

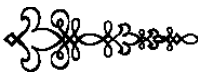
(۲) مرجئه: ئه‌وانه‌ن که‌ حوکه‌مدانیان دواخت له‌سهر که‌سیک تاوانی گه‌وره بکات، و حوکه‌مه‌کیان سپارد، له‌به‌رامبه‌ر خه‌وارچه‌کان که‌ بکه‌ری تاوانی گه‌وره‌یان به‌ کافر و بئ باوهر داده‌نا، و موخته‌زیله‌کان که‌ ده‌یانوت: نه‌ باوهردار و نه‌ بئ باوهره، به‌لگو له‌ پله‌یکدایه له‌ نیوان ئه‌و دوو پله‌یه‌دا.

(هیشام)ی کوری (حکم) (۱۹۹ک مردووہ) - زانایه کی کهلامی شیعیی - چہند کتیبیکی
 ہن: (الامامة) و (الرد على الزنادقة) و (الرد على أصحاب الأئین) و (التوحید) و
 (الرد على من قال بامامة المفضول) و جگہ له مانہش، و ئیین ندیم له (الفهرست)^(۱)
 باسی کردووہ و ہر وہک چؤن باسی زانایانی کہلامی (جبری) و ئەو کتیبانہی
 دایانابوو کردووہ و باسی زانا کہ لامیہکانی خہواریح و کتیبہکانیانشی کردووہ. و
 ئەوہی ئەہلی سوننہ له بارہی عہقائید نووسیویانہ لهوانہ (الفقة الأكبر) و (العالم و
 المتعلم) کہ دراوئہتہ پالّ أبی حنیفہ (۱۵۰ک مردووہ) و کتیبی (الفقة الأكبر) کہ
 دراوئہتہ پالّ ئیمامی شافیعی (۲۰۴ک مردووہ).

پہیرہو (منہج)ی تیپروانینی عہقلی پەرہی بہخۆوہ بینی له چہسپاندنی
 عہقائیدی نایینی و بہرگری کردن لیی، و موعتہزیلہ نالای ئەو پہیرہو و شیوازہی
 ہہگرت و شیعہش لہم بوارداد و ہلامیان دایہووہ شوئینیان کہوتن، ہەر لہ بہر
 ئەمہش تیپروانینی ہہردوولا له زۆریک له مہسہلہکانی ئەو زانستہدا و ہک یہک و
 کۆک بوون، و ہک: نہفی کردن و برپاردانی ئەوہی کہ خوای گہورہ نابینریت، و
 دروستکراوی قورئان، و دانان بہوہی کہ خوای گہورہ ہیچ جوړہ دەسہلاتیکی نیہ
 بہسەر کردوہی بہندہکانی بہلکو بہندہکات تہواو ئازادن، و بنچینہی میہرو
 بہزہیی (اللطف)، و پیویست بوونی چاکترین (وجوب الأصلح)، و مہسہلہی چاک و
 خرابی کہ دوو شتی عہقلین، و دادگہری (العدل)، جا شتیکی سروشتی بوو کہ
 ہہردوو تاقم کۆکبن له زۆریک له مہسہلہ فیکری و عہقیدہییہکان، لہ گہلّ ئەوہشدا
 موعتہزیلہ زیاتر خۆیان دامالی بوو له بہندوبارو قہیدہکان و پیزی زیاتری یاسا و
 ئەحکامہ عہقلیہکانیان دہگرت، تہنانہت ہہولئی گونجانندی عہقلّ و (نہقل)یان
 نہدەدا لہکاتی تیگگیران و دزیہک بووندا، بہلکو حوکمی عہقلیان و ہردہگرت و
 نہقلہکەشیان تہئویل دہکرد بہ پیچہوانہی شیعہ کہ ہہولئی گونجانندی دہدن
 ئەگہر کرا و ئەگہر نہکرا ئینجا نہقلہکە تہئویل دہکەن، لہ بہر ئەمہ ئەم دوو تاقمہ

(۱) ۲۵۲، بروانہ: مصطفى عبدالرزاق، تہید لتاریخ الفلسة الاسلامیة ۲۸۸.

له زۆریك له مهسهله هزرى و عهقیدهیهکان راجیابوون و بهتایبهتی ئهوهی که پهیوهسته به ئیمامهتهوه وهك: پارێزراوی (العصمة) و دیارنهبوون (الغیبة).

بهم شیوهیه مهزهههیی موعتهزیله بووه مهزهههیی باوو زال له نیوان مهزهههه که لامیههکان، ئەمەش لهبەر ئەوهیه که پابهندی پهیرهوی عهقییه و پشتیش دهبهستیت به (مهنتیق) و موحادهله و دهمهتهقی، لهگهڵ ئەوهشدا دهسهلاتی سیاسی پشتی گرت و سهری خست، ئەمەش بووه هۆی لاوازیونی مهزههههکانی تر بهتایبهتی شیعهکان و سهلهقییهکان لهبهرئهوهی دهسهلات بهخهستی دهیچهوساندنهوه، چونکه پشتیان بهپهیرهوی نهقلی بهستبوو.

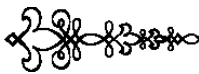
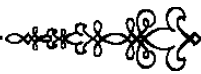
سهرگردایهتی و رابهرایهتی زیاتر له یهك سهده بهدهستی موعتهزیله بوو، بهلام دواتر پاشهکشهی کرد و لاوازیوو، ئەمەش بو چهند هۆکاریك دهگهڕێتهوه، گرنگترینیان:

۱- زیادهڕۆچوونی موعتهزیله و تیپهپرانندیان له بهلگه هینانهوهی عهقلی (الاستدلال العقلي).

۲- بهکارهینانی دهسهلات وهك ئامرازیک بو سهپاندنی رابوۆچوونه ئایینی و تیپروانینه هزریهکانیان.

۳- پهنا بردنه بهر چهوساندنهوهی دژهکانیان له بیروباوهردا، بهتایبهتی ئههلی سوننه.

ئهم هۆیانە و ههندیکی تریش ئۆپۆزیسیونی تووندوتۆڵ کردو وای لیکرد ههنگاو بنیّت بو ژالبوون بهسهریاندا... ههر وای لیهات. هیشتان جینشینایهتی متوکل (۲۳۲ - ۲۴۷) تهواو نهبوو بوو، ئەوا فهرمانی دهرکرد (بهوهی وازبهینریت له تیپروانین و لیکۆلینهوه له ئاین، و وازبهینری لهوهی خهلگی پییوه سهرقال بوون له سهردهمی (مأمون) و (معتصم) و (واتق)، و فهرمانی کرد که خهلگی ملکهچ ببن و لاسایی و تهقلید بکهن، و فهرمانیشی کرد به شیخه فهرمووده ناسهکان - ههگرانی

په‌په‌روی دهق و رِببازی نه‌قلی - به‌فه‌رمووده‌گیرانه‌وه‌و دهر‌خستنی سوننه‌ت^(۱). شه‌پۆلی دزایه‌تی هزری موعته‌زیله‌ دوا‌ی متوکل به‌رده‌وام بوو، جا‌ئو‌و کو‌ده‌تا سیاسی‌ه‌ کۆتایی‌ه‌ات به‌ کو‌ده‌تایه‌کی تری هزری، ئه‌مه‌ش به‌ چو‌ونه‌ده‌روه‌ی (أبی‌ حسن‌الأشعری) (۲۶۰ - ۳۲۴) له‌ رِبزه‌کانیاندا و زۆری به‌رپه‌رچ‌دانه‌وه‌ی ئه‌و بو‌ موعته‌زیله‌کان دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ناویان مابوو‌یه‌وه^(۲).

ئه‌شعهری سه‌رده‌میکی نو‌یی ده‌ست پێ‌کرد، که‌ تیا‌یدا ده‌سلا‌تی موعته‌زیله‌کان که‌وته‌ له‌رزه‌، ئه‌و‌یشبه‌ کتیبه‌کانی ده‌ستی کرد به‌ به‌رپه‌رچ‌دانه‌وه‌ی دزه‌کانی ئه‌هلی سوننه‌ به‌تایبه‌تی موعته‌زیله‌، و به‌رِببازی خو‌ی پش‌تی‌عه‌فائیدی ئاینی گرت له‌سه‌ر په‌په‌روه‌ی پێ‌شینان (سلف) به‌ به‌لگه‌ی عه‌قلی. و له‌وباره‌وه‌ خاوه‌نی کتیبی (مفتاح‌ السعاده‌) ده‌لیت: (پالی‌ نا‌ به‌و کتیبانه‌ی که‌ دانرا‌بوون له‌سه‌ر مه‌زه‌به‌کانی ئه‌هلی سوننه‌، و موعته‌زیله‌کان به‌ر له‌و کاته‌ سه‌ریان به‌رز کردبو‌وه‌ به‌لام ئه‌شعهری سه‌رکو‌تی کردن و تا چو‌ونه‌ نا‌وچاله‌کانی سمسم^(۳)).

پوخته‌ی قسه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ سه‌رگر‌دایه‌تی په‌په‌ره‌ و رِببازی عه‌قل‌ هه‌ر له‌ده‌ستی موعته‌زیله‌دا مایه‌وه‌ له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی دو‌وه‌م تا کۆتایی سه‌ده‌ی سێ‌یه‌می کۆچی، ئه‌گه‌رچی ده‌سه‌لا‌تی سیاسی هه‌ندیك له‌ زیاده‌په‌ویی و لادانه‌که‌ی که‌م کرده‌وه‌، به‌لام له‌گه‌لته‌وه‌شدا (أبی‌ حسن‌)ی (أشعری) که‌ رِببازیکی میان‌په‌ره‌ و مامنا‌ه‌وه‌ندی گرت‌ه‌به‌ر له‌نیوان پێ‌شینان (سلف) و زیاده‌په‌وی موعته‌زیله‌، و ئه‌شعهری هه‌لسا به‌چه‌سپان‌دی عه‌فائیدی ئیمانی به‌ به‌لگه‌ی عه‌قلی... ئه‌وا گه‌وره‌ترین کاریگه‌ری هه‌بوو له‌ هه‌ژان‌دی قه‌واره‌ی موعته‌زیله‌و سه‌رکو‌ت کردنی. و دوا‌ی ئه‌شعهری کۆمه‌له‌ زانایه‌کی گه‌وره‌و پایه‌دار پش‌تیوانی مه‌زه‌به‌ی ئه‌ویان کرد و سه‌ریان‌خست، له‌وانه‌:

(۱) السعودی، مروج‌ الذهب ۲/۲۶۹.

(۲) بروانه: الدكتور عرفان عبدالحمید، دراسات في العقائد و الفرق لا ۱۳۲.

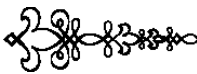
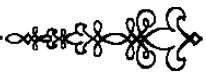
(۳) طائش کبرا زاده، مفتاح‌ السعاده ۲/۲۳. و بروانه: مصطفى عبدالرزاق، تمهید لتاریخ‌ الفلسفه‌ الاسلامیه ۲۸۹.

(القاضي باقلانی) (٤٠٣ك مردووہ) و (الاسفرايينی) (٤١٨ك مردووہ) و (أبو منصور البغدادي) (٤٢٩ك مردووہ) و (امام الحرمين الجوينی) (٤٧٨ك مردووہ) و (الغزالي) (٥٠٥ك مردووہ) و (الشهرستاني) (٥٤٨ك مردووہ) و (فخرالدين الرازي) (٦٠٦ك مردووہ) و ناوی (أهل السنه والجماعة) یان نا له مهزه به كه، و ئه وانه هه ئسان به فراوان كردنی بۆچوون و رایه كانی تا به هۆی كۆشسه كانیان قوتابخانهی كهلامی دروست بوو كه هه لگري ناوی (الاشاعرة و الأشعرية) و ئه و قوتابخانهی توانی له گه ل قوتابخانه هاوشیوه كهی (الماتريدية)^(١) دهسه ئات و چوارچیوه كهیان فراوان بکهن به سهر جیهانی ئیسلامیدا له سه ره تای سه دهی چواره می كۆچییه وه. و له نیوان ههر دوو قوتابخانه كه (الأشعرية) و (الماتريدية) مملانی و راجیایی هه بوو له هه ندی مه سه له ی عه قیده یی به ئام به تیپه ریوونی كات چاره كراو گه شته خالی به كگر.

به ئام موعته زیله وهك قوتابخانه یه کی هزری ئه وا له ناوچوو، به ئام بۆچوون و تیروانینه كانیان ههر ژیان له ناو ئه و تا قمه كه لامیانه ی كه هزری ئیسلامی له دوا ی خوی به جیهیشت به تایبه تی شیعه كه رپیازی عه قلی په پیره وه كه ن وهك موعته زیله كان، سه رباری ئه مه ئه و راجیایی و مشتومره ی له نیوان هه ردوو قوتابخانه ی شیعه و موعته زیله دا هه یبووه زۆرتر په یوه ست بووه به بابه تی ئیمامه ت.

(كولد زیهر) ده ئیت: (هزری موعته زیلایه تی تا ئه مرؤش ههر ماوه و جیگر بووه له كتیبه كانی شیعه دا، و ههر به م هۆیه شه وه هه ئه یه کی گه وره یه - چ له لایه نی میژووی نایینی یان میژووی و ئیژه یی - كه واگومان ببه یین به وه ی موعته زیلایه تی

(١) به ناوی دانهره كه یه كه (أبي منصور محمدی كورپی (محمدی كورپی (محمودی (ماتريدی) ه (٣٣٣ك مردووہ)، ئه وانه كۆمه ئه ی شه رعنا سه حه نه فه كه انن كه موقه لیده كانی ئیمام (أبي حنيفه) (١٥٠ك مردووہ) و دوو هاوه له كه ی: (أبي يوسف يعقوب) كورپی (ابراهيم الحضرمي)، و (محمدی كورپی (الحسن الشيباني).

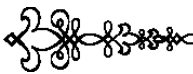
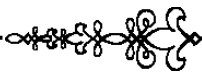
شوینه‌واریکی به‌ره‌هستی نیه پاش ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌گه‌وره‌و یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی که عه‌قیده‌ی ئه‌شعهری به‌دهستی هیئا. دانراوی عه‌قیده‌یی زۆر هه‌ن له‌لای شیعه، که له‌سه‌ری ده‌رۆن و ته‌نانه‌ت به‌لگه‌یه‌کی به‌رده‌ستیشن که ئه‌و گومانه‌ پوچه‌ن ده‌کاته‌وه، ته‌نانه‌ت ده‌توانری کتێبه‌ عه‌قیده‌یه‌کانی شیعی هه‌ر به‌ کتێب و دانراوی موخته‌زیلی دابنرین^(۱).

له‌گه‌ل ئه‌و پله‌وپایه‌ی فوتابخانه‌ی ئه‌شعهری هه‌یه‌تی له‌ ناو جیهانی ئیسلامی دا، ئه‌وا ئاراسته و شه‌پۆلی دزایه‌تی کردنی تیروانینی عه‌قلی بۆ عه‌قائید هه‌ر به‌رده‌وام بوو له‌ ریزی ئه‌هلی (حدیث) و به‌تایبه‌تی هه‌نبه‌لیه‌کان، ته‌نانه‌ت له‌وان هه‌بوون زۆر به‌توندی ده‌ستیان ده‌گرت به‌ ده‌قه‌وه‌ بۆیه هه‌ندی جار ناوده‌نران ده‌قیه‌یه‌کان (النصیون) یان پیتگه‌پراکان (الحرفیون) و نه‌قلیه‌کان (النقلیون).

ئه‌و جه‌نگ و دزایه‌تی و هه‌لمه‌ته‌ بۆ سه‌ر زانستی که‌لامی سوننی له‌ پۆشته‌ی ئه‌شعهری دا ده‌ستی پێ کرد له‌ شیخی ئیسلام (أبو اسماعیل الانصاری الهروی) (٤٨١ك مردوو) که کتیبیکی دانا به‌ناونیشانی (ذم الکلام وأهله)، دواتر هه‌لمه‌تی هه‌نبه‌لیه‌کان بۆ سه‌ر زانستی که‌لام به‌رده‌وام بوو له‌دوای (هروی) که خۆی ده‌بینیه‌وه له‌ کتیبه‌کانی (ابن قدامه المقدسی) (٦٢٠ك مردوو) و (ابن صلاح الشهرزوری) (٦٤٣ك مردوو) و (ابن تیمیه الحرانی)^(٢) (٧٢٨ك مردوو) و

(١) العقیده و الشریعة ٩٩، و. د. محمد یوسف موسا و ئه‌وانی تر.

(٢) ابن تیمیه هه‌لسا به‌ پشتگرتنی مه‌زه‌به‌ی پیشینان (سلف)، و زۆر زیاد به‌رپه‌رچی مه‌زه‌به‌ی ئه‌شعهریه‌کانی دایه‌وه، و زۆر ره‌خنه‌ی تووندی له‌وان و له‌ شیعه و له‌ صۆفیه‌کان گرت. جا خه‌لگی له‌ ئاست ابن تیمیه‌دا بوون به‌ دوو به‌شه‌وه: به‌شیک لاسایی ده‌کاته‌وه هه‌مان بۆچوونی هه‌یه و کار به‌ رایه‌کانیشی ده‌کات و پێی وایه که شیخی ئیسلام و له‌ دیارترین و گه‌وره‌ترین له‌به‌رکه‌ر (حافظ)ه‌کانی ئوممه‌تی ئیسلامیه. و به‌شه‌که‌ی تر به‌ بیده‌چه‌ی و گومپای داده‌نی‌ت و ئه‌وه‌ی به‌تاوان له‌سه‌ری داده‌نی‌ت که سیفاته‌کان ده‌چه‌سپینیت و ره‌خنه‌ی لی ده‌گریت له‌ چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کدا که هه‌ندی‌ک له‌ مه‌سه‌لانه‌ پیشینه‌ی هه‌یه و واگومان ده‌بن که له‌ هه‌ندیکی تردا له‌ یه‌که‌دنگی (اجماع) ده‌رچوو. شیخ محمدی کوری عبدالوهاب دامه‌زرینه‌ری بزوتنه‌وه‌ی

قوتابیه‌که‌ی (ابن القيم الجوزیه) ^(۱) (۷۵۱ك مردوه).

ئه‌وانه کاریان کرد له‌سه‌ر زیندوو کردنه‌وه‌ی مه‌زه‌به‌ی پێشینان (سلف) له‌سه‌ر رێبازی حه‌نبه‌لیه‌کان که دامه‌زرابوو له‌سه‌ر وه‌رگرتنی عه‌قائید له‌ قورئانی پیرۆزو سوننه‌تی به‌پێز به‌ته‌نها. جا به‌ تووندی به‌رگریان کرد له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و رێبازه عه‌قلیه‌ی که موعه‌تزه‌لیه بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کرد و له‌ قوتابخانه‌ی شیعهدا ژیا.

هه‌روه‌ک به‌رگریان کرد له‌ به‌رامبه‌ر رێبازی ئه‌شعه‌ریه‌کان که دامه‌زرابوو له‌سه‌ر چه‌سپاندنی عه‌قائیدی ئیمانی به‌ به‌لگه‌ی عه‌قلی و زۆر به‌تووندی پووبه‌پووی رێبازی ئه‌شعه‌ریه‌کانی دوایین بوونه‌وه ئه‌وانه‌ی ئالوده‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی کتێبه‌کانی فه‌لسه‌فه‌بوون تا وای لیهات هه‌ردوو زانستی (که‌لام و فه‌لسه‌فه) یان لێ تیکه‌ڵ بوو، و مه‌سه‌له‌کانی که‌لام ئاوێته‌ی هه‌ندێ مه‌سه‌له‌ی فه‌لسه‌فی بوو به‌شێوه‌یه‌ک وای لیهات هه‌یج یه‌کێک له‌و دوو زانست و هونه‌ره له‌یه‌ک جیا نه‌ده‌کرایه‌وه هه‌روه‌ک (بیضاوی) (۶۶۱ك مردوه) له‌ کتێبه‌که‌ی (الطوالم) و (عضدالدین الایجی) (۷۰۵ك مردوه) له‌ کتێبه‌که‌ی (المواقف) ^(۲) کردووویه‌تی.

دواتر هه‌مه‌ته‌کان لاواز بوون له‌ لیکۆلینه‌وه‌ی به‌هێز بۆ زانستی که‌لام تا وای

وه‌هه‌بێ له‌ سه‌ده‌ی دوازه‌دی کۆچی هه‌زرو تێروانینه‌کانی ابن تیمیه‌ی جیگیر کرده‌وه‌و پشته‌ی پێ به‌ست و بانگه‌شه‌ی بۆ کرد و به‌ جۆش و خڕۆش بوو بۆی. ئه‌و وه‌هابیانه له‌ شانیشینی عه‌ره‌به‌ی سعودی دا زالن و شوپێنکه‌وتوو یان هه‌ن له‌ وڵاته جیا جیاکانی ئیسلامی دا.

(۱) بېروانه: الدكتور عرفان عبدالحمید، دراسات في العقائد و الفرق ۱۳۹.

(۲) بېروانه: الدكتور عرفان عبدالحمید، دراسات في العقائد و الفرق، ۲۹۴. دانراوی: شیخ مصطفی عبدالرزاق. و علم الکلام و بعض مشکلاته، دانراوی: تفتازانی: له‌ پێشه‌کیه‌که‌ی (لاپه‌ره: ب) دا ده‌لێت: ((له‌ راستی دا موته‌که‌لیمه‌کانی ئیسلامی به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی دوایین نه‌وه‌ستان له‌لای سنوری چه‌سپاندنی عه‌قائید، به‌لکو سنوریان شان و رۆچوون له‌ چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌که‌دا که نزیکتره له‌وه‌ی بابه‌تیکی فه‌لسه‌فی ته‌واو بی‌ت، و چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی سروشتیان وه‌ک پێشه‌کی بۆ زانست داناوه وه‌ک لیکۆلینه‌وه له‌ جه‌وه‌هر(جوهر) و پووکه‌ش (عرض) و ئه‌و به‌شه‌ی که دابه‌ش نابیت و گه‌ردیله (ذرة) و سروشتی بوونه‌وه‌ر به‌شێوه‌یه‌کی گشتی)).

لیهات دتهوانین بلیین موسلمانان شتیکی نوییان نههیناوه له دواى ئهوکات و له جیهانی (هزرى رهسهن) شتیکیان دانههینا، و له ناو لیكۆله رانی کتیبی پیشینان تهنه دربرین گۆرینه وهو شیواز گۆرین ماوه، ئه مهش له چهنه کتیبیکی کهمدا بهدی دهکریت که به لاوازی و کهموکوریه وه دیاریکردوو^(۱).

بهلام رابوونی هاوچه رخی زانستی کهلام ئهوا وهستاوته سه ر مملانی نیوان دوو قوتابخانه که یه که میان قوتابخانه ئیجهادی (توفیقیه^(۲)) میانرپه وهکان له ئه شعهری و ماتریدیهکان و دووه میان شوینکه وتووانی مه زهه بی دهق (نص)، که شوینکه وتووای ئیمام (تقی الدین ابن تیمیه الحرانی) و قوتابیه کهی (ابن قیم الجوزیه) که نازناوی سه له فیه تیان له خو نا، و سییه م شوینکه وتووانی مه زهه بی عه قلی که شیعه ی دوازه ئیمامی ئه مرۆ نوینه رایه تی دهکات^(۳).

(۱) محمد عبده، رسالة التوحید ۲۲.

(۲) بویه به ئیجهاد لیکدا وهته وه، چونکه (توفیقی) واته: شتیکی یه کلایی و جیگر بوو نییه که رابوچوون هه ئه رگریت. و (توفیقی) ئه وه یه که بواری رپا و بوچوون و ئیجهادی تیدا نه بیته، پشت به سه روش به سه تیته. (وه رگری).

(۳) الدكتور عرفان عبدالحمید، دراسات فی العقائد و الفرق ۱۴۹.

د‌روازی سییه‌م بڼه‌ماکانی نایینی نیسلام

مه‌به‌ستمان له بڼه‌ماکانی نایین ټهو بڼاغهو بڼچینانه‌ن که نایین جه‌ختی لی ده‌کاته‌وو له‌سه‌ری دادمه‌زریت و ټهو بڼچینانه‌ن که باوهری له‌سه‌ر بڼیاتده‌نریت، و به‌نهمانی ههریه‌ک له‌م بڼه‌مایانه باوهر نامیتیت.

موسلمانان راجیایان هه‌بووه سه‌بارت به‌و شته‌ی که له بڼه‌ماکانی نایین دادنه‌ریت و ټهو شته‌ش که لیی ټه‌ژمار ناکریت، ههر له‌به‌رئهمه‌ش بڼه‌ماکانی نایین له‌لایه‌ن گرنه‌ترین تاقمه‌کان ده‌خمه‌روو، پاشان ټه‌وی باس ده‌که‌ین که هه‌موو تاقمه‌کان له‌سه‌ری کوک بوونه و ټه‌وه‌ش که ههر تاقمیک به‌ته‌نیا و تایبه‌ت وه‌ک بڼه‌ما دایناوه.

۱- ټه‌هلی سونه

- زوربه‌ی ټه‌هلی سونه یه‌کده‌گن له‌سه‌ر ټه‌وه‌ی بڼه‌ماکانی نایین (بڼه‌ماکانی باوهر) شه‌شن که بریتین له:
- ۱- باوهر به‌خوا.
 - ۲- باوهر به‌فریشته‌کان.
 - ۳- باوهر به‌کتیبه‌ن‌اسمانیه‌کان.
 - ۴- باوهر به‌پیغه‌مبه‌ران.
 - ۵- باوهر به‌روژی دواپی.
 - ۶- باوهر بوون به‌قه‌ده‌ر چ‌خیرو چاکه یان شه‌رو خراپه‌ بیت.

بڼه‌مای یه‌که‌م: باوهر به‌خوا

بریتیه له‌وه‌ی مروّف باوهری به‌بوونی خوا و تاک و ته‌نهاییه‌که‌ی هه‌بیت، و باوهری به‌وه هه‌بیت که ههرگیز هاوشیوهو هاوینه‌ی نیه، و ته‌نهای زاتی ټه‌وه‌ خواونه‌ی

هه‌موو سیفاتی ته‌واو و کامل هه‌ر له دادگه‌ری و حکمه‌ت و دانایی و زانست و پاک و بی گه‌رده له هه‌موو سیفاته که‌م و کورته‌کان له سته‌م و به‌دخویی ...

بنه‌مای دووهم: باوهر به فریشته‌کان

فریشته‌کان جه‌سته‌یان نوورانیه، هیزیکی دهرئاسایان هه‌یه که زۆر له توانای هیزی مرؤف به‌رزتره، چه‌ند ئه‌رکیکیان هه‌ن به راستگویی و دل‌سوژی ئه‌نجامی ده‌ده‌ن، و پاریزراون له‌وه‌ی هه‌له‌بکه‌ن چ به ئه‌نقه‌ست چ به له بیرچوونه‌وه: ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ التحريم: ۶. واته: (نا فه‌رمانی خوا ناکه‌ن له هه‌یچ شتی‌کدا که فه‌رمانیان پێ بدات و هه‌رچی فه‌رمانی‌کیان پێ بدریت ئه‌نجامی ده‌ده‌ن). بوونی فریشته‌کان به به‌لگه‌ی به‌ره‌ر (قطعی)ی قورئان و سونه‌ت چه‌سپاوه: ﴿أَمَّا الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَكَاتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نَفِرُوا بَيْنَ يَدَيْهِ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ البقرة: ۲۸۵. واته: (په‌یغه‌مبه‌رو ئیمانداران باوهرپان هه‌یه به‌وه‌ی له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاریان هاتۆته خواره‌وه، هه‌موویان باوهرپان هه‌یه به‌ خواو فریشته‌کانی و کتبه‌کانی و په‌یغه‌مبه‌ره‌کانی "ده‌لێن" هه‌یچ جوهره‌ حیواوزیه‌ک ناکه‌ین له نیوان هه‌یچ په‌یغه‌مبه‌ری‌ک له په‌یغه‌مبه‌ره‌کانی خوادا "له‌باوهردا"، هه‌روه‌ها وتیان: گوپرایه‌ل و ملکه‌چین (بو به‌دیه‌ینه‌رمان) په‌روه‌ردگا‌را لیخۆشبوونی تو‌مان ده‌وێت و سه‌ره‌نجام هه‌ر بو‌ لای تو‌یه گه‌رانه‌وه). و باوهر بوون به فریشته‌کان له‌لایه‌ن عه‌قل ناچیه‌ته‌ خانه‌ی ئه‌و شتانه‌ی ئه‌سته‌من، به‌لکو ده‌چیته‌ خانه‌ی ئه‌و شتانه‌ی که بوونیان دروست (جائزه) له‌لایه‌ن عه‌قله‌وه: (نالی‌رده‌ا نکۆلی کردن و باوهر نه‌بوون به بوونی فریشته‌کان کوفره به‌ یه‌کده‌نگی موسلمانان، به‌لکو به‌ده‌قی فه‌رمایه‌ستی خ‌وای گه‌وره: ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَكَاتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ النساء: ۱۳۶. واته: (ئه‌وه‌ی باوهری نه‌بی‌ت به‌ خواو به

فریشته‌کانی و به‌کتیبه‌کانی و به پیغه‌مبه‌رانی و به رۆژی دوایی، ئه‌وا به‌راستی گومر‌ابوووه به‌وپه‌رێ گومر‌ایی). باوه‌ر بوون به پیغه‌مبه‌ریتی محمد (ﷺ) و دابزینی قورئان بۆی باوه‌ر به فریشته‌کان پبویست ده‌کات، چونکه نکۆلی کردنی بوونی فریشته‌کان نکۆلی کردنه له پیغه‌مبه‌ریتی محمد (ﷺ) و قورئانی پیرۆز به‌یه‌که‌وه^(۱).

بنه‌مای سییه‌م: باوه‌ر به‌ کتیبه‌ ئاسمانیه‌کان

شتیکی گومان هه‌ئه‌نگره که هه‌ر پیغه‌مبه‌رێک که بۆ گه‌له‌که‌ی نیردراوه راسپاردی ئاسمانی پێ بوو که ئامانجی بووه به‌یوه‌ندی تاکه‌کانی ئه‌و ئوممه‌ته ریکبخت له‌گه‌ڵ به‌دییه‌نهر. و دواتر ریکخستنی ژبانی تاکه‌کان و په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ڵ یه‌کتری و له‌گه‌ڵ ئوممه‌ت و گه‌لانی تر، قورئانی پیرۆز ناوی چه‌ند کتیبیکی له‌وانه بۆ ئیمه‌ باس کردوووه که راسپاره‌ی خوایی له‌خۆی گرتوووه له‌وانه (صحف‌ی ابراهیم) و (توراة‌ی (موسا) و (انجیل‌ی عیسا).

نیسلام داوای له ئیمه‌ کردوووه که باوه‌رمان به سه‌رحه‌م ئه‌و کتیبانه هه‌بیت که په‌وانه کراون به‌شێوه‌یه‌کی گشتی به‌لام - خوای گه‌وره - له قورئانی پیرۆزدا ئیمه‌ی پابه‌ند کردوووه به کارکردن به قورئانی پیرۆز، چونکه هه‌موو راسپارده‌ خواییه‌کان له‌خۆ ده‌گریت، و ناوه‌رۆکی کتیبه‌کانی پێشخۆی له‌خۆیدا هه‌لگرتوووه: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ المائدة: ٤٨. واته: (ئیمه‌ قورئانمان هاوڕێی له‌گه‌ڵ هه‌موو حه‌قیقه‌ت و راستیه‌کدا بۆ تو دابه‌زاندوووه، راستی و دروستی کتیبه‌کانی پێش خۆیشی دیاری ده‌کات و چاودێره به‌سه‌ر هه‌موویاندا "کاتیک خاوه‌نانی کتیب له‌ گاوپو جوو گیروگرفتیان ده‌هینن بۆ

(۱) کبری‌ الیقینیات‌ الکوئیة ٢٩٢، للذکتور محمد سعید رمضان البوطی.

لای تو" به‌وبه‌نامه‌یه‌ی خوا ناردوو‌یه‌تی داوهری بکه له نیوانیاندا و شوین نارزووه‌کانی ئەوان مه‌که‌وه‌و له‌و حه‌قه‌ لامه‌ده که بۆت ره‌وانه‌کراوه، بۆ ههر لایه‌کتان "موسلمانان و خاوه‌نانی کتیب" به‌نامه‌و پرۆگرامی تایبه‌تمان برپارداوه.

بنه‌مای چواره‌م: باوهر به پیغه‌مبه‌ران

حیکمه‌ت و دانایی خوای گه‌وره و ابوو که بۆ هه‌موو نه‌ته‌وه‌و گه‌لێک پیغه‌مبه‌ر ره‌وانه‌ بکات، تا ناشابن به‌ په‌یامی خواو فی‌ری حیکمه‌ت و بانگیان بکات بۆ په‌رستی خوای بالاده‌ست به‌ته‌نها: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ۳۶. واته: (سویند به‌خوا بئ گومان نیمه‌ له‌ناو ههر گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌کدا پیغه‌مبه‌ری‌کمان ره‌وانه‌ کردوو‌و پی‌مان راگه‌یاندوو‌و، که بی‌یان بلیت: ته‌نها خوا به‌رستن و خو‌تان دووره‌ په‌ریز بگرن له‌ هه‌موو په‌رستراویکی تر). له‌ پی‌ناو یه‌کی‌تی و یه‌گگرتووی ئەو بانگه‌وازه‌ی پیغه‌مبه‌ران، ئەوا ئیسلام داوای له‌ شوینکه‌وتووای کردوو‌و که باوهر به‌ راستی‌تی هه‌موو پیغه‌مبه‌رانی خوا بکه‌ن - به‌شیوه‌یه‌کی گشتی - و نکۆلی نه‌که‌ن له‌ پیغه‌مبه‌ری‌تی هیچ یه‌کی‌کیان ﴿لَا تَفْرُقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ﴾ البقرة: ۲۸۵. واته: ("ده‌لێن" هیچ جو‌ره‌ جیا‌وازی‌یه‌ک نا‌که‌ین له‌ نیوان هیچ پیغه‌مبه‌ری‌ک له‌ پیغه‌مبه‌ره‌کانی خوادا "له‌ باوهر‌دا"). هه‌روه‌ک ئیسلام فه‌رمانی به‌ شوینکه‌وتووای کردوو‌و که بر‌وا بی‌نن به‌وه‌ی ئەو پیغه‌مبه‌رانه‌ خاوه‌نی باشت‌ترین و چاک‌ترین سیفاتی مرۆیی بوونه‌ له‌ ده‌ستپاکی و راستگۆیی و زی‌ره‌گی و پاک و دووریش بوونه‌ له‌ په‌وشته‌ نزم و په‌ست و که‌موکورت‌ه‌کان له‌ خیانه‌ت و درۆ و گیلی. ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ﴾ (۷۳) الانبیاء: ۷۳. واته: (هه‌موو ئەوانی‌شمان کرده‌ پی‌شه‌واو به‌ فه‌رمانی نیمه‌ ری‌نمووی خه‌لکیان ده‌کردو نیگامان بۆ کردن به‌ نه‌نجامدانی کارو کرده‌وه‌ چاکه‌کان و راگرتنی نوێز و زه‌کات دان، (به‌راستی) ئەوان ههر نیمه‌یان ده‌په‌رست و ههر به‌ندا‌یه‌تی نیمه‌یان ده‌کرد).

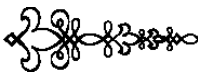
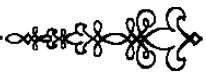
بنه‌مای پینجه‌م: باوهر به رۆژی دواپی

بریتیه له‌وهی مروّف باوهری هه‌بیت به بوونی ژیانیکی تر جگه‌له ژیانى ئەم دونیایه، ئەمەش به‌وهی خۆای گه‌وره بوونه‌وهر زیندوو بکاته‌وه پاش مردنیان بۆ لی پینچینه‌وه‌و سزاو پاداشت: ﴿لِجَزَى الَّذِينَ أَسْتَوْا بِمَا عَمِلُوا وَجَزَى الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحَسَنَى﴾
 النجم: ۳۱. واته: (بۆ ئەوهی تۆله بسینیت له‌وانه‌ی که خراپه‌یان کردوو به‌گویره‌ی کرده‌وه‌کانیان، پاداشتی ئەوه‌ش که چاکه‌یان کردوو به چاکترین شیوه بداته‌وه).
 ﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُعْطُوا قُلُوبًا بِأَنَّ رَبِّي لَأَكْبَرُ لِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾
 التغبان: ۷. واته: (ئه‌وانه‌ی بى باوهر بوون به بۆچوونی خۆیان وتیان: هه‌رگیز زیندوو ناکرینه‌وه، پێیان بلی: وا نییه، سویند به په‌روه‌ردگارم، به‌راستی هه‌ر زیندوو ده‌کرینه‌وه، پاشان ئاگادار ده‌کرین له هه‌موو ئەو کارو کرده‌وانه‌ی که ئەنجامتان دهدا ئەوه‌ش بۆ خوا زۆر ئاسان و ساده‌یه).

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَحْصَرُنَا عَلَىٰ مَا قَرَرْنَا فِيهَا﴾
 الأنعام: ۳۱. واته: (به‌راستی ئەوانه‌ی که بره‌ویان به ئاماده‌بوونی به‌رده‌م (دادگای) خۆایی نه‌بوو زه‌ره‌ریان کرد و خۆیان دۆراند، کاتیکیش قیامه‌ت کتوهر یه‌خه‌یان پیده‌گریت، ده‌لین: ئاخ و داخ و په‌شیمانی بۆ ئەو رۆژگاره‌ی که به که‌مه‌ترخه‌می و (به‌ره‌ئایی و سه‌رکه‌شی و تاوان) به‌ردمانه‌ سه‌ر). ﴿فَتِلْكَ الْأَمْثَلُ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا يَأْلَمُونَ﴾
 التوبة: ۲۹. واته: ("ئه‌هی ئیمانداران" دژی ئەوانه‌ی که باوهری "راست و دروستیان" به‌خواو به‌رۆژی قیامه‌ت نییه بجه‌نگن).

بنه‌مای شه‌شه‌م: باوهر به قه‌زاو قه‌ده‌ر چ خیره‌و چاکه‌یان خراپه‌ بی‌ت

دواى ئەوه‌ی حیکمه‌ت و کارله‌جیی خۆای گه‌وره‌ وای خواست به‌نده‌کان به‌دیبه‌ینیت، ئەوا وازی لی نه‌هینان به سه‌رگه‌ردانی به‌لکو پیغه‌مبه‌رانی بۆ په‌وانه کردوون: ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾

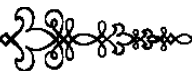
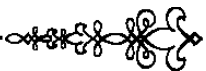

النساء: ۱۶۵. واته: (پێغه‌مبهرانمان "ره‌وانه کردوووه" که مژده‌دهرن "به ئیمانداران" و ترسینه‌رن بۆ "یاخیه‌کان"، تا خه‌لکی هیچ به‌لگه‌یه‌کیان به‌ده‌سته‌وه نه‌مینیت "له‌سه‌ر بی دینی و یاخی بوونیان" دواى ئه‌وه‌ی خوا پێغه‌مبهرانی بۆ ره‌وانه کردوون).

کتیبه‌کانی خۆی بۆ ره‌وانه کردوووه ئاکامی رینمایی و هیدایه‌ت و سه‌رکه‌شی و یاخی بوونی بۆ روون کردۆته‌وه ﴿وَهَدَيْنَاهَا لِلْجَدِّينَ﴾ البلد: ۱۰. واته: (نایا سه‌رپشکمان نه‌کردوون له شوینکه‌تنی رپیازی راست یان چه‌وت). و پاش روونکردنه‌وه‌ی ئه‌وه بۆیان... ئه‌وا ویستیکی سه‌ربه‌خۆی پێبه‌خشیون تا به‌ نازادیه‌کی ته‌واو له ژياندا هه‌لسوکه‌وت بکه‌ن، هه‌ر شتی یان هه‌ر کارێ ویستی له‌سه‌ر بی‌ت ده‌یکات و هه‌رچی ویستی لێ نه‌بی‌ت نایکات ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ الکهف: ۲۹. واته: (پێیان بلێ: حه‌ق هه‌ر ئه‌وه‌یه که له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارانه‌وه بۆتان ره‌وانه‌کراوه، جا ئه‌وه‌ی ده‌یه‌وی‌ت با باوه‌ر بی‌نیت و ئه‌وه‌ی ده‌یه‌وی‌ت با کافرو بێ باوه‌ر بی‌ت). به‌لام خ‌واى گه‌وره‌ ناگاداری هه‌موو کرده‌وه‌ی به‌نده‌کانیه‌تی و ئه‌وه‌ی زانیوه به‌ زانسته‌ فراوانه‌ی که هیچ شتی‌ک ده‌وری نادات، که به‌نده‌کانی چاکه یان خراپه ئه‌نجام ده‌ده‌ن، و هیدایه‌ت یاخود گومپایی قبول ده‌که‌ن، گشت ئه‌م شتانه له کتیبه‌یکدا تو‌ماری کردوون ﴿لَا يُعَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا﴾ الکهف: ۴۹. واته: (هیچ گوناھێکی وردو درشت به‌جی ناهیلێت به‌لکو هه‌مووی تو‌مار کردوووه). ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ ﴿٥﴾ آل عمران: ۵. واته: (ببێگومان هیچ شتی‌ک له خوا وون نابیت نه له زه‌وی و نه له ئاسماندا).

قه‌زا، بریتیه : (له‌و زانسته‌ی خوا که فراوانه‌و ده‌وری هه‌موو شتی‌کی داوه له‌وه‌ی که بووه‌و ده‌بی‌ت، و هه‌رچیش رووده‌دات تا رۆژی سزاو پادا‌شت).

قه‌ده‌ر: بریتیه له: (روودانی رووداوه‌گانه له کات و کهسه‌کاندا به‌پێی ئه‌وه‌ی که

له زانستی خوی دانا و کارله‌جی دا هه‌بووه).

واتای باوهر پیبوونیان: ئەوهیه بروات وابیٔ که هه‌ر شتیک تووشی مرؤف دیٔ له چاکه و خراپه ئەوا به پپی ئەندازه‌گیری و زانستی خوی بالآدهست و خاوه‌ن شکۆ رپووده‌دات.

ئەوهی جیگای هۆشدارێ دانە له‌سه‌ری ئەوهیه که خوی گه‌وره زانستی ته‌واوی هه‌یه له‌باره‌ی به‌نده‌کانی چی ده‌که‌ن و چیان لی دهبشکوینه‌وه به‌پپی ئەو زانست و ئەندازه‌یه، ئەوه مانای وانیه که به‌نده‌کان ناچارن له‌و کرده‌وانه‌یاندا، و پابه‌ندن به ئەه‌نجامدانی ئەو کارانه، چونکه ئەگه‌ر ئەوه رپوویدا ئەوا پرۆسه‌ی سزاو پاداشت و مزده و ترساندن و فه‌رمان و هه‌ره‌شه پوچه‌ل ده‌بیته‌وه، به‌لکو مرؤف خوی هیلی کاره‌کانی دیاری ده‌کات و رپگای خوی هه‌لده‌بژیریت: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (٨) ﴿ الزلزلة: ٧-٨. واته: (جا ئەوهی به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک خیره‌و چاکه‌ی ئەه‌نجام دابیٔ ده‌بیینه‌یه‌وه. ئەوه‌ش که به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک شه‌رو خراپه‌ی هه‌بیٔ ده‌بیینه‌یه‌وه).

بنه‌ماکانی نیسلام له‌لایه‌ن ئەه‌لی سوننه‌ بریتین له‌و بنه‌مایانه‌ی که له فه‌رمایشتی پرۆزی پیغه‌مبه‌ردا هاتوون: (نیسلام له‌سه‌ر سی بنه‌ما و کۆله‌گه دامه‌زراوه:

١- شایه‌تی دان که هه‌ج په‌رستراویک نییه جگه‌له - الله - و محمد نیردراوی خوايه.

٢- نوێز به‌رپاکردن.

٣- زه‌کات دان.

٤- گرتنی رۆژووی مانگی رهمه‌زان.

٥- حه‌ج کردن و چوون بۆ مائی خوا^(١)، بۆ ئەو که‌سه‌ی که توانای هه‌یه).

(١) متفق علیه، (بخاری) و (مسلم) له کتیبی (ایمان) دا هیناویانه. / اللؤلؤ و المرجان في ما اتفق عليه الشيخان ٤٣.

۲- شیعه‌ی نیمامی

زۆر به‌ی شیعه‌ی دوازده نیمامی کوکن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی بنه‌ماکانی نایینی پینجن، که بریتین له‌مانه:

۱- خوابه‌یه‌گزانین.

۲- دادگه‌ری.

۳- پیغه‌مبه‌ریتی.

۴- نیمامه‌ت.

۵- رۆژی دوایی.

بنه‌مای په‌که‌م: خوابه‌یه‌گزانین

بریتیه له باوه‌ر بوون به‌وه‌ی خوا تاکه و بی هاوه‌ل و هاوتایه، و خوابه‌یه‌گزانین (توحید) دابه‌ش ده‌بیّت بو چوار به‌ش:

۱- خوا به‌یه‌گزانین له زاتی پیرۆزیدا (توحیده فی الذات): بریتیه له باوه‌ر بوون به‌وه‌ی خوای پاک و بیگه‌رد هیچ هاوه‌لیکی نیه که به‌خودی خوای بوونی پیویست بیّت.

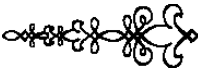
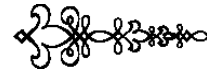
۲- خوا به‌یه‌گزانین له سیفاتدا: بریتیه له باوه‌ر بوون به‌وه‌ی که سیفاته‌کانی خوای گه‌وره هاوینه‌ی نیه، و سیفاته‌کانی خودی زاتی خوای گه‌وره‌ن.

۳- خوا به‌یه‌گزانین له په‌روه‌ر دگاریتی و کرده‌ودا: باوه‌ر بوون به‌وه‌ی هیچ کارتی‌که‌ر و کاریگه‌ریکی حه‌قیقی له بووندا نیه جگه‌له خوای گه‌وره، هه‌ر خوا به‌دییه‌نه‌رو رۆزیده‌رو ژیینه‌رو مرینه‌ره..... تاد.

۴- خوا به‌یه‌گزانین له په‌رستراویتی و په‌رستشدا: بریتیه له‌وه‌ی ته‌نها خوای گه‌وره په‌رستریّت و هیچ که‌سیک له‌مه‌دا نه‌کریته هاوبه‌شی: ﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ

شَيْئًا﴾ النساء: ۳۶. واته: ("ئه‌ی خه‌لکینه" ته‌نها خوا په‌ه‌ستن و هیچ جوّره شه‌ریک و هاوه‌لیکی بو برپار مه‌ده‌ن). ﴿أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَنْفُونَ﴾ المؤمنون:

۳۲. واته: (ته‌نها خوا په‌ه‌ستن، جگه‌له‌و زاته خوايه‌کی ترتان نیه).

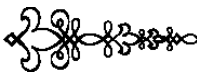
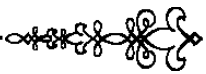

بنه‌مای دووهی: دادگه‌ری

دادگه‌ری له زمانه‌وانیدا بپچه‌وانه‌ی سته‌مه، و وشه‌ی راستی (حق) و ئینصاف هاومانای دادگه‌رین، و سته‌م له زمانه‌وانیدا به‌چهند واتایه‌ک لی‌کدراوه‌ته‌وه، له‌و واتایانه: دانانی شت له‌ غه‌یری جی‌گای خو‌ی، و ماف خواردن، هه‌روه‌ک له‌و فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره‌دا هاتووه: ﴿وَلَمْ تَظَلِمِ مِنْهُ شَيْئًا﴾ الکهف: ۳۳. واته: (هیچی لی‌ خه‌سار نه‌بووه)^(۱).

به‌لام سته‌م له‌ زارو‌دی شه‌رعی‌دا، له‌ کاتی تو‌یژینه‌وه‌و ته‌فسیری ئه‌و ئایه‌ته‌دا ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَعِفَهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ النساء: ۴۰. واته: (به‌راستی خوا به‌ قه‌در تو‌زقائیک سته‌م (له‌ ئاده‌میزاد) ناکات، خو‌ ئه‌گه‌ر چاکه‌یک هه‌بیت "به‌ره‌که‌تی به‌سه‌ردا ده‌رپژیت و" چهند به‌راه‌به‌ری ده‌کات و له‌لایه‌ن خو‌یه‌وه پاداشتی گه‌وره‌و بی‌ سنور ده‌به‌خشیت "به‌چاکه‌ خوازان". ئه‌وا شیخ (طهرسی) سته‌می به‌وه لی‌کداوه‌ته‌وه: (سته‌م ئه‌و ئازارایه‌ که‌ سودی نیه‌ و له‌سه‌ری ده‌مریت، و لادانی هیچ زیانی‌ک له‌و گه‌وره‌تر نیه‌ چ له‌ نیستا چ له‌ داهاتوودا، و شیوا نییه، وه‌ک خو‌ی نایه‌ته‌جی، بنچینه‌که‌ی بریتیه‌ له‌ دانانی شت له‌ غه‌یری شوینی خو‌ی، و وتراوه‌ بنچینه‌که‌ی له‌ خه‌سار بوون و به‌فه‌رپۆدان (انتقاص) هاتووه له‌و فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره‌ ﴿وَلَمْ تَظَلِمِ مِنْهُ شَيْئًا﴾، جا به‌م پێیه‌ سته‌م بریتیه‌ له‌ فه‌وتاندن و به‌فه‌رپۆدانی ماف) تا ده‌لێت: (خوای گه‌وره‌ سته‌م هه‌ل‌نابژیری و سته‌م کردن بو‌ خوای گه‌وره‌ نه‌شیواوه، چونکه‌ خوا زانایه‌ که‌ سته‌م ناشرینه‌ و ته‌نانه‌ت پێویستی‌ی پی‌ نیه، و زاناشه‌ که‌ خو‌ی ده‌ولمه‌نده‌ و پێویستی به‌ سته‌م نیه، چونکه‌ که‌سی‌ک شتی ناشرین و خراب هه‌ل‌ده‌بژیری‌ت که‌ خو‌ی نه‌زان بیت به‌ ناشرینی و

(۱) دانهر مه‌به‌ستی له‌ خسته‌ن‌ه‌رو‌ی ئایه‌ته‌که‌ ره‌ونکردنه‌وه‌ی سته‌م و زۆردارییه، به‌لام من که‌ له‌ ته‌فسیری ناسان: بو‌ره‌هان محمد آمین، نه‌قله‌م کردووه وه‌ک خو‌یم داناوه‌ته‌وه بو‌ ئه‌وه‌ی ناوکۆ (سیاق)ی ئایه‌ته‌که‌ تیک نه‌چیت. (وه‌رگێڕ).

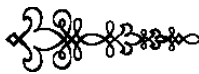
خرابی ئەو شتە یان بۆ ئەووە پەنا بۆ ئەو شتە خراپە دەبات تا زیانیك له‌سەر خۆی لابدات یان سویدیك دەستبخت یاخود نەزانه بە‌هوی پێویستی پێی نیە، و خوای گەورە پاگە لە هەموو ئەو شتانه و پاگە لە هەموو ئەو سیفاتانە‌ی کە موکورتن و پاکیشە لە دەستە‌وه‌سانی^(۱).

بنه‌مای سییەم: پێغەمبەراییەتی

پێغەمبەراییەتی ئەرکیکی خواییە، خوای گەورە تاییبەت دەیبە‌خشیت بە‌و بە‌نده‌یە‌ی کە خۆی ویستی لە‌سەرە، ئە‌مە‌ش می‌هرو بە‌خشی (لطف) خواییە کە بە‌سەر بە‌نده‌کانی دا دە‌پێژیت، و مە‌بە‌ست لە می‌هرو بە‌زە‌یی (لطف) ئە‌و‌دیە کە مەرۆق لە‌گە‌ئیدا نزی‌کتر دە‌بیت لە گو‌پ‌رایە‌ئێ و دوورتر دە‌کە‌وێتە‌وه لە تاوان، و پێغەمبەر ئە‌و سوو‌ده بە‌رپا دە‌کات، و ئە‌و فە‌رمایشتە‌ی خوای گەورە ئاماژە بۆ ئە‌وه دە‌کات: ﴿وَلَوْ أَنَا أَهْلَكْنَهُمْ بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهِ لَفَالِئِ رَبِّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا﴾ طه: ۱۳۴. واتە: (خۆ ئە‌گەر بە‌راستی ئێ‌مە‌ش پێ‌ش ناردنی فو‌رئان بۆ پێغەمبەر لە‌ناومان بێ‌ردنایە، ئە‌وه دە‌یانوت: پە‌ر‌وه‌ر‌دگارا، بۆ‌چی پێغەمبەرێ‌کت بۆ پ‌ه‌وانە نە‌کردین). جا مادام وایە حاله‌تە‌کە واده‌خو‌زیت کە خوای گەورە پێغەمبەر پ‌ه‌وانە بکات بۆ رو‌ونه‌کردنە‌وه‌ی ئە‌حکام و یاساکان، و حە‌ل‌ال و حە‌رامیان پ‌شان بدات، و سزای تاوانە‌کان جی‌بە‌جی بکات و مافی سته‌ملی‌کراو لە سته‌مکار وەر‌بگ‌ریت و داو‌ه‌ری بکات لە نی‌وان خە‌ل‌کدا بە دادپە‌ر‌وه‌رانە: ﴿لئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ

الرُّسُلِ﴾ النساء: ۱۶۵. واتە: (تا خە‌ل‌کی هیچ بە‌ل‌گە‌یە‌کیان بە‌ده‌سته‌وه نە‌م‌ینیت).

پێ‌ویسته لە‌سەر مو‌س‌لمان باو‌ه‌ری هە‌بیت بە گشت پێغەمبەرانی خوا - بە‌گشتی - و باو‌ه‌ری هە‌بیت بە پێغەمبەرێ‌تی محمد صَلَّاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ﷺ) بە‌شی‌وه‌یه‌کی تاییبەت، چون‌کە باو‌ه‌ر بوون پێی بنه‌مایه‌کە لە بنه‌ماکانی نایینی ئیسلام.

بنه‌مای چوارهم: ئیمامهت

بریتیه له سه‌روکایه‌تی گشتی له کاروباری دین و دونیا، ئەمەش بۆ که سێک دەبیّت وهک بریکارو جیگره‌وه‌ی پیغه‌مبەر، و شیعە‌ی ئیمامی باوهری وایه که ئیمامهت پله‌یه‌کی خواییه، هه‌روهک چۆن بۆیه خوای گه‌وره که سانیک هه‌لده‌بژیریت بۆ پیغه‌مبهری‌تی و په‌یامبهری به‌و یستی خوای، ئەوا به‌هه‌مان شیوه بۆ ئیمامه‌تیش ئەو که‌سه هه‌لده‌بژیریت که ویستی له‌سه‌ره، و فه‌رمان به‌ پیغه‌مبهره‌که‌ی ده‌کات که به‌ دهق (نص) دیاری بکات، و بیکاته ئیمامی خه‌لکی له‌ دوای خوای، بۆ هه‌لسان به‌ ئەنجامدانی ئەو ئەره‌ک و کاروبارانە‌ی که پیغه‌مبەر پێی هه‌لده‌سیت، تهنه‌ا ئەوه نه‌بیّت ئیمام سه‌روه و نیه‌گای بۆ نایه‌ت وهک پیغه‌مبەر، به‌لکو ئەه‌کام له‌ پیغه‌مبهره‌وه و هه‌ر ده‌گریت خوای گه‌وره‌ش راسته‌پۆ ده‌کات، جا پیغه‌مبهر په‌یامی خوا ده‌گه‌یه‌نیت، و ئیمامیش په‌یامی پیغه‌مبهر ده‌گه‌یه‌نیت^(۱).

بنه‌مای پینجه‌م: رۆژی دوایی

واته خوای گه‌وره بوونه‌وه‌ر زیندوو ده‌کاته‌وه له‌دوای مردن بۆ ژیانیکێ تر تا هه‌ر که‌سێک پاداشت و سه‌زای له‌سه‌ر ئەوه و هه‌ر بگریته‌وه که پێشتر ئەنجامی داوه، و پێویسته له‌سه‌ر تاکی موسلمان که باوهری هه‌بیّت که خوای گه‌وره بوونه‌وه‌ر زیندوو ده‌کاته‌وه دوای مردن بۆ سه‌زای پاداشت به‌ رۆح و جه‌سته له‌سه‌ر ئەو شیوه‌ی که هه‌یانبووه له‌ دنیا دا: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (۷) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (۸) الزلزلة: ۷-۸. واته: (جا ئەوه‌ی به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک خێرو چاکه‌ی ئەنجام دابیت. ئەوه‌ش که به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک شه‌رو خراپه‌ی هه‌بیّت ده‌بیینیته‌وه).

(۱) أصل الشيعة و أصولها ۹۸، دانراوی: شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء.

۳- موعته‌زلیله

موعته‌زلیله کۆکن له‌سەر ئه‌وه‌ی بنه‌ماکانی نایینی پینجن، که بریتین له:

۱- خوابه‌یه‌گزانین.

۲- دادگه‌ری.

۳- پله‌یه‌ک له نیوان دوو پله‌که.

۴- په‌یمان‌دان به باوه‌ر‌داران و هه‌ره‌شه له یاخی و بی باوه‌ر‌ان (الوعد و الوعید).

۵- فه‌رمان به‌چاکه و ریگری له خراپه^(۱).

بنه‌مای په‌که‌م: خوابه‌یه‌گزانین

بریتیه له نکۆلی کردن له بوونی چهند خوابه‌یه‌ک و باوه‌ر‌بوون به‌وه‌ی خ‌وای گه‌وره تاکه، هیچ شتی جگه‌له زاتی ئه‌و به‌ش‌دار نیه له‌و سیفاتانه‌ی که شی‌اوی ئه‌ون چ به بوونی یان به نه‌بوون. و پ‌ی‌ویسته دان بن‌ریت به‌مه‌دا، ب‌ویه جه‌نگیان د‌ژی بت‌په‌رستانی فارس گه‌رم بوو که باوه‌ر‌پیان به بنه‌مای ر‌وون‌اکی و تاریکی هه‌یه، و موعته‌زلیله نکۆلیان کرد له سیفاته کۆنه‌کان که زیادن له زاتی په‌روه‌ردگار، ب‌ویه وتیان: خوا به زاتی خ‌وی زانایه و به‌توانایه و زیندوو، نه‌وه‌ک به زانست و توانا و ژیان^(۲).

بنه‌مای دووه‌م: دادگه‌ری

واتای ئه‌وه‌یه که خ‌وای گه‌وره دادگه‌ره، مادام دادگه‌ره - مرؤ‌فی ئه‌ر‌ک‌دارو ر‌اسپاردوو - ئه‌وا پ‌ی‌ویسته توانا ویستیکی وای پ‌ی ب‌ه‌خشیت که مرؤ‌ف خ‌وی ببیته دروستگه‌ری کرده‌وه‌کانی که به‌ر‌پ‌سه ل‌یی و خ‌وای گه‌وره کاریگه‌ری نه‌بیت له‌مه‌دا، ئه‌و بنه‌مایه‌ش ئاراسته‌یه د‌ژی (ج‌ریه) کان که ده‌یان وت: خوا به دیهین‌ه‌ری هه‌موو شتی‌که و ته‌نانه‌ت بکه‌رو ئه‌نجام‌ده‌ر (فاع‌ل)ی هه‌موو شتی‌که و ئه‌نجام‌ده‌ری کاره‌کانی

(۱) بر‌وانه: هذه الأصول في شرح الأصول الخمسة للقاظمي عبدالجبار بن أحمد.

(۲) بر‌وانه: الملل و النحل ۱ / ۴۴، للشهرستاني. و مذاهب الاسلاميين ۱ / ۵۸، للدكتور عبدالرحمن البدوي.

مرۆفیشه. به‌شپۆهیهك كه مرۆف ناچار (مجبر) و دهسته‌مۆ (مسیر) ده‌بیت له هه‌موو شتیکیدا وهك ههر شتیکی ناو سروشت.

بنه‌مای سییه‌م: پله‌یهك له نیوان دوو پله‌كه

واتاكهی ئه‌وه‌یه، كه كه‌سێ گونا‌هی گه‌وره بكات باوه‌ر‌دار نیه هه‌روهك (مورجئه‌كان) بۆی ده‌چن و بێ باوه‌ریش نیه هه‌روهك خه‌وارچه‌كان ده‌ئین، به‌لكو له پله‌یه‌كدا‌یه له نیوان كوفرو باوه‌ر‌دا، كه بریتیه له پله‌ی لاسار (فاسق‌ی).

بنه‌مای چوارم: په‌یمان‌دان به باوه‌ر‌داران و هه‌ره‌شه له یاخی و بێ

(الوعد و الوعيد)

واته: خوای گه‌وره په‌یمانی به پاداشتی ههر شتیك دا‌بیت و هه‌ره‌شه‌ی له‌سه‌ر ههر شتیك كرد بیت ئه‌وا ده‌یه‌ینیت‌ه‌جی، جا خوای گه‌وره په‌مانی داوه پاداشتی گو‌پ‌رایه‌ئان بداته‌وه به‌چا‌كه، و هه‌ره‌شه‌ی سزای دۆزه‌خی كرده‌وه له یاخی و تاوان‌بار‌ه‌كان.

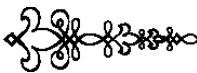
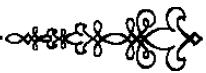
بنه‌مای پینجه‌م: فه‌رمان به‌چا‌كه و رپگری له خراپه

مه‌به‌ست له فه‌رمان به‌چا‌كه: به‌رپا‌کردنی چا‌که‌یه. مه‌به‌ست له رپگری له خراپه: لا‌بردن و نه‌ه‌یشتنی خراپه‌یه، جا ئه‌و بنه‌مایه فه‌رمان ده‌كات به جیهاد کردن و تیکۆشان له‌گه‌ڵ هه‌موو ئه‌و كه‌سانه‌ی پپچه‌وانه‌ی حوكمی خوا یان فه‌رمان و رپگری خوایی كرده‌كه‌ن.

ئهو بنه‌ما نایینیانه‌ی كه موسلمانان له‌سه‌ری كوكن

له‌وه‌ی رابرد بۆمان ده‌ركه‌وت كه ئه‌و بنه‌ما نایینیانه‌ی موسلمانان له‌سه‌ر كوكن سه‌رباری جیابوونی تاقم و مه‌زه‌به‌كانیان، و ئه‌و بنه‌مایانه‌ی كه باوه‌ر به‌بێ ئه‌وان دانامه‌زیت بریتین له:

١- باوه‌ر بوون - به پوختی - به بوونی خوا و سه‌رجه‌م سیفات‌ه‌كانی كه چه‌سپاون و ده‌گه‌رینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی كه خوای گه‌وره خاوه‌نی هه‌موو سیفات‌ه‌ ته‌واو و كامله‌كانه‌،

و هه‌موو سیفاته پیچه‌وانه‌کان (سلبی) که ده‌گه‌رینه‌وه بو ئه‌وه‌ی که خوای گه‌وره پاکه له هه‌موو که‌موکورتیه‌ک، و باوهر بوون به تیروته‌سه‌لی ئه‌مه پیویست نیه.

۲- باوهر بوون به پیغه‌مبه‌ریتی (محمد) و دان پیدانان به‌وه‌ی که به‌پوختی راستگۆیه له‌گه‌یانندی په‌یامی خوا.

۴- باوهر بوون به زیندوو بوونه‌وه‌و لیپرسینه‌وه‌و سزاو پاداشت.

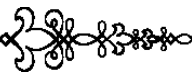
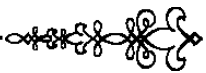
۵- به‌مه‌رج گیراوه له باوهر‌دا نکۆلی نه‌کریت له‌و شته‌ی که له ناییندا به پیویست دانراوه وه‌ک باوهر به فریشته‌کان و کتێبه ئاسمانیه‌کان و پیغه‌مبه‌رانی پیشوو و نوێزو زه‌کات و حه‌ج و هاوینه‌ی ئه‌مانه له فه‌رزه‌کانی نایین که به به‌لگه‌ی سه‌لمینراو (قطعی) له کتیبی خواو سونه‌تدا چه‌سپاوه، ئه‌م شتانه مه‌رجه که نکۆلیان لی نه‌کریت له ئیمان و نیسلام دا، جا مه‌به‌ست باوهر بوون نیه به هه‌ریه‌ک له‌و فه‌رزانه به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌و شتانه مه‌رجن له ئیمان و نیسلامدا چه‌سپاون به به‌لگه‌ی سه‌لمینراو و برهر (قطعی) و له‌به‌ر ئه‌وه نکۆلی کردن له‌و شتانه پیچه‌وانه‌ی به‌راست دانانی پیغه‌مبه‌ر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) و شه‌ریعه‌ته‌که‌یه که جیگایی بایه‌خه له ئیماندا.

پوخته‌ی قسه: هه‌ر که‌سی دانی نا به‌و بنه‌مایانه ئه‌وا به باوهر‌دار و موسلمان دادنه‌ریت، و باوهر‌ی هی‌نا به‌شی‌وه‌یه‌کی پوخت به‌و په‌یامه‌ی پیغه‌مبه‌ر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) هی‌ناویه‌تی، و نکۆلی نه‌کرد له شتیک که به پیویست دانراوه له ناییندا، و هه‌ر که‌سی باوهر‌ی به‌و بنه‌مایانه نه‌بی‌ت ئه‌وا به بی باوهر دادنه‌ریت یان نکۆلی بکات له شتی که به پیویست دانراوه له ناییندا، ئه‌مه‌ش به‌چه‌ند جو‌ریک:-

۱- نکۆلی بکات له قبول کردنی ئه‌و شته‌ی که به پیویست دانراوه له ناییندا.

۲- نکۆلی بکات که له‌وه‌ی که به‌شیک بی‌ت له په‌یامی پیغه‌مبه‌ر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم).

۳- نکۆلی بکات که کوک‌ه و به‌پیی حیکمه‌ت و دانایی و به‌رژه‌وه‌ندییه.

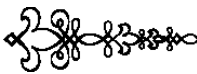
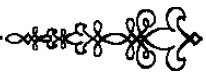

ئەو بنه مایانهی راجیاییان له سه ره

ئەو بنه مایانهی که موسلمانان له سه ری کۆک بوون، جا ئەو بنه مایانهی له وان باسکران ئەوا یان ده گه پێنه وه بۆ سه ر هه مانئه و بنه مایانه، به ئام هه ندئ تاقم ئەو بنه مایانهی وه ک بنچینهی سه ره به خۆ داناهه به له بهر چاوه گرتنی چه ند شتیکی تاییهت که په یوه سه ته پێیه وه یان به لگه یه ک له لایان هه یه که ئامازه بۆ سه ره به خۆییه که ی ده کات و به لقیک له بنه مایه کی دانه ناوه.

بۆ نمونه باوه ر به فریشته کان و کتیبه کانی ئاسمانی و پیغه مبه ران که ئەمانه بنه مای سه ره به خۆن له لایه ن ئەهلی سونه، و ده شکری ئەوه ی باسکرا بخریته خانه ی باوه ر به پیغه مبه ر، چونکه باوه ر به و شتانه به شیکه له په یامی پیغه مبه ر که هیئاویه تی، و رای گه یاندوه که باوه ر بوون به فریشته و کتیبه کانی ئاسمانی مه رجن بۆ دروستی باوه ر و ئیسلام له لایه ن گشت تاقمه ئیسلامیه کان، و هه ر که سی نکۆلی له وان هه بکات یان له هه ر شتیکی تر که له ئاییندا به پیویست زانراوه (ضروره)^(۱) ئەوا به بی باوه ر داده نریت به یه کده نگی موسلمانان، چونکه نکۆلی کردن کردن لی ئەوه پیویست ده کات که نکۆلی بکات له پیغه مبه ریتی محمد (ﷺ) و له و قورئانه ی که بۆی دابه زیوه.

(۱) پیویستی (ضروره): له زمانه وانیدا به مانای به لگه نه ویست (بدیهی) دیت، به ئام له زاراهه دا ئەوا هه ندیکیان پێناسه یان کردوه به وه ی بریتیه له و شتانه ی که له لایه ن که سانی دیندار نادیار و لیل نین به لگو روون. و هه ندیکی تر ده لێن: بریتیه له و شتانه ی که شه رعیهت و ره وابه وونی شاره و نییه له لایه ن دینداران. و هه ندیکی تر ده لێن: ئەو شته یه که پیویست بووه پیغه مبه ر (ﷺ) ده بریپت و پیویستیش له ته واتوری بی گومانی مانا روون به ده ست دیت، ده کریت ئەمه رپوودات به هوی زۆر گوێبستن و زۆری بۆری ههروه ک هه وائه کانی بوونی ولاتان یان به هوی ئامازه و هه ریبه یه ک که مانای به ره و بی پیچ و په نا هه لبگریت، جا شته پیویسته کانی ئایین وه ک یه که چ بیروباوه ری یاخود کرداری بیته وه ک نوێژ، چونکه هه ردوه لایه نه که وه ک یه کن ئەگه ر نکۆلی له هه ر یه کیکیان بکریت ئەوا بی باوه ری کوفرو ده رچوونه له ئایین.

باوهر به فه‌دهر چ خێر و چ شه‌ر ئه‌وا بنه‌مایه‌کی مه‌زه‌هبیه له‌لایه‌ن ئه‌هلی سوننه که ئاراسته گراوه دژی (جه‌مییه)کان رایان وایه که مرۆف به‌ره‌هایی ناچارگراوه و هیچی به‌هیچ پێ ناکریت، و دژی موعته‌زیه‌کان که رایان به سپاردن (تفویض) (ویستی ئازاد و ره‌های مرۆف) هه‌یه، و دژی شیعه که رایان وایه له‌سه‌ر به پله‌یه‌ک له نیوان دوو رای پێشوو.

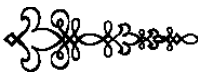
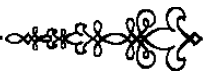
دادگه‌ری خوایی که بنه‌مایه‌کی سه‌ربه‌خۆیه له‌لایه‌ن شیعه و موعته‌زیه ئه‌وا ده‌چیته ناو چوارچێوه‌ی بنه‌مای یه‌که‌م (خوا به‌یه‌کزانین) و زانیمان که پێویسته له‌سه‌ر باوهردار باوهرپی هه‌بیت به بوونی خوا، و باوهرپی هه‌بیت به‌وه‌ی خوای گه‌وره خاوه‌نی هه‌موو سیفاتێکی ته‌واوو کامله، که دادگه‌ریش یه‌کێکه له‌و سیفاتانه، و پاک و بێگه‌رده له سیفاته ناشیاو که موکووته‌کان له‌وانه‌ش سیفته‌ی ستم و زۆرداری.

په‌یمان (وعد) و هه‌ره‌شه (وعید) بنه‌مایه‌کی سه‌ربه‌خۆن له‌لایه‌ن موعته‌زیه‌کان که ده‌کرێ بگه‌رپنرێته‌وه بو ناو چوارچێوه‌ی سیفته‌ی دادگه‌ری که سیفته‌ی ته‌واو کاملی خوای گه‌وره‌یه، چونکه په‌یمان و هه‌ره‌شه (بریتیه له‌وه‌ی که خوای گه‌وره ئه‌گه‌ر په‌یمانی پاداشتی دا به گوێپراپه‌ئان و هه‌ره‌شه‌ی سزادانی یاخی و تاوانبارانی کرد، ئه‌وا پێویسته ئه‌و په‌یمان و هه‌ره‌شه‌یه‌ی بێنیته‌جێ، چونکه له‌ دادگه‌ریه‌وه‌یه که په‌یمان شکینی و درۆ نه‌کات) ^(۱).

سه‌بارت به فه‌رمان به چاکه و رێگری له خراپه که موعته‌زیه به بنه‌مایه‌کی سه‌ربه‌خۆیان داناوه له‌ناو ئه‌و شتانه‌ی که به پێویست زانراون له ناییندا، و زانیمان نکۆلی نه‌کردن له‌وشتانه مه‌رجه بو هاتنه‌جیی ئیسلام و ئیمان و باوهر له‌لایه‌ن گشت مه‌زه‌هبه‌کانه‌وه، جا واجب بوونی فه‌رمان به‌چاکه و رێگری له خراپه چه‌سپاوه به قورئانی پیرۆز و سوننه‌تی به‌پێز و یه‌که‌ده‌نگی.

به‌لگه له قورئانی پیرۆز ئه‌و فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره‌یه: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ

(۱) شرح أصول الخمسة، ۱۲۲ للقاضي عبدالجبار.

أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴿١١٠﴾ آل عمران: ۱۱۰. واته:
 ("به‌راستی" نیوه چاکترین ئوممه‌تیکن که بو (سوودی) خه‌لگی هیئراونه‌ته مه‌یدانه‌وه، چونکه فه‌رمان به‌چاکه ده‌ده‌ن و قه‌ده‌غهی خراپه ده‌که‌ن).

به‌لگه له سوننه‌تی پیغه‌مبهر (ﷺ) نه‌و فه‌رمایشه‌یه: (لیس لعین تری الله یعصی ان
 تطرف حتی تغیر أو تنتقل) واته: چاویک بو‌ی نیه خوا ببینی‌ت، له‌کاتی‌کدا خراپه بکری‌ت و
 نه‌ویش چاوی له ئاست بیوشی‌ت تا نه‌و تاوانه ده‌گۆرپ‌ت یان ده‌گوزاری‌ته‌وه.

یه‌که‌ده‌نگی هیچ کی‌شه‌یه‌کی تی‌دا نییه، چونکه موسلمانان کۆکن له‌سه‌ری.

سه‌باره‌ت به‌ پله‌ی نی‌وان دوو پله‌که (واته پله‌ی لاساری له نی‌وان هه‌ر دوو پله‌ی
 باوه‌رداری و بی‌باوه‌ری)^(۱) نه‌وه بنه‌مایه‌کی مه‌زه‌هبیه له‌لایه‌ن موعته‌زیله‌وه،
 مانا‌که‌شی نه‌وه‌یه که نه‌نجام‌ده‌ری تاوانی گه‌وره ناویکی هه‌یه له نی‌وان هه‌ردوو
 ناوه‌که و حوکمیکی هه‌یه له نی‌وان دوو حوکمه‌که، نه‌مه‌ش ئاراسته‌کراوه دژبه
 خه‌وار یجه‌کان که نه‌نجام‌ده‌ری تاوانی گه‌وره‌یان به‌ بی‌باوه‌ر و کافر دادنه‌ا و
 مورچه‌کان که به‌ باوه‌رداریان دادنه‌ا.

ئیمامه‌ت (هه‌روه‌ک رای لیکۆله‌ره‌کانی شیعه‌شی له‌سه‌ره که بنه‌مایه‌ک نییه له
 بنه‌ماکانی نایین، واته بنچینه‌یه‌ک نییه له ئیمان یان نیسلام، به‌لکو بنه‌مایه‌کی
 مه‌زه‌هبیه له بنه‌ماکانی مه‌زه‌هبی شیعه، به‌و واتایه‌ی هه‌ر که‌سیک نکۆلی بکات له‌و
 بنه‌مایه نه‌وا نابیته‌ تاکیکی شیعه - نه‌وه‌ک نه‌بیته‌ باوه‌ردار یاخود موسلمان)^(۲).

بنه‌مای نایینی و بنه‌مای مه‌زه‌هبی

بو‌مان ده‌رکه‌وت که هه‌ندی له بنه‌ماکانی عه‌قیده هه‌ن بریتین له بنه‌مای
 نایینی به‌و واتایه‌ی که زانراوه له‌لایه‌ن گشت نه‌وانه‌ی شوینی ئاین ده‌که‌ون، وه‌ک:
 خوا به‌یه‌کرانین، و پیغه‌مبه‌ریتی ...

(۱) وه‌رگێر.

(۲) أصول الدين الاسلامي ۲۵ للشيخ محمد على ناصر. والاسلام و الخلافة، لنا ۴۸، ۵۵.

هه‌ندی له‌و بنه‌مایانه‌ش هه‌یه که بنه‌مای مه‌زه‌بین، به‌و وتایه‌ی که زانراوه له‌لایه‌ن گشت شوینکه‌وتوانی هه‌ر مه‌زه‌بیکی له‌و مه‌زه‌بانه وهک باوه‌ر به‌قه‌ده‌ر له‌لایه‌ن زۆربه‌ی ئه‌هلی سوننه، باوه‌ر به‌ پله‌یه‌ک له‌ نیوان دوو پله‌که له‌لایه‌ن موخته‌زیله، و ئیمامه‌ت له‌لایه‌ن زۆربه‌ی شیعه‌ی ئیمامی.

جیاوازی نیوان بنه‌مای نایینی و بنه‌مای مه‌زه‌بی بریتیه له:

بنه‌مای نایینی: نکۆلی لیکردنی مروّف دوچارى بى باوه‌رپى و دهرچوون دهکات له ئاین. و بنه‌مای مه‌زه‌به‌ی: نکۆلی لیکردنی مروّف دووچارى دهرچوون دهکات له مه‌زه‌هب، مروّف دوچارى بى باوه‌رپى و دهرچوون ناکات له ئاین، ته‌نها ئه‌و کاته پىی بى باوه‌ر ده‌بیّت که بر‌واى وابیّت ئه‌و شته به‌راس‌تى له پیغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) هاتووه، چونکه نکۆلی لیکردنی له‌و کاته‌دا ده‌بیّته نکۆلی کردن له بنه‌مایه‌کی نایینی، و ئه‌وه‌ش وا له بکه‌ره‌که دهکات که دهر‌بجیّت له ئاین و بى باوه‌ر بیّت.

ئا به‌م شیوه‌یه دینه‌ کۆتایی ئه‌م به‌شه: که چه‌ند توپ‌زینه‌وه‌یه‌کی پ‌خۆش‌که‌رن بو لیکۆلینه‌وه له بنه‌ماکانی نایینی ئیسلام، دواى ئه‌وه بو هه‌ر بنه‌مایه‌ک له‌و بنه‌مایانه‌ی که یه‌ک‌ده‌نگی له‌سه‌ره ئه‌وا به‌شیکی تایبه‌تی بو ته‌رخان ده‌که‌ن و به که‌میک درپ‌ژه پ‌یدانه‌وه... به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه:

به‌شى دووهم: له‌باره‌ی ئیلاهیاته‌وه.

به‌شى سییهم: له‌باره‌ی پیغه‌مبه‌ریتیه‌وه.

به‌شى چوارهم: له‌باره‌ی رۆژی دواى.

به شی دووهم خواناسی (الهیات)

له دوو دهر وازه پیک دیت:

دهر وازه یه کهم: بوونی خوا و سیفاته کانی. نه مهش دوو باس له خو
ده گریت:

باسی یه کهم: بوونی خوا بالادست و خاومن شکو.

باسی دووهم: سیفاته کانی خوا، که بریتین له:

۱- سیفاتی خودی (نفسی)

۲- سیفاتی پیچه وانه (سلبی)

۳- سیفاتی واتایی (معانی)

دهر وازه یه دووهم: دهره نجام و به ره می باور بوون به سیفاته کانی
خوا، نه مهش له چند باس پیکدیت:

باسی یه کهم: نهو شتانه ی بو خوا گه وره نه بوو و نه سته من

باسی دووهم: نهو شتانه ی بو خوا گه وره دروستن... بینین (الرؤية)

باسی سییه م: قه زاو قه دهر

خواناسی (الإهیات)

باوهر به خواو تاك و تهناییه‌كه‌ی، بنه‌مای یه‌كه‌مه له بنه‌ماکانی ئیسلام و بنچینه‌ی سه‌ره‌گی هه‌موو باس و بابه‌ته‌كانی بیروباوهرییه به گشتی.

هه‌ر بۆیه ئی‌مه لی‌رده‌دا توژی‌نه‌وه ده‌كه‌ین له باسی بوونی خوا و سیفات‌ه‌كانی، ئەو عه‌قیده و بیرو باوهری كه له‌سه‌ری بنیات‌ده‌نری، له‌و توژی‌نه‌وه‌یه‌ماندا تهنه‌ا ئەو باسانه ده‌خه‌ینه‌روو كه پێویسته بۆ لی‌كوڵه‌رو توژی‌هر ئەو راستییه بزانی‌ت، ئەمه‌ش به‌ گرتنه‌به‌ری دوو ری‌گه كه له ده‌ره‌نجامدا توژی‌هر ده‌گه‌یه‌ننه ئەو حه‌قیقه‌ته‌ی كه نكوۆلی لی‌ ناكری‌ت:

یه‌كه‌میان: وه‌رگرتن و نه‌قل‌ كردنی ئایه‌ته‌كان له‌ قورئانی پی‌رۆز، كه له‌ خوا‌ی گه‌وره به‌ ئی‌مه گه‌یشتووه له‌ ری‌گه‌ی نی‌گا و سه‌روش ناردن بۆ پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ). به‌لگه‌ی بې‌ره‌ر (فاطع) له‌وباره‌وه كه چه‌سپاون له‌ کاتی گه‌فتوگۆ‌ی كردن له‌باره‌ی سه‌روش و ئی‌عجازی قورئان له‌و کتیبه‌دا.

وه‌رگرتن و نه‌قل‌ كردن له‌ سونه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) كه چه‌سپاوه‌ راست و سه‌حیحه و له‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) هاتووه، و به‌خۆ دوورگرتن له‌و فه‌رمایش‌تانه‌ی كه تانه‌یان لی‌دراوه (جرح) كراون یان لاوازن.

دووهمیان: تی‌روانیی عه‌قلی سه‌لامه‌ت و تهن‌دروست، بریتییه له‌ بناغه‌ی كۆشك و قه‌لای بیروباوهری ئیسلامی. به‌م شی‌وه‌یه عه‌قیده‌ی ئیسلامی داده‌كوتی و جی‌گیر ده‌بی‌ت له‌ ده‌رووندا له‌سه‌ر بناغه‌یه‌کی توندو توۆلی وه‌ستاو به‌ به‌لگه‌ی عه‌قلی یه‌قینی و بی‌گومان كه مشتومر هه‌لنه‌گری‌ت.

دەرۆزە یەكەم بوونی خواو سیفەتەکانی

باسی یەكەم بوونی خوای بائادەست و خاوەن شكۆ

لە كۆن و نویدا باس و بابەتی بوونی خواى پاك و بەرز هزرۆ فیکری مرۆفی سەرقال کردوو، جا لە ئەنجامی ئەو گێژاوەی كە خەلكی تێدابوووە ئەوا باوەر بە بوونی خواى پاك و بەرزى لێكەوتەووە ئەمەش پاش ئەوێ عەقلى خۆیان كەردبوووە دادوو و دووریان خستبوووە لە ئارەزوو و لادان، ورد ببوونەووە لە رێكۆپێكى بوونەووەر و نەیینەکانی.

گومرپابوو و گومرپاکەرەكان نكوئیان كرد لە بوونی خوا، بەبانگەشەى ئازادى عەقل، لەبەر ئەوێ هەستەكان پەییان نەبردوو بە خواى گەورە، غەیب پشەتی پى نابهستريت لە چەسپاندنى بوونی خوادا...

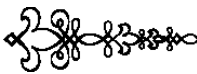
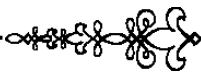
بۆیە زانیان رۆوبەرپرووی نكوئى كاران بوونەووە بەرپەرچیان دانەووە، زۆر بەلگەى تەواو و راشكاوى نەقلى و عەقلىان خستەرۆو، كە بوونی خواى پاك و بەرز بۆ كەسى خاوەن عەقل چەسپان و ئەوەشیان خستەرۆو كە خواى گەورە هۆكارى بوونی بوونەووەیە.

گرنگترین ئەم بەلگانە نیستا دەیانخەینەرۆو:

بەلگەکانی بوونی خواى پاك و بەرز

زانایان چەندین بەلگەیان هیئاووەتەووە لەسەر بوونی خوا ئەوا گرنگترینیان

دەخەینەرۆو:

بەلگەى يەكەم: بەلگەى بەدیهاتن و پەيدابوون (الحدوث)

زانايانى كەلام ئەم بەلگەى يەيان بنیاتناوہ لەسەر دوو پيشەكى:

پيشەكى يەكەم: جيهان بەديهينراو و پەيدابوو (حادث)^(۱).

پيشەكى دووہم: ھەر بەديهينراويك پيويستى بە بەديهينەر ھەيە.

دەرەنجام: ئەم جيهانە پيويستە بەديهينەريكى ھەبیت، واتە: بوونەكەى بەسەر

نەبوونەكەى دا زال بیت، ئەويش خواى پاك و بەرزە.

بۆئەوہى دروستى ئەو دەرەنجامەمان بۆ دەرکەويت، ئەوا پيويستە لەسەرمان

بەلگە بينينەوہ لەسەر دروستى ھەردوو پيشەكەى پيشوو.

بەلگەى ئەوہى كە جيهان بەديهينراو و پەيدابووہ

دەكریت بەلگەى بەديهينراوى جيهان لەم دوو بەلگانەدا دابريزين:

يەكەم: جيهان لە گۆراندايە.

ھەر گۆراويك بەديهينراوہ.

كەواتە جيهان بەديهينراوہ.

دووہم: جيهان پيکھاتووہ لە كرۆك (جوهر)^(۲) و رووپوش (عرض)^(۳).

ھەر يەككەى لە كرۆك و رووپوشەكان لە گۆراندان.

(۱) جيهان: بريتيە لە غەيرى خواى پاك و بەرز.

بۆيە ناوئراوہ بە بەديهينراو، چونكە بەديهاتووہو پەيدابووہ پاش ئەوہى كە نەبووہ، ئەمەش

بەھۆى ھۆيەك كە بەديهينراوہو پەيدای کردووہ.

جا بەديهينراو بريتيە لە: ھەر شتيك كە نەبووہ و پاشان بەديهينراوہ. / المسامرة لابن أبي

شريف، شرح مسابرة للكمال بن همام، چاپخانهى (الاستقامة) لە ميسر، ۱۷.

(۲) كرۆك (جوهر): بريتيە لەوہى كە پشت بەخۆى ئەبەستيت و سەربەخۆيە.

(۳) رووپوش (عرض): بريتيە لەوہى سەربەخۆ نيە و پشت بە جگەلە خۆى دەبەستيت وەك

رەنگەكان و جوئە و راوہستان. بۆ نمونە بەرد ھەم كرۆك (جوهر)ە و ھەم رووپوش (عرض)يشە،

چونكە ماددەكى كرۆك (جوهر)ە، و رەنگەكانى و جوئە يان راوہستانى رووپوش (عرض)ن.

که‌واته جیهان له گۆراندایه.

رووپۆش (عرض)ه‌کان به‌دییه‌نراون به به‌لگه‌ی:

أ- بینینی ئه‌وه‌ی که له گۆراندایه له بوون بۆ نه‌بوون به‌هه‌مان شیوه له نه‌بوونه‌وه بۆ بوون و له وه‌ستانه‌وه بۆ جوئه و له جوئه‌وه به‌ره‌وه وه‌ستان، گۆران نیشانه‌ی به‌دییه‌نراوی و په‌یدا‌بوونه.

ب- پێویست بوونی به زاتیك که کاتی به‌دییه‌تانی دیاری بکات، چ پێش بوونی و چ دوا‌ی بوونی، ئه‌وا پێویستی به په‌سهندکردن هه‌یه که وابکات که له‌و کاته به‌دییه‌ت، چونکه په‌سهند کردن (ترجیح) به‌ی په‌سهندکردن (مرج) شتیکی نه‌شیاو نه‌بووه.

پ- پێویست بوونی به جه‌سته‌یه‌ک تا پێی هه‌لسێت.

کرۆک (جوهر)یش به‌هه‌مان شیوه به‌دییه‌نراون، بۆ نمونه:

کرۆک (جوهر)یش په‌یوه‌ستی به رووپۆش (أعراض)ه‌کانه‌و لێی جیا نایه‌ته‌وه، و به‌ی جوئه و راوه‌ستان و ره‌نگ نایه‌ت، و هه‌روه‌ک پێشتر باس‌مان کرد رووپۆش (أعراض)ه‌کانیش به‌دییه‌نراون، ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ست بێت به شتی به‌دییه‌نراو به‌هه‌مان جوهر به‌دییه‌نراوه.

جا ئه‌گه‌ر سه‌لێنرا که کرۆک (جوهر) و رووپۆش (أعراض)ه‌کان به‌دییه‌نراون

ئه‌وا ئه‌و جیهانه‌ی که له‌و دووانه پێکهاتووه ئه‌وا به‌هه‌مان جوهر به‌دییه‌نراوه.

به‌م شیوه‌یه پێشه‌کی په‌که‌ممان بۆ ده‌سه‌لێنریت که: (جیهان به‌دییه‌نراوه).

به‌لگه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ر به‌دییه‌نراویک پێویستی به به‌دییه‌نهر هه‌یه:

ئهمه‌ش بریتیه له‌وه‌ی که ئه‌گه‌ر شتیکی روویدا و به‌دییه‌ت ئه‌وا پێویستی به

به‌دییه‌نهر هه‌یه، ئه‌گه‌ر وانه‌بوو ئه‌وا بوونه‌که‌ی په‌سهند ده‌بوو به‌سه‌ر

نه‌بوونه‌که‌یدا به‌ی ئه‌وه‌ی په‌سهندکردن هه‌بێت، ئهمه‌ش بێ گومان نه‌شیاو و

نەبوو (۱)

واتای پەسەند کردن بەبێ پەسەندکەر: بریتیه لەوادی شتێک لە ئاراستەیهکی دیاریکراو بپروات، دواتر لە ئاراستەگهیدا بگۆرێت، لەسەر ئاراستەگهکی لایجێت بەبێ بوونی هیچ بگۆرێک.

پوچەلیهکی دیاره، چونکه هه‌موو عه‌قلمه‌ندان دهرانن که بۆ لادان و گۆرانی شتێک لە بارو حاله‌تی پێشوی ئه‌وا پێویستی به‌ بگۆرو کارتیکه‌ریک هه‌یه، تا ئه‌و بارودۆخ و حاله‌ته نوێیهی به‌سهردا به‌پێنیت و حاله‌تی کۆنه‌که‌ی له‌ناو ببات.

ئه‌گه‌ر هه‌ر دوو لای ته‌رازو به‌یه‌کسانی راگیر کران که هیچ لایه‌ک گرانتر نه‌بیت له‌لاکه‌ی تر، ئا له‌و کاته‌دا واگومان به‌یه‌ت لایه‌ک پەسەند و گران بووه‌ بێ ئه‌وه‌ی قورسای تێدا بێت و بێ ئه‌وه‌ی کاریگه‌رییه‌کی دهره‌کی کاری تیبکات وه‌ک: پالدانێ هه‌وا یان به‌رد... ئه‌گه‌ر وا به‌خه‌لکی راگه‌یاندره‌ که ئامی‌ری رادیۆ هه‌والی جیهانی پێدای به‌بێ ئه‌وه‌ی دهمه‌وانه (صمام) هه‌که‌ی به‌رپۆه به‌یه‌ت، ئه‌وا پیت پێ ده‌که‌نین و ته‌نانه‌ت به‌زه‌بیان پێتدا ده‌هێته‌وه.

بەم پێیه‌ ده‌لێین: به‌رله‌وه‌ی جیهان بێته‌ خانه‌ی بوونه‌وه‌ ئه‌وا نه‌بوون با‌لی کێش‌ابوو به‌سهریدا، بۆیه‌ نه‌بوون (عدم) پەسەندتره‌ له‌ بوون (وجود)ی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نه‌بوون پێش بوون بووه، به‌ئام کاتی‌ک ئه‌و جیهانه‌ دروستکرا ئه‌وا بوونه‌که‌ی به‌سەندتر بوو له‌ نه‌بوونه‌که‌ی، جا بوون و نه‌بوون دوو شتی یه‌کسانن، و پەسەند کردنی یه‌کی‌ک به‌سەر یه‌کی‌کی تردا به‌بێ پەسەندکەر ئه‌وا بێ گومان شتیکی نه‌شی‌او نه‌بوو و پوچه‌له‌.

(۱) سه‌یری ئه‌م به‌لگه‌یه‌ بکه‌ له‌م سه‌رچاوانه‌: المواقف للعضد و حاشية السيد شريف جرجاني عليه، استانبول ۱۲۸۶هـ، ۶۶. و المسامرة على المسامرة ۱۷-۲۱ و حاشية قاسم بن قطلوبغا على المسامرة ۱۸-۱۹. و العقائد العضدية و حاشية المرجاني و جلالی الدواني عليه. و الكلنبولی على الدواني، استنبول سالی ۱۳۱۶هـ، ۱، ۲۲۶-۲۲۹. و شرح الدردير على خريدة البهية و حاشیه الصاوی عليه ۴۶-۴۹ و ۵۵. و الرازي مفسرا - د. محسن عبدالحميد ۲۸۲.

وتنى ئەۋەدى كە نەبوون گۆراۋە بۇ بوۋنى جىھان بەبى ئەۋەدى ئەۋ بوۋنە
 ھۆكاريكى ھەببىت، ئەۋا شتىكى نەشیاۋ و نەبوو و پوچەئە ۋەك بانگەشەكەى خاۋەن
 تەرازو رادىيۆكە ^(۱).

بەم شىۋە پېشەكى دوۋەمىشمان بۇ دەسلەپلىرىت، كە: (برىتتە لەۋەى ھەموو
 بەدەپھىنراۋىك پېۋىستى بە بەدەپھىنەرە).

* * *

بەلگەى دوۋەم: بەلگەى پېۋىست بوۋن (الوجوب)

بەدەپھىنەرى ئەم بوۋنەۋەرە يان ھۆكەمەكەى پېۋىستە (واجب) يان ئەستەمە
 (مستحيل) ياخود شياۋە (ممکن). ھەموو شتىك دەببىت يەككە لەۋ سى ھۆكەمەى
 پېشۋى بەسەردا بچەسپىت و ھۆكەمى چۈرەمى نىيە، چۈنكە ئەمانە بەشەكانى
 ھۆكەمى عەقلىن ^(۲).

(۱) كبرى اليقينيات الكونية سالى ۱۳۹۰ك، ۸۱ و ۸۳.

(۲) ھۆكەم: برىتتە لە چەسپاندىنى شتىك يان نەھىشتىنى، ئەمەش بەھۇى: شەرە يان نەرىت و
 عادەت ياخود عەقلى دەببىت، كەۋاتە دەببىتە سى بەش:

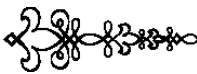
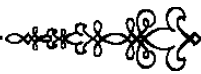
۱- ھۆكەمى شەرەى: ((ھۇى چەسپاندىنى شەرە))، ۋەك چەسپاندىنى واجبىتى نوپز.

۲- ھۆكەمى ناساى و عادەتى (العادى): ((ھۇى چەسپاندىنى برىتتە لە نەرىت و عادەت و ئەزموون))
 ۋەك چەسپاندىنى سىفەتى سوتاندىن بۇ ناگر.

۳- ھۆكەمى عەقلى: ((ھۇى چەسپاندىنەكەى عەقلى))، ۋەك چەسپاندىنى سىفەتى جوۋتى بۇ زمارە
 (۲) و (۴) ... و ھۆكەمى عەقلى كۆلەگەى سەرەككىيە لە لىكۆلىنەۋەكەمان لە بواری عەقىدەدا.
 ھۆكەمى عەقلى:

دابەش دەببىت بۇ: ۱- پېۋىست (واجب) ۲- نەبوو و نەشیاۋ (مستحيل) ۲- شياۋ و دروست (ممکن
 و جائز).

۱- پېۋىست (واجب): برىتتە لەۋەى كە چەسپاۋەو نەبوون قېۋل ناكات ياخود برىتتە لەۋەى كە
 عەقلى ئەندىشە و تەسۋەرى نەبوۋنىيەكەى ناكات. ۋەك پېۋىست بونى تۈانا بۇ خۋاى گەۋرە، و
 ۋەك پېۋىست بوۋنى سىفەتى جوۋتى بۇ (۴).

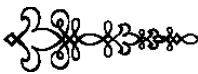
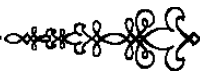
۱- ناكرىت بەدەيھىنەرى جىھان شتىك بىت كە شىاوى نەبوون (مستحيل) بىت، چونكە شتى نەشیاو و نەبوو، ھەرگىز ناتوانرىت بوونى ئەندىشە بكرىت، چونكە نەبووى پرووتە (عدم محض)، ناتوانىت جگە لەخوى بەدەيھىنىت، كەواتە بەدئىيايىەو (فاقد الشئ لا يعطيه) كەسى شتىكى نەبىت پىي نابه خشرىت، جا چۆن شىاوى نەبوون (مستحيل) دەبىتە سەرچاۋەيەك بۇ بوون؟

۲- ناكرىت و دروست نىە بەدەيھىنەرى جىھان شىاوى بوون (ممکن) بىت، چونكە تەنھا كاتىك شىاوى بوون (ممکن) دىتە بوون كە ھۆى بوونى ھەبىت، جا ئەگەر ھاتوو ئەو ھۆيەش چوۋە خانەى شىاوى بوون ئەوا لەوكاتەدا پىۋىستى بە ھۆيەكى تر ھەيە ... تاد بەم شىۋەيە. ئەمەش خول (دور) و زنجىرەيى (التسلسل) پىۋىست دەكات، كە ھەردووكيان پوچەنن - ھەروەك پروونيان دەكەينەو پاش كەمىكى تر - جا ھەر شتىكىش سەر بۇ ھەر دووكيان بكىشىت ئەوا پوچەلە، بەم پىيە پىۋىست بوو كە بەدەيھىنەرى ئەم جىھانە شىاوى بوون نەبىت.

۳- ئىنجا كە سەلىنرا و چەسپا كە بەدەيھىنەرى ئەم جىھانە نە ئەستەم (مستحيل) ە و نە شىاوى بوون (ممکن)ە، ئەوا پىۋىست دەكات كە بەدەيھىنەرى ئەم

۲- ئەستەم (مستحيل): برىتيە لەو شتە نەبوەى كە لە شىاوى بوون و چەسپانى نىيە، چونكە ناكرىت ھەرگىز بىت، ھەرگىز ناتوانرىت ئەندىشە بكرىت كە بىت ياخود برىتيە لەوەى كە عەقل ئەندىشە و تەسەۋرپى بوون وپەيدا بوونى ناكات. ەك چەسپاندى ھاوبەش بۇ خوا، و پىشكەوتنى كور بەپىش باوكى لە بووند.

۳- شىاوى و دروست (ممکن و جائز): ئەوہيە كە جارىك بوون و جارىكى تر نەبوون قبول دەكات بەلام لە دواييەك. ە برىتيە لەوەى كە لە عەقلا بوون و نەبوونى ەك يەكە، ناھىتە خانەى بوونىش مەگەر بەھىزىكى پەسەندكەر نەبىت. ەك بوونى بەھەشت ئىستا. و بوونى تۇ ئىستا لەم ژوورەدا))// الباجورى على السنوسية ۱۰-۱۴ و المعتقد المنتقد ۱۳-۱۵.

جيهانه پيويسته بوون (واجب الوجود)^(۱) بيٽ. كه بوونى نه وهستيٽه سهر هويهك، به لكو هوي هه موو هوكاره كانه و هوي بوونى جيهانه^(۲).

ماناي خول (دور) و به لگه ي پوچه ليه كه ي

خول (الدور): بريتيه له وه ي دوو شت ههر يه كه بيان هوكارى بوونى نه وي تر بيٽ^(۳).

وهك نه و ته يه ي كه ده لئيت: زه يد عه مرو ي به دي هيناوه، عه مرو زه يد ي به دي هيناوه.

بوونى هه ريهك له زه يد و عه مرو ده وهستيٽه سهر نه وي تر. كه نه مهش خولى پوچه له^(۴)، به لكو ههر دووكيان ههر به نه بوو ده مي ننه وه تا هي زيكي كاري گه رى ده ره كي كاري تي ده كات.

(۱) واتاي چه مكي پيويسته بوون (واجب الوجود): بريتيه له وه ي كه هه رگيز نه بوون بالي به سه ردا ناكيشيت، هه رگيز نه بوون قبول ناكات به هه ربوو و هه تا هه تاي. سه رى: شرح الخريده للدردير ۵۵، الباجوري في شرح الجوهره ۴۷/۱. بكه.

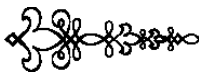
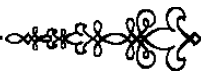
(۲) بروانه: المواقف و شرحه: سيد شريف ۴۶۶ و حاشية الدواني و الكلبولي عليه ۲۲۷/۱ و الرازي مفسرا ۲۸۲ و الباجوري على الجوهره ۴۷/۱-۴۸.

(۳) المواقف ۱۷۷.

(۴) خولى پوچه ل (الدور الباطل) وهك يه كه ج: له يهك پله دا بيٽ، كه پيى ده وتريٽ خولى راشكاو، وهك (أ) ده وهستيٽه سهر (ب) و به پيچه وانه وه.

يان له چه ند پله يه كي جياواز دابن: (كه ناو ده بريٽ به خولى ناديار) وهك (أ) ده وهستيٽه سهر (ب) و (ب) له سه ر (ج) و (ج) له سه ر (أ).

بروانه: التعريفات - سيد شريف الجرجاني، ميسر به چاپي گه يان دووه له سالي ۱۹۳۸ لا ۹۴ وشه ي (دور). به م واتايه هاتوه له: مقاصد الطالبين و شرحه لسعد الدين التفازاني، چاپي استنبول سالي ۱۳۰۵ك، ۱/۱۶۴.

هۆی پوچەلی خول (دور):

پۆیست دەکات که هەر یەکیک لەو دووانە پێش ئەوێ تر بکەوێتەو، واتە لەیەک کاتدا لە پاش و لەدوای هاوئەکەیتی.... ئەمەش مانای وایە که شتەکه پێش بوونی خۆی هەبوو بێت ئەمەش تیگگێران و دژبەکبوونە^(۱).

جا بوونی عەمرو دەووستیته سەر زەید، و بوونی زەیدیش دەووستیته سەر عەمرو. ئەمەش مانای وایە که بوونی عەمرو دەووستیته سەر خودی عەمرو، پاش لادانی لایەنی ناوەراست که (زەیدە).

ئەمەش دەبیته هۆی ئەوێ که پێش بوونی خۆ بێت واتە: پۆیست دەبیته عەمرو لە پێش بوونی خۆی هەبیته، چونکه بەدیھینەر و بەدیھینراوە و پێشکەوتوو (سابق) و پاشکەوتوو (مسابوق)ە، جا پۆیست دەبیته عەمرو هەبیته بەرلەوێ هاتیبته خانە ی بوون و ئەمەش بۆ بنەماو پوچەلە.

نەمۆنە لەسەر پوچەلی خول (دور):

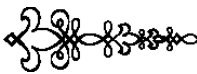
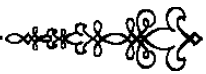
بوونی هێلکە بەندە و پەيوەستە بە بوونی مریشکەو. و بوونی مریشکیش پەيوەستە بە بوونی هێلکەو. ئەگەر وادامان نا که هیچ هۆیک نییە بۆ بوونی هێلکە که یان مریشکە که ئەوا ئەوکاتە شتیکی بۆ گومانە که هەر دووکیان بەنەبووی دەمێننەو، تا کارتیکەرێکی دەرکی دیت و هێلکە که و مریشکە که دینیتە بوون، ئا لەوکاتە خولە که تەواو دەبیته.

ئەگەر وترا:

هۆی بەدیھاتنی جیهان بریتیه له: کارلیکی ناوہخۆیی پروتی ناو بوونەو، بەهۆی کاریگەری پالەپەستۆ و گەرما و ساردی لە رێگە ی تیپەرپوونی کات. بەمە وئامی دەدەمەو:

ئەمە بریتیه له خول (دور) ی پوچەل، چونکه واتاکە ی بریتیه لهوێ: که

(۱) الموافق ۱۷۷ و المقاصد ۴۸/۱ والرددير على الخريدة ۶۱ و الباجوري على الجوهرة ۴۸/۱ و الوسيلة في شرح الفضيلة للشيخ عبدالکريم بيارة چاپی بەغداد سالی ۱۹۷۲، ۴۶۱.

بوونی جیهان بنده و به ستر او ته وه به به شیکی وهك: (پالنه پستهۆ، گهرما، ساردی....)، و بوونی هه ندیک به شی تر په یوه سته به جیهانه وه. ئەمهش مانای وایه: شتی که پیش بوونی خوئی که وتۆته وه، ئەمهش پوچه له هه روهك پیشتر خستمانه پروو.

واتای زنجیرهیی (التسلل) و به لگهی پوچه لیه کهی:

زنجیرهیی (التسلل): بریتیه له وهی شتی شیوا (ممکن) بو بوونی خوئی پیویستی به هۆیه کی کارتیکه ری هه بیّت، و ئەو هۆیه کارتیکه رهش پیویستی به هۆیه کی تری کارتیکه ره هه بیّت، بهم شیویه تا ئەو ئەندازه یه کی کۆتایی نایهت^(۱).

جا زنجیرهیی (تسلل) واته: به دیهینراوان له یه که تروه به دیهاتوون، تا ئەو ئەندازه یه کی کۆتایی نایهت، به شیویه که هه ر یه که به هۆی ئەوهی پیش خوئی به دیهاتیّت و هۆی به دیهاتیّن ئەوهی پاش خویشی بیّت، به بیّ ئەوهی ئەو زنجیره یه سه رچاوه بگریّت له هۆیه کی کۆکه ره وه پیویسته بوون (واجب الوجود)^(۲).

به لگهی پوچه لی زنجیرهیی (تسلل):

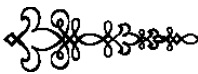
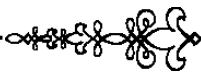
۱- گریمان و بیروکهی زنجیرهیی (تسلل) سه رده کیشیّت بو بوونی چه ندين خواي بیّ کۆتا، که هه ر هه موو خواکانیش خاوه نی چه ند سیفه تیّک بن وهك: به دیهینراوی و هه ژاری و ده سه وه سانی، که ئەمهش پوچه له به نیسه بت خاوه، چونکه پیچه وانهی پله و پایه ی خوايه تیه که خاوه نی هه موو توانایه که و ده و له مه ند و بیّ باکی ره هایه، چونکه ده سه وه سانی هه ژار ناگریّت بیّته به دیهینه ری جیهان و داهینه ری ئەو شته سه رنجراکیش و بیّ که موکورتانه بیّت^(۳).

۲- بیروکهی زنجیرهیی (تسلل) به به لگهی هه ست و بینین بیّ بنه ماو هه لوه شاویه، چونکه چه ندين به دیهینراو هه بوون که له ناوچوون و نه ماون، جا

(۱) المواظف ۱۷۹.

(۲) کبری الیقینیات الکونیة ۸۴.

(۳) الدردير على الخريدة ۶۱.

ئەگەر راست بووایە كە بوونەوەر بەشیوہیەكى زنجیرہییە بەی كۆتایی ھاتن - بەشیوہیەك كە ھەر بازنەہك لەوہی پێشەخۆی ھاتبیتە بوون و خۆیشی ھۆی بوونی ئەوہی دواى خۆی بێت - ئەوا ئەو بوونەوہرانە لەناو نەدەچوون، چونكە بازنەى كۆتایی تەنھا كاری تێكراوہو وەك ئەوہی پێش خۆی ھۆیەكى كارتێكەر نەبووہ (۱).

۳- بەلگەى جیبەجی كرد، ئەمەش ناودارترین بەلگەى زانایانى كەلامە، كە بریتىە لە:

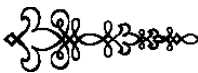
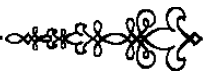
گریمان ئەگەر تۆ دوو زنجیرەت دانا، یەكێكیان سەرھتاكەى لە ئیستادا دەستپێكەت تا بی كۆتایی ھاتن. دووہمیشیان لە كاتى تۆفانەكە داتنا تا بی كۆتایی ھاتن. ھەردوو ك زنجیرەكەت بەرامبەر یەك دانا بەوہى لە سەرھتاوہ تاكەكانى ھەر دوو زنجیرەكەت ھینانە بەرامبەر یەك.

جا كە ھەر بازنەہیەكت لە ئیستاوہ (لەكاتى ئیستادا) خستەروو و لەبەرەمبەرىشیدا بازنەہیەكى تۆفانت وەك ئەو دانا ئەوا ... بەدەر نییە لەوہى:

یان ھەردوو زنجیرەكەى بەیەكەوہ كۆتایی دین، ئا لەوكاتەدا ھەردووکیان كۆتاییان دەبیت، ئەمەش پێچەوانەى گریمانەكە یە. ئەگەر ھەردوو زنجیرەكەش بەیەكەوہ كۆتایی نەین - ھەروەك وادامان نابوو - ئەوا پێویستە ناتەواو (ناقص) و تەواو (كامل) بەیەكسان دابنن، كە بیگومان ئەمەش پوچەلە.

جا ئەگەر زنجیرەى تۆفانەكە لە پێش ئیستادا كۆتا ھات، ئەوا ئەو كاتە تۆفانەكە دەبیتە خاوەنى خالى كۆتایی، ئیستاش بەھەمان شیوہ خاوەنى خالى كۆتاییە، چونكە بە ئەندازەہیەكى كۆتایی ھاتوو زیاترە تۆفانەكە كە بریتىە لەكاتى تۆفانەكە تا ئیستا، و شتیكى زانرویشە كە شتیك بە ئەندازەہیەكى كۆتایی ھاتوو زیاتر بێت لە

(۱) كبرى الیقینیات الكونیة ۸۴ و لا پەرەكانى دواتر. سەیری: موقف العقل و العلم و العالم من رب العالمین لاساذ الشیخ مصطفى صبری ۱۸۲/۲. بكە.

شتیكى كۆتايى ھاتوو ئەوا ئەو شتە زىادەھەش دەبىتتە خاوەنى خالى كۆتايى ^(۱).

نەمۆنە لەسەر پوچەللى گرىمانەى زنجىرەى (تەسلىس):

أ- ئەگەر ژمارەىەكى ژمىرىارى دوورو درىژت دانا، لە تەنىشتىدا ئەندازەىەكى زۆر لە (سفر) دابنىت، جا تۆ خىرا بەرلە ھەموو شت تەماشای ژمارەى يەكەم دەكەيت، جا ئەگەر چاوت نەكەويتتە سەر ژمارەى يەكەم، ئەوا ھىچ نرخىك نادەيت بەو ھەموو (سفر)ە، ئەگەر ئەو (سفرانە) نرخ و قىمەتەيان پىشتەر وەرنەگرتبىت لە ژمارەىەك كە نرخ و قىمەتەكەى لە خودى خۆيەو دەستكەوتبىت، چونكە ئەو ژمارەى كە نرخەكەى خودىيە و لە خۆيەو سەرچاوەى گرتوو ھەر ئەمە ژيان و نرخ و قىمەت دەداتە ئەو (سفر)انەى كە بەشىوہى زنجىرەى رىزكراون لەلا تەنىشتى راستىوہ، كەواتە زنجىرەى ئەو (سفر)انەى كە دەسپىكى لە ژمارەكى قىمەتداروہ نەبىت ئەوا ھىچ نرخىكى نىيە، ئەگەر واش دابنىين كە ئەو (سفرانە) زنجىرەىەكى بى كۆتايى پىك دىنن ئەوا ئەو گرىمانە ھىچ نرخىكى پى نابەخشىت.

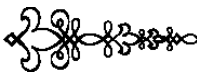
ب- ئەگەر بانگەشەى راستىەكى زانستىم كرد لەلای تۆ، تۆش داواى بەلگەت لىكرم، منىش وەلامى تۆم داپەوہ بەبەلگەىەك كە پىشتى بەستبىت بە بەلگەىەكى تر (واتە: بەلگەكەش پىويستى بەوہ ھەبىت بەلگەى بۆ بەئىرئەوہ ^(۲))، كاتىك تۆ پرسىار لە بەلگەكەى دووہم دەكەيت من وەلامت بدەمەوہ بە بەلگەىەكى تر كە ئەوہىش پىشتى بەستبىت بە بەلگەىەكى تر بەم شىوہى، ئەوا تۆ ئەم بانگەشەىەى من بە درۆ دادەنىيت، بەلكو بوونى ئەم راستىە زانستىەش بە درۆ دەزانىت.

جا ھەموو ئەو بەلگە زنجىرەىيانە، كە خستمانەروو كە كۆتاييان نىيە، ئەوا تەنھا چەند سىبەرىكن كە چاوەروانى بنچىنەو رەگى يەكەم دەكەن. جا ئەگەر ئەو

(۱) الباجوري على الجوهرة ۴۸/۱. و سەىرى: الواقف: ۱۷۹ و لاپەرەكانى دواترى بكة. و المقاصد ۱/۱۶۵

و لاپەرەكانى دواترى، و الوسيلة ۴۶۱-۴۶۵.

(۲) وەرگىر.

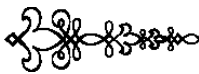
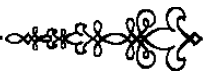
رەگ و بنچینەپە نەبیّت، ئەوا ئەو سەبەرانەش بوونیان نییە، بەهەمان جوړ ئەو راستیەى بانگەشەشى بۆ دەکریت بوونی نییە.

جا که گریمانی خول (دور) و زنجیرەیی (تسلسل) پوچەلەیکەیان دەرکەوت، ئەوا ئەو شتەش پوچەل دەبیّت که سەر دەکشیت بۆ ئەم دوو گریمانە، ئەویش بریتیه لەوہی بەدیھینەری ئەم جیھانە شیاوە بوون (ممکن) بیّت، بەلکو پێویستە لەوکاتەدا بەدیھینەر پێویستە بوون (واجب الوجود) بیّت. ئەو بەلگەپەش که هەندئ لە فەیلەسوفەکانی خۆراوا باسیان کردووہ لە چوارچێوہی ئەم دوو بەلگەپە ناچیتەدەر، ئەو بەلگەپەش بەھیزترین و کاریگەرترین بەلگەپە لەلای ئەوان، که ناوئراوہ بە بەلگەى بەدیھینان (خلق) یاخود بەلگەى گەردوونى ^(۱).

(۱) پوختەى ئەو بەلگەپە ئەوہیە: که ئەو بوونەوہرو بەدیھینراوانە پێویستیان بە بەدیھینەرێک ھەپە، چونکە ئیمە دەبینن که بوونی ھەر بوونەوہرێک پەپوہستە و دەوہستیتە سەر ئەوہی تر یان جگەلەوہ دەوہستیتە سەر بوونەوہرێکی تر، بەبئ ئەوہی ئیمە پێویستیکە ببینن که بوونی ئەو شتە بەخودى خۆى پێویست بکات.

سەپیری: کتیبی (الله) دانراوی: عقاد: ۱۹۲-۱۹۳ بکە که لەوبارموہ دواوہ، و یەکیک لە پێگەکانی ئەو بەلگەپەى خستوہتەرپو کہ بریتیه لە: بەلگەى جوئە (بەلگەى: ئەو جوئینەرەى که خۆى بئ جوئەپە) و ناوہرۆکی ئەم بەلگەپە ئەوہیە: کہ ھەر شتیک بچوئیت ئەوا پێویستی بە جوئینەر ھەپە، شتی جوئو پێویستە ھیز لە غەپیری خۆى بەدەست بخت، بەم شیوہپە تا عەقل لە خزمەت یەک جوئینەرەدا دەوہستیت، کہ ئەو جوئینەرە بۆی دروست نییە جوئەى بەسەردا بیّت، چونکە لە دەرەوہى سنورى شوپن و کاتە، ئەویش خواى گەورەپە.

سەپیری: (دراسات في الفرق و العقائد السلامية - د. عرفان، ۱۷۴ و لاپەرەکانی تریش) بکە: دوو پێگەى لەو پېنج پێگەپانەى خستوہتەرپو کہ فەشە (توما الاکونى) پوختی کردوہتەوہ، ئەویش بریتین لە: بەلگەى جوئە، و بەلگەى توانای بەدیھینان (الامکان) و پێویستی (الوجوب).

به لگهی سییهم: به لگهی زانستی

به لگهی چاودرپیری (عناية) و داهینان (اختراع)

ئهم به لگهیه دیارترین و ناشکرترین به لگهیه لهسه ر بوونی خوای گهوره. ئه مئیش بریتیه لهو به لگهیهی که ئیین رشد له (مناهج الأدلة) دا باسی کردوو، ئه وهشی خستوه تهروو که دهکری:

أ- زۆرینه بیگریته بهر وهک رپباز و رپگه بو چه سپاندن و سه لاندنی بوونی خوای گهوره، جا له میانهیدا تهنها ئه وه له بهر چا و بگرییت که به زانینی سه رهتا دهست دهکه ویت که ئه ویش لهسه رهسته کان بنیاتنراوه.

ب- زانایان، ئه و شتانهی که به به لگه درکیان پی دهکن دهخه نهسه ره ئه و شتانهی په بیان پیده بریت به هسه تهکان.

ئهم به لگهیه قورئانی پیروژ هو شداری له باره ی داوه و سه رنجی به لایدا ئاراسته کردوو، هاوه لانیس - خوا لیان رازی بیت - گرتویانه ته بهر، به م شیوهیهی خواره وه ئه و به لگهیه روون دهکهینه وه:

به لگهی چاودرپیری (عناية):-

ئهم به لگهیهش له وه وه دیار دهکه ویت که تا جهند گرنگی به مرؤف ده دریت و بوونه وهرو به دیهینراوان له پیناوی ئه ودا به دیهینراوان و بو ی پام کراون. جا ئهم به لگهیه لهسه ره دوو بنچینه ده وه ستیت:

أ- هه موو بو نه وه رانی که هه ن کوک و ته بان له گه ل بوونی مرؤف.

ب- بوونی ته بایی و گونجان پیویستهیه که له لایه ن ئه و زاته ی که بکه ره و مه به ستی و ابو وه و ویستی لهسه ره بووه، چونکه بوونی ئهم ته باییه ناهیه ته کایه ته نها به رپکه و تن نه بییت.

گونجان و ته بایی به وه ده بییت وهک گونجان و ته بایی رپژو شه و و خو ر و مانگ له گه ل بوونی مرؤف، به هه مان شیوه گونجانی ئه و کات و شوینه ی که مرؤف تییدایه، گونجانی گیانه بهر و رو وهک و شتی بی گیان و بارانه کان و رو بارو ده ریا و ئاگرو

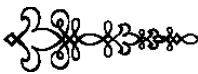
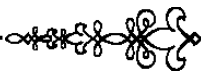
ههوا....

بههه مان شیوه چاودیری و گرنگی دان به دهرده که ویت له ئەندامهکانی جهستهی مروّف و گیانه بهر. واته: ئەندامهکانی ته و او ریک و گونجاون له گهڵ ژیان و بوونی چهند ئایه تیک لهو ئایه تانهی که ئەو به لگه به بیان روونکردۆته وه:

أ- ئەو فه رمایشتهی خوا: ﴿ نَبَارَكُ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴾ (٦١) الفرقان: ٦١. واته: (زۆر گه وره مه زنه ئەو زاتهی له ئاسماندا چهندها خولگه ی گه وره ی "بۆ هه ساره و ئەستێره کان" به دهیینه ناوه، هه روه ها چرایه کی پرشنگدار، که خۆره و مانگیکی رووناکیشی بۆ زهوی دابین کردوه).

ب- ﴿ وَالْجِبَالِ أَوْدَادًا ﴾ (٧) وَخَلَقْتُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ النبا: ٦ - ١٦. واته: (ئایا زهویمان وهک لانه که بۆ فه راهه م نهه یناون؟. "ئایا" کیوه کانه مان وهک میخ بۆ دانه کوتاون؟. "ئایا" ئیوه مان به جووت دروست نه کردوه؟. خه وتنه مان بۆ نه کردوون به هۆی سه روته ن؟. "ئایا" شه وگارمان بۆ نه کردوون به داپۆشه ر وهک پۆشاک، تا تیایدا بشارد ریته وه؟. "ئایا" رۆژی شه مان بۆ نه کردوونه ته کاتی به ده سه ته ییانی رزق و رۆزی؟. "ئایا" هه وت چین ئاسمانی به هیزه پته ومان به سه رتانه وه دروست نه کردوه؟. چرایه کی پرشنگدارمان بۆ فه راهه م نهه یناون؟. "ئایا" له هه وره گوشه راهه کان بارانیکی زۆرمان نه باراندوه؟. تا به هۆی ئەو بارانه وه جوړه ها دانه ویلّه و رووه ک برۆینن. هه روه ها چهنده ها باخی چرو پر له یهک ئالاو بهدی نهه یناوه).

پ- ﴿ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴾ (٢٤) أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَبْنَيْنَا فِيهَا جَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعَيْنًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَيْكِهِمْ وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَّعْنَاكُمْ وَلِئَن نَّمُكِّمَنَّ ﴿٣٢﴾ عبس: ٢٤ - ٣٢. واته: (دهبا ئاده میزاد سهیری خواردنه که ی بکات و سه رنجی

بدات و بیرى لییکاته وه. بیگومان نییمه ئامان بو داباراندوته خواره وه، چون دابارینیك. له وه دووا زهویمان بو لهت لهت کرد به چه که ره ی ناسکی پرووهك. نینجا دانه ویله مان تیایدا پروواند. ههروهها ترئ و سهوزه مان. ههروهها زهیتوون و دارخورمایش. باخچه ی دهوردراو به داری خورما یان درهختی تر یاخود باخی چرو پر. جوړهها میوه، هاوړئ له گه ل ئه وه هموو گزو گیایانه ی که خواکرده و مالتا دهیخوات له له وه پرگاگاندا. - هموو ئه مانه مان ئاماده کردوو - تا خوستان و مالتا ته کانتان سوودی لی وه ربگرن).

به لگه ی داهینان (اختراع):

بریتیه له به دیهینانی کرۆك (جوهری بوونه وه و به دیهینراوان، ئه مهش وهك داهینانی ژیان و ههستی بهی پیبهر و عهقل له بی گیاندا. بوونی سه رجه م گیانله بهر، و پرووهك و ئاسمانه کانیس دهچنه ناو ئه وه بازنه وه. ئه م به لگه یه له سه ر دوو بنچینه داده مه زریت که به هیز بوونبان هه یه له ناو فیتیه تی خه لکی که بریتیه له:

أ- ئه وه بوونه وه رانه به دیهینراوان، جا نییمه چه ند جهسته یه کی بی گیان ده بینین و دواتر ژیانی به به ردا ده گریت، ئه وا له وه کاته به بیگومان دهمانین که ژیانده ریك هه یه و ژیان ده دات و ده به خشیته ئه ویش خوی به رزو مه زنه.

سه بارهت به ئاسمانه کان، به هوی به رده وامی جو له که ی دهمانین که فه رمانی پیکراوه پاریزه ری ئه وه شتانه بیته که له ناویدایه و دهسته مو کراوه بو مروف، و شتیکی بی گومانه که شتیك داهینراو بیته و فه رمان پیکراو بیته ئه وا بی چه ندو چوون له لایه ن زاتیکی تر جگه له خوی دروست کراوه.

خوای گه وره فه رموو یه تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا

وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ﴾ الحج: ۷۳. واته: (به راستی ئه وانه ی که هانا و هاواریان لیده که ن له حیاتی خوا، هه رگیز ناتوانن تا که می شیک دروست بکن، هه ر چه ندو بو ئه وکاره کو ببنه وه).

ب- هەر داهینراویک داهینه‌ریکی هه‌یه، جا که یه‌کیک دهیه‌وێت به ته‌واوی خوای گه‌وره بناسیت ئەوا پێویسته زانیاری دهست بخات و شاره‌زا بی‌ت له کرۆکی شته‌کان، تا هه‌له‌وه‌سته بکات له‌سه‌ر داهینانی حه‌قیقی له تیکرای بوونه‌وه‌ردا، چونکه ئەوه‌ی شاره‌زای حه‌قیقه‌تی شته‌کان نه‌بی‌ت ئەوا نازانی‌ت حه‌قیقه‌تی داهینان چیه.

خوای گه‌وره فه‌رموویه‌تی: ﴿ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ

اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ﴾ الأعراف: ۸۵. واته: (ئایا بۆ سه‌رنجیان نه‌داوه له‌وه‌موو ده‌سه‌ل‌اته گه‌وره‌یه‌ی خوا له ئاسمانه‌کان و زه‌ویداو ئەوه‌وه‌مو شتانه‌ی خوا به‌دی هینان؟).

فه‌رموویه‌تی: ﴿ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ الطارق: ۵- ۶. واته: (با ئاده‌میزاد ته‌ماشای بکات و سه‌رنج بدات که له‌چی دروست کراوه؟! دروستکراوه له ناویکی هه‌له‌قولاو "که مه‌نی پیاوه وه‌یلکوکه‌ی ئافه‌رته، هه‌ردوو لایان، هه‌له‌ده‌قولین بۆ پیکهاتنی ئاده‌میزاد، به‌ویستی خوا").

فه‌رموویه‌تی: ﴿ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ الغاشية: ۱۷. واته: (ئایا

ئه‌وه سه‌رنجی و شتر ناده‌ن چۆن دروست کراوه؟!).

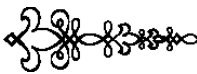
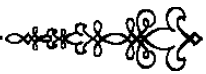
ئهمه‌ش چه‌ند نمونه‌یه‌ک له‌وه‌ ئایه‌تانه‌ی قورئان که هه‌ر دوو به‌لگه‌که به‌یه‌که‌وه

کۆ ده‌که‌نه‌وه:

۱- ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١١﴾

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ البقرة: ۲۱ - ۲۲. واته: (ئه‌ی

خه‌لکینه په‌روه‌ردگاری خۆتان بپه‌رستن، ئەوه‌ زاته‌ی که ئیوه‌و پێشینانی ئیوه‌شی به‌دیه‌یناوه، بۆ ئەوه‌ی رێبازی خواناسی و ته‌قوای پارێزکاری بگرنه‌ به‌ر. هه‌ر ئەوه‌ زاته‌ش زه‌وی کردووه به‌ فه‌رپش و جیگای نیشه‌جی بوون و ژیان بو‌تان، ئاسمانی وه‌ک سه‌قفیک به‌سه‌رتانه‌وه‌ راگیر کردووه، له ئاسمانه‌وه‌ ئاوی بۆ باراندوون، جا به‌هۆیه‌وه‌ جو‌ره‌ها به‌ره‌مه‌ی (دره‌خت و گژوگیای) به‌ده‌ره‌یناوه تا ببیته‌ رزق و

رۆزی بۆتان، که واته شهريك و هاوتا بۆ خوا برپار مهدهن، که خۆستان دهزانن په رستراو ده بېت به دهيهينه ر بېت).

ئهو فه رمایسته ی خوا که ئه فه رموویت: ﴿الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ واته: (ئیهو و پېشینانی ئیهو شی به دهيهينه اوه). هۆشدار ی دان و سه رنج راکېشانه بۆ به لگه ی داهینه ان.

ئه م فه رمایسته ی شی: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرْشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ واته: (هه ر ئه و زاته ش زه و ی کردوو به فه رپش و حیگای نیسته حی بوون و ژیان بۆتان، ئاسمانی وهك سه قفیک به سه رتانه وه راکیر کردوو). هۆشدار ی دان و سه رنج راکېشانه بۆ به لگه و ئاماژه ی چاودیری.

ب- ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (١١٧) ال عمران: ١٩١. واته: (ئه وانه ی یادی خوا ده که ن له کاتی که ده به یه یه و ن یان دانیه تون یان راکشاوون له هیه ج حاله تیه که یادی ئه و زاته فه رامۆش نا که ن)، هه میشه بیر ده که نه وه له دروست بوونی ئاسمان و زه و ی (ده لێن): په ره و ردگا را تۆ ئه م هه موو دروست کراوه ت بی هوده و بی ئامانج دروست نه کردوو، پاک ی و بیگه ردی شایسته ی تویه، ده تۆش به مانپاریزه له سزای ناگری دۆزه خ^(١)).

زانایان له چه رخی ئیستادا به تایبه تی جه ختیان کردۆته وه له سه ر به لگه ی زانستی، ئه مه ش دوا ی ئه وه ی چوار چی وه ی زانست فراوان بوو، و چه ندین ده زگای داهینه راوی هاو چه رخ به ده رکه وتن که هۆیه ك بوون بۆ ئاشکرکردنی ئاسوکانی بۆشایی ئاسمان و هه لوه سه ته کردن له مه ر نه یه نه گانی سه روه ت، په یی بردن به

(١) منهاج الأدلة في العقائد الملة لابن رشد تحقيق: د. محمود قاسم، چاپی ٣ سالی: ١٩٦٩، ١٥٥-١٥١ و نقله الدكتور عرفان عبد الحميد في دراسات في الفرق والعقائد الاسلامية. هیناویه تی، چاپخانه ی (ارشاد)، بغداد، سالی ١٩٦٧، ١٦٥-١٦٩.

شاراوهکانی، ئەمەش بووه ھۆی بانگھێشت کردنی زانایان لە سەرچەم مەیدانەکانی تا بدوین لە بارەى توانا و داھێنان و گەورەیی خوایی گەورە و سەر سوپمانی عەقڵی مەرۆف لەبەرەمبەر ئەو نەھتیانە کە لە ھەموو بەدھێنراواندا ھەن.

ئەوێ لێرەدا باسی دەکەین، تەنھا چەند تێروانینیکن لە ھەندێ لە مەیدانەکانی زانستدا، ھەلۆستە کردنی زانایان لەمەر ھەندێ لە نەھینیەکانی بوونەوەر، ئەمەش تەنھا کلیلیکە بۆ عەقل و ھۆش، تا پائی بنیت بۆ تێپرامان و ووردبوونەوەر لە کاروباری ئەو بوونەوەرە پانوپۆرە، گومانیش لەویدا نە کە ھەر بەشیکی بچوک لێی گۆیایە و ئامازدەرە بۆ پەرۆردگاریتی (بەدھینیەرایەتی) خواو تاک و تەنھاییەکە.

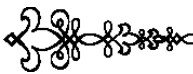
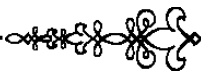
فيا عجا كيف يعصى الاله أم كيف يحده الجاحد
و في كل شيء له آية تدل على أنه واحد

واتە: چەند سەر سوپھینە کە چۆن تاوان لەبەرەمبەر خوا ئەکات یاخود نکۆلیکار نکۆلی لە بوونی دەکات، کەچی لە ھەر شتێکدا بەلگە و نیشانە ھەیە، کە ئامازە دەدات بۆ ئەوێ کە تاک و تەنھاییە.

چەند نمونەیهک لەو بەلگە زانستیانە لەم بارەوہ:

۱- ئەستێرەکان، بریتین لە تۆپەلەییەکی گەرگرتووی دوور لە ھەسارەى زەوی. جا نزیکترین ئەستێرە لە ئێمەوہ بە ئەندازەى چوار سال و چوار یەکیکی سالی تیشکیە^(۱). ڕووناکترین ئەستێرە کە لە ئاسماندا دەیبینین بریتیه لە ئەستێرەى (شەرى الیمانیة) کە ھەندێ لە عەرەب بەر لە ئیسلام دەیانپەرست، ئەو

(۱) سالی تیشکی: بریتیه لەو ماوہیەى کە تیشک دەپریت لە ماوہى سالیکدا، کە دەکاتە نزیکەى شەش ملیۆن ملیۆن میل، بۆ زانیاریش تیشک بە ئەندازەى (۱۸۶) ھزار میل دەپریت لە یەک چرکەدا. (وەرگێر: سەیری: العقيدة الإسلامية ومذاهبها، د. فحطان عبدالرحمن الدوری ۲۱۸ بکە).

ئه‌ستیره‌یه‌ش له ئیمه‌وه دووره نزیکه‌ی هه‌شت ساڵ و نیوی تیشکی ^(١).

له‌م دوایانه‌دا گه‌ردونناسان رایانگه‌یاندا که روانگه (رصد)یان داوه‌ته سه‌ر ئه‌ستیره‌یه‌ک که دوازه و نیو بلیۆن (بلیۆن: ملیۆن ملیۆنه) سالی تیشکی له ئیوه دووره ^(٢).

پله‌کانی گه‌رمی رووی ئه‌ستیره‌کان جیاوازن، بۆیه‌ پهنگه‌کانیان جیاوازن له سوڕیکی تۆخه‌وه بۆ سوڕیکی کراوه تا پرتقالی بۆ زه‌رد تا سپی تا شین، جا ئه‌ستیره زه‌رده‌کان پله‌ی گه‌رمایه‌که‌یان له رووه‌که‌یاندا ده‌گاته ده‌یان هه‌زار پله. پله‌ی گه‌رمی سه‌ر رووی ئه‌ستیره‌ی (شعری الیمانیة) ده‌گاته یازده هه‌زار پله‌ی سه‌دی.

سه‌بارته به قه‌باره‌هیشیان هه‌یانه ده‌گاته قه‌باره‌ی خۆر، هه‌یشیانه بجوگه‌تره یان زیاتره به ده‌یان یان سه‌دان به‌لگو هه‌زاران و ملیۆنان جار.

٢- کاکیشان (مجرة): مامۆستا (جامو) ده‌لێت که (هبل) به‌رپۆبه‌ری روانگه (مرصدی) (مونت ولسن)، به روانگه‌که‌ی سه‌یری ماوه‌یه‌کی کردووه نزیکه له (٥٠٠) ملیۆن سالی تیشکی، له‌و ناوه‌نده‌دا نزیکه‌ی (١٠٠ ملیۆن) کاکیشانی ده‌ره‌کی ژماردووه، له‌وانه‌یه کاکیشانی تریش هه‌بن دوورتر بن که (هبل) نه‌ی بینیبیت. ده‌لێت: تیره‌ی کاکیشانی ئیمه‌ ده‌گاته سه‌د هه‌زار سالی تیشکی.

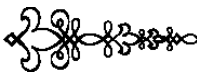
٣- بۆشایی گه‌ردوون به‌شپۆه‌یه‌کی زۆر گه‌وره فراوان ده‌بیت. ئه‌ندازه‌که‌یشی - هه‌روه‌ک سیر جیمس جینز - ده‌لێت نزیکه‌ی سه‌د و پینج میل له یه‌ک چرکه‌دا، که هه‌ر دوو‌یه‌گیش نزیکه‌ی ملیۆنی‌ک سالی تیشکیه ^(٣).

٤- هه‌موو هه‌سه‌ره گه‌رپۆکه‌کانی ناو کۆمه‌له‌ی خۆری ئیمه له‌سه‌ر خولگه‌یه‌کی

(١) التفسیر العلمی للآیات الكونیة فی القرآن: اساذ حنفی أحمد، چاپخانه‌ی: العارف، که له میسره ٥٦ و ٥٩ و ٦٢.

(٢) بلاو‌کراوه‌ی هه‌والی گه‌ردوونی له به‌رپۆبه‌رایه‌تی چاودیری زانستی - بغداد.

(٣) التفسیر العلمی للآیات الكونیة فی القرآن ٥٦-٦٩.

تایبەت و دیاریکراو دین و دەچن، لەو خولگەیه لانادەن، چونکە ئەگەر کەمێک لابدەن ئەوا هاوسەنگی تێکدەچێت و دەبێتە هۆی ئەوەی هەسارەکان بەرێک بەکەون و ژیان لەناو بچێت.

کۆمەڵەی خۆری ئێمە یەکێکە لەو کۆمەڵە خۆرانەیییەکان کە بۆیە ئەوەی لە گەردووندا و لە ژمار نایەن.

۵- ئەم خۆری خۆمان، قەبارەکی دەگاتە نزیکەی نیو ملیۆن و سێ سەد جاری قەبارە زەوی. پێکھاتوووە لە تۆپەلێک بەردو ماددە شل و گازی سوتاو، کە پلە کەرمی سەر رووەکی دەگاتە شەش هەزار پلە سەدی، پلە گەرما چەقەکی دەگاتە بیست ملیۆن پلە سەدی.

هیزی گەرمییەکی - بەهەمان شیوەی خۆر ئەستێرە گەورەکانیش - بەهۆی کارلێکی ناوەکی و نەووی گەرمە کە لە چەقەکی دا روودەدات، ئەمەش بەهۆی تێکشکانی گەردیلە لەناووەی خۆر، لەژێر کاریگەری گەرما زۆر بەرز^(۱).

پریشکە گەرکە دەگاتە (۱۴۰کم) لەکاتی ئاسایی، بەلام لە بارودۆخی تەقینەوی بەردەوامدا ئەوا دووری پریشکە دوور ھاویژەکانی دەگاتە هەزاران میل.

۶- مانگ لە خولگەیی خۆیدا بە ئەندازەی ۲۳۰۰ میل لە کاتژمێرێک دا دەڕوات، و لەهەر سورنەوێکی مانگانەدا جاریک بەدەوری خۆیدا دەخولیتەو، و بۆیە بەیەک ڕوو و لاتەنیشت بەرامبەر زەوی دەوێت، بەم هۆیە چەندین ڕووی ڕووناکی جیا جیا دەبینن، هەر لە کەوانەیی (هلال) و پڕشنگداری (بدر) و بەپێچەوانەو^(۲).

مانگ شوپنکەوتوووی زەوی، و بەئەندازەی (۲۸۶ هەزار میل) لێی دوورە، ئەگەر (۵۰) میلی تر دوور بوبایە لە زەوی، ئەوا ئاو ڕووی زەوی دادەپۆشی بە قوڵایی میل و نیویک و قەبارەیی هەوا زیاتر درێژ دەبوووە کە ئەمەش دەبوو هۆی ڕوودانی

(۱) التفسیر العلمی للآیات الكونیه فی القرآن ۶۵ و ۷۳ و ۷۵ و ۸۵. و العلم یدعو للایمان لکریس

موریسون: ج ۴، ۵۵. و مع الله فی السماء ۱۴۶.

(۲) التفسیر العلمی للآیات الكونیه فی القرآن ۶۷-۶۸.

باوزىريان لە ھەموو پۇژيىكىدا ... تاد. چونكە كېشىندەى مانگ - لە ھالى ئىستادا - ئاوى زەرياكان كېش دەكات تا شەست پى لە ھەندىك شوپىندا، پۇژانە بەرھو رپوى دەرھوۋە تويكىلى زەوى دووجار كېش دەكات بە ئەندازەى چەند ئىنجىك (بوصات)^(۱).

۷- زەوى بەدەورى خۇردا دەسورپىتەۋە بە خىرايى نزيكەى (۱۸۵) ميل لەيەك چركەدا، لەسەر خولگە درىزەكەى كە (۶۰۰) مليون ميلە.

زەوى بەدەورى خۇيدا دەخولپتەۋە بە خىرايى (۱۰۰۰) ميل لەيەك كاترمىردا (واتە ھەر بېست و چوار جار لە ۲۴ كاترمىردا).

ئەگەر وا دايىنپىن كە بەدەورى خۇيدا دەخولپتەۋە بە ئەندازەى (۱۰۰) ميل لە يەك كاترمىردا، ئەوا ئەۋكاتە رۇژو شەۋەكانمان دەيان جار درىژتر دەبن لەۋەى ئىستا، و خۇرىش رپوۋەكەكان بە رۇژ دەسوتىنپىت و لە شەۋىشدا دەبەستن.

ئەگەر وادابىنپىن كە زەوى بەدەورى خۇردا دەخولپتەۋە بە خىرايى (۶) ميل لە چركەبەكدا يان (۴۰) ميل، ئەوا نزيكى و دوورىمان لە خۇر واى دەگرد كە ژيانمان بەھىچ شىۋەيەك نەبپت^(۲).

۸- ئەگەر تويكىلى زەوى دە پى ئەستور بپت ئەوا ئۇكسجىن لەناو دەچوو و ژيان نەدەبوو.

ئەگەر دەرياكان چەند پىيەك لەۋەى ئىستا قولتر بووبان، ئەوا ئۇكسجىن و دووم ئۇكسىدى كاربۇنى ھەلدەمژى و ژيان نەدەما.

ئەگەر بەرگە ھەۋاى زەوى تەنكتر بوايە لەۋەى ئىستا، ئەوا نەيزەكەكان زۇر بە ئاسانى بەر زەوى دەكەۋتن و زەوى دەسوتا،^(۳) چونكە نەيزەكەكان و تىر ئاگرەكان لە ھەر پۇژيىكىدا بە مليونان دە پرژىنە ناو ھەۋاى دەرەكى، و ھەر يەك لەو نەيزەكانە بە خىرايى شەش ميل تا چل ميل لە يەك چركەدا دەبرپت، جا ئەگەر ئەو بەرگە

(۱) العلم يدعو للايمان ۵۷-۵۸.

(۲) التفسير العلمي للآيات الكونية في القرآن ۶۷. و العلم يدعو للايمان ۵۵.

(۳) الاسلام يتحدى - وحيدالدين خان، قاهرة چاپى ۴ سالى ۱۹۷۳، ۵۹.

ههوایه پڼگر نه بووایه ئەوا زهوی و ئەوهی له ناویهتی دهسوتا، چونکه ئەگەر مرۆف تیرناگریکی بچوکی بهربکهوت که خیراییه کهی ههفتا جار له خیرایی گوله زیاترهو، ئەوا مرۆف پارچه پارچه دهکات تهنها به گهرمایی روښتنه کهی^(۱).

۹- ئەو ئاوهی که (۵/۴) زهوی پیک دینیت، ئەوا پیکهاتوه له گاز: دوو گهردیلهی هایدروجن و گهردیلهی که ئوکسجین H_2O ، ههوا له چهند رهگهزیک، به چهند پڼزهیه کی دیاریکراوی زور گرنگ بو ژیان، که ئەگەر جیاوازیان تیکه ویت ژیان جیگر ناییت.

۱۰- ژیانی مرۆف ناییت به بی خوئی خواردن، پیکدیت له ترسناکترین دوو رهگهز، که بریتین له: صودیوم که دهگریته ناو پیکهاتهی مادهی تهقینهوه، کلور که گازیکی خنکینهری بکوژه (NaCl).

۱۱- ئەگەر له وردبینهوه ته ماشای دلۆپیک ئاوی سروشتی بکهیت، ئەوا جیهانییک له ژیانی سهه سوپهینهه به دی دهکهیت^(۲).

۱۲- زهردهواله (الزنبور): کاتیک کولله مهشکه (جندب) پراو دهکات، ئەوا بی هوشی دهکات و ههلی دهگریت تا دهرخواردی بیچوهکانی بدات له کاتی له دایک بوونیان^(۳).

۱۴- هیلانهی ههندی له جالجالۆکهکان له ژیر ئاودان له سهه شیوهی بالۆن، که ئەوا به بلقی ئاوی تیدهکات، که له ناو مموهکانی ژیر جهستهیدا ههلی گرتوهو، و له و کاتهشدا بیچوهکانی له دایک دهبن، و ههلسانی بایهکانی کاریگهری له سهه ناییت^(۴).

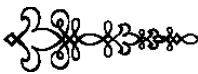
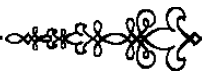
۱۴- شهشه گوپر (خفاش) - هیزی بینینی لاوازه - به شهه و دهفریت، که چی خوئی

(۱) العلم یدعو للایمان ۶۵.

(۲) ئەمه چهند شتیکی سهههتاین که قوتابی له زانستی کیمیا دا دهیخوینن.

(۳) الله - سعید حوی، ج ۳، سالی ۱۹۷۲، ۷۶.

(۴) العلم یدعو للایمان ۱۱۹.

بەھیج شتیکیدا نادات، چونکە چەند لەرەییە (هزە) ک دەنریت و کاتیکی ئەو لەرانە بۆی دەگەرێنەووە کە خۆی بە جەستەییەکی بەرامبەردا دەدەن، بەو شیوێیە هەستی پێ دەگات بۆ ئەووی بەدی بکات، ئەمە وەک رادارە^(۱).

۱۵- ئەگەر دوو مێش بەردەوام بێچۆیان ببیت و مردن بەسەر ئەوان و بێچۆکانیادا نەیت، ئەوا دواى پینج سال، چینیکی لە مێش لە دەوری زەوی دروست دەبیت بە بەرزى (۵ سم). جا مێش یەک رەگەزە ئەى سەبارەت بە هەموو بوونەوەرەکانی تر ئەگەر مردنیان بەسەردا نەیت^(۲)؟

۱۶- مرۆف، ئەو نەینی مەتەلەییە کە عەقل دینیتە سەر سورمان، لە چەند رەگەزیک پیک دیت کە ریزەکەى نزیکەى:-- بەرمیلیکی بچوکەى ئاوە، لەگەڵ رەگەزە کانزاییەکان کە چەند مێخ و بزماریک (مسمار)یکى بچوک پیک دینن، و سەری شقارتەییە کە لە کبریت، و ئەندازەییە کە لە قسل گەج (کلس) کە دەتوانرێ دیواری پێ گەج بکریت، چەند رەگەزیکى تری کەم کەم نرخیە کەى نیو دینار ناکات، جا نەینیە کەى شاراو نە لە جۆریتی ماددەکان، بەلکو نەینیە کە لە پیکهینان و ریکوپیک کردنە کەیدایە، و لەو گەردیلانە دایە کە خانە پیک دینن، دواتر پیکهاتە زیندوو و لەدایک بووکانی جەستەى لیدەگەویتەووە^(۳).

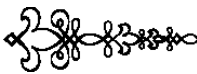
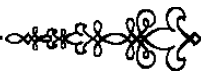
جا مرۆف دەتوانی شت ببیست لە رینگەى چونە ژوورەووی دەنگ بۆ ناو چاردی گۆیچکە کەى و دواتر بۆ ناووەووی گۆیچک، و بەبەشیکی تێپەر دەبیت کە بریتیه لە (۴۰۰۰) چەماو، بە پیلکانەکانی مۆسیقا ئەچیت، لەویشووە دەنگ دەگوازیتەووە بەشیوێیە کە لە شیوێەکان بۆ مێشک^(۴)، بەلام ئایا چۆن مرۆف لەو دەنگە دەگات کە

(۱) الله - سعید حوی ۹۸.

(۲) هەمان سەرچاوە ۹۲.

(۳) الطب محراب للایمان ۵۹.

(۴) العلم يدعو للایمان ۱۱۹.

بېستراوه؟ و چۆن ئەو دەنگە جۆراو جۆرانە لەیەكتری جیا ئەكرینهوه؟ و كۆگای بېستن دەكەوێتە كوێوهی مېشكەوه...؟ هېستان نەگەشتوون پيی^(۱).

بەم جۆرە سەبارەت بە گشت هەستەکانی تر.

مليۆن مليۆن خانە لەلاشەي مروّف دا هەيه، و لاشە لە ماوهی يەك چركەدا نزيكەي (۱۲۵) مليۆن خانە سەرف دەكات. ژمارەي گشتي خانەکاني شادەمارە ناوەنديەکان (مېشك: مخ. و مېشكۆكە: مخيخ. و قەدي مېشك: الجذع الدماغی) ئەندازە دەكریّت بە نزيكەي ۱۴ مليار (مليار: يەكسانە بە هەزار مليۆن) خانەي دەمار (خلية عصبية)، جا ئەم خانانە زالن بەسەر چالاکي و کارەکاني لەش، و چالاکي هزري و كەسي مروّفيش دەچيّتە ناويهوه^(۲).

پەنجەمۆر و نەخشەي سەر پەنجەي هەر كەسيك ئافرەت مندال يان پياو، بە نەخشەي پەنجەي يەكێكي تر ناچيّت، بۆيه ليكۆلينيەوه لە تاواناكان پەنجە مۆر بەكار دېنن بۆ ئاشكرا كردنی ناسنامەي تاوانباران.

ئەو كارە ووردو سەرسورپهينانەي كە لە چاو، و هەستەكان، و دروست بوونی مروّف، پيگهاتنی خانە، و وەزارەتەکاني جەستە و جگەلەوانيشی ئەنجام دەدریّت، ئەوا پيپنوس دەسەوهسان و بي توانايە لەوهي وهسف و باسي بكات، چونكە هەر هەموويان مەتەلي سەر سورهيّن نهيّن سەرنج راكيشن، زۆر شتي شاراوە ماوه لە ناو دوو توئ بي دەنگي و كپي، تا كاتي ئەوه ديّت شتي تری لي ئاشكرا بكریّت.

ئەگەر مەبەستتە كە بەشيك لەو زانياريانە بەدەست بخەيت، ئەوا كتيبي (الطب محراب الإيمان) دانراوی (خالص كنجو) بخويّنەرەوه، كە دايناوه بۆ دەست خستنی نامەي دكتورا لە پزیشكيدا، بە سەرپەرشتي (د. محمد فايز المط) مامۆستاي كۆليژي پزیشكي لە زانكۆي ديمشەق، جا كتيبي ناوبراو چاكرين كتيبي ئاسانكراوه كە لەو

(۱) الطب محراب للايمان للد. خالص كنجو. مؤسسة الرسالة، سالي ۱۹۷۱، ۱۹۱-۱۹۲.

(۲) الطب محراب للايمان لا ۹۴ و لا پەرەکاني دواتر و ۴۰-۴۲.

بوارهدا نوسراوه.

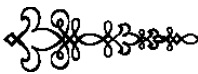
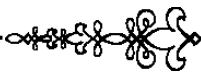
له‌دوای ئەمه‌دا ده‌لێین: ئەمه‌ چه‌ند نمونه‌یه‌کی که‌من^(۱) له‌وه‌ی زانایان باسیان کردووه‌ له‌ تێرپوانینه‌کانیان بۆ ئەو بوونه‌وهره‌ پانوپۆره‌، که‌ مرۆف‌ له‌ به‌رامبه‌ریدا به‌ سه‌رسوهرمان و مه‌نده‌هۆشه‌وه‌ ده‌هسته‌تیت و پرسیار ده‌کات له‌باریه‌وه‌: کێ رێکی خستوووه‌ به‌رپۆه‌ی ده‌با؟ و کێ به‌دی هیناوه‌؟ کێ به‌و شیوه‌ شیاو و گونجاوه‌ ده‌سته‌مۆی کردوووه‌ رێکی خستوووه‌؟ جا زانست رۆژ دوا‌ی رۆژ شته‌ سه‌ر سوهره‌ینه‌کانی ئەم سیسته‌مه‌ که‌ بوونه‌وهر له‌سه‌ری به‌رپۆه‌ده‌جیت ئاشکرا ده‌کات، جا ئایا ئەمه‌ له‌ ده‌ستکردی مرۆفه‌ که‌ خۆی بێ توانایه‌ له‌ ئاست لابرندی شتی ناخۆش له‌سه‌ر خۆی؟ ده‌سته‌وه‌سه‌نه‌ له‌وه‌ی ئەو شتانه‌ی که‌ بارودۆخی زالن بگۆریت وه‌ک: باران و باوبۆران و لافاو.... تاد.

که‌سی ژیر په‌یی به‌وه‌ ده‌بات که‌ ئەو هاوگونجانی ئەم بیکهاته‌ لاه‌کیانه‌ به‌م شیوه‌یه‌، که‌ ده‌دره‌وشپه‌ته‌وه‌ له‌ وینه‌ی ژياندا، و ئەم گونجانه‌ و ژيانه‌ که‌ به‌رده‌وامه‌ به‌ درێژایی رۆژگار، که‌ نه‌ ساردو سوهری و نه‌خاوبوونه‌وه‌ی تیده‌که‌وت، ئەوا هه‌موو ئەمانه‌ ده‌ستکردی سروشتی که‌رو گوهر بن.

ته‌فسیری حه‌قیقی بۆ ئەم سیسته‌مه‌، بریتیه‌ له‌وه‌ی که‌ باوه‌رت هه‌بیت به‌ توانایه‌کی ده‌راسا و هه‌رێکی زال و مه‌زنایه‌تی خوایی، که‌ ده‌سته‌کانی کردبیته‌وه‌، جا بوونه‌وهر به‌رپۆه‌ ببات به‌وشیوه‌ سه‌ر سوهره‌ینه‌ی که‌ ده‌یبینن.

به‌لگه‌ی چاودێری و داهێنان هه‌ندی له‌ فه‌یله‌سوفه‌کانی خۆراوا به‌ناوی به‌لگه‌ی مه‌به‌ستی (الغائیه‌)یان ناوبردوووه‌، که‌ ئەم به‌لگه‌یه‌ به‌ده‌یه‌نراو و بوونه‌وهر وه‌ک

(۱) برپوانه‌ نمونه‌ی تر له‌و کتێبانه‌ی که‌ ئاماژه‌مان پۆکردوووه‌. و برپوانه‌ کتێبی (الله يتجلى في عصر العلم لجماعة من العلماء. و مع الله في السماء: د. أحمد زكي، و الانسان ذلك المجهول: د. الكسيس كارل، و کتێبه‌کانی عبدالرزاق نوفل، و قصة الايمان لشيخ نديم جسر. و الطريق الى النجوم لفان درويت وللى وه‌رگه‌رپانی د. عمر فروخ، و النجوم في مسالکها للڤكتور جبنز.

به لگه یهك ده خاته پروو له سهر بوونی خوی به دیهینه ر. ئەم بوونه وهره مه بهستی به دیهاتن و حیکمهتی دسته مۆ کردن و به پۆه بردنی خۆیان نیشان ددهن، چونکه سیسته م و مه بهست و گونجان و حیکمهت ئاشکران له سروشت و روخساره جوړ به جوړه کانی دا، که ئەمهش پښه یه کی روونه بو چه سپاندن و سه ماناندنی بوونی خوا^(۱).

به لگه ی چواره م: به لگه ی بوونی (وجودی)

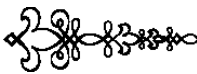
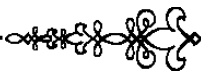
ئەم به به لگه ی داواکردنی به رزی (استعلاء) و به لگه ی ته واو کردن (استکمال) یا خود به لگه ی نمونه ی ههره به رز (المثل الأعلى).

قه شه (أنسلیم) له وینه ی یه که میدا دایر شتوو، که سه رچاوه ی گرتوو له به نه مایه ك که دانی پیدانراوه له لایه ن باوه ردار و یاخی و خوانه ناسان به گشتی، ئەویش بریتیه له وهی: هزر و بیروگی خوا له ناو عه قلدا بوونی هه یه، جا خوانه ناسان نکۆلی له ئەندیشه کردنی خوا ناکه ن، به لگو نکۆلی له بوونی خوا ئەکه ن.

ئەوانه ی دوا ی قه شه (أنسلیم) هاتن ئەو به لگه یه یان به جوانی توکمه تر کرد، تا وای لیهات ته واو کامل بوو له ناو چوارچۆوه ی فه لسه فه ی دیکارت دا، ته نانه ت وای لیهات بدریته پالی، جا ناوه روکی له وینه یه کی کۆکه ره وه دا به م شیوه یه یه :-

عه قلی مرؤف ههر که ئەندیشه ی شتیکی گه وه بکات، ئەوا ئەندیشه ی شتیکی گه وه ره تر له وه دکات، چونکه وه ستان له پله یه ك که بی توانایی و دسته وه سانی تیدابیت پیویستی به هۆ هه یه، عه قلی مرؤفیش هۆی بی توانایی و دسه وه سانیه که نازانیت، چونکه ههر شتیکی ته واو و کامل هه بیت ئەوا عه قلی مرؤف هه ولی په یی بردن ده بات به وه ی له وه شته ته واو و کامل تره و شتیکی له وه ش زیاد کامل تر تا بی کۆتایی، که ئامانجی کاملی ره هایه که نه زیاد ده کات و نه که م. ئەم بوونه کامله

(۱) الله - عقاد: ۱۹۶-۱۹۷. و دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية- د. عرفان ۱۷۹.

رەهایه بەبی چەندوچوون هەیه، چونکه بوونی لە ئەندێشەو تەسەوهردا کەمترەو تێرو تەسەله وهك بوونی ئەو نییه له حەقیقەتدا، چونکه له راستیدا بوونی هەیه. لەبەر ئەوە سێفەتی کاملی رەهای لی دەسەنرێتەوه، چونکه خوێ نەبووه، بەم هۆیه نابیته خاوهنی هیچ پلەیهکی کاملاً و تەواو، بەلکو کەموکورتییەکی رەهایه، کە بریتیه له نەبوون. جا تەنها وینەو ئەندێشە کردنی ئەم کاملیه بەلگه‌ی چەساندنی بوونەکەیهتی^(۱).

بەلگه‌ی پینجەم: بەلگه‌ی رەوشتی (الأخلاق)

فەیلەسوفی ئەلئامانی (کنت) ئەو بەلگه‌یه‌ی پێوانه کردوووه کیشاویه‌تی. وینەکەیشی بەم جوهریه:

نیشانە‌ی دوررخستنه‌وهو رێگری (وازع)ی رەوشتی یان بەلگه‌ی پێویست بوون یاخود نیشانە‌ی دەروون ناکرێت بوونی هەبێت بەبی بوونی خوا، چونکه چۆن دەکرێ خودی مرؤف خاواناسی بکات بە حەق، له کاتی‌کدا له بوونه‌وه‌ردا پێوانه‌یه‌کی نەبیت بۆ حەق و له دەروونیدا ئەم بوونه‌ی نەرواندبیت؟ تەنانەت چۆن له سروشتی مرؤفدا ئەوه جیگیر دەبیت، کە شتیکی واجب و فەرز کە بیزی لێدەکاته‌وه له پێشتره‌ له‌لای ئەو له‌وه‌ی گوێرایه‌ل ببيت بۆ هەواو هەوه‌سی خوێ کە خۆشه‌ویسته‌ له‌لای، ئەگەر کەسێش پەیی به‌و نەینیه‌ دەروونیه‌ی ئەو نەبات؟ ئەگەر وترا: نەریتی کۆمه‌لایه‌تیه‌ کە ئەم هەسته‌ی له‌ دەرووندا چەسپاندوووه، تا گۆراوه‌ بۆ ویستیکی قبوڵ کراوه، ئەوا له‌ وه‌لامدا ده‌لیم:

زانینی هۆ نابیته‌ هۆکاری پوچه‌لی ئامانج و مه‌به‌ست یاخود نابیته‌ هۆکاری لاجوونی دانایی و حکمه‌ت، ئیمه‌ ده‌زانین: کە شه‌مه‌نده‌فه‌ر به‌هۆی کولاندنی مه‌نجه‌له‌کە‌ی ده‌رواته‌ رێ. ئەندازیار شیش (فضبان)ه‌کە‌ی درێژ کردۆته‌وه، چونکه

(۱) الله - عقاد ۲۰۰. و سه‌یری: دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية. بکه رای فه‌شه (انسلم) و (دی‌کارت) و (سپینوزا) و جگه‌له‌وانیش له‌وباره‌وه‌ خستوه‌ته‌روو له ۱۷۰-۱۷۴.

به‌هۆی کاری درێژ کردنه‌که‌وه کرێی ده‌ست ده‌که‌وێت، بینه‌ری وێستگه‌که‌ جوئه‌ی شه‌مه‌نده‌فه‌ره‌که‌ دیاری ده‌کات، چونکه‌ ئه‌گه‌ر به‌چاکی ئه‌نجامی بدن پاداشت ده‌درێن و ئه‌گه‌ر کاره‌که‌یان فه‌رامۆش کردبێت سزا ده‌درێن.

به‌لام هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی باسمان کرد، مه‌به‌سته‌که‌ پوچه‌ل ناکه‌نه‌وه، مانای وانیه‌ی رێپه‌روی شه‌مه‌نده‌فه‌ره‌که‌ به‌تاله‌ له‌ حیکمه‌ت و کاره‌که‌ش هه‌موو به‌بی‌رامان ئه‌نجام دراوه^(۱).

رێکه‌وت (المصادفة)

وتیان: که‌ رێکه‌وت بوونه‌وه‌ری به‌دییه‌تانه‌وه‌ ئه‌وه‌ی له‌ناویشیدا به‌رپه‌وه‌ی بردوو به‌ شێوه‌یه‌ی که‌ هه‌یه‌.

وه‌لامه‌که‌یشی ئه‌وه‌یه‌: پێویسته‌ جیاوازی بکه‌ین له‌ نیوان دوو شت: یه‌که‌میان: به‌دییه‌تانی شت. بیه‌وه‌که‌ی رێکه‌وت زۆر لێی دوور ئه‌که‌وێته‌وه‌، چونکه‌ سه‌ر ده‌کیشیت بۆ به‌لگه‌ی خولی پوچه‌ل، هه‌روه‌ک پێشتر خستمانه‌پروو.

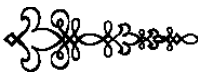
دووهمیان: رێکخستنی شت و ئاوێته‌ و پیکه‌ییانی. ئه‌مه‌ ئه‌و بابته‌یه‌ که‌ جیگای تیپه‌وانین و توێژینه‌وه‌یه‌.

دارشته‌ی یاسای رێکه‌وت پیت به‌ پیت بریتیه‌ له‌:

(ان حظ المصادفة من الاعتبار يزداد و ينقص، بنسبة معكوسة مع عدد الامكانات المتكافئة المزدحمة) واته‌: به‌شی رێکه‌وت به‌شێوه‌یه‌که‌ ره‌وچاو ده‌کریت که‌ زیاد و که‌م ده‌بێت، به‌شێوه‌یه‌که‌ی پێچه‌وانه‌ له‌گه‌ل ئه‌ندازه‌ی ئه‌و توانا و گونجانه‌ هاوتاو چۆنیه‌که‌ی که‌ که‌له‌که‌ بووه‌.

به‌لام جێبه‌جێ کردنی ئه‌م یاسایه‌، ده‌بێت له‌سه‌ر مادده‌ی بی‌گیان بێت، جا توێژینه‌وه‌ی گریماننه‌که‌ له‌سه‌ر په‌ستانی گاز بۆ ناو ده‌فر یان بۆرێچکه‌یه‌که‌ یان

(۱) الله - عقاد ۲۰۰-۲۰۱. و به‌ تیرو ته‌سه‌لی سه‌یری ئه‌م وته‌یه‌ بکه‌ له‌: دراسات فی الفرق و العقائد الاسلامیه ۱۸۲-۱۸۶.

گازیکی ئاویته ئەوا دەکریت شتیکی دروست بیته، بهلام ئەم توپزینه وهیه له سهه خانه و زیندهکانی تر دههستیته و ناکریت، چونکه په یوهندی خانه له گهله دیاردهی زیان شتیکی ده راسا و سهه سوهرینه، تا ئەو ناستهه که یاسای ریکهوت لهو بوارهدا هیچ کاریگهیهکی نییه^(۱).

تا لهو یاسایه بگهین و شارهزا ببین که ئەم یاسایه جیگای نابیتهوه له زیاندا، ئەوا چهند نمونهیهک دهخهینهروو:

۱- مامۆستا (کریسی موریسون) دهئیت: ده پسهلهی ژماردار بخه ره ناو یهک گونیه و تووره که (کیسه) هوه و دواتر رایانکیشه، دهبنیت که: ههئلی راکیشانی ژماره (۱) بهرپژهی (۱) بو (۱۰) هیه، چونکه دهکریت ههه ژمارهیهک بهختی راکیشانی بهه بکهویت.

ههئلی راکیشانی ژماره (۱) و (۲) به ریزبهندی بریتیه به رپژهی (۱) بو (۱۰۰) ه. ههئلی راکیشانی ژماره (۱) و (۲) و (۳) به دوای یهکدا بهرپژهی (۱) بو (۱۰۰۰) ه. ههئلی راکیشانی ژماره (۱) و (۲) و (۳) و (۴) ریزبهندی بهه رپژهی (۱) بو (۱۰۰۰۰) ه.

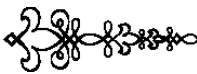
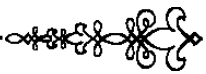
بهه شیوهیه.... تا ههئلی راکیشانی ژماره (۱) بو (۱۰) ریزبهندی بهه رپژهی (۱) بو (۱۰) ملیار دهبیته^(۲).

۲- گریمان ئیمه ئەندازهیهکی زۆر پیتمان ههبوو، تۆش ههزاران جار ههولت دا که بیت دوای بیت لهو کۆگا گهورهیهدا رابکیشیت، بهه ریزبهندی بی پيش و پاش پیتهکانت به دوای یهکدا نووسیهوه، ئایا ئەگهه چهند جار ئەمهت دووباره کردوو، ئەوا ئەو پیتانه دیوانی (متنبی) لئ دروست دهبیته یاخود دیوانی (الیاده) ی (هومیروس) یاخود قورئانی پیرۆزی لیپیک دیت.....؟

۳- مامۆستا (فرانک الن) دهئیت: پرۆتینهکان له پیکهاته سهههکیهکانن له گشت

(۱) الطب محراب للایمان ۱۴.

(۲) العلم يدعو للایمان ۵۱. و سههراوهی پیشوو ۱۵.

خانه زیندوووهکاندا. جا پیک دین له پینچ رهگهزی سه رهکی که بریتین له: (کاربۆن) و (نایدروجن) و (نایتروجن) و (ئۆکسجن) و (کبریت).

ژماره‌ی گهردیله‌کان له به‌شی پرۆتین دا ده‌گاته (٤٠٠٠٠) گهردیله، جا له‌به‌رئه‌وه‌ی ره‌گه‌زه‌ کیمیاییه‌کان له سروشتدا (٩٢) ره‌گه‌زن و به‌شی‌وه‌یه‌کی هه‌رهمه‌کی بلا‌و‌کرانه‌ته‌وه، ئە‌وا گریمانی کۆبوونه‌وه‌ی ئە‌و پینچ ره‌گه‌زه، بۆ ئە‌وه‌ی به‌شی‌کی پرۆتین پیک بی‌نیت، ئە‌وا ده‌گری‌ت حساب بکری‌ت، بۆ زانینی ریژه‌ی ئە‌و مادده‌یه‌ی که پێ‌ویسته به به‌رده‌وامی ئاو‌یته‌ ببیت، تا ئە‌و به‌شه پیک بیت، دواتر بۆ زانینی درێژی ئە‌و ماوه‌یه‌ی که پێ‌ویسته بۆ ئە‌وه‌ی کۆبوونه‌وه‌ی گهردیله‌کانی ناو یه‌ک به‌ش.

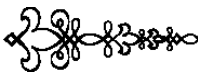
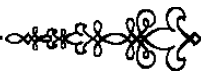
زانای بیرکاری سویسری (تشارلز یوجین جایی) هه‌لسا به حساب کردنی ئە‌م هۆکارانه به‌شی‌وه‌یه‌کی باش، له دهره‌نجامدا بۆی دهرکه‌وت:

رێکه‌وت و هه‌ل بۆ دروست بوونی به‌شیک له تاکیکی پرۆتین فه‌راهه‌م نابیت مه‌گه‌ر به‌نیسه‌بت (١) بۆ (١٠)^{١٦} (واته: به‌ریژه‌ی ١ بۆ ١٠ که ١٦٠ جار جارانی خۆی کرابیته‌وه) به‌مه‌ش ژماره‌یه‌ک دیته‌ کایه که ناتوانری‌ت بوتری‌ت یان به‌ وشه‌ گوزارشتی لێ بکری‌ت.

پێ‌ویسته بۆ هاتنه‌جیی گریمانی رێکه‌وت، ئە‌وا بۆ هاتنه‌ کایه‌ی ئە‌م کارلیکه به رێکه‌وت پێ‌ویسته ریژه‌ی ئە‌و ماددانه‌ی به‌شیک له پرۆتین پیک دینن زۆر زیاتر و فراوانتر بیت به‌ ملیۆنان جار له‌و بوونه‌وه‌ره.

دروست بوونی ئە‌م به‌شه له‌سه‌ر ر‌ووی زه‌وی به‌ته‌نها له رێگه‌ی رێکه‌وت به‌ ئە‌ندازه‌ی (١٠)^{٢٤٢} (واته: ١٠ × ٢٤٢).

بۆیه شتیکی شیاوی نه‌بوونه به‌پیی عه‌قل که ئە‌و هه‌موو رێکه‌وتانه دروست ببن تا یه‌ک به‌ش له پرۆتین دروست ده‌بیت. به‌لام پرۆتین ته‌نها مادده‌یه‌کی کیمیایی نییه که به‌که‌لکی هاتنه‌ ژیان نه‌بیت، به‌لام ژیا‌نیشی نایه‌ته‌به‌ر تا ئە‌و نه‌ینیه سه‌ر سوهره‌ینه‌ی نه‌یه‌ته‌به‌ر، که هه‌یج نازانین له نه‌ینیه‌که‌ی، ئە‌ویش بریتیه له عه‌قلی بی

كۆتا كه بریتیه له خوای گهوره بهتهنها^(۱).

۴- زانا (جون کلیفاند كوثران) دهلیت: ئاشکراکردنی پیکهاتهی گهردیله ئهوهی چه سپاندوووه كه ئهوه كارلیکه کیمیاویانهی ئیمه دهیبینین بهتایبهت كه ئیمه تییبینی دهگهین، هه موویان دهگه پرنهوه سهه بوونی چهند یاسایهکی تایبهت، نهوهك بو

(۱) الله يتجلى في عصر العلم، و. د. دمرداش: ج ۳، سالی ۱۹۶۸، ۹-۱۰.

مامۆستا (لیتر) له بهشی (فزیولوجی) له زانکۆی (أكسفورد) له سالی ۱۹۳۶ له وتاری سهههتای سالانهیدا ئهमेی وت: ههر پرۆتینیك پیکهاتوووه له زنجیرهیهك كه بریتیهله سهههان یهكه، ههر یهكهیهکیش له چهندنین گهردیلهیهك پیکهاتوووه، و چهقی یهكهكه بریتیه له ترشیک له ترشهکانی ئهیمینی (نوشادری)، ئهوهیش ئهوه ترشانهن كه بیستیان ناسراون، و دهشکریت ههریهکهیان شوینیکی جیا بگریت و به ریزه و ریز بوونیکی جیا، بهلام كه سهیری ئهکهین دهیبینین هه موویان بهیهك ریز و ریزه بهبی جیاوازی و کهموکوری ریکخراون، جا ئایا دهتوانیت ئههنازی ووردی پیکهاتهکه بهخهیاالی خۆتدا بینیت كه راست بیپیکیت له ناو ئهوه هه موو گریمانه له ژماره نههاتووانهی كه ئامازه دهکهن بو ههله پیکان؟

ئهوه بهسه بو ئهوهی ووردی پیکهاتهکه له خهیاال نزیك بکهینهوه، بهوهی ئهوه باس بکهین كه ژماره ی پیته (ئههجهدی)یهکان له هه موو زمانهکانی مرۆفایهتی له (۳۰) پیت تیئاپهریت، بهلام به پیکهاتهی جیاواز له ههر نهتهوهیهك به وشه و دهپرپینی جیاواز گوزارشتی لیدهکات، ئهگهر ههر خانهی پرۆتین له قهباره نادیارهکهی لهباربییت بو چهندنین دووباره بوونهوه لهگهال ئهوهش تهنها یهك وشه و بهیهك ریزبهندی نهگۆر دهیبینین، ئهوه کاته بهشیوهیهکی نزیك خهروه واتای ئهوه راست پیکانه دهیبینین له ریک و پیک و پیکهاتهدا.

مامۆستا (لیتر) بو نزیکتز کردنهوهی خهیاال دهلیت:

تیشک له تهنیشت و له وهپهری کاکیشانهوه تا دهگاته تهنیشتهکهی تری سی سهه ههزار سالی تیشکی پی دهچیت، ئهگهر ویستمان نمونهی راسپیکانی خانه به نمونهیهکی تیگهیشتوو بچوینین، ئهوا ئهوه راست پیکانه وهك ئهوه وایه كه گولهیهك له زهویهوه دهبرچیت و بهر نامانجیک بکهویت له دهریای کاکیشاندا به ئههنازی چاوی گا و هیج جاریک نیشانهکه ههله نهکات، ئهههش له کاتیکیدا ئهگهر یهکهکانی خانه (۵۰) یهکه بن نهوهك سهههان یهکه. / الله ۲۰۶-

رېځکه وتی کویر....

سەرباری ئەوهی که ئالۆزی دیاره له پیکهاتهی هەر گەردیلەیهک له گەردیلەکانی ئەو هەموو رەگەزه زۆرانە، ئەوا له گەڤ ئەوهشدا هەر له خودی سێ بەشه کارەباییهکان پیک دین، که بریتین له: (پرۆتوناتی موجهب) و (ئەلکترۆناتی سالیب) و (نیترونات)، که ئەم سێ بەشەش له ئەنجامی یه کگرتنی یهک (پرۆتۆن) و یهک (ئەلیکترۆن) دروست بووه. هەموو (پرۆتۆنات) و (نیترۆنات)ی خاوهن گەردیلە دهکهونه ناو ناوکی ناوهندی، بەلام (ئەلیکترۆنات) بەدهوری خولگهی خۆیاندا دەخولینهوه، له خولگه جیاکانی دا بەدهوری ناوگدا، به مهوادی فراوان، که به کۆمهلهی خۆری بچوک کراو دهچیت. وه بهم پێیه قهبارهی زۆربهی گەردیلەکان به پۆشایی دادهنریت، ههروهک ئەمه بهدی دهکهین له کۆمهلهی خۆردا.

جیاوازی له نیوان گەردیلە ی رەگەزیکی دیاریکراو و گەردیلەیهکی تر، دهگەرپێتهوه بۆ جیاوازی له ژمارهی (پروتونات) و (نیترونات) که له ناو ناوگدان، و جیاوازی رېگهی پیکهاتهی (ئەلیکترونات) له دهرهوهی ناوگدا^(۱).

زانایان دهئین که (ئەلیکترۆن) به دهوری (پرۆتۆن) دەسورپێتهوه به خیرایی (۱) له بهرامبەر (۱۰۰ خیرایی تیشک)، بهلام ناتوانریت له کاتی دیاریکراودا شوینی (ئەلیکترۆن) دیاری بکړیت؟

له لایه ن کێشه وه:

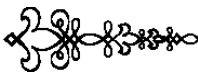
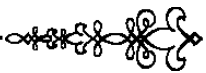
کێشی (پرۆتۆن): بریتیه له نزیکه ی به شیک له ملیۆن ملیار ملیار غرام.

کێشی (نیترۆن): کێشه که ی نزیکه ی کێشی (پرۆتۆنه).

کێشی (ئەلیکترۆن): جا (پرۆتۆن) نزیکه ی (۱۸۳۷) جار یه کسانه به کێشی (ئەلیکترۆ).

له لایه ن مه وداوه:

گەردیلە شیوهیهکی بازنهیی ههیه، که تیره که ی یه کسانه به به شیک له (سه د

میلیۆن) لە (سنتیمتر)، و تیرەى ناوك زۆر بچوكتره له تیرەى گەردیلە بە (دە هەزار جار).

جا بۆشاییهکی گەوره ههیه له نیوان (پرۆتۆنات) و (ئەلیکترۆنات)، که سەر تیایدا سوڕ دەمینیّت، جا ئەگەر (دە ملیۆن) گەردیلە بە تەنیشت یەکهوه کۆبکرینهوه، ئەوا درێژی ئەندازەکهی دەگاتە یەك (ملمیتر).

یەك گرام له (هایدرۆجین) دەگاتە (۶۰۰) هەزار ملیار ملیار گەردیلە ^(۱).

۵- دکتۆر (واين أولت) دەلیّت: ئایا ئامیّری رادیۆ بە هۆی رێکهوتەوه هاته کایه و داهینرا یاخود له رێگه‌ی دروست کردن و داهینان؟

دەلیّین: ئایا ئەو ئامیّره‌ی رادار، که ههیه له جهسته‌ی شه‌مشه‌مه کوێردا، که پێویستی بە ئاگادار کردنه‌وه‌ی نییه له گیانله‌به‌ر، تەنانەت پێویستی بە چاکردنه‌وه‌ش نییه، له‌دوای خۆی‌شی بۆ نه‌وه‌کانی دەمینیّت‌هوه به‌پێی نه‌وه‌کان؟ ئایا هه‌موو ئەمه له رێگه‌ی رێکهوتەوه بووه یاخود له رێگه‌ی دروست کردن و داهینان؟ بێگومان ئەزموونی زانستی مرۆف له پیکهینان و په‌یی بردن به‌هۆکاره‌کان سەرچاوه‌ ده‌گریت، به‌م پێیه ئەوه‌ی سەرقالی زانسته‌کانه: ئەوا شتیکی لۆژیکیه که پێویسته خۆی یه‌که‌م که‌س بیّت که ملکه‌چی بوونی عه‌قلیکی داهینەر بیّت که زانست و توانستی بێ سنور بیّت و له هه‌موو شوپنیک ئاماده بیّت و به‌ چاودێری خۆی ده‌وری به‌دیهینراوه‌کانی دابیت ^(۲). بۆیه:

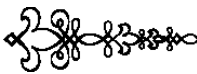
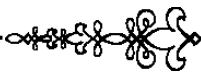
بیرکاری ناسی گه‌وره (جوزیف برترند) وتی: رێکهوت نه‌ وێژدان و نه‌ می‌شکی هه‌یه ^(۳).

(بول کلارنس اُبرسولد) وتی: ئەو سیسته‌مه رێکو پێکه هه‌ستپیکراوه‌ی که له‌و

(۱) الطب محراب للایمان ۱۴. و لاپه‌ره‌کانی دواتری و سه‌یری بکه که ده‌دویت له‌باره‌ی گەردیلە و پیکهاته و کیش و مه‌ودا و نه‌پینه‌ سه‌ر سوپه‌ینه‌کانی.

(۲) الله يتجلى في عصر العلم ۱۳۲.

(۳) الطب محراب للایمان ۱۴.

بوونه وهره دا هه یه، ملکه چی یاسایه که که دهستکردی مرؤف نییه، ته نانهت موعجیزه ی ژیان به خوئی سهره تای هه یه، ههروهک له پشت ئه و ژیانه وه رپنمایه و بهرپوه بردن و ئاراسته کردنیک هه یه که له مرؤف به دهره^(۱).

گه و ره زانایه کی سروشتناس وتی: زانست هیچ تهفسیریکی بو حهقیقهت و رپاستیه کان پئی نییه، وتنی ئه وه ی که ئه و بوونه وهره به رپکهوت هاتوته بوون ئه واهک دزایه تی و تیگگریانی له گهل بیرکاری (ریاضیات) هه یه^(۲).

(شادفاش) وتی: دهگری پرسیار بکهین له هه ر که سیکی که باوهری به خوا هه بیئت یان نا، به وه ی چۆن ئه و هاوسه نگیه له بهر ژه وهندی ئه ودا خراوته گهر، ئه گهر راست بیئت که به رپکهوتی رووت هاتبیته بوونه وه؟^(۳).

ئهفلاتۆن له و فهیله سوفه سهره تایانه ژمیردراوه که باوهری به خوا ی گه و ره هه بووه و باوهری وابوو ه که خوا ی گه و ره به دیهینهری جیهانه و بهرپوبهری کاروباره کانیه تی، چه ندین به لگه شی له سه ر ئه م بیروباوهری خوئی هیئاوته وه، گرنگترینیان: به لگه ی سیسته مه، له و باره شه وه ده لیئت:

ئه م جیهانه، نیشانه یه که بو ئه و په ری جوانی و قه شهنگی و یاسایی دا. هه رگیز نابیئت له ئاکامی هوکاری رپکهوتن بیئت، به لکو عه قلیک به دیهیناوه، ته واهه، خیرمه نده، هه موو شتیکی به مه به ست و دانایی و حیکمهت رپکخستوو ه^(۴).

دهزگاکانی هه واه و له ناویاندا دهزگای هه واهلی (تاس) ی سو فیه تی له سالی ۱۹۵۹ ئه و هه واهلی خواره و هیان گواسته وه:

(۱) الله يتجلى في عصر العلم ۱۳۲.

(۲) الاسلام يتحدى ۶۰.

(۳) هه مان سه رچاوه ۵۶.

(۴) قصة الايمان - ندیم الجسر ۴۰.

سهیری: الأديان - د. رشدي عليان و سعدون الساموك ۷۷. و دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۱۸۰ نقلعن قصه الايمان.

که (الکسندر اوبارین) سەرۆکی په‌یمانگه‌ی کیمیای زینده‌گه‌ری له روسیا دواى (۳۷) ساڵ لی‌کۆلینه‌وه له بنچینه‌ی ژیان و گه‌ران به‌دواى ئه‌وه‌ی که ئایا ده‌کریت خانه‌ی سه‌رمتا له رپگه‌ی کارلیکی کیمیای بدۆزریته‌وه، رایگه‌یانده‌: (ژیان نا‌کریت له نه‌بوونه‌وه سه‌رچاوه بگ‌ریت یان له‌کارلیکی کیمیایی له دایک بی‌ت و به شی‌وه‌یه‌کی ناوه‌خۆیی بی‌ته کایه، و زانست نابیت بکۆلیته‌وه له‌و شتانه‌ی که له ده‌ره‌وه‌ی سنورو چوارچێوه‌ی مادده‌ن)^(۱).

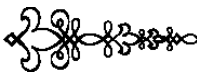
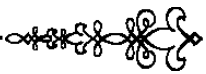
دواى هه‌موو ئه‌مانه ده‌لیین.

پاش ئه‌وه‌ی گریمانی رپکه‌وت (رپکه‌وتن) نه‌ما له به‌دیهاتنی بوونه‌وهر و رپکخستنه‌ توکمه‌که‌یدا، و دواى ئه‌وه‌ی به‌لگه به‌رپاکرا له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که خواى گه‌وره به‌دیهینه‌ری بوونه‌وهر و به‌رپۆبه‌ری کاروباره‌کانیه‌تی، ئه‌وا به به‌لگه‌ی عه‌قلى و زانستی گومان هه‌لنه‌گر چه‌سپینرا، که خواى گه‌وره پێویسته بوون (واجب الوجود)ه، هه‌ر خواى گه‌وره‌یه هۆی به‌دیهاتنی بوونه‌وهران و سه‌رچاوه‌ی ژیانبه‌خشی به‌دیهینه‌راوه.

خواى گه‌وره فه‌رمووویه‌تی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝۱ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝۲ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝۳ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝۴﴾ الإخلاص: ۱- ۴. واته‌: (- ئه‌ی محمد ﷺ)، ئه‌ی ئیماندار - بلی: ئه‌و خوایه‌ی که ناوی - الله یه خوایه‌کی تاک و ته‌نهایه "بى‌هاوهر و هاوتایه". خوا زاتیکی پایه‌دار و ده‌سه‌ل‌تداره، نیازی به‌که‌س نییه هه‌مووان ئاتاجی ئه‌ون، هه‌ر ئه‌و ده‌توانی‌ت به‌ل‌او ناخۆشی لابه‌ری‌ت و پێویستی و داخوازیه‌کانمان جیبه‌جی بکات. هیچ که‌سی لى نه‌بووه له که‌سه‌ش نه‌بووه، هه‌رگیز هاوتاو هاوشیوه ده‌سه‌ل‌تداریکی تر نییه که له به‌رامبه‌ریه‌وه بوه‌ستی‌ت (هاوشانی بی‌ت).

و فه‌رمووویه‌تی: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي

(۱) کبری‌ی یقینیات ۱۳۱.

السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ البقرة: ٢٥٥. واته: (خو زاتیکه جگه له و هیچ خوایه کی تر نییه که شایه نی پهرستن بیټ و هه میسه زیندوو و رآگرو سرپهرشتیاری "هه موو دروستکراوه کانیه تی"، نه و نه وز دهیگریټ و نه خه و - چونکه رآگرو سرپهرشتیاری بونه و هره -، هه رچی له ناسمانه کان و هه رچی له زه ویدا هه یه هه ر نهو زاته خاوه نیانه، کییه نه وهی "دهتوانیټ" تکا بکات له لای نهو، به بی مؤله تی خوئی، ده زاننیټ چی له نیستاو داهاتوو و رآبووردودا روویداوه و پرووده دات، هیچ کام له دروستکراوانی زانست و زانیاری ته اوایان نییه ده ربارهی زانیاری و زانسته کانی نهو، مه گهر به وهی که خوئی بیه ویټ فیریان بکات، فه رمانرپه وایی و ده سه لآت و زانینی نهو زاته هه موو ناسمانه کان و زه وی گرتوټه وه و پاریزگاریان به لای خوی گه وروه هیچ گران نیه و ماندووی ناکات و هه ر خوایه به رزو بلند و گه وریه).

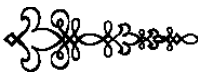
له هوش (ذهن) ی کراوه دا جیگای بی باوه ری نابیته وه

د. جون کلفلاند کوثران، وتی:

لورد کلیفی - یه کیکه له زانا سروشتناسه هه ره دیاره کانی جیهان - نهو پرسته یه بایه خدارهی ووت: (نه گهر به شپوهیه کی ووردو زور قول بیر بکه یته وه، نهوا زانسته کان ناچارت ده کهن که باوه ر بیټیت به بوونی خوا)، به پپوویستی ده زانم که ته وای په زامه ندی خوټم رآبگه یه نم له سه ر نه م و ته یه ^(١).

فه یله سو فی نینگلیزی (بی کون) ده لیټ:

(١) الله يتجلى في عصر العلم ٢١، و زانای سروشتناس (اولیفر وندل) و ته یه کی نزیک له و جوړهی

(که میك و سهرتایهك له فهلسهفه مروّف بهرهو بی باوهری دهبات، بهلام به قولبونهوه له فهلسهفهدها مروّف بهرهو نایین دهباتهوه)^(۱).

د. وتز) راگری کولیزری پزیشکی له پاریس و ئەندامی ئەگادیمیای زانست و کیمیایگهری دهئیت: (ئهگهر ههر کاتیک له کاتهکان وا ههستم کرد که باوهری من بهخوا لهرزى تیکهوتوو، ئەوا رووی خوّم ئەکهمه ئەگادیمیای زانستی بوّ چهسپاندنی).

(باسکال) وتویهتی:

(تهنها دوو بهش له خهئکی پپوهیسته به خاوهن عهقل ناویان بهرین: یهکهم: ئەوانهن که خوا ئەناسن، دووهم: ئەوانهن دهکۆلنهوه له بوونی خوا چونکه نایناسن).

(أنشتاین) وتویهتی:

(باوهر بههیزترین و بهنرخترین دهرهنجامی لیكۆلینهوه زانستیهکانه).

بهههمان شیوه وتویهتی:

(باوهر بهبی زانست وهك كهسیکی شهل دهچپته ری. زانستی بی باوهر، وهك

دهست کوتان و دهستگیرانی کهسی کویره).

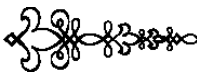
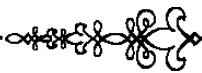
(أدمون هربرت) زهوی ناسیکی بهناوبانگه، و ماموستایه له زانکوی (السوربون) دهئیت: (ناکریت زانست مروّف بهرهو بی باوهری و ماددهگهراپی و گوماندارى کیش بکات)^(۲).

ئهمهیه راست پیکان، چونکه حهق و راستی شاراوه نییه لهلایهن زانا عهقل پرووناگهکان، ئەوانهه که پههیی بهو بهلگانه دهبن که کهمیك پپیش نیستا خستمانهروو، ئەو بهلگانهه که بوونی خواى گهوره دهچهسپینن و دسهلینن.

بهلام ئەوانهه نکۆلی بوونی خوا دهکن، بهبهلگهه ئەوهه به ههستهکانیان پههییان بهخوا نهبردوو، ئەوا ئەوانه وا ئەندیشه دهکن که تهنیا ههستهکان

(۱) ههمان سهراچاوه ۳۵.

(۲) الطب محراب للإيمان ۲۵۷ و روح الدين الإسلامي ۶۱.

بریتین له سه رچاوهی زانین.

بهلام واقعی ئهوان ئهه بانگه شهیه یان به درۆ ده خاته وه: باوه پریان به هیزی کیشنده و موگناتیسی و کاره بایی ههیه، باوه پریان به بوونی (ئه لیکترۆن) و (پروٹۆن) و (نیترۆن) و (عهقل) ههیه، که چی ههچ یه کیک له مانه یان نه بینه وه، ته نهها شوینه واری ئه وانیان بینه وه.

هه رچیش نکۆلی بوونی خوای گه و ره بکات به وهی که نه بینه وه، باوه پریشی به و راستیه زانستیانه بوو، ئهوا ئه وه که سه ته نهها فیل له خوئی ده کات، چونکه عهقل په یی به و شتانه بر دووه نه وهک ههسته گان، چونکه ههسته گان هه ندی جار به هه ئه دا ده چن، ههسته گانیش ته نهها بریتین له چه ند نامرازیک و نامرازه گانی هوکمیشی داوه ته ده ست عهقل تا هوکمی خوئی ده ربکات.

هه ئخه ئتان و به هه ئه دا چوونی ههسته گان

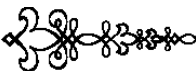
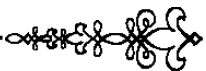
ناکریت پشت به سه ستریت به ههسته گان، چونکه زۆر جار خاوه نه که ی هه ل ئه خه له تینیت. نمونه له مباره وه زۆرن، له وانه:

هه ئخه ئتانی چاو:

- ۱- ئه وه داری نقومی ناو ئاو کراوه بینه ر وا ده زانیت شکاوه.
- ۲- چاو شوشه ی صافی ته واو پاک نابینیت، له گه ل ئه وهی شتیکی بینه راوه هه یه.
- ۳- نه خو ش چه ند تارمایی و که سیک (شبح) ده بینیت که کهسانی تر نابینن.

هه ل خه له تانی گوئ:

گوئ دهنگی زۆر نزم نابیسیت ههروهک دهنگی زۆر تووندو تیژیش نابیسیت، وهک دهنگی که ئه ئه سته ره گانی ئاسمان، ههروهک بو مбай گه ردیله یی ده ته قینریته وه ئهوا گوئ ته نهها ئاگای له دهنگ و هارژنی یه که م ده بیت، ناگای له ته قینه وه گانی دواتر نابیت، سه رباری ئه وهی نامرازه گان ژماره ی زۆر به رزیان تو مار کر دووه، ئه مه ش له بهر ئه وهی به شی (اوتار کورتی) له گویدا ته نهها له ره یه کی دیاریکراو ده توانیت ببیسیت و ناتوانیت نزم تر یان به رزتر له مه ببیسیت.

هەڵ خەلەتانی دەست لێدان:

ئەگەر ئاوی گەرم و شیلەتین و ساردت کردە ناو سێ دەفرەو، دواتر دەستت کردە ناو ئاوی گەرمەو و پاشان خستتە ناو ئاوی شیلەتینەکە، ئەوا هەست بەسارد بوونی دەکەیت. ئەگەر لە شیلەتەو بەگوازیتەو بۆ ساردکە ئەوا هەست بەسارد بوونی زۆر دەکەیت، ئەمەش لە هەڵ خەلەتاندنی هەستی دەست لێدانە.

هەڵ خەلەتانی هەستی تامکردن:

- ۱- ئەگەر شتیکی زۆر شیرینت خوارد، دواتر شتیکت خوارد کە شیرینیەکە یەکمتر بوو لەوێ یەکەم، ئەوا هەست ناکەیت کە دوو هەستە شیرین بێت.
- ۲- هەر دوو هەستی دەست لێدان و تامکردن ناتوانن ترشەکان و پیکهاتە کیمیاییە سوتینەرەکان بناسن^(۱).

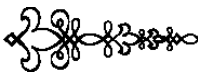
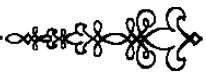
ئەم نمونانە و نمونەکانی تریش ئەوەمان بۆ پووون دەکەنەو کە زۆر جار هەستەکان هەل دەخەلێن، و ناکرێت پشتی پێ ببەستێت لە ئاشکرا کردنی راستیەکاندا، لەبەر ئەمەش کە عەقل حوکمپان و حوکمدەرە بەسەر هەستەکان دا. کەواتە هەستەکان تەنھا ئامرازن و بەس.

ئینجا چۆن دەکرێت بوتریت: کە خۆی گەورە بەر هەستەکان ناکەوێت، بۆیە پێویست نییە باوەری پێبھێنرێت؟ ئەم وتەیە تەنھا کەسیکی نەزانی نەقام دەیکات کە هیچ عەقلی نەبێت.

هۆکارەکانی بێ باوەری و گومرایی

باوەر بوون بە بوونی خۆی گەورە، بریتییە لەهەمان ئەو بیروباوەرە فیتیریە کە خەلکی لەسەری بەدبھێنراوە. بنچینەی هەموو ئەو لق و پۆپانەیە کە ئایینی ئیسلامی لێ پێک دێت. قورئانی پیرۆز هۆکارەکانی لادانی دیار کردووە، لەم خالانەی خوارەو دا:

(۱) نداء الروح ۲۲-۲۷.

۱- خُوْ بهزلزانین: خَوای گهوره دهفهرموویت: ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَتِكَةُ أَوْ نُرَىٰ رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٦١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَتِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ ﴾ الفرقان: ۲۱ - ۲۲. واته: (ئهوانه‌ی که به ئومیدی دیداری ئیمه نین وتیان: ئه‌وه بۆ فریشته دانه‌به‌زیئرا بۆ لامان - تا دلنیا‌بین له حه‌قیقه‌تی قورئان و پیغه‌مبهر - یاخود په‌روه‌ردگارمان به‌چاوی خوْمان ببینین، سویند به‌خو‌ا بیگومان ئه‌وانه له ده‌روونی خوْیاندایان به‌گه‌وره ده‌زانن، له سنور ترازاون و سه‌رکه‌شیان بی ئه‌ندازه‌یه. ئه‌و رۆژه‌ی که فریشته‌کان ده‌بینن هیچ جوْره مژده‌یه‌ک بۆ تاوانباران نییه).

له‌م ئایه‌ته‌دا: ئه‌وه روون کراوته‌وه، که خُوْ بهزلزانین ئه‌وانی هانداوه و پائناوه بۆ ئه‌وه‌ی وا ئه‌ندیشه بکه‌ن که زیان هه‌موو شتی‌که و نه‌مانی له دواوه نییه.

۲- لادان و یاخی بوون: خَوای بی وینه دهفهرموویت: ﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَنْهَكُمُنَّ ابْنِي لِي صِرْحًا لَعَلِّي أَتْلُعُ الْأَسَدَ ﴿٣١﴾ أَسَدَ السَّمَوَاتِ فَاطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لِأَظُنُّهُ كَذِبًا وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ ﴾ غافر: ۳۶ - ۳۷. واته: (فیرعه‌ون به هامانی وت: ئه‌ی هامان بورجیکی به‌رزم بۆ دروست بکه، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ندی هۆکارم ده‌ست بکه‌ویت!! هۆکاری به‌رز بوونه‌وه بۆ ئاسمانه‌کان، تا له‌وێوه سه‌رکه‌وم و نه‌ینیه‌کانی شاره‌زا ببه‌م سه‌ردانیکی خَوای موسا بکه‌م و ببینم!! هه‌ر چه‌نده من دلنیا‌م که درۆزنه!!، ئابه‌و شیوه کارو کرده‌وه ناشرینه‌کان لای فیرعه‌ون جوانکراو، له رێبازی راست و دروست لادرا).

له ئایه‌ته‌که‌دا ئه‌وه رۆشنکراوته‌وه، که رێبازی فیرعه‌ون رێبازیکی هه‌له‌یه، یاخی بوونه‌که‌ی بووه هۆی ده‌رچوون له رێگه‌ی راست، که له‌وێوه خَوای گه‌وره ده‌ناسریت.

۳- سته‌م: خَوای مه‌زن دهفهرموویت: ﴿ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ﴾ النساء: ۱۵۲. واته: ئه‌وانه به‌پراستی داوای

گه وره تریان له موسا کرد، وتیان: دهمانه ویت خوامان به ئاشکرا نیشان بدهیت،
ئهوسا هه وره بروسکه یهك لییدان له سه رهنجای ئه و سته مه نارپه وایه.

جا وشه ی (به هوی سته میان) ئه وه روون دهگاته وه که ئه و پالنه ره ی پالی
پپوهناون تا ئه و جوژه داوایه بکه ن بریتیه له سته م، سته می دهووری له راستی،
چونکه راستی دهناسیت و خویشی لی نه ناس دهکات.

سته م (غهیری دادگه رییه) پالی به بی باوهرانه وه نا تا تۆمهت بو باوهرداران
هه لبهستن که: خه یالای و خه له فاو درۆزن و کهسانیکی ههست و نهست جووش و
خرووش دراو.... هه ر هه مان تۆمهت ئه مپرووش دهیبینین کاتیک دهلین: ئه وانه زانستی
نین، راستگو نین، شله ژاون، و هه ل خه له تاون.

٤- نه زانین: خوی بی وینه دهفه رموویت: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ
أَوْ تَأْتِينَا آيَةً كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ شَبَّهْتَ فَلُوبُهُمْ قَدْ
بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ البقرة: ١١٨. واته: (جا ئه وانه ی نه فام و نه زانن
دهیان گوت: بو خوا له گه ل ئیمه گهتوگو ناکات؟! یان موعجیزه و نیشانه یه که مان بو
نایهت؟! (شایه نی باسه) کهسانی تریش پيش ئه مان هه مان قسه یان دوت، ئه مانه
دلکه انیان چوونیه که وه له یهك دهچیت (شیوازی ده رپرینیان جیاوازه)، بیگوکان ئیمه
چهنده ها به لگه و نیشانه ی ئاشکرا و روونمان دیاری کردووه بو ئه و کهسانه ی که
راستی خوازن و به شوین حه قیقه تدا دهگه رین).

له م نایه ته دا ئه وه روون کراوه ته وه که ئه مه وته ی کهسانیکی نه زانه نه ک
زاناسان، و ته نانهت شتیکی نوئ نییه، به لکو ئه مه به ردهوام لوژیک و مه نتیقی تاکی
بی باوهره، به هوی ویکچوونی دلکه انیان، و ئه وه شی چه سپاند که ریگه ی به ره و
خواچوون بریتیه له و شوینه وارو نیشانه ی ئامازهن بو ی^(١).

روژیک له روژان زانست بانگه وازی نه کردووه بو بی باوهری و کوفر، چونکه

(١) الله: سعید حوی چاپی ٣، ١١-١٣.

رېبازو په پره وېكي سه لامهت ده گريته بهر بو گه يشتن به راستيه كانی بوون و پرووخساره كانی بوونه وهر، رږوژيک نه يوتوه که نه م سيستمه می جيهانی له سه ر دهروات به رېکهوت دروست بووه، چونکه رېکهوت پشيوويه. نهو زانايه می شيکاري بکات له تافيگه يان له گه ل روانگه (مرصد) ژياوه ياخود هه لسوکه وتی کردبیت له گه ل ژماره دا ... دان نانیت به هيچ شتيکی تر جگه له سيستم، و به ستنه وهی هو و هوکار و پيشه کی و دهره نجام به يه که وه، و به دلنياييه وه دان دهنیت به وهی که ياساکانی سروشت وهک کيشنده و کاره با و لاسکی ... جگه له مانه يش مليونان وينه، هه موو نه مانه تنه نا بريتيه له چه ندين شوينه وار که نامازه و نيشانه ن بو کارتيکه ر و کاریگه ره که که خوی پاک و به رزه ... زانايان جه ختی زوريان له م لايه نه کردوته وه به شيوه يه کی روون و ناشکرا.

د. ماريت شانلی کونجدين، يه گيکه له گه وره زانايانی سروشت ناس، ده لیت: (هه موو نهو شتانه می له ناو بوونه وهر دان شايه تی و گه واهی دده ن له سه ر بوونی خواو تواناو مه زنايه تيه که می، و کاتيک ني می زانايان هه لده ستين به شيکردنه وهی رپوکاره كانی بوونه وهر و تويزينه وه ليی و نه گه ر رېگه می به لگه هينانه وهش به کاربينين، نهوا ني مه تنه نا سه رنجی شوينه واری دهستی توانست و قودره ت و گه وره می خوی گه وره دده ين).

کاتيک (انشتاين) له کتيبخانه می نهو زانکويه دا دانيشتبوو که قوتابی بوو ليی، رږوژنامه نووسیک پرسياړی ليکرد: نایا له زانسته وه يه که باوه رت به خوا هه بيت، و نه مه بيروباوه رپي هزريکی نامويه، که ملکه چی تافيگه می زانست نييه؟ وه لامي دابه وه: سه پری نه م کتيبخانه يه بکه که مليونان کتيبی تيدان، نایا هه ر کتيبيک نووسه ريکی نييه؟

وتی: به لي.

وتی: نه گه ر منداليک چوو ه ناو کتيبخانه وه، نایا په می ده بات به و زانست و زانياريه می که له و کتيبانه دا هه يه؟
وتی: نا.

وتی: ئایا نووسهره گانی دهناسیت؟

وتی: نا.

وتی: ئایا پهیی نه بردنی عهقل به کتیب و نووسهره گانیان، به به لگه یه کی زانستی ده چیت له سهر نه بوونی کتیبخانه که؟

وتی: نا.

وتی: به هه مان شیوه بوونه وهر بهو هه موو وینهو رو خسارو یاسایانه وهک نمونه ی پیشووه. که عهقله ساده نه زانه کان پهیی نابهن و رانامین له به دیهینه ره که ی، ئهوا ئه مه نابیته به لگه یه کی زانستی له سهر ئه وه ی که بوونی نیه. دواتر (انشتاین) باسی وردی و ریکوپیک ئه و سیستمی بوونه وهری ده کرد که سهرنجی داوه و هیچ که لینیک ناهیلایته وه بو گومان هه بوون له بوونی خوی پایه بهرز.

له وانه یه ههندی کهس وای بو بچن که ئه مانه ته نها چهنه نمونه یه کن له نمونه کان، چهنه که سیکی وای له پشته وه نه بووه که سهرنج راکیش بن له ناو ئه و ژماره زوره ی بی باوه راندا.

به لام له راستیدا: زوره ی زانایان ئه و مه زه به بیان هه لبار دووه جه ختیان کردوته وه که زانست رینگه ی باوه ره، زانای ئه لمانی (د. دینرت) لیکۆلینه وه یه کی بلا و کرده وه، تیایدا بو چوونی گه وره زانایانی روونکرده وه له چوار سه ده ی کۆتایی و له بیرو باوه ری ئه وانی کۆلیوه ته وه و بو ی ده رکه وت له ده رهنجی لیکۆلینه وه له سهر (۲۹۰) زانا که:

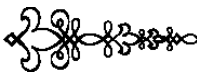
۲۴۲ زانا له کتیب و لیکۆلینه وه گانیاندا ئه وه بیان راگه یانده وه که باوه ریان به خوا هه یه.

۲۸ زانا به هیچ بیرو باوه ریک نه گه یشتوون.

ههروه ها ۲۰ زانا بی نایین بوونه و گرنگیان به لایه نی نایینی نه داوه.

واتای وایه که (۹۲٪) ی زانایان باوه ریان به خوا هه بووه.

دهتوانی بگه ریته وه بو کتیبی (الله، بحث فی نشأة العقيدة الالهية - عقاد) و

(عقائد المفكرين في القرن العشرين - عقاد) و (العلم يدعو للايمان - كريس موريسون) و (الله يتجلى في عصر العلم) دانراوی کۆمه له زانایه که، (قصة الايمان - شیخ ندیم جسر)، ئەوا ناوی زۆریک له زانایان دەبینی که جهخت دهکه نهوه لهسه ر باوه ر بوون به خوی گه وره.

دواتر زۆریک لهو زانایانهی که تۆمه تبار کراون به بی باوه ری و بی دینی، ئەوا به تیروانینی زانست بی دین نه بوونه، به لگو به تیروانینی کلیسا بی دین و ئاین بوونه که هه ر که سیك رای پیچه وانهی کلیسا بوویت ئەو حوکمه ی به سه ردا دراوه، وهك (تولستوی) که بی دین بووه به تیروانینی کلیسا، له راستیدا باوه ریکی قوئی هه بووه به خوی گه وره، ههروهك ئەمه له کتیبه کهیدا (اعترافات تولستوی) دا دیاره. ئەو زانایانهی که بی باوه ر بوونه به خوی گه وره، ئەو بی باوه ر بوونه یان ده ره نجامی لی کۆلینه وه یه کی زانستی وورد نه بووه، به لگو له بهر چه ند شتیك بووه له وانه :-

أ- ئەو هه لوهسته تووندو تیژه ی کلیسا له به رامبه ر زانایان و پشتگیری نه کردنی هزری ئازاد، حوکمی بی باوه ری و بی دینیان به سه ر درا، به شیوازیکی زۆر درندانه حوکمی سوتاندن و ناشرین کردن و گوشتن به سه ر ده یان که سدا جیه جی کرا و کتیبه گانیان سوتینران، و هه ره شه ی گوشتنیشان کرد له وه ی که کتیبانه ی له لا بیت. له کتیبی (قصة النزاع بين الدين و الفلسفة) دانراوی: د. توفیق طویل چه ند لیستیکی تیدا هه ن ناوی ئەو زانایانه ی تیدا نووسراوه که زۆر به درنده یی و دوور له خه یال سوتینران، تا ئەمه له هۆشی هه ندئ له زانایان جیگیر بوو که بانگه شه کردن بو بی دینی شتیکی زۆر پیویسته بو رزگار کردنی زانایان لهو درنده یی و ترسناکیه.

له راستیدا بی دینی ئەو زانایانه وهك بنه مایهك نه بووه، به لگو هه لۆیستیك بوو له به رامبه ر کلیسادا، تا ئەو کاته ی که ئەو ترس و دلهره واکتیه نه ما ئەوا گه رانه وه سه ر هاندان بو باوه ر هیان، ئەمه ش به به لگه ی ئەوه ی که ژماره ی ئەو زانایانه ی که باوه ریان به خوی گه وره هه یه رۆژ به رۆژ زیاتر ده بیت.

ب- ھەئۆیستی ستەمکاری کلیسا لە بەرامبەر چەوساوو کۆیلە و ستەم لیکراوان، بەوێی کە ھەئۆیستی ناوبراو لە پال پاشا و داگیرکار و دەرەبەگەکان بوو، پاپاکانیش خاوەنی دەسەئاتی راستەقینە و سەرۆت و سامان و پسوولە لێخۆش بوون.... ئەم ھەئۆیستە زۆریک لە ھەزەمەندانی پائنا بۆ بانگەوازی کردن فرێدانی کلیسا، ھەئۆیاردنی بی دینی بۆ پزگارکردنی ستەمیدە و ژێردەستەکان لەو ستەم و ئازارە کە دەیانچەشت.

پ- پەلھاویشتنی جولهگە جیھانی لە ریگە (ماسۆنیەت)، کە ھەزری بی دینی دەچەسپاند بۆ زال بوون بەسەر کۆمەلگە مەسیحی، و ئەم ئاراستە یە ھەمان ئاراستە ماسۆنیەتی بی دینە کە زۆر بەروونی بەدەرکەوت لە کۆمەلە (انسکلۆپیدیا) و شوینەکەوتوو و قوتابێگەکان دا، شۆرشی فەرەنسی لەسەر شان و پالی ئەوانەو ھەئسا.

ت- بی دینی لە ھەموو کات و شوینی کدا ریگە یە کە بۆ بەرپەلایی و خۆدزینەو لە نمونە بەرز، بۆیە بی دینی پەناگە ھەواو ھەوسباز و رەوشت لادەرەکانە.

پوختە ی قسە:

ئەو یە کە بی دینی ھەئۆیستیکی رەسەنی زانست نەبوو، بەئکو چەند باروودۆخیک دروستی کردوو، و پزبازو پەیرەوی زانستی خالی دەسپێکی باوەر ھینان و ناسین و پزگرتن و مافدانی تەواو بەخوای گەورە^(۱).

(۱) العلم لیس کافرا - د. محسن عبدالحمید، گۆفاری پەرور دە ی ئیسلامی بە ژ ۳ سالی ۱۹۷۳، ۸ و لاپەرەکانی تر دا بلأوکرەو. و بەپە یامیکی سەر بەخۆ بلأوکرایەو. و بروانە: ناماری (دینرت) بکە لە: کتاب روح الدین الاسلامی ۶۰، دانراوی طبارة، و الطب محراب للایمان ۲۵۶.

باسی دووه سیفاته‌کانی خوا

هه‌ندی له زانایانی که لام سیفاته‌کانی خویان دابه‌ش کردووه بۆ:

۱- سیفاتی خودی (نفسی): که بریتیه له سیفه‌تی بوون (الوجود).

۲- سیفاتی پیچه‌وانه (سلبی): که پینجن:

له‌میژینه و دیرینی (القدم)، نه‌مری و هه‌رمان (البقاء)، پیچه‌وانه‌ی په‌یدا‌بووان (مخالفة الحوادث)، بی‌نیازی و به‌خۆوه‌راوه‌ستان (القیام بالنفس)، ته‌نهای (وحدانية)،

۳- سیفاتی واتایی (معانی): که بریتین له:

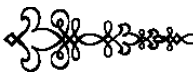
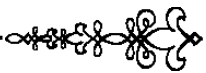
توانا (القدرة) و ویست (الارادة) و ژیان (الحياة) و بیستن (السمع) و بینین (البصر) دوان (الكلام). راجیایان هه‌یه له‌باره‌ی سیفه‌تی به‌دهیه‌ئینان (تكوين)، له‌جی خۆی روونی ده‌که‌ینه‌وه.^(۱)

* * *

(۱) به‌شی چواره‌میش هه‌یه، که بریتیه له: ((سیفاتی مه‌عه‌نوی))، ئەم سیفاتانه‌ش بریتین له:

ئه‌وه‌ی خۆی گه‌وره: به‌توانایه، زانایه، ویسته‌ر، زیندوو، بیسه‌ره، بینه‌ره، قسه‌که‌رو بیژهر (متکلم)ه. له‌سه‌ر ئەم به‌شه‌ زانایان راجیایان هه‌یه و نامانه‌ویت بجینه ناویه‌وه. ته‌نها ئه‌وه نه‌بی‌ت ده‌ئین: سیفاتی مه‌عه‌نوی به‌ره‌می سیفاتی وتایی (معانی)ه.

سه‌یری ئەم جو‌ره دابه‌ش کردنه بکه له: شرح خريدة البهية للرددير أبي البركات و حاشية الصاوي عليها ۵۸ و لاپه‌ره‌کانی دواتری، و شرح الباجوری علی جوهره التوحید میسر: سالی ۱۹۶۴، ۴۷/۱ و لاپه‌ره‌کانی دواتر، و رساله فی التوحید و الفرق المعاصرة لشیخ کمال الدین الطائي به‌غداد ۱۹۷۲، ۲۴ و لاپه‌ره‌کانی دواتر.

۱- سیفه تی خودی (نفسی): سیفه تی بوون (الوجود)

بوونی خوای بالآدهست و خاوهن شکۆ

سعدالدين التفتازانى ناوا پیناسه‌ی کردووہ:

(صفة ثبوتية، يدل الوصف بها على نفس الذات، دون معنى زائد عنها) واته: سیفه تیکی همه‌میشه‌یی و جیگیره، وه‌سف کردن بهم سیفه‌ته، ئاماژه‌یه بۆ خودی زاتی پاکی خوا نه‌وهك بۆ واتاو شتیکی زیاد و به‌دهر له زاتی خوا. شروقه‌کردنی پیناسه‌که:

سیفه‌ت (صفة): ره‌گه‌زه، همه‌موو سیفه‌ته‌کان له‌خۆ ده‌گریت.

همه‌میشه‌یی و جیگیر (ثبوتية): نه‌دریته پال جیگیربوون (ثبوت)، چونکه ئه‌مه جیگیر و چه‌سه‌پاوه له هۆشدا. به‌مه‌ش سیفاتی پێچه‌وانه (الصفات السلبية) له‌م چوار چۆیه‌یه ده‌چنه‌ دهر وهك: دیرینی و له‌میژینه (القدم) و نه‌مری و هه‌رمان (البقاء)...

به‌هۆیه‌وه (بها): له‌و سیفه‌ته‌ده‌تاشری و دروست ده‌بیته نه‌وهك به‌خودی سیفه‌ته‌که، بۆیه ده‌لیین: خوا هه‌یه (موجوده، نالیین: خوا بوون (وجوده). ئاماژه‌یه بۆ خودی زاتی خوا (على نفس الذات): واته ئاماژه‌ ناگات بۆ شتیکی به‌دهر له زاتی خوا، چونکه زاتی خوای گه‌وره ئه‌ندیشه‌ ناگریته به‌بی بوونی ئه‌م سیفه‌ته، بۆیه ناوانراوه سیفه‌تی بوون (وجودی). به‌مه‌ش سیفاتی واتایی (معانی) و معنوی له‌م سیفه‌ته‌دا ده‌رده‌چن.

به‌بی ئه‌وه‌ی ئاماژه‌ بکات به‌ واتا و شتیکی به‌دهر و زیاد له زاتی خوای (دون معنی زائد عنها): شروقه‌ی وته‌ی: ئاماژه‌یه بۆ خودی زاتی خوا (على نفس الذات)^(۱). بوونی خوای گه‌وره بوونیکی ته‌واو و کامل و خودیی سه‌ربه‌خۆیه، واته: به‌ خۆی خۆی هه‌یه، هه‌یج هۆیه‌ك کاریگه‌ی تی نه‌کردووہ. له تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی

(۱) شرح الدردير على خريدة البهية و حاشية الصاوى عليه ۵۸. و شرح الباجورى على جوهره التوحيد ۴۹/۱.

خودی (ذاتی) ئه وهیه: که نه بوون قبول نه کات.

بوونی شته کانی تر (هموو شتیک جگه له خوای گه وره) ئه وا بوونیان به ناته واوی ههیه و شوینکه وتوو (تبعی) ن، واته: بوونی خوین له غهیری خوین دهست دهخن، په یوهستن به به دیهینه ره گه یانه وه. چونکه له تایه تمه ندیه کانی شوینکه وتن (تبعی) بریتیه له وهی که پیش و پاشی نه بوون بیت واته: خوئی له نیوان دوو نه بووندا بیت^(۱).

پیشتریش به تیروته سه لی له باسی یه که مدا دواین له سه ر بابه تی (بوونی خوای بالآدهست و خاوه ن شکۆ).

۲- سیفاتی پیچه وانه (سلبيه)

بریتین له پیچ سیفات:-

له میژینه و دیرینی (القدم)، نه مری و هه رمان (البقاء)، پیچه وانهی پهیدا بووه کان (مخالفة الحوادث)، بی نیازی و به خووه راوهستان (القیام بالنفس)، ته نهایی (وحدانية)^(۲).

که ده لئین سیفه تی (سلبی) مانای وانیه که ئه و سیفاتانه له خوای گه وره دا نین و ئه و سیفاتانه بو خوای گه وره بریار نادرین، ئه گه رنا ئه و کات پیویست ده بوو که سنوو بریار بدهین بو خوای گه وره بلئین که له ناوچوونی به سه ردا دیت و به به دیهینه راوان ده چیت، به لگو مه به ست له (سلبی) ئه وهیه: که هه ر سیفه تیک له و سیفه تانه شتیک له و شانیه ی ره تکرده وه که شایه نی خوای گه وره نین^(۳).

(۱) کبری الیقینیات الکونیه ۱۱۳.

(۲) الباجوری له (شرح الجوهرة ۵۰/۱). و الدردير له (شرح الخريدة و صاوي عليه ۵۸). و الطائي له (رسالة في التوحيد ۲۵). به و شیوهیه یان دیاریکردوو.

(۳) الصاوي على الدردير ۷۶.

جا سیفه‌تی له‌میژینه و دیرینی (القدم) ئه‌وه ر‌هت ده‌کاته‌وه‌و دژی ئه‌وه‌یه که خ‌وای گه‌وره سه‌ره‌تای هه‌بوویت، سیفه‌تی نه‌مری و هه‌رمان (البقاء) دژی ئه‌وه‌یه که خ‌وای گه‌وره ک‌وتایی هه‌بی‌ت..... به‌م شی‌وه‌یه. له‌ راستی دا سیفاتی پ‌یچه‌وانه (سلبی) له‌م پ‌ی‌نج سیفاته‌دا ک‌ورت نابنه‌وه، هه‌روه‌ک ئه‌مانه‌ش ده‌چنه‌ ر‌یزی سیفاته‌ پ‌یچه‌وانه (سلبی) که خ‌وای گه‌وره ک‌ور و خ‌یزانی نییه، نه‌ پ‌یکه‌اته‌یه‌کی ساده (بسیط) و نه‌ ل‌یک‌دراو و ئال‌وز (مرکب)ه، له‌ ناو شو‌ین و کاتدا نیه، ناکه‌و‌یتته‌ ته‌ن‌یشت و رو‌ویک‌ه‌وه، چه‌ندی ت‌ریش به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ ته‌نها له‌م پ‌ی‌نجانه‌دا ک‌ورتیان کرد‌ۆته‌وه، چونکه ئه‌مانه سه‌رچاوه‌ی ئه‌وانی ترن^(۱).

هه‌موو زانایان ک‌ۆکن له‌سه‌ر ئه‌م سیفاتانه و هه‌مووشیان باوه‌ریان پ‌یی هه‌یه.

۱- له‌میژینه و دیرینی (القدم):

سیفه‌تی له‌میژینه و دیرینی (القدم) بو‌ خ‌وای گه‌وره به‌ واتای ئه‌زه‌لی و هه‌ر بووی دی‌ت، واته خ‌وای گه‌وره سه‌ره‌تایه‌کی نیه که له‌وی‌وه بوون ده‌ستی پ‌یکرد‌ب‌یت و مه‌به‌ست له‌م سیفه‌ته‌ در‌یژی نیه به‌پ‌یی چه‌رخ و کات، چونکه کات و چه‌رخ دوو سیفه‌تی به‌دییه‌ن‌راوه‌کانن^(۲).

یان به‌ ده‌رپ‌ر‌ین‌یکی تر:

واتای له‌میژینه و دیرینی (القدم): نه‌بوون (عدم) پ‌یش بوونی خ‌وای گه‌وره نه‌که‌وت‌ۆته‌وه، جا خوا سه‌ره‌تای نییه^(۳).

سیفه‌تی له‌میژینه و دیرینی (القدم): پ‌یچه‌وانه‌و دژی به‌دییه‌تان و دروست بوونه.

(۱) هه‌مان سه‌رچاوه ۶۰. و الباجوري على الجوهره ۵۰/۱.

(۲) المسامرة على المسامرة ۲۲.

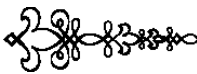
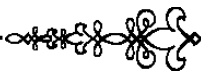
(۳) هه‌مان سه‌رچاوه، و شرح ابن فط‌ل‌ون‌غا على المسامرة، له‌ په‌راویزی: المسامرة

به لگهی عهقلی له سهر له میژینه و دیرینی (القدم) خوای پاك و بهرز:
 خوای گهوره نه گهر دیرین و له میژینه و بی سهرتا نه بیټ نهوا نهوسا ده بیته
 بدیهینراو و لیکه و ته، چونکه یان به دیهینه رو له میژینه یه یاخود به دیهینراو
 لیکه و ته یه و ناوه راستی نیه. و نه گهر خوای گهوره به دیهینراو بوایه نهوا پیویستی
 به به دیهینه ر دهبوو تا به دی بیټ، به دیهینه ره کesh خویشی پیویستی به
 به دیهینه ر دهبوو... بهم شیوه یه. له و کاته خول (دور) و زنجیره یی (تسلسل) پیویست
 ده بیټ و هر دوو کیشیان نهسته من، بویه پیویسته که خوای گهوره کوون و له میژینه
 بیټ^(۱).

به لگهی نهقلی له سهر له میژینه یی و دیرینی (القدم) خوای پاك و بهرز:
 نه م فه رمایشته ی خوای گهوره یه: ﴿الْأَوَّلُ﴾ له نایه تی: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ﴾
 الحید: ۳. واته: (نهو خوایه یه که مینه و له سهرتا وه هر هه بووه و کهس پیش نهو
 نه بووه، دوا هه مینه و کو تایه، کهس دوا ی نهو نامینیت "به نام نهو هر ده مینیت").

نه ندیشه و ته سه ور کردن سیفه تی له میژینه یی و دیرینی (القدم):
 شتیکی ناسانه له لای مروّف که تی بگات له سیفه تی به زهی و دادپه روه ری و
 شکو داری... له باره ی زاتی خوای گه ورده دا، چونکه مروّف له شوینه واری نهو سیفاتانه
 تی ده گات، و ده توانیت په یی ببات به و اتا کانی له ژیاندا به هو ی هه سته کانی، به نام
 له گهل نه وه شدا شتیکی شیای نه بوونه که مروّف په یی ببات به سیفه تی له میژینه و
 دیرینی (القدم)، و سیفه تی نه مری و هه رمان (البقاء)، چونکه ه یج وینه یه کی وای

(۱) شرح المواقف ۴۸۰، و المسامرة ۲۲ و شرح الخريدة للرددير ۶۰-۶۱ و الباجوري على الجوهرة ۱/۵۰ و
 الاقتصاد في الاعتقاد - امام الغزالي بيروت سالی ۱۹۶۹، ۹۲.

له لا نییه له ژبانی دا، له بهرئه وهی تایبته و په یوهستن به زاتی خوی پاک و بهرز. به لأم مانای وانیه که به خه یالیش هر ناتوانریت ئه ندیشهی ئه و دوو سیفته ته بکریت، چونکه عقل پیداکیری دهکات له سهر چه سپاندنی ئه م دوو سیفته ته - ههروهک له به لگه ی عقلیدا ئه وه مان روون کردوته وه -.

له وانیه عقل پهیی ببات به هاتنه بوونی یان به نه بوونی، له هه مان کاتیشدا عقل خوی بی توانیه له ئه ندیشه کردن و پهیی بردن به ناوهرۆکه که ی، له کۆنه وه فه یله سوفه کان و سهرجه م زانایان وتویانه: (عدم وجدان للشيء لا يستلزم عدم وجوده في الواقع) واته: پهیی نه بردن به شتیک مانای وانیه شته که له واقعیدا بوونی نییه^(۱).

۲- نه مری و هه رمان (البقاء):

واتاکه ی: ئه وه یه که خوی گه و ره هه می شه یی و نه مره و هه ر ده می نیت، و بوونه که ی کۆتایی نیه، و نا کریت نه بوون و له ناوچوونی به سه ردا بی ت^(۲).

نه مری و هه رمان (البقاء): پیچه وانیه ی له ناوچوون و نه مانه.

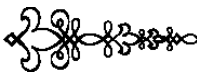
به لگه ی عقلی له سه ر نه مری و هه رمان (البقاء) ی خوی پاک و بهرز:

۱- ئه گه ر خوی گه و ره نه مر نه بوایه، ئه و مر دنی به سه ردا ده هات، و تووشی له ناوچوون ده بوو.

ئه گه ر تووشی له ناوچوون بوایه ئه و پئویست ده بوو به دیهینراو بی ت، و ئه گه ر به دیهینراو بوایه ئه و پئویستی به به دیهینر ده بوو، و به دیهینر ده کاش پئویستی به به دیهینر یکی تر ده بوو... به م شیوه یه، ئه و کاته خول (دور) و زنجیره یی (تسلسل) دروست ده بی ت و هه ر دوو کیشیان پوچه ئن، هه ر بۆیه هه رمان و نه مری خوی گه و ره چه سپاوه.

(۱) کبری الیقینیات الکونیه ۱۱۸-۱۱۹.

(۲) المسامره ۲۴.

۲- ئەگەر خۆای گه‌وره مردن و له‌ناوچوونی به‌سه‌ردا هاتبووايه ئەوا بئى سه‌ره‌تا و له‌میژینه نه‌ده‌بوو، و له‌به‌ر سه‌ماندن و چه‌سپاندنی ئەوه‌ی که خۆای گه‌وره بئى سه‌ره‌تایه و له‌میژینه‌یه ئەوا له‌به‌ر ئەمه‌ ناكریٲ كۆتایی هه‌بیٲ و له‌ناوچوونی به‌سه‌ردا بیٲ^(۱).

۳- ئەگەر دروست بوایه خۆای گه‌وره نه‌بوایه، ئەوا له‌ ناوچوونی دواى ئەوه‌ی که هه‌بووه پئویستی به‌ هۆیه‌ك ده‌بوو، و ئەمه‌ش شتیکی شیایوی بوون نییه، چونکه په‌سه‌ند کردن بئى ئەوه‌ی به‌سه‌ندکه‌ریکی هه‌بیٲ شیایوی بوون نییه و ناكریٲ.

۴- ئەگەر دروست بیٲ که خۆای گه‌وره له‌ناو بچيٲ، ئەوا یان ئەوه‌تا له‌ناو ده‌چيٲ:

أ- به‌خودی خۆی (به‌وه‌ی له‌ناوچوونی خۆی ده‌ره‌نجامی توانای خۆی و به‌هۆی هیزی خۆی بیٲ) ئەمه‌ش شتیکی پوچه‌له، چونکه سه‌لینرا که خۆای گه‌وره هۆی بوونی بوونه‌وه‌رانه، له‌ناوچوون قبول ناکات به‌هیچ شیوه‌یه‌ك، بۆیه پئویسته نه‌مرو هه‌میشه‌یی بیٲ هه‌روه‌ك چۆن له‌میژینه و بئى سه‌ره‌تا بووه.

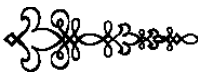
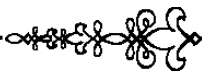
ب- نه‌بوو (معدم)یکی پيچه‌وانه‌و دژی بیٲ، ئەمه‌ش هه‌ر پوچه‌له، چونکه دژه‌که یان:

۱- کۆنه (قدیم): ئەو کاته پئویسته خۆای گه‌وره به‌ته‌واوی له‌گه‌ڵ ئەو نه‌بوونه له‌ناو بچيٲ هه‌ر له‌سه‌ره‌تاو له‌ بنه‌ره‌تدا، چونکه دوو شتی پيچه‌وانه‌و دژیه‌ك هه‌رگیز کۆنابنه‌وه، بیگومان بوونی خۆای گه‌وره‌ش سه‌لینرا.

۲- لیکه‌وته و به‌دیها‌توو (حادث): ئەو کاته پئویسته شته به‌دیها‌توو‌که له‌ دژه‌که‌ی که کۆن و میژینه‌یه هه‌لبچيٲ، چونکه شتی کۆن و له‌میژینه به‌هیژتره له شتی به‌دیها‌توو^(۲).

(۱) الدردیر علی الخریدة والصاوی علیه ٦١.

(۲) المسامرة ٢٤-٢٥. سه‌یری ئەمانه‌ش بکه: الإقتصاد فی الإعتقاد ٩٢ والباجوری علی الجوهره ٥١/١، والموافق ٤٧٠.

به لگهی نه قلی له سهر نه مری و ههرمان (البقاء) ی خوی پاک و بهرز:

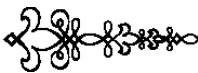
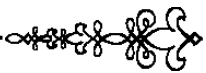
ئه م فه رمایشته ی خوی گه وره یه: ﴿وَالْآخِرُ﴾ له نایه تی: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ﴾
 الحدید: ۳. واته: (ئه و خوی به که مینه و له سه ره تا وه ههر هه بو وه که س پئش ئه و
 نه بو وه، دوا هه مینه و کو تیه، که س دوی ئه و نامینیت "به لام ئه و ههر ده مینیت")
 ئه م فه رمایشته: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ القصص: ۸۸. واته: (ههر چی شت هه یه
 تیا چوو وه له ناو چوو هه جگه له و زاته). و: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿۳۶﴾ وَبَقِيَ وَجْهٌ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ
 وَالْإِكْرَامِ ﴿۳۷﴾﴾ الرحمن: ۲۶ - ۲۷. واته: (هه موو ئه و که سانه ی له سه ره رووی زه وین،
 ههر هه مووی فه و تاوو تیا چوو وه ده بیت بمرن. ته نها زاتی په روهر دگاری خاوه ن
 بلندی ریزداری تو یه که ده مینیت هه و).

۳- پپچه وانهی په یدابوو ان (مخالفة الحوادث)

واتاکه ی: ئه وه یه که خوی گه وره به هیج یه کی که له شته به دیه یئرا وه کان ناچیت
 چ له بووندا بن یان به ره های نه بوو بن. جا مه به ست لی:
 خوی گه وره نه تن و جهسته (جرم) و نه روو که ش (عرض) و نه گشتی
 (الکلیه) و نه به شی (جزئیة)، به لکو پیویستی به کانی ئه م ناوبرا وانه ش نا کریت بو
 خوی گه وره بریار بدرین^(۱).
 تن و جهسته (جرم) تایبه تمه ندیه که ی ئه وه یه شوینیک داده گریت (تحیز)،
 روو که ش (عرض) تایبه تمه ندیه که ی ئه وه یه که پشت به جگه له خوی ده به ستیت، و
 پیویستی و تایبه تمه ندی گشتی (الکلیه) بریتیه له گه وره یی و تایبه تمه ندی و
 پیویستی به شی (جزئیة) بریتیه له بچوکی^(۲).
 دژه که ی سیفه تی پپچه وانهی په یدابوو ان: بریتیه له هاوینه ی په یدابوو ان.

(۱) واته: خوی گه وره هیج شتیک نیبه له مانه ی باسما ن کرد.

(۲) الباجوری علی الجوهره ۵۲/۱.

بەنگەى عەقلى لەسەر ئەمە:

١- ئەگەر خۆای گەورە پێچەوانەى پەیدابوو و بەدیھێنراوان نەبوايە ئەوا ھاوینە و چوونیک دەبوو لەگەڵیاندا، ئەگەر ھاوینە و چوونیک بوايە ئەوا ئەوکات دەچوو خانەى پەیدابووانەو، ئەگەر پەیدابوو و بەدیھێنراو بوايە ئەوا پێویستی بە پەیداکەر و بەدیھێنەرێک دەبوو، بەدیھێنەرەگەشی پێویستی بە بەدیھێنەر دەبوو... بەم شیوەیە، ئەو کاتەش خول (دور) و زنجیرەیی (تسلسل) پێویست دەبوو، و ھەر دووکیشیان بى گومان پوچەن، بەم پێیە سەلینرا و چەسپا کە خۆای گەورە پێچەوانەى پەیدابووانە.

٢- ھەر شتێ لەمەزینە و بى سەرھتا بوو ئەوا تیاچوون و لە ناوچوونى بۆ نیە، و ھیچ شتیکی پەیدابووش نیە تیانەجیت، چونکە شتیک لەم پەیبوووانە بى سەرھتا و لەمەزینە نین بۆیە پێویستە خۆای گەورە پێچەوانەى پەیدابوووان بێت^(١).

بەنگەى نەقلى:

ئەو فەرمايشتەى خۆای گەورە: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشورى: ١١. واتە: (ھیچ شتیک نییە لە وینەى ئەو زاتە "کە خۆای بپۆینەیه").

نەجواندنى خۆای گەورە بە پەیدابوووان، ئەم شتانە بەدواى خۆیدا دینیت:

١- خۆای گەورە ڕووکەش (عرض) نییە، چونکە:

أ- ڕووکەش پێویستی بە جەستەیه تا بەھۆیەو دەریکەویت و بێتە کایە، بۆیە ھەرگیز پێش بوونى جەستە ڕووکەش ناکریت ھەبیت، و سەلینرا و چەسپا کە خۆای گەورە بەدیھێنەریت.

ب- لەبەر ئەوەى پێویست بوون بە شتیک تا پێى ڕاوستیت و بێتە بوون سیفەتى پەیدابوو.

(١) ھەمان سەرچاوە.

۲- خۆای گەورە بەهەمان شیۆه کرۆک (جوهر) یش نییه:

أ- چونکه کرۆک (جوهر) په یوهسته به رووکه شهوه و رووکه شیش په یدابوو دهواته کرۆک (جوهر) یش پپووسته په یدابوو بیت.

ب- له بهرئهوهی ئەندیشهی پیکهاتن له جهند بهشیک و مانای شوینگرتن ده به خشییت.

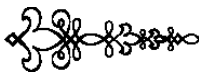
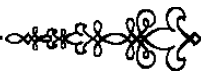
۳- خۆای گەورە جهسته نییه:

له بهر ئهوهی جهسته پیکهاتوو له کرۆکهکان (جواهر) و رووکه شهکان (أعراض)، و پیشتر سه ماندمان که هه دوو ناوبراو په یدابوو و به دیهینراون. به پپچه وانیه:

(مجسمه) کان که باوهریان وابوو خۆای گەورە جهسته یهکی راسته قینهیه، به لام راجیا بوون: ههندیکیان وتیان: له گوشت و خوین پیکهاتوو ههندیکی تریان وتیان: نورو رووناکیهکی درهوشاوهیه وهک دارپژراویکی سپی (السبيكة الابيضاء) ه و ههندیکی تریان وتیان: له سهه وینهی گهنجیکی بی مووه، و ههندیکی تر وتیان: له سهه وینهی به ساڵاچوو و پیره میردیکی ریش و قژ سپیه... پاک و بهرزی بو خوا له وه قسه پوچانهی له بارهیه وه دهیلین.

۴- خۆای گەورە وینه و رهنگ و بۆن و حالهتی دهررون و نهفسی (عوارض النفس) ی نیه وهک چیژو نازار و شادی، چونکه ئەمانه تایبهتن به جهسته وه.

۵- خۆای گەورە وهسف ناگریت به بچوکی یان گهورهی (مه بهست له گهورهی، گهورهی به رههست نهک گهورهی واتایی و مهعنهوی ههروهک ئه وه فرمایشتهی خۆای پاک و بهرز: ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ سبأ: ۲۳. واته: (هههرا خوا بهرزو بلندو گهورهیه).

6- شوینگر نییه^(۱):

ئهوهی له فهرمووده قودسیه که دا هاتوو: (ما وسعني أرضي و لا سمائي، و انما
رسعني قلب عبدي المؤمن) واته: زهوی و ئاسمان منیان له خو نهگرت به لگو دئی
بهندهم منی له خو گرت. مه بهستی ئهوهیه که دئی بهندهی من ههیهت و پزوزو شکو
و رهحه مهت و بهزیی منی له خو گرت.

فهرمووده قودسیه که ی تر: (وما يزال عبدي يتقرب الي بالنوافل حتى أحبه، فاذا
أحبهته كنتُ سمعه الذي يسمع به، و بصره الذي يبصر به، و يده التي يبطش بها و رجله
التي يمشي بها. و ان سألني أعطيته، و استعاذ بي لأعيدنه) واته: بهندهی من بهردهوام
بههوی ئه انجامدانی سوننه ته که نه وه لیم نزیك ده که وه ئه وه تا کو خو شمه ده ویت، جا
ئه گهر خو شم و یست، دهمه ئه و گو ییه ی که پیی ده بیستی و ئه وو چاره ی که پیی
ده بینئ و ئه و دهسته ی که شتی پیی ده گریت و ئه و لاقه ی که پیی ده پروات و
هاتو چو ی پیی ده کات. مه بهستی ئه وه یه: که خو شه و یستی خوا هه موو که سه که
داده گریت و ئاو یته ده بیت له گه ل خو شه و یستی بهنده، تا پییستی به وه نابییت به
سهیر جگه له خوای گه وه بکات.

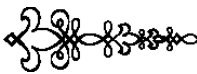
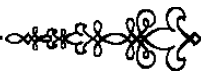
7- خوای گه وه ناکه وه یته ته نیشته و لا (جهة) تیک، له بهر ئه وه ی:

أ- چونکه ههر شهش ته نیشته و لا (جهة) ده که پهیدا بوو و به دیهینراون به هاتنه
کایه ی مرؤف و جگه له ویش، جا واتای سهروو (فوق): بریتیه له بهرام بهر بوونی
له گه ل سهری مرؤف واته له سهری مرؤفه وه به ره و ژوو یان سنوری ئاسمان ده ست
پیده کات له ئاست خالی ههره به رزی پشتی ئه و گیان له به ره ی که له سهر چوار پهل
ده پروات، ئا به مه ئه ئین ئاسمان، واتای خو اروو (السفل): بریتیه له وه ی که له لای
زهوی یه کسانه له گه ل پییه کانی مرؤف.

(۱) بروانه: سیفه تی به خو وه راوه ستان (القیام بالنفس).

فهرمووده ی: ((به ردهوام بهنده ی من)). بخاری له: (کتاب: الرهائوق - التواضع)

گیروایه ته وه. فتح الباری ۴۰/۱۱.

ئینجا تەنیشت و لایەکان بەشیوەبەهکی پڕژەیی دیاری کراون و راستەقینە نین، جا ئەگەر میروو بە بانیک هەلچوو ئەوا پرووی زەوی بۆ ئەو دەبیته لای سەرۆو، چونکە بەرامبەر پشتیەتی. ئەگەر هەر شتیکی پەیدا بوو بازەیی بوایه وەك تۆپ ئەوا هیچ یەکیك لهو تەنیشت و لایانە بوونیان نەدەبوو.

ب- خۆای گەورە بەبی سەرەتا هەر هەبوو و هیچ یەکیك له بوونە وەرانیشت نەبوون، چونکە جگە له خۆای گەورە هەموو شتیك پەیدا بوو، هەر وەك بەلگەمان لەمبارەبەووە خستەرۆو.

ج- تەنیشت و لا (جەهتە) تاییبەتەندی ئەو شتانەبە کە شوین دادەگرن، شوین داگرتنیش تاییبەتە بە کرۆك (جوهر) و جەستەو و پینشتەر ئەو وەرمان خستەرۆو کە خۆای گەورە لەم شتانە پاكە.

ئەگەر و ترا: بۆچی دەستەکان بەرەو ئاسمان بەرز دەکرینەو؟ وەئامی ئەدەمەو: بەوێی کە ئاسمان پووگەیی دوعا نزایە، هەر وەك چۆن کەعبە پووگەیی نوپژە. جا خۆای گەورە لە تەنیشت و لایەك نیە، بە پینچەوانەیی بۆچوونی: کرامیەکان: لای سەرۆویان بۆ خۆای گەورە بپاریاداو، بەبی ئەوێی لەسەر عەرپش جیگەر بووبیت.

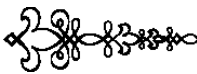
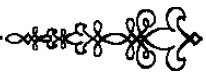
(مشبەه) و (مجمە) هەکان: بۆچوونیان وایە کە خۆای گەورە جیگەر بوو لەسەر عەرپش^(۱).

بە یەك دەنگی عەقلمەندان ئەمە پوچەل و بی بنەمایە.

۸- خۆای گەورە ناچیتە ناو چوارچێوەی کاتەو، و کاتی بەسەردا نایەت.

۹- جولان و جیگۆرین شیواوی زاتی پاکی خۆای گەورە نین.

(۱) سەرباری ئەوێی کە دەلێن خۆای گەورە جەستەیی نیە، ئەوا زۆریك له حەنبەلیەکان باوەرپیان بەوێە کە خۆای گەورە لەلای سەرەوێە و لەسەر عەرپش وەستاو. وە سەیری بەلگەکانیان و وتەیی زاناکانیان بکە لەم بارەو: لە: شرح العقيدة الطحاوية ۲/۲۵۱ و لاپەرەکانی دواتریش. و لوامع الأنوار البهية - سفارینی، جەدە سالی ۱۲۸۰ك، ۱/۱۹۰ و لاپەرەکانی دواتر.

۱۰- په‌یوه‌ندی نیوان خودی زاتی خوی گه‌وره نییه: چونکه خوی گه‌وره پیکه‌تیه‌کی به‌ش به‌ش نیه تا به‌شه‌کانی په‌یوه‌ندی به‌یه‌کتره‌وه بکه‌ن و بلکین به‌یه‌کتره‌وه... زاتی خوی گه‌وره په‌یوه‌ندی ناکات و نالکیت به‌شته‌کانی تر: بۆ نمونه زاتی پاکی خوی گه‌وره نا لکیت به‌جیهانه‌وه، به‌وه‌ی زاتی خوی گه‌وره ئاویتته بییت له‌گه‌ل جیهانه‌وه یان بییت و بجیت تیایدا.

۱۱- زاتی پاکی خوی گه‌وره شتیک نیه له‌ جیهان جیا بووبیته‌وه، چونکه پیکه‌وه‌لکان و جیا‌بوونه‌وه... هتد، سیفات و تابه‌تمه‌ندی په‌یدا‌بوو و به‌دیه‌ینراوه‌کانن و خوی گه‌وره په‌یدا‌بوو نییه.

۱۲- خوی گه‌وره وه‌سف ناکریت به‌ر‌ه‌نگ و شیوه‌یه‌ک. به‌پیکه‌وانه‌ی بۆ‌چوونی (مشبهة)‌کان، که خوی گه‌وره‌یان ئه‌چوواند به‌بوونه‌وه‌رو په‌یدا‌بووه‌کان.

۱۳- خوی گه‌وره یه‌ک ناگریت و ناچیتته ناو هیچ شت و جه‌سته‌و ته‌نیکه‌وه، به‌پیکه‌وانه‌ی:

نه‌صرانیه‌کان، باوه‌ریان وایه زاتی خوا یه‌کی گرتووه له‌گه‌ل جه‌سته‌ی مه‌سیح^(۱). زیاده‌ر‌ۆ‌چوووه شیعه‌کان ده‌لین زاتی خوی گه‌وره ئاویتته بووه له‌گه‌ل عه‌لی و کور‌و نه‌وه‌کانی.

زیاده‌ر‌ۆ‌چوووه صوفیه‌کان باوه‌ریان وایه زاتی خوی گه‌وره ئاویتته و تیکه‌ل بووه

(۱) وه‌ک ئه‌مانه‌تی زانستی، ئه‌وا به‌ پیوستی ده‌زانم نامازه به‌وه بدم که ده‌قه عه‌ره‌بیه‌که به‌م شیوه‌یه‌یه: (النصارى القائلین باتحاد جسده بجسد المسيح) ئه‌م ده‌قه عه‌ره‌بیه‌ و ئه‌گه‌یه‌نیت که خوی گه‌وره جه‌سته‌ی هیه (په‌نا به‌خوا)، به‌لام من وشه‌ی (جسده) به‌ زاتی خوام لیک دایه‌وه، چونکه کرۆکی باسه‌که خوی له‌خویدا پاک‌راگرتن و به‌دوورگرتنی خوایه له‌وه‌ی که جه‌سته‌ی هه‌بیته. (نوو‌سه‌ر) وشه‌ی جه‌سته‌ی لی‌ردا به‌کاره‌یناوه‌ گوزارشته له‌ بیروباوه‌ری نه‌صرانیه‌کان. (وه‌ر‌گێ‌ر).

لهگه له نهوانه ی له ریگای به ره و خواچووندا گه یشتونه ته گوتایی و ناکام^(۱).

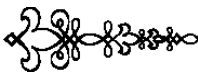
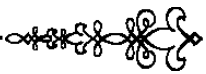
ئه وه ی خستمانه روو بریتیه له بیروباوه روو بوچوونی سه رجهم پیرو تاقمه نیسلامیه کان: له موخته زیله کان، ماتریدییه کان، ئه شعهریه کان و شیعه کان، بیجگه له (مشبهة) و (مجسمة) ه و جگه له وانیش که ناومان بردن.

ئه وه دهق (نص) انه ی که له رووکه شدا ئامازه ی ویچواندن (مشابهه) یان تیدایه :

چه ند دهقیك له قورئانی پیروژ و سوننه تی به ریژدا هاتوون، که چه ند سیفه تیکی خه به ری^(۲) دده نه پال په روهردگار، که ئه وه سیفاتانه ئامازه ی ویچواندن یان تیدایه وهك وهستان و جیگیر بوون (استواء) و هاتن (مجيء) و دابه زین (نزول)... که پاش که میکی تر دهخرینه روو.

(۱) بروانه: المسامرة ۲۵ و ۳۱ و شرح قاسم بن فطلوبغا علی المسایر ۲۵. و موافق و شرحه للجرجانی ۴۷۲ و ۴۷۴ و ۴۷۸ و الدردير و الصاوي عليه ۶۲ و ۷۲ و مقاصد الطالبین و شرحه ۲/۶۵ و لاپه رهکانی دواتریش، و عقائد الامامية للشيخ المظفر، دار نعمان - نجف ۳۶.

(۲) سیفه ته خه به رییه کان: له سۆنگه ی ئه وه وه که سیفه ته کان ی دیکه ی خوی بی وینه (سبحانه و تعالی) عه قل دهبانی که ده بی په روهردگار ئه وه سیفه تانه ی هه بن و تارادده یهك عه قل پینان ناشنایه و له گه ل چه مک و واتاکانی دهگونجی، به ئام سیفه ته خه به رییه کان، مه رج نییه عه قل به پیویستی بزانی که خوی کاربه جی ئه وه سیفه تانه ی هه بیئت، واته: نه له عه قلدا جیگیایان ده بیته وه که بزانی چۆن، نه عه قل پیویستیشیان دهکات، ئه گه ر گریمان خوی گه وره بو خوی نه یفه رموبویه من ئه وه سیفه تانه م هه یه، عه قل نه یده زانی که هه به تی! که واته: بویه پینان دهگوتری سیفه ته خه به رییه کان، چونکه ئه وه سیفه تانه له ریگه ی خه به رو هه والی پیغه مبه ری خواوه (عَلَيْهِ السَّلَامُ) به نیمه گه یشتوون و نیمه ده زانین که خوا ئه وه کۆمه له سیفه ته شی هه یه، ئه گه رنا عه قل ئه وه سیفه تانه پیویست ناکات). ئه م پیناسه یه م وه رگرتوه له کتییی: (نیمان و عه قیده ی نیسلامی له بهر روشتنایی قورئان و سوننه ت دا: م. علی باپیر ۲/۲۱۷ و ۲۱۸). (وه رگیپ).

سەربارى كۆك بوون و يەككەنگيان لەسەر ئەودى خواى گەورە بە پاك و بەرز و دوور بگرن لەو شتانەى شاينەى زاتى پىرۇزى ئەو نين، ئەوا لەگەل ئەوئەشدا لە بارەى ئەم دەقائەو دەقائەو زانايان زانستى كەلام دابەش بوون بۆ سى ڤا و بۆچوون ^(۱)، كە برىتين لەمانە:

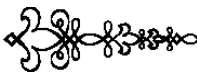
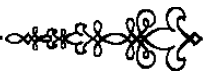
يەكەم: ڤاوەستان و خۆتى ھەل نەقورتاندىن (التوقف):

واتە ڤاوەستانى تەوا و بى ڤەنابردنە بەر تەئويل كردن يان كەوتنە ناو ويچواندىن (تشبيه)، ئەمە مەزھەبى پيشين (سلف)ە، ئەوانە باوەريان بەو سىفاتە خەبەريانە ھەبوو، و چۆنە وەك خۆى بەريان كردوو تيان ڤەراندوو، و خۆيان تى ھەل نەقورتانددوو بۆ زانينى ماناكەى يان تەئويل كردنى، لەگەل ئەودى ئەو دەقائەى كە پاك و بەرزى دەسەلمين و دەچەسپين زۆر زياتر و زاتر بوونە لەلاى ئەوان، بەھۆى روونى نيشانە و ئاماژە زۆرى و بۆريان، و شارەزا بوونيان لەودى كە ويچواندىن خواى گەورە بە ڤەيدابوووان شتىكى شياوى بوون نيبە و نادروستە. بۆيە زۆرىك لە پيشينان وتويانە: (چۆن ھاتوو ئەوا بيخويننەو) واتە: باوەرتان و ابىت كە لەلايەن خواى گەورە دابەزىنراو، خۆتان ھەل نەقورتين لە تەئويل و تەفسير و شروڤەكەيدا ^(۲).

لەبەر ئەودى تەئويل كردن شتىكى گوماناوى (ظني)ە لەوانەيە ھەلئەبىت، بۆيە

(۱) ابن جوزى باسى ئەم سى بۆچوونەى كردوو، وتويەتى: ((چەسپاندىن رووكەشى ئەم دەقائە لە دوو جۆر دەرناسچىت يان مەبەست لە چەسپاندىن رووكەشى ئەم دەقائە حەقىقەتەكەيەتى كە ئەمەش دەبىتە ويچواندىن (تشبيه)، چونكە ئاماژەى ھەستى ھەلئەدگريت ياخود مەبەستى لاينەى راستەقەينەكە نيبە ئەمەش برىتية لە تەئويل. ئينجا چ ويچواندىن چ تەئويل ڤيگەو ڤىبازى پيشان نيبە، بەلكو ڤىبازى پيشين (سلف) برىتية لە خۆ ھەل نەقورتاندىن، مەبەستى ئەو دەقائە بەبى ڤەنابردنە بەر تەئويل ياخود كەوتنە ناو ويچواندىن)). / دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۱۹۶ وەريگرتووہ لە: دفع شبهة التشبيه دانراوى: ابن جوزى.

(۲) مقدمة ابن خلدون چاپخانەى مصطفى محمد ۴۶۳.

ناکریت سیفاته‌کانی خوای گه‌وره به ته‌ئویل شرؤفه بکرین، بؤ ئه‌وه‌ی خو‌ی دوور بگریت له لادان و له‌رئ دهر‌چوون، پیویسته مانای ئه‌م سیفاتانه به‌خوای گه‌وره بسپیرین.

نیمامی (مالک‌ی کور‌ی (انس) ئه‌م فهر‌مایشته: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ طه: ۵. واته: (خوای گه‌وره به‌سهر ته‌ختی فهر‌مانر‌ه‌وایه‌تی خو‌یه‌وه وه‌ستاوه). به‌م وته‌یه‌ی ته‌فسیر کردووه ده‌ئیت: (الاستواء معلوم، و الایمان به واجب، و الکفیفة مجهولة، و السؤال عنها بدعة) واته: (استواء) زانراوه، باوه‌ر پی‌ووونی پیویسته، و چۆنیه‌تیه‌که‌ی نه‌زانراو و شاراوویه، و پرسیار کردن له‌م باره‌وه بیدعه‌یه. (ابن رشد) له‌مباریه‌وه ده‌ئیت: (سهره‌تای چه‌رخ‌ی یه‌که‌م گه‌یشته گه‌وره‌یی و چاکه‌ی ته‌واو، به‌هۆی به‌کاره‌ییانی ئه‌م وتانه - مه‌به‌ستی وته‌ی هاوشیوه‌ی وته‌که‌ی نیمامی مالیکه^(۱) - به‌بئ ئه‌وه‌ی په‌نابه‌رن بؤ ته‌ئویل کردن).

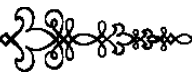
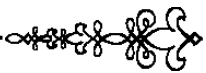
ئه‌م راو بۆ‌چوونه به‌رده‌وام بوو تا رۆژانی (أحمد‌ی کور‌ی (حنبل) و (یحیا‌ی کور‌ی (معین) و (اسحاق‌ی کور‌ی (راهویه)، ناوبراوان پشتی ئه‌م بۆ‌چوونه‌یان گرت، ههر زۆری نه‌خایاند، چونکه ئه‌م بۆ‌چوونه ئه‌وه له‌خۆی ده‌گریت که: (حه‌واله‌کرن و گواسته‌وه بؤ شتی نه‌ناسراو که هیچ مه‌به‌ست و ئامانجیکی دیاری نییه و لئی تی ناگه‌ین) ته‌نانه‌ت (ابن حزم) ئه‌م بۆ‌چوونه‌ی داناوه به (ده‌روازه‌یه‌ک که گۆتایه‌که‌ی به‌ وی‌چواندن - تشبیه - گۆتایی دیت)^(۲).

دووهم: که‌وتنه‌ ناو وی‌چواندن (تشبیه) و قولبوونه‌وه تیایدا:

که‌سانئ زاتی خوای گه‌وره‌یان به‌شتی تر چواند به‌هۆی باوه‌ر بوونیان به‌وه‌ی گوایه‌ خوای گه‌وره ده‌ست (ید) و پی (قدم) و پرووی (وجه) و.... هه‌یه، به‌مه‌ش

(۱) و مرگیر.

(۲) دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۱۹۱ و ۱۹۴ و ته‌ی (ابن رشد) له به‌شی (المقال) هاتووه، ج دار المعارف، ۶۵.

کهوتنه ناو بازنه‌ی جهسته برپاردانی راشکاوانه بو خوی گه‌وره، پیچه‌وانه‌ی نه‌و نایه‌تانه‌یه که به ره‌هایی خوی گه‌وره‌یان پاک‌گرتووه له‌و شته ناشیاوانه.

هه‌شیان بووه له‌بابه‌تی سیفاتدا که‌وتۆته ناو ویچواندنه‌وه وهک: چه‌سپاندنی لا و ته‌نیشته (جهته) و راپوه‌ستان (استواء) و دابه‌زین (نزول) و دهنگ و پیت و هاوشیوه‌کانیان بو خوی گه‌وره، جا نه‌م بوچوونه‌یان سه‌ری کیشا بو برپاردانی جهسته بو خوی گه‌وره، نه‌مه‌ش به‌هوی تووند ده‌ست گرتن‌یان به‌ته‌فسیرو شروقه‌ی پیت (حرف‌ی) بو نه‌و نایه‌ت و فه‌رموودانه‌ی له‌رووکه‌شدا ویچواندن و جهسته نه‌گه‌یه‌نن^(۱).

ئیبین جوزی حنبلی (یه‌کیکه له‌وانه‌ی که ده‌لئیت ویچواندن (تشبیه) نییه و ره‌تی ده‌کاته‌وه) ده‌لئیت: (بزانه که به‌گشتی فه‌رمووده‌ناسان (محدثین) نه‌وه‌ی تایبه‌ته به سیفاته‌کانی خوی گه‌وره‌وه به‌شپوه‌ی هه‌ستی وه‌ریان گرتووه، بو‌یه که‌وتوونه‌ته ناو ویچواندنه‌وه، نه‌مه‌ش له‌به‌ر نه‌وه‌بوو که تیکه‌لی شه‌رع‌زانان نه‌بوو بوون، تا بزانی نه‌و نه‌و نایه‌تانه‌ی فره‌واتا (متشابه‌ن) به‌پیی حوکی خوی هه‌لسوکه‌وتی له‌گه‌ل بکریت نه‌ک به‌رووکه‌ش)^(۲).

نه‌وانه چه‌ند تاقم و پیرپیکن، بو نمونه: (أصحاب الحديث)، (الحشویة) و له‌ناو نه‌واندا: مقاتلی کوری سلیمان سالی ۱۵۰ک توێژده‌وه (مفسیر). و (مشبهه‌کانی شیعه، وهک: (هشامی کوری حکم) که له‌سالی ۱۷۹ک مردووه، و تاقمی (کرامیة) شوینکه‌وتووانی (ابن کرام السجستانی) که له‌سالی ۲۵۵ک مردووه^(۳).

(۱) مقدمة ابن خلدون ۶۶۴.

(۲) تلبیس ابلیس ابن جوزی چاپخانه‌ی (المنیریة) ج ۲، ۱۱۳.

(۳) الملل و النحل - الشهرستانی (له‌گه‌ل په‌راویزی: الفصل) ج (أفیست المثنی) ۱/۱۳۷ و لاپه‌ره‌کانی دواتر. و بروانه: دراسات في الفرق و العقائد الإسلامية ۱۹۸-۲۰۰.

سییه‌م: ته‌ئویل کردن (تاویل):

ئه‌مه بۆ‌چوونی موخته‌زله بوو و دواتر - له‌گه‌ل چهند ده‌ستکارییه‌کی که‌م - موسلمانان به‌گشتی به‌شیعه و ئه‌هلی سوننه: ماتریدییه‌کان و ئه‌شعه‌ریه‌کان، ده‌ستیان به‌م بۆ‌چوونه‌وه گرت، و ئیمامی رازی له‌مباره‌وه ده‌لیت: (هه‌موو پی‌روو تا‌قمه ئیسلامیه‌کان دان ده‌نن به‌وه‌ی: پی‌ویسته رووکه‌شی هه‌ندی ئایه‌تی قورئان و هه‌وال ته‌ئویل بکریت)^(۱).

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌به‌لگه‌ی عه‌ق‌لی له‌لای ئه‌وان چه‌سپاوه که‌ خ‌وای گه‌وره پا‌که له‌ جه‌سته و تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی جه‌سته و شوین و لا و ته‌نیش‌ت (جه‌ة)، و ه‌یج ری‌گه‌یه‌ک نیه بۆ نه‌ه‌یش‌تنی وی‌چواندن (تشبیه) ته‌نها ئه‌و ری‌گه‌یه نه‌بیت که بریتیه له‌ ته‌ئویل کردنی ئه‌و سی‌فا‌ته خه‌به‌ریانه‌ی که له ده‌قه‌کاندا هاتوون.

کاتیک زانایان بینیان کردنه‌وه‌ی ده‌رگای ته‌ئویل زیانیکی گه‌وره‌ی هه‌یه بۆیه چه‌ندین یاسا و بنه‌مایان دانا بۆ ته‌ئویل، تا سه‌ر نه‌کیشیت بۆ یاری کردن به‌ ده‌قه‌کان به‌پیی هه‌واو هه‌وه‌س و بی گوی‌دانه بنه‌ماکانی شه‌ریعه‌ت و مه‌به‌سته‌کانی^(۲).

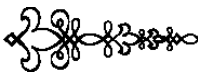
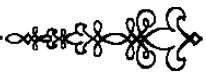
شیخ (عزال‌دین) ی کوری (عبدال‌سلام) وتی: (ری‌گه‌و ری‌بازی ته‌ئویل کردن به‌ مه‌رجی خۆیه‌وه نزی‌ک‌تره له‌ راستی و حه‌ق له‌ ری‌گه‌که‌ی تر)^(۳).

له‌ نمونه‌ی ئه‌و ته‌ئویله‌نه‌ی کردوویانه بۆ ده‌قه‌کانی فره‌واتا (متشابه) که‌ یه‌کده‌گریت له‌گه‌ل حه‌قدا و خ‌وای گه‌وره به‌ پاک ده‌گریت له‌و شتانه‌ی له‌ زاتی پاک و پیرۆزی ناوه‌شیته‌وه:

(۱) أساس التقديس - الرازي ٧٩، قاهرة ١٩٢٥.

(۲) دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ٢٠٣-٢٠٤. و بروانه: مقدمة ابن خلدون، ٤٦٤. المسيرة: ٣٤ و لایه‌په‌رمانی دواتر.

(۳) المسيرة ٣٤.

نُه‌و ده‌قانه‌ی که له پرووکه‌شدا مانای شوین و ته‌نیشت (جهه) ده‌گه‌یه‌نن:

۱- ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ طه: ۵.

(استواء) بریتیه له: زال بوون و ده‌ست به‌سهدا گرتن (استیلاء) و ده‌سه‌ئاتدار و

فه‌رمان‌ده‌وایی (الملك). وه‌ک وته‌ی شاعیر:

قد استوی عمرو على العراق من غير سيف و دم مَهْرَاق

واته: عه‌مرو زالبوو به‌سه‌ر عی‌رافدا به‌بی شمشیر و خوین پ‌شتن.

۲- ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ النحل: ۵۰.

له‌لای سه‌روهه بوون (فوقیة) واتاکه‌ی بریتیه له: به‌رزیتی له گه‌وره‌یی و

مه‌زنیدا، واته: فریشته‌کان له خوای گه‌وره ده‌ترسن له‌به‌ر به‌رزی و بلندیتیه‌که‌ی له

گه‌وره‌یی و مه‌زنیدا.

۳- ﴿فَإِنْ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾

﴿۲۸﴾ فصلت: ۲۸.

له‌لابوون (عندیة): واته هه‌لب‌زاردن و پ‌یزگرتن.

۴- ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ﴾ فاطر: ۱۰.

واته: خوای گه‌وره پ‌یی رازی ده‌بی‌ت. و گوفتاری شیرین (کلم الطیب) پرووکه‌ش

(عرض) ه، و پرووکه‌شیش نا گوازریتیه‌وه.

۵- ﴿تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ إِلَيْهِ﴾ المعارج: ۴.

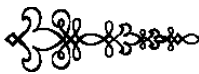
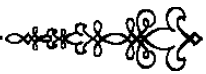
واته: به‌رز بوونه‌وه بو‌ئو په‌له‌یه‌ی که به‌ئه‌نجامدانی په‌رستش تیایدا نزیک

ده‌بی‌ته‌وه.

۶- ﴿ءَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ﴾ الملك: ۱۶.

(من في السماء): واته حوکم و ده‌سه‌ئاته‌که‌ی یان ئه‌و فریشته‌یه‌ی راسپ‌راوه به‌

سزا.

۷- ﴿ثُمَّ دَنَا فَدَدَّنَا ۖ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾ (۹) النجم: ۸.

(الدنو): نزیک بوونه وهی پیغهمبهر (ﷺ) له خوای گهوره به په رستش، نزیک بوونه وهش نه ندازه گراوه به (دوو کهوان و که متریش) ئه وهی بو ئه وه عه قله کان بتوانن نه ندیشه و ته سه وری بکه ن به هو ی شتی به ره هست.

۸- ئه وه فه رمایشته ی پیغهمبهر (ﷺ) که به که نیزه لاله که ی فه رموو: ((این الله؟)) واته: خوا له کوپیه؟، جاریه که ش ئامازه ی بو ئاسمان کرد.

پیغهمبهر (ﷺ) پرسیری کرد و فه رموی ((له کوپیه؟)) بو ئه وهی بوو تا بیرو باو وری ئاشکرا بکات، جا که که نیزه که ئامازه ی کرد بو ئاسمان، پیغهمبهر (ﷺ) ئه وهی زانی که که نیزه که بتپه رست نیه، و ئامازه ی که نیزه که یشی به وه ودرگرت که خوا به دیه پینه ری ئاسمانه، بو یه حو کمی باو ورداری به سه ر جاریه که دا.

ئهو دهقانه ی که له رووکه شدا مانای جهسته دهگه یه نن:

۱- ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ (۲۲) الفجر: ۲۲.

واته: فه رمانی گشتگیری خوا هات که پاداشت و سزا له خو ی ده گریت.

۲- ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ (۲۲) البقرة: ۲۱۰.

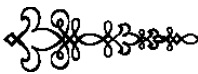
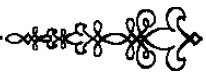
واته: سزای خوا بییت.

۳- ئه وه فه رمایشته ی له (صحیحین) دا هاتوو: ((ینزل ربنا تبارک و تعالی کل لیلة الى السماء الدنيا حين يبقى ثلثُ الآخر فيقول: من يدعوني فأستجيب له، و من يسألني فأعطيه، و من يستغفرني فأغفر له))^(۱) واته: په روه ردگاری پاک و به رزمان له سی یه کی گو تایی هه موو شه وی داد به زیت بو ئاسمانی دونیا، و ده فه رموویت: کی لیتم

(۱) البخاری کتاب الدعوات - باب الدعاء نصف الليل - فتح الباري (۱۱/۱۲۹).

و کتاب التوحید - باب قوله تعالى: ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ﴾ فتح الباري (۱۳/۴۶۴).

و صحیح مسلم - و بیژده که ی هی ئه وه - باب الترغيب في الدعاء و الذكر في آخر الليل و الاجابة

دهپارپتهوه تا وهلامی بدهمهوه، و کی داواکاری ههیه تا پیی ببهخشم، و کی داوای لی خوش بوون دهکات تا لیی خوش بم.

واته: فریشتهی پهروهردگارمان دادهبهزیت و له جیاتی خوا دهلیت.

ئهو دهقانهی که له رووکهشدا مانای وینه (صوره) دهگهیهنن:

ئهو فهرمایشتهی که (أحمد) و (شیخان) گپراویانهتهوه: که پیغهمبهر صلواته علیه وسلم فهرمووویهتی: ((اذا قاتل أحدكم أخاه فليجنب الوجه، فإن الله خلق آدم على صورته))^(۱).
واته: ئهگهر یهکیک به کیشه چوو لهگهه ل براکهی با خووی دوور بگریت لهوهی ئازار به دهموچاوی بیات، خوای گهوره ئادهمی لهسه وینهی خووی دروست کردوو. مهبهست له وینه (صورة): سیفتهه، وهك سیفتهی بیستن و بینین و ژیان و زانست، واته بهناو و بهشیویهکی پوخت هه مان سیفتهی هه^(۲).

ئهو دهقانهی که له رووکهشدا مانای نهنادام (جوارح) دهگهیهنن:

۱- ﴿وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ الرحمن: ۲۷

(وجه) واته: زاتی.

۲- ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ الفتح: ۱۰

(الید) واته: هیزو توانا.

ئهو فهرمایشتهی پیغهمبهر صلواته علیه وسلم: ((إن قلب بني آدم كلها، بين اصبعين من أصابع الرحمن كقلب واحد، يصرفه حيث يشاء))^(۳). واته: دلی هه موو ئادهمیزادهکان وهك یهك

(۱) مسند أحمد ۲/۲۴۴. و البخاری - كتاب الاستأذان - باب بدء السلام. / فتح الباري ۱۱/۳.

و صحيح مسلم للفظ له، كتاب البر - باب النهي عن ضرب الوجه ۴/۲۰۱۷.

(۲) دهکری راناوهکه له وشهی (صورته) بو خودی ئادهم بگهپتهوه. (وهرگیپ).

(۳) مسلم هیناویهتی: - كتاب القدر - باب تصريف الله تعالى القلوب كيف شاء ۴/۲۰۴۵.

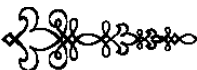
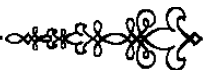
دل له نیوان دوو په نجهی خوادان، و چوڼ ویستی له سهر بیټ به و شوې د به دهیگوریت. مه بهسته له دوو په نجه (اصبعین): دوو سیفه تن له سیفه ته کانی خوا، که بریتیه له توانا (القدرة) و ویست (الارادة) ^(۱).

بهمه روون د هبیته وه که زور بهی موسلمانان له پیشین (سلف) و پاشین (خلف) کوکن له پاکدانان و دوورگرتنی له ویچواندن (تشبیه)، له گه ل نه وه شدا راجیا بوون له باره ی ریگه ی ته فسیر و شروفه ی دهقه فرهواتا (متشابهه) کان، نه م راجیا به ش به پی چرخ و سهده ی خوین بووه که تیایدا ژیاون، نه ویش ته نها راجیا به کی لاهو کی و شکلی بووه.

ته نها (مشبهه کان) له مه دا رای جیاوازیان هه بووه، که زاتی خوی گه وره یان به وینه جواندووه، بهم هویه وه سیفه تی جهسته ییان ددها پال خوی گه وره، به لام نه و (مشبهانه) قیمة ت و نرخ بو بوچوونه که یان دانانریت و حیسابی بو ناکریت له ته رازووی ره خنه یی زانستی دا کاتی به راورد ده کریت به دهقه کان، خوی گه وره فهدوویه تی: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمَّنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ آل عمران: ۷. واته: (نه و خوی به زاتی که که قورنای بو سهر تو "نه ی

محمد ^{صلوات الله عليه وسلم}) "نارده خواره وه، به شیک له نایه ته کانی دامه زراو پایه دارو روون و ناشکران، نه وانه بناغه و بنچینه ی قورنانه که ن و هه ندیکی تریشی واتای جوړاو جوړ هه لده گرن و به ناسانی نازانرین، جا نه وانه ی له دلایندا لاری و لادان هه به، حمز له حق و راستی ناکه ن، نه وانه شوین نه و نایه تانه ده که ون که مانای جوړاو جوړو فراوانیان هه به، بو نه وه ی فیتنه و ناشوب و ناکوکی و دوو به ره کی دروست بکه ن یان

(۱) بو نه م ته نویلانه سهیری: المواقف و شرحه ۴۷۲ و المسامرة ۳۶-۲۵ و الباجوري علی الجوهره ۸۱/۱-۸۴. بکه ن.

بۆ ئه‌وه‌ی لیکدانه‌وه‌ی هه‌له‌ی بۆ هه‌لبه‌ستن، له‌ حالیکدا که لیکدانه‌وه‌ی ئه‌و جووره ئایه‌تانه هه‌ر خوا خو‌ی به‌ ته‌نهایی ده‌یزانی‌ت).

٤- بۆ نیازی و به‌خۆوه‌ پاره‌ستان (القیام بالنفس):

بۆ نیازی و به‌خۆوه‌ پاره‌ستان (القیام بالنفس) دوو مانا ده‌گرێته‌ خۆ: به‌که‌میان: بریتیه‌ له‌وه‌ی پێویستی به‌شوین نه‌ییت.

شوین دوو ته‌فسیری هه‌یه‌:

١- ئه‌و خودو زاته‌ی که پێی پاره‌ستاو نه‌وه‌کو شوین، چونکه‌ نیشانه‌یه‌که‌ له‌وه‌ی که پێچه‌وانه‌ و جیاوازه‌ له‌گه‌ڵ په‌یدا بووان.

٢- خود (ذات) و شوین به‌یه‌که‌وه‌. (الغنیمی) وا ئه‌ئیت.

ده‌مه‌یان: بریتیه‌ له‌وه‌ی که پێویستی به‌ به‌ده‌یه‌نه‌ر نییه‌ تا په‌یدای بکات^(١).

پێچه‌وانه‌ی سیفه‌تی بۆ نیازی و به‌خۆوه‌ پاره‌ستان (القیام بالنفس) بریتیه‌ له‌: پێویست بوون به‌ غه‌یری خو‌ی.

به‌لگه‌ی عه‌ق‌لی له‌سه‌ر ئه‌مه‌:

١- به‌لگه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پێویستی به‌ په‌یدا که‌ریک نییه‌:

ئه‌گه‌ر پێویستی به‌ په‌یدا که‌رو به‌ده‌یه‌نه‌ریک بوایه‌ ئه‌وا ئه‌وسا ده‌بووه‌ په‌یدا بوو و به‌ده‌یه‌نراو، جا ئه‌مه‌ چۆن ئه‌ییت کاتیک پێشتر ئه‌وه‌مان خسته‌روو که خوای گه‌وره‌ پێویسته‌ بوونه‌ و بۆ سه‌رته‌تا و بۆ کۆتایه‌ به‌ زات و سیفا ته‌وه‌؟

٢- به‌لگه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پێویستی به‌ شوین نییه‌:

أ- ئه‌گه‌ر پێویستی به‌ شوین هه‌بوایه‌، ئه‌وا ده‌بووه‌ سیفه‌ت.

ئه‌گه‌ر سیفه‌ت بوایه‌، ئه‌وا ئه‌وسا خوای گه‌وره‌ وه‌سف نه‌ده‌کرا به‌ سیفه‌تی واتایی (معانی)، که‌چی ئه‌و سیفه‌تانه‌ پێویسته‌ له‌ خوای گه‌وره‌دا هه‌ر بێنه‌جی، به‌هۆی

جهخت کردنهوه بهلگهکان پیدایریان له مبارهیهوه کردووه، ئەمهش پوجهله ههر بویه سهلینرا که خوای گهوره پێویستی به شوین نییه ^(۱).

ب- شوینگر و جیگیر بوو (متمکن) پێویستی به شوین ههیه، چونکه به نهبوونی شوین ئەویش شیای بوون نییه، بهلام شوین پێویستی به شوینگر نییه چونکه دروسته شوین بهتال و بووش بیّت، بویه ئەو کاته گریمانی بوونی پێویست (إمكان الواجب) شیای بوون و نهبوون بیّت و پێویست بوونی شوین دیته کایه، که ههر دووکیان پوجهلن ^(۲).

بهلگه‌ی نه‌قلی له‌سه‌ر ئەمه:

ئهو فهرمایشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ ^(۱۵) فاطر: ۱۵. واته: (ئهی خه‌لکینه ئیوه هه‌ژارو نه‌دارن و هه‌میشه ناتاجی خوان، ههر ته‌نها خوايه که بێ نیازه و شایه‌نی سوپاسه). و ئەو فهرمایشته: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ العنكبوت: ۶. واته: (به‌راستی خوا بێ نیازه له هه‌موو خه‌لکی). ئەگه‌ر وترا: چۆن ئەندیشه و ته‌سه‌ور ده‌کریّت که خوای گه‌وره له هه‌یج شوینیکدا جیگیر نه‌بووبیّت و شوینگر نه‌بیّت؟

وه‌لامه‌که بریتیه له: ئەندیشه و ته‌سه‌ورکردنی شوین بۆهه‌ر جه‌سته‌یه‌ک، له دهره‌نجامی تیروانین و خویندنه‌وه‌یه بۆ بارو حاله‌تی جه‌سته‌کان که ده‌بینین شوینیکیان داگرتووه، به‌لام پێوانه و قیاس کردنی خوا له‌سه‌ر جه‌سته‌کان تا به‌سه‌لینین شوینگره، ئەوا بێگومان قیاسیکی پوجهله، چونکه هه‌یج هۆ (علة) یکی کۆکه‌ره‌وه نییه له نیوان بنچینه (ئه‌صل) و لق و پۆپ (فرع) دا، له‌به‌ر ئەوه:

عه‌قلی مرؤف سنورداره، و که‌م توانایه له په‌یهی بردن به زۆر شت، ههر چه‌نده بریار ده‌دات له‌سه‌ر بوونی چه‌ند شتیکی زۆر وه‌ک رۆح و عه‌قل له ناو جه‌سته‌دا و

(۱) هه‌مان سه‌رچاوه، و الدردير في شرح الخريده ۶۲.

(۲) المواقف و شرحه ۴۷۲.

کارەبا لەو تەلانیە کە بۆ پێدا رویشتنی ئامادەکراوە.... تاد، ئەگەر چی کرۆک و حەقیقەتە کە لە نەزانراوە و نەینێهە کە یەیی پێی نابردرێت.

کەواتە عەقڵی مرۆف ناتوانی پەیی بە زۆر شتی دەور و بەری ببات، جا کەواتە چۆن دەتوانی ئەندێشە بکات کە خۆی گەورە ناچیتە ناو شوینەو و شوینگر نیە؟ لەگەڵ ئەوەی کە عەقڵ بەی گومان دانی ناوە بەبوونی خۆی گەورە، کەچی ناتوانی پەیی بە خۆی خوا ببات و تەصەورپی بکات و تیی بگات؟ ئەوە بەسە بۆ مرۆف باوەرپی هەبێت بە بوونی خۆی گەورە و سیفەتەکانی، دواتر دۆش دادەمێنێت و سەر سوڕمانی دایدەگرێت لە ئاست تیگەیشتن و ئەندێشە کردنی. ئا ئەمە یە حەقیقەتی باوەر بە غەیب کە خۆی گەورە فەرمانی بە بەندەکانی کردووە کە باوەریان پێی هەبێت^(۱).

۵- تەنهای (وحدانية).

واتاکە: بریتیه لە تەنهای خوا لە زات و سیفەت و کردەووەدا. خوا بەیەگزانین لە زاتدا: بریتیه لە نەفی کردن و دوورخستەووەی چەندی لکاو (کم المتصل) کە بریتیه لە پیکهاتن، واتە: پیکهاتنی زات لە چەند بەشیک. رەتکردنەووەی (کم المنفصل) کە بریتیه لە زۆرتر بوون لە یەک (تعدد)، واتە بوونی دوو خوا یان زیاتر.

خوا بەیەگزانین لە سیفەتەکان دا: چەندی جیا (الکم المنفصل) رەتدەکاتەووە، کە بریتیه لە بوونی دوو سیفەت لە یەک رەگەز وەک بوونی دوو توانا و زیاتر. چەندی جیا (الکم المنفصل) رەت دەکاتەووە، کە بریتیه لە چەسپاندنی سیفەتی خوا بۆ غەیری خوا بەهۆی ویکچوونی سیفەتەکە، وەک ئەوەی زەید توانایەکی هەبێت شتی پێ بەدیپنێت و شتیش لە ناوبەرێت وەک توانای خۆی گەورە یان تاییبەت کردنی ویست بە هەندی شتی شیایوی بوون (ممکنات).

(۱) کبری الیقینیات الکونیة ۱۲۰-۱۲۱.

خوا بهیہ کزانین له کردهودا: چهنديتی جیا (کم المنفصل)^(۱) بهتہنہا رهندہ کاتہوہ، کہ بریتیه له چهسپاندنی کردهوی بهدیهینان و دروست کردن بو غهیری خوی گہورہ^(۲).

پیچہوانہی ئەم سیفہتہ: بریتیه له فرہیی و زۆر بوون له ذات و سیفات (لکاو و جیا) و کردهودا به جیا بوونہ (انفصالا).

به لگه‌ی پوچه‌ئی و رهندکردهوی هەر پینچ چهنديتییه‌کان

یه‌که‌م: به لگه‌ی رهندکردهوی چهنديتی لکاو (الکم المتصل) له ذاتی خوادا:

مه‌به‌ست له رهندکردهوی چهنديتی لکاو بریتیه له‌وی که: (خوی گہورہ پیئک نہ‌هاتووہ له چهنده بشیئک).

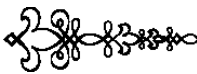
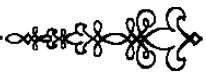
ئەگەر خوی گہورہ له چهنده بشیئک پیئک هاتبوايه، ئەوا ئەو کاتہ خوی گہورہ پیویستی بهو به‌شانہ دەبوو کہ لی پیئکھاتووہ و پیویستی به‌وش دەبوو کہ ئەو به‌شانہی پیئک هیئاوہ، جا له‌وکاتہ‌دا خوی گہورہ دەبیئتہ په‌یدابوو، بیگومان ئە‌م‌ه‌ش گریمانہ‌یه‌کی پوچه‌ئە، له‌بەر ئە‌وی پیئشتر ئە‌وه‌مان سه‌لاند و چه‌ساند کہ خوی گہورہ پیویستہ بوونہ (واجب الوجود).

دووہم: به لگه‌ی رهندکردهوی چهنديتی جیا (الکم المنفصل) له ذاتی خوادا:

مه‌به‌ست له رهندکردهوی چهنديتی جیا (الکم المنفصل) له ذاتی خوادا بریتیه له‌وی که: (خوی گہورہ تاکو تہ‌نہایه و هیچ هوشیوہو هابہ‌شی نییہ کہ به‌شدار بیئت له‌گه‌ئیدا له به‌ریوہ‌بردنی بوونہ‌وہ‌ردا).

(۱) الدردیر، سەرچاوی پیئشوو.

(۲) الدردیر، سەرچاوی پیئشوو.

ئەگەر خۇاى گەورە تاك و تەنھا نەبووايە ئەوا دەبوايە زۆر خۇا ھەبووبان، بەۋەى دوو خۇا يان زياتر ھەبووبان، ئىنجا ئەگەر دوو خۇا يان زياتر ھەبووبان ئەوا يان دەبوايە كۆك و تەبابوبان لەگەل يەكدا ياخود ناكۆك و دزىەك دەبوون:

۱- ئەگەر ھەر دووكيان كۆك بووبان لەسەر بەدبەھىنانى شتىك، بۇ نەمونە:

أ- ئەوا يان بەيەگەۋە ئەو شتە بەدیدیئن، ئەو كاتە پىۋىست دەبوو كە دوو ھىزى كارىگەرى تەۋاۋ كۆببەنەۋە لەسەر يەك شوینەۋار، بىگومان ئەمە پوچەلە.

ب- يان ئەۋەتا بە رىزبەندى بەدیدیەئىن (بەۋەى خۇاى يەكەم لە سەرەتادا بەدى بەئىئىت و خۇاى دوۋەمىش دووبارە ھەمان شت بەدى بەئىئىتەۋە)، ئەو كاتىش بەدەستەھىنانى ھەمان ئەنجام (تەھسىل ھاسىل) دىتە كايە، كە بەبى بەلگە ئەو گرىمانە پوچەلەكەى ديارە.

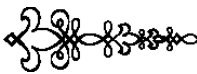
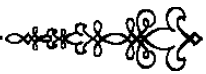
پ- يان ئەۋەتا خۇايەك لە دوو خۇا شتەكە بەدى دەھىئىت، و لەۋكاتدا بەدبەھىنەرەكە دەبىتە خۇا و ئەۋەى دوۋەم پوچەلە.

ت- يان ئەۋەتا ھەر يەك لە دوو خۇا بەشىك لە شتەكە بەدى بىئن، ئەو كاتىش دەسەۋەسانى و بى تۋانايى دەدرىتە پال ھەردوۋ خۇا، چۈنكە كاتىك تۋاناي يەككىيان تايبەت دەبىت بە بەشىك ئەوا دەبىتە رىگر لە بەردەم ئەۋەى خۇاكەى تر تۋاناي بەسەر ئەو بەشدا بچىت، واتە ھەر يەكەيان تۋاناي بەسەر بەشەكەى خۇپدا دەشكىت و ھىچ يەكشىيان ناتۋان كارىگەرى لە بەشەكەى تر بكەن، بۇيە ھىچ يەككىك ناتۋىت رىگە لەۋەى تر بگرىت، بىگومان ئەمەش بى تۋانايىيە، ھەموو ئەو گرىمانانە پوچەلن و ئەو رىگانەى كە سەرىش دەكىشن بۇ ئەم گرىمانانە بەھەمان جۆر پوچەلن، بۇيە گرىمانى بوونى دوو خۇاى كۆك و تەبا لە بنەرەتدا پوچەلە.

ئەم بەلگەيە پىۋى دەۋترىت بەلگەى ھاۋدەنگى (برھان التۋارد)، لەبەر درۋستبوونى ھاۋدەنگيان لەسەر شتەكە.

۲- ئەگەر ھەردوۋ خۇا ناكۆك بوون لەگەل يەكتر، بەۋەى يەكى بىەۋىت جىھان بەدى بىئىئىت و ئەۋەى ترىش بىەۋىت جىھان ھەر بە نەبوۋىي بەئىئىتەۋە:

أ- يان ئەۋەتا ۋىستى ھەر دوو خۇا بەيەگەۋە جىبەجى دەبىت، ئەو كات پىۋىست

دهبیّت که دوو دژیەك کۆبینهوه، ئەمەش بهی گومان پوچە ئە.

ب- یان ئەوهتا ویستی یهکیکیان جیبه جی دهبیّت، لهو کاتهشدا ئەوهی ویسته کهی جیبه جی نه بووه ئەوا پیویست دهبیّت که بی توانایی بدریته پالی، و ئەوهی تریش بی توانایی ددریته پالی بههوی ویکچوونیان. (ابن رشد) وتویهتی: ئەوهی فهرمانه کهی جیبه جی بووه، ئەو خوایه و ئەوهیتر خوا نییه.

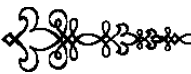
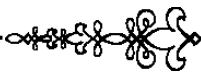
پ- ئەگەر ویستی هیچ یهکیکیان جیبه جی نه بوو، ئەوا پیویسته بی توانایی بدریته پال هه موویان، و ئەو کاته پیویست دهبیّت که دوو شتی دژیەك بهیه که وه لا بچن، و ئەمەش پوچە ئە.

بۆیه هه موو ئەو شتانهش پوچە لێ سهر بکێشن بۆی که بریتیه له بوونی دوو خوای ناکۆک. ئەو به لگه یه پێی دهوتریت به لگه ی تیکگیران (برهان التمانع)، بههوی تیکگیران و ناکۆک بوونیان.

جا که واته بوونی دوو خوای کۆکو تهبا یاخود ناکۆک و ناتهبا پوچە ل بووه وه، بۆیه پیویسته خوا تاک و تهنها بیّت^(۱).

دهکرئ ئەمه دیاری بکهین بهوهی ئیمامی (غزالی) له کتیبی (احیاء علوم الدین) دا وتویهتی: (به لگه کهی ئەم فهرمایشتهی خوایه: ﴿لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾ الأنبياء: ۲۲. واته: (ئەگەر له ههر دووکیاندا (له ئاسمان و زهویدا) چهند خوایه کی تر هه بوایه غهیری (الله)، ئەوه کاول و ویران ده بوون و به سه ره یه کدا تیکده چوون). شروقه کهی بریتیه له وهی که ئەگەر دووبن - ههر یه که یان خاوهنی سیقه تی خوایی بن، وهک ویست و توانای تهواو - و یهکیکیان ویستی له سه ر شتیک بیّت: جا ئەگەر ئەوهی دووه میش ناچار بوو یارمه تی ئەوهی یه که م بدات، ئەوا دووه مه که تیکشکاو بی توانایه، خوایه ک نییه که به توانا بیّت، ئەگەر ئەوهی دووه م

(۱) بروانه: المقاصد و شرحه ۶۱/۲-۶۲. و الدردير شرح الخريدة ۶۴-۶۵ و الصاوي عليه. و الباجوري شرح الجوهرة ۵۵/۱ و الوسيلة ۴۸.

توانای سه ریچی کردنی نهودی یه که می هه بیټ و ویسته که ی نه ویتز جیبه جی نه کات، نهوا نهو کاته نهودی دووم به توانا و تیکشکینه ره، نهودی یه که میس لاواز و بی توانایه بوئه نابیت خوابیت^(۱).

سیهم: به لگه ی ره تکر دنهودی چهن دیتی لکاو (کم المتصل) له سیفته تهکانی خوادا:

به لگه ی ره تکر دنهودی چهن دیتی لکاو (کم المتصل) له سیفته تهکانی خوادا بریتیه لهودی که: نه گهر خوی گه وره دوو سیفته تی له یه ک ره گه زدا هه بوو، بو نمونه وهک بوونی دوو توانا:

یان نه وهتا یه ک لهو دوو توانایه تهواو و کامله، لهو کاتیشدا توانای دووم بی هوده و به فیروچوو و بی که لکه.

یان نه وهتا هر دوو توانایه نا تهواون، لهو کاتیشدا که م و کوری دروست ده بیټ و هه موویشی بی که لکه و که موگوریش له سیفته تی خوادا شتی که شیایو بوون نییه. یا خود نه وهتا هر دوو توانا تهواو و کاملن، نهو کات پیویست ده بیټ که دوو هیزی کاریگه ر کوبنه وه له سه ر یه ک شوینه وار، نه مهش پوچه له، بوئه گرمانی بوونی دوو سیفته له یه ک ره گه ز شتیکی پوچه له.

چوارهم: به لگه ی ره تکر دنهودی چهن دیتی جیا (الکم المنفصل) له سیفته تهکانی خوادا:

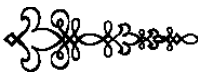
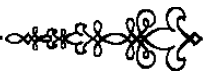
نه گهر هر شتی ک جگه له خوی گه وره سیفته تیکی هه بوو که به سیفته تی خوا بچیت، نهوا نهو کاته خوا به په یدا بووه کان ده چوو.

نه گهر به په یدا بووان بچیت نهوا ده بیټ خواش په یدا بووبیت،

نه گهر په یدا بوو بیت پیویستی به په یدا که ری ک هه یه، په یدا که ره که ی پیویستی

به په یدا که ره هه یه....

(۱) احیاء علوم الدین للامام الغزالی: ج میسر، سالی ۱۹۳۹، ۱/۱۱۳-۱۱۴. و المسامرة ۴۵.

بهم شیویه ئەو کاته پێویسته خولی (دور) و زنجیرهیی (تسلسل) روویدات، که هەر دوو کیشیان پوچه ئن.

بهم پێیه ئەو وتهیه پوچه ل دەر چوو که ده ئیت سیفه تی هاوشیویه سیفه تی خوای گهوره بوونی ههیه.

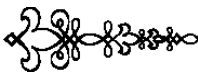
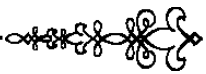
پینجه م: به لگهی رته کردنه وهی چه ندی تی جیا (الکم المنفصل) له کرده وهکانی خوادا:

به لگهی رته کردنه وهی چه ندی تی جیا (الکم المنفصل) له کرده وهکانی خوادا، بریتیه له وهی که: ئە گەر جگه له خوای گهوره کرده وهیه که له کرده وهکان - وهک به دی هینان و له ناو بردن ی هه بی ت ئەوا دهبوو هه وه ل و هاو به شی خوا، و بوونی هاو به ش شتیک نیه که شیایوی بوون بی ت، هه روهک پێ شتر خرایه روو له باسی رته کردنه وهی چه ندی تی جیا (الکم المنفصل) له زاتی خوادا.

به لگهی نه قلی له سه ر یه کتایی خوای پاک و بهرز:

ئهو فه رمایشته ی خوای گه وره: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (٢) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ (٣)﴾ الإخلاص: ١ - ٤. واته: ("ئهی محمد ﷺ)، ئهی ئیماندار " بلی: ئەو خوایه ی که ناوی - الله یه خوایه کی تا ک و ته نه یه " بی هاو ل و هاو تایه ". خوا زاتیکی پایه دارو ده سه ئاتداره، نیازی به کهس نییه هه مووان ئاتاجی ئەون، هه ر ئەو ده توانی ت به ئاو ناخو شی لابه ری ت و پێویستی و داخو زیه کانمان جیه جی بکات. هه یج که سی لی نه بووه له که سیش نه بووه، هه رگیز هاو تاو هاوشیویه ده سه ئاتداریکی تر نیه که له به رام به ری وه بوه ستی ت و هاوشانی بی ت).

﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ۝ (١١٣)﴾ البقرة: ١٦٣. واته: (خوای ئیوه خوایه کی تا ک و ته نه یه، جگه له و زاته خوایه کی تر نییه، هه ر ئەو خوایه ش به خشنده و میهر بان و به به زه ییه). ﴿وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ۝ (١١٣)﴾ محمد: ١٩. واته: (ئهی ئینسان!! ده ی که واته چاک بزانه و د ئنیابه

جگه له خوا، هیج خواجه کی تر نییه). ﴿لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾
 الانبياء: ۲۲. واته: (ئه گهر له ههر دووکیاندا (له ئاسمان و زهویدا) چهند خواجه کی تر
 هه بوایه غهیری - الله -، ئه وه کاوڵ و یران ده بوون و تیکده چوون به سه ر یه کدا).
 ﴿مَا أَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ
 عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾ (۹۱) المؤمنون: ۹۱. واته: (هه رگیز خوا که سی
 نه کردووه به رۆله ی خو ی و هیج خواجه کی له گه لدا نیه، چونکه ئه و کاته هه ر
 خواجه ک ده چوو به لای دروستکراوه کانی خو یه وه و هه ندیک ی خو ی بلن د ده کرد
 به سه ر هه ندیک ی تر دا (ئه وسه بوونه وهر تیکده چوو)، پاکی و بیگه ردی بو زاتی خوا یه
 له به رام به ر ئه و شتانه وه که (خوا نه ناسان) هه ل ی ده به ستن و ده ی ل ی ن).

کاریگه ری عه قیده و بیروباوه ری یه کتاناسی له ژیا ندا

بیروباوه رو عقیده ی یه کتاناسی کاریگه ری گه و ره ی هه یه له ژیا نی موسلماندا. که
 ده یه ی ن ی ته دهر له تاریکی و ده ی خاته ناو رووناکیه وه، جیاوازی ژیا نی موسلمان له گه ل
 ژیا نی بی دین و هاوبه ش دانهر، له م خا لانه ی خواره وه دهر ده که و ی ت:
 ۱- باوهر بوون به خوا ی گه و ره، به وه ی که تا ک و ته نه یه و زانیاری به مرؤفد
 ده دات که: ئاسمانه کان و زهوی پهروه دگاریکی هه یه که سه ر په رشتی و چاودیری ئه و
 شتانه ده کات که تیا یاندا یه و رزق و رۆزیا ن پی ده به خشیت و په روه رده یان ده کات.
 و فیری ده کات که هیج شتیک له و بوونه و هه رده دا نییه که بی نیاز بی ت و
 پیویستی به خوا ی گه و ره نه بی ت.

به لثم هاوبه ش دانهر و بی دین ئه و بوچوون و بیروباوه ری نییه.

۲- باوهر بوون به یه کتایی خوا ی گه و ره سه ر به رزی و عیزه ت له ناخی مرؤفدا
 ده چینی ت و گه شه ی پی ده دات. هه ر خوا ی گه و ره خاوه ن توانایه و هیج زیان گه یه نه ر
 و سوود گه یه نه ر و ژیی نه رو مردن به خشیک نیه جگه له خوا ی گه و ره، بو یه موسلمان
 سه ری خو ی بو هیج که سی ک نا چه مینی ته وه و له به ر دهر گانه ی هیج که سی ک
 نا پار ی ته وه و نا کو زی ته وه، له شکو یی هیج که سی ک غهیری خوا ی گه و ره ترس

داینagrیت.

بهلام هاوبهش دانهر و بی دین وای بوئی دهچیت که جگه له خوای گهوره کهسانی تریش توانای سود و زیان گه یاندنیان هه یه، بوئه دهپارپته وه و لپی دهرسیت.

۳- باوهردار بوون به یه کتایی خوای گهوره و خو به که مزانی و خاکی بوون (تواضع) له ناخی مرؤفدا دهرپوینیت. بوئه نایبینیت که فیز لیبدات به سهروته و سامان و توانا و دهسه لات و لیها تویی و توانا. به لکو ده لیت: ئه مه به خششه له لایهن خوای پاک و پایه به رزه وه.

به پیچه وانهی هاوبهش دانهر و بی دین که فیز لی ددات کاتی به خشش و نیعمه تیکی کهم خایه نی پیدرا، به لووت به رزی به سهر غهیری خوئی هه لده کیشیت.

۴- باوهردار بوچوونی وایه که سه رکه وتن و سه رفرازی ته نها به هوئی پاکسازی نهفس و دهر وون و ئه نجامدانی کرده وئی چاک و چاکه کاری و پاریزکاری و ته قوا، به دهست دیت.

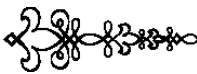
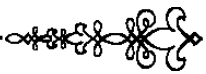
بهلام هاوبهش دانهر ده لیت: کورپی خوا بووته که فارهت و تاوان هه لومرپنمان یان ئیمه کورپو نه وه و خوشه ویستی خواین، بوئه به هوئی تاوانه کانمان سزامان نادات یاخود داوای شه فاعهت ده که یین له گهوره و پیاوچا کانمان یان به هوئی نه زرو قوربانی کردن بو خواکان.

کهسی بی دین، ده لیت: ئیمه پرسیارمان لی ناگریت له بارهی کرده وه کانمانه وه، چونکه هه واو ئاره زووی نهفسی و دهر وونی خوای ئه وانیه.

۵- باوهردار بی ئومیدی تووش نابیت، به لکو دلنیا یه و دهر وونی پره له ئارامی و ئومید، ئه گهر سوکایه تی پی بگریت و سزاش بدریت.

بهلام هاوبهش دانهر و بی دین ناتوانی دلی خوئی رابگریت له کاتی ناخوئی و چه رمه سه ری دا و له وانیه بی ئومیدی وای لی بکات په نا به ریته بهر خو کوشتن.

۶- باوهردار هیژیکی گه وره ی هه یه له ورپوه وه به ره و پی شچوون و ئارامگری و چه سپاوی و پشت به خوا به ستن، و ئه گهر دادوهر بوو ته نها مه به ستی ده ستخستنی ره زامه ندی خوای بالاده ست و خواهن شکوئی، و خه می ته نها به رپا کردنی

دادپەرورەریە، چونکە ھیزیکی بەرزى لە پشته کە پشتى دەگریت و چاودیری و ئاراستەى دەکات.

بەلام ھاوبەش دانەر و بى دین چاوەرپی ئەو شیوەو جوۆرە ھیزە ناکات، بۆیە لەو کاتەدا ئەو وورەو ھیزو پشت بەخو بەستەنى نابیت کە باوەردار خاوەنیەتی.

۷- باوەردار چاوەنەترس و بویرە، چونکە ئەوەى مرؤف ترسنۆک دەکات و ورەى دادەمرکینیتەو، دوو شتە:

أ- خۆشویستنى نەفس و سەرەوت و سامان و خانەوادە.

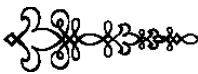
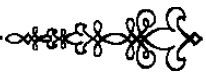
ب- باوەرپی وایە کە یەگێک ھەيە جگەلە خوا بيمرینیت، و توانای ھەيە بە فیلیک لە فیلەکان مردن لەسەر خۆى لاابیات.

باوەردار برۆای وایە کە خاوەنى نەفس و سەرەوت و سامان و خانەوادە ھەر خۆای گەورەيە، خۆای مەزن مردن دەبەخشییت لەو کاتەى کە بى دواکەوتن بۆى دیارى کردوو، لەو کاتەدا پیاو لە جەنگ ناترسیت، بۆیە ھیج کەسیک نیە بویرو چاوەنەترس بە ئەندازەى باوەردارى راستەقینە. بە پێچەوانەى کەسى بى دین و ھاوبەش دانەرى ترسنۆک، کە ترس دەیگریت لەکاتى پیکدادانى ھیزەکان و بینینی دوژمن.

۸- باوەر پیزی مرؤف زیادو بەرز دەکات، و قەناعەت و بەرزى و بى نیازی لە ناخى دا دەروینیت، دلى لە چاوجنۆکى ورژدى و چرووکى و ھەست و سۆزى نزم و پەست و سىفەتى ناشرین پاك دەکاتەو، پزق و رۆزى تەنھا بەدەستى خۆایە، ھەموو سەرکەوتن و زێرکەوتنیك بە دەستى خۆای گەورەوھەيە.

بەلام کەسى بى دین و ھاوبەش دانەر، بەندەى چاوجنۆکى و خراپەکەيەتى، خەفەت و خواستیكى بەدەستھینانە چ بە ریگەى شەرعى یاخود ناشەرعى.

۹- باوەر وا لەمرؤف دەکات کە پابەند بیت بە یاسای خۆای گەورە، و ئەو یاسایە بپاریزیت. جا ئەگەر شەو و رۆژ خۆى بەتەنھا بیت، ئەوا دەزانیت کە خۆای گەورە چاودیری دەکات و لیى دەپرسیتەو لەسەر ھەموو شتیكى بچوک و گەورە، بۆیە دەیبینی خیرایە لە ئەنجامدانى چاکەکان و فەرمان بەچاکە و پیگری لە خراپە

دهکات. پَینماکاره دهر وونیه‌که‌ی هانی دهدات له‌سه‌ر چاکه‌کاری و ریگری لی دهکات له هەر خراپه‌یه‌ک. به‌لام بی دین و هاوبه‌ش دانهر بر‌وای به‌هیچ شتیکی له‌وجۆره نییه^(۱).

۳- سیفه‌ته واتاییه‌کان (معانی)

بریتین له‌حهوت سیفه‌ت:

توانا (القدرة)، ویست (الارادة)، ژیان (الحياة)، بیستن (السمع)، بینین (البصر)، دوان (الكلام)^(۲).

مه‌به‌ستمان له‌وه‌ی ئەوانه سیفاتی واتایی (معانی)ن: بریتیه له‌وه‌ی که هەر یه‌کیک له‌م سیفه‌تانه بوونیکی واتایی (معنی وجودی)ه، و په‌یوه‌ستن به‌زاتی خوای پاک و به‌رزوه. بۆیه ناو‌راوه سیفه‌تی زاتی: چونکه لیی جیا ناییت‌وه.

که ده‌لیین بوونی (وجودی)ه: واته بوونیکی له‌میژینه‌و کۆنی هه‌یه له‌خودی خۆیدا وه‌ک زانستی خوای گه‌وره، و بوونیکی په‌یدا‌بووشی هه‌یه وه‌ک زانستی نییه^(۳).

له‌سه‌ر ئەم به‌شه‌یه که موخته‌زیله و ئەشع‌ری و هاو‌راکانیان مشتوم‌ریان هه‌یه^(۴).

(۱) مبادئ الاسلام ۷۱-۷۷.

(۲) ماتریدییه‌کان سیفه‌تیکی تریان بۆ سه‌ر ئەو حهوت سیفه‌ته زیاد کردووه که بریتیه له سیفه‌تی به‌دهییه‌نان (تکوین) که له‌وه‌ر مایشته‌ی خوای گه‌وره‌دا ناماژهی بۆ کراوه: ﴿كُنْ فَيَكُونُ﴾ واته: بیه راسته‌وخۆ شته‌که ده‌ییت. مه‌به‌ستی ماتریدییه‌کان له‌مه: سیفه‌تیکی کۆن له‌میژینه‌ی خوایه و په‌یوه‌سته به‌زاتی پر‌ۆزه‌وه و تاییه‌ته به‌و شتانه‌ی ده‌جنه‌ شی‌اوه بوون (المکنات)، و کاریگه‌ری ده‌کات له‌و شته‌دا به‌وه‌ی به‌دی ده‌ییت به‌پیی ویستی خوا، وه‌ک به‌دهییه‌نان و ژیان به‌خشین و مراندن و دیاری کردنی خۆشه‌خت یان به‌دبه‌خت.

(۳) الدردير والصاوي عليه ۷۶ و الوسيلة ۴۹۱.

(۴) شرح المقاصد ۷۲/۲.

مشتومر له‌سه‌ر سیفه‌ته واتاییه‌کان (معانی)

هه‌موو موسلمانان به فه‌یله‌سوف و زانایانی که‌لامه‌وه، کوژکن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره‌یه‌که و تاکه، و خاوه‌نی هه‌موو ئه‌و سیفه‌تانه‌یه که ته‌واو و کامل و په‌یوه‌ستن به‌زاتی خوای پاک و به‌رزوه، ئه‌و سیفه‌تانه‌ش که خوای گه‌وره‌پائی داوته‌لای خوئی، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا راجیا بوون له‌لیکدانه‌وه‌و ته‌فسیر کردنی سیفه‌ته‌ واتاییه‌کان، و بو دوو را دابه‌ش بوون:

یه‌که‌م: رای زۆربه‌ی ئه‌شعه‌ری و ماتریدییه‌گانه، که بریتیه له‌وه‌ی:

خوای گه‌وره‌بیسهره‌به‌و سیفه‌ته‌ی که ناوی بیستن (سمع)ه، بینهره‌به‌و سیفه‌ته‌ی که ناوی بینین (بصر)ه، زانایه‌به‌سیفه‌تی زانین (علم)، به‌توانایه‌به‌سیفه‌تی توانین (قدرة)، زیندوووه‌به‌سیفه‌تی ژیان (حياة).

ئه‌م سیفه‌تانه:

۱- بی‌سه‌ره‌تان، واته: په‌یدابوو نین، چونکه خوای پایه‌به‌رز پپووسته‌بوون (واجب الوجود)ه، بو‌یه‌شتی په‌یدابوو به‌خودی خوئی راوه‌ستاو و بی‌نیاز نییه.

۲- راوه‌ستاو به‌زاتی خواوه، واته ئه‌و سیفه‌تانه‌شتیک نین بی‌نیازو به‌خۆوه راوه‌ستاو بن، واته: بوونیک‌کی دهرکی سه‌ربه‌خۆ نین.

۳- ئه‌و سیفه‌تانه‌شتیک‌کی جیا نین له‌زاتی خوای گه‌وره، و خودی زاتی خوای گه‌وره‌ش نین، به‌لکو زیادن له‌سه‌ر زاتی خوای گه‌وره^(۱). واته: ئه‌ندیشه‌و ته‌سه‌ور ناکریت که زات و سیفات له‌یه‌ک ناترازیین له‌پرووی بوونه‌وه، ئه‌گه‌رچی له‌پرووی واتا زات جیا بی‌ت له‌واتای سیفه‌ت^(۲).

له‌وکاته‌دا سه‌ر ناکریتت بو‌گریمانی بوونی جه‌ند خوایه، چونکه نامۆیی و لی‌ک ترازان له‌نیوان سیفه‌ت و زاتدا نیه، و هیچ گو‌ی‌زرانه‌وه‌وه‌ه‌ئوه‌شانه‌وه‌یه‌ک نییه له‌

(۱) المسامرة ۷۰ و المواظف ۴۷۹.

(۲) المسامرة ۷۲ و الصاوي على الدردير ۸۹.

نیوانیان دا^(۱).

هه‌ندی له به‌لگه‌کانیان، ئەمانه‌ن:

۱- خوای گه‌وره له کتێبه‌گه‌ی دا و له‌سه‌ر زمانی پی‌غه‌مبه‌ره‌گه‌ی ئەو سیفه‌تانه‌ی پالداوته‌ی لای خو‌ی، و مه‌به‌ست له واتای وشه‌ی زانا (علیم) له زماندا: بریتیه‌ له‌و زاته‌ که زانستی هه‌یه، واتای به‌توانا (قدیر): بریتیه‌ له‌ زاتیک خاوه‌ن توانا بی‌ت.... تاد هه‌موو ئەو سیفه‌ت و هاوه‌ڵناوانه‌ی که داتا‌شراون. ته‌نانه‌ت شتیکی نه‌گونجاو مه‌حاله‌ له‌لایه‌ن زانایانی زمانه‌وه: زانایه‌ک هه‌بی‌ت به‌بی‌ زانست، و هه‌روه‌ک ئەسته‌مه‌ زانست هه‌بی‌ت به‌بی‌ بوونی زانراو، و ناشکریت هه‌یج یه‌کێک له‌م وشانه‌ واتاکه‌یان بگۆرپیت مه‌گه‌ر به‌ به‌لگه‌یه‌کی بره‌ر (قطعی) نه‌بی‌ت، هه‌یج گومانێ نه‌بوو تا پاساو بدات به‌ گۆرینی واتاکان چ‌ جای بوونی به‌لگه‌^(۲).

۲- ئەگه‌ر سیفه‌تی زانست خودی زات بوایه، و سیفه‌تی توانا خودی زات بوایه، هه‌روه‌ک ئەوانی تر ئەلێن، ئەوا ئەوسا پی‌ویست ده‌بو که سیفه‌تی زانست خودی سیفه‌تی توانا بوایه، هه‌ردووکیان هه‌ر یه‌ک واتایان ده‌گه‌یاند، ئەمه‌ش بی‌گومان پوچه‌له‌، هه‌مان حاله‌ت له‌سه‌ر هه‌موو سیفه‌ته‌کانی تریش جی‌به‌جی ده‌بی‌ت که بانگه‌شه‌ی ئەوه‌یان کردوو که بریتین له‌ خودی زاتی خوای گه‌وره^(۳).

۳- ئەگه‌ر سیفه‌تی زانستی خوای گه‌وره خودی زات بوایه، ئەوا سیفه‌تی زانست - بو نمونه - ده‌بووه پی‌ویسته بوون و په‌رس‌تراو به‌ده‌یه‌نه‌ری جیهان و خاوه‌نی هه‌موو

(۱) له‌به‌ر ئەمه‌ پی‌ویست بوو که نه‌صرا‌نیه‌کان به‌کافر دابنرێن، چونکه بر‌وایان وابوو که زات له‌گه‌ڵ سیفه‌ت دوو شتی له‌یه‌ک جیان، ده‌کریت گوی‌زانه‌وه‌و لیک‌ترازان له‌ نیوان زات و سیفه‌تدا بی‌ت./ شرح رمضان أفندي على العقائد النسفية، استنبول سالی ۱۳۱۴هـ، و الصاوي لا ۸۹ و دراسات في الفرق ۲۴۰.

(۲) المسامرة ۷۱.

(۳) المواقف و شرحه ۴۸۰.

سیفه‌تیکی ته‌واو کامل^(۱).

دوووم: ئەمه مه‌زه‌هبی موعته‌زیه و فه‌یله‌سوف و ئیمامیه‌کانه:

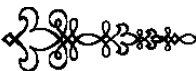
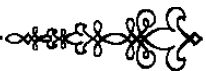
که بریتیه له لابرده و نه‌فی کردنی هه‌موو ئەو سیفه‌تانه‌ی غه‌یری زات،
واته خوا زانایه به‌زاتی خو‌ی به‌ب‌ی زانست، به توانایه به زاتی خو‌ی به‌ب‌ی هی‌ز و
توانا، بیسه‌ره به‌زاتی خو‌ی به‌ب‌ی بیستن، ئەوانه وتیان: ته‌نها یه‌ک زات کۆن و
له‌میژینه‌یه و دروست نییه چ‌هند زات‌یک به‌یه‌که‌وه کۆن و له‌میژینه‌وه بی
سه‌ره‌تابن^(۲).

(۱) المقاصد و شرحه ۷۳/۲.

(۲) المواقف و شرحه ۴۸۰. و شرح ابن قطلوبغا على المسایرة ۷۱ و الاقتصاد في الاعتقاد و شرحه ۱۵۰
و ۱۵۵ وحاشية محمد محيي الدين عبدالحميد على المسایرة ۷۰-۷۳ و المقاصد و شرحه ۷۲/۲ و
العقائد المامية: شيخ محمد رضا مظفر ۲۹ و الشيعة بين الأشاعرة و المعتزلة: الحسنی/۱۹۲
ومريگرتوه له: كشف الحق و نهج الصدق: علامة الحلي ۲۱.

به‌لام موعته‌زیه تیگگیران له مه‌سه‌له‌ی ره‌تکردنه‌وه‌ی هه‌ر دوو سیفه‌تی دوان و قسه‌کردن (کلام)
و ویست (اراده)، چونکه ئەو دوو سیفه‌ته‌یان به سیفه‌تی واتای دانا به جیا له زاته‌وه، و وا بو‌ی
چوون که دوو سیفه‌تن په‌یدا بوو و به‌دییه‌نراون به‌خودی خو‌یان راوه‌ستان و - به‌زاتی خواوه
رانه‌وه‌ستان - جا سیفه‌تی ویست شت به‌دی دینیت به‌ب‌ی بوونی شوین، به‌لام سیفه‌تی دوان
(کلام) له جه‌سته‌ی ب‌ی گیاندا په‌یدا ده‌کات، بو‌یه به‌و سیفه‌ته‌ ده‌و‌یت / سه‌یری: المواقف و
شرحه ۴۹۳ ۴۹۶ و الاقتصاد في الاعتقاد ۱۵۰ و ابن قطلوبغا ۷۱ و شرح المقاصد ۹۴/۱ و ۱۰۰. الاقتصاد
في الاعتقاد. بکه.

به‌لام فه‌یله‌سوفه‌کان ته‌نها له‌باره‌ی سیفه‌تی که‌لام تیگگیراون و مشتومریان هه‌یه، و توپانه:
خوا‌ی گه‌وره قسه‌که‌رو وته‌بیژه، به‌و واتایه‌ی: له زاتی بی‌غه‌مه‌به‌ردا (عَلَيْهِ السَّلَام) بیستنی چ‌هند
ده‌نگیکی ر‌یک‌خراو به‌دییه‌هینیت ئەمه‌ش یان ئەوه‌تا له نوستندا یاخود له حاله‌تی ب‌ی داریدا، و
ئەو ده‌نگانه بوونیکی ده‌ره‌کیان نیه، هه‌روه‌ک که‌سی نوستوو که هه‌ندی که‌س ئەه‌ب‌ینیت یان
هه‌ندی ده‌نگ ئەه‌ب‌یستی که له ده‌ره‌وه‌دا ه‌یج بوونیان نیه، به‌ل‌کو ته‌نها له‌ناو ده‌ماغی نوستوه‌که‌دا
بوونی هه‌یه. به‌ره‌ه‌رجی ئەو پ‌ایه دراوه‌ته‌وه به‌وه‌ی:

ئەم بەلگانەیان بۆ پشتگیری رای خۆیان هیئاوئەتەوہ:

بوونی چەند شتیکی لەمیژینە و بی سەرەتا - زات و سیفەتەکان - بە یەكەدەنگی كوفرە، بەم ھۆیەش بوو ھوكمی كوفر بەسەر نەصرانیەكاندا درا، كاتی پروایان هیئا بەسی زاتی لەمیژینەو بی سەرەتا.

بەرپەرچی ئەم بەلگەییە دراوئەتەوہ:

بەوہی كە كوفرە ئەگەر بوونی چەند زاتیکی لەمیژینە و بی سەرەتا و كوفر نییە كاتی بوونی زاتیکی بی سەرەتا و لەمیژینە دەسەلمینیت لەگەڵ بوونی چەند سیفەتیکی لەمیژینە بی سەرەتا^(۱).

ئەگەر سیفەتەكان رەتەبکەینەوہ ئەوا خۆایەتی دەبیتە ھزرو فیکریکی رووتی بی ناوەرۆك، كە وەك ئەوہ وایە ھەر نەبوو بیت.

فخری رازی وتویەتی: (ئەوہی مشبہیە بەت دەپەرستیت، (معطل) ئەوہی سیفەتەکانی خوا لەكار دەخات ئەوا نەبوو - عدم - دەپەرستیت)، (ابن تیمیہ) وتویەتی: (چەسپاندنی بوونی زیندووی زانی بەتوانای دانای بیسەری بینەر، بەبی بوونی ژیان و زانست و توانا و دانایی و بینین و بیستن، بەر بەرەكانیی عەقلە وەك چەسپاندنی نوێزكەر بەبی بوونی نوێز، و رۆزگر بەبی بوونی رۆژوو و راوہستاو

أ- ئەگەر خۆای گەورە بیژەر و قسەكەر بیت بە دوان و قسەكردنی كەسیکی غەیری خۆی، ئەوا ئەو كاتە پێویست دەبوو كە بچوئیت و دەنگی ھەبیت وەك بە چوئە و دەنگی غەیری خۆی، و ئەمەش مەحالە و شیای بوون نیە.

ب- ئەگەر زانیاری پێغەمبەرمان (ﷺ) گیرایەوہ بۆ سەر خەونی پرپوچ، ئەوا ئەو كاتە زانیاری و زانستەكە نابیئە زانست و زانیاری، بەوھۆیەش دەبیت ھەموو شەرع رەتەكەینەوہ، چونكە متمانە بی ناكریئت. / الاقتصاد في الاعتقاد ۱۵۵ و حاشیە محمد محیی الدین ۷۰-۷۱.

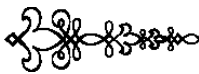
(۱) المواقف و شرحه ۴۸۰ و المقاصد ۲ / ۷۵-۷۷.

به‌بی ر‌اوه‌ستان^(۱).

(سید شریف جرجانی) وین‌ه‌ی مه‌زه‌ه‌بی موعته‌زیله‌و هاو‌راکانیانی کردووه به‌م وته‌یه‌ی خو‌ی: (ئه‌گه‌ر وت‌ت: چو‌ن ئه‌ندی‌شه‌و ته‌سه‌ور ده‌کریت سیفه‌تی شتی‌ک بریتی بی‌ت له‌ خودی حه‌قیقه‌تی شته‌که، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که وه‌سفکراو و سیفه‌ت خو‌یان گه‌واهی ده‌دن له‌سه‌ر جیاواز بوونیان؟ به‌راستی ئه‌مه‌ ته‌نها وته‌یه‌کی خه‌یا‌ل‌اویه، نا‌کریت بر‌وای پی‌ ب‌کریت، وه‌ک سه‌رجه‌م بابه‌ته خه‌یا‌ل‌اویه‌کانی تر، که نا‌کریت بر‌وای پی‌ ب‌کریت؟ بویه پی‌ویست نا‌کات هه‌ل‌سین به‌ هی‌انه‌وه‌و خسته‌ن‌ر‌ووی به‌لگه له‌سه‌ر پوچه‌لیه‌که‌ی.

ده‌لیم: ئه‌وه‌ی که ئه‌وان باسیان کرد مانا‌که‌ی بریتی نیه له‌وه‌ی که زاتی‌ک هه‌یه و خاوه‌ن سیفه‌ته و هه‌مووشیان یه‌کیان گرتووه، هه‌روه‌ک تو‌ وای بو‌چوویت، به‌لگو مانای بریتی‌ه له‌وه‌ی: که زاتی خوا ئه‌وه‌ی لی‌ ساز ده‌بی‌ت که به‌ه‌وی‌ی زات و سیفه‌ت به‌یه‌که‌وه ساز ده‌بی‌ت. بو‌ نمونه: زاتی تو‌ نا‌توانی‌ت شته‌کان‌ت بو‌ ئاشکرا ب‌کات، به‌لگو پی‌ویستی به‌ سیفه‌تی زانست هه‌یه، که به‌ت‌زوه ر‌اوه‌ستاوه‌و په‌یوه‌سته، به‌ پی‌چه‌وانه‌ی زاتی خوا‌ی گه‌وره که بو‌ ئاشکرا کردنی شته‌کان و ده‌رخسته‌یان پی‌ویستی به‌ سیفه‌تی‌ک نیه که‌به زاتی ئه‌وه‌وه په‌یوه‌ست بی‌ت، به‌لگو هه‌موو واتا‌کان به‌گشتی له‌ پی‌ناو زاتی ئه‌و ئاشکران، جا به‌م پی‌یه زاتی خوا ده‌بی‌ت بریتی بی‌ت له‌ حه‌قیقه‌تی زانسته‌که‌ی، و به‌هه‌مان شی‌وه توانا‌که‌ی ده‌بی‌ت بریتی بی‌ت له‌ خودی زاتی خوا، که‌واته زاتی خوا‌ی گه‌وره کارتی‌که‌رو کاریه‌ر بی‌ت به‌ خودی زاته‌که، نه‌وه‌ک به‌ سیفه‌تی‌کی زیادی جگه‌له زات، هه‌روه‌ک ئه‌مه له‌ خودی ئیم‌ه‌دا هه‌یه جا به‌م دانانه

(۱) دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۲۲۲ و ۲۲۷ و لهم سرچاوه‌دا ته‌ماشای: جیاوازی و بنه‌ما‌که‌ی بکه له‌ نیوان نه‌فی کردنی ر‌ووتی سیفه‌ت له‌لایه‌ن فه‌یله‌سوفه‌کان که سه‌رده‌گیشیت بو‌ له‌کارخستنی کاملی ئه‌و سیفه‌تانه، و له‌ نیوان نه‌فی میان‌ره‌و که موعته‌زیله ده‌یکه‌ن، کاتی هه‌ل‌دسته‌ن به‌ چه‌سپاندنی ئه‌وه‌ی که سیفه‌ت خودی زاته و نه‌فی ئه‌ویان کرد که سیفه‌ت شتی‌کی زیادبی‌ت له‌سه‌ر زات.

دهبیت توانا خود و حقیقه‌تی زات بیت، بهم پییه دهبیت زات و سیفه‌ته‌کان له راستیدا یه‌گگر و ئاویت‌ه‌بن، و به واتا و چه‌مک له‌یه‌ک جیابن، سه‌رچاوه‌ی ئه‌مه ئه‌گگر بیت‌ه‌جی: ده‌گه‌رپ‌ته‌وه‌ بؤ‌رته‌کرده‌وه‌ی سیفه‌ت و له‌گه‌ل هاتنه‌ کایه‌ی به‌ره‌م و دهره‌نجامه‌کانی سیفاته‌کان ته‌نھا له زاتدا^(۱).

ئه‌و راجیاییه له نیوان تاقمه ئیسلامیه‌کان به‌وه کۆتایی دیت که دان دهنین به یه‌کتایی خوای گه‌وره و پاک و به‌دوور گرتنی له هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که شایه‌نی ئه‌و نین.

به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا سیاسه‌تی موخته‌زیله له سه‌رده‌مانی (مأمون) و (المعتصم) و (واثق)، ئاراسته‌یه‌کی تووندی وهرگرت دژی دژمه‌رپاگانیان، به‌مه‌ش درزی راجیایی له نیوان هه‌ر دوو لا زیادی کرد.

به‌لام کاتیک مه‌شخه‌له‌کان رووناک بوونه‌وه، گوفتاره‌کان له یه‌که‌تر جیاکرانه‌وه‌و پافته‌کران، دهره‌ونه‌کان ئارام بوونه‌وه، زانایانی که‌لام رایان گه‌یانده‌ که ئه‌م مللانییه‌ نابیته‌ هوکاري ته‌کفیر کردنی هیچ لایه‌ک.

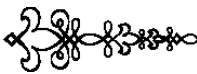
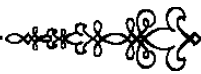
ئیمامی (دوانی) له (حاشیه) که‌یدا له‌سه‌ر (العقائد العضدیه) ده‌لئیت:

(بزانه مه‌سه‌له‌و بابه‌تی زیاد بوونی سیفه‌ت و زیاد نه‌بوونی له‌و بابه‌تانه نییه که به‌هۆیه‌وه ته‌کفیری یه‌کێک له لایه‌نه‌کان بکریت. گویم له هه‌ندی له پیاوچاکان و دهره‌ون سازو پاکه‌کان بووه که وتویانه:

له‌لای من بابه‌تی زیاد بوون یان زیاد نه‌بوونی سیفات، په‌یی پینابردریت مه‌گه‌ر به‌هۆی دهرکه‌وتن و که‌شف نه‌بیت، و هه‌ر که‌سی ئه‌م بابه‌ته‌ بداته پال غه‌یری که‌شف، ئه‌وا ئه‌و شته‌ی بؤ‌ دهرده‌که‌ویت که زالبووه به‌سه‌ر تیروانین و هزری و فیکریه‌گه‌ی، من هیچ زیانیک نابینم له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا له‌وه‌ی چ نه‌فی بیت یان بی چه‌سپینیت^(۲).

(۱) شرح المواقف ۴۸۰.

(۲) حاشیه‌ الدوانی علی‌ العقائد العضدیه ۱ / ۳۰۰-۳۰۱.

تەننەت پێشەوا (محمد عبده) پێگەری کردوووە فەرمانی کردوووە بە خۆ دوورگرتن لە خۆ ھەلقور تاندن لەو بابەتەدا، چونکە لیکۆئینەووە لەو بابەتەدا لە مەبەستی شەرع دوورە، لەو بارەووە وتویەتی:

(سەبارەت بە بابەتی زیادبوونی سێفات لەسەر زات... کە بەکێکە لەو بابەتەنە ی دروست نییە موسلمان لێی قول ببیتەووە، چونکە عەقڵی مرۆفەکان ناتوانن پێی بگەن، بەلگە ھینانەووەش لەسەر ھەر بەشێکی ئەم بابەتە بە وشەو بیژدی ھاتوو لاوازی عەقل دەسەلمیئیت و فریودانە بە شەرع، چونکە بەکارھێنانی زمان تەنھا لە لایەنی حەقیقی دا کورت ھەئناوەت، چونکە ئەگەر لەو لایەنەدا کورت بوبایەووە ئەوا باروودۆخی زمان پەچاوی بوونەووەرەکانی نەدەکرد بە ناوەرۆک و لایەنە شاراوەکانیان، بەلکو ئەوانە پێبازی فەلسەفین ئەگەر چاکترینیشیان تیایدا گومرا نەبیت، ئەوا تاقمیک تیایدا نەگەیشتوووە بەشێکی دلگێرو دلتیاکەرەووە^(۱).

زۆریش بەخێرای بەسەر ئەو راجیاییدە تیبەرین، تا بۆ خوینەر راستی وتە ی ئیمامی (دوانی) دەر بکەوێت، شارەزای پێبازی زانایانی کە لەمیش ببیت لە تەفسیر کردنی سێفاتدا.

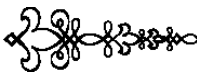
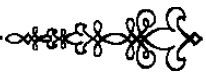
ھۆکاری سەرھەلدانی کێشەو مشومر:

تویژەران دوو پای جیاوازیان ھەیە لەمەر ھۆکاری سەرھەلدانی کێشەو مشومر لە سێفەتەکانی خوادا:

یەکەمیان: کێشە و مشومر لەو بابەتە سەری ھەلدا بەھۆی کاریگەری بیانی و دەرەکی، بەئام راجیابوون لەسەر ئەم سەرچاوەیە، کە بەھۆی:

- ۱- زانستی کەلامی مەسیحی بوو. بەتایبەتی لە رێگە ی کتیبەکانی قەشە ی دیمەشقی (یوحنا)، بە بەلگە ی: بوونی رووی لیکچووون لە نیوان ھزری مەسیحی و ئیسلامی، بەھۆی زیاتر لە ھزریکیان پیک دەجیت لە چارەسەر کردنی ئەم کێشە یەدا،

(۱) رسالة التوحيد للشيخ محمد عبده ج ۱۷ (دار المنار) میسر ۵۲.

و ئه وهی پشتی ئه م رایه ده گریت:

ئه وهیه که (شهرستانی) وتویهتی له کاتی بهر په چدانه وهی (أبي هذیل العلاف):
(ئه گهر "أبي هذیل" ئه و سیفه تانه بچه سپینیت وهک چهند روویکی زاتی خوا، ئه و
ئه و بۆچوونهی بریتیه له خودی سیّ خواکهی نه صرانیه کان).

۲- هزری جوله که، به به لگه:

وتهی موعته زیله کان، که ده لّین: (قورئان به دیهینراوه)، وهر گراوه و هه لّینجراوه
له وتهی جوله که کان، که ده لّین (تهورات به دیهینراوه).

(ابن اثیر) له کتیبه کهیدا (الکامل) ده لّیت: (یه که م کهس که ئه و بیرۆکه یه ی که
(قورئان به دیهینراوه)، بلا و کرده وه (لبیدی کوری (الأعصم) بوو، دواتر خوشکه زا که ی
(طالوت) ئه و بیرۆکه یه ی لی وهر گرت، و کتیبی نووسی له باره ی قورئان به دیهینراوه.
بۆیه یه که م کهس بوو ئه مه ی کرده وه له ئیسلامدا، جا ئه و (طالوت) ه بی دین بوو،
بۆیه بی دینی بلا و ده کرده وه).

(ابن قتیبه) باسی کرده وه که: (یه که م کهس باسی ئه و بیرۆکه یه ی کرد که
(قورئان به دیهینراوه) بریتی بوو له (مغیره) ی کوری (سعید العجلی)، ناوبراو یه کیک
بوو له شوینکه وتووانی (عبدالله) ی کوری (سبا) ی جوله که).

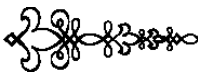
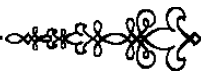
۳- فهیله سوفه کان:

به هۆی بوونی په یوهندی هزری و فیکری له نیوان فهیله سوف و زاناکانی که لام،
به تایبهتی له نیوان موعته زیله و فهیله سوفه کانی یۆنانی.

دووهمیان: ئه م کیشه و مشتومره سه ریه ئدا وهک دهره نجامیک بی بیچوپه نای
که شه ی هزری له ناو خودی ئیسلامدا، به به لگه ی ئه وهی:

۱- به هۆی ئه و گفتوگۆ و ده مه تقیی نایینی که سه ریه ئدا، که روویدا له نیوان
ریزه گانی خه واریجه کان له باره ی حوکه ی ئه نجامداری تاوانی گه وهره، که ئه مه ش
سه ری کیشا بۆ لیکۆلینه وه له کیشه ی بابه تی قه زاو قه دهر، دواتر کیشه و مشتومری
سیفه ته گانی خوا.

۲- پابه ندبوون و وابه سه بوون به سیفه ته خه به ریه کان که له قورئانی پیرۆزدا

هاتوون، لیكدانهوو تهفسیر كردنی ئهو سیفهتانه به شیوهیهکی حهقیقی نهووهكو مهجازی، ئهمهش گهشهی سهند له كیشیهیهکی زمانهوانیهوه بو كیشیهیهکی فهلسهفی به واتا زاراوهیهیهکی^(۱).

میژووی كیشهو مشتومرهكه :

دهلین یهكهم كهس كه نهفی سیفهتهکانی خوای گهورهی كرد دوو كهس بوون: (جعد)ی كورپی (درهم)، و (جهم)ی كورپی (صفوان)، و (جعد) فیکرهی خوئی دامهزاند لهسهردوو بنچینه كه بریتین له:

۱- لایهنی زمانهوانی: وتی: هاوینه بوون (المائلة) بریتیه له: بهژداربوون له ناو (اسم). دهیوت: خوای گهوره به سیفهتیک وهسف ناکهم له کاتیکدا دروست بیت غهیری خوای گهوره پپی وهسف بکریت وهك: سیفهتی زیندوووی و زانایی و ویست.... بویه (جهم) سیفهتی توانا و بهدیهنانی دایه پال خوای گهوره بوئی چهسپاند، چونکه هیچ یهکیك له بوونهوهر بهمانه وهسف ناکرین.

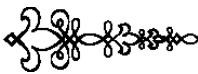
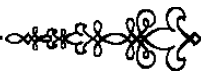
۲- لایهنی فهلسهفی: (جهم) جهبری بوو، بویه توانا و هیزی مرؤفی نهفی كرد و نكوئی لیكرد، بروای وابوو كه مرؤف ناچارکراوه له کارهکانی دا.

موعتهزیلهکانیش هاتن و سیفهتهکانی خویان رهتکردهوی. و (واصلی كورپی عطاء) به شیخی موعتهزیله دادهنریت، لهبهر ئهوهی یهكهم موعتهزیلی بوو كه سیفهتهکانی رهتکردهوه، وتی: (ههر كهس بروای بهبونی واتا یان سیفهتییکی لهمیژینه و كوّن ههبوو ئهوا بروای وایه دوو خوا ههن)^(۲).

(۱) دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۲۱۹-۲۱۶. و نامزهی داوه بو: الكامل ابن اثیر ۴۹/۷ و عیون

الأخبار لابن قتیبة الدینوری ۱۴۸.

(۲) دراسات في الفرق و العقائد الاسلامية ۲۱۹-۲۲۱.

سیفه تی واتاییه کان (معانی)

۱- توانا (القدرة)

سیفه تیکی ههر بوو (أزلی)ه، که له میانهدا هه موو شته شیواو (ممکن)هکان بهدیده هیئین و له ناویش ده بریت^(۱).

دژه که شی بریتیه له: دهسه وهسانی و بی توانایی.

به لگهی عه قلی له سهر نه مه:

ا- نه گهر خوای گه وره خاوهنی توانا نه بیئت، نهوا ده بوایه بی توانا بوایه.

نه گهر بی توانا بوایه، نهوا هیچ شتیک لهو پهیدابوانه که به شیوهیه کی زور قه شهنگ و تووندو توکمه و پیک و پیک دروست کراو نه دههاتنه بوون، و بیگومان گریمانی نه بوونی نهو پهیدابوانه پوچه له ههر به بینین.

ب- نه گهر خوای گه وره بی توانا بوایه، نهوا به که موکورتی و کرچ و کالی وهسف دهکرا، بوونی که موکوری له خوادا شتیک شیواوی بوون نییه نهسته مه.

پ- نه گهر بی توانا بوایه، نهوا به که موکورتی ده بوو، نه گهر به که موکورتی وهسف کرا، نهوا پیویستی بهیه کیک ده بوو که کاملی بکات و که موکورتیه کانی نه هیلیت، تهواو که ره که ی خۆشی پیویستی به تهواو که ریک ههیه.... بهم شیوهیه نهوا کاته گریمانی خول (دور) و زنجیره یی (تسلسل) خوی دهسه پینیت، و بیگومان ههر دوو گریمانه کهش پوچه لئ^(۲).

ت- خوای گه وره دروستکهرو له میژینهو بی سهره تاپه، خاوهنی دروستکراویکی پهیدابوو، دروست بوونی به دیه یئراو له لایهن زاتیکی له میژینهو بی سهره تا ته نهوا له ریگهی توانا ده بیئت، جا که واته توانا پیویسته بو خوای گه وره^(۳).

(۱) شرح الدردير على الخريدة ۷۸.

(۲) المواقف و شرحه ۴۸۱ و حاشية محيي الدين على المسيرة ۵۸.

(۳) المقاصد و شرحه ۸۰۷۹/۲ و الباجوري على الجوهرة ۵۹/۱.

به‌لگهی نه‌قلی:

ئهو فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ البقرة: ۱۰۹. واته:
(بی‌گومان خوا ده‌سه‌ئاتی به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌کدا هه‌یه).

و ئهو فه‌رمایشته: ﴿وَمَا كَانَتْ أَلَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا﴾ فاطر: ۴۴. واته: (وه‌نه‌بی‌ت خوا هیج شتی‌ک ده‌سته‌وه‌سانی بکات له ئاسمانه‌کان، یان له زه‌ویدا، چونکه به‌پراستی ئهو زاته هه‌میشه و به‌رده‌وام زانایه و به‌ده‌سه‌ئات و توانایه).

چهند سو‌ود و ده‌سه‌تاه‌تویک:

۱- توانای خوای گه‌وره ته‌نها په‌یوه‌سته به‌شتی شی‌او (ممکن) به‌ده‌ر له شتی پی‌ویست (واجب) و ئه‌سته‌م (مستحیل)^(۱).

واته توانای خوای گه‌وره ته‌نها کار له شتی شی‌او (ممکن) ده‌کات، چونکه شتی شی‌او دی‌ته بوون و له‌ناو ده‌چیت واته بوون و نه‌بوون قبول ده‌کات. به‌لام شتی پی‌ویست (واجب): هیج کاریگه‌ریه‌ک قبول ناکات، چونکه هه‌یه و نه‌بوون قبول ناکات.

به‌هه‌مان شی‌وه شتی ئه‌سته‌م (مستحیل): هیج کاریگه‌ریه‌ک قبول ناکات، چونکه نه‌بووه‌و بوون قبول ناکات.

ئه‌گه‌ر که‌سی‌ک پرسیاری کرد: ئایا خوای گه‌وره توانای به‌دی‌هینانی خوایه‌کی هاوینه‌ی خو‌ی هه‌یه؟ یان شتی‌کی له‌و جو‌ره‌و ده‌توانیت کاریگه‌ری دروست بکات له شتی پی‌ویست (واجب) و ئه‌سته‌م (مستحیل)؟

وه‌لامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه: ئه‌وه‌ی تو و توت به‌شی‌وه‌ی پرسیار هاتوو هه‌گه‌رنا له راستیدا پرسیار نیه، به‌لکو بریتیه له ریک‌خستنی قسه‌یه‌کی بۆش و پوچ، چونکه ئه‌گه‌ر خوای گه‌وره هاوه‌ئییکی بۆ خو‌ی به‌دی‌هینابوایه ئه‌وا ئه‌و هاوه‌له نه‌ده‌بووه

(۱) المواظف و شرحه ۴۸۴ و المقاصد و شرحه ۸۵/۲ و المسامرة ۶۲ و الباجوري على الجوهرة ۵۸/۱.

پۆیسته بوون (واجب الوجود)، چونکه نه بوون (عدم) پێش ئه و هاوهله
 كه وتۆته وه.... جا ئه م پرسیاره وهك وتهی كه سیكه كه بیته بلیته:

گه زهحه مه ته نه بیته له بهر خاتری من له بهرده ممدراوهسته و ونیش به
 له یهك ساتدا؟ جا ئه مه پرساریكه هچ واتا و سویدیکی نییه، به لكو وهك گشت وته بی
 سه رو بهرو تیکه له و پیکه له کانی تره، قسه که ره که وته یه کی وای نهوت که
 وه لمانده وهی پۆیسته بیته، به لكو ئه ندیشه یه کی خه یال ئاویه وهك پرسیاره مندالیك
 وایه که بۆش و به تاله و هیج مانایه کی نییه.

ته نانه ته پرسیار که ره که پۆیسته به وه هیه فییری ئه وه بکریت که شتی
 ئه سته م (مستحیل) و پۆیسته (واجب) و شیوا (ممکن) چیه، جا وه لای تو بۆ
 پرسیاره که بریتیه له فییر کردنی که سیکی نه زان نهك وه لای پرسیار که ره که^(۱).
 (باجوری) وتویه تی:

بۆیه (سنوسی) له (شرح الصغری) زۆر به تووندی هیرشه کردۆته سه ر (ابن
 حزم) ره خنه ی لی گرتوه، له سه ر ئه و وته یه ی: که وتویه تی خوای گه و ره توانای
 هیه که مندالیك بۆ خووی بریار بدات، و ئه گه رنا ده بوایه خوا بی توانا بوایه^(۲).
 واتای په یوه ست بوون بریتیه له:

ئه م سیفه ته ویستن و په یوه ستن بوون به شتیکی زیاد سه رباری په یوه ست بوون
 و راوه ستانی به زاتی خوا وه، جا سیفه تی توانا په یوه سته به شتیك که له چوار چی وهی
 توانا دا بیته و سیفه تی ویست په یوه سته به شتی ویستراو، سیفه تی بیستن و بینین
 په یوه ستن به شتی بینراو بیستراو، زانست په یوه سته به شتی زانراو، سیفه تی دوان
 (کلام) په یوه سته به واتا (مدلول) وه، به لای سیفه تی ژیان ته نها په یوه سته به زاتی
 خوای گه و ره به دهر له شتی تر^(۳).

(۱) کبری الیقینیات الکونیه ۱۳۷-۱۴۰

(۲) الباجوری علی الجوهره ۵۸.

(۳) شرح الدریدر علی الخریده ۸۵.

۲- سیفهتی توانا (القدرة) دوو جوړ په یوه ست بوونی هه یه:

یه که میان: په یوه ست بوونی کی گونجاوی (صلوحی) له میژینه ی بی سهرتایه.

واته: توانای خوی گه وره بی سهرتا و له نه زلدا گونجاو بووه بو نه وهی شتی شیواو بینیته بوون و له ناوی بیات بهرده وام نه و توانایه هه هه یه و گونجاوه له نه زله وه بو نه وهی بوونه وهر بینیته بوون و له ناویان بیات.

دووه میان: په یوه ست بوونی کی جیبه جیکهر (تنجیزی) په یدا بووه:

واته: خوی گه وره شتی شیواو (ممکن) دینیته بوون و له ناوی ده بات که بهرده وام له ژیر توانای نه ودان^(۱).

۳- سیفهتی توانا نه رکی جیبه جی کردنی نه و شته یه که سیفهتی ویست (ارادة) دیاری کردووه، وهک هیئانه دی شتی شیواو (ممکن) له نه بوونه وه بو بوون، نه گهر سیفه ته که ناراسته کرا بو به دیه یانی، به لام نه گهر ناراسته کرا بو گوړینی له بوونه وه بو نه بوون، نه مهش نه گهر سیفه تی ویست بریاری دا نه بیت^(۲).

۲- ویست (الارادة)

سیفه تی کی هه ربوو و بی سهرتایه، شتی شیواو (ممکن) تاییه ت ده کات به به شیک له و شتانه ی که دروست و ره وان بو ی، له بوون یان نه بوون، و نه ندازه و کات، شوین و ناراسته کی^(۳).

دزه که یشی: زوری لی کردن و ناچار کردن (الاکراه).

(۱) الباجوري على الجوهرة ۵۸ و الباجوري على السنوسية میسر چ ۱ سالی ۱۳۶۹ک، ۲۱ و رساله فی التوحید للطائی ۴۱.

(۲) رساله فی التوحید للطائی ۴۸.

(۳) الدردير على الخريدة ۷۸.

به لگهی عهقلی له سهر ئهمه:

۱- خوای گهوره سهرپشک بووه له دروست کردوونی جیهان، و ههر که سیکیش سهرپشک بوویت دهبیت خاوهنی ویست (ارادة) بوویت، که واته پیویسته خوا خاوهن ویست (ارادة) بیت^(۱).

۲- نهگهر خوای گهوره خاوهن ویست نهبوایه، ئهوه دهبوو ناچارکراو بوایه، و نهگهر ناچارکراو بوایه، ئهوا بی توانا دهبوو، و نهگهر بی توانا بوایه، ئهوا هیچ یهکیک لهم بوونه وهرانه نهدهبوون، و نهبوونی ئهو بوونه وهرانه شتیکی پوجه له ههر به بینین، بهم جوړهی سه لینرا که خوای گهوره خاوهن ویسته.

۳- نهگهر خوای گهوره خاوهن ویست نهبوایه، ئهوه دهبوو ناچارکراو بوایه، و پاللدانی ناچار بوون بو خوا که موکوریه، و بیگومان ئهمهش پوجه له.

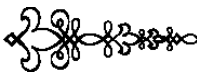
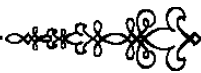
۴- نهگهر خوای گهوره ناچار کراو بوایه ئهوا نهدهبوو خاوهن توانا بوایه، چونکه په یوه ست بوونی توانا به ستر او تهوه به په یوه ست بوونی سیفته تی ویست (واته: مه به ست بو ئه نه جامدانی کاریک)، که واته سیفته تی توانا په یوه ست بهو شته ی که سیفته تی ویست پییه وه پابه ندبووه.

به لگهی نهقلی:

ئهو فهرمایشته ی خوای گهوره: ﴿فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ (البروج: ۱۶. واته: (ههرچی بیهویت ئه نجامی دهدات، ههرچی بیهویت کهس ناتوانیت بهینیته ری).)

و ئهو فهرمایشته ی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ﴾ (البقرة: ۱۸۵. واته: (خوا ئاسانکاری بو ئیوه دهویت و نایهویت (په رستن و فه رزه کانتان) له سهر قورس و گران بکات). ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (۸۲) یس: ۸۲. واته: (بیگومان ههر کاتیک فه رمانی خوا دهرچوو، ویستی شتیکی جیه جی)

(۱) شرح الباجوري على الجوهرة ۶۰/۱ و شرح المقاصد ۹۴/۲.

بکات و بهینیتته دی، پیی دهئیت ببه؟! نهویش دهسته جی بی دواکه وتن پییش دیت و نهجام دهدریت و دروست دهبیئت).

چهند سودو وهدهسته ها توپک:

۱- ههنئی کس ههنئی کات چه مکی (ارادة) (مشینة) به کار دینن^(۱).

۲- سیفتهی ویست (ارادة) وهك سیفتهی توانا (قدرة) وایه تهنها په یوهسته به شتی شیواو (ممکن) هوه، په یوهسته نییه بهشتی پیویست (واجب) و نهسته م (مستحیل)^(۲).

۳- په یوهسته بوونی سیفتهی ویست (ارادة) جیبه جی کاری له میژینه و بی سهره تایه.

واته: سیفتهی ویست (ارادة) له گوئن و نه زله وه په یوهسته بووه به تایبهت کردنی رووداوه کان به کاته گانیانه وه^(۳)، بهو سیفته تانهی که ده زانیت نهو شتانه به هویه وه په پیدایه دهن^(۴).

جا خوای گه وره له نه زله وه ویستویه تی که: تو ببیت، و محمدیش وهك نیردراوی خوئی رهوانه بکات.

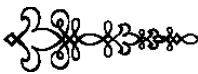
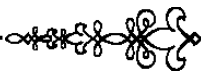
(۱) الباجوري شرح الجوهرة ۵۹/۱.

(۲) الباجوري شرح الجوهرة ۶۰/۱.

(۳) المسایرة ۶۴.

(۴) الباجوري شرح الجوهرة ۵۹/۱.

مه بهست له جیبه جی کاری له سیفتهی ویست بریته له تهواو په یوهسته بوونی سیفتهی ناوبراو به شتیکی شیواو له شته شیواوه کان (ممکنات)، جا نهو شته شیواوه هاتبیتته بوون یاخود هیشتان نه هاتبیتته بوون، ده کری ویستی مروؤف په یوهسته بیئت به کاریک له کاره کان، که چی جیبه جی ناکات و چهند سالیکی زور دواي ده خات، جا نه مه پیی دهوتریت ویستی جیبه جی کاری، واته: تهنها گونجانی تهواو نییه، به لکو ناراسته کردنیکی جیبه جی کارییه بو مه بهستیکی دیاریکراو/ کبری الیقینیات الکونیه ۱۲۶.

٤- ویست (ارادة) په یوهست نییه رهمه ندى (الرضا).

ئهو بۆچوونهى ئههلى سوننه و جهماعهتى لهسه ره، ئهوهيه كه: خواى گهوره ويستى لهسه ره ئهوهيه كه كهسى بى باوهر كوفر بكات، بهلام رازيش نييه به كوفر و خوښيشى ناويټ، جا كوفرى دهويټ و ويستى لهسه ره وهك ياسايهكى كهونى و بوونهوهرى نهك پي رازى بيټ وهك دين و نايين^(١).

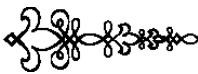
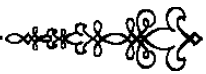
(١) بۆ زياتر روونكردهوى ئهو بابته چهند ديټريك له كتيبى (ئيمان و عهقيدى ئىسلامى لهبه ر رۆشنايى قورئان و سوننهت) دانراوى (م. على باپير) دهخه مه روو، كه بهراستى كتيبىكى ناوازه و بههيزه، خواى گهوره پاداشتى بداتهوه به چاكه، جا دانهر له كتيبى ناوبراوه له (بهركى ستيه م ٢٩٨-٤٠٠) دهليټ : (ئهم واقيعه و همر واقيع و كارو كارسات و رووداوى چاك يان خراب ههر بهويستى خواو بهگويټرهى نهخشه و بهرنامهيهك كه خوا دايناوه دينه دى، بهلام ههر ئهو خوايهى كه ئهو ياسا سروشتيانه (القوانين التكوينية) داناون كه بهپي وان هه موو شتيك (چاك و خراب) دينه دى، هه مان خواش چهند ياسايهكى شه رعى (القوانين التشريعية) داناون، كه فه رمانمان پي ده كه ن راپه رپين و ههر واقيعي ك و ههر ديارديهك كه له گه ل بهرنامه و شه رعى خوا دا نه گونجاون لابه رپين. ئينجا ده بى بزائين كه ويست و رهمه ندى (الارادة و الرضى) خوادا مه رج نيه هه موو ده مئ پي كه وه گونجاوو په يوهست بن، به لكو جارى وايه ليك ده ترازين و دژى يه كدى ده وهستن، بۆ وي نه خوا له قورئانى دا ده فه رموى: (مهى مه خو نه وه)، به لام ويستى وايه كه شه راب خو ره كان بيخونه وه، لي ره دا ويست و رهمه ندى خوا ليك جودان! كه واته: مه رج نييه ههر واقيعي ك كه بهويستى خوا دروست بوو، بهپي رهمه ندى خواش بى، به لكو ده بى بۆ ئه وهى داخو فلان واقيع يان فلان كرده وه خوا پي رازييه يان نا، له بهرنامه كهيدا بۆي بگه رپين، چونكه بهرنامه و نايينى خوا هه موو ده مئ له گه ل رهمه ندى دا پي كه وه جووتن و ليك ناترازين. كه واته پوختهى قسان: له بهر ئه وهى خوا به دييه ئه ره رو په روه رگارى هه موو شتيكه، ناگونجى هيچ شتيك به بى ويست و تواناى وى دروست بى و هه رچى پهيدا ده بى چاك و خراب ههر بهپي ويستى خواو بههوى تواناى وييه وهيه، به لام مه رج نييه هه رچى بهپي ويستى خوا پهيدا بوو، خوا لي رازى بيټ.

بهپيويستى ده زانم بۆ پتر روون بوونه وهى مه بهست وي نه يهك بي نينه وه (له زيانى رۆزانه ماندا) بۆ چۆنيه تي ليك جيا بوونى (ويست و رهمه ندى):

=

(قدریهکان) و (معتزلهکان) له مه‌دا رایان جیاواز بوو، وای بۆچوون که خوای گه‌وره ویستویه‌تی که‌سی بی باوهر و کافر باوهر بینیت به‌لام کافر که کوفری هه‌لبژاردوو، جا له‌به‌رئه‌وه ئه‌و دوو تاقمه بۆ ئه‌م رایه چوون، تا نه‌ئین: ویستی کافر کوفر هه‌لبژیریت و سزاشی دا له‌سه‌ر کوفره‌که‌ی، جا ئه‌وانه وه‌ک ئه‌وایان به‌سه‌ره‌ات په‌نایان برده به‌ر گه‌رمای ناگر، له‌به‌ر شتی‌ک هه‌لاتن که‌وتنه ناو شتی‌کی له‌و خراپتر، به‌پیی بۆچوونه‌که‌ی ئه‌وان ئه‌وا پپویست ده‌بیت که ویستی کافر که زال ببیت به‌سه‌ر ویستی خوای گه‌وره، و خوای گه‌وره ویستویه‌تی باوهر بینیت - به‌پیی بۆچوونی ناوبراوان - به‌لام کافر کوفری هه‌لبژاردوو، به‌م جو‌ره ویستی کافر که هاته‌جی و یستی خوای گه‌وره نه‌هاته‌جی، ئه‌مه‌ش خراپترین بیروباوهر و بۆچوونه، وته‌یه‌کی بی به‌لگه‌یه، ته‌نانه‌ت پیچه‌وانه‌که‌ی به‌لگه‌یه.

= بابیک دوو کوری هه‌ن پیمان ده‌لی: رۆله‌کانم ئه‌وه با‌لغ بوون و له‌مرو به‌دواوه پیاون و ته‌کلیمی شه‌رعیتان له‌سه‌ره، جا داواتان لیده‌که‌م موسلمان ی چاک بن و بی‌فه‌رمانی خواو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) مه‌که‌ن، هه‌ر کامیکتان پیاوی چاک بی و بی‌فه‌رمانی خوا نه‌کات، با له‌ مائی مندا بمینیته‌وه، به‌لام هه‌ر کامیکتان بی‌فه‌رمانی و سه‌رخه‌ری بکات و رپی خوارو خییج و هه‌له‌ت و هه‌لدیر بگری، لئی توهره‌ ده‌بم و له‌ مائی خو‌م وه‌ده‌ری ده‌نی‌م، پاشان نه‌ئین ناگادار نه‌بووین و نه‌مانزانی!! پاشان دوای ماوه‌یه‌ک یه‌کیان رپی چاکه و خواپه‌رستی گرت و یه‌کیشیان سواری که‌ری شه‌یتانی بوو و نه‌هاته ژیربار، جا هه‌رچه‌نده‌ بابه‌که چه‌ند جاری دیکه‌ش ناموژگاری کرد و ناگاداری کرده‌وه ترساندی، به‌لام فایدیی نه‌بوو!! تا له‌ ناگامدا بابه‌که کوره به‌دغه‌ره‌که‌ی له‌ مائی وه‌ده‌رنا!! جا سه‌رنج به‌دین! بیگومان هه‌م مانه‌وه‌ی کوره گوپرایه‌ل و موسلمانه‌که و هه‌م ده‌رکرانی کوره به‌دغه‌رو لاساره‌که‌ش، هه‌ردووکیان به‌ویستی بابه‌که هاته‌ندی، به‌لام دیاره بابه‌که هه‌رچه‌نده له‌ مانه‌وه‌ی کوره چاکه‌که‌دا رهمانه‌ندی هه‌بوو، به‌لام له‌ ده‌رکرانی کوره به‌دکاره‌که‌یدا رهمانه‌ندی نه‌بوو، واته‌ مانه‌وه‌ی کوره چاکه‌که‌ی پی‌ خو‌ش بوو، به‌لام ده‌رکرانی کوره به‌ده‌که‌ی پی‌ خو‌ش نه‌بوو، که‌واته: راسته‌ جاری وایه ئینسان شتی‌ک ده‌کات و ویستی له‌سه‌ر په‌یدا‌بوونی شتی‌که، به‌لام پی‌ خو‌ش نییه و لئی رازی نییه‌!. به‌که‌می‌ک ده‌ستکاریه‌وه (وه‌رگی‌ر).

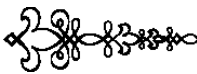
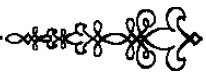
(عمرو) کوری (هیثم) گراویه تیه وه و توپه تی: له که شتی ه کدا له گه ل که سیکی قهدهری و یه کیکی مه جوسی گه شتمان کرد، جا قهدهریه که به مه جوسیه که ی وت: موسلمان به. له وه لأمدا مه جوسیه که وتی: تا خوا ویستی له سه ر نه بیّت موسلمان نابم. قهدهریه که وتی: خوا ویستی له سه ره، به لأم شهیتان ویستی له سه ر نیه. ئینجا مه جوسیه که وتی: خوا ویستی و شهیتانیش ویستی به لأم ویستی شهیتان هاته جی. به راستی نه و شهیتانه به هیزه. له ریوایه تیکی تردا هاتوو: که مه جوسیه که وتوپه تی: من له گه ل به هیزترینیانه.

عه ره بیکی ده شته کی راهه ستا له لای کۆمه لیک خه لک که (عمرو) ی کوری (عبید) له ناویاندا بوو، وتی: نه ی خه لکینه، وشتره که م دزراوه، بوّم له خوا بپارینه وه تا وشتره که م بو بگه رپنیتیه وه. جا (عمرو) ی کوری (عبید) وتی: خوییه گیان تو ویست له سه ر نه بووه که وشتره که ی بدزریّت به لأم وشتره که هه ر دزرا، خوییه داوات لیده که م بو ی بگه رپنیتیه وه. عه ره به ده شته کیه که پیی وت: پیویستیم به پارانه وه که ی تو نییه. وتی: بوچی؟ وتی: نه ترسم هه روه ک چون خوی گه وره ویستی نه دزریّت به لأم هه ر دزرا، به هه مان شیوه خوی گه وره بیه ویت بیگه رپنیتیه وه به لأم نه گه رپیتیه وه. سه رچاوه ی نه و گومرپایه ش بریتی بوو له وه ک یه ک دانان و یه کسان کردنی ویست (الإرادة و المشیئة) و ره زامه ندی و خو شویستن (الرضا و المحبة) یه. جا (جبریّه) و (قدریه) کان نه م چه مکه انه یان وه ک یه ک دانا، دواتر راجیاییان تیکه وت:

جبریّه کان وتیان: بوون به قه زاو قهدهری خوییه بو یه خو شه ویسته و جیگی ره زامه ندییه.

قهدهریه کانیش وتیان: له به ره نه وه ی تاوان و خراپه له لایه ن خوی گه وره خو شه ویست نین و هو ی ره زامه ندی نه و نین، بو یه تاوان و خراپه کان به قهدهرو قه زای خوا نین، که واته تاوان و خراپه له ده ره وه ی ویستی خوی گه وره ن و خوی گه وره به دبیان نه ینت.

به لأم نه هلی سوننه و جه ماعت جیاوازیان کردوو له نیوان ویست (مشیئة) و

خۆشویستن (محبة)، و چەند بەلگەیه‌کیان هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر ویست، وه‌ك:

۱- ئەم فەرمايشته‌ی خۆای پاك و به‌رز: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ الإنسان: ۳۰، و التكویر: ۲۹. واته: (ویستی ئیوه‌ش نایه‌ته‌دی مه‌گه‌ر كاتیك خۆای په‌روه‌ردگاری جیهانیان بیه‌ویت).

۲- ئەم فەرمايشته‌ی خۆای گه‌وره: ﴿مَنْ يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَاءِ يُجْعَلْ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ الأنعام: ۳۹. واته: (بیگومان ئه‌وه‌ی خوا بیه‌ویت گومپرای ده‌كات، و ئه‌وه‌ش كه بیه‌ویت ده‌یخاته سه‌ر رێبازی راست و ره‌وان).

۳- و ئەم فەرمايشته: ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾ الأنعام: ۱۲۵. واته: (جا ئه‌و كه‌سه‌ی خوا بیه‌ویت هیدایه‌تی بدات، ئه‌وه سینه‌ی ساف و پاك و ناماده ده‌كات بۆ نایینی نیسلام، ئه‌و كه‌سه‌ش خوا بیه‌ویت گومپرای ده‌كات، ئه‌وه دلی ده‌گوشیت و سنگی تووند ده‌كات و هه‌ناسه‌ی سوار ده‌بییت، هه‌ر وه‌ك ئه‌وه‌ی به‌ره‌و ئاسمان به‌رز ده‌بیته‌وه).

چەند بەلگەیه‌کیان هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر خۆشویستن و ره‌زامه‌ندی، وه‌ك:

۱- ئەم فەرمايشته‌ی خوا: ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ البقرة: ۲۰۵. واته: (بیگومان خوا فه‌سادو خراپه و تاوانی ناویت).

۲- ئەم فەرمايشته: ﴿وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ الزمر: ۷. واته: (پازی نابیت كه به‌نده‌کانی بی باوه‌ر بن و رێبازی خوانه‌ناسی بگرن).

۳- ئەم فەرمايشته‌ی خۆای گه‌وره له‌دوای ئه‌وه هاتوووه كه رێگری کردوووه له‌ هاوبه‌ش دانان و سته‌م و کاری خراپه و خۆبه‌زل زانین: ﴿كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ

مَكْرُوهًا﴾ الإسراء: ۲۸. واته: (هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی كه له‌ نایه‌ته‌کانی پێشوو‌دا باس‌مان کرد، خراپه‌کانی لای په‌روه‌ردگارت نایه‌سه‌ندو نابه‌جییه).

۴- و ئەم فەرمايشتهی پيغەمبەر (ﷺ): ((ان الله كره اليكم ثلاثاً: قيل و قال، وكثرة السؤال، و اضاعه المال))^(۱) واتە: خۆای گەورە سى شتى بۆ ئيوه به ناپەسەند داناو، قسەو قسەلۆك، و پرسىارى زۆر، بەفیرۆدانى مال و سامان.

۵- و ئەم فەرمايشتهی ترى پيغەمبەر (ﷺ): ((ان الله يحب أن يؤخذ برخصه، كما يكره أن تؤتى معصيته))^(۲) واتە: خۆای گەورە پيى خۆشه ئەو شتانه ئەنجام بەدن كە مۆلەتى پيداوه، هەروەك چۆن پيى ناخۆشه سەرپيچى ئەو بكەن.

ئەگەر وترا: چۆن خوا ويستى لەسەر شتيك دەبيت، كەچى خۆشى ناويت و پيى پزىش نيه؟ ئەى چۆن دەيويت و پيى ديئيت؟ و چۆن ويستى لەسەر ئەو شتە دەبيت و رق لى بوونەو پەسەند نەكرديشى بەيهكەوه كۆ دەكرينهوه؟ وەلامى دەدەمەوه:

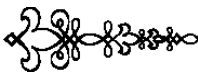
بەوهى ويست دوو جوۆرە: ئەو شتهى كە بە خودى خۆى ويستراوه، ئەو شتهى كە لەبەر خودى خۆى ويستراوه نەبيت.

ئەو شتهى كە بە خودى خۆى ويستراوت: ئەو شتە ويستراوه لە خودى خۆيدا خوشەويستە و هەموو ئەو شتانهى كە چاكن، جا ويستى مەبەست و ئامانجەكانە.

ئەو شتهى كە بە خودى خۆى ويستراوه نەبيت: دەكرى بە خودى خۆى ويستراوه نەبيت، كە تەماشای خودى شتەكە دەكرىت هيج بەرژەوهنديهكى تيدا بەدى نەكرىت. ئەگەر هۆكارىك بىت بۆ مەبەست و ئامانجەكەى، ئەوا بە خودى خۆى ويستراوه نيه، بەلكو لەرووى قەزای خوداوه گەيشتن بە مەبەستەكەى ويستراوه. جا هەردوو شتەكە كۆ دەبنەوه: رق لى بوونەوه و ويستنى، رق لە شتيك بوونەوه و لەهەمان كاتدا ويستنى يەكتر رەت ناكەنەوه، چونكە لە رووى پەيوەست بوونەوه جياوازن. نمونەى ئەمەش وەك دەرمانى نەويستراوه و ناخۆشهويستە، ئەگەر دەرمان وەرگرەكە زانى كە چارەسەر و شيفاكەى لەو دەرمانەدايه، برينى ئەندامە

(۱) متفق عليه، بخارى له (استقراض) و مسلم له (الأفضية) گيروايانەتەوه.

(۲) أحمد و جگەلەويش بە سەنەديكى صەحيح و راست گيروايانەتەوه.

داخوراوه که ی نه گهر زانی بهو برینه لاشه که ی ساغ و سه لامهت ده بیټ، برینی ریگایه کی قورس و گران نه گهر زانی دهیگه یه نیټه مه بهست و خوشه ویسته که ی. ته نانهت که سی عاقل نهو شته نه ویستراو ناخوشه په سهند دهکات به گومانه زالبووه که ی نه گهر سهره نجامه که ی لی شاراوه بیټ، نه ی چی ده لی بو نهو زاته ی که هیج شتیکی لی شاراوه نیه.

خوای گه وره شتیکی خوش ناویټ، له گه ل نه وه شدا مانای وانیه ویستی له سهر نییه نه مهش له بهر غهیری خو ی، و له بهر نه وه ی هوکاره بو شتیکی که بهر زتره لهو شته نه ویستراوه ^(۱).

۳، ۴- بیستن (السمع) و بینین (البصر)

سیفه تی بیستن (سمع): سیفه تیکی هه ربووی بی سهرتای نه زه لییه، کاریشی بریتیه له په یی بردن به هه موو شتیکی بیستراو، نه گهر نهو شته بیستراوه شاراوه بیټ ^(۲).

نه مه سیفه تی که شتی بیستراو ئاشکرا دهکات به بی ئامرازو ئامیر. جا هیج شتیکی شاراوه نابیټ له لایهن سیفه تی بیستنی خوای گه وره نه گهر زور نادیریش بیټ، به بی بوونی زه رده واله کانی گو یچکه (أصمخة) و دنگ و بانگ (آذان). دزه که ی نه م سیفه ته ش: بریتیه له نه بیستن و که ربوون.

سیفه تی بینین (بصر): سیفه تیکی هه ربووی بی سهرتای نه زه لییه، کاری نه م سیفه ته په یی بردنه به هه موو بینراویک، نه گهر بینراوه که زور ورد (لطیف) یش بیټ ^(۳).

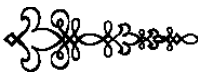
نه مه سیفه تی که شتی بینراوی پی ئاشکرا ده کریټ به بی ئامراز، جا هیج شتیکی

(۱) شرح العقيدة الطحاوية ۲۱۵ و لاپه رکانی دواتر.

و پروانه: شرح المقاصد ۹۷/۲.

(۲) المسامرة ۶۸ و پروانه: الباجوری علی الجوهرة ۱/۶۶.

(۳) المسامرة سه رچاوه ی پی شوو، و پروانه: الباجوری سه رچاوه ی پی شوو ۶۷.

بینراو هه‌رچه‌نده زۆر ووردیش بیټ ئه‌وا له‌لایهن ئه‌و سیفته‌هه شاراوه نابیت، و تاریکی ریگه‌ی بینینی لی ناگریټ، و به‌بی ره‌شینه‌ی چاو (حدقة) و پی‌لوه‌کان (أجفان) ده‌بینټ.

دژه‌که‌ی ئه‌م سیفته‌هه‌ش: بریتیه له نه‌بینین و گویری.

ئه‌م دوو سیفته‌هه سنوردار نین، به‌پی‌چه‌وانه‌ی گو‌ی‌چه‌که (نامرازی بیستن^(۱)) و چاو (نامرازی بینین^(۲)) ی مرؤف.

به‌نگه‌ی عه‌قلی له‌سه‌ر ئه‌مه‌:

أ- سیفته‌ی بیستن و بینین دوو سیفته‌ی کاملن، به‌دی‌هینراو و په‌یدا‌بوانیش به‌م دوو سیفته‌هه وه‌سف ده‌کرین، که‌واته‌ خ‌وای گه‌وره‌ شایه‌ن‌تره‌ که به‌و دوو سیفته‌هه وه‌سف بکریټ. ئه‌گه‌رنا ئه‌وکاته‌ پی‌ویست ده‌بیټ که به‌دی‌هینراو وه‌سف بکریټ به‌چهند سیفته‌تییکی کامل که‌چی ئه‌و کات به‌دی‌هین‌ه‌ر خ‌اوه‌نی ئه‌و دوو سیفته‌هه نابیت.

ب- ئه‌گه‌ر خ‌وای گه‌وره‌ وه‌سف نه‌کریټ و خ‌اوه‌نی سیفته‌ی بیستن و بینین نه‌بیټ، ئه‌وکات پی‌ویست ده‌بیټ که به‌پی‌چه‌وانه‌ی ئه‌و دوو سیفته‌هه وه‌سف بکریټ، ئه‌گه‌ر چه‌سپینرا که خ‌وای گه‌وره‌ خ‌اوه‌نی دوو سیفته‌ی پی‌چه‌وانه‌ی دوو سیفته‌هه ناوبراو‌ه‌که‌یه، ئه‌وا که‌موکوری رو‌ده‌دا له خ‌وای گه‌وره‌دا، و بوونی کوموکوری له خ‌وای گه‌وره‌ شتیکی نه‌سته‌مه.

که‌واته‌ چه‌سپا که خ‌وای گه‌وره‌ خ‌اوه‌نی سیفته‌ی بیستن و سیفته‌ی بینینه.

پ- ئه‌گه‌ر چه‌سپا که خ‌وا نابیستی و نابینی، ئه‌وا که‌موکورتی له‌ زاتی دا‌رووی ئه‌دا، و ئه‌گه‌ر خ‌وا که‌موکورتی تییکه‌وټ، ئه‌وا پی‌ویستی به‌وه‌ ده‌بوو که کاملی بکات، و کامل‌کاره‌که‌ی خ‌ویشی پی‌ویستی به‌یه‌کیک هه‌یه‌ تا کاملی بکات... به‌م شی‌وه‌یه‌ ئه‌و کات گریمان‌ه‌ی خ‌ول (دور) و زنجیره‌ی (تسلسل) پی‌ویست ده‌بوو، و

(۱) وه‌رگێر.

(۲) وه‌رگێر.

ههردوو کیشیان پوجه ئن^(۱).

به لگه‌ی نه‌قلی:

ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای پاک و به‌رز: ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵، لقمان ۲۸. واته: (به‌راستی خوا بیسه‌رو بینایه).

و ئه‌م فه‌رمایشته: ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشوری: ۱۱. واته: (هیچ شتی‌ک له‌وناچیت، هه‌ر ئه‌ویش بیسه‌رو بینایه).

چهند سودو وه‌ده‌سته‌هان توێک:

۱- ئاشکرا کردنی هه‌موو بوونه‌وه‌ران به‌ سیفه‌تی بیستن و بینین، جیاوازه له‌گه‌ڵ سیفه‌تی زانست، هه‌روه‌ک ئاشکرا کردن به‌ یه‌کی‌ک له‌ دوو سیفه‌تی ناوبراو جیاوازه له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی تر^(۲).

۲- باجوری و سنوسی بۆچوونیان وایه‌ که: سیفه‌تی بیستن و بینین په‌یوه‌ستن به‌ هه‌موو بوونه‌وه‌رانه‌وه‌ به‌ په‌یوه‌ست بوونیکی زیاتر له‌ سیفه‌تی زانست، جا سیفه‌تی بیستن و بینینی خوا په‌یوه‌ستن به‌هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که به‌ نیسه‌بت ئی‌مه‌ شی‌اوی بیستن و بینین و به‌و شتانه‌ش که بۆ ئی‌مه‌ شی‌اوی بیستن و بینین نین. به‌ئام ئی‌مام (سعد الدین التفازانی) وتویه‌تی:

سیفه‌تی بیستن په‌یوه‌سته به‌ شته‌ بیستراوه‌کان، و سیفه‌تی بینین په‌یوه‌سته به‌ شته‌ بینراوه‌کان، له‌و کاته‌دا په‌یوه‌ست نین به‌سه‌رجه‌م ئه‌و شتانه‌ی که هه‌ن.

سه‌بارت به‌و شتانه‌ش که نه‌بوو (معدوم‌ن)، زانایان کۆکن که هه‌ردوو سیفه‌تی ناوبراو په‌یوه‌ست نین پێیان‌ه‌وه‌، چونکه‌ ناچیته‌ عه‌قله‌وه‌، و ئه‌گه‌ر په‌یوه‌ست بووبان به‌ شتی نه‌بوو (معدوم‌ه‌وه‌) ئه‌وه‌کاته‌ شتی نه‌بووش ده‌چوو‌ه‌ ناو جوارچی‌وه‌ی

(۱) المسامرة سه‌رچاوه‌ی پێشوو ۶۹،

(۲) الدردير على الخريدة ۸۳.

ئەو شتانه که هەن ^(۱).

۵- زانست (العلم)

سیفەتییکی هەربووی بێ سەرەتای ئەزەلییە، که زانیاری ئاشکرا دەکات لەوکاتە ی پێیەو پەییوەست دەبێت ^(۲).

دژەکە ی ئەو سیفەتەش: بریتیه له نه‌زانين، و ئەو شتانه ی ئەچنە ریزیەو و دەک گومان و دودلی و ئەندیشە و وړبوون و بێ ئاگایی و لەبیر چوونەو و بەهە ئەداچوون ^(۳).

بەلگە ی عەقلى لەسەر ئەمە:

أ- کارەکانی خۆی گەورە لەو پەری رێکوپێکی و جوانی و تووندو تۆلی دان، ئەمە شتییکی دیار و بەرچاوە بۆ کەسێک که تەماشای ئاسۆکان و خۆدی مەرۆف و زیندەوەرەکانی کردبێت، بێگومان ئەو دی کاری رێکوپێک و قەشەنگ بێت ئەو زانایە.

چونکه هەر کەسێ رستەیهکی بینی که پێکھاتبێت له وشە ی شیرین و قەشەنگ و پاراو و هەلگری چەند واتایەکی ورد، بێگومان بەبێ چەندوچوون زانیویەتی که نووسەرەکە ی زانایە ^(۴).

ب- ئەگەر خۆی گەورە زانا نەبوايه، ئەو دەبوو نەزان بوايه، و ئەگەر نەزانیش بوايه، ئەو ئەو جیهانە بەو سیستەمە ووردو رێکوپێکە نەدەبوو، که نیشانە و بەلگە یە لەسەر ئەو دی بەدیھینەرەکە ی زانایە بە بەرژەو نەدیەکانی ئەو جیهانە بە

(۱) کبری اليقينيات الكونية ۱۲۸ و ۱۴۰.

(۲) شرح العقائد النسفية ۷۵.

(۳) رسالة التوحيد: الطائي ۴۸.

(۴) المواقف و شرحه ۴۸۷ و المقاصد و شرحه ۸۷/۲.

زانینیکی ته او.

بویه چه سپا که خوی گه وره زانایه^(۱).

پ- نه گهر خوی گه وره نه زان بوایه، نه او که موکورت له زاتی دا دهبوو، و بوونی که موکورتی له خوی گه وره ددا شتیکی نه سته مه.

ت- نه گهر که موکورتی له خوادا هه بوایه نه او پیویستی به یه کیکی دهبو تا کاملی بکات، و نه وهی که کاملیشی دهکات پیویستی به یه کیکی تر هه یه تا کاملی بکات... بهم شیویه، نه وکاته گریمانه ی خول (دور) یان زنجیره یی (تسلسل) پیویست ده بیست، هه ردوو گریمانه کهش پوچه ئن، که واته سه لپیئرا که خوی گه وره خاوه ن زانسته^(۲).

به لگه ی نه قلی:

نه و فه رمایشته ی خوی پاک و بهرز: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ لقمان: ۲۳. واته: (بیگومان خوا ناگاداره به هه موو نه و شتانه ی که له سینه و دل و دهر و ونه گاندا حه شار دراو ن).

و فه رمایشتی: ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ البقرة: ۲۹. واته: (هه ر خویشی به هه موو شتیکی زانا و ناگاداره).

فه رمایشتی: ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ﴾ المائدة: ۱۰۹، ۱۱۶. واته: (به راستی خوییه هه ر خوت ناگات له هه موو نه یی و شار او ده گانه و به هه موو په نهانیک ده زانیت).

فه رمایشتی: ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَأْسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ الأنعام: ۵۹. واته: (کللی هه موو شار او ده گان و زانینی هه موو نه یییه گان به ده دست خوییه و هه ر لای نه وه، کهس نایزانیی جگه له و زاته هه ر چی له سه ر

(۱) المواقف سه ر چاوه ی پی شوو.

(۲) بر وانه: الباجوری شرح الجوهرة ۶۲/۱ و ابن فطلونغا على المسيرة ۶۰ و ۶۲.

وشکانیه خوا پیی دزمانیت، هه‌روه‌ها هه‌رچی له ده‌ریاکانی‌شدا هه‌یه ئاگای لییه‌تی و هیج گه‌ئایه‌ک ناکه‌ویته خواره‌وه خوا پیی نه‌زمانیت، هه‌روه‌ها ده‌نکیک یان توویک له تاریکیه‌کانی زه‌ویدا نیه، ئەو ده‌نکه چ شیدار بیٔ یان وشک بیٔ، هیج شتی‌ک نیه له خوا په‌نهان بیٔ و له (لوح‌المحفوظ)دا، یاخود له دۆسیه‌ی و ده‌زگای تایبه‌تدا تو‌مار نه‌کرا بیٔ).

چهند سودو و ده‌ده‌سته‌ها توویک :

۱- سیفه‌تی زانست په‌یوه‌سته به هه‌موو چه‌مه‌که‌کان چ ئەوانه‌ی هه‌ن چ ئەوانه‌ی نین، واته: په‌یوه‌سته به شته شیاو (ممکن) و پیویست (واجب) و ئەسته (مستحیل)ه‌کان، که‌واته خ‌وای گه‌وره زانایه به هه‌موو شته‌کان به لایه‌نی وردو درشتیانه‌وه^(۱).

۲- په‌یوه‌ست بوونه‌که‌ی سیفه‌تی زانست جیبه‌جی‌ کاری له‌میژینه و بی‌ سه‌ره‌تایه:

جا خ‌وای گه‌وره زانایه به‌شته‌کان وه‌ک خ‌ویان هه‌ر له ئەزه‌له‌وه. ئینجا په‌یدا‌بوونی ئەو شتانه‌ی که له رابردوو داهه‌بوون یاخود که له ئیستادا هه‌ن یان له داهاتوودا په‌یدا ده‌بن، هه‌موو ئەوانه‌ ته‌نها چهند ق‌و‌ناعی‌کن له زانیاری، چونکه هیج گ‌و‌ران‌کاریه‌ک پیویست ناکات له په‌یوه‌ست بوونه‌که‌ی سیفه‌تی زانست دا.

و سیفه‌تی زانست: په‌یوه‌ست بوونی گونجاوی (صلوحی) نییه، چونکه ئەگه‌ر ئەم سیفه‌ته گونجاویی ب‌وایه ئەوا خ‌وای گه‌وره به نه‌زان وه‌سف ده‌کرا، چونکه شتی‌ک شیاوای زانین بی‌ نابیته‌ زانا، سیفه‌تی زانست به‌هه‌مان شی‌وه جیبه‌جی‌ کاری په‌یدا‌بوو نییه، چونکه ئەگه‌ر و‌اب‌و‌ایه ئەوا ده‌ب‌و‌ایه پی‌ش زانین خ‌وای گه‌وره به نه‌زانین وه‌سف ب‌ک‌را‌ب‌ایه^(۲).

۳- شتی شیاوه‌ بوون، ئەکرێ بیته‌ بوون و له ناویش بجیٔ به‌ئام به‌د‌و‌ای یه‌ک‌دا،

(۱) المسامرة ۶۰ و ۶۲ و المواقف و شرحه ۴۸۸ و شرح المقاصد ۹۰/۲.

(۲) شرح الباجوري على الجوهرة ۶۱/۱ به لاسای کردنه‌وه‌ی سنوسی، و رسالة التوحيد: الطائي ۴۸.

جا نه گهر حالته تی شته که گۆرا نایا زانستی خوای گهورهش دهگۆرپیت؟ و چۆن زانستی خوای گهوره دهگۆرپیت که چی له میژینه و بیسه رهتایه؟
 وهلام: سیفته تی زانست ناگۆرپیت، به لکو ئه و شته تی به و سیفته ته په یوهسته دهگۆرپیت (که بریتیه له: زانراوه که).

۴- زانستی خوای گهوره بی سه رهتا و له میژینه یه نا کرپیت له گه ل زانستی شته په یدا بووه کان قیاس بکرپیت و بپپورپیت، خوای گهوره زانایه به شته کان بهر له به دیهینانیان وهک ئه و حالته تی که له سه ری به دیان ده هیئیت^(۱).

۶- دوان (الكلام)

سیفته تیکه نامازه و نیشاندهری هه موو زانیاریه کانه.
 و راجیایی زانیانی که لام له دیاریکردنی ئه م سیفته ته ده خهینه روو.
 دژه که ی ئه م سیفته ته ش: لائییه.

به لگهی عه قلی له سه ر ئه مه:

ئه گهر خوای گهوره نه یه توانییویه بدویت، ئه و پپویست بوو به پپچه وانهی ئه م سیفته ته وه سف کرابایه، که لائییه، و گریمانهی ئه وه ی که خوا لال بیت ئه واکه موکوریه، و بوونی که موکورتی له خوا دا پوچه له، چونکه نهک خوا ته نانهت به دیهینراویش رازی نابیت به که موکوری، که واته چه سپا که خوای گهوره خاوه نی سیفته تی دوان (کلام)^(۲).

به لگهی نه قلی:

ئه م فه رمایشته ی خوای پایه بهرز: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ النساء: ۱۶۴.
 واته: (به راستی خوای گهوره خوی له گه ل موسادا گفتوگوئی یه کسه ری و راسته وخوی

(۱) شرح الباجوري سهرچاوه ی پيشوو.

(۲) رسالة في التوحيد: الطائي ۵۲.

نه نهجامداوه).

نه م فهرمایشته: ﴿وَمَا كَانَ لِشَرِّ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾ الشوری: ۵۱. واته: (کهس بوئ نیه هیچ کات "له دنیدا" خوی گه وره وتویژی راسته وخوی له گه لدا بکات مه گهر له ریگهی وه حی و نیگاوه، یان له پشتی پهردهوه، وهک موسا، یان نیردراویکی وهک فریشته - جوهره نیل - دهنیریت که به گویره ی فهرمان و مؤلته ی خوا چی پی سپیردراوه دهیگه یه نیئ، به راستی نهو زاته خویه کی بلئدو داناو کاربه حییه).

زانایانی زانستی که لام راحیا بوونه سه بارهت به سیفته ی دوان (کلام) ی خوی گه وره بو چهند رایهک:

۱- نه هلی سونه و له و ناویشیاندا نه شعهری و ماتریدیه کان:

وتویانه که وته ی پهرومردگار دوو جوړه:

أ- وته ی نه فسی: نه مه له راستیدا وته و قسه یه، که به هوئ چهند بیژوه دهربرپنیئک دهرده بردریئت، و له ره گه زی دهنگه کان و پیته کان نیه، به لگو سیفته تیکی هه ربوی نه زه لیه و په یوه سته به زاتی خوی گه وره، نه وه ی دوور ده خاته وه که خوی گه وره هیزی دوان و قسه ی نه بیئت، ههروهک چوئن که سی لال و مندال ناتوانن به قسه بیئ، و خوی گه وره به م سیفته ته فهرمان دهکات و شت فه دهغه دهکات و هوال ددهات، و جگه له مانه ش^(۱).

نه مه سیفته تیکی له میژینه ی بی سهره تایه، (چونکه شتی په یدابوو به زاتی خواوه راناوه ست و وابه سته ی نابن).

نه م سیفته ته راوه ستاوه و وابه سته یه به زاتی خواوه. نه م سیفته ته بریتی نیه له: دهربرین: چونکه دهربرپنه کان ده گوړین به هوئ کات و شوین و هوژه کان، به لگو ده کریئ شت دهربرپیت به هوئ ناماژه و نووسین، ههروهک دهربرین و داواکاری

(۱) شرح المقاصد ۹۹/۲.

نیشانەن لەسەری.

بریتی نیه لە زانست: لەوانەیه شتی وا بە مرۆف بلیت کە نایزانیت، بەلکو شتیکی پێچەوانە یان گومانی لێی هەیە.

بریتی نیه لە ویست: چونکە لەوانەیه فەرمان بە مرۆف بکات بەشتی کە خۆی ویستی لەسەر نییه، وەك تاقیکردنەوهی بەندەگە، ئایا پێی دەبەخشیت یان نا^(۱)؟

وتە ی نەفسی وینەیه کە بۆ زانستی خۆی لە دەرووندا، هەر وەك زانست وینەیه کە بۆ زانراو، بۆیه وتە ی پەر وەر دگار کۆتایی بۆ نییه وەك زانستەگە^(۲).

وتە و قسە ی نەفسی لە رووی زمانەوه چەسپاوه، چونکە شتیکی بلاو و باوه کە ناوی وتە و قسە بەکار دینن بۆ واتایەکی ئامادە هەبوو لە دەرووندا، هەر وەك لە وتە ی (أخطل) دا هاتوو:

ان الكلام لفي الفؤاد و اما جُعل اللسان على الفؤاد دليلاً

واتە: بەراستی وتە لە دل و دەرووندا، بەلام زمانیش کراوه بە رینیشاندەر و ئامازە بۆ دل و دەروون.

لە قورئانی پیرۆزیشدا هاتوو: ﴿وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ﴾ (المجادلة: ۸. واتە: (لە دەروونی خۆیاندا دەلین).

ئەم وتە یەشیان کە دەلین: (زُرْتُ فِي نَفْسِي مَقَالَةً) واتە: لە دەروونی خۆمدا قسە یەکم گۆری. و: (في نفسي كلام)^(۳) واتە: لە دەروونمدا قسە یەك هەیە.

۲- و تە ی بیژە یس و دەربەین (لخظي): ئەمە پێکھاتوو لە پیت و دەنگ، و راپان وایە ئەم جۆرە ی دوو دە ییدابوو و بە زاتی خواوه رانەوستاون و وابەستە ی نین،

(۱) المواقف و شرحه ۴۹۶ و المسامرة ۷۷.

(۲) لە: تعليقات محمد رشيد رضا على رسالة التوحيد - محمد عبده ۵۵.

(۳) شرح المقاصد ۱۰۲/۲. و الباجوري على الجوهرة ۱/۶۵.

که بریتین له قورئانی پیرۆزو گشت کتیبه دابه زیئراوه گانی تر^(۱).

جا قورئانی پیرۆزه به واتای وتهی نهفسی په دابوو و به دهیه ئیراوه نییه، به لآم قورئان به واتای وتهی بیژهی و دهر بپین (لفظی) که ئیمه دهیخوینینه وه ئهوا به دهیه ئیراوه. به لآم ناگریت و نابیت بوتريت: قورئان به دهیه ئیراوه. مه بهست لی ئه و بیژه و دهر بپینیه که دهیخوینینه وه، ته نها له وکاته دروسته که بو فیر بوون بیت، چونکه له وانه یه وا خه یال بگریت که قورئان به و واتایه ی که فه رمایشتی خوا به دهیه ئیراوه، و بویه تافیکردنه وه که ی (ابن حنبل) و (شعبی) و (بخاری) و (عیسای کوری (دنیار) روویدا.....^(۲).

۲- موعته زیله و شیعه سی نیماهی:

وته و قسه ی خوی گه و ره پیکهاتوو له بیت و دنگ، و وابهسته و پاره ستاوه نییه به زاتی خوا، به لآم خوی گه و ره به دیده هیئت له غهیری خویدا وهك تۆماری پارێزراو (اللوح المحفوظ) یان له فریشته جوهره ئیل یاخود له پیغه مبهردا، که واته وتهی په و ره دگار پهیدا بوو و به دهیه ئیراوه^(۳).

جا موعته زیله بو چونیان وایه که وته پهیدا بوو و به دهیه ئیراوه، چونکه گومانیان وایه که له پیداویسته گانی وته و دوان بریتیه له بیت و دنگ، و بوونی بیت و دنگ بو خوی گه و ره شتیکی نه بوو و مه حاله، جا له لای موعته زیله کان فه رمایشتی خوی گه و ره به دهیه ئیراوه، چونکه خوی گه و ره له هندی تهن (أجرام) دا به دیده هیئت^(۴).

(۱) المواقف و شرحه ۴۶۹.

(۲) الباجوري على الجوهرة ۸۴/۱.

(۳) المواقف و ابن قطلوبغا و المسامرة، سه رچاوه گانی پيشوو، و بروانه: الشيعة بين الأشاعرة و المعتزلة: هاشم الحسني ج ۱ سالی ۱۹۶۴، ۱۸۹ به وهرگرتن له کتیبی: كشف الحق للعلامة الحلبي ۱۸ و ۱۹ و توحيد الصدوق ۲۸۸ و أوائل المقالات: الشيخ المفيد ۱۹.

(۴) الباجوري على الجوهرة ۸۴/۱.

ئه‌شعه‌رییه‌کان به‌رپه‌رچیان داوه‌ته‌وه:

به‌وه‌ی ئه‌و قسه و بۆچوونه به‌ناپه‌سه‌ند نازانین، به‌لکو ئیمه‌ش وا ده‌لیین هه‌مان رای ئیوه‌مان هه‌یه به‌لام ناوی ده‌نیین و ته‌ی بیژه‌یی (لفظی)، به‌لام ئیمه‌ له پشته‌ی ئه‌م وته و دوانه‌ی ناوبراو وته و دوانی نه‌فسی ده‌چه‌سپینین، که به‌ بیژه‌کان (الفاظ) ده‌ری ده‌برین^(۱).

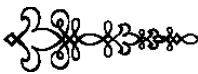
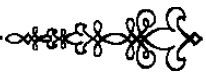
به‌لام موخته‌زیله‌کان وتیان: ئه‌وه‌ی که ئیوه‌ ناوی ئه‌نین (وته و دوانی نه‌فسی) ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ سیفه‌تی زانست ئه‌گه‌ر واتاکه‌ی هه‌وال بی‌ت، و ئه‌گه‌ر فه‌رمان (امر) یان ریگری (نه‌ی) بوو ئه‌وا ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ سیفه‌تی ویست^(۲). کاتی موخته‌زیله‌ ئه‌و راو بۆچوونانه‌یان په‌سه‌ند کرد، وتیان: قورئانی پیروژ فه‌رمایشت و وته‌ی به‌دییه‌ینراوی خوایه.

موخته‌زیله‌ تیروانینیان وابوو بۆ بۆچوونی ئه‌هلی سوننه، که پیی وابوو قورئان فه‌رمایشت و وته‌ی خوایه و به‌دینه‌هی‌نراوه، که له‌وانه‌یه نه‌صراپه‌یه‌کان به‌ به‌لگه‌ی بی‌ننه‌وه یان وه‌ک هۆکارێک به‌کاری بی‌نن بۆ بلاو کردنه‌وه‌ی گومان، تا موصلمانان ناچار بکه‌ن بۆ باوه‌ر هی‌نان به‌وه‌ی: مه‌سیح خوایه یاخود مه‌سیح له‌میژینه و هه‌ربووه.

گی‌ردراوه‌ته‌وه له (یوحنا)ی (دمشقی) که هه‌ندی له مه‌سیحیه‌کانی فی‌رده‌کرد، بۆ ئه‌وه‌ی مشتوم‌رو دمه‌ته‌قی بکه‌ن له‌گه‌ڵ موصلماناندا، جا ده‌یوت: (ئه‌گه‌ر موصلمانێک پیی وتی: چی ده‌لیی سه‌بارت به‌ مه‌سیح؟ تۆش بلێ: فه‌رمانی خوا (کلمه‌ الله)یه. دواتر با نه‌صراپه‌یه‌که له موصلمانه‌که به‌پرسی‌ت: ئایا مه‌سیح به‌چی ناو‌نراوه له قورئاندا؟ له‌و کاته‌دا نه‌صراپه‌یه‌که با هه‌موو وته‌کانی موصلمانه‌که ره‌ت بکاته‌وه تا موصلمانه‌که وه‌لامی ده‌داته‌وه، له‌و کاته‌شدا ناچار ده‌بی‌ت که بلێت: ﴿إِنَّمَا

(۱) المواظف و شرحه ٤٩٦ و المسامرة ٧٧ و ابن قطلوبغا ٧٩.

(۲) کبری‌ الیقینیات ١٣١.

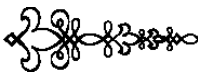
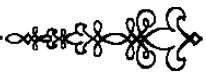

الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴿النساء: ١٧١﴾. واته: (بهراستی مهسیح، عیسی کوری مهریهه جگه لهوهی که فرستادهی خویاه "شتیکی تر نهبووه"، له دایک بوونهکهی به فهرمانی خوا بووه که له مهریههدا "بهرجهسته بوو"، عیسا رُوح و گیانیکی "تایبهته" لهلایهن خواوه بهخشراوه). نهو کاته با نهصرانیهکه بیرسیت له بارهی نهوهی که: فهرمانی خویاه تایبهت لهلایهن نهو بهخشراوه (کلمه الله و روحه)، که نایا بهدیهنراوه یان بهدیهنره؟ نهگهر وتی بهدیهنراوه، نهوا با بهریهرچی بداتهوه بهوهی: که خوی گهوره ههر ههبووه و هیچ فهрман (کلمه) و بهخششی تایبهت (روح) نهبوون. نهگهر نهمهت وت نهوا موسلمانهکه دهبزیت، چونکه به تیروانینی موسلمانان کهسیک که بوجوونی وابیت شتیکی تر له میژینه و بی سهرهتایه وهک خوی گهوره نهوا به بی دین نهژمار دهکریت^(١).

کاتی موعتهزیه بوجوونیان وابوو که قورئان بهدیهنراوه، نهوا له راستیدا بو بهریهرج دانهوهی نهصرانیهکان نهبوو، بهلکو نهو بوجوونهی موعتهزیهکان سهراوهی گرت له بابهتیکی فهلسهفی که روون دهبیتهوه لهوهی پیشتر خستمانهروو لهبارهی بوجوونی نهوان لهمهپر سیفتهی دوان (کلام). بهلام لهگهل نهوهشدا موعتهزیهکان وای بوجوون: وتنی نهوهی که قورئان بهدیهنراو نییه لهوانهیه سهر بکیشیت بو ههمان بوجون که نهصرانیهکان سهبارت به مهسیح ههیانه، بو باوهر بوون به ههبوونی چهند شتیکی له میژینه و بی سهرهتا (تعدد القدماء)، ههروهک نهمه زانراوه له بوجوونی موعتهزیهکان لهمهپر نهفی کردنی سیفتهکان ههروهک پیشتر خرایه روو.

بهلام سهبارت به نایهتی: ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ النساء: ١٧١. واته: (بهراستی مهسیح، عیسی کوری

(١) المذاهب الاسلامیة - أبو زهرة ٢٦٠ و نهو دهقهی وهرگرتوووه له کتیبی (تراث الاسلام).

مه‌ریه‌م جگه له‌وه‌ی که فرستاده‌ی خواجه "شتیکی تر نه‌بووه"، له دایک بوونه‌که‌ی به‌فرمانی خوا بووه که له مه‌ریه‌مدا "به‌رجه‌سته بوو"، عیسا رۆح و گیانیکی "تایبه‌ته" له‌لایهن خواوه به‌خسراوه). ئینجا مه‌به‌سه‌ت له ده‌سته‌واژه‌ی (کَلِمَةٌ) له نایه‌ته‌که بریتیه له‌وه‌ی: که عیسا هاتۆته بوون به وشه‌ی (ببه: کن) به‌بی ئه‌و ماده که عاده‌ت وایه مرۆف لی‌ی به‌دیبیت، به به‌لگه‌ی ئه‌م فهرمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره:

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾ ﴿٨٢﴾ یس: ٨٢. واته: (بیگومان هه‌ر کاتیک فهرمانی خوا ده‌رجوو، ویستی شتیک جی‌به‌جی بکات و بینیته‌دی، پی‌ی ده‌لیت ببه، ئه‌ویش ده‌سته‌به‌جی و بی‌دواکه‌وتن پی‌ش دی‌ت و ئه‌نجام ده‌دری‌ت و دروست ده‌بی‌ت).

ئه‌م فهرمایشته‌ی په‌روه‌ردگار: ﴿ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾ ﴿٥٩﴾ آل عمران: ٥٩. واته: (به‌پراستی نمونه‌ی دروستبوونی عیسا له‌لایهن خواوه؛ وه‌ک نمونه‌ی ئاده‌م وایه که له خاک دروستی کرد و له‌وه‌و دوا فهرمانی دا و پی‌ی وت: ببه - به ئینسان - ئه‌ویش بوو).

ئیمامی غه‌زالی وتویه‌تی: هه‌موو له دایک بوویک هۆکاریکی نزیک و دووری هه‌یه، جا هۆکاری یه‌که‌م که هۆکاری نزیکه: بریتیه له نۆواو (منی)، دووم: ووتنی وشه‌ی (ببه: کن). کاتی به‌لگه ئاماژه‌ی دا بو ئه‌وه‌ی که هۆکاری نزیک نه‌بووه سه‌باره‌ت به عیسا (سه‌لامی لی‌ بی‌ت)، ئه‌وا په‌یدا‌بوونی عیسا‌ی داوه‌ته پال هۆکاری دوور، که بریتیه له فهرمانی (ببه: کن)، ئه‌مه‌ش وه‌ک ئاماژه‌یه‌که بو ئه‌وه‌ی که هۆکاری نزیک له په‌یدا‌بوونی عیسا‌دا بوونی نه‌بووه. خوا‌ی پاک و به‌رز به‌م فهرمایشته‌ی روونی کردۆته‌وه: ﴿ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرِّمَ ﴾ النساء: ١٧١. واته: له مه‌ریه‌مدا به‌رجه‌سته‌ی کردوو پی‌ گه‌یاندی وه‌ک ئه‌و تۆواوه‌ی فری‌ده‌دری‌ته ناو په‌حمه‌وه^(١).

بنچینهی راجیایی له نیوان موعتهزیه و نههلی سوننه له سهه رابهتی دوان (کلام):

تفتازانی له (شرح المقاصد) داله کاتی روون کردنه وهی بنچینهی راجیایی له نیوان موعتهزیه و نههلی سوننه دا وتویهتی: (له کاتی لیکوئینه وه له م راجیاییه دا به دهرده که ویت که دهگه پرته وه بو چه سپاندن یان نه چه سپاندنی وته و قسهی نهفسی، نایا قورئان فه رمایشتی نهفسییه یان نه وهیه که پیکهاتوو له و پیتانهی که بریتین له وتهی به رههست، نهگه رنا هیچ راجیاییه کیان نییه له بارهی پهیدا بوونی وتهی به رههست و له میژینهی وتهی نهفسی به و مهرجهی وتهی نهفسی بچه سپیت) (۱).

که واته نه و راجیاییه که ههیه له نیوان نههلی سوننه و موعتهزیه کورت هه لیت له ناوانانی وته و فه رمایشت به نهفسی.

جا موعتهزیه ده لین وته و قسهی نهفسی پی ناوتریت وته و فه رمایشت، به لکو نهگه ر واتاکه ی فه رمان (امر) یان ریگری کردن (نهی) بوو نه و دهگه پرته وه بو سیفه تی ویست، نهگه ر هه وال بیت نه و دهگه پرته وه بو سیفه تی زانست. به لام نههلی سوننه ده لیت: ئیمه ناوی ده نیین: وته و فه رمایشتی نهفسی، سیفه تیکی سه ره خویه و راوه ستاوه و وابهستهیه به زاتی خواوه و پاشکوی سیفه تی ویست و زانست نییه.

۳- حه نه لیه بیدعه چیه کان:

وتویانه که فه رمایشتی خوی گه وره پیکهاتوو له پیت و دهنگ، راوه ستاون به هوی زاتی پاکی به رزی خواوه، فه رمایشه که ی به و وه سفه ی له میژینه و بی سه ره تابه، تا

(۱) شرح المقاصد ۱۰۰/۲. و پروانه:

المواقف و شرحه ۴۹۶ و المعتقد الایمانی شرح منظومه الشیبانی ۱۶-۱۵.

هه‌ندیکیان به نه‌زانی زۆر زیاده‌ره‌وی زیاتریان کرد، به‌وه‌ی وتیان ڕوو‌پۆش و به‌رگی قورنانش له‌میژینه و بێ سهره‌تایه چ جای خودی قورئان^(۱).

ئهم بۆ‌چوون و قسه‌یه پوچه‌له له‌به‌ر ئه‌وه‌ی:

دروست بوون و هاتنه‌ کایه‌ی ههر پیتیک نایه‌ته‌جێ ته‌نها له‌دوای گۆتایی هاتنی پیتی پێش خۆیدا نه‌بیّت، به‌م جۆره‌ش پیتی یه‌که‌م له‌ ناو‌چوو ده‌بیّت و ئه‌وه‌ی که له‌دوای ئه‌وه‌یشدا هاتوو به‌که‌مه. زانیان ئه‌و شته‌ی که له‌ ناوده‌جیّت و گۆتایی دیّت یان سهره‌تای هه‌بیّت، ئه‌وا هه‌رگیز ناییّت که له‌میژینه‌و بێ سهره‌تا و کۆن بیّت، به‌لکو ده‌جیّته‌ ریزی په‌یدابوو و به‌دییه‌نراوانه‌وه^(۲)، ئه‌و شته‌ی به‌ده‌ر نه‌بیّت له‌ په‌یدابوو‌ه‌کان ئه‌وا خۆی‌شی په‌یدابوو.

٤- که‌رامیه‌کان:

ئهم تاقمه‌ش کۆک و هاو‌رابوون له‌گه‌ڵ حه‌نبه‌لیه‌کان له‌وه‌ی فه‌رمایشت و ته‌ه‌ی خوای پاك و به‌رز پیکهاتوو له‌ پیت و ده‌نگ، به‌لام ناویان نا فه‌رمایشتی خوا، و دانیان نا به‌وه‌ی که په‌یدابوو، وتیان: راوه‌ستاوه‌ وابه‌سته‌یه به‌ زاتی خوای گه‌وره چونکه پێیان دروست بوو که شتی په‌یدابوو وابه‌سته‌ی زاتی خوا بیّت، بی‌گومان بۆ‌چوونیکی پوچه‌له^(۳)، چونکه ئه‌و شته‌ی که په‌یدابوو وابه‌سته‌یه‌تی ئه‌وه‌یش په‌یدابوو، و پێشتر خستمانه‌روو که چه‌سپێنراوه‌ خوای گه‌وره له‌میژینه و بێ سهره‌تایه.

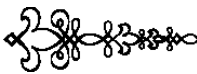
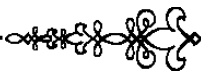
په‌یوه‌ست بوونی سیفه‌تی دوان (کلام):

سیفه‌تی دوان (کلام) په‌یوه‌سته به‌ شتی پێویست (واجب) و شیوا (ممکن) و ئه‌سته‌م (مستحیل)، چونکه په‌یوه‌ست بوونی ئهم سیفه‌ته‌ بریتیه له‌ په‌یوه‌ست بوون له

(۱) المواقف و شرحه ٤٩٥ و المسایرة ٧٧ و ابن قطلوبغا على المسایرة ٧٩.

(۲) المواقف و شرحه ٤٩٦ و ابن قطلوبغا سهر‌چاوه‌ی پێشوو.

(۳) المواقف سهر‌چاوه‌ی پێشوو. و المسامرة ٧٧ و ابن قطلوبغا على المسایرة ٧٩.

پووی واتا و پوونکردنه‌وه یان فه‌رمان و (أمر) و پڤیگری کردن (نهی)، و پوونکردنه‌وه فه‌رمان و پڤیگری (نهی)یه‌که‌ی خوی گه‌وره به‌ته‌واوی باسی شتی پڤویست (واجب) و شیواو (ممکن) و ئه‌سته‌م (مستحیل) له‌خۆ گرتوو، هه‌روه‌ک ئایه‌ته‌کانی قورئانی پڤرۆز گه‌واهی له‌سه‌ر ئه‌مه ده‌دن^(۱).

۷- ژیان (الحیاء)

سیفه‌تیکی هه‌ربوو و ئه‌زه‌لییه، دروستی سیفه‌تی زانست و ویست و سه‌رجه‌م سیفاته واتایی (معانی) و (معنوی)ه‌کانی تر پڤویست ده‌کات^(۲). و که ژیان پال ده‌دینه لای په‌روه‌ردگار مانای به‌و شیویه نییه وه‌ک که‌سیکی سروشتگه‌را بۆی ده‌چیت چونکه سیفه‌تی ژیانی خوا بریتی نیه له هیزی هه‌ست و هه‌رس کردن و ئه‌و هیزی پاشکۆی هاوسه‌نگی جوړیه^(۳)، هه‌روه‌ک خوی گه‌وره به‌بی گیان و رۆح ده‌ژی‌هت به‌پێچه‌وانه‌ی په‌یدا‌بو‌وانه‌وه که ژیانیان وابه‌سته‌یه به رۆحه‌وه^(۴).
دژه‌که‌ی ئه‌م سیفه‌ته‌ش، بریتیه له: مردن.

به‌لگه‌ی عه‌ق‌لی له‌سه‌ر ئه‌مه:

أ- ئه‌گه‌ر خوی گه‌وره وه‌سف نه‌کرا‌بو‌ایه به سیفه‌تی ژیان و خاوه‌ن ژیان نه‌بو‌ایه، ئه‌وا نه‌ده‌بو‌ایه وه‌سفی بکری‌ت به‌وه‌ی خاوه‌نی توانا و ویست و زانسته، چونکه ناچیتته عه‌قله‌وه‌وه ئه‌ندیشه‌ناکری‌ت که ئه‌و سیفه‌تانه هه‌بن به‌بی بوونی سیفه‌تی ژیان، بی‌گومان بوونی ئه‌م سیفه‌تانه به‌بی ژیان شتیکی نه‌بوو مه‌حاله^(۵).

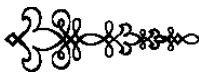
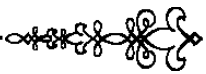
(۱) کبری‌ الیقینیات الکونیة ۱۳۶-۱۳۷.

(۲) الدردير على الخريدة ۷۸ و صاوي عليه.

(۳) المسامرة ۶۲.

(۴) الصاوي على الدردير ۷۸.

(۵) المواقف ۴۹۲ و المقاصد و شرحه ۹۷/۲ و الباجوري على الجوهرة ۱/۶۴.

ب- ژیان سیفه تی کاملیه، پیچه وانهی نهو سیفه ته که موکورتیه، خوی گهوره ش پاک و دووره له که موکورتی^(۱).

پ- نه گهر خوی گهوره وه سف بکریت به سیفه تیک به پیچه وانهی سیفه تی ژیان، نهوا ده بیته هوی نهو هی که خوی گهوره به خشهری ژیان نه بیته، چونکه که سیک خوی شتیکی نه بیته چون ده توانیته بیه خشیته^(۲).

به لگهی نه قل:

نه م فه رمایشته ی خوی گهوره: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ البقرة: ۲۵۵. واته: (خو زاتیکه جگه لهو هیچ خوییه کی تر نییه که شایه نی په رستن بیته و هه میسه زیندوو و راگرو سه ره رشتیاری هه موو دروست کراوه کانیه تی").

نه م فه رمایشته: ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ غافر: ۶۵. واته: (نهو زاته هه میسه و به ردهوام زیندوو، جگه لهو خوییه کی تر نییه، که و ابو هانا و هاوارو نراتان روو لهو بیته، ملکه چ و فه رمان به ردار ی به رنامه و ناینه که ی نهو بن).

په یوه ست بوونی سیفه تی ژیان (الحیاء):

سیفه تی ژیان په یوه ست نیه چ بهو شتانه ی که هه ن (موجود) چ نه وانهی نه بوو (معدوم)ن، جا پیویستی به شتیکی زیاد نیه تا یارمه تی بدات به لگو نه م سیفه ته به خوی بی نیازه، هه روه ک پیشر له باسی په یوه ست بوونی نه م سیفه ته دا خستمانه روو.

(۱) ابن قطلوبغا علی المسایرة ۶۲.

(۲) رساله فی التوحیح: الطائی ۴۹.

دهروازهی دووهم دهره نجام و بهر هه می باوهر بوون به سیفاته کانی خوا

باسی یه کهم

ئهو شتانهی بو خوا ی گه وره نه بوو و ئهسته من

دژهکانی سیفته ته پئویست (واجب) هکان که پئیشتر خستمانه پروو و چه سپاندمان ئهسته من بو خوا ی گه وره، که بریتین له:

نه بوون دژی سفه تی بوون و هه بوونه، په یاد بوون دژی له میژینه یی و بی سه رتا بوونه، له ناوچوون و فهوتان دژی هه رمانه، هاوشیوه بوون و یکچوون به به دیهینراوان دژی سیفته تی پیچه وانه بوونه له گه ل به دیهینراوان، پئویست بوون به شوین دژی سیفته تی به خووه راوهستان و بی نیازییه، فرهیی دژی یهکتاییه، دهسته وهسانی دژی تواناییه، ناچارایی دژی سیفته تی ویسته، نه زانین دژی زانین و زانسته، مردن دژی سیفته تی ژیانه، نه بیستن دژی بیستن، کویری دژی بینینه، لالی دژی دوانه^(۱).

به لگه له سه ر ئه مه:

هه موو شتیك یان به شیکن لی یان دژ و پیچه وانه یتی:

خوا ی گه وره قابیلی ئه م سیفته ته پئویستانه یه، ئه گه ر وه سف نه کریت به م سیفته تانه ئه وا پئویسته که به سیفته ته دژ و پیچه وانه کان وه سف بکریت، و ئه م سیفته ته دژانه ش که موکورتین، بوونی که موکورتی له خوا ی گه وره دا شتیکی

(۱) الدریدر شرح الخریده ۹۲-۹۳ و الباجوری شرح الجوهره ۸۶ به شوینکه و تنی سنوسی، و رساله فی التوحید - الطائی ۲۷.

کهواته بوونی ئه و سیفته ته دژو پیچه وانانه ئهسته من بو خوی مهزن^(۱).

باسی دووهم ئه و شتانهی بو خوی گه و ره دروستن

دروسته بو خوی گه و ره که هه ر کاریک شیایوی بوون (ممکن) بیته بیکات یان نهیکات، وهک بهدیهینان و رهحمهت و سزا و مراندن و زیندوو کردنه وه....
هیچ شتیکی لهسه ر خوی گه و ره پیویست نابیت، بهنگو خوی گه و ره کاراو ئه نجامدهری سه رپشکه به ویستی خوی چون دهیه ویت ئاوا هه لسوکه وت له موک و بهدیهینراوانی خویدا دهکات، هیچ کهسیک به ژدار نییه له گه ئیدا له به ره پیوه بردندا، و هیچ کهسیک له ژیر سه ره پره رشتی و دهسه لاتی ئه و ده رناچیت و به دهر نییه.
کرده وهکانی خوی گه و ره هه موویان سه رتا پایان دانایی و حکمهت و دادگه ری و راستیپیکانن، جا تو ئه و دانایی و حکمه ته بزانیته یان نه زانیته^(۲).

بهنگه ی عه قلی لهسه ر ئه مه:

ئه گه ر ئه نجامدانی هه ر شتیکی شیایوی بوون (ممکن) لهسه ر خوی گه و ره پیویست بوو یان مه حال بوو بو، ئه وا ئه و کاته شیرازه ی حوکه مه عه قلیه کان تیکده چوون و شیایوی بوون (ممکن) ده بووه پیویست (واجب) یان ده بووه ئه سته م (مستحیل)، بیگومان ئه مه ش بوچه له^(۳).

بهنگه ی نه قلی:

ئه م فه رمایشته ی خوی پاک و بهرز: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص:

(۱) الباجوري على السنوسية ۲۸.

(۲) رسالة التوحيد - الطائي ۲۷ و غاية المرام في عقائد أهل الاسلام - الحاج حمدي الأعظمي ج ۲، ۲۰.

(۳) الباجوري على السنوسية ۲۸.

۶۸. واته: (بهروهردگاری تۆیه ههر چیهکی بویت دروستی دهکات و هه‌لی ده‌بژیریت).

ئهم فهرمایسته: ﴿رَبِّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَشَأُ يَرْحَمَكُمْ أَوْ إِنَّ يَشَأُ يُعَذِّبْكُمْ﴾ الإسراء: ۵۴.

واته: (ئه‌گهر بیه‌وئیت ره‌حمتان پئی ده‌کات یان ئه‌گهر بیه‌وئیت سزاتان ده‌دات).

ئهم فهرمایسته: ﴿وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ

بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ یونس: ۱۰۷.

واته: ("ئه‌ی ئینسان" ئه‌گهر خوا تووشی ناخۆشی و زیانیکت بکات، ئه‌وه هه‌چ که‌س ناتوانیّت فریات بکه‌وئیت و له‌سه‌رتی لابه‌رئیت جگه‌ له‌و زاته یاخود ئه‌گهر بیه‌وئیت تووشی خیرو خۆشیه‌کت بکات، ئه‌وه هه‌چ که‌س ناتوانیّت به‌ری فه‌زل و به‌خششی خوا بگریّت، ههر کام که بیه‌وئیت له‌ به‌نده‌کانی به‌هره‌ور ده‌کات - له‌ نازو نیعمه‌تی بی‌شومار - ئه‌و زاته هه‌میشه لی‌خۆشبوو و میهره‌بانه).

بینینی خوای پاک و به‌رز

تاقم و پیره‌کانی موسلمانانان رایان جیاواز بووه له‌باره‌ی بینینی خوای پاک و

به‌رز له‌ رۆژی دواییدا، و له‌م باره‌وه بۆ دوو بۆچوون دابه‌ش بوون:

بۆچوونی یه‌که‌م:

رای زۆربه‌ی موسلمانانه، پئی وایه که بینینی خوای گه‌وره شتیکی دروسته، به‌

به‌لگه‌ی عه‌قلی و نه‌قلی.

وتیان: خوای گه‌وره ده‌بینریت به‌بئی هه‌چ چۆنیه‌تیه‌ک له‌و چۆنیه‌تیانه‌ی که له‌

بینینی جه‌سته‌کاندا پی‌ویسته و به‌بئی ئه‌وه‌ی به‌و بینینه‌ی ده‌وری بدات، به‌لکو

به‌نده سه‌رسام ده‌بیّت له‌به‌ر گه‌وره‌یی و شکۆداریه‌که‌ی، ته‌نانه‌ت وای لی‌دیّت ناویشی

نازانیت، و هه‌ست به‌ بوونه‌وه‌ری ده‌وروبه‌ری ناکات، چونکه عه‌قل له‌و حاله‌ته‌دا

ده‌سته‌وه‌سان و بی‌توانا ده‌بیّت له‌ تیگه‌یشتن، هه‌موو شتیکی ده‌پوکیته‌وه له‌ ناست

گه ورهیی خوای پاک و بهرز^(۱).

به لگهی نه قلی هه لگرانی ئەم بۆچوونه:

۱- ئەم فەرماشتهی خوای گه وره: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾﴾ القيامة

۲۲ - ۲۳.

(ناظره): واته جوان و قه شهنگه، و (ناظره): له ته ماشاگردنه وه هاتوو وه واته

بینین.

چونکه ئەگەر (النظر):

سنووری به زانده (تعدي) كرد به (الي) ئەوا به واتای بینین دیت، ههروهك لهه

نایه ته دا هاتوو.

ئەگەر (النظر):

به خودی خوای سنوور به زینى (تعدي) بکات، ئەوا به مانای چاوه پروانی دیت،

ههروهك لهه فەرماشتهی خوای پایه به زدا هاتوو: ﴿أَنْظُرُونَ نَقِيْسٍ مِنْ نُوْرِكُمْ﴾

الحديد: ۱۳. واته: (چاوه پریه کمان بکهن تا له نووری روخسارتان به ههروههه بین).

ئەگەر (النظر):

به (في) سنوور به زینى (تعدي) بکات، ئەوا به مانای زۆر بیرگردنه وهه بايه خدان

دیت، بۆنمونه، ده لیت: ته ماشای په رتوك و کاره کهم کرد.

به مانای میهره بانیش دیت ئەگەر سنوور به زینى (تعدي) کرد به (لام)، بۆ

نمونه: هوگمران به چاوی میهره بانیه وهه روانیه فلانه کهسه^(۲).

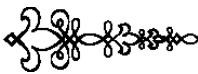
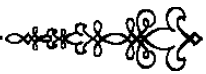
(۱) الباجوري على الجوهره ۱۹/۲. بروانه: الدردير شرح الخريده و الصاوي عليه ۱۰۰ و له: المسايرة

على المسامرة ۴۳: هاتوو: (بينين جوړيکه له زانستی تايبهت که خوای گه وره له تاکی زيندوو دا

به دی ده لیت، مه رجار نييه به به رامبهه بوون و هه ره مه رچيکی تر).

(۲) الدواني على العقائد العضدية ۱۷۶/۲ و شرح العقيدة الطحاوية ۱۴۳ و حادي الأرواح لابن القيم ج

۴ سالی ۱۹۶۲، ۲۳۰ و بروانه: أصول الدين - بغدادی ۱۰۰.

۲- ئەم فەرمايشته‌ی خۆ‌ای پاك و بهرز: ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ يونس: ۲۶.
 (الْحُسْنَىٰ): به‌هه‌شته، و (وَزِيَادَةٌ): بریتیه له بینینی خۆ‌ای پاك و بهرز، هه‌روهك
 ئەمه چه‌سپاوه به فەرمووده‌ی راست (صحیح) كه موسليم گێراويه‌تیه‌وه^(۱).

۳- ئەم فەرمايشته‌ی خۆ‌ای پاك و بهرز: ﴿لَنْ تَرِنِّي﴾ الأعراف: ۱۴۳. به‌لگه هینانه‌وه
 له‌سه‌ر بینینی خۆ‌ا به‌م ئایه‌ته له چه‌ند روێكه‌وه‌یه ده‌بیت:

أ- گومان نابریت به موسا كه له‌گه‌ل خۆ‌ای گه‌وره داواه (كليم الله) یه و نێردراو
 و پێغه‌مبه‌ریه‌تی، و شاره‌زاترین كه‌سی سه‌رده‌می خۆ‌ی بووه سه‌بارت به
 په‌روه‌دگاری، پرسیار بكات و داواى شتیک بكات له خۆ‌ای گه‌وره كه شیاو و دروست
 نه‌بیت بۆی، ته‌نانه‌ت ئەمه هه‌ر زۆر نه‌بوو و ئەسته‌مه^(۲) چونكه ناکریت كه هه‌یج
 یه‌كێك له پێغه‌مبه‌ران شاره‌زایی نه‌بیت به‌ ئه‌حكامه‌كانی ناسینی خوايه‌تی و
 بیروباوه‌ر^(۳). جا چۆن ده‌كریت كه‌سی موعته‌زیلی - كه نكوژی ده‌كات له بینینی خوا
 هه‌روهك ده‌خړیته‌روو - له موسا زیره‌كتر و شاره‌زاتر بێت، له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی كه چ
 شتیک پێویسته و چ شتیکیش ناشیاو مه‌حاله به‌نیسه‌ت خۆ‌ای گه‌وره، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی
 ئامانج و مه‌به‌ست له‌ ره‌وانه‌کردنی پێغه‌مبه‌ران (ﷺ) بانگه‌وازی كردنه بوو بۆ
 عه‌قیده‌و بیروباوه‌ری راست و ره‌وان و کارو کرده‌وی چاك^(۴).

ب- خۆ‌ای پاك و بهرز فەرموویه‌تی: ﴿لَنْ تَرِنِّي﴾ نه‌یفه‌رموووه: من نابینریم یان
 بینینی من دروست نییه یاخود من شتیکى بینراو نیم.
 جیاوازی له نیوان هه‌ر دوو وه‌لامه‌كه ره‌وان و ئاشکرایه، ئایا نابینیت كه كه‌سیك

(۱) شرح العقيدة الطحاوية ۱۴۳-۱۴۴ و لواع الأنوار البهية - السّفّاريني ۲/۲۴۰ و لاپه‌ره‌کانی دواتریش
 و الباجوري على الجوهرة ۱۷/۲.

(۲) شرح العقيدة الطحاوية سه‌رچاوه‌ی پێشوو، و حادي الأرواح ۲۲۳ و المسامرة على المسيرة ۴۰.

(۳) الباجوري على الجوهرة ۲/۲۰، و بره‌وانه: المواقف ۵۰۴.

(۴) المسامرة لا ۴۱، و التّوّاني ۲/۱۶۸.

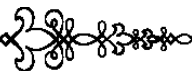
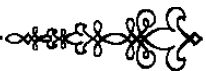
به‌ردیکی له ده‌مداوو و که‌سیکی تر واگومانی برد خوارده‌مه‌نیه، جا وتی: بدمره منیش، جا وه‌ئامی راست ئه‌وه‌یه: که ناخوریٔ. به‌ئام ئه‌گهر خوارده‌مه‌نی بوو، دروسته بووتریٔ: تو ناخویٔ. ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که خوای گه‌وره بینراوه (مرئی) ه به‌ئام توانا و هیزی موسا - له‌م دونیایه‌دا - به‌رگری ئه‌و بینینه ناکات به‌هوی لاوازی توانای مروّف له‌م دونیایه‌دا له به‌رامبه‌ر بینینی خوای پاک و به‌رز. جا ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره ئه‌مه رپوون ده‌کاته‌وه: ﴿وَلَكِنْ أَنْظِرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقْرَمَكَانَهُ، فَسَوْفَ تَرِنِّي﴾ الأعراف: ۱۴۲. واته: (به‌ئام سه‌یری ئه‌م چیا به‌که، جا ئه‌گهر مایه‌وه له جیگه‌ی خویدا ئه‌وا له‌وه‌و دوا توّش من ده‌بینیت). به‌ موسای راگه‌یانده که چیا که له‌گه‌ل ئه‌و هیزو تووندو توکمه‌یی‌ه که هه‌یه‌تی ئه‌وا به‌رگه ناگریٔ له به‌رامبه‌ر دره‌وشانه‌وه (تجلی) یه‌که له‌م دونیایه‌دا، جا چی ئه‌ئیی بو ئه‌و مروّفه‌ی که به‌لاوازی دروست کراوه^(۱).

۴- ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای پاک و به‌رز: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ الأنعام: ۱۰۲.

رپوی به‌لگه هینانه‌وه به‌م ئایه‌ته: خوای گه‌وره ئه‌مه‌ی باس کردوو له میانه‌ی مه‌دح و ستایش، زانراویشه مه‌دح و ستایش به‌ سیفاتی نه‌فی و چه‌سپاویش بیٔ، ئه‌گهر شتیکی بوون (وجود)ی بوو وه‌ک: رته‌کردنه‌وه‌ی وه‌نه‌وزه و نوستن که ئه‌مه‌ش به‌ده‌رخستنی ته‌واوی راگری و سه‌رپه‌رشتاری (قیومیة)ه، رته‌کردنه‌وه‌ی مردنه که ته‌واو و کاملی زیان ده‌گه‌یه‌نیٔ....

جا ئایه‌ته‌که ئامازه‌و به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ته‌واو و کاملی گه‌وره‌یی خوا، و ئامازه‌یه بو ئه‌وه‌ی که گه‌وره‌تره له هه‌موو شتیکی، به‌ئام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره سنوردار نییه و بی سنورو جیگه‌یه، ئه‌وا چا و ناتونیٔ په‌یی پئ ببات و ده‌وری بدات، خوای گه‌وره

(۱) حادی الأرواح ۲۲۲ و شرح العقيدة الطحاوية ۱۴۵ و سه‌یری چه‌ند لایه‌نیکی تریش به‌که جگه‌له‌وه‌ی من باسم کردن.

فهرموویه تی: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهٖ عِلْمًا﴾ طه: ۱۱۰. واته: (ههرگیز ناتوانن ناگاداری زانست و زانیاری بی سنوری نهو زاته پهیی پی ببهن).

۵- فهرموودهی راست (صحیح)ی (أبي هريرة) - رهزای خوای لیبیت -: ههندی له خه لکی به پیغه مبهریان وت: ئایا پهروهردگارمان له دوارژژدا شه بینین؟ جا پیغه مبهری خوا (صَلَاةً) فهرموو: ((هل تضارون في القمر ليلة البدر؟)) واته: ئایا به بینینی مانگی چوارده له شه ودا سه غله تتان دهکات. وتیان: نا ئه ی پیغه مبهری خوا، جا فهرمووی: ((فهل تضارون في الشمس ليس دونها سحاب؟)) واته: ئایا به بینینی خور که دهوری به ههور نه گیر ابیت سه غله تتان دهکات. وتیان: نا ئه ی پیغه مبهری خوا، فهرمووی: ((فانكم ترونه كذلك)) واته: جا خوای گه وره به روشنی و بی گومان وهک وینه ی نه مانه ده بینن.

۶- فهرموودهی راست (صحیح)ی (صهیب): وتویه تی پیغه مبهر (صَلَاةً) نه م ئایه ته ی خوینده وه: ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ یونس: ۲۶. واته: (بؤ ئه وانه ی چاکه یان کر دووه، پاداشتی چاکتر و به هه شتی بهرین و زیاتریش ئاماده یه به چه ننده ها فات). جا فهرمووی: ((اذا دخل أهل الجنة الجنة وأهل النار النار، نادى منادٍ يا أهل الجنة ان لكم عند الله موعداً، يريد أن ينجزكموه، فيقولون: وما هو؟ ألم يُثقل موازيننا، ويُبَيض وجوهنا، ويدخلنا الجنة، و يُجرنا من النار؟ قال فيكشف لهم الحجاب، فيظنون اليه، قال: فوالله ما أعطاهم شيئاً أحب اليهم من النظر اليه ولا أقر بأعينهم))^(۱) واته:

(۱) شرح العقيدة الطحاوية: ۱۴۳-۱۴۸ و لوامع الأنوار البهية ۲/۲۴۰ و لاپه رهکانی دواتریش، و الباجوري شرح الجوهرة ۲/ ۱۷.

زانیان وتویانه: ویچواندنه که بؤ بینینه که یه که بینره نه وهک بؤ بینرا وهکه، واتا که ی بریتیه له وهی: ئیوه پهروهردگارتان ده بینن به شیوه یه ک گومان ناهیلیت و دوودلی له ناوده بات، وهک چۆن مانگ ده بینن به بی گومان و دوودلی. / لوامع الأنوار ۲/۲۴۳. و فهرمووده که ی صهیب له: (مسند)ی (أحمد) دا هاتوو و بیژه (اللفظ) ده که ش هی نه وه، صحیح مسلم له (کتاب الایمان - باب اثبات رؤية المؤمنین فی الآخرة ربهم سبحانه ۱/۱۶۳ و سنن الترمذی - کتاب صفة أهل الجنة - باب ما

دوای ئەوێ بەههشتیه‌کان چوونه بهههشت و نیشته‌جێ بوون و خه‌لگی دۆزه‌خیش چوونه دۆزه‌خه‌وه، ئەوا بانگ‌ده‌ریک بانگ‌ده‌کات: ئەه‌ی دانیش‌تووانی دۆزه‌خ خوای پایه‌به‌رز په‌یمانێکی به‌ئێوه دابوو ده‌یه‌وێت پاداش‌تێان بداته‌وه به‌م هۆیه‌وه، جا دانیش‌تووانی به‌ههشت ده‌لێن: ده‌بێت چی بێت؟! ئەه‌دی کرده‌وه چاکه‌کانمانی گران نه‌کردوه و روومانی گه‌ش و جوان نه‌کردوه؟! ئەه‌دی نه‌په‌خش‌تووینه‌ته به‌ههشته‌وه، و له‌دۆزه‌خ رزگاری نه‌کردین، وتی: ئێنجا په‌رده لا ده‌چێت، ته‌ماشای خوای گه‌وره ده‌که‌ن و ده‌یبینن، و وتی: سویند به‌خوا هیچ شتیکیان نه‌دراوه‌تی و خوشه‌ویستر بێ له‌ته‌مasha کردنی په‌روه‌رگاریان، و چاویان به‌هیچ شتیکی ئۆقره‌ ناگریت به‌ ئەندازه‌ی ئەم ته‌مasha کردنه‌.

و ئیبن قیم له‌ کتیبی (حادي الأرواح) گێره‌په‌وه (رواة) ه‌کانی ئەم فه‌رموده‌یه‌ی ژماردوه که گه‌له‌ک زۆرن^(١) (نزیکه‌ی سی هاوه‌ل گێراویانه‌ته‌وه)^(٢).

یه‌که‌ده‌نگی (الاجماع):

هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر و شوینکه‌وتووان یه‌که‌ده‌نگ و کۆک بوون له‌سه‌ر: ئەوێ خوای گه‌وره له‌ دوا‌رپۆژدا ده‌بینرێت، و ناوبراوان زۆر به‌جۆش و خرۆش بوون و ده‌پارانه‌وه‌که خوای گه‌وره خۆشی و چێژی بینیی خۆی به‌وان به‌ه‌خشی‌ت و باوه‌ریان به‌مه‌هه‌بوو، ئەمه‌ش به‌هۆی چه‌ند ناما‌زه‌یه‌ک له‌ حا‌لی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و کۆمه‌لێک له‌ ده‌رپه‌رینه‌ را‌شکاوه‌کانی که گه‌له‌ک زۆرن^(٣).

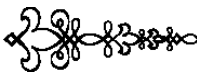
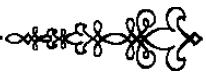
مالیک (ره‌زای خوای له‌سه‌ر بێت) وتویه‌تی: که خوای گه‌وره دو‌ژمه‌کانی بێ به‌ش کردن له‌ بینینی خۆی ئەوا خوشه‌ویسته‌کانی شاد کرد به‌ بینینی خۆی، ئێنجا

جاء في رؤية الرب تبارك و تعالی ب ٧ لا ٢٣٠ و سنن ابن ماجه - المقدمة - باب فيما أنكرت الجهمية .٦٧/١

(١) حادي الأرواح ٢٣١ و لاپه‌ره‌کانی دواتریش. و لوامع الأنوار البهية ٢٤٣/٢.

(٢) شرح العقيدة الطحاوية: سه‌رچاوه‌ی پێشوو ١٤٨.

(٣) الاقتصاد في الاعتقاد ١١٢ و بروه‌انه: (من ابتهل بالدعاء) له (حادي الأرواح).

ئهگهر باوهرداران خوای گهوره نهبین له دوارپۆژدا ئهوا سهرزهنشتی بی باوهردان نهدهکرا بهودی بی بهش بوونه له بینینی خوا، خوای گهوره فهرموویهتی: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّحَجْرُونَ﴾^(۱) المطففین: ۱۵. واته: (نهخیر، رزگار بوونیان نییه، چونکه بهراستی ئهو رۆژه بهربهست ههیه له نیوان تاوانباران و پهروهردگاریاندا و بی بهش دهبن له بینینی ئهو زاته).

و شافیعی وتویهتی: (کاتی تاوانباران بههوی تاوانهوه له بینینی خوا بی بهش بوون، ئهوا ئهمه بهلگهیه که خوشهویست و وهلیهکانی خوا به رهمانهندی پهروهردگار پهروهردگار دهبین)^(۲).

بهلگهی عهقی:

أ- خوای گهوره ههبوو و ههیه (موجوده، هه شتیکیش ههبت دروسته ببینیت، کهواته دروسته خوای پاک و بهرز ببینیت)^(۳).

ب- چۆن دروسته خوای پاک و بهرز بهبی چۆنیهتی و شیوازو وینه بناسریت، ئهوا بهههمان شیوه دروسته بهبی چۆنیهتی و شیوازو وینه ببینیت^(۴).

بۆچوونی دووهم:

ئهمه بۆچوونی (جهمیة) و (معتزله) و (خوارج) و (امامیه) و (نجاریه) و (زیدی)یهکانه له شیعەکان، که پێیان وایه خوای گهوره نابینریت و دروست نیه

(۱) الباجوري شرح الجوهرة ۱۷/۲-۱۸.

(۲) شرح الطحاوية ۱۴۴ و حادي الأرواح ۲۲۸ و سهیری وتهی ئیمامی شافیعی بکه له کتیبهکهیدا (أحكام القرآن ۴۰).

(۳) الباجوري على الجوهرة: ۱۷/۲.

(۴) المسامرة ۴۲.

به پیی عقل بینریت^(۱).

به لگهی نه قلی و عه قلیان هیئاو ته وه.

به لگهی نه قلی هه لگرانی ئەم بۆچوونه:

ئەم فەرمايشتهی خوای گه ورهيه ﴿لَنْ تَرِنِي﴾ و ئەم فەرمايشته: ﴿لَا تُدْرِكُهُ
الْأَبْصَارُ﴾^(۲).

به رپه رچيان دراو ته وه: به وهی ئەم دوو ئایه ته وهك به لگه پشتی بۆچوونی
ئەوان ناگرن به لگو به لگهن له دژيان.

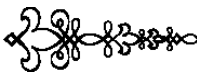
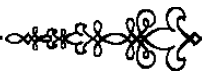
(زمخسری) - له موخته زيله كانه - وا گومانی برد كه نامرازی (لن) له ئایه ته كه دا
مه به سستی ئەوه ده گه یه نپت، كه بۆ هه تایی و هه رگیز خوای گه وره نابینن، به م
جۆره ی لیكداو ته وه تا پشتی ئەو بۆچوونه ی خۆیان بگریت له وهی كه ده ئین
هه رگیز ناگریت و دروست نییه خوای گه وره ببینریت.

به رپه رچيان دراو ته وه به م به لگانه ی خواره وه:

أ- كه نامرازی (لن) مه به سستی هه تا هه تایی و هه میسه یی (تأبید) ناگه یه نیت،
به لگه ش له سه ر ئەمه ئەوه یه كه: خوای گه وره هه وائی داوه له باره ی جوله كه كان كه
هه رگیز و هه تا هه تا ئاواتی مردن ناخوازن، خوای گه وره له م باره وه
فه رموویه تی: ﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ البقرة: ۹۵. واته: (هه رگیز به هوی
ره فتاری نادرست و ده ست پيشخه ری ناپه سه نديانه وه ئاواتی مه رگ ناخوازن).
له گه ل ئەوه ی جوله كه كانیش له دواړوژدا ئاواتی مردن ده خوازن تا له سزاكه
رژگاربان ببیت ﴿وَنَادُوا يَمْلِكُ لِيَقْضِ عَيْنَارَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَكِينُونَ﴾ الزخرف: ۷۷.

(۱) شرح ابن قطلوبغا على المسيرة ۳۷ و شرح الطحاوية ۱۴۴ و حادي الأرواح ۲۲۲ و المواقف ۵۰۲ و
مقالات الاسلاميين ۲۸/۱ و عقائد الامامية- مظفر ۳۶ و الشيعة بين الأشاعرة و المعتزلة - الحسيني
۱۹۵ كه ومريگرتووه له: كشف الحق - حلي ۱۱ و توحيد الصدوق.

(۲) شرح الطحاوية و حادي الأرواح، هه ر دوو سه رچاوه ی پيشوو.

واته: (دۆزه خیه کان هاوار ده کهن، ئه ی مالک "که فریشته ی سه رپرشتیاره": ده با پهروه ردگارت بمانکوژیّت). نه گهر ئامرازی (لن) بو هه تا هه تای ی و هه می شه یی بوایه له دونیا و دوارپۆژدا وهک موعته زیله واگومان ده بات ئه وا نه ده بوو جوله که کان له دوارپۆژدا ئاواتی مه رگ و مر دن بخوازن.

ب- ئامرازی (لن) بو جه خت کردنه وهیه، به ئاماژه و به لگه ی فه رمایشتی (أبدا):
واته هه رگیز)، (ابن مالک) وتویه تی:
وَمَنْ رَأَى النَّفِي بَلْنَ مَوْبِدَا فَقَوْلُهُ ارْدُدْ وَسِرَاهُ فَاعْضُدَا

واته: هه رکه سی بوچوونی وایبیت ئامرازی (لن) له پال وشه ی هه رگیز (أبدا) به مانای نه ری و نه فی کردنی هه می شه ییه، ئه وا وته که ی ره تکه ره وه و پشته گری پیچه وانه ی وته که ی ئه و بکه.

نه گهر مه به ستیشی ئه وه بیّت که هه تا هه تایه خوا ی گه وره نابینن ئه وه مه به ستی نه بینینه له دونیادا نه وهک له دوارپۆژ، به به لگه ی ئامرازی (لن) له ئایه تی پيشوودا ﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ﴾^(۱).

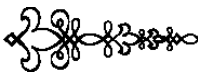
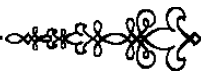
به لگه ی عه قلی:

نه گهر خوا ی گه وره بینراو بوایه، ئه وا ده که وته به رام به ر بینهر، ئه وکاته ده هاته ناو شوین و جیگه دا.

(۱) شرح الطحاویة ۱۴۵-۱۴۶ و الذّوّانی ۱۸۰-۱۸۱ و أصول الدین ۹۹.

زمخشری نه له ته فه رکه ییدا و نه له کتیبه که ی (المفصل فی النحو) باسی ئه وه ی نه کردووه که ئامرازی (لن) مه به ستی نه فی کردنی هه تا هه تای ی بیّت، به لکو ئه وه ی خسته ته ره وو که واتا که بریتیه له جه خت کردنه وه له سه ر نه فی.

به ئام له هه ندئ له به رگه یراو (نسخ) دهکانی کتیبه که ییدا (ئه و نمونه نه له کتیبی: النحو، ناوبراودا هه ن): که ده لئیت ئامرازی (لن) بو نه فی هه می شه ییه. له هه ندئ له به رگه یراوه ی تر دا ها تووه، که بو جه خت کردنه وه ییه، هه رو هک (اردبیلی) ئه مه ی ده رپریوه به راشکاوی له لیکنده وه که ی له سه ر (الأمّودج) ۲۹۲.

بەرپەرچیان دراوئەتەو: بەوێ شوین و جیگە بو خۆی پاک و تاك ئەستەم و قەدەغەیه، چونکە بینین جوړیکه له دەرختن و زانیاریه بو بینەر که خۆی گەورە وەك هیژیک له بینەردا نامادەى دەکات و پیکى دەهینیت، بەبى ئەوێ ئەندازەى پەبى پى بردنەگە کەم ببیتەو، مەرحیش نییه له بینینەگەدا: بینراو بکەوئیتە بەرامبەر بینەر یان بکەوئیتە شوینیک و ماوئەشى هەبیت، مەرحیش نییه بینەر دەورى بینراو بدات^(۱).

له کۆتاییدا:

ئەم ڕاجیاییه شتیکی مەترسیدار نیه، مادەم هەردوو تاقمەگە خۆی گەورە بەپاک دەزانن له جیگە و جەستە. جا ئەو تاقمەى که نکۆلی دەکات لەوێ خوا ببینریت، ئەو بەو نکۆلی کردنەى مەبەستى پاک ڕاگرتن و بەدووور گرتنى خۆی گەورەیه له شوین و جەستە. ئەو تاقمەش که بوچوونى وایه خۆی گەورە دەبینریت، ئەوا بوچوونى وایه که دەق و بەلگەکان زۆر ڕاشکاوان لەبارەى بینرانى خوا بۆیه ئەم تاقمەش بینینی خۆی گەورەى چەسپاند، بەلام لەگەڵ ئەوئەشدا خۆی گەورە بەپاک دەزانیت له شوین و

(۱) المسامرة ٤١ و ٤٢ و الدواني ١٧٨/٢ و الباجوري على الجوهره ١٨/٢ و الدردير شرح الخريدة ١٠٠، بەلام ئەوێ لیکدانەوێ بو (الطحاوية) کردوو - لەو کەسانەیه که سیفەتى بەرزى (العلو) بو خۆی گەورە دەچەسپین - پاش ئەوێ بەلگەى له قورئان و سوننەتەو هیناوتەو لەسەر بینینی خۆی گەورە، ئەوا له ١٤٩ وتوئیت: (لەمانە بەلگەى ئەوێ دەست دەکەوئیت که خۆی گەورە لەلای سەرەوێ بوونەو بەدێ هینراو کانیەتى، ئەگەرنا ناچیتە عەقلەو خۆی گەورە ببینریت بەبى ئەوێ له بەرامبەر بینەر ببت، و هەرچى بلێ خۆی گەورە دەبینریت بەبى ئەوێ پبویست بەو بکات خۆی گەورە له شویندا ببت، ئەوا با پیداجوونە بو عەقلی خۆی بکات، جا یا ئەوئەتا ملامنانى لەگەڵ عەقلی خۆی دەکات یاخود شتی له عەقلی دا هەیه. ئەگەر وتی: خۆی گەورە دەبینریت بەبى ئەوێ له بەرامبەر و له پشتهو له پێشەو له لەلای چەپ یان راستى یان لای ژوورەو یان ژبەرەو ببت ئەوا هەر کەسێ که گوێببستى ببت بە فیترەتى سەلامەت و پاکى خۆی بەرپەرچى دەداتەو). سەبیری: حادى الأرواح ٢٦٩. بکە. ئەمە بوچوونى (حشویه) کانه که شوین و جیگەیان بو خۆی گەورە بریارداو/الاقتصاد فى الاعتقاد ١١٤.

جەستە، ئەم تاقمە وتوێهتی: (خوای گەورە بەبێ چۆنیەتی و دەورەدران دەبیریت).

دواتر ئەو بینینە یەکە چەسپاندووێانە بۆ خوا ئەوا بۆچوونیان وایە لە دوارپۆژدایە، هەر وەک زانراوە کە بارودۆخی ژیاڵی دوارپۆژو قیامەت بە بارودۆخی ژیاڵی دنیا ناچیت.

بینینی خوای گەورە لە دنیا دا :

ئوممەت یەكدهنگ و كۆك بووه لهسهڕ ئەوهی كە هیچ كەسێك لە دنیا دا خوای گەورە نابیرت.

بەئام راجیابووونە لە بارە ی بینینی پیغمبەر (ﷺ) لە دنیا دا، و هەندیکیان دەئین بینوێهتی و هەندیکیشیان وتوێانە نەیبینیوه، و هەر دوو تاقمەگەش بەلگە ی نەقلی (سمعی) یان بەدەستە.

لەبەر ئەوهی ئەم راجیاییە هەبووه، ئەوا هاوێلان هەر یەكەیان رایەکی لەم دوو رایە ی هەبووه، دەكری بیی بیی یان نەیبینی بیت ئەوا پێویست ناکات پێداگری بكریت لەسهڕ یەكێك لەم دوو رایە (۱).

(۱) الشفا - قاضي عياض ۱۹۵ و شرح العقيدة الطحاوية ۱۵۱.

باسی سییەم قەزاو قەدەر

زانایانی کەلام لە لیکدانەووە تەفسیری قەزاو قەدەر ڕاجیایان ھەیە، و بۆیە لەم بارەو ھە بۆ چەند ڕا و بۆ چوونیک دابەش بوونە، بۆ نمونە بۆ چوونی (ماتریدی) ھەکان، کە دەئین:

قەزا: بریتییە لەو ھەوی خۆی گەورە شتەکان بەدی بەئینیت بە وردەکاری و ڕیکوپیکی و ئیزانیەکی تەواو.

قەدەر: بریتییە لە زانستی بۆ سەرھتا و ھەربووی پەرورەدگار بە سیفاتەکانی بەدیھینراو و بوونەوھەران، واتە: سیفەتی باش یان خراپ و سوود یان زیان گەھینەر دەبن...

بەم پێیە: قەزا دەبێتە پەیدا بوو، چونکە سیفەتی کار (ئاو ھەنگار) ە.

قەدەر لە مێژینەو بۆ سەرھتا دەبێت، چونکە بۆ سیفەتی زانست دەگەرپێتەو ە. ئەم بۆ چوونە ماتریدیەکان کۆکە لەگەڵ زمانەوانیدا، شیاوترین بۆ چوونە بۆ قبول کردن، چونکە ناودارترین واتای قەزا لە زماندا بریتییە لە (حوکم)، کە دەگەرپێتەو سەر کار، بۆیە گونجاو ە لەگەڵ تەفسیرەکە لە لایەنی زاراو ەدا.

سەبارەت بە قەدەر ئەوا لە زمانەوانیدا بە مانای (کار) نەھاتوو ە، بۆیە وا شیاو تریبوو کە لە زاراو ەدا بە زانست تەفسیر بکریت نەک بە کارو فرمان.

ئەشعەر یەکان بۆ چوونیان ڕیک پێچەوانە ی بۆ چوونەکە ماتریدیەکان ە، بەو ھەی پێناسە ی قەزا بۆ قەدەر و پێناسە ی قەدەر بۆ قەزایان داناو ە^(۱).

ئەو ھەی کە خستمان ەروو ئەوا قەزاو قەدەر دەگەرپێتەو ە بۆ سیفەتی زانست و سیفەتی ویست و پەییو ەست بوونی سیفەتی توانا، بە ئام لەبەر گەورە یی و مەترسیداری نەشارەزایی و نەزانی لەم بابەت ەدا ئەوا زانایانی کەلام بە ڕاشکاوی

(۱) الباجوري على الجوهرة ۱۶/۲ و رسالة في التوحيد - الطائي ۱۲۳، و پێناسە ی ئەشعەر یەکان بۆ ئەم ئەم دوو جەمکە لە: الموقف ۵۲۹.

له‌بارەى دوواون^(۱).

باوەر بوون بە قەزاو قەدەر و پەيوەندى بە بىرۆكەى (جەبر)

باوەر بە قەزاو قەدەر بنه‌مايه‌که له بنه‌ماکانى باوەر. ئەمەش بە فەرمووده‌ى راست (صحیح) هاتوو، کاتى (جبریل) هاته لای پیغه‌مبەر (ﷺ) و پرسى یاری لى کرد له بارەى نیسلام و باوەر، که مه‌به‌ستیش له‌مه‌ فی‌کردنى موسلمانانه له ئەحکام و یاساکانى نایینی خۆیان. جبریل ووتى: ((فأخبرني عن الايمان؟ قال: أن تؤمن بالله و ملائکته و کتیبه و رسله و الیوم الآخر، و تؤمن بالقدر خیره و شره، قال: صدقت)). واته: پی‌م بلى باوەر چیه؟ له‌وه‌ئامدا فەرمووی: باوەر پت هه‌بیت به‌خوای فريشته‌کانى و کتیبه‌کانى و پیغه‌مبهرانى و به‌رۆزى دواى و قەزاو قەدەر چ چاکه یان خراپه بێت. وتى: راست و ت. موسليم گي‌راويه‌تیه‌وه^(۲).

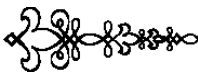
مه‌به‌ست له باوەر بوون بە قەزاو قەدەر بریتیه له:

۱- دان پیدانان و به‌راست دانانى ئەوه‌ى خوای گه‌وره زانییه به‌هدى هینراوان هه‌ر له ئەزه‌له‌وه، ئاگاداره به‌وه‌ى که له داهاتوودا پيش دیت، بۆ نمونه: له ئەزه‌له‌وه زانیویه‌تى و ئاگادار بووه به‌وه‌ى تاك به‌ويست و په‌زامه‌ندى ته‌واوى خۆى هۆکاره‌گان دیارى ده‌کات و ده‌یگریته‌به‌ر، دواتر پاداشت یان سزای ده‌داته‌وه له‌سه‌ر کاره‌که‌ى.

۲- به‌راست دانان و باوەر بوون به‌وه‌ى که بوونه‌وه‌ر و به‌هدى هینراوان به‌ویستی خوای گه‌وره به‌پى زانسته بى سه‌رمتاو هه‌ر بووه‌که‌ى هاتونه‌ته‌ بوون. خوای گه‌وره فەرموویه‌تى: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَحْيُ الْمَوْتِ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ ۱۲. واته: (بیگومان هه‌ر ئیمه مردووان زیندوو

(۱) الباجورى سه‌رچاوه‌ى پيشوو ۱۷.

(۲) مسلم گي‌راويه‌تیه‌وه له: کتاب الايمان - باب بيان الايمان و الاسلام و الاحسان ۲۷/۱.

دەكەینەو، ھەرچى كوردوانەو دەيكەن تۆمارى دەكەين لەگەل ئاسەوارەكانىشياندا، ھەموو شتىكىمان لە كتيبيكى ئاشكرادا "تۆمارگەى تايبەتدا" بەوردى تۆمارو ئامار كرددووھ).

كەواتە بەم پييه ھيچ پەيوەنديەك نيبە لە نيوان قەزا و قەدەرەو، لە نيوانى بىرۆكەى ناچارى (جبرى) و سەرپشكى (اختيار)، چونكە سيفەتى زانست ئەركى دەرخستنى ئەو شتانەيه كە لە داھاتوودا روودەدن^(۱).

ئيمامى نەوھوى لە ليكدانەوھ (شرح)ى صەحيح موسليماً باسى كرددووھ كە: (خەتابى وتويەتى: زۆرپك لە خەلكى لەوانەيه واگومان ببەن كە واتاى قەزاو قەدەر بریتىيە لەوھى خواى پاك و بەرز بەندە ناچار دەكات لەسەر كردنى ئەو شتەى كە خواى گەورە ئەندازەگىرى بۆ كرددووھو بىرپارى لەسەر داوھو زانويەتى كە ديتەجى، واتاكەى بەو شيوەيه نيه كە ئەوان واى بۆ چوون، بەلكو ماناى بریتىيە لە: ھەوالدان لە بارەى ئەوھى كە خواى پاك و تاك زانابووھ بەوھى بەندە چ دەكات ئەمەش بە ئەندازەگىرى لەلايەن پەرورەدگارەو، خيرو خراپەشى بۆ بەندە بەدەيهيئاوھ)^(۲).

بىرسيار كرا لە (عبداللە)ى كورپى (عمر) لەبارەى ئەو كەسەى گوناھى گەورە ئەنجام دەدات، لەگەل ئەنجامدانى گوناھەكانيش پاساوى ئەوھ دیننەوھ بەوھى دەلین ئەمە لە زانستى خوادا ھەبووھ، جا ئيبين عمر تورەبوو، و وتى: بەلئى خواى گەورە پيشتر زانويەتى بەلام ئەم زانينە پالنەر نەبووھ تا ئەوان گوناھەكە بكەن^(۳)، بەلكو خواى گەورە بە زانستە بى سەرەتاكەى دەزانيت كە خەلكى رپگەى جيا جيا ھەلدەبژين، بۆ ئەم مەبەستەش رپگەيان بۆ ئاسان دەكریت، و لەسەر ئەو شتەش دەیانھيئيتەوھ.

(۱) بروانە: كبرى اليقينيات الكونية ۱۶۷-۱۶۹ و رسالة في التوحيد ۱۲۳.

(۲) النووي على صحيح مسلم ۱/۱۹۹ بهامش ارشاد الساري - قسطلاني ج ۷ له ولاق سالى ۱۲۳۳ك.

(۳) رسالة في التوحيد ۱۲۴.

زانست و زانیی پەروردگار مانای ناچار کردنی بەندە نییە لە هەر کاریکدا، بۆ نمونە مامۆستا پێشتر دەزانیت کە ئەو قوتابییە وانەکانی فەرمووش بکات ئەوا لە تاقیکردنەوهدا سەرکەوتوو ناییت. ئینجا دەگرییت ئەو قوتابییە کە سەرکەوتوو نەبوو پەرخەنە لە مامۆستا بگرییت و پێی بلێت: کە پێشتر زانیت من سەرکەوتوو نابم ئەمە هۆکار بوو کە سەرکەوتوو نەبم؟ تەنانت هیچ کەسێک قسە لەم جوۆرە ناکات.

جا زاستی پەروردگار سیفەتییکی دەرخەرە، کە کاریگەری وەک توانای نییە، کەواتە ماناکە ی بریتی نیە لە ناچار کردنی بەندە لەسەر شتیەک.

دەست گرتن بە هۆکارەکان و باوەڕ بوون بە قەزاو قەدەر

باوەڕ بە قەزاو قەدەر تێک ناگرییت و دژی دەست گرتن نیە بە هۆکارەکانەوه، بەئکو لەسەر مەرۆف پێویستە هەوڵبەدات و تێ بکۆشییت.

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَأْمشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ الملك: ۱۵. واتە: (بگەرێن بەهەموو گۆشەو کەناریکدا، لەو رزق و رۆزێشە بخۆن کە پێشکەشتان دەکات، دلێاشین کە سەرەنجام گەڕانەوهتان بۆ لای ئەو زاتەییە). جا تەمبەلێ قبوڵ نیە و ناگرییت پال بەدەیتەوهو بەشلییت بە تەمای خوای. و فەرمانی بە مەرۆف کردوو کە خوای بەرهو تیاچوون نەبات، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ البقرة: ۱۹۵. واتە: (خۆتان بەرهو تیاچوون مەبەن).

و فەرمانی پێداوه کە تێ بکۆشییت لە پێناوی خوادا، خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ التوبة: ۴۱. واتە: (جیهادو تیکۆشان بکەن بەمال و سامان و گیانتان لە پێناوی خوادا). خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ النساء: ۷۱. واتە: (ئەوهی خۆتان پێدەپاریزن

بیگرنه دهست و ئاماده باش بن).

دهرکه‌وتنی بابته‌تی قه‌زاو قه‌دهر

بابته‌تی قه‌زاو قه‌دهر له‌لایهن سه‌رجه‌م زانایانی موسلمانوه‌دهرکه‌وت، کاتی‌ک بینیان که به‌لگه‌کانی قورئان و سوننه‌ت و عه‌قل له‌رووکه‌شدا تی‌گگیرانیان له‌م باره‌وه‌هیه.

جا له‌و به‌لگانه‌ی که له‌رووکه‌شدا به‌لگهن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی مرؤف ناچار کراوه:

أ- ئه‌م فه‌رمایشته‌یه: ﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا﴾ التوبة: ۵۱. واته: (ئهی پی‌غه‌مبهر صلوات) "بلی: هه‌رگیز له‌وه زیاترمان بو پیش نایه‌ت جگه له‌وه‌ی که خوا بو‌ی نویین).

ب- ئه‌م فه‌رمایشته‌یه: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ الصافات: ۹۶. واته: (خوا‌ی گه‌وره به‌دییه‌نهری ئیوه‌و کرده‌وه‌کانی‌شانه).

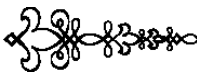
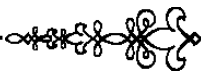
پ- ئه‌م فه‌رمووده‌ی پی‌غه‌مبهر صلوات: ((الشقيُّ من شقيِّ في بطن أمه، و السعيد من وعظَّ بغيره)) مسلم گپ‌راویه‌تیه‌وه. واته: به‌دبه‌خت ئه‌وه‌یه که له‌سکی دایکی دا به‌دبه‌خته، و خو‌ش به‌ختیش که‌سی‌که په‌ند به‌هوی که‌سانی تر وهرده‌گریت.

ت- نمونه له‌به‌لگه‌ی عه‌قلی: ئه‌گه‌ر بلّین به‌نده خو‌ی سه‌رپشکه و به‌دییه‌نهری کرده‌وه‌کانیه‌تی، ئه‌وا ده‌بووا توانای خوا‌ی گه‌وره دیاریکراو بو‌وايه نه‌وه‌ک گشتگیر، و ئه‌و کاته به‌نده ده‌بووه هاوبه‌شی خوا له‌به‌دییه‌نیانی جیهاندا.

ئه‌و به‌لگانه‌ی جه‌خت ده‌که‌نه‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی به‌نده سه‌رپشکه نه‌وه‌ک ناچار کراو، ئه‌م به‌لگانه‌ی خواره‌وه‌ن:

أ- ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ﴾ المدثر: ۲۸. واته: (هه‌موو که‌س بارمه‌تی ده‌ست پی‌شکه‌ری خو‌یتی).

ب- ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ الكهف:

۲۹. واتە: (ئەو دەپھەوئیت با باوەر بئینیت و ئەو دەپھەوئیت با کافرو بئ باوەر بیئت).

پ- نمونە لە بەلگەى عەقلى: ئەگەر وتمان مرؤف ناچار کراوە، ئەوا مانای وایە توانای هیچ کاریگەریەکی نییە، بەلام ئەگەر مرؤف خاوەن توانای کاریگەر نەبیئت ئەوا هیچ واتایەك بۆ فەرمان و ڕیگری و پاداشت و سزاگان نامیئیتەوه^(۱).

مەزھەبى موسلمانان لەبارەى قەزاو قەدەر

زانایان کردەوهوکانیان بۆ دوو بەش دابەش کردوو:

۱- **کردهوه ناچارى و خۆنەويستهکان (أخضرارى):** بریتین لەو کردەوانەى کە مرؤف دەستی تیدا نیە و توانای بەسەردا ناشکیئت و تیايدا سەرپشک نییە، وەك: جوڵەى لەرزینی دەست و جوڵەى کۆ ئەندامى دەمار و دەزگای هەرس.

گشت تاقمە ئیسلامیەکان کۆکن لەسەر ئەو دەوانە بەدیهینراون لەلایەن خواوە و بەندە هیچ ڕۆئیکى تیايدا نییە، مرؤف هیچ پاداشتیک یان سزا لەسەر ئەم کردەوانە وەرناگریئت.

۲- **کردهوه سەرپشكى و خۆويستهکان (أختيارى):** بریتین لەم کردەوانەى کە مرؤف توانای بەسەردا دەشکیئت و سەرپشکە تیايدا وەك ڕۆیشتن و قسە کردن.

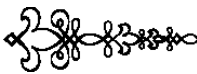
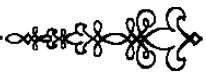
تاقمە ئیسلامیەکان لەسەر ئەم کردەوانە ڕاجیایان هەیه، چەند بۆچوون و تیپەروانین و مەزھەبیکى جیاان هەیه لەم بارەوه، کە بریتین لەمانە^(۲):

یەكەم: مەزھەبى جەبریهكان (الجبرية): شوئنگەوتوووى جعدى كورى درهم و جهمى كورى صفوانى راسبين.

(۱) بڕوانە: دراسات في العقائد - د. عرفان ۲۴۵ و دواتریش.

فەرموودەى: ((بەدبەخت ئەو هەیه کە بەدبەختە لە ...)) لە: صحیح مسلم - کتاب القدر - باب کیفیة الخلق الأدمی... ۲۰۳۷/۴.

(۲) کبرى اليقينيات الكونية ۱۶۹ و رسالة في التوحيد ۱۲۷.

ئهمانه پێیان وابوو كه مرۆف توانا و خاوهن ویست و سه‌رپشك نییه، وتیان: مرۆف ناچاره لههه‌موو كاره‌كانیدا، وهك په‌رهی مریشكه له باوه‌شی بادا. ده‌لێن خوای گه‌وره كرده‌وه‌كانی له مرۆفدا دروست كردوو به هه‌ر دوو جوړیه‌وه چ ئه‌و كرده‌وانه‌ی خوویست و سه‌رپشكه چ ئه‌و كرده‌وانه‌ش كه مرۆف تیاياندا خۆنه‌ویست و ناچاره، ئه‌مه‌ش وا به ئه‌ندیشه‌ی هه‌ندی كه‌سدا ده‌هینیت كه ئه‌و كرده‌وانه خوویستن و مرۆف تیايدا سه‌رپشكه كه‌چی وانیه و پال ده‌درینه لای مرۆف ته‌نها له رووی خوازراو (مجازی)یه واته ناوی بی ناوهرۆكه، هه‌روهك پالده‌دریته لای شتی بی گیان و رووهك، ده‌لێن: رووهك خۆراكه‌كه‌ی هه‌رس كرد، و به‌رده‌كه جو‌ئا.

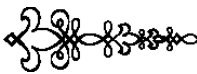
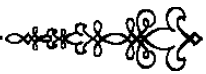
پێیان وابوو: سزاو پاداشت و ته‌كلیف و ئه‌ركدارى شه‌رى هه‌مووی ناچاریه. به به‌لگه‌كانی پێشتر به‌لگه‌یان هینایه‌وه كه له رووكه‌شدا مانای ناچار كراویان ده‌گه‌یانند^(۱).

به‌ره‌رچیان دراوه‌ته‌وه:

به‌وه‌ی ده‌بیته‌ ئه‌م ده‌قانه ته‌ئویل بكرین، تا رێك بکه‌ون و كو‌ك بن له‌گه‌ل ئه‌و ده‌قانه‌ی له‌گه‌لیان تێك ده‌گیرین، ئه‌و ده‌قانه‌ی كرده‌وه‌یه‌ك ده‌دنه پال به‌نده كه شایه‌نی سزاو پاداشت و سوپاس و سه‌رزهنشت وهرگرتن بیته، چونكه خوای گه‌وره سته‌می له‌سه‌ر خو‌ی قه‌ده‌غه كردوو، ته‌نها له‌سه‌ر ئه‌و كرده‌وه‌یه لیپرسینه‌وه له‌گه‌ل به‌نده ده‌كریته كه به ویست و په‌زامه‌نی خو‌ی ئه‌نجامی دا‌بیته.

خوای پاك و تاك فه‌رموویه‌تی: ﴿يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ بِجُودِلٍ عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهَمَّ لَا يُظْلَمُونَ﴾ النحل: ۱۱۱. واته: (رۆژێك دایته كه هه‌موو كه‌س خه‌می خو‌یه‌تی، به‌رگه‌ری له‌خو‌ی ده‌كات، پاكانه بو‌ خو‌ی ده‌كات، "گو‌ی

(۱) دراستات فی الفرق و العقائد الاسلامیه ۲۵۵ و الفرق بین الفرق - بغدادی ۱۲۸ و المللة النحل - شهرستانی ۱۰۸/۱ و الفصل فی الملل و الأهواء و الأهواء والنحل ۲۲/۳ و التبصیر فی الدین ۹۶ و نشأة الفكر الفلسفي فی الاسلام ۳۲۴/۱ و لایه‌ره‌كانی دواتری.

بهگهسی تر نادات، ئەو رۆژه " هەر گهسه پاداشتی کردهوهکانی دهریتهوه و ئەو خهنگه ستهمیان لی ناکریت).

قسهی ئەمانه سهر دهکیشت بۆ ئەوهی که هیچ کهسیک ئەرکدار (مکلف) نیه به فهрман و ریگری (الأوامر و النواهي)، و هیچ واتایهك بۆ پهوانهکردنی پیغهمبهران نامینیتهوه، و هیچ سودیکیش ناهیلیت لهوهی پاداشتی چاکه و سزای خراپه بدریت. **دووهم: مهزهبی موعتهزلیهکان:** ئەمانه کوکن لهسهر چهند بابته و بۆچوونیک، لهوانه:

۱- بهندهکان خۆیان کردهوهکانیان بهدیدین و دروست دهکن، و لهلایهن خوای گهوره هیچ ئەندازهگیری و بهدییهنانیکی نییه بۆ کردهوهکانی بهندهکان چ به دروست کردن چ به له ناوبردن.

۲- خوای گهوره له دیرین و ههرووه زانایه به کردهوهکانی بهدییهنراوانی و ههر زاناشه بهوهی که کامه باوهر دینیت و کامه بی باوهر دهبیت. ئەم بۆچوونهی موعتهزلیه حیایان دهکاتهوه بهتایبهت له قهدهریهکان - شوینکهوتووایی معبد الجهنی و غیلان الدمشقی - ئەوانهی که نکۆلیان دهکرد له بوونی زانستی ههروو (ازل)ی خوای گهوره، جا قهدهریهکان پێیان وایه که خوا زانا نیه سهبارهت به کردهوهکانی بهنده تا دواي ئەنجامدانی.

۳- مرۆف بکهرو ئەنجامداری سهرپشکه، بهو توانا پهیداوووی کار دهکات که خوای گهوره به چاودییری خۆی پێی بهخشیوه، جا بهندهش چۆن ویستی بوو ئاوا تواناگهی ئاراسته دهکات.

۴- فهрман و ویستی خوای گهوره پهیوهستن بهیهگهوه.

خوای گهوره دهیهویت که بهتاک و تههای بزانی و باوهرمان به پیغهمبهرانی ههبیت، نوێژ ئەنجام بدین.... بهههمان شیوه فهرمانیشمان پێ دهکات به ئەنجامدانی کاره ناوبراوکان، نایهویت تاوان و کوهر ئەنجام بدین و فهرمانیش بهو شتانه ناکات، بهلکو ههموو کارهکان مرۆف له ویستی و کاری خۆیهتی.

موعتهزلیه بهلگهی هیئاوتهوه بهمانهی خوارهوه:

ئه‌گهر خوای گه‌وره کرده‌وی به‌نده‌کانی به‌دیهینا‌با و دروست کردبا، ئه‌وا به‌نده‌گان سه‌رپشک نه‌ده‌بوون، چونکه:

أ- ئه‌وا ئه‌رکداری (تکلیف)ی شه‌رعی به‌ فرمان و ری‌گریه‌گان (الأوامر و النواهي) پو‌چهل و بی بنه‌ما ده‌بوون.

ب- سزاو پاداشت پو‌چهل ده‌بوونه‌وه.

پ- سوودی ره‌وانه‌کردنی پی‌غه‌مبه‌ران نه‌ده‌ما^(۱).

ئه‌م بو‌چوونه‌ی مو‌عته‌زیله‌ش به‌رپه‌رچ دراوته‌وه، به‌ به‌لگه‌ی:

ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ قَدْرَهُ نَقْدِيرًا﴾ الفرقان: ۲. واته: (هم‌موو شتیکی دروست کردووه به‌ ئه‌ندازه‌وه نه‌خسه‌ی رپک و پیکی بو‌هم‌موو شتیکی داناوه). ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ الصافات: ۹۶. واته: (خوای گه‌وره به‌دیهینه‌ری ئیوه‌وه کرده‌وه‌کانیشتانه). هه‌روه‌ک به‌وه به‌لگانه‌ی ئه‌شعه‌ریه‌یه‌گان ده‌یهینه‌وه پاش که‌میکی تر ده‌خه‌ینه‌روو.

سیبیه‌م: مه‌زه‌به‌س نه‌شعه‌ریه‌یه‌گان:

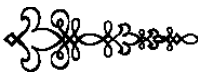
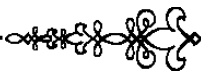
بریتین له‌ شوینکه‌وتووایی (أبي حسن الأشعري) و بو‌چوونیان وایه:

۱- کرده‌وه‌کانی به‌نده‌ که‌ تیاپاندا سه‌رپشکه‌ ئه‌وا به‌دیهینه‌راوی خوان، به‌نده‌ هیج کاریگه‌ریه‌کی نییه‌ له‌ به‌دیهینه‌یانی کرده‌وه‌کانی دا، خوای گه‌وره‌ هی‌ز له‌ به‌نده‌دا دروست ده‌کات بو‌ ئه‌وه‌ی بتوانی‌ت کرده‌وه‌ ئه‌نجام بدات.

که‌واته‌ کرده‌وه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌ به‌دیده‌هینه‌ری‌ت و به‌نده‌ش ئه‌نجامی ده‌دات و ده‌ستی ده‌خات (کسب)ی ده‌کات^(۲).

(۱) دراسات في الفرق و العقائد ۲۶۱-۲۶۲ و الفرق بين الفرق ۹۴ ة الفصل ۳/۳ و نهاية الاقدام - شهرستانی ۷۹ و سه‌یری: مذاهب الاسلاميين - عبدالرحمن بدوي ۱/ ۴۸ و لاپه‌ره‌کانی دواتری بکه.

(۲) دراسات في الفرق و العقائد ۲۶۳ و شرح المقاصد ۱۲۵/۲ و لاپه‌ره‌کانی دواتری ، و احیاء علوم الدین، و الموافق ۵۱۵ و لاپه‌ره‌کانی دواتری.

دەست خستن (کسب) بریتیه لەوەی توانای بەنده و هاوتەریب بێت لەگەڵ
 کردووی خوای گەورە، بەو واتایە:

ئەگەر بەنده ویستی کردوویەك لە کردووەکان ئەنجام بدات، ئەوا خوای گەورە
 لە هەمان ساتدا توانا لە بەندهدا دروست دەکات بۆ ئەنجامدانی، و بەمەش بەنده
 دەستی دەخات نەوێك دروستی بکات^(۱).

ئەم بۆچوونەیان میانپەرۆه لە نیوان بۆچوونی جبریهکان و معتزلهکان.
 بەمانەى خوارووه بەلگەیان هیناوتەوه:

أ- ئەم فەرمايشتهى خوای گەورە: ﴿وَحَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ قَدْرَهُ، نَقْدِيرًا﴾ الفرقان: ۲.
 واتە: (هەموو شتیکی دروست کردووه بە ئەندازەو نەخشی رێک و پێکی بۆ هەموو
 شتێک داناو). ﴿خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (الأنعام: ۱۰۲، الزمر: ۶۲، الغافر: ۶۲) واتە: (بە
 دەیهێنەری هەموو شتێکە). کردووش دەچێتە ناو شتەکانەوه، و کەواتە کردووش
 دروستکراو بەدیهێنراوی خوایه.

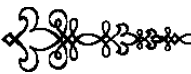
ب- ئەگەر بەنده بەدیهێنەری کردووەکانی بوايه و سەرپشک و سەرپه‌خۆش
 بوايه، ئەوا پێویست بوو بە تیروته‌سەلی زانابوايه بە بەدیهاتنی کردووەکەى، شتیکی
 نەبوو ئەستەمیشه مرۆف دەوری هەموو لایەنەکانی کردووه بدات، چونکە لە کاتی
 بێ ئاگایی و بێ هۆشیدا کردووه ئەنجام دەدات بە شیۆهیهکی رێک و پێک و تۆکمە،
 کەچی بەنده ناگاشی لێ نییه.

کەواتە پێویست بوو کە سەرچاوهی کردووەکان خوای پاک و بەرز بێت^(۲).

چوارەم: مەزھەبى نىمامس: شیخ (مظفر) بەم شیۆهیه بۆمان پرۆون دەکاتەوه:
 (کردووەکانمان لەلایەك، لە راستیدا کردووی ئیمن و ئیمش هۆکاری
 سروشتیانین، لەژێر توانا و ویستی ئیمدان، و لەلایەکی ترهوه ئەندازەى بۆ کراوه

(۱) مناهج الأدلة ۱۱۰.

(۲) دراسات في الفرق والعقائد الإسلامية ۲۶۷.

له‌لایهن خوای گه‌وره و له‌ژێر ده‌سه‌لآتی ئه‌و دایه، چونکه هه‌ر خوایه که به‌دییه‌نه‌ری بوونه‌وه‌رو بوون و به‌خشه‌ریه‌تی، جا ئی‌مه‌ی ناچار نه‌کردوه له کرده‌وه‌گانه‌ماندا تا ئه‌و سزایه‌ی له‌به‌رامبه‌ر تاوانه‌گانه‌مان پیمان ده‌دات سته‌م کردن بێت لیمان، چونکه ئی‌مه‌ توانامان هه‌یه و سه‌رپشکین له‌ ئه‌نجامدانی کرده‌وه‌گانه‌ماندا، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا به‌دییه‌نایی کرده‌وه‌گانی به‌ئی‌مه‌ نه‌سه‌پاردوه، تا وای لیبیت له‌ ژێر ده‌سه‌لآتی ده‌ربجییت، به‌لکو به‌دییه‌نیان و فه‌رمان ته‌نها بو خوایه، و هه‌ر ئه‌ویشه توانای به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌کدا هه‌یه و ده‌وری به‌نده‌گانی داوه^(۱).

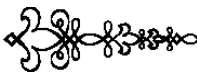
ئهمه ئه‌و مانایه‌یه که له‌ ئی‌مامه‌کان گێردراوه‌ته‌وه: به‌نده نه‌ ناچارکراوه نه سه‌رپشکه، به‌لکو له‌ نیوه‌نده‌دایه^(۲).

پینجه‌م: هه‌زه‌ه‌بی (ابن رو‌شد): پپی وایه ئه‌و تی‌گگیرانه‌ی که له‌ ده‌قه‌گانه‌دا هاتوه به‌ هه‌ر په‌مه‌کی و بی هوده نیه، به‌لکو مه‌به‌ستیکی خوای یاسادانه‌ر بووه، تا به‌و زانیانه‌ رابگه‌یه‌نی‌ت که توانای تی‌گه‌یشتنیان هه‌یه له‌ قورئان و سونه‌ت به‌ شی‌وه‌یه‌کی دروست چاره‌سه‌ری ئه‌م کیشه‌یه بکه‌ن به‌شی‌وه‌یه‌ک که ئه‌و گومانه‌ لا ببات، له‌وانه‌یه بوو بێته هوی په‌رتبوونی نیوان ئه‌وانه‌ی موشتومر ده‌که‌ن. ناوبراو بو ئه‌وه‌چوووه:

ناکریت مرؤف ته‌واو ناچار کراوبیت، و ناشبیت به‌ په‌هایی سه‌رپشک بیت، به‌لکو راستی له‌ میان‌په‌و بووندایه له‌ نیوان دوو راو بو‌چوونه‌که و به‌مه‌ ده‌بیت که دان بنیین به‌وه‌ی کرده‌وه‌گانه‌مان ته‌واو سه‌رپشک نین تیایدا و ناچاریش نین به‌په‌هایی، و ده‌شو‌ه‌ستیته سه‌ر دوو هو‌کار: ویستیکی ئازاد که له‌هه‌مان کاتدا په‌یوه‌سته به‌ هو‌کاری ده‌ره‌کی که به‌رده‌وام له‌سه‌ر یه‌ک ئاراسته‌ ده‌ره‌وات که خوای گه‌وره له‌

(۱) عقائد الامامیه - مظفر ۴۴.

(۲) الشيعة بين الأشاعرة و المعتزلة - الحسني ۲۱۲ و بروانه: أصول الدين الاسلامي - محمد علی ناصر صیدا ۴۰ و لاپه‌ره‌گانی دواتر. و عقائد الامامیه الاثني عشریه - سيد ابراهيم الزنجاني ج ۲ سالی

بوونه‌وهردا به‌دیھیناوه^(۱). مامۆستا محمود قاسمیش راو بۆچوونی وایه که:
 ئەوه چاره‌سەرێکی لۆژیکی و مەنتیقییه بۆ ئەو کێشەییە که زانایانی کەلام
 مشتومریان لەسەر بوو^(۲)، که زانستی سەرده‌میش مه‌یلی بۆ ئەوه ده‌چیت، که نکۆلی
 له ئازادی هه‌لبژاردن (اختیار) ناکات، و برواشی هه‌یه به بوونی یاسای گشتی و رپکو
 پێک له سروشتدا^(۳).

پرسیار و وه‌لام:

ئەگەر وترا به دیھینانی بوونه‌وهران لایهن خواوه به ئەندازە‌ی دیاری کراو به‌پێی
 زانستی پێشووتری، ئەوه ده‌گه‌یه‌نیت که: مرۆف ناچار کراوه له کاره‌کانیدا.
 وه‌لامه‌که‌ی بریتیه له‌وه‌ی:

ئەو کردارانه‌ی که خۆنه‌ویست و ناچارین مرۆف پێی ئه‌رکدارو ته‌کلیف نه‌کراوه،
 هه‌روه‌ک پێشتر خرایه‌روو.

سه‌بارت به‌و کردارانه‌ی که به‌نده‌ تیااندا سه‌رپشکه ئەوا به‌دیھینراون،
 هه‌روه‌ک پێشتر له‌ رای ئەشعهریه‌کاندا خرایه‌روو، ئەمه‌ مانای وانیه که مرۆف له
 ئەنجامدانی کاره‌کانیدا ناچار کراو بێت، و ئەمه‌ش به‌وه‌ی:

مرۆف له‌ کرده‌وه‌کانیدا سه‌رپشکه به‌و وه‌سفە‌ی کرده‌وه‌کانی به‌ده‌ست ده‌خات
 نه‌وه‌ک به‌و وه‌سفە‌ی به‌دیھینه‌ری کرده‌وه‌کانی بێت.

له‌به‌رئەوه‌ی به‌ده‌سته‌ینانی کرده‌وه (واته‌ خۆرازاننده‌وه‌ت پێ) له‌سه‌ر دوو شت
 به‌نده‌:

أ- بوونی سه‌رجه‌م بنه‌ماکانی کرده‌وه له‌ ده‌ره‌وی مرۆف چ ماددی و چ مه‌عنه‌وی.

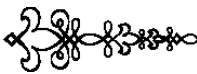
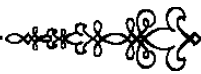
ب- به‌ده‌ست هینانی ئەو کرده‌وانه‌ت به‌هۆی پالترانت به‌ ئاراسته‌یدا.

که‌واته‌ تۆ ده‌ته‌ویت و سه‌رپشکی به‌و وه‌سفە‌ی ده‌ست خه‌ری و پال نراوایت به‌

(۱) مناھج الأدلة ۱۸-۱۲۰ (پێشه‌کیه‌که‌ هی محمود قاسمه).

(۲) هه‌مان سه‌رچاوه ۱۰۵.

(۳) هه‌مان سه‌رچاوه ۱۲۰.

ئاراسته‌یدا، نه‌وهك به‌و وه‌سفه‌ی كه به‌دییه‌نهره‌و په‌یداكه‌ری بنه‌ما و ره‌گه‌زه‌كانیه‌تی.

ئه‌مه‌ روون ده‌كه‌ینه‌وه به‌م نمونه به‌ره‌سته:

ده‌ست به‌و هه‌موو خوینبه‌رو ده‌مارو توانا له به‌دییه‌نانی خ‌وای پاك و تاكه.

كاغه‌ز به‌و شی‌وه‌و تاییه‌ت مه‌ندییه‌كانییه‌وه له به‌دییه‌نانی خ‌وای گه‌وره‌یه.

بی‌نووس به‌ه‌وی ئه‌و شی‌اوییه‌ی كه تیا‌یدا‌یه له به‌دییه‌نانی خ‌وا‌یه.

هه‌موو ره‌گه‌زه ناوبراوه‌كان به‌یه‌ك گه‌یشتن بۆ ئه‌وه‌ی نووسینیك له‌سه‌ر په‌راو

(تی‌نووس) بك‌یشن كه ئه‌ویش هه‌ر له به‌دییه‌نانی خ‌وا‌یه.

كه‌واته مانای وایه خ‌وای گه‌وره به‌دییه‌نهری كرده‌وه‌كانی مرؤفه.

بی‌ویسته بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی بنووسیت، له ده‌روونی خ‌ۆت‌دا جه‌خت بكه‌یت‌ه‌وه

له‌سه‌ر نووسین، و ویستی تۆ پالنه‌ر بی‌ت بۆ جی‌به‌جی ك‌ردن، ئا له‌و كاته‌دا خ‌وای

گه‌وره ری‌گه ده‌دات به‌و توانایه‌ی له ده‌سته‌كانی تۆ‌یدا دایناوه‌و به مه‌ره‌كه‌به‌كه كه

چۆنت ده‌وی‌ت ئاراسته‌ی بكه‌یت، و ری‌گه ده‌دات به په‌راوه‌كه كه كارتی‌ك‌راو بی‌ت به

مه‌ره‌كه‌به‌كه به‌و شی‌وه‌یه‌ی كه نووسینه‌كه ئه‌نجام ده‌دری‌ت، ئا له‌و كاته‌دا ناوده‌بریی‌ت

به نووسه‌ر، و ئه‌و كرده‌وه‌یه ده‌دری‌ته پال تۆ. جا مه‌به‌ست و پید‌ا‌گیری و به‌ده‌ست

هینان له تۆ‌ویه، ئه‌مه‌ش به نه‌ینی ئه‌و ویسته‌ی كه له تۆ‌دا دایناوه.

به‌دییه‌نانی كرده‌وه‌و هۆ‌كاره‌كانی له خ‌اوه‌یه، لی پی‌چینه‌وه‌و داد‌گایی ك‌ردن

له‌سه‌ر مه‌به‌ست و ده‌ست خ‌ستنه‌كه ده‌بی‌ت، نه‌وهك له‌سه‌ر خ‌ودی به‌دییه‌نانی

هۆ‌كاره‌كان و كرده‌وه. وه‌ك ئه‌و كه‌سه‌ی به ئوتومبیله‌كه‌ی خ‌وی به كه‌سی‌ك‌دا

ئه‌ك‌یشی‌ت و ده‌یكوژی‌ت، جا به‌تاییه‌ت له‌سه‌ر خ‌ودی كرده‌وه‌كه داد‌گایی نا‌كری‌ت

چونكه خ‌اوه‌نی راسته‌وخ‌وی كرده‌وه‌كه بری‌تی‌ه له ئوتومبیله‌كه، به‌ل‌كو له‌سه‌ر

به‌ده‌ست هینانه‌كه لی‌ی ده‌پی‌چری‌ته‌وه.

ئه‌گه‌ر وت‌را خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رمووی‌ت: ﴿وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْنَاكُمْ أَلْمَعِينَ﴾ النحل:

۹. واته: (خۆ ئه‌گه‌ر خوا بی‌ویسته‌یه هیدایه‌تی هه‌ر هه‌مووانی ده‌دا به گشتی). ﴿وَلَوْ

شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

﴿ ۹۹ ﴾ یونس: ۹۹. واته: (خۆ ئەگەر پهروهردگارت بیویستایه (دهیتوانی به زۆر و بهناچاری) ههر هه‌موو دانیشتووانی سه‌ر ڕووی زه‌وی باوه‌ر به‌ینن، جا ئایا تو "ئه‌ی محمد (ﷺ)، ئه‌ی ئیماندار" ئه‌تووی زۆر له‌ خه‌لگی بکه‌ی بۆ ئه‌وه‌ی بروادار بن؟!).

ئه‌مه‌ ئه‌وه‌ ده‌سه‌لینیت که‌ ویستی مرۆف له‌ ده‌ستی توانستی خ‌وای گه‌وره‌دایه‌.

وه‌لامه‌که‌ی ئه‌مه‌یه‌ که‌:

واتای ئه‌م ئایه‌تانه: ئه‌وه‌یه‌ که‌ خ‌وای بالاده‌ست و خ‌اوه‌ن شکۆ ئەگەر بیویستایه‌ ئه‌وا به‌ میهری خ‌وای وای لێ ئەکردن که‌ باوه‌ر هه‌لبژیرن، و هه‌واو هه‌وه‌سیان ڕه‌ت بکه‌نه‌وه‌، به‌لام خ‌وا ئه‌مه‌ی نه‌ویست، به‌لکو ویستی وابوو که‌ مرۆف له‌ نیوان دوو ڕیگه‌ و لادا دابنیت و ههر یه‌که‌شیان کیشی بکات بۆ لای خ‌وای، که‌ بریتین له‌: نه‌فس به‌ ئاره‌زوو هه‌واو هه‌وه‌سه‌که‌ی و عه‌قل به‌ دانایی و لیزانیه‌که‌ی.

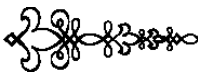
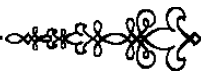
ئالێروه‌ خ‌وای گه‌وره‌ ویستی مرۆفی دانا له‌ نیوان میهری خ‌واو سزاکه‌ی.

جا ههر که‌سی باوه‌رپ به‌ خ‌واو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی (ﷺ) هه‌بیت، و نه‌فسی خ‌وای ڕاهینا له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی ڕووبه‌ڕووی حه‌ق و راستی نه‌بیته‌وه‌، و تیکۆشا دژی ئاره‌زووه‌کانی، ئه‌وا خ‌وای گه‌وره‌ سه‌ری ده‌خات و یارمه‌تی ده‌دات، خ‌وای پاک و پایه‌به‌رز فه‌رموویه‌تی:

﴿ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ وَقَوْمَهُمْ ﴾ محمد: ۱۷. واته: (ئه‌وانه‌ش ڕیبازی هیدایه‌ت و ئیمانداریان گرتۆته‌ به‌ر به‌ گوفتاری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هیدایه‌ت و دینداریان گه‌شه‌ ده‌کات و په‌رده‌سه‌ینیت، خ‌وايش شاره‌زایی و پارێزکار و دنیایی زیاتری پێبه‌خشین.

﴿ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ﴾ مریم: ۷۶. واته: (ئه‌وانه‌ی ڕیبازی هیدایه‌تیان گرتۆته‌ به‌ر خ‌وا زیاتر هیدایه‌تیان ده‌دات).

﴿ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ ﴾ المائدة: ۱۶. واته: (خ‌وا به‌و قورئانه‌ پیرۆزه‌ هیدایه‌ت و ڕێنمویی ئه‌و که‌سانه‌ ده‌کات که‌: شوین ڕه‌زامه‌ندی خ‌وا که‌وتوون، به‌ره‌و

رېبازه‌کانی ناشتی ئاسووده‌یی و له تاریکيه‌کانی ده‌ریانده‌هیټ و رزگاریان ده‌کات و ده‌یانخاته ناو رووناکیه‌وه).

به‌لام ئه‌وه‌ی لارپیی کردن و دوژمنایه‌تی خواو پېغه‌مبه‌ره‌که‌ی کرد، بووه خزمه‌تکاری هه‌وه‌س و ئاره‌زووه‌کانی، و کاتیك ناموژگاری کراو به‌خششه‌کانی خویان به‌بیریان هینایه‌وه ئه‌وا گوپیکانی که‌ر کردن له ئاستی دا، نمونه‌ی ئه‌و که‌سانه ئاوټه ئه‌کرین له گومرایی و سه‌ر لیشی‌واویدا، خوای پایه‌به‌رز فه‌رمووپه‌تی: ﴿سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ الاعراف: ۱۴۶. واته: (ئه‌و که‌سانه‌ی به‌ ناحق فیز ده‌که‌ن له زه‌ویدا و خویان به‌ گه‌وره‌ دهنوینن (له‌ خه‌لکی)، له‌مه‌ودوا رپووی دلیان وه‌رده‌چه‌رخینم له‌ تیگه‌یشتنی ئایه‌ت و فه‌رمانه‌کانم، خو ئه‌وانه ئه‌گه‌ر هه‌ر به‌لگه‌و نیشانه‌یه‌ک ببینن ئه‌وه باوه‌رپی پئی ناکه‌ن، ئه‌گه‌ر رېبازی به‌رزه‌وه‌ندی دنیاو قیامه‌ت ببینن ئه‌وه نایگرنه‌به‌ر، خو ئه‌گه‌ر رېبازی ئاره‌زوو په‌رستی و گومرایی ببینن، ئه‌وه ده‌یگرنه‌به‌ر و په‌په‌ره‌ی ده‌که‌ن).

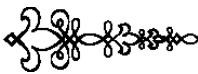
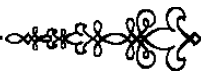
﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا﴾ البقرة: ۲۶. واته: (زورپیکي پئی گومرا ده‌کات و زورپیکي تریشی پئی هیدایه‌ت و رپنموویی ده‌کات، به‌لام دیاره‌جگه‌له‌ لارو وپرو یاخی و تاوانباران که‌سی تر گومرا ناکات).

ئه‌م یاسایه‌ خوییه‌ لیک‌ده‌وه‌وه‌ ته‌فسیری ئه‌و فه‌رمايشته‌ی خوای گه‌وره‌یه‌:

﴿فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ فاطر: ۸. واته: (به‌راستی خوا بیه‌وټ هه‌ر که‌س گومرا بکات ده‌یکات، هه‌ر که‌سپیکیش هیدایه‌ت بدات ده‌یدات).

﴿وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ الرعد: ۳۳. واته: (جا هه‌ر که‌س به‌هوی کارو کرده‌وه‌ی خرابیه‌وه‌ خوا ون بکات، ئیتر که‌س نییه‌ هیدایه‌تی بدات).

مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه‌ که‌: خوای گه‌وره‌ بئی توانا نییه‌ له‌وه‌ی هۆکاره‌کانی رپنموویی و هیدایه‌ت بخاته‌ دلی گومرا‌ترین بئی باوه‌ره‌وه‌، و هۆکاره‌کانی گومرا‌یش بخاته‌ دلی چاک‌ترین به‌نده‌ی باوه‌رداری.

به لأم خوای گهوره لهسه ر خۆی پپوویست کردوو هه کهس گومرا نهکات مهگهر بهکیک پشت له هۆکارهکانی رپنوووی و هیدایهت بکات و هۆکارهکانی هیدایهت نزیک بخاتهوه له ههر کهسیک که پیدایهت بکات لهسه ر وهلامدانهوهو جیبهجی کردنی فهرمانهکانی خوای گهوره.

ئهگهر وترا:

ئهه فهرمایشتهی خوای گهوره: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ الإنسان: ۲۰. واته: (ئیوه جیتان پیناکریت و هیچ کاریکتان پی ئههجام نادریت، مهگهر خوا ویستی لهسه ر بیئت). ئامازهیه بو ئهوهی که مرؤف هیچ ویستیکی نییه مهگهر به ویست و رهزامهندی خوای گهوره.

وهلامهکهی:

ئایهتهکه ئهوه روون دهکاتهوه که مرؤف نهدهبووه خاوهنی ویست له ناخی خۆیدا و نهشی دهتوانی سه رپشک بیئت و ئهوه رهفتاره بکات که خۆی دهیهویت ئهگهر خوای گهوره ئهوه نهییه مهزنهی له ناخی مرؤف دانه نابوایه^(۱).

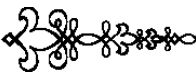
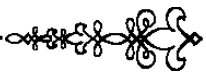
ئهگهر وترا:

ویستی خوای گهوره تهواو رههایه، جا چۆن دهکریت ئهنديشهی ئهوه بکهین که مرؤف خاوهن ویست بیئت له پال ویستی خوادا، پاش ئهوهی داماننا بهوهی مرؤف ئازاد و سه رپشکه له ویستهکهیدا؟.

وهلامهکهی:

ئهوهیه که کردهوه خۆنهوهیست و ناچاریهکانی مرؤف ئهوا مرؤف هیچ توانا و ویستیکی بهسه ردا ناشکیت، به لأم ئهوه کردهوانهی که مرؤف سه رپشکه و به ویستی خۆی ئههجامی دهدات ئهوا چهقی تهکلیم و ئهرکداریهیه. جا خوای پایه بهرز ویستی وابوووه مرؤف ویستی هه بیئت، کهواته ویستی خوای گهوره له گهل هه موو ئهوه

(۱) کبری الیقینیات الکونیه ۱۶۶ لاپه رهکانی دواتر، سهیری ئهههش بکه: رساله القضاء و القدر - الشیخ محمد متولی الشعراوی، ج: دار الشروق له میسر.

شتانه‌دایه که مرۆف ئه‌نجامی دهدات و هه‌لی ده‌بژیریت، که‌واته تیگگیران نییه له نیوان ویستی خوای گه‌وره و ئه‌وه‌ی تو به ویستی تایبه‌تی خۆت ده‌ست نیشانی ده‌که‌یت و ئه‌نجامی ده‌ده‌یت.

گریمان نه‌گه‌ر خوای گه‌وره ویستی له‌سه‌ر شتیگ نه‌بوو که تو هه‌لت بژاردبوو به‌ویستی خۆت، واتای وایه خوای گه‌وره ویستی له‌گه‌ل ویسته‌که‌ی تو دا نیه که تو‌ی ئاراسته کردوووه بو ئه‌و کاره، پیچه‌وانه‌یه له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که چه‌سپا خوای گه‌وره ویستویه‌تی تو خاوون ویست بیت.

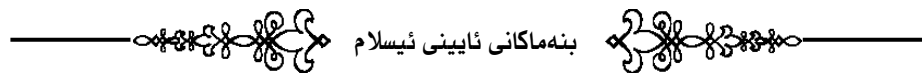
نمونه له‌سه‌ر ئه‌مه :

خزمه‌تکاریکت هه‌یه و ده‌ته‌ویت شاره‌زای راستگۆبیه‌که‌ی ببیت له خزمه‌ت و کرین و فرۆشتنیدا، بو ئه‌م مه‌به‌سته ئه‌ندازه‌یه‌ک پارهی پی ئه‌ده‌ی، تا پیداو‌یستیه‌کان بکریت له بازار، و ته‌واوی ئازادی هه‌لسوکه‌وت به‌و پاره‌یه ده‌کات به‌بی ئه‌وه‌ی چاودیریکی له‌سه‌ر بی‌ت.

تو ویستوته له‌و کاره‌دا خزمه‌تکاره‌که ئازاد بی‌ت له‌وه‌ی هه‌ر شتیگ بکات یان نه‌یکات، ته‌نها به‌ قسه‌ی ده‌روونی ده‌کات، و تۆش ویستوته که خزمه‌تکاره‌که به ئازادی هه‌لسوکه‌وت بکات تا لایه‌نه شاروه‌کانی بزانی‌ت، جا چ ناپاکی بکات له سپارده‌که‌ی یان سپارده‌که‌ی بپاریزی‌ت ئه‌وا تو هه‌ر دوو ده‌ره‌نجامه‌که‌ت مه‌به‌سته، جا ئه‌و ده‌ره‌نجامه‌ت پی خۆش بی‌ت یان پی‌ت ناخۆش بی‌ت.

به‌م پییه ده‌ره‌نجامی ویستی مرۆف له ئاست ویستی خوای گه‌وره وه‌ک ویستی خزمه‌تکاره‌که‌یه له ئاست ویستی گه‌وره‌که‌ی، ته‌نها ئه‌و شته له مو‌لکی خواو بو‌ونه‌وه‌ردا رو‌وده‌دات که خوای گه‌وره ویستی له‌سه‌ر بی‌ت، و ئه‌مه‌ش دژ نییه و تیگ ناگیریت له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که ویستی داوه‌ته به‌نده تا ئه‌و شته ده‌ست بخت که ده‌یه‌وی‌ت به‌بی ناچار کردن، تا لایه‌نه شاراوه‌که‌ی به‌نده له هه‌لسوکه‌وته‌که‌یدا ده‌ر بکه‌وی‌ت، به‌مه‌ش شایه‌نی پاداشت یان سزای خوایی بی‌ت^(۱).

(۱) کبری‌ الیقینیات الکونیه لا ۱۶۲.

به شی سییه م پیغه مبه رایه تی (النبوه)

له چوار دروازه پیک دیت:

دروازه یه که م: عقلی مرقف و پیویستی به رینمای و هیدایه تی
پیغه مبه رایه تی:

باسی یه که م: بوونی عقل.

باسی دووم: پیویستی عقل به رینمای و هیدایه تی پیغه مبه رایه تی.
دروازه ی دووم: مشتمر کردن له گهل نهوانه ی نکولی له
پیغه مبه رایه تی دهکن.

دروازه ی سییه م: پیغه مبه رایه تی به شیویه کی گشتی:

باسی یه که م: پیغه مبه رایه تی و نه رکه که ی.

باسی دووم: تایبته مندییه کانی پیغه مبه رایه تی، سیفاتی پیغه مبه رایه تی،
سروش (الوحی)، موعجیزه.

دروازه ی چواره م: پیغه مبه رایه تی به شیویه کی تایبته:

باسی یه که م: سه لاندنی پیغه مبه رایه تی محمد (ﷺ).

باسی دووم: په یامه که ی پیغه مبه رایه تی (ﷺ) و بنه ماکانی بانگه وازه که ی
ته واکه رو کۆتایی شهر یه ته گانه.

دەروازەى يەكەم

عەقلى مرۆڤ و پيويستى بە رينمايى و هيدايتى پيغە مەبرايەتى

لە دوو باس پيک ديت:

يەكەم: زانینی عەقلى (المعرفة العقلية).

دووهم: پيويستى عەقلى بە رينمايى و هيدايتى پيغە مەبرايەتى.

باسى يەكەم

زانینی عەقلى

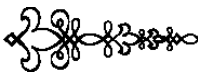
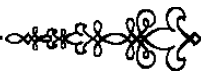
بوونى عەقلى:

باوەر بوون بەبوونى عەقلى و پەيپيردنهکانى بە تيرپوانينى راست و دروست دەگاتە زانست و زانين، و ئەمەش راى عەقلمەندان بەگشتى و فەيلەسوفە موسلمانەکانە بە تايپەتى.

بەر هەستکاران لەمەدا دوو دەستەن:

دەستەى يەكەم: دان دەنييت بە بوونى عەقلىدا، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا نكوئى دەكەن لە زانينه عەقلىەکان و راستيه زانستيهکان و هيچ نرخيک دانانين بو پەيپيردنهکانى عەقلى. ئەمانە کۆمەلتيکن لە فەيلەسوفە کۆنەکانى يۆنان (سۆفستائيهکان)^(۱).

(۱) بروانە: قصة الايمان - شيخ نديم جسر ۳۷. سۆفستائى وشەيهكى يۆنانيه كه به واتاى (دانا: الحكيم) ديت، و سۆفستائيهکان کۆمەلتيکن لە مامۆستايانى دانايى و حیکمەت که درکەوتن لە سەدى پينچەمى پيش زاینى لە یۆنانى کۆن. بە ناوبانگترین بانگەشەکارانى ئەوانەن: =

تاقمیک له موسلمانان، تیروانینیان وهک مه‌زه‌هب و تیروانینی ئەم دەستەبەیه، ئەمانەش بریتین له:

شیعەى ئیسماعیلی که بۆ ئەوه‌چوون: تیروانینی عەقلی بەس نییه بۆ دەستخستنی زانست و زانیاری. وتوانه: (پێویستی به یارمەتی خواییه). بەم پێیه به پێویستی دەزانن بگه‌رپێنه‌وه بۆ ئەو مامۆستایه (ئیمامه) به‌بێ بەندوبارو مەرج، چونکه - به پێی گومانى ئەو شیعە ئیسماعیلیانە - تەنها دەبیت ئیمام شارەزا بیت له ناوهرۆکی ده‌قه ئایینیەکان! تەنها ئیمام حەق و ناحەق و هیدایەت و گومراپی لێک جیا ده‌کاته‌وه‌و، پارێزراوه له هه‌له‌ی به ئەنقه‌ست و له‌بیر چوونه‌وه، راستی تەنها له‌لایەن ئیمامه!^(۱)

هەندیکى تریش، که خۆ به‌صۆفی‌دەزانن بۆ ئەوه‌ چوون که: ئیلهام تاکه رێگه‌ی زانینه نه‌وه‌ک عەقل^(۲).

جا عەقلگه‌پراکان پڕوپاگه‌نده‌ی ده‌سته‌ی ناوبراویان پوچەل کردۆته‌وه، بێ بنه‌ماییه‌که‌یان روونکردۆته‌وه، و به‌لگه‌کانیان به‌تال کردۆته‌وه، گه‌نده‌لیه‌که‌شیان سه‌لماندووه، جگه له دووربوونی له راستی و واقع.

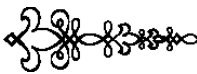
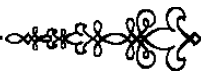
ئەبو حامدی غزالی کتیبیک دادەنیت: (القسطاس المستقیم) بۆ به‌رپه‌رج دانەوه‌ی پڕوپاگه‌نده و بانگه‌شه‌ی ئیسماعیلیه‌کان، له‌و کتیبه‌دا بێ بنه‌مایى مه‌زه‌هبو پوچی بیروباوه‌ری ئەوانی خستۆته‌پوو.

غەزالی لەم کتیبه‌دا بنه‌ماکانی بیرکردنه‌وه‌ی راستی دیاری کردووه که سه‌رده‌کیشیت بۆ زانینی راست و دروست، رێگه‌شی خۆش کرد بۆ تیروانینی عەقلی

= بروتاکوراس (٤٨٠ پ.ز) و دانفون و برودیکوس. سه‌یری: مذاهب و مفاهیم فی الفلسفة و الاجتماع - د. عبدالرزاق مسلم ماجد ٦٦. بکه.

(١) بروانه: راحة العقل - کرمانی ١٣٧ و ١٩٤. و توضیح المراد فی شرح تجرید الاعتقاد ٦٣٦/٢ و الملل و النحل - الشهرستاني ٢٩/٢ و مقدمة القسطاس المستقیم - فیکتور شلخت ١٠.

(٢) بروانه: الأحكام - ابن حزم ١/١٤.

بۆ ئەو کەسەى که دەگیریتەبەر بە سەلامەتى بتوانیت حەق و ناحەق لەبەك جیا بکاتەوه^(۱). و ئەوه بەشیک لەو وتەبەى بۆت دەخەمەرۆو که لە (مشکاة الأنوار) دا هاتوو لەبارەى رۆونکردنەوهى حەقیقەتى عەقل و تواناکانى: عەقل توانای پەپپێردنى هەبە بەوهى که زانیە و شت دەناسیت، پەبى بە ناسینی خودى خۆى دەبات، بە تیروانین بۆ شتەکان دەروانىت و لە راستیەکەیان تێدەگات، هۆکار و حوکمەکانى لە شتەکە هەڵدەهێنجیت، واتە سەرچاوهى شتەکە و هۆى پەیدا بوونى و پلە و پایەکەى لە ناو بوونە وەردا دیارى دەکات. ئەم چالاکىەى عەقل بە ئاراستەى هەموو بوونە وەرە بە بەرھەست و مەعقوله کانهوه. عەقل پەببیاى پى دەبات و هەلسوکەوت لە هەموویاندا دەکات، و چەند حوکمىکى بى گومانى یەقینى راستیان بەسەردا دەدات. دواتر بە شیوهىکى تايبەت پەبى بەشە مەعقوله کانه دەبات که بى کۆتان، هەرۆک پەبى دەبات بە ژمارەکان، هەر چەند گەرۆو زیاتر بن، سەربارى ئەمەش عەقل پاکە لەو هەڵانەى که بەسەر هەستەکاندا دین ...^(۲).

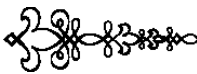
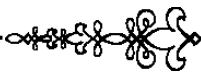
ابن حزم لە بەرپەجى ئەوانەى دەلین ئیلهام رپگەى زانست و زانینە نەوهك عەقل، وتویەتى: ئەوانەى پرۆپاگاندەى ئیلهام دەکەن بەوهى پەبى بەو شتانه دەبەن، که غەیری ئەوان بە عەقلی سەرەتا پەبى پى نابەن، ئەمەش دوو کەس لەوان لەسەر شتیک کۆک نین که بانگەشەى ئەوه دەکەن که بە ئیلهام دەیزانن و پەببیاى پى بردوو، کەواتە بیگومان چەسپا که ئەوانە کۆمەلێک درۆزن... بەهەمان شیوه ئیلهام بانگەشە و پرۆپاگاندەبەىکى بى بەلگەبە، ئەگەر هەر کەسیکیش زۆر بە جوانى رۆوخسارى بانگەشەو پرۆپاگاندەکەى برارینیتەوه ئەوا هیچ راستیەکى پى ناچەسپیت و هیچ ناحەقى و بەتالیکیشى پپوچەل نابیتەوه^(۳).

دەستەى دووهم: نكۆلى لە عەقل دەکات بە تیگەبشەتى پيشوو، و بۆ ئەوه

(۱) مقدمة القسطاس المستقیم - فیکتور شلخت ۱۴، ۱۸.

(۲) هەمان سەرچاوه.

(۳) الأحکام ۱ / ۱۷.

ده‌چیت که: (هه‌سته دیاره‌گانمان و ئه‌ندیشه کراوه‌کان ته‌ن‌ها هۆکارن بۆ زانین، ئه‌وه‌ی به‌ عه‌قل ناو ده‌بریت ته‌ن‌ها کۆمه‌له‌ کاریکه‌ بۆ هه‌سته‌کان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه)^(۱).

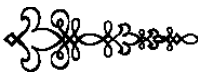
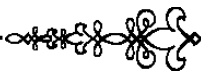
خاوه‌نانی ئه‌م مه‌زه‌به‌ ناسراون به‌ (هه‌سته‌گه‌را) یان (ئه‌زموونگه‌را) یاخود (مادده‌گه‌را) کان، ئه‌م مه‌زه‌به‌ له‌م دوا‌ییانه‌دا له‌ فه‌لسه‌فه‌ی ئه‌ورپو‌بی‌دا‌ده‌رکه‌وت. ئه‌وه‌ی رپگه‌ی بۆ ئه‌م مه‌زه‌به‌ خۆشکرد (فرنسیس بی‌کۆن) بوو که له‌ سالی ۱۶۲۶ز مردوووه و له‌ گرن‌گترین پیاوه‌کانی ئه‌م مه‌زه‌به‌ (جون لوك) (۱۶۳۲ - ۱۷۰۴ز) و (د‌فید هیوم) (۱۷۱۱ - ۱۷۷۶ز) بوون، ئه‌م ئاراسته‌ و مه‌زه‌به‌ به‌شیوه‌یه‌کی زۆر به‌رچاو بازاری گه‌رم بوو و ب‌لا‌بو‌وه‌وه، له‌لایه‌ن به‌شیک‌ی زۆر له‌ فه‌یله‌سوفه‌کان و ته‌نانه‌ت فی‌رخ‌وا‌زو لایه‌نگریشی هه‌ن له‌ هه‌موو شو‌پنیک.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا نه‌یاره‌ (عه‌قلگه‌راکان) به‌توون‌دی ر‌وو‌به‌ر‌وو‌ی بو‌ونه‌ته‌وه‌، هه‌ندئ له‌ عه‌قلگه‌راکان هه‌لسان به‌ لی‌کۆ‌لینه‌وه‌ی زانستی ئه‌زموون‌دار بۆ ر‌وو‌که‌شه‌ ده‌روونیه‌ ده‌راسا‌کان و سه‌لمان‌دیان که عه‌قل مادده‌ نیه‌ و ده‌توانیت په‌یی به‌شت ببات به‌ب‌ی هه‌سته‌کان، گرن‌گترین دیارده‌ی (تلبثائی) واته‌:گواسته‌وه‌ی فیکرو هزر. و (د. راین) پیناسه‌ی بۆ ئه‌م دیارده‌یه‌ کردوووه: که بریتیه‌ له‌ هه‌ست کردن و په‌یپ‌یردن به‌ فیکرو هزره‌کانی که‌سیکی تر، به‌ب‌ی ئه‌وه‌ی هه‌سته‌کان هیچ رۆئیک ببین له‌مه‌دا^(۲). دیارده‌ی ر‌ه‌وانی بینین (الجلاء البصري) و (د. راین) پیناسه‌ی کردوووه به‌: هه‌ست کردن به‌ شته‌کان یان ر‌ووداوه‌کان به‌ب‌ی ئه‌وه‌ی هه‌سته‌کان هیچ رۆئیک ببین^(۲). هه‌روه‌ک ئه‌م لی‌کۆ‌له‌رانه‌ چه‌سپاندوویانه‌ که هه‌ر دوو دیارده‌ی (گواسته‌وه‌ی فیکر) و (بینینی ر‌ه‌وان) ته‌ن‌ها دوو ر‌وو‌ی یه‌ک دیارده‌ن ناویان‌ناوه‌:(په‌یی بردن له‌ ده‌روه‌ی هه‌سته‌کان).

(۱) العقل و الوجود - یوسف کرم ۸ و سه‌یری (دائرة معارف القرن العشرين) مادده‌ی (عقل) بکه‌.

(۲) العقل و سطوته ۲۶-د.ج. براین مامۆستای ده‌رووناسی له‌ زانکۆی دیوکی ئەمریکی، وه‌رگێرانی د. محمد حلوجی.

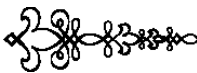
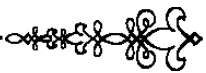
(۳) هه‌مان سه‌رچاوه‌.

ههروهها چه سپاندوو یانه که ئهم دیاردهیه، واته دیاردهی په ییږدن له دهره وهی ههستهکان، ملکه چ نابیت بو په یوهندی شوینی و کاتی که دیارده ماددیهکان و هیزهکان ملکه چن بوی جا چ کارهبا یان گهرمی یان رووناکی یان جگه له مانه بیت. دهره نجامهکانی ئهم لیکۆلینهوانه خرانه پروو له کۆنگره ی زانایانی ویلایهته یه گگرتوو دهکان، یه که میان: له باره ی بیرکاری ئاماری بوو که له سالی ۱۹۳۷ گریډرا. دووهمیان: بو زانایانی دهروونناسی گریډرا له سالی ۱۹۳۸ز، و کۆنگره که دانی نا بهم لیکۆلینهوانه و ملکه چی دهره نجامهکانی بوو که لئی به دهست هاتبوون^(۱).

تیکرای مه زه به ئیسلامیهکان کۆک بوون له سه ره ئه وهی که ته نها پشت به زانیارییه عه قلیهکان نه به ستریت، دانیان ناوه به وهی عه قلی مرؤف پیویستی به یارمه تی دهر هه یه له دیاریکردنی کاروبارهکاندا، دیاریکردنی چۆنیه تی باوه ر بوون به سیفه تهکانی خوای گه وره، زانیانی ئه و زانیاریانه ی که پیویستن سه باره ت به بارودۆخی رۆژی دوایی، و تا عه قل ناگادار بکاته وه سه باره ت به و شته ی که لئی بیئاگابوو یان لاوازه له په یی پیږدنی و ئه و یارمه تیدهره ش پیغه مبه ره، و رایان کۆک بووه له گه ل مه زه به ئیسلامیهکان و زۆربه ی فه یله سوفهکان، هه موو ئه وانه ش که باوه ردارن به شه ریعه ته ئاسمانیهکان. هه ندی له فه یله سوفهکان رایان له مه دا جیاواز بووه وهک (براهیمهکانی هیند) و ته نها ئه و چه ند زانیارییه یان به باش زانی، وتیان عه قلی مرؤف پیویستی به رینمایی و هیدایه تی پیغه مبه رایه تی نییه.

(۱) بروانه: هه مان سه رچاوه ۱۸۵.

باسی دووهم

پێویستی عەقل بە ڕێنمایی و هیدایەتی پێغەمبەرایەتی

باوەری عەقل... باوەری سروش...

هەرودەك چۆن باوەر بوون، بە بوونی خوای گەورە و بە سێفەتە تەواو و كاملەكانی، بەهۆی ئەو كەسانەو دەبێت، كە خوای گەورە تاییبەتی كردوون بە مژدەدان و ترساندن، ئەوا ئەم باوەرە بەهەمان شیوەی سەربەخۆ لە ڕێگەی عەقڵی مەرۆقیش دەكرێت دەستەبەر بكرێت. ئەگەر یەكێك بە بەلگەو گەیشتە ئەوەی باوەرێ بە بوونی خاوە سێفەتەكانی هێنا. بەبێ بەلگەیی بیستراو و بەبێ ئەوەی بانگەوازی پێغەمبەریكی پێ بگات. هەرودەك ئەمە روویداو لەلایەن هەندێ كەس كە عەقلیان بەهێزو بەرزە، و دەروونیان لە ناو مەرۆقەكاندا پاك و پوختە، دواتر لەم تێروانینەیدا بۆ ئەوچوو كە باوەرێ هێنا بەوەی نەفسی مەرۆق دەمێنێت لە دواي مردن، ژيانكی تری هەیه لە دواي ژيانی دوتیا ئەوساش یان ئەووتە خوش رادەبووێت یاخود سزا دەدرێت. باوەرێ بۆ دوست بوو كە خوشبەختی و بەدبەختی لە دواوژدا بەردەوام دەبێت و پەيوەستیشە بە كردهوكانی مەرۆق لەم ژيانە كۆتا هاتوویدا، جا كردهوكانی دلی یاخود جەستەیی بن، وەك سەرجەم جووری پەرسشەكان، دواتر لە دەرنجامدا بگاتە ئەوەی كە خوشبەختی نەفس بە ناسینی خاوە كردهوی چاكە دەبێت، پێچەوانەكەیی بەدبەختیە، ئالەو كاتەدا هیچ شتێك ڕێگر نییە لەوەی ئەو مەرۆقە كە پەیی بردوو بانگەواز بكات بۆ ئەو راستیانەیی كە ئاراستەكارن بەرەو خوا، بۆ ئەم مەبەستەش چەندین یاسا دابڕێژێت، بۆ ئەوەی تێكراي مەرۆقیەتی بانگ بكات، بۆ باوەر هێنان پێی و ئەنجامدانی هەمان كارو كردهوكانی، مادەم شەرعیەتێك نەبوو كە لەگەڵی تێك بگرێت^(۱).

(۱) بروانە: (رسالة التوحيد - شيخ محمد عبده ۷۲ و ۸۹ و ۹۰)، دەلیت: (مەرۆقەكان بەگشتی بە یەكتاناسان و بتپەرستان و فەیلەسوفەكان جگەلە كەمێك نەبن كە هیچ نرخیكیان نییە ئەوا =

وهك: ئەخاناتۆن لە فیرەونەکانی میسر، برهەم لە هیند، کنفیشیوس لە چین، زەردەشت لە فارس، زۆرریک لە فەیلەسوفەکانی یۆنان وهك: (ئەرستۆ و فیساغۆرس و سوڤرات و ئەفلاتۆن) بەمە هەلسان.

بەلام... لەبەر ئەوەی ئەمە حالەتییکی گشتی نەبوو بۆ خەلک. تەنها لەوانەیه بۆ چەند کەسیک فەراھەم بێت، کە خۆی گەورە تایبەتی کردوون بە عەقڵی تەواو و کامل و تیروانینی رۆشن، ئەگەر بانگەوازی پیغەمبەریشی پێ نەگەشتبێت، جا ئەگەر بانگەوازی پیغەمبەرایەتی پێ نەگەشتایە ئەوا خیراترین کەس دەبوو لە ملکەچ بوون بۆی، هەتا ئەوانەش سەرباری بە هیزییەکیان لەوانەیه بگەن بە شتی کە شیوا نەبێت لە میانەیدا بۆ خۆی گەورە برۆانرێت.

لەبەر ئەوەی پیویستی مرۆیی سنوردار نەبوو و ژیان و گۆزەرانیشی تایبەت نەبوو تەنها بەیەک کەسەوه، ئەوا بەم پێیە ئەو هیزە پەیی پێبەرەش کە پێی درابوو ئەوا جیاواز بوو بە جیاوازی جوړو گەل و کەسەکانی بەشیوەک کە جیاوازی و پلەکانی کۆتایی نایەن، لەوانەیه شتی بە بەرژەوندی دابنریت لەلایەن کۆمەلایک لە خەلکی، کەچی لەلایەن کۆمەلایکی ترەوه بە خراپە دابنریت، شت هەیه لەلایەن تاقمیک شتی بەرزو پیرۆزە و لەلایەن تاقمیک ترەوه بۆ ریزو نزمە.

جا ئەگەر یاسادانان و ریککاری بۆ عەقڵی مرۆیی جۆ هیلراپوایە ئەوا لێیان ئالۆز دەبوو کە چاک و خراپ لەیەک جیا بکەنەوه لەمەر هەلسوکەوتیان لەگەڵ یەکترا، و نەدەکرا جیاکاری بکریت لە نیوان شتی (باش، جوان، بەرز) و (خراپ، ناشرین، نزم)، بۆ نمونە: لەو کاتە کە سەرمايەداری بەپوختی بۆچوونی وایە: کە

= تیروانین و بۆچوونیان وایە: کە نەفسی مرۆف ژیانیک تری هەیه لە پاش جیاپوونەوه لە جەستە و لەناو ناچیت بە دوایی (واتە بە رەهایی لەناو ناچیت)، و ئەو مردنە کە پیویستە بەسەریدا بێت بریتییه لە جوړیک لە شاراوە بوون و ونبون. ئەگەر چی تاقمە ناوبراوەکان شیوازیان جیاواز بێت، لە وینە کردنی ئەو مانەوهیه و بارودۆخ نەفس تاییدا، بەلگە هینانەوه مکانیشان جوړاو جوړ جیاواز بوون).

ژیاری مروی مەترسی لە ناوچوونی لەسەری ھەبە ئەگەر ئیشتراکیەت جیگە ی نازادی ئابوری بگریتەو، ئەوا ئیشتراکیەتیش بە کورتی لەبارە ی سیستەمی ناوبراوی ھاوئەکە ی دەئیت: (تەنھا یە ک ھۆکار ھەبە بۆ پاراستنی ژیا ی مروی، ئەویش بریتە لە رەت کردنەو و ھەئوھەشاندنەو ی سیستەمی سەرماپەداری و سیستەمی ئیشتراکی جیگە ی بگریتەو) (۱).

لەگەل ئەو ی ھەمووان کۆکن، لەسەر ئەو ی کە کار ھەبە خراپە و ھەبە چاکە، لە ناو عەقلمەندان و ئەوانە ی راست ئەروانن و فیکری میانرەویان ھەبە ئەوا دەگریت بتوانریت لای حەق ببیکیت و بزانی، بەئام بەھو ی جیاوازی سەرچاوە ی بگرکردنەویان ئەوا تیروانینیان بۆ ھەر کاریک جیاوازە. عەقلی مرؤف بەتەنھا لە توانیدا نیبە کە خاوەنەکە ی بگەبەئیتە خۆشەختی لە ژیا ی دنیادا تەنھا لە چەند حالەتیک ی دەگمەندا نەبیت (۲).

لەبەرئەو ی پلەکانی رەوشت فرەو جیاوازن لەلایەن مرؤف، بەلەبەر چاوغرتنی نامادەبیان و جیاوازی جوړو کەش و باردۆخەکانیان، ئەوا ئەگەر مرؤف مەیدانی بۆ عەقلی خو ی چۆل بگردایە ئەوا ھەر نەیدەتوانی رەوشتی تەواو بکات و پاکسازی دەروونی کامل بکات.

لەبەرئەو ی بارودۆخی دواړۆز بە عەقل وینە ناکریت و عەقل پئی ناگات، ئەویش بریتە لە بەخشینی خو شی و ئازار و رپگەکانی لپرسینەو لە کردەوگان بەھەر جوړیک بیت.

بۆبە عەقلی مرؤف پئویستی بە رابەرئیک بوو تا رابەراییەتی بکات لە ھیزی پەبی پبیردنی جەستەبی کە بوی باشترە لە ھەر دوو ژیانەکەدا ئەوا پئویستی بە یارمەتی دەریک بوو تا یارمەتی لی وەرگریت لە روونکردنەو ی چۆنیەتی باوەر بوون بە

(۱) بروانە: منھاج الاسلام فی الحکم - محمد أسد ۲۳، و رسالۃ التوحید ۷۶، و أصول الدین الاسلامی -

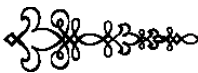
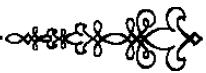
شیخ محمد علی ۱۵۳، و الاسلام و حاجۃ الاسلام الیہ ۱۲۱-۱۲۷.

(۲) ھەمان سەرچاوە.

خوای گه وره و سیفه ته کانی و دیاری کردنی جو ره کانی کاره کان و نه وهی سوودگه یه نهره و نه وهی زیانگه یه نهره و نه و شته ی که پیویسته بزانی له باره ی زبانی دواروژ.

به پوختی عه قلی مروّف پیویستی به وه هه یه که یارمه تی دهدات له فه راهم کردنی هویه کانی خوشبه ختی له دونیاو دواروژدا.

نهم یارمه تیدره پیویسته له ره گه زی مروّف بیت، بو نه وهی لی تی بگن و له و شتانه ی دهره باری نه و بگن، و له و په یامه ی حالی ببن که له لایه ن په روه ردگار یه وه هیناویه تی، نهم یارمه تیدره ش پیغه مبه ره: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَرُكُوعِهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ ﴿١٦٤﴾ آل عمران: ١٦٤. واته: (سویند بیت بیگومان خوا منه تی ناوه ته سهر ئیمانداران کاتیک پیغه مبه ریکی بو ره وانه کردوون له خو یان نایه ته کانی نه ویان به سه ردا ده خوینیته وه، دل و دهر و نیان پاک و پوخت ده کاته وه، هه روه ها فی ری قورئان و دانایان ده کات، به راستی پیشت له گومراییه کی ناشکرادا رچوو بوون).

دهروازهی دووم مشتومر کردن له گهل ئهوانه‌ی نکۆلی له پیغه مبه‌رایه‌تی ده‌کن

ئه‌و دهره‌نجامه‌ی که له ده‌روازه‌ی پیشت‌ر به‌ده‌ستمان که‌وت بریتیه له‌وه‌ی که:
مرۆف به‌خۆی ناتوانی‌ت ته‌نها پشت به‌عه‌قل و ویزدانی خۆی به‌سه‌ستی له
هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که پێویسته‌ بیزانی‌ت که په‌یوه‌سته به‌خو‌او سیفه‌ته‌کانی، به‌لکو
پێویستی به‌ به‌رمانه و شه‌ریعه‌ت هه‌یه بو‌ رێکخستنی ژبانی سه‌ره‌تای و چاک‌کردنی
ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی تیا‌یاده‌یه، و سه‌باره‌ت به‌ژبانی دوا‌رۆژی که خۆشی هه‌میشه‌یی یان
سه‌زای نه‌به‌راوه‌یه.

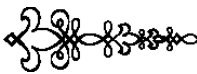
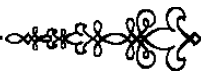
ئالێره‌وه ئه‌وه به‌ده‌رکه‌وت که عه‌قلی مرۆیی زۆر پێویستی به‌ پشتوانی‌ک هه‌یه
که پشتی پێب‌ه‌ستی‌ت له په‌ی‌بردن به‌و شته‌ی که ته‌نها خۆی ناتوانی‌ت په‌یی پێب‌بات.
له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا خه‌لکانی‌ک بو‌ ئه‌وه چوون که مرۆف پێویستی به‌ رێنمایی و
هیدا‌یه‌تی پیغه‌مبه‌رایه‌تی و سه‌روش و نیگای په‌یام‌نیه.

واگومانیان بر‌دووه که مرۆف ده‌توانی‌ت ته‌نها پشت به‌خۆی به‌سه‌ستی، و ته‌نها به
عه‌قلی خۆی ژبانی رێک‌بخت و پێدا‌ویسته‌یه‌کانی دا‌بین بکات.

ئه‌مانه‌ی ئه‌م بو‌چوونه‌یان هه‌یه، دوو پێرن:

پێرێک: نکۆلی ده‌کات له پیغه‌مبه‌رایه‌تی و په‌یامه‌کانی ئاسمانی، چونکه نکۆلی
له خوا ده‌کات و دان به‌بوونی دا نانی‌ت. و شتیکی گومان هه‌لنه‌گره که که‌سه‌ی نکۆلی
بکات له په‌یامنی‌رو ره‌وانه‌کار که خوای گه‌وره‌یه و دان به‌بوونی دا نه‌نی‌ت ئه‌وا
به‌بی‌ چهندو چوون نکۆلی ده‌کات له په‌یامبه‌رو نی‌ردراوه‌که‌ی، و دان نانی‌ت به
هیدا‌یه‌ت و رێنمایی و په‌یامه‌که‌ی، ئه‌مانه له می‌ژوودا به‌بی‌ دین و خوانه‌ناس و
مادده‌گه‌راکان ناسراون.

کۆمه‌لی‌ک له‌م به‌شه له هه‌موو کات و شوینی‌کدا هه‌ر هه‌بوونه. له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا

نه‌یان‌توانیوه کاریگه‌ری دروست بکه‌ن له رای گشتی مروّفایه‌تی دا، و لا بدن له‌سه‌ر فیت‌ته‌که‌ی، مروّف هه‌ر باوه‌ر‌دار مایه‌وه به‌خوای گه‌وره، ئەمه‌ش خو روشن‌کردنه‌وه به‌په‌یامه‌کانی خوا له قوناغه تاریکه‌کانی ژیاندا.

گفتوگوو مشتوم‌پر کردن له‌گه‌ل ئەم پ‌پر‌هدا به‌وه ناب‌یت له‌سه‌ر سه‌ماندنی پ‌یغه‌مبه‌رایه‌تی یان پ‌یویستی عه‌قل مروّف به‌ر‌ینمایی و هیدایه‌تی پ‌یغه‌مبه‌ران ده‌مه‌ته‌قییان له‌گه‌ل بکر‌یت، به‌لکو ده‌ب‌یت له‌سه‌ر سه‌ماندنی بوونی داه‌ینه‌ری یه‌که‌م و به‌دی‌ه‌ینه‌ری هه‌ره گه‌وره‌ی ئەم بوونه‌وه‌ره به‌پ‌یکه‌اته‌کانیه‌وه گفتوگو‌ی‌ان له‌گه‌ل بکر‌یت. شوینی ئەمه ئیره نیه به‌لکو ده‌روازه‌ی (ئیلایه‌اته).

پ‌پ‌ری دووم: دان ده‌ن‌یت به‌بوونی خوای بال‌آده‌ست و خاوه‌ن شکو و باوه‌ر‌یشی پ‌ی هه‌یه، به‌لام نکو‌لی ده‌کات له‌ په‌یامه ئاسمانیه‌کان، و ته‌نها پشت به‌عه‌قلی خو‌یان ده‌به‌ستن له‌ دیار‌یکردنی چاکه و خرابه و شتی به‌رزو نزم، به‌و گومانه‌ی که ره‌وانه‌کردنی پ‌یغه‌مبه‌ران پ‌یچه‌وانه‌ی دانایی و حکمه‌ته، و ئەمه‌ش له‌ خوای گه‌وره‌و مه‌زن ناوه‌ش‌یت‌وه.

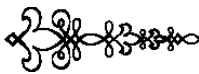
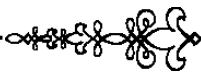
زور‌یک له‌ براهیمه‌کانی هیند^(۱) و صابنه^(۲) و هه‌ندی له‌ فه‌یله‌سوفه‌کان ریزی سه‌روه‌وه‌و پ‌یشه‌وه‌ی ئەم پ‌پر‌ه ده‌گرن، هه‌ندی له‌ خوانه‌ناسه‌ بی باوه‌ره‌کانی

(۱) براهمه: له (برهم) هوه هاتوو، ناوی خواجه به زمانی (السنسکریتیة). وه له‌لای ئەوان بریتییه له‌و خواجه که به زاتی خو‌ی هه‌یه، و هه‌سته‌کانی به‌یی پ‌ی نابهن، به‌لام عه‌قل به‌یی پ‌ی ده‌بات، و سه‌رچاوه‌ی هه‌موو بوونه‌وران و سنوری نییه، هه‌ر ئەو زاته‌یه که بناغه و ئەصلی هه‌ربوو و ئەزه‌لییه که جیهان و بوونه‌که‌ی لیوه به‌ده‌ست ده‌خات.

و هندوسیه: نایینی یه‌کتاناسیه له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تر نایینی فره‌ خواجهیه. چه‌ند بیروباوه‌ر‌یکی سه‌ره‌تایی ت‌یدایه وه‌ک په‌رستنی هی‌زی سروشت و باوباپ‌یران و مانگا به‌شیوه‌یه‌کی تایه‌ت.

بر‌وانه: أديان الهند الكبرى - د. أحمد شبلي له لا ٤٩ تا لا ٩٤ و الفصل في الملل والنحل - ابن حزم ٦٩/١ و الملل والنحل - الشهرستاني ٤٦/١، و الأديان دراسة تأريخية مقارنة - د. رشدي عليان ٨٧.

(٢) بر‌وانه: کت‌یبه‌که‌مان: کتاب الصابن‌ون - حران‌یین و مندائ‌یین - ١٠٢.

موسلمانان به فهلسفه‌ی ئەوان کاریگەر بوونه^(۱).

ئەمانە بو تێروانینەکیان کۆمەڵیک بەلگەیان هیناوتەوه، و ئێمەش گرنگترین بەلگەکانیان دەخەینەپوو و پوچی و بی بنه‌مایی و دووریان له راستی پوو دەهکەینهوه:

۱- **وتوبیانە:** ئەوهی پیغه‌مبهران دهیهینن له دوو حالهت به‌دهر نییه یان ئەوهتا عه‌قل دهیزانیّت یان نایزانیّت.

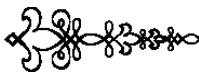
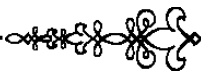
ئەگەر ئەو شتە‌ی هینا که عه‌قل دهیزانیّت ئەوا هیچ سوودیکی نه‌بووه، و ئێمەش پێویستیمان پێی نیه، و عه‌قل منەت و پێویستی پێی نیه.

ئەگەر شتیکی هینا که عه‌قل نایزانیّت، ئەوا عه‌قل بۆی هه‌یه که قبولی نه‌کات و رەتی بکاتهوه، چونکه شتیکی قبول گراوه که عه‌قل په‌یی پێی ببات.

هه‌لامی نه‌ده‌مه‌وه به‌هه‌: ئەم بەلگه‌یه روونه که پوچه‌ن و بی بنه‌مايه، چونکه هه‌ر که‌سیک شارەزای په‌يامه ئاسمانیه‌کان بێت ئەوا ده‌زانیّت که هه‌ر دوو لایه‌ن له‌خۆی ده‌گریّت چ ئەوهی عه‌قل ده‌یزانیّت و چ ئەوهی که نایزانیّت.

(۱) له‌وانه (أبو الحسين أحمد)ی کورپی (یحیای کورپی اسحاق الراوندی) که له سالی ۲۴۵ مردوووه و وتراوه له ۲۵۰ک له مردوووه، و راوند گوندیکه له گونده‌کانی قاسان له ده‌ورووبه‌ری ئەسفه‌هان. و (الزندقه) بریتیه لهو بزوتنه‌وه‌یهی که دوژمنایه‌تی خۆی بو ئیسلام راگه‌یان و هه‌ولی پوو‌خاندنی دا، و پشتی به‌ست به بنچینه‌یه‌کی فیکری پێچه‌وانه‌ی ئیسلام. سه‌یری: الاسلام و حاجه‌ الانسانیة الیه - د. محمد یوسف موسا ۱۲۲ و الغلو و الفرق الغالیة فی الحضارة الاسلامیة - د. عبدالله سلوم السامرائی ۷۹. وابن الراوندي الملحد - د. عبدالأمیر الأعسم. بکه.

(۱) وهک ماچ کردنی به‌رده ره‌شه‌که، و پویشتن، و به‌رد باران کردنه‌کان (رمی الجمار)، جا بیگومان عه‌قلی پووت بی توانایه له‌وهی نامانجه‌که‌ی تیبگات، و جیبه‌جی کردنی ئەم شتانه له میانه‌ی په‌رستش و لاسایی کردنه‌وهی پیغه‌مبهره: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ الأحزاب: ۲۱. واته: (به‌راستی له پیغه‌مبهری خوادا چاکترین نمونه‌ی ته‌واو و پیک و پیک هه‌یه).

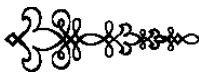

جا ئه‌وه‌ی که عه‌قل دهبزانیت ئه‌وا ئه‌رکی په‌پامه‌کان جه‌خت کردنه‌وه بووه له‌سه‌ری و هاندانه بو پابه‌ند بوون پییه‌وه، ئه‌مه‌ش پالپشتی کردنی په‌لوه‌پایه‌ی عه‌قله، دهربرینیکی کردارییه له‌سه‌ر گرنگی پیگه‌ی عه‌قل له‌ بیناکردنی ژیاندا. سه‌بارت به‌وه‌ی که عه‌قل نایزانیت - ئه‌مه‌ش زیاتره له‌لایه‌نه‌که‌ی تر - ئه‌وا په‌پامه‌ ناسمانیه‌کان رۆلی رپه‌رو رپنوینی که‌ری عه‌قل ده‌بینن بو ئه‌و زانیاریانه، که عه‌قل له‌ هه‌گبه‌یدا نیه‌تی، چاک و به‌سوودی بو رپوون ده‌کاته‌وه‌و چاره‌سه‌ری پپووست ده‌خاته به‌رده‌م عه‌قل بو ئه‌و کیشانه‌ی به‌رپه‌و رپووی خه‌لک ده‌بنه‌وه به‌به‌رده‌وامی و ئالۆزن.

ئه‌و یاسا ناسمانیه‌ی که له‌ رپووه‌شدا وادیارن پیچه‌وانه‌ی عه‌قلن وه‌ک هه‌ندی پهرستش و کرده‌وانه‌ی له‌ (حه‌ج)دا ئه‌نجام ده‌درین^(۱). جا ئه‌مه له‌ بی توانایی عه‌قل سه‌رچاوه‌ ده‌گریت له‌وه‌ی که هه‌ندی کات ناتوانیت په‌یببات به‌شتی چاک و

(۱) وه‌ک ماچ کردنی به‌رده‌ ره‌شه‌که، و رپوشتن، و به‌رد باران کردنه‌کان (رمی الجمار)، جا بیگومان عه‌قلی رپووت بی توانایه له‌وه‌ی ئامانجه‌که‌ی تیبگات، و جیبه‌جی کردنی ئه‌م شتانه له‌ میانه‌ی پهرستش و لاسایی کردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ره ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ الأحزاب: ۲۱. واته: (به‌راستی له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا چاکترین نمونه‌ی ته‌واو و رپک و پیک هه‌یه).

هه‌ر ئه‌مه‌ش بوو وای له‌ عومه‌ری کورپی خه‌تتاب کرد که بلیت، کاتی به‌رده‌ ره‌شه‌که‌ی ماچ کرد: (ده‌زانم تو به‌ردیکی نه‌ سوود نه‌ زیان ناگه‌یه‌نیت، و سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوام ﴿عَلَيْكُمْ﴾ نه‌دیایه که ماچی ده‌کردی ئه‌وا ماچم نه‌ده‌کردی). بیگومان شوینکه‌وتن و لاسایی کردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌رو پابه‌ند بوون به‌ په‌پامه‌که‌ی ده‌سته‌به‌ری به‌رژه‌وه‌ندی قیامه‌تی و سوودی دونیای ده‌کات ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ (۲۷) لِيَشْهَدُوا مَنَفَعَهُمْ ﴿الحج: ۲۷ - ۲۸. واته: (جا بانگی خه‌لکی بکه و جاریده له‌ ناویاندا با بین بو حه‌ج، ئه‌وانیش به‌ پیاده‌ دین به‌ده‌م بانگه‌وازه‌که‌ته‌وه، یان به‌سواری - ئه‌و وشترانه‌ی که دووره‌ ماوه - لاوازی کردوون و له‌ هه‌موو رپگه‌یه‌کی دووره‌وه هه‌ر دین. بو ئه‌وه‌ی سوودو که‌لکی ماددی و مه‌عنه‌وی به‌ده‌ست به‌ینن و ببینن).

خرابی حه قیقی و ناتوانیّت دوری زانیاری و بهرژه وهندیه کانی دواروژ بدات^(۱).

۲- **وتویانه:** پیغه مبهه ره رهگهزی ئه وانیه که بو لایان ره وانه کراوه، و به بهرز دانان و به گه وره زانینی تاکیک له ناو ها وره گه زه کانی و هاوشیوه کانی ستمه و دهرچوونه له دادپهروهی و دانایی، و ئه مهش شتیکی نه شیاو و نادرسته بو خوای دانا و دادگه ره.

هه لاس نه ده سه وه^(۲):

۱- خوای گه وره به دانایی خوای بو هی هیه به فهزل و به خششی خوای یه کی که هه لبریریّت له به دیه پیراوه کانی ههروهک چون بو هی هیه جیاوازی نه کات له نیوانیاندا.

ئه وهش دژ نییه له گه ل ئه وهی که خوا دادگه ره و دانا بیّت.

۲- به پیی به لگه که ی ئیوه پیویست ده بیّت... که جگه له خوای گه وره دادگه ره، چونکه خوای گه وره هه ندی له به نده و به دیه پیراوه کانی به تایبهت زانست و زیره کی و جهسته و ههستی ته واوی پیداوه و له هه ندیکی تریشیاندا نه زانی و گیلی و که موکوری جهسته یی و ههستی تیا یاندا به دیه پیراوه.

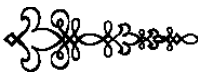
ئیوه وا نالین، به لکو ده لین ئه مه بو بهرژه وهندی هه ره دوو لاکه یه و ریگه یه که بو سوودیکی گه وره، و خوای گه وره زانتره پیی.

ده سا با هه ندی به نده تایبه ته مندین به په یامداری و پیغه مبهه رایه تی یان جگه له م تایبهت مه ندیانه بو بهرژه وهندی هه ردوولا - چ ره وانه کراو چ ئه وانه ی بو یان ره وانه کراوه - و به زه یی و به خششیک بیّت بو روانین له به لگه ی عه قلی که هه رمانیان پیکراوه بو ی بگه ری نه وه و کاری پی بکه ن.

۳- **وتویانه:** خوای گه وره داناو کار له جییه. چون زاتیکی وا دانا نیردراو و پیغه مبهه ره وانه ده کات بو لای ئه وانه ی که ده زانیّت با وه ری پی ناهینن و به دروی

(۱) بره وانه: کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد - الحلی ۲۷۳.

(۲) بره وانه: التمهید - الباقلا نی ۱۰۴-۱۰۶.

ده‌خه‌نه‌وه‌و ته‌نانه‌ت ئازاری ده‌ده‌ن و گالته‌ی پیده‌که‌ن، به‌راستی ئەمه‌ کاریکی نابه‌جییه. بۆیه له‌بهر ئەوه‌ی کار ناته‌واوی شی‌اوی خوا نییه بۆیه ره‌وانه‌کردنی پی‌غه‌مبه‌رانیش کاری ئەو نییه.

هه‌لامی نه‌ده‌مه‌هه: به‌وه‌ی به‌ به‌لگه‌ی ئیوه ئەوه ده‌سه‌لمی‌نیت که دروسته پی‌غه‌مبه‌ر ره‌وانه بکری‌ت بۆ لای ئەوانه‌ی که ده‌زانری‌ت هه‌ندیکیان له‌ناویاندا هه‌ن بانگه‌وازه‌که قبوڵ ده‌که‌ن.

هه‌روه‌ک ئەوه‌شی له‌سه‌ر بنیات ده‌نری‌ت که خ‌وا‌ی گه‌وره به‌لگه به‌ عه‌قله‌کان و به‌لگه‌و نیشانه‌کانی نه‌هینی‌ته‌وه له‌سه‌ر ئەوانه‌ی که نکۆلی لی ده‌که‌ن.

ئه‌گه‌ر وتان: زۆریک به‌ عه‌قل به‌لگه‌یان هی‌ناوه‌ته‌وه‌و هیدایه‌ت‌یان وه‌رگرت‌وه‌و.

ده‌لێین: زۆریکیش پی‌غه‌مبه‌ران‌یان به‌ راست زانیوه‌و هیدایه‌ت درا‌ون.

ئینجا چ ریگریک هه‌یه له‌وه‌ی خ‌وا‌ی گه‌وره به‌لگه به‌رپا‌بکات له‌سه‌ر به‌نده‌کانی

ئه‌مه‌ش له‌ ریگه‌ی ره‌وانه‌کردنی یه‌کیک له پی‌غه‌مبه‌ران بۆیان ﴿وَزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ الجمعة: ۲. واته: (دل و ده‌روون و ره‌واله‌ت و ناشکرا و نادیار‌یان

پوخته ده‌کات، قیری قورئان و دانایی و شه‌ریعه‌ت‌یان ده‌کات). و هونه‌ره‌کانی زانست

و زانین. هه‌روه‌ک به‌لگه‌ی له‌سه‌ر به‌رپا‌کردوون به‌ عه‌قل. و گیراوه‌یه‌تی به‌

سه‌رچا‌وه‌یه‌ک بۆ زانیاری^(۱).

۴- **وتویانه:** ئەگه‌ر خ‌وا‌ی گه‌وره پی‌غه‌مبه‌رانی ره‌وانه کردووه بۆ ئەوه‌ی رپنمایی و

هیدایه‌تی خه‌لگی بدات بۆ با‌وه‌ر پی‌هینانی، و ئاراسته‌کردن‌یان بۆ ئەو شتانه‌ی خ‌یرو

چا‌که‌یان تیدایه، ئەوا چاکتر ده‌بوو و مه‌به‌ستی خ‌وا‌ی گه‌وره‌ی باشتر ده‌گه‌یاندا که

عه‌قلی به‌نده‌کانی ناچار بک‌ردایه بۆ با‌وه‌ر هی‌نان و بۆ ئەوه‌ی که خ‌یرو چا‌که‌ی

تیدایه بۆ به‌نده‌کانی.

هه‌لامی نه‌ده‌مه‌هه: به‌پیی به‌لگه‌ی ئیوه پب‌ویست ده‌بی‌ت که بو‌تری‌ت باشتر وابوو،

(۱) التمهید - الباقلا‌نی ۱۰۴-۱۰۶.

کاره‌که لیژانتر دهبوو ئه‌گهر هاتبوایه خوای گه‌وره بانگی خه‌لکی نه‌کردبوایه بۆ باوهر هینان پیی و ناسینی شه‌ریعه‌ته‌که‌ی له‌ ریگه‌ی تیپرامانی عه‌قلی و به‌لگه‌ هینانه‌وه‌ی لۆژیکی و مه‌نتیقی، به‌تایبه‌تی که‌ خوای گه‌وره‌ ده‌شزانیت که‌ که‌سانیک هه‌ن له‌ناو به‌نده‌کانی دا ناتوانن به‌لگه‌ بی‌ننه‌وه‌و به‌لگه‌ش کاریان تی ناکات.

جا واباشتر بوو که‌ که‌ عه‌قله‌کانیان ناچار بکات بۆ باوهر هینان به‌خوا... ئه‌رکی تیپرامان و به‌لگه‌ هینانه‌وه‌یان نه‌خاته سه‌ر مل، به‌ میه‌رو به‌خشنده‌یی خو‌ی به‌زیی به‌ هه‌ر هه‌موویان بکات که‌ به‌هۆیه‌وه‌ مل بۆ باوهر شل بکه‌ن وه‌ک فریشته‌کان.

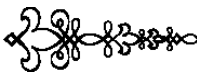
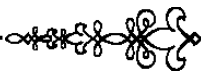
ئه‌گهر وتان: خوای گه‌وره‌ زانیویه‌تی ئه‌گهر ئه‌رکی باوهر هینان بخاته ئه‌ستۆیان له‌ ریگه‌ی تیپروانین و به‌لگه‌ هینانه‌وه‌دا ئه‌وا بۆ به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وانه‌ و ریزگرتنه‌ له‌ عه‌قلیان.

ده‌لین: جا چ شتیك ریگره‌ له‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ریان بۆ ره‌وانه‌ بکریت ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ. وَزُكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ الجمعة: ۲. (۱) واته: (نایه‌ته‌کانی قورئانی قورئانی ئه‌ویان به‌سه‌ردا ده‌خوینیت‌ه‌وه‌و دل و ده‌روون و پوآله‌ت و ئاشکرا و ناداریان پوخته‌ ده‌کات، فی‌ری قورئان و دانایی و شه‌ریعه‌تبان ده‌کات). به‌ تایبه‌تی له‌ ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌ران دا - به‌بی گومان - به‌رژه‌وه‌ندی ده‌سته‌به‌ر ده‌بی‌ت بۆ ئه‌وان، و پشتیوانیه‌ بۆ زانیاری و په‌یی پی‌ردنه‌ عه‌قلیه‌کانیان.

0- وتویانه: مه‌به‌ست له‌ ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌ر بۆ ره‌وایی دانه‌ به‌ پادا‌شت له‌سه‌ر باوهره‌ینان و گوپ‌راه‌لی، سزادان له‌سه‌ر بی باوهری و تاوان کاری. ده‌توانین به‌هۆی عه‌قله‌کانمان سه‌یری به‌دییه‌پنراوانی خوای گه‌وره‌ بکه‌ین و سوپاسی بکه‌ین له‌سه‌ر به‌خشش و نیعه‌ته‌کانی که‌ به‌سه‌ر ئیمه‌دا رژاندوویه‌تی.

ئینجا گهر خوای گه‌وره‌مان ناسی و سوپاسی‌شمان کرد ئه‌وا ئه‌و کاته‌ شی‌او‌ی پادا‌ستی و نیعه‌ته‌کانی دهبووین، به‌لام به‌پیچه‌وانه‌وه‌ ئه‌گهر نکۆلیمان لی کرد و

(۱) پروانه: التمهيد - الباقلائي ۱۰۴-۱۰۶ و القص في الملل و النحل - ابن حزم ۱/ ۶۹، ۷۰.

نہمانناسی و بی باوہر بووین بہ بہخشش و نیعمہتہکانی ئہوا ئہو کاتہ شیاوی سزاکہی دہبین۔ بہم پیہہ ہیچ شتیئک لہ ئارادا نییہ کہ رہوانہکردن و ہاتنی پیغہمبہران پیویست بکات۔

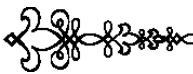
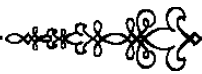
وہلامی نہدہمہوہ: عہقلہکان - ہہرچہندہ بہتوانا و بہرزو کامل ببن - ئہوا ناتوانن بگن بہ حہقیقتہی باوہرو مہرجہکانی و شیوازی پہرستشہکان و ئہو شانہی کہ شیاون بو سوپاس و ستایش کردنی خواى پاك و بہرز بہبی روونکردنہوہ لہسہر زمانی پیغہمبہرانی خوا۔

بہہیزترین بہلگہ لہسہر ئہمہ (ئہوہیہ کہ دہبینن چ گومپرایہک ہہبووہ لہ پیش پہیامہ خواپیہکان و تہنانت ہہموو جیہانی گرتبووہوہ لہ چہرخہ کونہکاندا، بہلگو ئہو شانہش کہ دہیان بینن لہدواى نزم بوونہوہوہ خہفہ بوونی دہنگی پیغہمبہران، کہ بہہویہوہ مہشخہلہکانی پہیامہ کونہکان کزبوون و لاوازبوون تا بہر لہاتنی کوتا پیغہمبہر و نیردراو، چونکہ لہ کوندا و پیش ہاتنی کوتا پیغہمبہر (ﷺ) - ہہروہک ہہموومان دہیزانین - خہلگی بہ ئارہزووی خویان شتیان دہپہرست وہک بہرد و دار و بتہ داتاشراوہکان و تہنانت ہہندیکیان ہہندیکی تریان بہخوا ئہزانی و بہشیکیان بہشیکی تریان ئہچہوساندہوہ۔

میسریہ کونہکان سہرباری ئہو ہیزہ زانستیہی کہ ہہیانبوہ، ئہوا ہی وا ہہبووہ کہ فیرعہونہکانی پہرستوہ یان گویرہکہی پہرستوہ۔

بہہمان شیوہ یونانیہ کونہکانیش، لہگہل زیرہکی و لیہاتوویمان لہ فہلسفہ و زانست دا، ئہوا بت پہرست بوونہ و رومانیہ کونہکانیش لہگہل ئہو بہشدار بوونہ کارایہی ہہیان بووہ لہ ہوارہکانی فہلسفہ و رہوشت و یاسا دا کہچی بت پہرست بوونہ۔ ئہی دہبیت ئوممہتہکانی تر چوں بن لہ بیرکردنہوہدا لہ چاو ئہو ئوممہتہ ناوبراوہ کون و خاوہن پیگہ و شارستانیہ بہہیزہکان، ئہو ئوممہتانہی بی بہش بوون لہ نامادہیی عہقلی و فیکری^(۱)۔

(۱) الاسلام و حاجۃ الانسانۃ الیہ - د. محمد یوسف موسی ۲۲۳۔

٦- **وتویانه:** ئەو شتەى هۆى پوچەل بوونەهۆى پەيامە ئەهۆیه که بینیمانە چەند کەسى که بانگەشەى پەيامداریان کردوو ئەهۆا بەلگە بە شتە نەشیاوه عەقلیەکان دیننەوه لەسەر راستى پەيامەکان. وهك: (شەق بوونى دەریا، بەدیهینانى وشتر له بەرد، بوونى گۆپال بە مار، چاك كردنه‌هۆى لال و بەلەكى زگماك، رۆیشتن لەسەر ئاو، بەقسە هیئانى گورگ و وردە بەرد... و هاووینەکانیان). لەبەر ئەهۆى ئەو شتە ناوبراوانە لەرووى عەقلیەوه بوونیان نەشیاوه بەم هۆیه ئەو شتە پوچەل بووهوه که بانگەشەى بۆ دەکەن.

وه‌لامى نەدەههوه: نەشیاوى ئەو شتانە - له دیدى ئیوه‌دا - دەرناییت لەهۆى: یان له چوارچێوهى توانای خۆى گه‌وره‌ دا‌ب‌ی‌ت یاخود له نەریت و عاده‌ته‌کان ب‌ی‌ت.

ئەگەر وتیان: ئەمە له چوارچێوهى دەسه‌لاتى خۆى گه‌وره‌دا نییه، ئەهۆا بەمە ب‌ی‌ باوه‌ر بوونه و دەرچوونه له ئایینه‌که‌یان، چونکه ئەهۆان باوه‌ریان بەخۆا هه‌یه و یه‌ك‌یك له سیفه‌ته‌کانى خۆا بریتیه له سیفه‌تى توانا ﴿فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ هود: ١٠٧. واته: (بەراستی پەروەردگارت کارایه بۆ هەر شتێک بیه‌ویت). ﴿وَمَا كُنَّا لَإِلٰهِ لِيُعْجِرَهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ فاطر: ٤٤. واته: (وه نەب‌ی‌ت خۆا ه‌یچ شتێک دەسته‌وه‌سانى بکات). ئەگەر وتیان ئەمە شتێکه بەپ‌ی‌ نەریت ناکر‌ی‌ ب‌ب‌ی‌ت.

ب‌ی‌یان دەوتر‌ی‌ت: جا چ شتێک ر‌ی‌گه‌ره لههۆى خۆى گه‌وره‌ نەریته‌کان ت‌ی‌ک بشک‌ی‌ن‌ی‌ت و موعج‌یزه بەرپا بکات لەسەر دەستی پ‌ی‌غه‌مب‌ه‌رانى وهك بەلگه‌یه‌کى دره‌وه‌شاوه و گومان هه‌ل‌ن‌ه‌گر لهسەر راست‌گۆ‌بیان و دروستى بانگه‌وازه‌که‌یان.

پ‌ی‌شه‌وا (محمد عبده^(١)) بەلگه‌ى ه‌ی‌ناوه‌ته‌وه لهسەر ئەهۆى که ر‌وودانى ئەو

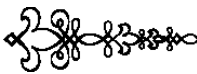
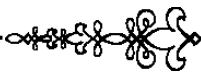
(١) بریتیه له: محمدى كورپى عبدهى كورپى حسن خیرالله که له ١٣٦٥ك دایک بووه. هورئانى پ‌ی‌رۆزى له‌بەر کردوووه زانستى ته‌جویدی خ‌و‌یندوووه له مزگه‌وتى (أحمدى) له (طنطا) و دواتر

گرده وانه - که به موعجزه ناوده بری - شتیك نییه به پیی حوکه مه عقلیه کان نه شیواو نه بوو بیټ، له م باروه ده لیت: (موعجزه ناچیتته ناو چوار چیوهی نهو شتانهی که به پیی عقل شیواوی بوون نین). جا پیچه وانه بوون له رپردهی سروشتی شتیکی ناسراوه و هیچ به لگه په کیش نییه له سهر نهوهی که ریگری له بوونی نهو جوړه شتانه بکات، به لگو نه مه زورچار ده بیریټ له بارودوخی که سی نه خوشدا که ناتوانیټ بو ماوهیه ک خواردن و خواردنه وه بخوات که چی نه گهر له ش ساغ بوايه به نه ندازهی نهو ماوهیه ش خواردنی نه خواردبایه نهوا دمرد، سهرباری نهوهی که سی نه خوش هوکاریکی زیادی هیه لهوهی زیاتر پیویستی به خوړاک هیه.

وتمان نهوهی بهرنامه و یاساو ریپی بوونه وهری داناوه به دیهینه ری بوونه وهره گانه، که واته بوونی دهراسا شتیك نین شیواوی بوون نه بن.

نه گهر و ترا: پیویسته نهو کاره دهراسایانه پابه ندی ریساو بهرنامه یه کی تری سروشتی بن. پیویسته ریسی تری تایبته دابنیټ به شته دهراساگان، نهوا نهوپه ری نهو شته نهوهیه که نیمه نایانناسین و پیمان نه زانیوه به لام شوینه واری نهو کارانه ده بینین له سهر دهستی نهو به ندانه که به تایبته خوی گه وره هلی بزاردوون به فزل و به خششی خوئی، نیمه ش دوی نهوهی باورمان به وه هیه که به دیهینه ری بوونه وهر خاوه ن توانای ره هایه و سهرپشکه نهوا پیویسته له سهرمان که بزاین خوی گه وره بوئی هیه شتیك دابنیټ و پهیدای بکات مادام شیواوی پهیدابوونه، جا به هر شیوهیه ک و شوینکه و تووی هر هویه ک بیټ، نه گهر پیستر له زانستی خوی گه وره بریاری له سهر درابوو که به وشپوهیه به دیهینه یټ.

له سالی ۱۲۸۲ک چووته (زهر). له ۱۲۸۷ک په یوه ندی کردووه به (جمال الدین الأفغانی) پیی کاریگر بووه، گه شتی کردووه بو سوریا و نهورویا و له گه ل ماموستا که ی (افغانی) له سالی ۱۳۰۱ک هه لسان به دهرکردنی روظنامه ی (العروة الوثقی)، سهرگرمی وانه و تنه وه دادووری و فه توادان بووه و بانگه شهی کردووه بو چاکسازي. کؤچی دواپی کردووه له سالی ۱۳۲۳ک کؤچی دواپی کردووه ۱۹۰۵ز.

موعجیزه پیویسته په‌یوه‌ست بیټ به ته‌حه‌داوه له‌کاتی بانگه‌شه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی و دهرکه‌وتنی له‌و به‌لگانه‌ی که پیغه‌مبه‌رایه‌تی ده‌سه‌لمینن بو‌ئه و که‌سه‌ی له‌سه‌ر ده‌ستی موعجیزه‌که به‌رپا‌بووه، چونکه پیغه‌مبه‌ر له‌و بانگه‌شه‌یه‌ی که راپیده‌گه‌یه‌نیت په‌یامبه‌ری خواجه‌ئه‌وا پشت به موعجیزه‌ده‌به‌ستیت، جا که خوای گه‌وره له‌کاتی بانگه‌شه‌ی پیغه‌مبه‌ره‌که‌دا‌ئه‌و موعجیزه‌یه‌ی له‌سه‌ر ده‌ستی به‌رپاده‌کات وه‌ک پشتیوانیه‌که بو‌سه‌لمانندی راستی بانگه‌وازه‌که‌ی.

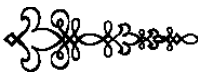
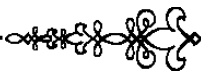
شتیکی ئه‌سته‌مه که خوای گه‌وره پشتیوانی له‌ درؤ بکات، چونکه پشتیوانی کردنی درؤ به‌رپاست دانانیه‌تی و به‌رپاست دانانی که‌سی درؤ‌زن درؤیه، ئه‌مه‌ش ئه‌سته‌مه بو‌ خوای گه‌وره. ههر کاتی موعجیزه که ئه‌و شته‌یه له‌ توانای مرؤف به‌ده‌ره‌به‌دهرکه‌وت، دهرکه‌وتنه‌که‌شی له‌لایهن که‌سیکه‌وه بو‌و که بانگه‌شه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی ده‌کرد ئه‌وا پیویسته بزانی ئه‌و کاره‌ ته‌نها له‌به‌ر ئه‌وه خوای گه‌وره به‌رپای کردووه له‌سه‌ر ده‌ستی بانگه‌شه‌کاره‌که بو‌ئه‌وه‌ی راستی بانگه‌شه‌که‌ی دهریخت. و ئه‌گه‌ر هه‌ندی که‌س له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا نکؤلی لی بکه‌ن^(۱).

۷- وتویانه: ئه‌و شتانه‌ی پیغه‌مبه‌ران هی‌ناویانه وه‌ک کرداره‌کانی نوپژ له‌ هه‌لسان و دانیشتن و خۆچه‌ماندنه‌وه (رکوع) و کرنوش بردن. و کرداره‌کانی حه‌ج ههر له‌ هاتن و چوون له‌ نیوان (صفا) و (مروه) و سوپانه‌وه به‌ دوری به‌رده‌ر شه‌که و ماچ کردنی و به‌ردباران‌کردنه‌کان (رمیالجمار)، رۆژوش به‌ برسیتی و تینویتیه‌که‌ی، هه‌موو ئه‌و شته‌ ناوبراوانه‌ شتی نه‌خوا‌زراو ناشرینن له‌لایهن عه‌قله‌وه، بو‌یه پیویسته ئه‌و کرده‌وانه که پیغه‌مبه‌ران فه‌رمانی پیده‌که‌ن ره‌ت بکرینه‌وه به‌ روویاندا و لییان قبول نه‌گریټ^(۲).

وه‌لسان نه‌ده‌سه‌وه: ئی‌مه نکؤلی ناکه‌ین له‌وه‌ی هه‌ندی شت هه‌یه له‌و کرداره ناوبراوانه که عه‌قل په‌یی به‌ سووده‌که‌یان نابات واته له‌ خودی کرداره‌که‌دا سووده‌که

(۱) رساله فی التوحید ج ۱۴/۸۰.

(۲) بروانه: شرح الأصول الخمسة - عبدالجبار بن أحمد.

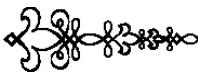
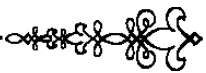
به‌دیار ناکه‌وئیت، به‌ئام ملکه‌ج بوون و حیبه‌جی کردنی فه‌رمانه‌کانی خوای گه‌وره
خوی له‌خویدا چاکن، نه‌گهر ئی‌مه‌ش تی‌بینی سو‌دیکی تایه‌ت نه‌که‌ین تی‌ایدا.

باشان - گومان له‌وه‌دا نییه - که ئه‌و کردارانه و هاو وینه‌کانیان، حکمه‌تی
خو‌یان هه‌یه که عه‌قل درکی پی ناکات. بۆیه پی‌غه‌مبه‌ر ها‌توو‌ه تا فه‌رمانی پی‌بکات و
وه‌ک هۆ‌کاریک بی‌ت بو چاک‌سازی کردن له به‌دی‌هین‌رواندا و بو ئه‌وه‌ی ستایشی
بیرو‌باروه‌ری خوا به‌یه‌کرانین بکات و هان‌یان بدات بو خو رازاندنه‌وه به بیرو‌باوه‌ری
ناوبراو. زۆر شتی تریش که به‌نده به‌هۆیه‌وه پادا‌شت و به‌خششی ده‌ست ده‌که‌وئیت
له دنیاو دوارۆژدا.

۸- وتوبانه: هیچ ریگه‌یه‌ک نییه که به‌هۆیه‌وه پی‌غه‌مبه‌ر په‌یام و سروش له خوای
گه‌وره وهر‌بگری‌ت، چونکه خوای گه‌وره به‌ر هه‌سته‌کان ناکه‌وئیت و به چاو نابین‌ری‌ت
تا به‌خوی بدوئیت له‌گه‌ل پی‌غه‌مبه‌ر و شتی فی‌ر بکات و پی‌ی بدات، به‌ئکو پی‌غه‌مبه‌ر
به‌مه بانگه‌شه‌ی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی ده‌کات که ده‌نگی‌کی گوئ لی بووه یان کتی‌بیکی بو
دابه‌زیه یاخود گوئی له که‌سیک بوو گوایه فری‌شته‌ی خوایه. جا کی د‌ه‌زانی؟
له‌وانه‌یه خاوه‌ن ده‌نگه‌که و قسه‌که‌ره‌که فری‌شته یان جنۆکه یان مرۆف بی‌ت که خوی
لی شار‌دبی‌ته‌وه.....

جا ریگه‌یه‌ک نییه بو زانینی ئه‌وه‌ی له گه‌لی دا ده‌دوئیت خوایه، به‌هه‌مان شیوه
هیچ ریگه‌یه‌ک نیه بو زانینی ئه‌وه‌ی که په‌یامه‌که‌ی پی‌داوه، فری‌شته‌یه‌کی گه‌وره‌ی
نزیک باره‌گای خوای گه‌وره‌یه، چونکه له‌وانه‌یه هه‌ندی جادوو‌گه‌ر و چاوبه‌ست
له‌گه‌لی بدوین ... له‌و کاته‌شدا کتی‌بیکی بکه‌وئته به‌رده‌ست که گومان ببات له‌لایه‌ن
خواوه بو‌ی ها‌توو‌ه، جا ئه‌مه زۆر دووره له راستی، چونکه گریمانی ئه‌وه هه‌یه که
ئه‌و کتیبه له کارو ده‌ستکردی مرۆف بی‌ت و با هه‌لی گرتبی‌ت و بو لای ئه‌و هی‌نابیی‌تی
و فری‌ی دابی‌ته لای.

هه‌روه‌ک بۆمان چه‌سپا که بۆ‌چوونی وهر‌گرتنی په‌یام له خوا بی‌بنه‌ما و پوچ
بوو ئه‌وا به‌هه‌مان شیوه بو ئی‌مه سه‌لا که بۆ‌چوونی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی و په‌یام‌داری
راهای خوایی پوچه‌ل و بی‌بنه‌مایه.

وھالەمى ئەدەمەھوگە: چەند رېگەھەك ھەن كە قسە بۆكرائ دەزانىت قسەكەرەكە خوائ گەورەھە.

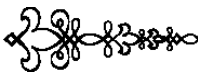
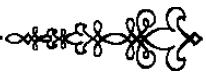
لەوانە: خوائ گەورە قسە بۆكرائ ناچار دەكات كە خودى خۆى بناسىت و ھەست بە بوونى خۆ بكات و دواتر ناچارى بكات كە خوائە لەگەئى دەدوئىت و ئەوھى گوئىبىستى دەبىت فەرماىشتى خوائە.

لەوانە: خوائ گەورە لە كاتى گەتوگۇدا ھەوائى غەببى و ئەو شتانەى لە دەروونەكان دان پىي رادەگەھەنىت - بەتايبەتى ئەوھى لە دەروونى قسە بۆكرائادايە و ئەوھى كە خۆى باوھرى پىيەتى و ھىچ يەككە لە بەدى ھىنراوان ناگادار نىن لىي - ئا لەوكاتەدا قسە بۆكرائ دەزانىت كە قسەكەر خوائ پەنھان زانە، چونكە پىشتر كەسەكە زانىوئەتى ھەوالدان لەبارەى شتى پەنھان و راست پىكان لە ھەموو ھەوالدانەكان دا ئەوا بە بەدەھىنراوان ناكرىت و تەنھا خوائ پەنھان زانە كە زانايە بە ھەموو شتەكان.

لەوانە: خوائ گەورە لەوانەھە فىرى قسە بۆكرائەكە (پىغەمبەرەكە) بكات كە ئەوھى قسە دەكات خوائە، ئەمەش بەوھى پىي بلىت : (من خوائ گەورەم) و بەلگە و نىشانەش لەسەر ئەمە: (شتى بىگيان دەكەم بە زىندەوەر، دەريا دوو لەت دەكەم، دەستت سىي ھەل دەگىرم، مردوو زىندوو دەكەمەوہ...) ئا لەو كاتەدا پىغەمبەرەكە دەزانىت ئەوھى قسەى لەگەل دەكات خوائ گەورەھە كە نىشانە و بەلگەكان دىارى دەكات و موغجىزە دىنىتە بوون، چونكە پىشتر پىغەمبەرەكە زانىوئەتى كە بەدى ھىنراوان ئەو توانايەيان نىيە.

لەوانە: پىغەمبەرەكە دەكرى بزانىت ئەوھى پەيامى بۆ ھىناوھ فرىشتەى خوائە نەوھك جادووگەر ياخود شەيتان، ئەمەش بەوھى پەيامەكە ھەوائى غەببى و شتى ھاوشىوھ لە خۆى بگرىت.

سەبارەت بەو كەتتەھەش كە بۆ پىغەمبەرەكە ھاتووھ ئەوھ پىويستە - تا كەتتەھەش كە قبول بگرىت - موغجىزەھەكى لەگەلدا بىت كە لەسەر دەستى فرىشتەكە رووبدات

و... هتد^(۱).

مادەم سەلمینرا كە رینگە ھەن بۆ وەرگرتنی پەپام لە خۆی گەورە، ئەوا بەھەمان شیوہ پیغەمبەرایەتی و پەپامداریش سەلمینرا.

۹- **وتویانە:** لە كۆنەووە و تراوہ كە مرۆف خۆی دەتوانیٓت تەنھا بەس بە عەقڵی خۆی كاروباری ژیان و گوزەرنانی پڕكیخات و پێداویستیە سەرەكیەكانی دابین بكات، ھەرەك لەم دواییانەشدا و تراوہ: كە مرۆف تەنھا بە زانست دەتوانیٓت لایەنەكانی ژیانى پڕكیخات، ھۆكارەكانی بەختەوہرى و ناشتى دابین بكات.

هەلامى نەدەسەوہ: ئیئەمە نكوٓلى ناكەین لە گرنكى و بايەخى زانست لە ژيانى خەلكيدا، چونكە زانست رابەرو سەركردهى ژيار و پالئەرى بەرەو پێشچوون و گەشەسەندنە... زۆرێك خزمەتگوزارى پێشكەش كردوووە پێشكەشیشى دەكات بۆ مرۆفایەتى.

بەلام ئیئەم دەلیین: تەنھا زانست بەس نییە بۆ بەختەوہر كەردنى مرۆفایەتى و پڕكیخستنى سەرجهەم لایەنەكانى ژيان و دابین كەردنى پێداویستیەكانى، جا سەربارى گەشە سەندنى زانست و فراوان بوونى ئاسۆكانى و بەخشش و خزمەتە زۆرەكانى ئەوا هیشتان ھەر لە بێشكەدايە و بچوكە زۆر زۆرى ماوہ بۆ ئەوہى كامل بېیت و تەواو پى بگات تا ئەوكاتەى كە شایەنى ئەوہ بېیت كە پى بوتريٓت: زانست دەتوانیٓت سیستەم و یاسایەكى تەواو و كامل دابنیٓت بۆ ژيانى مرۆفایەتى. هیشتان زانست - بە دان پێدانانى پێشەنگەكانى زانست و ھزر - دەستەوہسانە لە ئاشكرا كەردنى زۆرێك لە نەیینیەكانى بوونەوہرو مەتەلەكانى ژیان... پاشان زۆر بەى بۆچوون و راکانى گوماناوى و نزیكخەرەوہن (تقریبى)ن، شتانێك ھەبوون دوینی چەسپاو بوون كەچى ئەمرۆ جیگای گومانن یاخود دەرکەوتووہ كە ھەلەپە.

د. بول كلارنس ابرسولا^(۱) دەلیٓت:

(۱) زیاتر لەم بارەوہ دەدوین لەكاتى خستەنەرووى بابەتى سروش و چۆنیەتیەكەى.

له سه ره تاي ليكۆلینه وه زانسته یه كانم زۆر سه رسامی بیر کردنه وهی مرویی و هیزی شیوازه کانی زانستی ببووم به شیوه یه که وای لی کردبوم ته و او متمانم ببیت به توانای زانسته کان له چاره سه ر کردنی هر کیشه یه که له و بوونه وه مرده دا، ته نانه ت چاره سه ر کردنی بابته ی سه رچاوه ی ژبان و عه قل و په یی بردن به مانای هه موو شتیك. کاتی زانستم زیادبوو و شته كانم زیاتر ناسین هر له گه ردیله تا گه له ئەستیره و له ورده زینده وه ر (میکرۆب) تا مرۆف، له و کاته دا بووم دهرکه وت که زۆر شت هه ن زانسته کان تا ئەمرۆ نه یان توانیوه ته فسیریکی بو بدۆزنه وه یان په رده له سه ر نه یینه کانی لابده ن.

مامۆستا (ولیم جیمس)^(۲) وتویه تی:

ئه و زانسته ی ئیمه ته نها خالیك، که چی نه زانینمان ده ریایه کی زۆر گه وره یه، ته نها شتیك که ده کریت به که میك پشت راستیه وه بوتریت ئه وه یه: ئه و جبهانه زانیارییه سروشتیه ی ئیستای ئیمه ده وردراوه به جبهانیکی له و فراوانتر که له جوړیکی تره، که په ییمان نه بردوو به پیکهاته تایه تیه کانی.

زانی بلیمه ت (أنشتاین) وتویه تی:

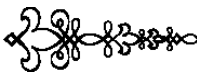
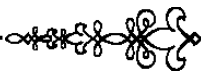
... زانست هه وائی ئه وه مان پیده دات که ده بیّت. به لام ته نها سروشه که ئه وه وائه مان پیده دات که پیویسته چی ببیت.

بیگومان پیشکه وتنی زانستی ئارامی و به خته وه ری بو مرۆفایه تی ده سته به ر ناکات ئه گه ر هاوشان نه بیّت له گه ل پیشکه وتنی ره وشتی و ده روون به رزی و ئاره زوو

(۱) مامۆستای سروشتی زینده ییه، به ریوبه ری به شی هاوتاکان و هیزی گه ردیله یی (النظائر و الطاقة الذرية) له کارگه کانی (أوک ریج)، ئەندامی کۆمه له ی لیكۆلینه وه ی ناوکیه کان و سروشتی ناوکییه (النوییه).

بروانه: جون کلوفر مونسما/ الله يتجلى في عصر العلم ۳۶.

(۲) مامۆستایه له زانکۆی (هارفارد)، له کتیبی: (ارادة الاعتقاد)، وه ریگرتوو له: سید مه دی سه رچاوه که ی: (أصول العقيدة في النبوة ۷).

رېك و پېك نه كړين و هه وه سه كان كپ نه كړين، خوشه ويستی مرقايه تي بئاو نه كړي ته وه هه ست نه كړي ت كه نه ركه و قوربانی نه دري ت له پيناو چاكه و به خته وه ريه كه ی.

شتيكي روونه كه رازاندنه وه ی تاكه كان به م سيفه تانه و بئاو بوونه وه ی نه م سيفه تانه له ناو كوومه لگه ی مرقايه تي دا له كاری زانست و پيداويستيه كانی نييه، به لكو نه مه - به بی گومان - له دهره نجام و كاريگه ريبه كانی سروس و باوه ر بوونه به خوا ی كه وه.

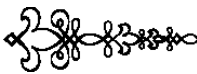
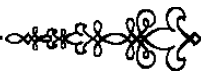
ماموستا (كريس موريسون)^(۱) وتويه تي:

پيشكه وتنی مرقا له لايه نی رهوشتی و هه ست كړنی به نه ركه كانی، شوينه واريكه له شوينه واره كانی باوه ر بوون به خوا و به نه مری. بيگومان نه و دينداريه زوره كه هه ولی ناشكرا كړنی روجه و به رز كړنه وه يه تي هه نگو به هه نگو تا هه ست به په يوهندی بكات له گهل خوا ی كه وه ... و سه نگینی و ريزداری و جوامیری و شكوداری و ... هه موو نه وانهی به سيفه ته خوايه كان ناوده برين سه رچاوه ناگرن له بی دینی و بی باوه ر، بيگومان بی باوه ر تي ته نها رووخساريكي سه رسوره ينه له رووخساره كانی تاك، كه مرقا له جيگای خوادا داده ني ت.

بيگومان به بی باوه ر شارستانيه ت مایه پوچ و موفليس نه بوو، گيژاو و نازاوه چي تي جيگره وه ی سيستم ده بوو، هه ر پيخه ريك و هه ر هه وليك به فيروده چوو، خراپه و شه ر جيهانی داده گرت...

شتيكي تي بي نی كراوه كه نه و پيشكه وتنه زانستيه - چه ندين شتی دهراسای بو مرقا ده سته به ر كړد كه پيشتر نه بووه و خه ونيشی پی نه بينيوه - نه وا هاوشان

(۱) سه روكی پيشووی نه كاديمای زانستيه له نيويورك، نه ندامی ده سته ی جی به جيگاری نه نجومه نی ليكولينه وه ی نه ته وه ييه له ويلايه ته يه گرتووه كانی نه مه ريكا، هاوكات نه ندامه له موزه خانه ی ميژووی سروسشی نه مریکی. سه يری كتي به به پيزه كه ی بكه به ناوی: (الانسان لاي قوم وحده) كه ناو نيشانه كه ی به و شيويه وه ر گيژدراوه (العلم يدعو للايمان ۲۰۰۵).

نه‌بوون له‌گه‌ل به‌رزبوونه‌وه و گه‌شه‌ی ره‌وشتی. به‌لکو به‌په‌چه‌وانه‌وه تیبینی نه‌وه‌ده‌که‌ین که نه‌وه‌نه‌وه و ئوممه‌تانه‌ی پیشکه‌وتوون له‌ رووی زانستی و ژیری ئه‌وا ده‌نالیین له‌ قه‌یرانی خنکی‌نه‌ردا له‌ بی‌ دینی و بی‌ ره‌وشتیدا و ده‌بینین سه‌رسامه‌ له‌ گومر‌په‌یه‌که‌یدا، ره‌وچوونه‌ له‌ زه‌لکاو‌ی هه‌وه‌سه‌بازی و تاوان‌باریدا، تاکه‌کانی به‌ره‌لایی و خراپه‌کاری و لادانی سی‌کسی و ژیرانی رووت و قوت و بی‌ به‌ندوباریان هه‌لب‌ژارد، حکومه‌ته‌کانی نه‌وه‌ ئوممه‌تانه‌ پێش‌پر‌کییان کرد له‌ داهینانی چه‌کی کۆمه‌لکوژی ره‌گه‌زی مرۆیی و چه‌ندین شی‌وازو هونه‌ریان گرت‌ه‌به‌ر له‌ کۆیله‌کردنی نه‌ته‌وه‌ لاوازه‌کان و بردنی سه‌روه‌ت و سامانیان، ئه‌مه‌ش جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه‌ و ته‌یه‌ ده‌کاته‌وه‌ که وتمان زانست به‌ته‌نها ده‌سته‌وه‌سه‌نه‌ له‌ به‌ده‌یه‌ینانی به‌خته‌وه‌ری مرۆفایه‌تی و پرێک‌خستنی کاروباره‌کانی ژیان و گوزه‌رانی، پێویسته‌کی زۆر هه‌یه‌ به‌ فیکری ره‌وچی که به‌ره‌م و شوینه‌واریکه‌ له‌ شوینه‌واره‌کانی سه‌روش و باوه‌ر.

زانای بلیمه‌ت (کامبل فلامریون) وتویه‌تی:

به‌ ئاشکرای شتیکی دژی‌هک و تی‌کگیراوه‌ که وا بروانین نه‌وه‌ گه‌شه‌ی زانستییه‌ و نه‌وه‌ سه‌رکه‌وتنه‌ یه‌ک له‌دوای یه‌کانه‌ی مرۆف له‌ سه‌روشتدا نمونه‌ی نیه‌ له‌ می‌ژوو‌دا... سه‌رباری نه‌وه‌ی عه‌قل‌کانی ئی‌مه‌ی به‌رز کردۆته‌وه‌ بۆ په‌له‌ به‌ره‌زه‌کان نه‌وا له‌هه‌مان کاتدا مرۆفایه‌تی ئی‌مه‌ی دابه‌زاندوو‌ه بۆ که‌مترین و نزمترین ده‌روازه‌کان، شتیکی خه‌ماویه‌ کاتی‌ک هه‌ست ده‌که‌ین به‌ گه‌شه‌ی هی‌زی خۆمان ره‌وژ له‌ دوای ره‌وژ... که‌چی گه‌رمایه‌تی هی‌زمان کز ببیته‌وه‌ و گو‌لی ژیرانی ده‌روونیمان بپو‌کیته‌وه‌ به‌ کاریگه‌ری ئاره‌زووه‌ مادیه‌یه‌کان و ئاره‌زووه‌ جه‌سته‌یه‌یه‌کان^(۱).

زانای بلیمه‌ت (ماکس نوردو) وتویه‌تی:

مرۆفایه‌تی نه‌که‌و‌لیته‌وه‌ له‌ زانست و به‌خته‌وه‌ری و ره‌نجیش له‌و‌په‌ناوه‌ نه‌دات، به‌لام مرۆفایه‌تی له‌ هی‌ج سه‌رده‌می‌ک له‌ سه‌رده‌مه‌کان به‌ نه‌ندازه‌ی نه‌وه‌ سه‌رده‌مه‌ی

(۱) الاسلام في عصر العلم ۲۸۳ له: سید مهدی صدر/ أصول العقيدة في النبوة ۲۹.

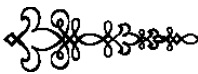
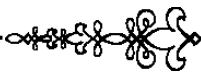
ئىستا نه‌سه‌ساووته‌وهو خوشگوزهران نه‌بووه، به‌ئى زانست و ژيارى له‌هه‌موو شوينىك به‌رده‌وام له‌ بلاو بوونه‌وده‌ايه، هه‌ر رۆژيكيش شتيكى نوئي ئاشكرا ده‌بيت كه زياتر گونجاوى گۆي زه‌وى بۆ نيسته‌جى بوون به‌ده‌رده‌خات، ناخوشييه‌كانى ژيان كه‌متر ده‌سه‌لاتى هه‌يه به‌سه‌ر ده‌رووندا، به‌لام سه‌ربارى فه‌راهه‌م بوونى مه‌رجه‌كانى به‌خته‌وه‌رى و خوشگوزهرانى ئه‌وا ده‌بينين مرؤفايه‌تى زياتر وه‌رس و په‌ژاره‌يه و هۆشى شه‌ژاوه^(١).

ئه‌گه‌ر واش دابنيين زانست پاش پيگه‌يشتى و گه‌يشتنى به‌قوناغى كامل بوون كه ده‌توانين به‌خته‌وه‌رى بۆ مرؤفايه‌تى دابين بكات و كاروباره‌كانى گوزهرانى ريك بجات. به‌لام شتيكى گومان هه‌ئه‌نگه‌ره كه زانست ناتوانيت زال بيت به‌سه‌ر ده‌روونى مرؤبى هه‌روه‌ك چۆن پيغه‌مبه‌رايه‌تى و ياسا خوايييه‌كان به‌سه‌ريدا زال دبن، بۆيه پيغه‌مبه‌رايه‌تى ده‌سه‌لات و رۆله سه‌ره‌گيه‌كه‌ى هه‌ر ده‌ميينيت پاكسازى كردن بۆ ده‌روون و كپ كردنى لاسارييه‌كانى و ئاراسته‌كردنى به‌ره‌و خيرو چاكه و خوشه‌ويستى و ئاشتى.

خوای پاك و به‌رز فه‌رموويه‌تى: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾ المائدة: ٢. واته: (يارمه‌تى و گومه‌كى يه‌كتر بكه‌ن له‌سه‌ر چاكه و خواناسى). و پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموويه‌تى: ((لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) واته: هيج يه‌كيك له ئيوه باوه‌رى ته‌واو نابيت تا چى بۆخۆى پى خوشه بۆ براكه‌شى پى خوش نه‌بيت. به‌هه‌مان شيوه پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموويه‌تى: ((خير الناس من نفع الناس)) واته: باشترين كه‌س له‌ناو خه‌لكدا ئه‌ويه كه چاكه و خيبرى هه‌بيت بۆ خه‌لك. هه‌روه‌ها فه‌رموويه‌تى: ((لن تنالوا البر حتى تحابوا)) واته: ناگه‌ن به‌ په‌له‌ى چاكه‌كارى تا يه‌كترتان خوش نه‌ويت.

1- و تراغ: عه‌قلى مرؤف و زانستى هاوچه‌رخ پيوستيان به‌رينمايى و

(١) لماذا أؤمن بالقرآن الكريم و بمحمد ٢٩٢ - الهلال على هلال.

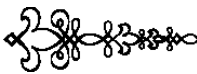
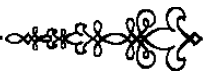
ھیدایەتی پێغەمبەرایەتی نیە، تەنانەت دەشتوانن ژيانیکی بەختەوەر و ئارام بو
 مەروفاپەتی ھەراھەم بکەن. و تراوھ کە یاسا و پێسا دەستکردەکانی مەروفا سەرچاوە
 دەگرنێت لە نیگای ئەزموونەکەیی و پێویستییە بەردەوام بەرھەو پێش چوووەکەیی،
 بەھەش پێویستی بە ھیدایەتی پێغەمبەرایەتی نییە و مەروفاپەتی بۆ نیاز دەکات.

وہ لأمس نہ دەمەوہ:

۱- زال بوونی یاسا دەستکردەکانی مەروفا بەسەر دەروونی مەروفاپەتی زۆر بەی کات
 زال بوونیکی ڕووکەشیو بەس، تەنانەت جیبەجی کردنی ئەم یاسا دەستکردانەش
 لەلایەن تاکەو بەشیوھیکەیی ڕووکەشی دەبێت تا کاتی دیت و لێی ڕادەکات و خۆی
 لێ ڕزگار دەکات، جا ھەر کاتیك تاك توانی لێی ڕابکات و خۆی لێ ون بکات یان یاری
 پێ بکات، ئەوا زۆر دەگمەنە یاسا دەستی پێ بگات، چونکە یاسا دل و دەروونەکان
 نانسیت و پەیی پینابات، تەنانەت چەندین تەوانی ڕوویۆش و دەمامکدار ھەن کە
 چاوی یاسا نایان بینیت و تەوانکارەکانیش زۆر بە ئاسانی ساختە دەکەن. خەمیش
 لەسەر تەوانەکە ناخۆن بەلکو زۆر پێکیان دەنازیت بە تەواناکانی و لێتەووەکانی
 لەبەواری ساختەکاری و خۆدزینەو لە دەستی سزاو دەسەڵاتی یاسا.

لە کاتی کەدا یاسا ئایینیەکان دەسەڵاتی ھەییە بەسەر لایەنی دەروونی کەسی
 دیندار و زال دەبێت بەسەر دل و ھەستەکانیدا، ئایین بە دەرو و دەروون (ظاہر
 و باطن) جیبەجی دەکات، چونکە بڕوای وایە کە دانەری ئایین و دارپێژەری یاساکانی:
 ﴿يَعْلَمُ حَايَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾ (غافر: ۱۹). واتە: (ئەو خۆیە ھەمیشە
 چاوە خیانەتکار و ناپاکەکان دەناسیت و دەزانیت چی لە دل و دەروون و سینەکاندا
 ھەشاردراو).

جیبەجی کردنی یاساکانی ئایین ھۆی ڕەزامەندی و بەخششی خۆیە،
 لەبەرەمبەردا سەربپێچی کردنی ھۆیە بو تۆرەیی و سزاکەیی.
 بەشیوھیکە کە ئەگەر تاکی دیندار ھەلسوکەوتی کرد بە پێچەوانەیی یاسا
 ئایینیەکان، ئەوا دەبێتە ھۆی دوو ئاراستەیی لە کەسایەتیەکەیدا و مەملانی دیتە

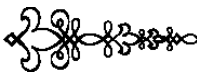
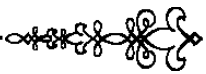
کایه له ناو دهرونیدا، چونکه بیروباوهر و رهفتاره که یه ک ناگریت، بویه له کاتی نه نجامدانی تاوانه که، ههست به ئیش و نازار و په شیمانی و خه مباری دهکات له دهروونیدا، چونکه به پیچه وانهی ناموژگاری و راسپاردهکانی نایینه که یه هه لسوکه وتی کردوو، ههر چهنده ئه و تاوانه شی له شوینی تاریک و په ناگه دا نه نجام دابیت یان به شیویه که هیچ که سیک نهی بینیبیت یا خود پشبینی کردبیت که کهس نای بینیت. و تهنه کورت نابیته وه له په شیمان بوونه وه له سه ر تاوان یا خود نازار خواردنی دهروونی - ئه مه به پیی خوئی و ناگریت زیاده رووی له نه ندازه کردنی بایه خ و نرخه که یه د بگریت - به لکو خالی ههره گرنگ که ههر نه وه شه مه به ستمان بریتیه له راستگویری اگه یه نهر (الموحي) به وهی ههست و سوژ و یه کاویه که له گه ل جوړی هه لسوکه وت، نه گهر وانه بوایه ئه و مرؤف دوورو دهرده چوو، باوهری راست و دروستی له دهست ده چوو. نایین به هیچ شیویه که ریز له تاکی دوورو ناگریت، تهنانه ت پلهی خراپترو له خوارتره له کهسی بی باوهر و کافری سه رکه ش... بیگومان شتیکی سه رسور هینیش کاتیک قورنانی پیروژ کهسی دوورو ده خاته ⁽¹⁾ ﴿ إِنَّ الْكٰفِرِيْنَ اَلْكٰفِرِيْنَ فِي الدَّرَكِ اَلْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ﴾ النساء: ۱۴۵. واته: (له چینی ههر خوارووی ناو دوزه خدان).

۲- یاسا دهستکردهکان رهنگ نه بن و کاریگهر نه بن به راو میزاجی یاسادانه ره که و بارودوخی تایبته و ناراسته کهسی و چینایه تی و هزریه کانیان.... ، تهنه نه وه شه به سه که یاسا دهستکرده باوهکانی ئیستا به نمونه بهیتریته وه له کاریگهر بوون به مملانی و تیگگیران.

سیسته می شیوعی دژی سیسته می سه رمایه داریه، تهنانه ت دوژمانیه تیشی دهکات، هه وئیش ددهات له باری بهریت و له ناوی ببات و هه لویستی سه رمایه داریش هه مان شته له به رامبه ریدا.

سیسته می دیموگراسی دژی سیسته می تاکره وی (دیکتاتوری) یه، به هه مان شیوه

(۱) پروانه: الدین المقارن ۷۹، ۸۰ - د. محمد کمال ابراهیم جعفر.

تێرپه‌وانینی سیسته‌می تاکرپه‌ویش له‌به‌رامبه‌ریدا هه‌مان شته. و کامه زال بېت له دانهرانی ئەم سیسته‌مانه ئەوا خۆی به‌رنامه رێژی ده‌کات به‌پێی هه‌وه‌س و ئاره‌زوو و به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی.

بۆیه جیهان دابه‌ش بووه بۆ چه‌ندین پێرو کوتله و حیزب که به‌شپه‌وه‌یه‌کی وا به‌گژ یه‌کتردا ده‌چن که هه‌وشداری له‌ناوچوون ئەداته مرۆفایه‌تی ^(۱).

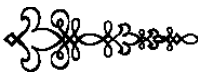
له‌کاتی‌کدا که سه‌رچاوه‌ی یاسا‌کانی نایینی و ئامۆژگاریه‌یه‌کانی پێغه‌مبه‌رایه‌تی، بریتیه له‌ خوای به‌دییه‌نهری مرۆف، که خاوه‌ن و تواناو زانایه، شاره‌زایه به‌ واقیعی مرۆف و نه‌یینه‌ دروونی و جه‌سته‌یه‌یه‌کانی و ئەو شتانه‌ی که سوود یان زیانی پێده‌گه‌یه‌نن. و چ شتی‌ک ده‌بێته هه‌وی به‌خته‌وه‌ری یان به‌ده‌ختی له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانیدا چ رۆحی چ ماددی و چ دونیایی چ دوا‌رۆژی، خوای گه‌وره‌ چینی‌ک یان کۆمه‌لی‌ک به‌ پله‌ی به‌رزتر دانانی‌ت له‌ چین و کۆمه‌لی‌کی تر، به‌لکو خوای هه‌موو مرۆفه‌کانه و هه‌موو مرۆفه‌کانیش له‌لای ئەو وه‌ک یه‌کن و جیا‌واز نین، ته‌نها به‌ کرده‌وی چاک نه‌بیت ^(۲).

خوای پایه‌به‌رز فه‌رموویه‌تی: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ الحجرات: ۱۳. واته: (به‌راستی به‌رێزترینان لای خوا ئەو که‌سانه‌تانه که زۆرتر له‌ خواترسه). و پێغه‌مبه‌ر ^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم} فه‌رموویه‌تی: (الناس سواسیه‌ کأسنان المشط) واته: مرۆفه‌کان یه‌کسانن وه‌ک ددانه‌کانی شانه.

مامۆستا‌که‌مان (د. دراز) له ژێر ناونیشانی (ئه‌رکی نایینه‌کان له‌ کۆمه‌لگه‌دا) دواوه له‌سه‌ر پێویستی هه‌بوونی یاسایه‌ک که په‌یوه‌ندی تاکه‌کان رێک بجات و ئه‌رک و مافه‌کانیان دیاری بکات. ئەوه‌ی روون کردۆته‌وه که یاسای ده‌ستکرد و زانسته‌کان، به‌ته‌نها ناتوانن ژيانی‌کی بایه‌خدار بۆ کۆمه‌لگای مرۆفایه‌تی دابین بکه‌ن، پاشان تاییه‌تمه‌ندی و خاسیه‌ته‌کانی دینداری روون کردۆته‌وه له‌وه‌ی ده‌توانیت رێزی

(۱) أصول العقيدة في النبوة، ۲۲، ۲۳.

(۲) بروانه: هه‌مان سه‌رچاوه ۲۲، ۲۳.

ياساكان فەراھەم بىكات و تاكەكان ئاراستە بىكات بەرەو چاكسازى كردن لە كۆمەلگادا.
و فەرەموو ئەو تۆ و ئەو هەش و تەكەى ^(۱):

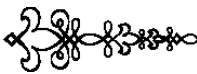
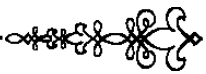
پىيوستىمان بەو نىيە هۆشدارى بەدەين كە ژيانى كۆمەلانى ساز نايى تەنھا بە
(يارمەتى نەبى) لە نىوان تاكەكانى، ئەو يارمەتەيش تەنھا بە (ياسا) دەبىت بۆ
ئەو پەيوەندى تاكەكان پىكبىخات، ئەرك و مافەكانى ديارى بىكات، ئەو ياسايەش
پىويستى هەيە بە (دەسەلاتىك)ى دامالەرى ئاراستەكار، كە پارىزگارى بىكات لە رپزو
شكۆى ياسا لە دەرووندا و رپى نەدرىت بە شكاندنى سنورەكانى. ئەمانە هەموويان
بەنەماى دانپىدانراون، دووبارە قسەكردن لەسەرى بپزاركەرە.

ئايا ئەركى سەرەكى ئەم دەسەلاتە دامالەرو ئاراستەكارە: چىيە؟ جا ئەو
دەمانەوى بيسەلمىنين لەو بەشەى لىكۆلئىنەوودا، برىتە لەو دەسەرى رپوى زەوى دا
هيزىك نىيە هاوتا بىت لەگەل دىندارى يان هاوتا بىت لەگەلئىدا لە دەستەبەرکردنى
رپزى ياسا و گرەنتى پابەند بوونى كۆمەلگا پىيەوودەو خۆرپاگرى سىستەمەكەى و
پىكەو لكاندى هۆكارەكانى بەختەوورى و ئارامى. نەيىنى ئەمەش ئەو دەپە كە مرؤف
جىاوازە لە هەموو بوونەوودە زىندووەكان بەو دەو ئەو جۆلەو رەفتارانەشى كە
سەرپشكە تىياندا شتىك ئاراستەى دەكات كە نەبىنين و نەبىستنى مرؤفەكە خۆى
پەيى پىى نابات و دەستى ناخە ناودەستى ياخود دەستى ناخە گەردەنيەوودە...،
بەلكو ئەمە واتاى مرؤفى رپۆحاننىيە، كە ناوەكەى (هزرو بىروباوەرە).

كەلانىك گومرا بوون، كاتىك ئەمەيان ژپراو ژوور كرد، بەو دەو بۆ ئەو دەچوون
كە هزرو وپژدان كارىگەر نىن لەسەر ژيانى ماددى و ئابوورى بەلكو پىى كارىگەر
دەبن.

بەر لەهەموو شت ئەم بۆچوونە هپنانە خوارەووى مرؤفە لە تەخت و عەرشى
رپزەكەى و گەرانندەوہىەتى بۆ دۆخى ئازەللى. دواتر ئەم بۆچوونە وپنەكردىكى
هەلگەراوہىە بۆ ئەو راستى و حەقىقەتانەى كە بىنراون لە رەفتارى تاك و

(۱) الدىن - بچووت مەھدە لدراسة تاريخ الأديان ۱۰۱، ۱۰۲.

کۆمه‌ئه‌کان له هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا، جا بۆ ئه‌وه‌ی مرۆف به‌شیوه‌یه‌کی مادده‌گه‌را ژيانی بگوزهرنییت که هیچ په‌یوه‌ندی نیه به دل و رۆحه‌وه، ئه‌وا پێویسته له زووه‌وه قه‌ناعه‌ت به‌خۆیان بکه‌ن که به‌خته‌ومریان له‌م جوړه ژيانه‌دايه، جا له‌م جوړه ژيانه‌ی ناوبراودا مرۆف ونبوه چ به‌هزر (فکر)یکی دروست یان پوچ و نادروست. ئینجا ئه‌گه‌ر مرۆف بیروباوه‌که‌ی چاک بوو هه‌موو شتیکی چاک ده‌بییت، ئه‌گه‌ر خراپیش بوو هه‌موو شتیکی خراپ ده‌بییت.

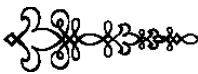
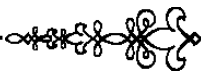
به‌ئێ مرۆف له‌ دهررونیه‌وه ئاراسته‌ ده‌گریت نه‌وه‌ک له‌ رووکه‌شیه‌وه، یاسای کۆمه‌ئه‌کانیش و ته‌نانه‌ت ده‌سه‌لأتی حکومه‌ته‌کانیش به‌س نین بۆ بنیاتنانی ژیاریکی چاک که تیايدا رپز له‌ مافه‌کان بگرییت و ئه‌رکه‌کان وه‌ک خۆیان جیبه‌جی بکرین، جا ئه‌وه‌ی ئه‌رکه‌که‌ی جیبه‌جی ده‌کات له‌ ترسی قه‌مچی یان به‌ندیخانه‌ یاخود سزای دارایی ئه‌وا هه‌ر کاتیکی هه‌ستی کرد رزگاری ده‌بییت له‌ ده‌ستی یاسا ئه‌وا ئه‌رکه‌که‌ی فه‌رامۆش ده‌کات.

هه‌له‌یه‌کی رۆشنه‌ ئه‌گه‌ر واگومان به‌هین که ته‌نها به‌ بلاوکردنه‌وه‌ی زانسته‌کان و رۆشنییری ده‌توانین ئاشتی و خۆشگوزهرانی ده‌سته‌به‌ر بکه‌ین، ته‌نانه‌ت جیگه‌روه‌ی ئه‌و پاکسازیه‌یه که ئایین بۆ دهروون و په‌هوشت ده‌یکات، پێویسته بزانی که زانست چه‌کیکی دوو سه‌ره: ده‌گونجی کاری رووخاندن و له‌ناوبرنی پێ بگرییت، هه‌روه‌ک چۆن ده‌گریی کاری بنیاتنان و ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی پێ بگرییت. پێویسته زانست به‌چاکی به‌کار به‌یتریت له‌لایه‌ن چاودیریکی په‌هوشت به‌رز بۆ ئه‌وه‌ی خزمه‌تی مرۆفایه‌تی و ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی زه‌وی پێ بگرییت، نه‌وه‌ک خراپه‌ و تاوانکاری به‌هۆیه‌وه‌ بلاو بگریته‌وه‌.

ئهو چاودیره‌ بیروباوه‌رو ئیمانیه‌.

به‌ئام ئیمانیش دوو جوړه:

یه‌که‌میان: ئیمانیکه به‌هۆی چاکه‌کاری و رپزی مرۆفایه‌تی و شته‌ چاکه‌کانی هاو شیوه‌یان که دهروونه به‌رزه‌کان به‌چاکی ده‌زانن، جا ئه‌م ئیمانیه‌ هاوتایه‌ له‌گه‌ل ئه‌م دهروونه‌ پاکه‌ له‌ سه‌رپێچی کردنی داواکارییه‌کانی دهروون، ئه‌گه‌ر ئه‌و دهروونه

پاریزراو بیت له کاریگه‌ری دهره‌کی و پیکهاته مادیه‌کان.

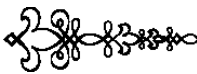
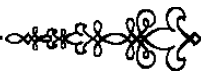
دووهمیان: باومر بوونه به زاتیکی به‌رزی خاوه‌ن شکۆ، که چاودیره به‌سه‌ر نه‌ینیه‌کان و یاسا ده‌سه‌لته‌که‌ی له فه‌رمان و پڠیری (أمر و نه‌ی) زاتی ناوبراو به‌ده‌ست دینیت و هه‌ست و جووش و خرۆشه‌کان گر ده‌گرن به ژیان وهرگرتن له‌م زاته یان به‌خۆشویستنی یاخود لی ترسانی.

گومان له‌وه‌دا نییه که جووری دووهم ده‌سه‌لته‌ی به‌هه‌یزتره به‌سه‌ر دهروونی مرۆفه‌کان و زیاتر به‌رگری ده‌کات له‌به‌ر دم گه‌رده‌لولی هه‌واو هه‌وه‌س و ئاره‌زووه‌کان و خیراتر ده‌جیته ناو خه‌لکی تایبه‌ت و گشتی.

له‌به‌ر ئەمه دینداری چاکترین ده‌سته‌به‌رکار بووه بو هاتنه کایه‌ی هه‌ئسوکه‌وت له نیوان خه‌لکی له‌سه‌ر بنه‌مای دادپه‌روه‌ریدا، بۆیه دینداری پڠویسته‌کی کۆمه‌لایه‌تی بوو، هه‌روه‌ک چۆن بریتیه له فیه‌رتی مرۆفایه‌تی.

ئه‌مانه‌ی خرا‌نه‌پوو، دیارترین به‌لگه‌ی ئه‌وانه‌بوون که نکۆلیان ده‌کرد له پڠه‌مبه‌رایه‌تی و په‌یامبه‌رایه‌تی خوایی سه‌رباری ئه‌وه‌ی باوه‌رپیشیان هه‌بووه به‌ بوونی خوای گه‌وره و به هه‌موو ئه‌و سیفه‌ته ته‌واو و کاملانه‌ی که عه‌قل په‌یی پیده‌بات، ته‌نانه‌ت پابه‌ندیش بوونه به هه‌موو ئه‌و هه‌ئسوکه‌وت و چاکانه‌ی که عه‌قلی مرۆیی بو‌ی چوووه خۆشیان دوور گرتوووه له هه‌موو خراپه و ره‌فتاریکی نزم. و ئاماژه‌شم کرد بو هه‌ندی گومان که مادده‌گه‌راکانیش ده‌بخه‌نه‌پوو وه‌ک بی‌نیازی و پڠویست نه‌بوون به هیدایه‌تی پڠه‌مبه‌رایه‌تی به‌هۆی بوونی زانست و یاسا. بو‌ت روون بووه که عه‌قلی مرۆفه‌کان وه‌ک یه‌ک نین له ناسینی خوای گه‌وره‌و ناسینی ژیا‌نی دوا‌ی ئەم ژیا‌نه.

به‌هه‌مان شیوه یه‌کسان و وه‌ک یه‌ک نین له دیاری کردنی کاری چاک و خراپ له ژیا‌نی دونیادا، ته‌نانه‌ت عه‌قل له توانای دانیه که مرۆف بگه‌یه‌نیته ئه‌و شته و پله به‌رزانه‌ی که به‌خته‌وه‌ری ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن له ژیا‌نی ئەم دونیا‌یه، ناشتوانیته‌ت زانیاری پڠویست له‌باره‌ی ژیا‌نی دوا‌رۆز پڠشکه‌ش به مرۆف بکات، سه‌رباری ئه‌وه‌ی عه‌قل باوه‌رپیشی هه‌یه به‌بوونی دوا‌رۆز. زانست و یاسا که هه‌ردووکیان شو‌ینه‌وارپکن

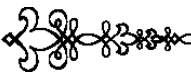
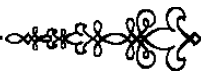

له شوینه‌واره‌کانی عه‌قلی مرۆیی ئەوا ناتوانن دەسته‌به‌ری به‌خته‌وه‌ری بکه‌ن بۆ مرۆفایه‌تی ئەگەر نووری سروش و نیگا و یاسا و رپسا ئاسمانیه‌کانی له‌ پشت نه‌بیت. هەر له‌به‌ر ئەمه‌ش بوو وتمان: مرۆف ناتوانی‌ت ته‌نها پشت به‌ عه‌قل و ده‌روونی خۆی به‌سه‌تی له‌ ناسینی ئەو شتانه‌ی که پپووسته‌ بیانناسی‌ت، به‌لکو پپووستی به‌ یارمه‌تیده‌ریک هه‌یه له‌ دیاری کردنی جوۆری ئەو کارانه‌ی که به‌خته‌وه‌رییه‌که‌ی پپیه‌وه به‌نده. و پپووستیشه ئەو یارمه‌تیده‌ره له‌ ره‌گه‌زی خۆی بی‌ت (واته مرۆفیکی وه‌ک خۆی بی‌ت) تا له‌و شتانه‌ بگات که یارمه‌تیده‌ره‌که ده‌یکات یان له‌باره‌یه‌وه ده‌یکه‌ن، که ئەو یارمه‌تیده‌ره‌ش پپغه‌مبه‌ره.

به‌پوختی پپغه‌مبه‌ر له‌ ناو ئومه‌ته‌که‌یدا نمونه‌یه‌کی به‌رزه، که خه‌لکی شوینی ئەکه‌ون و لاسایی ئەکه‌نه‌وه له‌ هه‌موو گوفتارو کرداریکی. ناوبراو خه‌لکی رزگار ده‌کات له‌ تاریکه‌کانی نه‌زانی بۆ نوورو رووناکی زانست و زانیاری، به‌مه‌ش ئەو په‌يامه‌ چاگسازي و هیدایه‌ت نامیژه‌ی ته‌واو ئەبی‌ت که هیناویه‌تی.

پپشه‌وا (محمد عبده) له‌ کتیبه‌که‌یدا (رسالة في التوحيد)^(١) به‌لگه‌ی هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر دروستی پپغه‌مبه‌رایه‌تی و په‌يامبه‌رایه‌تی خوایی و مرۆیی به‌گشتی و ته‌نانه‌ت به‌لگه‌ی هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر ئەوه‌ی به‌ کرداری پپغه‌مبه‌رایه‌تی و په‌يامبه‌رایه‌تی هه‌بووه و شتیکی زۆر پپووستیشه بۆ رپنمایي و هیدایه‌تی مرۆفایه‌تی و راسته‌ رپ کردنی. ئەمه‌ش ده‌قی وته‌که‌ی:

ئایا له‌ دانایی و کار له‌جیبی خوای به‌دییه‌نه‌ر نییه که کاروباری مرۆفی راکرتووه و فی‌ری گوفتارو ئاخاوتنی کردووه بۆ لیک تیگه‌یشتن و ره‌وانه‌ کردنی کتیب، تا له‌ ناو په‌له‌ی ده‌روونی مرۆفه‌کاندا په‌یه‌که‌ دابنیت به‌ به‌خشنده‌ی و میهری خۆی بۆ هه‌ندئ له‌و که‌سانه‌ی هه‌لپان ده‌بژیریت له‌ به‌دییه‌نراوانی، هه‌ر خوا خۆی زاناره‌ په‌يامه‌که‌ی خۆی چۆن و به‌کی ره‌وانه‌ی ئەکات؟
خوای گه‌وره ئەو که‌سه هه‌ل‌بژیردراوانه جیا‌یان ده‌کاته‌وه به‌ فیه‌ته‌تی پاک و

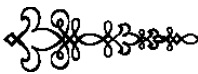
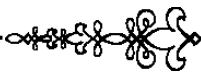
رۆحه کانیان بهرز دهکاته وه بۆ ئه و پلانه ی که بهرزو کاملن تا له و ی تیشکی زانستی خویان بهر بکه و ی ت و بنه ئه میندار به سه ر نه یینه شاراو ه که ی، به شیوه یه که که نه گهر ئه و ده رکه وتنه ی بۆ جگه له پیغه مبه ران بۆ که سانی تر هاتبایه کایه، ئه واه و ده روون و عه قلی مرۆفه که پرش و بلا و ده بوو نه ده ما، به هۆی گه وره یی و شکۆداری خوای تاك و پاک.

جا ئه وانه (مه به سستی پیغه مبه ره کانه ^(۱)) به ره زامه ندی خوا ئاگادار ده بن له به شیك له نه یینه کانی خودا، ده زان له ئاینده دا چ رووده دا ت له کاروباری خه لک، ئه وانه له پله و پایه کانیاندا له ئاست جیهانیان هه ر له بهرز بوونه وه دان، کۆتایی ئاماده بووان و سه ره تای نه هاتوو ده کانی، له دونیا دان که چی له دانیشتوانه که ی ناچن و نوپنه ری دوا رۆژن به جلیکی حیا که له جلی دانیشتوانه که ی ناچیت.

پاشان فه رمانیان له خوای گه وره پیده گات یان ده دوین له باره ی شکۆی خوای گه وره و ئه و شتانه ی که تایبه تن به خوای گه وره، له هه مان کاتدا شاراو هن له عه قله کان و ئه و شتانه ی دیاریکراوه که وه ک ده روازمیه کن بۆ به خته وه ری ژیا نی دوا رۆژیان و ئه و شتانه بۆ خه لکی روون بکه نه وه که پیویسته بزانی سبه ارت به رۆژی قیامه ت، به شیوه یه که که به پیی ئاستی عه قل خه لکه که بی ت و بتوانن تی ییگهن.

به رنامه و یاسای گشتی خوای گه وره به خه لکی رابگه یه نن، که رپه وه که یان دیار بکه ن له راستکردنه وه ی ده روونیاندا و کپ کردنی هه واه ئاره زوو ده کانیان و ئه و کرده وانه یان پیشان بدن که هۆکاری خۆشگوزهرانی و به خته وه ری ئه وانه له م بوونه وه ره دا که به گشتی لییان شاراو هیه و به پوختی به قولایی ده روونیان وابه سته یه، نه وه ک هه ر ئه مه ش هه موو حوکه گشتیه کانی ش ده چنه ناو ئه و بازنه یه وه که په یوه ستن به کرده وه سه ره که یه کانی دیار و شاراو ه.

پاشان خوای گه وره پشتگیری ئه وانه ده کات به شتانیك که توانا کانی مرۆف پیی

ناگهن، ئەمەش بۆ ئەو هیه بەلگه یان لەسەر بەرپا بییت و قهناعه تیان به راستی په یامه که بۆ درووست بییت، که به مانهش ده بنه په یامبهری خوا که رهوانه کراوان بۆ به دیه پینراوهکانی خوا به مژده دهر و ترسینه ر.

گومانیش له وهدا نییه ئەو زاتهی که هه موو شتیکی به وپه ری جوانی و پیک و پیکی دروست کردوو له هه ر بوونه وهریکدا توانای به دیه پینانه که ی به وپه ری جوانی دهر خستوو و پیداو یستی هه ر زینه دهریک و گیانله به ریکی دابین کردوو، هه یچ بوونه وهر و به دیه پینراویکی بچوک یان گه وری بئ به شی نه کردوو له ره حمه تی خۆی، بیگومان ئەمەش له میهرو به زهیی خۆیه تی به دروستکراوهکانی کاتی رینگایان بۆ رۆشن ئەکاته وه بۆ رزگار بوون له وئلی و سه رگه ردانی و گومرایی. جا له ناو مرۆفه کان، چه ند تاکیکی رینماکه رو هیدایهت ده ری ده ستنیشان کرد، به چه ند تاییه ته ندیه ک جیایی کردنه وه که که سانی تر نیانه و بۆ زیاتر پشتیوانیان، چه ند موعجیزه و ده راسایه کی پیبه خشین که ده روونه کان ملکه چ ده کات و رینگه بۆ عه قله پیشکه و ته وه کان خۆش ئەکات، جا ئەوه ی راستیخوازه ملکه چی هیدایه ته که ده بییت و که سی دۆراو سه رکه شیش ره تی ده کاته وه، بۆیه رینمایی عه قل ده کات و دیدی نه زان رۆشن ئەکاته وه و رزگاری ئەکات له سه رکه شه که ی.

ئینجا دلله کان راده چله کین به یارمه تی خوا و عه قله کان سه رسام ئەکان به هۆی موعجیزه کانیان، له م کاته شدا چینه جیاوازه کان وه ک یه ک ملکه چ ده بن بۆی:

به (پاشا و به نده) و (ده سه لآتدار و هه ژاری بئ ده سه لآت) و (عه قلمه ند و نه زان) (چاکه کار و چاکه کارتر)، جا ملکه چ بوونیان بۆ پیغه مبه ر وه ک نیمچه ناچاری ده رده که ویت نه وه ک سه رپشک بن.

جا ئەو شتانه فیری خه لگی ده که ن که خوای گه وره ویستویه تی به مه کاروباری دونیا و دوا رۆژیان چاک ده کات و ئەو شتانه شیان فی ر ده که ن که په یوه ستن به زاتی خوای گه وره و سیفه ته ته واده کانی، ئا ئەمانه پیغه مبه ران و په یامبه ران.

رهوانه کردنی پیغه مبه ران (صلواته علیه) بریتیه له ته واکردنی کۆشکی مرۆفایه تی و ته نانته له گرنگترین پیداو یستیه کانی مرۆفه بۆ مانه وه ی، به لکو پیگه ی پیغه مبه ران

له لاشه‌ی مرۆفایه‌تییدا وهك پێگه‌ی عه‌قله‌ له جه‌سته‌ی مرۆفدا، به‌راستی ناردنی پێغه‌مبه‌ران به‌خشش و نبعمه‌تێك بوو خوای گه‌وره‌ به‌ته‌واوی ره‌وانه‌ی كردن ﴿لَئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ النساء: ۱۶۵. واته: (تا خه‌لكی هه‌یج به‌لگه‌یه‌کیان به‌ده‌سته‌وه نه‌مبێت دوا‌ی ئه‌وه‌ی خوا پێغه‌مبه‌رانی بۆ ره‌وانه‌ كردوون).

كو‌تایی:

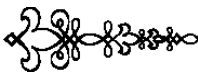
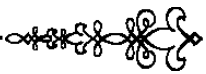
عه‌قل گه‌وره‌ترین به‌خششی خواپه‌ كه‌ به‌ئیمه‌ی داوه‌ به‌نرخ‌ترین و به‌سوودترین شته‌ كه‌ ئیمه‌ش هه‌مان بی‌ت، خوای گه‌وره‌ ئیمه‌ی به‌ عه‌قل جیا كردۆته‌وه‌و ئه‌ركی تایبه‌تی خستۆته‌ سه‌رشانمان. به‌هۆی عه‌قل خراب له‌ چاك، خێر له‌ شه‌ر، به‌رزى له‌ نرمی، جیا ده‌كه‌ینه‌وه‌، له‌ چوار چۆیه‌ی ئه‌و توانایه‌ی خوای گه‌وره‌ به‌ئیمه‌ی به‌خشیوه‌و ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی ئیمه‌ی پێ‌ تایبه‌ت كردووه‌، كه‌ به‌پێی ئه‌م تایبه‌تمه‌ندیانه‌ش ئیمه‌ ئه‌ركمان بۆ دیاریكراوه‌.

خوای گه‌وره‌ ئه‌ركدارى (تكلیف) و خولگه‌ی پاداشت و سزای وابه‌سته‌ كردووه‌ به‌ عه‌قله‌وه‌. له‌سه‌رووی ئه‌مه‌شه‌وه‌ خوای گه‌وره‌ له‌ به‌خششی خۆیه‌وه‌ پێغه‌مبه‌رانی ره‌وانه‌كردووه‌ بۆ بنه‌دكانی له‌ هه‌مان ره‌گه‌زیان وهك بانگه‌وا‌زكارێك و پالنه‌ریكی به‌هێز بۆیان تا باوه‌ر بێنن به‌و دهره‌نجامانه‌ی عه‌قله‌كانیان پێی گه‌یشتوون و پێغه‌مبه‌رانیش پشت راستیان كردۆته‌وه‌و تا ئه‌و راستیانه‌ بزنان كه‌ عه‌قلی مرۆف به‌ته‌نها توانای زانینی نییه‌.

كه‌واته‌ پێغه‌مبه‌ر كه‌ نێردراوه‌ وهك پالپشت و ته‌واوكه‌ری په‌یامی عه‌قلی مرۆف بووه‌. و خوای گه‌وره‌ له‌و كه‌سه‌ خۆش بی‌ت كه‌ وتویه‌تی^(۱):

(إن لله على الناس حجتين: حجة ظاهرة، و حجة باطنة. فأما الظاهرة فالرسول. و أما الباطنة فالعقول) واته: (خوای گه‌وره‌ دوو به‌لگه‌ی به‌رپا‌كردووه‌ له‌سه‌ر خه‌لكی:

(۱) ئه‌مه‌ وته‌ی ئیمام موسای كازمه‌.

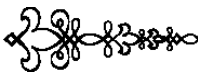
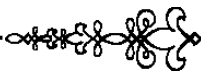

یه که میان دیاره و ئه وهی تریان شاراوویه. جا به لگهی دیاره پیغه مبه رانن. به لگهی شاراووش عه قله کانن).

جا په یامانه کان به خشش و میهری خوی گه ورهن بؤ گشت مرؤ فایه تی و ئه گهر ئه و په یامانه نه بوونایه، ئه و خه لگی ههر له ناو زه لکاو گو مرپاییدا گوزهریان ده کرد. مه گهر ئه وهی خوا خوی پاراستبیتی و به م په یامانه به لگهی خوا به ته وای له سه ر به ندهکانی به رپا ده بییت.

خوای گه وره فه رموویه تی: ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١١٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ﴿١١٤﴾ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١١٥﴾ وَرُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجْمَةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١١٥﴾﴾

النساء: ١٦٣ - ١٦٥. واته: (به راستی ئیمه "وحی" و نیگامان بؤ تو ناردووه ههر وهک چون نیگامان بؤ نوح و پیغه مبه رانی دوی ئه و ناردووه، هه روه ها نیگامان ناردووه بؤ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسخاق و یه عقوب و "هه ندیک" له کورانی یه عقوب و عیسا و ئهیوب و یونس و هاروون و سوله یمان، زه بوریشمان به داود به خشبووه. بیگومان به سه رهایه هه ندی له پیغه مبه رانمان بؤ گپراوویه ته وه، به سه رهایه هه ندیکی تریشمان بؤ نه گپراویه ته وه، به راستی خوای گه وره خوی له گه ل موسادا گفگوگی یه کسه ری و راسته و خوی ئه نجامداوه. پیغه مبه رانمان "ره وانه کردووه" که مژده درن (به ئیمانداران) و ترسینه رن بؤ "یاخیه کان"، تا خه لگی هیچ به لگه یه کیان به ده سه ته وه نه مینیت دوی ئه وهی خوا پیغه مبه رانی بؤ ره وانه کردوون، بیگومان هه میشه و به رده وام خوا بالاده ست و دانایه).

دهروازې سپیڅم پیڅه مبهراپه تی به شیوه یه کی گستی

باسی یه کهم

پیڅه مبهراپه تی و ئه رکه که ی

وشه ی پیڅه مبه ر و په یامبه ر له زمانه وانیدا:

وشه ی (النبي) له نه صلی زمانه وانیدا:

وشه ی (النبي) به همزه و بهی همزه هاتوو:

۱- جا نه گه ر وشه که به همزه بوو (النبي) نه وه یان نه وه تا:

أ- له (النبا) هاتوو، که بریتیه له هه وال، جا پیڅه مبه ر هه وال دهره (النبي) و

هه وال له خوی گه وره به بنده کانی ددات.

ب- له (النبي) هاتوو، که بریتیه له ریځه ی روون و روشن، چونکه

پیڅه مبه ران نه و ریځایه ن که بنده دتوانی به هو یانه وه به خوی گه وره بگات.

۲- نه گه ر وشه که بهی همزه بوو (النبي) یان نه وه نه وه تا:

أ- همزه که ی سوک کراوه.

ب- داتاشراوه له (النبا) و (النبا)، واته: به رزایی. چونکه پیڅه مبه ر پله ی

به رزتره له که سانی تر^(۱).

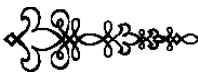
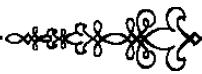
وشه ی په یامبه ر (الرسول) له زمانه وانیدا:

(۱) لسان العرب ماده (النبا)، و کتاب سیبویه ۱۷۰/۲ و اشتقاق الأسماء الله الحسنی - الزجاجی ۵۰۴ و

البيان فی غریب إعراب القرآن / ۱ - ۸۸-۸۷ و المسامرة ۲۲۲.

زوربه ی کتیبه کانی زانسی که لام ددوین له باره ی بیځه اته ی و چوڼیه تی داتاشرانی وشه ی

(النبي) له و شوینته ی که له مانای زاروهی نه و وشه یه ددویت.

وشەى (الرسول) وەرگىراوہ لەوہى:

أ- کہ دەوتریٔ: (جاءت الابل رَسَلًا) واتە: وشترەکان بە پىز هاتن بەدوای یەکدا، جا پەيامبەر ئەو کەسە یە کە شوین هەوالتى ئەو زاتە دەکەؤیت کە رەوانەى کردووہ^(١).

ب- لە بەدوای یەکدا هاتنى شیر، کە بەبى پچران هات، چونکە پەيامبەر ئەو زاتە یە کە سروش و نیگای بۆ سەر دادەبەزٔیت بە دوای یەکدا^(٢).
وشەى پىغەمبەر و پەيامبەر لە زاراوہدا:

قورئانى پىرۆز ئەو دوو وشەى بە یەکەوہ لە یەک فەرمايشتدا هیناویەتى: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ ﴾ الحج: ٥٢. واتە: ("ئەى محمد ﷺ") "پیش تو هىچ پىغەمبەرىكى پەيامدارو بى پەيامان رەوانە نە کردووہ).
زانایان راجیان لەبارەى رۆونکردنەوہى ئەم دوو چەمکە و چەندین بۆچوونيان لەم بارەوہ هە یە گرنگترین ئەو راو بۆچوونانە:
بۆچوونى یە کەم:

پىغەمبەر: خوای گەورە شەرىعەت و بەرنامە (واتە: یاسا و ئە حکامى) ی بۆ رەوانە کردووہ جا چ فەرمانى پى کردبٔیت بانگەوازى بۆ بکات و بە خەلکى رابىگە یە نٔیت یان نا، جا ئەگەر فەرمانى پىکرا بە راگەیانندن و بانگەواز کردن، ئەو ئەو کاتە پىغەمبەرە و پەيامبەرىشە.

جىاوازی نٔوانيان بریتىە لە فەرمان پىکران بە راگەیانندن و رانەگەیانندن^(٣).
پىغەمبەر گشتگىر ترە لە پەيامبەر، واتە: پىویستە هەموو پەيامبەرىک

(١) لسان العرب ماده (رسل).

(٢) أصول الدين - البغدادى ١٥٤.

(٣) المسامرة ٢٣١ و التردير على الخريدة ١٨.

پێغه‌مبەر بێت و به‌پێچه‌وانه پێویست نیه هه‌موو پێغه‌مبهرێك په‌يامبهر بێت^(١).
 ئه‌م بۆ‌چوونه به‌ناوبانگه و ئه‌مه بۆ‌چوونی زۆربه‌ی زانایان^(٢) و
 ئه‌شعه‌رییه‌كانه^(٣) و (المهدوی) و (قاضی عیاض) یش له‌ کتێبه‌که‌ی (الشفاه) ئه‌م
 رایه‌ی به‌ راست داناهه، له‌م باره‌شه‌وه وتویه‌تی: (ئه‌و بۆ‌چوونه‌ی که‌ راسته
 چه‌ندین زانای زۆرو زه‌به‌ندی له‌سه‌رن ئه‌وه‌یه، که‌ هه‌ر په‌يامبهرێك پێغه‌مبهر و
 هه‌ر پێغه‌مبهرێکیش په‌يامبهر نییه)^(٤).

بۆ‌چوونی دووهم:

پێغه‌مبهر بریتیه له‌و مروفه‌ی خوای گه‌وره‌ ره‌وانه‌ی کردووه، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و
 په‌يامه‌ رابگه‌یه‌نێت و بانگه‌وازی بۆ بکات، که‌ له‌لایه‌ن خاوه‌ بۆی دابه‌زیوه‌و
 په‌يامبهریش هه‌مان مانای هه‌یه، که‌واته هه‌چ حیاوازییه‌ك نیه له‌نێوانیان، به‌لکه‌
 هه‌ردووکیان به‌یه‌ك واتان^(٥). و (ابن همام) ئه‌م بۆ‌چوونه‌ی داوته‌ پال هه‌ندی زانای

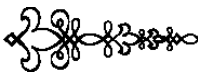
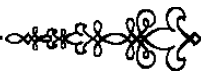
(١) الصاوي على الدردير ١٨ و شرح الطحاوية - ابن أبي العز ١٠٥ و لوامع الأنوار ٤٩/١ و ٢٥٨/٢ و
 به‌هه‌مان شیوه له (شرح الطحاوية ١٠٥) دا باسی کردووه: (به‌ئام وه‌ك خودی په‌يام ئه‌وا فراوانتره،
 چونکه پێغه‌مبهرایه‌تی به‌شیکه له په‌يام، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی په‌يام و پێغه‌مبهرایه‌تی و شتی تریش له
 خۆ ده‌گریت، به‌ پێچه‌وانه‌ی په‌يامبهران که پێغه‌مبهران شتی تر له‌خۆ ناگرن، به‌لکه‌
 به‌پێچه‌وانه‌وه په‌يامبهران به‌شیکن له پێغه‌مبهران، جا په‌يام وه‌ك خودی خۆی زۆر فراوان
 گشتگیرتره و وه‌ك په‌يامبهر تاییه‌ت و دیاریکراوه).

(٢) المسامرة و لوامع الأنوار و الصاوي ئه‌م سه‌رچاوانه‌ی پێشوو، و له (شرح الطحاوية) که
 (باشترینیه‌تی).

(٣) حاشية المرجاني ١٢/١ و الكلنبوي ٩/١.

(٤) الشفا ٢٥١/١ و تفسير القرطبي ٤٤٧٢/٧.

(٥) المسامرة و المسامرة عليها ٢٢١ و الصاوي على الدردير ١٨ و إعلام النبوة - الماوردی ٢٨ و المقاصد

لیکۆلەر (محقق)^(۱). و ئەم بۆچوونه مەزەهەبی زۆر بەی موعتەزەیلەکانە^(۲).

ئەم بۆچوونه بەم بەلگانە بەرپەرچ دراوتەووە:

۱- بە فەرمايشتی خۆای گەورە: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ ﴾ الحج: ۵۲. واتە: ("ئەی محمد ﷺ") پېش تۆ هیچ پيغەمبەریکی پەيامدارو بى پەياممان رەوانە نەکردوووە). ئەگەر پيغەمبەر وەك پەيامبەر بووبایە ئەوا لەم ئایەتەدا خۆای گەورە پيغەمبەری نەدەخستە پال پەيامبەر، چونکە نەفی کردن و لا بردنی شتیک پيويست دەکات هاوەشیووەکەیشی لا بریت^(۳).

۲- فەرمايشتی (أبي ذر)، کە دواتر دەخریتەرپوو، لەبارەى ژمارەو رپژەى پيغەمبەران و پەيامبەران ئەووە رپوون دەکاتەووە کە پەيامبەران جیاوازن لە پيغەمبەران، و بۆچوونى دووهم بەپيويستى دەزانیت پيغەمبەر و پەيامبەر يەك بن، ئەمەش پيچەوانەى فەرمايشتەکەيە^(۴).

لەمبارەيەووە چەند بۆچوونىکی تریش هەن ماوہ نيبە بۆ باس کردنیان^(۵).

سەلماندنی پيغەمبەرایەتى

سەلماندنی پيغەمبەرایەتى تەنها کاتیک ئەبیت کە دوو شت بەیەکەووە کۆ

(۱) المسامرة، سەرچاوەی پيشوو.

(۲) حاشية المرجاني ۱۲/۱ و الكلنبوي ۹/۱.

(۳) الكلنبوي على الدواني ۹/۱.

(۴) المسامرة ۲۳۲ و الكلنبوي، سەرچاوەی پيشوو و فەرموودەکەى (أبي ذر) لەبارەى: (باوهر بە پيغەمبەران و پەيامبەران) دەخریتەرپوو.

(۵) سەيرى ئەمانە بەکە: الكلنبوي على الدواني ب ۱ لا ۹ و المرجاني على الدواني ۱۱/۱ و إعلام النبوة ۲۸ و شرح المقاصد ۱۷۳/۲ و تفسير القرطبي ۴۴۲ و تفسير البيضاوي ۳۲۰ و المسامرة ۲۳۱.

بینه وه:

یه کهم: بانگه شه کردنی پیغه مبه رایه تی.

دووه م: دهر خستنی موعجیزه.

جا هر که سی بانگه شه ی پیغه مبه رایه تی کرد و موعجیزه ی دهر خست وه که به لگه ی راستیتی بانگه شه که ی، نهوا نهو که سه پیغه مبه ره^(۱).
و نه م دواتر به تیروته سه لی ده خریته پروو.

پیغه مبه رایه تی به هه لبراردن و ده ستنیشان کردن ده بییت له لایهن خوی گه وره

پیغه مبه رایه تی فهزل و به خششیکی خوی به هر به نده یه که خوی گه وره ویستی له سهر بییت پیی ده به خشیت، جا که واته نهو پله یه به دست نایه ت به لکو ده به خشریت، هر چه نده به نده په رستشی زورو سهخت بکات و پاکسازی بو دروون و روچ بکات و جهسته ش دوور بگریت له شتی نزم و خراب، نهوا هر نهو پله یه ی دست ناکه وییت، به هه مان شیوه به میرات و زیره کی به ده ست ناکه وییت و کومه لگه ش هیچ کاریگه ری و روئیکی نییه له مه دا.

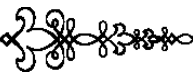
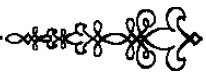
خوی پاک و بهرز فه رموویه تی: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ

النَّاسِ﴾ الحج: ۷۵. واته: (هر خوا به ویستی خوی له فریشته کان و له خه لکیش فرستاده هه لده بژی ریت).

خوی مه زن فه رموویه تی: ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِيَ أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أُنْعِمُ إِلَّا

مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ یونس: ۱۵. واته (نه ی محمد ﷺ) بییان بلئ: من بوم نییه له خومه وه بیگورم، من شوینی هیچ شتیک ناکه وم، جگه له وه نه بییت که به وه حی پیم ده گات).

(۱) شرح المواقف ۵۵۷ و شرح المقاصد ۱۸۲/۲ و المسامرة ۲۴۰ و الدواني على العقائد العنصرية ۲/۲۷۷.

هەر وەها فەر مەوویەتی: ﴿يَزِلُّ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ﴾ النحل: ۲. واتە: (پەر وەر دگەر، خۆی فریشتەکان بە رەحمەت و ژيانەوه "کە وەحی ناسمانە" دەنیریت بۆ هەر کەسێک کە بیهوێت لە بەندەکانی "کە پیغەمبەرانی"، فەرمانیان پێدەدات کە: خەلکی بیدار بکەنەوه لەووی کە بەراستی جگە لە من هیچ خۆایەکی تر نییە، لەبەر ئەوه لە خەشم و قینم خۆتان بپاریزن).

بە یامبەرانی و پیغەمبەرانی مرۆفنی

پیغەمبەرانی و یامبەرانی مرۆفنی، دەخۆن و دەخۆنەوه، دەخەون و نەخۆش دەکەون، خەمبار دەبن و شتیشیان لەبەر دەچیتەوه، برسیی و تینوو دەبن، ژن دەهینن و تورەش دەبن، ماندوو دەبن و راویژیش دەکەن.... هاوینەهی ئەو سیفەتە مرۆبیانەهی کە نابنە هۆی کەرچ و کالی و کەموکورتی بۆیان. بۆیە خۆای گەرە هەلیبژاردوون، لە هەمان رەگەزی ئەوانەهی کە بۆیان پەوانە دەکریت، تا پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵیان هەبیت و هەست بە شتەکانی ئەوان بکات و ئاگاداری ئیش و نازاریان ببیت و بەلگەهی گومان بپران لەسەر بەرپا بکات و رێگەهی راستیان بۆ روون بکاتەوه. و بەلگەش لەسەر ئەمە: **یەکەم: لە قورئانی پیرۆز:**

أ- ئەم فەرمايشتهی خۆای گەرە: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ۱۲۸. واتە: ("ئەهی خەلگینە" سویند بەخوا بەراستی پیغەمبەرێکتان بۆ پەوانەکراوه کە هەر یەکیکە لە خۆتان، زۆر سەختە بەلایەوه تووش بوونتان بەبەلأو ناخۆشی، زۆر بە تەنگیشتانەوهیە و پەرۆشە لەسەرتان، زۆر دلۆزی ئیماندارانە و میهرەبان و دلۆفانە بۆیان).

ب- نهم فه‌رمایشته: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ﴾ الكهف: ۱۱۰، و فصلت: ۶. واته: ("ئهی پیغه‌مبهر (ﷺ) " پییان بلی: به‌راستی من‌ته‌نھا نادمیزادیکم وه‌ک ئیوه، به‌لام ئه‌وه‌نده هه‌یه وه‌حی و نیگام بو دیت).

پ- نهم فه‌رمایشته: ﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْرَهْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ﴾ الأعراف: ۱۸۸. واته: ("ئهی محمد (ﷺ) " پییان بلی: که من ناتوانم، هیچ فازانج یان زیانیک به‌خووم بگه‌یه‌نم، مه‌گهر ویستی خوای له‌سه‌ر بیّت، خو ئه‌گهر غه‌یب و شاراوهدانم بزانیایه، ئه‌وه چاکه‌ی زورم کو‌ده‌کردوه بو خووم و هیچ ناخوشیه‌کیشم تووش نه‌ده‌بوو).

ت- نهم فه‌رمایشته: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾ الرعد: ۲۸. واته: (سویند به‌خووا بیگومان پیش تو پیغه‌مبهرانی ترمان ره‌وانه‌کردوو و هاوسه‌رو نه‌وه‌شمان پیداون).

ج- نهم فه‌رمایشته: ﴿قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ الأنعام: ۵۰. واته: ("ئهی محمد (ﷺ) " پییان بلی: من پیتان نالیم گه‌نجینه‌کانی خوا لای منه، هه‌روه‌ها له‌نه‌ینی و شاراوهدانیش هیچ نازانم و ناگادار نیم و پیتان نالیم به‌راستی فریشته‌م، به‌لکو ته‌نھا شوینی ئه‌وه ده‌که‌وم که به‌وه‌حی و نیگا پیم ده‌گات).

دووهم: له سوننه‌تی پیتداری پیغه‌مبهر (ﷺ):

أ- فه‌رمایشتی (أبی مسعود) که وتی: که‌سیک هاته‌ه لای پیغه‌مبهر (ﷺ) و له‌گه‌لی دوا، جا که‌سه‌که ده‌له‌رزی، ئه‌ویش پیی فه‌رموو: ((هُوَ عَلِيٌّ، فَاِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ، اِنَّمَا اَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ))^(۱) واته: ئاسایی به‌ و مه‌شله‌زی، من پادشا نیم، به‌لکو من کوری ئافره‌تیکم نانه ره‌قه‌ی ئه‌خوارد.

(۱) سنن ابن ماجه - كتاب الأطعمة - باب القديد ۱۱۰/۲.

ب- ئەم فەرمايشتهی پيغهمبەر (ﷺ): ((انما أنا بشرٌ أنسى كما تنسون، فاذا نسيتُ فذُكروني)) بوخاری و موسلم^(۱) و جگه له و انیش دهریان هیناوه (تخریج) یان کردوو. واته: من مرؤفم شت له بیر ئەکهه، ههروهگو چۆن ئیوهش شت له بیر ئەکهه، ئەگه شتیکم له بیر کرد ئیوه بیرم بجه نهوه.

پ- خاکی و خۆبه کهه زانیی پيغهمبەر (ﷺ) و ژیاننامه کهه به لگهه له سهه رهوهی که پيغهمبەر (ﷺ) مرؤفه و هیچ ماوهیه کیش نییه یه کیك نکۆلی له مه بکات.

ت- به ندادیه تی پيغهمبەر (ﷺ) بو خوای گه وه ره له فەرمايشت و نزاکانیدا دیاره، ههروهک لهه فەرمايشته دا هاتوو: (اللهم اني عبدك وابن عبدك، ابن أمّتك، ناصيتي بيدك، ماضٍ فيّ حکمک، عدلٌ فيّ قضاؤک)^(۲) واته: خوايه من به ندهتم کورپی به ندهتم کورپی که نيزهک و کۆيله تم. نسیب و ناوچه وان و چاره نوسم به دهست تویه و حوکم و برپارت به سه ره مدا رابوردوو. و هاوینه کانی ئەم نزایه زۆرن.

سووده کانی تووش بوونی پيغهمبهران به دیارده (اعراض) مرؤبیه کان

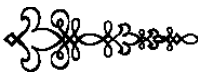
پیشتر ئەوه خرایه پروو که پيغهمبهران مرؤفن، تووشی هه موو ئەو دیارده مریانه دهبه نه وه، وهک: چه ره مه سی، نه خووشی، له بیر چوونه وه، هه ژاری... تاد، که سه ره جهم خه لگی تر تووشی دهبن، به ئام تووش بوونی پيغهمبهران به م دیاردا نه چه ند سوودیکی هه یه که پوختی ده که پینه وه له م خالانه ی خواره وه:

۱- گه وه کردنی پاداشته کانیان:

له به ره نه وه ی چه ره مه سه ری و نه خووشی چه ن دین پاداشتی گه وه ری له سه ره که له که

(۱) ئەمانه دهریان هیناوه: البخاری في كتاب الصلاة - باب التوجه نحو القبلة ۱/۱۱۱ و مسلم في كتاب المساجد - باب السهو في الصلاة ۱/۴۰۰ و بیژکه هی هه ره دووکیانه.

(۲) أحمد له (مسند) ده که یدا گپراویه تیه وه ۱/۴۵۲.

دهبن، له بهرئه مه پیغه مبهه ره موهیته (ﷺ): ((أشد الناس بلاءً الأنبياء، ثم الأمثل فالأمثل))^(۱) واته: پیغه مبهه ره له هه موو خه لکی ناخۆشی و چه ره مه سه ری زیاتر ده بینن پاشان ئه وانه ی دوای ئه وان و دواتر ئه وان ی تر.

و ئیمامی (قشیری) وتیه تی: هه موو که سیك شایه نی تاقیر دنه وه ی قورس و چه ره مه سه ری سه خت نییه، چونکه چه ره مه سه ری بو ئه ولیا کانه، به لام که سانی بیگانه فه رامۆش ده کات و تیپه ری ان ده کات.

۲- یاسادانان:

جا له بیر چوونه وه ی پیغه مبهه ره (ﷺ) له نوێژدا بو یاسادانانه بو خه لکی و فیریان ده کات چۆن کرنووشی له بیر چوونه (سهو) بهه ن، چونکه ئامازه و مانای کرده وه به هیژتره له نامازه ی وته.

۳- دلدانه وه ی که سانی تر کاتیك تووشی کاره ساتیک ده بن که تووشی پیغه مبهه ره ان هاتوه:

ئه گهر که سی ژیر سهیری بارودۆخی پیغه مبهه ره ان بکات، له تووش بوونیان به نه خۆشی و دهرد و که می سه ره وت و سامان و ئازاردانیان له لایه ن خه لکیه وه، سه رباری پله به رزی و شکۆداریان، ئه وا که سه که به مه دلئ ئه دریته وه و ئارامگر ده بیئت له سه ره ئه و ناخۆشیه ی به سه ری دا دابه زیوه.

۴- بو ئه وه ی خه لکی تر به ناگا بیئنه وه له مه ر بی نرخی دنیا له لایه ن خوای گه وه، کاتیك ده بینن پیغه مبهه ره ان که پشتیان له دنیا کردوه و خۆیان دوور گرتوه له چیژو خۆشیه کانی.

سه رزه نشتی دنیا له هه ندیک ده قدا هاتوه، به لام مه به ستی له و دنیا یه یه که بی نئاگایه له خوای گه وه، و پیویسته ئه م فه رمایشته ی پیغه مبهه ره ی (ﷺ) هه ره به هه مان مه به ست لی کبدریته وه: ((ألا ان الدنيا ملعونة، ملعون ما فيها، الا ذکر الله

(۱) أحمد و بخاري ترمذي و ابن ماجه، له (سعد) یان گپراوته وه و سه حیحه، سهیری: صحیح الجامع ۴۲/۱ بکه.

وما والاه و عالم أو متعلم))^(۱) واته: بیگومان دونیا نه‌فره‌تیه، نه‌وهی تیایدایه به‌هه‌مان شیوه نه‌فره‌تیه، ته‌نھا یادی خواو نه‌وهی هاوشیوهی نه‌و چاکن و زانا و زانستخواز نه‌بن. و یادی خوا واته: (سبحان الله) و (الحمد لله) و (لا اله الا الله) کردن. به‌لام دونیایه‌ک که مروّف بئ ناکا نه‌کات له خوای گه‌وره نه‌وا سه‌رزه‌نشتی ناگریت به‌لکو ستایشی نه‌گریت، و پیویسته نه‌م فه‌رمایشته‌ی پیغه‌مبه‌ر (صَلَاتِ) به‌م پییه لیك بدریته‌وه: ((نعمَ الدنيا مطیةُ المؤمن، بها یصل الی الخیر، و بها ینجو من الشر)) واته: دونیا چاکترین و لآخی سوارییه بو باوه‌ردار، که به‌هوییه‌وه چاکه نه‌نجام ده‌دات و خوئی دوور ده‌گریت له خراپه. و به‌مه‌ش ده‌زانری: دونیا به‌خودی خوئی نه‌ سه‌رزه‌نشست کراوه و نه ستایش کراوه^(۲).

باوه‌ر بوون به پیغه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران

باوه‌ر هیئان به پیغه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران پیویست و فه‌رزه، هه‌روه‌ها باوه‌ر هیئان^(۳) به هه‌موو نه‌و هه‌والانه‌ی که پیغه‌مبه‌ران ده‌یدن به‌راست بزانیت و گوپ‌رایه‌ل بیت بویان له‌و شتانه‌ی فه‌رمانیان پی نه‌کات به کردن یان نه‌کردنی:

أ- خوای گه‌وره فه‌رموویه‌تی: ﴿قُولُوا ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّهِمْ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾^(۱۳۶) البقرة: ۱۳۶. واته: ((نه‌ی په‌یره‌وانی محمد (صَلَاتِ) شیوه " بلین: ئیمه باوه‌رمان به‌خوا هیئاوه و به‌و قورئانه‌ش که دابه‌زیوه

(۱) ترمذی گپ‌راویه‌تیه‌وه له - کتاب الزهد - باب الدنيا ملعون ما فيها الا ذکر الله أو عالم متعلم.

۸۰/۷

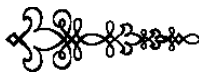
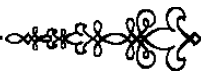
(۲) الدردیر علی الخریدة ۱۰۹-۱۱۰ و الصاوی علیه و البیجوری علی السنوسیة ۴۵-۴۴.

(۳) لوامع الأنوار ۲/۳۶۳.

بۆمان و به‌وه‌ش که دابزیوه بۆ ئیپراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یه‌عقوب و نه‌وه‌کانی یه‌عقوب، هه‌روه‌ها به‌و په‌یامه‌ی که موسا و عیسا هاتوووه به‌و په‌یامانه‌ی که بۆ پیغه‌مبه‌ران به‌گشتی ره‌وانه کراوه له‌لایهن په‌روه‌ردگاریانه‌وه و ئیمه جیاوازی ناکه‌ین له نیوان هیچ کام له‌و پیغه‌مبه‌رانه‌دا، ئیمه هه‌موومان ته‌نها ته‌سلیمی فه‌رمانی په‌روه‌ردگارین).

ب- فه‌رموویه‌تی: ﴿كُلُّ ءَامِنٍ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفِرُّ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ﴾ البقرة: ۲۸۵. واته: (هه‌موویان باوه‌ریان هه‌یه به‌ خ‌واو فریشته‌کانی کتیبه‌کانی و پیغه‌مبه‌ره‌کانی (ده‌ئین) هیچ جیاوازیه‌ک ناکه‌ین له نیوان هیچ پیغه‌مبه‌ریک له پیغه‌مبه‌ره‌کانی خ‌وادا "له‌باوه‌ردا").

ج- خ‌وا‌ی گه‌وره پاداشتیکی مه‌زنی ئاماده کردوووه بۆ ئه‌وانه‌ی باوه‌ریان به‌ سه‌رجه‌م پیغه‌مبه‌ران هی‌ناوه، له‌مباره‌وه فه‌رموویه‌تی: ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفِرُّوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرَهُم بِمَنْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ النساء: ۱۵۲. واته: (ئه‌وانه‌ی باوه‌ریان به‌ خ‌واو پیغه‌مبه‌ره‌کانی هی‌ناوهوه هیچ جو‌ره جیاوازیه‌کیان نه‌کردوووه له نیوان هیچ کامیانداو باوه‌ریان به‌ هه‌موویان هه‌یه، ئا ئه‌وانه له ئاینده‌دا خ‌وا‌ی گه‌وره پاداشتی خ‌ویان ده‌دات، خ‌وا‌ی گه‌وره‌ش هه‌میشه و به‌رده‌وام لیخ‌ۆش بوو میه‌ره‌بانه).

ژماره و ریژهی پیغه مبه ران

خوای گه و ره ئەندازەى بۆ سەر جەم ئەو شتانەى کە خەلکى پێویستیان پێى هەبە کێشاوه، لە لیها تووی و زیرەکی و توانا جیا جیاکان، تا ژیان و گوزەرانیکى خوڤ و بەختە و مەریان بۆ فەراھەم بکات، جا ئەم شتانەى بە تاکەکان بە خشیوه بەو ئەندازەى کە پێویستیان پێى هەبە، بۆ نمونە تاکەکانى هێزى سەربازى - خاوەنى توانا و جەستەى تۆکمە و بەهێز - و دارتاش و ئاستگەر و جوتیار و خاوەن پێشەکان زۆر زۆر، بە ئام کەسانى رابەر و کەسایەتى سەرگردایەتى و زانستى زۆر کەمن، تەنانە ئەوانەى خاوەنى شیوەیهک توانا لیها توون لەیهک بواردا زۆر کەمن، لەبەر ئەمە ریژەى ئەوانەى پێشەروایەتى هزرى جیهان دەکەن و رێنموونى کارن بۆ سەر رێگەى راست، کە پیغه مبه ران و پەيامبه رانن کەمن، چونکە کاریان دەبێتە مایەى سوود بۆ مرفۆفایەتى و پێویستیهکانى دابین دەکات بۆ چەندین نەوهى داها توو و دوور.

جا ئەگەر ئەو فەرموودەیه وەر بگرین، کە ریژەى پیغه مبه ران کە (١٢٤٠٠٠) پیغه مبه ران و (٣١٣) پەيامبه ران. ئەوا دەبینین کە ئەو ریژەیه بە نێسبەت گەلانى جیهان زۆر کەمه، هەر لە سەرەتای بەدیھێنانى مرفۆف تا سەر دەمى پیغه مبه ر محمد صلواته عليه وسلم، هەر ناپیوریت لەگەڵ ئەو نەوه یەک لە دواى یەکانەدا^(١).

بە ئام پێویستە لە باوەر هێنان بە پیغه مبه ران ئەوا ریژەیان دیارى نەکریت و یەکلایى نەکریتەوه^(٢)، چونکە:

(١) مبادئ الاسلام ٣٣.

(٢) دەقى عەرەبیه کەى ئەم رستەیه بەم شیوەیه: (لكن ينبغي في الإيمان بالأنبياء القطع في عدد معين)، پێم وایه (لا) لەم رستەیهدا پەریوه و هەلەگەش دەکریت هەلەى چاپ بێت، لە راستیدا رستەکە ئاوابوو: (لكن لا ينبغي في الإيمان بالأنبياء القطع بصرهم في عدد معين)، هەر کەسیک لە دوو خالەکەى دواى ئەم رستەیه وردببیتەوه ئەو راستیهى بۆ دەر دەکەوێت. (وەرگێر).

۱- به‌لگه‌یه‌کی سه‌لینراو و بپراوه (قطعی) له قورئانه‌وه نه‌هاتوو، ئەو فەرمووده‌یه‌ی له‌وباره‌وش هاتوو^(۱) له باره‌ی رێژه‌ی پێغه‌مبه‌ران فەرمووده‌یه‌کی لاوازه، چونکه: هه‌وائی یه‌ك كه‌سه، یه‌ك كه‌س گێڕاویه‌تی‌ه‌وه‌و ئاماژه (قرینة)‌یه‌کی له‌گه‌لدا نه‌هاتوو که بی‌گه‌یه‌نیت‌ه پله‌ی بره‌ری (قطعی) بوو، چونکه هه‌وائی یه‌ك كه‌س گومان هه‌ئنه‌گریت، و له‌ بواری بی‌روباوه‌ردا هیچ بایه‌خیک بۆ هه‌وائی گوماندار دانانیت.

۲- له‌وانه‌یه‌ ئه‌گه‌ر ژماره‌ی پێغه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران له‌و رێژه‌ دیاری بکړیت، ئەوا ببیت‌ه هۆی به‌ پێغه‌مبه‌ر دانانی که‌سیک که هه‌و نییه‌ یاخود که‌سیک به‌

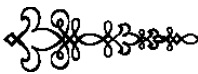
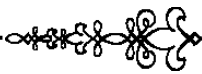
(۱) له (مسندی (أحمد)‌دا له فەرمووده‌ی (أبي ذر) - ره‌زای خ‌وای لی‌بیت - هاتوو، که ئه‌ئیت، وتم: ئەو پێغه‌مبه‌ری خوا ژماره‌ی پێغه‌مبه‌ران چه‌ندنه‌؟ فەرمووی: ((مئة ألف و أربعة و عشرون، الرسل من ذلك ثلاثة و خمسة عشر جما غفيرا)) واته: سه‌دو بیست و چوار هه‌زار، سێ سه‌دو پازده‌یان له‌ناو ئەو رێژه‌ ژۆرده‌ا په‌یامبه‌رن.

(طبرانی) له (المعجم الكبير)‌دا به‌ ده‌رپړینی ((أربعة و عشرون ألفاً)) گێڕاویه‌تی‌ه‌وه، که ئەوه‌ی له‌ گێڕانه‌وه‌که‌ی ئیمامی ئەحمده‌دا دیار نه‌بوو ده‌ریخست.

خولگه‌ی ئەم فەرمووده‌یه له‌سه‌ر (علی بن یزید) که لاوازه. المسامرة ۲۲۶.

ئەم فەرمووده‌یه ده‌رپړینیکی تری هه‌یه که (صحیح‌ی (ابن حبان)‌دا هاتوو، که ژماره‌ی په‌یامبه‌ران له‌ویدا: ((سې سه‌دو سێزده‌یه)) / لوامع الأنوار ۲/ ۲۵۸.

ولي الدين العراقي داوه له‌سه‌ر ئەم فەرمووده‌یه، کۆمه‌ئیک له‌وانه‌ی فەرمووده له‌به‌رکار (حفاظان به‌ریه‌رچی (ابن حبان)‌یان داوه‌ته‌وه‌و پ‌ه‌خنه‌یان لێ گرتوو له‌وه‌ی ئەو فەرمووده‌یه‌ی به‌ راست و صحیح داناوه / لوامع الأنوار ۲/ ۲۶۴ ئەو فەرمووده‌یه چه‌ند ده‌رپړین و سه‌نه‌دیکی تر هه‌ن له (مسندی (أحمد) و (بزار) و (الأوسط‌ی (طبرانی)‌دا که له (مجمع الزوائد)‌دا باسی کردوو،/ المسامرة ۲۲۶ و (ابن قطلوبغا) هه‌واله‌که‌ی له‌ گێڕه‌ره‌وه‌کانیه‌وه هیناوه که (اسحاق بن راهویه) و (ابن أبي شيببة) و (محمد بن أبي عمر) و (أبي يعلى) / ابن قطلوبغا على المسامرة ۲۲۵.

پیغمبهر دانهنری که پیغمبهره ^(۱).

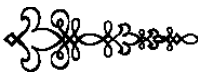
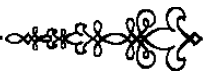
بهلام قورئانی پیروز ناوی بیست و پینجی لهوان هیناوه، که بریتین له: (ئادهم، ئیدریس، نوح، هود، صالح، ئیبراهیم، لوط، ئیسماعیل، ئیسهحاق، یهعقوب، یوسف، شوعهیب، ئه یوب، ذو الکفل، موسا، هارون، سولهیمان، داود، ئیلیاس، الیسع، یونس، زهکریا، یهحیا، عیسا و محمد صلوات الله علیهم).

به درۆخستنهووی پیغمبهران یاخود بهووی کهم و کوریان ههیه بی باوهری و کوفره

پیغمبهران ههموویان لهیهک شتدا کوډهبنهوه، ئهویش: پیغمبهرایهتی و پهیامداریهه.

بۆیه سهرحهم زانایانی نیسلام کوکن لهسهه ئهوهی کهسیک بی باوهره ئهگهر پیغمبهریک به درۆ بخاتهوه که پیغمبهرایهتیهکهی دیاربییت، بهههمان شیوه ههر کهسی توانج و تانهوتهشهر له پیغمبهریک بدات یان وابزانیت کهموکری ههیه ئهوا ئهوه کهسه بی باوهره و پیویسته به بکوژیت بهدهقی قورئانی پیروز: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۗ﴾ (۱۵۰) ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۗ﴾ (۱۵۱) النساء: ۱۵۰-۱۵۱. واته: (بیگومان ئهوانهی باوهر بهخواو پیغمبهران ناهین و دهیانهویت جیاوازی بکهن له نیوان خواو پیغمبهرهکانیدا" گوایه باوهریان بهخوا ههیه، بهلام باوهریان به پیغمبهر نییه"، (یاخود) دهلین: باوهر دههینین بهههندیک له پیغمبهران و باوهر بهههندیکیان ناهینین و دهیانهویت لهو نیوانههاریگه و بهرنامهیهک بۆ خویمان بهدهست بینن. ئا

(۱) شرح المقاصد ۱۹۸/۲ و شرح العقائد التفسیة ۱۳۵-۱۳۶ و المسایرة و المسامرة علیها ۲۲۵ و الدردير على الخریدة ۱۱۹ و لوامع الأنوار ۲/۲۵۸.

ئەو جۆر كەسانە بەپراستی هەر بئى باوەرپن و بۆ بئى باوەرپان سزايەكى سەر شۆر كەرمان نامادە كر دووہ).

كارى پيغەمبەران و رەوانە كرانيان بۆ هەموو كەلانى جيهان بە تىكرائى

پيغەمبەران و پەيامبەران رينمايى مرؤف دەكەن بۆ سەر رينگاي راست، خاوەنى ئەو ياسا و ريساينەن كە پاكسازى دەكەن و چارهى كيشە ماددى و رۆحيەكان ئەكەن و مژدەى بەهەشت ئەدەن بە كەسى پاريزگار و تەقوادر و هەرپەشەى ئاگرى دۆزەخ لە كەسانى گەندەل و بئى باوەر دەكەن، ئەو پيداويستىە دونيايانە بۆ خەلكى دابىن دەكەن كە پيويستيان پي دەبى لە كاروبارى دين و دونيادا.

خوای گەورە پيغەمبەرانى بۆ گشت ئوممەتەكانى جيهانى رەوانە كر دووہ، جا هەر ئوممەتتيك پەيامبەرى خويان هەبوو، ئەگەر خوای گەورە بەئيمەيشى رانەگەياند بيئت، بە بەلگەى ئەم فەرمايشتەى خوای گەورە:

أ- ﴿وَأَنَّ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ فاطر: ۲۴. واتە: (بيگومان هيج گەل و نەتەوہيەكيش نەبوو فرستادە و بيدار كەرەوہيەكى بۆ رەوانە نەكرابيت).

ب- ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ۳۶. واتە: (سویند بەخوا بيگومان ئيمە لەناو هەر گەل و نەتەوہيەكدا پيغەمبەريكمان رەوانە كر دووہ و پيمان راگەياندووہ كە پييان بلييت: تەنھا خوا بپەرستن، خۆتان دوورە پەريز بگرن لە هەموو جۆرە پەرستراويكى تر).

پ- ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمَمَةٍ رَسُولًا يَلُؤُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾ القصص: ۵۹. واتە: (بەروردگارى تۆ هيج و لات و شاريكى كاوڵ نەكر دووہ، تا لە پايتەختەكەيدا پيغەمبەريكى نەنارد بيئت كە نايەتەكانى ئيمەى بەسەردا بخوينيتهوہ، وەنەبيت ئيمە شارو و لاتانمان كاوڵ كرديت بەبئى هۆ، مەگەر كاتيك نەبيت كە دانيشتوانى ستەمكار بوون).

تیکرای ئەم ده‌قانه به‌لگهن له‌سه‌ر ئەوه‌ی ره‌وانه‌ی کردنی پی‌غه‌مبه‌ران، کورت نه‌بۆته‌وه له ئوممه‌تیکی دیاریکراودا یان له شوپێکی دیاریکراودا، وه‌ك: دوورگه‌ی عه‌ره‌بی.

قورئانی پیرۆز و کتیبه‌ ئاسمانیه‌کانی تر

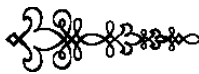
بنچینه و ره‌گ و ریشه سه‌ره‌که‌یه‌کانی په‌یامه‌ ئاسمانیه‌کان و بیروباوه‌رو نامانجه‌کانیان یه‌ك شتن، که بریتیه‌ له: پینمایی و ئاراسته‌کردنی مرؤف بۆ رینگای چاکه‌کاری و سه‌ره‌که‌وتن.

خوای پایه‌به‌رز فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ﴾ الشوری: ۱۳. واته: (رێبازی نایین و به‌رنامه‌ی ژبانی بۆ داناون، ئەوه‌ی که فه‌رمانی پیکردوو‌ه به - نوح -، هه‌ر به‌و شیوه‌یه قورئانیشی بۆ تۆ ئە‌ی محمد (ﷺ) وه‌حی و نیگای کردوو‌ه به ئیبراهیم و موسا و عیسا‌شمان ر‌اگه‌یاندوو‌ه که رێبازی ناین و یه‌کخو‌اناسی به‌رنه‌ده‌ن و له‌سه‌ری پایه‌دار بن).

هه‌روه‌ها فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿فَإِنْ نُنزِّلُ غَمًّا فِي سَيِّءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ النساء: ۵۹. واته: (خۆ ئە‌گه‌ر له شتیکدا بوو به‌کێشه‌تان ده‌رباره‌ی حوکمی خوایی، ئەوه‌ ئەو کێشه‌یه‌ بگێرنه‌وه بۆ لای خواو پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی (ﷺ)).

بۆیه قورئانی پیرۆز داوای کردوو‌ه که باوه‌ر به‌هه‌موو پی‌غه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران بینین ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ البقرة: ۴. واته: (ئه‌وانه‌ی باوه‌ر ده‌هینن به‌و "په‌یامه‌ی" که بۆ تۆ "ئه‌ی محمد (ﷺ)" دابه‌زی‌نراوه و به‌و په‌یامانه‌ش که بۆ "پی‌غه‌مبه‌ران" ی پێش تۆ دابه‌زی‌نراوه).

به‌لام ئەو باوه‌ره‌ی که به‌پێی شه‌رع له ئیمه‌ داواکراوه، که هه‌مان بێت به‌ کتیبه‌ ئاسمانیه‌کان (به‌ ئینجیل و ته‌ورات و زه‌بووره‌وه) ئە‌وا مه‌به‌ست لێی ئەوه‌یه که

بروامان و ابیت که ئەم کتیبانه له‌لایهن خواوه هاتوون و راست بوونه و تهنها بۆ ئەو مەبەسته هاتوون، که قورئانیش به‌هه‌مان شیوه بۆ ته‌واو کردنی هاتوو. جا هه‌رچی له‌و کتیبانه هات و پێچه‌وانه‌ی قورئانی پیرۆز بوو، ئەوا بۆ هیچ گومانیک دەستکاری کراوه و بایه‌خی بۆ دانانریت.

ئا لێ‌روه پێ‌ویسته گرن‌گترین ئەو حیا‌وازیانه روون بکه‌ینه‌وه که قورئان له‌گه‌ڵ کتیبه‌ ناسمانیه‌کانی تر هه‌یه‌تی، ئەمه‌ش له‌م خا‌لانه‌ی خواره‌وه ده‌یخه‌ینه‌روو:
 ۱- ئەو کتیبانه‌ی که پێش قورئان دابه‌زیون ئەوا وینه‌و دانه (نسخه) ئەصلیه‌که‌ی نه‌ماوه، به‌لکو تهنها وه‌رگیردراوه‌که‌ی ماوه.

به‌لام قورئان به‌و دهر‌بهرین و وشانه‌ی پارێزراوه که خ‌وای گه‌وره بۆ پێغه‌مبه‌ری (ﷺ) ره‌وانه کردوووه به‌ شیوه‌یه‌کی موته‌واتر^(۱) پێمان گه‌یشتوووه.

۲- وته‌ی هه‌ندئ خه‌لکی وه‌ك شه‌رع‌زانان و توێژه‌ره‌وان (مفسرین) یاخود میژووناسان ئاویته‌ بووه به‌م کتیبانه. به‌لام قورئانی پیرۆز هیچ وته‌یه‌کی تیکه‌ڵ نه‌کردوووه و تهنانه‌ت فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ریشی تیکه‌ڵ نه‌بووه. بۆیه پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ سه‌ره‌تای دابه‌زینی قورئان رێگری کرد له‌ نووسینی فه‌رمووده، تا تیکه‌ڵ نه‌بیت به‌ فه‌رمایشته‌کانی قورئانی پیرۆز. هه‌روه‌ك زانراوه کتیبه‌کانی (ته‌فسیر) و (فه‌رمووده) و (فیقه) ته‌واو سه‌ربه‌خۆن و حیا‌وازن له‌ قورئانی پیرۆز.

(۱) التواتر، له‌ زمانه‌وانیدا بریتیه له: به‌د‌وای یه‌کدا هاتن، ده‌لئیت: (تواتر المطر) واته: بارانه‌که به‌د‌وای یه‌کدا ده‌هاته خواره‌وه، موته‌واتر: ناوی کارایه(اسم فاعل) که له ته‌واتره‌وه هاتوو، بریتیه له‌و که‌سه‌ی که به‌د‌واداچوون ده‌کات.

فه‌رمووده‌ی موته‌واتر له‌ زاراوه‌ی فه‌رمووده‌ناسان دا: بریتیه له‌وه‌ی که ژماره‌یه‌کی زۆر که‌س فه‌رمایشتیک بگێرنه‌وه به‌جۆرێک که به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ك دووره له‌ نه‌ریت و عاده‌ت که ئەمانه له‌سه‌ر درۆ کۆببنه‌وه هه‌ر له‌سه‌ره‌تای سه‌نده‌که تا کۆتاییه‌که‌یشی پشتی به‌سه‌تیبیت به‌شتیکی به‌ره‌ست (به‌ره‌ست وه‌کو بیستن و هاوشیوه‌کانی). (بۆ ئەم پێناسه‌یه که‌م و زۆر سوودم بینیوه له: مباحث في علوم الحديث: مناع القطان. وه‌رگیر).

۳- هیچ کەسێک نەیتوانیوە، کە بە بەلگەبەهکی میژووی هیج یەکیەک لەو کتیبانەیی کە هەن بەسەلمیڤنیت کە دابەزیوە بۆ ئەو پیغەمبەرەیی کە کتیبەهکی دەدریتە پالی. هەرۆک ئەو کاتەیی کە کتیبەهگەش دابەزیوە دیاری نەکراوە.

سەبارەت بە قورئان، ئەوا میژوو بە بەلگە گومان هەلنەگرەکانی ئەو هەیی سەلماندوو کە دابەزیوە بۆ سەر محمد (ﷺ) و هەندئ لە ئایەتەکانیشی شوینی دابەزینیان دیاریکراوە.

۴- ئەو زمانە کۆنانەیی کتیبە ئاسمانیە کۆنەکان، بۆ ماوەبەهکی دوورە کە لە ناوچوون و کەسێک نابینین کە پیی بدوویت و تەنانەت ئەو هەیی تیشی ئەگات زۆر کەمە.

۵- بەلام زمانی قورئانی پیرۆز، زمانیکی زیندوووە تا ئیستا سەدان ملیۆن موسلمان لە گشت شوینە جیا جیاکانی جیهان پیی دەدوین.

۵- یاسا و رپساکانی سەرجهەم کتیبە کۆنەکان - هەرۆک لە کاتی خویندەنەویدا بەدەرەدەکەویت - تاییبەت بوونە بەو کات و ئوممەتەیی کە کتیبەهکی تیایدا دابەزیوە بۆ دابین کردنی پیداوپیستیهکانی و بەپیی بارودۆخەکە دابەزیوە. لەکاتییدا یاسا و حوکمەکانی قورئان گشتین بۆ سەرجهەم خەلکی و بۆ هەموو سەردەمی.

۶- هەموو کتیبە کۆنەکان ئەگەرچی بانگەوازی تیدایە بۆ چاکە و خیر و چاکسازی و رەوشت بەرز، بەلام لەگەڵ ئەو هەشدا چاکەکاری هەرە پلەبەرزەیی لەخۆ نەگرتوو.

بەلام قورئانی پیرۆز هەموو لایەنەکانی چاکەیی لەخۆ گرتوو بە کاملی، جا لە کتیبەکانی پیشوودا هاتبیت یان نا.

۷- دەستکاری کتیبە کۆنەکان کراوە (۱) شتانیک لەو کتیبانەدا هەن کە یەکنەگاریت

(۱) سەیری ئەو بەشە بکە کە زانای گەورە (رحمة الله الهندي) لە کتیبەهکییدا (اظهار الحق) دا نووسیویەتی کە لە میانەیدا دەستکاریکرا کتیبە ئاسمانیەکانی پیش قورئانی سەلماندوو.

یه‌کنگریت له‌گه‌ل عه‌قل و به‌لکو له‌سه‌ر سته‌مه‌وه وه‌ستاوه‌و شتی پر‌وپوچ له‌خوی ده‌گریت.

به‌لام قورئان، هه‌ر هه‌مووی چاکه‌یه و پاک و دووره له هه‌موو شتیکی خراب و ناشیاو نابه‌جی و شتیکی نییه که له‌گه‌ل عه‌قل تیک بگریت^(۱).

۸- شه‌ریعه‌ته کۆنه‌کان زیاتر تایبه‌تمه‌ند بوون به چاره‌سه‌ری رۆحی، به‌لام شه‌ریعه‌تی نیسلامی بنه‌مای وای دارپشت که ده‌سه‌ته‌به‌رگه‌ره له‌وه‌ی چاره‌سه‌ری کیشه‌کانی مرۆف ده‌کات و پیداو‌یستیه ماددی و رۆحیه‌کانی له هه‌موو کات و شوینیکا دابین ده‌کات.

ئا ئه‌مه ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه بوون که له‌به‌ر ئه‌مانه فه‌رمان به‌خه‌لکی کراوه که ته‌نها شوینی قورئان بکه‌ون و به‌س.

(۱) بېروانه: مبادئ الاسلام - سيد أبي الأعلى المودودي ۸۰ - ۸۳.

باسی دووهم تاییه تەندیبەکانی پیڤەمبەریتی

سیفەتەکانی پەيامبەران و پیڤەمبەران

خوای گەوره هەندئ لێهاتووی تایبەتی، بەشیوازیکی فیتەتی، لە سروشتی هەندئ خەلکیدا داناوه وهك هیزو هۆنراوهو هونەر.... که بەهۆیەوه لە خەلکی تر بەهێزتره. و لێهاتووی و کارامەیی بەرزى داووتە پیڤەمبەران و پەيامبەران بۆ رابەراییەتی و سەرکردایەتی کردنی خەلکی و پێنمایی کردنیان بۆ سەر رێگای راست، بۆیە ناوبراوان خاوەنی هەموو سیفەتیکی چاکن و دوورن لە هەموو ئەو کەمووکوری و کرچ و کالیانەى که لەوان ناوەشیتهوه.

سیفەتەکانی پیڤەمبەران و پەيامبەران بریتین لەمانە:

سیفەتی یەكەم پاریزراوی (العصمة)

پاریزراوی (العصمة) لە زمانەوانیدا: بریتیه لە پاراستن و پاریزراو بوون. لە زاراوەشدا: میهرەبانی و بە بەزەیی و بە خەششێکی خواییه. که مرؤف بەرهو چاکه کیش دەکات و دووری ئەخاتەوه لە خراپه، لەگەڵ ئەوهی کەسهکه هەر سەرپشک و خاوەن ویسته، تا پرۆسهی تاقیکردنەوهکه هەر بیتهجی^(۱).
یاخود بە پێناسەیهکی تر:

بریتیه لەوهی خوای گەوره تاوان و گوناھ لە کەسهکان دروست نهکات^(۲).
جا گوناھهکه چ گەوره یان بچوک بیته.

(۱) المسامرة ۲۲۹.

(۲) الدواني على العقيدة العنصرية ۲/۲۷۹ و المواقف ۵۷۵.

جۆری یهکه م

پاریزراوی له گوناھی گهوره

گوناھه گهورهکان چه نده پیناسهیهکی جیا جیا یان ههیه، راسترینیان:

گوناھی گهوره بریتیه له: هه موو ئه و تاوانانهی که به هوی ئه نجامدانی سزا (حه دی) لی دهرئه کړی یا خود هه ره شهی ئاگری دۆزه له ئه نجامدهرانی کرابوو یان باسی نه فهدت یا خود تورهبی کرابوو له مه پ ئه نجامدهرانی.

به ئام گوناھه بچوکه کان بریتیه لهو: تاوانانهی که سزای دونیایی له سه ر نه بیئت و هه ره شهی لینه کرابی له دوا پۆژدا^(۱).

یهکه م: پاریزراو بوون له کوفرو بی باوه پی:

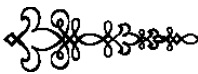
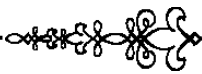
زۆربهی موسلمانان کوکن، له سه ر ئه وهی که پیغه مبه ران (سه لامیان لی بیئت) پاریزراون له کوفرو بی باوه پی، بهر له وهی سروش و نیگیان بو بیئت و پاش سروش بو هاتنیشیان، ته نانهت له ته مه نی مندالیشدا پاریزراون له کوفرو بی باوه پی، چونکه له م ته مه نه دا شوینکه وتهی دایک و باوکیان، ئه وانیش باوه پیان به خوا هه بووه و حه قیقهت و راستیان ناسیوه، بۆیه له ته مه نی مندالیشدا هه ر دوور بوونه له کوفر^(۲).

دوهه م: پاریزراو بوون له درۆ کردن:

راستگویی (الصدق): بریتیه له وهی حوکمی هه واله که یه کگر و یه ک شت بیئت له گه ل بارودۆخ و واقیعدا.
راستگویی، سی جۆری هه یه:

(۱) شرح العقیده الطحاویة - ابن أبي العز ۳۵۶ و الشوری بین النظرية و التطبيق - فحطان الدوري ۱۱۴-۱۱۵.

(۲) ابن قلوبغا علی المسایرة ۲۲۷-۲۲۸ سه یری ئه مانه ش بکه: الدوانی: سه رچاوهی پیشو، و شرح العقائد النسفیة - التفتازانی ۱۳۶ و شرح المقاصد ۱۹۳/۲، و المواقف ۵۶۷ و لوامع الأنوار ۳۰۴/۲.

۱- راستگویی له بانگه‌شهی په‌یام‌به‌رایه‌تی دا.

۲- راستگویی له‌و حوکم و یاسا و رپ‌سیان‌ه‌ی که له‌لایهن خواوه هیناویانه و به‌ خه‌لکه‌که‌ی راده‌گه‌یه‌نن.

۴- راستگویی له هم‌مو و نه‌و فه‌رمایش‌تانه‌ی ده‌یکهن له‌باره‌ی کاروباری دونیاوه^(۱).
په‌یچه‌وانه‌که‌یشی: درۆیه.

هه‌رگیز په‌یغه‌مبه‌ران درۆ ناکهن به‌ نه‌نقه‌ست، هه‌روه‌ک چۆن گشت تاقمه‌ خواهن بانگه‌وازه‌دکان له‌سه‌ر نه‌مه‌ کوکن، و زۆربه‌ی زانایان پ‌ییان وایه‌ که هه‌رگیز په‌یغه‌مبه‌ران درۆ ناکهن به‌ هۆی له‌بیر چوونه‌وه‌و هه‌له‌وه‌. نه‌م پایه‌ کوئه‌گه‌ و راست و ریکه‌ هه‌روه‌ک زانا لیکۆ‌له‌ره‌دکان نه‌مه‌یان سه‌لماندووه^(۲).

به‌لگه‌ی عه‌قلی له‌سه‌ر راستگویی په‌یغه‌مبه‌ران:

أ- نه‌گه‌ر دروست بووبایه‌ بۆ په‌یغه‌مبه‌ران درۆ بکه‌ن، نه‌وا نه‌و کاته‌ هه‌والی خوای گه‌وره‌ درۆی تینه‌که‌ه‌وت، نه‌مه‌ش هه‌رگیز نابیت، چونکه‌ خوای گه‌وره‌ راستگویی نه‌وانی به‌ جه‌ندین موعجیزه‌و ده‌راسا سه‌لماندووه^(۳).

ب- درۆ تاوان و گونا‌هه‌، په‌یغه‌مبه‌رانیش له‌ تاوان پاریزراون.

پ- نه‌گه‌ر درۆیان بکه‌ردایه‌، خه‌لکیش نه‌وه‌ی بزانیایه‌ که درۆزنن، نه‌وا سوودی په‌یام‌به‌رایه‌تی و په‌یام‌داری نه‌ده‌ما^(۴).

به‌لگه‌ی نه‌قلی له‌سه‌ر راستگوییان:

أ- خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝۱﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿۴﴾

النجم: ۲- ۴. واته: (قسه‌و گوفتاریشی "نه‌وه‌ی که قورئانه" له‌ ئاره‌زوو بازی و هه‌واو

(۱) رسالة في التوحيد - الطائي 67 و الدردير 105.

(۲) المواقف 567 و الدواني 279/2 و شرح العقائد النسفية 136 و لوامع الأنوار 307/2 و الوسيلة 695.

(۳) المواقف و الدردير و الطائي و لوامع الأنوار سه‌رچاوه‌کانی پ‌یشوو، و الباجوري في شرح الجوهرة 24/2.

(۴) رسالة في التوحيد، سه‌رچاوه‌ی پ‌یشوو.

هه‌وه‌سه‌وه نییه. ئەمە‌ی که رای ده‌گه‌یه‌نیت تهنه‌ا نیگاو وه‌حی خوا‌ییه).

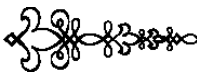
ب- خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رم‌وویت: ﴿ وَصَدَقَ الْمَرْسُوتُ ﴾ یس: ۵۲. واته: (پ‌یغه‌مبه‌رانیش له هه‌والدانیان راستیان کردوو).

پ- خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رم‌وویت: ﴿ وَلَوْ نَقُولَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَابِلِ ﴾ ٤٤ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ الحاقه: ٤٤ - ٤٧. واته: (خ‌و ئەگه‌ر محمد ﷺ هه‌ندیک قسه‌و گو‌فتار به‌ده‌م ئی‌مه‌وه هه‌لبه‌ستایه. ئەوه به‌هی‌زو ده‌سه‌لاتی خ‌ۆمان ده‌مانگرت. له‌وه‌دوا ره‌گی دل‌ی ده‌بچ‌پ‌نین و ده‌یمرینین. ئەوسا ه‌یچ که‌سیک نییه له ئی‌وه به‌ره‌به‌ست و به‌رگری بکات له ئی‌مه).

ت- له فه‌رم‌ووهدا هاتوو، وتیان: ئە‌ی پ‌یغه‌مبه‌ری خ‌وا ((انک تدا‌عبنا)) واته: تۆ گالته‌مان له‌گه‌ل ده‌که‌ی، ئە‌ویش فه‌رم‌وو‌ی: ((إني لا أقول الا حقا)) واته: من تهنه‌ا قسه‌ی راست و حه‌ق ئە‌لیم.

ئینجا ئە‌و شته‌ی له‌ رووکه‌شدا وائه‌گه‌یه‌نیت که پ‌یغه‌مبه‌ران جار جار در‌ۆیان کردوو، هه‌روه‌ک له‌بارە‌ی به‌سه‌رهاتی پ‌یغه‌مبه‌ر ئی‌براهیم (سه‌لامی لی بی‌ت) هاتوو، کاتی‌ک بته‌کانی شکاند و تهنه‌ا بته‌ گه‌وره‌که‌ی ه‌یشته‌وه، جا که پرس‌یاری لی ک‌ررا ﴿ قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِشَاهَتِنَا يَا بُرْهَيْمُ ﴾ ٦٢ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ، كَرِهْتُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ الأنبياء: ٦٢ - ٦٣. واته: (وتیان: باشه، ئە‌ی ئی‌براهیم نایا تۆ ئە‌مه‌ت کردوو به‌ خ‌واکانمان؟! ئی‌براهیم وتی: نه‌خ‌یر؛ هه‌ر کاری ئە‌و بته‌ زله‌یه، ده‌ لی‌یان بپ‌رسن ئە‌گه‌ر قسه‌ ده‌که‌ن و تی ده‌گه‌ن). جا ئە‌مه‌ که به‌ رووکه‌ش به‌ در‌ۆ دهرئه‌که‌وویت ئە‌وا وا ته‌ئویل ئە‌ه‌ریت و لی‌ک ئە‌دریته‌وه که مه‌به‌ستی پ‌یغه‌مبه‌ر ئی‌براهیم (سه‌لامی لی بی‌ت) سه‌ره‌نش‌ت کردن و گالته‌ پ‌یکردن‌یان بووه، چونکه‌ تهنه‌ا و تهنه‌ا پ‌یغه‌مبه‌ر ئی‌براهیم له‌لای بته‌کان بوو جا چ سوودیک‌ی هه‌یه بپ‌رسن ک‌ی بته‌کانی ئی‌مه‌ی شکاندوو^(١)؟

(١) الصاوي على الدردير ١٠٥ و تفسير البيضاوي ٢٢١.

وتراوه واتای فهرمایشته که ی ئیبراهیم نه وهیه: که له بته گان بپرسن، چونکه نه گهر بدوین درۆ ناکهن، جا نه گهر نه دوین نهوا ئیبراهیم نه نجامدەری کاره که نه بووه. له ناوهرۆکی نهو قسه یه شدا پیغه مبهەر ئیبراهیم دان دهنیت به وهی که خو ی بکه ره که بووه. نه م وتهیه ی له بواری توانج و په لاره (معارض) ه و له په لار تیگرتیشدا هیچ نرخیک بو درۆ دانانریت، و ههر نه مه شه که (قرطبی^(۱)) به راستی داناوو قسه ی تریش له م باره وه گوتراوه^(۲).

سیبیه م: پارێزراو بوون له گونا هه گه وه ره کانی تر:

لیرده دا بارودۆخی نه نجامدانی گونا هه ی گه وه ره، له لایهن پیغه مبههران و په یامبههران، چ پیش یا خود پاش نیگا و سروش بو هاتنیان روون ده که ی نه وه. **قوناغی پیش پیغه مبههرایه تی:**

پیغه مبههران بهر له قوناغی پیغه مبههرایه تی پارێزراون له گونا هه ی گه وه ره، که ده بیته هۆی دوور که وتنه وه ی خه لگی لییان، نه مه ش وه ک خرا په کاری دایکان و باوکان^(۳).

قوناغی دوای پیغه مبههرایه تی:

پارێزراون له نه نجامدانی تاوانی گه وه ره به نه نقه ست، نه مه بو چوونی زۆر به ی پیشه واو گه وه زانا لیکۆ له ره کانه. و به هه مان شیوه ش پارێزراون که به هۆی له بیر چوونه وه یان به ته ئویلی هه له وه گونا هه ی گه وه ره نه نجام بدن، نه مه بو چوونی راست

و فهرمووده ی (المداعبه) له (سنن الترمذی) هاتوو، له: کتاب البر - ما جاء فی المزاح ۲۰۶/۶ و نه مه فهرمووده یه کی (حسن الصحیح) ه.

(۱) تفسیر القرطبی ۴۳۰/۶.

(۲) تفسیر البیضاوی و سهراوه ی پیشوو و تهفسیره کانی تر.

(۳) شرح العقائد النسفیة - التفتازانی ۱۳۶ و الدوانی ۲۷۹/۲ که وه ریگرتوو له شرح العقائد. و سهیری چه ند بو چوونیکی تر بکه له: المواقف ۵۶۸ و الدوانی علی الوسیلة ۶۹۵.

و دروسته لهم بارهیه وه^(۱).

جوړی دووهم پاریزراوی له گوناھی بچوک

گوناھی بچوک دوو جوړن:

ا- ئەو گوناوه بچوکانه ی که بئ نرخن و زور خراپن که نه انجامد ره که ی دهباته پیزی کهسانی بئ نرخ و کهم، وهک دزی دنکیک یاخود پارویک یاخود تهرازوبازی کردن به خورمایهک.

جا پیغه مبهران لهم جوړه گوناهانه پاریزراون. پیش پیغه مبهرایه تی^(۲) و دوا ی رهوانه کرانیشیان و لهکاتی پیغه مبهرایه تی دا لئی پاریزراون، ئەم جوړه کاره بئ نرخانه نه به نه نقهست و نه بههوی لهبیر چوونه وه ئەم تاوانه بچوکانه نه انجام نادن، بۆچوونه کان کۆکن لهسهر ئەمه^(۳).

ب- گوناوه بچوکهکانی تر:

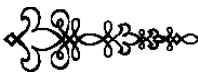
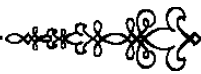
پیغه مبهران پیش رهوانه کرانیان پاریزراو نین لئی چ به نه نقهست و چ بههوی لهبیر کردنه وه.

بهلام دوا ی رهوانه کرانیان و له قوناعی پیغه مبهرایه تی پاریزراون، لهوه ی به نه نقهست ئەم جوړه تاوانه بکهن، بهلام نهگری بههوی لهبیر چوونه وه گوناھی لهوجوده نه انجام بدن، بهلام بهردهوام نابین لهسهر گوناوهکه و خوا ی گهورهش رایان ناگریت لهسهر ئەم حالته، بهلکو ناگادار دهگرینه وه و نهوانیش به ناگا دینه وه. و ئەمه بۆچوونی زانا لیکۆلهرهکان و فهرمووده ناسان و پیشینه چاکهکانه (السلف

(۱) المواظف ۵۶۷ و الوسيلة سهرچاوهی پیشوو و بهراوردی بکه به شرح العقائد - التفتازانی ۱۳۶.

(۲) شرح العقائد - التفتازانی و شرح الدواني، سهرچاوهکانی پیشوو.

(۳) المواظف و شرح العقائد و الوسيلة سهرچاوهکانی پیشوو، و المسامرة ۲۲۲.

الصالح^(۱) له بهر ئەم فەرماشتهی پێغه مبهەر (ﷺ): ((انما أنا بشرٌ أنسى كما تنسون، فاذا نسيت فذكروني)) بخاری و مسلم^(۲) و جگه له وانیش دریا نهی ناوه. واته: (منیش مرۆفم شت له بیر ئەکههه چۆن ئیوه شت له بیر ئەکههه، جا ئەگه شتێکم له بیر کرد به بیرم بێننهوه).

به لگه ی پارێزراوی پێغه مبههران

زانایان به لگه ی زۆریان هیناوه تهوه له سه ر پارێزراوی پێغه مبههران:

۱- ئەگه ر پێغه مبههران گونا هیا ن بکرد بو با، ئەوا دروست نه ده بوو خه لگی شوینیان بکه ون له بهر گونا هه کانیان، سه رباری ئەوه ی شوینکه وتنیان پنیوست و فه رزه، به به لگه ی یه کدهنگی و له بهر ئەم فەرماشته ی خوا ی گه وره ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ آل عمران: ۳۱. واته: ((ئه ی پێغه مبه ره (ﷺ) به ئیمانداران "بلی: ئەگه ر ئیوه خواتان خۆش ده ویت ده شوینی من بکه ون و له فه رمانی من درمه چن).

۲- ئەگه ر گونا هیا ن کربا، ئەوا شایه تی و گه واهیه که یان ودر نه ده گیرا، چونکه به یه کدهنگی زانایان که سی لاسارو تاوانکار شایه تی لئ ودر ناگیریت، و به به لگه ی ئەم فەرماشته ی خوا ی به رز: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ الحجرات: ۶. واته: (ئه ی ئەوانه ی باوه رتان هیناوه ئەگه ر که سیکی متمانه پی نه کرا و هه واییکی گرنگی بو هینان؛ خیرا بروای پی مه کههه، به لگو سه رنج بدن، لی بکو ئنه وه تا

(۱) الدواني ۲/۲۷۹ و شرح المقاصد ۲/۱۹۲ و الواقف و شرحه ۵۶۸ و لوا مع الأنوار ۲/۳۰۴ و المسایرة و المسامرة عليها ۲۳۲ و چه ند راو بو چوونیکی تر هه ن له م سه رچا وانه دا و له: شرح العقائد ۱۳۶ الوسیلة ۶۹۵.

(۲) المسایرة و المسامرة عليها ۲۳۴. که میك بهر له مه چونیه تی ده رهینان و ته خریجی فه رمووده که مان خسته روو.

بۆتان روون دهبیتهوه). چونکه ئەو کەسەى شایه‌تى لى وهرنه‌گیریت له‌سه‌ر شتیکی بى بایه‌خى له‌ناوچووی دونیا، ئەوا چۆن گوئى بۆشایه‌تیه‌که‌ى ده‌گیریت له‌ نایینی تۆکمە و پیرۆزدا؟

۳- ئەگەر گوناھیان بگردایه، ئەوا پىویست ده‌بوو پىگریان لى بکریت و به‌تووندى قه‌ده‌غه بکرین، له‌به‌ر ئەوه‌ى به‌شیوه‌یه‌کى گشتى پىویست و فه‌رزه فه‌رمان به‌ چاکه و پىگری له‌ خراپه بکریت. بىگومان پىگری کردن له‌ پىغه‌مبه‌ران نازاردانیانه، نازار دانیشیان به‌ یه‌کده‌نگى زانیایان چه‌رامه، هه‌روه‌ک خواى گه‌وره له‌م باره‌وه ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا﴾ (الأحزاب: ۵۷). واته (بىگومان ئەوانه‌ى نازارى خواو پىغه‌مبه‌ره‌که‌ى ده‌ده‌ن خوا نه‌فرینی لى کردوون له‌ دونیا و قیامه‌تدا سزایه‌کى زۆر خه‌جائه‌ت ناوه‌رو سه‌رشۆرکه‌ریشى بۆ ئاماده کردوون).

۴- ئەگەر گوناھیان کردبووبا، ئەوا شیاوی سزاو لۆمه‌و سه‌رزهنشت ده‌بوون، چونکه به‌شیوه‌یه‌کى گشتى ده‌چوونه ژیر ئەم فه‌رمایشته‌ى خواى گه‌وره: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾ (الجن: ۲۳). واته: (ئه‌وه‌ى له‌ خواو پىغه‌مبه‌ره‌که‌ى یاخى بییت، ئەوه‌ با دنیایا بییت که دۆزخى بۆ ئاماده کراوه بۆ هه‌میشه و هه‌تا هه‌تایى). ئەم فه‌رمایشته: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ نَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ (البقرة: ۴۴). ("که‌ى ئەوه‌ پراسته" فه‌رمانى چاکه به‌ خه‌لکى بده‌ن و خۆتان فه‌رامۆش بکه‌ن؟! له‌ کاتیکدا خۆ ئیوه‌ کتیبى خوا - ته‌ورات - ده‌خویننه‌وه). به‌لام پىغه‌مبه‌ران به‌ یه‌کده‌نگى زانیایان له‌م جوړه شتانه زۆر دوورن، چونکه شتى زۆر قیژه‌وون.

۵- فه‌رمایشته‌که‌ى خواى گه‌وره له‌باره‌ى ئیبراهیم و ئیسه‌حاق و یه‌عقوب: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْذَرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾ (الانبیاء: ۹۰). واته: (به‌پراستی ئەوانه‌ چالاک و گورج و گۆل بوون له‌ ئەنجامدانى هه‌موو خیرو چاکه‌یه‌کدا). هه‌موو

جوړيكي چاكه دهگريتهوه چ به كردنى چاكه چ به خو دوور گرتن له خراپه، و نهم
 فهرايشته: ﴿ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴾ ﴿٤٧﴾ ص: ٤٧. واته: (بهراستى
 نهوانه لای نيمه لهو كهسانه كه ههلمان بزاردوون و پهسهندانم كردوون).
 مهبهستى نهويه: كه له ههموو بووارو كاروباريكدا ههلبژيراو و كارپهسهند بوونه و
 بويه نابيت گوناحيان لى بيشكوپتهوه^(١).

٦- نهگه دروست بووبايه بو پيغهمبهران كه ناپاكي بكه لهگهډل خواى گهوره،
 بههوى نهجمادانى كاريكى چهرام ياخود ناپهسهن (مكروه)، نهوا نهو كاره چهرامه
 ياخو ناپهسهنده دهبووه پهريستش و گوپرايه لى، چونكه خواى گهوره فهرامنى
 بهنيمه كردوه، گوپرايه لىان بدين و شوين كردارو گوفتارى نهوان بكهوين
 بهشيوهيهكى گشتى. جا هه شتيك نهوان نهجمامان داوه، نيمهش فهرامانمان
 پيکراوه كه نهجمامى بدين، و هه شتيكيش فهرامانمان پيکرا بيت نهوا
 گوپرايه ليه، چونكه خواى گهوره فهرامان به خراپه ناکات^(٢).

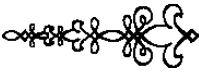
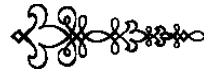
نهوى لهبارى پيغهمبهران هاتووه له پووكه شدا به گوناوه ددردهكهويت:

جا نهوى به ريگه تاكه كهسى (ناحاد) هاتووه نهوا رت نهكريتهوه، چونكه
 ههله خستنه پالى گيرپهروهكان ناسانتره لهوى نهجمادانى تاوان بخريته پال
 پيغهمبهران.

نهوش كه بهريگه (تهواتر) هاتووه، نهوا پيوسته تهفسير بكرت بهوى:
 بههوى لهبير چوونهويه يان ههلهيهكه پيش پيغهمبهرايهتى بووه، يان
 گوناهيكى بچوكه يان نهمه تاوان نييه بهلگو وهلانانى چاكترين و نهجمادانى نهوى

(١) المواقف و شرحه ٥٦٨-٥٦٩ و شرح العقائد ١٩٣-١٩٤ و چند بهلگهيهكى تريان تيديايه لهترسى
 دريژبوونهوه نهمان هيئاوه.

(٢) الدردير على الخريده ١٠٥ و الباجوري على السنوسية ٤٢ و ٤٣.

که تهنها چاکه‌که‌ی که‌متره^(۱).

کاتیڤک پیغه‌مبهر کاری چاکتر فراموڤ شه‌کات که ده‌فیکي راشکاوی له‌باره‌وه نه‌هاتییت. جا نا له‌و کاته‌دا به تیروانین و هزری خو‌ی به‌کار شه‌خات تیایدا و سه‌ره‌تا کوڤشی خو‌ی شه‌کات، له‌گه‌ل شه‌مه‌شدا هه‌له‌ ده‌کات و سه‌رزه‌نشتی ده‌کریت له‌سه‌ر شه‌وه‌ی شته چاکتره‌که‌ی فه‌راموڤ کردووه.

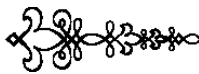
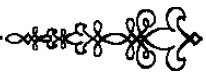
نمونه‌ی شه‌و ده‌فانه‌ی که له‌ رووکه‌شدا تاوان و سه‌رلیشی‌واوی ده‌گه‌یه‌نن: **یه‌که‌م:** شه‌وه‌ی له‌باره‌ی سه‌رگوزه‌شته‌ی ئاده‌م (سه‌لامی لی بی‌ت) له‌ قورئانی پیروژدا هاتوووه:

﴿وَعَصَىٰ آدَمَ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾ طه: ۱۲۱. واته: (ئا به‌م شی‌وه‌یه ئاده‌م یاخی بوو له په‌روه‌ردگاری و فریوی خوارد و پی‌گای لی تی‌کچوو).

جا یاخی بوون و فه‌رمان شکاندن له‌ گونا‌هه‌ گه‌وره‌کانه، به‌ به‌لگه‌ی شه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾ الجن: ۲۲. واته: (شه‌وه‌ی له‌ خواو پیغه‌مبهره‌که‌ی یاخی بی‌ت شه‌وه‌ با دنیای بی‌ت که دۆزه‌خی بو ئاماده‌ کراوه).

سه‌ر لی‌شی‌واوی و فریخواردن (غوا‌یه) شوینکه‌وتنی شه‌یتانه، به‌ به‌لگه‌ی شه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿إِلَّا مَنْ أَتَبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ الحجر: ۴۲. واته: (جگه‌ له‌وانه‌ی که شوینت که‌وتوون له‌ سه‌رگه‌ش و یاخی و سه‌رگه‌ردانه‌کان). و شه‌م فه‌رمایشته: ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ﴾ البقرة: ۳۶. واته: (شه‌یتان له‌ خشته‌ی بردن و له‌و شوینه‌ به‌ده‌ر کردنی دان). و ده‌رکرانیان له‌ به‌هه‌شت به‌هوی شه‌وه‌ی شه‌یتان له‌ خشته‌ی بردن، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر شه‌وه‌ی که شه‌و کاره‌ی شه‌نجامیان داوه‌ گه‌لیک گه‌وره‌ بووه.

(۱) شرح المقاصد ۱۹۶/۲ و سه‌یری ئمانه‌ش بکه: شرح العقائد - التفاتزانی و العصام علیه ۱۳۶-۱۳۷ و الدوانی ۲۷۹/۲ و ده‌ریگرتوووه له: شرح العقائد و المولقف و شرحه ۵۶۹.

ئادهم ئەو فەرمانەیی شکاند کە قەدەغەیی کردبوو لە دارەکە بخۆن، ئەنجامدانی شتی قەدەغەش گوناھو تاوانە.

وہ لأمی نہ دەمەوہ بہ وہی:

ئەمە بەر لە پێغەمبەرایەتی بوو، چونکە ئادەم لە بەهەشتدا هیچ ئوممەتیکی نەبوو.

ئەنجامدانی ئەم تاوانە بەھوی لەبیرچوونەو بوو، بە بەلگەیی ئەم فەرمايشتەیی خوای گەورە: ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ طە: ۱۱۵. واتە: (کەچی بیری چوو، لە حالیکدا نەمانبینی پێشتر بریاری کردنی ئەو سەرپێچییە بدات).

یاخود ھەلەھیەک بوو، بەھوی ئادەم (سەلامی خوای لیبیت) واگومانی بردوو کە خودی داریک قەدەغە کراوہ دواتر لیبی تیکەل بووہ لەگەل داریکی ھاوشیوہی دەرکە^(۱).

دووەم: ئەھوی ھاتووہ لە سەرگوزەشتەکەیی موسادا (سەلامی لی بیت) کە کەسە

میسرپیەکەیی گوشت ﴿فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ القصص: ۱۵. واتە: (موساش بوکزیکی لە کابرادا و گوشتی).

گوشتنی کابرا میسرپیەکە دەستدریژی بوو، بە بەلگەیی ئەم فەرمايشتەیی خوای

گەورە: ﴿قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ القصص: ۱۵. واتە: (موسا پەشیمان بووہ لەبەر خۆیەوہ وتی: ئەم کارە شەیتان پپی کردم). و ئەم فەرمايشتە: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ

نَفْسِي فَأَغْرِبْ لِي﴾ القصص: ۱۶. واتە: (وتی: پەرورەدگارا من بەراستی ستەمەم لەخۆم کرد کاتیکی لە دەستم دەرچوو، ئەو کابرایەم گوشت، لیبم ببورەو بمبەخشە).

و ئەم فەرمايشتەیی خوای پاک و تاک: ﴿قَالَ فَعَلْنَهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ﴾

الشعراء: ۲۰. واتە: (ئەو کاتە ئەوہمکرد، لە نەزانەکان بووم "نەم دەزانی بەوہ دەمریت").

(۱) شرح الدواني و الموافق و شرحه سەرچاوہکانی پيشوو.

وهلامی نهدهمهوه:

کاتیك میسرپییه کهی گوشت پیش پیغه مبه رایه تی بوو و دروسته که گوشتنه کهی به هه له بووبیت و نهو وتانهی که پیغه مبه ر موسا (سهلامی لیبیت) کردوو به تی دهکریت لیکی بدهینه وه به وهی له بهر خاکی بوون و خوبه کهم زانی و بو دهر وون پهروه رده کردن بووه^(۱).

سیبیه م: نهو دهفانهی له باره ی پیغه مبه رمان (ﷺ) هاتوو، بو نمونه:

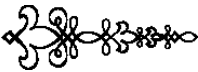
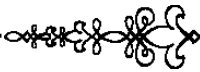
۱- نه م فرمایشته ی خوی گه وره: ﴿وَأَسْتَغْفِرُ لَذُنُوبِكَ﴾ غافر: ۵۵، و محمد: ۱۹. واته: (داوای لی خوش بوونیش بکه بو گونا هه کانت). و نه م فرمایشته: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ﴾ التوبة: ۱۱۷. واته: (سویند به خوا به راستی خوا ته وبه ی قبول کر له پیغه مبه ر..).

نه م فرمایشته: ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ الفتح: ۲. واته: (تا خوا له هه موو گونا هه ر ابر دوو و ناینده شت خوش ببیت). خوی گه وره له وه فرمایشته نه دا تاوانی خستوته پال پیغه مبه ر و لی شی خوش بووه، جا کاتیك ته وبه دیته گوړی که تاوان هه ببیت.

وهلامی نهدهمهوه:

به وهی نهو گونا هه نه پیش پیغه مبه رایه تی بوونه یان مه به ست لیی نه وه دهگریته وه که هه له ی کردوو یان کرده وهی چاک و چاکتر هه بووه و چاکه کهی نه نه جامدا وه وه ولی نه نه جامدانی چاکتره کهی نه دا وه یا خود گونا هه هوزه کهی دراوته پال نهو، چونکه سه روکی هوزه که له وانه یه کرده وهی نه ندامان و شوینکه وتوانی هوزه کهی بدریته پالی. واته: نه ی پیغه مبه ر داوای لی خوش بوون بکه بو تاوانی که له کهت. یان خوی گه وره خوش بووه له گونا هه کانی نومه تی پیغه مبه ر. و تا له

(۱) شرح المواقف ۵۷۱ و بروانه: شرح المقاصد ۱۹۶/۲.

پیناو و لهبهر خاتری تو له تاوانی رابدوو و داهاتووی ئوممه ته كهت خوښ ببيت (۱).

۲- و ئهم فهرمايشتهى خواى گه ووره: ﴿عَسَّ وَتَوَلَّىٰ (۱) اَنْ جَاءَهُ الْاَعْمَىٰ (۲)﴾ عېس:

۱- ۲. واته: (پرووی گرژ کرد و پرووی وهرگیرا. لهبهر ئهوهی نابینایهك هات بۆ لای).

ههلامى نه دههههه:

بهوهی سه رزه نشتی كراوه لهوهی ئه وه شتهى نه كردهوه كه زیاتر و چاكتر گونجاوتره له گهل رپهوشته مه زنه كهى پیغه مبهه (ﷺ)، بهه هه مان شیوه كه سیك هاوشیوه و هاو رپهوشتی پیغه مبهه (ﷺ) بیت له سهه هه مان شت كه باسكرا سه رزه نشت ده كریت (۲)، جا پیغه مبهه له كوشش (اجتهاد) كه كیدا هه لئى كرد، بهوهی پرووی گرژ کرد له بهرامبهه (ابن أم مكتوم) ی نابینا، كاتیک هات پرسىاری لیكرد، له باره ی نایین، چونكه پیغه مبهه پئی وابوو كه سهه ركردهكانی قوره یش لهوانه یه پرووی دلیان بۆ لای ئه و بجیت و موسلمان ببن و لهوانه یه ئه گهه رپویان لی وهر بگیریت ببيت هوى زیاتر دوور كه وتنه وه ديان له نیسلام.

بویه پیغه مبهه (ﷺ) زیاتر سهه رقال بوو بهوان نه وهك به (ابن أم مكتوم) كه نابینا و موسلمانیش بوو لههه مان كاتییدا بۆ ئه وه هاتبوو، زانیاری زیاتر دهست بخت له سهه ر نیسلام. جا بویه چاكتر وابوو كه پیغه مبهه (ﷺ) پرووی گرژ نه كرده و پرووی وهر نه گیپا به له نابینا كه به ئكو پیویست بوو زیاتر نهه رم و نیان بووبایه له گه لیان له بهه ر ئه و پله و پایه ی كه هه یه تى كه موسلمانیتیه.

۳- ئهم فهرمايشتهى خواى گه ووره: ﴿عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اَذْنْتَ لَهْمُ﴾ التوبة: ۴۳.

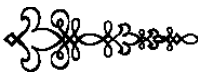
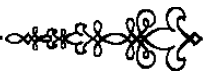
واته: (خوای لیئت خوښ ببيت "ئهی پیغه مبهه (ﷺ)" بۆ مؤلته ت پیدان).

ههلامى ده دههههه:

ئهمه نه رموو نیاییه له دوواندندا و سهه رزه نشت كرده له ئه نجام نه دانی شتی

(۱) شرح المواقف ۵۷۴-۵۷۵، و شرح المقاصد ۱۹۷/۲.

(۲) شرح المقاصد ۱۹۷/۲، و المواقف و شرحه ۵۷۵.

چاکتر له پیناو ئه نجامدانی شتی له و نزمتر، ته نانهت ئه مه ره پینمای کردنه بو ئه وهی دوور بین تر بیت و تیشووی زیاتری چاکه ناماده بکات^(۱). جا پیغه مبهه (صلوات علیہ) مؤلهتی دا به هندی کهس که بیان و پاساوی دروینیان هینایه وه (که و اباشتر بو و ئه و پاساوانه ی له وان قبول نه کردبایه) به مهش دواکه وتن له جهنگی (ته بوک) و ئه و کهسه ی شتی چاکتر بو شتی ناسایی له بارودوخی جهنگدا فه راموش بکات ئه و سهر زه نشت ده کریت.

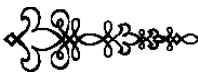
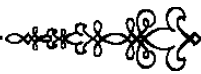
۴- ئه م فه رمایشته ی خوی پایه بهرز: ﴿ مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُشْرِكَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ (٧٧) ﴿ لَوْلَا كُنْتُ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾ (٦٨) الانفال: ٦٧ - ٦٨. واته: (بو هیج پیغه مبهه ریك نه بووه که دیلی هه بیت، هه تا کاتیك چاک پایه دار و جیگیر ده بیت له زه ویدا، "مه گهر" کهل و پهل و شتومه کی دونیاتان ده ویت؟! له کاتیكدا خوا "سه رفرازی" ئه و جیهانی ده ویت و قیامهتی مه بهسته و خوا بالاده ست و دانایه. خو ئه گهر برپاریك له لایهن خوی گه وره پیش نه کهه وتایه "که مرؤف هه تا په یامی خوی پی نه گات، خوا سزای نادات" له سه ره ئه و شتانه ی که و مرتان گرت "له به رامبه ره نازاد کردنی دیله کانه وه" ئه وه سزایه کی زور گه وره تان تووش ده بوو).

وه لاس ده ده مه وه:

ئه مهش به هه مان شیوه به وه لیك ده درپته وه که شتی چاکتر بو شتی ناسایی فه راموش کردوو.

له به ره ئه وه ی پیغه مبهه (صلوات علیہ) کاتیك راویژری کرد له سه ره ئه وه ی که پاره و مر بگریت (فدیة) له به رامبه ره نازاد کردنی گیراوه کانی جهنگی به در، که چه فتا که سی خانه دانی هوزی قورده یسی له ناودا بوو، ئه و زور به ی راویژر پیکراوان، رایان له گه ل و مر گرتنی پاره بوو، له به رامبه ره نازاد کردنیان، نه وه ک گیراوه کان بکوژن، جا

(۱) شرح المقاصد، سه رچاوه ی پیشوو.

پێغەمبەریش (ﷺ) کۆششی کرد و پشتی رای ئهوانی گرت، چونکه بهزهیی هاتهوهیه به حالی گیراوهکان، بهو هیوایهی که موسلمان ببن یاخود له پهچهلهکیان کهسانی موسلمان بهدەر بکهون و تا موسلمانانیش لهو پارهو سامانهی لهبهرامبهر نازاد کردنیان وهردهگرن سوود وهریگرن له کاروبارهکانیاندا، جا پێغهمبەر (ﷺ) ههلهی کرد له کۆششهکهیدا، وا باشتر بوو زیاتر ئیسلام سهر بخری و جیگیر بکری، نهوهک نازادکردنی گیراوهکان، له بهرانبهر سامانیکی دیاریکراودا^(۱).

دوای ههموو ئەمانه: ئەوا خوای گهوره پێغهمبهرهکهی له سهر ههله نههیشتوتوه، چونکه نهگهر لهسهر ههلهی هیشتتایهوه، ئەوا راست و ههله له شهرعیادا وهک یهک ئەبوو، ئەمەش دهبوو هۆی گومرایی و گومان نانهوه لهمهڕ شهریهت و بهرنامهی خوایی.

پێغهمبەر (ﷺ) دهگهراپهوه بوۆ رای راست که خوای گهوره بوۆ پوون دهکردوه، جا سروش و نیگاش هیچ شتیك له ههلهی پێغهمبهر یاخود سهرزهنشتی که کراوه هیچی ناشاریتهوه بهلکو ههمووی تۆمار دهکات^(۲).
حیکمهتی تۆمار کردنی ههلهی پێغهمبهران:

ئهگهر وترا: حیکمهت چیه له تۆمار کردنی ههلهی پێغهمبهران له قورئاندا، که به درێژایی رۆژگار دهخوینریتهوه، لهگهڵ ئەوهی که خوای گهوره لیخۆش بووهو گوناھو تاوان ئەپۆشیت، تهنانهت خوای گهوره فهرمایشی به ئیمه کردوه تاوانی تاوانکار بپۆشین؟
وهلامی نهدهمهوه:

بهوهی تۆمار کردنی ههلهکانیان بهلگه و ئامازهیه لهسهر:
 ۱- راستگویی پێغهمبهران، ئەو پهيامهش که رای ئەگهیهنن به فهرمانی خوای

(۱) شرح المواقف ۵۷۴ و سهیری نمونهی تر بکه له شرحی ناوبراو و شرح المقاصد و شرح قاسم بن قطلوبغا علی المسایرة ۲۳۲-۲۳۳.

(۲) مناهل العرفان ۲/۲۸۸.

پاك و بەرزە بەبى ئەوەى هیچ شتىكى لى بشارنەوہ.

۲- پىغەمبەران سەربارى ئەو نىرخ و سەنگىنى و شكۆيى و زورى گوپراپەئىيەكەيان، ئەوا بەردەوام پەنا دەبنە بەر دەرگانەى خواى گەورە بە داواى لىخوش بوون و كوروزانەوہو پارانەوہ لە بەرامبەر كەمترىن هەلە، جا بۆيە پىويستە لەسەر خەلكى (كە پلەو پايەيان زور زور نزمترە لە پىغەمبەران) لە هەموو كات و ساتىكدا پەنا بەرنە بەر دەرگانەى خواى پاك و تاك و داواى لىخوش بوونى لى بكەن.

۳- گوناھە بچوكەكان نابنە هوى توانج دان لە ئيمان و باوەر، چونكە مروق پىي بى باوەرو كافر نابىت^(۱).

سيفهتى دووم

راگەياندننى بەرنامەى خوا (التبليغ)

برىتيە لە گەياندن و راگەياندننى ياسا و حوكمەكان بەو خەلكانەى كە پىغەمبەريان بۆ رەوانەكراوہ^(۲)، تا رينماييان بكەن بۆ بەختەوہرى دونياو دواروژ، هەر يەكەك لەم پىغەمبەرانەش هیچ شتىكيان لەو خەلكە نەشاردۆتەوہ نە بە ئەنقەست و نەبە هەلە^(۳).

ئەو شتەى رەوانە كراوہ سى جۆرە:

- ۱- لە بەشىكدا كە فەرمان بە پىغەمبەران كراوہ، بلاوى نەكەنەوہو بە نەيىنى بيهێنەوہ، چونكە تايبەت بە خوڤان پەروردگاريان.
- ۲- لە بەشىكدا پىغەمبەران سەرىشكن، لە راگەياندن و رانەگەياندننى.

(۱) شرح المقاصد ۱۹۸/۲.

(۲) الدردير على الخريدة ۱۰۸.

(۳) رسالة في التوحيد - الطائي ۶۸.

۳- له بهشیکدا فه‌رمانیان پیکراوه به راگه‌یاندنی.

ئهم به‌شهی کۆتایی بوو که به وانه‌یان راگه‌یاندوو که بو لایان په‌وانه‌کرا‌بوون، چونکه فه‌رمانیان پیکراوو و پیوستیش بوو له‌سه‌ریان که رایبگه‌یه‌ن^(۱).

به‌لگه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که راگه‌یاندنی به‌شی سببهم پیوسته:

به‌لگه‌ی عه‌قلی:

۱- ئه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ران شتیکیان شاردبایه‌وه که فه‌رمانیان پیکراوه رایبگه‌یه‌ن، ئه‌وا له‌سه‌ر ئیمه‌ش پیویست ده‌بوو که زانست بشارینه‌وه، چونکه خ‌وای گه‌وره فه‌رمانی به ئیمه‌ کردوو شوینیان بکه‌وین، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که فه‌رمووده‌ی راست و راشکاو هاتوو، ده‌رباره‌ی ئه‌و که‌سه‌ی زانست ده‌شاریته‌وه نه‌فهرت لی‌ کراوه^(۲).

۲- ئه‌گه‌ر شتیکیان شاردبایه‌وه که فه‌رمانیان پیکراوه رایبگه‌یه‌ن، ئه‌وا به‌مه‌ ده‌بوونه ناپاک و خیانته‌کار، که‌چی پارێزراون له‌وه‌ی ناپاکی بکه‌ن^(۳).

۳- پیغه‌مبه‌ران موژده‌ده‌رو ترسینه‌رن، به به‌لگه‌ی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره: ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ النساء: ۱۶۵. واته: (پیغه‌مبه‌رانمان "په‌وانه‌ کردوو" که مژده‌ده‌رن "به ئیمانداران" و ترسینه‌رن بو "یاخیه‌کان"). و موژده‌دان و ترساندن و هه‌ره‌شه، ته‌نها به راگه‌یاندنی په‌یامی خ‌وای گه‌وره ته‌واو ده‌بی‌ت.

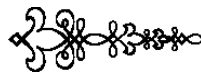
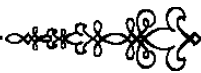
۴- ئه‌گه‌ر ئه‌و شته‌یان شاردبایه‌وه که فه‌رمانیان پی‌ کراوه رایبگه‌یه‌ن، ئه‌وا نه‌فهرت لی‌کراو ده‌بوون به‌ده‌قی نایه‌تی قورئانی پیرۆز:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا آتَيْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَأَهْدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ

(۱) الصاوي على الدردير ۱۰۹ و رسالة في التوحيد سه‌رچاوه‌ی پيشوو.

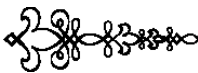
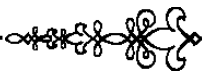
(۲) الباجوري على الجوهرة ۲/۲۵.

(۳) الدردير ۱۰۸ و رسالة في التوحيد ۶۹ و لوامع الأنوار ۲/۳۰۸.

أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ ﴿البقرة: ۱۵۹﴾^(۱) واته: (به‌راستی ئەوانه‌ی به‌نامه و رینموونییه‌کانی رینموونییه‌کانی ئاشکرای په‌وانه کراوی ئیمه ده‌شارنه‌وه که نار دوومانه، دوا‌ی ئەوه‌ی له کتیبه‌کاندا بو خه‌لکیمان روون کردۆته‌وه، ئا ئەوانه خوا نه‌فرینیان لیده‌کات).

(۱) الدردير ۱۰۸-۱۰۹.

به‌لگهی نه‌قلی:

ئهم فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره: ﴿مَّا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ﴾ المائدة: ۹۹. واته: (په‌یغه‌مبه‌ر ه‌یچی له‌سه‌ر نیه‌ جگه‌ له‌ راگه‌یانندی په‌یامی خوا).

هه‌روه‌ها ئهم فه‌رمایشته: ﴿يَأْتِيهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ﴾ (۱) المائدة: ۶۷. واته: (ئه‌ی په‌یغه‌مبه‌رو فرستاده (ﷺ)، هه‌رچی فه‌رمان و په‌یامیکت بۆ دابه‌زیوووه‌ له‌لایهن په‌روه‌ردگارته‌وه‌ رای بگه‌یه‌نه، خۆ ئه‌گه‌ر به‌وکاره‌ هه‌لنه‌ستایت، ئه‌وه‌ مانای وایه‌ په‌یامه‌که‌ت "به‌ته‌واوی" نه‌گه‌یاندوووه‌).

سیفه‌تی سینیهم

زیره‌کی و ژیری (الْفَطَانَة)

الْفَطَانَة: بریتیه‌ له‌ وریایی و تیگه‌یشتن و زیره‌کی و راست پێکان له‌ راو بۆ‌چوون و عه‌قل و بیرتیژیدا.

هه‌ر په‌یغه‌مبه‌رو په‌یامبه‌ریک پنیوسته‌ ئه‌و سیفه‌ته‌ی تیدا بی‌ت، چونکه‌ دروست نیه‌ گیل یاخود خه‌له‌فاو گه‌وج بی‌ت (۲).

به‌لگهی عه‌قلی له‌سه‌ر ئه‌مه:

۱- له‌به‌رئه‌وه‌ی په‌یغه‌مبه‌ران ره‌وانه‌کراون، بۆ به‌رپاکردنی به‌لگه‌ له‌سه‌ر خه‌لکی و پوجه‌ل کردنه‌وه‌ی گومانی ئه‌وانه‌ی دهمه‌ته‌قی و گه‌توگۆ و موجداه‌له‌ ده‌که‌ن، و ئه‌مه‌ش به‌که‌سیکی گه‌وج و گیل نا‌کریت (۲).

۲- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی په‌یغه‌مبه‌ران به‌رپۆه‌به‌رو پێشه‌وا‌ی خه‌لکین و سه‌رچاوه‌ی

(۱) الدردیر و رساله‌ فی التوحید هه‌ردوو سه‌رچاوه‌ی پێشوو.

(۲) الدردیر علی‌ الخریده‌ ۱۰۸ و الباجوری علی‌ الجوهره‌ ۲/۲۵ و لوامع‌ الأنوار ۲۶۷.

(۳) شرح‌ المقاصد ۲/۱۹۸ و المسامرة ۲۲۶.

چاره‌سهری کی‌شه‌کانی خه‌لکن^(۱).

- ۳- له‌بهر ئه‌وه‌ی ئیمه‌ فه‌رمانمان پیکراوه‌ که شوینیان بکه‌وین له‌ کردار و گوفتاردا، بویه‌ ناکریت ئه‌و که‌سه‌ی خه‌لکی تر شوینکه‌وتوو‌ی ئه‌ون گیل بیت.
- ۴- که‌و‌جیتی و گیلی سیفه‌تی ناته‌واوی و که‌موکورین که‌ ده‌بیته‌ هو‌ی که‌لین و نارپکی به‌ پله‌و پایه‌ی پیغه‌مبه‌ران ده‌گه‌یه‌نیت^(۲).

به‌لگه‌ی نه‌قلی:

- ۱- خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿فَفَهَّمْنَهَا سُلَيْمَانَ وَكُلَّاءَ آئِنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾
الانبیاء: ۷۹. واته: (جا ئیمه‌ له‌ سوله‌یمانمان گه‌یاند، به‌لام هه‌ر یه‌که‌ "له‌م باوک و کوره" به‌هه‌ره‌وه‌رمان کردبوو له‌ حیکمه‌ت و دانایی و عیلم و زانست).
- ۲- خوای بی وینه‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ، وَءَاتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ﴾
ص: ۲۰. واته: (ئیمه‌ پاشایه‌تیه‌که‌مان به‌هیز کردو حیکمه‌ت و دانایی و قسه‌و فه‌رمانی به‌جیمان پی به‌خشی).
- ۳- خوای بالاده‌ست ده‌فه‌رموویت: ﴿وَجَدَلْهُمْ بِآيَاتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ النحل: ۱۲۵. واته:
(گفتوگوو موجدله‌ه‌یان به‌ جوانترین شیوه‌ له‌گه‌ل بکه‌). واته‌ به‌و ریگه‌یه‌ی که‌ نه‌رمونیا‌ن‌تره‌ بو‌یان و گفتوگوو ته‌نها به‌ که‌سیکی ژیر ده‌کریت.

(۱) الدردیر و رساله‌ فی التوحید هه‌ردوو سه‌رچاوه‌ی پيشوو.

(۲) الباجوری ۲/۲۵ و رساله‌ فی التوحید هه‌ردوو سه‌رچاوه‌ی پيشوو.

سیفهتی چوارهم

نیرینه بوون (الذکورة)

زانایان کۆکن لهسهه ئهوهی که سیفهتی نیرینه بوون مههجه که دهبیته له پیغه مبهردا هه بیته، بهم پییه دروست نییه ئافههت ببیته پیغه مبههه، به لکو هه ندی له زانایان^(۱) یه که دهنگی (اجماع) یان هیئاوه لهسهه ئه مه. له به لگه کانی مهه رجی ناوبراو:

أ- خوای مهه زن دهفه ره موویته: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحَىٰ إِلَيْهِمْ ﴾ یوسف: ۱۰۹. واته: (ئییه که سه مان نه نار دووه له پییه تۆدا جگه له پیئاو نیکی که هه ئمان بیژاردوون له خه لکی شارو شوینه کان و نیگیان بو دنیرین).

ب- خوای زانا و خاوه ن توانا دهفه ره موویته: ﴿ وَكُلًّا جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا ﴾ الأنعام: ۹. واته: (خۆ ئه گه ره فریسته مان بکه ردایه به فرستاده، ئه وه له شیوه ی پیئاویکه دا ده ماننارد).

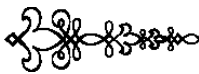
پ- پیغه مبهه رایه تی و په یامبهه رایه تی پیویسته هه یه به: دهه که وتن و دیار که وتن و چوونه شوینه قه ره به لگه کانی خه لک و ئه وه شوینانه ی لیی کۆده به نه وه وه دهه رختنی مو عجه زه، به ئام مینه یی پیویسته به خۆ داپۆشین هه یه و دیاریشه که ئافههت و پیئاو لهه رووی پیکهاته وه جیاوازن.

ت- له به ره ئه وه ی دروست نییه، ئافهه تان بکه رینه ئه مه ره و حوکمه ران و دادوه رو پییه نویژ خوین به یه که دهنگی زانایان.

به ئام (ئه شهه ری) و (قه رطبی) و هه ندی له (اهل الظاهر) نیرینه بوونیان به

(۱) الکرمانی له: شرح البخاری/ حاشیه المرحانی ۹/۱، یه که دهنگی نه قل کردووه لهسهه ئه وه ی نابیته ئافههت ببیته پیغه مبهه ره.

(البیضاوی) و جگه له ویش یه که دهنگیشی هیئاوه لهسهه ئه وه ی (مه ره م) پیغه مبهه ره نه بووه. / المسامرة ۲۳۱. و تفسیر البیضاوی ۶۸.

مه‌رج دانه‌ناوه بۆ که‌سی پی‌غه‌مبهر، بۆیه رایان وابوو (مریم) پی‌غه‌مبهره، به‌پشت به‌ستن به‌م به‌لگانه:

به‌وه‌ی خ‌وای گه‌وره هه‌لب‌ژارد، به‌ به‌لگه‌ی ئەم فه‌رمایشته: ﴿وَإِذْ قَالَتْ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ﴾ آل عمران: ۴۲. واته: ("یادیان به‌ینه‌وه کاتیک" جبریلی فریشته وتی: ئە‌ی مه‌ریه‌م به‌راستی خوا تو‌ی هه‌لب‌ژاردوو).
 به‌وه‌ی خ‌وای گه‌وره (جبریل) ی ره‌وانه کرد بۆ لای: ﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا﴾

مریم: ۱۷. واته: (ئیمه‌ش جو‌بره‌ئیلی فریشته‌مان نارد بۆ لای).
 هه‌ندی رایان وابوو که دایکی موسا پی‌غه‌مبهر بووه به‌ به‌لگه‌ی ئە‌وه‌ی:
 خ‌وای گه‌وره سه‌روش و نیگای بۆ ناردوو، به‌ به‌لگه‌ی ئە‌م فه‌رمایشته:

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ﴾ القصص: ۷. واته: (ئیمه دایکی موسامان ناگادار کرد، که شیر ی بداتی).
 به‌ئام زۆربه‌ی زانیان به‌ره‌رچی ئە‌م گو‌مانه‌یان داوه‌ته‌وه به‌وه‌ی:

خ‌وای گه‌وره که (مریم) ی هه‌لب‌ژارد و (جبریل) ی ره‌وانه‌کرده لای ئە‌وا سه‌روش و نیگای وه‌ک شه‌ریعه‌تی بۆ نه‌هینا، چونکه له‌ ئایه‌تی ناوبراودا هیچ ئاماژه‌یه‌کی بۆ نه‌کراوه. و ئە‌و سه‌روش و وه‌حیه‌ی بۆ دایکی موسا هاتوو، ته‌نها به‌ مانای خ‌ورپه‌ی دل (ئیلهام) دیت، وه‌ک ئە‌م فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَىٰ النَّحْلِ﴾ النحل: ۶۸. واته: (په‌روه‌ردگاری تو "ئه‌ی ئینسان" نیگاو ئیلهامی کردوو بۆ هه‌نگ).

سيفهتى پىنجهم

پاك و سهلامهت بوون له ناتهواوى و كه موكورپه كان

مه بهست لهو مهرجه، ئەمانهى خواردهويه:

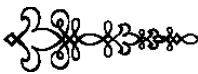
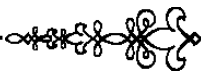
أ- پىويسته پاك و سهلامهت بىت له هه موو كه موو كورپه كى جهسته يى:
مه رجه كه شى ئەوهيه كه ده بىت ته واوترين و كاملترين كه سى سه رده مى خوئى
بىت، له كاتى رهوانه كرانى (واته لهو كاتهى كه وهك پىغه مبه ر له لايهن خواوه بوؤ
خه لگى دهنى ردىت).

له وانه يه كه سى به ره له ستى بكات بهو گرئ و تىگى ران لهنگ بوونهى كه له
زمانى پىغه مبه ر موسادا (سه لامى لى بىت) هه بووه، به لام پىويسته بهو شى وهيه: ئەو
گرئ و تىگى رانهى كه له زمانى پىغه مبه ر موسادا هه بوو ئەوا به ر له رهوانه كرانى
بوو، جا به هوئى پارانه وهو نزاكهى له م باره وه خواى گه وره له كاتى ناردنى وهك
پىغه مبه ر ئەو گرپيهى زمانى ئەوى كرده وه، به به لگهى ئەوهى:

كاتى خواى گه وره سروس و نىگاي رهوانه كرد بوؤ پىغه مبه ر موسا (سه لامى لى
بىت) و فه زمانى پىكرد بانگهواز بكات بوؤ لى خوا، ئەوا پىغه مبه ر موسا پاراپه وه:
﴿وَأَحْلَلْ عُقْدَةَ مِن لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾﴾ طه: ٢٧ - ٢٨. واته: (گرپى زمانم
بكه رده وه زمانم گؤيا و پاراو بكه تا له فسه و گوفتارو مه رانم تىبگه ن). جا خواى
گه وره وه لامى داپه وه: ﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَى ﴿٣٦﴾﴾ طه: ٣٦. (ئهى موسا
هه موو داخوازه كانت به جپيه و په سه نده و هه موويانت پى درا).

ب- پىويسته پاك و سهلامهت بىت لهو:

كه موكورتيانهى كه فىزه ونن له لايهن سروسى مروؤف، وهك: ددرود نه خوشيه كان،
وهك به له كى و گه رى (جنام). ده كرئ هه ندى كه س به ره له ستى له مه بكات، به وهى
نموونه دى نى ته وه به تاقى كرده وهى ئەيوپ (سه لامى خواى لى بىت) كه تووشى
نه خوشيه كى پىستى بوو كه خه لگى له به رى هه لدا تن، جا وه لامه كهى ئەوهيه:

که نهو نه خوشیهی پِیش پیغهمبرایه تی ئه یوب (سهلامی لی بیّت) بووهو پاش
 ئه وهی بوو به پیغهمبر نه خوشیه کهی نهما، خوای پاک و تاک
 فهرموو یه تی: ﴿فَأَسْتَجِبْنَا لَهُ فَاكْشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ صُورٍ﴾ الأنبياء: ۸۴. (۱) واته: (جا
 ئیمهش نزمان گیرا کرد و به هاواریییه وه چووین و هه موو ناخووشی و نه خوشیه کمان
 له کۆل کرده وه)،

پ- پئویسته پیشه و کاری نزم نهکات وهک پیشه ی که ئه شاخ (حجامة) (۲) کردن.

دووور بیّت له کاری نه شیاو و کهم نرخ وهک خواردن له سه ر پیگه (۳).

ئه مهش له سه ر نه ریت بنیات دهنری: به وهی نه ریت پیی شتیکی نه شیاو بیّت (۴).

ت- پئویسته که سیکی رووگرژو دل رهق نه بیّت (۵).

له بهر ئه وهی دل رهقی هوکاری دوور که وتنه وهیه له خوای گه ورده سه رچاوهی

(۱) المسایرة و المسامرة ۲۲۶.

(۲) که ئه شاخ (حجامة) کردن: بریتیه له هه ئمژینی خوین له جهسته ی مرؤف به هو ی ئامیری
 تاییهت، به عه رهبی پیی دهگوتریت (حجامة) و به کوردی پیی دهگوتریت (که ئه شاخ) به هو ی
 ئه وهی که له کۆنه وه له کورده واری شاخی ئاژهل واته (قۆجیان) بو ئه م مه بهسته به کاره یئاوه،
 به ئام ئه مرؤ که رسته ی پزیشکی تاییهت په یدا بووه بو ئه م مه بهسته. حیجامه: له رووی پزیشکی
 بریتیه له کرداری هه ئمژینی خوین له چه ندان شوینی تاییهت له جهسته به هو ی به تال
 کردنه وهی هه وا له و شوینه به به کاره یئانی (کاسه) یان په رداخی تاییهت، به هو ی ئاگر کردنه وه
 له ناو په رداخه که دا یان به هو ی راکیشان و به تال کردنی هه وا به هو ی ئامیری تاییهت (په مپ).
 (به ده ستکارییه کی زۆر که مه وه وهرم گرتوه له: که ئه شاخ (حجامة) ۸، ئاماده کردنی: حاجی
 عبدالجلیل، ج ۲۰۰۸، چاپخانه ی رۆژه ئات/ هه ولیر). (وه رگپر).

(۳) المسایرة و المسامرة سه رچاوه ی پیشوو، و شرح المقاصد ۱۹۸/۲ و لوامع الأنوار ۲/۲۶۷ و الوسیلة
 ۶۹۲.

(۴) المسایرة و المسامرة ۲۲۲.

(۵) شرح المقاصد ۱۹۸/۲ و لوامع الأنوار ۲/۲۶۷.

گوناهو تاوانه‌کانه، چونکه دل پارچه گوشتیکه نه‌گهر چاک بوو لاشه هموو چاک نه‌بیټ و نه‌گهر خراب بوو نه‌وا لاشه هموو خراب نه‌بیټ، هه‌روهک له فه‌رمووده‌ی راستدا هاتوو. و له‌و فه‌رمووده‌یه‌ی که (البیهقی) گنډراویه‌تیه‌وه‌و (ترمذی) به چاک (حسن‌ی داناو، هاتوو: ((ان ابعء الناس من الله القلب القاسی))^(۱) واته: (به‌راستی دوورترین کهس له خوای گه‌وره کهسی دل ره‌قه).

له‌به‌رئه‌وه‌ی دل ره‌قی و تووندی و نه‌رم و نیان نه‌بوون ده‌بیټه هوی دوورکه‌وتنه‌وه‌ی خه‌لکی له پیغه‌مبه‌ر، له‌م باره‌یه‌وه‌ی خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویټ: ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنَّفُضًا مِنْ حَوْلِكَ﴾ آل عمران: ۱۵۹. واته: (خو نه‌گهر تو‌ره‌و قسه ره‌ق و بی‌به‌زه‌یی بویتایه، نه‌وه هه‌مووان له ده‌ورت بلا‌وه‌یان ده‌کرد).

نه‌و سیفه‌تانه‌ی که خستمانه‌روو، پیویستن بو پیغه‌مبه‌ران، مه‌به‌ست له‌م سیفه‌تانه‌ش نه‌وه‌یه که پیغه‌مبه‌ران ده‌بیټ گه‌یشتبنه پله‌ی ته‌واو کاملی مرؤیی و سه‌لامه‌ت و دووریش بن له هه‌موو ناته‌واویه‌کی ئینسانی.

چونکه پیغه‌مبه‌رایه‌تی به‌رپرترین پله‌و پایه‌یه له‌ناو به‌ده‌یه‌نراواندا، بو‌یه هه‌موو نه‌و سیفه‌تانه‌ی پیویسته تبایدا بن که شایه‌نی شکوی نه‌و پله‌یه بن. بو‌یه:

شتیکی نه‌سته که پیغه‌مبه‌ران دزه‌گانی نه‌و سیفه‌تانه‌یان هه‌بیټ وهک درؤ کردن و کوفرو گونا‌ه کردن و شارندنه‌وه‌ی زانیاری پیویست و گیلی و سه‌لامه‌ت نه‌بوون له که‌موکورتی و جگه له‌مانه‌ش له‌و شتانه‌ی که که‌سایه‌تی مرؤف له‌که‌دار ده‌کات، ته‌نانه‌ت نه‌و دانایی و حیکه‌ته‌ش له‌که‌دار ده‌کات که نه‌وانی ره‌وانه کردوو وهک موژده‌ده‌رو ترسینه‌ر.

(۱) المسامرة ۲۲۶. و نه‌و فه‌رمووده‌یه هاتوو له: سنن الترمذی - کتاب الزهد - باب ابعء الناس من الله القلب القاسی ۱۳۰/۷.

سروش (الوحي)

له ئەصلی زمانه‌وانیدا وشەى سروش (وحى) بۆ چەند مانایەك بە‌كار هاتوو:

۱- ئاماژە (الإشارة): له فەرمايشتى پەرودرگادا هاتوو: ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَن سَخِّجُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ مريم: ۱۱. واتە: (ئاماژەى بۆ كردن بە‌يانیان و ئیواران تەسبیحات و ستایش بکەن).

۲- پەيام و نامە (الرسالة): (ابن أعرابي) وتى: (أوحى الرجل) واتە: ئەگەر پەيامبەرىكى ئەمىندار بنیريت بۆ بە‌ندهیهك له بە‌نده ئەمىنداره‌كانى.

۳- خورپەى دل و نیگا (الالهام): (زجاج) وتویهتى له‌بارەى ئەم فەرمايشتهى خوای گه‌وره: ﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَىٰ الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي﴾ المائدة: ۱۱۱. واتە: (هه‌روه‌ها كاتیک نیگام نارد بۆ هاوه‌له‌ دلسۆزه تايبه‌تیه‌كانى عیسا "حه‌واریه‌كان" كه ئیمان و باوه‌ر به‌ئین به‌ من و پیغه‌مبەرە‌كه‌م).

هه‌ندى و‌توویانه: و‌تاكه‌ى بریتیه له‌وه‌ى وه‌ك خورپه‌ خستمه‌ دلى ئە‌وانه‌وه‌، هه‌روه‌ك خوای پاك و به‌رز فەرموویه‌تى: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ: ٦٨. واتە: (پەرودرگارى تۆ "ئەى ئینسان" نیگا و ئیلهامى کردوو به‌ بۆ هه‌نگ). و فەرموویه‌تى: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ﴾ القصص: ۷. واتە: (ئیمه‌ دایكى موسامان ئاگادار کرد، كه شیرى بداتى). ئە‌وه فەرمايشته: ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ﴾ طه: ۳۸. واتە: (كاتیک ئیمه‌ ئە‌وه‌ى پیویست بوو به‌دايكت رابگه‌یه‌نریت، پیمانگه‌یان).

۴- وه‌ى نه‌ینى و شاروه (الكلام الخفى): (كسائى) وتویهتى: (أوحيت اليه بلکلام أحي به، و أوحيته اليه) مه‌به‌ستى ئە‌وه‌یه كه بدوییت و قسه بکه‌یت له‌گه‌لى به‌ شیوه‌یه‌كى شاروه و نه‌ینى، و (ابن الأنباري) له‌بارەى ئە‌وه‌ و ته‌یه كه ده‌ئیت: من باوه‌ردارم به‌هۆى نیگای خواوه، ده‌ئیت بۆیه ناوى ناوه سروش و نیگا چونکه‌ فریشته‌كه ئە‌مه‌ى له‌ ده‌وروبه‌ر شاردۆته‌وه، و ته‌نها تايبه‌تى کردوو به‌ پیغه‌مبەر (صلوات الله عليه) كه فریشته‌كه بۆ لای نێردراوه، خوای گه‌وره فەرموویه‌تى: ﴿يُوحَىٰ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ

بَعْضِ زُحْرَفَ الْقَوْلِ عُرْوًا ﴿ الأنعام: ۱۲۲. واته: (که بهردهوام قسه‌ی زل و رازاوه دده‌دن به گوویی یه‌کدا " که خویمان و خه‌لکی " پی سه‌رگه‌ردان و گومرا ده‌کهن). مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه که به‌نهینی قسه بو یه‌کتری ده‌کهن، ئەمه‌ش بنجینه‌ی پیته‌که‌یه به‌ئام دواتر وشه‌ی (وحی)یان ته‌نها کورت هه‌ئه‌یناوه له نیگا و خورپه‌ی دل (ئیلهام) دا. ئەم فه‌رمایشته: ﴿ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَيْكَ أَوَّلِيَاءَهُمْ لِيَجِدُوا لَكُمْ ﴿ الأنعام: ۱۲۱. واته: (دلنیا‌بن که شه‌یتانه‌گان شت ده‌خه‌نه دل‌ی لایه‌نگره‌کانیا‌نه‌وه تا مو‌جاده‌له‌تان له‌گه‌ل بکه‌ن).

۵- فه‌رمان (أمر): وهك ئەم فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره: ﴿ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّنَ ﴿ المائدة: ۱۱۱. واته: (نی‌گام نارد بو ه‌اوه‌ئه دل‌سۆزه تایبه‌تیه‌کانی عیسا "حه‌واریه‌گان"). هه‌روهك زو‌رێك له تو‌یژه‌روهه (مفسره‌ه‌گان ئەم بو چ‌وونه‌یه‌یان هه‌یه، وهك ئەم فه‌رمایشته‌ی په‌روه‌ردگار: ﴿ بَانَ رَبِّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿ الزلزلة: ۵. واته: (به‌ه‌وی ئەوه‌ی په‌روه‌ردگار "ئە‌ی ئینسان" رای‌گه‌یان‌دوو‌ه و فه‌رمانی بو ده‌ر‌گ‌ردوو‌ه).
 ۶- نووسین و نووسراو و کتیب (الکتابة و المکتوب و الکتاب):

(أبو اسحاق) وتویه‌تی: چ‌اوگی وشه‌ی (وحی) له زمانه‌وانیدا بریتیه له نا‌گادار‌کردنه‌وه به نه‌ینی. له‌به‌ر ئەمه به (وحی) ده‌وتری‌ت خورپه‌ی دل (ئیلهام). و (أزهری) وتویه‌تی: ئاماژه بو‌ کردنیش به مانای (وحی) دی‌ت. و نووسینیش به مانای (وحی) دی‌ت... هه‌موو ئەو شتانه بریتین له را‌گه‌یان‌دن، ئەگه‌ر چی ه‌و‌کاره‌کانی را‌گه‌یان‌دینیش جیا‌واز بن^(۱).

(۱) لسان العرب مادة (وحی) و القاموس المحيط مادة (وحی).

سه‌یری: (تفسیر الرازی و القرطبی و البیضاوی) و (مفردات الراغب مادة وحی) بکه له‌باره‌ی ئەو ئایه‌تانه ناوبراوه‌گان و (فاضی عیاض) له (الشفاء ۲۵۲/۱) دوو رای ه‌یناوه‌ته‌وه له‌باره‌ی ئەصلی وشه‌ی (وحی): یه‌که‌میان: خ‌یرابووون وهك په‌یام وه‌ر‌گرتنه‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ر، چونکه زو‌ر به‌په‌له بوو و خورپه‌ی دل (ئیلهام) و ه‌یل به‌ه‌وی خ‌یرایی جو‌له‌ی ده‌ست، ئەمه‌ش له‌م جو‌رمیه... دووه‌میان: نه‌ینی و شاردنه‌وه‌یه، وهك: (نی‌گای نه‌ینی و قسه خسته‌ن دل و وه‌سو‌ه‌سه‌ی شه‌یتانه‌گان).

سروش (وحی) له زاراوه دا:

بریتیه له وهی خوی گه وره هه موو نهو جوړ و شیواز و وینانهی ریښمایی و هیدایهت فیږی نهو کهسه بکات و پیشانی بدات که له ناو بهنده کانی دا هه لئى بزار دووه، به لثم به ریڼه یه کی نهیڼی و به دهر و دوور له نه ریتی مرؤیى (۱).

(ابن أبی حاتم) له ریڼه یه (عقیل) له (زهري) هوه گپړاویه تیه وه: پرسیار کرا له سروش (وحی)، نه ویش وتی: بریتیه له وهی خوی گه وره بو پیغه مبه ران دهنیریت و له دلیندا جیڼیږی دهکات و نه ویش دهری دهپریت و دهنووسیت و بریتیه له فه رمایشتی خوا. و جوړیکی هه یه که پیغه مبه ر دهری نابریت و هیچ که سیکیش ناینوسیت و فه رمانیش ناکات به نووسینی، به لگو بو خه لکی دهیخاته پروو، و بو یان پروون دهکاته وه که خوی گه وره فه رمانی پیگردووه که بو خه لکی پروون بکاته وه و پییان رابگه یه نیت (۲).

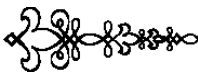
جوړه کانی سروش (وحی)

نهم فه رمایشتهی خوی گه وره هه موو جوړه کانی سرش (وحی) له خو گرتووه:

﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآيَاتِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ مُّبِينٍ ﴾ (الشورى: ۵۱. واته: (کهس بو ی نیه هیچ کات "له دونیادا" خوی گه وره وتو ویژى راسته وخوی له گه لدا بکات مه گه ر له ریڼه یه وهی و نیگوه، یان له پشتی په رده وه، "وهک موسا" یان نیردراویکی وهک فریشته "جبرئیل" دهنیریت که به گوږه ی فه رمان و مؤله تی خوا چی پی سپیردراوه دهیگه یه نیت، به راستی نهو زاته خویه کی بلند و داناو کار به جییه).

(۱) مناهل العرفان ۵۶/۱.

(۲) الاتقان ۴۴/۱.

ئەم نایەتە ئەو دەگەیه نیت که هیچ کەسیک بەدەر لە سى جۆر^(۱) نەیتوانیوه
لەگەڵ خۆی گەوره بدویت:

جۆری یەكەم: بە سروش و نیگا.

واتە: یان بەرێگەى سروشەووە بوو، که بریتیه له:

أ- خورپەى دَل (ئیلھام) و خستنه دَل: ھەر وەك خۆی گەورە نیگای کرد بۆ
دایكى موسا که شیرى پيبدات، و فەرمايشتى پیغەمبەرىش (ﷺ) دەچیتە ئەم
بارەو: ((ان روح القدس نفث في روعي^(۲)): ان نفساً لن تموت حتى تستكمل أجلها و
تستوعب رزقها...)) واتە: (جبریل شتیکی خستە دلمەووە: که هیچ کەسیک نامریت تا
ماوەکەى تەواو نەبیت و رۆزیه کەشى تەواو بە دەست نەخات...).

ب- خەون بینین لەکاتی خەوتندا: ھەر وەك خۆی گەورە سروش و نیگای نارد
بۆ ئیبراهیم، لەکاتی خەوتندا که گورەکەى ئیسماعیل سەر برپیت. و ھەر وەك
دەستپیکى سروش هاتن بۆ پیغەمبەر محمد (ﷺ) که بینینی خەونى چاك بوو له
کاتی خەوتندا، ھەر وەك ئەمە هاتوو له فەرموودەى راست (صحیح) دا که (بخاری) و
(مسلم) گێڕاویانەتەووە له باسى: چۆنیەتى دەسپیکردنى و هاتنى سروش بۆ
پیغەمبەرى خوا (ﷺ).

جۆری دووهم: یان له پشتی پەردەووە (أو من وراء حجاب):

واتە: گویبىستی فەرمايشتى خۆی گەورە ببیت بەبى ھۆکارىكى گەیه نەر.

(۱) امام الرازى له تەفسیرو لیكدانەووەى ئەو نایەتەدا ۱۸۷/۲۷ فەرموویەتى: (بزانە ھەر یەكێك لەم
سى جۆرە بریتیه له سروش، بەلام ئەوئەندە ھیه که خۆی گەورە جۆرى یەكەمى تايبەت
کردوو بەناوى سروش (وحى)، چونکە ئەو دەى راستەوخۆ بەشێو دەى خورپەى دَل (ئیلھام)
دەکویتە دلمەو بەیەك تەوزم ئەوا شایەنتر بوو که بە تايبەت ناوی سروشى لى بنریت. ئەمە
ئەو قسەیهیه له بارەى لیک جیاکردنەووەى ئەو سى جۆرە لهیهك ترى).

(۲) الرُّوع: عهقل و دل. و فەرموودەكە (أبو نعيم) له كتیبى (الحلیة) له (أبى أمامة) گێڕاویەتیەووە،
لاوازه/ الجامع الصغير ۹۰/۱.

هەرودەك خۆای گەورە وایكرد موسا گوئیستی فەرمایشتەگەه ی بێت بەبێ ھۆكار .
 بەھەمان شیوہ ئەو فریشتانەش كە خۆای گەورە لەگەڵیان دوا لەبارە ی دروست
 كردنی ئادەم (سەلامی لى بێت).

جۆرى سێیەم: یان نیردراویك دەنیړیت (یرسل رسولاً).

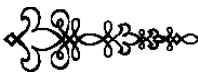
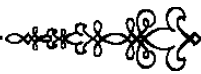
واتە یان نیردراویك لە فریشتەكان دەنیړیتە لای، ئەو كاتە فریشتەكە سروس و
 نیگاكە ئەگەپەنیت بە پەيامبەرە مرۆفەكە. و نیردراو و پەيامبەرى فریشتەكانیش
 (جبریل) ه (سەلامی لى بێت) ^(۱).

دابەزینی جبریل بۆ لای پیغەمبەر محمد (ﷺ) بە چەندین شیوازی جیا جیا:
 ا- بەشیوہ و وینەى حەقیقى و راستەقینەى فریشتەى خۆى بێتە لای پیغەمبەر
 (ﷺ).

ب- بێتە لای پیغەمبەر (ﷺ) لەسەر شیوہى پیاویك و لەگەڵى بدویت، هەرودەك
 لە (صحیح البخارى) دا هاتووہ: ((وأحياناً يتمثل لي الملك رجلاً فيكلمني، فأعي ما
 يقول)) ^(۲) واتە: (ھەندى جار فریشتە لەشیوہى پیاویك لەگەڵم دەدویت و لى
 تىدەگەم)، (أبو عوانة) لە (صحیح) دەكەیدا ئەم زیادەپەى ھىناوہ: ((وہر أھون علی))
 واتە: (ئەم جۆرە ئاسانترو سوكتىنیانە لەسەر شانم).

جا بەوشیوہیە ئامادەبووان دەبیینن، هەرودەك لەو فەموودە راست (صحیح) دەدا
 هاتووہ كە (مسلم) ^(۳) گىراویەتیەوہ لە عومەرى كورى خەتتاب، ئىمامى عومەر
 ئەفەرمووى: جارێك لە خزمەت پیغەمبەردا دانىشتبووین، رۆژێك لە رۆژان، لە ناكاو
 پیاویكمان هاتە بەرچاو، جل و بەرگى زۆر سپى بوو، مووى ریشى زۆر رەش بوو،

(۱) سەیری ئەمانە بكە: تفسیر الرازی ۱۸۶/۲۷ و تفسیر القرطبی ۵۸۷۳/۸ و روح المعانی للآلوسی
 ۵۴/۲۵ و زاد المعاد ۱/۱ و الاتقان ۴۴/۱.
 (۲) صحیح البخاری - كتاب بدء الوحي ۲/۱.
 (۳) صحیح مسلم - أول كتاب الايمان ۳۶/۱.

نیشانه‌ی رِب‌واری لى نهده‌بیرا و هیج کهس له ئیمه نه‌یده‌ناسی، تا له خزمهت پیغه‌مبهر (ﷺ) دانیشت و ههر دوو ئه‌ژنۆی خۆی به ههر دوو ئه‌ژنۆی پیغه‌مبهر (ﷺ) نووساند ههر دوو دهسته‌کانی دانا سهر ههر دوو رانه‌کانی خۆی و ئه‌و پیاوه نه‌ناسراوه گوتی: ((ئه‌ی محمد پیم بلای نایینی ئیسلام له چه‌ند شت پیک هاتوو...)) تاد. پرسپاری له پیغه‌مبهر (ﷺ) کرد له‌باره‌ی ئیسلام و ئیمان و نیشانه‌کانی دوارپۆژ پیغه‌مبهری خوا (ﷺ) وه‌لامی ده‌دایه‌وه، تا کابرا نه‌ناسراوه‌که ته‌واو بوو له پرسپاره‌کانی و رۆیشت، جا پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رمووی ئه‌وه (جبریل) بوو هاتبوو فیری نایینی پیرۆزی ئیسلامتان بکات.

پ- به‌نه‌ینی بیته لای پیغه‌مبهر (ﷺ) به‌بی ئه‌وه‌ی هیج کهسی بیبینیت، شوینه‌واری کاریگهر و کارتیکران له‌سهر رووخساری پیغه‌مبهر (ﷺ) به‌ده‌ر بکه‌ویت.

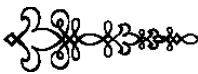
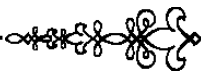
پیغه‌مبهر وه‌سفی بارودۆخی خۆی ده‌کات، له کاتی دابه‌زینی س‌روش و نیگا: هه‌روه‌ک له (صحيح البخاری) دا هاتوو: ((أحياناً يأتيني مثل صلصلة الجرس، و هو أشدُّ عليّ، فيفصم عني، و قد رعيت عنه ما قال)) واته: (هه‌ندی جار س‌روشم بۆ دیت وه‌ک زرنگ و هورپ زه‌نگ، دواتر ئه‌م ده‌نگه زرنگه کۆتایی دیت و منیش دواى کۆتایی هاتنی له قسه‌کانی تیگه‌یشته‌م).

(خطابي) وتویه‌تی:

مه‌به‌ست لى ده‌نگی‌کی به‌دواى یه‌کدا هاتوو ده‌بیسیت، ئه‌و ده‌نگه له‌گه‌ل یه‌که‌م بیستندا جیگهر نابیت له ده‌روونی دا، تا به باشی لى تیغه‌گات و ئینجا جیگهر ده‌بیت.

حیکمه‌ت له‌وه‌ی زرنگی زه‌نگه‌که پيش س‌روش هاتنه‌که دیت، ئه‌وه‌یه که گویچه‌که‌کان ئاماده‌بکات بۆ س‌روش و نیگا و هیج شتیکی تر سه‌رقالی نه‌کات.

له فه‌رمووده‌ی (صحيح) دا هاتوو هه‌روه‌ک که‌میک پيشتریش خسته‌مانه‌ر‌وو، که ئه‌و جۆرو شیوازه‌ی هاتنی س‌روش سه‌خترین و گرانترین جۆره‌کانی س‌روش و نیگایه

كە بۇى ھاتووە.

وتراوہ: تەنھا ئەو كاتە بەو شیوہیە سروس بۇ پېغەمبەر دەھات كە ئایەتى ھەرھشە و پەیماندان بە سزا دادەبەزین ^(۱).

بەتایبەتى لەبارەى باردۆخى پېغەمبەر (ﷺ) لەكاتى سروس و وەحى دەدوویین پاش كەمىكى تر، بەلام لە ژېر ناونیشانى (سروس شتېكە لە دەروەدى دەروونە).

چونیه تی سروس و دابەزینی بۇ سەر پېغەمبەر

زانینی چۆنیەتى سروس و نیگا، نھینیه كە لەو نھینیانەى كە عەقل ناتوانی پەیی پېبات، فریشتەش كە لە خواى گەورەو دەبیست، ئەوا بە پیت و دەنگ لیى نابیستیت، بەلكو خواى گەورە زانیارییهكى پېویست بۇ بیسەر دروست دەكات، جا ھەرۆك چۆن فەرمايشتى خواى گەورە لە توخمى وتەى مرؤف نییە، ئەوا بەھەمان شیوہ ئەو بیستەش كە بۇ مرؤف دروستى دەكات ئەوا لە توخمى بیستنى دەنگەكان نییە ^(۲).

بە دوو رېگە سروس (وحى) دادەبەزیت بۇ سەر پېغەمبەر:

بەكەمیان: پېغەمبەر لە وینەى مرؤیى خۆى چۆتەدەر و چووتە سەر وینەى فریشتە، بەو شیوہیە سروسەكەى لە جبریل وەرگرتووہ.

دووہمیان: فریشتەكە ھاتۆتە سەر وینەى مرؤف تا پېغەمبەر لیى وەرگریت ^(۳).

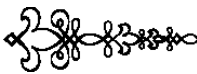
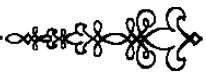
لە ھەردوو حالەتدا سەختى و قورسىیكى زۆر ھەییە بۇ سەر سروسىتى مرؤیى، بۆیە لە كاتى سروس دابەزیندا، ئەوا پېغەمبەر دەچووہ حالەتى نامادە نەبوون (غیبە) و بەرپۆخ و ھۆش و دەروون سەرقالى سروس وەرگرتن دەبوو و ئاگای

(۱) الاتقان في علوم القرآن و زاد المعاد ھەردوو سەرچاوہكەى پېشوو، و اشارد الساري شرح صحيح

البخاري ۵۸/۱ و النووي على صحيح مسلم بهامش ارشاد الساري ۱۸۳/۹.

(۲) ارشاد الساري ۵۹/۱.

(۳) الاتقان ۴۳/۱ و الوحي المحمدي ۸۳ و وتەى (ابن خلدون) یشى تېدايە، و ارشاد الساري ۵۹/۱.

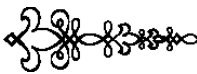
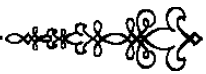

له‌لاشه‌که‌ی نه‌ده‌ما و هه‌روه‌ک ناله‌و پرخه (غطیط)ی لی به‌رز ده‌بووه‌وه. ده‌کرئ هه‌وش ته‌سه‌وپی تیکه‌ل بوون و نه‌و په‌یوه‌ندییه‌ی پیغه‌مبه‌ر له‌گه‌ل فریشته‌بکات، هه‌روه‌ک چۆن هه‌وش ته‌سه‌وپی بوونی نواندنی موگناتیسی (تنویم المغناطیسی) ده‌کات، که (د. مسمر)ی ئە‌ئمانی ئاشکرای کرد له‌سه‌ده‌ی هه‌ژده‌م، ته‌نانه‌ت به‌لگه‌ی وای له‌سه‌ر هینایه‌وه که زانایان به‌شپه‌یه‌یه‌کی زانستی دانیان پیداناوه، ئە‌مه‌ش دوای ئە‌وه‌ی هه‌زاران که‌سیان تاقی کرده‌وه و ئیستا له‌خۆرئاوا پشتیوانی زۆری هه‌ن، و خول و کتیب و نه‌خۆشخانه‌ی هه‌ن که خه‌لگی بو چاره‌سه‌ر رووی تیده‌که‌ن.

له‌نواندنی موگناتیسی دا ئە‌وا مامۆستا خه‌وینه‌ره‌که به‌رینماییه‌کانی به‌سه‌ر روولینه‌ر (وسیط) زال ئە‌بی‌ت، جا روولینه‌ر (وسیط)ه‌که ده‌چیته خه‌ویکی قوله‌وه، چی بیه‌ویت ئە‌و پرساری لی ئە‌کات و وه‌ئامی راسته‌وخوی ده‌ست ده‌که‌ویت و ده‌کرئ فه‌رمانی پیبکات. به‌کردن یان نه‌کردنی شتی، جا روولینه‌ر (وسیط)ه‌که جیبه‌جی ئە‌کات ئە‌گه‌ر دوای به‌هه‌وش هاتنه‌وه‌ش بی‌ت. و پیویسته له‌نیوان هه‌ردوو که‌سه‌که (واته مامۆستا‌که و روولینه‌ر (وسیط)ه‌که)^(۱) که سروشتیان جیاوازه‌یه‌کیکیان به‌هه‌یتر بی‌ت له‌وه‌ی تر، مرؤف ناتوانی‌ت ئە‌و ئە‌زمونه‌ به‌خۆی له‌سه‌ر خودی خۆی جیبه‌جی بکات.

جا نواندنی موگناتیسی وا ده‌کات که ئە‌ندیشه‌کردنی سروش ئاسان تر بی‌ت، له‌به‌ر ئە‌وه‌ی په‌یوه‌ندی کردنی فریشته به‌ پیغه‌مبه‌ر، کاریگه‌ری خۆی هه‌یه، له‌به‌ر بوونی ئاماده‌باشی تابه‌ت تیاپاندا، جا فریشته هه‌یزی پیدان و کارتیکردنی هه‌یه، چونکه رۆحانی رووته، و پیغه‌مبه‌ریش ئاماده‌باشی وه‌رگرتنی هه‌یه له‌و فریشته‌یه، له‌به‌ر پاک و پوخت بوونی لایه‌نی رۆحی و ده‌روونیه‌که‌ی و له‌به‌ر ئە‌وه‌ی پاکیه‌که‌ی هاوتایه له‌گه‌ل پاکی فریشته‌که و کاتی فریشته‌که زال ئە‌بی‌ت به‌سه‌ر ده‌روون و هه‌وشی پیغه‌مبه‌ردا، ئە‌وا پیغه‌مبه‌ر له‌حاله‌تی سروشتی خۆی ده‌رئه‌چی‌ت و

(۱) وه‌رگه‌ی.

نیشانەکانی لەسەر رووی دەر ئەکەون و سروش و نیگاگە لە فریشتەگە وەرئەگرێت و ئەووی وەرئیگر تووو لە دایدا جیگیر ئەبێت و کاتی حالەتەگە کۆتایی هات، ئەوا دەبێت کە بەتەواوی سروشەگە لەسەر رووی دای ئەقشووو لەبیری ناکات^(۱).

سەرباری هەموو ئەو شتانە هیچ شتیگمان نەبێنی کە ببێتە هۆی نەبوونی پەيوەندی نیوان فریشتەگە و پێغەمبەر (ﷺ)، بە بەلگەیی:

زانستی سەردەم هەندی ئامیری بۆ ئیمە فەراهم کردووو کە بەهۆیانەو ئەو شتانە پەیی پێدەبەین، کە چی پیشتر پەیی پێنەبراو و نەناسراو بوون. هەرودەگ لەو ئامیرانە هەیه کە پێکدادانی تیشکەکانی بوونەو هەری لە بوشایی ئاسماندا تۆمار کردووو، هەندی ئامیریش هەن کە دەنگی میشی فریو تۆمار دەکات، لە دووری چەند میلێک هەرودەگ ئەووی لەلای گۆیچکەیی تۆ دەفریوت، ئینجا بەهۆی ئەو ئامیرە پێشکەوتووو سەردەمیانە، دەتوانرێت درک و پەیی بریوت بەووی کە ئیمە ناتوانین بە رێگە ئاساییەکان و (تقلیدی) خۆمان بیبێستین.

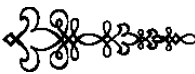
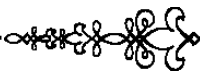
ئەم هیژە نا ئاساییە، تەنها تاییبەت نیە بە ئامیرە زانستیە هاوچەرخیەکان، بەلکو خۆی گەورە بە هەندی لە گیانلەبەر بەخشیوو.

بۆ نمونە سەگ دەتوانرێت، بۆنی ئەو گیانلەبەرە بکات. کە بەرپێگادا چووو، ئەو هەستەیی سەگ ئەقۆزریتەو بۆ دۆزینەووی تاوانباران، بۆ نمونە: ئەو قوفلەیی کە تاوانبار شکاندووویەتی، ئەوا ئەو سەگەیی رەهینانی پیکراو بۆنی دەکات و دواتر شوینەوارەکانی ئەپشکینێت و تاوانبارەگە لە نیوان هەزاران کەسدا دەدۆزیتەو.

ئەگەر جانەو هەری مۆرانی (العثة)ی بالدارت لەسەر پەنجەرە دانا ئەوا دەنگێک ئەنیرێت کە خێزانەگەیی لە ئەندازەییەکی دوورەو گۆیبیستی ئەبێت و ئەویش بە رێگەییەکی تاییبەت وەلامی ئەداتەو.

کوللە مەشکە (جندب) بال و پێیەکانی لی دەخشینێت و بە رێگەییەکی نا ئاسایی

(۱) مناهل العرفان ۱/ ۵۹-۶۰، و چەندین نمونەیی تیدایە لەسەر ئەزموونی نواندنی موگناتیسی، و

دهنگ دهردهکات و ئەو دهنگه دهبیسترت له دووری نیو میل.

ههروهها کوللهی سهوز (أبي النطيط) توانایهکی نائاسایی ههیه، دعتوانیت شت بیستیت و ههست بهو جوئهیه بکات که له نیو گهردیلهی هایدروچین روودهات... چهندين نمونهی زۆر ههن، بهلگهن لهسه رئهوهی چهنډ رڤگه و هوکاری تری نابینراو ههن که خاوهن ههسته تایبهتهکان ههیانه، جا ئەگهر ئەمه وابیت، ئەوا هیچ نامۆیی لهوهدا نییه که پیغهمبهر بانگهشهی ئهوه بکات، که دهنگیك له خوای گهروهوه دهبیستیت خه لکی نابیستن، مادهم چهندين دهنگ و جوئه ههبن لهو بوونهوهردها که مروف نابیستیت، کهچی ئامیرهکان تووماری ئەکهن و مادهم چهنډ گیانلهبهریك دهبیستن و ههنډیکی تر نابیستن^(۱).

سروش (وحی) شتیکه له دهرهوهی دهرروونه

باوهڤ بوون به سروش (وحی) بناغهی باوهڤ بوونه به پیغهمبهرایهتی و تاکه رڤگایه که بیروباوهڤ و هوکمه شه رعیهکان و جگه له وانیشی پڤدا هاتوووه. بۆیه زۆریك له دوژمنانی ئیسلام زۆر گرنگیان به وروژاندنی گومان دهدا دهرباری سروش (وحی) وهك شوینکه وتووانی بی باوهڤ نهزان و نه قامهکانی قورهیش و گیل و گه له جوکانی هاوبه شدانه ران که چهندين قسه و قسه لۆکی هه لبه ستر اوایان ئه وروژاند به مه بهستی له که دار کردنی پیغهمبهری مهزن (عالمی راسول)، ئەمهش بهوهی وتیان: جادوگهره یان شیتیه یاخود شاعیره.

تهنانهت ههنډی له رۆژه لاتناسهکان^(۲) و جگه له وانیش وتیان: سروش (وحی) تنهنا بریتیه له گوفتارو خوڤه و ئیلهاماتی دهروون.

بهلام ئیمه بروامان وایه: سروش (وحی) به رههمی پهیی پڤردنی دهروونی و ویزدانی شاراو و ئامازهکانی نهفس و سیماناسی (فراسته) ی خیرا نییه، که زۆربهی

(۱) الاسلام یتحدی ۹۶ - ۹۷.

(۲) بروانه: تاریخ الأدب العربي - بروکلان چ ۲، ۱/۳۴.

جاره‌کان کاریگه‌ری ئه‌بیته به‌هۆی مه‌شق و راهیانی رۆحی و بیرکردنه‌وه‌ی به‌رده‌وام، واته به‌شیک نیه له نیگای ده‌روونی که بریتیه لهو ئیله‌هامانه‌ی که به‌سه‌ر خودی خاوه‌نه‌که‌یدا داده‌رژیته‌وه، له‌کاتی ئاماده‌باشی بو به‌رزگردنه‌وه‌ی ئاستی ده‌روون و ئاماژه‌و نه‌ینییه ده‌رکه‌وتوه‌وه‌کانی^(۱).

له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌ نیگای ده‌روونی زانیاری ته‌واو و یه‌قینی کامل ناهیته‌ کایه، گومانیش له‌وه‌دا نیه که مرۆف به‌و چه‌ندحاله‌ته‌ ده‌روونیانه‌ی ناگاته‌ پله‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی.

به‌لکو س‌روش (وحی) بریتیه له (شتیکی له‌ناکاو و به‌ده‌ر له‌ س‌روشتی مرۆیی)^(۲)، به‌ده‌ره له‌ نه‌فس و ده‌روون و ملکه‌چی هیج کاریگه‌ریه‌ک نابیت که به‌سه‌ریدا دیت و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌لایه‌ن زاتی خ‌وای گه‌وره‌وه وه‌ری ئه‌گریت، له‌ ریگه‌ی ئه‌و فریشته‌یه‌ی که به‌وکاره‌ راسپێرداوه.

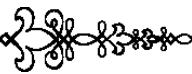
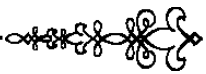
ه‌هر که‌سی‌کیش وردبینی بکات، له‌ چۆنیه‌تی س‌روش و دیارده‌ و نیشانه‌کانی و ئه‌و دیاردانه‌ی که به‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دا دین، به‌هۆی س‌روش‌ه‌وه، په‌یی به‌وه‌ده‌بات که س‌روش په‌یوه‌ست نییه به‌هه‌واو ئاره‌زووی ده‌روون و نه‌فس. ئه‌مه‌ش له‌و شتانه‌ی خ‌واره‌وه‌ ده‌ر ده‌که‌ویت^(۳) :

۱- کاتیک (جبریل) هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ ئه‌شکه‌وتی (ج‌راء) و فه‌رمانی پیکرد که بخوینیته‌وه - که‌چی ئه‌و نه‌خوینده‌وار بوو - هه‌روه‌ک له‌ (صحیح

(۱) الکلام عن الوحي النفسي في الوحي المحمدي ۶۶.

(۲) ارشاد الساري ۶۰/۱.

(۳) بروانه: الوحي المحمدي ۸۹ و لاپه‌ره‌کانی دواتری، و مناهل العرفان ۵۶/۱ و لاپه‌ره‌کانی دواتری، و ۲۸۵/۲ و لاپه‌ره‌کانی دواتری، و النبأ العظيم ۲۰ و لاپه‌ره‌کانی دواتر، و الظاهرة القرآنية - مالك بن نبي ۱۶۵ و لاپه‌ره‌کانی دواتر، و مباحث في علوم القرآن - د.صبيحي صالح ۲۲ و لاپه‌ره‌کانی دواتر، و كبرى اليقينيات الكونية ۱۹۸ و لاپه‌ره‌کانی دواتر، و الرسول - سعيد حوى ۱۳/۲ و لاپه‌ره‌کانی دواتری.

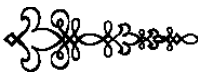
البخاری) له (باب: کیف کان بدء الوحي الى رسول الله ﷺ) هاتوو، که جبریل پیی وتوو: بخوینه^(۱)، فهرمووی: من خویندهوار نیم، پیغه مبهه دهفه رموو (جبریل^(۲)) منی گرت و توند به خوینه وه گوشیم ههتا ئازارم پیگه یشت و له دواییدا به ریدام، دووباره وتی: بخوینه، منیش دووباره وتم: خویندهوار نیم، بو جاری دووم به خوینه وه گوشیم تا ئازارم پیگه یشت ئینجا به ریدام، سیباره پیی وتم: بخوینه، منیش وتم خویندهوار نیم، بو جاری سییه به خوینه وه گوشیم، ئینجا وتی: ﴿أَقْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ② أَلَمْ نَكُنْ مِنْ عَلَقٍ ③﴾ واته: ((ئهی محمد ﷺ)) بخوینه به ناوی ئه و پهروه ردگار ته وه که هه موو شتیکی دروست کردوو. ئاده میزادی له چهند خانه یه کی هه ئواسراو - له ناو مندا لانداندا - دروست کردوه. بخوینه، له کاتی کدا ههر پهروه ردگاری تو به خشندهیه).

پیغه مبهه ئه و چهند نایه تانه ی له گه ل خو بردنه وه، دلشی زور به خیرایی لی ددا و ده چیته وه بو لای (خدیجه) کیچی (خولید) - رهزای خوای لی بیت - و دهفه رموو: دامپوشن، دامپوشن، دایده پوشن، تا ئه و ترسه ی لی دهره ویته وه، دوایی هه و الله که بو خه دیجه باس دهکات، دهفه رموو ((لقد خشیت علی نفسي)) واته: له خوتم ترسام.

پیغه مبهه ﷺ باسی له و ترسه ی کردوو که له کاتی بینینی (جبریل)

(۱) ئه و فرمانه فرمانی پیکه ئانه (تکوین) یه نه وه ک فه رمان و پی سپاردن (تکلیف) ی بیت - و اتاکه ی بریتیه له وهی: ببه به خوینه ر -، بویه له که ره تی سییه مدا وتی: ﴿أَقْرَأَ﴾ واته: ببه به خوینه ر به ناوی خوا و به ویستی خوا و به وهی خوای گه و ره یارمه تیت ئه دات، نه وه ک به خوتم و تواناکه ت، چونکه ده زانیت که نه خوینده واریت، به لام خوای گه و ره ویستی مرؤف له پارچه گوشتیک به دیبینیت و نامزای بینین و بیستی پی ببه خشیت، به هه مان شیوه خوای گه و ره ویستویه تی ببیته خوینه ری ئه و په یامه ی له ریگه ی سروش بوتم دهنیریت تا به سه ر خه لکیدا بخوینیته وه، به م جو ره ئه ببیته خوینه ر. / الوحي المحمدي، په راویزی ۸۵.

(۲) وه رگی پ.

داگرتوو، لەو گێرانهوه (روایە) یکی تر (بخاری) دا که لە بارەى تەفسیری سوپەرتی (المدر) هیناویەتی: ((فَجُثَّتْ مِنْهُ رُعبًا)) واتە: (زۆر لێی ترسام). و لە گێرانهوهیهکی تردا: ((فَجُثَّتْ مِنْهُ هَویت الى الأرض)) . واتە: (زۆر لێی ترسام و بە زهویدا کهوتم).

بۆیە خەدیجەى خیزانى هیچ هۆکارێکی دەست نەکهوت تا پیغەمبەر دُنیا بکاتەوهو خۆشی لێ دُنیا بێت، تەنها ئەوه نەبیت که بیباته لای شارەزانترین کەس لەوبارەدا لەناو عەرەبەکان و پراویژری پێ پێبکات، ئەویش ئامۆزای بوو، ناوی (ورقه) ی کوری (نوفل) بوو، که کتیبەکانی جولهکه و نەصرانیەکانی خۆیندۆتەوهو تیگەشتوووه لەبەرى کردوو، جا وتی: (هذا الناموس الذي نزل الله على موسى) واتە: ئەوه ئەو فريشتهیه که خوا ناردوووهتی بۆ سەر موسا (سەلامی لى بېت).

دواى ئەمە ئەوه رپوون دەبیتەوه که: کاتیک (جبریل) پیغەمبەرى لە باوئش گرتوووه بەتووندى گوشیویەتی و سى جار فەرمانی پیکردوووه بخوینیت، ئەمە جەخت لەسەر ئەوه دەکاتەوه سروس وەرگرتەکه شتیکی دەرەکی بووه نەوهک دەرروونی یاخود خەيالێ، بۆیە پیغەمبەر وای روانی که (جبریل) ئازاری پى گەیاندوو، لەبەر ئەمە خیرا چوووه لای خەدیجە تا رپوودا و ترس و لەرزەکهی پى رابگەیهنیت، جا لە ترسان دلی ئەلەرزى و لەخۆی ئەترسا که بمريت. لەبەر ئەو شتە مەترسیدارهى بینویەتی، بۆیە وتی: ((زملونی زملونی)) واتە: دامپۆشن و بم پیچن. پەناى بۆ خو پیچان و خۆبۆشین برد تا لەپەنایدا ئارام و ئاسووده بېت، بۆیە دایان پۆشى تا ترس و لەرزەکهی لى نەما.

ئینجا دواى تێپەر بوونی ماوهیهک دووبارە سروس (وحی) بۆ پیغەمبەر (ﷺ) دادهبزیت و فەرمانی پى دەکات: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدِينُ ﴿١﴾ قُرْآنُكَ ﴿٢﴾﴾ واتە: (ئەى ئەو کەسەى خۆت پیچاوتەوه، ئەى محمد (ﷺ)، هەستە و خەلکی بیدار بکەرەوه). پیغەمبەرى خوا لەو فەرمانەى که پیکراوه ورد دەبیتەوهو بەسەر سوپمانیەوه بە خەدیجە دەلێت: ((لقد أمرني جبريل أن أنذر الناس، فمن ذا ادعو، ومن ذا يستجيب؟))

واته: (جبریل فہرمانی پیکردووم کہ خہلکی ناگادار بکہوہ، جا بانگی کی بکہ و کی ناگادار بکہمہوہ، دہبی کی وہلامم بداتہوہ).

ہرموو ئہمانہ بہلگن لہسہر ئہوہی کہ سروس (وحی) شتیکی خودی نییہ و گہواہی ددہن کہ سروس سہرچاوہی نہگرتوہ لہ قسہوہیاسی دہروون، وہک:

أ- پیغہمبہر (ﷺ) زرنگ و دہنگیکی تووندی بہگویدا دیت، وہک دہنگی زہنگی یہک لہدوای یہک تووندو تیثر. جا لہ (صحیح البخاری - کتاب بدء الوحي -)^(۱) ہاتوہ:

((أحياناً يأتيني مثل صلصلة الجرس، و هو أشدُّ عليّ، فيفصم عني، و قد وعيت عنه ما قال)) واتہ: (ہندی جار سروسہم بو دیت وہک زرنگ و ہوپی زہنگ، دواتر ئہم دہنگہ زرنگہ کوٹایی دیت و منیش دوای کوٹایی ہاتنی لہ قسہکانی تیگہیشتم). (مسلم - کتاب الفضائل: باب عرق النبي في البرد حين يأتيه الوحي) گپراویہتہوہ.

لہ (مسند أحمد)^(۲) دا لہ (عبداللہی کوری (عمرو) (رہزای خوای لیبت) ہاتوہ، دہلیت: پرسیارم لہ پیغہمبہر (ﷺ) کرد کہ: نایا ہہست بہ سروس (وحی) دہکہیت؟ فہرموی: ((نعم أسمع صلاصل، ثم أسكت عن ذلك، فما من مرة يُوحى اليّ، إلا ظننت أن نفسي تفيض)) واتہ: (بہلی گویم لہ زرنگ و ہوپو دہنگی بہہیز دہبیت، منیش لہم حالہتہ بی دہنگ ئہم، ہہر جاریکیش کہ سروسہم بو دیت ئہوا ہہست دہکہم کہ رُوچہکہم پارچہ پارچہ دہبیت).

ب- پیغہمبہر (ﷺ) لہکاتیک کہ سروسی بو دہہات لہ رُوژی زور ساردو سوپدا ہہموو جہستہی دہبووہ نارہقہ.

لہو فہرموودہیہی کہ (بخاری - کتاب الفضائل: باب عرق النبي في البرد حين

(۱) صحیح البخاری ۲/۱.

(۲) مسند الامام أحمد ۲/۲۲۲.

یأتیه الوحي) له عائشه (خوایی رازی بیت) گیراویه تیه وه، ده لیت: (ته گهر سروش دابه زیبوايه بو پیغه مبهه (صلوات علیہ وسلم)) له بهره به یانیه کی ساردا نهوا نیوچه وانی پیغه مبهه نارقه ی پیدا دههات). له (صحیح مسلم) دا له عائشه وه هاتووه که وتویه تی: (تاوه کو خوا وه چی نارده سهه پیغه مبهه (صلوات علیہ وسلم)) نهو ترس و له رزه ی که له کاتی دابه زینی سروش "وه چی" دا دایده گرت له ویشدا دیگرت، بهر نه ندازه یه که وه کرده مرواری نارقه ی لیده چورا، له رۆژی سهرماو سو له ی زستانه، له قورسای و سهختی نهو وشه یه ی دابه به زیه سهری^(۱)) به شیکه له فهرمووده ی (الافک). و بهه مان شیوه له (صحیح البخاری) له فهرمووده ی (الافک) دا هاتووه.

پ- پیغه مبهه سهری دابه کهوت و رووخساری رهش هه لده گه را (یغط فی رأسه و یترید وجهه):

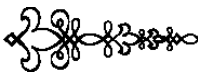
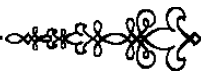
له (صحیح مسلم - کتاب الفضائل: باب عرق النبی فی البرد حین یأتیه الوحي) له (عباده ی کوری (صامت) دوه هاتووه: ده لی: (ته گهر سروش بهاتایه بو پیغه مبهه ی خوا (صلوات علیہ وسلم)) نهوا بهمه نازار دایده گرت و رووخساریش سوریکی رهش هه لته گه را).

له گیرانه وه یه کی ترده هاتووه:

(که سروش دههات بو پیغه مبهه (صلوات علیہ وسلم)) نهوا سهری دانه گرت (نکس رأسه) و هاوه لانیس سهریان دانه گرت، جا که سروش کو تایی دههات سهری بهرز نه کرده وه). بو یه به هو ی نهو نازاره ی که پیغه مبهه (صلوات علیہ وسلم) دوو چاری دهبوو وه له کاتی سروش دا، نهوا رووخساری به جلیک دانه پووشی و سهرنیشی نه گرت.

له (صحیح البخاری - باب یفعل فی العمرة ما یفعل فی الحج) له (یعلی) ی کوری (أمیة) هاتووه: پیاویک هاته لای پیغه مبهه (صلوات علیہ وسلم) کاتیک له (جغرانة) بوو و کهوا (جبة) یه کی له سهه شان بوو بو نیکی خووشی لی دههات یان وتی: مه یله و زمرده بوو،

(۱) دهقی کوردی نهو فهرمووده یه له ۱۰۹۴/۲ (پوخته ی صحیح موسلیم دانانی: زکی الدین عبدالعظیم عبدالنوری المنذری، وهرگیرانی: لیژنه یه که) وهرگرتووه. (وهرگیر).

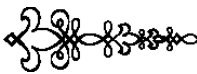
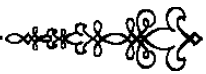
جا وتی: ئەهی پیڤه مبهری خوا فه رمانه پیده گه ی چی بکه م له عومره که م دا؟ جا سروش دابه زی بو پیڤه مبهەر (ﷺ) و به جلیک پیڤه مبهەر دا پو شرا، منیش زورم پی خۆش بوو که پیڤه مبهرم (ﷺ) بینیبوایه له و حاله ته ی سروشی بو دهات، عومه ر وتی: ئایا پیت خۆشه سهیری پیڤه مبهەر بکهیت له و حاله ته ی سروشی بو دیت؟ وتم: به ئی. جا عومه ر لایه کی جله که ی هه لدا یه وه و منیش ته ماشام کرد، پیڤه مبهەر دهنگیگی لیده هات جا پیم وابوو وتی: وهک (پرخه ی وشتری لاو). جا کاتیک سروشه که ته واو بوو و حاله ته که کو تایی هات، فه رمووی: ((أین سائل العمرة؟ اخلع عنك الجبة، واغسل أثر الخلق عنك، وأنق الصفرة، واصنع في عمرتك كما تصنع في حجك)) واته: (ئه وه ی پرسیا ری کرد له باره ی عومه ر له کو ییه؟ ئه و که وا (جبه) یه دا که نه و بو ن و رهنگه که لابه ره و چیت کرد له کاتی حه ج کردنتدا، هه مان شتیش بکه له عومه ر که تدا).

ت- هاوه لان دهنگیکی تووندیان له رووخساری پیڤه مبه ره وه ئه بیست، له کاتی سروش دابه زیندا، وهک: دهنگی ههنگ کاتی له لانه که ی دهر ده چیت. ههروهک ئه مه هاتوو له (صحيح الترمذي) باب التفسير (من سورة المؤمنون) - عومه ری کوری خه تتاب (خوا لی رازی بی ت) وتویه تی: (کاتیک سروش دهات بو پیڤه مبهەر (ﷺ)، دهنگیکی وهک دهنگی ههنگی بیستوو له لای رووخساری پیڤه مبهەر).

ج- جهسته ی پیڤه مبهەر له کاتی سروش هاتن قورستر ده بی ت:

له (صحيح البخاری) دا له (ابن عباس) وه - خوا لی رازی بی ت - هاتوو: (پیڤه مبهەر (ﷺ) جهسته ی قورس ئه بوو به هوی ئه و سروشه ی به سه ریدا داده به زی) و ئه م فه رموودیه به ته واوی پاش که میکی تر ده خریته روو.

له (زاد المعاد) دا هاتوو: که باس له حاله تی دابه زینی سروش بو سه ر پیڤه مبهەر (ﷺ) ده کات: (ههتا ئه گه ر پیڤه مبهەر (ﷺ) له سه ر پشتی و لاخی سواریه که ی بو بایه، له کاتیک که سروشی بو دهات، ئه وا و لاخه که به چو کدا ده که وت، به هوی ئه و سروشه موباره که ی که داده به زی بو پیڤه مبهەر، ته نانه ت جار یک سروش بو پیڤه مبهەر (ﷺ))

هات و رانی موبارهکی لهسەر رانی زهیدی کورپی ثابت بوو جا رانی پیغه مبهەر قورسای زیاڊ کرد بههوی سروش هاتن، تهنانهت زۆر نه مابوو رانی زهید بهارپیت^(۱).

ئهمهش راستیتی ئهو فهرمایشتهی خوای گهوره پشت راست دهکاتهوه: ﴿إِنَّا سَلَفْنَا عَلَيْكَ قَوْلًا تَقِيلاً ۝﴾ الزمل: ۵. واته: (ئیمه فهرمووده و گوفتاریکی سهنگین داده به زینینه سهرت).

تهنها پیغه مبهەر (ﷺ) توانای بهرگه گرتنی ئهو قورساییهی ههیه، تا جهسته کهی لیراییت و ناماده بییت بو هه لگرتنی ئهرکی پیغه مبهرایهتی.

ههموو ئهو دیاردانه به لگهن لهسەر ئه وهی که سروش شتیکی سه ره به خو و جیایه و به شیک نییه له دهروونی پیغه مبهەر (ﷺ)، چونکه قسهی دهروون و ئیلهام و خورپه و تیروانین پیویست به وه ههموو دیاردانه ناکات له وهی که سه که تووشی: ئیش و ناله نال و رهش هه لگه رانی رووخسارو ئاره قه جهستهی دابپوشیت له رۆژیکی زۆر سارد دا...

۳- هۆشیاری تهواو و له بهر کردنیکی ریک و پیک و توکمه، بو ئهو شانهای که بو پیغه مبهەر (ﷺ) داده به زین، چ له کاتی دابه زینی سروش و چ له دوا ی دابه زین.

جبریل سالی جاریک قورئانی به سه ره پیغه مبهردا (ﷺ) ئه خوینده وه، ئه مه ناچیته ناو چوار چیوهی ئاره زووه وه و به هه یج شیوهیه که به به شیک له ئیلهاماتی دهروون دانانریت.

له (صحيح البخاری) دا هاتوه، که پیغه مبهەر (ﷺ) ده فره موویت: ((أحياناً يأتيني مثل صلصلة الجرس، و هو أشدُّ عليّ، فيفصم عني، و قد وعيت عنه ما قال، وأحياناً يتمثل لي الملك رجلاً، فيكلمني، فأعي ما يقول)) واته: (هه ندی جار سروشم بو دیت وهک زرنگ و هوری زهنگ، دواتر ئهم دهنگه زرنگه کوئایی دیت و منیش

(۱) زاد المعاد ۱/۱۸، و (حديث الرض) (البخاري) گيرايويه تيه وه له: (كتاب الجهاد باب قوله تعالى: ﴿لَا

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ﴾) بروهانه: ارشاد الساري ۶۱/۵.

دوای کۆتایی هاتنی له قسهکانی تۆ ئەگه‌پشتم، هه‌ندی جاریش فریشته‌که له شیوهی پیاویک دیته لام و قسه له‌گه‌ل ده‌کات و منیش لیبی تیده‌گه‌م).

جا له هه‌ر دوو ئه‌و حاله‌تانه‌ی له فه‌رمووده‌که‌دا خه‌را نه‌روو، ئه‌وه پێغه‌مبه‌ر به ته‌واوی هۆشیاریه‌وه تێئه‌گه‌پشت له‌و په‌یامه‌ی که به‌ سه‌روش بو‌ی ده‌هات. پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له سه‌ره‌تا‌دا که سه‌روشی بو‌ ده‌هات جو‌له‌ی به‌ زما‌نی ده‌کرد و لاسایی جه‌ریلی ئه‌که‌رده‌وه له‌ کاتی سه‌روش خو‌یندنه‌وه‌دا، جا پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ترسی ئه‌وه‌ی نه‌وه‌ک له‌بیری به‌جیته‌وه ئه‌وه‌ی ده‌کرد، به‌لام خوای گه‌وره پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی دلتیا کرده‌وه به‌وه‌ی خه‌می له‌ به‌رکه‌ر نه‌که‌ی نه‌بی‌ت به‌لکو خوای گه‌وره سه‌روه‌که‌ له‌ دلیدا جه‌یگه‌رو پارێزاو ده‌کات و هه‌یج پێویست به‌ زما‌ن جو‌لان نا‌کات.

خوای پاک و به‌رز ده‌فه‌رموو‌یت: ﴿لَا تَحْرُكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (١٦) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ. ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانصِتْ لَهُ. ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ. ﴿١٩﴾ القیامة: ١٦ - ١٩. واته: (په‌له مه‌که و زما‌ن مه‌جو‌لینه، بو‌ ئه‌وه‌ی په‌له به‌که‌یت له‌ وه‌رگه‌رتنیدا. به‌راستی له‌سه‌ر ئیمه‌یه که‌کرده‌وه‌و خو‌یندنه‌وه‌ی. جا کاتی‌ک ئیمه‌ ده‌یخو‌ینینه‌وه‌ تۆش شو‌ینما‌ن به‌که‌وه له‌ خو‌یندنه‌وه‌یدا. پاشان به‌راستی روون کرده‌وه‌شی له‌سه‌ر ئیمه‌یه).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموو‌یت: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ، وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ طه: ١١٤. واته: ("ئه‌ی محمد (ﷺ) نه‌که‌یت له‌ خو‌یندنه‌وه‌ی قورئاندا په‌له به‌که‌یت؛ له‌ پێش ئه‌وه‌ی وه‌حی و نیگی ئه‌و قورئانه ته‌واو به‌بی‌ت بو‌ لای تۆ "چونکه ئیمه‌ نایه‌لین فه‌رامۆشی به‌که‌یت" نزا به‌که و بشلی: په‌روه‌ردگه‌را، به‌رده‌وام زانست و زانیاری زۆرترو زیاترم پێ به‌خسه).

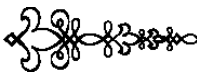
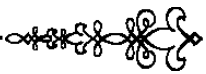
له (صحيح البخاري - باب: بدء الوحي) هاتوووه:
له (سعيد)ی گوپی (جبیر) هوه له (ابن عباس) هوه هاتوووه له‌به‌ره‌ی ئه‌م

فهرمایشته‌ی خوی گهوره: ﴿ لَا تَحْرُكْ بِؤءِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِؤءِ ﴾ (۱۱) ﴿ پیغه‌مبهر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) تووشی گرانی و سه‌ختی دهبوو، به‌هوی قورسی قورئان که بوی دادهبه‌زی و لیوه موباره‌که‌کانی به‌م هویه‌وه ده‌جولاند، (ابن عباس) وتی: منیش لیوه‌کانم نه‌جولئیم وهک چؤن پیغه‌مبهر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) نه‌جولاندن. (سיעد) وتی: منیش لیوه‌کانم نه‌جولئیم وهک چؤن (ابن عباس) لیوه‌کانی نه‌جولاند، ده‌لئیت جا پیغه‌مبهر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) لیوه‌کانی ده‌جولاند به‌م هویه خوی گهوره نه‌م نایه‌تانه‌ی دابه‌زانند: ﴿ لَا تَحْرُكْ بِؤءِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِؤءِ ﴾ (۱۱) ﴿ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴾ (۱۷) ﴿ وتی - واته: (ابن عباس) -: واته له سینهی تودا کو ده‌کرئته‌وه، ئینجا بیخوئینه‌وه. ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانصُرْهُ ﴾ (۱۸) ﴿ واته: بی دهنگ به و گوئی بو بگره. ﴿ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴾ (۱۹) ﴿ دواتر له‌سه‌ر ئیمه‌یه که بیخوئینینه‌وه. جا دوی نه‌وه نه‌گهر جبریلی هاتبوبا لای پیغه‌مبهری خوا (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) نه‌وا پیغه‌مبهر ته‌نھا گوئی نه‌گرت، جا که جبریل درده‌چوو، نه‌وا پیغه‌مبهر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) ده‌خوئینه‌وه وهک چؤن جبریل بوی خوئندبوویه‌وه.

له‌به‌ر نه‌مه جبریل (سه‌لامی خوی لیبئیت) له هه‌موو شه‌ویک له مانگی رهمه‌زاندا، ده‌هاته لای پیغه‌مبهر و قورئانی پی نه‌وت. له (صحيح البخاري - كتاب الفضائل القرآن - باب: كان الجبريل يعرض القرآن على النبي (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم)) هاتوو له عانیشه‌وه نه‌ویش له (فاتیمه) (سه‌لامی لیبئیت): (پیغه‌مبهر (صلوات‌الله‌علیه‌وسلم) به‌نه‌ینی پیی وتم که جبریل سالی یه‌کجار قورئانی به‌سه‌ر مندا ده‌خوئنده‌وه، به‌لام نه‌م سال دوو جار قورئانی به‌سه‌ر منیدا خوئندوته‌وه، ته‌نھا بو نه‌وه نه‌چم که سه‌رمه‌رگم نزیک بوته‌وه).

(ابن کثیر) وتویه‌تی: (بخاری) به‌و شیوه‌یه به‌ه‌لو‌اسراوی (معلق) گیراویه‌تی‌ه‌وه، و له شوئینیکی تردا له فهرمووده‌ی (ابن عباس) و (أبو هريرة) دا

(۱) هه‌ر له‌م لاپه‌رده‌دا مانای نه‌م نایه‌ته‌مان کردوو به‌ویه دووباره‌ی ناکه‌ینه‌وه. (وه‌رگیر).

سەندەكەى ھېناو، و (أبو داود) و (النسائي) و (ابن ماجه) گىراويا نەتەوہ.

مەبەستى لەوہدا كە ھەموو سائى جارېك قورئانى بەسەردا ئەخویندەوہ: بریتىيە لە بەرامبەر كردنى لەگەڵ ئەوہى خوای گەورە بوى ناردووہ، تا ببیتە ھۆكارى جىگىرو چەسپاوتر بوون و تا لەبىرى نەكات^(۱).

۴- پچپران و دابپرانى سروش لە پىغەمبەر (ﷺ)، كەچى زۆر زۆر ھەزى ئەكرد كە سروشى بۆ بىت، ئەمەش بەلگەيە كە سروش شتىكى جياوازو بەدەرە لە دەروون و فيكر، و لە زاتى موبارەكى پىغەمبەر (ﷺ) سەرچاوە ناگريت و شتىكى نىيە ملكەچى ويستى ئەو بىت، بەلكو تەنھا كاتىك سروش دادەبزيت كە خوای گەورە ويستى لەسەر بىت بەبى ئەوہى پىغەمبەر (ﷺ) ھىچ پۆلىكى ھەبىت، نمونەش لەسەر پچپرانى سروش:

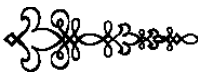
أ- دواى ئەوہ (جبريل) ئەم چەند ئايەتەنەى دابەزانەد: ﴿أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ...﴾^(۲) "سورەتى: العلق" بۆ ماوہى سى سال سروش (وحى) پچپرا، و لە ھەندى فەرمايشتدا ھاتووہ كە بۆ ماوہى دوو سال و نىو پچپراوہ^(۳). بەم ھۆيە پىغەمبەر (ﷺ) زۆر خەمبار و دلگران بوو، تەنانەت چەند جارېك ھەولى دا خۆى لە لوتكەى كىوى بەرزدا فرىداتە خواروہ، ھەروەك (البخاري: باب: أول ما بدء به رسول الله (ﷺ) من الوحي، كتاب الوحي)^(۴): (رُوِّيَ كَ پىغەمبەر (ﷺ) بەرېگادا ئەرؤيشت،

(۱) سەبىرى: (جبريل قورئانى بەسەر پىغەمبەردا (ﷺ) ئەخویندەوہ) بکە، لە: فضائل القرآن - ابن کثير ۲۶-۲۷. كە پاشكۆى تەفسىرەكەيەتى.

(۲) پيشتر مانای ئەم ئايەتەنەمان کردووہ بۆيە دووبارەى ناکەينەوہ. (ومرگيپ).

(۳) ارشاد الساري ۱/۶۷.

(۴) دەربىرىنى فەرموودەكە بەم شىوہيە: (بەشىوہيەك سروش و نيگا پچپرا - بەو شىوہيەى پيمان گەيشتووہ - پىغەمبەر زۆر پيى دل گران بوو، بەشىوہيەك كە پىغەمبەر چەندىن جار ھەولى دا خۆى لە لوتكەى كىوہ بەرزەكان فرىدبايە خواروہ، جا كە ھەر لە لوتكەى كىوہكە نزيك =

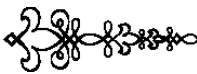
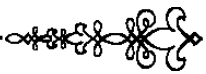

دهنگیکی بیست له ئاسمانهوه جا سهیری کرد بینی ئەو فریشتهیه که له ئەشکهوتی - حراء - هاتبوو له، پیغه مبهەر (ﷺ) لئی ترسا، خیرا گهراپهوه مالهوه بو لای خه دیجهی خیزانی و پیی وت: (دامپوشن دامپوشن) جا خوای گهوره ئەمه ی دابه زاند: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿٢﴾...﴾ له مهو دوا سروش به گهرمی و به بی پچران دههات).

ب- سروش بو ماوهی یهك مانگ پچراوه، ههروهك له (البخاري - باب حديث الافك من كتاب الغازي) هاتوو، پیغه مبهەر (ﷺ) زور پیی خو شبوو سروشی بو بیتهوه، تا ئەو قهیرانه چاره سهر بکات، له رووداوی (افك) دا بهریا بوو که دوو رووه کان دایکی باوهرداران عایشه یان (خوا لئی رازی بییت) تۆمه تبار کرد به کاری خراپه، ههتا وای لیهات پیغه مبهەر (ﷺ) پیی فهرموو: ((يا عائشة أما انه بلغني عنك كذا و كذا، فان كنت بريئة فسيروك الله، وان كنت ألممت بذنب فاستغفري الله)) واته: (ئهی عایشه ههوالی ئاواو ئاوام پیگه یشتوو، جا ئەگهر تۆ بی تاوان بییت، ئەوا خوای گهوره ئەوه دهسه لینییت و رای دهگه یه نییت و ئەگهر تاوانیکیش ئەهه نجامداوه ئەوا داوای لیخوش بوون بکه بو خوای گهوره). ئینجا دوا یهك مانگ پاش قسهو باسیکی زوری خه لکی ئەوا چه نده ئایه تیک له سوهرتی (النور) دابهزی و پاکانه و بی تاوانی ئەویان سه لاند.

جا که سیك که ورد بوو بیتهوه وای نابینییت؟: ئەو مانگه زور درییتره له چه ندين سال که پیغه مبهەر (ﷺ) چاوهروانی هاتنی سروشی کردوو له گه ل دوو دل و گومانیک زورهوه، جا ئەگهر سروش شتیکی دهره کی نه بوایه ئەوا ههر زوو

= ئەکهوتهوه بو ئەوهی خو تئ فریبدات ئەوا جبریل ریگه ی لی ئەگرت، دهیوت: ئەهی محمد تۆ به راستی پیغه مبهیری خوای، جا به مه دهروونی ئارامی ئەگرت و دهگهراپهوه مالهوه، به لام ههر که ماوهی پچرانی سروش زیاتر دریژ نه بووهوه ئەوا هه مان هه ولی پیشووی ئەدایه وه، جا که ئەگه یشته لوتکه ی کیوه که ئەوا جبریل بوی دهر نه کهوت و ریگری لی ئەکرد و هه مان شتی پی

پێغه‌مبەر (ﷺ) بانگه‌شهی هاتنی ده‌کرد، هەر له‌وکاته‌ی که هه‌وایی رووداوه‌که بڵاو نه‌بووه‌و مه‌سه‌له‌که‌ی یه‌ک‌لایی ده‌کردوه.

پ- سه‌رباری ئه‌وه‌ی پێغه‌مبەر (ﷺ) پێی خۆش بوو که رووگه (قبلة) بگۆرێت، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا سه‌روش شازده یاخود چه‌فده مانگ دانه‌به‌زی. سه‌باره‌ت به‌ گۆرانی رووگه له (بیت المقدس) بۆ (که‌عبه)، پاش ماوه‌ی ناوبراو، سه‌روش دابه‌زی به‌م نایه‌ته‌وه: ﴿قَدْ زَرَى تَقَلَّبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ البقرة: ۱۴۴. واته: (ئه‌ی پێغه‌مبەر (ﷺ)) "به‌راستی چا‌و‌گێڕان و هه‌لسو‌رانی روو‌خسارت روو به‌ ئاسمان ده‌بینین، سوێند به‌خوا ئی‌مه‌ش رووت وهرده‌چه‌رخینین بۆ روو‌گه‌یه‌ک پێی پازی خۆش‌نوود بیت، ده‌ رووت وهر‌بچه‌رخینه به‌ره‌و لای که‌عبه "المسجد الحرام". هه‌روه‌ک له (صحيح الترمذي)^(۱) دا هاتوه: ئه‌م پچ‌رانه‌ی سه‌روش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پێغه‌مبەر (ﷺ) هه‌یج قسه‌یه‌کی له‌خۆیه‌وه بۆ خه‌لکی هه‌ڵ نه‌ده‌به‌ست، له‌و ماوه‌یه‌ی که سه‌روش پچ‌راوه پێغه‌مبەر (ﷺ) نه‌دا‌واوه له‌باره‌ی نایین و قورئانی پیرۆز و سه‌رنشتی هاوبه‌شدانان و هاوبه‌ش دانهران، چونکه ئه‌گه‌ر دا‌بو‌وبا له‌و باره‌یه‌وه، ئه‌وا نزیک‌ترین که‌سه‌کانی بۆ ئی‌مه‌یان ده‌گێڕایه‌وه وه‌ک (خه‌دیجه) و (عه‌لی) و (زید)ی کوری (حارثة) که له‌مالیدابوو و (أبوبکر) هاوده‌می و هاوه‌لی ده‌کرد به‌ درێژایی ژیا‌نی.

(۱) له (صحيح الترمذي بشرح عارضة الأحوذی ۸۵/۱۱ باب التفسیر) له (البراء)ی کوری (عازب)‌وه هاتوه، (که وتویه‌تی: کاتی پێغه‌مبەر (ﷺ) کۆچی کرد بۆ شاری مه‌دینه ئه‌وا بۆ ماوه‌ی شازده یاخود چه‌فده مانگ رووه‌و (بیت المقدس) نوێژیان کردوه، پێغه‌مبەر (ﷺ) پێی خۆش بوو که رووگه بگۆرێت بۆ (که‌عبه)، جا خ‌وای گه‌وره ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زانده ﴿قَدْ زَرَى تَقَلَّبَ وَجْهَكَ ...﴾ تا ﴿الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ جا پێغه‌مبەر (ﷺ) رووی کرده که‌عبه، ئه‌مه‌شی زۆر پێ خۆش بوو) و به‌هه‌مان شیوه (البخاري في كتاب التفسیر من صحيحه عند الآیة المذكورة عن البراء بن عازب) هه‌ناویه‌تی.

ئەو پێدەنگ بوونەى پێغەمبەر و نەدوانى لەبارەى سروش، لەو ماوەیەدا كە سروش پچراپوو، بەلگەیهكى گومان بپرە لەسەر پوچەلى ئەندێشەى ئەو كەسانەى وای بۆ ئەچوون، سروش شتیكى خودیە لە پێغەمبەردا (ﷺ).

۵- یەكێك لە هۆكارەكانى دابەزینی قورئانى پیرۆز، ئەوەبوو كە پێغەمبەر (ﷺ) لە هەندى كاتدا پرسىارى لى ئەكرا، كەچى هیچ وەلامىكى پى نەبوو، بۆیە بى دەنگ دەبوو، جارى واهەبوو بى دەنگیەكەى ماوەیهكى زۆرى دەكیشا. جا ئەگەر ئایەت لەو بارەیهوه دابەزىبووا، ئەوا بانگى ئەو كەسەى دەكرد كە پرسىارى كرددبوو، ئەو ئایەتەى بەسەردا دەخویندەوه كە لە قورئاندا دابەزىوو پەيوەندى بە پرسىارەكەیهوه هەیه.

هەندى كات وابوو كە پێغەمبەر (ﷺ) وەلامى پرسىارەكەى ئەدايەوه، كەچى سروش بە پێچەوانەى وەلامەكەى ئەو وەلامى ئەدايەوه، تەنانەت كەمىك رەخنە و گلەپیشى لى دەكرد.

ئەمە بەلگەیه لەسەر ئەوهى كە سروش شتیكى دەرەكییە و پەيوەندى بە دەروونەوه نییه، چونكە ئەگەر سروش شتیكى دەروونى بوايە، ئەوا كە پرسىارى لى ئەكرا پىویست نەدەبوو چاوەرپى وەلام بكات یاخود وەلامى یەكەمى راست بكاتەوه.

۶- رێگرى كردنى پێغەمبەر (ﷺ) لە نووسینی فەرماشتهكانى لە سەرەتای سروش دابەزین، ئەوەك تىكەل بىت بە قورئانى پیرۆز، چونكە بە تەواوى دەبزانى: قورئان فەرماشتهكە خۆى گەوره بە دەربرپن و ماناكەیهوه بە سروش بۆى ناردوو، ئەو ناتوانىت یەك پیتیش بگۆریت.

هەر كە ئایەتێك دادەبەزى، ئەوا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانى بە نووسەرانى سروش دەكرد كە بینوسن، جا ئەوهى فیرى خەلكى كرد كە قورئان فەرماشتهكەى خوايیه، لەلایەن زاتى خۆى فەرماندەرەوه لە رێگەى سروشەوه هاتوو، پێغەمبەر (ﷺ) ئەمەى دووپات ئەكردەوه تا لە گوێچكەى مۆسلماناندا جیگیر بوو، ئینجا

رینگه‌ی دا به نووسینی فهرمووده.

ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیٔ که پیغه‌مبهر (ﷺ) جیاوازی ئه‌کرد له نیوان قورئانی پیرۆز و فهرمووده، ئه‌گهر چی فهرمووده چ قودسی یان جگه‌له‌و ههر به‌شیکه له سروش، به‌ئام ئه‌وه‌نده هه‌یه که فهرمووده مرؤف دای ئه‌رپژیت. جیاوازییه‌کی زۆر هه‌یه له نیوان شیوازی قورئان، چونکه قورئان فهرماشتی په‌روه‌دگاری مرؤفه، له‌گه‌ل شیوازی فهرمووده، ئه‌گهر فهرمووده‌که هی ره‌وانترین و جوانب‌ب‌ترین که‌سیش بیٔ له خه‌لکی، بی گومان ئه‌مه شتیکی روونه بو که‌سی که وردب‌یته‌وه.

۷- بابته‌ی سروش:

پیغه‌مبهر (ﷺ) نه‌خوینده‌واره، نووسین و خوینده‌واری نازانیٔ، له ژینگه‌یه‌کی ده‌شته‌کیانه‌ی بت په‌رستی ژیاوه، زانیاری و زانستی دانیش‌توانه‌که‌ی ساده‌و سه‌ره‌تایین که هیج نرخ و قیمه‌تیکی نیه و ههر به‌راورد نا‌کریت به‌وه‌ی (رۆم) و (فارس) هکان هه‌یان بووه.

پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌چووه ئه‌شکه‌وتی (حراء) به‌گۆشه‌گیری و که‌نا‌رگرتن له خه‌لکی به‌ندا‌یه‌تی ئه‌کرد، هیج زانیاریه‌کیشی نه‌بووه، ته‌نها ئه‌وه نه‌بیٔ که فی‌ری بووه له کۆمه‌لگه سه‌ره‌تاییه‌که‌ی.

ئا له‌و بارودۆخ و حاله‌دا پیغه‌مبهر (ﷺ) له رینگه‌ی سروشه‌وه قورئانی پیرۆزی بو دادبه‌زیت، قورئان چه‌ندین راستی می‌ژووی و گه‌ردوونی و تیۆری کۆمه‌لایه‌تی و ئابوری و سیاسی و جگه له‌مانه‌ش که چاره‌سه‌ری لایه‌نه جیا جیاکانی ژیان ده‌کات له خو ئه‌گریت، که پیشتر هزره‌و فیکر بو‌ی نه‌چووه به‌خه‌یالی دا نه‌هاتووه، یاخود یه‌کیگ گرنگی پ‌یدا بیٔ یان ههر یه‌کیگ له ههر ژینگه‌یه‌ک و له ههر چه‌رخیکدا گرنگی به‌و لایه‌نانه دابیٔ.

ئه‌م راستیانه‌ش وردو دیارن - له‌باره‌ی ده‌دوین له کاتی دوان له ئی‌عجازی قورئان - که هیج که‌س بو‌ی نیه نکۆلی لی بکات، ته‌نانه‌ت حه‌یرکانی حوله‌که‌ش ئه‌وانه‌ی که ده‌مه‌ته‌قی و گفتوگۆیان له‌گه‌ل پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌کرد ئه‌وا سه‌ریان سو‌رئه‌ما، که

دهیان بینی قورئان هه وائی نه وه کانی نیسپرائیل و پیغه مبه ره کانیان نه خاته به ریاس. هه موو نه مانه به لگهن له سه ره نه وهی که نه وه پیغه مبه ره نه خوینده وه ره له ناوهنده سه ره تاییه که دا ناتوانیت نه وه یاسا و راستیه زانستی و غه ییی و شاراونه له خودی دهر وو و فیکری خو یه وه به ینیت. به لکو پیویسته سه ره چاوه یه کی هه بیت له دهر وهی دهر وو نی پیغه مبه ره (صلواته علیه وسلم) که بریتیه له وه سر و شهی له لایهن خواوه بو ی دیت.

۸- نه وه به یامه ی پیغه مبه ره (صلواته علیه وسلم) هیناویه تی، سر و شیک بووه که له په ره وردگار مه بو ی هاتوو نه وه که له خودی خو ی سه ره چاوه ی گرت بیت، له به ره نه وهی کاتیک داوا له پیغه مبه ره کرا، که هه ندی شت له قورئان بگور بیت، نه وه وه لایمی ده دایه وه به وه سر و شهی که خوی گه وه بو ی نار دووه و هیه شتیکی لی نه شار ده وه به پیچه وانه هیشی نه جو لایه وه.

خوی پاک و بهرز فه ره موویه تی:

﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ إِفْرَاءٌ وَإِنْ غَيْرَ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُنذِرَهُمْ مِنْ نَفْسِي إِنَّ اتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾﴾ یونس:

۱۵ - ۱۶. واته: (کاتیکیش نایه ته کانی نیمه که ره وو و ناشکرایه به سه ریاندا بخوینریته وه، نه وه نه وانیه که به ته ما نین ناماده ی به رده م باره گای نیمه بین ده لئین: قورئانیکه جگه له مه بینه و بیخوینه ره وه یان بیگوره، تو ییش نه ی محمد (صلواته علیه وسلم) پیمان بلی: من بو م نیه له خو مه وه بیگور م، من شوینی هیه شتیک ناکه وم، جگه له وه نه بیت که به وه ی پی م ده گات، به راستی من ده تر سم، نه گه ره یاخی به له په ره وردگار م و نافه رمانی بکه م، گیر و ده ی سزایه کی سه ختی ره وژیکی ره ور گه وه به م. پیمان بلی "نه ی محمد (صلواته علیه وسلم)" نه گه ره خوا بیویسته یه نه وه قورئانم به سه ردا

نه‌ده‌خویندنه‌وه، خوایش ناگاداری نه‌ده‌کردن پیی، چونکه به‌پرستی ناشکرایه که من ته‌مه‌نیکی دوورو دریژم له ناوتاندا به‌سه‌ر بردووو پیش هاتنی قورئان، که‌واته بوچی عه‌قل و بیرو هوشتان ناخه‌نه‌کار).

۹- پیغه‌مبهر (ﷺ) مروّفه و چه‌ندین نایه‌ت پیشتر خرا‌نه‌روو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی پیغه‌مبهران و په‌یامبهران مروّفن، به‌لام ئه‌وه‌نده هه‌یه سروشیان بو دیت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ الكهف: ۱۱۰، و فصلت: ۶. واته: ("ئه‌ی پیغه‌مبهر (ﷺ) پیمان "بلای: به‌پرستی من ته‌نها ئاده‌میزادیکم وه‌ک ئیوه، به‌لام ئه‌وه‌نده هه‌یه وه‌حی و نیگام بو دیت).

ده‌سپیکردنی چه‌ندین نایه‌ت به‌ وشه‌ی (قُل) که زیاتر له سی سهد جار له قورئاندا دووباره بوته‌وه.

فه‌رمایشتی خوای گه‌وره: ﴿أَقْرَأ﴾ العلق: ۱. واته: (بخوینه).

﴿أَتْلُ﴾ الكهف: ۲۷. واته: (دهوری بکه‌روه).

﴿وَرَتَّلُ﴾ المزمل: ۴. واته: (دهوری بکه‌روه به وردی).

به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که به‌کیک هه‌یه رینووینی پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌کات، تا ناواو ناوا بلیت، به‌لگه‌شه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که قورئانی پیروژ به‌ دهر‌برین و ماناکانیه‌وه له‌لایه‌ن خوای گه‌وره‌وه هاتوووه محمد (ﷺ) هیچ ده‌ستیکی تیدا نه‌بووه، به‌لکو ته‌نها ئه‌رکی له‌ئاست قورئان بریتی بوو:

أ- وه‌رگرتن و له‌به‌رکردن (الوعي والحفظ).

ب- گیرانه‌وه و راگه‌یاندن (الحکایة والتبلیغ).

پ- پوون کردنه‌وه و شوّفه‌کردن (البيان والتفسیر).

ت- حیبه‌جی‌کردن و به‌گردار کردنی (التطبيق و التنفيذ).

۱۰- پیغه‌مبهر (ﷺ) جیاوازی کردوو له نیوان ئه‌زموونی مروّیی خو‌ی که ئه‌کرئ له هه‌ندی شتدا پیکابیتی و له هه‌ندی شتدا به‌هله‌ چوو‌بیت، له‌گه‌ل ئه‌و

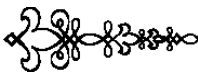
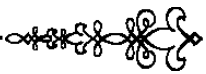
یه‌فینه‌ی که سه‌رچاوه‌ نه‌گریت له‌ سرۆش و نیگا، که ئاماژیه‌ بۆ ئه‌وه‌ی سرۆش له‌ لایه‌نی ده‌ره‌کی پێی ئه‌گات، به‌ شیوه‌یه‌کی گومان هه‌لنه‌گر و یه‌فینی، بۆیه‌ ته‌نها له‌سه‌ر خه‌لکی ئه‌وه‌ پێویسته‌ که شوپینی بکه‌ون. و رووداوی موتوربه‌کردن (تأبیری) دار خورماکان گه‌واهیدهرن له‌سه‌ر ئه‌مه‌، (مسلم) له‌ (صحیح) ده‌که‌یدا هه‌ینیاویه‌تی له‌ (موسای) کوری (طلحة) ئه‌ویش له‌ باوکیه‌وه‌، ده‌لێت:

(له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) به‌لای کۆمه‌لێک داچووین که له‌سه‌ر دار خورماکانه‌وه‌ بوون، فه‌رمووی: ((ما یصنع هؤلاء؟)) واته‌: ئه‌وانه‌ خه‌ریکی چین. وتیان: دار خورما موتوربه‌ ده‌که‌ن، تۆی نیر له‌گه‌ڵ می تیکه‌ڵ ده‌که‌ن جا موتوربه‌ر ده‌بیت، پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رمووی: ((ما أظن یغنی ذلک شیئاً)) واته‌: پیم وانیه‌ ئه‌مه‌ هه‌یج سوودیکی بپیت. ده‌لێت: ئه‌م قسه‌یه‌ی پێغه‌مبه‌ریان به‌وان گه‌یاند ئه‌وانیش وازیان له‌ موتوربه‌ کردنه‌که‌ هه‌ینا. ئه‌م هه‌واڵه‌یان به‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) گه‌یاند سه‌باره‌ت به‌مه‌ فه‌رمووی: ((ان کان ینفعم ذلک فلیصنعه فانی اما ظننت ظناً فلا تواخذونی بالظن، ولکن اذا حدثکم عن الله شیئاً فخذوا به‌، فانی لن أكذب علی الله عزوجل)) واته‌: ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره‌ی سوودی بۆ ئه‌وان هه‌یه‌ با بیکه‌ن چونکه‌ ئه‌وه‌ ته‌نها بۆ چوونیکی که‌سی بوو با به‌هیچی له‌سه‌ر من حساب نه‌که‌ن، به‌لام گه‌ر شتیکم له‌ خواوه‌ پێ وتن ئه‌وا ده‌ستی پێوه‌ بگرن، چونکه‌ بێگومان درۆ به‌ناوی خوا ی باڵاده‌ست و خاوه‌ن شکۆوه‌ ناکه‌م).

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر دا هاتوو: ((أنتم أعلم بأمر دنیاکم)) واته‌: ئێوه‌ شاره‌زاترین به‌ کاروباری ژیانی دونیاتان. و له‌ گێڕانه‌وه‌ی (ابن ماجه‌) دا هاتوو که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((ان کان شیئاً من أمر دنیاکم فشانکم به‌، و ان کان من أمر دنیاکم فالی)) واته‌: ئه‌گه‌ر کاروباری دونیاکه‌تان بوو ئه‌وه‌ خۆتان راپه‌ڕینن، ئه‌گه‌ر له‌ کاروباری ناینتان بوو ئه‌وه‌ بۆمن بگه‌ڕینه‌وه‌.

۱- سه‌رزهنشت و گله‌یی چ تووند بیت چ نه‌رم، که له‌ قورئانی په‌رۆزدا له‌

پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) کراوه‌، وه‌ک ئه‌و فه‌رمایشته‌ی خوا ی گه‌وره‌: ﴿عَسَّ وَتَوَلَّى ۝۱﴾
 عس: ۱. واته‌: (رووی گه‌ڕ کرد و رووی وه‌رگه‌ی‌را). و ده‌فه‌رموویت: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ﴾

لَمْ أَذَنْتَ لَهُمْ ﴿ التوبة: ٤٢. واته: (خوای لیّت خووش بیّت "ئهی پیغه مبهەر (ﷺ)" بوؤ مؤلّهتت پیدان). و ئەم فەرمايشتهی خوای پایه بهرز: ﴿ مَا كَانَتْ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُشْخَبَ فِي الْأَرْضِ ﴿ الأنفال: ٦٧ ... تاد. واته: (بوؤ هیچ پیغه مبهەر نیک نه بووه که دیلی هه بیّت، ههتا کاتیک چاک پایه دار و جیگیر ده بیّت له زه ویدا).

ئهو شتانهی که خستمانه پروو (له کاتی دوان له سهەر: پاریزراوی پیغه مبههران)، به لگه بوو له سهەر ئه وهی که پیغه مبهەر (ﷺ) راگه یه نه ری بهرنامهی خوایه و ئهو په یامهش که له ریی سروشه وه بوؤ هاتووه شتیکی دهرکی بووه، چونکه ئه گهر دهرونی بوایه یاخود دهستکردی پیغه مبهەر (ﷺ) بوایه. ئه و شتیکی له وانه باس نه ده کرد که سه رهنشتی خوئی تیا دایه.

١٢- هه ره شهی تووند و ئاگادار کردنه وهی ترسینه ر که له لایهن خواوه ئاراسته ی پیغه مبه ره که ی (ﷺ) کراوه، به لگه یه که خوای گه وره سه رچاوه و کانگای سروشه و دهرونی پیغه مبه ر (ﷺ) په یوه ندی پپیه وه نییه، ته نانته به لگه شه له سه ر ئه وه ی که پیغه مبه ر (ﷺ) که سیکی فه رمان پیکراوه به راگه یانندی ئه و شته ی پیی سپیردراوه، له لایهن هیزیکی به رزی فه رمانده ر، که پیغه مبه ر له به رامبه ریدا ناتوانیّت هیچ هه لسوکه و تیکی پپچه وانه بکات.

خوای پاک و بهرز ده فه رمووی: ﴿ وَلَوْلَا أَنْ نَبْنِيَنَّكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرَكُّنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذَا لَأَذْفَنَّاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ﴿ الاسراء: ٧٤ - ٧٥. واته: (خوؤ ئه گهر ئیمه تۆمان پایه دارو دامه زراو نه کردایه، ئه وه به راستی نزیك بوویت که میك به لایاندا مه یل بکه ییت و به دلی ئه وان بکه ییت؟! ئه و کاته ئیتر دوو به رامبه ری "هاوه لگه ران" له دونیاداو به دوو به رامبه ری ئه وان له دوای مردن سزاو ئازارمان پی ده چه شتیت، پاشان که سیشت ده ست نه ده که وت فریات بکه ویت و له ده ستی ئیمه رزگارت بکات).

هه روه ها خوای گه وره ده فه رموویّت: ﴿ وَلَوْ نَقُولُ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَابِلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ

بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الحاقه: ٤٤ - ٤٨.

ئینجا (زمخشری)^(١) له باره ی لیکنده وهو ته فسیری ئەم چەند ئایه ته ی سوڤه تی (الحاقه) ده ئیت:

(خۆ ئەگەر پیغه مبهەر ﷺ شتیکی به دەم ئیمه هه ئبه ستایه له خۆیه وه که ئیمهش نه مان فه رمووی، ئەوا زۆر به هیواشی ده مان کوشت، هه روهک چۆن پاشاکان ئەمه ده کهن به رامبه ر ئەوه ی که درۆ به ده میانه وه ده کهن، زۆر به په له وه به توندی تۆله ی لئ ئەستیننه وه تا ئەو دیارده یه بنه ر بکه ن، خوا ی گه و ره ش ئەم نموونه یه ی وینا کردووه تاکو سه خت و نارچه ته تر بیته به رچاو، که بریتیه له وه ی ده یگریت پاشان له ملی ده دات، خوا ی گه و ره به تاییه ت باسی ده ستی راستی کردووه نه وهک چه په ^(٢)، چونکه ئەگه ر بکوژه کان ویستیان له پشته ملی که سیئک بدن ئەوا به ده ستی چه پ ده یگرن، به ئام ئەگه ر ویستیان له پی شه وه ی گه رده نی و سه ری به پرئینیت ئەوا ئەو حالته ناخۆش و نارچه ته تره له سه ر ئەوه ی که ده کوژری، چونکه له کاتی گوشتنه که یدا شمیشه رکه ده بینیت که به ده ستی راستی بکوژه وه یه و سه ری ئەوه ی بی په لده دریت).

١٣- ئەگه ر قورئانی مه زن له خودی پیغه مبهەر ﷺ و زیره کی و بلیمه تیه که ی سه رچاوه ی گرتبیت، ئەوا شانازی بوو که بیداته پال ه خوی، چونکه هیچ که سیئک نیه که ده گمه نترین به ره مه ی عه قل و به ره و توانای خوی بده ت پال که سیکی تر یاخود بانگه شه ی خوا یه تی ده کرد نه وهک پیغه مبه راییه تی، جیا وازی به کی زۆریش هه یه له نیوان ئەو دوو په یه، پیغه مبه ر ﷺ له نزا که یدا ده فه رموویت: ((اللهم

(١) تفسیر الکشاف - زمخشری ٢/٢٦٦.

(٢) ئەوه ویچواندن (تشبیه) به و واتایه ی نا کریت ئەندامی ماددی یاخود هه ر شتیئک بچیته چوارچیوه ی کات و شوین و بدرینه پال خوا ی گه و ره، ئەمه ش له سه لئیراوه کانی عه قلییه (وه رگیڤ).

اغفر لي خطيئتي و جهلي، و اسرافي في امري، وما أنت أعلم به مني، اللهم اغفر لي جدِّي وهزلي، وخطئي وعمدي، وكل ذلك عندي، أنت المقدم وأنت المؤخر، وأنت على كل شيء قدير))^(١) واته: خواجه گيان؛ له تاوانه کان و نه زانيم خوښ بيه، ههروهها له زياده پویشم له کاره کانمدا و نه وهش که تو پي زانا تریت له من... خواجه گيان؛ له راست و گالته کانم خوښ بيه، له هه له وه نه نقه سته کانم و له وهش که لای منه، خواجه گيان؛ له وهی که له مه و پيش کردو مه و له وهی له وه و دواش خوښ بيه، له وهی که به نه پي و ناشکرا کردو من و له وهی که له من زانتری پي، تو پيشخهرو دواخه ری و تو به سهر هه موو شتي کدا دهسه ئاتت هه يه^(٢).

ههروهها دهفه رموويت: ((اللهم آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة، و قنا عذاب النار))^(٣) واته: خواجه گيان له دونيادا خيرو چاکه و نازو نيعمه تمان پي ببه خشه و له دواړوژيشدا له نازو نيعمه ته کانی به ههش به هره مه ندمان بکه و له سزای ناگری دوزه خ بمانياريزه.

له م نزيهيدا داواي نووری خوايي دهکات ده لیت: ((اللهم اجعل لي في قلبي نوراً، و في لساني نوراً، و في سمعي نوراً، و في بصري نوراً، و من تحتي نوراً، و عن يميني نوراً، و عن شمالي نوراً و من بين يدي نوراً، و من خلفي نوراً، و جعل في نفسي نوراً و اعظم لي نوراً)) مسلم گپړاويه تيه وه^(٤) واته: خوايه له دلماًد نوور بهرپا بکه ی و له زمان و بيستن و بينين و سهروه وه خواره وهوم و راست و چه پم و پيشه وه و پاشه وهوم و له دهرووني شمدا نور بهرپا بکه و نورم بو گه وره بکه.

١٤- کاتيک سروش بو پيغه مبه ر (ﷺ) هات فه رماني کرد بخویني تيه وه وه خه لکی

(١) صحيح مسلم - كتاب الذكر و الدعاء - باب التعوذ من شر ما عمل ومن شر ما لم يعلم ٢٠٨٧/٤.
 (٢) دهقی کوردی ئەم فه رمووده يه له ٩٢٤/٢ (پوخته ی سه حیح موسليم دانانی: زکی الدين عبدالعظيم عبدالنوی المنذري، وهرگپړانی: لیژنه يه ک) وهرگرتووه. (وهرگپړ).
 (٣) صحيح مسلم - كتاب الذكر و الدعاء - باب فضل الدعاء باللهم آتنا في الدنيا حسنة ٢٠٧٠/٤.
 (٤) صحيح مسلم ٥٢٠/١ كتاب صلاة المسافرين و قصرها - باب الدعاء في صلاة الليل و قيامه.

ئاگادار بکاته‌وه، جا پیڤه‌مبهر (ﷺ) سه‌ری سوڤما له‌و کاره له‌ناکاوه و گومان گرتی و پرسپاری له‌خوی نه‌کرد، ده‌بیټ نه‌مه چی بیټ؟ نه‌مه ده‌روونه یان شتیکی تره؟ که‌چی سه‌روش له‌ دوا‌ی نه‌مه‌ه‌ه‌قیقه‌تی به‌رزی خوا‌ی به‌سه‌ر پیڤه‌مبهر (ﷺ) نه‌سه‌پینیټ، پیڤه‌مبهریش (ﷺ) نه‌و شتانه‌ی که له‌ ده‌روونیدا هه‌بوو له‌و کاته‌دا له‌ خوا‌ی که‌وره‌وه ده‌گیرپه‌ته‌وه به‌راشکاوی:

﴿ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكِّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾ یونس: ۹۴. واته: (جا نه‌گهر تو "ئه‌ی محمد (ﷺ)" ده‌رباره‌ی نه‌و شتانه‌ی که بو‌مان دابه‌زاندوویت له‌ شك و گومان دایت، نه‌وه پرسپار بکه له‌و که‌سانه‌ی که‌س پپش تو له‌ ته‌ورات شاره‌زان و ده‌یخویننه‌وه، سویند به‌خوا به‌راستی سه‌ق و راستیت له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارته‌وه بو‌هاتوو، که‌وابوو به‌هیچ شیوهیه‌ک گومانته‌بیټ و مه‌چوره‌ ریزی گوماندارانه‌وه).

جا که‌ خوا‌ی که‌وره به‌رپه‌رچی نه‌و گومانه‌ی پیڤه‌مبهر (ﷺ) ده‌داته‌وه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی سه‌روش (وحی) شتیکی سه‌ربه‌خوو ده‌ره‌کیه و به‌هیچ شیوهیه‌ک پیڤه‌مبهر (ﷺ) ده‌ستی تیدا نه‌بووه، بو‌یه له‌دوا‌ی هاتنی نه‌و ئایه‌ته فه‌رمووی: ((لا أشكُّ و لا أسأل)) عبدالرزاق و ابن جریر له (قتادة) گیراویانه‌ته‌وه. (۱) واته: گومان نابهم و پرسپاریش ناکهم.

هه‌موو نه‌و شتانه وایان کرد پیڤه‌مبهر بر‌واو یه‌قینیکی توکمه‌ی وای هه‌بیټ به‌ سه‌روش (وحی) که‌ گومان جیگای بو‌ نه‌بیټ، له‌به‌ر نه‌مه پیڤه‌مبهر (ﷺ) هه‌رگیز لی‌ی پاشگه‌ز نه‌بووه‌وه، ته‌نانه‌ت دوا‌ی نه‌وه‌ش که‌ هه‌زی قوره‌پیش رووبه‌رووشی بوونه‌وه‌و دا‌واپان له‌ (أبا طالب)‌ی مامی کرد تا پیڤه‌مبهر (ﷺ) رازی بکات و واز له‌

(۱) الظاهرية القرآن ۱۸۸ فه‌رمووده‌که‌ی وهرگرتوو له (تفسیر السیوطی) و (ابن کثیر) له (تفسیر) ده‌که‌یدا له: ۴۲۲/۲ هیناویه‌تی له (قتادة) ده‌وه له‌وباره‌یه‌وه وتویه‌تی: ابن عباس و سعیدی گوپی جبری و حسنی بصری هه‌مان سه‌ه‌یان وتوه.

بانگه وازه که ی بینیت و چیت گالته به خواکانیان نه کات، به لام پیغه مبهر (صلوات) وه لامی دایه وه: ((والله يا عم لو وضعوا الشمس في يميني والقمر في يساري على أن أترك هذا الأمر أو أهلك دونه)) واته: سویند به خوا؛ ئه ی مامه نه گهر خور بخه نه لای راستم و مانگ بخه نه لای چه پم تا واز له و کاره م بهینم یا خود له پیناویدا تیا نه چم.

ئه م دنناییی و یه قینه ی پیغه مبهر (صلوات) بووه پالنه ریک تا بهرگه ی ناخوشیه کان بگریت، سه رباری ئه وه ی هاوبه ش دانهران هه ولئیان دهدا به سهروه ت و سامان و دسه لات فریوی بدن ئه گهر وازیه نانا له بانگه وازه که ی، به لام پیغه مبهر (صلوات) ئه وه وه وه فریوخوزانه ی ئه وان ی رته کرده وه، خو یی و هاوه لانی ئه وه نیس و نازاره یان چه شت، له پینا و بانگه وازه که ی که چیوا شاخه کانی داده نواند، دژایه تی خزم و هوزو عه رهب و جگه له وانه شی کرد و جهنگیکی گهر می دژ به بیروباوه ری ئه وان راگه یاند، خوی گه وره ش سه ریخست به سه ر دوژمنه کانیدا و په یامی نیسلامی له سه ر زه وی بهر پارکد به م هویه ش هیه چ کوسپیک هه رچه ند گه وره بیته له به رده میدا نه ما و هیه چ سه تمکاریک له به رامبه ریدا خوی نه گرت هه رچه ند یاخی و زوری ش به دسه لات بیته.

چه ند گومانیکی لاوازو بی بنه ما^(۱)

ئه گهر وترا؟ سه روش (وحی) بریتیه له: جوړیک له خه ون بینینی نووستوو یان چه ند هه لبه سه تراویکی که سی دروژن یا خود چه ند خه یا ئیکی شاعیرانه یان وته ی که سیکی شیته.

به رپه رچی ئه دریتته وه:

(۱) بروانه ئه وه سه رچاوانه: الوحي الحمدي ۹۰ و لاپه ره کانی دواتریشی، مناهل العرفان ۳۱۷/۲ و لاپه ره کانی دواتریشی. و الظاهرة القرآنية ۱۸۲، و مباحث في علوم القرآن ۲۸ و لاپه ره کانی دواتریشی، والرسول سعید حوی ۱۴/۲.

بهوهی فورئانی پیرۆز سه‌رگه‌ردانی و ونیونی ئه‌وانی له گوهراییدا وینه کیشاوه به‌شیوه‌یه‌کی سوتینه‌رو گائته‌ی پیکردوون، سێ جار پیتی (اضراب: واته ئه‌وه‌نا به‌لکو ئه‌وه^(۱)) که (بل)ی دووباره کردۆته‌وه له‌م ئایه‌ته:

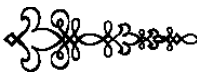
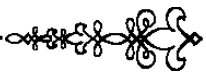
خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَثٌ أَحْلَمَ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ﴾ (الانبیاء: ۵. واته: (به‌لکو ده‌یان وت: خه‌ون و خه‌یالی بێ سه‌رو بنه یاخود هه‌لی به‌ستوو، به‌لکو که‌سیکی شاعیره).

ئه‌و وته‌یه‌ی ئه‌وانیشی له‌ فورئاندا باسکردوو: ﴿مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ﴾ (الدخان: ۱۴. واته: (فیرکراویکی شیته!!). و ﴿قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ (الشعراء: ۲۷. واته: ("وتیان" به‌راستی ئه‌و پیغه‌مبه‌ری بۆ ئیوه ره‌وانه‌کراوه شیته).

هه‌روه‌ها خوای گه‌وره به‌ریه‌رچی قسه هه‌لبه‌ستراوه‌کانی ئه‌وانی داوته‌وه‌و وتویه‌تی: ﴿ت وَالْقَالِرِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ (۱) ﴿مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ﴾ (القلم: ۱-۲. واته: (نون، سویند به‌ پینوس و ئه‌وه‌ی که ده‌ینوسن. ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) تۆ به‌هوی نازو نیعمه‌تی په‌روه‌ر دگارته‌وه دووریت له‌ شیته‌وه).

۱- ئه‌و وته‌یه‌ی که ده‌لیت سه‌روش (وحی) ته‌نها جوړیکه له‌ خه‌ون بینین، ئه‌م

(۱) هه‌ر پیتیک له‌ پیته‌کانی خسته‌نپال (عطف) مانایه‌کی هه‌یه، پیتی (بل)یش که یه‌کیکه له‌ پیته‌ ناوبراوه‌کان و مانایه‌کی تاییه‌تی خوی هه‌یه، جا پیتی (بل) ماناکه‌ی بریتیه له‌ (ئه‌وه‌نا به‌لکو ئه‌وه)، واته: ئه‌وه‌ی پێشه‌خوی رته ده‌کاته‌وه (نه‌فی) ئه‌کات و ئه‌وه‌ی پاشه‌خوی ده‌جه‌سپینیت (اثبات)ی ده‌کات. له‌م ئایه‌ته به‌رزو پیرۆزه‌دا خوای گه‌وره دوودلی و گومانی بێ باوه‌رپان ئه‌خاته‌روو: به‌وه‌ی بێ باوه‌رپان هه‌ر جارو ناوانا‌تۆره‌یه‌ک ئه‌ده‌نه پال پیغه‌مبه‌ر ﷺ و دواتر له‌و ناوانا‌تۆره‌یه‌ش به‌گو‌مان ده‌که‌ون، بۆیه هه‌ر به‌خو‌یان رته ده‌که‌نه‌وه‌و ناویکی تری بۆ هه‌لته‌به‌ستن و دواتر له‌مه‌ش په‌شیمان ئه‌بنه‌وه‌و په‌نا ئه‌به‌نه به‌ر هه‌لبه‌ستنی ناو و نا‌تۆره‌یه‌کی تر.... تاد، بۆیه له‌م ئایه‌ته‌دا خوای گه‌وره زۆر به‌جو‌انی له‌ میانه‌ی به‌کاره‌ینانی پیتی (بل) واته: ئه‌وه‌نا به‌لکو ئه‌وه) بارودۆخه‌ گو‌مانا‌وی و دودلییه‌که‌ی ئه‌وان ده‌خاته‌روو. (وه‌رگێڕ).

وتەيە بەرپەرچ دراوہ بہوہى:

پيغەمبەر (ﷺ) ھەر لە گاتى دابەزىنى سروس (وحى) ھوہ وشيار بووہ بہ بەردەوامى.

گيړانە ھوہ يەگىش لە (الصحيحين) - بخارى^(۱) و مسلم - دا ھاتوہ کہ ئە ھويان سەلمان دووہ سروس لە پريکدا بو پيغەمبەر (ﷺ) ھاتوہ لە ھو کاتەى کہ وشيار بووہ ورد بوہ تە ھوہ لە بوونە ھوہ دا، لە ھو کاتە (جبريل) پيى وت: ﴿أَقْرَأْ﴾ واتە: (بجوینە) سى جار پيغەمبەرى (ﷺ) گوشى تا ئازارى پيگەش ت ئىنجا بەريدا، دواتريش چوو تە لای خەديجە بە ترس و لەرزو دلە راوکیوہ، دەيوت: ((زَمْلُونِي زَمْلُونِي)) واتە: دامپوئن، دامپوئن. دواتر ھەوا لہ کەى بە خەديجە راگەياندا....

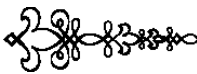
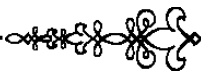
ئە مەش بە لگە يە لە سەر ئە ھوہى کہ ئە گەر سروس (وحى) تەنھا جوړيک بوو يا لە خەون بينين ئە ھو ئە ھو ترس و لەرزەى لى نە دەما لە ھو وشيار بوونە ھوہى لە خە ھو دا.

ئە ھو دياردە و ھالە تانەى کہ بە سەر پيغەمبەردا (ﷺ) دەھاتن لە ھو کاتەى سروس و نيگای بو دەھات، ھەك پيشتر خستمانە ھو، ئە ھو گومانە پوچەل دە کاتە ھو، تەنانەت ئە ھو سەرزەنش ت ھەر شە يە و جگە لە وانەش کہ ئاراستەى پيغەمبەر (ﷺ) دەکران بە لگەن لە سەر ئە ھوہى سروس تەنھا جوړيک نە بووہ لە خەون بينين، بە لگو سروس بریتيە لە ھو راستيەى ناگرى ھەراموئش بکريت.

۲- ئە ھو وتە يەش کہ دە لیت سروس تەنھا بریتيە لە چەند ھە لئە ستر او يکى کەسى دروژن، بەرپەرچى دراوہ تە ھو:

بە ھو گە ھوى و شايە تيەى کہ عەرەب داويانە بو پيغەمبەر (ﷺ)، بەر لە پيغەمبەرايەتى کہ ناويان نابوو راستگوئى ئە ميندار (صاق الامين)، تەنانەت پارە ھو سامانە بە ھادارە کانين دادە نا لای پيغەمبەر (ﷺ).

(۱) صحيح البخاري - كتاب بدء الوحي. و صحيح مسلم - كتاب الايمان.

بهههمان شیوه له دواى رهوانهگرانى وهك پیغهمبهر (صلوات) له لایهن گشت
عهربهكان به دۆست و دوژمنهكانیهوه گهواهی راستگویی بو دراوه.
ئهو پرسیاره‌ی (هرقل) پاشای رۆم که له (أبو سفیان) ی کرد، لهبارهی
پیغهمبهر (صلوات) بهلگهیه لهسه‌ر ئهوه‌ی وتمان، ههروهك له (صحیح
البخاری) داها‌تووه:

(وتی - واته هرقل - : بهر لهوه‌ی دهست به بانگه‌وازه‌که‌ی بکات، تۆمه‌تبارتان
ئه‌کرد به درۆ کردن؟

وتم - واته: أبو سفیان - : نا تۆمه‌تبارمان نه‌ده‌کرد....).

کاتیک (هرقل) پرسیاره‌کانی ته‌واو کرد که ئاراسته‌ی (أبو سفیان) ی کرد، ئه‌وا
به‌خۆی وه‌لامی پرسیاریکی خۆی دایه‌وه: (پرسیارم لى کردی که ئایا تۆمه‌تبارتان
ده‌کرد بهر لهوه‌ی دهست به‌و بانگه‌وازه‌ی بکات، تۆش وتت نا، که‌واته بیگومان ده‌زانم
ئه‌و کابرایه مادام درۆ بو خه‌لکی هه‌لنه‌به‌ستیت ئه‌وا هه‌رگیز درۆ بو خ‌وا‌ی گه‌وره
هه‌لنا‌به‌ستیت).

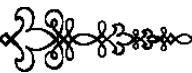
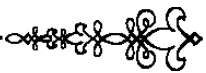
ئه‌و شتانه‌ی که له قورئانی پیرۆزدا ها‌تووه، وه‌ك: هه‌والی رابردوو و داها‌توو و
چه‌ندین یاسای رۆشن که شیاون بو هه‌موو کات و شوینیک به گه‌واهی دانی هه‌موو
خاوه‌ن عاقله‌کان.

هه‌موو ئه‌و شتانه به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌م شتانه هی که‌سیک نین که
درۆژن بی‌ت.

ئه‌وه‌شمان سه‌ماند له‌کاتی قسه‌ کردن له‌سه‌ر پارێزراوی پیغهمبهران و ئی‌ع‌جازی
قورئان هه‌ر له‌م کتیبه‌دا، هه‌ر که‌سی ده‌یه‌و‌یت با بو‌ی بگه‌ریته‌وه.

۳- ئه‌و وته‌یه‌ی که پێی وایه‌ سروش (وحی) ته‌نها جو‌ری‌که له خه‌یالی شاعیران،
ئه‌وا به‌رپه‌رچی دراوه‌ته‌وه:

به‌و سو‌ربوونه‌وه‌و ترسه‌ی که پیغهمبهری (صلوات) دانه‌گرت، له‌کاتی دابه‌زینی
سروش و نیگا، جا ئه‌م حاله‌ته به‌رووخساری شاعیر ده‌رناکه‌و‌یت ئه‌گه‌ر ویستی
ه‌ونراوه‌یه‌ك به‌ه‌نیته‌وه. و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی موع‌جیزه‌ی هه‌ره مه‌زن که پیغهمبهری خوا

(ﷺ) هیناویه تی بریتیه له قورئانی پیروژ له شیوازه که ی و بواری یاسادانان و هه والدانه که ی... عه ره ب له سه رده می دابه زینی قورئاندا سوارچاکی مهیدانی ره وانبیژ و جوانبیژ بوون که چی کاتیگ گوئیستی نایه ته گانی بوون که نه خویندراپه وه نه وا تیکشکان و سه ریان سوپما، ته نانه ت قورئان ته حه دای نه وانی کرد که بتوانن وینه یه کی بهینن، به لام نه یان توانی ههروه که له باره ی ئی عجازی قورئان ده یان خه ی نه روو.

۴- نه و وته یه ش که ده لیت نه و که سه ی بانگه شه ی نه وه ده کات سروش (وحی) بو هاتوه شیته:

هه ر نه و بارودوخ و حاله ته ی پیغه مبه ر (ﷺ) کاتی که سروش (وحی) ی بو ده هات به چاکترین شیوه به ریه رچی نه م گومانه نه داته وه، به وه ی هوشی ته وا و چوست و چالاک و به گورو تین و کو نه ندای ده ماره گانی زور به هیژ بوون. و که پیغه مبه ر (ﷺ) به خه دیجه ی فه رموو: ((زملونی)) واته: دامپوشن. نه مه ته نها نه وه ده گه یه نیت که پیغه مبه ر (ﷺ) چوو ته ناو خه وگه و پیخه ف، ته نها بو نه وه ی بجه سیته وه دوا ی نه و رووانگه به ترسه ی که بینیبوو یه تی.

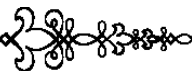
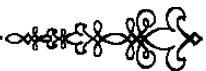
هه ر له به ر نه مه خوا ی گه وره فه رمانی پی ده کات، که هه لسیت به ناگادار کرد نه وه ی خه لک: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾﴾ واته: (نه ی نه و که سه ی خو ت پیچا و ته وه، نه ی محمد (ﷺ)، هه سه ته و خه لکی بیدار بکه ره وه).

شیتیکی بی گومانه که که سه ی شیت ناتوانیت نه و شه ریه ته کامل و هه مه لایه نه بهینیت که هه موو بواره گانی زیان له خو ی ده گریت، چونکه ته نها به عه قلیکی ته واو رووشن و دید فراوان ده گریت.

۵- نه گه ر و ترا:

رووخسار سور هه لگه پان و ره نگ په رین، ده کری به وه لیگ بدریته وه که بریتیه له دیارده ی گرژ بوون (اعراض التشنج).

به ریه رچی ده دریته وه:

دیاردەى گرز بوون (أعراض التشنج) دەبیتە ھۆى ئەوھى كە تاك ئیفلیح بییت و لەرز بیگریت بۆ ماوھىەكى كاتى بى بەش ئەبیت لە ھیزی عەقلى و جەستەیی. بەلام حالەتەکانی پیغەمبەر (ﷺ) لە كاتیک كە سروش (وحى) ی بۆ دادەبەزیت گەواھیدەرن لەسەر: ئەوھى تەنھا رووخسارى پیغەمبەر (ﷺ) گۆرانی بەسەردا دیت و لەھەمان حالەتدا لە بارودۆخیکى ئاسایى و ئازادى عەقلى دایە، بەشپۆھىەك كە یاد (ذاکرە) دەكى بەتەواوى بەكار ئەھینیت لەو كاتەى سروشى بۆ دیت، بەلام كەسى توشبوو بە نەخۆشى گرز بوون (تشنج) ھۆش و یادى نامینیت لەو كاتەى كە نەخۆشەكە ئەیگریت.

پاشان ئەو دیاردە جەستەییانە كە بەدیار دەكەون لەسەر رووخسارى پیغەمبەر (ﷺ) لەو كاتەى (سروش) ی بۆ دادەبەزیت، تەنھا لەیەك كاتدا بەدەردەكەون ئەویش لەو ساتەھە كە سروش (وحى) بۆ دیت.

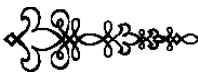
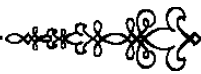
بارودۆخى نەخۆشى ھاوشان نابیت لەگەل ئارەقە كەردن و نابیتە ھۆى دەركەوتنى دەقیكى قورئانى كە بەخودى خۆى موعجزەھە. دەكریت ئەو دەقە قورئانیە سورەتیكى دریز بیت وەك سورەتى (الأنعام) یاخود دەقیك بیت كە رپسای زۆر وردى تیدان وەك دەقى میرات، كە بە وردترین دەقە یاساییەكان لە جیھاندا دادەنریت.

6- ھەندیکیش بۆ ئەوھچوون:

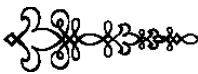
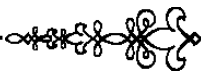
بوھەیرای راھیب - كە یەكیکە لە شوینكەوتووانى (آریوس) لە یەكتاناسى دا و نكۆلى دەكرد لە خواپەتى عیسای مەسیح و بیروباوھرى سیکوچكەیی (تثلث) - كاتیک لە (بصرى) كە دەكەویتە (شام) بە پیغەمبەر (ﷺ) گەشتوو، ئەوا پیغەمبەر (ﷺ) ئەو سروشە لەویەوھە فیربوو.

ھەندیکیش بۆ ئەوھچوون كە: (ورقة) ی كورى (نوفل) ئەو شتانەى فیرى پیغەمبەر (ﷺ) كرددوھ.

بەم شیوھىەى خوارەوھ بەرپەرجى ئەم گومانانە دەدریتەوھ:

۱- بوچه پراي راهيب تهنها يهك جار به پيغه مبهبر (ﷺ) گه يشتووه، نه و كاتيش پيغه مبهبر (ﷺ) له گه گن (أبو طالب) ي مامی دابوو كه له گه گن كۆمه ليك له پياوه كانی قوره يش دا سه فهری شاميان كرد. نه و كاته پيغه مبهبر (ﷺ) ته مه نی نو سال بوو، و تراوه كه ته مه نی دوازه سال بووه. بوچه پراي راهيب كاتيک له خه لوته گه و په رسته گه كه پيدا خه وتبوو، له خه ونيدا بينی كه پيغه مبهبري خوا (ﷺ) له گه گن كاروانی كدا ديّت و هه ندی هه وريش سي بهري لی نه كهن، بهم هو به وه خواردی ناماده كرد بو نه و كه سانه ی قوره يشی بوون، كه چی پيشتر به لای راهیبی ناوبرا و يشدا نه و پويشتن، گرنگی به وان نه ددها و ته نانه ت ته ماشای نه وانیشی نه ده كرد، به لام نه و جاره گو پراوه، راهيب بانگی نه وانی كرد بو خوانه كه، پيغه مبهبري خوا (ﷺ) به هو ی ته مه ن بچوو كه كه ی له لای كاروانه كه مایه وه، جا راهيبه كه وتی: هيچ كه سيك له نيوه با به جي نه مينيت و هه مووتان وهرن بو خوانه كه، پيان راگه ياند كه گه نه جكه واته پيغه مبهبر (ﷺ) به جي ماوه، نينجا پيغه مبهبريان (ﷺ) هينا، راهيبه كه زور به خه ستي و تيژي سه رنجی نه دا و سه يری هه ندی شتي جه سته ی پيغه مبهبري (ﷺ) نه كرد، دواي نان خواردن راهيبه كه بانگی پيغه مبهبري (ﷺ) كرد و سویندی دا به (لات) و (عوزا)، چونكه گوپی لی بوو بوو كه هوزده كه ی پيغه مبهبر (ﷺ) سویند بهم دوانه نه خون، پی وت: ((لا تسألني باللات و العزی، فرائله ما أبغضت شيئاً قط بغضهما)) واته: سویندم مه ده به (لات) و (عوزا)، سویند به خوا رقم له هيچ شتيك نييه به و نه نده ازديه ی رقم له وانه. بوچه پرا پی وت: جا سویندت نه دهم به خوا، نه وه ی لی ت نه پرسم وه لامم بده ره وه، پيغه مبهبر (ﷺ) فه رمووی: ((سلمي ما بدا لك)) واته: چیت نه ویت لیم بپرسه. ناوبرا و پرسيا ری له پيغه مبهبر (ﷺ) كرد له باره ی حال و بارودوخی له كاتی خه وتن و چونی هتی هه لسو كه وتی و كاروباره كانی، پيغه مبهبريش (ﷺ) وه لامي نه دایه وه، وه لامه كه ی كو ك بوو له گه گن نه و سيفه تانه ی بوچه پرا ده يزانی، دواتر بوچه پرا سه يری پشتی پيغه مبهبري كرد، بينی موری پيغه مبهبرايه تی له نيوان هه ر دوو شان ه كانی دایه. بوچه پرا پرسيا ری له

مامی کرد له باره‌ی باوکی پیغه مبه‌ر (ﷺ)، ئه‌ویش وه‌لامی دایه‌وه: ئه‌وه کوری منه، بوچه‌پرا وتی: نابیت باوکی ئه‌وه کوره زیندوو بیت. ئینجا وتی: ئه‌وه برازامه. بوچه‌پرا له کو‌تاییدا پئی وت: بیگه‌رینه‌وه بو شاره‌که‌ی خوئی و له جوله‌که‌کانی بیاریزه، ئه‌وه برازایه‌ت پله‌وه پایه‌یه‌کی گه‌وره‌ی ده‌بیت. جا خی‌را (أبي طالب) گه‌راندیه‌وه بو مه‌که‌که (۱).

ئه‌وه به‌سه‌ره‌هاته گه‌رانه‌وه‌ی تریشی هه‌یه (۲)، له سه‌رحه‌م گه‌رانه‌وه‌کاندا (ﷺ) هیچ ئامازه‌یه‌ک نه‌هاتوو له باره‌ی ئه‌وه‌ی پیغه مبه‌ر (ﷺ) شتی‌ک له باره‌ی بیروباوه‌ر و ناینه‌که‌ی شتی‌کی له بوچه‌پرا بیستبیت.

هه‌روه‌ک ئه‌وه سه‌فه‌ره‌ی کورت بو - سه‌رباری ئه‌وه‌ی که بچوک بو، مامیشی له‌گه‌لدا‌بو، تا به بوچه‌پرا گه‌یشت - و هه‌موو ئه‌وه شتانه یاسا و شه‌ریعه‌ت فی‌ری

(۱) سیره ابن هشام - قصة بحيرا الراهب.

(۲) حاکمیش ئه‌مه‌ی گه‌رانه‌وه‌یه له (مستدرک ۲/ ۶۱۵-۶۱۶) ده‌که‌یدا، له‌وه باره‌وه وتویه‌تی: ئه‌م فه‌رمووده‌یه راست (صحیح) ه به‌پئی مه‌رحه‌کانی (بخاری و مسلم) به‌لام ده‌ریان نه‌هیناوه، (ذهبی) به‌م فه‌رمایشته‌ی روون کردنه‌وه‌ی له‌سه‌ر داوه: ده‌للیت: پیم و ابیت هه‌لبه‌سه‌راوه له‌به‌ره‌وه‌ی به‌شی‌کی پوچه‌له / سه‌یری: هاشم المستدرک. بکه.

(الترمذی) له (صحیح) ده‌که‌یدا گه‌رانه‌وه‌یه‌وه / سه‌یری بکه: بشرح عارضة الأحوذی ۱۰۶/۱۳ و ده‌للیت: گه‌رانه‌وه‌یه‌کی باش و نامۆیه ته‌نها به‌و شیوه‌یه‌مان بینویه (حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه).

(حافظ ابن کثیر) له (السیره النبویه ۲/ ۲۴۳ و لایه‌ره‌کانی دواتری) هه‌موو ریگه و گه‌رانه‌وه‌کانی هیناوه، دواى ئه‌مه وتویه‌تی: به‌هه‌موو ئه‌ندازه‌یه‌ک (مرسل- که‌سی یه‌که‌می سه‌نده‌که په‌ری بیت - وه‌رگه‌ر -) ه، هه‌روه‌ک هه‌ندئى که‌س باسیان کردوو که ئه‌وه به‌سه‌ره‌هاته روویداوه له‌وه کاته‌ی ته‌مه‌نی پیغه مبه‌ر (ﷺ) دوازه سال بووه و ده‌کرئ (أبا موسى) ئه‌مه‌ی له پیغه مبه‌ر (ﷺ) وه‌رگرتبیت، به‌مه‌ش زیاتر به‌هیز ده‌بیت یاخود له گه‌وره هاوه‌لان وه‌ریگرتوو یان ئه‌وه به‌سه‌ر هاته ناودار و به‌ناوبانگه و بلاو بووه، بۆیه به‌و شیوه‌یه‌ی که بلاو بووه ئه‌ویش وه‌ریگرتوو (أخذه من طريق الاستفاضة).

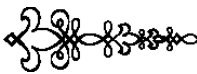
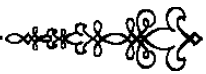
پېغەمبەر (ﷺ) ناکات و کلبلی نەینیه شاراوەکانی پى نادات، بەنگو وتەگەى بوخەپرا جەخت دەکاتەووە لە پېغەمبەرایەتى محمد (ﷺ) بەتایبەتى کاتیک پرسیاری لە حال و بارودۆخى پېغەمبەرى (ﷺ) دەکرد، دەیبینی کە وەلامەکانى کۆکن لەگەڵ ئەو زانیاریانەى لەلای بوون، کە عیسا و موسا مۆزەدیان لەبارەووە دابوو سەبارەت بە خەسلەتەکانى پېغەمبەر، بۆیە پێشبینى کرد کە پلەو پایەییکی گەورەى دەبیت لە داهاوو دا.

ب- سەبارەت بە (ورقة)ى كورى (نوفل):

ئەوێ چەسپاوە لە گێرپانەووە راست (صحیح)ەکاندا کە: خەدیجە (خوا لى پازى بىت) پېغەمبەرى (ﷺ) برد (دواى ئەوێ جىریل "سەلامى لىبىت" هاتە لای لە ئەشکەوتى "جرا") . بۆ لای (ورقة)ى كورى (نوفل)ى كورى (أسد)ى كورپە مامى خۆپەتى و لە سەر دەمى نەفامییدا بوو بە نەصرانى و کابرایەكى خۆپەندەوار بوووە بە عیڕپى لەبارەى ئینجیل نووسىویەتى و پیرەمێردىك بوووە کوپرىش بوو. خەدیجە پى وت: ئەى ئامۆزام گوێ بگرە بزانه برازایەكەت (محمد) ^(۱) چى دەئى؟! (ورقة) لى پرسی ئەى برازام چ دەبینى؟ پېغەمبەرى خوا (ﷺ) چى بینىوو و چى بیستوو بۆى گێرپانەووە، ئینجا (ورقة) پى وت: ئەووە ئەو فریشتە (ناموس)ەیه - واتە ئەمینداری سەروە جىریل - کە خوا ناردوو یەتیه خوار بۆ سەر موسا (سەلامى لىبىت)، خۆزگە لەم رۆژگارەدا گەنج بام! خۆزگەى زیندوو بام ئەو کاتەى کە گەلەكەت دەرت ئەکەن! . پېغەمبەر (ﷺ) دەفەرموو: (أَوْ مُخْرَجِيْ هَمْ؟!) واتە: یانى دەرىشم دەکەن؟! (ورقة) دەئیت: بەئى دەرت دەکەن، چونکە هەر پیاویك لە پێش تۆدا هاوشیووی ئەو پەيامەى تۆى هینابىت ئەوا دزایەتى کراوە، ئەگەر من بەم رۆژە بگم (کە تۆ بانگەوازی خۆتى تىدا رادەگەیهنى ^(۲)) کە هۆزەكەت دزایەتیت دەکەن،

(۱) خۆم زیادم کردوووە بۆ بەرچا و رۆونى زیاترى خۆینەر. (وەرگێر).

(۲) وەرگێر.

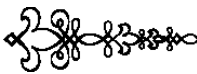
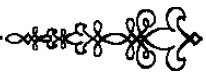

زۆر چاك پشتگىرىت لى دهكەم. دوايى زۆرى پى نه چوو (ورقه) كۆچى دوايى كرد. ئىنجا (ورقه) به تەنيا به پىغەمبەر (ﷺ) نەگەشتووہ - ھەر وەك لە گىرآنەوہ راست و دروستەگان دا ھاتووہ - بە لكو خەديجەى لەگەل دابووہ، پاشان (ورقه) به ھەر اورد كردنى ئەو شتەى بەسەر پىغەمبەردا (ﷺ) ھاتووہ لەگەل بارودۆخى موسا و عيسادا ھاتووہ زانويەتى شتەكە چيە، بۆيە بە پىغەمبەرى (ﷺ) وت: ئەوہ فرىشتەى (ناموس)ە، واتە: ئەمىندارى سروس جىرىلە، چونكە سروس (وحى) بۆ ھەموو پىغەمبەران ھەر يەكە، تەنانەت پىشبينى شاربەدەرى پىغەمبەرىشى (ﷺ) كرد كاتىك بانگى ھۆزەكەى دەكات، خۆزگەى خواست لە وكاتەدا پشتى پىغەمبەرى (ﷺ) بگرتايە.

ھەموو ئەمانە بەلگەن لەسەر ئەوہى كە ئەو سروسەى بۆ پىغەمبەر (ﷺ) و پىغەمبەرانى پىشوو ھاتووہ لەلایەن خواوہ بووہ ھەر خواى گەورەشە كە پىغەمبەرى فىرکردووہ نىگای پى بەخشيووہ رىنمايى كردووہ، (ورقه) ى كورى (نوفل) ھىچ رۆلئىكى نەبووہ لەمەدا تەنھا ئەوہ نەبىت كە برپاى ھىناوہ بەوہى پىغەمبەر (ﷺ) دەبىتە پەيامبەر بۆ گشت خەلكى، ئىنجا چۆن؟ ئەكرى (ورقه) بىتە سەرچاوہى زانستى پىغەمبەر (ﷺ).

پ- شتىكى چەسپاوہ كاتىك پىغەمبەر (ﷺ) بە بوھەيرا گەشتووہ (ابى طالب) ى مامى لەگەلئىدا بووہ كاتىكىش گەشتووہ بە (ورقه) خەديجەى لەگەل دابووہ، ئەم بەيەك گەشتنەش نەپنىەك نەبووہ كە پارىزراو بىت، ئىنجا بۆچى مېژوو نوسان باسى زانستى ئەو دوو مامۆستايەيان نەكردووہ؟ بۆچى ھەر دوو ياورەكەى پىغەمبەر (خەديجە و ابى طالب) ھەمان سووديان بەدەست نەدەھىنا كە پىغەمبەر محمد (ﷺ) لە زانستى ئەو دوو مامۆستايانەى بەدەست ھىنا؟ بىگومان بى دەنگ بوونى مېژوو لەمەر ئەمە بەسە بۆ ئەوہى بىتە بەلگەى پوچەلئى ئەو بانگەشە بى بئەمايە، كە ھىچ واتايەك ھەلناگرىت.

ت- دواتر ئايا (بوھەيرا) و (ورقه) لەو ئاستە زانستىە دابوون، بۆچى ئەو

په یامه‌ی پیغهمبهر (ﷺ) هینای نه‌وانه نه‌یانددهینا؟ بو نمونه قورئانی پیروز، بوچی خویمان بانگه‌شهی پیغهمبهرایه‌تیا نهدردووه؟ به‌لکو موژده‌یاندبا به پیغهمبهرایه‌تی محمد (ﷺ).

ج- گریمان نه‌گهر راست بوایه پیغهمبهر (ﷺ) نه‌و شتانه‌ی له (بوچه‌پرا) یان (ورقه) ودرگرتووه، نه‌وا ههر نه‌بی قورپیش توّمه‌تباریان نه‌کرد به‌مه، له‌کاتی‌کدا دهیان ناوو ناتوره‌یان بو ههل نه‌به‌ست. و توّمه‌تباریان کرد به‌وه‌ی له‌لایهن ناسنگه‌ریکی نه‌صپانی رومی فیّر بووه که له (مه‌ککه) دا شمشیری دروست ده‌کرد، پیغهمبهریش هه‌ندی جار له‌لای راده‌وستا تا کاره‌گانی نه‌و ببینیت، به‌لام خوای گه‌وره به‌رپه‌رچی نه‌و توّمه‌تانه‌ی نه‌وانی دایه‌وه به‌م فه‌رمایشته: ﴿وَلَقَدْ نَعَلْمُ اَنْهَمُ يَقُولُونَ اِنَّمَا يَعْلَمُهُ بَشَرٌ لِّسَانٌ الَّذِي يُلْحِدُونَ لِاِيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِيْنٌ﴾ النحل: ۱۰۳. واته: (سوپند به‌خوا ئیمه به‌راستی ده‌زانین بی باوه‌ران ده‌لین: نه‌م قورئانه ته‌نها که‌سیک فیّری ده‌کات، "به‌مه‌رجیک" زمانی نه‌و که‌سه‌ی نه‌وان ده‌لین قورئان فیّری محمد ده‌کات، عه‌جه‌مییه و عه‌ره‌بی نییه و ره‌وان نیه، له‌گهل نه‌وه‌دا نه‌م قورئانه به‌ زمانی عه‌ره‌بی پارا و روون و ناشکرا داریژراوه).

ج- سروشتی نه‌صپانیه‌ت، که بریتیه له نایینی (بوچه‌پرا) و (ورقه) و (ناسنگه‌ری رومی) کوک نیه له‌گهل نه‌و په‌یامه‌ی پیغهمبهر (ﷺ) هیناویه‌تی ئینجا چون ده‌کری ببیته سه‌رچاوه‌یه‌ک بو نایینه‌که‌ی و قورئانی پیروز؟

ح- له قورئانی پیروزدا چهند هه‌والیکی غه‌یبی و شاراوه ههن و هه‌ندیکیان له دوا‌ی مردنی (بوچه‌پرا) و (ورقه) هاتنه‌دی، ئینجا چون نه‌ندی‌شه و ته‌صه‌ور نه‌کریت که قورئان له زانیاریه‌گانی نه‌وان که گوايه به پیغهمبهریان داوه، سه‌رچاوه‌ی گرتبیت؟

هه‌روه‌ک شتیکی زانراویشه که چهند نایه‌تیکی قورئانی پیروز بو پیغهمبهر (ﷺ) به‌پیی رووداو بارودوخی له‌ناکاو ده‌هاتن.

خ- نه‌گهر پیغهمبهر (ﷺ) نه‌و شتانه له بوچه‌پراو جگه‌له‌ویشی ودرگرتبا، نه‌وا

هەر خودی شوینکه وتووانی پیغه‌مبەر (ﷺ) ئەو شتەیان نەقل دەکرد و دەیانگواستەو هێچ شتێک بچوک و گەورە نییە کە نەیان نووسی بێت، ئەگەر چەسپاویش نەبێت لەلایان، چونکە ئەو شتانە بەجۆرێ ئەهێلن بۆ گێڕەوانی هەواڵ و سەنەدەکی (رواة الخبر و اسناد).

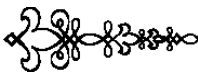
د- لە فەرموودە راست (صحیح) هکاندا نەچەسپاوە کە پیغه‌مبەر محمد (ﷺ) چاوەروانی ئەو دی کردبێت کە سروش (وحی) بۆ دیت، ئەگەر شتیکیش لەوبارەووە لە پیغه‌مبەرەووە هاتبێت ئەوا دەیان نووسی.

ر- هەر وەک پیغه‌مبەر (ﷺ) نەگەشتوو بە حیرەکانی جوله‌کە و راهیبە نەصرانیەکان، نەش چەسپاوە کە پیغه‌مبەر (ﷺ) پەیوەندی پێوە کردبن، هەر ئەمەشە کە لیکۆلەران جەختیان لەسەر کردۆتەووە.

ز- قورئانی پیرۆز بەو حوکمانە کە گومان لە راستی و دروستیان نیە بە بەلگە لیکۆلینەووە، کە لە ماوەی بیست ساڵ دابەزیووە فرەلایەنە و قسە لێسەر هەموو بواریک هەبە لە مامەڵە و حوکمرانی و هەواڵی غەیبی و شاراوو جگە لەوانەش کە چارەسەری هەموو لایەنەکانی ژیان ئەکەن، ئەوا بەبۆ گومان عەقل بریاری ئەووە دەدات کە لە دانێشتن و چاوپێکەوتنێکی سادە خیرا لەگەڵ راهیبێکدا وەرناگیرێت، دوا ئەمەش عەقل چۆن دان دەنێت بەدروستی ئەو هەموو حوکمە زۆر و هەواڵە غەیبیانە دوا ئەو دانێشتە؟ چونکە هەموو ئەوانە بەلگەن لەسەر ئەو دی کە پیغه‌مبەر (ﷺ) نەیهێناووە لە خۆی گەورەووە وەری گرتوووە؟

خوای باڵادەست و خاوەن شکۆ دەفەرموویت: ﴿وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (یونس: ۳۷). واتە: (وەنەبێت ئەو قورئانە لەلایەن کەسێکەووە دارپێژرابێت هەلبەسترا بێت جگە لەخوای، بەلکو راستی و ڕەوانی کتیبە ئاسمانیەکانی پێش خۆیشی دوویات دەکاتەووە، هەر وەها ڕوون کەرەووی بیروباوەرو ئەرکەکانە، بەراستی هێچ گومان لەووەدا نییە کە ئەم قورئانە لەلایەن پەروردگاری هەموو جیهانەووە ڕەوانە کراوە).

۷- ئەگەر وترا (سوؤن)ی فەیلەسوفی یۆنان بەرنامەو شەریعەتێکی داھێناووە،

ئەوا شتېكى سەير نايىت كە بلىين پېغەمبەر شەرىعەتە كەى داھىناوہ بەلام
 ھەلقولائوى ھزرو و زىرەكیە كە ھەتە.

بەرپەرچى ئەم گومانە بەم شېوہیە:

سۆلۆن يەككە لە فەیلەسوفەكانى یۆنان كە لە سەدەى ھەوتەمى پېش زابىنى
 ژیاوہ، دايكىشى لە رەچەلەكى (بستراتوس)ى كۆتا پادشاى (أثينا)یە.

یەككە بووہ لە پیاوہكانى سەرمايە و جەنگ، ھەندى پلەى كارگېرى و
 سەرگردايەتى سەربازى لە وڵاتەكەى وەرگرتووہ، لە سالى ۵۹۴ پ.ز وەك سەرۆكى
 ئوممەت بەیەك دەنگى ھەموو حیزبەكان ھەلبژێردرا و دەسلالتى رەھايان پێدا لە
 سىستەم و ياساى وڵاتدا، كە پېش ئەو (زراكوت) داینابوو، جا سۆلۆن سىستەمى
 نووى دانا و ھۆكومت جېبەجېى كرد. بەلام ئەو سىستەمە نوویەى سۆلۆن تەنھا
 بریتى بوو لە رېك و پېك كردن و بزارکردنى ياساكانى پېشوو كە ئوممەت ك
 داپرشتبوو خاوەنى گەورەترین فەلسەفە و ژيارو پېشكەوتن بووہ لەو كاتەدا، سۆلۆن
 رۆشنبىرو فەیلەسوف و سەرکردەى گەورەترین ھىزى رېكخراو و گەورەترین دەولەت
 بوو لە جىھان.

ئىنجا كەى پېغەمبەر محمد (ﷺ) ئەو شتانەى ھەبووہ، بەلكو نەخویندەوار
 بووہ تواناى نووسىنى نەبووہ و شارەزای سىياسەت و سەرگردايەتى ھىزەكانى
 سەربازى نەبووہ. ئەو ياسا و رېساينەشى كە ھىناى ئەوا پېشتر ياساى ھاوشىوھيان
 نەبووہ لە دوورگەى عەرەبىدا وەك ئەو ياساينەى لە یۆنان و رۆمان ھەبوون،
 چونكە لەناو دوورگەى عەرەبىدا چەندىن ھۆزى پەرتەوازە بوونيان ھەبوو كە يەك
 سىستەم كۆيان ناكاتەوہ و يەك ياسا ھوكم ناكات.

كەواتە ئەوہى پېغەمبەر (ﷺ) ھىناوہىتى سروس (وحى) بووہ، لەلایەن خواى
 پاك و بەرزوہ ھاتووہ، ئەو سروسەش بىروباوہرو ئاداب و ياسا و ھوكمەكان لە خو
 ئەگرىت، لە ھەموو ئەو بوارانەى خەلكى پېويستيان پې ھەيە، ھەر لەبەر ئەمەشە
 قورئان شياوہ بۆ ھەموو كات و شوینىك.

موعجیزه (المعجزة)

موعجیزه، له زمانه وانیدا: وهرگیراوه له دهسته وهسانی و بی توانایی (العجز) که پیچه وانیه توانیه (القدرة)^(۱).

له زاوه شدا: بریتیه له و شتهی که ئامانج و مه بهست لئی دهرخستنی راستگویی نه و که سهیه که بانگه شه دهکات بو ئه وهی که پیغه مبهری خوایه^(۲).
زانا لیکۆله رهکان نه و مهرجانه بیان داناوه بو ئه وهی کاره دهراساکه پیی بوتریت موعجیزه^(۳):

۱- پیویسته فه رمان (أمر) یک بیت له لایهن خوی گه وره وه، تا راستگویی نه و که سهی بانگه شهی پیغه مبهرایه تی نهکات به سه لیئیت.

جا فه رمان نه م شتانهش نه گریته وه:

أ- فه رمایشت: وهک قورئانی پیروز.

ب- کردار: وهک هه لقولانی ئاو له نیوان په نجهکانی پیغه مبه ر^{صلوات علیهم}.

پ- فه رامۆش کردن (ترك): وهک چۆن ئاگر پیغه مبه ر ئیراهیمی (سه لامی لیئیت) نه سوتاند.

۲- پیویسته دهراسا (خارقة للعادة)، شتیکی به دهر بیت له وهی خه لکی خوویان پیوه گرتوه و بوته عادهت و نه ریتیان و به رده وام بوونه له سه ری جار دوی جار.

(۱) شرح المقاصد ۱۷۵/۲.

(۲) المواقف و شرحه ۵۴۷. و چهند بیئاسه یه کی تریش هه ن به لام ته نها زیاتر باس له مهرجهکانی کردوه.

(۳) بو نه م مهرجانه، برانه نه م سه رچاوانه: الباجوري علی الجوهرة ۳۶-۳۵/۲ و العلامة عصام علی العقائد النسفية ۱۳۴-۱۳۳ و المواقف و شرحه ۵۴۸-۵۴۷ و المقاصد و شرحه ۱۷۷-۱۷۵/۲ و الدواني ۲۷۶/۲ و حاشية الخلافي عليه. و المسامرة ۲۴۰-۲۴۲ و رسالة في التوحيد ۷۳ - وحجة الله على العالمين في معجزات سيد المرسلين ۸ و لاپه رهکانی دواتری، والیواقیت و الجواهر - الشعراني ۱/ ۱۶۱-۱۵۶.

ئەم مەرجه ئەوه دەگەیه‌نیت که شتیک که دەراسا نەبیت ناکریت بێتە موعجیزە، وەک ئەوهی یەکیک بلیت: بەلگە ی راستگویی من هەتاتنی خۆره لەو شوینە ی لێ هەلدیت و ئاوابوونیه‌تی لەو شوینە ی لێ ئاوا ئەبیت.

۳- پێویستە لەسەر دەستی کەسیک دەربکەوێت که بانگەشە ی پێغەمبەراییە‌تی یان پە یامبەراییە‌تی بکات.

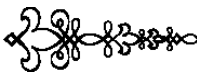
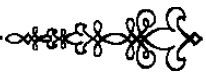
واتە: خاوه‌نی کارە دەراساکە دەبیت سەرقالی بانگەواز بێت بۆ نایین، که مایه‌ی بەختە‌وه‌ری دۆنیاو دواڕۆژە.

ئەم شتانە ی خاوه‌وه‌ ناچنە ناو چوارچۆه‌ی موعجیزە:

أ- ریسواگردن (الاهانة): بریتیه‌ لەو شتە دەراسایه‌ی که بەدەر دەکەوێت لەسەر دەستی کەسی لاسار (فاسق) یاخود بێ باوهر، هەر وه‌ک چۆن ئەمە لەسەر دەستی موسە یله‌مە ی درۆزن بەدەرکەوت کاتیک تفی کردە ناو چاوی کویری کەسیک بۆ ئەوه‌ی بێتە‌وه‌، که چی نەک چاک بووه‌وه‌، بەلکو ئەو چاوه‌شی که کویریش نەبوو ئەوا لە ببنین کەوت و کویر بوو.

ب- پله، پله، پله نزیک بوونه‌وه‌ (استدراج): بریتیه‌ لەو شتە دەراسایه‌ی که بەدەر دەکەوێت لەسەر دەستی کەسی لاسار (فاسق) یاخود بێ باوهر، تا زیاتر بەسەرگەردانی خۆیان سەرسام و گومرتر بن تا ئەو کاتە ی فەرمانی خاویان بۆ دیت و ئەوانیش لە بێ ئاگایی دان، هەر وه‌ک خاوی گەوره‌ فەرموویه‌تی: ﴿فَلَمَّا سُوا مَا دُكِرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقَطَّعَ دَائِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾﴾ الأنعام: ٤٤ - ٤٥.

واتە: (ئینجا کاتیک ئەو بەرنامە و رێبازە ی که یادیان خرابووه‌وه‌ فەرماووشیان کرد، ئیمەش دەروازەکانی هەموو شتی‌کمان بۆ والا کردنە‌وه‌ و "نازو نیعمە‌تمان بەسەردا رژاندن" هەتا کاتیک دلخۆش و شادومان بوون بەوه‌ی که پێیان درا، ئیتر لەناکاو گرتمان و هەموویانمان سەرگەردان و ریسواگرد ئینجا ئەوان بێ ئومید بوون و بەغەم و پەژارە یه‌کی زۆره‌وه‌ تیاچوون. ئینجا ئیتر ئەو گەله‌ی سته‌میان کرد و بێ

بروایوون بنی کران " جانه و کاته بوونه وهر هاوری له گهل ئیمانداران و فریشته کانداده لئین: سوپاس بو پهروهردگاری هه موو جیهان".

پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرموو یه تی: (اذا رأیت الله يعطي العبد في الدنيا وهو مقيم على معاصیه ما یجب فانما هو استدراج) ثم تلا هذه رسول الله (ﷺ): ﴿فَلَمَّا سُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ الآية، والآية التي بعدها^(۱). واته: نه گهر بینیت، خوی گه وره نازو نیعمه ت به بهنده یه کی بهه خشیت له دونیادا، بهنده کهش تا حهز بکات ههر له سه ر تاوان بمینیت به وه، نه وه چاک بزانی نه مه: پله پله نزیك بوونه (استدراج) ه، پاشان ههر دوو نایه ته که ی خویند.

پ- یارمه تی (العونة): بریتیه له و شته ده راسایه ی که له سه ر دهستی که سیکی ساده (عوام) دهر ده که ویت که ده بیته هو ی رزگار بوونیان له ته نگ و چه له مه یه ک.

ت- که رامه ت^(۲): بریتیه له و شته ده راسایه ی له سه ر دهستی که سیکی چاکی

(۱) نه مانه ده ریان هی ناوه: أحمد و ابن جریر و ابن أبي حاتم و ابن المنذر و الطبرانی فی الکبیر و أبو الشیخ و ابن مردویه و البیهقی فی الشعب عن عقبه بن عامر عن النبی (ﷺ). / الدر المنثور ۱۲/۳

(۲) که رامه ت: بریتیه له کاریکی دهر ناسا له سه ر دهستی وه لی و خو شه و یستیکی خوا به دهر ده که ویت و په یوه ست نییه به بانگه شه ی پیغه مبه ریا یه تی.

وه لی: بریتیه له و خواناسه ی که شاره زایه کی ته واوی سه باره ت به خوا و سیفه ته کانی هه یه و به پیی توانای به رده وامه له سه ر نه نجامدانی په رسته شه کان و خوی دوور ده گریت له تاوانه کان و خو بی سه رقال ناکات به هه واو هه وه س بازی و ئاره زوو تیر کردن.

هوگاری دهر که ووتنی که رامه ت باوه ر و پاریزکاری و ته قوا یه، خوی گه وره له م فه رمایسته یدا

وه سفی وه لیه کانی خوی ده کات: ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (۱۲)

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (۱۳) لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا نَبْدِيلَ

لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۴) یونس: ۶۲_ ۶۴. واته: (ناگادارین که به راستی چاگان

و خۆشه‌ویستانی خوای میهره‌بان نه‌ترس و بیم روویان تێده‌کات، نه‌غهم و په‌رژاره و دلته‌نگی دایان ده‌گریت. "ئه‌و به‌خته‌وه‌رانه" ئه‌و که‌سانه‌ن باوه‌ری به‌تین و دامه‌زراوو په‌رسۆزیان هیناوه به په‌روه‌ردگاریان و خۆشیان ده‌پاریزن له‌ خه‌شم و قینی خوا. هه‌ر بۆ ئه‌وانه‌ مژده‌ی "کامه‌رانی و به‌خته‌وه‌ری" له‌ ژيانی دنیا‌دا "که‌ مژده‌ی قورئان و فه‌رمووده‌یه" له‌ قیامه‌تیشدا "مژده‌کان ده‌بنه‌ واقع و هه‌موو مژده‌ قورئانه‌کان به‌ زیاده‌وه‌ دینه‌جی"، بێ گومان ئه‌و به‌لێنانه‌ی خوا هه‌ر دینه‌دی و هه‌یج گۆرانیکیان به‌سه‌ر نایه‌ت، ئا ئه‌وه‌یه‌ سه‌ره‌فرازی و کامه‌رانی گه‌وره‌و مه‌زن).

زۆریه‌ی موسلمانان له‌ پێشین و پاشینه‌وه‌ و ئه‌بو حوسه‌ینی به‌صری که‌ یه‌کێک بوو له‌ موعته‌زیله‌کان، ئه‌مه‌یان چه‌سپاندووه‌و به‌روایان پێی هه‌بووه‌، ته‌نانه‌ت ئیمامی ئه‌حمه‌دی کوری حه‌نبه‌ل سه‌ره‌نشتی ئه‌و که‌سه‌ی کردووه‌ نکۆلی لێ بکات و به‌ گومرای داناوه‌، هه‌ندی له‌ موسلمانان بۆ جوونیان وایه‌ نکۆلی کردن له‌و شتانه‌ لاساری و بیده‌عه‌چیتیه‌، ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ به‌لگه‌کانیان:

أ_ قورئانی په‌رۆز: بۆ نمونه‌:

مه‌ریه‌م بێ جووت بوون له‌گه‌ڵ پیاو سکپه‌ریوو.

که‌وته‌نه‌ خواره‌وه‌ی خورمای گه‌ییو بۆ مه‌ریه‌م (سلاوی خوای لیبیت) له‌ دارخورمای وشک، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿وَهَرَىٰ إِلَيْكَ بِمِذْحِ النَّخْلَةِ نَسْقُطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حِينًا﴾ مریم: ۲۵. واته‌: (ئه‌و دار خورمايه‌ش "که‌ پالت پێوه‌داوه‌" که‌میک راپه‌وه‌شینه‌ خورمای گه‌ییوت به‌سه‌ردا ده‌باریت).

بوونی رزق و رۆزی له‌لایه‌ن مه‌ریه‌م بێ هۆکار، خوای بێ وینه‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمْرِؤُا أَنَّىٰ لَكَ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ آل عمران: ۳۷. واته‌: (هه‌ر کاتیک زه‌که‌ریا ده‌چوو بۆ سه‌ردانی له‌ شوینی خواپه‌رسته‌یه‌که‌یدا ده‌یبینی رزق و رۆزی و نازو نیعمه‌تی جۆراوجۆری لایه‌، زه‌که‌ریا وتی: ئه‌ی مه‌ریه‌م ئه‌و هه‌موو رزق و رۆزییه‌ت له‌ کوی بوو؟! مه‌ریه‌م له‌وه‌لامیدا وتی: ئه‌وه‌ له‌لایه‌ن خواوه‌یه‌، ئه‌و بۆم ده‌نیریت).

مانه‌وه‌ی یارانێ ئه‌شکه‌وت (أصحاب الکهف) سێ سه‌د و نوێ سال بێ خواردن و خواردنه‌وه‌، خوای پاک و تاک ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ الکهف: ۲۵. واته‌: (ئه‌وسا ئیتر یارانێ ئه‌شکه‌وت سێ سه‌د سالی ته‌واو "هه‌تاوی" له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌یاندا مانه‌وه‌ "ئه‌گه‌ر

به سالی مانگی حساب بکهیت " نو دانه سالی تریشیان خسته سهر " واته دهکاته ۲۰۹ سال خهویان لیکهوت ").

وهزیره که سولهیمان (سلاوی خوی لیبت) (ناصری کوری برخیا) کاتیک تهختی (بلقیس) ی لهیهک چاوتروکاندا له و ماوه دوورهدا هینا: ﴿ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾ النمل: ۴۰. واته: (" بهلام یهکیک له پیوچاکان " که زانست و زانیاری له " نهینیهکانی " کتیبی تهورات ههبوو وتی: من بؤت دهینم بهچاو تروکانیک).

ب_ پیزهیهکی زور له کهرامهت له ژمارهیهکی زوری هاوهلانهوه هاتوو که ناکری نکولی لی بکریت، بؤ نمونه:

کاتیک عومهری کوری خهتتاب (خوایی رازی بیت) سوپایهکی نارد بؤ ناوچهی نههاوند به فهروماندهیی یهکیک بهناوی (ساریه)، جا کاتیک عومهر (له مهدينه) وتاری دهدا، نهوا لهسهر دوانگه (منبر) هاواری دهکرد: (یا ساریه الجبل) واته: نهی (ساریه) پشت به چیاکه ببهسته. ئینجا دواتر نوینهری سوپاکه هاته مهدينه ئیمامی عومهر پرساری بارودوخهکهی لیگرد: نهویش وتی لهگهل دوزمهکان رووبهروو بووینهوهو ئیمهیان تیکشکاند، لهوکاته کهسیک هاواری دهکرد: نهی (ساریه) پشت به چیاکه ببهسته، نهی (ساریه) پشت به چیاکه ببهسته، ئیمهش پشتمان دا به چیاکه بهمهش خوی گوره نهوانی تیکشکاند.

کاتیک خالیدی کوری ولید (خوایی رازی بیت) گهماروی قهلیهکی تووندو تۆلی دا، دانیشتوانی قهلاکه وتیان ئیمه خویمان بهدهستهوه نادهین تا خالید ژهر نهخواتهوه، خالید ژهرهکهی خوارد و هیچ زیانی بؤی نهبوو.

ب_ چهسپاندنی کهرامهت بؤ وهل چهسپاندنی موعجزیهیه بؤ پیغهمبهر ﷺ، چونکه هیچ کهسیک نابیته وهل تا راستگو و ساغ نهبیت له نایینهکهیدا، راستگوئییهکهیشی بریتیه له داننان به زمان و دل به پهیامی پیغهمبهر ﷺ و ملکهچ بوون بؤ فهرومانهکان و ریگرییهکانی، لهبهرئهوهی وهل نهگهر بانگهشهی سهربهخویی کرد و خوی بهشوین کهوتووی پیغهمبهر داننا، نهو کهسه نابیته وهل، نهو دهرئاسا و کهرامهتیش که دهردهکهویت لهسهر دستی پلهی ویلایهت نییه، بهلگو وهک پلهبندی (استدراج) ه.

ت_ که‌رامهت شتیکی شیاوه بۆ بوون، بوونی شته شیاوه‌کانیش په‌یوه‌ستن به توانای همه‌لایه‌نی خوای گه‌وره، هه‌ر شتیکی‌ش شیاوی بوون بی‌ت په‌کی توانای خوای گه‌وره ناخات. ئەوانه‌ی نکۆلیان له که‌رامهت کردووه: (ئه‌بو ئیسه‌حافی ئیسه‌فه‌رایینی و حلیمی) که له شه‌عه‌رییه‌کانن و زۆریه‌ی موعته‌زیله‌کان و ئیبن‌ه‌زمی زاهیری، ئەمه‌ش به‌لگه‌کانیانن: که‌رامهت به موعجیزه ده‌چیت و جیاوزییان نییه، ئەگه‌ر که‌رامهت هه‌بی‌ت ئەوا مانای وایه موعجیزه به‌لگه نییه له‌سه‌ر پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی، بۆیه ده‌رگای سه‌لمان‌دی بوونی که‌رامهت داخراوه. به‌لام به‌ریه‌رچی ئەم به‌لگه‌یه‌یه‌یان دراوده‌توه به‌وه‌ی:

۱_ که‌رامهت به ده‌قی قورن‌ان چه‌سپاوه، که‌واته به‌ته‌واتور هاتنی که‌رامهت له هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا راسته و نا‌کریت نکۆلی لئ بکریت.

۲_ موعجیزه به‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی خواره‌وه له که‌رامهت جیا ده‌بی‌ته‌وه:

أ_ موعجیزه به‌وه جیا ده‌کریت‌ه‌وه که ته‌حه‌دای پی‌ ده‌کریت، به‌لام ته‌حه‌دا به که‌رامهت نا‌کریت.

ب_ موعجیزه په‌یوه‌سته به بانگه‌شه‌ی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی، به‌لام که‌رامهت په‌یوه‌ست نییه به بانگه‌شه‌ی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی‌ه‌وه، خاوه‌ن که‌رامهت بانگه‌شه‌ی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی نا‌کات، به‌لگو شوینکه‌وتوو و ده‌ستگه‌ر به رپی‌بازو شه‌ریعه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر، ئەگه‌ر خاوه‌ن که‌رامهت بانگه‌شه‌ی پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی بکات ئەوا شیاوی نه‌فره‌ت و پيسوا کردن ده‌بی‌ت، به‌م پی‌یه که‌رامهت و موعجیزه تی‌که‌ل نابن.

پ_ پی‌غه‌مبه‌ران له توانایاندا هه‌یه هه‌ر کاتی‌ک داوای موعجیزه بکه‌ن، ئەوا موعجیزه‌که پ‌ووب‌دات، چونکه خوای گه‌وره ئەمه‌ی پی‌ به‌خشیون، ئینجا ئەو داوا کردنه‌ی پی‌غه‌مبه‌ران چ به ویستی خۆیان یان به پ‌یشنیری ئومه‌ت بی‌ت. به‌لام سه‌باره‌ت به که‌رامهت ده‌کرئ وه‌لی بتوانیت هه‌ندی جار بی‌خاته‌پ‌وو و هه‌ندی جاریش نه‌توانیت.

ت_ پی‌غه‌مبه‌ران موعجیزه‌کانیان وه‌ک به‌لگه ده‌هیننه‌وه به‌سه‌ر هاوبه‌ش دانه‌ران له‌به‌ر ئەوه‌ی دل‌یان ره‌قه‌و ب‌روا به‌خوای پاک و تا‌ک نا‌هینن، به‌لام ئەولیاکان که‌رامهت وه‌ک به‌لگه به‌سه‌ر ده‌روونی خۆیاندا ده‌خه‌نه‌پ‌وو تا ده‌روونیان نارام و دل‌نیا بی‌ت و نه‌شه‌ل‌زیت و له‌کاتی نه‌بوونی پ‌زق هه‌لپه‌ نه‌کات، چونکه نه‌فس هه‌رده‌م فه‌رمان به‌خراپه ده‌کات و نکۆلی ده‌کات و هاوبه‌ش ب‌ریار ده‌دات و گومان ده‌نی‌ته‌وه و دل‌نیا نییه له‌و رزقه‌ی که خوای گه‌وره پ‌ییداو.

پاريزكار دهردهكه وپت.

٤- نهو دهراسايه پيش بانگه شه كردنى پيغه مبهرايه تى نه بيت، به لگو يان ده بيت
هاوتا يا خود كه ميک دوا بکه وپت له بانگه شه که، به شيويه که دواکه تنه که له نه ريتى
باو دهرنه چپت.

له بهر نه وهى موعجيزه گه واهى و شايه تيه که له لايه ن خواوه دهر پت له سهر
راستگويى نهو که سهى بانگه شهى پيغه مبهرايه تى دهکات، ناشبيت شايه تيش به پيش
بانگه شه بکه وپت.

به م پييه: دهر ناسايه رپخوشکه ر (اره اص) دهکان (نه م وشه يه داتاشراوه له: أهصت
الحائط، واته ديواره که م بنياتنا) له چوار چپوهى موعجيزه دهرده چن، جا دهر ناساي
رپخوشکه ر (اره اص) بریتيه: لهو دهراسايه رپخوشکه رن بو پيغه مبهرايه تى و
دهست پيکن بو، وهک: نهو هه ورانهى سيبهريان له پيغه مبه ر (عليه السلام) ده کرد پيش

ج_ ههرچه نده ژماره يه کى زياترى موعجيزه به پيغه مبه ران بدرت، نهوا چاکتر واتاى
پيغه مبهرايه تى و گه وره بيان دهرده وشپته وه، جا نه وانهى خاوه ن که پامه تن ههرچه نده که پامه تيان
زياتر بيت نهوا پاريزکارتر ده بيت نهک نهو که پامه تهى بریتى بيت له فریودانى نهينى يا خود
پله به ندى (استدراج) يان پاداشتيان ته نها نهو کاره دهر ناسايه بيت له لايه ن خواوه و هويه ک بيت بو
نه مانى پله و پايه مه زنه که يان له لايه ن خواى گه وره.

بگه رپوه بو نه م سه رچاوانه: شرح العقائد النسفية للتفتازاني ١٧٥ و ١٧٧، شرح المقاصد
للتفتازاني ٧٢/٥ و ٧٥، الإرشاد للجويني ٣١٦، تبصرة الأدلة ٥٣٦/١، شرح العقائد العضدية للدواني
٢٨٢/٢، شرح الخريدة للدردير وحاشية الصاوي عليه ١١٣، لوامع الأنوار البهية ٣٩٢/٢ و ٣٩٤ و
٣٩٦ باسى مه رچه کانى وهلى کردووه، الرسالة القشيرية ١٥٨ و لاپه ره کانى دواتر، کتاب الفرقان بين
أولياء الرحمن و أولياء الشيطان لابن تيمية، شرح الجوهره للباجوري ٢٥٣، حجة الله على العالمين في
معجزات سيد المرسلين، اليواقيت والجواهر ١٦٠/١_١٦٢. رسالة التوحيد لمحمد عبده ٢٣٦، الفرقان لابن
تيميه ٨٩، المواقف وشرحه للسيد الشريف ٢٨٨/٨، سبل الهدى والرشاد ١٠/ ٨١٠ و ٨١١، أصول الدين
للغزنوي ١٦٢، الإرشاد للجويني ٣١٦، التمهيد للامشي ٩١، المحصل للرازي ٢٢١، الفصل لابن حزم ١٠٩/٥،
شرح العقائد النسفية لرمضان أفندي ٢٨٩_٢٩٠، اللمع للطوسي ٣٩٣.

ر‌ه‌وانه‌کرانی وه‌ک پیغه‌مبهر. و له‌ت کردنی سینه‌ی موباره‌کی پیغه‌مبهر (صلوات‌علیه‌وسلم). و قسه‌کردنی عیسا له‌ بيشکه‌دا.

پیغه‌مبهران به‌ر له‌ ره‌وانه‌کرانیان به‌ پیغه‌مبهر (صلوات‌علیه‌وسلم) ئە‌وا پله‌یان له‌ پله‌ی ویلايه‌ت که‌متر نییه‌.

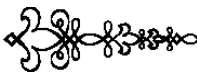
۵- پ‌ی‌ویسته‌ شته‌ دهراساکه‌ کۆک بی‌ت له‌گه‌ن بانگه‌شهی پیغه‌مبهرایه‌تیه‌که‌. واته‌ ههر شتیکی دهراسا دژو پیچه‌وانه‌ی بانگه‌شه‌که‌ بی‌ت موعجیزه‌ نیه‌، هه‌روه‌ک یه‌کیک بانگه‌شهی پیغه‌مبهرایه‌تی بکات و بل‌یت به‌لگه‌ی ر‌استگۆیی من: له‌ت بوونی دهراییه‌، که‌چی چیا له‌ت بب‌یت له‌جیاتى دهریا.

۶- پ‌ی‌ویسته‌ شته‌ دهراساکه‌ به‌درۆخه‌روه‌ی بانگه‌شه‌ کاره‌که‌ نه‌بی‌ت. ههر شتیکی دهراسا بانگه‌شه‌ کاره‌که‌ به‌درۆ بخاته‌وه‌، ئە‌وا ئە‌و دهراسایه‌ پ‌یی ناوتریت موعجیزه‌، بۆ نمونه‌ ئە‌گه‌ر بانگه‌شه‌ کاره‌که‌ وتی به‌لگه‌ی ر‌استگۆیی من: به‌ ده‌نگ هاتنی ئە‌و شته‌ بیگیانه‌یه‌، جا شته‌ بیگیانه‌که‌ به‌ده‌نگ بی‌ت و بل‌یت بانگه‌شه‌ کاره‌که‌ درۆزنه‌.

۷- که‌س نه‌توانیت ر‌ووبه‌ر‌ووی دهراساکه‌ بب‌یت‌وه‌. به‌م پ‌ی‌یه‌ش ئە‌م شته‌ دهراسایانه‌ ده‌چنه‌ دهره‌وه‌ له‌ چوارچ‌ی‌وه‌ی موعجیزه‌: جادوو (السحر): چه‌ند ر‌ی‌سایه‌که‌ به‌هۆی ف‌یرکردن و خویندنه‌وه‌ به‌ده‌ست ده‌ه‌ینریت و مرۆف‌ ده‌توانیت به‌گرتنه‌به‌ری ئە‌و ر‌ی‌سایانه‌ کارى نامۆ ئە‌نجام بدات. پ‌یش‌بینی (الکهانة): بریتیه‌ له‌وه‌ی پ‌یش‌بینی کردنی شتی شاراه‌وه‌ غه‌یبی به‌ب‌ی به‌لگه‌.

چاوبه‌ستی (الشعوذة): بریتیه‌ له‌ شت شارده‌وه‌ له‌ ده‌ستدا و چاو پ‌یی هه‌لئه‌خه‌له‌تی و ئە‌زانى حه‌قیقه‌تى هه‌یه‌ که‌چی حه‌قیقه‌تى نییه‌. هه‌روه‌ک جادوگه‌رانیش ده‌توانن ئە‌مه‌ بکه‌ن.

۸- نابیت ئە‌و کاره‌ دهراسایه‌ له‌وه‌ سهرده‌م و ر‌ۆژگاردا بی‌ت که‌ کارى دهرنه‌ریت و دهرناسایی ر‌ووبده‌ن وه‌ک هه‌ل‌ئانتى خۆر له‌ خۆرئاواوه‌، چونکه‌ ئە‌و شته‌ دهراسایه‌ی سه‌ره‌له‌ده‌ت له‌کاتى دهرکه‌وتنى نیشانه‌کانى قیامه‌ت و کۆتایى هاتنى ئە‌هرک

(تکلیف)ه‌کان ناییتیه به‌لگه له‌سه‌ر راستیتی بانگه‌شه‌که چونکه سه‌رده‌م و رۆژگار‌ه‌که بریتیه له سه‌رده‌می هه‌لۆه‌شان‌ه‌وی نه‌ریت و عاده‌ت واته هه‌موو رووداو‌ه‌کان ده‌رنه‌ریت و ده‌راسان له‌و سه‌رده‌مدا.

موعجیزه‌ی پیغه‌مبه‌ر به‌لگه‌ی راست‌گۆبیه‌که‌یتی

مه‌به‌ست له ده‌رکه‌وتنی موعجیزه بریتیه له‌وه‌ی بزانی‌ت که پیغه‌مبه‌ر یان په‌یام‌به‌ره‌که راست‌گۆبه، هه‌روه‌ک ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نیت که خ‌وای گه‌وره به راستی داده‌نیت، ئه‌مه‌ش وه‌ک ئه‌وه وایه - هه‌روه‌ک (ئیمامی حه‌ره‌مه‌ین) وتویه‌تی - که خ‌وای گه‌وره ب‌فه‌رموویت: ک‌ردم به پیغه‌مبه‌ر یاخ‌ود په‌یام‌به‌رایه‌تیم له‌ناخ‌یدا دامه‌زاند^(۱)، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی موعجیزه‌کانی پیغه‌مبه‌ران که نه‌ریت و عاده‌تیان ش‌کاندووه، ئه‌وا دژه‌کانی پیغه‌مبه‌رانیان ده‌سته‌وه‌سان ک‌ردووه له‌وه‌ی بت‌وانی ر‌ووبه‌روویان ب‌بنه‌وه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی دژه‌کان ته‌واو پیغه‌یشتوون له‌و بواره‌ی موعجیزه‌که تیا‌یدا روویداوه و گ‌رنگی زۆر به‌و لایه‌نه‌ ده‌دن و پ‌یداویستی ته‌واویشیان له‌به‌ر ده‌سته.

بۆیه موعجیزه‌ی هه‌ر پیغه‌مبه‌ریک، له هه‌مان ئه‌و لایه‌نه‌دا بووه، که خه‌لکی سه‌رده‌مه‌که ده‌ستیکی بال‌ایان تیا‌یدا هه‌بووه و دا‌هینانیان تیا‌دا ک‌ردووه له‌پینا‌ویدا تیا‌چوونه‌وه و شانازی‌شان پ‌یی ک‌ردووه، بۆ نمونه‌ گه‌لی موسا به جادووگه‌ری به‌ناو‌باگ بوون، که‌چی نه‌یاتوانی ر‌ووبه‌رووی موعجیزه‌که‌ی موسا (سه‌لامی لی‌ بیت) ب‌بنه‌وه کاتیک گۆپال (عصا)که‌ی ده‌بووه مار.

گه‌لی عیسا له زانستی پ‌زیشکی‌دا با‌لاده‌ست بوون و ناو‌بانگیان به زانستی ناو‌براو ده‌رک‌رد بوو، که‌چی نه‌یاتوانی ر‌ووبه‌رووی عیسا (سه‌لامی لی‌ بیت) ب‌بنه‌وه کاتیک مر‌دووی زیندوو ده‌ک‌ردوه به‌لگه‌ و لالی زکماکی چاک ئه‌ک‌ردوه.

(۱) شرح المقاصد ۱۷۹/۲.

عهره به کان که گه لی پیغه مبهەر (ﷺ) بوون، به ناوبانگ بوون به رهوان بیژی و جوانبیژی، که چی نه یاننوانی رووبه پرووی موعجیزه ی پیغه مبهەر (ﷺ) (که قورنایی پیروژه) ببنه وه له بواری رهوانبیژی دا^(۱).

حوکمی باوهر بوون به موعجیزه

بروا بوون به وهی خوای گه وره پشتگیری پیغه مبههران و په یامبه رانی کردووه به موعجیزه کان پیویست و واجبه، دروست نیه مروّف هیج جوّره بوچوونیکی تر دژی ئەمه قبول بکات، چونکه سه لماندنی پیغه مبهرایه تی ته نها به کو بوونه وهی دوو شت ئەبیّت:

یه که میان: بانگه شه کردنی پیغه مبهرایه تی.

دوومیان: دهر خستنی موعجیزه، تا راستگوویییه که ی دهر بکه ویت له به رده م ئەوانه ی که بو یان رهوانه کراوه.

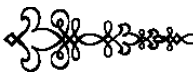
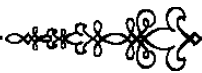
خوای پاک و بهرز دهره رموویت: ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ﴾ الأنعام: ۸۳. واته: (ئه و تو یژو لی کو ئینه وانه به لگه و نیشانه ی ئیمه بوون، کاتیک به خشیمانن به ئیبراهیم له سه ر گه له که ی و زال بوو به سه ر یاندا).

پیغه مبهەر (ﷺ) دهره رموویت: ((ما من الأنبياء منبّي الا قد أعطي من الآيات ما مثله آمن عليه البشر، وانما كان الذي أوتيتُ وحياً أوحى الله اليّ. أرجو أن أكون أكثرهم تابعاً يوم القيامة))^(۲) واته: له پیغه مبه راندا هیج پیغه مبه ریکیان نه بووه که به لگه و سه راسیمه ی وای پی نه به خشرا بیّت که وینه ی ئەوه خه لک ئیمانی پی هیناوه ئەوه منیش هی ناومه (وحی) یه خوا نار دویه ته سه رم، خوا زیارم له هه موویان

(۱) شرح المقاصد ۱۷۹/۲. و اعلام النبوة - الماوردی ۵۷ و شرح المواقد ۵۲۲ و البرهان - الزرکشی ۹۸/۲.

(۲) ئەمانه دهریان هی ناوه: بخاری - کتاب الاعتصام - باب الأول ۱۱۳/۹.

مسلم (واللفظ له) - کتاب الايمان - باب وجوب الايمان برسالة نبينا محمد الى جميع الناس ... ۱۳۴/۱.

شوینکه‌وته‌م زیاتر بیٚت^(۱).

چه‌ند گومانیک و به‌رپه‌رچه‌کانی :

هه‌ندی له لی‌کۆله‌ره‌ هاوچه‌رخه‌کان نکۆلی ئە‌که‌ن له موعجیزه‌کان به‌ به‌لگه‌ی:

ا- دهر‌چوونه له‌و نه‌ریت و عاده‌ته‌ی که مرؤف خوی پیوه‌ گرتووه‌و بینراوه‌.

ب- له‌بهر ئە‌وه‌ی زانستی سه‌رده‌م و بنه‌ماکانی توپژینه‌وه‌، وا به‌ پپووست ده‌زانن،

که‌ گرنگی نه‌دریٚت به‌و گپ‌رانه‌وه‌ (روایات)ه‌کانی له‌م باره‌دا.

ئهم بۆ‌چوونه به‌رپه‌رچه‌درایه‌وه‌ به‌م شیوه‌یه‌:

۱- رپگه‌ی چه‌سه‌پاندن و سه‌ماندنی موعجیزه‌کان شتیکی دروست و راسته‌ بی

دوودلی، هه‌ندی‌ک له‌و موعجیزاتانه له‌ قورئانی پیرۆزو هه‌ندیکی تریشیان له

فه‌رمووده‌ی راسته‌ا هاتوون که ده‌کرٚت بگه‌نه‌ په‌لی تواتر.

ئینجا نکۆلی کردن له‌و موعجیزانه‌ نۆکلی کردنه له‌ قورئانی پیرۆزو گپ‌رانه‌وه‌

راسته‌کان له‌ فه‌رمووده‌ی پپه‌مه‌به‌ر (ﷺ)، ته‌نانه‌ت ده‌بیٚته‌ هۆی نکۆلی کردن له

هه‌موو ئە‌و هه‌واله‌ نایین و نا‌نایینیانه‌ی که به‌ رپگه‌یه‌کی راستی موته‌واتر پیمان

گه‌یشتووه‌ ئە‌گه‌ر له‌ نه‌وه‌ی پپش خۆمانیشیه‌وه‌ بیٚت.

۲- خۆ‌نه‌زان کردن له‌مه‌ر موعجیزه‌کان و باوه‌ر پپ نه‌هینانی، به‌ هه‌نگاوی

یه‌که‌م ئە‌ژمار ده‌کرٚت بۆ نکۆلی کردن له‌ شته‌ شاراووه‌ غه‌یبیه‌کان و له‌سه‌رووی

هه‌مووشیانه‌وه‌ بپروا به‌خوا بوون. به‌مه‌ش پوو‌خاندنی شه‌ریعه‌تی ئیسلامی له

بناغه‌یه‌وه‌ دپٚته‌ ئارا.

۳- یاسا و رپساکانی بوونه‌وه‌ر خۆی له‌ خۆیدا موعجیزه‌ن، چونکه‌ به‌دیهینانی

مرؤف و پپکه‌اته‌ سه‌یرو سه‌مه‌ره‌که‌ی به‌شه‌کانی موعجیزه‌یه‌، به‌هه‌مان شیوه‌

به‌دیهینانی دار و ئاو و بی‌گیان و گیانداره‌کانی تر هه‌ر هه‌موویان به‌خودی خۆیان

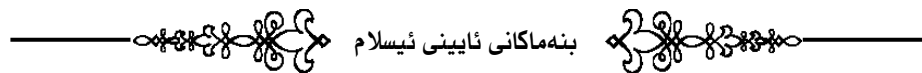
(۱) ده‌قی کوردی ئە‌و فه‌رمووده‌یه‌م وهرگرتووه‌ له: (پوخته‌ی صحیح موسلیم: دانانی: زکی‌الدین

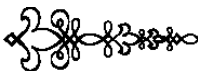
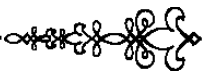
عبدالعظیم عبدالتوی المنذری. وه‌گپ‌رانی: لیژنه‌یه‌ک. سه‌یری ۲۰/۱ بکه‌). (وه‌رگپ‌).

موعجیزهن. ئەمەش ئەوه دهگهیه نیت که ئەو که سهی ئەو شتانهی به دیهیناوه و سه پرشتی کردووه بهو شیوه ئیعجاز به خشه - که خوای گه ورهیه - توانای ههیه که شیوازی ئەو شتانه بگۆریت که له سه ریه تی، جا موعجیزه ده چیته چوارچیوهی شیوازی بوون (ممکن) نهوهك شیوازی نه بوون (مستحیل)، ئەمەش شتیکی زانراوه و پیویست به به لگه ناکات.

٤- یه کدهنگی نهوه یهك له دوای یه که کان له سه ر بوونی موعجیزه، هه ر له بهر ئەمەش باوه ریان به پیغه مبه ران و په یامبه ران هینا.

* * *

دهروازی چوارهم

پیغهمبه رایه تی به شیوه یه کی تایه ت

باسی یه که م

سه لاندنی پیغهمبه رایه تی محمد (ﷺ)

پیشتر ئه وه مان خسته روو که پیغهمبه رایه تی ته نها به کؤبونه وه دی دوو شت
ئه بیته:

یه که میان: بانگه شه گردنی پیغهمبه رایه تی.

دووه میان: دهر خستنی موعجیزه.

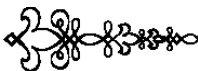
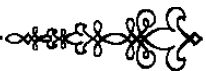
جا هر یه کیك بانگه شه ی پیغهمبه رایه تی کرد و موعجیزه ی دهر خست، ئه وا
ئه و که سه پیغهمبه ره.

ئه و دوو شتانه ش پیغهمبه رایه تی محمد (ﷺ) دهسه لئین، ته نانه ت ئه و شتانه
بنچینه ی سه ره کین له سه لاندنی پیغهمبه رایه تی محمد (ﷺ) و هه ندی شتی تریش
هه ن به گه و اهیدر و جه خت که ره وه ن له سه ره پیغهمبه رایه تی محمد (ﷺ).

ئیستاش هه ردو ئه و شتانه که پیغهمبه رایه تی په یامبه ری مه زنی محمد
(ﷺ) دهسه لئین روون ده که ینه وه، که بریتین له:

یه که م: بانگه شه گردنی پیغهمبه رایه تی

به شیوه ی ته و اتور له پیغهمبه ره وه (ﷺ) هاتوو به بی ئه وه ی یه کیك راجیا بیت
له مه دا که بانگه شه ی پیغهمبه رایه تی کردوو به ئاشکراوی و بینراوی ئه مه ی
کردوو.

دووه م: دهرخستنی موعجیزه

له پیغه مبهروهه (ﷺ) چه سپاوه که موعجیزه ی دهرخستووه.

موعجیزه کانی پیغه مبهره (ﷺ):

موعجیزه کانی دوو جؤرن:

جؤری به که م:

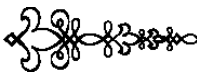
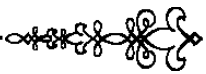
ئهم جؤره یان وهک موعجیزه ی پیغه مبهرو په یامبه رانی پيشوو ماوه کورت بووه و نه ماون به تپه رپوونی رؤژگار هکانیان و به مردنی ئه وانه ی بینان، ئه وه ی ده شیه ویت لیان بکؤلیته وه، ئه وا هیج شتیکی به رده ست ناکه ویت تنها له هه وال و خه به ردا نه بیټ، وهک موعجیزه کانی موسا (سه لامی لی بیټ) له: هه لگه رانی گؤپال بؤ مار، شه ق کردنی دهریا و موعجیزه کانی موسا که لال و به ئه کی زگماکی چاک ئه کرده وه مردووی زیندوو ده کرده وه... تاد.

هه ندی له و جؤره موعجیزانه هه یانه به دهقی قورئانی پیرؤزه وه بؤمان چه سپاوه یان له ریگه ی هه والی موته واتر بؤ ئیمه هاتووه، وهک:

أ- لهت بوونی مانگ به دهقی قورئانی پیرؤز چه سپاوه: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةُ وَأَشَقَّ الْقَمَرُ ۝۱﴾ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿۲﴾ القمر: ۱-۲. واته: (پؤزی قیامهت نزیک بؤته وه و مانگیش لهت بوو. خو ئه گه ر ئه وانه هه ر موعجیزه و به لگه یه ک بیینن پشت هه لده که ن و ده لئین: جادوویه کی به رده وام).

فه رمووده له سه ر ئه مه زؤر زؤرن و له چه نندین ریگه دا هاتوون له (صحیح بخاری ومسلم) و سه رچاوه کانی تریش.

ب- هه لقولانی ئاو له نیوان په نجه کانی پیغه مبهره (ﷺ) کاتیک ئه و خه لکه ی که له گه ل پیغه مبه ردا (ﷺ) به دوا ی ئاودا ده گه ران بؤ ده ستنو یژ به لام ده ستیان

نه که هوت، جا پیغه مبهەر (صلوات علیہ) داوای کرد دهفریکی بو بئین که ئاوی تئیدابیت، که بویان هیئا دهستی موبارهکی خسته ناو ئەو دهفرهوه، بهمهش ئاو ههلقولا له نیوان په نهجهکانی دهستی، خه لکه که تا دوایین کهسیان دهستنوویژیان شوورد.

ئهم موعجزیه چه نندین جار دووباره بوو ته وه، ههروهک چه سپاوه له (صحیح بخاری و مسلم) و سه رچاوهکانی تریشدا.

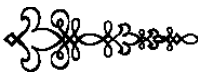
پ- چاک کردنه وهی نهخوش به دهست پیداهییانی پیغه مبهەر (صلوات علیہ) ههروهک له (صحیح بخاری و مسلم و سنن هکاندا له چه نندین پروداوی جیا جیادا هاتووه.

ت- هه والدانای به پرودانای پروداو بهر له وهی پروبدات، ئهم جو رهش زور زوره، بو نمونه:

۱- (أبو داود) له (ثوبان) وهه هیئاویهتی که وتویهتی: پیغه مبههری خوا (صلوات علیہ) فهرموویهتی: ((يوشِكُ الْأُمَمُ أَنْ تَدَاعِيَ عَلَيْكُمْ، كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ إِلَى قِصْعَتِهَا، فَقَالَ قَائِلٌ وَمَنْ قَلَّةٌ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ كُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ مِنْ صَدْرِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وَلَيَقْذِفَنَّ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ، قَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ))^(۱) واته: نزیکه پروژیک بی که کومه لانی کافر لیان گو ببنه وهه دهستان بو دریز بکه، وهک چون که کومه له خه لکیک له سه ر سفرهی خواردنه کهیان داده نیشن و هه ر یه کهیان دهستی بو دریز دهکات و بهشی خوی دهچرینیت. یه گیک گوتی: ئایا له م پروژهدا ئیمه کهمین، له بهر کهمی وامان لی دیت؟ فهرمووی: نه خیر ئیوه زورن، به لأم وهک که فی سه ر ئاو وان، خوا ترسی ئیوهی له دلی دوژماناندا دمر دینتی و بیهیزی (وهن) دهخاته دلی ئیوه وه، یه گیک وتی: ئهی پیغه مبههری خوا (وهن) جیه؟ فهرمووی: خوشویستنی دونیاو رق لی بوونه وه له مردن.

ئهو که سهی سهیری بارودوخی موسلمانان بکات داوی توانه وهه نه مانی دهسه لاتیان له سه ر زهوی، ده بینیت جیهان زور تامه زرویه و پیلانی زور زور له

(۱) أبو داود - کتاب الملاحم - باب تداعي الأمم على الإسلام، ۴۸۳/۱.

نارادایه له دژی موسلمانان و دوژمنیان زۆرن.

۲- مسلم گپراویه تیه وه له (أبي هريره - خوا لئی رازی بیّت) ده لیت: پیغه مبهری خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فهرمووی: ((صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا: قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطُ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ، يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمَالَتٌ مَائِلَاتٌ، رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ، لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَلَا يَجِدْنَ رِيحَهَا، وَإِنْ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا))^(۱) واته: دوو دهسته له نه ته وهی من له ریزی خه لکانی ناو دوژه خن که نه مدیون: خه لکانیک که فه مچیان پییه، ههروهک کلکی مانگا له خه لکی ده دن. و ئافره تانیک که پوشتن، به لأم وهک پرووت "جله کانیان یان تهنگ و تهسکه یان تهنکه یاخود کورته" پرووتن و لادهرن له راستی و هاندهری ئافره تانی تریشن، به فیزو لارو له نهجه وه دهرۆن به ریوه، قژیان وهک کوپاره ی حوشر بهرز کردۆته وه که کوپاره که ئه وهنده قه بهیه له قه له ویدا لارده بیته وه، ئه وانه نه ده چنه به ههشت و نه بوئیشی ده کهن له کاتی که ده بوئنی به ههشت له دووری ئه وهنده و ئه وهنده وه دیت.

ئه وهی له دوا ی چه ند سه دهیه کی سه ره تاوه ته ماشای ئوممه تی نیسلام بکات. ئه وا جوړی یه که می به بهر چاو ده که ویت، له وهی سته م بلا بوته وه و خه لکی ئازار ده درین و له م سه رده مه شاندا ده بینیت که فهرمووده که وینه یه کی وردی کی شاهه بو پرووت و قوتی و به ره لایی و فیتنه ی ئافره تان.

۳- ئه م فه رمایشته ی پیغه مبهر (عَلَيْهِ السَّلَامُ): ((لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ، لَا يَبْقَى مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَكَلَ الرَّبَا، فَإِنْ لَمْ يَأْكُلْهُ، أَصَابَهُ مِنْ غِبَارِهِ))^(۲) واته: سه رده میک دیت به سه ر خه لکید، هیچ که سه یك نابیت سوو (ریبا) نه خوات، ئه گهر یه که یك هه وئیش بدات

(۱) مسلم گپراویه تیه وه له: کتاب اللباس و الزینة - باب النساء الكاسيات العاريات... ۱۶۸۰/۳ و کتاب الجنة و صفة أهلها - باب النار يدخلها الجبارون ۲۱۹۲/۴.

البخت: و شتری خوړاسانین. تاکه که ی بریتیه له: بختی و بختیه.

(۲) أبو داود وابن ماجه و الحاكم في المستدرک، هیناویانه. / الجامع الصغير ۱۳۳/۲ و فهرمووده یه که راست (صحیح) ۵.

نه‌یخوات ئەوا تۆزی سووکه‌ی به‌رئه‌که‌وئیت.

شتیکی زانراوه که ژيانی ئیستای ئابوری راوه‌ستاوه له‌سه‌ر سوو (پربا)، جا له‌بوارى خه‌رجی و لایه‌نه‌کانی تریش، ئەم فه‌رمووده‌یه‌ش هه‌والی ئەو بارو‌دۆخه‌ی داوه که ئیمه‌ تێیداين.

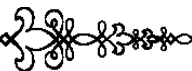
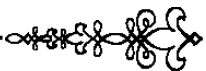
٤- بوخاری و مسلم^(١) له (أبي هريرة- خواى لى رازى بىت-) دوه گێپراویانه‌ته‌وه، پێغه‌مبه‌رى خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تى: ((لا تقوم الساعة حتى تخرج ناراً من أرض الحجاز، تضيء أعناق الإبل ببصرى)) بوسرا: شاریکه له‌شام. واته: (قیامه‌ت هه‌ئاسی، تاوه‌کو ئاگرێک له‌خاکی حیجازه‌وه دهرده‌چیت، له بصراره ملی حوشتری پى روناک ده‌بیته‌وه)^(٢).

هه‌والیان پێداوین له‌باره‌ی گرکانیکی زۆر گه‌وره له‌و شوپنه‌ی که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌والی له‌باره‌وه دابوو، ئیمامی (النووی) له (السه‌هودی) دوه گێپراویه‌تی‌هه‌وه که له سه‌رده‌می ئەه‌دا ئەم رۆداوه رۆویدا‌بوو که ده‌کاته سالی ٦٥٤ک، جا زۆر به تیروته‌سه‌لی داوه له‌باره‌ی له‌زینه‌که‌ی و ده‌نگ و ئاگره سامناکه‌که‌ی، له کۆتایشدا وتویه‌تى: ((روناکی ئەو گرکانه هه‌موو شته‌کانی ئەوی دهوردا‌بوو، ته‌نانه‌ت به‌شێوه‌یه‌ک هه‌رهمی مه‌که و شاری مه‌دینه‌ی روناک کردبووه‌وه، وه‌ک ئەوه‌ی خۆری لى هه‌ئانبیت، له بلیسه‌ی ئەو ئاگرکانه‌ئاگرى لیده‌رچوو، به‌شێوه‌یه‌ک وای لیها‌ت که روناکی خۆر که له‌سه‌ر زه‌وی رهنگی زه‌رده ئەه‌وا له به‌رامبه‌ردا ئەو گرکانه رهنگی سو‌ری به‌سه‌ردا زال بوو، مانگیش وا دهرده‌که‌وت که گه‌راوه))، (القاضی سنان و

(١) متقف علیه. بخاری گێپراویه‌تی‌هه‌وه له: - کتاب الفتن - باب خروج النار.

ومسلم گێپراویه‌تی‌هه‌وه له: کتاب الفتن وأشراط الساعة - باب لا تقوم الساعة حتى تخرج نار من أرض الحجاز. / اللؤلؤ والمرجان ٨١٣.

(٢) ده‌قی کوردی ئەو فه‌رمووده‌یه‌م وه‌رگرتوو له: (پوخته‌ی صحیح موسلیم: دانانی زکی الدین عبدالعظیم عبدالتوی المنذری. وه‌گێپراوی: لیژنه‌یه‌ک. سه‌یری ١٠٠٦/٢ بکه). به که‌می‌ک ده‌ستکاری‌یه‌وه. (وه‌رگێر).

القاشانی و العمد ابن کثیر و المطري) و جگه له وانهش باسی ئەو ناگرهیان کردوو^(۱).

چۆری دووهم:

ئەم چۆره هەر بەردەوامه، له هه‌موو کاتیکی نمایشی خوێ دهکات، ئەویش قورئانی پیرۆزه.

لێردا ده‌چینه سه‌ر هه‌ندای لایه‌نه‌کانی قورئانی به‌رزو به‌رپز که به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئەوهی موعجیزه‌ی پیغه‌مبه‌رمانه (ﷺ) و له‌لایه‌ن خواوه هاتوو.

قورئانی پیرۆز

وشه‌ی (قرآن) له زمانه‌وانیدا: چاوگی (قرأ)یه، وه‌ک (غفران) که چاوگی (غفر)یه.

خوای پاک و به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجََلَ بِهِ﴾ (١٦) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ، ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانصتْ لَهُ، ﴿١٨﴾ الْقِيَامَةَ: ١٦ - ١٩. واته: (په‌له مه‌که و زمانت مه‌جوئینه، بۆ ئەوهی په‌له بکه‌یت له وه‌رگرتنیدا. به‌راستی له‌سه‌ر ئیمه‌یه کۆکردنه‌وه و خویندنه‌وهی. جا کاتیکی ئیمه‌ ده‌یخوینینه‌وه تۆش شوینمان بکه‌وه له خویندنه‌وهیدا. پاشان به‌راستی روون کردنه‌وهشی له‌سه‌ر ئیمه‌یه).

له زاراه‌شدا: بریتیه له فه‌رمایشتی خوای پایه‌به‌رز، که دابه‌زینراوه بۆسه‌ر پیغه‌مبه‌ر محمد (ﷺ)، له چوارچیوهی (مصحف)ه‌گاندا نووسراوه، به‌شێوه‌یهی موته‌واتر له پیغه‌مبه‌ره‌وه هاتوو که گومان هه‌ئناگریت، به‌ سوهرتی (الفاتحة) ده‌ستی پیکردوووه به‌ سوهرتی (الناس) کۆتایی هاتوو، خویندنه‌وهشی په‌رستش و

(۱) کتب الصحاح کالبخاري ومسلم و جگه له‌وانیش و الشفا للقاضي عياض و اعلام النبوة للماوردی و دلائل النبوة للبيهقي والرسول - سعيد حوى ١٣٠/٢ جا ئەم نمونه‌هش دلوپیکن له ده‌ریایه‌ک و مشتیکن له خه‌روالیک.

بهندایه تیه^(۱).

ئه م قورئانه پیرۆزه هیچ ناحهقی و نادروستی و ناتهواوی پرووی تی ناکات له هیچ کاتی کدا و له هیچ لایه کهوه، بهرنامه و شه ریه تی نه مره و شیاوه بو هه موو کات و شوینی ک.

قورئانی پیرۆز موعجیزه و دهراسایه، مرؤف دهسته وه سانه له وهی بتوانی ت وینه یه کی هاوشی وهی بینیت. لیرهدا پیویسته به لگه بخه یه نه روو له سه ر ئی عجازی قورئان، تا پیغه مبه رایه تی محمد (ﷺ) به سه لئندریت دواتر راستی تی ئیسلامان بو دهر بکه ویت.

ئیعجازی قورئان

ئی عجاز: بریتیه له چه سپاندنی دهسته وه سانی و بی توانایی بو به رامبه رو دهوروبه ر.

دهوتریت: قورئان مرؤفی دهسته وه سان کردوه، واته: سه لماندی که مرؤف ناتوانی ت وینه یه کی هاوشی وهی قورئان بینیت.

موعجیزایه تی قورئان نایه ته جی ته نها به م سی شته نه بی ت:

- ۱- ته حه داگردن، که بریتیه له داواکردنی به رهنگار بوونه وه به روودا وه ستان.
- ۲- بوونی ئه و شته پیویسته که ته حه داکار (متحدی) به هۆیه وه داوا ی رووبه روو بوونه وه و مملانی دهکات.
- ۳- نه بوونی هیچ ریگری ک له به رده م مملانی که.

له بهر ئه وهی ئه گه ر مملانی کار بانگه شه ی بردنه وهی کرد و مملانی کاره که ی تر نکۆلی لیکرد، ئینجا دووباره ئه وهی یه که م ته حه ددا ی نکۆلی کاره که ی کرد و ئه ویش نه یه توانی رووبه رووی ببیته وه، ئه وا ئه وهی یه که م دهسته وه سانی هی دووه می

(۱) فتح الغفار لابن نجیم ۱۰/۱ و جمع الجوامع بشرح البانی ۲۲۲/۱ و علم الأصول الفقه - عبدالوهاب خلاف ۲۲.

سه‌ماند، نه‌مه‌ش به‌هوی:

ته‌حه‌داکردنی یه‌که‌مه‌وه،

پیداگیری دووم له‌سه‌ر پوچه‌لی بانگه‌شه‌که‌ی،

نه‌بوونی هیچ کو‌سپ و ریگریه‌ک یان پاساوئیک له‌ئه‌نجامدانی مملانی‌که.

هاتنه‌دی مهرجه‌کانی ئی‌عجاز له‌ قورئانی پی‌رۆزا

بۆ ئه‌وه‌ی راستی و دروستی موعجیزه‌ بوونی قورئانی پی‌رۆز روون بکریته‌وه، ئه‌وا پێویسته‌ هه‌موو مهرجه‌کانی ئی‌عجاز که‌ پێشتر خستمانه‌روو له‌سه‌ر قورئان بجه‌ینه‌روو تا موعجیزه‌ بوونی به‌ روشنی ده‌ریکه‌وێت، به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه:

1- ته‌حه‌دا کردن: که‌ بریتیه‌ له‌ داواکردنی به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌و به‌رپو‌ودا

هه‌ستان:

قورئانی پی‌رۆز ته‌حه‌دای عه‌ره‌به‌کانی کرد، بێ توانایی و ده‌سته‌وه‌سانی ئه‌وانی سه‌ماند - که‌ سوارچاکی مه‌یدانی ره‌وانبێژی و جوانبێژی و شیعرو په‌خشانن - خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رمووێت:

﴿ أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُهُ ۗ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ ۗ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

الطور: ٣٣ - ٣٤. واته‌: (یان ده‌لێن: ئه‌م قورئانه‌ خۆی هه‌لبه‌ستوه‌و دايرپێستوه‌، نه‌خێر وانیه‌، هه‌ر ئیمان و باوه‌ریان نییه‌ "ئه‌گینا چۆن واده‌لێن". - ده‌ی که‌واته‌ خۆ ئه‌وانیش قسه‌زان و لێزانن - ده‌با فه‌رمایشتیکی ئاوا وه‌ک ئه‌م قورئانه‌ به‌ئین ئه‌گه‌ر راست ده‌که‌ن؟!).

خوای گه‌وره‌ ته‌حه‌دای کردن به‌وه‌ی ده‌سوره‌ت هاوشیوه‌ی ده‌سوره‌تی قورئانی

پی‌رۆز بێنن، خوای مه‌زن ده‌فه‌رمووێت:

﴿ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرْتَهُ ۗ قُلْ فَاتُوا بَعْشَرَ سُوْرٍ مِّثْلِهِ ۗ مُفْتَرِيَاتٍ وَّادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ

اللَّهِ ۗ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَاِنَّكُمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّما اَنْزَلَ عَلَیْمُ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا

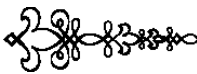
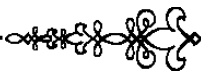
هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ هود: ١٣ - ١٤. واته: (به‌لکو - له‌گه‌ل نه‌و هه‌موو به‌لگانه‌دا - نه‌وان ده‌لین که محمد صلوات الله علیه) قورنانی هه‌لبه‌ستوو، پێیان بلی: جا ئیوه‌ش ده‌سورته‌ی هه‌لبه‌ستراوی وینه‌ی ئەم قورنانه بینن، هه‌رکه‌سیش له‌خوای گه‌وره به‌ده‌ر، ده‌توانن، بانگ بکه‌ن - بۆ هاوکاریتان په‌نای بۆ به‌رن - ئەگه‌ر ئیوه‌ راست ده‌که‌ن. جا ئەگه‌ر "خوانه‌ناسان" نه‌هاتن به‌ده‌م نه‌و داواپه‌تانه‌وه، نه‌وه ئیتر چاک بزانن و دلنیا بن که به‌راستی ئەم قورنانه هه‌ر به‌ ناگاداری خوای گه‌وره دابه‌زینراوه‌و بշزانن جگه‌ له‌ویش خواجه‌کی تر نیه، ئایا ئیتر ئیوه "ئه‌ی بی باوه‌ران" ملکه‌ج نابن).

ته‌حه‌دای کرد به‌وه‌ی ته‌نه‌ها یه‌ک سورته‌ی هاوشیوه‌ی یه‌ک سورته‌ی قورنان بینن:

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا زَلَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۗ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾﴾ البقرة: ٢٢ - ٢٤. واته: (جا ئەگه‌ر ئیوه له‌ دودلی دان و گومانتان له‌م "قورنانه پیرۆزه" هه‌یه که دامانبه‌زاندوووه بۆ به‌نده‌ی خو‌مان محمد صلوات الله علیه) ئەگه‌ر بو‌تان ده‌کریت ئیوه‌ش هه‌ول بده‌ن سورته‌تییکی وه‌ک نه‌و بینن، هاوپه‌یمان و هاوکاره‌کانیشتان جگه‌ له‌ خوا "بۆ نه‌و مه‌به‌سته" بانگ بکه‌ن ئەگه‌ر ئیوه‌ راست ده‌که‌ن. خو‌ ئەگه‌ر نه‌تانتوانی و هه‌رگیز ناشتوانن "که‌واته باوه‌رپه‌ینن" خو‌تان بیاریژن له‌و ئاگره‌ی: سووته‌مه‌نیه‌که‌ی خه‌لک و به‌رده، که بۆ بی باوه‌رو خوانه‌ناسان ناماده‌ کراوه).

جا کاتیک مرو‌ف و جنو‌که ده‌سته‌وه‌سان بوون، نه‌وا خوای گه‌وره ته‌حه‌دای کردن به‌ شیوه‌یه‌کی گالته‌ ئامیزو ریسواکردن:

﴿قُلْ لِّئِنْ أَجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَيَّ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ ۚ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾﴾ الاسراء: ٨٨. واته: (ئه‌ی محمد صلوات الله علیه) پێیان بلی: سویند به‌خوا ئەگه‌ر هه‌موو ئاده‌میزاد و په‌ریه‌کان کو‌ببنه‌وه و - هه‌ولی به‌رده‌وام

بدن تا - قورئانیکی وهک ئەمه دانین و بهیننه- مهیدان - ناتوان کاری وابکهن،
 ئەگەر چی هه موو لایهکیان ببنه پشتگیر و یارمهتیده‌ری یه‌کتری).

ئهم ته‌حه‌دایه‌ ته‌نها تایبه‌ت نه‌بوو به‌سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ علیه‌ وسلم)، به‌لکو ئهم
 ته‌حه‌دایه‌ به‌رده‌وامه‌ تا رۆژی دوا‌یی.

۲- بوونه‌ی سه‌ شته‌ پی‌ویسته‌ که ته‌حه‌داکار (متحدی) به‌هۆیه‌وه‌ داوا‌ی
 رووبه‌روو بوونه‌وه‌و ملمانی ده‌کات:

پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ وسلم) بانگه‌ش‌ه‌ی کرد که پی‌غه‌مبه‌ری خوا‌یه‌ و کتییی خوا (قورئانی
 پی‌رۆزی) بۆ ئەوان هینا، گالته‌ی به‌ په‌رستش و عه‌قلی ئەوان ده‌کرد، بۆیه‌ ئەوانیش
 پید‌اگیران کرد له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هاوینه‌ی قورئان یاخود هاوینه‌ی به‌شیک‌ی قورئان
 بینن، تا به‌لگه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ وسلم) ته‌فرو تونا بکه‌ن و چیت‌ر نه‌لیت قورئان له‌لایه‌ن
 خواوه‌ هاتوه‌و.

۳- نه‌بوونه‌ی هیج‌ ریگ‌ریک‌ له‌ به‌رده‌م ملمانیکه‌:

هیج‌ ریگ‌ریک‌ له‌ به‌رده‌م عه‌ره‌به‌کاندا نه‌بووه‌و نیه‌ که رووبه‌رووی ببنه‌وه‌،
 ئەمه‌ش له‌چه‌ند لایه‌نی‌کدا روون و ناشکرایه‌:

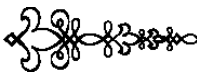
۱- لایه‌نی زمانه‌وانی: عه‌ره‌به‌کان سه‌رکرده‌و راپه‌ری ر‌ه‌وانب‌یژی و روونب‌یژی و
 جوانب‌یژی بوون به‌هۆی هۆنراوه‌و په‌خشانه‌کانیان، قورئانیش به‌ زمانی ئەوان
 دابه‌زی بوو.

ب- لایه‌نی واتا: خواونه‌ی تپ‌راوانینی تیزو ئەزموون و شاره‌زایی و زیره‌کی بوون،
 هه‌روه‌ک وتارو هۆنراوه‌و شوینه‌واره‌کانیان ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن.

پ- لایه‌نی کات: قورئان به‌یه‌ک جار دانه‌به‌زی به‌لکو له‌ ماوه‌ی (۲۲ سال) دابه‌زی،
 تا ماوه‌ی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ فراوان بی‌ت^(۱).

عه‌ره‌به‌کان ئه‌وه‌یان ده‌زانی که رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی قورئان به‌ دا‌رشتنی

(۱) علم‌ الاصول‌ الفقه - عبدالوهاب‌ خلاف ۲۵-۲۷ ومحاضرات‌ فی‌ اصول‌ الفقه‌ للشیخ‌ بدر‌ متولی
 عبدالباسط ۱/۱۲۹.

سورەتیک، بەهێزترە لەوەی پێغەمبەر (ﷺ) بەدرۆ بخەنەووە، کاریگەریشی زیاتر دەبێت لەسەر پەرتەوازه کردنی شوێنکەوتووانی، بەلام ئەوان دەستەووەسان بوون لەمەدا، سەرباری ئەوەی عەرەبەکان زمان پاراوترین و تاربیژنترین سەرکردهی رەوانبێژی بوون بۆ ماوێهەکی دووورو درێژ، بەلام رینگەیهکی تریان گرتەبەر، ئەویش بریتی بوو لە تیکۆشان و پووبەپوو بوونەووە بە شمشیر و دەرچوون لە وڵات و بەفەرپۆدانی پارەو سامان لە جەنگی زیانبەخش^(۱).

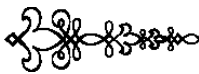
تەحەداکە ی قورئانی پیروژ چەسپاوە لە کۆن و نوێ و داهاوویدا بۆ ئەو دژانە ی خاوەنی هزری پوچەلی پيسن و توانج لە قورئان ئەگرن و لەمبارەووە گومان بۆ ئەکەنەووە. ئا ئەو جوۆرە کەسانە لەو هەلۆیستەیاندا وینە ی کەسیکی سەرشۆری دۆراو ئەکیشن کە هیچ هیزو توانایەکی نیە. ئەمەش خۆی لەخۆیدا تەنھا دانپێدانانیکی تەواوە بە قورئانی پیروژ کە کتیبی پەروردارە، ناحەقی و نادروستی و ناتەواوی پرووی تی ناکات لە هیچ کاتیک و لە هیچ لایەکەووە، تەنھا رینگە کە لە بەردەم دژەکاندا مابیتەووە ملکەج بوون و فەرمانبەرداریە بۆ فەرمان و رینگریهکان و باوەر هێنان بەوێش کە لە سوننەتی پاک ی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتوووە.

پووهکانی ئیعیجازی قورئانی پیروژ

قورئانی پیروژ کتیبی یاساو رێسا دانانە بۆ خەلکی، کە بەو یاسایانە ژيانیکی سەربلندو رێزداری بنیاتدەنری و ئامانجیسی ئاوەدان کردنەووەی زەوییه.

مەبەستی سەرەکی قورئان تەنھا ریشه داکوتانی تیۆرە زانستیهکان نەبوووە یاخود کاری تەنھا خویندنەووەی هەوالی پیشینان یان تەنھا وینەیهکی وێژیهی و ئەدەبی شیواز دەگمەن نەبوووە، ئەگەرچی باسی نیشانەکانی خوای گەورە ی کردوووە

(۱) الإلتقان ۱۱۷/۲ و شرح المقاصد ۱۸۳/۲ و شرح المواقف ۵۵۷ و الدواني ۲۷۸/۲ ة النبأ العظيم ۸۵.

له بوونه‌ووردا بهو شیوازه به‌رزه تا فیری بی باوهران بکات که قورئان فه‌رمایستی خوایه و له‌خودی خویدا موعجیزیه، تا جه‌خت بکاته‌وه له‌سه‌ر باوهر پیهینیانی و په‌ند و نامۆژگاری وهرگرتن له چیرۆک و به‌سه‌ره‌اته‌کان.

قورئانی پیروژ له چه‌ندین لایه‌نه‌وه^(۱) موعجیزیه که بریتین له‌مانه:

پرووی یه‌که‌م: پروونییژی و ره‌وانییژی دهربرینه‌کانی و پیکهاته‌و دارشته سه‌یرو سه‌مه‌ره‌که‌ی.

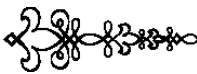
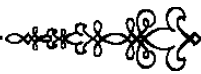
تیک‌پرای وشه‌کانی قورئانی پیروژ پروون و ره‌وانن، گوێچکه گران ناکه‌ن، دهربرینه‌کانی ریکن له‌گه‌ل حاله‌تی ناوبراو به‌وه‌ی له به‌رزترین په‌له‌ی ره‌وانییژی دان، ههر که‌سی که‌میگ تامی زمانی عه‌ره‌بی کردبیت هه‌ست به‌ پازاوه‌یی و شیرینی و جوانییژی قورئان ده‌کات، ئەمه‌ش به‌دەر ئەکه‌وێت له ویچواندنه‌کان (تشبیهات) و خواستن (استعارة) و خوازراو (مجاز) و سه‌رجه‌م شیوه جیاوازه‌کانی.

شیوازه‌که‌ی قورئانی پیروژ له‌لایه‌ن عه‌ره‌به‌کانه‌وه نامۆ بووه، چونکه عه‌ره‌به‌کان وته‌یه‌کی وایان نه‌بووه که به‌شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌موو لایه‌نه‌کانی ره‌وانییژی و جوانییژی له‌خۆی بگریت، واتاکانی دل‌پرفین و ناسک بن، سوود و دانایی و حیکمه‌تی بی ژمار له‌خۆی بگریت و گونجانی ته‌واو هه‌بیت له ره‌وانییژییه‌که‌یدا و لی‌کچوون هه‌بیت له به‌رزی و لی‌هاتوووبیه‌که‌یدا.

پاشان قورئانی پیروژ، دارشته‌که‌ی سه‌رسوره‌ینه‌ره، پیکهاته‌ی بی وینه‌یه، په‌له‌به‌ندی له به‌هیزییه‌که‌یدا به‌دیناکریت، جیاوازی و که‌لینی تیدا نییه، سه‌رباری ئەو هه‌موو باسانه‌ی قورئان له‌باره‌یانه‌وه دده‌وێت و باسی چیرۆک و نامۆژگاری و شته‌کانی تریش ئەه‌کات ئەوا به‌شیکی قورئان به‌ لاوازی به‌شیکی تری به‌به‌یز دهرناکه‌وێت.

(۱) بروانه ئەم سه‌رچاوانه: شرح المقاصد ۱۸۳-۱۸۷ و شرح المواقف ۵۵۸ و مناهل العرفان ۲/۲۲۸ و

إعلام النبوة ۵۷ و لایه‌ره‌کانی دواتری، و علم أصول الفقه - خلاف ۲۸.

مروّف هه رچه نده یارمه تی یه کتری بدن ئەوا ناتوانن هاوشیوهی قورئان بپنن^(۱). ئەو که سهی له میژووی زمانه کان دهکۆلیتهوه، ده بینیت که به پله به ندی زمانه کان گه شه یان کردووه، به ئام زمانی عه ره بی هیج گه شه یه کی پله به ندی به خۆیه وه نه بینی کاتیك قورئانی پیروژ هات، به لکو له نیمچه ده قینه وه وه هه لئو لانیکی له نا کاو ئە چوو، زمانی عه ره بی له شیوه زمان (لهجة) ی نه فامیه وه گواسته وه بۆ زمانیکی ریک و پیک و تۆکمه له پرووی هۆنه ری، له گه ل ئە وه ش که جگه له شیوه زمانی حیجاز دهر برینه بیانیه کانی تری به هیج شیوه یه ک به کار نه هیئا. ئەمه ش وه ک ئە وه وایه که هه موو سه رووت و سامانی وشه و دهر برینه کانی هیئا وه به شیوه یه کی نامۆ دایر شتووه، به مه ش کوده تایه کی زۆر گه وری له وێژه و ئە ده بی عه ره بیدا کردووه به هۆی گوپینی ئامرازی هونه ری دهر برین، جا له هه ردوو پرووی ئە ده بی و زمانه وانی جیا وازیه کی ته وای هیئا یه کایه له نیوان زمانی سه رده می نه فامی و زمانی سه رده می ئیسلام^(۲).

شیخ (مودودی) هیندی وتویه تی:

(ئه گه ر زمانی عه ربی بخوینیته وه، به جوانی له م زمانه بکۆلیته وه وه وێژه و

(۱) بروانه ئەم سه رچاوه یه که به تیر و ته سه لی له م باره وه دوا وه: الاتقان ۲ / ۱۱۶ - ۱۲۵ و چه ندين پراو بۆ جوونی هیئا وه وه ک هی: (جاحظ و التظام و الرمانی و الزملکانی و ابن عطیة و الرازی و القاضي عیاض و المراكشي و الزركشي و الجرجاني و الساکي و التوحیدی و الأصبهاني) و جگه له وانه ش.

هه ندی کتیبی له م جوړه له چاپ درا ون وه ک: (ثلاث رسائل في إعجاز القرآن - الرمانی و الخطابی و الجرجانی) و دوو کتیبی (زملکانی) که بریتین له: (الرهان الکاشف، البیان حقه مها د. أحمد مطلوب و د. خدیجة الحیدیثی) و (الشفاه - القاضي عیاض) و (البرهان - الزركشي)... هه روک (د. عمر ملا حویش) له کتیبه که یدا (تطور دراسات إعجاز القرآن وأثرها في البلاغة العربیة) باسی بۆ جوونی ناوبرا وانی کردووه وه ک شروقه یه ک بۆ کتیبه کانیان له سه ر بابه تی ئیعجاز. و سهیری ئەمانه ش بکه: إعجاز القرآن - الرافي و سه رچاوه کانی پيشو، و النبأ العظیم ۸۰ و لاپه ره کانی دواتری.

(۲) الظاهرة القرآنية لا ۲۲۲ - ۲۲۴.

هۆنراوەکانی بەوردی بخوینیتەوه، بۆت دەردەگەوێت، کە زمانیک نیه هاشانی بێت، بەلکو باشترین زمانە بۆ دەربڕینی بیروباوەڕ و بەرنامەی گشتی و جیهانی، تەنانەت بۆ دیاریکردنی مانای خواناسین و کارتیکردن لە گیان و دەرووندا، ئەبیینیت بەچەند رستەیهکی کورت و بچوک، گەورەترین ماناو مەبەست ئەگەیهنی و بەجوانیش کار ئەکات لە سۆزو دەرووندا. مانای قورئانی پیرۆز بپووستی بەزمانیکی لەو جوهریە، ئینجا نا لیڤدا بۆمان دەردەگەوێت کە بۆچی خوای گەورە زەوی عەرەبی دیاریکرد بۆ ئەوهی بێتە کانگای ئەو پەيامە گەورەو پیغەمبەرایەتی جیهانی^(۱).

شیوازی قورئانی پیرۆز

شیوازی قورئان^(۲) تاکە رێگەیه کە تەنها قورئان ئەو رێگەیهی بەکارهیناوه لە دارشتنی فەرمايشتەکانی و دەستنیشان کردنی دەربڕینەکانی، قورئانی پیرۆز وهک کتیبیک بە زمانی عەرەبی هات و لەسەر ئەو شیوازی عەرەب هۆگری بووه، جا لە پیتەکانی زمانی عەرەبی وشەکانی قورئان پیکهاتوووه لە وشەکان و رستەکان پیکهاتوون و دارپژراون و لەسەر یاسا گشتیهکان لە دارشتنی وشەو ریکخستنی رستەدا قورئان دانراوه، لەگەڵ ئەمەشدا بە شیوازه تاقانە و بێ هاوتاکە سەری ئەوانە سۆرماند.

نمونهی ڤوونکردنەوهی زمانەوانیه لە هەر زمانیکدا، بۆ نمونه هەر پیشەیهک لە پیشەکان دەهینیتەوه.

بەرگدرهکان لە نیوان خۆیاندا جیاوازن و پلە پلەن، هەیانە بێ توانایه و هەشیانە زیرەکه یاخود هەیانە لاوازه و هەشیانە بەهیزه، ئەم جیاوازیهش لە دەرئنجامی جیاوازی کەرستەهی جل و بەرگه درواوهکه یان ئامپرو ئامرازی گشتیهکه

(۱) مبادئ الاسلام - أستاذ أبي الأعلى المودوي ۴۷.

(۲) مناهل العرفان - الزرقاني ۱۹۸/۲ و لاپه‌رەکانی دواتری.

که له بهرگردویدا به کاردیت نیه، به لگو جیاوازیه که لهو ریگه تایبه تیه وه سهرچاوهی گرتووه که ههر یه کیک له بهرگ درووه کان گرتوو یانه ته بهر له دیاریکردنی که رسته کان و شیوازی ریڅخستن و دروونینان و به کارهینانی یاساکانی نهو پیشه یه له شیوهو نه ندازه که یدا.

نه گهر ته ماشای وشه کانی زمانی عهره بی بکهین ده بینین:

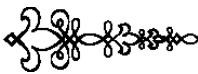
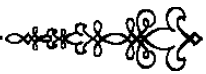
هه ندیک له وشه کانی له چه ند پیتیک پیگهاتوون که نهو پیتانه له گه ل یه ک جوان دین یا خود جوان نایه ن، هه یانه روونه و دلگره، هه یانه نادیارو نامویه، هه شیان سوکه له کاتی بیستندا، هه شیانه گرانه و بیزراوه، هه شیانه کوکه یان نا کوکه له گه ل یاساو ریسا (قیاس) ی زمانه وانی.

ههر لهو وشانه هه یه گشتی (عام) ه یان تایبه ت (خاص) ه، هه شیانه ره ها (مطلق) ه یان به ستر او (مقید) ه، هه یانه کورت کراو (مجمل) ه یان روون (مبین) ه، هه شیانه ناسراو (معرف) یان نه ناسراو (منکر) ه، هه شیانه دیار (ظاهر) ه یان نادیار (مضمّر) ه، هه یانه راسته قینه (حقیقه) ه یان خوازاو (مجاز) ه.

پیگهاته و دارپشته ی عهره بیش ههر به وشیه ویه، هه یانه راسته قینه (حقیقه) ه یان خوازاو (مجاز) ه، هه شیانه پیگهاتووه له چه ند پیتیک که کوکن یا خود نا کوکن له گه ل یه کدا، هه شیانه واتاکه ی روونه یا خود ماناکه ی ئالوزه.

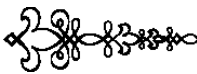
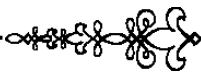
شتیک نییه لهو جوړانه ی خرانه روو، که به ره های به کارهینانی باش بیت یا خود به ره های به کارنه هینانی خراب بیت، له هه موو کات و شوین و بارودوخیکدا، له بهر نه وه ی ههر بارودوخیک و شوینیک قسه ی خو ی هه یه، چونکه له وانیه به کارهینانی شتیک له شوینیک جوان بیت که چی به کارهینانی هه مان شت له شوینیکی تر ناشرین بیت، هه ندی شت له وانیه له هه ندی شوین پیویست بیت که چی له هه ندی شوینی تریش قه دهغه بیت.

له پیشینان نه وانیه که هه لهینجانیان کردووه لهو مهیدانه دا (الخطیب الاسکافی) (٤١٢ک مردووه) له کتیه که ی (دره التنزیل و غرة التأویل) دا، نهینی دهر برینی پیتی (ف) له گه ل بیژهی (کلوا) روون ده کاته وه که له فهرمایشتی خوی گه وردها هاتووه له

سورہتی (البقرة / ۵۸): ﴿وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ﴾ واته:
 (یادی ئه و نیعمه ته بکه نه وه کاتیك وتمان: بچنه ئه م شاره وه "که قودسه"، جا
 ههرچی چهزی لیده که نه له وئ بیخون). ناوبراو دواره له باره ی نهینی دربرینی (و
 له جیاتی (ف) له گه ل بیژه ی (کلوا) له و فه رمایشته ی په ره وردگار له سورہتی
 (الأعراف / ۱۶۱): ﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اَسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
 شِئْتُمْ﴾ واته: (یادی ئه و کاته بکه ره وه که پییان و ترا: له م شارهدا "که قودسه"
 نیشته جی ببن و له و به رو بومانه ی که به ده ورو پشستیدا هه یه له ههر شوینیک
 ویستان به ئاره زوی خوئان لی بیخون). له گه ل ئه وه ی ههر دوو ئایه ته که باس
 له یه که به سه ره ات ده که نه و بیته که ش یه که مانا ده گه یه نیئ. ناوبراو وتویه تی:
 (ئه صل وایه ههر فرمانیک که ئه و شته ی ده خریته سه ره که پی په یوه سه ته ئه و
 وه لأمه که ی پی په یوه سه ته ده بیئ به سه ره تاکه یه وه. یه که م له گه ل دووم به مانای
 مه رج و پاداشت دیئ، ئه صل وایه دووم (عطف) بخریته سه ره یه که م به "ف"
 نه وه که به "و"، ئه م فه رمایشته ش له م جوړه یه: ﴿وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ
 فَكُلُوا﴾ جا خواردن په یوه سه ته به چوونه ژووره وه، چوونه ژووریش ده بیته هوی
 خواردن، خواردن په یوه سه ته به چوونه ژووره وه، به پیچه وانه ی ﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ
 اَسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا﴾ به پیچه وانه ی نیشته جی بوون بو ماوه یه کی
 دریژ، چونکه خواردن په یوه سه ته نییه به نیشته جی بوون، له بهر ئه وه ی ده کری
 یه کی که بجیته ناو باخیکه وه لی بخوات و پییدا تیپه ر بیئ جا مادام دووم
 په یوه سه ته نه بوو به یه که مه وه پیویسته خرا نه سه ره (عطف) به "و" پیویست و
 واجبه نه وه که به "ف" ^(۱).

(۱) بروانه: درة التنزیل وغرة التأویل ۱۰. که ده فه که ی به زیاده وه تی دایه.

تایبەتەندىيەكانى شىۋازى قورئانى پىرۆز

ئەو تايبەتەندىيانەى قورئانى پىرۆز ھەيەتى واىکردووھە سەروشتىكى موعجىزەيى ھەيىت لە زمان و رەوانىيىيەكەى، ھەندى لەو تايبەتەندىيانە:
تايبەتەندى بەكەم:

جوانى دەرىپىنەكانى قورئان بەشىۋەيەكى سەر سورھىن و دلپىنە، كە لە سىستەمى دەنگى و جوانىە زمانەوانىيەكەى دەدرەوشىتەوھە. مەبەست لە سىستەمى دەنگى قورئان: رىك و پىكى و تۆكەمىي و پىكھاتنە قەشەنگەكەيەتى، ھەر لە جولە (حرکات) و وەستان (سكنات) و درىژكردنەوھ (مدات) و مىنگە (غناات) و پەيۋەندى (اتصالات) و بى دەنگ بوون (سككات)ەكانى پەيۋەندى و ھەماھەنگى و رىك خستىكى ناوازەو زۆر جوانى ھەيە.

جا ھەر كەسەك ئەگەر عەرەبىش نەيىت، گوئ بگىرەت بۆ كۆمەلەى دەنگى قورئان، ھەست بە ئاوازيكى نامۆ و ژەنىيىكى سەر سورھىن دەكات، كە زۆر بەرزترە لە جوانى و قەشەنگەكەى، بەراورد ناكىرەت لەگەل ھىچ جۆرىك لەو ئاواز و ژەنىنانەى مۇسىقا و لاواندنەوھەكانى ھۆنراوھە شىعر، چونكە ئاوازو دەنگسازىيەكانى مۇسىقا ھاوشىۋەو لىك نىكىن، بەئام گوچكە ساردوسور و ماندوو ئەيىت لە بىستنى، تەنانەت لەبەر ئەوھى كىش (وزن)ەكانى ھۆنراوھە چەند جۆرىكى دىيارىكراون و سەرواكان لە يەك چامە (قصيدە)دا زۆر بەى كات وىكچوون و بەيەك چەشن بەسەرىدا زالە كە بىسەر لى وەرپس و بىزار دەيىت.

بەئام ئەوھى گوئ دەگرەئ لە ئاوازي قورئان ھەرگىز وەرپس و بىزار نايىت، چونكە ھەردەم گوئبىستى ئاوازي جۆراو جۆر و دەنگسازى نوئى بەپى بارودۇخى جىاواز دەيىت، كە ھەر شىۋازىك لەو جۆرە ئاوازانە ژىيەكان (اوتارى) دل ئەلەرزىنن.

ھەر ئەو جوانى و قەشەنگىيە دەنگىيە بوو، كە وەك يەكەم شت گوچكەكانى عەرەب لەبارەى قورئان ھەستىان پىكرد، لەكاتى دابەزىنى قورئان و ئەو قەشەنگىيە دەنگىيە ھاوشىۋەى نەبوو، بۇيە وا بەخەيالى عەرەبەكاندا ھات كە قورئان شىعر يان

جادووه.

مه بهست له جوانی زمانهوانی قورئان، بریتیه لهو وهسفه زیاد و تایبه تمه ندانهی که پیتهکانی قورئان و ئه و ریکخستنهی وشهکانی که ههیهتی، ئه مهش کاتیک مافی پیت و وشهکانی قورئان ددهدیت له دهر برین له دهر چوووهکانی و به ههمان ئه و شیوهیهی که سیفتهی پیته که یه، ههروهک دیاریکراوه له رپساکانی زانستی جوان خویندنهوهی قورئان (قواعد علم التجوید).

کاتیک ئه و کۆمهله جیاوازه پیکه وه لکاوه بو خه لگی دهرده که ویت، که نه رمی و توندی و رهقی و ناسکی و بهرزکردنه وه و نزمکردنه وهی دهنگ به شیوهیه کی ورد و تۆکمه ی کۆکردۆته وه، ئه وا له و کۆمه له یه په یکه ره یکی دهر برین و بیژهی سه ر سوهرپین و رووخساریکی دهره کی کیشنده ی لی پیکدی، که تاییدا پاراوی لادیی، به بی زبری له گه ل ناسکی ژیا ری و شارستانی به بی شلی ئاویته بووه، له میانه ی قورئاندا چیژه جوړاوجوړو شیوه زارهکانی عه ره بی به ناسانی کۆبوونه وه.

بیگومان جوانی زمانهوانی و سیسته می دهنگی له لایه که وه به لگه ی ئی عجازی و له لایه کی تره وه په رژینیکی تووندو تۆکمه بوو بو قورئان، که ئامرازهکانی بیستنی بو لای خو ی کیش ئه کرد و سه رنجی دهو روبه ری به ئاراسته ی لای خو ی ده برد، بو یه به ردهوام جیگه ی خو ی کرده وه له زمان و گو یچکهکانی بوونه وه ردا و ه یچ که سیکیش ئه و بو یریه به خو ی نادات که گوړانکاری تی دا بکات.

تایبه تمه ندای دووه م:

قورئان خه لگی ساده و خه لگی تایبه تی رازی کردووه.

خه لگی ساده به شیوهیه کی گشتی و خه لگی تایبه ت به شیوهیه کی یه کسان، ئه گه ر چ قورئان بخویننه وه، چ به سه ریاندا بخوینریته وه، ئه وا هه ست به جوانی قورئان ئه که ن، چیژ له تامه خو شه که ی ئه که ن، هه ر یه که ش به ئه ندازه ی توانای خو ی لیی تی ده گات.

به لأم وته ی مرؤف وانیه، چونکه ئه گه ر هه وئیدا خه لگی تایبه ت و زی ره ک له خو ی رازی بکات، به وه ی په نا به ریته به ر به کاره یانی وشه ی نامۆ و شیوازی

ناماژهی، ئەوا لهو حاله‌ته‌دا خه‌لکی ساده‌و گشتی لێی رازی نابن چونکه لێی تیناگه‌ن.

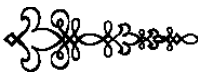
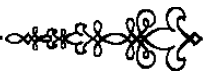
هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر هه‌ولێ رازی کردنی خه‌لکی ساده‌و گشتی دا به‌وه‌ی په‌نا به‌رپه‌ته به‌ر ئەوه‌ی وته‌ و وشه‌و په‌سه‌ته‌کانی پروون و پاشکاو بن و پراسته‌یه‌کان به‌ په‌هایی و ناشکرایی بخته‌پروو ئەوا خه‌لکی تایبه‌ت لێی رازی نابن، به‌وه‌ی وتاریبێژ یان قسه‌که‌ره‌که له شیوازی قسه‌کانیدا دابه‌زیوووه بو ئاستیک که خوشیی و تامی تیدا نیه و ئەوان که خاوه‌ن توانای تایبه‌ت و زیره‌کن چیژو تامی عه‌قلی و ده‌روونی لێ وه‌رناگرن.

تایبه‌تمه‌ندی سییه‌م:

قورئان عه‌قل و سۆزو عاتیفه‌ی رازی‌کردوو، چونکه له‌یه‌ک کاتدا به‌یه‌که‌وه دل و عه‌قل دده‌وینیت.

بو نمونه له‌و کاته‌ی که قورئانی پیرۆز به‌لگه‌ی عه‌قلی دینیته‌وه له‌سه‌ر زیندوو بوونه‌وه هه‌ئسانه‌وه له‌گۆر، به‌شیوه‌یه‌ک به‌لگه‌که ده‌خاته‌پروو که دل و ده‌روون ده‌له‌رزینیت و سۆزو عاتیفه‌ ته‌پرو پاراو ده‌کات. خوا‌ی پاک و به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ إِنَّ الَّذِينَ أَحْيَاها لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ﴿٣٩﴾ فصلت: ٣٩. واته‌: (له به‌لگه‌و نیشانه‌کانی خوا ئەوه‌یه که ده‌بینیت زه‌وی کش و ماته، جا کاتیک باران به‌سه‌ریدا ده‌بارینین ده‌خروشین و گه‌شه و نه‌ش و نوما ده‌کات، چونکه به‌پراستی ئەو زاته‌ی که زه‌وی زیندوو کرده‌وه، مردوو‌انیش زیندوو ده‌کاته‌وه، بیگومان ئەو خوایه ده‌سه‌لانی به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌کدا هه‌یه).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ﴾ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَواسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ بَهِيحٍ ﴿٧﴾ بَصْرَةَ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ

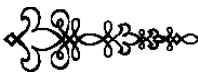
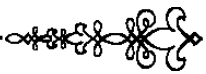

الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لِّمَا طَلَعَ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مِّمَّا كَذَلِكَ الْخُرُوجِ ﴿١١﴾ ق: ٦ - ١١. واته: (نایا ورد نه بوونه ته وه له و ئاسمانه ی که به سه ریانه وه یه: چوئمان دروست کردوه و پازاندوو مانه ته وه به جوړیک هیج که م و کووری و که لینیکی تیدا نییه. ههروه ها زه ویمان راخستوووه بلامان کردوته وه و که ژو کیومان له سه ری دامه زراندوووه له هه موو جوړره رووه کیکی جوان و پازاوه مان تیدا پرواندوووه. نه مانه هه ر هه مووی پوئنکردنه وی دل و یادخستنه وه یه بو هه موو نه و به ندانه ی که به لای نیمه دا دینه وه و په زامه ندی نیمه یان مه به سته. له ئاسمانه وه ناویکی به بیت و به ره که تمان هه رده م دابه زاندوووه، جا به هو ی نه وه وه چنده ها باخ و دانه ویله ی نه و کشتو کالانه ی که دره و ده کرین نه پروینین. ههروه ها دارخورمای قه شه نگ و بلند سه ری هه لدا، که هی شووه خورمای جوان و له سه ر یه ک ریزکراو ده کریت. نه مه ش بو نه وه ی بیته رزق و روژی بو به نده کان.. هه ر به ئا و بارانه شوینه مردوو ه کان زیندوو ده که ینه وه، هه ر ئاوه هایش له دوا ی مردن نیوه له خاک دینه دهره وه).

نه م شیوازه به توانا و توکمه یه عه قلی رازی کرد و تام و چیژی به سوژو عاتیفه به خشی له یه ک کاتدا، خوی گه و ره له نایه تی یه که مدا فه رمووی: ﴿إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمَحْيِ الْمَوْتِ﴾ ههروه ها له نایه تی کوئاییدا فه رمووی: ﴿كَذَلِكَ الْخُرُوجِ﴾.

ئای له و جوانییه دلرفین و سه ر سامکه ره، ئای له و ئی عجازه نایاب و بریقه داره، که به یه کجار رووبه رووی عه قل و دلی مروف ده بیته وه به پرشنگدارترین به لگه و به تامترین نمونه ی خراوه روو له و چهند وشه که مه دا.

کاتی که قورئان باسی به سه ره اتنی یوسف (سه لامی لی بیت) ده کات وه ک نمونه یه ک، نه وا په ندی زور گرنگ ده خاته روو و له میانه یدا به لگه ی دره وشاوه پش چاو ده خات، له سه ر پیویست بوونی داوینپاکی و شه ر هف پاراستن و نه ستوپاکی و ده ستپاکی، ههروه ک خوی گه و ره له به شیکی به سه ره اتی ناوبراودا ده فه رموویت:

﴿وَرَوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ، وَعَلَقَتْ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ (يوسف: ٢٣. واته: (جا ئه و ئافره تهی که یوسف له مالدابوو ههولیدا یوسف له خشته ببات و دلی رابکیشتی بۆ لای خوئی، هه موو دهرگانیشی داخست و وتی: وهره پیشه وه خوٓت ئاماده بکه، یوسف وتی: په نا دهگرم به خوا کاری واناگم، چونکه په روهردگارم دهر ووی لی کردوو مه ته وه، هه روه ها میرده که شت چاک رهفتار بووه له گه ئمدا "چون خیانه تی لیده کهم" چونکه من دلنیام سته مکاران سهر فراز نابن).

چاک بر وانه، چون سی پالنه ری گومرایی قبول کران به رام بهر به سی پالنه ری داوینپاکی له وینه یه کی به سه رهاته که دا که هه لگری دمه ته قی و مشتومرپیکی تووندی به چیژو سه رنج راکیش بوو له نیوان سه ربازی خواو سه ربازی شه ییتان، هه ردوو پالنه ره گانیسی له دوو تایی ته رازوودا دایناون له به رده م عه قلی خواهن ویزدان.

ئا به وشپوهیه قورنایی پیروز ده بینیت که ناوهرۆکه که ی ئاویته یه کی به تام و سازگاره، که وا نه کات دهر وونه کان ئاسانتر بتوانن به لگه عه قلییه کان هه رس بکه ن، ئاسووده شی ده کات به چه ند سه رنجدانیکی سوژو عاتیفه یی، که عه قل و سوژو عاتیفه به یه که وه ئاراسته ده کات بۆ رینمایی و هیدایه تی ئینسانه کان و خیرو چاکه ی مرؤفایه تی.

جا ئه مه وه ک و ته ی مرؤف نییه، چونکه کاتیک مافی عه قل دده ات، ئه وا مافی سوژو عاتیفه نادات به لکو ده ست قایمه له ئاستیدا، ئه گه ر مافی سوژو عاتیفه شی دا، ئه وا مافی عه قل و ژیری پیشیل نه کات، هه روه ک شتیکی زانراوه له نه ریت و عاده تدا که شیوازه کانی په خشان (نشر) بۆ دوو جوړ دابه ش ده بن: شیوازیکی زانستی و شیوازیکی ویزه یی (ادبی).

جا زانستخوزان رازی نابن به شیوازی ویزه یی (ادبی)، به هه مان شیوه قوتابییانی ویزه بییش رازی نابن ته نها به شیوازی زانستی، مرؤفیش هه رچه نده به توانابیت ئه وا

ناتوانیبت بپیته خاوهنی ئەو دوو هیزه بەیەكسانی، گریمان ئەگەر واش دابنێین که ئەو دوو هیزه لە یەك کەسدا گۆدەبنەو، ئەوا پێویستە بزانیین که بەیەكەووەو بەیەك تەوژم کارناکەن، بەلکو بەشیوەیەکی جیگرەووەو بەنۆبەت کار دەکەن: ﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهِ ۗ ﴾ الأحزاب: ٤. واتە: (خوای دوو دلی دروست نەکردوو لە دەروونی هیچ کەسێکدا).

تەنھا قورئان تاکە فەرماشته که لە ناو هەموو جۆرەکانی ئاخواوتندا خاوهنی ئەو تاییبەتەندییە، چونکە قورئان پەیامیکە دابەزێنراوە لەلایەن زاتیکی بەتواناوە که رۆح و جەستە لە قورئانەکیدا کۆکردۆتەووە.

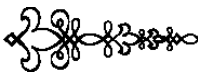
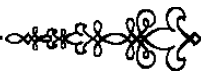
تاییبەتەندی چوارەم:

دارشتنی قورئان و یاساکی هۆنینهووی لەو پەڕی چاکی و بەرزیدان. جا قورئانی پیرۆز، لە پەيوەندی و پیکهوه لکانی وشەو پرستەکانی و نایەت و سوپەتەکانی لە پلەیهکی ئەوێندە بەرزدايە که هیچ ئاخواوتن و وتەیهکی تری پیناگات، ئەگەرچی ئەو ئاخواوتنە درێژ بێت و ئامانجی جۆراوجۆری هەبێت و لەیەك بابەتی دا هەمەپهنگدا دارپێژرابێت.

قورئانی پیرۆز دارپێژراویکی تاقانەیه، که بینایی چاوهکان ئەبات، لە کاتیکدا قورئانی پیرۆز لە چەند بازنەیهك پیکهاتوووە هەر بازنەیهگیش لە خودی خۆیدا یەکەیهکی سەر بەخۆیە و لەچەند بەشێک پیکهاتوووە، هەر بەشێکیش بارودۆخیکی تاییبەتی هەیه لە بازنەکەدا.

کتیبەکانی تەفسیری قورئانی پیرۆز پەڕن لە روونکردنەووی رووی پەيوەندی نیوان نایەت و سوپەتەکان (مناسبات)، لەم بارەووە تەنھا یەك نمونە بەکورتی دەخەینەروو.

بەناوی خوای گەورە دەستپیکراوە، هەر وهک چۆن دادوهر هەر هوکمیك لە هوکمهکان که دەخوینێتەووە سەر تا بەناوی شکویی پاشاوە دەخوینێتەووە، بۆ ئەووی دادوهر ئەو لایەنەکی که دەسەلاتی لێو دەست خستوووە لە دەرکردنی هوکمهکانی دا

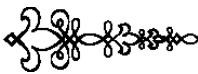
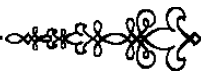

رڭبگه‌یه‌نیت، پاشان چوووته سهر به‌لگه هینانه‌وه به‌وه‌ی یارمه‌تی ده‌بیت‌ته‌نھا له‌خواوه داوا‌بکریت، ئەمەش به‌وه رڭوون ده‌کاته‌وه که ناوه‌که پالده‌داته لای ناوی خوا‌ی گه‌وره، که ناوی زاتی په‌روه‌دگار و کۆکه‌ره‌وه‌ی هه‌موو سیفته‌ه کامله‌کانه، ته‌نانه‌ت وه‌سفی ناوی خوا‌ی گه‌وره (لفظ‌الجلالة) به‌وه‌ی که: ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ الفاتحة: ۲. واته: (کانگای رڭحه‌مت و سۆزو به‌زه‌بیه).

پاشان چوووته سهر ئەوه‌ی که ههر خوا‌ی په‌روه‌دگار شایه‌نی هه‌موو سوپاس و ستایشیکه، ماده‌م به‌به‌لگه‌وه خه‌ستمانه‌رڭو که ههر خوا یارمه‌تیده‌ره. دواتر چوووته سهر ئەو شته‌ی که بریتیه له داوا‌ی یارمه‌تی کردن ته‌نھا له خوا و پشت ئەه‌ستووری کردووه به‌سی به‌لگه‌ی تر که وه‌ک سیفته له‌کاتی ستایش دراونه‌ته پال ناوی خوا‌ی گه‌وره: ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ﴾ ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ ﴿مٰلِکِ یَوْمِ الدِّیْنِ﴾ الفاتحة: ۲ - ۴. واته: (سوپاس و ستایش ههر شایسته‌ی خوا‌یه و بۆ خوا‌یه، که خاوه‌ن و په‌روه‌دگاری هه‌موو جیهانیان و هه‌موو بوونه‌وه‌ره. به‌خه‌شنده‌و دلۆفانه، کانگای رڭحه‌مت و میهره‌بانیه "رڭحه‌متی له دونیادا هه‌موو شتیکی گرتۆته‌وه، به‌لام له قیامه‌تدا ته‌نھا بۆ ئیماندارانه").

هه‌روه‌ها چوووته سهر رڭگه‌یاندن‌ی یه‌کتایی خوا‌ی گه‌وره له په‌رستراویتی و په‌روه‌دگاریتی: ﴿اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْبُ﴾ الفاتحة: ۵. واته: (خوا‌یه؛ ته‌نھا ههر تۆش ده‌په‌رستین و ههر له تۆش داوا‌ی یارمه‌تی و پشتیوانی ده‌که‌ین" له کاروباری دین و دونیاماندا، به‌تایبه‌ت له‌و کاروبارانهدا به‌تۆ نه‌بیت، به‌که‌سی تر له به‌نده‌کانت ناکریت"). ماده‌م ته‌نھا خوا‌ی گه‌وره یارمه‌تی راسته‌قینه‌یه و شایه‌نی هه‌موو سوپاس و ستایشیکه ئەوا پڭویسته به‌ته‌نھا بزانی.

له‌دا‌ی ئەمه باسی ئاره‌زو‌ی هه‌ره‌به‌رز‌ی مرۆفی کردووه که بریتیه له هیدایه‌ت و رڭنمایی وه‌رگرتن بۆ سهر رڭبازی راست، ته‌نانه‌ت هیچ رڭگه‌یه‌ک نییه بۆ گه‌یشتن به‌و ئاره‌زو و ئامانجه ته‌نھا رڭگه‌ی خوا‌ی گه‌وره نه‌بیت، به‌ ئامازه‌کانی پڭشو که

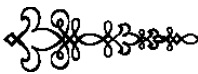
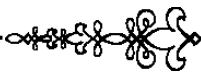
بهلگهی بهرزو بئند و شکۆداری خوای گهوره بوون: ﴿ اَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ ﴾
 الفاتحة: ٦. واته: (خوایه بهردهوام رپنمووییمان بهرموو بو ئهم رپبازی راست و
 دوستی نیسلامه).

دوای ههموو ئهو شتانهی پئشوو، بهبی ئهوهی ههستی پی بکهیت یان بهو
 شیوهیهی ههستی پی دهکهیت، چووته سهر دابهش کردنی بوونهوهر بهپیوهری
 هیدایهت بو سی بهش، تا مروؤف بهدوای هیدایهتی راست بکهوئت و هوشیارو دووره
 پهریز بیئت له کهوتنه ناوچالی گومرایی: ﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾ ﴾ الفاتحة: ٧. واته: (که بهرنامهو رپبازی ئهوانهیه له نازو نیعمهتی
 خوئت بههرهوهرت کردوون، نهمانخهته سهر رپبازی ئهوانهی خهشم و قینیان
 لیگیراوه "بههوی ئهوهوه دهیزانن و لاینداوه"، ههروهها نهمانخهته سهر رپبازی
 ئهوانهش؛ که سهرگهردان و گومران "بههوی لاساری و یاخی بوون و نهزانیهوه").

ئهوهتا خهنگی له پئش چاوی توئن که ههیانه نیعمهتی لهگهئ کراوه، بهوهی
 راستی و شوینکهوتووایی راستی ناسیوو، ههشیانه خهشم و قینیان لیگیراوه، بهوهی
 راستیان نهناسیوو لئشی لادهدن، ههشیانه گومرابوووه رازیشه ئازهل ئاسا به
 پلیکهکانی ژیاندا سهریکهوئت، لهناو چلگای گومرایی و نهزانی و سهرگهردانی،
 خوئی ماندوو ناکات بهوهی ههئسئت به لئکوئینهوه له راستی تا رپزدارو شهرفهمنه
 ببئت به ناسینی و بهختهوهریش ببئت به شوینکهوتنی.

کاتیک سهیری سوهرتی (البقرة) و سوهرتهکانی دوای ئهو دهکهین، دهبینین که
 بهشیوهیهک پیکهوه بهستراونهتهوه وهک ئهوه وایه سوهرتی (الفاتحة) پوخته بیئت و
 سوهرتهکانی تریشت دریزه پیدهری بابهتهکانی سوهرتی ناوبراو بن، واته سوهرتی
 (الفاتحة) وهک ناویشان وایه بو ههموو سوهرتهکانی تر. جا هیدایهت و رپنماییکران
 بو رپگهی راست که رپگهی ئهوانه که خوای گهوره بهخشش و نیعمهتی لهگهئ
 کردوون له پیغهمبهران و پیاوچاکان و شههیدان، سوهرتی (البقرة) و سوهرتهکانی
 دواتری بهتیروتهسلی لهوبارهوه داوان، بهوهی که وردهکاریهکانی ئهو هیدایهت و

رینمایکردنه بۆ ئیمه هاتوو به شیوهیهکی تهواو و همه لایه نه.

قورئان له مه بهستیکه وه دهچیته سه ره مه بهستیکی تر به شیوهیهکی دلگیر و سه ره سوپهینهر.

به پیچه وانیه مروقه کان که زۆر بهی کات هه له ده کهن له ریکخستنی مه بهسته گانیان، له کاتی دهر برپیندا، به لگو که دهریش دهر پڻ وهک شتیکی په رش و بلاو و هه لوه شاهوه دهیخه نه پروو که زۆر جار شاعیرانی ش له سه ره ئه مه ره خه یان ئاراسته ده کړیت، به وهی زۆر به ناشرینی هه ره له یهک چامه دا ئه وا مه بهستیکی جیده هیلن و ده چنه سه ره مه بهستیکی.

بۆ نه هیشتنی ئه م که موکورییه، نو سه ره زاناگان ناچار بوون که په نا بهر نه بهر به کارهینانی ناو نیشان و ئامازه و ئامرازه گانی هوشداری و ئاخاوتنی دهر وونی و دابهش کردن و ژماره دار کردن و ناو نیشان دانان و به کارهینانی دهر برپینی "له پاشان" (اما بعد) و هاوشیوهی ئه مانه و ئامرازه گان و دابهش کردنی کتیب بۆ چه ند به شیکی و هه ره به شیکی ش له چه ند خالیکی پیکدیت.

تایبه نه ندای پینجه م:

لیزانی و توانا دهراسا که ی قورئان له گۆرانکاری کردن له دهر برپین و وته سازیدا و دارشتنی به شیوه هونه ره هه ره به رزه گانی ئاخاوتندا.

یهک واتا به چه ند دهر برپینیکی و ریگه ی جیا جیا ده خاته پروو، به توانایه کی دهرئاسا که له ئاستیدا هه ناسه ی توانا دارانی بواری ره وان بیژی پچرانی به سه ردا دیت، بۆ نمونه:

قورئان داوای جیبه جی کردنی فه رمانیکی کردوو به و چه ند شیوازانیه خواره وه:

۱- راسته وخۆ دهقی راشکاوی فه رمان و داخوازی (امر)ی هیناوه، وهک ئه و فه رمایشته ی خوای گه وره: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ النساء: ۵۸. واته: (بیگومان خوا فه رمانتان پیده دات که هه موو ئه مانه ته کان "سپارده کان"

بگه‌پیننه‌وه ده‌ست خاوه‌نه‌کانیان و هه‌ر کاتیکیش دادوهریتان کرد له نیوان خه‌لگیدا، دادپه‌روه‌رانه فه‌رمان‌په‌وایی بکه‌ن).

۲- یاخود هه‌والدان به‌وه‌ی ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌ پپووسته له‌سه‌ر ئه‌وانه‌ی ئه‌رکدار (مکلف)ن، وه‌ک ئه‌م فه‌رمايشته: ﴿كُنِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ البقرة: ۱۸۲. واته: (په‌وه‌وای په‌مه‌زانتان له‌سه‌ر پپووسته‌ گراوه‌).

۳- هه‌والدان به‌وه‌ی ئه‌و کاره له‌سه‌ر شانی خه‌لگیه، وه‌ک: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ آل عمران: ۹۷. واته: (جا خوا‌ی گه‌وره‌ش به‌پاریاری داوه له‌سه‌ر خه‌لگی حه‌ج و سه‌ردانی "بیت الحرام" بکه‌ن به‌ته‌نها ئه‌وانه‌ی که‌ه‌ توانای "دارایی و ته‌ندروستیان هه‌یه").

۴- ناگادار کردنه‌وه‌ی ئه‌رکدار به‌و کاره‌ی که‌ له‌سه‌ری پپووسته، وه‌ک: ﴿وَالْمُطَلَقَاتُ يَرْبِضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ البقرة: ۲۲۸. واته: (ژنایی ته‌ل‌اف‌دراو، ده‌بیت تا سی جار عاده‌تی مانگانه‌ چاوه‌په‌ری بکه‌ن "شونه‌که‌نه‌وه"). مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه که‌ ئارام‌گرتن پپووسته‌ تا ماوه‌ی دیاریکراو تپه‌ر ئه‌بیت.

۵- هه‌والدان له‌باره‌ی ده‌سپیک (المبتدء) به‌و واتایه‌ی که‌ شته‌که‌ه‌ جپه‌جی بکریت نه‌وه‌ک هه‌ر هه‌والئیکی په‌ووت بیت، وه‌ک: ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ آل عمران: ۹۷. واته: (هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی به‌جپه‌ته‌ ناوی پپووسته‌ ئه‌مین و ئاسووده‌ بیت). مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه: که‌ پپووسته‌ له‌گه‌ل دوین‌راوان ئاسایش و ئارامی ئه‌و که‌سانه‌ به‌پاریژن که‌ له‌ ناو چه‌ره‌می مالی خوادان (بیت الله الحرام).

۶- داواکردنی ئه‌نجامدانی فه‌رمانه‌که‌ به‌ شیوه‌ی فه‌رمانی داخوازی (فعل الأمر)، وه‌ک: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ البقرة: ۲۳۸. واته: (که‌مه‌ته‌ر خه‌می مه‌که‌ن و پاریژگاری له‌ ئه‌نجامدانی نوپه‌ره‌کاندا بکه‌ن به‌تایه‌تی نوپه‌ری ناوه‌ند).

یاخود به‌ لامی فه‌رمان (لام الأمر)، وه‌ک: ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا

نُذِرَهُمْ وَلَيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ الحج: ٢٩. واته: (له‌وه‌ودوا با چلك و ئاره‌ق و موو و نینۆك له خویمان دووریخه‌نه‌وه "ئیحرام بشکیین"، هه‌روه‌ها وه‌فا بکه‌ن به نه‌زهره‌گانیان و جیبه‌جیی بکه‌ن و به‌ده‌وری مالی دیرین و به‌نرخ‌ی خوا "که‌عبه‌" دا، با "طواف" بکه‌ن).

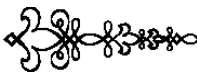
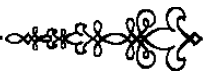
٧- ئاگادار کردنه‌وه له‌باره‌ی کاریکی خیر و چاکه، وه‌ك: ﴿وَسَلُّوْكَ عَنِ الْيَتَمٰی قُلْ اِصْلَاحٌ لِّمَنْ حٰیَّرٌ﴾ البقرة: ٢٢٠. واته: (هه‌روه‌ها پرس‌یارت لیده‌که‌ن ده‌ربه‌ره‌ی هه‌تیوان "که‌ چۆن بن بویمان" پپیان بلێ: چاکسازی و په‌روه‌رده‌کردنیان له هه‌موو شت چاک و په‌سه‌ندتره‌).

٨- وه‌سف کردنی کار به شیوه‌ی ناو‌نیشان به‌وه‌ی (چاکه‌یه)، وه‌ك: ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى﴾ البقرة: ١٨٩. واته: (به‌ئكو چاکه‌ ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌و که‌سه‌ی له‌ خواترس و پارێزگار بێت).

٩- وه‌سف کردنی کار به سه‌پاندن (فرضیه)، وه‌ك: ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْ اَزْوَاجِهِمْ﴾ الأحزاب: ٥٠. واته: (به‌پراستی ئیمه‌ رێ و شوینمان بو‌ ئه‌وان "واته‌ ئیمانداران" روون کردۆته‌وه‌ به‌رامبه‌ر هاوسه‌رانیان). مه‌به‌ستی له‌ پیدانی ماره‌یی و دابین کردنی بزێویان.

١٠- په‌یمان دان و پاداشت ئاماده‌کردن له‌به‌رامبه‌ر ئه‌نجامدانی کاری چاکه، وه‌ك: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَرِضُ اللهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيَضَعُفَهُ لَهُ، وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ الحديد: ١١. واته: (ئایا کێیه‌ ئه‌وه‌ی قه‌رزێ چاک ده‌دات به‌خواو مال و سامانی ده‌به‌خشیت له‌ پیناوی به‌ده‌سته‌پینانی ره‌زامه‌ندی خوادا، ئینجا خوایش پاداشتی بێ سنوری ده‌دات و بو‌ی چه‌ند به‌رابه‌ر ده‌کات، هه‌روه‌ها پاداشتی به‌رپزو به‌نرخ‌ی بو‌ ئاماده‌ ده‌کات).

١١- کار رێکخستن به‌پێی مه‌رجی پێشه‌خوویی، وه‌ك: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ البقرة: ١٩٦. واته: (جا ئه‌گه‌ر رێتان لیگیراو ئه‌رکه‌کانتان بو‌ ئه‌نجام نه‌درا،

ئهوا دهنوانن مائتیک بکهن به قوربانی به گویره ی توانا).

۱۲- هینانی کارو فرمان به شیوهی نهقی و خراوه پال (معطوف) و له دوی ئامرازی پرسیار، وهک: ﴿ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾ (النحل: ۱۷).
 واته: ("باشه ئه ی هۆشمه ندهکان" ئایا ئه و زاته ی ئه و هه موو دروستکراوه سه ر سوپه نه رانه ی به دیه یئاوه، وهکو ئه و که سه وایه که ناتوانیت هیج به دی به یئیت، ئایا ئه و هه بو لیکی ناده نه وه و یاده وه ری و مرناگرن). مه به سته له وه یه بیر بکه نه وه.
 ۱۳- هینانی له دوی به هیوا بوون، وهک: ﴿ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ (البقرة: ۱۸۵).
 واته: (بو ئه وه ی سوپاسگوزاری خوا بن).

۱۴- هینانی وه سفیکی زور ناشرین له سه ر فه رامۆشکردنی کارو فرمان، وهک: ﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴾ (المائدة: ۴۴). واته: (جا ئه وه ی هوکم داوه ری به و به رنامه یه نه کات که خوا دایه بزانده وه، ئا ئه وانه بی باوه رن).
 هه ر له م باره وه ته ماشای دهر بپه نه کان بکه ن له باره ی رپگری (النهی) و رپپیدان (الاباحة)...

جا ئه م گوپرانکاریه له دهر بپه ن و دارپشتنی جیا جیا به رگیکی پان و پوړی له وه پوړی جوانی و قه شه نگی به به ر قورئاندا کردوه، که خوینه ره که ی هه ر چه ند بیخوینیته وه و گوپی بو بگریت ئه و مانده و و بیزار ناییت.

جا ئه م فره دهر بپه ن و گوپرانکاریه وشه یه هونه ریکه له هونه رهکانی ئیعه جازی شیوه یی (الأسلوبی) و به خشش و نیعه مه تیکه خوی گه وره به خه لکی به خشیه وه، تا له رپگه ی ئه مه وه سوودمه ند ببن له ته ماشاگردنی قورئان و رووتیکردنی به خویندنه وه گوئ بو گرتنی و تیرپامانی و کارپیکردنی، له گه ل بوونی ئه م شیوه ئیعه جازیه هیج پاساوئیک نییه بو ئه و که سه ی که ئاوازی قورئانی فه رامۆش کردوه و خوی گیل کردوه، خوی گه وره ده فه رموویت: ﴿ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴾ (الاسراء: ۸۹). واته: (سویند به خوا

بېگومان نېمه لەم قورئانەدا لە ھەموو جوۆرە نمونەيە کەمان بۆ خەلکی ھېناوئەتەوہ "تا تيفکرن و بير بکەنەوہ" کەچی زۆر بەی خەلکی تەنھا رېبازی کوفرو خوانەناسی نەبیت ھيچي تر وەرناگرن).

کورتبې (مجمل)^(۱):

قورئان کورتبې و رەوانبېژي و رەوانبېژي بەيە کەوہ کۆکرتەوہ، لە گەل ئەوہی دوو نامانجی نزیکن لە يە کترى و لە ئاخاوتنى ھيچ يە کتيک لە خەلکيدا کۆنابنەوہ، بەلکو ئاخاوتنى خەلکی کورتبېرە يان رەوانبېژە.

تايبە تەندى شەشەم:

ئەوہی کە واتايەکی نارۆشنى ھەيە، وەك: وشەى (مختار) کە لە بەينى بکەر (فاعل) و بەرگار (مفعول) ديت و ئەچيت، ھەر وھا وشەى (القرء) کە ھەم بە مانای خوین بېنين (حيض) و ھەميش بە مانای پاگژى (طهر) ديت.

دەرپرېنى رەون (مبين):

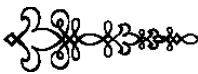
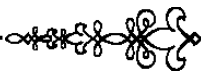
ئەوہيە کە لايەنى شاراوہى تيدا نەبیت، نەوہک ئەوہى لە ميانەى رستە کەدا ھاتووە. وەك ئەم فەرمايشتە: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ المائدة: ۳۸.

(۱) مجمل: بریتییە لەوہی کە بەخودى دەرپرېنە کە مەبەستە کە بەدیار نە کەوتووە بەلکو پېویستی پېویستی بەوہیە ھەر لە خودى رستە کورتبېرە کەدا بە نامزەيەکی تر رەون بکرتەوہ، جا ئەمە: بەھۆی کە ئەکە بوونى واتای يە کسان وەك ھاوبەش (مشترك).

ياخود بەھۆی نامۆبى دەرپرېنە کە وەك وشەى (هلوع) کە واتاکەى: (بریتییە لەو کەسە کە لەکاتى نا ئاراميدا تووشى ناخۆشەيەك دەبیت و بەخیرایى دەروات، زۆر بەخیرایى کارى خيرو چاکە قەدەغە دەکات).

ياخود بەھۆی گۆرانی مانا رۆکەشییە کە بۆ ئەوہی کە نەناسراوہ وەك نوپژ و زەکات و سوو (ریبا).

سەيرى: التلويح على التوضيح - التفزازاني مع حواشيه ۱/ ۴۱۴ ج ۱ ميسر. بکە.

واته: (دهستی پیاوی دزو ئافرتهی دز بیرن).

له‌بهر ئه‌وهی وشه یان واتاکه‌ی ڤوونه، پپووستی به ڤوونکردنه‌وهی تر نیه یاخود ماناکه‌ی نارۆشنه پپووستی به ڤۆشن کردنه‌وه هه‌یه. به‌لام ده‌بینین وشه‌ی قورئان واتاکه‌ی ڤوونه، به‌شی‌ویه‌ک که دهره‌وون و نه‌فس ماندوو ناکات بو‌گه‌ران به‌دوای واتا و تووژینه‌وه کردن ههر له یه‌که‌م ساتدا، ئه‌گه‌ر به تیژی بو‌ی ڤروانیت، ئه‌وا مانای نو‌ی دهرده‌که‌ون، که ههر هه‌موویان ڤاستن یان له‌وانه‌یه ڤاست و دروست بن. جا ههر که زیاتر لئی قوولببیه‌وه ئه‌وا زانیاری و نه‌ینی زیاترت بو‌ ئاشکرا ده‌بی‌ت به ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ی که تاچه‌ند ڤاست ده‌پیک‌ی له تی‌ڤروانینه‌که‌ت و تا چه‌ند ئاماده‌باشیت تی‌دایه.

ههر له‌بهر ئه‌م نه‌ینی هه‌موو خاوه‌ن مه‌زه‌به‌کان به‌جیاو‌زی ئاراسته و ڤه‌وتیان‌ه‌وه، ئه‌وا ئه‌و شته‌یان له قورئانی ڤی‌رۆزدا ده‌ستکه‌وت که چاره‌سه‌ری دهره‌وونیه‌وه و نه‌وه‌کانی دواتریش که به‌دوای یه‌کدا هاتن به‌ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌یان وهرگرت له‌و به‌خشه ڤی‌ژنه‌ییانه‌ی که کۆیان بکاته‌وه‌و کۆک بن له‌سه‌ر قورئان و بیکه‌نه به‌رنامه و یاسای دیندارییان.

به‌لام وته‌ی مرۆف وانیه، ئه‌گه‌ر ئه‌وان په‌نایان برده به‌ر ڤوونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌سته‌کانیان، ئه‌وا دهره‌ڤینه‌کانیان کورت دهرده‌چن و به‌و ئه‌ندازه‌یه فراوان نابن که ده‌ستبدن بو‌ هه‌له‌ئینجان و ته‌ئویل، ئه‌گه‌ر په‌ناشیان برده‌به‌ر کورته‌ڤی ئه‌وا مه‌به‌سته‌کانیان به‌ڤوونی دهرناکه‌وی‌ت. ته‌نانه‌ت له‌وانه‌یه ئه‌و وتانه‌یان ببن به مه‌ته‌ل و خه‌لک به ناسانی تی‌ی نه‌گات.

ناییه‌نمه‌ندی حه‌ونه‌م:

کورته‌ڤی قورئان له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که واتاکه‌ی له دهره‌ڤینه‌که‌دابه‌ته‌واوی به‌خشیه‌وه. له قورئانی ڤی‌رۆزدا ڤوونکردنه‌وه‌کان مه‌به‌ستدار و کورته‌ڤن، به‌وه‌ی ئه‌و پیداو‌یستیه‌وه‌ی مرۆف دابین ده‌که‌ن که ده‌بنه هۆکار بو‌ ڤینمایی و هیدایه‌ت، به‌بی ئه‌وه‌ی دهره‌ڤینه‌که‌ له ماناکه زیاتر بی‌ت یاخود ده‌فه‌که که م ده‌ست بی‌ت، له‌وه‌ی نه‌توانی‌ت پیداو‌یستیه‌کانی هیدایه‌تدانی مرۆفایه‌تی به‌ره‌و ڤی‌گه‌ی ڤاستی و

پهرومردگار دابین بکات.

له گهل ئه وهشدا و اتاکه ی قورئان له وینه یه کی ته واو و کاملدا به پروونی به درکه وت. بویه (ابن عطية) له و ته یه کی دا که له باره ی قورئانه وه دده ویت، (سیوطی) لئی ده گپ یته وه که وتویه تی: (ئه گهر ته نها یه ک بیژه و دربرین له - قورئانی پیروژدا - لابدهین و دواتر به ناو زمانی عه ره بیدا بگه ریین بو دوزینه وه ی وشه یه کی باشتر، ئه وا ده ستمان ناکه ویت).

به ئام که سانی ره وان بیژ له ناو خه لکدا، ئه گهر ویستی گرنگی بدات به کورتپری و دربرینه کانی پوخت و کورت بن و خو دوور بگریت له زیاده و پاشماوه کانی ئاخاوتن ئه وا په نادهباته بهر کورتپری له مانادا، له وانیه له کو تایدیدا و ته که ی وه ک مه ته ل و کو یرکردنی لی بیت.

ههروه ها ئه گهر ویستی ماناکه به ته واوی و بی که موکوری دربرپیت، ئه وا په نادهباته بهر دریزبری، بو ئه وه ی مه به سه ته که ی به بی کرچ و کالی و به ته واوی دربرپیت.

ئه گهر گریمان داماننا که که سیکی ره وان بیژ بو ی کرا که له رسته یه ک یا خود دوو رسته دا ئه و دوو مه به سه ته ی که کورتپری و واتا به خشیی ته واوه به ده ست بی بیت، ئه وا بیگومان له دوا ی ئه م یه ک دوو رسته یه هه ر زوو ماندو یتی و شه که تی یه خه ی ده گریت له سه رتا پای و ته کانی تریدا ناتوانیت ئه م دوو مه به سه ته بی کیت.

ئه وه ی ته ماشای به ره ه می به هیژترین شاعیرو نووسهرو و تاربیژه کان بکات، زور به جوانی ئه مه ی بهرچاو ده که ویت، که ته نها له چه ند دربرین و دیریکدا توانیویانه که هه م دربرپینیکی کوگیر و هه م واتایه کی روشن بجه نه پروو.

هه تا پیغه مبه ریش (عليه السلام) سه رباری ئه وه ی کو وشه (جوامع الكلم) ی پیدرابوو، ده روون و دلی به نووری پیغه مبه رایه تی رووناک کرابوو وه، فه رمایسته کانی زور بهرتر بوون له و ته ی گشت مرؤفه کان، که چی جیاوازییه کی زور هه یه له نیوان فه رمایستی پیغه مبه ر (عليه السلام) و قورئانی پیروژ.

ږووی دووهم: له ږووه کانی نیعجازی قورنانی ږیروز:

دهسه لآت و کاریگه ری و کارتیکردنی قورنآن و دهست گرتنی بهسه ر کوی دل و دهر وونه کان.

خوینهری قورنآن بی تاقهت نابیت و بیسه رکه عیسی لی بیزار نابیت، به لگو هرچند زیاتر گرنگی به جوان خویندنه که ی بدات نهوا شیرینایه تیه که ی زیاتر نه بیت، زور دووباره کردنه وهیش، خوشه ویستی بو ی زیاتر ده بیت، جا که دهنگی قورنآن له درگای گویدا و پی نایه ناو نامرازی بیستن، نهوا بوخته هیک له چیرو شیرینایه تی دهخاته، دلوه که به هوپه وه دل گوشاد نه بیت و خوشی و موژده به دهر وونه کان ده به خشیت^(۱).

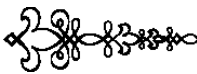
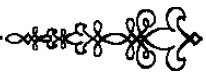
به لگه کان له مباره وه، له م خالانه دهخهینه روو:

۱- شهوانه سه رانی کوفر به پنهانی و به شله زاوی، پیخه فیان پشتگویی نه خست و تام و چیرو نووستنیان فهراموش نه کرد، بو نه وه ی گوی بگرن له قورنآن خویندنی پیغه مبه ر^(صلوات الله علیه) له شهوو نویژ یان له نویژ ی به بانیدا، به م گویگرتنه دل و دهر وونیان خوش و ناسوده دهبوون.

له مباره وه ابن کثیر) گپراویه تیه وه له (بیهقی) نه ویش گپراویه تیه وه له (حاکم) به سه نه ده که ی که ده گاته (زه ری): (أبو جهل) و (أبو سفیان) و (أخنسی کوری شریق) شهویک ده چن بو نه وه ی گوی له قورنآن خویندنه که ی پیغه مبه ر^(صلوات الله علیه) بگرن، پیغه مبه ر^(صلوات الله علیه) له مالی خویدا سه رگه رمی شه و نویژه، جا هر یه کیکیان له

(۱) الشفا ۲۷۳/۱ و ۲۷۶ و الاتقان ۱۳۳/۲ که وهریگرتووه له سه رچاوه ی پیخشوی.

(خطابی) وتویه تی: ده لیم روویکی تر هیه له نیعجازی قورنآن، که خه لکی پشتیان تیگردوه تهنه چهنه خه لگیکی ږیزپه رو تاکوتوکیک دهیزان، نه ویش بریتیه له کاریگه ری قورنآن له سه ر دلوه کان.... / سهیری: ثلاث رسائل فی اعجاز القرآن ۷۰.

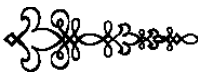
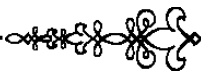

شویئیک دانیشتون و گوئیان هه لختسوه، هیج کامیشیان به شوینی نه وهی تری نه زانیوه، تا سپیده بهیانی گوئیان هه لختسوه، دواتر رۆیشتوونهوه، به لام که له رینگادا یه کتریان بینیوه، هه ر کامیک لومه و سه رکۆنه ی نه وهی دیکه ی کردوه، به یه کتریشیان وتوه: با جاریکی دیکه شتی وا دووباره نه بیته وه، چونکه نه گه ر بی عه قل و کهم فامه کانمان به و شته بزنان گومان ده که ویتته دلپانه وه و واده زانن که ئیمه ش کاریگه ر بووینه به محمد، دوا یی دهرۆن.

پاشان بو شه وی دووه به هه مان شیوه هه ر یه که هاته وه شوینه که ی خوی، دووباره گوئیان هه لختس بو قورئان خویندنی پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم)، تا سپیده بهیانی، دواتر رۆیشتوونه، له رینگادا به یه کتر ده گه نه وه، به هه مان جووری شه وی یه که م قسه به یه کتری ده لپن و دهرۆن.

هه روه ها کاتیکی شه وی سییه م هات، هه ر یه کیکی له ناوبراوان، شوینی خوی گرته وه و گوپی هه لختس بو قورئان خویندنی پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم)، تا سپیده بهیانی، دواتر رۆیشتن، سیباره له رینگادا یه کتریان بینیوه، وتیان: په یمان له گه ل یه کتر ده به ستین، که جاریکی دی نه وه دووباره نه که یه نه وه، پاشان رۆیشتنه وه.

کاتیکی بووه بهیانی (أخنس) ی کوپی (شریق) گوچانه که ی ده ست ده داتی و ده چی بو لای (أبو سفیان) له مالی خوی پیی ده لی: هه وایم پییده نه ی (أبو حنظلة) رات چییه دهرباره ی نه وهی که له (محمد) ت بیست؟! نه ویش ده لی (أبو ثعلبة) سویند به خوا هه ندی شتم بیست تی گه یشتم و مه به سه که شم زانی، هه ندی شتیشم بیست که تی نه گه یشتم و نه شم زانی مه به ستی چییه؟! (أخنس) ده لی: سویند به وهی که تو سویندت پی خوارد منیش به هه مان شیوه. دوا یی (أخنس) له لای (أبو سفیان) هه لده ستی و ده چی بو لای (أبو جهل) له مالی خویدا و پیی ده لیت: (أبو الحكم) تو رات چییه دهرباره ی نه وهی که له (محمد) ت بیست؟! (أبو جهل) ده لیت: جیم بیست و رام چی بیت؟! ئیمه و (بنو عبد مناف) له سه ر برا گه وریه تی و قسه رۆیشتوو یه تی پیشر کیمان بووه، نه وان خواردنیان به خشیوه ئیمه ش خواردنمان به خشیوه، نه وان یارمه تی لیقه و ماوانیان داوه، ئیمه ش یارمه تیمان داوان، نه وان

مالیان بەخشیوه، بەهەمان شیوه ئیمەش واما کردوو، هەتا کاتیک واما لیھات کە ئیمە و ئەوان هاوسەنگ بین، وەك دوو ئەسپ کە پیشڕکێی پی دەکری، لەیەك ناستدان و هیچ کامیان پیش ئەوهی دی ناکاتەوه، (بنو عبد مناف) وتیان: ئیمە پیغەمبەرێکمان هەیه سروس (وحی) لە ئاسمانەوه بو دێتە خوار، جا ئیمە پیغەمبەرێکی وا لە کوئی بینین؟ سویند بەخوا هەرگیز باوهری پی ناهینین و بەراستی نازانین، دواپی (أخنس)ی کوری (شریق) بەجیی دەھیئت^(۱).

۲- (حاکم) لە (ابن عباس - رەزای خوی لی بیئت -) گپراویەتیەوهو بە راست (صحیح)ی داناوه:

کە (ولید)ی کوری (مغیرة) هاتۆتە لای پیغەمبەر (ﷺ)، پیغەمبەریش (ﷺ) قورئانی بەسەردا دەخویندەوه، وەك ئەوهی دلی (ولید) نەرم بووبیئت بو قورئان، ئەم هەواله گەیشتە (أبو جهل).

جا (أبو جهل) هاتە لای پیی وت: ئەی مامە هۆزەکەت بوچوونیان وایە کە هەندی لە مال و سامان کو بکەنەوه بو تو، ئەگەر بجیتە لای محمد بو ئەوهی ئەو شتە پی فریبدە ی کە وەرێگرتوو.

وتی: قورەیش دەزانن کەمن یەکیکم لە کەسە دەولەمەندەکان.

وتی: چی بلیم، سویند بەخوا هیچ یەکیك لە ئیوه شارەزاتر نییە سەبارەت بە شیعر، ئەمە نە هۆنراوهو هۆنینهوهیه نە چامەیه، شیعی جنۆکەکانیش نیە، بەخوا بەهیچ جوړیک لەو جوړانە ناچیت کە دەوتریت، لە راستیدا قسەکە ی شیرینایەتیەکی تابەتی هەیه و زۆر جوان و پازاوهیه و بناغە ی زۆر فراوان و تۆکمەیه و هەر سەردەکەوی و هیچ شتیك ناتوانیت بەسەریدا زال بیئت و ئەو شتانە ی لەژیریدان تەختیان دەکات.

پیی وت: هۆزەکەت لیئت رازی نابن تا تۆمەت و شتیکی بو هەلنەبەستیت.

(۱) السیرة النبویة - ابن کثیر، قاهرة سالی ۱۹۶۴/۵/۱-۵۰۶-۵۰۵ (بەشیكە لە کتیی: البداية و النهایة) و سیرة ابن هشام ۶۶/۲ له چاپ کراوه لەگەل: الروض الأنف تحقیق طه عبدالرؤوف سعد.

ئەویش وتی: ماوەم بەدە تا بێر بکەمەو، کاتێک تەواو بوو لە بێر کردنەو دەگەیی،
وتی: ئەمە جادووێهکی کاریگەر و کارتیکەرە، کار لە بەرامبەر دەکات و بەرامبەر
وهریدەگریت، لەبەر ئەمە ئەم نایەتە هاتە خوارەو: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ حَلَفْتُ وَحِيدًا ۝۱۱﴾
المدثر: ۱۱. واتە: (واز لەمن و ئەو کەسە بهێنە کە بەتەنهایی دروستم کردوو " و
هیچی نەبوو ").

سەنەدەگەیی راست (صحیح) ه به‌پێی مەرجه‌کانی (بخاری) (۱).

هەر وها ئەم بەسەر هاتە چەند گیرانەو هیه‌گی هەن بەچەند رینگه‌یه‌کی جیاواز
هاتوون (۲)، لە هەندیکیاندا هاتوو هەک ئەو هی (القرطبی) هیناویه‌تی کە (ولید)
وتویه‌تی: (... ئەم قسه‌یه سەردەگه‌وی و هیچ شتێک ناتوانیت بەسەریدا زال بیت،
مرۆف ناتوانیت ئەو جووره قسه‌یه بکات)، کاتێک قورپه‌ش هاتن بو لا ی (ولید) پێیان
وت: (ئەم قسه‌یه چییه؟ "ولید" کەمێک وهستا و بیری کردوو و رووی گرز بوو،
وتی: تەنها جادووگه‌ریکە، نایبینن بەو قسانه‌ی ژن و می‌رد و مندال و کوپله‌کان لێک
جیا دەکاتەو؟. خۆی گه‌وره ئەم نایه‌تانە ی ناردە خوارەو هەک بەرپه‌رچی (ولید)
هەر و هەک دەفەر موویت:

﴿إِنَّهُ، فَكَّرَ وَقَدَّرَ ۝۱۸ فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۱۹ ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۲۰ ثُمَّ نَظَرَ ۝۲۱ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝۲۲ ثُمَّ

أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۝۲۳ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ۝۲۴ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۝۲۵ سَأُصَلِّيه سَقَرًا ۝۲۶

وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ ۝۲۷﴾ المدثر: ۱۸-۲۷. واتە: (بەپراستی ئەو بیری کردوو و په‌یامه‌که‌ی
هەئسه‌نگاند "بەلام هەئهمیه". بەکوشت چی و سەر و ه‌نگوون بیت، چۆن
هەئسه‌نگاندنیکی کرد. پاشان هەر بەکوشت چی بو خۆی و هەئسه‌نگاندنیکی کە
کردی بو قورئان. ئینجا بیری لێکرده‌وو ورد بووه‌وو تەماشای دهوروبه‌ری کرد.

(۱) لباب النقول في أسباب النزول - السيوطي، له‌بارە‌ی هۆی دام‌بزینی نایه‌تی ۱۱ له سوره‌تی (المدثر).

(۲) برۆانه ئەم سەرچاوانه: السيرة النبوية - ابن کثیر ۱/ ۴۹۸- ۵۰۰ و سيرة ابن هشام ۱/ ۱۱ و تفسیر

القرطبي ۱/ ۶۸۶- ۶۸۵ و الشفا ۱/ ۲۶۲ و تفسیر ابن کثیر ۴/ ۴۴۲- ۴۴۳.

ئینجا ناوچای هیناوهوه یهك و رهش داگیرسا. پاشان پرووی وهرگپراو خوی بهزلزانی. بههه موو عهقلیهوه وتی!! ئەم قورئانه جگه له جادوو نه بیئت که وهردهگریت هیچی تر نییه!! ئەمه هەر قسهی به شهروهو هیچی تر؟! "ئهو بی ویزدانه به سه رییهوه ناچیت" ده بیئت بیگه به نه مه دۆزهخ. جا تو نازانیت دۆزهخ چییه؟).

۳- له (عتبة)ی کوری (ربیعة)هوه هاتوووه که له گهڵ پیغه مبهەر (صلوات) داووه له باره ی مشتومپی و هۆزه که ی، جا به م هۆیه پیغه مبهەر (صلوات) ئەم ئایه تانه ی (حم له سورته ی: فصلت) به سه ر ئەواندا خوینده وه تا گه یشته ئایه تی: ﴿صَعِقَةَ مِثْلَ صَعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ فصلت: ۱۳. واته: (شریخه و بروسکه و کاره ساتیک، وهك ئه وه ی که به سه ر عاد و ثمود هات). له م حاله ته دا (عتبة) ده می پیغه مبه ری (صلوات) گرت و په نای بو برد به خزمایه تی، به وه ی وازی لی بینیت، به م هۆیه (عتبة) نه چوووه لای خانه واده که ی و خوی له وان به دوور گرت ^(۱).

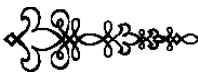
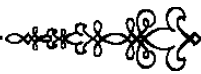
ههروهها له گیرانه وه یه کی تر دا هاتوووه که: پیغه مبهەر (صلوات) قورئانی ده خویند و (عتبة)ش گوپی بو ده گرت و هه ر دوو دهسته کانی شی له دوا ی پشتیه وه دانابوو پائی پیدابوو، تا گه یشته شوینی سوژده له و سوپه ته دا، دوا ی پیغه مبهەر (صلوات) سوژده ی برد، (عتبة) نه یزانی چ وه ئامیکی بداته وه، دواتر گه راپیه وه ناو خانه واده که ی و نه چوووه ناو هۆزه که ی تا خویان نه هاتن بو لای، (عتبة) داوا ی لیبوردنی لیکردن و وتی: سویند به خوا قسه یه کم بیست هه رگیز پیشر شتی وام نه بیستوه، بو یه نه مزانی چی پی بلیم ^(۲).

له گیرانه وه یه کی تر دا هاتوووه:

دواتر (عتبة) هه ئساو به ره و لای هاوه ئه گانی، به یه گدیان وت: سویند به خوا

(۱) السيرة النبوية - ابن كثير ۱/ ۵۰۲.

(۲) الشفا ۱/ ۲۷۴-۲۷۵.

دەخۆین (أبو ولید) بەروویکی حیواوز لەووی پێی چوو لە گەرایەوه، کاتیک لەلای دانیشتن، وتیان: ئەی (أبو ولید) چیت پێیه؟

وتی: سویند بەخوا قسەیهکم بیست هەرگیز پێشتر شتی وام نەبیستوه، بەخوا نە شیعەر، نە جاوودیه، نە فالجیتیه، ئەی کۆمەڵی قورپیش بەقسەم بکەن و بیخەنە ئەستۆم، لەو پیاوو لە کارەگەیی بگەرین و هەقتان بەسەریهوه نەبییت، سویند بەخوا ئەو قسەیهی لێم بیست هەوالیکی مەزنی دەبییت، جا ئەگەر عەرەب (واتە: جگە لە ئیووی قورپیش)^(۱) فەوتانیدیان، ئەوه بەهۆی غەیری خۆتانەوه لە کۆلتان بووتەوه، بەلام ئەگەر بەسەر عەرەبدا سەر بکەوێت، ئەوه مولکی ئەو هی ئیوویه و دەسلاتی ئەو هی ئیوویه، ئیو بەهۆیهوه بەختەوهرترین کەس دەبن.

وتیان: ئەی (أبو ولید) بەخوا بەزمانی خۆی جادووی لیکردووی!

(أبو ولید) وتی: ئەمە رای منە لەباریهووه خوشتان چیتان پێ باشە وابکەن!

عتبەیی کورپی ربیعەیی کورپی (عبد الشمس)ی کورپی (عبد مناف) لەوانە بوو کە بە کافرێ لە جەنگی بەدردا کوژرا.

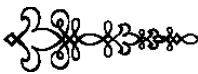
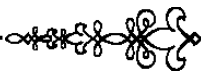
۴- (ابن سنجر) بەسەنەدەگەیی کە دەگاتە (شریح)ی کورپی (عبید)

گێراوهیهتیوه، وتویهتی:

(عمری کورپی) (خطاب) وتویهتی: چوومهدر بەدوای پیغەمبەری خوا (ﷺ)

کەوتەم - پێش ئەووی موسلمان بەم - بینیم پێش من گەیشتوووتە مزگەوت، منیش لە پشتیهوه راوهستام، پیغەمبەر (ﷺ) دەستی بە قورئان خویندن کرد بە خویندنی سوپەتی (الحاقة)، منیش سەرم سوپەتەما لە رێکستن و ئەو چونیەتیەیی قورئانی پێ هۆنراوتەوه، وتەم: سویند بەخوا ئەم کابرایە شاعیر و هونەرمنەند، هەرودە کورپیش ئەم ناو و ناتۆرهیان بو هەلبەستبوو، جا پیغەمبەر (ﷺ) ئەم نایەتیەیی خویند: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا نُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾﴾ (بەراستی

(۱) خۆم زیادم کردووه. (وهەرگێر).

ئەم قورئانە لە زاری پێغەمبەریکی بەرپۆزەو پێتان ڕادەگەیه نریت. دنیابن کە ئەم قورئانە گوفتاری شاعیر نییە، ئەوە بۆ زۆر کەمتان باوەر دەهینن؟! ئیمامی عمر دەئیت: وتم: ئەم کابرایە فالچییه، کەچی زانی چی لە دەروونمدا هەیه، بۆیه وتی: ﴿وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا نَذْكُرُونَ﴾ (الحاقە: ٤٢، تا کۆتایی سورەتەکە. واتە: (گوفتاری فالچی و زیوانیش نییە، ئەوە بۆ زۆر کەمتان یادەوهری وەر دەگرن).

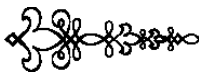
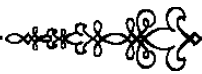
بەم هۆیه ئیسلام هەموو شوین و پێگەیهکی لە دلی مندا داگیر کرد^(١).

٥- موسلمان بوونی (عمر)ی کورپی (خطاب) (خوا لئی پازی بیت)، پوختهی گیرانهوهی (ابن اسحاق) لە بارهی بەسەر هاته کە ئەمەیه:

کە (عمر)ی کورپی (خطاب) (خوا لئی پازی بیت) بە رق و تورەبیهکی زۆرەو شمشیرهکە لە کالانی دەر هیناوهو بەرهو پێغەمبەری خوا (صالح علیه السلام) و هاوهلانی بەرپۆزەوت کە لە مائیکدا بەیهگەوه کۆ ببوونەوه لە نزیك (صفا).

ئینجا (نعیم)ی کورپی (عبداللە) لە رێگەدا بە (عمر) دەگات و پێی دەئیت بۆ کوێ ئەچیت؟ (عمر)یش مەبەستی خوێ پێی ڕادەگەیه نیت. ئەویش هۆشدارێ دەداتە عومەر لە هەمبەر (بنی عبد مناف)، دەئیت تۆ چارەسەری مائی خۆت بکە! (مەبەستی لە: سعیدی کورپی زیدی کورەمام و زاواکە، هەر وەها خوشکەکە ی فاطیمە ی کچی خطاب کە ژنی سعیدە) هەلگەراونەتەوه لە نایینی باوباپیرانیان.

راسته و خو دوا ی بیستنی ئەمە (عمر) دەچیتە لایان و گوێی لێ دەبیت کە (خاب)ی کورپی (أرت) قورئان بەسەر هەردووکیاندا دەخوینیتەوه، بۆیه (عمر پائیک بە دەرگاگەوه دەنیت و دەچیتە زوورەوهو لە سعیدی زاوای و فاطمە ی خوشکی دەدات و لەگەڵ لێدانە کە فاطمە کەمیک برینیدار دەبیت، دواتر ئەو پەرهی قورئانەکە ی تێدا نووسرابوو وەر دەگریت - دوا ی گفتوگۆ کردنیان - کە سورەتی "طە" ی تێدا نووسرابوو، کاتیک هەندیکی خویندەوه وتی: ئای ئەو فەرماشته چەند بەرزو

پیرۆزه.

دواتر چوو له پێغه مبهه (ﷺ) شایه تمان دینێ و موسلمان بوونی خوێ رادهگهیه نیت، پێغه مبهه ریش (ﷺ) (الله أكبر) دهکات به مهش هاوه لانی پێغه مبهه (ﷺ) دهزانن که (عمر) موسلمان بووه.

له گێرانه وهیه کی تر دا ها تووه:

که (عمر) وتویه تی: (کاتیك قورئانم بیست دلم بۆی نه رم بوو و گریان دایگرته نه مهش وایکرد بیه ناو ئیسلامه وه) (۱).

چهند گێرانه وهی تر هه ن، هه ره هه مووشیان کۆکن له سه ره نه وهی (عمر - ره زای خوای نیبیت -) کاتیك موسلمان بووه گوئیستی هه ندی له نایته کانی قورئانی پیرۆز له سوهرتی (طه) بووه.

۶- هاوبهش دانهران کۆلیان نه داو و تیده کۆشان له ریگه گرتن له وهی پێغه مبهه (ﷺ) چیتر قورئان له ناو که عبه و شوینی قه ره بائع و بازاره کاندانه خوینیت، ته نانه ت ئامۆژگاری خه لکیان ده کرد که گوئی بۆ پێغه مبهه (ﷺ) نه گرن، خوای گه وه ره له باره ی ئه وه هاوبهش دانهرانه فه رموویه تی:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ (۳۶) فصلت: ۳۶. واته: (بی باوه ران ده بانوت: گوئی مه گرن بۆ ئه م قورئانه و بیکه ن به گاله و هه راو هۆریا بۆ نه وهی ئیوه زال ببن و ببه نه وه). تا هاوبه شدانهران گوئی بۆ نه گرن، چونکه نه گه ره گوئی بۆ قورئان بگرن ئه وا گه وره یی و پیگه ی قورئانیان بۆ به ده ره ده که ویت به مهش دینه ناو ئیسلامه وه موسلمان ده بن.

۷- أبوبکر (خوا لئی رازی بیست) کاتیك قورئانی ده خویند، خوێ بۆ نه ده گه ریا و ده گه ریا، مندال و نافرته تان له ده وری کۆده بوونه وه گوئیان بۆ ده گرت و چیژیان لیوه ده گرت و پێی کاریگه ره ده بوون، نه مهش وای له قوره ش کرد که رپگری بکه ن،

(۱) سیره ابن هشام ۹۵-۹۷/۲ و السیره النبویه - ابن کثیر ۲۲-۲۹، و بیان اعجاز القران - الخطابی ۷۰.

له وهی أبوبکر نوێژ له ناو که عبدها بکات، دواتر أبوبکر له مائی خوی نوێژه که هی دهکرد، له ویش خه لک هه ر گوئی بو دهگرت و قوه ریشیش هه ولئ رینگتنی ددها، ههروهک (بخاری) گێرپاویه تیه وه له: (باب هجرة النبي ﷺ وأصحابه الى المدينة)^(۱).

۸- کاتیک پیغه مبهه ر (ﷺ)، له کاتی چه جدا قورئانی خوینده وه، به سهه ر چه ند که سه یک له پشتیوانان (انصار)، ئه وا چه ند که سه که، باوه ریان پئی هیناو و کاتی گه رانه وه بو شاری مه دینه، نایینی خویان ئاشکراکرد، به مه ش وای لیها ت مائیک له ماله کان نه ما که قورئانی تیدا نه بیئت.

له هه ندی که سه گێرپه رداوه ته وه که وتویانه: شارو ولاته کان به شمشیر رزگار کران، به ئام شاری مه دینه به قورئان رزگار کرا.

۹- له که سه یکی نه صرپانی گێرپه رداوه ته وه، که به لای قورئان خوینی کدا چوو ه - قورئانی به ده نگ ده خویند - که سه نه صرپانه که راوه ستاوه و گریاوه، پئی وترا: بوچی ده گریای؟ وتی: بو ئه و خه مناکی (شجا) و بریقه ی رپکخستن و جوانی توکم ه بیه که ی قورئان^(۲).

جا مه به ست له خه مناکی (شجا) بریتیه له و خه فه ته ی که به هوی بیستنی قورئان تووشی بووه، که به هوی ه وه دلئ له ت و جهسته ی ملکه چ بووه^(۳).

۱۰- (أبو عبید) باسی کردوو ه که عه ره بیکی ده شته کی گو بیستی پیاویک بوو که ئه م نایه ته ی ده خویند: ﴿ فَأَصْدَعُ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴾ ﴿٩٤﴾ الحجر: ۹۴. واته: (هه ر فه رمانیکت پیدراوه "ئه ی محمد ﷺ) به ریک و پیکی " ئه نجامی بده و گوی مه ده به بوختان و ره فتاری موشریک و هاوه لگه ران). راسته وخو عه رپه که سوژده ی

(۱) صحیح البخاری ۷/۷۴.

(۲) بیان اعجاز القرآن ۷۱.

(۳) الشفا ۱/۲۷۴.

برد، وتی: له بهر ره وان بیژییه که ی سووژدهم برد^(۱).

۱۱- یه کیك گویی له كه سیك بوو كه ئەم نایه ته ی ده خویند: ﴿فَأَصَدَعَ بِمَا تَوَمَّرُ وَأَعْرَضَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾^(۹۴) یوسف: ۸۰. واته: (ئینجا کاتیك كه نا ئومید بوون له پاشا، له كه ناریکه وه بو خویمان ده ستیان کرد به چپه و را گوژپینه وه). وتی: گه واهی و شایه تی ددهم كه هیچ به دیهینراویك ناتوانیت قسه ی له و شیوه یه بکات^(۲).

۱۲- (جبیری کوری (منطعم) گویی له پیغه مبه ر (ﷺ) بوو کاتیك سوپه تی (الطور) ی له نویزی شیواندا ده خویند، کاتیك گه یشته ئەم نایه ته: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾^(۳۵) أَمْ خُلِقُوا مِنَ الْأَرْضِ وَالْأَرْضُ بَلْ لَا يُوقِنُونَ﴾^(۳۱) أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَفُونَ﴾^(۳۷) الطور: ۳۵ - ۳۷. واته (نایا ئەوانه به بی هیچ شتیك، هیچ هویه ك،، هاتوونه ته كایه وه؟! یان هه ر خویمان دروستكارن؟! یان ئەو بی باوه رانه ئاسمانه كان و زه ویان دروستكردووه؟ نه خیر ئەوانه هه ر دلتیا نابن. یان ئەوه یه گه نجینه ی رزق و رۆزییه كانی په روه ردگاری تویان به دهسته؟! تا ئاوا بویره له خوا یاخی بن). (جبیری) وتی: زور نه مابوو دلم بفریت به و نیسلامه، له گپرانه وه به کی تر دا هاتووه: ئەوه یه كه م شت بوو كه نیسلامی له دلی مندا جیگیر کرد^(۲).

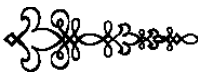
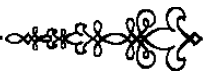
ههروه ها (أبو عبید) وتویه تی:

كه (جبیری) وتویه تی: (وهك ئەوه ی دلم هه ژینراوه) کاتیك گوی بیستی پیغه مبه ر (ﷺ) بوو كه له نویژه كه یدا له گه ل ه اوه لانی ده یكرد ئەم نایه تانه ی ده خویند:

(۱) سه رچاوه ی پێشو و ۱/۲۶۲.

(۲) هه مان سه رچاوه.

(۳) هه مان سه رچاوه ۱/۲۷۴ له : بخاری و مسلم دا هاتووه.

﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوْ فَع ﴾ (٧) مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾ الطور: ٧ - ٨. (١) واتە: (بەراستی سزاو نازاری پەرورەدگاری تۆ ئەی محمد ﷺ) ھەر پێش دێت. کەشیش ناتوانی ت بەری بگری ت و دەستی پێوە بنی ت و نەھنی ت).

١٣- لە ھەندی کەس گێردراوەتەو ھە ئەگەر قورئانی بەدەستەو ھە بگرتایە، ئەوا لەبەر گەورەیی و شکۆداری قورئان راستەوخۆ لەخۆدەچوو (دەبوورایەو ھە) (٢).

ھەندی لە پیاوچاکان: کاتی ک قورئان دەخوینرا دەچوونە حالەتیکی ویزدانێ بەرزو ھەو ھاواریان لێ ھەلەدەستا، جاری واش ھەبوو سەری دەکیشا بۆ لەخۆچوون و جل دراندن، وینە ی ئەو حالەتانەش بە ناپەسەند دانانری ت. ھەر کەسی ک تامی نەکردی ت نازانی ت (٣).

١٤- ھەند کەس لەگەڵ بیستی چەند ئایەتیکی قورئان راستەوخۆ مردوون، کە چەندی کتیب و دانراوی تایبەت لەبارە ی ئەو کەسانە دانراو ھە (٤).

نمۆنە ی لەو جوژرە گەلی ک زۆرن، ماو ھەری گە نادات بە دوورو درێژی لەبارە ی ھەو بدوین.

ئەمە کاری گەری یەکی تایبەتی ھە یە لەسەر کەسانی زمانزان و پەوانبێژ، ئەگەر چی ئیمە ھەستی پینەکەین لەبەر زالبوونی زمانی بیگانە و بلاو بوونەو ھە ی نەزانی سەبارەت بە زمانی عەرەب لەناو خودی عەرەبەکان، بە ئام کاتی ک قورئان دابەزی نەیان توانی پووبەرپووی ببنەو ھە بە لکو بە پێچەوانەو ھە چیژو تامی شیرینایەتیە کە یان کرد، ئەمەش ئەوانی ھە ئنا بۆ باو ھە یینان بە قورئانی پیرۆژ. تەنانەت یە کێ ک لە سیفەتەکانی ھاو ھە ئان (صحابة) - خوا لێیان رازی بی ت -

(١) الأموال - أبي عبيد القاسم بن سلام - میسر ١٩٦٨، ١٦٤.

(٢) معترك الأقران في اعجاز القرآن - السيوطي ٢٤٤/١.

(٣) نسيم الرياض ٥٢٤/٢.

(٤) البرهان - الزركشي ١٠٦/٢ و الاتقان - السيوطي - القاهرة، ج ٢، ١٢٣/٢.

ئه‌وه‌بووه که ئه‌گهر که سێک به‌شه‌و به لای مائه‌کانی ئه‌واندا گوزه‌ری بکرده‌یه، ده‌نگیکی وه‌ک ده‌نگی مێشه‌ هه‌نگی ئه‌ببێست له‌به‌ر خوێندنه‌وه‌ی قورئان.

ته‌نانه‌ت هاوه‌ل هه‌بووه که هه‌موو شه‌وه‌که‌ی پێدار کردۆته‌وه، تا وای لێهاتوو ده‌خوێندنه‌وه‌ی لێ ورد ده‌بووه‌وه.

هاوه‌لێش هه‌بووه شه‌وی پێدار ده‌کرده‌وه به‌ یه‌ک ئایه‌ت، که له‌سه‌ر یه‌ک ده‌خوێندنه‌وه‌ی لێ ورد ده‌بووه‌وه.

له‌ هه‌موو کاتی‌که‌دا قورئانیان ده‌خوێند، چ به‌ راوه‌ستان یاخود به‌ دانێشته‌وه،

خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ آل عمران: ۱۹۱. واته‌: (ئه‌وانه‌ی یادی خوا ده‌که‌ن له‌ کاتی‌که‌دا که به‌ پێوه‌ن یان دانێشتوون یاخود راکشاون" له‌ هیچ حاله‌تی‌که‌دا یادی ئه‌و زاته‌ فه‌رامۆش ناکه‌ن"، هه‌میشه‌ بیر ده‌که‌نه‌وه له‌ دروست بوونی ئاسمان و زه‌وی).

هاوه‌لان له‌کاتی خوێندنه‌وه‌ی قورئاندا ته‌زوو به‌پێستیاندا ده‌هات، خوای گه‌وره‌

له‌وه‌باره‌وه‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ الزمر: ۲۳. (۱) واته‌: (خوا جل جلاله‌ جوانترین جوانترین و پێرۆزترین فه‌رمایشتی ناردۆته‌ خواره‌وه‌ که ئه‌م قورئانه‌یه، "له‌ جوانی دەرشتنیدا" بابه‌ته‌کانی له‌یه‌ک ده‌چن، هه‌ندی‌ک باسی‌شی به‌شی‌وازی جیاوازی تیادا دووباره‌ بۆته‌وه، جا کارکردی ئه‌م قورئانه‌ ئه‌وه‌یه که: ته‌زوو ده‌هینیت به‌گیان و پێستی ئه‌و که‌سانه‌دا که ترسی په‌روه‌رگارێان له‌ دل و ده‌رووندا هه‌یه، پاشان گیان و پێستی و دلایان نه‌رم و ئاماده‌ و چالاک ده‌بیت بۆ یادی خوا و خواپه‌رستی).

هه‌روه‌ها (أصمعی) گێڕاوه‌تی‌ه‌وه‌ (۲) که گوێی له‌ وته‌ی که‌نیزه‌کی‌ک بووه‌وه‌ بۆیه

(۱) الوحي المحمدي ۱۲۲.

(۲) به‌سه‌ره‌هاته‌که‌ی (ئه‌صمعی) هاتوو له: الشفا ۱/۲۶۳ و بشرح نسیم الریاض ۲/۴۹۰.

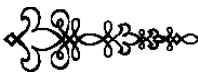
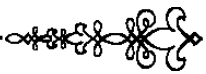
پیی وتوه: (خوا بتکوژیت، به‌راستی وته‌کەت له‌وپه‌ری ره‌وانبێژیدایه؟ که‌نیزه‌که‌ش وتی: نایا ئەم وتهیه‌و هاوینه‌کانی به‌ره‌وان داده‌نرین، له‌پاش ئەو ره‌وانبێژییه‌ی که له‌م فه‌رمایشته‌ی خوایه‌یه: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فِإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْفَيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ القصص: ٧. واته: (ئیمه‌ دایکی موسامان ناگادار کرد، که شیری بداتی "و پیمان وت" جا کاتیك مه‌ترسیت په‌یدا‌کرد له‌وه‌ی که پیی بزانی‌ت فرپی بدهره‌ ره‌ووباری "نیله‌وه"، نه‌بترسه "له‌وه‌ی تووشی به‌لا ببیت" نه‌خه‌فه‌تیشی بو‌ بخۆ، چونکه ئیمه به‌راستی ده‌یگێرینه‌وه بو‌ لات و له‌ ناینده‌شدا ده‌یکه‌ین به‌ یه‌کیك له‌ پیغه‌مبه‌ره په‌یامداره‌کان). خوای گه‌وره له‌یه‌ک نایه‌تدا دوو فه‌رمان و دوو ره‌یگری و دوو هه‌وال و دوو مژده‌ی کو‌کردۆته‌وه).

مه‌به‌ستی که‌نیزه‌که له‌ دوو فه‌رمانه‌که ئه‌مانه‌یه: شیری پی‌ بده، فرپی بده. مه‌به‌ستی له‌ دوو ره‌یگری (نه‌ی)ه‌که‌ش: نه‌ترسی، خه‌فه‌ت مه‌خۆ. هه‌روه‌ها مه‌به‌ستی له‌ دوو هه‌واله‌که: ناگادارمان کرد، کاتیك مه‌ترسیت لێ‌په‌یدا‌بووه له‌وه‌ی زانی پی‌گات. و دوو مژده‌که‌ش: ده‌یگێرینه‌وه، ده‌یکه‌ین به‌ پیغه‌مبه‌ر.

رووی سییه‌م:

هه‌ول‌دانی قورئان سه‌باره‌ت به‌ چه‌ن‌دین ره‌ووداو و شتی شاراووه‌ غه‌یبی - که ته‌نها خوای گه‌وره ده‌یان زانی‌ت - چ رابردوو چ ئاماده‌ چ داهاتوو بی‌ت. **أ- هه‌والی داوه له‌باره‌ی شته‌ شاراووه‌ غه‌یبیه‌کانی رابردوو:** قورئانی په‌رۆز باسی به‌سه‌ره‌اتی پیغه‌مبه‌رانی پیشووی بو‌ ئیمه‌ کردووه، وه‌ک: ئاده‌م، نوح، هود، صالح، یه‌عقوب، یوسف، ئیبراهیم و باسی ئوممه‌ته‌کانی ئه‌وانیشی کردووه.

دوای ئه‌وه‌ی به‌سه‌ره‌اتی (نوح)ی گێرا‌په‌وه، ده‌فه‌رموو‌یت: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

نُوحِيَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُنْتَقِبِينَ ﴿٤٩﴾ هود: ٤٩. واته: (ئەى محمد ﷺ) ئەو باسانەى بۆمانكردييت، له ههوا له ناديارهكانه كه بۆت دهنيرين، نه تۆ دهترانى و نه هۆزو نه ته وه كه شت پيش ئەم باسهى ئيمه، جا خوگرو به نارام به، چونكه بهراستى پاشه پوژ بۆ خواناس و پاريزگارانه).

ههروهها دواى گيرانه وەى به سه رهاتى له داىك بوونى (مريم - سهلامى لى بيت -) و له ئەستۆ گرتنى به خپوكردنه كهى له لايهن (زكريا)، خواى گهوره دهفه رموويت: ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُ أَفْلَهِمْ أَيْهَهُمْ يَكْفُلُ مَرِيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ ﴿٤٤﴾ آل عمران: ٤٤. واته: (ئەو شتانهى باسکران چه ند ههوا ئيک بوون له غه يبه وه، ئيمه له ريگهى "وهى" سروس و نيگاوه به تۆى دهگه يه نين، خو تۆ - ئەى محمد ﷺ) - له وى نه بوويت کاتيک پينووسه كانيان هه ئه دا يه - ئاوه وه، پينوسى گى سه ركه وت و ئاوه نيبرد - ئەويان مه ريه م په روه رده بکات، تۆ له وپيش نه بوويت کاتيک کيشه يان بوو - له سه ره ئەوهى گى به خپوى بکات -). به تير و ته سه لى له بارهى چيروکى (يوسف - سهلامى لى بيت -) دواوه، دواتر

دهفه رموويت: ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَحْكُمُونَ﴾ ﴿١٠٢﴾ يوسف: ١٠٢. واته: (ئەى محمد ﷺ) ئەم به سه رهات و سه رگوزه شته يهى يوسف - سهلامى لى بيت - كه بۆت نيگا دهگه ين له ههوا ل و به سه رهاته شاراوه كانه، خو تۆ له لاي براکانى يوسف نه بوويت، کاتيک كه هه موويان به يارياندا و پيلانيان گيړا). ئەمانه چه ند به سه رهاتىكى راسته قينه ن، كه زۆربهى ههوا له كان له مباره يه وه له كتبه كانى (تورات) و (زبور) و (انجيل) دا هاتبوون، دواى ئەوهى پيغه مبه ر ﷺ له مباره وه گه توگووى له گه ل جوله كه كان كرد، ئەوا جوله كه كان دانيان نا به راستى ههوا له كه، ههروهك له سه رگوزه شتهى (يوسف) و نه وه كانى ئيسرا ئيلدا هاتوه، ته نانه ت جوله كه كان به وه ههوا له كه پيغه مبه ر ﷺ هينابووى تيكشكان، چونكه چاك ده يانزانى كه پيغه مبه ر ﷺ نه خو ينده واره وه هيچ شاره زاييه كى نيه

سه‌بارت به کتیب و هه‌واله‌کانی جوله‌که.

هه‌روهک کتیبه میژوویه کۆنه‌کان و ئەو هه‌لکه‌ندراوانه‌ی ئیستا دۆزراونه‌ته‌وه که به‌لگه‌ن له‌سه‌ر بوونی ئەو گه‌لانه و پاشاکانیان هه‌روه‌ها ئەو هه‌والانه‌یان که نه‌فشکراون له شوپینه‌واره بیناسازییه نیژراوه‌کانیان دا، هه‌موو ئەمانه هه‌واله‌کانی قورئانیان پشت راست کردۆته‌وه.

ب- هه‌والی داوه له‌باره‌ی نه‌و شته‌ شاراوه‌و غه‌ببیانه‌ی ناماده‌نه و هه‌ن:

۱- قورئان دو‌اوه له‌باره‌ی فریشته و جنۆکه و به‌هه‌شت و دۆزهخ و ئەو سیفه‌تانه‌ی که په‌یوه‌ستن به‌ خ‌وای گه‌وره‌وه.

۲- هه‌روهک قورئان ر‌ووی ر‌استه‌قینه‌ی مزگه‌وتی (ضاری ر‌وونکرده‌وه، که دو‌وروه‌کان دروستیان کردبوو، به‌مه‌به‌ستی په‌رت کردنی موس‌لمانان و ته‌له‌ دانانه‌وه بۆیان، له‌وباره‌وه خ‌وای گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفَرِّقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ التوبة: ۱۰۷. واته: (ئهو "دو‌وروانه‌ی" که مزگه‌وتی‌کیان دروست کردوو له‌به‌ر زه‌رده‌دان و بلا‌وکرده‌وه‌ی بی‌باوه‌ری و دو‌وبه‌ره‌کی له‌نیوان ئیمانداران بۆ چاوه‌ر‌وان کردنی هاتنی ئەو که‌سانه‌ی که بی‌شتر دو‌ژمنایه‌تی و جه‌نگیان دژی خ‌واو پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌کرد و بی‌گومان سویند ده‌خۆن که: ئی‌مه‌ ته‌نها مه‌به‌ستمان چا‌که بووه، "له‌ کاتی‌کدا" خ‌وایش شایه‌تی ده‌دات که ئەوانه‌ درۆزن).

۳- ئاشکرا کردنی بارودۆخی ناشرین و قی‌زه‌ونی دو‌ور‌ووان بۆ پی‌غه‌مبه‌ر (ص‌لواته‌ علی‌ه‌ و آله‌ و س‌لواته‌)، خ‌وای گه‌وره له‌وباره‌وه ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ (۲۰۴) وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ (۲۰۵) البقرة: ۲۰۴ - ۲۰۵. واته: (هه‌ندی‌ که‌س هه‌ن فسه‌و گو‌فتارو دهم پاراویان له‌باره‌ی ژیا‌نی ئەم دونیایه‌وه

سه‌رسامت دهکات، خوایش به‌شایهت ده‌گریٔ و ده‌لیٔ: دل و زمانم به‌کسانم، له کاتیٔکدا نهو سه‌سه‌خترین که‌سه له‌هه‌موو جوړه دوژمنایه‌تیه‌کدا. هه‌ر کاتیٔک نهو جوړه که‌سه پشته هه‌لکرد و ده‌سه‌لآتی په‌یدا‌کرد؛ هه‌ول و کؤشش ده‌دات له زه‌ویدا تا ئاشوب به‌رپا بکات و خراپه برپوینٔیت و کشتوکال له‌ناو ببات و پاکتاو کردنی ره‌گه‌زی نه‌نجام بدات، بی‌گومان خوا‌فه‌سادو خراپه و تاوانی ناؤیت).

پ- هه‌والی داوه له‌باره‌ی شته‌شاره‌وه‌و غه‌بیه‌کانی داهاتوو:

۱- قورئان هه‌والی داوه له‌باره‌ی سه‌ره‌که‌وتنی رۆم.

(ترمذی) له (نیاری کوری (مکرمال‌اسلمی) گپ‌راویه‌تیه‌وه که وتویه‌تی: کاتیٔک

نهم نایه‌تانه دابه‌زین: ﴿الْم ۱﴾ غَلَبَتِ الرُّومُ ﴿۲﴾ فِي آدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ

عَلَيْهِمْ سَيَعْلَبُونَ ﴿۳﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ ﴿الروم: ۱ - ۴. واته: (الم، رۆمه‌کان

تیکشکینان "به‌دهستی فارسه‌کان". له نزیکترین و نزمترین ولاتیاندا، به‌لام له

ناینده‌دا "نۆره‌یان دپته‌وه" رۆمه‌کان دواى شکستیان سه‌رده‌که‌ونه‌وه. له‌چه‌ند

سالیٔکدا "له‌چه‌ند سالیٔکی داهاتوودا نیوان ۳ - ۹" کاتیٔک نهم نایه‌تانه دابه‌زین

فارسه‌کان سه‌ره‌که‌وتنیان تو‌مار کردبوو و رۆمه‌کانیش شکستیان خواردبوو،

موسلمانانیش پپیان خؤش بوو رۆمه‌کان به‌سه‌ر فارسه‌کاندا سه‌ر بکه‌ون، چونکه

موسلمانان و رۆمه‌کان خاوه‌نی کتیبی ئاسمانین، هه‌روه‌ک خواى گه‌وره ده‌فه‌رموؤیت:

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۴﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ

الرَّحِيمُ ﴿۵﴾﴾ الروم: ۵۴. واته: (نهو رۆژه ئیمانداران خؤشحال و شاد ده‌بن. به‌سه‌ر

که‌وتنی خوا، هه‌ر که‌سیٔک یان هه‌ر ده‌سته‌یه‌ک نهو زاته بیه‌وؤیت، سه‌ری ده‌خات، هه‌ر

نهو خواپه‌ش خاوه‌نی ده‌سه‌لآتی بی سنوره‌و زۆریش دلۆقان و میهره‌بانه). به

پپچه‌وانه قوره‌ه‌شیه‌کان پپیان خؤش بوو هه‌ر فارسه‌کان سه‌ر بکه‌ون، چونکه نه‌وان

و فارسه‌کان خاوه‌ن کتیب نین و باوه‌ریان به‌زیندوو بوونه‌وه نییه، جا کاتیٔک خواى

گه‌وره نهم نایه‌ته‌ی دابه‌زاندا، (ابوبکر) ده‌ره‌که‌وت و له ناو شاری مه‌که‌که هاواری

دهگرد: ﴿الْمَ ۱﴾ غَلَبَتِ الرُّومَ ﴿۲﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿۳﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ ﴿۴﴾

ههئدى له قورهيشيهكان به ابوبكرىان وت: ئەمه با له نيوان ئيمه و ئيوهدا بيٽ، هاوهلهكهى ئيوه برپواى وايه رۆم سهر دهكهوٽ بهسهر فارسدا له چهئد سائيكى داهاتوودا، دهى بۆچى گرهوى لهسهر نهكهين؟ ابوبكر وتى: باشه دهيكهين، (نيار) دهئيت: ئەمه پيش چهرام كردنى گرهو بوو. ئينجا ابوبكر گرهوى كرد لهگهٽ هاوبهش دانهران، ههروهها ماوهكهيان ديارىكرد، به ابوبكرىان وت: لهسهر چهئد گرهو بكهين؟ چونكه وشهى (بضع) بۆ سى تا نو سائه، تو سائيكى مامناوهئد ديارى بكه له نيوان خوٽ و ئيمهدا كه كوٽا ماوه بيٽ. ابوبكر وتى: شهش سال ديارى دهكهين. (نيار) دهئيت: كاتيك شهش سال تپهپرين بهر لهوهى رۆم بهسهر فارس سهريكهون، ئەوا هاوبهش دانهران ئەو بهشه پارو سامانهيان برد كه ابوبكر لهگهٽ ئەوان گرهوى لهسهر كردبوو. جا كه سائي چهوتهم هات رۆم بهسهر فارس سهركهوت، موسلمانانيش رهخههيان له ابوبكر گرت بهوهى (بضع)ى بهشهش سال ديارىكرد، چونكه خواى گهوره فهرموويهتى: ﴿فِي بَضْعِ ۴﴾ واته: سى تا نو. (نيار) دهئيت: (له كاتى رپوودانى ئەم رپووداوه خهلكى زور موسلمان بوو). (ترمذى) لهبارى ئەم فهرموودهوه وتويهتى: (هئا حديث صحيح حسن غريب)^(۱). ههروهها له (تفسير القرطبي)^(۲) چهئد گيرانهوهيهكى ترى تپرو تهسهل هاتوون.

۲- خواى گهوره فهرموويهتى و رپوى فهرمايشتهكهى ئاراستهى پيغهمبهر (ﷺ) كردوو بهوهى دهچپته ناو شارى مهككه، كهچى هيشتا پيغهمبهر (ﷺ) ئەو هپزهى نهبوو كه بچپته ناو شارى مهككه و رزگارى بكات: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّبِّيَا

(۱) صحيح الترمذى بشرح عارضة الأحوذى ۷۰/۱۲-۷۲.

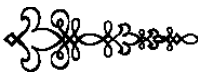
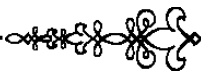
(۲) تفسير القرطبي ۷/۵۰۸۴.

بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ﴿ الفتح: ٢٧. واته: (سویند به خوا بیگومان خوا خه ونى پیغه مبه ره که ی به راستی و وهك خوی هیئاو ته دی که دهفه رموویت: بهم زووانه نیوه بهه موو نارامى و ئاسووده یه که وه به ویستی خوا ده چنه ناو که عبه ی پیروزه وه، "عه مره به جیده هیئن" سه رتان ده تاشن یان کورتى ده که نه وه به بی ئه وه ی ترس و بیمتان له کهس هه بیئت).

پیغه مبه ر (ﷺ) پیش ئه وه ی بجیته (حدیبه) له خه ونیدا بینى: خوی و هاوه ئانى به نارامى و ئاسووده یی چوونه ته ناو شارى مه که وه وه هه ندئ سه ریان تاشیوه وه هه ندیكى تریش سه ریان کورت کردووه. دواتر پیغه مبه ر (ﷺ) خه ونه که ی بو هاوه ئانى گیرایه وه، هاوه ئانىش بهم هه واله دلخوش بوون، وا پیشببینان کرد که له وه ساله دا ده چنه مه که وه. و وتویانه: بیگومان خه ونى پیغه مبه رى خوا (ﷺ) راست و دروسته. به لام کاتى پرۆسه ی چوونه ناو شارى مه که وه دواکه وت هه ندئ له دوور و وه کان ره خه نیان گرت وهك (عبدالله) ی کورپ (أبي) و (عبدالله) ی کورپ (ثقیل) و (رفاعة) ی کورپ (حرث) وتیان: به خوا نه سه ر ده تاشین و نه کورتى ده که یین و نه که عبه ش ده بینین!!، خوای گه وره ئه م ئایه تی دابه زانند: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّبَا بِالْحَقِّ﴾ هه والى به وان دا که موسلمانان ده چنه ناو شارى مه که وه به لام نه وهك له م ساله دا به لگو له کاتىكى تر دا، هه روه ها خه ونه که ی پیغه مبه ریش (ﷺ) راسته^(١).

٣- هه روهك قورئانى پیروز هه والى داوه، له باره ی ئه وه ی که خوای گه وره پیغه مبه ر (ﷺ) ده پاریزیت و کهس ناتوانیت به په نهانی بیکوژیت، هه رچه نه ده پیلان بو پیغه مبه ر (ﷺ) دابریژن و سوربن له سه ر له ناوبردن و گوشتنى، خوای

(١) روح المعانى ٢٦/١٢٠ و تفسیر القرطبي عن قتادة ٦١٠٩/٩-٦١١٠.

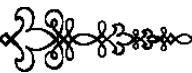
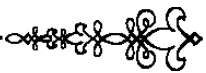

پایه‌برز ده‌فره‌موویت: ﴿يَأْتِيهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ المائدة: ۶۷. واته: (ئهی پیغه‌مبه‌رو فرستاده، هرچی فرمان و په‌یامیکت بو دابه‌زیوه له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارته‌وه "بی دوودلی" راییگه‌یه‌نه، خو ئه‌گه‌ر به‌و کاره هه‌لنه‌سایت، ئه‌وه مانای وایه په‌یامه‌که‌هیت "به‌ته‌واوی" نه‌گه‌یاندوو "دلنیش به" خوا ده‌تپاریزیت له شه‌رو خراپه‌ی خه‌لکی).

له (صحيح الترمذي) دا هاتوو: عائیشه (خوا لئی رازی بیت) وتویه‌تی: پاسه‌وانی ده‌گرا له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تا‌کو ئه‌و نایه‌ته دابه‌زی: ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ ئینجا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) سه‌ری له کولانگه‌دا (قبة) ده‌ره‌یناو به پاسه‌وانانی فه‌رموو: ((يا أيها الناس انصرفوا فقد عصمني الله)) واته: ئهی خه‌لکینه چیتر پاسه‌وانی مه‌که‌ن و بگه‌رپینه‌وه ماله‌کانتان له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره ده‌مپاریزیت. ئه‌م فه‌رمایشه به‌چه‌ند گپ‌رانه‌وه‌یه‌کی تریش له (عبدالله‌ی کوری (شقیق) هوه هاتوو.

ته‌نانه‌ت له جه‌نگی "ئوحد" پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له هه‌موو موسلمانان له ریزه‌کانی دوژمن نزیکتر بوو، هه‌تا ئیمامی عه‌لی (ره‌زای خوای لی بیت) وتویه‌تی: (کاتیک جه‌نگ گه‌رم داده‌هات و پیک‌دادان تووند ده‌بوو، ئی‌مه به پیغه‌مبه‌ری خوا خو‌مان ئه‌پاراست و هیج په‌کیک له موسلمانان به ئه‌ندازه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له دوژمن نزیک نه‌بوو).

هه‌روه‌ها له جه‌نگی (حونه‌ین) دا موسلمانان سه‌ره‌تا تیکشکان، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌سه‌ر گویدرپژه‌که‌ی به‌ره‌و هاوبه‌ش دانه‌ران ئه‌چوو و عه‌هباس ئه‌وساری گویدرپژه‌که‌ی گرتبوو نه‌وه‌ک خپرا بروات، له‌و کاته‌دا هاوبه‌ش دانه‌ران روویان کرده پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و دایانپوشی، پیغه‌مبه‌ر له‌م حاله‌ته‌دا رای نه‌کرد، به‌لکو له‌سه‌ر گویدرپژه‌که‌ی دابه‌زی وه‌ک ئه‌وه‌ی جیی خو‌ی له‌ناو دلی ئه‌واندا بکاته‌وه‌و ده‌یوت: ((أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطلب)) واته: من پیغه‌مبه‌رم درؤ ناکه‌م، من نه‌وه‌ی عبدالمطلب. وه‌ک ئه‌وه‌ی ته‌حه‌دای دوژمنه‌کان ده‌کات و پیگه‌ی خو‌ی به‌وان

ئەناسىنىت، سوپىند بەخوئا نەيانتوانى ئازار بە پيغەمبەر (ﷺ) بگەيەنن، بەلگو خوئا گەورە بە سەربازەكانى خوئا پشتيوانى لە پيغەمبەر كرد و لە دەستى دوژمنانى پاراست. (بخارى) و (مسلم) گيڤاويانەتەوہ.

لە جەنگى (ذات الرقاع) دا پيغەمبەر (ﷺ) لەژير سيبەرى درختيک ئەحەسيەتەوہ و شمشيرەكەيشى بە درختەكە ھەلواسيوہ، پياويكى ھاوبەش دانەر دەچيەت و شمشيرەكەى لە كالان دەردينى و لىي راست دەكاتەوہ دەلى: ئايا لىم ناترسى؟! پيغەمبەر (ﷺ) دەفەر موويت: نا، پياوہكە دەليەت: كى لەمن دەتپاريزيەت؟ دەفەر مووى: خوا لە دەستى تۆ دەمپاريزيەت، شمشيرەكەت دانى، پياوہكە ھيچى پى نامينيەت بۆيە شمشيرەكە دەخاتەوہ ناو كائانەكە. / صحيح مسلم لە (جابر) ھوہ ھاتووہ. لە ھەندى گيڤانەوہى تر ئەم زيادەيش ھاتووہ: كە پياوہك دواى ئەم رووداوہ موسلمان بوونى خوئا راگەياندووہ (۱).

ھەوالدانى قورئانى پيروژ ھاتەجى، ھيچ يەكەك لە دوژمانى پيغەمبەر (ﷺ) نەياتوانى بگەن بە مەرامى خوئا سەبارەت بە كوشتن و لەناوبردن پيغەمبەر (ﷺ) سەربارى زورى و توانادارى دوژمنەكانى و بۆسە بۆ دانانەوہى لە ھەموو كاتەكاندا، سەربارى ئەوہش كە پيغەمبەر (ﷺ) ھەميشە لە ريزەكانى پيشەوہ بووہ لە جەنگدا و خاوەنى بويريەكى كەم وىنە بووہ و رووبەر ووى ھاوبەش دانەران بووہتەوہ بە جەنگ و قسە وتن بە خواكانيان، كەچى زۆربەى ئەو سەرۆك و پاشايانەى كە ئەگەر دوژمنەكانيان بۆسەيان بۆ دابنن ئەوا ئامانجەكەيان پيكاوہ كوشتويانە.

۴- ئەم فەرمايشتە: ﴿ سَيَرْجَمُ الْجَمْعُ وَيُلُونَ الْأَنْدَرُ الْقَمَرُ: ۴۵. واتە: (لە ئابنەدەيەكى نزيكدا لەشكرو كۆمەليان شكست ديئيەت و ھەلدين). لە شارى مەككە

(۱) ارشاد الساري ۹۹/۵ و بخارى گيڤاويەتيەوہ لە: كتاب الجهاد - بابا من علق سيف بالشجر، وأعاده، في الغزوات بعد غزوة ذات الرقاع ثم في غزوة بني المصطلق وفي المعازي والجهاد، ومسلم في غزوات النبي، و النسائي في السير / ارشاد الساري ۹۹/۵.

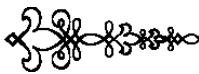
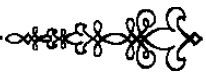
دابه‌زی، هیشتان فه‌رمان به (جیهاد) نه‌کرابوو، چونکه له سائی دووه‌می کۆچی فه‌رمان کرا به جیهاد، ئەم ئایه‌ته هه‌وائی دهدا له‌باره‌ی تیکشکانی هاوبه‌شدانه‌ران و سه‌رکه‌وتنی موسلمانان، ته‌نانه‌ت ئیمامی عمر (په‌زای خوای لی بی‌ت) - له‌وه‌ی (ابن اُبی حاتم) و (ابن مردویه) ده‌یگێر نه‌وه - له‌ کاتی دابه‌زینی ئەم ئایه‌ته‌دا ده‌یووت: کامه‌ کۆمه‌له‌یه‌ شکست ده‌خوات مه‌به‌ستی له‌ کامه‌یه؟ ده‌لیت کاتیک جه‌نگی "به‌در" هات، ده‌مبینی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) ئەو ئایه‌ته‌ی ده‌فه‌رموو.

ئەم شته‌ شاراووه‌ غه‌یبیانه‌ که‌ قورئانی پیرۆز باسی کردوون، جگه‌ له‌ ناویراوان، زۆر شتی نه‌یینی تریش هه‌ن، که‌ به‌شیوه‌یه‌کی سه‌لمینه‌ر هه‌وائی له‌ باره‌وه‌ هاتوو، رۆژگارو رۆوداوه‌کان له‌ باره‌ی راستی‌تی ئەمانه‌ بۆ ئیمه‌ هاتۆته‌ دوان، جا ئایا ئەم شتانه‌ که‌سیکی نه‌خوینده‌وار له‌خۆیه‌وه‌ هیناویه‌تی، نا هه‌رگیز شتی وا ناچیته‌ عه‌قله‌وه؟

به‌لکو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ئەو هه‌والانه‌ی وه‌رگرتوو، له‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی زانستی باوه‌رپێگراو که‌ قبولی هه‌له‌ ناکات، ئەو سه‌رچاوه‌یه‌ش بریتی بوو له‌ سروش و نیگا که‌ له‌ لایه‌ن خوای به‌ده‌یینه‌روه‌ هاتوو، که‌سیکی خاوه‌ن ژیری و عاقلیش دان به‌وه‌دا نانی‌ت که‌ ئەم شتانه‌ به‌ره‌می بلیمه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوونه، چونکه‌ که‌سیک که‌ پێشبینی بۆ داهاتوو ده‌کات، ئەوا یارمه‌تی وه‌رده‌گری‌ت له‌ ئەزموونی رابردووی، وه‌ک چرایه‌ک که‌ به‌رپووناکیه‌که‌ی هه‌نگاوه‌کان له‌میان‌ه‌ی رۆوداوه‌کانی داهاتوو ئاشکرا ده‌کات، دوا‌ی ئەمه‌ش زۆر به‌ هۆشیاری و وریایی حوکم ده‌دات و ناتوانی‌ت ئەو پێش بینی و قسه‌یه‌ش که‌ ده‌کات به‌یه‌کجاری بب‌رێنێته‌وه‌، چونکه‌ ئەگه‌ر بران‌دیه‌وه‌ یان ئەوه‌تا:

که‌سیکی سه‌ره‌رپۆیه‌ و گوێ نادات به‌وه‌ی ده‌یلت، راست بی‌ت یان درۆ، ئەمه‌ حال و بارودۆخی به‌خت گه‌روه‌و جادوگه‌ر (عراف) و ئەسته‌یره‌ ناس (منجم) ده‌گانه‌. یاخود که‌سانیکن که‌ له‌ خواوه‌ په‌یمانیا‌ن وه‌رگرتوووه‌ خوای گه‌وره‌ش هه‌رگیز په‌یمان شکینی ناکات، ئەمه‌ رێ و شوین و ریبازی پیغه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌رانه‌. ئەو هه‌والدانه‌ له‌باره‌ی داهاتوو، و ئەو پێشبینیانه‌ی که‌ له‌ قورئانی پیرۆزدا

ھاتوون، بەلگەى سەلئىنەرن لەسەر ئەوھى قورئان لەلايەن خواوھ ھاتووھ لەسەرزمانى
پىغەمبەرە بەرپزەكەى و بو ئەوھى بسەلمىنرئىت كە جوړىك نىھ لەو پىشبينىھ بى
بەنەمايانەى كە ھەندى لە جادووگەر و ئەستىرەناسان دەيلين.

رووی چوارهم: نهو راستییه زانستیانه‌ی قورئان، که زانستی سهردهم جه ختیان له‌سه‌ر ده‌کاته‌وه:

قورئانی پیروژ دید و تیروانینی خه‌لکی ناراسته کردوو به‌و بوونه‌وه‌رو یاساکانی و نهو به‌دییه‌نراوانه‌ی له‌خۆی ده‌گریت، تا جه‌خت بکاته‌وه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی هه‌موو نه‌و شتانه به‌دییه‌نراون به‌دهستی توانستی خوای پایه‌به‌رز، بۆیه‌ته‌نها شتیك که پیویسته له‌سه‌ر هه‌ر تاکیک، بریتیه له‌وه‌ی ملکه‌چی فه‌رمانی خوای گه‌وره بی‌ت.

ئینجا نمونه له‌و راستیه زانستیه بئاوانه‌ی که زانستی سهردهم باسی کردوو و جه‌ختی له‌سه‌ر کردۆته‌وه به‌ راستییه سه‌لمینراوه‌کانی بریتیه له:
 اُ زانا گه‌ردوونناسه‌کان له وه‌ته‌ی چهند سه‌ده‌یه‌که‌وه پیش زایین تا ده‌رکه‌وتنی پروانگه گه‌ردوونیه‌کان (مرصد الفلکیة) به‌سه‌ر دوو ده‌سته‌دا دابه‌ش بیوون:
یه‌که‌میان: رای وابوو که گۆی زه‌وی جیگیره‌و چه‌قی جیهانه‌ و هه‌سه‌ره گه‌رۆکه‌کان به‌ده‌وریدا ده‌سورپینه‌وه.

دووه‌میان: رای پیچه‌وانه‌ی هی یه‌که‌مه. واته: بۆچوونی وابوو که خۆر جیگیره‌و زه‌وی و هه‌سه‌ره گه‌رۆکه‌کانی تر به‌ده‌وریدا ده‌سورپینه‌وه.

به‌لام قورئانی پیروژ تیروانینه‌که‌ی جیگیره، به‌وه‌ی که گشت ته‌نه ئاسمانیه‌کان ده‌جوئین و مه‌له ده‌که‌ن له خولگه‌که‌یاندا، خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت:

﴿ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ فَدَرَنَّهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ ﴾

یس: ٣٨ - ٤٠. واته: (خۆریش له‌گه‌ردش و سورانه‌وه‌ی خۆیدا به‌رده‌وامه به‌ره‌و سه‌روه‌ت ده‌چیت، یاخود به‌ده‌وری چه‌قی خۆیدا ده‌سورپینه‌وه، بیگومان نه‌مه توانای زاتیکی بالادست و زانا ده‌رده‌خات- که هه‌موو شتیکی به‌ریک‌بوینی دروست کردوو - هه‌روه‌ها گات و شوینی هه‌له‌هاتنی مانگیشمان دیاری کردوو- هه‌ر شه‌ویك له‌کاتیکی دیاری گراو و شوینیکی دیاریکراو هه‌له‌دی‌ت -

پادەدی ئەو پووناکیەش کە دەکەوێتە سەری جیاوازه، تا- سەرەنجام هەموو مانگیک لە پووالهتیدا - وهك چیلکەیهکی وشکی باریک دەنویئیت. نەخۆر بۆی هەیه بەمانگ بگات - له هیل و پێرەوی خۆی دەر بچیت - نە شەویش پێش رۆژ دەکەوێت، بەلگۆ هەریەکەیان لەخولگە تاییبەتی خۆیاندا مەلەدەکەن و بەئاسانی دەسورپنەوه).

دواتر روانگە سەردەمییهکان (المرصد الحديثة) داهینران و دیدو تیروانینی قورئانی مەزنیان پشت راست کردووه، بەوهی هەر تەنیک کە لە بۆشایی ئاسماندا یە رانهوستاووهو بەلگۆ له جوڵە ی بەردەوام دایه.

ب- ئەم فەرمايشتهی خوای گهوره: ﴿ وَالسَّمَاءَ بَيْنَهُمَا بِأَيِّدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴾ (٤٧)
 الذاریات: ٤٧. واته: (ئیمه ئاسمانمان بەدەستی قودرەتی خویمان دروست کردوو، بەردەوامیش گهوره و فراوانی دهکەین).

بەلگه و ئاماژهیه لهسەر ئەوهی بوونهوه له فراوان بوونیکی بەردەوام دایه، (سیر جیمس جینز) دەئیت: (ئەندازە ی ئەو فراوان بوونه سەدو پینج میلە له دوو چرکەدا، هەر دووریەکی ئەندازەکە یەک ملیۆن سالی تیشکیه، هەر وهه قەبارە ی بۆشایی جیهانی ئیستا نزیکە ی دە ئەوهنده ی قەبارە ی خۆیه تی له و کاته ی کە دەستی به فراوان بوونه کە ی کردوو، واته هەر دووریەکی له سی دووریەکان کەمیک دووریە کە ی زیاتر کردوو له ئەندازه بنچینه ییه کە ی)^(١).

تەنانەت بابەتی فراوان بوونی گەردوون ئیستا بووتە یەکیک له شتە سەلیئراوهکان، کە ئەنشتایینی بەهەلەدا برد و (هابلی) زانای سروشت ناس، ئەوه ی دەر خست کە هەساره گازییهکان (الکواکب السديمية) دوور دەکەونهوه له هەساره ی ئیمه، جا له مەوه زانای بیرکاری بەلژیکی (لومتر) تیۆری فراوانبوونی گەردوونی هەلەینجا.

(١) التفسير العلمي للآيات الكونية ٦٩.

پ- ئەم فەرمايشتهی خواى پايه بهرز: ﴿وَالْجِبَالُ أَوْتَادًا ۗ﴾ النبأ: ۷. واته: ("نایا کێوه کانمان وهك مێخ بۆ دانه کوتاوان").

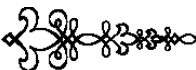
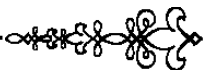
قورنای پیرۆز ئەم راستیه مان بۆ دهخاته بهرچاو، تهناهت بهراشکاوانه نامازه دهکات بۆ وردترین تیۆرهکانی زهوی ناسی (جیۆلۆجی)، که دهلیت چیاکان پهگیان ههه و داکوتراوان له زهویدا بهشیوهیهك که قهبارهی ئەو بهشهی له ژیر گل و زهویدایه دوو ئەوهندهی ئەو قهبارهیه که لهسه زهوییه.

پ- ههروهها ئەم فەرمايشته: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَهُمَا﴾ الأنبياء: ۲۰. واته: (نایا ئەوانهی بی باوهر بوون نهیان بینیهوه بۆیان روون نهبوتهوه بهراستی ئاسمانهکان و زهوی یهك پارچه بوون لهوهودوا لیکان جیاکردنهوه).

ئهم نایهته ئەمه دهردهخات که پێشتر ئاسمانهکان و زهوی یهك پارچه و تۆپهله بوون، دواتر دابهش کران بۆ سهه ئەم بهشانه. ههروهها تیۆره سهردهمییهکان باس لهوه دهکهن که تهنه ئاسمانیهکان پێشتر یهك تۆپهله گاز بوونه.

ت- ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره: ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾ الأنعام: ۱۲۵. واته: (ئهو کهسهی "خیری تییدا بیّت" و خوا بیهوویت هیدایهتی بدات، ئەوه سینهی ساف و پاک و نامادهی دهکات بۆ نایینی نیسلام، ئەو کهسهش خوا بیهوویت گومرای بکات، ئەوه دلێ دهگوشیّت و سینگى تووند دهکات و ههناسهی سوار دهبیّت، ههروهك بهرهو ئاسمان بهرز بییتهوه).

نایهتی ناوبراو نامازه دهکات بهوهی که ههر کهسیک به ئاسماندا سهه بکهوویت، ههست به سینگ ویک هاتنهوهو دل تهنگی دهکات و کرداری ههناسهدانی سهخت دهبیّت، جا لهوهتهی ئاشکرا کردنی چینهکانی کهش و ههواى جیهانی بههوی فرۆکه و مووشهکهکانهوه... زانایان رایان بۆ ئەوهچووه: ئۆکسجین کهمه له چینهکانی

هه‌وای ئاسماندا، ئەمەش دەبیته هۆی سینگ گۆشین و دل تەنگ بوون، هەر له‌به‌ر ئەمەشه فرۆکه‌وانان ئامیری هەناسەدانی دەستکرد بە‌کار دێنن بۆ نەه‌یشتنی سینگ گۆشین و ناسانی ئەنجامدانی کرداری هەناسەدان.

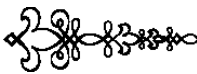
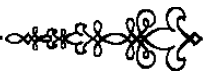
ج- هه‌روه‌ها ئەم فەرمايشته: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّذُقُوا سُحُبًا مِّمَّا فِي بُطُونِهِمْ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّرْبِ﴾ ﴿٦٦﴾ النحل: ٦٦. واتە: (بە‌پراستی له‌ حە‌یواناندا پە‌ندو چا‌ورووناکی هە‌یه بۆ ئی‌وه. ئە‌وه‌تا ئی‌مه له‌وه‌ی که له‌ سکی ئە‌و جینسه‌ دەر ئە‌چێ له‌ مابە‌ینی پی‌سی و خ‌ویندا شیرێکی سافی گە‌وارتان دەر‌خوارد ئە‌ده‌ین بۆ ئە‌وانە‌ی شیر ئە‌خۆنە‌وه).

ئە‌وه دەر‌ده‌خات که شیرێ پاک و خ‌ۆش بۆ ئە‌وانە‌ی دە‌یخۆنە‌وه دی‌ته دەر‌وه له‌ نی‌وان پی‌سای (پاشما‌وه‌کان) و خ‌وین. ئە‌م پراستی‌ه‌ش زانستی سەر‌ده‌م روون‌تری دە‌کات‌وه بە‌وه‌ی دانی نا‌وه‌ که:

شیر بە‌ر له‌وه‌ی بچ‌یتە نا‌و ئامرازی شیردان (مە‌مک، گوان)، ئە‌وا بە‌دوو پ‌رۆسه‌ی پ‌وخته‌کردندا تی‌پەر ئە‌بی‌ت: یه‌که‌میان پ‌وخت و پاک‌کردنە‌وه‌ی له‌ پی‌سای و پاشما‌وه‌ی زیان‌به‌خش و ئە‌مە‌ش له‌ د‌وای هە‌رس‌کردن و هاتنی شیرێ ر‌ۆن بۆ نا‌و ر‌یخ‌ۆله‌کان، چونکه له‌و کاتە‌دا مە‌میلە‌کانی نا‌و ر‌یخ‌ۆله‌کان هە‌ل‌ده‌ستن بە‌ م‌ژینی کەرسته‌ و خ‌واردمە‌نی و مادده‌ فر‌یدرا‌ونه‌ته‌ نا‌و خ‌وین و پی‌ساییه‌گە‌ش هەر له‌نا‌و ر‌یخ‌ۆله‌کانە‌وه دە‌ه‌یلتە‌وه‌و د‌واتر فر‌یدد‌ریتە‌ دەر‌وه‌ی جە‌سته‌، هە‌روه‌ها مادده‌ م‌ژرا‌وه‌کانیش که فر‌یدرا‌ونه‌ته‌ نا‌و خ‌وین دە‌بی‌ت بە‌ دوو بە‌ش، بە‌شێکیان دە‌بی‌ته‌ خ‌ۆراک و وزه‌ بۆ بو‌ونه‌وه‌ره‌ زیند‌وو‌ه‌که، بە‌شێکی ت‌ریش ر‌ژینه‌ شیریه‌کان له‌ خ‌وین پاک‌ی دە‌که‌نه‌وه‌و دە‌ی‌ن‌یرن بۆ ئامرازی شیردان وه‌ک شیرێکی پ‌وخت^(١).

ئە‌م پراستی‌انه‌و چە‌ندین پراستی تری زانستی هە‌ن له‌و پە‌یامە‌ی که پ‌ی‌غه‌مبەر

(١) الرسول - سعید حوی ٢٨/٢ و لاپه‌ره‌کانی د‌واتری و تە‌ماشای چە‌ند نە‌مونه‌یه‌کی ت‌ریش ب‌که له‌وباره‌وه‌، هە‌روه‌ها سە‌یری چە‌ند دی‌اردە‌یه‌کی تری پراستی‌ه‌یه‌ ب‌که له‌: التفسیر الع‌لمی للآیات الکونیه‌.

(عَلَيْهِ السَّلَامُ) هیناویه تی له کاتی کدا خوئی نه خوینده وار بووه و له کەش و هه وایه کی په راویز خرا و دوور له گهلانی جیهان ژیاوه، نه مان گشتیان مه شخه لی رۆشنگه ره وهن بو هزری زانستی ئازاد، خه لکیش پیشتر - له گشت ناوچه جیا جیاکانی جیهان - ئاگاداری نه و راستیانه نه بوونه، تا نه و کاته ی ئامرازهکانی زانستی سهردهم دهر کهوتن وهک ئامیرو تاقیگه و پروانگه گهردوونیهکان... ههر له گهل دهر کهوتنی نه و ئامیژه پیشکه وتوانه ده بینین دان دهنی ت به راستیهکانی دهرهشاوهکانی قورئانی پیروژ که هیچ لیلی و ناروونی تیدا نییه به لکو رۆژ له دوا ی رۆژ رووتر دهرده کهون.

قورئانی پیروژ ههر له بهر نه م چه ند بابته زانستیه ی که تئیدایه موعجیزه نیه و بهس، به لکو ئیعجازی قورئان دهرهوشیته وه له وهی که دزی نه و راستیانه نه بووه که زانست سه ماندوو یه تی و نکۆلی نه کردووه له راستیه زانستیه گومان هه لئه گره کان.

گومانیک و بهر په رچه که ی:

ئه گه ر و ترا: تیۆره زانستیه کان ده کری گۆرانیان به سه ردا بی ت، ئیمه قورئانی پیروژ ملکه چ ناکه ین بو نه و جوۆره لی کدانه وه و ته فسیرانه، چونکه له وانیه له ئه نجامی لی کۆلینه وه دهر بکه ویت که تیۆره کۆنه که هه له بووه.

وه لئه مه که ی:

له راستیدا لی کدانه وه و ته فسیری نایه تهکانی قورئانی پیروژ به و شتانه ی زانست ئاشکرایان ده کات به پیی ری ساکانی ته فسیره مه رجهکانی له زماندا و جگه له وانه ش نه مانه ته نها بریتین له جوۆریک له جوۆرهکانی تیگه یشتن بو نه و نایه تانه، ئه گه ر دهر کهوت تیۆره که هه له یه نه وه کات دهرده که ویت که ته فسیره کهش هه له یه، به لام ئه گه ر نایه ته که ته فسیری نویی له خوئی هه لئه گرت، نه و نابی ت به پیی تیۆره نوییه که ته فسیر بکری ت، به لکو ده بی ت چاوه روانی دهره نجامی لی کۆلینه وه بکات، تا

هەڵەى تىۆره نوپپه كه دەرده كه ویت^(۱).

رۆوى پینجه م: واتاو حوكمه كانى قورئانى پیرۆزو نه بوونى جیاوازی و تیکگیران تییدا:

هه موو ئەو شتانهى له دوو توپى قورئانى پیرۆزدان له نزیکهى شەش هه زارو دوو سه د ئایه تدا كۆده بنه وه، كه بابته كانى بیروباوه رو رهوشت و دانانى یاسا فره لایه نه كان بو هه موو بواره كان له خو ده گریت - هه روهك كه میكى تر ده یخه یینه بهرچاو - بو ئه وهى پیداو یستیه كانى مرؤف دابین بکات.

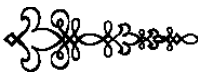
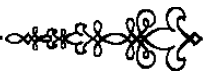
دابەزینی قورئانى پیرۆز بیست و سى سالى خایه ند، كه جیاوازی و تیکگیرانى تییدا نه بووه و نییه:

أ - له به وان بیژى ده برینه كانیدا: له قورئاندا ئه وه به دى ناکه ین كه دمر برینىك ره وان بیژ بیت و به كىكى تر نار هوان، چونكه هه ر دمر برینىكى قورئانى پیرۆز ته واو كوك و ته بايه له گه ل ئه و حاله ی له به رى هاتوو، هه روهك هه ر بیژیهك له قورئاندا له و شوپنه دایه كه پپو یسته لى به كار بیّت.

جا ئه و ئایه تانه ی باسى حوكمه كان ئه كه ن وهك ئایه ته كانى میرات كه شیوازی وتاردان و کاریگه رى تییدا بهرچاو نه گیراوه، به پپچه وانه ی ئه و ئایه تانه ی كه سووكایه تی دهكات به هاوبه شدانان و بته كان، چونكه ئه م جوړه ئایه تانه به شیوازیكى زور بهرچاو سروشتىكى کاریگه رو ویزدان بزوینى تییدا ره چا وگراوه، چونكه هه ر شوپنىك قسه ی خو ی ده ویت.

ب - له حوكمه كان و به لگه خستنه به وهه كانى دا: هه یج واتایهك یاخود حوكمىك نیه له قورئاندا تیکگیریت و دژ بیت له گه ل واتایهك و حوكمىكى تر، ئه وهش كه له قورئانى پیرۆزدا هاتوووه له روو كه شدا تیکگیراوه، ئه وا پاش تیرامان و ورد بوونه وه تیکگیران هه ر هه یج پپگه به كى نیه، بوپه توپژه ر (مفسر) هكانى قورئان ئه مه یان پشت گو ی نه خستوووه به تیرو ته سه لى باسیان كر دووه.

(۱) علم الأصول الفقه - أستاذ عبدالوهاب خلاف ۳۱ و محاضرات في أصول الفقه - بدر المتولي ۱/۱۳۲.

بۆیه خوایی گهوره دهفه رموویت: ﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴾ النساء: ۸۲. واته: (ئهوه بۆ ئهوانه سه رنجی قورئان نادن و لێکی ناده نه وه و لێی ورد نابنه وه؟ خو ئه گهر له لایهن كه سیکی تره وه بوايه، جگه له خوا، بیگومان جیاوازی و دژایه تیه کی زۆریان تیدا دده دۆزیه وه).

پ- تا پۆنگار، بمینیت قورئانن پیرۆز هه دهه مینیت: هیچ زیاده و كه مێك پروی تیناکات، چونکه خوی گهوره پهیمانی پاراستنی قورئانی داوه^(۱)، ئه م فه رمایشته: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ الحجر: ۹. واته: (ئیمه قورئانمان ناردۆته خواره وه، هه ر خوشمان دهپاریزین و چاودیری دهکهین).

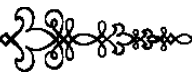
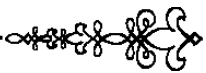
ناشاردیته وه که له و نایه ته پیرۆزه دا چه ند شیوازی جه خت کردنه وه هاتوون، نامازهن بۆ ئه وه ی که خوی گهوره قورئانی پاراستوو وه ده شیپاریزیت له ده ستکاری و گوژانکاری. هه روه ها خوی پاک و تاک فه رموویه تی: ﴿ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ﴾ فصلت: ۴۲. واته: (هیچ ناحه قی و نادروستی و ناته واویه ک پروی تیناکات له هیچ کاتیك و لایه که وه).

من پرسیار ئه که م: ئایا له دوا ی ئه مه که سی ژیرو عاقل هه ر ده ئیت که محمد

(۱) الشفا - القاضي عياض ۲۷۵/۱ و الاتقان ۱۲۲/۲ که وه ریگرتوو ه له: قاضي عياض.

موعتزه یله بۆچوونیان وایه که قورئانی پیرۆز مو عجیزیه به وه ی وره و توانای دژهکانی خه ساندوو ه، ئه وه ش بریتیه له وه ی که خوی گهوره وره و توانای ئه وانیه ی که په کگر بوونه دژه = قورئان سارد کردۆته وه ئه که رچی خوی گهوره وای له دژهکان نه کردبایه ئه وا دهیان توانی وینه یه کی قورئان بینن.

زۆربه ی زانیانیش به ریه رچی ئه و بۆچوونه یان داوه ته وه به به لگه ی: ئه گه ر مه به ست له ئی عجازی قورئان ئه وه بییت که توانای دژهکانی خه سینراوه و سنوردار کراوه، ئه وا و با شتر ده بوو که زیاتر گرنگی نه درایه به ره وان بیژی و جوان بیژی به ره زه که ی، تا هه ر به سادیه یه که ی خوی قولتر نه ریتشکینی بکر دایه و بووبایه ده راسایه کی سه لپنراوتر.... سه یری ئه م سه رچاویه بکه: الكلام عن أدلة بالصرفة وردها في شرح المقاصد ۱۸۴-۱۸۵.

(صلوات علیہ وسلم) ئەم قورئانەى له بهرهمى هزرو بليمهتى خۆى و پشت بهستنى به (بحيرا) و (ورقه) و جگه له وانيش دايهيناوه و هۆنيويه تيه وه...؟

ئەگەر عەقڵ بە ئینصافانە وەلام بداتەوه ئەوا هەر ئەو راستیە مەزنە بریار دەدات کە بریتیه له: قورئانی پرۆز موعجیزیه و له لایهن خواى بالادەست و داناه دابه زینراوه.

چەند گەواهییهکی تر

له سههر پيغه مبهرايه تي په يامبهري مهزن محمد (صلوات علیہ وسلم)

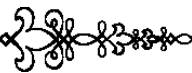
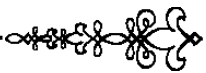
دواى تهواو بوون له پروون کردنه وهى هەر دوو بنچینه سه ره کیهکانی پیغه مبهرايه تی محمد (صلوات علیہ وسلم)، که بریتین له: بانگه شهی پیغه مبهرايه تی و درخستنی موعجیزه، که ئەمانه ش به سن بو ئەوهی پیغه مبهرايه تی ناوبراو به سلین، له گه ل ئەوه شدا ئەوا هه لدهستین به به هیتر کردنی هەر دوو بنچینه که به وهی کامتری ده کهن، به و پییهی گهواهی بدات له سههر پیغه مبهرايه تی محمد (صلوات علیہ وسلم)، ئەم گهواهی ده رانه ش بریتین له مانه:

گهواهی به کم:

ئەو تايه ته مندی و سیفه تانهی که هه بوون له پیغه مبهردا (صلوات علیہ وسلم) چ پیش ئەوهی ببیت به پیغه مبهر یاخود له کاتی بوونی به پیغه مبهر یان دواى پهوانه کرانی وهک پیغه مبهر، ئەم رپروه له گهواهیدان (جاحظ) و (غزالی) پیی رازی بوون، که بریتین له م سیفه تانه:

أ- سیفه ته په روزهکانی و تايه ته مندییه چاکهکانی و په وشته به رزه کهی:

وهک راستگویی و دهستپاکى، هه رگیز دروو فیل و ناپاکى نه کردوه، ته نانه ت، ناوبراوه به راستگوى دهستپاک، هه روهها دهیانکرد به ئەمینداری مال و سهروه تیان، ته نانه ت (نصر) ی کوری (حارث) به قوره شى وت: (له راستیدا محمد گهنجیکی تازه پیگه یشتوو بوو، که چی له هه مووتان زیاتر جیگای په زامه ندى و راستگوترینتان بوو،

لە ھەمووتان دەستپاڤ تریوو، تا چووھ قۆناغی پیریەوو ھو ئەو پەيامەى بۆ ئیوھ ھینا ئەو کات وتتان جادووگەرە، بەخو محمد جادووگەر نییە^(۱).

پێغەمبەر (ﷺ) زۆر بەسۆزو میھرەبان بوو: ھێچ کەسیکی ئازار نەداو، نە بەدەست نە بە زمان. ھەر وھا ھێچ کەسیکی بەدەستی موبارەکی خوئی نەکوشتوو - سەرباری ئەو مەردایەتی و بوئیریەى کە ھەببوو - تەنھا (أبی)ی کورپی (خلف)ی بەدەستی خوئی کوشتوو. زۆر ئازاری ئەچەشت لەبەرامبەر ئەو شتانەى کە دەیبینی لە ناو ھۆزەکەى لە تالانکاری و دزین و گوشتن و ھەولئى چاکردنى کیشەى نیوان دوو کەسى دەدا. زۆر میھرەبان و دلۆقان بوو و ھاوبەشى خەمى نەخۆش و بریندار بووان دەبوو و پشتی ھەزارانى دەگرت و برسینانى نان ئەدا.

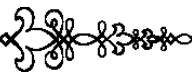
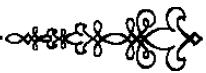
لە (صحیح البخاری) دا ھاتوو، لە دوای ئەوھى خەدیجە پێغەمبەرى (ﷺ) ھیور کردووھ لەو ترس و دلە پراوکییەى دایگرتبوو کاتى جیریلی (سەلامى لى بیت) بینى بوو، پێی وت: (تۆ پەییوھندى خزمایەتى دەگەيەنى و یارمەتى کەسانى لیقەوماو دەدەى و ئەوھى خەلک لە ھێچ شوئینیک دەستى ناکەوئیت تۆ دەیکەى بە مولکیان و میواندارى میوانان دەکەى و کەسیک کە بەئای بەسەردئى تۆ پشتگیری و ھاوکاری دەکەى).

بەخشندهو چاوتیر بوو: بەخشندهو دلفراووان بوووو ریژی زوری دەگرت لە ریپواران و ھەزاران و بەخشندهو سەخى بووو لەگەئیاندا. خۆراگرو ئارامگر بووو لەسەر ناخۆشییەکان بەتایبەتى دوای رەوانەکرانى وەك پێغەمبەر.

زۆر دنیا نەویست و خۆبەگەزمان و خاکی و تاقانە بووو لە بوئیریدا. کەسیکی خاوەن شەرم و حورمەت بووو: ھەرگیز جەستەى خوئی بەرووتى دەرنەخستووھ بۆ کەسى بەرامبەر، سەرباری ئەوھش کە لە سەردەمى نەفامیدا

(۱) سەیری وتەى (نضر) بکە لە: تەھذیب سیرە ابن ھشام ۶۹/۱ و الشفا ۱۳۵/۱ و اظھار الحق ۲/۲۵۷.

(۲) صحیح البخاری ۳/۱ باب کیف کان بدء الوحي الى رسول الله (ﷺ).

نهریتیکی باوبوو له ناوخه لگیدا.

قسه و فهرمایشتی شیرین و رهوشتی نهرمونیان بووه، ههر کهسیک چاوی پی قسه و تبتیت یاخود له گهلی دانیشت ببت خوشتی ویستوو.

پیغمبهر (ﷺ) کهسیکی پاک و خاوین و کهشخه و جوان بووه.

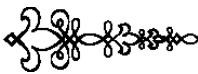
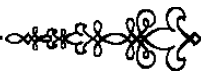
بهرهروها دروون پاک و پوخت بووه: رق و کینه و خوپهرستی و گومان و هاوبهشدانان بوونی نهبووه له دروونیدا. زور رقی دهبوووه له بتپهرستی و پهیکهر پهرستی، سهرباری نهودی که کهش و ههواوی کومه لگاکهی له سههر پهیکهر و بتپهرستی گهشهی کردوو، پیغمبهر (ﷺ) ههرگیز سویندی به بتهکان نه خواردوو، به لگهش له سههر نه مه نهوهیه که (ابن هشام) گپراویه تیهوه له به سههراتی (بحیرا الراهب) کاتیک پیغمبهری (ﷺ) سویندا به (لات) و (عوزا)، چونکه گوپی لیبووه که هوزه کهی پیغمبهر (ﷺ) سویند به م دوانه نه خون، به لام پیغمبهر (ﷺ) پیی فهرموو: ((لا تسألني باللات و العزی، فوالله ما أبغضت شیئاً قط بغضهما)) واته: سویندم مهده به (لات) و (عوزا)، سویند به خوا رقم له هیچ شتیک نیه به و نه ندازهیهی رقم له وانه.

پ- رپیکوپیکی جهسته کهی: چ له رووی جوانی روو خساری جهسته کهی، له وهی نه ندانه کانی سهلامهت بوونه له نه خوشتی قیزهون، چ له رووی هیزی جهسته ییه وه، (رکانه) مملانی کاریکی به ناوبانگ بوو که چی پیغمبهر (ﷺ) به زاندى.

یاخود نه گهر به کیك هه ئیسه نگاندا بوى دهرده کهوت که پیغمبهر (ﷺ)، خاوهنی دلئیکی ژيرو زیره کهبه کی به هیزو بیریکی تیژه، ههر کهسی چاوی پیگهوتبا ترسی لیده نیش، جا پیغمبهری (ﷺ) ناسی بووبا یان نا.

ت- بهرزو پیرۆزی نه ژادو ره چه له کی: پیغمبهر (ﷺ) له بهرزترین گهوره ترین ماله کانی قوره یسه، قوره یشیش گهوره ترینی هوزه کانی عهر به.

ج- پیرۆزی و ریزداری نیشتمانه کهی: پیغمبهر (ﷺ) له مه کهه کی پیرۆزه وه له پاکترین شوین له سههر زه ویدا چاوی به دونیا هه له ئیناوه، که حهرم و مائی ههره

به‌نرخ و موباره‌کی خوای گه‌وره‌ی لَییه. جا نمونه‌ی ئەم سیفه‌تانه تهنه‌ها له که‌سی‌کدا کۆده‌بنه‌وه که پی‌غه‌مبه‌ر بی‌ت^(۱).

له‌به‌ر ئەوه‌ی خوای گه‌وره ئەو پیداو‌یستانه‌ی مرو‌ف پی‌ویستی پی‌ی هه‌یه، له تواناو لیهاتوو‌ییه جیا‌وازه‌کان، دابه‌شی کردوو له‌نیوان تاکه‌کاندا، بۆیه ده‌بینین هه‌ندیکیان له هه‌ندیکی تریان به‌هیزترن له رووی توانای جه‌سته‌یی، هه‌ندیکی تر به‌هیزن له‌بواری هونه‌ردا، هه‌شیانه خاوه‌نی بیریکی تیژه له بیرکاری یان ئەندازه‌یی یاخود وتاردان یان هۆنراوه دانان، هه‌ندیکی که‌سیش هه‌ن شتی وا داده‌هینن که خه‌لکی سه‌ریان ئەسه‌ورم‌ی له ئاستیدا، به‌شیک له خه‌لکیش هه‌ن که خوای گه‌وره به‌تایبه‌ت هه‌لییژاردوو بۆ ئەوه‌ی به‌رنامه‌ی خوا به‌خه‌لکی رابگه‌یه‌نن، که بریتین له پی‌غه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران.

هه‌ر بۆیه ده‌بینین که هه‌ندیکی له خه‌لکی هه‌ر له سروشتی خۆیدا توانایه‌کی تابه‌تی هه‌یه که پی‌ی جیا ده‌کری‌ته‌وه له خه‌لک.

پی‌غه‌مبه‌ران تابه‌تمه‌ندییه‌کی تابه‌تیا‌ن پیدراوه‌و، چه‌ند سیفه‌تیکیان هه‌ن که پیا‌ن له خه‌لکی جیا ئەکری‌نه‌وه، کردارو هرزریان ده‌گه‌من و تاکه که خه‌لکی له‌ناو خۆیاندا ئاشنا نه‌بوونه پی‌ی، خوای گه‌وره ئاماده‌باشی ته‌واوی له‌واندا به‌ده‌یه‌ناوه، بۆ به‌رگه‌ گرتن و له ئەسته‌ۆ گرتنی ئەو ئەرکه سه‌خته، که بریتیه له گه‌یان‌دنی ریساکانی خوایی به مرو‌فایه‌تی.

بۆیه شتیکی سه‌یر نییه که خوای گه‌وره له په‌یامبه‌ران و پی‌غه‌مبه‌راندا چه‌ند سیفه‌ت و خویکی وا به‌دی بی‌نی‌ت که ئاماده‌یان بکات بۆ ئەوه‌ی ببن به پی‌ش‌په‌و و سه‌رکرده‌ی جیهان و رینماییکارانی مرو‌فایه‌تی به‌ره‌و رینگه‌ی راست^(۲).

سیفه‌تی به‌رزو به‌هیز و ره‌وشتی چاک و پی‌روژ له پی‌غه‌مبه‌ری خوادا (ﷺ)

(۱) شرح المقاصد ۱۸۸/۲ و الدواني ۲۷۸/۲ و المسایرة و المسامرة علیها ۲۴۵-۲۴۹ و ته‌ماشای باب‌ته‌ی ره‌وشتی پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) بکه له: سیره ابن هشام و الشفا.

(۲) مبادئ الاسلام - المودودي ۲۲-۲۴.

کۆبوونه‌وه بهر له‌وه‌ی بیته پیغه‌مبهر (وهك پيشتر خرايه‌روو) و دواى بوونيشى به پیغه‌مبهر، ته‌نانه‌ت قورئانى پيرۆز وه‌سفى ده‌کات: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (٤) القلم: ٤، واته: (به‌راستی تو له‌سه‌ر ره‌وشت خوویه‌کی زۆر جوان و په‌سه‌ند و بى‌وینه و مه‌زنیت). هه‌روه‌ها له‌باره‌ی ره‌وشتی پیغه‌مبهر (ﷺ) پرسىار له‌ عائیشه (ره‌زای خواى لى‌بیت) گرا، له‌ وه‌لامدا وتى: (ره‌وشتی پیغه‌مبهر (ﷺ) قورئان بوو، ره‌زاهه‌ندى و تورهبیه‌که‌ی به‌ قورئانه‌وه په‌یوه‌ست بوو) (١).

پیغه‌مبهر (ﷺ) چاکترین نمونه‌ی به‌رزو چاکه‌یه له‌گشت بواریکدا، خواى گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب: ٢١. واته: (سویند به‌خوا به‌راستی له‌ پیغه‌مبهرى خوادا چاکترین نمونه‌ی ته‌واو و ریکوپیک هه‌یه). ته‌نها پیغه‌مبهره (ﷺ) سه‌رمه‌شقى هه‌ره چاک، موسلمانان پێیان وایه که ته‌قواو له‌ خواترسان و چاکى و به‌ده‌سته‌پێنانى به‌هه‌شت له‌لایه‌ن خواى گه‌وره به‌ گرتنه‌به‌رى رېوشوین و رېبازى پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌بیت.

کۆبوونه‌وه‌ی ئه‌و سیفه‌ت و ره‌وشتانه‌ له‌ پیغه‌مبهرى خوا (ﷺ) ته‌نها بریتیه له‌ گه‌واهیه‌کی ته‌واو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که به‌راستی پیغه‌مبهره.

گه‌واهی دووهم:

ئه‌و شتانه‌ی که به‌رنامه‌و شه‌ریعه‌تی پیغه‌مبهر (ﷺ) له‌خۆی ده‌گریت، که په‌یوه‌ستن به:

بیروباوه‌ر یان ره‌وشت یاخود حوکه‌مه‌گه‌سته‌یه‌کان، لایه‌نه‌ ورده‌کانى تری رېساو یاساو حیکمه‌ته‌کانى (٢)، هه‌روه‌ها ئه‌و رېک و پێکی و دادپه‌روه‌رى و نه‌رم و نیانیه‌ی که له‌ شه‌ریعه‌تی ناوبراودا هه‌یه، که هۆکاره‌ بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌نجیت بۆ گشت رۆژگارو

(١) الشیفا - القاضي عیاض ١/٩٦.

(٢) شرح المقاصد ٢/١٨٨ والدوانی ٢/٢٧٨.

سه‌رده‌مه‌کان، هه‌روه‌ک دوژمنه‌کان گه‌واهیان له‌سه‌رداوه، (گه‌وره‌یی هه‌ر شتێک له‌وه‌دایه که دوژمنان گه‌واهی بۆ بدن).

سه‌رباری ئه‌وه‌ی که پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌خوینده‌وار بووه‌و نووسینی نه‌ده‌زانی تا کوچی دوا‌ی کرد، له‌ ناو هۆزیکدا گه‌شهی کرد که نه‌زانی له‌ناودا زال بوو، هه‌رگیز پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) کرداری نووسین و فی‌ربوون و په‌روه‌رده‌ وه‌رگرتنی ئه‌نجام نه‌داوه^(۱)، به‌لکو پیش بوونی به‌ پی‌غه‌مبه‌ر پ‌وژانیکی دوورو درێژی به‌سه‌ر ده‌برد به‌ ته‌نایی له‌ ئه‌شکه‌وتی (حراء) ورد ده‌بووه‌و پ‌امانی ده‌کرد له‌ گه‌وره‌یی و شکۆداری خوای گه‌وره‌.

ئا لی‌رده‌ ناوه‌رۆکی قورئانی پ‌ی‌رۆز ده‌خه‌ینه‌پ‌وو، تا خوینهر دئ‌نیا بی‌ت که قورئان گشت‌گیره‌و به‌رنامه‌ی هه‌مه‌لایه‌نی هه‌یه‌ بۆ گشت بواره‌کانی ژیان، هه‌یج که‌سیکی بلیمه‌تیش ناتوانی‌ت ته‌نها یاسایه‌کی هاوشیوه‌ بی‌نی‌ت ئه‌گه‌ر جی جله‌وی زانست و هزری به‌ده‌ست بی‌ت و هۆکاره‌کانی یاسادانانی بۆ ئاماده‌کرا‌بی‌ت، چونکه قورئان له‌لایه‌ن خوای زانا و کاربه‌جیوه‌ هاتوووه‌و له‌رپ‌ی سروشه‌وه‌ دایه‌زاندۆته‌ سه‌ر پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) تا به‌خه‌لکی رایبگه‌یه‌نی‌ت.

ناوه‌رۆکی باب‌ه‌ته‌کانی قورئانی پ‌ی‌رۆز:

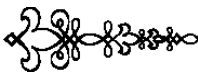
ناوه‌رۆکی باب‌ه‌ته‌کانی قورئان دابه‌ش ده‌بی‌ت بۆ دوو جۆر:

جۆری یه‌که‌م: حوکمه‌کانی قورئان: ئه‌وه‌ش ده‌بی‌ت به‌سی به‌ش:

۱- **حوکمه‌ بی‌روباوه‌رپ‌یه‌کان (أحكام اعتقادية):** تابه‌ته‌ به‌وه‌ی هه‌لده‌ستی‌ت بۆ که‌سی ئه‌رکدار (مکلف) ده‌یسه‌لمی‌نی‌ت که پ‌ی‌ویسته‌ له‌سه‌ری ب‌پ‌روای هه‌بی‌ت به‌: خواو فریشته‌کانی و پی‌غه‌مبه‌ران و دوا‌رۆژ.

۲- **حوکمه‌ ره‌وشتی‌یه‌کان (أحكام خلقية):** هه‌لده‌ستی‌ت بۆ که‌سی ئه‌رکدار (مکلف) ده‌سه‌لمی‌نی‌ت که پ‌ی‌ویسته‌ له‌سه‌ری خو‌ی پ‌را‌زینی‌ته‌وه‌ به‌ سیفه‌ت و ره‌وشتی چاک و

(۱) الدوانی، سه‌رچاوه‌ی پ‌یشوو، والمسامرة ۲۴۹.

بهرز، هه‌روه‌ها خۆی دوور بگریت و دابرنیت له سیفته‌تی ناشرین و نزم و په‌ست.

۳- **حوکمه کردارییه‌کان (أحكام عملية):** ئەمەش دوو جوور حوکم ریک دەخات:

۱- **ئەو حوکمانە‌ی تایبەتن بە په‌رستشە‌کان:** ئەمەش بو ئەوه‌یه تا په‌یوه‌ندی مرووف له‌گە‌ڵ بە‌دیه‌ینه‌ره‌که‌ی توکمه‌و ریک بخات، وه‌ک: نویتز و زه‌کات بە‌خشین و حه‌ج کردن و رۆزوو گرتن روون بکاته‌وه... هتد، ئەو ئایه‌تانه‌ی که په‌یوه‌ستن به‌م لایه‌نه‌ نزیکه‌ی ۱۴۰ ئایه‌تن.

ب- **ئەو حوکمانە‌ی تایبەتن بە مامه‌ئوه‌:** ئەمەش دابه‌ش ده‌بیت بو ئەم چه‌ند جوۆره‌ی خوآره‌وه:

۱- ئەو حوکمانە‌ی تایبەتن بە باری که‌سیتی و خیزانه‌وه، وه‌ک ژن ماره‌کردن، جیابوونه‌وه‌ی ژن و می‌رد، ئەو ئایه‌تانه‌ی له‌سه‌ر ئەمه‌ ده‌دوین نزیکه‌ی ۷۰ ئایه‌تن.

۲- ئەو حوکمانە‌ی شارستانی و مه‌ده‌نین و په‌یوه‌ستن به‌ فرۆشتن و به‌گریدان و بارمه‌ و زامنکردن (كفالة) و هاوبه‌شی... تاد، ئەو ئایه‌تانه‌ی تایبەتن به‌م لایه‌نه‌ نزیکه‌ی ۳۰ ئایه‌تن.

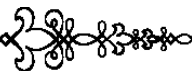
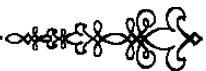
۳- ئەو حوکمانە‌ی تایبەتن به‌ تاوانه‌کان که سزاو سنوره‌کان (العقوبات و الحدود)، بو پاراستنی ژیان و سه‌روه‌ت و سامان و شه‌ره‌ف و مافه‌کانی خه‌لکی، ئەم ئایه‌تانه‌ی له‌مباروه‌ ده‌دوین ۳۰ ئایه‌تن.

۴- ئەو حوکمانە‌ی تایبەتن به‌ چۆنیه‌تی ریکخستن و به‌رزکردنه‌وه‌ی داواکاری (مرافعات)، که په‌یوه‌سته‌ به‌ دادگا و شایه‌تی دان و سویند خوآردن، بو پاراستنی دادپه‌روه‌ری، ئایه‌ته‌کانی تایبەت به‌م لایه‌نه‌ نزیکه‌ی ۳۰ ئایه‌تن.

۵- **حوکمه‌ ده‌ستوریه‌کان،** که په‌یوه‌ستن به‌ سیسته‌می حوکم و بنه‌ماکانی، ئایه‌ته‌کانی تایبەت به‌م بواره ۱۰ ئایه‌تن.

۶- **حوکمه‌ نیو ده‌ولته‌یه‌کان،** که په‌یوه‌ستن به‌ مامه‌ئە و هه‌ئسوکه‌وت له‌گە‌ڵ ده‌ولته‌ ئیسلامیه‌کان و جگه‌ له‌وانیش، هه‌روه‌ها چۆنیه‌تی مامه‌ئە کردن له‌گە‌ڵ ناموسلمانان له‌ ناو ده‌ولته‌ی ئیسلامیدا، ئایه‌ته‌کانی په‌یوه‌ست به‌م لایه‌نه ۲۵ ئایه‌تن.

۷- **حوکمه‌ ئابوری و داراییه‌کان،** که په‌یوه‌ستن به‌ مافی هه‌ژاران و

پهراویز خراوان و داواکاران که به شیکیان په یوه نندیان به مائی دهوله مه نند و ریڅخستنی داها و خه رجیه کانه وه هه یه، ئایه ته کانی تایبته بهم بواره نریکه ی ۱۰ ئایه تن^(۱).

جۆری دووه: ئه و بابته انه ی ناچه ناو چوار چپوه ی بابته ی حوکمه کانه وه: ئه م جۆره ش ده بیته به سی به ش:

۱- ئاراسته کردنی خه لک بۆ تیپرامان و ورد بوونه وه له پیگهاته کانی ئاسمانه کان و زهوی، بۆ ئه وه ی نه یینی بوونه وهران بزنان، به مه ش دلّه کان لیوان لیو ده بن به برابوون به خوا ی گه وروه شکو دارییه که ی ئه مه ش له ریگه ی تیپرامان و به لگه هیناوه، ئه مه شیوازو ریگه یه کی زور به نرخه که ئاسوکان به رووی زاناکان و جگه له وانیش ده کاته وه بۆ په یی بردن به بوونی خواو توانا که ی، جا زوریک له ناموسلمانان سوودیان له مه وهرگرت به وه ی توپژینه وه یان کرد له ورده کارییه کانی بوونه وهر و په ییانرد به نه یینه کانی و به کاریانه ینا له لایه نه کانی ژیاندا.

۲- به سه رهاتی پیشینان چ به تاک وه ک کس چ به کۆمه ل وه ک هۆز و گه ل، قورئانی پیرو ز باسی ئه و به سه رهاته انه ی کردووه بۆ په ندو ئاموژگاری لی وهرگرتنیان، بۆ ئه وه ی خه لکی چاک بن و دوورکه ونه وه له خراپه و تاوان.

۳- هۆشدار ی دان و ترساندن یا خود په یماندان به سزاو پاداشت، له م لایه نه دا قورئان دوو شیوازی هه یه:

یه که میان: په یمان دان و هه ره شه کردن هه ر له دونیادا:

په یمان به باوه راداران ده دات به وه ی جینشین و پایه داریان ده کات له زه ویدا و سه ره برزو سه ره بلندیان ده کات و ده سه لاتیان پی ده به خشیت، په ره وهر دگار ده فه رموویت: ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ ﴾
النور: ۵۵. واته: (خوا به یینی دنیا به خش و ته واوی داوه به وانیه ی باوه ریان هیناوه له

(۱) علم أصول الفقه - خلاف ۲۳-۲۵ و أصول الفقه د. عبدالکریم زیدان ۱۳۰ وهریگرتووه له: خلاف، و الاسلام عقیده و شریعة - الشیخ محمود شلتوت ۵۰۰ و ۵۰۲.

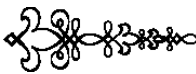
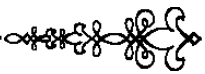
ٹیوہو کارو کردہوہ چاکہکانیان ئہنجامداوہ بہراستی لہ ٹایندهیہکی نزدیکدا
جینیشین و پایہداریان دہکات لہ ولتادا).

ہہروہہا ہہرہشہ و پھیمانی سزا دہدات بہ بی باوہران بہوہی بیم و ترسیان
بہسہردا زال دہکات، خوی گہورہ دہفہرموویت: ﴿ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرِيَةً كَانَتْ
ءَامِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ
لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿۱۱۳﴾ النحل: ۱۱۳. واتہ: (خوہ نمونہی
ہیناودتہوہ "بہ دانیشٹوانی" بہ شاریک کہ ژیانیان بہ ہیمی و ٹاسودمی دہبردہ
سہر، لہ ہہموو لایہگہوہ رزق و رۆزی جوړاو جوړیان بو دہہات "بہلام لہ حیاتی
سوپاسگوزاری" ناشوکرو قہدرنہزانی نازو نیعمہتہکانی خوا بوون، ٹینجا خوی
گہورہ پۆشاکی برسیتی و ترسی کردہ کالای بالٹیان و تاٹاوی نہداری و ترسی پی
چہشتن لہسہر ئہنجامی ئہو ئیش و کارہ "ناپوخت و نارپیکانہدا" کہ دہیانکردہ
پیشہی خویمان).

دووہمیان: ہاندان و ہہرہشہ لیکردن و ترساندنیان، بہ پاداشت و سزای دواپۆژ.
خوی پایہبہرز دہفہرموویت:

﴿ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا، وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۳﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ،
وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ، يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿۱۴﴾ النساء: ۱۳

- ۱۴. (۱) واتہ: (ئہوانہی باسکران ئہو سنورانہن خوا دیاری کردوون، جا ئہو کہسہی
فہرمانبہری خواو پیغہمبہرہگہی بکات، ئہوہ خوا دہپختہ ناو باخہکانی
بہہہشتہوہ: کہ چہندہا رووبار بہژیر درہختہکانیدا دہروات، ہاورپی لہگہل ژیانی
نہبراوہ تیایدا، بیگومان ہہر ئہوہشہ سہرفرازیی گہورہ و دہستکہوتی بی سنوور.
"بہلام" ئہوہی یاخی بیٹ لہ خواو پیغہمبہرہگہی و دہرچیٹ لہ سنورہکانی، ئہوہ

خوا دهیخته ناو ئاگریکه وه که بۆ هه میسه تیایدا ده مینیتیه وه و سزایه کی سه ر شوړکه رو ریسواکه ری بۆ هه یه).

گه واهسی سییه م:

سه رباری ئه وهی که پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) هه ژار بو و پشتیوانانی که م بوون، به ئام له گه ل ئه وه شدا دزایه تی هاوبه شدانان و هاوبه شدانه ران و سه تمکارانی جیهانی کرد و گالته ی به بۆ چوونه کانی ئه وان و سوکایه تی به خه ونه کانی ده کردن و ده ولته کانی پروو خاندن و نایینه که ی به ئاسوگاندا بلا بو وه وه، له به رامبه ریشدا نایینه کانی تر کورت هه لته اتن، دوی ئه مه ده ولته ی پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) فراوان بو و خوړئاو او خوړه لاتی رزگار کرد و حوکه ی لی کرد، به مه ش دوژمن سه رباری زوری و بۆریه که ی چ له پرووی ژماره چ له پرووی که رسته کانی جهنگ و بۆسه دانانه وه بۆ پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) و هاوه لانی و سوربوونیان له سه ر له ریش دره یانی بانگه وازی ئیسلام، که چی هه ر نه یانتوانی ئه م مه رامه گلاوه ی خو یان به دی بیئن و به سه ریدا زال بن.

بیگومان ئه مه ش یارمه تی و پشتگیریه کی خواییه بۆ پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) و ئه وان ه ی له سه ر بانگه وازو رپبازی ئه ون (۱).

خوای گه وره ده فه رموویت: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الروم: ۴۷. واته: (ئه وسا ئیتر سه ر خستنی ئیماندارانمان به ئه رکی خو مان زانی و سه رکه وتنمان پی به خشین).

گه واهسی چواره م:

هاتنی پیغه مبه ر (صلواته علیه وسلم) دوی ئه وهی که ماوه یه کی زور بوو ه یچ پیغه مبه ریک نه هاتبوو و گو مرایی به خهستی بلا بو وه وه. عه ره به کان بتیان ئه په رست، فارسه کانیش ئاگریان ده په رست و به گه وره یان

(۱) شرح القاصد ۱۸۸/۲.

دهزانی و به‌ره‌ئایی پیشه‌یان بوو، تورکه‌کانیش شاره‌کانیان تیکده‌دا و خه‌لگیان نازار دده‌دا، هیندیه‌کانیش مانگیان ده‌په‌رست و به‌ردیان به‌خوا ئه‌زانی، جوله‌که‌کانیش دلیان پرپوو له‌رق و کینه و خو‌په‌رستی و هاوبه‌شدانان، هه‌روه‌ها نه‌صرانیه‌کانیش له‌نیوان خوابه‌یه‌کرانی و هاوبه‌شداناندا مابوونه‌وه.

ئه‌مه بارودو‌خی خه‌لگی بوو له‌سه‌ر زه‌وی، بۆیه پی‌ویست بوو که‌سیک هه‌بی‌ت که ئه‌م بئ دینیه رابمائی‌ت و هه‌لگری مه‌شخه‌ل و ئالای چاکسازی و له‌خواترسان بی‌ت، ئه‌م که‌سه‌ش ته‌نها ده‌بی‌ت له‌وانه بی‌ت که خوای گه‌وره نووری پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی پی به‌خشی‌بی‌ت^(۱).

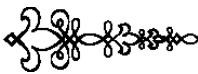
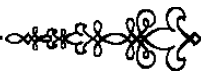
گه‌واهی پینجه‌م:

ئه‌و مژدانه‌ی له‌کتیبه‌کانی پی‌غه‌مبه‌رانی پی‌شوو‌دا هاتوون:

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کتیبه ئاسمانیه‌کان یه‌ک سه‌رچاوه‌یان هه‌یه، که بریتیه له: خوای پایه‌به‌رز، خاوه‌نی یه‌ک ئامانجیشن، ئه‌ویش بریتیه له: چاک کردن و راسته‌په‌ری کردنی خه‌لک، بۆ ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره به‌رستن. برابووون به‌ پی‌غه‌مبه‌ران و کتیبه‌کانیان به‌ بنه‌مایه‌ک له بنه‌ماکانی نایینی داناوه. له‌کتیبه پی‌شووه‌کاندا چه‌ندین مژده هه‌ن که هه‌واڵ دده‌ن به‌ ده‌رکه‌وتنی و هاتنی پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ علی‌ه‌ و آله‌ و سلم)، ته‌نانه‌ت قورئانی په‌رۆز باسی کردوو که عیسا (سه‌لامی لی بی‌ت) مژده‌ی داوه به‌ پی‌غه‌مبه‌ریک له‌ دوا‌ی خو‌ی دی‌ت که ناوی ئه‌حمه‌ده، خوای گه‌وره له‌وباره‌وه ده‌فه‌رموو‌یت: ﴿وَمُبَشِّرًا رَسُولًا يَأْتِي مِنْ بَعْدِي أُمَّةٌ أَحْمَدُ﴾ الص‌ف: ۶. واته: (هه‌روه‌ها مژده‌ده‌ریشم به‌ پی‌غه‌مبه‌ریک که دوا‌ی من دی‌ت و ناوی ئه‌حمه‌ده).

زانای لی‌کو‌ئه‌ر (عبدالحکیم السیالکوتی) له (حاشیه‌ علی‌ البیضاوی) دا وتویه‌تی: (پی‌ویسته ته‌سه‌ور بکری که هه‌ر پی‌غه‌مبه‌ریک ده‌رپه‌رینیکی خراوه‌رو نامازه‌یه‌کی پله‌ پله‌یی هه‌ناوه که ته‌نها زانا رۆ‌چوو‌ه‌کان ده‌یزانن، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر

(۱) شرح المقاصد ۱۸۹/۲ و شرح المواقف ۵۶۵.

حیکمەتیکی خۆیایە. و زانیان وتویانە: هەر کتیبیک که لە ئاسمانەوه هاتوو بە راستەوخۆی و بەرپاشکاوای باسی پیغەمبەری (ﷺ) نەکردوو بەلکو ئامازەدی بۆ کراوە، چونکە ئەگەر بە راستەوخۆ ئامازەدی بۆ کرابوو با و خەلکی سادە و ساویلکەش بیزانیایە ئەوا سەرزەنشتی زاناکانیان نەدەکرا لەسەر شارەندەوهی ئەو راستیە، دواتر ئەو ئامازانە نا رۆشنتر بوون بەهۆی گوێزرانەوه لە زمانیکەوه بۆ زمانیکی تر لە "عیبرانی" هەو بۆ "سریانی"، هەروەها لە "سریانی" بۆ "عەرەبی" (۱).

لایەنیکی لەو مژدانە دەخەمەپوو که لە (زبور) و (تورات) و (ئینجیل) دا هاتوو.

ئەو مژدانە لە (زبور) دا هاتوو:

۱- داود وتی: (خۆیایەگیان؛ داھینەری سوننەت رەوانە بکە، تا خەلکی بزانی ئەو مرۆفە) واتە: محمد رەوانە بکە، تا خەلکی بزانی که لە راستیدا عیسا مرۆفە.

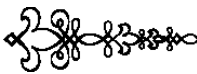
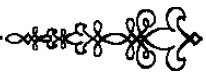
۲- وتویەتی: (شمشیرەکەت بە دەستەوه بگرە ئەو خاوەن هیزی مەزن، چونکە بەرنامەو شەریعەتی تۆ پەیوەستە بە شکۆداری دەسەڵاتەکەت، تیرەکانەت نیشانە ئەپێکن، گەلان لە ژێر دەسەڵات و فەرمانی تۆدا کۆئەبنەوه وە ملکەچ دەبن).

تفتازانی (۲) (۷۹۲ک کۆچی دوایی کردوو) ئەم دەربرپانانە لە یەکیکی لە وەرگیردراوه عەرەبیە کۆنەکان وەرگیرتوو.

هەروەها (رحمة الله الهندي) لە کتیبە مەزنەکەیدا (اظهار الحق) لە مژدەدی شەشەمدا لە (زبور) که (چل و پینجە مینە) پارچەیهکی درێژ که لە هەژدە ئایەت پیکهاتوو هیناویەتی، که تیایدا باس لە سیفەتەکانی ئەو پیغەمبەرە کراوە که مژدەدی لەبارەوه داوه، بەتەواوی بەسەر پیغەمبەردا (ﷺ) جیبەجی دەبیت، ئەو پارچەیهشی که دەئیت: (شمشیرەکەت بە دەستەوه بگرە ئەو خاوەن هیزی مەزن...) تیایدا هاتوو بە چەند دەربرپینگی تر. جا ئەو سیفەتەکانی که تیایدا باسیان کراوە ئەمانەن:

(۱) اظهار الحق ۲/۲۰.

(۲) شرح المقاصد ۲/۱۹۰.

کەسیکی چاکە و باشترین مروّفه، نازو نبعمهت له لیوهکانی ئەباریت، پیرۆزو بەفەر و موبارەکه، شمشیڕ بەدەست و بەهیزه، پاستگۆ و لەسەرەخۆ و راستپەرو پینماییکار و هیدایەت دەر، گەلەکه دەکهوێتە ژێر دەسهلاتی ئەو، چاکەیی خۆش ئەوێت و رقی له گوناھه و کچی پاشاکان خزمەتی دەکەن، نەوهکانی گەل ملکەج دەبن بۆی، نەوهکانی گەورە زەوی، دیاری بۆ دین و پیشکەشی دەکری، ناوکهەیی نەوه دواي نەوه له یاد دەمینیت و باس دەکریت، گەلان ستایشی دەکەن تا رۆژگار مابیت.

جا (رحمة الله بن خلیل الهندي) بەتیرو تەسەلی باسی ئەو سیفەتانی کردوو کە له پیغەمبەر محمد (ﷺ) هاتوونەتە جی، ئەمەشی پشتر است کردۆتەوه بە بەلگەیی تۆکمه و بەهیز.

نەو مژدانەیی له (تورات) دا هاتوون:

۱- له (سیفیری^(۱) پینجەم) دا هاتوو: (خوا له کپوی "طور سیناء" یەوه هات و له "سیعیر" دەرەوشایەوهو له چیاکانی "فاران" رایگەیان).

مەبەستی هەوالدانە لەبارەیی هاتنی (تورات) بۆ (موسا) له کپوی (طور سیناء) دابەزینی (ئینجیل) ه بۆ سەر عیسا له (سیعیر)، چونکە پیغەمبەر عیسا (سەلامی لی بیت) له گوندی (ناصرە) له شارۆچکەیی (سیعیر) نیشتەجی بوو، هەر وهه دابەزینی قورئانە بۆ سەر محمد (ﷺ) له شاری مەککە، لەبەر ئەوهی (فاران) دەکهوێتە سەر رینگەیی مەککە پێش شاری (عدن) بە دوو میل و نیو، ئەمە بریتی بوو له خانوو، کە تا ئەمرووش هەر ماوه لەسەر لای چەپی رینگەیی عیراق بۆ مەککە.

ئەمەیه له (تورات) دا هاتوو: کە ئیسماعیل له جۆلەوانی "فاران" نیشتەجی

(۱) سیفر واتە کتیب یاخود کتیبی گەرە، خوی گەرە دەفەر موویت: ﴿كَتَلِ الْحَمَارِ يَمَلُ﴾، هەر وهه ناوه بۆ بەشیک له تەورات. سەیری (قاموسی رسته "س، ف، ر"، ۱۸۰/۳، مەلا مەحموودی گەلانی) بکە. (وەرگێڕ).

بووه، واته له دهستی عه‌په‌بدا نیشته‌جی بووه^(۱).

هه‌ر به‌هه‌مان شیوه ئه‌مه له (بابی سی و سی) له (سه‌فه‌ری: استثناء) واته:
(سیفری: التثنیة) له وه‌رگێ‌پ‌دراوه عه‌رهبیه‌که‌دا که له ساڵی ۱۸۴۴ : ۲ هاتوووه:
(په‌روه‌ر‌دگار له کێوی سیناوه هات، له ساعیر خۆری بۆمان هه‌له‌پنا، به‌رنامه‌ی خۆی
له فارانه‌وه راگه‌یان‌د، که هه‌زاران په‌یقی پاک و پاکه‌ره‌وه‌ی تێدایه و په‌وست و
پێ‌بازیکی پۆشن و پرووناکی تێدایه).

"فاران" چیا‌یه‌که له شاری مه‌که‌که، هه‌روه‌ک له‌باره‌ی بارودۆخی ئیسماعیل
(سه‌لامی لئ بێت) له بابی بیست و یه‌ک له سیفری (تکوین) دا هاتوووه، به‌م شیوه‌یه:
۲۰ (خوا له‌گه‌له‌یدا بوو، گه‌وره‌ بوو و نه‌ش و نه‌ای کرد له چۆ‌له‌وانیدا، بووه
گه‌نج، تیری ده‌هاوێشت) ۲۱ (له چۆ‌له‌وانی "فاران" نیشته‌جی بوو، دایکه‌که‌ی
ئافره‌تێکی له میسر‌وه‌وه بۆ هێنا).

گومان له‌وه‌دا نییه که ئیسماعیل (سه‌لامی لئ بێت) له شاری مه‌که‌که جی‌گیر
ببوو^(۲).

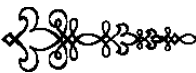
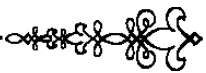
۲- له (سیفری پێنجه‌م) دا هاتوووه:

(خوای پایه‌به‌رز به‌ موسا "سه‌لامی لئ بێت" فه‌رموووه: پێغه‌مبه‌ریکی وه‌ک تۆ له
نه‌وه‌ی براکانیان بۆیان ده‌نێرم، فه‌رمایشتی من به‌سه‌ر زوبانی ئه‌ودا دێت، ئه‌وه‌ی من
فه‌رمانی پێ ئه‌که‌م به‌وان رانه‌گه‌یه‌نی‌ت، ئه‌و که‌سه‌ش که قسه‌ی پێغه‌مبه‌ر قبول
ناکات ئه‌و که‌سه به‌زمانی من قسه‌ ده‌کات و من تۆ‌له‌ی لئ ده‌ستینم).

مه‌به‌ست له نه‌وه‌ی براکانی نه‌وه‌ی ئیسرائیه‌له که نه‌وه‌کانی ئیسماعیلان هه‌روه‌ک
زانراوه، ناشکرێت به‌ که‌سێک لێ‌کبدرێته‌وه که دوا‌ی موسا هاتوووه چونکه موسا
خاوه‌نی شه‌ریعه‌تێکی ته‌واوکاری بووه، که به‌رژوه‌ندی هه‌ردوو دونیای تێدا بووه.

(۱) شرح المقاصد ۱۸۹/۲.

(۲) إظهار الحق ۲/۲۵۰.

بۆیه ده بیټ بلین ئەو کەسه پیغمبەر محمدە (ﷺ) ^(۱).

۳- و ئەووی له ئایهتی (۲۱) له بابی (۳۲) له (سیفری: استثناء) دا هاتوو:

(ئەوان بهی خوایهکی په رستراو هیڕشیان کرده سەر من، تورپهیان کردم به په رستراو پوچهکانیان، منیش هیڕشیان ئەکه مه سەر، به گه ئیکی نهزان تورپهیان دهکه م).

مه بهست له گه لی نهزان: عه ره به، چونکه لهو په ری نه زانی و گومپایی دابوون، هیچ جوړیک له زانستی شه رعی و عه قلی له لای ئەوان دهست نه ده کهوت و ته نها شتیکیان ده زانی ئەویش په رستنی بت و پیکه ر بوو، جوله که کان زۆر قین له دل بوون به رامبەر به عه ره به کان له بهر ئەووی له نه وه گانی هاجه ره بوون که له بنچینه دا که نیزه ک بووه، جا مه بهستی ئایه ته که: ئەو یه که نه ووی نیسپرائیل هیڕشیان کرده سهرم به هو ی په رستنی چهند په رستراویکی پوچ، بۆیه منیش هیڕشیان ده که مه سهر به هه ئبژاردنی ئەوانه ی که پله نزم و نه زانن، خوای گه و ره په یمانه که ی به جی گه یاند، له ناو عه ره به کاندای پیغمبهری (ﷺ) ره وانه کرد، که ئەوانی هیدایهت و رینمایی کرد بۆ سهر ریگه ی راست ^(۲).

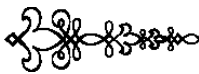
۴- ههروهها ئەووی له (سیفری یه که م) دا هاتوو:

(خوای پایه به رز به ئیراهیمی "سه لامی لی بیټ" فه رموو: خاتوو هاجه ره ی خیزانت کورپکی ده بیټ، له نه ووی ئەو کورپدا یه کیک په ییدا ده بیټ که ده سه ئاتی ده روات و هه مووانی بۆ ملکه چ ده بن) ^(۳).

(۱) شرح المقاصد ۱۸۹/۲.

(۲) إظهار الحق ۲/۲۴۹.

(۳) شرح المقاصد ۱۸۹/۲.

نهو مژدانهی له (نینجیل) دا هاتوون:

۱- له (صحاحی چوارده) دا هاتوو: (من بو ئیوه داوا له باوکم^(۱) دهگم، تا "فارقلیت" یکتان^(۲) پی ببه خشیت، بو ئهوهی ههتا ههتایه له گه ئاندا بیّت، "فارقلیت" رۆحی راستی گومان هه ئه گره).

تهفتازانی^(۳) ئه مهی له یه کیک له وهرگێردراوهکانی عه ره بی دا هی ناوه.

ههروهها (رحمة الله) ئه مهی وهرگرتوو له وهرگێردراوهکانی عه ره بی که له چاپ دراوون له سالی ۱۸۲۱ و ۱۸۲۱ و ۱۸۴۴ له لهندهن، له (بابی چوارده، له انجیلی یوحنا) دا هاتوو: (۱۵، ئه گهر ئیوه منتان خووش ئه وئ ئه و ئامۆژگاریه کانم له گوئ بگرن، ۱۶ منیش داوا دهگم له باوکم "فارقلیط" یکی تر تان پیی ببه خشیت، بو ئهوهی بو ههتا ههتا له گه ئاندا بیّت، ۱۷ که رۆحی راستیه و جیهان توانای قبول کردنی نییه، چونکه نای بینیت و نایناسیت که چی ئیوه دهیناسن له بهر ئهوهی له لای ئیوه نیشته جی و و جیگێر ده بیّت)^(۴).

جا ئه و وتهیهی: (بو ئهوهی ههتا ههتا له گه ئاندا بیّت) ئه وه دهگه یه نیت که پیغه مبه رایه تی گو تایی دیت و شه ریه ته که ی گشتگێر ده بیّت و خه لکی له دوا ی هاتنی ئه و پیو بیستیان به پیغه مبه ریکی تر نابیت، خه لکی فی ر ده کات، هه موو پی داویستیه کانیا ن دا بین بکات، ئه و وتهیه ی عیسا فه رمووی بو یان باس ده کات.

۲- له (صحاحی پازده) دا هاتوو: (سه باره ت به "فارقلیط" ی رۆحی پی رۆز که باوکم ره وانه ی ده کات به ناوی من ئه و شه ره زاتان ده کان، هه موو پی داویستیه کن تان دا بین ده کات، ئه و شتانه بی ری ئیوه دینیته وه که من پیم وتن.

دواتر وتی: من ئه و شته م پی راکه یان دن بهر له وهی رووبدات و ئه و رۆحی

(۱) مه به سته ئه وه یه که عیسا ده ئیت من داوا له خوا ی باوکم دهگم. په نا به خوا. (وه رگێر).

(۲) فارقلیت: مه به ست لیی مژده پیدراو و سوپسکراوه، ئه ویش پیغه مبه ر موحه ممه ده. (وه رگێر).

(۳) شرح المقاصد ۱۸۹/۲-۱۹۰.

(۴) اظهار الحق ۲/۲۷۸.

پیرۆزه بیټ، ئەمەش بۆ ئەوهو بوو برۆای پێ بیین).

بهناوی من: واته به پیغه مبه رایه تی، ههروهها واتای (الفارقلیط): ناشکراکهری
شاروهکان^(۱).

بههه مان شیوه (رحمة الله) ئەمە ی له وهگرێدراره ناوبراوه که هیناوه، بابی ۱۵ و
۱۶ (۲۶) جا که فارقلیط هات که من بۆ ئیوه ی رهوانه ئەگه م، ئەو فارقلیطه له لایه ن
خوای باوکه وه دیټ که رۆحی راستیه، که ناوبرا و شایه تی بۆ من ئەدات، ۲۷ ئیوه ش
شایه تی ئەده ن، چونکه ئیوه هه ر له سه ره تاوه له گه لم دابوون).

ئەمە ئەوه ده گه یه نیټ که پیغه مبه ر محمد صلواته
عليه وسلم شایه تی ده دات له سه ر
راستگۆیی و مرۆف بوونی عیسا (سهلامی لی بیټ) و ئەوه ش ده سه لی نیټ که عیسا
(سهلامی لی بیټ) بانگه شه ی خوایه تی نه کردوه که خراپترین جوۆری نه زانی و
گومراییه، ههروهها دایکی عیسا له تۆمه تی زینا به دوور ده گریت و پاکایه تی ئەو
پاکیزیه ده سه لی نیټ، ئەمە له قورئاندا به و په ری رۆشنی باسی لئوه کراوه^(۲).

۳- ههروهها له (صحاحی شازده) دا هاتوه: (به راستی و به دلتیاییه وه پیتان
ئەلیم: رۆشنتی من له لای ئیوه خوۆی له خویدا هه والیکه بۆ ئیوه، چونکه ئەگه ر
ئیوه به جی نه هیلم و نه رۆم بۆ لای باوکم، ئەوا "فارقلیط" تان بۆ ناهیت، به لام
ئەگه ر من له لاتان برۆم ئەوا بۆ لاتان دهنیرم، جا ئەگه ر "فارقلیط" هات ئەوا سوود
ده گه یه نیټ به دانیشتوانی جیهان و دینداریان له ناودا بلاو ئەکاته وه وه سه رکۆنه یان
دهکات و هه لۆیسته یان پیدهکات له سه ر هه له و چاکه).

پاشان وتی: (ئەگه ر "فارقلیط" رۆحی راستی و دلتیاییتان بۆ هات، ئەوا رینمای
و فیرتان دهکات و مشورتان بۆ ئەخوات، هه موو جوۆرهکانی چاکه و راستی بیری ئیوه

(۱) شرح المقاصد ۱۹۰/۲.

(۲) إظهار الحق ۲۸۳/۲.

دەخاتەو، چونکە ئەو لەخۆیەو قسەیهک ناکات گە خۆی دایهینابیت^(۱).

جا (رحمة الله الهندي) بەهەمان شیو بەسی ئەو مژدەیهی کردوو بەپشت بەستن بە وەرگێردراو عەرەبیە نوبراوکان - کەمیک پێش ئیستا خرانەرپوو - لە دوایین بابی یوحنا (باب شازدە): (۷ من پیتان دەئیم: بۆ ئیو چاک و خیرتره گە من برپۆم، چونکە ئەگەر من نەرپۆم ئەوا "فارقلیط" نایەت بۆ ئیو، من گە هەر رۆیشتەم ئەوا بۆتان رەوانە دەگەم، ۸ ئینجا گە هات ئەوا سەرکۆنەنی دانیشتووای جیهان ئەکات لەسەر هەلەو چاکە و حوکمیان، ۹ سەرکۆنەیان دەکات لەسەر هەلە، لەبەر ئەوەی باوەریان بەمن نەهیناوە، ۱۰ و سەرکۆنەیان دەکات لەسەر چاکە لەبەر ئەوەی من دەگەرپیمەووە لای باوکم و ئیو دواي ئەمە من نابین، ۱۱ هەرودها سەرکۆنەشیان دەکات لەسەر حوکم و هەموو بەشەکان و سەرکردەکانی ئەم جیهانە ملکەچ دەکات، ۱۲ من قسەیهکی زۆرم هەیه بۆ ئیو تا پیتان بلیم، بەلام ئیو ئیستا توانای هەلگرتنی بەرپرسیاریتی ئەو قسانەتان نییە، ۱۳ ئەگەر "فارقلیت" رۆحی راستی هات ئەوا هەر ئەو هەموو رۆوگانی راستیان فیر ئەکات، چونکە لە خۆیەو قسە ناکات، بەلکو بەو شتانە قسە دەکات گە دەبیستیت، هەوائیش دەدات بەوەی چی پێش دیت، ۱۴ ئەو رۆحی راستیە ریزدارو شکۆدارم دەکات، چونکە مافی من دەسەنیتەووە پیتان رادەگەیهنیت، ۱۵ هەر شتیکی هی باوک بیت هی منیشە، بۆیە لەبەر ئەمە وتم: ئەوەی بەشی منە "فارقلیت" رۆحی راستی وەریدەگریت و پیتان رادەگەیهنیت^(۲).

هەرودها شیخ (رحمة الهندی) هیناویەتی^(۳):

لە راستیدا "فارقلیط" لەلای نەصرانیەکان بریتیه لە: (بایەدارو یارمەتیدەر و

(۱) شرح المقاصد ۱۹۰/۲.

(۲) إظهار الحق ۲۷۹/۲.

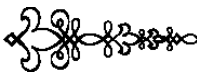
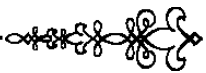
(۳) إظهار الحق ۲۷۹/۲ و لاپەرەکانی دواتری.

بری‌کارو تکاکار: المعري و المعن و الوكيل و الشافع)، گشت نه‌و واتایانه جه‌خت ده‌گه‌نوه له‌سهر راستیتی پیغه‌مبه‌رایه‌تی محمد (صلوات الله علیه). چا‌وگی بیژ‌وه دهر‌برینه‌که به‌یونانی (بیر‌کل‌طوس)ه^(۱) که مانایه‌کی نریک د‌هدات له‌مانای: محمد و أحمد. عی‌ساش (سه‌لامی لی بی‌ت) به‌ (عی‌رانی) د‌هدوا نه‌وه‌ک به‌ (یونانی)، دهر‌برینه‌که‌ی عی‌سا (سه‌لامی لی بی‌ت) که وشه‌ی پیغه‌مبه‌ره له‌ د‌وای خو‌ی نه‌ما‌وه، به‌لام‌ تن‌ها دهر‌برینه‌ یونانی‌ه‌که (بیر‌کل‌طوس) ما‌وه که له‌ وهر‌گی‌ر‌د‌ار‌وه‌که‌ی (یو‌حنا) دا‌ه‌یه که له‌ (عی‌ری) بو‌ سهر (یونانی) وهر‌گی‌ر‌د‌ار‌وه، کاتیکیش (ئینجیلی یو‌حنا) له‌ یونانی‌ه‌وه بو‌ سهر زمانی عه‌ره‌بی وهر‌گی‌ر‌دا نه‌وا بو‌وه (فار‌قلی‌ط). جا عی‌سا (سه‌لامی لی بی‌ت) مژ‌ده‌ی د‌هدا به‌هاتنی "فار‌قلی‌ت" ر‌و‌چی راستی له‌د‌وای خو‌ی، نه‌مه‌ی خو‌اره‌وه نه‌مه دو‌ویات ده‌گات‌ه‌وه:

أ- هه‌ندی له‌ نه‌صرانی‌ه‌کان له‌ سه‌ده‌گانی سه‌ره‌تادا، هه‌ر یه‌گه‌یان بانگه‌شه‌ی نه‌وه‌یان کرد‌وه که نه‌و "فار‌قلی‌ت" ر‌و‌چی راستیه، نه‌و نه‌و که‌سه‌یه په‌یمانی هاتنی درا‌وه له‌لایه‌ن عی‌سا (سه‌لامی لی بی‌ت)، هه‌روه‌ک (ولیم می‌ور) نه‌مه‌ی باس کرد‌وه.

هه‌ر له‌به‌ر نه‌مه‌ خا‌وه‌نی کتیبی (لُ‌ب الت‌وار‌یخ) وتویه‌تی: (جوله‌که و مه‌سیحیه‌کانی ها‌و‌چه‌رخ‌ی محمد (صلوات الله علیه). چا‌وه‌ر‌پی نه‌و پیغه‌مبه‌ره‌یان نه‌کرد که په‌یمانی هاتنی له‌بار‌ه‌وه دراب‌وو، نه‌م پله‌ویایه و سو‌وده مه‌زنه به‌خ‌شرا به‌ محمد

(۱) شیخ (عبدالوهاب النجار) خا‌وه‌نی کتیبی (قصص الأنبياء) له‌ ر‌وژ‌ه‌ل‌ت‌ناسی ئیتالی (کارلو نلینو) پرس‌ی دهر‌باره‌ی وشه‌ی (بیر‌کل‌طوس) که له‌ ئینجیلدا هات‌وه، ر‌وژ‌ه‌ل‌ت‌ناسی ناوبر‌او وه‌لامی دایه‌وه: که له‌ راستیدا هه‌شه‌گان ده‌ل‌ین نه‌و وشه‌یه به‌ واتای (سه‌ر‌بل‌ند‌که‌ر: مع‌زی) دی‌ت. عبدالوهاب پی‌ی وت: من پرسیار له‌ د.کارلو نلینو که خا‌وه‌نی د‌کت‌ورایه له‌ نادابی زمانی کو‌نی یونانی ده‌که‌م پرسیار له‌ هه‌شه‌یه‌ک نا‌که‌م، وتی: واتا‌که‌ی بریتیه له‌وه‌ی که ز‌ور سو‌پاسی نه‌کرئ، عبدالوهاب لی‌ی پرس‌ی: نایا نه‌مه کو‌که له‌گه‌ل کرداری به‌چاک‌تر‌دانان (تفضیل) که له‌ وشه‌ی سو‌پاس (حمد) ه‌وه دانه‌تاش‌ری؟ وتی: به‌ئ. / الر‌سول - سعید حوی ۲/۲۸۷.

(عائمه صلوات الله علیهم) ، چونکه رای گه یاند که نهو پیغه مبهره چاوه پروان کراوه که یه).

کاتیك نامه ی پیغه مبهر (عائمه صلوات الله علیهم) گه یشته دهستی نه جاشی (که نه صرپانی بوو) وتی: (خوای گه ووره نه که م به شایه تیدر نه وه نهو پیغه مبهره یه که نه هلی کتاب چاوه پروانیان نه کرد) جا نه جاشی له وه لأمدا بو ی نووسی: (شایه تی نه دهم که تو پیغه مبهری خوای راستگو و سه لینه ری راستگو یی نه وان ی پیش خو تی، من په یمان و به یعه تم به تو و کوره مامه که ت دده م- واته: جعفری کوری أبو طالب -، له سه ر دهستی نهو "واته جعفری کوری أبو طالب"^(۱) "ملکه چی خوای جیهان بووم و مو سلمان بووم).

به هه مان جو ر له نامه که ی (مقوقس) پاشای (قبط) هکاندا نه مه به پروونی هاتبوو، کاتیك وه لأمی نامه که ی پیغه مبهری (عائمه صلوات الله علیهم) دایه وه که بو ی ره وان هکرا بوو. هه روه ها به هه مان شیوه نهو وته ی (جارود) ی کوری (علاء) - که یه کیك له زاناکانی نه صرپانیه کان بوو - کاتیك له گه ل هؤزه که ی چوو ه لای پیغه مبهری خوا^(۲) (عائمه صلوات الله علیهم) .

هیرقل گه وری رۆم (ههروهک له فه رمووده ی بوخاریدا هاتوو: باب بدء الوحي) چاوه رپی دهرکه وتنی پیغه مبهری ده کرد، به هه مان شیوه زانا نه صرپانیه کان چاوه رپی دهرکه وتنی پیغه مبهریان نه کرد، ههروهک نه مه به پروونی له سه رگوزه شته ی سه لمانی فارسیدا (خوا لی رازی بی ت) هاتوو.

جا نه جاشی و مقوقس و جارود و هیرقل له زانایانی نه صرپانیه کانن و جه ختیشیان کرده وه له سه ر نه وه ی که نه صرپانیه کان چاوه رپی دهرکه وتنی پیغه مبهر ده که ن، چونکه وه سفی له کتیبه گانی نه واندا وهک ئینجیل و کتیبه گانی تر باسی

(۱) لی ره دا رانا وه که م بو (جعفری کوره مامی پیغه مبهر (عائمه صلوات الله علیهم)) گه رانده وه، چونکه نهو له وه کاتدا له له ولاتی حه به شه دا بوو. ناوی (جعفر - رهزای خوای لی بی ت -) خوم زیاد مکرد بو زیاتر روون بوونه وه ی ده که ه. (وه رگی پ).

(۲) اظهار الحق ۲/۲۷۹-۲۸۱.

لیوهکراوه.

گشت نهوانه‌ی ناومان بردن هیچ کامیان نهترساون له پیغه‌مبه‌ری خوا (صلوات علیہ وسلم)، چونکه نهوان خاوه‌نی دهولت و له‌شکری به‌هیز بوون، پیغه‌مبه‌ریش (صلوات علیہ وسلم) له سهره‌تای بانگه‌وازدابوو و خو‌ی و هاوه‌لانی ده‌چه‌وسینرانه‌وه‌و ده‌ترسان له‌وه‌ی خه‌لکی زه‌فه‌ریان پی‌بهن.

ب- ئەم وته‌یه‌ی عیسا : (ئه‌گه‌ر من نه‌رۆم نه‌وا "فارقلیت" رۆ‌حی راستی نایه‌ت بو‌تان) ئەمه‌ ئاماژه‌و به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ هاتنی پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) به‌نده‌ به‌ رۆ‌شتنی عیسا (سه‌لامی لی بی‌ت).

پ- ئەو وته‌یه‌ی له‌ ئینجیلدا هاتوه‌ که‌: (سه‌رگۆنه‌ی دانیشه‌تووانی حیهان ده‌کات) ئەمه‌ وه‌ک ده‌قیکی رۆ‌شن وایه‌ که‌ ئاماژه‌ نه‌کات بو‌ پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم)، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) سه‌رگۆنه‌ و سه‌رزه‌نشتی حیهانی کرد، به‌تایبه‌ت سه‌رگۆنه‌ی جوله‌که‌کانی کرد له‌سه‌ر نه‌وه‌ی باوه‌ریان به‌ عیسا (ره‌زای خوی لی بی‌ت) نه‌هیناوه‌، (سه‌رگۆنه‌یان ده‌کات له‌سه‌ر هه‌له‌که‌، نه‌و هه‌له‌یه‌ش نه‌وه‌یه‌ که‌ باوه‌ریان نه‌هیناوه‌ به‌ عیسا).

ت- پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) له‌ خو‌یه‌وه‌ قسه‌ی نه‌ده‌کردو هه‌له‌ده‌به‌ست، به‌لکو قسه‌ و هه‌واله‌کانی پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) سه‌روش (وحی) بوون.

ج- هه‌روه‌ک پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) ریزو حورمه‌تیکی زۆری گرتوه‌ له‌ عیسا (سه‌لامی لی بی‌ت)، ته‌نانه‌ت ئەمه‌ شتیکی چه‌سه‌پاوه‌ به‌ ده‌قی قورئانی پیروز به‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) ریزو حورمه‌تیکی زۆری بو‌ عیسا (سه‌لامی لی بی‌ت) داناوه‌ به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت و بو‌ پیغه‌مبه‌ران (سه‌لامیان لی بی‌ت) به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، ئەمه‌ شتیکی ئاشکراو زانراوه‌.

مژده‌کانی کتیبه‌ ئاسمانیه‌کان سه‌باره‌ت به‌ ده‌رکه‌وتنی پیغه‌مبه‌ر (صلوات علیہ وسلم) گه‌له‌ک زۆرن.

ته‌فتازنی:

له "تلخیص المحصل" دا وتویه‌تی: نمونه‌ی ئەم دەق و بەلگانه زۆر زۆرن له کتیبه‌کانی پێغه‌مبهرانی پێشودا، ئەو نووسه‌رانه‌ی توێژینه‌وه‌و هه‌لوسته ده‌که‌ن له سه‌ر کتیبه‌کانیان ئەوا ئەمانه ده‌خه‌نه‌روو. هه‌چ دژایه‌ک ناتوانی‌ت ئەم جووره به‌لگه‌و ده‌قانه پشتگوێ ب‌خات یاخود ب‌لایت ناماژهبه بو پاشایه‌ک یاخود پێغه‌مبهریکی تر، ته‌نانه‌ت ناشتوانی‌ت ب‌یشاری‌ته‌وه.

هه‌روه‌ها "أبو حسين البصري" له‌کتی‌بی "غرر الأدلة" دا به‌لگه‌ی وای کۆکردۆته‌وه له ده‌قه‌کانی "تورات" دا له‌سه‌ر راستی‌تی پێغه‌مبهرایه‌تی محمد صلوات الله عليه وسلم ^(١).

ئینجیلی (برنابا):

سه‌باره‌ت به ئینجیلی (برنابا)، ئەوا ناوبراو مژده‌دات به محمد صلوات الله عليه وسلم، هه‌روه‌ک (د. خلیل سعاده) که وه‌ریگێراوته سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی ئەمه ده‌لیت: (ئهو پێغه‌مبهره‌ی چاوه‌ران کراوه "یوسع" نییه به‌لکو "محمد" ه، بێژوه‌و ده‌ربڕینی "محمد" ی به پاشکاو‌ی هیناوه‌و چه‌ن‌دین جار دووپاتی‌شی کردۆته‌وه له‌و به‌شانه‌ی که پاشگری خراوته سه‌ر، ده‌ری‌شی بریوه که محمد پێغه‌مبهری خوایه، کاتی‌کی‌ش ئاده‌م له به‌هه‌شت ده‌رکرا له‌سه‌ر ده‌رگا‌که‌ی بینی که چه‌ند دێرێک نووسراوه به‌ نوور: لا اله الا الله محمد رسول الله) ^(٢).

هه‌روه‌ها له هه‌ر دوو به‌شی چل و سێهه‌م و چل و چواره‌مدا وته‌ی زۆر هه‌ن له‌سه‌ر مژده‌دان به هاتنی پێغه‌مبهر صلوات الله عليه وسلم، چونکه قوتابیه‌کانی عیسا (سه‌لامی لی بیت) داوایان لێ‌کرد که به‌پاشکاو‌ی ناوی ئەو پێغه‌مبهره‌یان پێ‌ب‌لایت، بۆیه ئەوه‌یش به‌پاشکاو‌ی باسی ئەو شتانه‌ی کرد که حه‌قیقه‌تی محمد و پله‌وپایه‌که‌ی ده‌رده‌خات. ئەگه‌رچی زۆربه‌ی نه‌ه‌صرانیه‌کان ئەم ئینجیله‌یان ر‌ه‌ت کرده‌وه به‌بێ پاساو، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا به‌لگه‌کان گه‌واهی‌ده‌رن و راستی‌تی ئەم ئینجیله‌ په‌سه‌ند ئەکه‌ن

(١) شرح المقاصد ١٩٠/٢.

(٢) مقدمة خليل سعادة لانجيل برنابا ص: م.

هه‌روهك ئەمه روون ده‌كه‌ینه‌وه.

برنابا له قه‌شه‌گانی نه‌صرانیه‌كانه، نامه هه‌لگری‌كه له نامه هه‌لگری‌كانیان، هه‌روه‌ها به كۆ‌دهنگی نه‌صرانیه‌ت ناوبراو بنچینه‌یه‌كه له بنچینه‌گانی بانگه‌شه‌ی مه‌سیحیه‌تی سه‌ره‌تا، ئینجیلی برنابا دۆزرایه‌وه به‌ناوی برنابا، ئەمه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی (برنابا) یه‌كێك بووه له هه‌و‌ده‌م و هه‌و‌پێ‌كانی عیسا له خۆشی و ناخۆشیدا. كه‌چی ئینجیله‌گانی تر به‌هی حه‌وارییه‌كان دانانرێن، به‌لگو له ده‌ست نووس و دانانی ئه‌و نامه‌گه‌یه‌نه‌ر و په‌یام‌به‌رانه‌یه كه له دوا‌ی عیسا له جی‌گه‌ی حه‌وارییه‌كان مه‌سیحیه‌ت راده‌گه‌یه‌نن^(۱).

جا ئینجیلی برنابا چه‌ند خال و شتی‌کی جه‌وه‌ه‌ری و پرپایه‌خ ده‌سه‌لینیت و دانی پێ‌دا ده‌نی‌ت كه به‌مه‌ش جیا ده‌گری‌ته‌وه له چوار ئینجیله به‌ناوبانگه‌گانی تر، ئەم خالێ جه‌وه‌ه‌ریانه‌ش بریتین له:

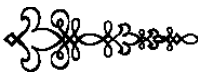
أ- ئەم وته‌یه‌ی عیسا كه تیا‌یدا هاتوو: یوسع (واته: عیسا‌یه^(۲)) نكو‌ئێ‌ی كردوو‌ه و ر‌ه‌تی كردۆ‌ته‌وه كه ئه‌و خوا و كور‌ی خواش بێ‌ت، ئەم نكو‌ئێ‌یه‌شی كردوو‌ه به‌به‌رچاو و به‌بیستنی شه‌ش سه‌د هه‌زار سه‌ربازو دانیش‌توانی جو‌له‌كه به‌ ئاف‌ره‌ت و پیاو منداله‌وه (واته، له ئینجیلی به‌رنابادا ئه‌وه هاتوو‌ه كه عیسا نكو‌ئێ‌ی كردوو‌ه له بیروبا‌وه‌ری سی‌كو‌چ‌كه‌یی "تثلیث").

ب- ئەو كور‌ه‌ی كه ئی‌بر‌اهیم سور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی بیکاته قور‌بانی بو‌ خوا، بریتیه له ئیسماعیل نه‌وه‌ك ئیسحاق، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له راستیدا کاتی سه‌ر برپینه‌كه هی ئیسماعیل بوو.

پ- ئەو پێ‌غه‌مبه‌ره‌ی چاوهر‌ان کراوه (یوسع) نییه به‌لگو (محمده، ناوی محم‌دی هیناوه به‌ ده‌ر‌برینی راش‌کاو و چه‌ندین جار دو‌وپاتی کردۆ‌ته‌وه ... (که‌می‌ک پێ‌ش‌تر ئەم ده‌قه‌مان خسته‌روو).

(۱) محاضرات فی النصرانیة - الشیخ محمد أبی زهرة ۵۷.

(۲) وه‌ر‌گێ‌ر.

ت- عیسا (سهلامی لى بیت) له خاچ نه دراوه به لكو بهرز كراوه ته وه بو ئاسمان، نه وه ی كه له خاچ دراوه (یهوذا) ی ناپاك بووه، كه لیان تیكچوووه هینراوته سه ر شیوه ی عیسا، ئەم دەقە كۆكە له گەڵ دەقی قورئان: ﴿وَمَا قَالُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن سُبِّهَ لَهُمْ﴾^(۱) النساء: ۱۵۷. واته: (نهكوشتوو یانه و نه لهقه ناروه خاچیان داوه، به لكو لیان تیكچوووه "كهسیكى تریان كوشتوووه له بری نهو").

میژووی ئینجیلی (برنابا) :

پاپا (جیلاسیوس) - به یه ی پاپایه تی له سالی ۴۹۲ز وهرگرت - واته پيش له دایك بوونی پیغه مبه ر محمد (ﷺ) فه رمانیكى دهرگرد به وه ی خویندنه وه ی چه ند كتیبیكى قه دهغه كرد، یه كیك لهو كتیبانه ناوی (ئینجیلی برنابا) بوو^(۲).

دوو دانه لهو ئینجیله دۆزرانه وه، یه كیكیان به زمانى ئیتالی و ئه ویتریان به زمانى ئیسپانى بوو.

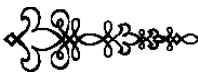
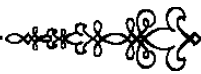
دانه ئیسپانیه كه: (د. هلم) وهریگرت له شارۆچكه ی (هدلی) سه ربه ر (همبشیر)، پاشان رۆژه ئاتناس (سایل) ده ستی خست، دواى (سایل) ئه وا (د. منكهوس) ئه ندامى كۆلیزی ئوكسفۆردى پاشایه تی وهریگرت و وهریگرتا بو سه ر زمانى ئینگلیزی، پاشان دانه ئه صله كه هاوړی له گه ل وهرگرت دراوه كه له سالی ۱۷۸۴ دا ده ستی (د. هویت)، له دواى شوینه واره گانی ئەم ئینجیله وون بوو و نه ما.

ههروه ها دانه ئیتالیه كه:

یه كه م كه س كه دۆزیه وه (كریم) ی راوئێژكارى پاشای بروسیا بوو، كه ئه و كات له شارى (أمستردام) دانه نیشت، جا سالی ۱۷۰۹ له كتیبخانه ی یه كیك له كه سه

(۱) مقدمة الدكتور خليل سعادة ص : م. و محاضرات في النصرانية ۶۲-۶۴.

(۲) مقدمة الدكتور خليل سعادة لانجيل برنابا ص : ل. و مقدمة محمد رشيد رضا لانجيل برنابا

به‌ناوبانگ و ناوداره‌کانی شاری ناوبراو (کریمر طولند) ئەو دانەهێهێ به قەرز وەرگرت، دواى چوار سال به ديارى پيشکەشى (برنس ايوجين سافوى) کرد، پاشان ئەو دانەهێهێ ناوبراو له سالى ۱۷۳۸ له‌گەڵ سەرجه‌م کتیبه‌کانی (برنس) گوێزرانه‌وه بۆ کتیبخانه‌ی کۆشکی پادشایه‌تی له‌ فیه‌ننا، تا ئیستاش هەر له‌وێه.

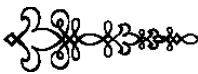
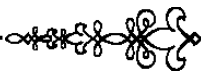
(سایل) باسی ئەوه ده‌کات له‌ دانە ئیسپانییه ونبوه‌گه‌دا نووسراوه: که پیت به‌پیت وەرگێر‌دراوه له‌ ئیتالیه‌وه بۆ ئیسپانی، هه‌روه‌ها پيشکيه‌کيشی بۆ نووسراوه له‌سه‌ر ئەوه‌ی که راهبه‌که‌هه‌ چۆن دانە ئیتالیه‌که‌ی دۆزیوه‌ته‌وه، به‌سه‌رهاته‌که‌شى به‌م شیوه‌یه:

راهیبی لاتینی (فرامینو) چه‌ند نامه‌یه‌کی (ئیرینایوس)ی دۆزیوه، له‌ناو ئەم نامانه‌دا چه‌ند نامه‌یه‌که‌ هه‌بوون که توانجیان له‌ قه‌شه (بولسی په‌یامبه‌ر) ده‌دا، جا (ئیرینایوس) ئەم توانج لی‌دانه‌ی ئەگه‌ر‌اندوه‌وه بۆ ئینجیلی قه‌شه (برنابا)، به‌م هۆیه راهیب (فرامینو) وی‌ل بوو به‌گه‌ر‌ان به‌دواى دۆزینه‌وه‌ی ئینجیلی (برنابا)، جا وا رپکه‌وت که ببێته‌ که‌سه‌یکى نزیك له‌ (سکتسی پاپای پینجه‌م). رۆژیک به‌یه‌گه‌وه‌هه‌ چوونه‌ ناو کتیبخانه‌ی پاپا، جا پاپا خه‌ویکی سوکی به‌سه‌رداهات، به‌مه‌ش (فرامینو) پێی خۆشبوو کاته‌که‌ به‌ خویندنه‌وه‌ به‌سه‌ر ببات تا ئەو کاته‌ی پاپا وشیار ئەبێته‌وه‌ له‌ خه‌و، یه‌که‌م کتیب که‌ ده‌ستی له‌ سه‌ردا (ئینجیلی برنابا) بوو، به‌مه‌ش زۆر دل خۆش بوو، ئینجیلی ناوبراوی له‌بن یه‌کیک له‌ باله‌کانی شارده‌وه‌هه‌ چاوه‌رپێ کرد تا پاشا له‌ خه‌وه‌که‌ی هه‌لسا، جا که‌ خه‌به‌ری بووه‌وه‌ ئەوا (فرامینو) داواى رپکه‌ پیدانی لى‌ کرد و رۆیشت، زۆر به‌جوانی ئینجیله‌که‌ی خویندوه‌ به‌ عیشقیکی زۆر زۆر، دواى ئەمه‌هه‌ موسلمان بوو به‌هۆی کاریگه‌ری ئەو ئینجیله‌^(۱).

ئەو شتانه‌ی دروستی و راستی ئینجیلی برنابا ده‌سه‌لێن سهرباری ئەوه‌ی که هه‌ندى له‌ زاناکانی ئەه‌روپا نکۆلى لى‌ ده‌که‌ن، ئەمانه‌ن:

أ- دانە ئینجیله‌که‌ی برنابا له‌ که‌ش و هه‌وايه‌کی پوختی مه‌سیحی دۆزرايه‌وه‌،

(۱) مقدمة الدكتور خليل لانجيل برنابا ص: د، ه.

تهنانهت له كۆگای سه رۆكۆكى ترسناكى ئایینی (پاپا) دۆزراوتهوه كه راهیبه كه ناشكرای كرد، دواتر گوازراوتهوه بو راپوێژكارێكى مه سیحی له راپوێژكارهكانی پاشادی بروسیا، دواتر بو كۆشكى پادشایهتی له فیهننا، كه دهستی هیچ موسلمانێكى پینهگهشتووه.

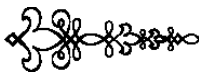
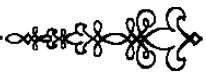
ب- نه له رابردوو نه له ئیستادا، زانایانی موسلمان نهیانخویندۆتهوه، چونكه میزگهردهكان له نیوان زانایانی موسلمان و نهصرانیهكان، له رۆژههلات و ئەندهلوس، له ههموو سهردهمێكدا ههر ههبووه، ئەمەش بهسه كه (ابن حزم) و (ابن تیمیه)ی دانیشتوانی رۆژههلات و نیشتهجیی شام كه لهوبارهوه نووسیویانه له بهرپهرجی نهصرانیهكان كه چهنیدین كتیپ و لیكۆلینهوه لهخۆ دهگریت.

هیچ یهكێك لهو زانایانهمان نهبینی باسی ئینجیلی برنابا بکهن، سهرباری ئەوهی كه بهلگه ی سهركوت كه ری نهصرانیهكانی تیدایه، ههروهك (د. مرجلیوپ) لیبی كۆلیوهتهوه، بهوهی له لیكۆلینهوهكهیدا ئەوهی سهلماندوووه كه كتیبهكانی موسلمانان باسی ئەو ئینجیلهیان نهکردوووه.⁽¹⁾

پ- زۆربهی ئەو دهروازانهی كه ئینجیلی برنابای لی پیکهاتوووه، شتیك نهبووه لهلای موسلمانان ناسراو بیئت، شیوازهكانی ئینجیلی ناوبراو زۆر دوورن له شیوازهكانی گشتی موسلمانان و عهربهكان بهتایبهتی - ههروهك ههندی له قهشهكان ئەمهیان له گوڤاری ئایینی روون کردهوه - بۆیه ناکرێ بوتریت ئینجیلی ناوبراو دهستکردی موسلمانانه، ههروهك ههندی ئەو بانگهشهیهیان کرد.

موسلمان كه ناوی خوای گهوره دههینیت، ئەوا راستهوخۆ ستایشی دهكات، ئەگه ر ناوی پیغه مبه رانی هینا صلاواتیان له سه ر لی ئەدات، تهنها بهو ناوانه ناو له فریشتهكان ئەنیت كه قورئانی پیرۆز یاخود سوننهتی بهرپز هیناویهتی، بۆیه موسلمان له جیاتی (میکایل) نالیت (میخایل)، تهنانهت ناوی "ئیسرافیل" له بیر ناکات و ناویشی نانیت (أوریل)، نالیت (الله سبحان) چونكه ههموو موسلمانێك وشه ی

(1) مقدمة محمد رشيد رضا ص : ت ومحاضرات في النصرانية ٦١.

(سبحان الله)ی لەبەرە، چونکە لە زیکرەکانی نایینە. تەنانهت ئەگەر ئینجیلی ناوبراو لە دەستکردی موسلمانان بواپە ئەوا هەرگیز بەشەکانی ناوی (سور)یان لێ نەدەنرا، چونکە موسلمان چ عەرپ چ غەیری عەرەب، وشە (سورة) بۆ غەیری سورەتەکانی قورئانی پیرۆز بەکار ناهێنیت^(۱).

ت- بەلگەی زۆر بەهێزی تێدان و پێبازی روون و بیرکردنەوهیەکی بەرزى تێدا گەلە بوو، لایەنە شاراوەکانی ژيانى پێغەمبەر عيسای (سەلامى خواى لى بيت) روون کردۆتەوه، هەرودها ویكچونیکى زۆر ههیه له نیوان هەندى له پارچه نووسینهکانى ئەم ئینجیله و ئینجیلهکانى تر^(۲).

ج- ئەگەر خزانەپال و ڕەجەلەکی ئەم ئینجیله راست و دروست نەبواپە ئەوا ڕاهیب (فرامرینو) کە دۆزیهوه قەناعەتى بۆ دروست نەدەبوو، بەم هۆیهوه موسلمان بوونی خۆی ڕابگەینیت.

نۆمۆنەى ئەو موژدانەى كە ڕاشكاوانە ناماژە دەدەن بەناوى محمد ﷺ :

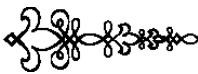
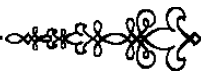
ئەوهى هەندى له ليكۆلەران نۆكۆليان ليكردوو، ئەوهيه كە ئینجیلی (برنابا) بە ڕاشكاوانە ناوى پێغەمبەر (محمد ﷺ) ی هیناوه، بۆیه هەندى لەو ليكۆلەرانە وتیان: ناییت ئەم كتیبانە پێش دەرکەوتنى ئیسلام هەبووبن. لەبەر ئەوهى وا باو بووه كە مژده دەدرا ئەوا بەشیوهى ئاماژەو نیشانه و نازناو دەبوو.

بەلām لە راستیدا وانیه، چونکە دەرکریت مژده بە نیشانهو ئاماژە و نازناو بیت هەرودەك لایەنیگمان لەو بارهوه خستەروو کە وەرمان گرتبوو لە کتیبەکانی (زبور) و (تورات) و (انجیل).

هەرودها دەرکریت کە مژدهکە ڕاشكاو بیت، هەرودەك لە ئینجیلی (برنابا) و لە دانەى لەبەرگىراوى ئینجیل بە پینووسى (حمیرى) دا هاتوو، شیخ (محمد بیرم) لە

(۱) مقدمة السيد محمد رشيد رضا لانجيل برنابا ص : ش ، ت.

(۲) الرسول - سعيد حوى ۲/ ۲۸۰.

که سیکی ئینگیزی گه رۆکه وه وهریگرتوو، که له کتیبخانە ی پاپاوه (بابوویه) دا له (فاتیکان) دانهیهکی له ئینجیلی نووسراو پیش هاتنی پیغه مبهەر (ﷺ) به پینووسی (حمیری) بینوییهتی، که عیسا (سهلامی لئ بیّت) فهرموویهتی: ﴿ وَمَبَشِّرْهُ بِأَنَّ مِنْ بَعْدِ أُمَّةٍ أُمَّةٌ ﴾ الصّف: ۶. واته: (ههروهها مژدهددریشم به پیغه مبههریک که دواى من دیت و ناوی ئەحمده). ئەمەش پیت به پیت کۆکه له گه ل دهقی قورئانی پیروژ.

به لأم له هیج موسلمانیکه وه نه هاتوو که شتیکی لهو شیوهیهی بینیبیت لهو ئینجیلانەدا به وهی مژدهی راشکاوانه ی تیدا هاتیبیت، به مەش ئەوه به دەر دهکه ویت که له کتیبخانە ی (فاتیکان) دا پاشماوهی ئەو ئینجیل و کتیبانه ماون که قه دهغه کرابوون له سه دهکانی سه رهتا، چونکه ئەگەر ئەو ئینجیلانە دهریکه وتنايه ئەوا هه موو ئەو گومانانە ئه ره وینه وه که له دهوری ئینجیلی (برنابا) و ئینجیلهکانی تر دا ههیه (۱).

ههروهها زۆر مژدهی تر هه ن له (زبور) و (تورات) و (انجیل) که باس له دهرکه وتن و هاتنی پیغه مبههریک دهکات دواى عیسا (سهلامی خواى لئ بیّت) ئەویش محمده (ﷺ)، ئیستاش نایانخه ی نه روو له بهر درێژبوونه وه ی بابه ته که.

ئەو که سه شه ديه ویت زیاتر به دوا داچوون بکات ئەوا حه واهه ی ده که یین بو کتیبی به هیز (اظهار الحق) دانراوی (رحمة الله بن خليل الرحمن الهندي) که لهو کتیبه دا باسی مشتومپی نه صرانیه کان کراوه له باره ی پینج بابته، که خولگه ی مشتومپ له نیوان موسلمانان و نه صرانیه کان، بریتین له مانه:

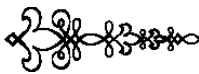
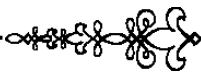
۱- سه لماندنی ئەوه ی که تورات و ئینجیل دهستکاری کراون.

۲- هه لۆه شانده وه (النسخ).

۳- پوچه لی بیروباوه ری سیکوچکه یی (تثلث).

۴- قورئانی پیروژ فه رمایشتی خوايه، به شیوه ی موته واترو گومان هه ئنه گر

(۱) مقدمة محمد رشيد رضا لانجيل برنابا ص: ت.

پیمان گه‌یشتوو.

۵- پیغمبه‌رایه‌تی محمد (ﷺ) و سه‌ماندنی نه‌وی که دوایین و کوتا

پیغمبه‌ره.

له کاتی خویندنه‌وی کتیبی ناوبراودا دهرده‌که‌ویت، که دانهر گشت ده‌قه‌کانی تورات و ئینجیل (عهد القدیم و الجدید) ی له‌به‌رده‌ست بووو زانیاری له‌سه‌ر هه‌بووو به‌شیوه‌یه‌کی توکمه‌و پیک و پیک تووژینه‌وی له‌سه‌ر هه‌ر دووکیان کردوو به‌لیکدانه‌وو روونکردنه‌گانیا‌نه‌وو، نه‌مه‌ش وای کردوو که هه‌ئو‌سته‌ بکات له‌سه‌ر زوریک له‌شته‌ لاوه‌کی و بچوکه‌کان.

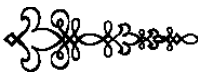
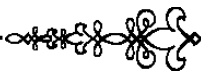
هه‌روه‌ها هوکاری نووسینی نه‌م کتیبه‌ش: نه‌وه‌بووو که کاتیک به‌ریتانیا هیندی داگیر کرد، نه‌وا بانگخوازه‌کانی نه‌صرانی (مبشری النصاری) زور به‌تووندی هپ‌رشیان کرده سه‌ر نیسلام و کتیب و په‌یامیان دانا و جه‌ختیشیان ده‌کرده‌وه له‌سه‌ر نه‌و پینج خالانه‌ی سه‌روه‌وه، به‌مه‌ش زانا پایه‌به‌رزه‌کانی موسلمانان رووبه‌رووی نه‌و هپ‌رشانه‌ بوونه‌وو دژی وه‌ستان. و له‌ کوتا‌ییدا میزگه‌ردیک به‌سترا له‌ نیوان (هندو) قه‌شه‌ که به‌تواناترین و به‌هیزترین بانگخوازی نه‌صرانیه‌ت بوو و توانای قسه‌کردنی به‌ عه‌ره‌بی و فارسیشی هه‌بوو و دانهری (رحمة الله بن خلیل)، له‌م میزگه‌رده‌دا گه‌وره‌ پیاوانی هیند له‌ دادوه‌رو موفتی و گه‌وره‌ پیاوه‌ نایینییه‌ ئینگلیزییه‌کان ناماده‌بیوون، نه‌م میزگه‌رده‌ به‌سترا له‌ شاروچکه‌ی (اکبر آباد) له‌ مانگی ره‌جه‌ب سالی ۱۲۷۰ک.

جا قه‌شه‌یه‌کی تر به‌ناوی (فرنج) یارمه‌تی قه‌شه‌ (هندو) ده‌دا.

هه‌روه‌ها به‌رپز محمد وزیرخان یارمه‌تی شیخ (رحمة الله) ده‌دا.

میزگه‌رده‌که له‌ بابه‌تی ده‌ستکاری و هه‌ئو‌ه‌شانه‌وه (النسخ والتحریف) ده‌ستی پیکرد، شیخ (رحمة الله) سه‌رکه‌وت، قه‌شه‌ (هندو) و هاوه‌له‌که‌ی سه‌رشور بوون و پاشه‌کشه‌یان کرد، هه‌روه‌ها به‌لگه‌کانی هه‌ر دوولا نووسرانه‌وه به‌ئام میزگه‌رده‌که ته‌واو نه‌بوو.

دواتر شیخ (رحمة الله) به‌رپکه‌وت بو مه‌که‌که به‌مه‌به‌ستی جه‌ج کردن، له‌وی چاوی به‌ به‌رپز (أحمد زینی دحلان) که‌وت و هه‌وائی میزگه‌رده‌که‌ی پیدایا، به‌مه‌ش

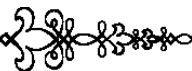
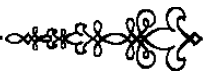

به‌رپز (أحمد زینی) داوای لی‌کرد که کتیبه‌که‌ی به هر پی‌نج به‌شیه‌وه وهری‌گی‌رپته سه‌رزمانی عه‌ره‌بی.

ئینجا له و کاته‌دا شیخ (رحمة‌الله) ئەم کتیبه (إظهار الحق) ی نووسی، به‌شی شه‌شه‌میشی بو زیاد‌کرد که تورات و ئینجیلیش (عهد الق‌دیم و عهد الج‌دید) له‌خو ده‌گریت.

لی‌ره‌دا چه‌ن‌دین کتیبی به‌رپزو به‌هیزی تر ه‌ه‌ن که باس له‌و مژدانه و ج‌گه له‌وانه‌ش گ‌فتو‌گو و دمه‌ته‌قی ده‌که‌ن له‌گه‌ل نه‌صرانیه‌کان له‌بارهی بیروباوهره‌کانیان، گ‌رنگ‌ترین ئەم کتیبانه:

- ۱- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح، ابن تيمية.
- ۲- هداية الحيارى من اليهود و النصارى، ابن قيم الجوزية.
- ۳- الأجوبة الفاخرة عن الأسئلة الفاجرة، القرافي.
- ۴- الفارق بين المخلوق و الخالق، عبدالرحمن بك باچه چي زاده.
- ۵- أعلام النبوة، الماوردي.
- ۶- حجة الله على العالمين في معجزات سيد، النبھاني.

باسی دووهم

په‌یامه‌که‌ی پیغه‌مبهر (ﷺ) و بنه‌ماکانی بانگه‌وازه‌که‌ی

ته‌واوکه‌رو کو‌تایی شه‌ریعه‌ته‌کانه

کو‌تایی هاتنی پیغه‌مبهرایه‌تی

کو‌تا پیغه‌مبهر محمده (ﷺ)، که دوایین پیغه‌مبهر و په‌یامبهره، به به‌لگه‌ی:

أ- ئهم فه‌رمايشته‌ی خوای گه‌وره: ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن

رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ﴾ [الأحزاب: ۴۰]. واته: (محمد باوکی هیچ یه‌کک له پیاوانی

نیوه نه‌بووه، به‌لام نی‌ردراو و دوا پیغه‌مبهری خواجه).

ب- ئه‌و فه‌رمايشته‌ی پیغه‌مبهر (ﷺ) که له (بخاری)^(۱) و (مسلم) دا هاتووه،

بیژه‌که‌ی هی (مسلم) ه:

((مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بِنْيَانًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، إِلَّا مَوْضِعَ لِبْنَةِ

مِنْ زَاوِيَةٍ مِنْ زَوَايَاهُ، فَجَعَلَ النَّاسَ يَطُوفُونَ بِهِ، وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلَا وَضَعْتَ هَذِهِ

الْبِنْتَةَ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبْنَةُ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ)) واته: (نمونه‌ی من و پیغه‌مبهرانی پیش

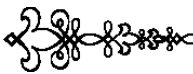
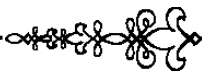
من وه‌ک نمونه‌ی پیاویک وه‌هایه که بینایه‌کی دروست کردووه و زور چاک و جوانی

کردووه، ته‌نها جی‌گای یه‌ک خشت نه‌بیت، له سوچی‌ک له سوچه‌کانیدا، خه‌لک

به‌ده‌وریدا ده‌گه‌رپن و سه‌رسام ده‌بن و ده‌لین: ئه‌ی ئهم خشته بوچی دانه‌نراوه؟

(۱) البخاری - کتاب المناقب - باب خاتم النبیین ۴/۲۲۵.

ومسلم کتاب الفضائل - باب ذکر کونه (ﷺ) خاتم النبیین ۴/۱۷۹۱.

فهرمووی من ئەو خشتهم و سهرمۆری پیغه مبهراهم^(۱).

سهبارەت بهو فهرمووده راست (صحیح) انهى ددهوین لهبارەى ئەهوى كه پیغه مبهر عیسا (سهلامى لى بیّت) پیش هاتنى رۆژى دوایى دیتە سهرزهوى، ئەهوى لهوبارهوه چهسپاوه ئەهویه كه شهريعهتیكى نوێ ناهینیت، بهلگو كار به شهريعهتى محمد (ﷺ) دهكات و دانى پیدادهنیت و جهختى لهسهردهكاتوه^(۲)، لهبهر ئەمه كاتى پیغه مبهر عیسا (سهلامى لى بیّت) دادهبهزیت خاج ئەشكینیت و بهراز ئەكوژیت و سهراهنه (جزیه) وهرناگریت^(۳).

لهبهر ئەمهش بوو كه پهيام و شهريعهتى پیغه مبهر (ﷺ) كووتایى و دوایین شهريعت و ههلوهشینه رههوى ئەهوانهى پیشهخۆى بووه.

ئهمهش راستیتى ئەم فهرمایشتهى خواى گهوره دووپات ئەهكاتوه: ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْأَسْلَمُ﴾ ﷻ آل عمران: ۱۹. واته: (بهراستی دین و نایینی پهسهند لای خوا تهنها نایینی نیسلامه).

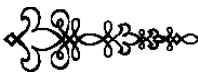
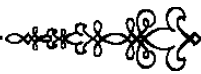
ئهم فهرمایشته: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﷻ آل عمران: ۸۵. واته: (جا ئەهوى بیجگه له نایینی نیسلام پهپهروهى ههر نایینكى تر بکات لى وهرناگریت، له قیامهتیشدا له خهسارتمههندو زهرمههندانه).

ههروهها ئەم فهرمایشتهيش: ﴿أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ ﷻ المائدة: ۲. واته: (ئهمرۆ نایین و بهرنامهكههتانم به كووتایى گهیانندو نازو نیعمهتى خۆمم بو تهواو كردن و رازیم بههوى كه نیسلام ببیته بهرنامهو

(۱) دهقى كوردی ئەو فهرموودهیهم وهرگرتووه له: (بوختهى صحیح موسلیم: دانانى زكى الدين عبدالعظيم عبدالتوى المنذرى. وهگيرانى: ليژنهيهك. سهيرى ۷۴۲/۱ كه). به كه ميك دهستكارييهوه. (وهرگير).

(۲) التفزازانى على العقائد النسفية ۱۳۵ والباجوري على الجوهرة ۳۷/۲ ولوامع الأنوار ۲۷۷/۲.

(۳) لوامع الأنوار سهراوهى پيشوو.

ثاینتان).

سهبارت بهو حوکهمانهش که خوی گهوره لهسه زمانی پیغه مبه رانی گهلانی پیشوو وهك شه ریهت بو ئهوانی برپارداوه له قورئانی پیروژ و سوننه تیشدا باسکراون، نایا ئه و حوکهمانه دهبه شه رع بو ئیمه یان نا؟
 ئه م بابته: شه ریهتی گهلانی پیش خو مان (شرع من قبلنا) له زانستی (أصول الفقه) دا تاوتوئی ئه کریت، پوخته که یشی ئه وهیه:

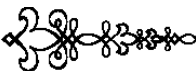
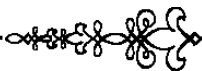
أ- ئه و حوکهمانه ی که بو گهلانی پیش ئیمه وهك شه ریهت بو یان هاتوو، بههه مان شیوه لهسهر ئیمهش پیویست کراون، سهبارت بهمه راجیایی نییه له وهی که بههه مان شیوه به شیکه له شه ریهتی ئیمه، وهك ئه و فه رمایشته ی خوی گهوره:
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ﴾
 البقرة: ۱۸۳. واته: (ئهی ئه و که سانه ی باوه رتان هیئاوه رۆژووی رهمه زان له سه رتان پیویست کراوه، ههروهکو لهسهر گهلانی پیش ئیوه پیویست کراوه).

ب- ئه و حوکهمانه ی که وهك شه ریهت بو گهلانی پیش ئیمه هاتبوون به ئام له شه ریهتی ئیمه دا هه لوه شینراونه ته وه به هو ی حوکه میکی نو پیوه، له مه شدا راجیایی نییه و نابیتته به شیک له شه ریهتی ئیمه، بو نمونه ئه و حوکه می له شه ریهتی موسادا (سه لامی خوی لی بیت) هاتوو: (گونا هبار له گونا هه که ی پاک نابیتته وه تا خوی نه کوژی ت) ئه م حوکه له سهر ئیمه لاجوو، چونکه هه لوه شینراونه ته وه به حوکه می تۆبه کردن.

پ- ئه و حوکه می که له شه ریهتی پیش ئیمه دا هاتوو به ئام له شه رعی ئیمه دا هیچ حوکه میک نه هاتوو له سهر ئه وه ی حوکه می پیشوو رهت بکاته وه یان وه ربیگری ت و جه ختی له سهر بکاته وه، له م باره وه زانایان چه ند بو چوونیکیان هه یه:

بو چوونی یه که م:

پی ی وایه ده بیتته به شیک له شه ریهت و شه رع بو ئیمه، چونکه هیچ به لگه له باره ی هه لوه شانده وه ی حوکه می شه رع ی پیشوو نه هاتوو، ئه و حوکه می پیشوو و به شیکه له و په یامه ی که پیغه مبه ران هیئاویانه، ئه مه رای حه نه فه یه کان و هه ندی

له مالیکیه کان و شافیعیه کان.

بۆچوونی دووهم:

ناییتیه شه‌ر بۆمان، چونکه شه‌ریعه‌تی ئیمه‌ هه‌لوه‌شینه‌ره‌وه‌ی سه‌رجه‌م شه‌ریعه‌ته‌ ناسمانیه‌کانه‌ به‌گشتی، ته‌نها کاتیکی ده‌بیته‌ شه‌ر بۆمان که شه‌ریعه‌تی ئیمه‌ دانی پیدابنییت.

بۆچوونی یه‌که‌م راست و دروسته‌: له‌به‌ر ئه‌وه‌ی شه‌ریعه‌تی ئیمه‌ ئه‌و به‌شه‌ی هه‌لوه‌شاندۆته‌وه‌ له‌ شه‌ریعه‌ته‌کانی تر که پێچه‌وانه‌ی شه‌ریعه‌تی ئیمه‌یه‌.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ش که قورئانی پی‌رۆز، حوکمیکی شه‌ریعی پێشوو بۆمان ده‌خاته‌ر وو، به‌بێ ئه‌وه‌ی ده‌ق بی‌نییت له‌سه‌ر هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی، ئه‌وا ئه‌و خسته‌ره‌وه‌ی قورئان خۆی له‌خۆیدا یاسادانانه‌ بۆ ئیمه‌ به‌شپۆه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ، چونکه حوکمیکی خواییه‌ و پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ئیمه‌ی راگه‌یاندوو.

هه‌روه‌ها له‌به‌ر ئه‌وه‌ی قورئان سه‌لین‌ه‌ری (تورات) و (انجیل)ه‌و رێکه‌ له‌گه‌ڵیاندا، جا هه‌ر حوکمیکی له‌م دوو سه‌رچاوه‌یه‌دا هه‌بوو و قورئان هه‌لی نه‌وه‌شاندبووه‌وه‌ ئه‌وا به‌پێچه‌وانه‌ دانی پیداناه‌ (۱).

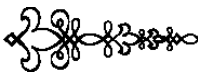
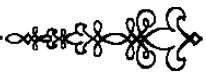
هۆکاری ئه‌وه‌ی که (ئیسلام) کۆتا په‌یام و دوا‌یین شه‌ریعه‌ته‌ که شه‌ریعه‌ته‌کانی پێش خۆی کۆتایی پێ هێنا، ئه‌مانه‌ن:

۱- په‌یام و شه‌ریعه‌تی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) روونه‌ و ئه‌و هۆیان‌ه‌ی که ئه‌م په‌یام‌ه‌ی پێ دهناسین ناشکراو ناماده‌ن، زانسته‌خواز له‌ هه‌ر کات و شوپینیکدا ویستی له‌سه‌ر بیته‌ ده‌توانیته‌ سوودی لی‌ببینیته‌ بۆ پرکردنه‌وه‌ی پیداو‌یسته‌یه‌کانی.

۲- پێویسته‌ به‌وه‌ نیه‌ که شه‌ریعه‌تیکی بۆ شه‌ریعه‌تی ئیسلام زیاد بکریته‌ یاخود شه‌ریعه‌تی ئیسلام دابته‌شریته‌ و که‌م بکریته‌وه‌، چونکه ئیسلام گیرفانی به‌تال نییه‌ له‌ چاره‌سه‌ر، به‌لکه‌و چاره‌سه‌ری هه‌موو که‌موکورتی و ناته‌واوییه‌کی پێیه‌.

که‌وه‌ره‌ترین به‌لگه‌ش له‌سه‌ر کاملی و ته‌واوی شه‌ریعه‌ت و په‌یامی ئیسلام، بریتییه‌ له‌وه‌ی حوکمی خۆی داوه‌ له‌باره‌ی سه‌رجه‌م ئه‌و کیشه‌ زۆرانه‌ی که له‌ژمار نایه‌ن،

(۱) أصول الفقه - عبدالوهاب خلاف ۱۰۵-۱۰۶.

تهنانهت حوکمیشی پییه لهباردی سهرجه م لایهنهکانی ژیانی مرؤف و ئەو لایهنانهی موسلمان بهردو رووی دهبیتهوه، ههر لهسهردهمی پییغه مبهروهه (ﷺ) تا ئەمرؤ. بهلکو ئەمرؤ پییویست بهبوونی ههندی مرؤفی باش و خواناس ههیه که کار بو بلاوکردنهوهی شهریعتی نیسلام بکهن، تا ئەو چارهسهره رهسهنه پیشکەش به جیهان بکات بو بنپرکردنی ئەو دهردو نهخۆشیانهی تووشی گهلانی دونیا بوونه.

۳- پییغه مبهرایهتی محمد (ﷺ) تایبەت نهبووه به کات و شوین و ولات و هۆزیک بهلکو پییغه مبههر (ﷺ) بو گشت خه لکی سهر زهوی رهوانه کراوه (۱).

گشتگیری په یامه که ی پییغه مبههر (ﷺ)

په یامی پییغه مبههر (ﷺ) بو گشت خه لکه، به گشت رهنگ و رهگهزو زمانه جیاوازهکان، به به لگهی:

أ- ئەم فهرمایشتهی خوای گهوره: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴾ (۱۰۷) الأنبياء: ۱۰۷. واته: ("ئهی محمد (ﷺ) " ئیمه تۆمان رهوانه نهکردوووه تهنها بو ئەوه نه بیته که بیته رهحمەت و بهردهگەت بو هه موو جیهانهکان).

ههروهها ئەم فهرمایشته: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾ سبأ: ۲۸. واته: ("ئیمه تهنها بو هه موو خه لکی نه بیته، تۆمان رهوانه نهکردوووه، له کاتیکیدا مژدهدروو ترسینه ریت بوین).

و ئەم فهرمایشتهی: ﴿ قُلْ يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾ الأعراف: ۱۵۸. واته: ("ئهی محمد (ﷺ) " بلی: ئهی خه لکینه بهراستی من پییغه مبهروو فهرستادهی خوام بو ئیوه بهگشتی).

ب- جهنگی پییغه مبههر (ﷺ) لهگه ل خاوهن کتیب و سه پاندنی سه رانه (جزیه)

به‌سه‌ریان، ئەو رزگار کاریی (فتوحات)‌ە‌ی که خە‌لیفە‌کانی راشیدی‌ن پێ‌ی هە‌ئسان تا نایینی نیسلام جیگە‌ی نایینه‌کانی تر بگری‌ت.

که‌چی پێ‌غه‌مبه‌رانی پێ‌شوو به‌تایبه‌ت بۆ‌ گە‌ل و قه‌ومه‌کانی خۆ‌یان ره‌وانه‌ کرابوون، ئە‌مه‌ شتیکی روونه‌ له‌ قورئانی پیرۆزدا، خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووی‌ت:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾ الأعراف: ۵۹. واته‌: (سویند به‌خوا به‌راستی ئی‌مه‌ - نوح‌مان ره‌وانه‌ کرد بۆ‌ سه‌ر قه‌ومه‌که‌ی).

﴿وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ﴾ الأعراف: ۶۵. واته‌: (بۆ‌ قه‌ومی "عادی‌ش" "هود"‌ی برایی‌مان نارد، وتی: ئە‌ی گە‌ل و عه‌شیره‌تم هه‌ر خوا بپه‌رستن).

﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ﴾ الأعراف: ۷۳. واته‌: (بۆ‌ سه‌ر قه‌ومی "ثمود"‌یش صالحی برایی‌مان نارد "ئه‌ویش پێ‌ی وتن": ئە‌ی گه‌له‌که‌م خوا بپه‌رستن).

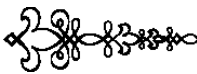
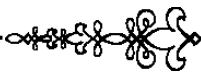
﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الأعراف: ۸۰. واته‌: (یادی "لوط پێ‌غه‌مبه‌ریش" بکه‌ کاتی‌ک به‌ قه‌ومه‌که‌ی وت).

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾ الأعراف: ۸۵. واته‌: (بۆ‌ هۆزی مه‌دی‌ه‌نیش "شعیب"‌ی برایی‌مان نارد).

﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ الأعراف: ۱۰۳. واته‌: (پاشان د‌وای ئە‌و "پێ‌غه‌مبه‌رانه‌ی که باسکران" موسامان هاو‌پێ‌ی له‌گه‌ل موعجی‌زه‌ی جو‌راو جو‌ردا بۆ‌ سه‌ر فیره‌ه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی ره‌وانه‌کرد).

خ‌وای گه‌وره‌ له‌باره‌ی عیسا ده‌ فه‌رمووی‌ت: ﴿وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ آل عمران: ۴۹. واته‌: ("له‌ ناینده‌دا راید‌ه‌گه‌یه‌نی‌ت" به‌نه‌وه‌ی نیس‌رائیل که من پێ‌غه‌مبه‌ری‌کم).

له‌ فه‌رمووده‌ی ر‌است (صحیح)‌ه‌وه‌ هات‌وه‌: ((أُعْطِيتَ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنْ قَبْلِي: كان كل نبي يُبعث إلى قومه خاصة، وبعثت إلى كل أمة و أسود)) واته‌: پێ‌نج شتم پێ‌ به‌خ‌ش‌راون که ه‌یچ پێ‌غه‌مبه‌ری‌ک پێ‌ی نه‌د‌راون: هه‌ر گام له‌ پێ‌غه‌مبه‌ره‌کانی

تر تەنيا بۇ ھۆزۈ قەومەكەى خۇى نىردراوۋە، بەئام من بۇ گشت سوور پىست و رەش پىستىك - واتە بۇ تىكپراى خەلگى - نىردراوم. لە باسەكانى داھاتوودا ئەم فەرموودىيە بەتەواوى دەخرىتە روو. بەم پىيە:

ھەر كەسىك شوينى پىغەمبەر محمد (ﷺ) بىكەوئىت ئەوا شوينى گشت پىغەمبەران كەوتوو، ھەر كەسىكىش نكوئى بىكات لە پىغەمبەرايەتى محمد (ﷺ). ئەوا نكوئى كرووۋە لە پىغەمبەرايەتى ھەموو پىغەمبەران، ئەو نكوئى كروندەش تەنھا ملنەدان و سەرگەشى و ياخى بوون و لەناوبردىنى نرخ و قىمەتى عەقلە، ھەر بۇيە كەسى بى باوەر سزايەكى تووند ئەدرىت لە رۇزى دوايىدا.

محمد (ﷺ) خاۋەنى بەرزترىن پلەو پايەيە لەناو پىغەمبەراندا

ھەموو پىغەمبەران لە سىفەت و تايبەتمەندى پىغەمبەرايەتىدا بەشدارن و لەمەدا لەيەك ئاستدان، چونكە پىغەمبەرايەتى لەخودى خۇيدا پلەبەندى تىدا نيە، بەئام لەگەل ئەوھشدا پىغەمبەر (ﷺ) پلەى لەھەر ھەمووان گەورەترە و پىگەى لەھەمووان بەرزترە. جا گەورەتر بوونى پىغەمبەر (ﷺ) لە پىغەمبەرەكانى تر دەگەرپىتەوۋە بۇ ئەو ھالەت و كەپرامەت و پلە زىدانەى كە پىغەمبەر (ﷺ) ھەيبوو.

بەلگەى گەورەترىبونى پىغەمبەر (ﷺ) لە پىغەمبەرانى تر، ئەمانەن:

أ- ئەم فەرمايشتەى پىغەمبەر (ﷺ): (أنا سيد ولد آدم يوم القيامة ولا فخر))^(۱) واتە: من گەورەى نەوەكانى ئادەم لە رۇزى دوايىدا، ئەمەش وەك شانازى

(۱) أحمد له (مسند)دەكەى و (ترمذى و ابن ماجه، له (ابى سعيد) كه (حسن)د گىپراويانەتەوۋە/ الجامع الصغير ۱/۱۰۷.

به خو كردن نائيم به لكو خستنه پرووی به خششی په روه ردگارمه .-

ب- پیغه مبهه (صلوات) به چهند شتيك له پیغه مبهه رانی تر گه وره تره، كه باسی

كردوه له فهورموده په كی راست (صحيح) كه (شيخان) گير او يانه ته وه:

((أُعْطِيَتْ حَسْمًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنْ قَبْلِي: كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً، وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أُمَّةٍ وَأَسْوَدَ، وَأُحِلَّتْ لِي الْغَنَائِمُ، وَلَمْ تَحِلْ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ طَيْبَةً وَ مَسْجِدًا، فَأَيُّمَا رَجُلٍ أَدْرَكْتَهُ الصَّلَاةُ صَلَّى حَيْثُ كَانَ، وَنُصِرْتُ بِالرَّعْبِ بَيْنَ يَدَيْ مَسِيرَةِ شَهْرٍ، وَأُعْطِيَتْ الشَّفَاعَةَ))^(۱) واته: پينج شتم پي به خشراون كه هيچ پيغه مبهه ريك پي نه دراون: هر كام له پيغه مبهه ريكاني تر تنيا بو هو زو قه ومه كه خوي نير دراوه، به لام من بو گشت سوور پيست و رهش پيستيك - تيكر اي خه لكي - نير دراوم، دهسته وه ته كان ي جهنگم بو هلال كراون بهر له من بو هيچ كهس هلال نه بوون، زهويم بو كراوه به پاك و پاكه روه وه نويزگه، جا هر كه سيك له نوممه تم له شوينيك نويزي به سه ردا هات با بيكات، مانگه رپيه كه به هو ي ترس و بيم - خرا نه دلي دوژمن هوه سه ر خراوم، پله و پايه ي شه فاعه تم^(۲) پير اوه.

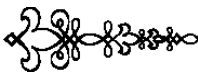
پ- نوممه تي پيغه مبهه (صلوات) گه وره ترين نوممه ته، خوي گه وره ده فهورموي ت:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ آل عمران: ۱۱۰. واته: ("به راستي" نيوه چا كترين نوممه تي كن كه "بو سوودي" خه لكي هي نراونه ته مه ي دانه وه، چونكه فه رمان به چا كه دده ن و قه ده غه ي خرا په ده كه ن و باوه ري دامه زراوتان به خوا ده ي ن). نه مه په يوه سته به گه وره ي و پله بلندي پيغه مبهه ركه ي (صلوات).

(۱) صحيح البخاري - كتاب الصلاة - باب قول النبي (صلوات): ((جعلت لي الأرض مسجداً و طهوراً))

۱۱۹/۱. و صحيح مسلم - واللفظ له - كتاب المساجد ومواضع الصلاة ۱/۲۷۰.

(۲) دياره ليردا مه به ست له شه فاعه ت شه فاعه تي مه زنه كه تا يبه ت به خشراوه به پيغه مبهه نه وه كه شه فاعه ته كاني تر چونكه زور جور شه فاعه ت هه ن. (وه رگير).

واته تهنه‌له‌گاتیکدا ئوممه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) گه‌وره‌ترین ئوممه‌ته‌که
گوپرایه‌ل و شوپنکه‌وته‌ی فه‌رمانه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌بیّت و خو‌ی دوور
ده‌گریّت له‌و شتانه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌ده‌غی کردوو‌ه شوین پیی ده‌که‌ویّت.
ئه‌گه‌ر وترا:

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ریگری کردوو‌ه له‌وه‌ی یه‌کیک له‌ پیغه‌مبه‌ران به‌ گه‌وره‌تر
دابنیین له‌ یه‌کیکی تر، به‌ به‌لگه‌ی ئه‌م فه‌رمايشتانه:

أ- ئه‌م فه‌رمايشته‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ): ((لا تَحِيْرُوا بَيْنَ الْاَنْبِيَاءِ))^(۱) واته:
به‌گه‌وره‌ترم دامه‌نیین و هه‌لم مه‌بزیرن به‌سه‌ر پیغه‌مبه‌رانا.
ب- هه‌روه‌ها ئه‌م فه‌رمايشته‌: ((لا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ اَنْ يَقُوْلَ: اَنَا خَيْرٌ مِنْ يُرْسِ بْنِ
مَتَّى))^(۲) واته: ناگونجی بو‌ به‌نده‌ بلیّت: من باشترم له‌ (یونس)ی کوری (متی).
وه‌لله‌مه‌که‌س:

ئه‌و فه‌رمايشتانه‌ وایک دهریته‌وه‌و ته‌فسیر ده‌گریّت که‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ). وه‌ک
خۆبه‌که‌م زانی و له‌خۆ بایی نه‌بوون دهربریوه‌ یاخود مه‌به‌ست له‌و فه‌رمايشتانه‌ی
پیغه‌مبه‌ر (ﷺ). ئه‌وه‌یه‌ که‌ یه‌کیک به‌گه‌وره‌تر دانه‌نریّت له‌ ئه‌وه‌ی تر که‌ بییته
ه‌وی ناته‌واو و دانه‌ پال هه‌ندیکیان یان به‌که‌م زانیان^(۳).

(۱) بخاری، گپراویه‌تییه‌وه‌ له‌: - کتاب الخصومات - باب ما یذکر فی الأشخاص والخصومة بین المسلم
والیهود ۱۵۹/۳.

(۲) مسلم هیناویه‌تی له‌: کتاب الفضائل، والبخاری: کتاب الأنبياء. / متفق علیه - اللؤلؤ والمرجان
۶۲۲.

(۳) تفسیر الرازی فی تفسیر الآیة البقرة ۲۵۲ ﴿تَلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ ۱۹۴/۶ نۆزده
به‌لگه‌ی هیناوان له‌سه‌ر ئه‌م بو‌چوونه‌ی و له‌گه‌ل مشتومری دژه‌راکان، و سه‌یری ئه‌مانه‌ش بکه‌:
الشفا ۱/۲۲۵-۲۲۸ والتفتازانی فی شرح العقيدة النسفية مع شرح عصام ۱۲۷.

تکا و شهفاعةتی پیغه مبهەر (صلوات علیک)

شهفاعات (الشفاعة): داواکردن و پارانه وهو به هوکار کردن (الوسيلة والطلب).

له نه ریت (عرف) دا: بریتیه له داواکردنی چاکه بو که سیکی تر.

وشه (الشفاعة) داتا شراوه له جووت (الشفع) که پیچه وانهی تاک (الوتره). وهک ئه وه وایه که کهسی تکاکار و شهفاعة تکار داوای خوئی جووت کردوو له گه ل داوای شهفاعات بوکارو. و (المشفع): بریتیه له وهی شهفاعات قبول دهکات. و (المشفع) ئه و کهسه یه که شهفاعةتی گیرابوو^(۱).

شهفاعات دوو جوهره، چهسپاو (مثبتة) و نه چهسپاو (منفیه):

۱- شهفاعةتی چهسپاو (مثبتة): بریتیه له و شهفاعةتهی که خوای گه وره

به خشویهتی به خواناسه دئسوزدهکان (أهل الاخلاص)، که دوو مهرجی هه، بریتین له مانه:

مهرجی یه کهم: رپییدان به شهفاعةتکار له لایهن خوای گه وره و دوو مهرج:

رازی بوونی خوایه، ئه م دوو مهرجه باسکراون له م فهرمایشتهی خوای گه وره دا:

﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ

وَيَرْضَى﴾ (النجم: ۲۶. واته: (زور فریشتهش هه، له ئاسمانهکاندا که تکاو

پارانه وهیان بی سووه، مهگه ر خوا مؤلّهت بدات به هه که سیکی که شایستهیه و رازی بیّت که تکا بکات یان تکای بو بکریت).

ههروهها له م فهرمایشتهدا: ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ

قَوْلًا﴾ (۱۰۹) طه: ۱۰۹. واته: (له و رۆژهدا تکاو شهفاعات وهرناگیریت و بی سووده،

مهگه ر له که سیکی خوای میهره بان مؤلّهتی بدات و رازی بیّت به وهی قسهی بو

(۱) لوامع الأنوار البهية ۲/۲۰۴.

(۲) الكواشف الجلية عن معاني الواسطية ۲۵۲.

بکریّت و قسهی لی وهربگریّت).

شەفاعەتکار دەبیّت بەو پەڕی خۆ بەگەمرانی و نوزانەووە بەرامبەر خۆی گەورە رابووەستییّت و داوای دابەزینی رەحمەت و بەزەمی و بەخششی خوا بکات، چونکە ئەم جوۆرە شەفاعەتە گیرابوووە دەبیّتە هۆی ئەوەی خۆی گەورە لە تاوانەکانی خۆش بییّت یان گوناھەکانی سوک بکات یاخود پلەکانی بەرز بکاتەووە، بە بەلگەیی ئەو فەرمايشتهی لە (الصحيحين) و سەرچاوەکانی تریشدا هاتوووە: (کە پیغەمبەر ﷺ) لە رۆژی داوایدا سوژدە دەبات، بەهەموو ئەو شیوازانەیی خۆی گەورە بە ئیلهام دەخاتە دلی پیغەمبەرەووە، ئەوا پیغەمبەر ﷺ ستایشی ئەکات، پیی دەوتریّت: سەرت بەرزکە، داوا بکە پیّت دەدریّت، شەفاعەت بکە گیرا دەبیّت).

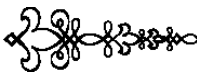
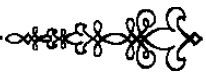
مەبەست لە شەفاعەت ئەووە نییە کە خۆی گەورە لە ویستیکی پاشگەز ئەبیّتەووە کە پیشتەر هەیبوووە لە پیناوە شەفاعەتکاردا، بەلکو هەموو ئەو شتانە دەگەریننەووە بۆ ویستی هەربوو (ئەزلی) و زانایی لەمیژینەیی دیّین^(۱).

۲- شەفاعەتی نەجەسپاوە (منفیة):

بریتیە لەو تکاوە شەفاعەتەیی کە لە غەیری خوا یان بەبی رپییدانی خوا دەگریّت یاخود تکاگە بۆ هاوبەش دانەرانە. خۆی پاک و تاک دەفەر موویّت: ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفْعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ البقرة: ۲۵۴. واتە: (پییش ئەوەی رۆژیک بیّت کە کرپن و فرۆشتن و دۆستایەتی و تەکاری تیادا نییە، "ئەو رۆژە" بی باوەرپان هەر خۆیان لە ریزی ستەمکاران).

جا بەووە تەفسیر دەگریّت کە شەفاعەتکار وا لە شەفاعەت لەلاکراوە بکات کاریک بکات پیچەوانەیی ئەوەی کە پیشتەر دەیویست ئەنجامی بدات. وەک ئەوەی کەسیکی لاواز چاوی لەووە بی کە کەسیکی خاوەن پیگە و دەسەلات چاکەییەکی لەگەڵدا بکات و برپاوشی وابیّت کە خاوەن پیگە کە مەبەستی وایە کە لاوازکە بی بەش بکات لە

(۱) الشرح الجديد لجوهرة التوحيد - العدوي ۱۴۰.

چاکه که، بویه لاوازه که په نا بۆ که سیکی نزیك له خاوهن پیگه که دهبات تا شه فاعهت و تکی بۆ بکات و وای لیبکات چاکه که ی له گه ل بکات.

شه فاعهت به و مانایه شتیکی نه بو و نهسته مه به نیسه بت خوی گه وره، چونکه له نمونه ی پیشوودا وا دهرده که ویت که شه فاعهت له لاکراو پیشتر مه به ست و نیه تیکی بریار دابوو به پیچه وانای نه و شته ی که شه فاعهت ی بۆ کرابوو، که چی کاتیك تکاکار و شه فاعهت کار دیت چهند هۆکاریك ده خاته روو که به مهش شه فاعهت له لاکراو پیشتر پیی نه زانیوه، به پیچه وانایه ته نها شتیك روو ده دات له ناو به دیه ی نراو و بوونه وهره کانی خوادا که خوی گه وره ویستی له سه ر بوو بیت، هیچ که سیك ناتوانیت هه ل سو که وت و گوړانکاری بکات له ویستی په روهر دگارا.

ئه مه سه ر ده کیشیت بۆ بۆچوونی بۆدهر که وتن (البداء): به و واتایه ی که خوی گه وره پله به پله شته کان به رپوه دهبات، زانستی په روهر دگار دووباره دائه رپژریته وه، دوی نه وه ی که پیشتر زانا نه بووه به شته کان. هه موو ئه م شتانه ئه سه تهن به نیسه بت خوی تاک و پاک.

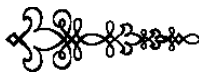
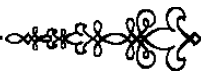
ئه م جوړه شه فاعهت و تکیه که خوی گه وره به پوچه ل و نه چه سپاوی داناوه، نمونه له و نایه تانه:

﴿فَمَا نَنْفَعُهُمْ شَفَعَةُ الشَّفَعِينَ﴾ (المدر: ٤٨). واته: (ئیت تکی تکاکاران سوودیان پی

ناگه یه نیت). ﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾ (الانفطار: ١٩). واته:

(ئه و رۆژه کهس فریای کهس نا که ویت، کهس هیچ شتیکی له ده ست نایهت بۆ کهسانی تر، ئه و رۆژه هه موو شتیك به ده ست خویه، فه رمان ته نها فه رمانی په روهر دگاری دادپه روهره). ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَعَةٌ

وَالْكَافِرُونَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾ نایهتی پیشوودا رافه ی بۆ کراوه.

جۆره کانی نکا و شه فاعه تی چه سپاو:

زانایان چهند جۆریک له شه فاعه تی چه سپاو (مثبته) یان باسکردوو، له وانه:

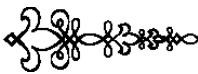
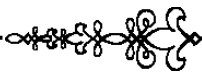
۱- شه فاعه تی مهزن له ناو گشت برایه کانی له پیغه مبهرو په یامبهران، تایبه ته به پیغه مبهرمان (ﷺ)، ئەمه ئەو شه فاعه ته یه بۆ خه لکی ده کریت که راگیراون له گۆرپه پانی مه حشر تا ئە راهه ستانه یان کۆتایی بییت و به سه یینه وه له ده ست ئەو ناخۆشی و چه رمه سه رییه ی راهه ستانه که، ئەم شه فاعه ته ش دوا ی ئەوه ده بییت که خه لکی داوا ی ده که ن له پیغه مبهره خاوه ن به رنامه و شه ریعه ته کان هه ر له ئاده م و نوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا (سه لامی خوا یان لی بییت) به ئام ناوبرا و ن را یده که یه ن که ئەو مه نزلگا و پله و پایه یان پی نه دراوه که بریتیه له پله ی سو پاس کرا و (مقام المحمود)، هه ر له م باره شه وه کۆمه ئیک فه رموو ده له ها وه ئانه وه ها توون ده که نه ئاستی ته واوتر.

۲- شه فاعه تی پیغه مبهر (ﷺ) بۆ بردنه به هه شتی کۆمه ئیک به بی لی پیچینه وه، به به لگه ی فه رموو ده ی (عکاشه) ی کور ی (مخصن) که له (الصحیحین) دا ها تووه، داوا ی له پیغه مبهر (ﷺ) کردوو که بۆ ی بیار پیته وه تا ببییت به یه کی که له هه فتا هه زاره ی که ده چنه به هه شته وه به بی لی پیچینه وه، ئەمانه که سانیکن جاسوسکاری و گو ی هه لخصتن نا که ن و ره شبین و خۆ به زلزان نین و پشتیش به خوا ده به ستن.

۳- شه فاعه تی که بۆ ئەو که سانه ی شایه نی ناگری دۆزه خن تا خوا ی گه وره سزایان نه دات به ناگری دۆزه خ. ئەمه ش ته وا و به لی بو ردن ی خوا یه.

۴- هیئانه ده ره وه ی یه کتانا سان له ناگر دوا ی به سه ر چوونی ئەو ما وه یه ی که پیشت له زانستی خوا ی گه وره دا بریاری له سه ر درابوو که له و ما وه یه دا سزابد رین.

۵- شه فاعه تی که بۆ هه ندی له که سانی بی باوه ر بۆ ئەوه ی سزایان له سه ر سوک بکریت.

۶- شهفاعه تیکه بۆ پله بهرز کردنه وهی هندی له بههشتیهکان^(۱).

راچیایی نیه له سهر جوړهکانی یه کهم و دووم و شهشهمی شهفاعهت، ته نانهت پیویسته راجیایی له سهر هی پینجه میس نه بیئت.

به لأم راجیایی له سهر جوړی سییه م و چوارم هیه، که موخته زیله کان نکوئیان لیگردوو.

به لگه یان هی ناوخته وه له سهر نکوئی کردنیان له شهفاعهت کردن بۆ ئه و کهسه ی که شیای چوونه دۆزه خه (ئهمه جوړی سییه می شهفاعهت) به مانه:

۱- ئهم فه رمایشته ی خوای گه وره: ﴿وَأَتَقُوا يَوْمًا لَا تَجْرَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا سَفْعَةٌ﴾ البقرة: ۴۸. واته: (خوتان بپاریزن له رۆژیک که کهس فریای کهس ناکه ویئت و کهس هیچی له دهست نایهت و تکااریی که سیش وه رناگریئت).

۲- ههروهها ئهم فه رمایشته: ﴿مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ﴾ غافر: ۱۸. واته: (هیچ دل سوژو پشتیوانیک بۆ سته مکاران نییه، کهس تکاارو غه مخوریان نییه، تا قسه هیه کی رهواجی هه بیئت و تکای لی وه ریگریئت).
زۆر بهی زانایان وه لأمیان داوخته وه به م به لگانه:

۱- مه بهست له نایهتی یه کهم خودی بی باوهر و کافره کهیه، چونکه رووی دوان و فه رمایشته که له وانه، نایه ته کهش وهک بهر په رچیک دابهزی بۆ ئه و جوله کانه ی گومانیان نه برد باو بپیرانیان تکا و شهفاعه تیان بۆ ده کهن. سته مکاره کانیش که له نایهتی دووهمدا باسیان لیوه کراوه هه ر بی باوهر و کافره کانه، چونکه سته مکار به شیوه هیه کی رهها هه ر بی باوهره.

۲- لیخوش بوون له هه ر گونا هیک جگه له کوفرو بی باوهری به بی ته و به کردن و شهفاعهت شتیکی دروسته، که واته شهفاعهت له پیشته ره که دروست بیئت. سزادانیش

(۱) الشرح الجديد ۱۴۱ بوی بگه رپوهو سهیری ئهم بابته بکه له: شرح العقيدة الطحاوية ۱۹۱-۱۹۸ ولوامع الأنوار البهية ۲/۲۰۴ و لاپه رکهانی دواتری.

مافی خواپه، بویه دهکری له تاوانبار خووش بییت و دهشکری سزای بدات. خوای گهوره دهفه رموویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾ الشوری: ۲۵. واته: (خوای نهو زاتهیه که په شیمانی و تهوبه له بهندهکانی وهردهگریت، چا پویشیش دهکات له ههلهو گوناهاهکانیان). ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْزِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ الزمر: ۵۳. واته: ("بهراستی نهگهر ئیوه تهوبه ی راست و دروست بکهن" خوای له هه موو گوناهاه ههلهکانتان خووش دهبییت).

موعته زیلهکان نکۆلیان کردوو له جووری چوارهمیش لهو شهفاعهتهی که بو یهکتانسانیک دهگریت که چوونهته دۆزهخهوه، تهناهت موعتهزیله واگومانیان بردوو که ههر کهسی بچیتته دۆزهخهوه بو ههتا ههتایی تیایدا دهبییت، چونکه کهسی بچیتته دۆزهخهوه یان بی باوهرو کافره یاخود گوناھی گهوهی نهنجامداوهو تۆبهشی لهسه نهکردوو.

بهلگهشیان له نکۆلی کردن لهم جووره نهوهیه:

خوای ههر کهسی بخاته دۆزهخهوه نهوا ریسواو سهرشوپی کردوو، شهفاعهتیش تهنها بو کهسیکه که خوای لیی رازی بوویت، کهسیکیش خوای ریسواوی کردبییت ههر گیز لیی رازی نابییت، کهسیکیش خوای لیی رازی بییت ههرگیز ریسواوی ناکات. زۆربهی زانایان وهلامیان داوهتهوه بهوهی:

ئیمه داننانین بهوهی خوای گهوره ههرگیز رازی نابییت له کهسی لاسار (فاسق)، چونکه کهسی لاسار بههوی باوهرو ئیمانکهی رهمانهندی دهست نهخات و بههوی لاساریهکیشی شیواوی رق لی بوونهوهیه. بهوهی نهو جووره شهفاعهته جیگی نهو سزایه لانا بهریت که پیشتر بو شهفاعهت بوکراو له زانستی ههربووی پهروهدگادا بریاری لهسه درابوو، بهلگو شهفاعهت بوکراو نهو سزایه وهرتهگریت

که له زانستی هه‌ربوو بو‌ی دیاریکراوه^(۱).

تکاو شه‌فاعه‌تی غه‌یری پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ علی‌ه‌ وسلم):

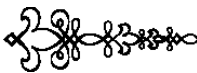
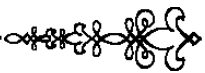
دوای شه‌فاعه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر محمد (صلواته‌ علی‌ه‌ وسلم) دهر‌گای شه‌فاعه‌ت ده‌کر‌یت‌ه‌وه‌ بو‌ ئه‌وانه‌ی که‌ خ‌وای گه‌وره‌ لی‌یان‌ ر‌ازی‌ه‌، جا‌ خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رم‌وو‌یت: ﴿يَوْمَئِذٍ لَا نَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾^(۲) طه: ۱۰۹. واته: (له‌و‌ ر‌ۆژ‌ه‌دا‌ تک‌او‌ شه‌فاعه‌ت‌ و‌هر‌نا‌گیر‌یت‌ و‌ ب‌ی‌ سو‌وده‌، مه‌گه‌ر‌ له‌ که‌س‌یک‌ خ‌وای مه‌ره‌بان‌ م‌ۆ‌له‌تی‌ ب‌دات‌ و‌ ر‌ازی‌ ب‌یت‌ به‌وه‌ی‌ قسه‌ی‌ بو‌ ب‌کر‌یت‌ و‌ قسه‌ی‌ ل‌ی‌ و‌هر‌ب‌گیر‌یت‌). مه‌به‌ستی‌ له‌وه‌یه‌ شه‌فاعه‌ت‌ ته‌نها‌ بو‌ ئه‌و‌ که‌سانه‌ی‌ که‌ وته‌و‌ ب‌ی‌رو‌با‌و‌هر‌ی‌ ب‌ر‌یتی‌ ب‌یت‌ له‌ (لا‌ اله‌ الا‌ الله‌ محمد‌ رسول‌ الله‌ (صلواته‌ علی‌ه‌ وسلم)).

له‌ (صحیح‌ مسلم) و‌ (مسند‌ أحمد)دا‌ له‌ فه‌رم‌ووده‌ی‌ (أبي‌ س‌ی‌عد‌ - ر‌ه‌زای‌ خ‌وای‌ ل‌ی‌ ب‌یت‌ -) به‌ به‌رز‌ک‌را‌وه‌یی‌ (م‌رف‌وع‌ا‌) ه‌ات‌وو‌ه‌ ده‌فه‌رم‌وو‌یت: (خ‌وای‌ گه‌وره‌ ده‌فه‌رم‌وو‌یت: فر‌یشه‌ت‌ه‌کان‌ شه‌فاعه‌تیان‌ ک‌رد‌، پی‌غه‌مبه‌ران‌ شه‌فاعه‌تیان‌ ک‌رد‌، ته‌نها‌ خ‌وای‌ گه‌وره‌ ما‌وه‌، جا‌ خ‌وای‌ گه‌وره‌ ک‌ۆ‌مه‌له‌ خه‌ل‌ک‌یک‌ له‌ ئا‌گر‌ د‌ه‌رده‌ه‌ین‌یت‌ که‌ هه‌ر‌گ‌یز‌ چا‌که‌یه‌کیان‌ نه‌ک‌رد‌وو‌ه‌).

هه‌روه‌ها‌ (ترم‌ذ‌ی‌) له‌ (أبي‌ سع‌ید‌ الخ‌در‌ی‌- ر‌ه‌زای‌ خ‌وا‌ ل‌ی‌ ب‌یت‌ -) گ‌ی‌را‌ویه‌تی‌ه‌وه‌: که‌ پی‌غه‌مبه‌ر (صلواته‌ علی‌ه‌ وسلم) فه‌رم‌وو‌یه‌تی: ((من‌ أمتي‌ من‌ یش‌ف‌ع‌ للف‌ئام‌، ومنهم‌ من‌ یش‌ف‌ع‌ للقب‌یله‌، ومنهم‌ من‌ یش‌ف‌ع‌ للعصبه‌، ومنهم‌ من‌ یش‌ف‌ع‌ للرجل‌ حتی‌ ی‌د‌خل‌وا‌ الجنه‌)) واته: له‌ نا‌و‌ ئ‌وممه‌تی‌ من‌ که‌سان‌یک‌ هه‌ن‌ که‌ شه‌فاعه‌ت‌ بو‌ ک‌ۆ‌مه‌له‌ خه‌ل‌ک‌یک‌ی‌ ز‌ۆ‌ر‌ ده‌کات‌، هه‌یانه‌ شه‌فاعه‌ت‌ بو‌ ه‌ۆ‌ز‌یک‌ ده‌کات‌ و‌ هه‌یانه‌ شه‌فاعه‌ت‌ بو‌ ده‌سته‌یه‌ک‌ ده‌کات‌، هه‌شیانه‌

(۱) الشرح‌ الج‌دید‌، سه‌ر‌چ‌ا‌وه‌ی‌ پ‌ی‌شو‌و‌، ول‌وام‌ع‌ الأنوار‌ البه‌یة‌ ۲/۲۱۷، سه‌یر‌ی‌: ش‌رح‌ الع‌قائ‌د‌ الن‌س‌فیة‌ ۱۲۲ و‌ عب‌د‌ال‌س‌لام‌ ع‌لی‌ الج‌وه‌ره‌ ۲۴۴. ب‌که‌.

(۲) الک‌واش‌ف‌ الج‌لیة‌ ع‌ن‌ مع‌انی‌ الو‌اس‌طیة‌ ۲۵۲.

شەفاعەت بۆ یەك پیاو دەكات تا دەچنە بەهەشتەوہ.

هەروەها (أبو داود) لە (أبي الدرداء- رمزای خوای لئ بیت -) ئەویش لە پیغەمبەرەوہ (ﷺ) گێراویەتیەوہ که فەرموویەتی: ((یشفع الشہید فی سبعین من أهل بیتہ))^(١) واتە: شەھید شەفاعەت بۆ حەفتا کەس لە خانەوادەکەى دەكات.

حیکمەت لە تکاو شەفاعەت:

حیکمەت لە شەفاعەت ریزگرتنە لە شەفاعەتکاران و بەرز پراگرتنیانە لەبەر دەم گشت بینەران، هەروەها دابارینی سۆزو بەخششی خوایبە سەر شەفاعەت بۆکراو^(٢).

پروابوون بەشەفاعەت مانای وانیه خەلگی ئامادە بکریڻ و هانبدریڻ بۆ بویری و دەستپیشخەری کردن لە تاوانکارییدا، هەروەك هەندى وای بۆ دەچن. چونکە هیچ کەسێک نازانییەت کە شەفاعەتی بۆ دەکریت تا وای لیبکات بەکەیفی خوێ هەلسوکەوت بکات^(٣).

بنه‌ماکانی بانگه‌وازی پیغەمبەری مەزن (ﷺ)

بانگه‌وازی پیغەمبەر محمد (ﷺ) لە هەردوو بەشی شایه‌تمان بەدەر دەکەوێت، کە دوو بنچینه‌ی هەرە سەرەکی بانگه‌وازی ناوبراون^(٤)، جا لەژێر ئەم دوو بەشە هەموو بەش و لق و پۆپه‌کانی تری ئیسلام کۆدەبنه‌وہ.

(١) نور الاسلام - الشيخ عبدالکریم المدرس ٢٩١ و سەیری: لوامع الأنوار البهية ٢٠٩ و شرح العقيدة الطحاوية ١٩٨. بکە.
 (٢) نور الاسلام ٢٨٧.
 (٣) نور الاسلام ٢٨٨.
 (٤) کۆتایی: عقيدة السنوسية.

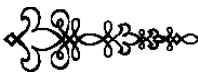
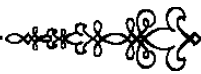
بنچینهه به کهم: بر و ابوون به بوونی خواو یه کتاییه که ی، ههروه ها به وهی خواوی گه وره خواوهنی هه موو سیفه ته یکی کامله. هه ر له م کتیبه دا له به شی خواناسی (الاهیات) له و باره وه دواین، باسی ئه وه دشمان کرد که چ شتیک ئه سته م (مستحیل) و پیویست (واجب) و دروست (جائزه) به نیسه به ت خواوی پاک و به رز.

ئه مهش به سه که نامازه بدهین به وهی قورئانی پیروز له میانه ی خسته نه پرووی ئه و بنچینه هه دا بیرو باوه ری سیکو چکه یی (تثلث) ی نه صرانیه کان و هاوبه ش دانانی جوله که کان و په یکه ره په رستی و ئه ستیره په رستی و هه موو جوړه گانی بتپه رستی که له لایهن عه ره به کان هه بوون هه ئه وه شانه وه، خواوی گه وره له چه ندین نایه تدا باسی بوچه ئیانی کردووه:

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌُ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (المائدة: ۷۳. واته: سویند بیّت به خوا بیگومان ئه وانه ش بی باوه ر بوون که وتیان: خوا یه کیکه له سی دانه خوا "له حاله تیکدا": هیچ خواهه ک، هیچ په روه ردگاریک نییه جگه له خواهه کی تاک و تهنه، خو ئه گه ره له و گوفتاره نابه جی و ناقولایه یانه کول نه دن، سویند به خوا ئه وانه یان که بیباوه ر بوون سزایه کی به نیشیان تووش ده بیّت).

ههروه ها ده فه رموویت:

﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَالِمُ الْغُيُوبِ﴾ (المائدة: ۱۱۶. واته: (کاتیکیش خوا "هه ره له قیامه تدا" فه رمووی: ئه ی عیسا ی کوری مه ریهم، ئایا ئه وه تو به خه لکیت وتوه: منیش و دایکیشم به دوو خوا دابنن له ئاست خوا ی په روه ردگاروه؟ عیسا له وه ئامدا وتی: پاکی و بیگه ردی و بی هاوه لی شایسته ی تویه، بو م نییه شتیک بلیم بو خو م که مافی من نه بیّت؟! "چو ن حه ق به خو م دده م شتی و ابیّت به دهمدا؟!")

خۆ ئەگەر شتی وام وتبیت ئەو بەراستی تۆ دەیزانیت و لیت شاراوە نیە، چونکە تۆ دەزانیت بەهەرچی لە دل و دەرووندا هەیه، بەلام من نازانم بەووی که لە دەریای علیم و زانستی بێ پایانی تۆدایە، چونکە بەراستی هەر تۆ زانا و شارەزای نھینی و پەنھانی).

بیروباوەری یەکتاناسی لە قورئانی پیرۆزدا بەرزترین زانست و زانیارییە که مرووف بەرز دەکاتەووە بۆ پەلە بەرزەکان.

ئەو یەکتاناسیی خۆشویستن و پشت بەخوا بەستنە ی پیشیان بوو که دەروونی ئەوانی پاک و پوخت کرد و هیمەتی بەرز راگرتن و سەر بەرزی و عیزەت و دەسەلاتی پێی بەخشین و دادپەروەری و راستی بەرپاکرد، تەننەت بووہ کلیلی سەرکەوتنەکانین لە بزگار کردنی ولاتان و نازاد کردنی خەلکی لە ستەمی پادشاکان و کۆیلایەتی کردن بۆ قەشە و حیر و رەبەنەکان، بەمەش پیشیان کۆلەگە ی ژیارو شارستانیەتیان دامەزراند و زانست و هونەرەکانیان زیندوو کردەووە و شتی وایان داھینا که هیچ ئوممەتێک بۆی نەگرا، تەننەت وای لێھات (غوستاف لوبون) لە کتیبەکەیدا (تطور الأمم) وتی: هۆنەری هیچ ئوممەتێک لە ئوممەتە گەشەسەندووہکان تواناو بەرەرگە ی تەواو و کامل نابیت، تەنھا لەدوای سی نەوہ نەبیت: یەگەم نەوہ ی لاساییکەرەوہ، دووہم: ئەو نەوہ ی دوو سەردەمی بینیبیت (مخضرم)^(۱)، سییەم: نەوہ ی سەر بەخۆو خاوەن پیشە ی تاییەت. دانەرەگە دواتر وتویەتی: بەلام تەنھا عەرەب تاکە ئوممەتێکە که هەر لە نەوہ ی یەگەمدا توانیویەتی هەموو هونەرەکان بەتەواوی و کاملی بەرەرەکانیانەووە دەست بخەن، که رایشانان لەسەر کرد^(۲). کاریگەری بیروباوەری یەکتاناسی بە ئەندازەیک لە ژبانی

(۱) مَحْضَرِم: بەو گەسە دەلێن دوو سەردەمی بینی بیت وەک کەسێک سەردەمی پیش ئیسلام و سەردەمی ئیسلام یاخود بۆ نمونە سەردەمی حیزبی بەعس و رژیمی دیکتاتۆری عیراق و فیدرالیەتی هەریمی بینی بیت. (وەرگێڕ).

(۲) الوحي المحمدي ۱۳۱.

مرؤفدا گه‌شهی کردووهو پیشکه‌وتووہ که مرؤف ہەر هیندہی پیویستہ.

ئہم بنچینہ پیکہاتہی رستہی یه‌که‌می شایه‌تمانہ (لا الہ الا اللہ).

بنچینہی دووہم: باوہر بوون به پیغہ‌مبہری خوا (ﷺ).

واتاکہی بریتیه له‌وہی:

۱- پیویستہ برپوا به‌وہ بهینریت که پیغہ‌مبہر محمد (ﷺ) پیغہ‌مبہری خوايه و

کوئا په‌یامبہرہ.

۲- پیویست بوونی باوہر هیئان و به‌پراستدانانی ئه‌وہی که پیغہ‌مبہر

(ﷺ) هه‌والی له‌بارہوہ داوہ.

۳- پیویستی گوپرایه‌ل بوون بو هەر دان پیدانان (تقریر) و کردار (فعل) و گوفتار

(قول) یك جا فەرمان یاخود رپگری کردن (نهی) بیت، پیویستہ شوین پیی

هه‌لبگرین و پابه‌ندی رپگه‌و رپبازی ببین، چونکه گوپرایه‌لی پیغہ‌مبہر (ﷺ)

گوپرایه‌لی خوايه، خوی گه‌وره ده‌فہر موویت: ﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾

النساء: ۸۰. واتہ: (ئه‌وہی فەرمانبہرداری پیغہ‌مبہر (ﷺ) بکات، به‌پراستی

فەرمانبہرداری خوی کردووه). هه‌روه‌ها فہر موویه‌تی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ

وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ الحشر: ۷. واتہ: (جا ئه‌وہی پیغہ‌مبہر (ﷺ) پیی به‌خشیون

وہری بگرن، هەر فہرمانیکی پیدان به‌گوپی بکهن، فہدہغہی هەر شتیکی لی کردن

مه‌یکهن). و فہر موویه‌تی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ

يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾ (۳۶) الأحزاب: ۳۶.

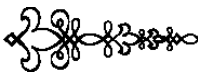
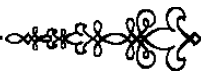
واتہ: (بو هیج پیاو و ئافرہ‌تیکی ئیماندار دروست نیه، کاتیك خواو پیغہ‌مبہرہ‌که‌ی

برپاری شتیک بدن، ئه‌وان سہرپشک بن له ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌دا، چونکه ئه‌وہی

سہرپیچی بکات له فہرمانی خواو پیغہ‌مبہرہ‌که‌ی ئه‌وہ به‌پراستی به‌ئاشکرا، گومراو

سہرلیشیواوه).... تاد، جا برپوا بوون به‌فریشته و جنۆکه و شته‌شاراوه‌و غه‌یبیه‌کان

ده‌چپته‌ناو چوارچپوہی ئه‌و بنچینہ‌یه.

به‌هه‌مان شیوه بر‌وابوون به پیغه‌مبه‌ران به‌بی جیاوازی و زانینی ئه‌و شته پیویسته بدریته پالیان و ئه‌و شته‌ی که نابیت بدریته پالیان و ئه‌و شته‌ی دروسته بۆیان، هه‌روه‌ها بر‌وابوون به‌و کتیبه ئاسمانیانه‌ی بۆ پیغه‌مبه‌ران دابه‌زیون ده‌چیته ناو چوار‌چێوه‌ی ئه‌و بنچینه‌یه، که ئه‌و کتیبانه له بنچینه‌کاندا کوک و ته‌بان له‌گه‌ڵ قورئانی پیرۆزدا، چونکه له‌یه‌ک سه‌ر‌چاوه‌وه هاتوون که خ‌وای گه‌وره‌یه، بابه‌تی پیغه‌مبه‌رایه‌تی ئه‌رکی قسه کردن له‌سه‌ر ئه‌م بابه‌ته‌ی له ئه‌ستۆ گرتووه، هه‌روه‌ک پێشتر خ‌رایه‌روو.

هه‌روه‌ها بر‌وابوون به ر‌ۆژی دوایی که ر‌ۆژی پاداشت و سزایه له‌کاتی زیندوو بوونه‌وه، هاندروو پالنه‌ریکی به‌هیزه بۆ ئه‌نجامدانی کارو خ‌یرو چاکه و فه‌رام‌وش کردنی کاری خ‌راپ و ناشرین، ر‌ینمایی دهر‌وونی به‌هیزتر ده‌کات که مر‌وف ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه له خ‌راپه و ئاشوب و سته‌م و زۆرداری. و به‌دوو‌روو در‌یژی و تیروته‌سه‌لی له‌وباره‌یه‌وه ده‌دوین له‌باره‌ی ئه‌م بابه‌ته له به‌شی ژیانی دوار‌ۆژ.

ئه‌م بنچینه‌یه پیکهاته‌ی ر‌سته‌ی دوومه‌ی شایه‌تمان (وأشهد أن محمداً رسول الله) به‌مه‌ش ئه‌وه ر‌وون ئه‌بیته‌وه که شایه‌تمان به هه‌ردوو به‌شه‌که‌یه‌وه، سه‌رباری که‌می پیته‌کانیان به‌لام هه‌موو ئه‌و شتانه‌یان له‌خۆ گرتووه که موسلمان پیویسته له بیروباوه‌روو شه‌ریعه‌ته‌که‌یدا بر‌وای پێی هه‌بیته‌ یان به‌ده‌ر‌بر‌پ‌ینکی تر:

بریتیه له بر‌وابوون به‌وه‌ی نایینی (ئیسلام) بریتیه له نایینی راست و حه‌ق، که پیویسته له‌سه‌ر هه‌ر تاکیک باوه‌ری به هه‌موو پیکهاته‌کانی به وردو درشته‌وه هه‌بیته. ئا ئه‌مه‌یه نه‌ینی دانانی وشه‌ی شایه‌تمان وه‌ک ناو‌نیشانی‌ک بۆ هاته‌نه ناو نایینی ئیسلام، چونکه ته‌نها که‌سی‌ک به موسلمان داده‌نر‌یت که شایه‌تمان به‌ینیته به هه‌ردوو به‌شه‌که‌یه‌وه.

بۆیه پیویسته له‌سه‌ر موسلمان زۆر شایه‌تمان دووباره بکاته‌وه، هه‌روه‌ک ئه‌مه هاتووه له فه‌رمایه‌ستی راست (صحیح)‌وه، تا ئه‌و واتا به‌رزو پیر‌ۆزانه‌ی له‌خۆی گرتووه له‌گه‌ڵ گوشت و خوینی ناویته بیته.

له به‌رامبه‌ر پیغه‌مبه‌ری خ‌وادا (ﷺ) چیمان له‌سه‌ر پیویسته

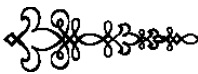
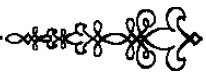
پاش نه‌وهی خوای گه‌وره نیعمه‌ت و به‌خشی کرد له‌گه‌ل موسلمان به‌وهی
 بر‌وای به‌ خواو پیغه‌مبهره مه‌زنه‌گه‌ی هی‌نا، نه‌وا پی‌ویست بوو موسلمان بزانی‌ت، چی
 له‌سه‌ر پی‌ویسته له به‌رامبهر پیغه‌مبهر (ﷺ)، نه‌و نه‌رگانه‌ش بریتین له:
 ۱- خو‌شویستنی پیغه‌مبهر (ﷺ) گه‌وره‌تره له‌خو‌شویستنی خود و من‌دال و
 سه‌روه‌ت و سامان و هه‌موو خه‌لکی.

پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((لا یؤمن أحدکم حتی أكون أحبَّ إليه من والده
 وولده والناس أجمعین))^(۱) واته: هیچ یه‌کێکتان باوه‌ری ته‌واو نابیت تا من خو‌شه‌ویستر
 نه‌بم لای له‌ باوکی و من‌داله‌کانی و له‌ هه‌موو خه‌لکی.
 نه‌م خو‌شویستنه‌ش ته‌نها له‌وه‌دا ده‌ره‌وشیته‌وه که موسلمان به‌ته‌واوی و کاملی
 ملکه‌چی هه‌موو فه‌رمایشته‌کانی ببیت.

۲- ری‌ز و حورمه‌ت گرتنی به‌ زیندووی و مردوویی، دروست نییه پیش
 پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌ست به‌ قسه‌ بکری‌ت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَأَقْرَبُوا اللَّهَ ﴾ الحجرات: ۱. واته: (نه‌ی نه‌و که‌سانه‌ی
 باوه‌رتان هی‌ناوه پیشی خواو پیغه‌مبهری خوا مه‌که‌هون له‌ بریارو پیشنیاردا له‌خوا
 بترسن و پاریزکار بن).

دروستیش نییه ده‌نگ به‌رز بکریته‌وه له‌خزمه‌تی پیغه‌مبهردا (ﷺ)، خوای
 پاك و به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا
 تَجْهَرُوا لَهُ، بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾^(۲)
 الحجرات: ۲. واته: (نه‌ی نه‌وانه‌ی باوه‌رتان هی‌ناوه؛ ده‌نگتان به‌سه‌ر ده‌نگی پیغه‌مبهردا
 (ﷺ) به‌رز مه‌که‌نه‌وه له‌ کاتی گه‌فتوگۆ‌دا، قسه‌ بی‌ په‌رده مه‌که‌ن له‌ خزمه‌تیدا، وه‌کو
 بو‌یه‌کتری ده‌که‌ن، نه‌وه‌کو کرده‌وه‌دکانتان پوچ ببیته‌وه‌وه هه‌ستی‌شی پی‌ نه‌که‌ن).

(۱) أحمد و بخاری و مسلم و النسائی و ابن ماجة، له (انس) وه‌ه گێ‌پ‌راویانه‌ته‌وه. نه‌م فه‌رمووده‌یه
 ر‌است (صحیح) ۵/ الجامع الصغیر ۲۰۴/۲.

ئەم ریزو حورمەت گرتنە تا داوی مردنیش هەر بەدەوامە، دروست نیە دەنگ بەرز بکریتەوه لەلای گۆری موبارەکی یان لە مزگەوتەکهیدا، هەرودەک پیویستە مرۆف زۆر بە ئەدەب و حورمەتەوه گوی شل کات کاتی گۆبیستی فەرمووده‌کانی ئەبیت و رازی بێت بەوه‌ی لە فەرماشته‌کانیدا هاتوووه یاخی نەبیت لێیان.

۳- نازار نەدانی پیغەمبەر (ﷺ) بەهەر شیوه‌یه‌ک لە شیوه‌کانی.

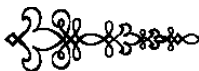
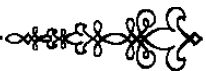
خوای مەزن دەفەر موویت: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ التوبة: ۶۱. واتە: (ئەوانە‌ی نازاری پیغەمبەری خوا (ﷺ) دێدەن سزایەکی بەئێشیان بۆ ئامادەیه).

نازار، گشتگیرە: جنیو تانە (سب) یش دەگریتەوه یان توانجدان لەو یاخود لە شەریعەتەکه‌ی یان لە هاوسەرە پاکەکانی پیغەمبەر (ﷺ)، هەرودەک خوای گەوره دەفەر موویت: ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَرْوَجُهُمْ لَمَنْ هُمْ﴾ الأحزاب: ۶. واتە: (پیغەمبەر (ﷺ) نزیکترە بە ئیمانداران لە خودی خۆیان و خێزانە‌کانیشی دایکیان). یاخود توانجدان لە ئالوبه‌یتی یان هاوه‌لانی یاخود جنیو پێدانیان...

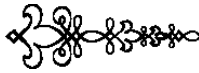
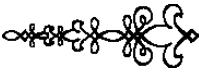
۴- دروودو سلاو دان لەسەر پیغەمبەر (ﷺ).

خوای گەوره دەفەر موویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (۵۶) الأحزاب: ۵۶. واتە (بەرستی خواو فریشتەکان سلاوات دێدەن لەسەر پیغەمبەر (ﷺ)، ئە‌ی ئەوانە‌ی باوەرتان هێناوه، ئێوه‌ش سه‌لام و سلاواتی لەسەر بێدەن).

۵- پیویست بوونی شوینکەوتنی پیغەمبەر (ﷺ)، خوای پایه‌بەرز فەرموویه‌تی: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ الأحزاب: ۲۱. واتە: (سویند بەخوا بەراستی لە پیغەمبەری خوادا چاکترین نمونە‌ی ته‌واو و رێکوپێک هه‌یه تا چاوی لێ بکەن و شوینی بکەن، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانە‌ی رەزاهەندی خاویان مەبه‌سته، سه‌رفرازی قیامەت ئاواتیانە، هه‌میشه و

به ردهوام یادی خوا به زۆر ئه نجام ددهن و زمانیان پاراوه به یادی ئه و).
شوینکه وتنیشی بریتیه له فه رمان به ردار بوون و جیبه جی کردنی هه موو کردار و
گوفتاریکی پیغه مبه ر (عائیه ^{صلواته} _{عائیه}).

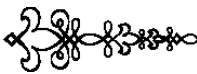
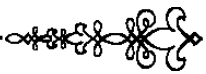
بەشى چوارەم رۆژى دوايى (اليوم الآخر)

لە سىن دەروازە پىك دىت:

دەروازەى يەكەم: بەنگەى بوونى رۆژى دوايى و پىويستى باوەر پى
هەبوونى.

دەروازەى دووهم: رۆژى دوايى ئە هزرى نا ئىسلامى.

دەروازەى سىيەم: رۆژى دوايى ئە هزرى ئىسلامى.

رۆژى دوايى (اليوم الآخر)

پېشەكسى:

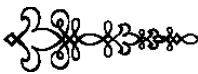
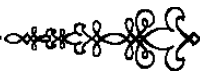
مرۇف لەسەر گۆى زەوى ژياوۋە چەند قۇئاغايكى جياوازى تىپەر كىردوۋە.
جا مرۇف لە ژيانى سەرەتايىيەكەيدا ۋەك گيانلەبەرى كىۋى وابوۋ كە تەنھا پىشتى
بەھىز ئەبەست، چونكە ئەو كات ژيان بۇ ئەو كەسە بوو كە زال دەبوو، بۆيە لەم
قۇئاغەدا مرۇف ھەستى بەنرخى خۆى نەكرد و بىرى لە ئاكامەكانى ژيانى نەكردوۋە.
كاتىكىش چاۋەكانى ھەلھېنا بىرى دەكردوۋە دەى پرسى:

ئايا نمونەى ئەو بەدھېئىراۋە ژيرو عاقلە ۋەك ئاژەل يان چىروجانەۋەر وايە، كە
ھەر يەك ئاكاميان ھەيە، ئەۋىش مردنە ياخود ژيانىكى تر ھەيە كە چاۋەپرانى
دەكات؟

ھەندىكىش بۇچوونيان وابوۋ كە ئەۋانەى كارى خىراپ ئەكەن، ئەۋا سزا
ۋەرنەگىرن و ئەۋانەش كە كارى خىر ئەكەن، ئەۋا پاداشتىان ئەدەرنەۋە ھەر لە
ژيانىندا بەر لە مردنيان، بەلام لەگەل ئەۋەشدا دەيىبىنى كە ھەندىك لەۋانە دەمرن
بەبى ئەۋەى سزا يان پاداشت بدەرن، بۆيە دەى پرسى:

ئايا ئەمانە مردن و لەناوچوون و نا گەرنەۋە؟ ياخود سزاۋ پاداشت لە
جىھاننىكى تر چاۋەپريان دەكا؟ ئەو مرۇفە ئەو پرسىارانەى دەكرد، بۆيە باۋەرى
خۆى بەستەۋە بە پىۋىستى بروبوون بە ژيانىكى ترى دواى مردن و بە دۆزى مەزن
كە سەرى كىشا بۇ دانان بەۋەى كە بەدھېئىنانى ئەو جىھانە زۆر سەر سورھېئەرە،
بى كەموكورتى و پىكوپىكە، تەنھا بە خۋايەكى بە تۋانا دەكرىت كە ئەو
بەدھېئىراۋانە گەۋاھى دادگەرى ئەو دەدەن.

ھەر لەبەر ئەمەيە دەبىنن كە لە سەردەمانىكى زۆر كۈنەۋە بىروبوون بە رۆژى
دوايى دلى مرۇفەكانى پىركردوۋە. تەنانەت ئەو بىروايە بەرجەستە بوۋە لەناو
بىتەرستەگان كە بلاۋەى كىردىۋو لە كۆمەلگە جياۋازەكاندا، كە باسى شۇرشىكى
دەروۋنى لە مرۇفدا ئەكرد، ھەرۋەھا ھۆشدارى ئەكردوۋە بە راستىەكان.

رپای راست و راشکاو ئه وهیه که ئه و بیروباوهره بلاو بوو بووهوه له نیوان خه لکیدا دهره نجامی به راستدانانی بانگه وازی پیغه مبه رانی پیشوو بووه، که پاشماوه کانی ئه م بانگه وازه ههر به قولی مابوونه وه له ویزدان و دهر وونی مرۆییدا، به دوا ی یه گدا هانتی په یامه ئاسمانیه کان، ئه وه ی پوونتر ئه کرده وه، ئه گهر چی ئه و پوونیه ی ناپوخت بوو به هوی بت په رستی، که تا کو ئه مرپوش جیهانی داگرتبوو، به تایبته ئه و شتانه ی په یوهستن به رۆژی دوا یی مرۆف په یی پی نابات و هیچ زانیارییه کی له باره یوه نییه ته نها ئه و هه والانه نه بیته که له لایه ن خوا ی په نهان زانه وه له رپی پیغه مبه رانیه وه هاتووه، ئه و شتانه به خه لکی رائه گه یه نن که فه رمانیان پیکراوه. جا ئه م به شه ی که ریکمان خستوو بو دوان له سه ر رۆژی دوا یی، ئه و ا سی دهر وازه له خو ده گریته:

دهر وازه ی یه که م: به لگه ی بوونی رۆژی دوا یی و پیویستی باوهر پی هه بوونی.

دهر وازه ی دووه م: رۆژی دوا یی له هزری نا ئیسلامی.

دهر وازه ی سییه م: رۆژی دوا یی له هزری ئیسلامدا.

دهروازې یه کهم

به لگه ی بوونی روژی دوايي و پيوستي باوهر پي هه بوونی

به لگه کانی روژی دوايي^(۱):

دهکريټ بهم بوچوونه ی که له خواروهدا باسی نه کهين به لگه بينينه وه له سه ر
روژی دوايي:

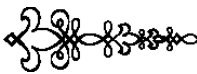
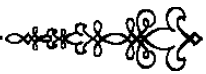
به لگه ی يه کهم: بوونی روژی دوايي شتيکی شياوه نه وه ک نه سته م:
نه کريټ روژی دواي رووبدات، نه و نيشانانه ی که نامازه بو نه وه نه کهن بريټين
له مانه:

۱- مروّف و بوونه وهر نه مر نين، کوټايی سه رسوره ينه ر به ي گومان
به سه رياندا ديټ، جا مروّف دهر يټ و بوونه وهر له ناو نه چيټ و ناميټ، نه مه ش
مانای وايه که نه و سيسته مه ی نيستای بوونه وهر داده رووخيټ و له به ين ده چيټ،
هه روه ها مه شخه لي نه و سيسته مه ش که ده بينين ته نها ويټه يه کی بچوک کراوه و
به رايی و سه ره تايين، هه ر له و ويټه بچوکراوانه ويټه گه وره که ی کوټايی په خش
نه بيټ، به يانی له ويټه ی واقعي گومان هه لنه گرا ده بينين^(۲).

۲- جهسته ی مروّف له جهندين خانه پيک ديټ، نه و خانانه ش گه رديله ی زور
بچوک و چرو پرڼ، ژماره يان له لاشه و جهسته ی مروّفدا زياتره له هه زار مليون
مليون خانه، نه و خانانه جهسته پيک ديټن وه ک چون ديوار له که رپووج و خشت

(۱) به لگه ی بوونی روژی دوايي و پيوستي باوهر پي هه بوونی له: الاسلام يتحدی ۷۲ و لاپه رده کانی
دواتريشی، هه روه ها خوینه ر په وانه نه کات بو جهندين سه رچاوه ی بيانی تر.

(۲) هه ر له م کتيبه دا سه يری بابه ته کانی مردن و حه قيقه ته که ی و رابوونی روژی دوايي بکه که
به تيرو ته سه ل له باره وه دواوه.

پێك دێن، بەلام ئەو هەیه كە دروست كردنی دیوار وەك خۆی ئەمەینیتەو هە كەچی خانەكانی لەش دەگۆرپن و لە هەر چركەیه كەدا (۱۲۵ ملیۆن) خانە دەمرن.

ئەمەش مانای وایە لاشە چەندین جار دەمریت و دەژیتەو هە لە ژبانی دنیادا، بەلام لەگەڵ ئەو هەموو گۆرانكارییەشدا كەچی هەر كەسایەتیە تابهتەكەى و نەریت و تیروانین و زانست و ئاواتەكانی خۆی دەپارێزیت، مەرفە هیج هەست ناكات كە شتێك لە ئەندامەكانی گۆرانی بەسەردا هاتوو، جا نمونەى مەرفە وەك رەوباری لەبەر رۆشتوو هە كە بەردەوام ئاوەكەى دەگۆریت كەچی هەر هەمان رەوباریشە.

ئەو هەى تا پەنجا سال دەژییت ئەوا بۆ پینج جار مردوو، جا ئەگەر لە جارى شەشەمدا مرد چۆن دەتوانیت بەدڵنیا ییەو هە دان بنیت بەو هەى خۆى مردوو هە كەچی هیج رینگەیه كى نەبیت بۆ ژبان.

بەلگەى دووهم: توێژینه وەكان پشنگیری بوونی رۆژی دواى ئەكەن:

۱- توێژینه وەى دەروونى (نفس):

فرۆید و زانایانى دەروون بەشیو هیه كى گشتى ملكەچی تیوریک بوون كە پوخته كەى: (هەر شتێكى چاك یاخود خراب كە بەمیشك و خەیاڵى مەرفەدا دیت، ئەوا لە لاپەرەى نەست (اللا شعور) دا ئەنەخشییت و بۆ هەتا هەتایى ناسرپتەو هە، گۆرانی كات و شوپن و رەودا وەكان كاریگەرى لێناكات، ئەمە بەبۆ وستی مەرفەى رەودەدات، چ بەخۆشى، چ بە ناخۆشى).

توێژینه وە دەروونیه كان جەخت ئەكەنەو هە لەسەر ئەو هەى كە بوونی راستەقینهى مەرفە بریتیه لە لایەنى نەست (اللا شعور) كە مردنى بەسەردا نایەت و رپسا كاتییه كان كاریگەرى تى ناكەن. بەلام جەستەى ماددى لە گۆران و تیکشكان و لەناوچووندا یە، بۆیه بوونی جەستە بە بوونیكى راستەقینه دانانریت، ئەمەش مانای وایە كە ژبان بەردەوامە و لەناوچیت بۆ هەتا هەتایە، بەلگە دواى مردنى مەرفەش ژبان بەردەوام دەبیت، ئیمەش هەر لە ژباندا ئەمەینەو هە مردن تەنها دەرنجامى كۆسپ و رپسا كاتییه كانە.

پاشان ئەو هزرانەى كە بە میشك و خەیاڵماندا دیت و ئیمەش لە بیرى ئەكەین،

دوای ماوهیهکی دوور له خەونماندا ئەیبینین یاخود قسهی لهسەر دهکهین له حالتی (هستریا^(۱))یان شیتی، ئەمه تهنها به لگهیه که لهسەر ئەوهی عهقل یاخود یاد ئەو شته نیه که ئیمه درکی پی دهکهین و به رههستن و بهس، به لگو لایهنی نهستیش ههیه که وینه که تهواو به گشت شته لاوهکیه کانیه وه و مرده گریت و ئەپاریزیت، ئەو لایه نهی نهستیش له خودی خۆیدا جیهانیکی سه ره به خۆیه و له ناو ناچیت به له ناو چوونی جهستهی ماددی.

ئهمهش جهخت له وه دهکاته وه که دهگریت تۆماریکی تهواو و کامل هه بیته بۆ کردار و گوشتاره گانی^(۲) ههر له ژیا نی مرۆفدا، ئەمهش دهرزانیته کاتی که دهست ئەکات به ژیا نه که ی تر یاخود ئەچپته قۆناغه که ی تری ژیا نی.

۲- تۆیژینه وهی پۆدی:

تۆیژینه وه پۆحیه گان لهسەر ئاستی ئەزموونی بوونی ژیا نی له دوای مردنیا ن سه لماندوه، جا له و تایبه ته مندیا نه ی مرۆف که له سه رده می گۆنه وه هه یه تی بریتیه له خه ون، به لام ئەو راستیه پر گرنگ و بایه خدارانه ی که زانایانی دهروونناسی ئەمرۆ ئاشکریان کرد زۆر زانستی و قوئن که پیشینا نی پپی شارهزا نه بوون.

تۆیژینه وه پۆحیه گان که لقیکن له زانستی دهروونناسی سه رده م ئامانجی ئاشکرا کردنی تایبه ته مندیه نانا ساییه گانی مرۆفه، بۆ ئەم تۆیژینه وان هه ش چه ندین په یمانگا لهسەر ئاستی جیهان دروست کران و تافی کردنه وه ی سنوور فراوان بۆ هه زاران خه لک ئەنجام درا، له ده ره نجامدا ئەو په یمانگانه سه لماندیا ن:

له راستیدا که سایه تی مر فایه تی ههر به رده وام ده می نی ت، له وینه یه کی نامۆدا، دوای له ناو چوونی جهسته ماددی هه کی^(۳).

(۱) هستریا: نه خۆشیه کی دهروونیه و دواتر به ره به ره ده بیته جهسته یی و عه قلی. (وه رگی پ).

(۲) سهیری بابته ی نمایش کردن (العرض) و لی پرسینه وه بکه، به شیک له و شته شمان له و باره وه هینا وه که زانستی سه رده م باسی لی وه کردوه.

(۳) بۆ نمونه ی ئەو ئەزموون و تافی کردنه وه پۆحیا نه سهیری کتیبی: الاسلام یته دی ۹۲.

۳- گه‌واهی کرداری و نه‌زمونی (تجربیه):

ئهو شایه‌تی و گه‌واهی‌دیره کرداری و نه‌زمونی‌یه‌ی که بوونی ژیانی دوا‌ی مردنی سه‌ماندووهر بریتیه له: ژیانی یه‌که‌ممان^(۱)، نه‌گهر دان بنیین به‌رودانی پرووداویک له نیستادا و نکۆلیش بکه‌ین له پروودانی هه‌مان پروودا له داهاتوودا، ئەمه خو‌ی له خویدا دژایه‌تی لۆژیک و مه‌نتیق و عه‌قله، هه‌موو ئهو زانایانه‌ی که هه‌و‌ی شیکردنه‌وی بوونه‌وه‌رو ژیان دده‌ن به (داروین)یشه‌وه باسی ئه‌وه‌یان کردووهر که: نه‌گهر هه‌مان ئهو هوکارانه‌ی یارمه‌تیدهر بوون له به‌ده‌یه‌ینانی یه‌که‌م جاری بوونه‌وه‌ر ئاماده‌بوون ئه‌وا ده‌گونجیت ژیان وتایه‌تمه‌ندییه‌کانی دووباره بیینه کایه‌وه جاریکی تر.

نامانج و مه‌به‌ست له بره‌و بوون به‌رۆژی دوا‌یی

کاتیک خوی گه‌وره ئاده‌میزادی پێژدار کرد، هه‌روه‌ها کردی به‌گه‌وره‌ی بوونه‌وه‌ر به‌م فه‌رمایشته‌ی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ الإسراء: ۷۰. واته: (سویند به‌خوا به‌راستی ئیمه‌ پێژمان له نه‌وه‌ی ئاده‌م گرتووهر به‌سه‌ر وشکانی و ده‌ریادا "به‌جۆره‌ها هوکاری گواسته‌وه" هه‌ئمان گرتوون). ئه‌وه‌ی له ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه‌ بو‌ی مرۆفی رام کرد و قورنانی پیرۆزی بو‌ی په‌وانه‌کرد که چه‌ندین نیشانه و به‌لگه‌ی رۆشنی تێدا‌یه، که ناچیته‌ عه‌قله‌وه‌ خوی گه‌وره - که دانایه - به‌بی‌ دانایی و حیکمه‌ت و ها‌که‌زایی به‌بی‌ بوونی مه‌به‌ستیکی راسته‌قینه‌ مرۆف دروست بکات، خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ (۱۱۵) فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿۱۱۶﴾ (ئایا گومانتان وابردووهر که به‌راستی ئیمه‌ ئیوه‌مان

(۱) سه‌یری به‌لگه‌ی زیندووهر بوونه‌وه‌ی جه‌سته‌یی بکه هه‌ر له‌م کتیبه‌دا.

بهی مه بهست دروست کردوو و ئیوه بو لای ئیمه ناهینرینه وه؟! بهرزی و بلندی بو خوا، پاشای رهوای حهق، هیچ خواههك نیه جگه لهو زاته، خاوهنی عه پشی شكۆدارو بهرینه).

ههروهها دهفه ره موویت: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ (القیامة: ۳۶. واته: (نایا ئاده میزا واده زانیت ههروا وازی لیده هینریت به خورایی). مه بهستی ئه وهیه بهی سوود فه رامۆش ده کریت و فه رمانی پی ناگریت.

ئامانجی به دیه ئانه که رهۆشنه له م ئایه ته دا: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاریات: ۵۶. واته: (بیگومان من په ری و ئاده میزادام دروست نه کردوو ته نها بو ئه وه نه بیته که من به رستن و فه رمان به دارم بن). ئه مه ره اسپاردن و ته کلیف و تاقی کردنه وهیه تا خراب له چاک جیا بگریته وه.

پیویستی بره و بوون به رهۆزی دواپی

ههروهك پيشتر سه لماندمان و چه ندين به لگه شمان خسته روو كه رهۆزی دواپی ده کریت بیته پیش و بهرپا بیته و شتیکی نه بوو ئه سته م نیه، به لکو ده گونجی له هه ر کاتیك بهرپا بیته، ههروهها ئه وه شمان خسته روو كه لیكۆلینه وه ده روونی رهۆحیه هکان پشتگیری ئه م به رو باوه ره ئه که ن، ئه مهش ئیستا ده ر ئه خهین که جیهان پیویستی به وه ههیه که به روای هه بیته به رهۆزی دواپی، ئه مهش له و لایه نانه دا ده ر ده که ویت (۱):

(۱) الکلام عن الحاجة الى الآخرة في الاسلام يتحدی ۸۲ ولا په رهکانی دواتری.

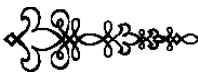
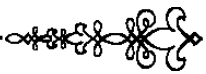
۱- لایه نسی دەر وونسی :

هیواو ئاواتی مرؤف بۆ دهستخستنی ژیانیکی خوشگوزهران و بهرز له جیهانیکی نازادی نمونهی پر له خوشگوزهرانی، سهربه خو و بهدر بیت له سنوورو کیشهکانی ئەم جیهانه، به لگهیهکی بههیزی دەر وونیه له سههر پپووستی بوونی جیهانیکی تر، ههروهک تینویتی به لگهیه له سههر ئاو، ههروهها به لگهیه له سههر بوونی په یهوندییهکی تایبهتی شاراو له نیوان ئاو و مرؤف.

باشان ئەم بیروباوهره که بریتیه له بوونی رۆژی دواپی له کۆنترین سهردهمه کانهوه بوونی ههیه - ههروهک دهخریته پوو - ئینجا ئەگهر ئەو بیروباوهره پوچهل بووبایهوه ئەوا بهو شیوه سههرسام که ره کاریگهری نه ده بوو له سههر مرؤف، چونکه ئیمه هزره فیکریکی پوچی مرؤیی نابینین تا ئەو سهردهمه ی ئیستا بهو شیوه زنجیره ییه رپکو پیکه مابیت.

۲- لایه نسی پهوشتی :

فیتیهتی مرؤف جیاکاری دهکات له نیوان ستهم و دادگهری، له نیوان چاک و خراب، ههر ئەم فیتیهته شه که مرؤف جیا دهکاتهوه جگه له خو، له گهه له ئەوهشدا مرؤف ئەو فیتیهته به فیرو ئەدات و نهوهکانی رهگهزی خو ئه کوژیت و ههراسانیان ئەکات، بهشی هه ره مهزنی میژوو پریهتی له چیرۆکی ستهمکاری و دهست دریزی، رۆژنامه رۆژانه ییهکان ده دوین له باره ی په نهان کوژی و تاوانی فراندنی خه لک و تالان و تاوانبارکردنی درۆیین و بانگه شه ی بی بنه ما و تیکشکاندن و قهر کردنی گه لان، هه موو ئەمانه ش ته نه ا وینه یه کی بچوک کراوه ن بۆ ئەو رووداوانه ی رۆژانه له سههر زهوی رووده دن. به لأم پالنه رهکانی دادگه ری و ئینصاف له ویزدانی مرؤفدا جهخت له سههر ئەوه ئەکه نه وه که ئەو جیهانه له خودی خویدا که موکورته، ئەو که موکورییه ش پپووستی به تهواو کامل بوونه. بۆیه پپووسته رۆژیک هه بیت که جیاکاری بیت له نیوان حهق و ناحهق، ههروهها پپووسته ستهمکارو ستهم لیکراو به ره می کرده وهکانیان بدور نه وه، ناچیته عه قله وه که باوه رپارداری چاکه کاری گوپرایه ل، کاتیک له دونیادا پاداشتی وه رنه گرت بیت که چی پاداشتی له کیس بچیت و

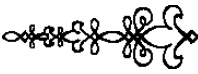
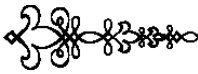

ئەو تیکۆشانه‌ی له‌گه‌ڵ دەروون و نەفسی خۆی بە‌بێ با‌یه‌خ بە‌هه‌ده‌ر ب‌پ‌روات، بە‌ئ‌کو پ‌ی‌ویسته‌ ئ‌ه‌و پ‌اداشته‌ی بۆ هه‌ل‌گ‌یراوه له‌ رۆژی د‌وایی پ‌یی ب‌د‌ر‌یت‌ه‌وه‌و و‌ه‌ر‌ی‌ب‌گ‌ر‌یت‌ه‌وه‌.

ب‌ه‌ه‌مان ش‌ی‌وه‌ نا‌چ‌یت‌ه‌ عه‌ق‌ل‌ه‌وه‌ که‌ خ‌وای گ‌ه‌وره‌ که‌سی گ‌ا‌ت‌ه‌ج‌اری س‌ت‌ه‌م‌کاری رۆ‌چ‌وو له‌ گ‌وم‌ر‌ا‌ی‌یه‌که‌ی‌دا ف‌ه‌رام‌ۆش ب‌کات، له‌ کات‌یک‌دا پ‌یشه‌ی چ‌اند‌نی ت‌ۆ‌ی خ‌راپ‌ه‌ چ‌اند‌ن له‌ زه‌ویدا و چ‌ه‌وس‌اند‌نه‌وه‌ی ئ‌ه‌وانی ت‌ر بو‌وه، جا به‌ب‌ی ئ‌ه‌وه‌ی ئ‌ه‌و س‌ت‌ه‌م‌کاره‌ به‌ س‌زای خ‌ۆ‌ی ب‌گات و ت‌ۆ‌له‌ی س‌ت‌ه‌م ل‌یک‌راوه‌که‌ی ل‌ی ب‌سه‌ن‌یت‌ه‌وه‌، جا ئ‌ه‌گ‌ه‌ر ئ‌ه‌و س‌ت‌ه‌م‌کاره‌ له‌ د‌ون‌یا‌ش‌دا به‌ س‌زای خ‌ۆ‌ی نه‌گات، ئ‌ه‌وا به‌ب‌ی گ‌ومان له‌ رۆژی د‌وایی و ل‌ی‌پ‌رس‌ینه‌وه‌ ت‌ۆ‌له‌ی ل‌ی ئ‌ه‌س‌ی‌ن‌ر‌یت‌ه‌وه‌و س‌زا د‌ه‌د‌ر‌یت‌: ﴿وَتُوفَىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ﴾ النحل: ۱۱۱. وات‌ه‌: (ه‌ه‌ر که‌س پ‌اداشته‌ی ک‌رده‌وه‌کانی د‌ه‌د‌ر‌یت‌ه‌وه‌). ئ‌ه‌گ‌ه‌ر خ‌وای گ‌ه‌وره‌ ل‌ی‌پ‌رس‌ینه‌وه‌ نه‌کات له‌گ‌ه‌ڵ س‌ت‌ه‌م‌کاران، ه‌ه‌روه‌ها پ‌اداشته‌ی گ‌و‌پ‌ر‌ای‌ه‌ئ‌ان نه‌دات، ئ‌ه‌وا ئ‌ه‌و کات‌ه‌ س‌ت‌ه‌م ئ‌ه‌د‌رای‌ه‌ پ‌ا‌ل خ‌وای گ‌ه‌وره‌، س‌ت‌ه‌م‌ک‌رد‌ن‌یش ئ‌ه‌س‌ت‌ه‌مه‌ به‌ ن‌ی‌س‌به‌ت خ‌وای گ‌ه‌وره‌.

ب‌ر‌و‌اب‌وون به‌ رۆژی د‌وایی واده‌کات که‌ م‌ر‌ۆف‌ ب‌ه‌رده‌وام چ‌او‌د‌ی‌ری به‌س‌ه‌ر ن‌ه‌فس‌ی خ‌ۆ‌یدا ه‌ه‌ب‌یت، ئ‌ارامی و ه‌ی‌منی له‌ د‌ه‌روون‌دا به‌ر‌پ‌ا د‌ه‌کات، به‌م‌ه‌ش با‌وه‌ر‌دار ه‌ه‌ست د‌ه‌کات که‌ د‌ون‌یا ه‌ه‌ل‌خ‌ه‌ئ‌ه‌ت‌یه‌ره‌، ب‌ۆ‌یه‌ د‌ون‌یا به‌که‌م ئ‌ه‌زان‌یت و ه‌ه‌ل‌پ‌ه‌ ناکات له‌د‌ون‌یا تا ئ‌ه‌وه‌ی ئ‌اره‌زوو د‌ه‌کات گ‌لی ب‌دات‌ه‌وه‌ ئ‌ه‌گ‌ه‌ر زیانی بۆ خ‌ه‌ل‌کی ت‌ر‌یش ه‌ه‌ب‌یت، ئ‌ا له‌و کات‌ه‌دا با‌وه‌ر‌دار ژ‌یانی به‌رز و ئ‌امان‌ج‌ی گ‌ه‌وره‌ د‌ه‌ب‌یت ئ‌ه‌و‌یش ب‌ر‌یت‌یه‌ له‌: ئ‌ه‌نج‌ام‌دان‌ی کاری چ‌اک‌ه‌ و ف‌ه‌رام‌ۆش ک‌رد‌نی کاری خ‌راپ‌ه‌، خ‌ۆ ر‌از‌اند‌نه‌وه‌ به‌ خ‌و‌وره‌وش‌ته‌ به‌رز‌ه‌کان، خ‌ۆ د‌ار‌ن‌ین له‌ خ‌و‌وره‌وش‌ته‌ پ‌ه‌ست و ن‌ز‌مه‌کان.

ئ‌ا ل‌ی‌ره‌دا ق‌ور‌ئ‌انی پ‌ی‌ر‌ۆز پ‌شت‌ی به‌ست‌ووه‌ به‌م ب‌ی‌روبا‌وه‌ر‌ه‌ بۆ بان‌گه‌وازی ک‌رد‌ن بۆ چ‌اک‌ه‌کاری پ‌له‌به‌رز‌ی و ر‌ه‌وش‌ت به‌رز‌ی، خ‌وای پ‌ای‌ه‌به‌رز د‌ه‌ف‌ه‌رم‌وو‌یت: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوَةٌ﴾ البقرة: ۲۲۲. وات‌ه‌: (له‌ خوا ب‌تر‌سن و خ‌ۆتان له‌ خوا ب‌پ‌ار‌یز‌ن و چ‌اک ب‌زانن و د‌ن‌ئ‌یا بن که‌ به‌د‌ید‌اری خوا شاد د‌ه‌بن). ف‌ه‌رمان ک‌رد‌ن به‌ پ‌ار‌یز‌کاری و ته‌ق‌وای پ‌ه‌ی‌وه‌ست ک‌رد‌وه‌ به‌ ب‌ین‌ینی خ‌وای گ‌ه‌وره‌ له‌ رۆژی د‌وایی‌دا، بۆ ئ‌ه‌وه‌ی

جیگیر تر بییت له دهرووندا.

ههروهها دهفهرموویت: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾
البقرة: ۲۷۲. واته: (ههر خیرهو چا که هه گیش نه انجام بدن پاداشته که تان دهست
دهکه وویت، نهوسا ئیوه به هه یج شیوهیه که سته متان لی نا کریت). به خشین له پیناوی
خوادا هیناوه له گه ل نهوهی خوی گه و ره له دوار و ژدا پاداشتیان نه داته وه.

﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا نَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾^(۸۱) التوبة: ۸۱.
واته: ("دوو رووه کان"، نه وانیه که به جیهیلران له ناو مه دینه دا شادمان بوون به
دانیشتیان و دواکه وتنیان له پیغه مبهرو نه چوونیان بو غهزا، حه زیان نه ده کرد
جیهادو تیکوشان به خوین و مالیان له پیناوی خوادا بکه بن و به نیماندارانیان وت:
له م گه رمایه دا ده رمه چن بو جیهاد، نهی محمد ^(صلوات الله علیه) پینان بلئ: ناگری دوزه خ به
تینترو به هیزتره له گه رمیدا نه گه ر تی بگه ن و بیرو هویشیان بجه نه کار). خوشه ویست
کردنی جیهاد و تیکوشان به مال و روخ له پیناوی خوادا و هاندانیان بو بهرگه
گرتنی نازاره کانیان هاوته ریب کردوو به ترسانندیان به ناگری دوزه خ.
قورئانی پیروز گرنگی داوه به جیگیر کردنی بیرو باوه ره له هوشی مروفدا، ته نانهت
به چاکترین خیر و به نه بر او هی وه سفی کردوو، دونیاش مالیکه ههر له ناو ده چیت
و نه وهش که به دوی دنیا نه که وویت هه لئه له تاوه له خوئی بایی بووه به خوئی و
چیژه ماوه کورته کانی دنیا.

خوی گه و ره دهفهرموویت: ﴿وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُمْ وَلِيبٌ وَإِلَى الدَّارِ
الْآخِرَةِ لَهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾^(۶۴) العنكبوت: ۶۴. واته: (ژیانی نه م
دونیا به جگه له گه مه و گالته و یاری شتیکی تر نیه... به راستی مالی قیامه تیش و
ژیانی ناو به هه هشت، ههر نه وه ژیا نه، نه گه ر بیانزانیایه و تی بگه هیشته نیایه). ههروهها
دهفهرموویت: ﴿بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾^(۱۶) وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾^(۱۷) الأعلى: ۱۶ - ۱۷.

واته: (کهچی نیوه رپیازی رزگاری ناگرنه بهر به لکو زیاتر ژبانی دنیاتان مه بهسته. له کاتیکدا قیامهت و به دهست هینانی به ههشت جاکتره و بهرده و امیشه). ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ بِنَائِهِ ثُمَّ يَسِيحُ فَرَنَّهُ مُمْصِرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ الحديد: ۲۰. واته: (چاک بزانی ژبانی دونیا ته نیا بریتیه له یاری و گهمه و رازاندنه وه و خو هه لکیشان له نیوان به کتریدا، هه روهها زور کردنی سامان و مال و مندان، جا نه وانه هه هه مووی وهک بارانیکی به بیت وایه که ببیته به ره میکی زور، کشتیاره کان سه رسام بکات، له وه و دوا وشک ببیت و زهره هه لگه رپیت، پاشان وردو خاش ببیت و بکه ویت، بیگومان له قیامه تیش سزای زور سهخت بو دونیا په رستان نامادهیه، له و لاشه وه لی خوشبوون و په زامه ندی له لایهن خواوه ئیماندارانی چاکه خوازی لی به هره وه ره ده کریت، ژبانی دونیاش دوور له خواناسی و دینداری جگه له وهی که بریتیه له رابوار دنیکی که م، شتیکی تر نیه، زور که سیشی پی غه راو ده ستخه پرؤ ده بیت).

۳- پابه ند بوون و گرتنه بهر (السلوک):

یه کیك له و شتانهی که له کونه وه هوشی مرؤفی سه رقان کردوه بریتیه له چونیتهی ناچار کردنی خه لکی بو نه وهی ریگی راست بگرنه بهر. ده کری مرؤف نه و شتانه جیبه جی بکات که پیی سپیردراوه له ترسی نه و سزایه ی چاوه پروانی ده کات، نه گهر چی کاره که وهک خویشی به نه نجام نه گه یه نییت، به لام ده کری بپرسین که چ شتیک پال به و که سه وه ده نییت که خاوه ن ده سه لاتی سیاسییه تا دادگه ری به رپا بکات؟ کی لادان و یاخی بوونی مرؤف راست ده کاته وه نه گهر راستکه ره ویهک و پالنه ریك نه بیت؟ یاخود نه گهر خاوه ن ده سه لاتی سیاسی بی ناگا بوو له و بهر پرسانهی که سته م نه که ن و بهرتیل ده خون و فیل ده که ن و ده سه لات خراب به کار نه هیئن چ شتیکی تر هه یه نه وان له و کارانه بگیریته وه..؟ له راستیدا نه و لادانه ته نها نه و پالنه ره راستی نه کاته وه که سه رچاوه ی

گرتوو له ناخی مروڤدا، ئه ویش بریتیه له ویزدان. ئهم تایبه تمه نندیهش تهنه له بیروباوهری رۆژی دوایدا بهدی دهکریت، چونکه مروڤ ههست دهکات که له ههر کوپیه که بیت خوی گهوره دهیبینیت و لی پرسینه وهیه کی سهختی له گهه دهکات. (قولتیر) دهلیت: (گرنگی خواو رۆژی دواپی زۆر مهزنه، تهنانهت دوو بنچینهن بۆ بهرپاوونی رپسا و بنه ما رهوشتیهکان).

ناوبراو بۆچوونی وایه: باوهر بوون به رۆژی دواپی به تهنه بهسه بۆ دهسته بهرکردنی چوارچیوهیه کی رهوشتی ههره چاک بۆ کۆمه لگا، ئه گهر ئه و بیروباوهره لاجوو و نه ما، ئه و هیج پالنه ریک بۆ کاری چاک بهدی ناکهین، بهمهش دارپووخانی رپسا و سیسته می کۆمه لاتی لی دهکه ویته وه).

پیوستیه کی زۆر ههیه به باوهر بوون به رۆژی دواپی، بۆ ریکخستنی ژیان و بهرپاگردنی له سه ر بنچینه ی راسته قینه ی دادگهری، که له خودی خۆیدا جهخت کردنه وهیه له سه ر ئه وه ی رۆژی دواپی له گهوره راستیه کانی بوونه وهره، ئه مهش به لگهیه کی لۆژیکی و مهنتیقی و روونه، له سه ر ئه وه ی رۆژی دواپی شیاوی برپاوی هینانه.

٤- پیوستی بوونه وهری (الضرورة الكونیه):

پاش ئه وه ی به لگه مان هیناوه له سه ر بوونی خواو ئه وه شمان سه لماند که به دیهینه ری بوونه وهره، دهلیین: پیوسته لی ره دا په یوه نندیه که هه بیت له نیوان خواو مروڤدا، ئه و پیوه ندییه ش پیوسته دهر بکه ویت، چونکه عه قل نکۆلی دهکات له بوونی خوایه که هیج په یوه ندی به کاروباره کانی بوونه وهره وه نه بیت، به نده کانی وه که به دیهینه ر شایه تی له سه ر نادهن. به لام که ی ئه و په یوه ندییه به وینه یه کی روون دهر ده که ویت؟

دهکریت دان به وه دا بنریت که ئه و په یوه ندییه له ژیا نی دنیا دا دهر نه که وتوو وه نه دره وشا وه ته وه به ته واوی، ئا ئه وه که سی بی باوهر و خا نه ناسه که دهلیت: له خوا ناترسم، پاشان دهیبینین دهبیته سه رۆک یان هیج نازاریک به هوی ئه و بی باوهرییه وه ناچیزیت... دهکری سکا لای بر وادار ره تبکریته وه به به لگه ی ئه وه که

ناره‌واو نا شه‌رعیه.

ئا لی‌ره‌دا یان ده‌بی‌ت بر‌وامان به بوونی خوا هه‌بی‌ت یان نکۆ‌لی له بوونی بکه‌ین، چونکه ئه‌گه‌ر بر‌وامان پێی هینا، ئه‌وا پێ‌ویسته بر‌وا به رۆ‌ژی دوایش بێ‌نین، ته‌نها له رۆ‌ژی دواییدا به جوانی و رۆ‌شنی شو‌ینه‌واری په‌یوه‌ندیه‌کانی نێ‌وان به‌دی‌هێ‌نه‌رو به‌دی‌هێ‌نراو ده‌رده‌که‌وێ‌ت، به‌وه‌ی له‌و‌ی لێ‌ پرسینه‌وه هه‌یه و مرۆ‌ف سزا یان پادا‌شت وه‌رئه‌گرێ‌ت و ده‌گات به نیشه‌جی‌ی هه‌تا هه‌تایی.

چونکه خ‌وای به‌دی‌هێ‌نه‌ری ئه‌م بوونه‌وه‌ره مه‌زنه ناکرێ‌ت کۆ‌تایی به بوونه‌وه‌ر بێ‌نی‌ت تا مه‌به‌ستی به‌دی‌هێ‌نانی ئه‌م بوونه‌وه‌ره نه‌خاته‌روو، هه‌روه‌ها تا به‌نده‌کانی ئاشنا نه‌گات به سیفه‌ته‌کانی.

دەروازەى دووهم

رۆزى دوایى لە هەزرى نا ئىسلامى

لەم دەروازەیدا پوختەیهك لە میژوو دەخەینەرۆو لەبارەى رۆزى دوایى، لە كۆنترین رۆزگارەكانەوه تا ئەم كاتەى ئیستامان لە ناودارترین ژیارو شارستانیەتەكان و ئایینه جیهانییەكان.

۱- لە شارستانیەتى دۆلى رافدین (وادى الرافدین):

هەزرى قیامەت و زیندوو بوونەوه دواى مردن:

هیچ دەقیك لە نووسینی بزماریدا نەبوو كە بسەلمیئیت عیراقییه كۆنەكان برۆیان بە زیندوو بوونەوه و هەستانەوهى دواى مردن و قیامەت هەبووبیت، هەرودها هیچ شتیكى واش نەبوو لە ناو شوپنەوارەكانیان كە بسەلمیئیت دەكریت رۆحى مردوو (الاطمو) بگەرپتەوه بۆ ناو لاشەكەى^(۱).

ئەم مانایە لەسەر زمانى (گلگامیش) دا بەروونی دەبینین، كاتێك ئەى لاواندەوه بە هاوڕێكەى (ئكیدۆ) و بیای هەلەدا، دەیوت:

(ناخ ئەو هاوئەلم كۆچى دوایى كرد كە خۆل و خاكى خۆش ئەویست، منیش بەهەمان شیۆهى ئەو رادەگشیم "واتە: دەمرم"^(۲) بۆ هەتا هەتایە هەئناسمەوه)^(۳).

لەو كاتەش كە دەقە بزمارییە كۆنەكان دەدوین لەبارەى گەرپانەوهى رۆح بۆ جیهانى زیندووان، ئەوا مەبەستى ئەوهیه كە رۆح دەگەرپتەوه لە سەر شیۆهى تارمایى (شبح) بەجیا لە جەستە دەگەرپتەوه^(۴).

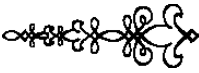
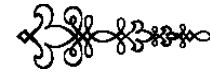
(۱) عقائد ما بعد الموت في حضارة وادي الرافدين لا ۱۱۳ هەرودها سهیری ئەمەش بکە: مقدمة في

تأريخ الحضارات القديمة: طه باقر ۲۳۱/۱. والأديان د. رشدي عليان وسعدون ساموك ۷۰-۷۱.

(۲) وەرگێڕ.

(۳) عقائد ما بعد الموت ۱۱۵-۱۱۶.

(۴) هەمان سەرچاوه ۱۱۳.

هزری لى پرسینه‌وه (الحساب):

مامۆستا (هایدل) و (کریم) و هه‌ندیك له لیكۆله‌ران بۆ ئه‌وه‌چوون كه ئاماژه و هیماى پروون هه‌ن له ده‌قه بزمارییه كۆنه‌كان كه بیروباوه‌رى ئه‌وان ده‌خه‌نه‌پروو، له‌باره‌ی هزری لى پرسینه‌وه له دواى مردن له بیروباوه‌رى عی‌راقی كۆندا^(۱)، هه‌روه‌ك میسرپییه كۆنه‌كان برۆایان وابوو.

به‌لام دواى رامان و ورد بوونه‌وه له‌وه‌ هیماپانه‌ی كه له ده‌قه بزمارییه‌كانیان وه‌رگرتبوو، لیكۆله‌ران ئه‌وه‌ رایه‌یان په‌سه‌ند كرد كه پى‌ی وایه شارستانییه‌تى دۆلى رافدین برۆایان به‌ لى پرسینه‌وه نیه له دواى مردن هه‌روه‌ها برۆایان نییه به‌ بوونی سزاو پاداشت له‌وه‌ جیهاندا^(۲).

دانیشتوانی دۆلى رافیده‌ین پى‌یان وابوو كه تاوان كۆنه به‌كۆنى مرۆفایه‌تى، مرۆف تووشی ئه‌نجامدانى ده‌بی‌ت به‌ ئه‌نقه‌ست بی‌ت یاخود ئه‌گه‌ر به‌ ئه‌نقه‌ستیش نه‌بی‌ت.

ئینجا پى‌یان وایه ئه‌نجام دانى هه‌ر تاوانیك زیانى زۆر گه‌وره‌ی لى‌ده‌گه‌ویته‌وه^(۳)، كه له دوو شتدا رهنگ ده‌داته‌وه:

۱- پشت تی‌کردن و فه‌رامۆش کرانى تاوانبار له‌لایه‌ن خواوه‌نده‌كانه‌وه، ئه‌وه‌كاته‌ش تاوانباره‌كه ده‌بی‌ته نی‌چیری ئاشوب و فیتنه و کاره‌سات و نه‌خۆشییه‌كان و ئارامى و خۆشى نامی‌نی‌ت^(۴). پاشا (ئاشور بانیبال) بارودۆخه ناهه‌مواره‌کانی ده‌وله‌ته‌که‌ی به‌وه به‌وه وه‌سف ده‌کات كه سزایه‌که به‌سه‌ریدا سه‌پینراوه، له‌وباره‌وه ده‌لی‌ت:

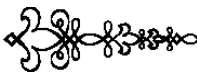
(بۆچی نه‌خۆش و سزای دل و ده‌روونی و به‌دبه‌ختی و ئی‌ش ده‌وره‌یان داوم؟ له‌ناو ولاتی‌کدا كه پره له شله‌ژان و له مالى‌کدا كه سیخو‌رى و پیلان تاوتوئ ده‌کرین،

(۱) سه‌رچاوه‌ی پى‌شوو ۱۲۳-۱۲۴.

(۲) سه‌یری ئه‌م سه‌رچاوه‌یه بکه: الحجج ومناقشتها فی عقائد ما بعد الموت ۱۳۰.

(۳) عقائد ما بعد الموت ۱۳۲-۱۳۳.

(۴) سه‌رچاوه‌ی پى‌شوو ۱۳۵.

بهراستی ئەم شتانه بهردهوام بهمنهوه پهيوهستن، کارهسات و وشه و وته خراپهکان کوئنهبنهوه له دژی من، بهراستی نهخووشی دل و ناهه مواری جهسته قههه و بالای منی چهماندووتهوه... مردن بووهتهوه خالی کویتاییم، بهراستی سزا نهچیژم له دوودلی و خه مباریدا، به رۆژو شهو دهنالینم و دهپارپمهوه: ئەهی خواوهند ئەه و ناخووشیانه زال بکه بهسهه نهوانههی له خواوهندهکان ناترسین و رپگهه بده ئەهی خواوهند نووری تو ببینم، بوچی ئەه هه موو کارهساتهه بهسههه مندا سهپاندووه؟ بهراستی من سزا دهچیژم وهک ئەه کهسانههی که هه رگیز له خواوهندهکان ناترسن^(۱).

۲- کورتی ماوهی ژیان و ته مهن و هاتنی مردن بههوی گوناوه تاوان وهک سزایهک بو تاوانبارهکه لهسههه نهجامدانی ئەه تاوانههی.

ئهو دهقه بزمازیانه بهلگهن و ئاماژهی ئە مهن، بو نمونه:

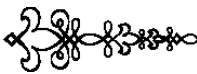
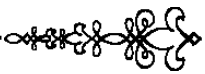
(ئهگهه یهکیک له داهاتوودا بلیت: کیلگه "حقل" نه بهه خسراوه، ئەهوا سهه رپچی خواوهندهکانی کردووه: انو، انلیل، آیا، ننا، شمس، مردوخ، نسکو، سدرننا، نرکال، لازر، بویه خواوهندهکان ئەه تاوانباره له بنچینهدا ههلی دهتهکینن و نهژادهکههی رهش دهکه نهوه و لهناوی دهبن، که لهوانهیه بهتهواوی تاوانبارهکه بکوژن و لیی نهگه رپن رۆژیک زیاتر بمیننهوه).

واتای ئەه دوو سزایه هاتووه له کویتایی شهه ریعهتی (حه مورابی) دا، که نزا له هه موو ئەه کهسانه کراوه که هوکمهکانی شهه ریعهتهکههی پشتگووی بجات یاخود ئەه یاسایانه رهش بکاتهوه که له شهه ریعهتهکهدا نووسراون یان ناوی (حه مورابی) رهش بکاتهوه تا ناوی خووی له جیگههی ناوی ئەهوا بنوسییت یاخود فهه رمان بهکه سهیکی تر بکات بو ئەهوهی بهه کاره هه لسییت^(۲).

پیچهوانههی ئەهوهی که پیشتر خستمانههروو، پاداشت که بریتیه له: خووشی ژیان و ته مهن دریزی بهکه سهیک دهه خسرییت که کاری چاک و خیر بکات و کردهوهی باش

(۱) سهه رچاوهی پیشوو ۱۳۸.

(۲) سهه رچاوهی پیشوو ۱۳۹-۱۴۰.

ئەنجام بىدات وەك ترسان لە خواوەندەكان و پېشكەش كردنى قوربانى و دروستكردنى پەرستگە ھەروەھا دروستكردنى پەيكەر بۆ خواوەندەكان، سەرچەم ئەمانە دەدرەوشێنەووە لە دەقیكى بزماری:

(ترسان لە خواوەندەكان ھۆكاری بەدەستھێنانى سۆزو دلۆفانیە، بەراستی قوربانى كردن تەمەن درېژ دەكات، گومان لەویدا نیە كە ھەر كەسێك لە خواوەندەكان بترسێت ئەوا خواوەند "الأنانوكي" تەمەنى درېژ دەكات).
ھەروەھا (سەرچۆنى دوووم: ۷۲۱ - ۷۰۵ پ.ز) دەلێت:

(بۆ پاراستنى حەسانەوێ خۆم و درېژى تەمەنم و جیگیر بوونى دەسەلاتم بەردەوام خۆم ئەچەمىنەووەو ركوع ئەبەم لە پەرستشدا)^(۱).
جا بەم پێیە:

جیهانى زیندووان لە دیدى شارستانیەتى دۆلى رافدین بریتىە لە ھەمان جیھان كە سزاو پاداشتى تىادا وەردەگیرێتەو، برۆیان وانىیە كە لە جیهانى مردوواندا پاداشت و سزا بەخشرێتەو. ئەمە بەلگەىە لەسەر بیروباوەرى سزاو پاداشت لە دواى مردن، خۆى دەبینیتەو لە ئاراستەكاری دەروونى لە ئاست ھەلسوكەوتەكانى مرۆف، لەو ساتانەى كە مرۆفەكە سەرپشكە لەوێ ئەو كارە یاخود كارێكى تر بكات، ئەوا ئەو شتەى رپون كەردۆتەو كە مرۆف پىویستە خۆى لى دوور بگریت. ئەم بیروباوەرەى دانىشتوانى دۆلى رافدین ئەوانى دابریووە لە ھەموو دەستەبەركارو گرنەتیهك بەوێ ھىزى خراپە و ئاشوب تىكبشكێت و بە وىژدانەو ھەلسوكەوت لەگەل ستم لىكراوان بكریت، پاداشتى چاكەكاران بەریتەو لە ژيانى تر لە جیهانى خواروو "قوناعى مردن و دواترى"^(۲)، لەبەر ئەمەش ژيان لەسایەى شارستانیەتى دۆلى رافدین بەھەموو قوناعەكانىەو كۆمەلێك لە شەپۆلى دوودلى و گومان و پرسىارى بىزاركەرى نەزۆكى لەخۆ ھەلگرتبوو، سەربارى ئەوێ كە جۆرێك لە

(۱) سەرچاوى پىشوو ۱۴۲-۱۴۳.

(۲) وەرگىر.

هه‌ست کردن به تیکشکانیان له‌لا دروست ببوو^(۱). ده‌قه بزماریه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی
 ئاشکرا ئه‌و لایه‌نه ده‌خه‌نه‌روو.

۲- له‌لای میسرپییه‌ کۆنه‌کان:

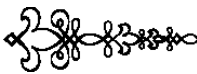
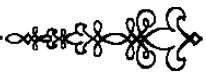
میسرپییه‌ کۆنه‌کان سالی ۲۶۰۰ پ.ز یاخود پێش ئه‌و سالی‌ش برۆیان هه‌بوو به
 ژیانیکی تر له‌ دوای مردن، به‌نده به‌پێی کرده‌وه‌کانی سزاو پاداشتی خۆی
 وهرده‌گریت، ئه‌م بیروباوه‌رپه‌ش تایبه‌ت نه‌بوو به‌ جینی کاهینه‌کان به‌لکو له
 ناوه‌نده‌کانی گه‌لیشدا بوونی هه‌بوو.

خوا لیخۆشبوو (عبدالقادیر حمزه پاشا) له‌ کتێبه‌که‌یدا (علی هامش التاریخ
 المصری القدییم) له‌باره‌ی ئه‌و ماوه‌یه‌ ده‌لیت:

(له‌و کاته‌دا په‌رستنی "اوزریس" به‌رده‌وام بئاوه‌ی ده‌کرد و ده‌چوو هه‌له‌تیکه‌وه
 که‌ ببێته‌ په‌رستشی ته‌واوی گه‌ل.... جا بنه‌مای یه‌که‌می په‌رستنی "اوزریس"
 ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ر مرؤفیک - پادشا بی‌ت یاخود که‌سیکی ئاسایی - به‌رپرسه‌ له‌ دوای
 مردن له‌و کرده‌وانه‌ی که‌ له‌ دونیادا ئه‌نجامی داوه‌ له‌ به‌رامبه‌ر دادگای خوواپی که‌
 داداگاییکردنه‌که‌ی خودی "اوزریس" خۆی به‌رپۆه‌ی ده‌بات و له‌و دادگایی کردنه‌دا ئه‌م
 خواوه‌ندانه‌ یارمه‌تی "اوزریس" ده‌ده‌ن: "توت" خواوه‌ندی دانایی و زانست و
 "انبویس" به‌رپۆبه‌ری ناشتنی مردوو‌ه‌کان و رپبه‌ری رۆژی دوایی مردوو‌ه‌کان و
 "حوریس" که‌ کورپی "اوزریس" و "ایزیس" و "معات" خواوه‌ندی پاستی و
 دادپه‌روه‌ی و چل و دوو دادوه‌ری تر یارمه‌تی ده‌ده‌ن.

ئینجا ئه‌گه‌ر دادگا بریاریدا که‌ چاکه‌کانی مردوو زیاترن له‌ خراپه‌کانی، ئه‌وا
 مردوو‌ه‌که‌ پاداشت ئه‌دریته‌وه‌ به‌ خۆشگوزهرانی هه‌میشه‌یی و وه‌ک خواوه‌ند
 "اوزریس" ی لیدیت. به‌لام ئه‌گه‌ر دادگا که‌ بریاریدا که‌ مردوو‌ه‌که‌ زۆر خراپه‌ی
 کردوو له‌ ژیانیدا، ئه‌وا سزاکه‌ی بریتیه‌ له‌وه‌ی ببێته‌ خۆراکی درنده‌ یاخود

(۱) سه‌رچاوه‌ی پێشوو ۱۴۴-۱۴۶.

فرپیدریته ناو ئاگر یان جوړیکی تر له جوړهکانی سزای به سهردا بچه سپیت^(۱).

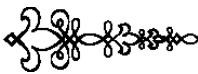
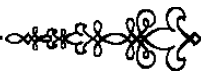
دواتر له کتیبی (الموتی)^(۲)، له باره ی ئه م لپرسینه وهیبه ددهویت که بوونی هه بووه له رۆژگار هکانی دهولته تی ناوهر است، جا ئه م بیروباوهره به پوختی دهخاته روو:

میسرپیه کۆنه کان وینه ی جهسته یی ئه و لی پرسینه وهیبه یان ئه گیشا، جا کتیبی (مردوو هکان: الموتی) بو مردوو هکه دادنه ا و له سهر داره بازه که (تابوت) هکه وینه ی دادگاهه و دادگایی کردنه که و تهرازوو هکه یان ئه گیشا. له و دادگاهه دا "اوزریس" له سهر ته خته که ی دادنه شی و گوپال و قامچیه که ی به دهسته و چل و دوو دادوهری خواوهندی له گه ئدایه - لی رهدا پیویسته تی بینی ئه وه بگریت که میسر ئه و کات دابهش کرابوو بو چل و دوو ههریم، وهک ئه وه ی ههر دادوهریک له و چل و دوو دادوهره نوینه ری یه کیک له و ههریمان ه بی ت - جا که مردوو هک دهه ینریت "انوبیس" وه ریده گریت و دلی دهردهه ینریت و له لایه کی تهرازوو هکه دا دادنه ریت و له لاکه ی تری تهرازوو هکه دا په یکه ری خواوهند "معات" یان "ریشتها" دادنه ریت، پاشان خواوهند "توت" له لای تهرازوو هکه رادهوستیت و له دهستی راستی پینوسیک

(۱) به ئام له کتیبی (دین المقارن - المحمود أبي الفيض" کۆچی دوایی کردوو") ۷۱: میسرپیه کان برپوایان وابوو که ئه گهر چاکهکانی مرؤف زیاتر بوون له خراپهکانی ئه و ا به خته وه ری هه میشه یی دهست دهخات. به ئام ئه گهر خراپهکانی زیاتر بوون ئه و ا مرؤفه دهگه رپنریته وه بو سهر رووی زهوی، تا گوناو ه تاوانهکانی رهش بکاته وه له رینگه ی ئه وه ی ههر جارو و رۆحه که ی بچپته ناو جهسته ی نازه ل و زینده وه ریکه وه تا دهگانه بهرترترین پله ی به دیه ینراوان ئه ویش: پله ی مرؤفه.

میسرپیه کان بیروباوهری چوونی رۆح له جهسته یه که وه بو جهسته یه کی تر (التناسخ) یان وهرگرتوو له هندییه کان.

(۲) کتیبی (الموتی) گرنگیه کی زوری هه بووه، چونکه گومانیان وابوو که یه کیک له خواوهندنه کان نووسیویه تی، بویه ئه وانیش په رستشیان به و کتیبه وه ئه کرد و ئه خسترایه ناوگۆریان / الادیان - د. رشدی علیان وسعدون الساموک: ۶۰.

و لە دەستی چەپیشی تىنوس و تۆمارگەيەكى بەدەستە و دەرەنجامى تەرازووگە لەو تۆمارگەيەدا ئەنووست، دواتر بەرزى ئەكاتەوہ بۆ لای "أوزرىس" كە نزيك لە "توت"ى دړنده "أمابيت" رادەوہستت - كە دړندهيەكە سەرى تيمساحى و جەستەى شىرى هەيە - كە لە ئامادەباشيدايە بۆ ئەوہى مردووگە قووت بەدات كە بريارى قووتدرانى بۆ دەرئەچت، لە هەندى وینەدا ئاگر لە شوینىكى تايبەتى دادگاگەدا هەيە، بۆ ئەوہى تاوانباران بخرینە ناويەوہ، دل لە تاي تەرازوودا بریتيە لە نوینەرى ئەو کردەوانەى كە مردووگە لە ژيانى دونايادا ئەنجامى داوہ، جا دلەكە شايەتى ئەدات لە سەر ھەر چاكە و خراپەيەك كە مردووگە ئەنجامى دايت.

دواتر دەقى چىرۆكىكى كۆنى ميسرى چەسپا كە (لوجى جريفت)ى وینەگر لە پەپكى بەردیندا دۆزيەوہ، كە ئىستا لە مۆزەخانەى بەرپتانىە، دەقەگە وەسفى بەسەرھاتى گەشتيەك دەكات كە لاويك بەناوى (سينوزيريس) لەگەل باوكى خۆى (ساتنى) ئەنجامى داوہ، بۆ ئەوہى شىوازى لىپرسينەوہ سزاو پاداشت لە رۆژى دوايدا فىرى كورەگەى بكات. ئەمەش بەلگەيە كە لىپرسينەوہ پەيوەندى نىە بە دەولەمەندى و ھەژارى، ھەر وھا وەسفى چۆنيەتى چوونە خانەى لىپرسينەوہى مردووان دەكات، بۆ ئەم مەبەستە دەچنە ناو ھەوت ھۆلى فراوانەوہ، ئەو ھۆلانەش پړن لە ھەموو چين و تويزەكانى خەلك، جا لەم ھۆلانەدا خەلكيەكان بينى لە دواوہى خۆيانەوہ گۆشتى گويدريژ و كەر دەخۆن، خەلكانىكيش ھەلپە ئەكەن بۆ خواردەمەنى كە لە سەر وويانەوہ ھەلئاسراوہ دەستيان پىناگات لەو كاتەى كە ھەولئى گەيشتن و ھەلپە دەكەن بۆ ئەو خواردنە چەند چال لىدەر بن پىيان ھەلدەكەنن بۆ ئەوہى زياتر دووربەكەونەوہ لە خواردنە ھەلئاسراوہگە.

بينيان كەسيك لەبن دەرگا دريژكراوہ لەسەر پشتى، رآگرو ستونى دەرگاگە لە چاوى راستى ئەو پياوہدا رآگير كراوہ، جا ھەر كە دەرگاگە دەكرايەوہ يان دادەخرا ئەوا رآگرى دەرگاگە لەسەر چاوى پياوہگە دەخولايەوہ، ئەو دەرگايەش بەردەوام دەكرايەوہو دادەخرا، پياوہكە لەبەر زۆرى ئيش و ئازار ھاوارى دەرکرد.

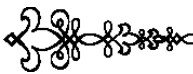
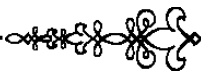
پاشان چەند رۆحىكى باش و چاكيان بينى، كە ھەر يەك لەو رۆحانە

شويئتيكيان ههيه و تياياندا نيشته جي دهن، ئا له وكاتنه وينه گرى چاكه و خراپه هات له سهر زمانى يه كيئك له مردوووان كه پاداشت و سزا به وهويه ديارى نه كريت نه مهش وهك و تاريئك كه پيشكهش به خواوهند "اوزريس" دهكريت، بو بهرگري كردن له وه دهقهى كه له كتيبي (الموتى) دا ههيه، دهئيت:

(هاتم بو لاي تو راستيم بو هيناوى و ههله بهدر نه نيم، خراپه و ستهم و دزيم نه كردوو، به زوردارى كه سم نه كوشتوو، دهستكارى قوربانويه كانم نه كردوو، درؤم نه كردوو، فرميسكى كه سم نه ژاندوو، خؤم پيس نه كردوو به شتى ناپوخت، گيانداره پيروزه كانم سهر نه برپوه، زهويه كى چينراوم به فيرؤ نه داوه، كه سم تاوانبار نه كردوو، ريگه نه داوه تو بهي له راستى لام بدات، زينام نه كردوو، هه رگيز وشهى دادپهروريم فهرامؤش نه كردوو، گومانى خراپم نه بردوو نه به پاشا نه به باوكم، ئاوى پاكه پيس نه كردوو، وام نه كردوو كه وريهك به خراپه ههئسو كه وت بكات له گهل كويله كهى، سويندم به درؤ نه خواردوو، فيلم نه كردوو له تهرازوودا، شيرم نه گرتؤته وه له دهمى شيره خؤزان، ريگريم نه كردوو له بالندهكانى خواوهندهكان، ئاوم نه ويستوه مه گهر له پيوستيدا نه بوو بيت، سه رچاوه تيرئاويم نه گرتؤته وه جگه له خؤم، هه رگيز ئاگرىكم نه كوژاندؤته وه كه پيوست بو بيت ههئبكرت، به خه يالما نه هاتوو سووكايه تى بكم به خواوهندهكان... به راستى من پاكه به راستى من پاكه).

سه بارهت به چؤنيه تى تيروانينيان بو سزا، پيشتر لايه نييمان له وباره وه خسته پروو.

جا تيروانينيان بو پاداشت برتبه له بهرز بوونه وه بو ئاسمان، دواى گه شتيكى پر مهترسى، بو مانه وه له گهل خواوهندهكان ياخود مانه وه له گهل خواوهند (رع) له كه شتبه كه دا، نه وه كه سانهى ناوه برين به ريز ليگراو و شكؤداركراو، ناوبراوان دهميننه وه له كيلگهى خواردمه نيدا، خواردمه نى خوشى هه مه جوؤ دهخؤن و نه وه خواردمه نيه نوئ دهنه وه به فيرؤ ناچن و نابرينه وه، ته ندروستيان به رده وام باشت ده بيت، نه مرؤ باشت ده بيت له دوينى و سبهينى چاكرت ده بيت له نه مرؤ،

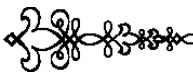
ھەرودەك ئاسمان (نوت) و ئەو مارەش كە خۆر ئەپارېزىت مەمكى خۇيان دەدەن بەو كەسەى كە بەرز دەبىتەوہ بۇ ئاسمان و لەویدا جىگىر دەبىت، بۇ ئەوہى بەھوۋى شىرى ئاسمان مارەكە پېگات، جا ھەر كە شىرەكەى خوارد دەبىتەوہ مندال^(۱).

۳- لە ئايىنى زەرەشتى دا :

ويكچونىكى زۆر ھەيە لە نيوان بىروباوهرى زەرەشتى و مىسرىيە كۆنەكان، لە بابەتى لى پرسىنەوہو دۆزەخدا، لەمەى خوارەوہدا ئەمە پوون دەبىتەوہ: زەردەشتىەكان رايان وايە كە كەسىك كاتىك دەمرىت، پۇچەكەى سى رۆژو شەو بە ھەلپەسىردراوى لەلاى جەستەدا دەمىنیتەوہ، ئەگەر جەستە خۇشى يان ناخۇشى بچىزىت ئەوا پۇچىش دەبچىزىت، لە بەرەبەيانى رۆژى چوارەمدا بايەك بەسەر جەستەكەدا ھەلدەكات: ئەو بايە يان بۇن خۇش، ئەگەر مردووەكە چاكەكار بووبىت ياخود بۇن ناخۇشە ئەگەر مردووەكە خراپەكار بووبىت، جا بايەكە پۇچەكە لەباوہشى خۇى ھەلدەگرىت و بۇ شوينىك دەبىات: لەویش يان بە كچىكى جوان و قەشنگ دەكات ياخود بە پىرەزنىكى ناشىرىنى سامناك، كە لە راستىدا نەئەوہى يەكەم ئافرەتلىكى جوانە و نە ئەوہى دووہم پىرەزەنە، بەلگە ھەر دوو دىمەنەكە وىنەى كرددەوہى مردووەكەن كە خۇى لەخۇيدا برىتتە لە وىژدانەكەى كە رېبەرى دەكات بۇ سەر رېرەوى لى پرسىنەوہو بىرپارى كۆتايى.

لەسەر دەرگای رېرەوى لىپرسىنەوہدا سى دادوہر ئامادەن كە لەناوياندا (مىتھرا)ش ئامادەيە، ئا لەویدا تەرازوو دادەنرىت، كە لە تايەكى تەرازوودا چاكە و لەتايەكى ترىدا خراپەكانى مردووەكە دادەنرىن، بەپىي ھەلگشان و داكشان و گرانى و سوكى تايەكانى تەرازووەكە بىرپار دەرەجىت لەسەر چارەنووسى مردووەكە. بەر لە كۆتايى ھاتنى كىشان و پىوان و دەرچوونى بىرپارەكە، فەرمان بەوہ

(۱) مشاهد القیامة في القرآن ۱۲-۱۷ نامازەى كرددوہ بۇ كىتیبى (على هامش التأريخ المصري القديم) ھەرودھا سەيرى ئەم سەرحاوش بەكە: الأديان لا ۵۸ للدكتور رشدي عليان وسعدون الساموك. ومقدمة في تأريخ الحضارات القديمة - طه باقر ۱۰۰۹۶/۲.

دەكریت كە لى پرسینەوہى لەگەڵ كراوہ بەسەر رپرەوہ كەدا بروت یاخود بەسەر ئەو پردەدا بروت كە بەسەر سەرى دۆزەخدا درپژگراوہ، جا ئەو پردە لە بەردەم چاكەكاران فراوان و لەبەردەم خراپەكاران باریك ئەبیت تا باریكتر لە موو و تیژتر لە چەقۆى لى دیت، جا ئەوانەى كۆتایی فریدەدرینە ناو دۆزەخەوہ كە زۆر تارىكە بە ئەندازەىك دەتوانى دەستى لى بدریت، ئینجا كە فریدرانە ناو دۆزەخەوہ زۆر ناپرەحت ئەبن و ژمارەیان ئەوئەندە زۆرە وەك تۆپە ئە موئىك وان لە نیوچەوانى ئەسپدا. سەربارى ئەمەش ھەریەك لەو دۆزەخیانە لەناو ئەو قەرەباغەشدا ھەست بە تەنیاىیەكى زۆر ناخۆش و كەنارگىرییەكى دلگۆژ ئەكەن.

بەئام كەسانى چاكەكار دەچنە ناو نوورەوہ، لەویدا خواوئەندى خپر و بەدیھنەرى گەردوون (أهورا مزدا) پيشوازيان لى دەكات، كە خواوئەندى ناوبراو پاريزەرى گەردوونە لەو ئاشوب و خراپەى كە خواوئەندى خراپە (أهريمان) دەپەوئیت بئاوى بكاتەوہ، جا ئەم چاكەكارانە داوى ئەوہى بەكارى چاكەدا و گوفتارو كردارى خپرو فيكر و ھزرى باشدا تپپەرىن بەو پلەيە ئەگەن و لەپاڵ خواوئەند (مازدا) دا چيژ لە بەختەوہرى ھەميشەيى وەردەگرن^(۱).

٤- ئەلايەن يۆنانيە كۆنەكان:

بپروباوہرى ئيمان ھينان بە رۆژى داويى لە داستانى (ئۆديسا) ى ھوميروسەوہ سەريھەئدا، كە لە دەورووبەرى سەدەى نۆيەمى پيش زايين ژياوہ، واش پى دەچيئت بپروباوون بە رۆژى داويى لە پيش (ھۆميرۆس) ەوہ ھەبووبيت ھەر بۆيەش داستانى ناوبراو باسى بپروباوون بە رۆژى داويى لە خۆگرتوہ.

ھۆميرۆس لەسەر زمانى (عوليس) - پالەوانى ئۆديسە - ە ئەوہى ھيناوہو باسى كردوہ، كە (عوليس) لە (ھيدز: واتە: جیھانى خواروو و ژيّر زەوى) خواوئەند

(۱) مشاهد القيامة في القرآن ۱۹-۲۰ نمازەشى كردوہ بۆ كتيبي (الفلسفة الشرقية للدكتور محمد غلاب). ھەرودھا سەيرى ئەم سەرچاوەش بكە: الأديان للدكتور رشدي عليان وسعدون الساموك ۱۲۹. و العقائد والأديان للدكتور محمد جابر عبدالعال ۱۶۳ و قصة الديانات لسليمان مظهر ۳۱۴.

(مینوس)ی بینیوه به دانیشتووی لهسهر تهخت و عه‌رشه‌که‌ی، گۆپال و گۆچانه ئالتونییه‌که‌ی به‌دهسته‌وه بووه، مردووان کیشه‌کانی خۆیان بۆ خواوهندی ناوبراو ده‌خسته‌پروو. گۆده‌بوونه‌وه له‌لای چه‌ند دهر‌گیه‌کی زۆر گه‌وره‌و چاره‌پێ هاتنی نۆبه‌ی خۆیانان ده‌کرد، بۆ خسته‌پرووی کیشه‌کانیان.

جا له‌و جوژه وینانه‌ی سزا که (عولیس) بینییه‌تی ئه‌وه‌بووه که شایه‌تیده‌ر (تیتوس)ی زۆرداری بینیوه که له‌سهر زه‌وی ڤاکشاوه‌و به‌شیوه‌یه‌ک که نو پارچه زه‌وی گه‌وره‌ی داگرتبوو، له‌ ههر لا ته‌نیشتیکی شامار و ئه‌ژدیهایه‌کی گه‌وره‌هه‌بوو، که له‌ جگه‌ره‌ خۆیناوی و هه‌ناوه‌ تووندو تۆل و ئالۆزه‌کانی ناوبراویان ده‌خوارد ئه‌مه‌ش وه‌ک سزایه‌ک بۆ ئه‌و هه‌ولێی که دابووی بۆ که‌مه‌ند کیش کردنی (لاتونا) کچه‌ عاشق و خۆشه‌ویسته‌که‌ی خواوهندی گه‌وره‌.

(ثانتالوس)ی بینیی که ئه‌گه‌وزیته‌ له‌ناو ئاویکی گه‌رمی بۆگه‌ندا، له‌و ئاوه‌دا ڤۆچوو بوو تا چه‌ناگه‌که‌ی و شه‌پۆلی ئاوه‌که‌ له‌ ده‌موچاوی دهدا، له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا هاواری ئاوی ده‌کرد له‌به‌ر زۆری تینۆیتیه‌که‌ی، له‌سهر سه‌ریشی دره‌ختی میوه‌هه‌بوون که ده‌ستی پێ نه‌ده‌گه‌یشت.

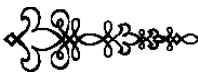
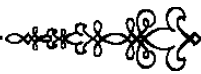
(سیفوس)یشی بینیی که به‌ردیکی مه‌زن پالده‌دات بۆ ئه‌وه‌ی پێی بگاته‌ لوتکه‌ی چیاکه، تا وای لیدیته‌ بگاته‌ لوتکه‌ له‌ناکاو به‌رده‌که‌ به‌رده‌بیته‌وه‌و ده‌که‌ویته‌ سه‌ر زه‌وی دۆزه‌خ، ماندویتی له‌ ئه‌ندازه‌ به‌ده‌ر زۆر شه‌که‌تی کردبوو و په‌کی خسته‌بوو.

(هه‌رقل)ی زۆرداری بینیی که حوکه‌می له‌سه‌ر دراوه‌ گۆپراپه‌ل و خزمه‌تکاری کوپه‌مامی (یوریدوس) بیته^(۱).

هه‌روه‌ها هونه‌رمه‌ند (شاعر) (بندار - له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می پ.ز -) له‌ چامه‌که‌ی (الأولمبية الثانية) دا ده‌لیته‌:

گه‌وره‌کانی سه‌ر زه‌وی دادوه‌ریک له‌ دۆزه‌خدا به‌دی ده‌که‌ن، جا ئه‌وانه‌ی کرده‌وه‌ی چه‌رامیان ئه‌نجامداوه‌ ئه‌وا خواوه‌ند (آنانکی) دادگایان ده‌کات.

(۱) مشاهد القيامة في القرآن ۲۱-۲۲ عن كتاب الأوديسة للأستاذ درني خشبة.

سهرباری ئه وهی که چۆنیهتی لی پرسینه وه که ی روون نه کردۆته وه به لام له گه ل
ئه وه شدا نزیك ده بیته وه له بیروباوهری میسرپییه کان له باره ی دادگه ری لی
پرسینه وه.

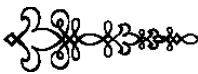
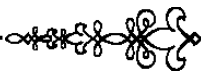
(أفلاطون - له نیوان ساآانی ٤٢٩ - ٤٢٧ پ.ز له دایك بووه -) ده لیت:

ئه گه ر مردووان هاتنه به رده م دادوهریان، ئه وا (ردامانت) که برای (مینوس) ه
بانگی مردووه کان ده کات بۆ ئه وه ی لی نزیك ببنه وه، پاشان پشکنین ئه نجامده دات
بۆ رۆحی یه که یه که بیان به بی ئه وه ی بزانیت ئه و پشکنینه کی ده بیته ئه گه ر
رۆحیکی بینی که پر بیت له خراپه و پیسی و ئه و رۆحه دوور له راستی ژیا بیته
ئه وا ره وانیه ی به ندیخانه ی ده کات، بۆ ئه وه ی سزای شیایوی خۆی وه ربگریته، هه روه ها
(ردمانت) مردووه حوکه له سه ر دراوه که ره وانیه ده کات بۆ هۆلی دۆزه خ، دوا ی ئه وه ی
ناویان ده نیته به پی شیایوان بۆ پاک بوونه وه و پاک نه بوونه وه. سه باره ت به و
رۆحه ش که وای بۆ ده چیته که له پاکژی و راستیدا ژیا نی به سه ر بردووه، ئه وا
دادوهره که دلی خۆش ده بیته و ئه و رۆحه ره وانیه ده کات بۆ دوورگه کانی
به خته وه ری^(١).

٥- له لایه ن رۆمانیه کان:

به هه مان شیوه شاعیر و هونه رمه ندی گه وره ی رۆمانی (فرجل: ٧٠ - ١٩ پ.ز) له
داستانه کهیدا (ألیاذه) باسی دیمه ن و وینه کانی لی پرسینه وه ی کردووه:
(اینیاس) ی پاله وانی داستانه که ده چیته جیهانی خواروو، بۆ گه یشتن به رۆحی
باوکی خۆی (ئشیر) بۆ راپوێژ پیکردنی له باره ی داهاتووی خۆی و نه وه کانی، جا
له گه ل کاهینیك داده به ژیت بۆ ناو مائی مردووه کان، که پرپه تی له تارمایی "شبح"
و رۆح، دواتر رپووباری (سکتس) ده برن، رپووباریکه له دۆزه خ پره له مارو گیاندار
ترسینه ر، به جیهانی کدا تیپه رین که هه مووی بریتی بوو له بی هیوای و بی

(١) مشاهد القيامة في القرآن ٢٧-٢٨ نقلًا عن (موري) ترجمة المرحوم عبدالقادر حمزة باشا.

ئومیدی، له کۆتاییدا به‌باوکی گه‌یشت، باوکیشی باسی ئه‌وه‌ی بو کرد که پایه‌داری و سه‌ره‌رزیه‌کی زۆری بو نه‌ژاد و نه‌وه‌کانی ئه‌وی نووسیه‌وه بریارداوه ^(۱).

۶- له‌لایه‌ن هندۆسیه‌کان :

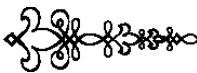
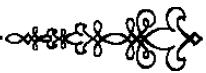
هندۆسیه‌کان برۆیان نییه به ژیانیکی تر که سزاو پاداشتی لى بیټ، به‌لگو برۆیان به (کارما) هه‌یه واته: یاسای سزاو پاداشت، مه‌به‌ست لى ئه‌وه‌یه که: هه‌موو ئه‌و کرده‌وانه‌ی که مرۆف سه‌رپشکه تیایدا چاک بیټ یاخود خراپ، ئه‌وا ئه‌و مرۆفه له‌سه‌ر ئه‌و کرده‌وانه‌ی به‌هه‌ر شی‌وه‌یه‌ک بیټ سزاو پاداشت وهرئه‌گریته‌وه، به‌پى رپسای دادگه‌ری یه‌کلاکه‌ره‌وه، ئه‌م سزاو پاداشته‌ش هه‌ر له‌م ژيانه‌دا ده‌بیټ.

به‌لام کاتیك بینیان که ده‌کریت سزا یاخود پاداشت جیبه‌جى نه‌بیټ، سته‌مکار ده‌مریت و تۆله‌ی لى ناسه‌ندریته‌وه، هه‌روه‌ها چاکه‌کار ده‌مریت به‌بى ئه‌وه‌ی پاداشتی چاکه‌که‌ی وهر بگریته‌وه، بۆیه ناچار بوون په‌نا به‌رنه‌به‌ر برۆاهینان به‌ گه‌رانه‌وه‌ی رۆح له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا (التناسخ).

جا گه‌رانه‌وه‌ی رۆح له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا به (دووباره له‌ دایک بوونیش) ناوده‌بریت: گه‌رانه‌وه‌ی رۆح له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا، دواى ئه‌وه‌ی له‌ جه‌سته‌یه‌که‌وه ده‌رچوو به‌ره‌و جیهانی خواروو رۆشتوو.

هۆکاری گه‌رانه‌وه‌ی رۆح له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا ئه‌وه‌یه که رۆح کۆمه‌له‌ ئاره‌زوویکی تری هه‌یه که نه‌هاتوونه‌ته‌جى و کۆمه‌له‌ قه‌رزیک له‌سه‌ر شانیه‌تی و پى‌ویسته بیداته‌وه، بۆیه پى‌ویسته چیژی به‌ره‌می کرده‌وه‌کانی بکات له‌ ژیانیکی تردا، واته له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا، جا ئه‌گه‌ر له‌و جه‌سته‌یه‌دا چیژو تامی به‌ره‌مه‌که‌ی نه‌کرد ئه‌وا له‌ جه‌سته‌یه‌کی تردا ده‌بیټ چیژی بکات، ئا به‌م شی‌وه‌یه تا ئاره‌زوو و هه‌وه‌سه‌که ته‌واو ده‌بیټ و قه‌رزه‌کان ده‌درینه‌وه، جا ئه‌گه‌ر ئه‌مه ته‌واو

(۱) مشاهد القيامة في القرآن ۲۸ نقلًا عن (قصة الأدب في العالم) لأحمد أمين، و (عن أساطير الحب والجمال عند الاغريق) لدريني خشبة.

بوو، ئه‌وا گیانی (رۆحی) مردوو که سهرده که ویت و له دووباره گه‌رانه‌وه (تناسخ) یش رزگاری ده‌بیت و ئاویتته ده‌بیت له‌گه‌ل (براهما)^(۱).

جا ئه‌و شته به‌ناوبانگانه‌ی لای ئه‌وان سه‌ری هه‌لدا، که بریتیه له سزادانی جهسته به‌رۆزوو و دونیا به‌که‌مزانی زیاده‌رپۆچوو و شه‌وبیاداری و ئازاردانی دهرووون و نه‌فس و ئه‌نجامدانی ئه‌زموونی سه‌خت به‌نه‌فس، تا وا دهرئه‌که‌ویت که که‌سه‌که زۆر خه‌یال و خه‌فت و ترسی هه‌یه و ره‌شبینه له پیناوی رزگار بوونی رۆحی له زالبوونی جهسته‌که‌ی تا رۆحه‌که‌ی به‌ره‌و کۆتایی بجیت و له‌گه‌ل (براهما) ئاویتته ببیت^(۲).

۷- له‌لایه‌ن صابیه‌کان :

صابیه‌ مهن‌دائییه‌کان برۆیان وایه مردن بریتیه له دهرچوون له جیهانیکی ماددی - که وه‌ک به‌ندیخانه و کۆت و به‌ندیك وایه بۆ رۆح - به‌ره‌و جیهانیکی رۆحی و له‌ویدا بۆ هه‌تا هه‌تایه ئه‌مینیته‌وه‌و لێ پرسینه‌وه‌یه‌کی سه‌ختی له‌گه‌ل ده‌کریت، به‌وه‌ی کرده‌وه‌کانی مردوو که ده‌پپورین و ده‌کیشرین، جا ئه‌گه‌ر چاکه‌کانی زیاتر

(۱) مقارنة الأديان - أديان الهند الكبرى - د. أحمد شبلي ۲۲-۵۲ والأديان د. رشدي عليان وسعدون ساموك ۸۹. هندوسيه‌ت:

نایینی زۆرینه‌ی هه‌ره زۆری خه‌لکی ئیستای هینده، به (هندوکیه)ش ناوده‌بریت، سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی هه‌شته‌می پ.ز به (برهمیه) ناوده‌بیرا که پالده‌درايه لای (برهما)، که بریتیه له هیزی هه‌ره مه‌زنی جادووگه‌ری شاروه‌یه، بۆ به‌ده‌سته‌هینانی پپووستی به په‌رستشی زۆر و خویندنه‌وه‌ی نزاو هۆنینه‌وه‌ی سرود و قوربانی کردن هه‌یه. وشه‌ی (البراهمیه) له (براهما) داتاشراوه بۆ ئه‌وه‌ی ببیتته هیما و نیشانه‌یه‌ک بۆ پیاوانی نایینی ئه‌وانه‌ی برۆیان وابوو که له سروشتی خۆیاندا په‌یوه‌ندی ئه‌که‌ن به ره‌گه‌زی خواوه‌ندی، بۆیه به گاهینه‌کانی ئوممه‌تی هندۆسی ناونان قوربانی به‌جی ئاماده نه‌بوونی به دروست دانه‌ده‌نرا، به‌لکو ده‌بوايه به ئاماده‌بوون و سه‌ره‌ده‌ستی ئه‌وان بووبایه. / أديان الهند الكبرى - د. أحمد شبلي ۳۹.

(۲) أديان الهند الكبرى ۶۹ ومشاهدة القيامة ۲۵.

بوون لە خراپەکانی، ئەوا پۆحەکەیی دەروا بەرەو جیهانی نوور (بەهەشت) و لەویدا وەك قەشە و پۆحانییەکان خۆشی دەکات، ئەگەر تەئەزەووی خراپەکان گرانتر بوو ئەوا پۆحی مردوو کە دەبریت بەو پاکزەرهووە لە جیهانی تاریکی (ئەگەردا)، بەشیوەیهك کە ئازار دەدریت بە پەلە جیاواز تا لە خراپەکانی پاک دەبیتەووە دواتر دەنیردیتە جیهانی نوور^(۱).

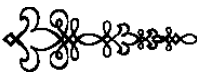
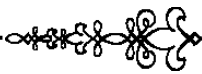
۸- لە لایەن جولەکەکان :

جولەکایەتی لە کرۆکی خۆیدا جوړیکی ژیانە، بیروباوەرێک نییە کە برۆای پی بەیتریت، تاکە ماوەی بریتیه لە جیهانی ئیستا، ئەک جیهانیکی تر لە دۆای ئەو دۆنیایەیه.

(کوهرل) لە (دائرة المعارف العبرية) دان بەوهدا دەنیت کە: جولەکایەتی بیروباوەرۆ عەقیدە نییە یان سیستەمیکی بیروباوەری نییە کە لەسەر قۆربانیدان و پزگار بوون لە داها توودا وەستا بیت، بەئکو جولەکایەتی بریتیه لە سیستەم و پرسیای رەفتاری مرۆیی و یاسای چاک، کە لەسەر مرۆف بەهەموو شیوەیهك پیویستە شوینی بکەویت.

لەبەر ئەووی جولەکایەتی ئایینی کردار بوو نەوهدک باوەرۆ ئیمان، لەبەرئەووە جولەکەکان لە کتیبەکانیاندا نەدوان لەسەر ژانی پۆژی دۆایی و زیندوو بوونەووەو لی پرسینەووە، چونکە ئەو شتانە لەسەر بیروباوەر ئەوهدستن، سزۆ پاداشتیش - لەلای جولەکەکان - هەر لە ژانی دۆنیادا تەواو ئەبیت. بەئام دۆای ئەووی فارسەکان - کە ئایینی زەردەشتی ئایینیانە - وئاتی (بابل) و هەر دوو دەوئەتی جولەکەیان داگیر کرد، هەرودها دۆای ئەووی پادشای فارسەکان (قورپش) مۆئەتی دا بە جولەکەکان تا بگەرپنەووە بۆ فەئەستین و پەرسنگاگانیان دروست بکەنەووە، ئەوا پەیهوئندی باش دروست بوو لە نیوان جولەکە و فارسەکاندا، بەم هۆیه جولەکەکان بیروباوەری

(۱) الأديان للدكتور رشدي عليان وسعدون الساموك ۱۸۷ والصابئون - الحرائين ومندانين - للدكتور رشدي عليان.

زهردهشتیان خویند، له نایینی زهردهشتی بابته تی بروابوون به رۆژی دواییان و مرگرت.

ئا له و کاتهدا هەر دوو پیغه مبهەر (أشیعا) و (دانیال) ههروهک له (سفر دانیال) دا هاتوو دهشتیان کردوو به وهی رهینانه وهو باس کردنی زیندوو بوونه وهو لیپرسینه وهو سزاو پاداشت، به ئام کاتیکی جوله که کان دهدوین له باره ی رۆژی دوایی، ئەوان مه به ستیان لئی شتیکی جیاوازه له گه ل مه به ستی نایینه کانی تر، له وهی مروف سزاو پاداشت له دواروژدا وهر بگریته وه له سه ر ئەو کرده وانه ی له دونیادا نه نجامی داو، جوله که له لایهن لیکۆله ران دوو به شن:

أ- به شیکیان له ژبانی دونیایان گوزهراندوو به به خته وهی و نازادانه، ئا ئەوانه پرهماهنه ندی لایهنی ماددی خوا وهنیایان دهسته به ر کردوو.

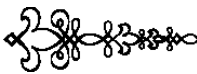
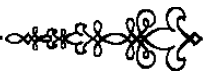
ب- به شه که ی تریان له ژیر زهبرو زهنگ یا خود له شاریه دهر و دهر به دهریدا ژباون، ئا ئەو به شان ه مافیانه بگه رپنه وه ژبان جاریکی تر، بو ئەوهی به شه خو شیه که ی خو یان به ده ست بین.

دهسته یه ک له (فریسن) هکان هه وئیاندا ئەو بو چوونه هه لبگرن و بلاوی بکه نه وه، به ئام ئەم هه وئه ی دهسته ی ناوبراو رووبه پرووی ناره زایی و رووبه پروو بوونه وه یه کی تووند بوونه وه، سه باره ت به سه رجه م پیرو دهسته کانی تری جوله که کان هه یج شتیکیان له باره وه نه زانراوه ^(۱).

۹- له لایهن نه صرانیه کان:

نه صرانیه کان به رۆژی دوایی و زیندوو بوونه وهی مردوووان له گۆره کانیاندا و لئ پرسینه وه دیان له سه ر ئەو کرده وانه ی که له دونیادا نه نجامیان داو برپایان هه یه، به ئام نه صرانیه کان ده لپن ئەوه ی لئ پرسینه وه ده کات عیسیاه (سه لامی لئ بیت) هه روه ها به هه شت پاداشتی ئەو که سه یه که چاکه ده کات، ئاگری دۆزه خیش سزاو

(۱) الیهود د. أحمد شلبي ۱۹۴-۱۹۶.

جیگای ئەو کەسە یە کە خراپە دەکات^(۱).

نەصرانیەکان دەلێن عیسا (سەلامی لى بىت) هەلساوه به رهش کردنهوهی تاوانهکانی خەلکی، پهشکردنهوهی تاوانیش بریتیه له خاچ دران، بۆیه عیسا له خاچ درا و خوای گهورهش له له خاچ درانهکەى رازی بوو له کاتی کدا کوپى خواشه، له دواى له خاچ درانى به خاك سپێردرا، بهلام سى رۆژ دواى ناشتنى له گۆرەگەى هەلسایهوه هاته دەر، ئینجیلهکان رایان جیاوازه له بارهى رپوون کردنهوهی تیرو تهسهلى بابەتی چۆنیەتی زیندوو بوونهوه له گۆر هەلسانهوهگەى، ئینجیلی (متى) دهئیت: له (جلیل)، ئینجیلی (لوقا) دهئیت: له (اورشلیم)، ئینجیلی (یوحنا) دهئیت: له (جوله کایه تی و جلیلدا)، (مرقس) یش دهئیت: له ناو قوتابیهکانیدا دەرکهوت^(۲).

ههروهها وتویانه:

عیسا دواى ههستانهوهى له گۆرەگەى تهنها چل رۆژ مایهوه، پاشان بهرز کرایهوه بو ئاسمان و له تهنیشت باوکی دانیشت، باوکیش لى پرسینهوه له گههله هیه کە سیک ناکات به لکو ئەو کارهى سپاردوو به عیساى کوپى، بۆیه له رۆژى قیامهتدا عیسا (سەلامی لى بىت) دیت و لى پرسینهوه دهکات له گههله خه لکی. لى پچینهوه له گههله هه ر مروقیک ئەکات له سه ر ئەو کردهوهى ئەنجامى داوه ئەو هزره ی به خه یالیدا هاتوو، جا ئەگه ر چاکه ی یاخود خراپه ی کردبیت ئەوا به پى کردهوهکانى پاداشت و سزا وهر ئەگریت، شوینی ههتا ههتایى بو ئامادهیه و هه رگیز دهسه لات و مولکی له ناو ناحییت.

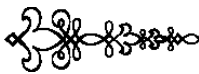
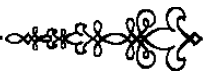
له ئینجیلی (یوحنا) دا هاتوو: (راستی ئەوهیه که پیتان ئەئیم عیسا کاتیک دیت، که ئەو کات مردوووان گوئیستی دهنگی کوپى خوا دهن، جا گوئیستان

(۱) مشاهد القیامة ۳۳: باسیتی کردوو که: ناتوانین جهخت بکهینهوه که ج کاتیک رۆژى قیامهته یاخود کهى هه لدهستیهوهو زیندوو دهبیتهوه دواى به خاك سپاردنى به سى رۆژ، ههروهک له ئینجیلدا هاتوو.

(۲) محاضرات فى النصرانية: أبو زهرة ۱۰۵.

زىندوو دەبنەو، لەبەر ئەوئەوى چۆن خوای گەورە لە زاتى خۆیدا ژيانى هەيه، بەهەمان شيوەش ژيانى زاتى و خودى بە كۆرەكەى بەخشيوو دەسەلاتى لى پرسىنەوئەوى خەلكيشى پى بەخشيوو، چونكە كۆرى مرؤفئيشە. سەرتان سورنەمىنى لە ئاستى ئەمەدا، چونكە كاتزمىرئىك دىت كە هەموو مردوانى ناو گۆر گويىستى دەنگى عيساى كۆرى خوا دەبن، جا ئەوانەى كۆرەوئەوى چاكەيان كۆرەوئە لە گۆرەكانيان دىنە دەرو زىندوو دەبنەو، ئەوانەش كۆرەوئەوى خراپەيان ئەنجامداو لە گۆرەكانيان دىنە دەروئەوى زىندوو دەكرىنەوئەوى بەمەبەستى لى پرسىنەو، من ناتوانم لەخۆمەوئەوى هىچ شتىك بكەم، وەك چۆن گويىست ئەبم ئاوا لى پرسىنەوئەوى ئەنجام دەدەم، لى پرسىنەوئەوى كەم دادگەرانهيه، چونكە من داواى پەزامەندى خۆم ناكەم بەلكو داواى پەزامەندى باوكەم دەكەم كە منى پەوانە كۆرەوئەوى^(۱).

(۱) سەراچاوى پيشوو ۱۰۷.

دهروازی سییه م

رۆژی دوایی له هزری ئیسلامدا^(۱)

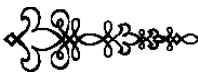
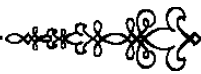
واتاکه ی:

یهکیک له شته سهلمینراوهکان له نایینی ئیسلامدا بریتیه له باوهر بوون به زیانیکی تر دواى مردن، که خه لگی دواى مردن زیندوو دهکرینهوهو لى پېچینهوهیان لهگه لدا دهکریت لهسه ر ئه و کردهوانه ی پېشتر ئه نجامیان داوه، ئینجا به پئی کردهوکانیان پاداشت یاخود سزا وهردهگرن، جا ئه وانه ی باوهرپیان هیناوه و کردهوی چاکیان ئه نجامداوه ئه وانه بهههشتی ههتا ههتاییان بو ئامادهیه، ئه وانهش که بی باوهر بوون و کاری خراب پېشهیان بووه ئاگری دۆهخیان بو ئامادهیه، که به سهختی سزای تووند وهردهگرن: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (۷) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (۸) الزلزلة: ۷ - ۸. واته: (جا ئه وهی بهقهدهر سهنگی گهردیلهیهک خیر و چاکه ی ئه نجام دابیت دهپینیتتهوه. ئه وهش که بهقهدهر سهنگی گهردیلهیهک شهرو خرابه ی ههپیت، دهپینیتتهوه).

هۆی ناوهرانی بهو ناوه:

بۆیه به (رۆژی دوایی) ناوهراره، چونکه دوایین رۆژی دونیایه، بهو واتایه ی لکاوه بهکوئا رۆژی دنیا، چونکه رۆژیک نیه له دنیا تا ببیته کوئا رۆژی دنیا. ههروهها ناوهراره به (قیامهت) لهبهر هه ئسانه وهی خه لگی له گوهرهکانیان و پارهوستانیان لهبهردهم بارهگای خوا، ههروهها بهرپابوونی بهلگهکانیان و بهلگه ی

(۱) خوئی ئه م ناوهرانه له دهقی عه ره بیه کهدا به م شیوهیه: (اليوم الآخر في الفكر الاسلامي)، به ئام من بهوچه شنه ی سهروهه رسته که م بهگوردی کرد، چونکه مه بهسته ی دانهر ئه وهیه که تیراوانینی ئیسلام بو رۆژی دوایی بخته پروو نه وهک تیراوانینی تاک تاکی موسلمانان. (وه رگێر).

لهسه‌ریان، نزیکه‌ی سی سهد ناوی هه‌یه^(۱).

حوکمی بروابوون به رۆژی دوایی:

بروابوون به رۆژی دوایی بنچینه‌یه‌که له بنچینه‌کانی نیسلام، که‌سی بر‌وا‌ی پی
 نه‌بیت به یه‌که‌هنگی زانایان به بی باوه‌ر دادنه‌ریت، به‌پیی ئه‌وه‌ی خسته‌مانه‌ر‌وو و
 زیاتریش روونی ده‌که‌ینه‌وه. قورئانی پیرۆز و سوننه‌تی به‌رپیزی پیغه‌مبه‌ر به‌تیرو
 ته‌سه‌لی دواون له‌باره‌ی رۆژی دوایی و دیمه‌نه‌کانی قیامه‌ت و وه‌سفه‌کانی به‌هه‌شت و
 دۆزه‌خ، تا وای لی‌هاتوو‌ه که دیمه‌نه زیندوو‌ه‌کانی رۆژی دوایی و تایبه‌تمه‌ندی‌یه‌کانی
 به‌ته‌واوی دمر‌که‌وتن، به‌شی‌وه‌یه‌که که دل بو‌ی تیک ئه‌شکی و لاشه‌کانیش
 موو‌چ‌ر‌که‌یان پیدادیت.

ئهو ریگه‌یه‌ی که رۆژی دوایی پیی سه‌لمینراوه:

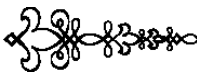
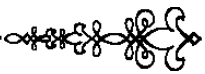
شتیکی سروشتیه که ئهو هه‌وال و وه‌سفانه له‌باره‌ی رۆژی دوایی ده‌چنه چوار‌چی‌وه‌ی
 شته په‌نه‌ان و غه‌یبیه‌که‌نه‌وه که هیچ یه‌کی‌که په‌ی پی‌نه‌بر‌دوو‌ه، چونکه روودانیان
 له دوا‌ی مردنه.

له‌به‌ر ئه‌مه ئی‌مه له لی‌کو‌ئینه‌وه‌که‌ماندا ته‌نها ئهو هه‌وال و وه‌سفانه وه‌رده‌گرین
 که له ریگه‌ی بی‌گومان و بر‌ه‌ر (قطعی) یه‌وه چه‌سپاون، پی‌شتر وتومانه که ده‌گاته
 یه‌قین و راستی، ئه‌م ریگه‌یه‌ش بریتیه له:

قورانی پیرۆز که فه‌رمایشی خ‌وا‌ی پایه‌به‌رزه، که سه‌لمان‌د‌مان هیچ شک و
 گومانیک له هه‌وال و خه‌به‌ره‌کانیدا نیه. هه‌روه‌ها سوننه‌تی راستی چه‌سپاوی
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، که له سه‌ر زمانی موباره‌کی محمد (ﷺ) بو‌مان هاتوو‌ه که
 راستگۆی ئه‌مینداره و له خ‌وا‌وه ئهو هه‌وال‌انه‌مان پی راده‌گه‌یه‌نیت.

ئهو فه‌رموو‌دان‌ه‌ش فه‌رامۆش ده‌که‌ین که لاوازن یاخود تانه‌یان لی‌دراوه. چونکه
 ئه‌م باب‌ه‌ته تایبه‌ته به بیروباوه‌ر، ئه‌م ریگه‌یه که دیاریمان کردوو‌ه تاکه ریگه‌یه که

(۱) البجوري على الجوهرة ۲/۷۶.

گومان له راستیه که پیدا نییه بۆ سهلماندى بیروباوهرمان له باره ی رۆژی دوايی.

رېگه ی تیگه یشتن له شته شاراوو غه بییه کان و بروابوون پېیان:

بروابوون به رۆژی دوايی به شیکه له بروابوون به شته په نهان و غه بییه کان که پېویسته به دل به راستیان دابنیین، دهسکریت که رېگه ی تیگه یشتن له رۆژی دوايی نزیك بکهینه وه بهم شیوهیه ی خواره وه:

أ- پزیشك كوپيک ئاو له دستتدا دهبینیت و لهو ئاوه ورد دهبیته وه و پیت دهلیت: ئه و ئاوه مه خۆروه چونکه پیسه و زیانت دهخاته مه ترسیه وه. تۆش هیچ له زانستی پزیشکی و ئاو تایبه تمه ندییه کانى نازانى، به ئام ئه وهنده ههیه که پزیشکه که شاره زایه.

ب- هه والدره که زانایانى پروانگه و گهردووناسی گیرانى مانگیان دیاریکردووه له شهویکی تایبهت یاخود هه لگیسانی بای تووند له رۆژیك له رۆژهکان، تۆش پیت وایه که ئه و هه واله دلگيرو راسته و له سه رچاوهیه کی فه رپمیه وهیه.

بیگومان تۆ پروات به مانه ههیه له بهر دوو شت که بریتین له مانه:

أ- دنئیایت که پزیشکه که شاره زایه، ههروه ها زانایانى پروانگه و گهردووناسی راستگۆن له راگه یاندنى ئه و هه واله.

ب- دنئیایت که قسه ی پزیشکه که و هه والی زانایانى پروانگه راستن و له لایه نیکی فه رپمیه وه دهرچوون و که گریمانه ی درۆ هه ئناگریت.

ئه و دوو شتانه ئه گه ر له شته په نهان و غه بییه کانن، به ئام له گه ل ئه وه شدا دنئیای بوویت لییان و گومانته له هیچ به شیکى ههردوو هه واله که دا نییه ^(۱).

ئیمه ش دواى به لگه هیانانه وه مان له سه ر بوونی خواى گه و ره، سهلماندى ئه وهیه که خواى گه و ره خو ی پارێزهر و چاودیری بوونه وه رو گهردوونه، به لگه شمان خسته پروو له سه ر ئه وه ی که محمد صلوات الله علیه به راستی پیغه مبه رى خوايه و راستگۆیه

(۱) کبری الیقینیات الکونیة ۲۰۴-۲۰۵.

له‌و هه‌والآنه‌ی که له‌ خواوه به به‌نده‌کانی راده‌گه‌یه‌نیت، به‌شی‌وه‌یه‌ک هه‌واله‌که‌ی گه‌یشته پله‌ی یه‌قین که گومان هه‌لنه‌گریت، ئا له‌و کاته‌دا ئی‌مه‌ش دئ‌نیا بووین له‌وه‌ی که ئه‌و هه‌والآنه‌ی پنیغه‌مبه‌ر (عَلَيْهِ‌السَّلَام) داویه‌تی له‌باره‌ی رۆژی دوایی راست و دروستن، ئه‌گه‌رچی هه‌واله‌کان له‌باره‌ی په‌نه‌ان و غه‌یبی بن و هه‌سته‌کان نه‌توانن حوکمی له‌سه‌ر بدن چ به‌ بوون یاخود نه‌بوون.

بر‌وابوون به‌ رۆژی دوایی دهره‌نجامی بر‌وا به‌ خوا بوونه:

مرۆف بر‌وادار نابیت به‌ رۆژی دوایی تا بر‌وا‌ی نه‌بیت به‌ خ‌وا‌ی گه‌وره، بو‌یه قورئانی پیرۆز له‌ چه‌ن‌دین شویندا به‌یه‌که‌وه باسی کردوون:

خ‌وا‌ی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَأَمَّنَا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ البقرة: ۸. واته: (له‌ناو خه‌لکیدا که‌سانیک هه‌ن که ده‌لین: ئیمان و با‌وه‌رمان به‌خ‌وا‌و به‌ رۆژی قیامه‌ت هیناوه "له‌ راستیدا ئه‌وانه درۆ ده‌که‌ن" ئه‌وانه هه‌میشه با‌وه‌ردار نین).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَكِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِٖ أَلْفُ مِائَةٍ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ كَفُورًا﴾ البقرة: ۶۲. واته: (بی‌گومان ئه‌وانه‌ی با‌وه‌رپان هیناوه "له‌ ئوممه‌تی محمد (عَلَيْهِ‌السَّلَام)"، ئه‌وانه‌ش بوونه‌ته جووله‌که "شوینکه‌وته‌ی راسته‌قینه‌ی موسان"، گا‌وره‌کانیش "شوینکه‌وته‌ی راسته‌قینه‌ی عیسان"، صابئه‌ش "شوینکه‌وته‌ی راسته‌قینه‌ی داودن"، ئه‌وانه هه‌ر ده‌سته‌یه‌کیان با‌وه‌رپ‌ی دامه‌زر‌وا‌ی هینا بیت به‌ خ‌وا‌و به‌ رۆژی دوایی و کارو کرده‌وه‌ی چاکه‌ی ئه‌نجام دابیت، جا ئه‌وانه پاداشتیان لای په‌روه‌ردگاریانه).

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

وَأَلْمَلَيْكَةِ وَالْكَنَبِ وَالنَّبِيِّنَ ﴿البقرة: ۱۷۷﴾. واته: (به‌لکو کرداری چاک و کرداری باش بریتیه له‌وهی که ئاده‌میزاد باوه‌ری هینا بیّت به‌خواو به‌رۆژی دوایی و به‌فریشته‌کان و کتیبه‌کان و پیغه‌مبه‌ران).

که‌واته بپروا بوون به‌رۆژی دوایی به‌بی باوه‌ری ته‌واو هینان به‌خواو پیغه‌مبه‌ره‌کانی هیچ مانایه‌کی نییه.

بۆیه شتیکی بی که‌لک و پوچه کاتیك موجدله و دمه‌ته‌قی بکه‌یت، له‌گه‌ل که‌سیک له‌سه‌ر رۆژی دوایی که‌چی نه‌و که‌سه بپروای به‌خوا نه‌بیّت، چونکه نه‌و کاته نمونه‌ی تو وهک نه‌و که‌سه‌ی لی دیت که هه‌وال ددات به‌که‌سیک به‌وه‌ی مرؤفد گه‌یشتوته سه‌ر مانگ، که‌چی کابرا نکۆلی لی بکات و نه‌زان بیّت به‌و شته سه‌لمینراوانه‌ی که زانستی گه‌ردوونناسی ئیستا پپی گه‌یشتوو.

جا نه‌وه‌ی دمه‌ته‌قی ده‌کات له‌باره‌ی رۆژی دوایی نه‌وا ئیمه ئاراسته‌ی نه‌که‌هین بو به‌لگه سه‌لمینه‌ره‌کان (قطعی) ده‌کان له‌سه‌ر بوونی خواو توانا و سیفه‌ته ته‌واوه‌کانی وهک پيشتر له به‌شی خواناسی له‌سه‌ری دوایین.

نه‌گه‌ر بوونی خواو بوونی پیغه‌مبه‌رایه‌تیمان بو سه‌لما، ئا له‌وکاته‌دا پپووست ده‌بیّت که زیندوو بوونه‌وه‌و لی پرسینه‌وه هه‌بیّت که به‌پپی کرده‌وه‌کانی مرؤفد پاداشت و سزای بو ئاماده بکریّت، خوی مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ

ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ﴿٨﴾ الزلزلة: ۷-۸. واته: (جا نه‌وه‌ی به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک خیر و چاکه‌ی نه‌نجام دابیت ده‌بیینیته‌وه. نه‌وه‌ش که به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ک شه‌رو خراپه‌ی هه‌بیّت، ده‌بیینیته‌وه).

(۱) سه‌یری نه‌م نایه‌تانه بکه که رۆژی دوایی و باوه‌ر به‌خواو بوونی به‌یه‌که‌وه هیناوو به‌ستۆته‌وه: البقرة ۱۲۶، ۲۲۸، ۲۳۲، ۲۶۴، آل عمران ۱۱۴، النساء ۲۸، ۳۹، ۵۹، ۱۶۲، المائدة ۶۹، التوبة ۱۸، ۱۹، ۲۹، ۴۴، ۴۵، ۹۹، النور ۲، العنکبوت ۲۶، الأحزاب ۲۱، المجادلة ۲۲، المتحنة ۶، الطلاق ۲.

ژیانیکی تر

پچپرانس کردار بههۆی مردن:

پینغه مبهەر (صلوات) دهفهرموویت:

((إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية، أو علم يُنتفع به، أو ولدٍ صالح يدعو له)) مسلم گپراویه تیهوه - بهشی وهسیهت. واته: کاتیئک کهسیئک مرد دهسته بهرداری هه موو کرداریئک ده بیئت، جگه له سی شت: خیریئکی نه بهراوهو بهردهوام یان زانستیئک که سوودی لی ببینریئت یا خود مندالیئکی باشی هه بیئت و نزای بو بکات⁽¹⁾.

مردن نهوهیه که ژیانی دنیا و دواوژ لیک جیاده کاتهوه، بهم پییه قوناغهکانی رۆژی دواپی له یه کهم ساتی جیابوونه وهی رۆح له جهسته دهست پیده کات. ئالیردها له بهاره ی نهو قوناغانه به شیویه کی زنجیره یی ده دوین سه رهتا له مردن و نهو شتانه ی پییه وه په یوهستن دهست پیده کهین، و باسی نهو شتانه ده کهین که له دوا ی مردن دینه پییش و نهو دیمه نانه ی بهرپا نه بن تا کۆتا بابته که بریتیه له جیگیر بوونی مروف له بههشت یا خود له دۆزه خ.

ئاگام خراپی، کردهوهکان په یوهستن به ئاگامهکانیانه وه

(أبو هريرة- خوی لی رازی بیئت - ده لیت، پینغه مبهری خوا (صلوات) فهرموو یه تی:

((إن الرجل ليعملُ الزمَنَ الطويلَ بعمل أهل الجنة، ثم يختم له عمله بعمل أهل النار، وإن الرجل ليعملُ الزمَنَ الطويلَ بعمل أهل النار، ثم يختم له عمله بعمل أهل الجنة)) مسلم گپراویه تیهوه - بهشی قهزاو قهدهر. واته: پیای و اههیه ماوهیه کی زۆر کارو کردهوی بههشتی دهکات، پاشان کۆتایی کردهوه که ی به کردهوی دۆزه خی دیت. پیای و ایش ههیه ماوهیه کی زۆر کارو کردهوی دۆزه خی دهکات پاشان کۆتایی کردهوه که ی

(1) دهقی کوردی نه م فهرمایشته م وهرگرتووه له پوخته ی سه حیجی موسلیم 48، و. لیژنه یهک، (وهرگیپ).

به کردهوی بههشتی دیت^(۱).

ههروهها (سهل)ی کوری (سعد) دهلیت، پیغه مبهر (عَلَيْهِ السَّلَام) فهرموویهتی:

((ان العبد لیعمل عمل أهل النار وإنه من أهل الجنة، ویعمل عمل أهل الجنة وإنه من أهل النار، وإنما الأعمال بالخواتیم)) بخاری گپراویه تیهوه - بهشی قهزاو قهدهر. واته: بهنده ههیه کاری دۆزه خیی دهکات و له بههشتیه کانه، بهندهش ههیه کاری بههشتی دهکات که چی له دۆزه خیه کانه، بیگومان کردهوکان په یوهستن به ناکامه کانیانهوه.

ناکام خرابی بو نهو کهسه دهبیت:

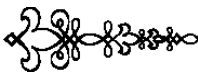
أ- که سووره لهسهر گوناھی گهوره و خیرا دهروات بهرهو نه انجامدانی شتی قهدهغه کراو، لهوانهیه نه انجامدانی نهو کاره خراپانه ببیته پیشه و بهسهریدا زال ببیت تا بهر لهوهی تهوبه بکات و پهشیمان ببیتهوه مردن په خهی دهگریت، نا لهو حاله تهشدا شهیتان فیلی لی دهکات.

ب- نهو کهسهی لهسهر ریگهی راست دهروات و دواتر دهگورپیت و له ریبازی راست لادهدات.

بویه زانایان وتویانه:

(به باوهرو کردهوهو نوپژو روژوو ههموو نهو شتانهی پیی له خوی گهوره نزیك دهبیهوه سهرسام مهبه بهخوت، چونکه نهگهر نهو شته ناوبراوانه له بهدهستهینانی خوشت بیت نهوا دهبی بزانی که له بهدییهینانی خوی گهورهیه... جا ههرچهنده شانازی بکهین نهوا وهك نهوهیه شانازی بکهیت به شتی جگه لهخوت، که نهگریت نهو شته چاکهیه که هی خوت نییه لیت بسنه ریتهوه لهو کاته دا دلّت له خیر بهتالتر دهبیت له دلی بالنده، جا چهنه میرگ ههبوون و گهیشتونتهه ئیواره له کاتیکیدا گوتهکانی درهوشاوهو پرن، که چی بو بهیانی ههمان میرگ گوتهکانی

(۱) دهقی کوردی نهو فهرمایشتهم وهرگرتووه له پوختهی سهحیحی موسلیم، و. لیژنهیهك، ۹۱۶. (وهرگیپ).

پووج هه لگه پراون و بوونه ته پووش و په لاش.... بهندهش هه يه رۆژ بهرێ دهکات و دلی پرهو دهرهوشاوه يه به گوپرايه لێ خوا، به يانی ئەکاتهوه به تاوان و ستهمکردن و دل نه خووشي^(۱).

هه ر له بهر ئەمه يه که خواي گه و ره په شيمانی و تۆبه ي له سه ر برپواداران فه رزو پيوست کردوه، تا ناکاميان باش بي ت و سه ر نه چام بچنه به هه شته وه، به نده نازانيت که ي رۆحي دهگيشري ت، چونکه مردن يه خه ي گه و ره و بچوک و ته ندروست باش و نه خو ش دهگري ت به بي جياوازي.

بو يه شتي کي پيوسته که مرؤف مادهم راسپيردراوه و (مکلف) ه به پي شئره ع ده ست پيشخه ري ت له گوپرايه ل بوون بو خوا، چونکه مرؤف دهگاته ئەو ته مه نه ي که راسپيرران (تکليف) ئەوا پاداشت و سزا په يوه ست ده بي ت به هه ر کرده وه و گوشتاري کي. گوپرايه ل بوون بو خوا ري گه ي گه يشته به (فيره وه س).

په شيمانی (التوبة)

په شيمانی (توبة) له ئەصلي زمانه وانيدا: بري تيه له گه رانه وه. ده وتري ت: (تاب) واته گه رايه وه.

هه روه ها له زاراهه شدا: بري تيه له گه رانه وه له و شتانه ي که ناشرين و نه خوازاون له شه ر عدا و چوون به ره و ئەو شتانه ي که په سه ندن له لايه ن شه ر عه وه^(۲).

بيغه مبه ر (عليه السلام) فه رموويه تي: ((ان الله يقبل توبة العبد ما لم يُعْرَغر)) ترمذي هيناويه تي. واته: خواي گه و ره په شيمانی و تۆبه و هه رته گري ت مادام که سه که نه گه يشته بي ته سه ره مه رگ و حاله تي رۆح کيشان.

(۱) التذكرة في أحوال الموتى وأمور الآخرة - للقرطبي. مطابع مذكور بالقاهرة ٣٦-٢٨.

(۲) الرسالة القشيرية، ميسر سالي ١٩٥٧، ٤٥.

په شیمانی و توبه: موسلمانان کۆکن له سههر ئه وهی توبه پێویست و فه رزه. به م به لگانه:

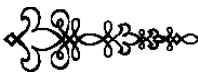
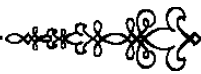
ئهم فه رمایشته: ﴿ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾
النور: ۳۱. واته: (کهواته هه مووتان ئه ی ئیمانداران به ره و لای خوا و به دهسته یانی
ره زامه ندی ئه و بگه رپینه وه بۆ ئه وهی رزگار و سه رفراز بن).

هه روه ها ئه م فه رمایشته: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾
التحریم: ۸. واته: (ئه ی ئه و که سانه ی باوه رتان هیناوه، ئیوه به ته و به و په شیمانیه کی
پوخت و دل سو زانه وه ره و بکه نه خوا).
سه رجه کانس په شیمان بوونه وه (التوبة):

۱. به دل په شیمان بوونه وه له و تاوانانه ی ئه نجامی داوه.
۲. دهسته جی ده ست هه لگرتن له گونا هو تاوان.
۳. بریاردان به دل و سوربوون له سههر ئه وهی که نه گه رپه ته وه سه ره ئه نجامدانی
تاوانی له و جو ره.
۴. ئه و په شیمان بوونه وه ده ست هه لگرتن له شه رم و ترسی خوا وه بی ت
نه وه ک له شه رم و ترسی که سیکی تر.
ئینجا نه گه ره هه ر یه کی ک له و مه رجان ه فه رامۆش بکری ن توبه که دروست
نییه ^(۱).

ئهمه ش به و مه رجه ی تاوانه که له نیوان به نده و خوا ی پایه به رز بی ت و
په یوه ست نه بی ت به مافی ئاده می زاده کان.
ئه گه ر تاوانه که په یوه ست بوو به مافی هه ر ئاده می زادی ک، ئه و مه رجه ش
پێویسته جی به جی بکات سه رباری چوار مه رجه که: ئه ویش ئه وه یه که خۆی پاک

(۱) التذکره للقرطبی ۴۵-۴۷، و له: الرساله القشیریة ۴۵ وریاض الصالحین ۱۸-۱۹ مه رجی چواره می
باس نه کردووه.

بكات له مافى خاوهن ماف، ئەگەر مافه كه پارەو مال و سامان بوو ئەو دەبیت بوو خاوهنەكەى بگه پینتیهوه، ئەگەر تاوانیك بیت سنوورو هەدى پى بكه ویتە سه پپووسته له سهەرى جیبه جی بكات یاخود داواى لیخوش بوون دەبیت بكات، ئەگەر به پاشه مله باسى یه كىكى كرد ئەوا دەستى لى هه لده گریت^(١).

جا سه بارهت بهم فه رمایشته: ((الندم توبه))^(٢) مه به ستى ئەو فه رمایشته ئەو هیه كه مه زنترین بنچینهى تۆبه كردن په شیمان بوونه وهیه به دل. ئەم فه رمایشته هاوینەى ئەو فه رمایشته یه كه پیغه مبه ر ده فه رموویت: ((الحج عرفه))^(٣) مه به ستى ئەو فه رمایشته ئەو هیه كه گه وره ترین بنچینهى حج عه ره فه یه (واته راوه ستان له عه ره فه).

هه ندی له زانا لیكو لره كان ده لین: ته نها په شیمان بوونه وه به سه، چونكه په شیمان بوونه وه ریگره له كاره خراپه گانی دواى خو، چونكه شتیكى ئەسته مه ئەوه ئەندازه بكریت كه سیك له حالیکدا په شیمان بیت و له هه مان كاتیشدا سووربیت له سه ر ئەنجامدانى هه مان تاوان^(٤).

* * *

(١) ریاض الصالحین سه رجاوهى پپشوو.

(٢) رواه أحمد وابن ماجه والحاكم. وهو صحيح/ الجامع الصغير ١٨٩/٢.

(٣) رواه أحمد وأصحاب السنن الأربعة والحاكم في المستدرک والبيهقي وهو صحيح / الجامع الصغير ١٥١/١.

(٤) رسالة القشيرية ٤٥-٤٦.

مردن (الموت)

پێناسەكەى:

مردن بریتی نییه له نەبوونی ڕووت و له ناوچوونی پوخت، بەلکو بریتیه له پچرانی پەيوەندى ڕۆح بە جەستەووەو لێکترزانی و پەيدا بوونی بۆشایی لەنیوانیان و گۆرانی بارودۆخە لە هەر دووکیاندا بەهۆی جیا بوونەوهیان و ڕۆیشتنە لە قۇناغیکەووە بۆ قۇناغیکى تر^(۱).

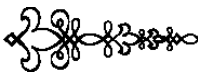
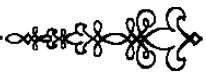
رۆح: تەنێکی سووک و ڕوونە، خودی خۆی زیندوو، بەشیوەیهك لەگەڵ جەستە تییکەلە وەك تییکەلی ئاو لەگەڵ لاشەى درەختی سەوز، هەر گە ڕۆح لە جەستە جیا ئەبیتەووەو پەيوەندییەكەى ئەپچرپیت لەگەڵیدا، ئەوا ناتوانیت هەلسوکهوت لە جەستەدا بکات، بەو واتایەى کاریگەرى لەسەر جەستە نامینیت، لەبەر ئەوەى ئەندامەکانی لاشە وەك ئامیرو ئامراز وان بۆ ڕۆح، گە ڕۆح چۆن بیەویت ئاوا بەکاریان دەهینیت^(۲).

خوای گەورە دەفەر موویت: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَمَاتِهَا فِيمَسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿الزمر: ۴۲﴾. واتە: (هەر خوايه كە گیانهكان دەكیشیت لەكاتی مردنیاندا، هەر وەها ئەو گیانهش كە نەمرد لە خەوێكەیدا هەر خوا بۆی دەنیریتەووە، جا ئەو كەسەى كە خوا بریارى مردنى دابیت ڕۆحەكەى دەگریتەووە ناگەرپیتەووە بۆ لاشەى، ئەو كەسەش كە ڕۆژی تەواو نەبوویت دەنیریتەووە بۆی تا كاتیكى دیاریكراو، بەراستی ئا لەو دیاردانەدا چەندەها بەلگەو نیشانەى زۆر هەیه بۆ كەسانیک كە تیفكرن و بیر بكەنەووە).

هەر وەها دەفەر موویت: ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا

(۱) التذكرة ۴.

(۲) رسالة في التوحيد والفرق العاصرة ۱۰۰.

جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتَهُ رُسُلْنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ ﴿٦١﴾ الأنعام: ٦١. واته: (ئهو زاته دهسه ئاتداری بی سنوره بهسه بهنده کانیدا، چهندهها "فریشتهی" چاودیرو تۆمارکه ده نیرییت بۆ سهرتان ههتا ئهو کاتهی مه رگ دیت و یه خه به که سیکتان دهگریت، ئهو کاته ئیتر "فریشته" رهوانه کراو کانهمان گیانی دهگیشن و له کاتیکیدا ئهوان له کارو کردهوی خۆیان که مته رخه می ناکهن).

رۆح له جهسته ده رده چیت، له کاتیکیدا که جهسته له ته ووترین بارودۆخی تهندروستیادیه. ئاهمه ئهو پیناسه یهیه که موسلمانان خستویانه ته پروو و بروایان بی هیناه.

سه بارهت بهو پیناسانهش ههندیك كهس باسیان کردوو، که گویه مردن بریتیه له:

ا- له کارکه وتنی دل له لیدان.

ئهم پیناسه یه دارما و پوچه ل بوویه وه له چهند ساانی دوا ییدا به هوی چاندنه وهی دل یا خود به کاره یانی ده زگای دهستکرد له جیگه ی دل.

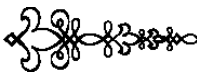
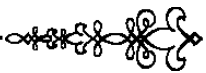
ب- مردن بریتیه له مردنی خانه گانی میشک.

ئهمهش به هه مان شیوه دارما، له وکاته ی نه خوشخانه ی زانکوی (تۆکیۆ) رایگه یاندا که سه رکه وتوو بووه له گیڕانه وهی میشکی پیاویک بۆ زیان، دوا ی ئه وهی چالاکیه گانی میشکی بۆ ماوه ی چهند مانگیك له کار که وتبوو^(١).

هه موو ئهو لیکۆلینه وانه شکستیان خواردو تیکشکان که هه ولیان دها مردن بکه نه شتیکی گومانای و ناراست، تهنه ئهو گریمانه مایه وه که رۆژگارو زه مانه جه ختی له سه ر کرده وه، ئه ویش ئه وه یه که مرۆف له هه ر ته مه نیك و له هه ر کاتیك بیته ئه کریت مردن یه خه ی بگریت هه تاکو (د. کارل) دوا ی پشکنینی کیشه که و باس

(١) يوم القيامة - عبدالرزاق، ط الشعب ١٩٦٩، ٦٠-٦٢.

سهیری چهند پیناسه یه کی تریش بکه له کتیبی: الاسلام یتهدی - وحید الدین خان، ج ٤، قاهره،

کردنی نهو ههوله جیاوازانهی لهو بارهوه دراون وتی:

(مرۆف ههرگیز بیزار نابیت له تووژینهوه له بابتهی نهمری و ههرمان و بهردهوام بوئی دهگهریت، لهگهڵ نهوهی که ههرگیز پهیی پی نابات، جا پیکهاته جهستهیهکهی ملکهچی چهند رپسایهکی دیاریکراوه، مرۆف دهتوانیت ماوهی فسیؤلۆجی نهندامهکانی جهستهی بوهستینیت، تا مردن بو ماوهیهکی کهم دوابخات، بهلام لهگهڵ نهوهشدا ههرگیز ناتوانیت بهسهر مردندا زال ببیت).

لهبهر ئهمه (د. لئس بالنج) خاوهنی خهلاتی (نۆبۆل) بو زانستهکان، دهلیت:

(مرۆف به نهندازهیهکی زور مهزن له رپوی تیورییهوه نهمره، خانهکانی جهستهی وهک نامیر وان که ههڵدهستن بهچاکسازی کردن بو نهخوشیهکانی جهسته و چارهسهرکردنی بهشیویهکی خوکاری، ئینجا سهرباری ئهمهش مرۆف پیر نهبیت و نهمریت، هوکارهکانی ئهم دیاردهیه "کهمرنه"^(۱) ههروهک خوئی به نهینی ماونهتهوهو سهری زانایان سورماوه لهئاستیدا)^(۲).

نهوهی شوین مردوو نهکوهیت بو سهر گوپهکهی و دواي مردنهکهی، ههروهها چس لهگهڵیدا نهمینیتهوه:

پهغهمبهر (ﷺ) ئهمهی لهم دوو فهرمایشتهدا رپوون کردوتهوه:

(ئئس) ی کوری (مالک - خواي لی رازی بیت -) دهلیت: پهغهمبهری خوا (ﷺ) فهرموویهتی: ((یتبع المیت ثلاثه، فیرج اثنان، ویبقی واحد، یتبعه أهله وماله وعمله، فیرج أهله وماله، ویبقی عمله))^(۳) واته: سی شت دواي مردوو نهکهون، دوانی نهگهرینهوهو یهکیان نهمینیتهوه، خانهوادهو سهروهت و سامانی دهگهریتهوهو

(۱) وهرگیر.

(۲) الاسلام یتحدی ۷۳-۷۴ و سهیری وتهی (د. کارل) له کتیبهکهیدا بهناوی: (الانسان ذالك المجهول ترجمه شفیق أسعد فرید لا ۲۰۹ فی فصل الزمن الداخلي).

(۳) أخرجه مسلم واللفظ له فی أول الكتاب الزهد والرفائق ۴/۲۲۷۲، والبخاري فی الرفائق - باب سكرات الموت ۸/۱۳۴.

کرده وه کانی ئه مینیتته وه.

ههروهها (ابی هریره- خوای لی رازی بیته-) دهلیت: پیغه مبهری خوا (صلواته علیه السلام) فهرموویهتی: ((ان ما یلحق المؤمن من عمله وحسناته بعد موته: علماً علمه ونشره، وولداً صالحاً ترکه، ومُصحفاً ورثه، أو مسجداً بناه، أو بیتاً لابن السبیل بناه، أو نهراً أجراه، أو صدقةً أخرجها من ماله فی صحته وحياته یلحقه من بعد موته))^(۱) واته: لهو شته چاک و باشانه ی که له دوای مردن به دوای مردووه که نه که ون: زانستیکی فییری خه لکی کرد بیته و بلاوی کرد بیته وه، مندالیکی خواناسه له دوای خوئی به جیبی هیشتییت یاخود مزگه وتیک یان خانویکی بو ریبواران دروست کرد بیته یاخود پروباریکی راکیشابیته یان سه دهقه و به خشینیکی که له حاله تیک به خشی بیته که خوئی هه زیندوو بوو بیته و ته ندروستی باش بوو بیته، ئه مانه له دوای مردن پیی دهگهن.

هیچ تیکگیرانیکی نییه له نیوان دوو فهرمووده که، له بهر ئه وه ی:

أ- یان ئه وه ته واتای ژماره که به لگه نییه.

ب- یاخود سه رهتا پیغه مبهر (صلواته علیه السلام) ته نها ئاگاداری ئه و شته کراوه، که له

سه حیجی موسلمدا هاتوه، دواتر خوای گه وره ئاگاداری کردوته وه له شتی زیاتر^(۲).

(۱) رواه ابن ماجة فی المقدمة - باب ثواب معلم الناس الخیر ب ۱ لا ۸۸، وهو حدیث حسن/ جامع

الصغیر ۱/۱۰۰.

(۲) دلیل الفالحین ۳/۴۳.

هیوا خواستنی مردن

قدهغه کراوه که ناواتی مردن بخوازیږ به هوښ هاتنی کاره سات به سهر مال و سهرهوت و سامان و لاشه دا:

(انس - رهزای خوی لئ بیت -) ده لیت: پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی:
(لا یتمنین أحدکم الموت لضر نزل به، فان کان لا بد متمنیاً فلیقل: اللهم أحینی ما کانت الحیاة خیراً لی، وتوفنی اذا کانت الوفات خیراً لی))^(۱) واته: با هیج که سیک له نیوه ناواتی مردن نه خوازیږ، له بهر نه وهی تووشی به لایهک بووه، نه گهر زور پیویست بوو ناوات بخوازیږ، نهوا با بلیت: خویه؛ نه گهر زیان چاکتره بووم نهوا بمژیینه، نه گهر مردنیش چاکتره نهوا بم مرینه^(۲).

ههروهها پیغه مبهر (ﷺ) فهرموویته: (لا یتمنین أحدکم الموت، اما محسناً فلعله یزداد خیراً، واما مسیئاً فلعله یستعتب) بخاری هیناویه تی^(۳).
جا نه م فهرمایشته پیروزی پیغه مبهر (ﷺ): (فلعله یستعتب): (الاستعتاب) واته داوا کرن و ههولدان بو به دهسته یانی رهزانه ندی خوی گه وره، نه مهش تهنه با تهویه و په شیمانی و دهست هه لگرتن ده بیت له تاوان و خراپه^(۴).

جا واتای فهرمووده که نهویه: که با هیج که سیک ناواتی مردن نه خوازیږ چ نهو که سه باش یان خراپ بیت، نه گهر که سه که نیش و پیشه ی چاکه بوو، با ناواتی مردن نه خوازیږ به لکو چاکه ی زیاتر ده خاته سهر چاکه کانی، به مهش پاداشت و دهستکه وتی زیاتر ده بیت. نه گهر که سه که خراپ بوو به هه مان شیوه با ناواتی مردن

(۱) أخرجه البخاري - كتاب الدعوات - باب الدعاء بالموت والحياة ۹۴/۸ و مسلم في كتاب الذكر والدعاء، باب كراهة تمني الموت لضر نزل به ۲۰۶۴/۴ واللفظ لمسلم.

(۲) دهقی کوردی نه م فهرمایشته م ودرگرتووه له بوخته ی سه حیجی موسلیم، و. لیژنه یهک، ۹۳۳. (وهرگیږ).

(۳) البخاري - كتاب التمني - باب ما يكره من التمني ۱۰۴/۹.

(۴) التذكرة ۵۴.

نه‌خواریت به‌لکو په‌شیمان ده‌بیته‌وه‌و ده‌ست له‌و خراپه‌کارییه‌ی هه‌لده‌گریت و داوای په‌زماهنه‌دی ده‌کات له‌ خوا به‌لکو ئەمەش دەبیته‌ هۆکاریک بۆ ره‌ش بوونه‌وه‌ی خراپه‌کانی که‌ ئەنجامی داوێ (۱).

دروسته‌ نزای مردن بکریت و ناواتی مردن بخواریت له‌ ترسی فه‌وتانی نایین:
به‌لگه‌ له‌مباروه‌ ئەمانه‌ی خواریوه‌ن:

۱- خوای گه‌وره‌ له‌سه‌ر زمانی یوسف (سه‌لامی لئ بی‌ت) فه‌رموویه‌تی: ﴿تَوَفِّيْ سُلَيْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِيْنَ﴾ يوسف: ۱۰۱. واته‌: (داواکارم که‌ به‌ موسلمان بممرینیت و بمخه‌یه‌ته‌ ریزی پاکانه‌وه‌و بمگه‌یه‌نیت به‌ کاروانی چاکه‌کاران).

(فتاده‌) وتویه‌تی: هیچ پیغه‌مبه‌ریک و هیچ که‌سیک جگه‌ له‌ پیغه‌مبه‌ر یوسف (سه‌لامی لئ بی‌ت) ناواتی مردنیان نه‌خواستوه‌و، یوسف (سه‌لامی لئ بی‌ت) کاتیک ناواتی مردنی خواست که‌ خوای گه‌وره‌ به‌خشش و نیعمه‌تی زۆری پێدا و ده‌سه‌لاتی گه‌رته‌ده‌ست، ئەم ناوات خواسته‌شی له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی ئەگرت که‌ ناواته‌خواری گه‌یشتن بوو به‌ خزمه‌ت په‌روه‌ردگار، بۆیه‌ فه‌رمووی: ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ﴾ يوسف: ۱۰۱. واته‌: (په‌روه‌ردگارا به‌راستی تۆ پاشایه‌تیت پێ به‌خشیم).

هه‌روه‌ها وتراوه‌: یوسف ناواتی مردنی نه‌خواستوه‌و، به‌لکو ناواتی مردنی له‌سه‌ر ئیسلام خواستوه‌و، واته‌: ئەگەر کاتی مردنم هات به‌ موسلمانم بم مرینه‌، ئەم وته‌یه‌ په‌سه‌نده‌ له‌لایه‌ن توێژه‌وه‌و (مفسره‌کان له‌ ته‌ئویل کردنی نایه‌ته‌که‌.

۲- خوای گه‌وره‌ له‌باره‌ی (مریم) ده‌فه‌رموویت: ﴿يَلْتَمِيْنِي مِنْ قَبْلِ هٰذَا وَكُنْتُ نَسِيًا مَّنْسِيًا﴾ مریم: ۲۳. واته‌: (خۆزگه‌ پێش ئەم حاله‌ته‌ بمردمایه‌ و وه‌ک شتیکی بێ نرخ فرامۆش بکرامایه‌).

وتویانه‌: له‌به‌ر دوو شت ناواتی مردنی خواستوه‌و:

یه‌که‌م: ترساوه‌ له‌وه‌ی گومانی خراپ به‌ دینداریه‌که‌ی بگریت، به‌مه‌ش له‌که‌دار

بەبیت و تووشی تافیکردنەووە ناخۆشی بکات.

دووهم: گەلەگە بەهۆی ئەووەو بەکەونە ناو کاری بوختان هەلبەستینەووەو کاری زینای بەدەنە پالی، ئەمەش هۆکاری لەناوچوونیانە.

۳- فەرمايشتی پیغەمبەر (ﷺ) دەفەر موویت: ((لا تقوم الساعة حتى يمر الرجل بقبر الرجل، فيقول يا ليتني مكانه)) مالك له (الموطأ) گێراویەتیەووە (۱). واتە: قیامەت بەرپا بەرپا نابیت تا پیاو بەلای گۆری یەکیکی تردا دەروات، دەلیت: خۆزگە لە جیگە ی مردوووەکە بووبام.

وتویانە: ئەمە هەواییکە لەبارە ی ئەووە ی ئەو بارودۆخە پیش دیت، بەهۆی سەختی ئەو بارودۆخە گەندەل و خراپە ی نایینی خەلکی تیایدا دەبیت و لە ترسی فەوتانی ناینیان ئەمە دەخوازن، نەووەک لەبەر تووش بوونی مرۆف بە نارەحەتی لە جەستە یاخود بە فیرۆچوونی سەروەت و مال و سامان، ئەمە ی ئەو واتایە رۆشنتر دەکات: ئەم فەرمايشتی پیغەمبەرە (ﷺ):

((اللهم اني أسألك فعل الخيرات، وترك المنكرات وحب المساكين، وإذا أردت في الناس فتنة، فاقبضني اليك غير مفتون)) (۲) مالك گێراویەتیەووە (۲). واتە: خوايەگیان؛ داوات لى دەکەم یارمەتیدەرم بیت لە ئەنجامدانی کاری چاکدا، خو دووگرتن لە خراپەگان و خۆشویستنی هەژاران، ئەگەر ویستت ئاشوب بئاو ببیتەووە لەناو خەلکی ئەوایم مرینە و بم گێرەووە بۆ لای خۆت بە سەلامەتی.

(۱) الموطأ - جامع الجنائز./ تنوير الحوالك شرح موطأ الامام مالك ۱/۸۷.

(۲) الموطأ - القرآن - العمل في الدعاء/ تنوير الحوالك ۱/۱۷۰.

(۳) التذكرة للقرطبي ۶-۷.

ژیانی ناوگۆر (البرزخ)

پێناسە:

گۆر (البرزخ) لە زمانەوانیدا: بەهەر بەر بەستێک دەوترێت کە لە نیوان دوو شتدا هەبێت، لە ئایەتی پرۆزیشدا هاتوو: ﴿يَنْهَمَا بَرْزَخٌ لَّا يَمَيَّنُ﴾ الرحمن: ۲۰. واتە: (لە نیوانیاندا بەر بەستێک هەیە نایەتێت تێکەڵ ببێت).

گۆر (البرزخ) لە زاراوەدا: بەر بەست و قۆناغی نیوان دنیا و رۆژی دواییە. خوای پایەبەرز دەفەر موویت: ﴿وَمَنْ وَّرَاهُمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ (۱) المؤمنون: ۱۰۰. واتە: (بەلکو دەبێت لە جیهانی بەرزەخدا، لە نیوان مردن و زیندوو بوونەودا تا زیندوو دەکرێنەوه چاوەڕێ ببێت).

گۆر (القبر) یەكەم قۆناغە لە قۆناغەکانی رۆژی دوایی واتای گۆر:

گۆر (قبر)، تاکە. کۆیەكەیشی (القبور) ه واتە ژمارەیهکی زۆری گۆر. (أقبر) کۆی کەمینهیه، بە شوینی ناشتنی مردوووان دەوترێت گۆرستان (مقبر، مقبرة) (۲).

پرسیار و وه ئامی ناو گۆر:

مەبەسەت لە پرسیارەکانی ناوگۆر ئەو یه: خوای گەوره ئەو بەندەیهی لە ژیانی دنیا دا راپسپاردبوو، زیندوو دەکاتەوه، هەر لەگۆرەكەیدا ژیانی بۆ دەگەرێنیتەوه، هەر وهها تا ئەو ئەندازەیهش ژیری بۆ ئەگەر پێنیتەوه بەوینەهی پێشتر کە لەسەری ژیاوه، تا لەو پرسیارانە بگات کە ئاراستەهی ئەکرین و وه ئامیان بداتەوه، هەر وهها لە بەخشەکانی خوای گەوره تیبگات و لەوهش تیبگات کە چی بۆ ئاماده کردوو لە

(۱) سهیری ئەم سەرچاوانە بکە: النهاية لابن الأثير مادة (البرزخ)، لوامع الأنوار البهية للسفاري،

جدة ۱۳۸۰ك، ۴/۲، الروح لابن القيم، مسر ۱۹۶۷، ۷۳ و ۱۰۸.

(۲) لوامع الأنوار البهية ۴/۴ والتذكرة ۸۸.

گۆره کهیدا چ ریزو حورمهت یاخود ناخۆشی و چه رمه سهری ^(۱).
به لگه کان:

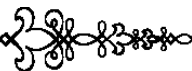
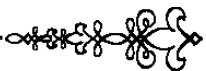
به لگه زۆرن له سههه سه مانندی پرسیارو وه لأمی ناوگۆر، بۆ نمونه:

۱- فهرموودهی (براء)ی کوری (عزاب) که ده لیت: پیغه مبههری خوا ^(صلواته)
 ده فهرموویت: ((المسلم إذا سئل في القبر، يشهد أن لا اله الا الله، وأنَّ محمداً رسول الله))
 واته: نه گهر له گۆردا پرسیار له موسلمان کرا، نهوا له وه لأمدا شایه تمان ده هینیت. ئا
 نه مه مه بهستی فه رمایشتی خوای گه وره یه: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ
 الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ابراهیم: ۲۷. واته: (خوای گه وره نه وانهی
 باوه ریان هیناوه پایه داریان ده کات له سههه گوفتاری به جی و دروست له ژبانی دونیادا،
 له سههه مرگ و له قیامه تیشدا) بوخاری هیناویه تی و موسلیمیش گپراویه تیه وه وه
 نه مه شی تیایدا هاتووه: پرسیار ی لی ده کریت: کی په ره درگارتیه؟ ده لیت:
 په ره درگارم خوای گه وره یه، پیغه مبههرم محمده ^(صلواته). ئا نه مه مه بهستی
 فه رمایشتی خوای گه وره یه: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ^(۲).

۲- له (انس)ی کوری (مالک - خوای لی رازی بیت -) نه ویش له پیغه مبهه ره وه ^(صلواته)
 که فهرموویه تی: ((انَّ العبد إذا وُضِعَ في قبره، وتولَّى عنه أصحابه، وإنه لیسْمَعُ قرعَ
 نعالهم، أتاه ملكان فيقعدانه، فيقولان: ما كنت تقول في هذا الرجل لمحمد ^(صلواته)؟ فأما
 المؤمن فيقول: أشهد أنه عبد الله ورسوله، فيقال له: انظر إلى مقعدك من النار، قد أبدلك
 الله به مقعداً من الجنة، فإيهما جميعاً. وأما المنافق والكافر، فيقال له: ما كنت تقول في
 هذا الرجل؟ فيقول: لا أدري، كنت أقول ما يقول الناس. فيقال: لا دريت ولا تكليت.

(۱) التذكرة ۱۳۴.

(۲) حديث البراء في صحيح البخاري - تفسير سورة ابراهيم ۱۰۰/۶ و صحيح مسلم - كتاب الجنة -
 عرض مقعد الميت... ۲۲۰۱/۴.

يُضْرَبُ بِمِطْرَقٍ مِنْ حديدٍ ضَرْبَةً، فيصيح صيحةً يسمِعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ)) (1) واتە:
 كاتىك بەندەيەك ئەمەرىت لە گۆرەكەيدا دائەنریت و پاشان ھاوړپۆكەنى پشتی
 تیدەكەن و بەجی دەهیلین. ئەو ئاگاداره پێیان تەنانهت گووی لە شەقەى
 نەعلەكانیشیانە (تەقەى پیلأوهكانیان) لەو كاتەدا دوو فریشتە دین بو لاى و
 دایئەنیشین و پێی ئەلین: تۆچى ئەلى دەربارهى ئەو پیاوه (محمده) (ﷺ)؟

ئەویش دەلێت: شایەتى دەدەم كە ئەو پیاوه بەندەو پیغەمبەرى خوا بووه، پێی
 دەلین: دە تەماشای شوینەكەى خۆت بكە لە ئاگردا كە چوون خوا بوى گۆرپووت بە
 شوینىك لە بەهەشتا. پیغەمبەر (ﷺ) دەفەرموویت: ھەر دوو فریشتە ئەبىنیت
 (ياخود ھەر دوو شوینەكە دەبىنیت).

بەلام مەروفي بى باوەر ياخود ناپاك و دوورو، دەلێت: نازانم، منیش ھەر ئەو دەم
 ئەوت كە خەلكى ئەيان وت: پێی دەلین: دەى ھەر نەزانیت و زمانت گۆ نەكات،
 پاشان چەكوشىكى ئاسنین دەكێشن بە پشتی سەريدا (نیوانى ھەردوو گۆچكەى)
 ئیتر ھاوارو قیژەھىكى وائەكات ھەموو ئەوانەى دەورووبەرى ئەبىستن بیجگە لە
 مەروفي و جنوكە.

ھوكمى برۆابوون بە پرسىارو وەلامى ناو گۆر:

برۆابوون پێی پيوست و فەرزە، ئەمە مەزھەبى زۆربەى زانایانە (2).

ناخۆشى و سزای ناو گۆر:

ھوكمى برۆابوون بە ناخۆشى و سزای ناو گۆر:

(1) حديث أنس في: صحيح البخاري - كتاب الجنائز - باب ما جاء في عذاب القبر ١٢٣/٢. و صحيح

مسلم - كتاب الجنة - باب عرض مقعد الميت ٢٢٠٠/٤.

بۆ بەلگەكانى پرسىارو وەلامى ناو گۆر، سەيرى ئەم سەرحاوانە بكە: لوامع الأنوار البهية ٥/٢

والروح ٥٣-٥٤.

(2) شرح عبدالسلام على الجوهرة ٢٢٠.

سزای ناو گۆږ راستیهکی نکۆلی ههئنهگره، باوهږ پئی بوونیش پئیویست و فهږزه، ئەمه رای زۆربهی زانیانه^(۱).

بهنگهکانی بوونی سزای ناو گۆږ:

زۆربهی زانیان بهنگهیان هیناوهتهوه لهسهږ سهلماندنی بوونی سزای ناو گۆږ، بهم بهنگانهی خوارهوه:

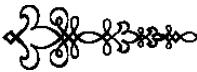
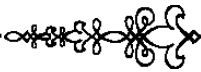
۱- ئەم فهرمایشتهی پهروهردگار لهبارهی دهست و پیوهند و خانهواده و نزیکهکانی فیرعهون: ﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا﴾ غافر: ۴۶. واته: (ئاگری دۆزهخه، بهیانیان و ئیواران، نیشانیان دهریټ، له "جیهانی بهرزهخدا"). واته مهبهستی پیش رۆژی دواییه. واته "له ناوگۆږدا"، به بهنگهی ئەم فهرمایشته: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ غافر: ۴۶. واته: (له رۆژی قیامهتیش فهرمان دهریټ: ئادهی تاقم و دهستهی فیرعهون بخهنه ناو ئیش و نازاری زۆر ناخۆشهوه).

۲- ئەم فهرمایشتهی خوی گهوره: ﴿قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا آتِنَّا نِجَاتِنِ وَأَحْيِيْنَا آتِنَّا نِجَاتِنِ﴾ غافر: ۱۱. واته: (پهروهردگار تو دسهلاتت بی سنوره، دوو جار ئیمهت مراند و دوو جار ئیمهت زیندوو کردهوه).

مهبهست له دوو جار مراندن و دوو جار زیندوو کردنهوه لهو نایهتهدا بریتیه له: مردن پیش نهوهی بهر لهناشتنی و له گۆږنانی، دواتر زیندوو کردنهوهی لهناو

(۱) التذكرة ۱۳۴.

(جبائی) و گورهکهی (البخی) له پپیری موعتهزیهه دانیان ناوه به بوونی سزای ناو گۆږ، بهلام لهگهڵ نهوهشدا وتویانه بروادار سزای ناوگۆږ ناچیزیت، بهلکو نهوانه سزای ناوگۆږ نهچیزن که دۆزهخین و بۆ ههتا ههتایی لهناو ناگردا دهمیننهوه ههروهها نهوانهش که لاسارو تاوانبارن./ الروح لابن القيم ۵۸ لوامع الأنوار البهية للسفارييني ۲۲/۲ نقلًا عن الروح.

گوڤدا، پاشان مراندنی هەر له‌ناو گوڤدا، دو‌جار زیندوو کردنه‌وهی بو کۆگردنه‌وهو لیپرسیینه‌وه.

تویژه‌وهو (مفسر)ه‌کان ده‌لین:

مه‌به‌ست و ئامانج له‌ باس کردنی دو‌جار زیندوو کردنه‌وه ئه‌وه‌یه که دۆزه‌خیه‌کان له‌ ئه‌نجامی ئه‌و دو‌جار زیندوو کردنه‌وه‌یه بۆیان ده‌رکه‌وت که زیندوو کردنه‌وه له‌ توانای خ‌وای گه‌وره‌دایه، هەر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش ده‌لین: دانمانا به‌ تاوانه‌کانمان، واته‌ ئه‌و تاوانانه‌ی که به‌ره‌می نکۆلی کردنمان بوو له‌ زیندوو بوونه‌وه، فه‌رمایشته‌که باسی زیندوو کردنه‌وه‌ی نه‌کردوو له‌ دو‌نیادا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که له‌ دو‌نیادا زیندوو بوون دانیان نه‌ده‌نا به‌ تاوانه‌کانیاندا.

هه‌ندیکیش بو‌ ئه‌وه‌ چوون که مه‌به‌ست له‌ دو‌جار مراندنه‌کان ئه‌وه‌یه که باسکران، هه‌روه‌ها دو‌جار زیندوو کردنه‌وه‌کان یه‌که‌میان بریتیه‌ له‌ زیندوو کردنه‌وه له‌ دو‌نیادا و یه‌کیکی تریشیان له‌ گوڤدا، مه‌به‌ستیشیان له‌ ته‌فسیره‌دا باس کردنی شته‌کانی رابردوو، سه‌بارت به‌ زیندوو کردنه‌وه‌و ژبانی سییه‌میش مه‌به‌ستم له‌وه‌یه که تیايدا کۆده‌گرینه‌وه بو‌ لیپرسیینه‌وه، پێویست ناکات لی‌ره‌دا باسی بکه‌ین.

به‌پێی هەر دوو ته‌فسیرو لی‌کدانه‌وه‌که زیندوو کردنه‌وه له‌ گوڤدا سه‌لینرا^(۱).

۳- خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ زِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا ﴾ طه: ۱۲۴. واته: (ئه‌وه‌یش روو وه‌ر بگ‌یریت له‌ به‌رنامه‌ی من و پش‌تی تی بکات، بی‌گومان بو‌ ئه‌و جو‌ره که‌سانه ژبانیکی ترش و تال و ناخۆش پ‌یش د‌یت).

(أبو سعيد الخدري) و (عبدالله)ی کوری (مسعود) وتویانه: سزادانی ترش و تال و

ناخۆش (ضنکا) مه‌به‌ست لی‌ سزای ناو گوڤره.

۴- خ‌وای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴾

(۱) المواظف وشرحه للجرجاني ۵۹۱، هه‌روه‌ها سه‌یری ئه‌مه‌ش بکه: شرح المقاصد ۲/۲۲۰.

﴿ ٤٧ ﴾ الطور: ٤٧. واتە: (بېگومان بۇ ئەوانەى كە ستەمىيان كىر دووہ سزای تىرىش ھەيە بىجگە لەوہى جار جار بۇيان پىش دىت).

وتراوہ مەبەست لەو سزايە، سزای ناو گۆرہ، چونكە خوای گەورہ پىشتر نايە تىكى تىرى لەدوای ئەم فەرمايشتەدا ھىناوہ، دەفەر موويت: ﴿ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴾ ﴿ ٤٥ ﴾ الطور: ٤٥. واتە: (وازيان لى بھينە ھەتا بەو رۆژە دەگەن كە تىادە چن و لال و پال دەكەون). ئەم رۆژەش كۇتا رۆژە لە دونىادا، ئەمەش ناماز ھيە بۇ ئەوہى كە ئەو سزايەى تىايدان برىتبيە لە سزای گۆر.

٥- خوای مەزن دەفەر موويت: ﴿ اَلْهَكْمُ التَّكَاثُرُ ﴾ ﴿ ١ ﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿ ٢ ﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿ ٣ ﴾ التكاثر: ١ - ٣. واتە: ("خەلكينە!!" ھەلپە كىردن و پىش بر كىتان بۇ زۆر كىردنى "مال و مندال و سامان و كۆشك و تەلار و ... ھتە" نىوہى سەرگەرم و سەرگەردان و بى ئاگا كىر دووہ لە خوانىسى و دىندارى. تا ئەو كاتەى كە دەمرن و دەبرينە گۆرستان. وازىينن لەمەودوا دەزانن).

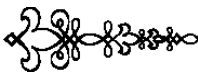
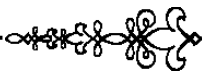
٦- لە (صحيحين) دا لە (عائشە) ھوہ (خوای لى رازى بىت) ھاتووہ كە پىغەمبەر (ﷺ) دەفەر موويت: ((انهم يعذبون عذاباً تسمعه البهائم كلها))^(١) واتە: مردوان لە گۆرہ كانياندا سزای ئەو ھندە سەختە ئەدرين، گيانلەبەر و نازەلەكان گويبىستى (ناھو نالەيان دەبن)^(٢).

٧- فەر موودەى (براء) كورى (عازب) و (انس) كورى (مالك)، كە ھەك بەلگە لەسەر پىرسىارو ھەئامى ناوگۆر خرانەروو^(٣).

(١) حديث عائشة في صحيح البخاري - كتاب الدعوات باب التعوذ من عذاب القبر ٩٨/٨. و اللفظ له، و صحيح مسلم - المساجد - بابا استحباب التعوذ من عذاب القبر ٤١١/١.

(٢) ئەوہى ناو دوو كەوانەكە خۇم زىادەم كىرد. لە چەندىن فەرمايشتى تر پروون كراو ھتە ھوہ كە تەنھا بەرەى مرؤف و جنۇكە گويبىستى ئەو دەنگ و ناھونالەى مردووان نابن. (وەرگىر).

(٣) التذكرة ١١٣-١١٤ و ١٣٣، الروح ٥٤-٥٣، لوامع الأنوار البهية ٥/٢ و ١٣-١٤.

ئەندێشەو تەسەو و پکردنی خۆشی و ناخۆشییەکانی ناو گۆر:

زۆر بەی زانیان وتویانە: ئێمە برۆمان هەیه بەوەی لە هەوال و خەبەرەکاندا هاتوون لەبارەى سزاو خۆشییەکانی ناوگۆر، خواى گەورە چۆنى بووئیت بەوشیوەیە سزا یاخود نیعمەت دەبەخشیت بە مردوو بەی ئەوەی چاوەکانمان ببینن. تەنەت ئەگەر مردوو لەناو ئێمەشدا دابنریت، ئەوا ئەمە نابیتە رێگر، لەوەی دوو فریشتە بێنە لای و پرسیری لى بکەن و ئەویش وەلامیان بداتەو، بەی ئەوەی ئامادەبووان هەستی پێکەن، بۆ نمونە:

دوو کەسى خەوتوو، یەکیکیان چیژ دەکات و ئەویتریان سزا دەخوات، هیچ یەکیکیش لە دەورووبەرى هەر دوو کەسە خەوتوو کە هەست پێناکات^(۱).

عەقل بۆی نیە هەلۆستە بکات لەسەر چۆنیەتی گەرانەوێ رۆح بۆ ناو جەستە و چۆنیەتی سزا و خۆشی ناو گۆر، چونکە عەقل لەبارەى ئەو دنیا دا هیچ زنیاری ئەزموونیکی نیە، پێغەمبەرانیش شتیک ناهینن کە لەلایەن عەقل و ژیریەو ئەستەم بیّت، بەلکو لەوانەیه شتیک بینن کە عەقل پێی سەرسام بیّت، ئەو هەوالانەى کە پێغەمبەران هیناویانە دوو بەشن:

أ- ئەو هەوالانەى کە عەقل و فیترەتی سەلامەت و تەندروست شایەتی لەسەر دەدەن.

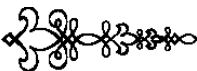
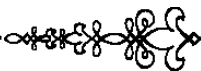
ب- ئەو هەوالانەى کە عەقل پەییان پى نابات وەك هەوال و شتە پەنھان و غەیبیەکان.

هەر هەوالیک گومانى ئەوەى پێرا کە عەقل بە ئەستەمی ئەزانیت و رەتی دەکاتەو، ئەوا لە دوو حالەت دەرناییت:

أ- یان لە نەقل کردن و گواستنەوێ هەوالە کە هەلە هەیه.

ب- یان عەقلە کە گەندەلە، لەو کاتەدا گومانە کە خەیاڵی و بی بنەمایە و نرخی

(۱) التذكرة ۱۲۶. إحياء علوم الدين الغزالي ج ۱۹۳۹، میسر ۱/۱۱۹ و ۴/ ۴۸۵.

بۆ دانانریت^(۱).

زانایان کۆکن لهسهه ئهوهی که خوای گهوره جۆریک له زیان بۆ مردوو دهگه پرنیتتهوه بهو ئهاندازهیهی که خویش و ناخویش بجیژیت، قورئانی پیروز و ههوالهکان و شوینهوارهکان گهواهی دهدهن لهمباروه^(۲).

چوونی فریشته بۆ ناو گۆر:

دروسته تهئویلی چوونی فریشته بۆ ناو گۆر بکهین، بهوهی فریشته ئاگاداری بارودۆخی حالی مردووی ناوگۆر، له دوورهوه فریشتهکان پهیی ببهن به حالی ناو گۆرکه، بهبی ئهوهی بچه ناو گۆرکه یاخود نزیك بن له گۆرکه.

لهبهه ناسکی ئهندامهکانی لاشهی فریشتهکان، دروسته فریشتهکه بجیتته ناو گۆر به مردووکان بگهن بهبی ههلهکه نندنی گۆرکهکان. دروستیشه فریشته گۆرکهکان ههلبکهن، دواتر خوای گهوره بارودۆخی گۆرکه بگه پرنیتتهوه بۆ ههمان وینهی پیشووی بهبی ئهوهی دانیشتوانی دنیا پیی بزانه. دروستیشه که فریشتهکان بچه ناو گۆرکهکانهوه له چهند ریگه و تونیلیکهوه که مرؤف پهییان پی نهبات^(۳).

(ابن القیم) دهئیت:

گهورهترین نهفامی و نهزانی ئهوهیه که بهدوو بزانهی فریشته زهوی و بهرد لهت و پهت بکات، کهچی زهوی و بهرد بۆ فریشته وهک ههوایه بۆ بالنده^(۴).

خۆشی و ناخۆشی ناو گۆر:

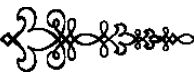
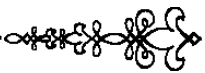
پیغه مبهه (صلواته) دهفهرموویت: ((انما القبر روضة من رياض الجنة أو حفرة من حفر

(۱) الروح ۶۲، لوامع الأنوار البهية ۲/ ۲۱ نقلًا عن الروح.

(۲) شرح المقاصد ۲/ ۲۲۲.

(۳) التذكرة للقرطبي ۱۳۶.

(۴) الروح لابن القیم ۷۲.

النار))^(۱) واته: به‌راستی گوڤ؛ یان می‌رگیکه له می‌رگه‌کانی به‌هه‌شت یاخود چائیکه له چاله‌کانی ئاگری دۆزه‌خ. ئەم فه‌رمایشته خوۆشی و ناخوۆشی ناوگوڤ روون ده‌کاته‌وه.

هه‌روه‌ها پێویسته بزانی که خوۆشی و ناخوۆشی ناو گوڤ له هه‌مان په‌گه‌زی خوۆشی و ناخوۆشی دنیا نین، خوای گه‌وره توانای هه‌یه که گل و خوۆل و به‌رده‌کانی ژێرو ژووری مردوو‌ه‌که گه‌رم بکات به‌شیوه‌یه‌ک که گه‌رم‌تر بی‌ت له پشکووی ئاگری دنیا، له‌گه‌ل ئەوه‌شدا ئەگه‌ر دانیش‌توانی دنیا ده‌ست له‌و گل و خاک و به‌رده‌ بدن هه‌ست به‌و گه‌رمییه‌ نه‌که‌ن، به‌لکو له‌وه سه‌رسوڤمان‌تر ئەوه‌یه که دوو پیاو له ته‌نیش یه‌ک‌تری ئەنێژرین، یه‌ک‌یکیان له می‌رگی‌ک له می‌رگه‌کانی به‌هه‌شت‌دایه و ئەوه‌ی تریان له چائی‌ک له چاله‌کانی ئاگر‌دایه، نه‌ گه‌رمی ئاگر‌ه‌که و نه‌ خوۆشییه‌که‌ی هه‌یچ یه‌کی‌ک له‌و دوو مردوو‌ه‌ دراوسێیانه بۆ یه‌ک‌تر ناچیت.

جا ئەگه‌ر خوای گه‌وره ئەوه‌ی ئاشکرا بک‌ردایه که له‌ عه‌قله‌کان شاراو‌ه‌یه، ئە‌وا هه‌یکمه‌تی سپاردنی مرؤف (تکلیف) و ب‌روابوون به‌ شته‌ په‌نه‌ان و غه‌یبیه‌کان نه‌ده‌ما^(۲).

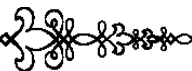
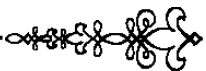
هه‌ر که‌سی‌ک به‌ ئەندازه‌ی شی‌اوی خوۆی خوۆشی و ناخوۆشی ناو گوڤ ئە‌چیزیت، جا مردوو‌ه‌که نی‌ژرابیت یاخود نه‌نی‌ژرابیت یاخود د‌رنده‌کان خوار‌دب‌تیان یان سوتابیت، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر مردوو‌ه‌که بووبیت‌ه‌ خوۆله‌میش و به‌ هه‌وادا بلا‌بووبیت‌ه‌وه ئە‌وا خوۆشی یاخود ناخوۆشی به‌‌و‌پێیه‌ی شایه‌نیه‌تی ده‌چیزیت...^(۳)

ئە‌و هه‌‌والانه‌ش که له‌ پێغه‌مبه‌روه‌ه (صلواته‌ علی‌ه‌ و آله‌ه‌ و سلمه‌) هاتوون له‌بار‌ه‌ی دانیش‌تان‌دنی مردوو و چوونه‌ ناویه‌ک و ویک‌ هاتنه‌وه‌ی په‌راسوه‌کانی و هاو‌وێنه‌ی ئە‌م هاوه‌لانه‌، ئە‌وا

(۱) سنن الترمذی - کتاب صفة القيامة - باب القبر يقول للمؤمن مرحباً وأهلاً ب ۷ لا ۱۶۷ عن أبي سعيد الخدري وقال: حسن غريب.

(۲) شرح العقيدة الطحاوية ۲۸۹-۲۹۱، الروح ۶۴-۶۶.

(۳) الروح ۵۸.

پییوسته بهی زیاډه رپوی و که مرپوی له مه بهستی پیغه مبهەر (ﷺ) تیگهین ...
چونکه بهگشتی سی قوناغ ههن، ههر قوناغیک حوکم و یاسای تایبهت به خوی
ههیه، که بریتین لهم قوناغانه:

أ- قوناغی دنیا و حوکمهکانی لهسه ره جهسته، رۆحیش پاشکوی جهستهیه لهم
قوناغه دا.

ب- قوناغی ناوگۆر و بهرزهخ و حوکمهکانی لهسه ره رۆح، جهستهش پاشکویهتی
لهم قوناغه دا.

پ- قوناغی ههمیشه و نه برپاوه، حوکمهکانی رۆح و جهسته بهیه که وه
دهگریته وه^(۱).

سهبارت بهو مردوووش که به شهکانی لاشه ی پهرش و بلا بووه به خاک و
هه وادا... بیگومان له قوناغی ناو گۆرو بهرزهخدا رۆح سزا نه خوات و جهستهش
به ههمان شیوه وهک پاشکوی رۆح لهو قوناغه دا سزا ده چیژیت، ئینجا شتیک دوور
نیه له دسه لاتی خوی گهوره که په یوهندییهک له نیوان رۆح و به شهکانی لاشه دا
دروست بکات هه ره چهند دوور بین، ئه مرۆ ئیمه ده بینین که سهدان ئامرازی بیتهل
(لاسکی) و بلاو کراوه ی راگه یانندن دهگات به سه ره جهم ناوچه جیاوازهکانی جیهان
لهیهک چرکه دا، کاره باش به ههمان شیوه لهیهک چرکه دا دهگاته شوینی زۆر دوور
لهو ساته ی دهمامکی تایبهتی گه یه نه ره ی کاره با دهگریته وه، جا هه ل سوکه وت و
رهفتاری رۆح زۆر لهو نمونانه ی باسکران نامۆ سه یرترن.

(۱) ههمان سه ره چاوه ۶۲-۶۳.

زیندوو بوونه وهو (ههستانه وهی جهسته یی) دووباره ژیانه وه (البعث "المعاد الجسماني" والنشور)

پیناسه که ی:

زیندوو بوونه وه (البعث): بریتیه له وهی که خوی گه وره مردوو هکان له گۆره کانیاندا زیندوو بکاته وه، به وهی به شه ره سه نه کانی جهسته ی کۆبکاته وه و رۆحه که ی بۆ بگه ریته وه.

ههروه ها دووباره ژیانه وه (النشور): هاومانای زیندوو بوونه وه یه، دهوتریت: (نشر المیت): ئەگەر دواى مردن دووباره زیندوو بووه وه ژیا. (أنشره الله) واته: (خوی گه وره ژیاندى).

راچیا یی له سه ر زیندوو بوونه وه، حوکی برۆا بوون پیی:

راچیا ییان هه یه له به ره ی زیندوو بوونه وه، به شه یوه یه کی گشتی بۆ سه ر دوو بۆچوون دابه ش بوون:

یه که م: سروشتگه راکان (الطبیعیون) نکۆلیان لیکردوو^(۱)، بۆ نه وه چوون که

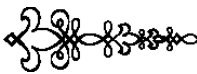
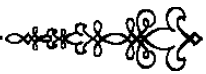
(۱) قورئانی پیروژ بیروباوه ری رۆژگار په رسته کان و سروشتگه راکانی باس کردوو، که خوی ده بینیته وه له نکۆلی کردن له بوونی لیپرسینه وه به هه شت و دۆزه خ، له وه به ره وه فه رموویه تی:

﴿ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَحَيًّا وَمَا يُولَكَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ ﴾

الجاثية: ٢٤. واته: (خوانه ناسان ده یانوت: ژیان ته نها نه م ژیا نی دنیا یه یه، ده مرین و ده ژین به نۆره، هه ر رۆژگار و زه مانه کاریگه رن تیا ماندا و ده مان مرین و هیچی تر! جا نه وانه وه نه بییت له سه ر بنچینه ی هیچ جو ره زانستی و زانیاریه ک نه وه بلین ته نها پشت به گومان و دوودلی ده به ستن).

ناو براوان پییان وایه هه موو نایینه کان پوچه ل و بی بنه مان، نایینیان خستۆته خانه ی خه یاله وه، به م پییه ش نه و ده ره نه جمانه که له که ده بن:

١- نکۆلیان کرد له وهی که مرۆف ریزدارترین بوونه وه ر بییت، به لکو پییان وابوو که که م تر و بی نرختره له نازه له کان و له وان فیه رت نزم تره. نه و پی شه سازیه ش که مرۆف پیی ده نازیت، نه و =

مرؤف تهنها نهو پهیکه ریه که بهر هسه و وینه و نه دمه گانی له ناو نه چن و جاریکی تر زیندوو نابیته وه. به چاوی خوشیان مردوکیان نه بینوه که زیندوو کرابیته وه تا باسی بارودوخی دوی مردنیان بو بگریته وه.

دوهه: فه یله سوف و دانا و خاوه ن ئایینه گان (الحکماء و الملیون) بروایان به زیندوو بوونه وه هه بووه (۱).

(ابن القيم الجوزية) ده لیت: موسلمانان و جوله که و نه صرانیه گان کوکن له سه ر

= له ریگه ی لاسای کړنده وی نازه لاند ا به ده ستی هی ناوه، جا کړداری چینی له جالالوکه وهرگرتوه و کړداری دروست کړدن و بینا کړدن له ههنگ وهرگرتوه و له میروو فیری پاشه کهوت کړدن و له بالنده ی بول بول فیری مؤسیقا و ناواز بووه....

نکولیشیان کړدوه له وهی نوممه تی پیغه مبه ر محمد (عليه السلام) ریزارترین و گه وره ترین نوممه ت بیت، چونکه پییان وابوو نوممه تی محمد (عليه السلام) هیچ جیاوازی و تایبه تمه ندیه کی زیاتری نیه له نوممه ته گانی تر.

۲- نکولیان کړدوه له وهی مرؤف له رژی دوایدا زیندوو ببیته وه بو لیپرسینه وه له سه ر نهو شتانه ی کړدویانه له دنیا دا.

۳- به پیوستیان زانیوه که شهرح و ده ستپاکی و راستگویی لایریت و نه می نیت، هه روه ها نایین بتاشریت له جیاوازی کړدن له نیوان حه لال و حه رام. (أبیقوری رژیگار په رست) ده لیت: نه گه ر ئه مه حالی مرؤف بیت که ره خنه و که موکورتی ده گریت له گیانداران، نه و پیویستر نه وه یه که مرؤف خوی له خو بایی نه بیت و هه لنه خه له تیت به وهی له رژی دوایدا پاداشت و سزا هه یه، به مهش به شه خوشه گانی ژبانی دنیا له خوی قه دهغه بکات و دهر وونی به ند بکات به به ندوباره گانی حه لال و حه رام و شیوا نه شیوا و شهرم و راستگویی و ده ستپاکی و شته دانراوه گانی تریش که خه لگی به نه زانی پییه وه پابه ند کراون که چی نازه ل و گیانه به ری ک پیی پابه ند نه کراوه.

سهیری ئه م سه رچاویه بکه: مقدمة الشيخ محمد عبده لرسالة ابطال مذهب الدهريين للسيد جمال الدين الأفغاني، وذلك في كتاب (خاطرات جمال الدين الأفغاني الحسيني) لا ۲۸۹ - ۲۹۲.

(۱) المقاصد وشرحه ۲/۲۱۰-۲۱۱.

زیندوو بوونه وهی جهسته یی له رۆژی دواییدا ^(۱).

ههروهها (جلال الدوانی) دهلیت: باوهر بوون به زیندوو بوونه وهی جهسته یی پیویست و فهززه، ههه كهسێك نكوۆلی لی بکات به کافرو بی باوهر دادهنریت، جا نهوه شتیکی راست و بی پیچ و پهنایه به یه کدهنگی هه لگرانی ههه سئ نایینه که (موسلمان و جوله که و نه صهرانیه کان) و قورنانی پیرۆز له چه ند شوینی جیا جیا شایه تی له سهه نهو راستیه ی داوه که ته نویل هه ئناگریت ^(۲).

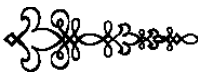
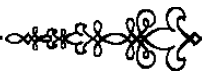
به شه یوهیه که قورنانی پیرۆز په یمانی سزای به ئیش و ئازاری داوه به وانیه ی نكوۆلی نه که نه له زیندوو بوونه وه، ههروهها نكوۆلی نه که نه له بوونی رۆژی دوایی.

خوای پایه به رز ده فه ره موویت: ﴿وَإِنْ تَعَجَبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أءِذَا كُنَّا تُرَابًا أءَأَنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَعْلَىٰ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾ الرعد: ٥. واته: (خۆ نه گهه ره تۆ به شتیك سهه رسام بیت و پیت سهه ره بیت، نهوه قسه ی بی باوهر ان جیه گی سهه رسامیه که ده لئین: ئایا کاتیک بووینه وه به خاک و خۆل، سهه ره له نوی زیندوو ده گرپینه وه وه دروست ده بینه وه؟ ئا نه وانیه که بی باوهر بوون به په ره ره دگاریان، ئا نه وانیه زنجیره کان له گهه ردنیا ندان و نه شته جیی ناو ئاگری دۆزه خن و هه میسه ده بی تیایدا بمینه وه).

ههروهها ده فه ره موویت: ﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُم أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَيَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِيَٰ وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَهُمْ جَهَنَّمُ كَمَا خَبَتْ زِدْنَهُمْ سَعِيرًا ﴿١٧﴾ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أءَأِذَا كُنَّا عِظْمًا وَرُفَّتًا أءَأَنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَن اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ

(۱) الروح الابن القيم ۵۲ ولوامع الأنوار البهية ۲/۲۵۷ نقلاً عنه.

(۲) حاشية الدواني على العقائد العضدية (المطبعة العثمانية ۱۲۱۶ك) ۲/۲۴۷، الكلنوي عليه، ولوامع الأنوار ۲/۱۵۸ نقلاً عنه.

مَثَلَهُمْ ﴿ الاسراء: ۹۷ - ۹۹. واته: (ئهوانه شوینیان ناو ناگری دۆزهخه، ههر کاتیک بلیسهی کوزایهوه، بلیسهی زیاد دهکهینهوه بۆیان. ئه و دۆزهخه پاداشتیانه چونکه بهراستی ئهوانه بر وایان به نایهت و فه فرمانهکانی ئیمه نه بوو، دهشیانوت: باشه، ئایا ئه گهر ئیمه بووینه ئیسک و پرتوو کاین، ئایا ئیمه بهراستی جاریکی تر سهر له نوێ زیندوو دهگریینهوه؟! ئایا ئهوانه نه یانبینیوه بهراستی ئه و خوایه ی که ئاسمانهکان و زهوی دروست کردوو به توانایه "وهک خۆیان بهدیان بهینیتتهوه".

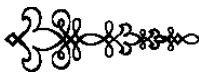
﴿ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَرِبُونَ ﴾ المؤمنون: ۷۴. (۱) واته: (بهراستی ئهوانه ی بر و ناهینن به قیامهت و ویل و لادهرن له ریگه و ریپازی راست). بهلام له گه ل ئه وه شدا ئه و اهه لگرانی بۆچوونی دووم پرایان جیاوازه له چۆنیهتی زیندوو بوونهوه، له مباره وهش بۆ سی را دابهش بوون:

أ- زیندوو بوونهوه ته نه ا به شیوه به کی رۆحییه، ئه مه رای فه یله سو فه کانه، چونکه لاشه و جهسته به وینه و ئه ندامه کانیه وه له ناو ئه چی ت و دووباره ناهیتته وه بوون، نه فسیش کرۆک (جوهر) یکی رپوته ههر ده مینیت و له ناو ناچی ت، له دوا ی جیا بوونه وه ی له جهسته ده گه رپیتته وه بۆ جیهانی په تی و رپوت که داده مالرپیت له و شتانه ی پییه وه په یوه ست ده بن.

ب- زیندوو بوونهوه ته نه ا جهسته ییه، ئه مه رای زۆربه ی موسلمانانه، چونکه رۆح به جهسته دا ئه رپوات وهک چۆن ئاگر به خه لۆز و ئاو به ناو گو لدا دی ت و ده رپوات.

پ- زیندوو بوونهوه به رۆح و جهسته یه به یه که وه، ئه مه رای غه زالی و حلیمی و راغب و ا بی زید و دبوسی و رای زۆر یک له صو فی و شیعه و کرامیه کان و زۆربه ی

(۱) سهیری ئه م نایه تانه ش بکه: النحل، ۶۰، الاسراء ۴۹ - ۵۱، مریم ۶۶ - ۶۸، الحج ۵ - ۶ المؤمنون ۸۱ - ۸۲، النمل ۵۴ و ۶۶-۶۷، الجاثیه ۲۴، التغابن ۷.

نه‌صرانیه‌کان و هه‌لگرانی بیروک‌ه‌ی له‌بهر گیرانه‌وه‌ی رۆح (التناسخیه)‌کانه^(۱).
به‌لگه‌کانی زیندوو بوونه‌وه:

هه‌لگرانی راستی به‌لگه‌ی نه‌قلی و عه‌قلیان هیناوه‌ته له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که زیندوو بوونه‌وه‌ی جه‌سته‌یی راسته، نمونه له به‌لگه‌ی نه‌قلیه‌کان:

۱- له قورئانی پیروژ، ئەم فەرمايشتانەى خۆای گه‌وره:

أ- ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا﴾ النحل:

۳۸. واته: (بى باوه‌ران سویندیان ده‌خواردو جه‌ختیان ده‌کردوه له‌سه‌ر سوینده‌که‌یان و ده‌بانوت: ئه‌وه‌ی به‌مریت خوا زیندوو ناکاته‌وه! نه‌خیر، زیندوو ده‌کاته‌وه، ئه‌وه به‌ئینیکى راست و دروستى خوايه و لى پاشگه‌ز نابیت‌وه).

ب ﴿قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَبْعَنَّ﴾ التغابن: ۷. واته: (پىیان بلى: وا نيه، سویند به

په‌روه‌ر‌دگارم، به‌راستی هه‌ر زیندوو ده‌کرینه‌وه).

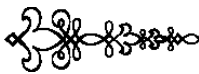
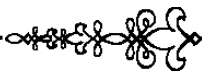
پ ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ﴾ المؤمنون: ۱۶. واته: (پاشان ده‌بیت له

رۆژى قیامه‌تدا زیندوو بکرینه‌وه).

ت ﴿فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ﴾ يس: ۵۱. واته: (هه‌موویان له

گۆره‌کانیان له توپی خاکه‌وه به‌په‌له دینه‌وه بۆ لای په‌روه‌ر‌دگاریان).

(۱) شرح المقاصد ۲/۲۱۱، هه‌روه‌ها دواتر باسی کردوه که: ئیمامی رازی ده‌ئیت: جیاوازییه‌که ئه‌وه‌یه: که موسلمانان ده‌ئین رۆحه‌کان به‌دیهنراون و له‌دوای مردن له جیهانی رۆژی دواییدا ده‌گه‌رپنرینه‌وه بۆ ناو لاشه‌کان، به‌لام ئه‌وانه‌ی به‌روایان به‌بیروک‌ه‌ی رۆح چوونه ناو جه‌سته‌یه‌کی نامووه (التناسخیه): تیروانینیان وایه که رۆح له میژینه و بى سه‌ره‌تایه و هه‌ر له‌و ژیان‌ه‌ی دونیادا ده‌گه‌رپنه‌وه بۆ ناو لاشه‌که‌ی تر و بیروک‌ه‌ی ناوبراو به‌روای به‌رۆژی دوایی و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ نییه... جا هه‌لگرانی ئەم بیروکه‌یه به‌کافرو بى باوه‌ر دادنه‌رین له‌بهر ئه‌وه‌ی نکۆلی ئه‌که‌ن له بوونی قیامه‌ت و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و نه‌صرانیه‌کانیش به‌هه‌مان شیوه به‌کافر دادنه‌رین، چونکه به‌روایان به‌بیروباوه‌ری سیکوچکه‌یی (تثلث) هه‌یه. سه‌یری ئەمه‌ش بکه: شرح‌المواقف‌للسید‌شریف ۵۸۲.

ج- ﴿ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ الاسراء: ۵۱. واته: (دهلین:)

دهی باشه، کی زیندوو مان دهکاته وه؟ بلئی: نه و زاتهی که یه که مجار به دیهینان.

چ- ﴿ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴾ الاعراف: ۲۹. واته: (چون دروستی کردوون له سه رتا وه،

له ناینده شدا هه ر بو لای نه و ده گه رینه وه).

ح- ﴿ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنَا ﴾ الانبياء: ۱۰۴. واته: (ههروهك چون

له سه ره تا وه دروستمان کرد، وهك نه وسای خوئی لیده که یه نه وه، جا نه وه په یمان و به لینی نیمه یه).

خ- ﴿ فَأَحْيَيْنَاهُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ ﴾ فاطر: ۹. واته: (نینجا نه و

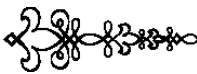
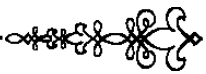
زهویه مان پی زیندوو کرده وه دوا ی نه وهی که مردبوو، زیندوو کردنه وهی نیوهش هه ر به و شیوه یه ده بیت).

ز- ﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ. قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴾ (۷۸) قُلْ يُحْيِيهَا

الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ یس: ۷۸ - ۷۹. (۱) واته: (وتی: کی نه م نیسکانه زیندوو دهکاته وه له کاتیکدا که رزیو و پرتوکا و؟! پیان بلئی: نه و زاتهی که یه که مجار دروستی کردوو، هه ر نه ویش زیندوو ی دهکاته وه).

خوای گه وره یه که مجار دروست کردنی جهسته ی وهك به لگه هینا وه ته وه له سه ر دووباره زیندوو کردنه وه، چونکه هه موو که سیکی خاوه ن عه قل و ژیری نه وه ده زانیت که نه و زاتهی توانای به دیهینانی جهسته کانی هه بو وه له یه که مجاردا نه و تواناشی هه یه، پارچه بلا وه کانی جهسته کان کو بکاته وه، دووباره دروستیان بکاته وه، چونکه نه گه ر نه توانی دووباره دروستیان بکاته وه، نه و پیویست بوو له یه که م جاردا دهسته وه سان بوایه له ناست به دیهینان.

هه روه ها کرداری به دیهینان، پیویستی به توانای به دیهینان نه ده بوو به سه ر

به‌دیه‌پنراواندا و پپووستی به‌وه نه‌ده‌کرد که زانا بیٚت به‌هه‌موو زانیارییه وردو درشت و تیروته‌سه‌له‌کان، خوای گه‌وره ر‌استه‌وخوؤ ئەم فه‌رمایشته‌ی له‌دوای ئەم باسه‌ی خستووته‌پروو: ﴿وَهُوَ بِكُلِّ حَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ یس: ۷۹. واته: (ئهو به‌هه‌موو دروستکراویک زانا و ناگیه). جا خوای گه‌وره ناگادارو زانیه به‌هه‌موو شته‌کانی به‌دیه‌پنران و دروستکردنی یه‌که‌م هه‌ر له‌به‌شه‌کان و مادده‌کان و ویینه‌کان، به‌هه‌مان شیوه‌سه‌بارته‌به‌هی دووه‌میش زانیه، جا مادهم خوای گه‌وره خاوه‌نی زانستی ته‌واوه، توانای کامله، چوئن زیندوو کردنه‌وه‌ی نیسکی پرتو‌کاو ر‌زیوی له‌سه‌ر گران ده‌بیٚت؟.

پاشان جه‌ختی له‌سه‌ر کردوته‌وه به‌به‌لگه‌یه‌کی ناشکرا که وه‌لامی پرسیاریکی که‌سیکی بی باوه‌ر له‌خوای ده‌گریٚت - که ده‌لیٚت: ئەگه‌ر نیسکه‌کان پرتو‌کان و ر‌زین، ئەوا سروشته‌که‌یان وشک ده‌بیٚت و سارد ده‌بنه‌وه، ژیان ته‌ن‌ها له‌مادده‌یه‌کدا ده‌بیٚت که گه‌رم و ته‌ر بیٚت - که به‌لگه‌یه له‌سه‌ر پرپۆسه‌ی زیندوو بوونه‌وه: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ﴾ یس: ۸۰. واته: (ئهو زاته‌ی که له‌دره‌ختی سه‌وز ناگرتان بو به‌دی ده‌هینیت، نیتر نیوه دایده‌گیر سینن). خوای گه‌وره باسی کردوووه که ئەو ره‌گه‌زه (که ناگره) له‌و په‌ری گه‌رمیدایه و زور وشکه له‌دره‌ختی سه‌وز ده‌ری ئەخات که پره له‌ته‌ری و ساردی.

دواتر خوای گه‌وره جه‌ختی له‌سه‌ر پرپۆسه‌ی زیندوو کردنه‌وه کردوته‌وه، به‌وه‌ی به‌لگه‌ی به‌شتیکی زور گه‌وره مه‌زنی هیناوه‌ته‌وه له‌سه‌ر شتیکی بچوک و ئاسانتر، چونکه هه‌ر که‌سیکی زیر ده‌زانیٚت که زاتیك ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر شتیکی گه‌وره‌دا بروات ئەوا به‌سه‌ر شتی له‌ویش بچوکتردا زور به‌ئاسانتر ده‌روات: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدْرٍ عَلَىٰ أَنَّ يَخْلَقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ﴾ یس: ۸۱. واته: (ئایا ئەو زاته‌ی که ئاسمانه‌کان و زه‌وی دروست کردوووه ناتوانیت دووباره وه‌ک خویان دروستیان بکاته‌وه؟! به‌ئێ "زور چاک ده‌توانیت"، چونکه ئەو زاته له

دروستکردن و داهینانیدا به‌توانا و زانایه).

ك- فه‌رمان و رپگرییه‌كان (الأوامر والنواهي) له قورئانی پیرۆزدا زۆرن:

نمونه‌ی ئەو فه‌رمانانه: خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا

الزَّكَاةَ﴾ البقره: ۴۳ و ۸۳ و ۱۱۰. واته: (نوێژه‌كانتان به چاکی ئەنجام بدەن به دروشمه‌كانیه‌وهو زه‌كاتیش بدن).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾ الحج: ۷۸. واته:

(هه‌روه‌ها به‌رده‌وام بن له خه‌بات و جیهاد و هه‌ول و كۆشش له پیناوی خوادا به‌و شیوه‌یه‌ی شایسته‌یه‌تی). ...تاد.

نمونه‌ی رپگرییه‌كان (نه‌ی): ﴿وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾ الحجرات: ۱۲. واته: (له‌پاش

مله باس و ناوی یه‌كتر به‌خرابه مه‌به‌ن).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ

مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ﴾ المائده: ۹۰. واته: (دلتیابن كه عه‌ره‌ق و قومارو گۆشتی

مالتی سه‌ره‌براو بو‌ غه‌یری خوا له‌و شوینانه‌ی كه خه‌لك به‌پیرۆزی داناوه نه‌ك نیسلام، بورج و حه‌لال و حه‌رام زانین به‌هۆی هه‌لدانی زاره‌وه ئەمانه هه‌ر پیسن و له‌كارو كرده‌وه‌ی شه‌یتان، كه‌واته ئیوه‌ش خۆتانی لی‌ دوور بگرن و خۆتانی لی‌ بپاریزن).

موسڵمان له ئاست ئەم حوكم و بپارانهدا سه‌رپشك نییه، خوای گه‌وره

ده‌فه‌رموویت:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾

الاحزاب: ۳۶. واته: (بو‌ هه‌ج پیاو و ئافه‌ره‌تیکی موسڵمان دروست نیه، كاتیك خواو پیغه‌مبه‌ره‌كه‌ی بپاری شتیك بدن، ئەوان سه‌رپشك بن له ئەنجامدانی ئەو كاره‌دا).

خوای گه‌وره هه‌ر شه‌ی كردوو له خه‌لكی له‌وه‌ی فه‌رمان و رپگرییه‌كان بشكینن،

له‌وباره‌وه فه‌رموویه‌تی:

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ النور: ٦٣.
 واته: (دهبا ئەوانەى سەرپىچى له فەرمانى خوا ده‌که‌ن بترسن له‌وهى که تووشى تاقى کردنه‌وه‌یه‌کى سه‌خت یان تووشى سزایه‌کى به نیش بین).

به پى ئەو فەرمان و رێگریانه‌ى که خراڤه‌روو و ئەوه‌ش باس کرا که موسلمان له ئاستیدا سهرپشک نیه و هه‌ره‌شه‌ش کراوه له‌وهى سهرپىچى ده‌کات، ئەوا بی‌گومان شتیکی پێویسته که سزای جه‌سته‌یی تاوان‌باره سهرپىچیکاره‌کان بدریت و پاداشت و خۆشى پێشکه‌ش به باوه‌رداران بکریت، جا دادگه‌رى و حکمه‌ت و دانایى و پرۆژیه ته‌واو و کامله‌که‌ى خواى گه‌وره هه‌ر ئەمه ده‌خوازیت.

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ﴾ سبأ: ١٢. واته: (جا ئەوه‌ى له فەرمانى ئی‌مه ده‌ریجیت سزای دۆزه‌خى پى ده‌چێزین).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ لِلْمُتَمِّينَ مَفَازًا ۖ ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۖ ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۖ ﴿٣٣﴾ وَكَأَسَا دِهَاقًا ۖ ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِدَابًا ۖ ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِمَّنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ۖ ﴿٣٦﴾﴾ النبأ: ٣١ - ٣٦.
 واته: (به‌راستى بۆ خاواناسان و پارێزکاران سه‌رفرازی و خۆشى و شادى و کامه‌رانى فراوان ئاماده‌یه. چه‌نده‌ها باخچه‌ى جوان و جوورى تری. "له‌و جی‌گه و رێ‌گه خۆشانه‌دا هاوسه‌رو هاوده‌مى" ئافه‌ره‌تانى سینه جوان و "دیمه‌ن جوان" هاوته‌مه‌ن ئاماده‌یه. له‌گه‌ڵ کاسه‌ى پر له شه‌رابى تایبه‌تیدا. له‌و به‌هه‌شته‌دا هه‌چ جووره قسه‌یه‌کى پرو پووچ و درۆو ده‌له‌سه‌یه‌ک نابیستن. ئەمه‌ش هه‌موو پاداشتی‌که له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارتوه "ئه‌ى ئی‌ماندار"، به‌خششی‌که به‌ حسابی‌کى ورد ده‌به‌خشی‌ت "به‌ به‌خته‌وه‌ران").

جا شتیکی رپونه که تهنه‌ها هه‌ره‌شه و ترساندنیکى رپوت نییه، به‌لگو ئەوه ده‌سه‌لینیت که زیندوو بوونه‌وه شتیکی پێویسته، هه‌چ شتیکی تر نییه که به‌هۆیه‌وه هه‌ر که‌سێک خۆى بدزیته‌وه له برپا پێبوونى.

٢- له فەرمووده‌ى به‌رپێزدا:

أ- له (صحیح بخاری) دا: له (ابن عباس - خوی لئی رازی بیت -) هاتوو، ده‌لئیت: گووبیستی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) بووم که وتاری دهدا له‌سه‌ر دوانگه و دهیغه‌رموو: ((انکم ملاقر الله حفاة عراة غرلاً)) واته: له رۆژی قیامه‌تدا به‌پیی په‌تی و پرووت و قووتی و خه‌ته‌نه نه‌کراوی حه‌شر ده‌کرین ده‌گه‌رینه‌وه لای خوا.

هه‌روه‌ها له (صحیح مسلم) دا هاتوو: ده‌لئیت: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) هه‌لسا وتاریکی دا تیایدا ئامۆژگاری کردین و دواتر فه‌رمووی: ((یا أيها الناس انکم تُحشرون الی الله حفاة عراة غرلاً)) واته: خه‌لکی له رۆژی قیامه‌تدا به‌پیی په‌تی و پرووت و قووتی و خه‌ته‌نه نه‌کراوی حه‌شر ده‌کرین. ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ (الانبیاء: ۱۰۴).^(۱) واته: (هه‌روه‌ک چۆن دروستمان کرد، وه‌ک ئه‌وسای خۆی لیده‌گه‌ینه‌وه، جا ئه‌وه په‌یمان و به‌لئینی ئیمه‌یه، بیگومان ئیمه ئه‌و کاره ئه‌نجام ده‌ده‌ین).

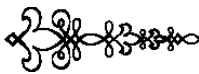
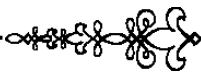
ب- (ابن جریر) و (ابن المنذر) و (أبو حاتم) و (اسماعیلی) له فه‌ره‌نگه‌که‌ی و (حافظ الضیاء) له (المختارة) و (ابن مردویه) و (بیهقی) له (الضعب) له (ابن عباس) هه‌ هی‌ناویانه - خوی لئ رازی بیت - که ده‌لئیت:

(عاص) ی کورپی (وائل) هاته لای پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و ئیسکیکی به‌ده‌ست بوو، ئیسکه‌که‌ی شکاند و وتی: ئه‌ی محمد، خوی گه‌وره ئه‌و ئیسکه زیندوو ئه‌کاته‌وه دوا‌ی ئه‌وه‌ی پرتو‌کاوه‌و رزیوه؟ فه‌رمووی: ((نعم، یبعث الله هذا، ثم یمیتک، ثم یحییک، ثم یدخلک نار جهنم)) واته: به‌لئ، ئه‌مه زیندوو ده‌کاته‌وه‌و تۆش ده‌مرینیت و پاشان زیندوووت ده‌کاته‌وه، دواتر ده‌تخاته‌ ناو ئاگری دۆزه‌خه‌وه. له‌دوا‌ی ئه‌مه چه‌ند نایه‌تیکی گۆتایی سو‌په‌تی (یس) دابه‌زین: ﴿أَوْلَمِيرَ الْإِنْسَنُ أَنَا خَلَقْنَهُ مِنْ

(۱) لوامع الأنوار ۱۵۹/۲.

حدیث البخاری فی صحیحه - کتاب الرفائق - باب الحشر. / فتح الباری ۳۷۷/۱۱.

حدیث مسلم فی صحیحه - کتاب الجنة وصفة نعيمها - بیان فناء الدنيا و بیان الحشر. ۲۱۹۴/۴.

نُطْفَةَ... ﴿٧٧﴾ تا کۆتایی سوڤه‌ته‌که. واته: (ئایا ئاده‌میزاد سه‌رنجی نه‌داوه که: ئیمه بیگومان دروستمان کردوو له نوتفه‌یه‌ک...).

ئهمه ده‌قیکی ڤاشکاوه له‌سه‌ر زیندوو‌کردنه‌وو گو‌کردنه‌وه‌ی جه‌سته‌یی، که ڤه‌گ و ڤیشه‌ی ته‌ئویل له‌هه‌مبه‌ر ئه‌و بابه‌ته ده‌رده‌هینیت به‌ته‌واوی.

٣- یه‌که‌ده‌نگی پێشینه‌کان (سلف‌ی ئه‌م ئومه‌ته‌ی له‌سه‌ره.

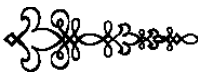
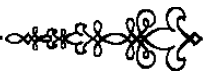
نمونه له به‌لگه‌س عه‌قلی:

١- پێغه‌مبه‌ران شتانیک ده‌هینن که عه‌قل تانای په‌یی پێردنی هه‌بیت یاخود پشکنینی له‌باره‌وه ئه‌کات، هه‌رگیز شتیکی وا ناهینن که ژیری و عه‌قله‌کان ڤه‌تی بکه‌نه‌وه به ئه‌سته‌می بزنان، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زیندوو بوونه‌وه: هینانه بوونه له نه‌بوونه‌وه یاخو گو‌کردنه‌وه‌یه دوا‌ی په‌رش و بئا‌وبوون یاخود زیندوو کردنه‌وه‌یه پاش مردن.

جا هه‌موو ئه‌و حاله‌تانه شیایوی بوون و ئه‌سته‌م نین. هه‌واله‌کانی پێغه‌مبه‌ران و کتێبه ئاسمانیه‌کان به‌تایبه‌تی قورئانی ڤه‌رژ زۆر زۆرن.

٢- هه‌ر شتیکی به‌لگه‌ی پێویست بوون یان ئه‌سته‌م بوونی له‌سه‌ر نه‌بیت ئه‌وا ئه‌صله‌که‌ی شیایوی بوون (امکان‌ه، هه‌روه‌ک فه‌یله‌سوفه‌کان و زانیانی که‌لام ده‌لین: هه‌ر شتیکی به به‌ر گو‌یچکه‌ت بکه‌و‌یت ئه‌وا وای دابنێ که له جوارچێوه‌ی بووندا‌یه، مه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌ک له‌لای تو به‌ریا ببیت و بوونی شته‌که ڤه‌ت بکاته‌وه، جا هه‌ر که‌سیک گومان‌ی وا بیت شتی له‌ناوچوو نا‌کریت بیت‌ه‌وه بوون، ئه‌وا پێویسته به به‌لگه‌ی دروست بوونی سه‌ره‌تا پابه‌ند بکریت، چونکه دروست بوونی سه‌ره‌تا وه‌ک دووباره زیندوو کردنه‌وه‌یه، به‌لکو بریتیه له خودی زیندوو کردنه‌وه یاخود ئاسانه‌تره لێ (هه‌روه‌ک خرایه‌ڤروو)، ئه‌مه‌ش ناشارد‌ریت‌ه‌وه له که‌سی ژيرو عاقل^(١).

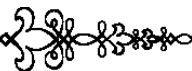
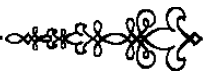
به‌م پێیه زیندوو بوونه‌وه‌ی جه‌سته‌یی راست و دروسته‌و دیت‌ه‌جی، دروست‌که‌ری

كاتزميرىك كە تۈنەي ھەيە لاشە و جەستە لەت و پەت بىكات بۇ بەشى زۆر بچوك، بەھەمان شىۋە تۈنەي ھەيە ۋەك خۇي لىبىكاتەۋە بەۋ پەرى جوانى و تۆكەمەيى، كاتەكەش بە وردى رېككەخات، ھىچ كەسىكىش ناتۈنەي نىكۈلى لەۋ شتە بىكات، جا گومان ھەبۈۈن لە زىندۈۋ بۈۈنەۋە (دروست بۈۈنەۋەى دوۋەم) گومان ھەبۈۈنە لە تۈنەي خۋاي گەۋرە لەسەر دروست كرىنى بەدەيھىنراۋان لە سەرەتادا، گومان ھەبۈۈنە لەۋەى خۋاي گەۋرە ھۆكارى بۈۈن بىت.

بەتايبەت ئەگەر زانىمان جەستەى زىندۈۋ لەكاتىكەۋە بۇ كاتىكى تر نوئ دەبىتەۋە، لاشەى مرۇف لە يەك چركەدا (۱۲۵ مىيۇن خانە) بەكاردەبات، ھەر لە شۈيىنى ئەۋ خانانەش بەھەمان ئەندازە (۱۲۵مىيۇن خانە) لە داىك ئەبن و دىنە بۈۈن، ئەمەش ماناى وايە كە جەستەى مرۇف لە نوئبۈۈنەۋەۋ خولى بەردەۋام دايە لە مردنەۋە بۇ ژيان و لە ژيانەۋە بۇ مردن، خۋاي گەۋرە دەفەر موۋىت: ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ﴾ الروم: ۱۹. واتە: (ئەۋ خۋايە زىندۈۋ لە مردۈۋ دەردەھىنىت، مردۈيش لە زىندۈۋ دەردەھىنىت). كەۋاتە جەستەى مرۇف لە ھەر چركەيەكدا دەمرىت و دەژىتەۋە، جا ئەۋ زاتەى كە تۈنەي ھەيە لەسەر زىندۈۋ كرىنەۋەۋ مراندنى لەبەرچاۋ و دىدگاكان لە دونىادا، ئەۋا بەھەمان شىۋە تۈنەي ھەيە زىندۈۋى بىكاتەۋە لە دۋاي مردن بۇ ژيانىكى تر.

لىرەدا وئىنە و دىمەنىكى تر ھەيە كە نمونەى ئەۋ زىندۈۋ كرىنەۋەمان بۇ نىمايش دەكات، ئەۋيش ئەۋەيە كە: پايىز دىت دارو درەختەكان رپوت ئەكاتەۋە لە پەلكەكانى... دواتر لە بەھاردا ژيانى دىتەۋەبەر، خۋاي گەۋرە ئاۋ و باران دەبارىنىت بەسەر زەۋى وشكى رپوتدا كەچى دواتر سەۋز دەبىت بەھۋى گژو گياۋە، خۋاي پايەبەرز دەفەر موۋىت: ﴿وَإِحْيَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ ق: ۱۱. واتە: (ھەر بەۋ ئاۋ بارانە شۈيىنە مردۈۋەكان زىندۈۋ دەكەينەۋە، ھەر ئاۋەھايىش لە دۋاي مردن ئىۋە لە خاك دىنە دەرەۋە).

بەرپابوونی رۆژی دوایی (الساعة)

پێناسەى بەرپابوونی رۆژی دوایی:

ئەو رۆژه گەورە سامناک و ترسناکە، کە جیهان تیایدا ئەشلەژیت و سیستەمەکەى تێک دەچیت و هەموو زیندەوەر و گیانلەبەرەن لەناو دەچن.

ناوەکانى رۆژی بەرپابوونی رۆژی دوایی:

لە قورئانى پیرۆز چەندین ناو هاتوون، بۆ نمونە:

رۆژی قیامەت، رۆژی سزاو پاداشت (الدين)، رۆژی چەسپاندنى حەق و راستى (الحاقة)، داپۆشەر^(۱) (غاشية)، گرمەى لەرزینەر (القارعة)، دەنگى گۆی کپکەر (الصاخة).

بەرپابوونی رۆژی دوایی گومانى تێدا نییە:

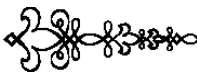
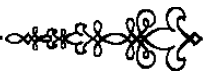
خوای گەورە هیچ گومان و دوودلی نەهێشتوووە لەمەر بەرپابوونی رۆژی دواییدا، تەنانەت لە چەندین نایەتدا جەختى کردۆتەووە لەسەر پێش هاتنى رۆژی دوایی، خوای پاك و بەرز دەفەر موویت:

﴿إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَأَن تَوَّابٌ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾ الأنعام: ۱۳۴. واتە: (بەرپراستی ئەو بەئینانەى کە دەتاندریتى "دەربارەى قیامەت و ئیپرسینەووە" بەرپۆدەیه و هەر دیت و ئیو دەسەوسانکەر نین).

﴿وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأَیْنَةٌ لِّأَنبِیَآئِنَا فَاصْفَحَ الصَّفْحَ الْجَمِیْلَ﴾ الحجر: ۸۵. واتە: (بەرپراستی رۆژی قیامەت بەرپۆدەیه و هەر دیت و تۆ "ئەى پێغەمبەر (ﷺ)، ئەى ئیماندار" بەشیوازیکی جوان چاوپۆشی بکە و ئیپورده بە "لە رەفتاری نادروستی ئەوان").

﴿فَأَقْرَهُ وَجْهَكَ لِلدِّینِ الْقَیْمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ یَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ، مِنْ أَللَّهِ یَوْمَئِذٍ یَصَّدَعُونَ﴾ الروم: ۴۳. واتە: (کەواتە پرووی خۆت بکەرە ئەم ناینە پتەو و چاک و دامەزراو، پێش ئەوێ رۆژیک بێت هیچ کەس نەتوانیت جلهوی بگریت و دژایەتی بەرنامەى خوا

(۱) واتە سامناکی ئەو رۆژه هەموو زیندەوهریک دادەگریت و دادەپۆشییت. (وەرگێر).

بکات، ئەو رۆژه خەلکی هەموو لە یەک جیادهبەنەوه).

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ ﴾ سبأ: ۳. (۱) واتە:

(ئەوانەى كافر و خوانەناسن دەیانوت: قیامەت هەرنایەت و نامانگاتى، ئەى پێغه مەبەر (ﷺ) پێیان بلى: نەخێر وانیه، سویند بە پەر وەردگارم هەر یەخەتان دەگریت).

زانستی سەردەمیش دان ئەنیت بەم راستیەدا، لەو بارەوه (د. ادوارد لوثر کیسیل) دەلێت:

(گوێزرانەوهى گەرمى بەبەردەوامى هەیه لە تەنە گەرمەکانەوه بۆ تەنە ساردەکان، ناکریت ئەم کردارە بەپێچەوانەوه رووبدات بەهۆى هیژیکى خودى.. واتای ئەمەش ئەوهیه كە بوونەوهر بەرهو ئاراستەیهك دەروات كە پلهى گەرمى هەموو لاشەگان یەكسان ئەبن، سەرچاوهى هیژیان لەناو دەچیت، ئا لەو كاتەدا هیچ كارلیكێكى كیمایى یاخود سروشتى نابیت، تەنانەت شوینەواری ژیان بوونی نابیت لەم بوونەوهردا) (۲).

هەر وەها (د. محمد جمال الدین الفندی) دەلێت:

(سەرجهم زانایانى گەردوونناسى جەخت لەوه دەكەنەوه كە خۆر "وەك هەر ئەستێرەیهكى تر" ئەوا شتیكى پێویستە كە زیادبوونی لەناكاوى بەسەردابیت لە گەرمى و قەبارەو تیشكەكانى دا بە ئەندازەیهك كە ژیرییهكان برپاوى پیناكەن، لەم باردۆخەشدا پرووی دەرەكى درێژ دەبیت و لێك ئەچیت بەهۆى ئەو دووكەل و ئاگرەى تیايدا هەیه تا دەگاتە مانگ، بەمەش یەكسانى كۆمەلەى خۆر تێكئەچیت بەگشتى، جا هەر خۆرێك كە لە ئاسماندا هەیه ئەوا پێویستە بە وینەى ئەو بارودۆخەدا برپاوى بەر لەوهى هاوسەنگى بەردەوامى بیتەجى، خۆرى ئیمە هیشتا

(۱) هەر وەها سەیری ئەم نایەتەنەش بکە: طه ۱۵، الحج ۷، الجاثية ۲۲.

(۲) الله يتجلى في عصر العلم - لجماعة من العلماء، ج ۳ سالى ۱۹۶۸ ۲۷.

بەم خولەدا نەرۆیشتووہ^(۱).

دیاردەى یەكەم كە دەكریٹ ئاگادارمان بکاتەوہ وەك ھېمایدەك بۆ ئەوہى كە گونجاوہ رۆژى دوایى بەرپا بېیت بریتە لە زەوى لەرزین، ناواخنى زەوى پلەى گەرمى زۆر زۆر بەرزە بەشیوہیەك كە ئاشکرایى کاریگەرى لەسەر پووی زەوى ھەیە، جا یان ئەوہتا زەوى بە گەرمیە گرکانییە تیکدەرەگان دەتەقیتەوہ یاخود زەوى لەرزە سامناکە ترسینەرەگان، کاریگەرى دروست ئەکەن لەسەر ژیانى مرۆف سەربارى پېشکەوتنى تەکنەلوژی، چونکە مرۆف ھیچ شتیکی لەدەست نایەت لەئاست ئەم دیاردانە، لەبەر ئەوہى زۆر جار وابووہ کە شارێک بەتەواوى خاپوور بووہو چرای ژیانى لى کوژاوہتەوہ یاخود کۆشک و تەلارو خانووہکانى دارماون بەھۆى دەنگیكى ترسینەرى گەورە، ملیۆنان خەلکیش لەماوہى چەند چرکەيەكى کەمدا مردوون، ھەرەك ئەمە لە ولاتی چین و ھیند و پرتوگال روویدا.... مرۆف خۆى ناتوانیت پېشبینى کاتى روودانى ئەو دیاردانە بکات، بەلگو لە پریکەوہ روودەدن، تەنانەت لەوبارەوہ زەوى ناسى (جورج جاموف) دەئیت: (ئیمە لەسەر پشٹی مینیکى گەورەدا راوہستاوین، دەگرئ لە ھەر کاتیکیدا بەرووماندا بتەقیتەوہ، تا سیستەمى زەوى بەتەواوى لەناو ببات).

ئایا ئەمە قیامەتى بچوک نییە؟

ئەمە سەبارەت بەزەوى، جا سەبارەت بە بارودۆخى گەردوونیش ئەوا دەبینین چەندین تەنى ئاسمانى و ئەستیرەى مەزنى تیدایە کە بە شتیک دەچیت ملیۆنان ھاویژەرى بۆمبى نەوہوى تیدابیت، لە بۆشایى ئاسماندا بەخیرایىەكى زۆر دەروات، ھەرگیز نامۆ نییە - ھەرەك زانا گەردونناسەگان دانیان پیداناوہ - کە ئەو تەنانە بەیەکدا بچشین و بەیەکدا بدن، بەم ھۆیەش سیستەمى بوون بە تەواوى

(۱) الله يتجلى في عصر العلم ۱۶۵. لە کتیبى ناوبراودا سەیری وتەى ئەمانە بکە: د. فرانک آلن ۵ و د. ارفنج و لیام نوباوتش ۵۲ و أ. کلوم و م. ھاٹاوي و نیوتن و بولتزمان ۹۰-۹۱، وتەى ھەموویان جەخت لەسەر ئەوہ دەکەنەوہ کە باسمان کردووہ.

لهناوبجیت.

جا ئەم تێروانینهمان بۆ رۆژی دوایی بهوینیهکی بهرای، یهکیکه له بهنگه رۆشنهکان که بهرپابوونی قیامهت شتیکی چاوهروانکراوهو شیایوی بوونه. بهبی دوودلی و گومان ههبوون له داهاتووێهکی نزیکدا قیامهت بهرپا دهبیٔ (١).

تهنها خواي گهوره زانایه به کاتس بهرپابوونس رۆژیس دواس:

خوای گهوره کاتی بهرپابوونی رۆژی دوایی به پهنهانی هیشتۆتهوهو ویستی لهسهه نهبووه که بوونهوهه پێی بزانی، بۆیه هیچ فریشته و پیغه مبه ریک یاخود هیچ یهکی تر زانا نین بهکاتهکهی، ئەمهش خووی لهخویدا بهرپه رچی بانگه شهی ئەو نهفام و نهزان و دهجالانهیه که دهلێن کاتی رابوونی قیامهت فلانه سالهیه یان فیساره رۆژهیه...

خوای گهوره بۆیه ئەو زانیارییهی شاردهوتهوه، چونکه واباشتر و چاکتره بۆ بهندهکان، تاکو خاو و ساردوسور نهبن له تهوبه کردن و ته مبه لی نهکهن له خوئاماده کردن و ئاماده کاری بۆ رۆژی دوایی، ههروهک گومان لهوهدا نیه که شاردهوهی کاتی مردن له به ره ژه وهندی بهندهکاندایه (٢).

قورئانی پیرۆزیش ئەمه ی له چه ندين ئایه تدا باس کردوه، بۆ نمونه:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لَوْفَهَا إِلَّا هُوَ نُقِلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْضَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾﴾ الأعراف: ١٨٧. واته: (ئهی محمد ﷺ) "پرسیارت لی

دهکهن دهرباره ی قیامهت: که ی بهرپا دهبیٔ؟ پێیان بلێ: به راستی زانیی کاتی بهرپابوون هه ر لای پهروهردگارمه، له کاتی کدا کهس لهکات و ساتی خویدا ده ری ناخات و بهرپای ناکات زاتی پهروهردگار نهبیٔ، بهرپا بوونی قیامهت زۆر گرانه و

(١) الاسلام یتحدی ٧٤-٧٦.

(٢) لوامع الأنوار البهیة ٢ / ٦٦.

زۆر دەگەوێت لەسەر دانیشتوانی ئاسمانەکان و زەوی، رۆژی دوایی بەرپا ناییت کتوپر نەبیت، لەپەر یەخەتان پێ دەگریت، وا پرسیارت لێ دەکەن هەر وەك تۆ زۆر عەودالی زانیی هاتنی رۆژی قیامەت بیت و پرسیاری زۆرت لەبارەییەو دەگریت!! پێیان بۆ: بەراستی زانیی بەرپا بوونی قیامەت تەنھا لای خوا، بەلام زۆر بەی خەلگیش "ئەمە" نازانن.

﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ لقمان: ۳۴. (۱) واتە: (بەراستی هەر خوا خۆی زانیاری بەرپابوونی رۆژی قیامەت دەزانیت).

هەر وەھا لە فەرموودە (ئیمان و ئیسلامدا) هاتوو: جبریل پرسیاری لە پیغمبەر (ﷺ) کرد: سەبارەت بە کاتی بەرپابوونی رۆژی دوایی؟ فەرمووی: ((ما المسؤل عنها بأعلم من السائل)) (۲) واتە: پرسیار لێکراو زانتر نییە لە پرسیارکەر لەبارە کاتی بەرپابوونی رۆژی دوایی. لە ناکاوا دا پۆش دوایی بەرپا دەبیت:

بەرپا بوونی رۆژی دوایی شتیکی کتوپر و لەناکاوه، خیرایی بەرپابوونی وەك چا و تروکانە یاخود خیراتریش، خوی تاك و تەنھا دەفەرموویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَحْسِرُنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوَارِهِمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ إِلَّا سَاءَ مَا يَزُرُونَ﴾ الأنعام: ۳۱. واتە: (کاتیکی قیامەت کتوپر یەخەیان پێ دەگریت، دەلێن: ئاخ و داخ و پەشیمانی بۆ ئەو رۆژگاری بەکەمتەرخەمی بردمانەسەر، لە کاتیکیدا ئەوانە هەموو گوناھو تاوانیان داوه بەکۆتایاندا، ئاگادار بن کە چەندە خرابە، کۆل و باری وا، کە هەلی دەگرن).

﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ (۴) الأنبياء:

(۱) سەیری ئەم نایەتەنەش بکە: الأحزاب ۶۲ و فصلت ۴۷ و الزخرف ۸۵ و النازعات ۴۲-۴۶.

(۲) متفق عليه. رواه البخاري و مسلم في كتاب الايمان. / اللؤلؤ والمرجان ۲.

٤٠. (١) واته: (به لكو قيامهت كتوپر يه خه يان ده گريت و سه رسام و پيسوايان ده كات، نه وسا ناتوانن به رهنگاري بوهستن و بيگيرنه وه و مؤله تيشيان نادریت).

﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (٧٧) النحل: ٧٧. واته: (هه رچی نهیئی و شاروه هه یه، له ناسمانه كان و زهويدا، هه ر بؤ خوايه و بهرپا بوونی قيامه تيش پيش نايهت وهك چاوتروكاندنك نه بيٲ يان كه متر له وهش، بهراستی خوا دهسه لاتی به سه ر هه موو شتيكدا هه یه).

ههروه ها (أبو هريره - خوا ليی رازی بيٲ -) ده ليٲت: پيغه مبهه ر (ﷺ) فه رموويه تي: (تقوم الساعة والرجل يحلب اللقحة، فما يصل الإناء الى فيه حتى تقوم، والرجلان يتبايعان الثوب، فما يتبايعانه حتى تقوم، والرجل يلط في حوضه فما يصدر حتى تقوم) (مسله گيراويه تيه وه) (٢). واته: قيامهت ديٲ كاتيک كه پياويك خه ريكه حوشتره دوشه نيه كه ی ده دوشيت، فريانا كه ويٲ جامه كه بگه يه نيٲته ده می قيامهت هه لده ستيت، دوو پياو خه ريكي كرين و فروشتني پؤشاكايك دهبن، مامه له كه يان نابريٲنه وه قيامهت ديٲت، پياويكيش خه ريكي چاك كردنی حه وزه كه يه تي، ليٲنابيٲته وه قيامهت ديٲت (٢).

نه و پؤژه ی كه پؤژيی دوايس تيايدا بهرپا ده بيٲت نه و ا بروا هيتان له بيٲ باوه ران قبول ناكريت و پاساوه كان وه رناگيريٲن:

خواي گه و ره له و باره وه ده فه رموويٲت: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ

(١) سهيري نه م نايه تانه ش بکه: يوسف ١٠٧، الحج ٥٥، الزخرف ٦٦، محمد ١٨.

(٢) الحديث من صحيح مسلم - كتاب الفتن - باب قرب الساعة ٢٢٧٠/٤.

(٣) دهقی كوردی نه م فه رمايشته م له پوخته ی سه حيچی موسليم ١٠٢٩ ودرگرتووه. (وهرگير).

مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ أَنْظِرُوا إِنَّا مُنظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ الانعام: ١٥٨. واته: (نایا ئەوانه چاوه‌پۆی هیج شتیك ده‌كهن جگه له‌وهی كه فریشته‌ی گیان كێشانیان بۆ بییت؟ یان په‌روه‌ردگارت خۆی راسته‌وخۆ بییت بۆ چه‌ندو چوون؟ یان هه‌ندیك له نیشانه‌كانی په‌روه‌ردگارت ده‌ریكه‌وێت "كه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر به‌رپابوونی قیامه‌ت" له پۆژی هاتنی هه‌ندیك له نیشانه‌كانی په‌روه‌ردگارت، ئەو كه‌سه‌ی ئەو پۆژه ئیمان و باوه‌ر ده‌هینییت، ئەو ئیمان و باوه‌ری سوودی بۆ نابیت ئەگه‌ر پێشتر ئیمانی نه‌هینابیت یان كرده‌وه‌ی چاکی هاو‌پۆی له‌گه‌ڵ ئیمانه‌كه‌یدا ئەنجام نه‌دابیت، پێیان بۆی: چاوه‌پۆی بكه‌ن "بزانی خوا چیتان به‌سه‌ر ده‌هینییت" ئی‌مه‌ش چاوه‌روانین).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿فَيَوْمَذِي لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ الروم: ٥٧. واته: (جا له‌و پۆژده‌دا تكاو پاران‌ه‌وه‌و به‌رو بیانووی ئەوانه‌ی سته‌میان كرده‌وه‌، هیج سوودیكي نییه‌ بۆیان، به‌هیج شی‌وه‌یه‌ك خوا لێیان رازی نابیت و ئەوانه‌ش داوای لابردنی رق و قینی خویان لێ ناكړیت، به‌هۆی تۆبه‌وه‌ خۆیان رزگار بكه‌ن).

هه‌ر كه‌سه‌ی نكو‌لی بكات له‌ به‌رپابوونی پۆژی دوا‌ی نه‌وا كه‌سه‌یكی سته‌مكارو گونا‌ه‌بارو دۆرانی ناشكرا به‌شی نه‌بییت و نه‌چیته‌ دۆره‌خه‌وه‌:

خوای با‌لاده‌ست ده‌فه‌رموویت: ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ الفرقان: ١١. واته: (نه‌خێر "ره‌خنه‌كانیان به‌جۆ نییه‌"، ئەگینا ئەوان به‌روایان هه‌ر به‌قیامه‌ت نییه‌، ئی‌مه‌ش ئاگری بێ‌سه‌دارمان بۆ ئەو كه‌سانه ئاماده‌كرووه‌ كه‌ به‌روایان به‌ قیامه‌ت نییه‌).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿الشورى: واته: (ئاگادار بن له‌ راستیدا ئەوانه‌ی موحاده‌له‌ له‌سه‌ر قیامه‌ت ده‌كهن و به‌گومانن لێ، له‌ به‌زبوون و سه‌ر لێشی‌واویه‌کی قوولدا پۆچوون).

﴿وَلِئَلَّيْكُمْ يَكْفُرُونَ يَوْمَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِذْ هُمْ لَا يَكْفُرُونَ إِلَّا كُلٌّ مُعْتَدٍ أَشِيمٍ ﴿١٢﴾

المطففين: ۱۰ - ۱۲. واته: (هاوارو ئاهونائە لەو رۆژەدا بۆ ئەوانەى بېروايان نىيە و بەرنامەى خوا بەدرۆ دەزانن. ئەوانەى كە باوەرپيان بە رۆژى قىامەت و زىندوو بوونەوه نىيە و هەميشە بەدرۆى دەزانن. كەسيش بەرپابوونى ئەو رۆژە بە درۆ نازانىت، مەگەر هەموو ستمكارىكى گوناھبار نەبێت).

نیشانەکانی بەرپابوونی رۆژی دوایی:

قورئانى پېرۆز لە چەندىن ئايەتدا هەوائى پىداوين كە كاتى بەرپابوونى رۆژى دوایی (قىامەت) نزيك بۆتەوه، بۆ نمونە ئەم فەرمايشتەى خواى گەوره: ﴿أَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ (الانبیاء: ۱. واتە: (موحاسبەبە و لىپرسىنەوهى خەلكى نزيك بۆتەوه، لەكاتىكدا "زۆر بەى" ئەوان بى ناگا و غافلن و پىشتيان لە ئايىنى خوا كەردوووه و وەردەگىرن "لە بەرنامەكەى").

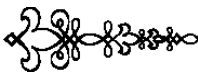
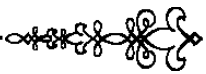
هەروەها دەفەرموویت: ﴿أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ (القمر: ۱. (۱) واتە: (رۆژى قىامەت نزيك بۆتەوه و مانگيش لەت بوو).

قورئانى پېرۆز هەوائى پىداوين بەوهى هەندىك لە نیشانەکانى رۆژى قىامەت دەركەوتوون:

هەروەك دەفەرموویت: ﴿فَهَلْ يُنظَرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾ (محمد: ۱۸. واتە: (ئایا ئەوانە چاوەرپى چى دەكەن جگە لە قىامەت كە لەناكاو یەخەيان پى بگريت؟ چونكە بەراستى هەندىك لە نیشانەکانى دەركەوتوووه). ئەمەش بەلگەيە لەسەر ئەو تەمەنەى كە جیهان ماویەتى زۆر كەمترە لە تەمەنى بەسەرچوو.

نمونەى ئەو نیشانانەى كە قورئانى پېرۆز بۆ ئىمەى باس كەردوووه، بریتىيە لە: ئاوەدان كەردنەوهى زەوى، پيشكەوتنى زانستى بەشيوەيەك كە خاوەنانى ئەم پيشكەوتنانه بېروايان وایە كە دەتوانن بەويستى خۆيان گۆرپانكارى بكەن، خواى

(۱) سەيرى ئەم ئايەتانەش بكە: الشورى ۱۷، النجم ۵۷.

گهوره له وباره دهفهرموویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَرْبَ أَهْلِهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا أَنهَامَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَنْفَكُونَ﴾ یونس: ۲۴. واته: (ههتا کاتیک وای لیدیت زهوی، به جوانی نهخش و نیگاری خووی دهمدهخات و خووی دهرایزینیتهوه، خه لکه کهه ی واگومان ده بهن بهراستی هه میسه دهسه لانداری ته واون بهسه ریدا "ئا له و کاته دا که خه لکی خراپ و غافلن و دلئیان به دنیا خو شه و هه رچی گونا هو تا وانه ده یکه ن" نه وهی فه رمانی ئیمه یان بو دهمده چیت له شه ودا یان له روژدا، نه وسا وه کشتوکالی دروینه کراوی لی ده کهین، ههروه کو دوینی نه بووبیت).

ههروه ها پیغه مبه ری راستگوش نیشانه کانی بهرپابوونی روژی دوایی به چه ندین فهرمووده روون کردوته وه، بو نمونه: نه و فه رمایشته ی که له (صحیح مسلم) دا هاتوو ده دربرینه که شه هه ر هی نه وه، ههروه ها (أبو داود) و (الترمذی) و (ابن ماجه) گیراویانه ته وه، له (حذیفة) ی کوری (أسد الغضاری- ره زای خوای لی بیت -) ده لیت: روژیک پیغه مبه ر (عليه السلام) هاته لامان که ئیمه له نیو خو ماندا قسه مان ده کرد، فهرمووی: ((ما تذاکرون؟)) واته: باسی چی ده کهن؟ وتمان: باسی بهرپابوونی قیامهت ده کهین، فهرمووی: ((انها لن تقوم حتی ترورن قبلها عشر آیات)) واته: قیامهت بهرپا نابیت تا کو (ده) نیشانه له پی شه وه نه بینن، ئینجا باسی نه مانه ی کرد: دوو که ل، ده جال، زینده ومه ریک^(۱)، هه له اتنی خو ر له خو رئا و او ه، هاتنه خواره وه ی عیسا ی کوری مه ریه م (سه لامی خوای لی بیت)، هاتنی یه ئجوج و مه ئجوج، ههروه ها سی روچوونی زهوی: یه کیک له خو ره لآت، یه کیک له خو رئاوا، یه کیکی

(۱) نه و زینده ومه ره قسه له که ل خه لکیدا ده کات، ههروه ک خوای گهوره فهرموویته: ﴿وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ﴾ النمل: ۸۲. واته: (کاتیک برپاری بهرپابوونی "قیامهت درا یا خود نزیک بووه وه"، زینده ومه ریک له زهوی دهمده هینین بو یان قسه یان بو ده کات). (ومرگیر).

تیش له نیوه دوورگهی عهرهیی، کۆتایی ئهوانه ئاگریکه له یه مهن پهیدا ده بێت، که خه لک به ره شوینی کۆبونه وه راپیچ دهکات.

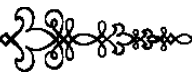
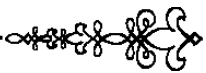
ئه مانه نیشانهی زۆر مهزن له سه ره له ناوچوونی دنیا و کۆتایی هاتنی. چه ندين فه رموده هاتوون ئامازه ددهن که ئه مانه ی خواره وهش له نیشانه کانی رۆژی دوا یینه:

هاتنی پیغه مبه ره محمد (ﷺ) و کۆچی دوا یی پیغه مبه ره (ﷺ) و رزگار کرانی (بیت المقدس) و نه مانی زانست و بلا و بوونه وه و زالبوونی نه قامی و نه زانی و ده سه لات گرتنه ده ستی نه زانان و زۆربوونی زینا و خواره دنه وه ی مه یی و که مبوونه وه ی رپیژه ی پیاو و زیادبوونی ژماره ی ئافره تان و به فیرۆدانی سپارده و نه پاراستنی و فه رامۆش کردنی نوێژ و خواره دنی سوو (رپیبا) و به رزکردنه وه ی بالای خانوو و ته لاره گان و رازانده وه ی مزگه وته گان و بوونی مندال به ئه میر و نه فره تکردنی کۆتایی ئومه ت له پيشینه و سه ره تاکه ی و زۆربوونی گوشتن و خوین رشتن و هاتنه خواره وه ی به لآو فیتنه وه ک باران و زۆربوونی چه ره سه ری تا وای لی دیت پیاو به لای گۆری یه کیکێ تر دا ده چیت هیوای ئه وه ده خوازیت که له جیگه ی مر دو وه که دا بیت له به ره سه ختی چه ره سه ریه که و له ناوچوونی ئه م ئومه ته هه ندیکیان به هۆی هه ندیکێ تر یانه وه...

جا ئه م نیشانه هه ندیکیان هاتوونه ته جی، هه ندیکێ تر یان له بن بالی په نها و غه یبه وه ماونه ته وه که به تییه ربوونی رۆژگار هکان و به دوا ی یه کدا هاتنی رۆژه گان ئاشکرای ده که ن و ده ری ده خه ن.

که پیغه مبه ره (ﷺ) هه وائی له باره ی ئه م شتانه وه دا وه، خو ی له خویدا به لگه یه که له سه ره راستی پیغه مبه ریه ته که ی^(۱).

(۱) بۆ زانیاری تیرو ته سه ل له سه ره ئه و نیشانه و ئه و فه رمودانه ی له باره یانه وه هاتوون، بگه رپه بۆ: تذکرة القرطبي ولوامع الأنوار البهية ب ۲. و حدیث أشراف الساعة هذا، فی صحیح مسلم - کتاب الفتن وأشراف الساعة - باب فی الآيات التي تكون قبل الساعة ۴/۲۲۲۵.

پښوېسته له سهر نيمه برومان هه بښت بهو هه واول و خه بهرانه ی پښغه مبهری مهزن (ﷺ) و بهر استيان دابنښين، جا هه روهك هه نديك لهو نيشانانه هاتوونه ته جي، نه وانهش كه ماونه ته وه بيگومان دينه جي.

(قرطبي) ده لیت:

(زانایان وتویانه: حیکمت له وهی نيشانه کانی بهر پابوونی رۆزی قیامت پيش خراون و خه لکی لی نای ناگدار کراوه ته وه، به ناگا هینانه وهی خه لکه له پالدا نه وه یان و هاندانیانه بو نه وهی بوخویان ناماده باشی و مر بگرن، به وهی توبه بکه ن و بگه رپینه وه بو لای خوا، تاكو له ناگاو و كتوپر نیوانی نه وان و ته وبه دانه خریت و به هو ی کومه لیک رووداوه وه به ته وبه رانه گهن، جا پښوېسته له سهر خه لک بهر له وهی نيشانه کانی رۆزی دوا یی بهر یا بین به خویاندا بچنه وه و پشتیان له دنیا و خویان ناماده گردبیت بو کاتی رابوونی قیامت كه خوی گه وره په یمانی له باره وه داوه) (۱).

ناخوشیبه کانی بهر پابوونی رۆزی دوا یی:

قورنای پیرۆز وینیه دیمه نه کانی بهر پابوونی رۆزی دوا یی ده کیشیت كه زور مه تر سیدارو تر سینه رو سامناك و سهخت و ناخوشه و ترسیکی زور له دهروونی نه و كه سانه دا نه رپوینیت كه بیباوه ر بوونه پی، به شیوه یه کی زور تر سینه ر:

خوی گه وره ده فهرموویت: ﴿يَأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ

عَظِيمٌ ① يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ كُلَّ مَرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ

حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ②﴾

الحج: ۱ - ۲. واته: (نه ی خه لکینه له په روه ردگار تان بترسن و خوتان له خه شمی بیاریزن، چونکه بهر استی زهوی له رزه ی قیامت و کاول بوونی بوونه وهر

(۱) التذكرة للقرطبي ۶۲۴.

کارەساتیکی زۆر گەورەییە و ڕوداویکی سامناکە. لەو ڕۆژەدا کە کارەساتەکە دەبینن، هەموو شیردەریک لە شیرە خۆرەکەیی خۆی بێ ئاگا و فەرماوێش دەبێت، هەموو سەرخۆش، پڕو دوو گیانیکیش کۆرپەلەکەیی دادەنێت و خەلکی دەبینیت، وەکو سەرخۆش، لەراستیدا سەرخۆشیش نین، بەلکو سزای خوایی زۆر سەخت و سامناکە و سەری لێ شیواندوون).

هەر وەها دەفەر موویت: ﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ ق: ٢٠ - ٢٢. واتە: (لەو وەداو فوو دەگریت بە وردا، ئیتر ئەو ڕۆژی پێشھاتنی هەپەشەو ئاگادار کردنەو ەکانە. ڕۆژی قیامەت دیت و هەموو کەسیک دوو کەسی لەگەڵدا، یەکیان دەبێت و ئەوی تریشیان شایەتە بەسەر یەو. بەیەکە یەکەیی بیاو ەران دەوتریت: سویند بەخوا بەراستی تۆ لەم بەسەرھاتانە نااگا بوویت و گوویی خۆت لێ خەواندبوو، ئیستا ئیمە پەردەمان لەسەر چاوەکانت لاداوە و هەموو شتیکی وەکو خۆی دەبینیت و ئەم ڕۆ چاوەکانت تیزە).

ئینجا ئەم سەختی و سامناکیە زەوی و ئاسمان و گیانلەبەر و مرف و بچوک و گەورە بەھەشت و دۆزەخ دەگریتەو، کە هەر هەموویان لە چاوەروانیدان و ترس داگرتوونی.

خوای پایەبەرز دەفەر موویت: ﴿ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُيِّمَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْأُصْحَابُ لُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُنْفِلَتْ ﴿١٣﴾ عَمِتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ التکویر: ١ - ١٤. واتە: (کاتیکی خۆر دەپێچریتەو و ڕووناکی نامینیت.

کاتیکیش ئەستێرەکان "لە خولگەیی خۆیان" دەترازین و دەدەن بەیەکا. کاتیکی کیو ەکان لەشوینی خۆیان هەلەدەکنەدرین و بەملاولادا دەبرین. کاتیکی حوشرانی

ناوس که ته مهنی باردارییان ده مانگه گوښیان پي نادریت. کاتیک گیانله بهرانی کیوی و وحشی و درنده به دوری یه کدا کؤده کرینه وه. کاتیک دهریاکان گر دهرین. کاتیک گیانی هر کهس ده گهرپته وه بو لاشه ی و جووت دهبیته وه له گه لیدا. کاتیک کچی زینده به چالگراو پرساری لی دهریت. به چ گوناھیک کوزرا؟! کاتیک نامه ی کرده و دهکان والا دهریت. کاتیک ناسمان لادهرین و دادمه لرین. کاتیک دؤزه خ داده گیسیت و تاوده دریت. کاتیک به ههشت نزیك ده خریته وه "له خوانه ناسان". ئیتر ئه وکاته هه رکهس دهمزانی چي ناماده کردوو و چ تویشوویه کی پییه).

سهختی و ناخوشییه که زهوی له بهری دپته له رزین و چیاکان ئه له قین و ناسمان لهت دهبیت و کؤمه لهکان پهرت دهن و لهو رؤژهدا مندال پیر دهبیت و هر کهسه و به خوییه وه سه رقاله جا یا ئه وه تا: باوه پرداریکی رووخوش و گه شه یاخود تاوانباریکی رووگرز و سه رشوره، قورئانی پیرۆز ئه م دیمه نه مان بو وینه ئه کیشیت به شیویه کی زیندوو سه رسوره ییهر، که وینه که ی زور به جوانی بو خوینه ر ئه خاته پروو، به شیویه که ویزدان دینپته هه ژان:

خوای پاک و تاك ده فهرموویت: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا

﴿المزل: ۱۴. واته: (له رؤژیکدا که زهوی و کیوهکان دینه له رزه، سه ره نجام کیوهکان وردو خاش دهن و وهکو ته پؤلکه ی لمیان لی دیت).

ههروه ها ده فهرموویت: ﴿يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿۱۷﴾ أَلْسَمَاءٌ مُنْقَطِرَةٌ بِهِ ﴿المزل: ۱۷ -

۱۸. واته: (ئه گه ر ئیوه له سه ر یاخی بونتان به رده وام بن"؛ جا چؤن خؤتان ده پاریزن له رؤژیک که مندال پیر دهکات و سه ری سپی دهبیت؟. ئه و شه وه ناسمان به هه موو ئه ستیره و هه ساره گانیه وه لهت و پهت ئه بپیت، بیگومان ئه و به ئینه هه ر دپته دی).

﴿وَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿۱۰۵﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿۱۰۶﴾ لَا تَرَى فِيهَا

عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿۱۰۷﴾ طه: ۱۰۵ - ۱۰۷. واته: (پرسیارت لی دهکن دهر باره ی کیوهکان

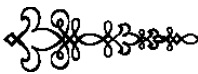
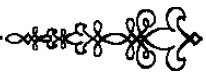
"که له بهرپا بوونی قیامه تدا جیان به سهر دیت"، ئەی محمد (ﷺ) تو پێیان بلی: پهروه ردگارم هەلی دمه کینیت و وردو خاشی دهکات. جا په رش و بلاوی دهکاته و مه دهیکاته زهوییه کی پان و تهخت و بهرین و وازی لیده هینیت و به جیی ده هیانیت. هیچ خوارو خیی و بهرزی و نزمیه که له سهر رووکاری نابینیت).

﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فاعِلِينَ﴾ ﴿١٠٤﴾ الأنبياء: ١٠٤. واته: (رۆژێك دیت نئمه ئاسمان ده پێچینه وه، وهك چۆن كتیبي كراوه داده خریت و ده پێچریته وه ههروهك چۆن له سهره تاوه دروستمان كرد، وهك ئه وسای خوئی لی دهكهینه وه، جا ئه وه پهیمان و به ئینی نئمه یه، بئگومان نئمه ئه و كاره ئه نجام دهدهین).

﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ القارعة: ٤ - ٥. واته: (ئهو رۆژه خهلكی وهكو په پولهی سه رگهردان په رش و بلاو دهبنه وه. كیوه كانیش وهكو خوری شیکراوه یان لی دیت).

﴿يَوْمَ يَفِرُّ الرَّءْمَنُ مِنْ أَخِيهِ﴾ ﴿٣٤﴾ وَأُمُّهُ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبُهُ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ أُمَّرِيٍّ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُعِينُهُ ﴿٣٧﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكُفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾ عيس: ٣٤ - ٤٢. واته: (ئهو رۆژه "هینده سامناکه" برا له دهست برا هه ل دیت و رادهکات و خوئی لی دهشاریته وه. ههروه ها له دهست دایکی و باوکی. له دهست هاوسهرو کورهکانی. لهو رۆژدها هه ر کهسیک له وانه ئه وهنده سه رگه رمی کیشه ی خویه تی، ناتوانیت فریای کهسی تر بکه ویت. لهو رۆژدها رووخسارانیک گهش و جوان و پروون و شاد و دم به پیکه نین و مژده و شادیان لی دهرده وشیته وه. لهو رۆژدها رووخسارانیکیش هه ن که گرزو تال و ترش و توژاوی و پهست و غه مگینن. و دیزی و رهشی و تاریکی دایپوشیوون. ئا ئه وانه بی باوهرو خوانه ناس و تاوانبارو گوناهاکه رکانن).

﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِئَاءَ يَوْمِئِذٍ

بِحَهْنَمَ يَوْمَئِذٍ يَنْذَكُرُ الْإِنْسَانَ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَلَيْتَنِي فَدَمَّتْ لِحْيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ
لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُؤْتِقُ وُثْقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ الفجر: ٢١ - ٢٦. (١) واته: (نه خیر، "ههر
ئاوا بۆتان نالویت"، کاتیک دیت که زهوی وردو خاش دهکریت و لهناکاو دهدریت
بهیه کدا. پهرومردگارت دیت و فریشته کانیش پۆل پۆل. ئەو رۆژه دۆزهخ دههینریت
و نیشان دهدریت، جا ئەو رۆژه "ئاده میزادی بی باوهر" دهزانیټ چ به ئایه کی بهسه ر
خویدا هیناوه، به لام تازه به خودا هاتنه وهو په شیمانی هیچ سوودیکی نییه و دادی
نادات؟! "ئهوسا به که ساسی و ههناسهی ساردهوه" ده ئیت: خوژگه بۆ ئەم زیانه
دهست پێشخه ریم بگردایه. جا ئیتر ئەو رۆژه کهس وهکو خوا به خهشم و قین نییه
له بی باوهران، له بهر ئەوه سزایه کیان دهدات که کهس ناتوانیټ سزای لهو چهشنه
بدات. که سیش وهکو ئەو زاته "بیباوهران" نابهستیته وهو بهندیان ناکات).

شه پیور، که رهنا (الصور)

پیناسه که ی:

شاخ و قوچیکه وهک شه پیورو که رهنا، (اسرافیل) فووی تیدهکات، لهو کاته ی که
خوای گهوره ریگه به بهر پابوونی رۆژی دوایی دهدات.

(ترمذی) له (عبدالله) ی کورپی (عمرو) ی کورپی (عاص) - خوا لییان رازی بیټ -
هیناویه تی: که عه ربیکه دهسته کی هاته لای پیغه مبه ر (صَلَاتِ) و فه رمووی: شه پیور
(صور) چیه؟ فه رمووی: ((قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ)) قال: حسن و صحیح (٢). واته: (شاخ و
قوچیکه فوی تیدهکریت).

مجاهد وتویه تی: شه پیور (صور) وهک شاخ و قوچه. بخاری ئەم وتهیه ی هیناوه.
فووکردن به شه پیوردا بریتیه له: فووی زیندوو کردنه وهو بلاوکردنه وهیان به

(١) سهیری ئەم دیمه نهو هاوینه کانی بکه له کتیبی: مشاهد القيامة في القرآن - سيد قطب.

(٢) سنن الترمذی - کتاب صفة القيامة - باب ما جاء في شأن الصور ١٤٥ / ٧.

گۆرپانی رۆژی دواایدا.

ژماره‌ی نه و فوانه‌ی نه کرین به شه‌یپوردا:

زانایان راجیواوزن له سه‌ر ژماره‌ی نه و فوانه‌ی به‌شیپوردا ده‌کرین، له‌مباروه دوو راپان هه‌یه:

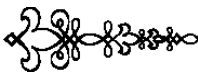
را‌ی به‌که‌م:

س‌ی فووه: نه‌م راپه (ابن‌العربی) و جگه‌له‌ویش په‌سه‌ندیان کردووه.

فووه‌ی به‌که‌م: نه‌مه فووی ترس و بیم گرتن و تۆقینه، که به‌هۆی نه‌م فووه‌و جیهان گۆرانی به‌سه‌ردا دیت و سیسته‌مه‌که‌ی تیکده‌چیت، دانیشتوانی ئاسمانه‌کان و زه‌وی له‌به‌ر سامناکی نه‌و فووه‌و ده‌نگه ده‌تۆقین، مینیه‌ی سکپر منداله‌که‌ی له‌بار نه‌چیت، مندال به‌هۆیه‌وه پیر ده‌بیت، نه‌مه‌ش نه‌و فووه‌یه که له‌م فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره‌دا نامازده‌ی بو‌گراوه: ﴿وَمَا يَنْظُرُ هَتُّوْلًا إِلَّا صَبْحَةً وَجِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ۝١٥﴾ ص: ١٥. واته: (نه‌وانه‌ چاوهر‌وانی ه‌یچ شتیک نا‌که‌ن، ته‌نها په‌که‌ده‌نگی سامناکی گه‌وره نه‌بیت، که کتوپر رووده‌دات و پ‌یویستی به‌دوباره بو‌ونه‌وه نییه).

هه‌روه‌ها له‌م فه‌رمایشته‌دا: ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَنْوَةٍ دَارِحِينَ ۝٨٧﴾ النمل: ٨٧. واته: (یادی رۆژیک بکه‌ن فووه‌و ده‌کریت به - صور -دا، هه‌ر که‌س له ئاسمانه‌کان و هه‌ر که‌س له زه‌ویدا، ترس و بیمیکی زۆر دایده‌گریت، جگه له‌وانه‌ی که ویستی خوا وایه ترس و بیمیان نه‌بیت). فووه‌ی ده‌وه‌م: فووی که‌ر‌بوون و مردن و له‌ناو‌چوون، به‌م فووه‌ هه‌موو که‌سیک له‌ناو نه‌چیت.

خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الزمر: ٦٨. واته: (له‌و رۆژده‌دا فووه‌ ده‌کریت به - صور -دا، هه‌ر که‌س له ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا مابیت خ‌یرا ده‌مریت، مه‌گه‌ر که‌سیک خوا ویستی له‌سه‌ر مردنی نه‌بیت).

هه ندىك وشهى (صعق)يان به مردن لىك داوهته وه.

(مسلم) له (ابن عمر) وه - خوا لىيان رازى بىت - هىناويهتى، ده لىت: بىغه مبهرى خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فهرموويهتى: ((يطوي الله عزوجل السماوات يوم القيامة، ثم يأخذهن بيده اليمنى، ثم يقول: أنا الملك، أين الجبارون، أين المتكبرون؟ أين المتكبرون؟ ثم يطوي الأرضين بشماله، ثم يقول: أنا الملك، أين الجبارون، أين المتكبرون؟))^(١) واته: خواى بالادهست له رۆزى قيامه تدا ئاسمانه كان ده پىچىته وه، پاشان به دهستى راستى رايان ده گرىت، ئىنجا ده فهرموويت: منم پاشا، دهسه ئاتداره به زهبره كان له كوئين؟ خو به زلزانه كان له كوئين؟، پاشان زه وىش به دهستى چه پى ده پىچىته وه وه، ده فهرموويت: منم پاشا، دهسه ئاتداره به زهبره كان له كوئين؟ خو به زلزانه كان له كوئين؟^(٢).

فووه سىبىه: ئه مه فووى زىندوو كرنه وه وه هه ستانه وه به له گۆرو بلاووونه وه به گۆره پانى رۆزى دوايىدا، هه رووه ها راوه ستان له به ردهم باره گاي خواى جيهان.

خواى گه وه ره ده فهرموويت: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾^(٥١) يس: ٥١. واته: (له مه وه دوا هه ره كه فوو ده گرىت به - صور دا، ده سته جى خىرا هه موويان له گۆره كانيان له تووى خاكه وه به په له دىنه ده وه وه بو لاي په ره ره دگاريان).

هه رووه ها ده فهرموويت: ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ الزمر: ٦٨. واته: (له وه دوا فوو به كه ترى پيادا ده گرىته وه، جا ده سته جى هه ره هه موو خه لگى هه ستاونه ته سه رپى و به سه رساميه وه چاوه روان).

پاى ده وه وه:

پىيان وايه دوو فوو وه، فوووى توفىنه رو فوووى له ناوبه ره به به كه فوو ئه ژمار ئه كه ن، چونكه توفان مردن په يوه ستن به فوووه كانه وه، واته: به شه يوه كه ساميان

(١) صحيح مسلم - كتاب المناقين - صفة القيامة والجنة والنار.

(٢) دهقى كوردى ئه م فهرمائىشه م وه رگرتوو وه له پوختهى سه حىحى موسليم، ٩٧٧. (وه رگرتى).

گرت و توفین کہ لہ تاوان مردن، (قرطبی) ئەم رایہی پەسەند کردووہ، بہم بہ لگانہی خوارووہ:

أ- ئەم فەرمايشتەي (أبو هريرة- رەزای خوای لیبت -)، کہ دەئیت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((ما بين النفتين أربعون)) واتە: ماوەی نیوان هەردوو فوووہکە چلە. وتیان: ئەی (أبو هريرة) چل رۆژ؟ وتی: نائیم. وتیان: ئەی چل مانگا؟ وتی: نائیم. وتیان: چل سال؟ وتی: نائیم... مسلم گێراویەتیەوہ^(۱).

ب- (ابن مبارك) لہ (حسن) دوو هیناویەتی کہ وتویەتی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((بين النفتين أربعون سنة، الأولى: يميت الله تعالى بها كل حي، والأخرى: يحيي الله بها كل ميت)) واتە: ماوەی نیوان هەر دوو فوووہکە چل سائە، فوووی یەکەم: خوای گەورە هەموو زیندەوهریکی پێ ئەمرینیت و لەناوی دەبات، فوووی دووهمیش: خوای گەورە هەموو مردوویکی پێ زیندوو دەکاتەوہ.

پ- ئەو جیاکردنەوہو هەئاواردن (استثناء)ە: ﴿إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ کہ لەم دوو ئایەتەدا هاتووہ ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ﴾ و ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ﴾ بە لگەییە لەسەر ئەووی کہ هەریەک شتە.

حلیمی دەئیت: گێرانی وەکان کۆکن لەسەر ئەووی ماوەی نیوان هەر دوو فوووہکە چل سائە، بە بە لگەیی فەرموودە پێشوو.

تویژدەرەوان و موفەسیرانی قورئان دەئین: بانگدەر و هاوارکەرەکە (اسرافیل)ە کہ فوو دەکات بە شەپپوردا^(۲).

(۱) الحديث في صحيح مسلم - كتاب الفتن - باب ما بين النفتين ۴/ ۲۲۷ و صحيح البخاري بلفظ مقارب/ ارشاد الساري ۲۲۳/۷.

(۲) لوامع الأنوار البهية ۲ / ۱۶۱ و لاپەرەکانی دواتری، تذکرة القرطبي ۱۶۵-۱۶۵.

کۆکردنه وه (الحشر)

پیناسه که ی و به لگه که ی:

(حشر) له ئەصلى زمانه وانیدا: به کۆکردنه وه دیت^(۱). دهوتریت: (حشرت الناس) واته: خه لکم کۆکرده وه. مه به ستیش له کۆکردنه وه ی رۆژی دوایی بریتیه له: ۱- کۆکردنه وه ی مردوو ان له گۆرهدکانیاندا، دوای زیندوو کرانه وه بیان. واته: کۆکردنه وه ی سه رجه م به شه گانی لاشه ی مردوو، دوای بلاووونه وه وه په رته وازه بوونیان^(۲)، پاشان زیندوو کردنه وه ی لاشه گان پاش مردنیان. جا هاوتایه له گه ل زیندوو بوونه وه و بلاووونه وه (البعث والنشور) له گۆرهدپانی رۆژی دواییدا.

خوای گه و ره ده فه رموویت: ﴿وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ سَمِعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِيهِمْ وَنُمِيتُهُمْ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سَرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾﴾ ق: ٤١ - ٤٤. واته: (گویش به چاکی رابگره!! رۆژیک دیت بانگ و یژیک بانگ ده کات له شوینیکی نزیکه وه. ئەو رۆژه دهنگیکی زۆر بهرز و سامناک ده بیستن، دیاره ئەو رۆژه هاتنه دهره وه یه له توپی خاکدا. به راستی ههر ئیمه ژیان ده به خشین و دهشیان مرینین، گه رانه وه ش ههر بۆ لای ئیمه یه. رۆژیک دیت زه وی له ناستی ئەوان شه ق ده بیت و خه لکی له گۆرهدکانیان به گورجی دینه دهره وه.. ئا ئەوه کۆکردنه وه یه که لای ئیمه زۆر ئاسانه).

له فه رموو ده یه کی (مسلم) دا هاتوو ه:

(سه ل) ی کورپی (سعد) ده لیت: پیغه مبه ری خوا صَلَاةً عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فه رموو یه تی: ((یحشر الناس یوم القیامة علی أرض بیضاء عفراء کقُرَصَةِ النَّقِيِّ، لیس فیها عَلمٌ لأحد))^(۳) واته: خه لکی له رۆژی قیامه تدا کۆده کرینه وه له سه ر زه وی یه کی سپی خاکی، وه ک

(۱) قاموس المحيط والمختار من صحاح اللغة، مادة (حشر).

(۲) سهیری راجیایی زانایانی که لام بکه له سه ر ئەوه ی: هل الحشر هو ایجاد بعد فناء؟ أو جمع بعد تفرق؟ مع بیان الأدلة فی المقاصد وشرحه ۲/۲۱۵-۲۱۸.

(۳) صحیح مسلم - کتاب صفات المنافقین - باب فی البعث والنشور ۴/۲۱۵۰.

کولیرهیهکی دروستکراو له ئاردیکی بیژراو نیشان کردنی تیدا نییه بۆ هیچ کهسیک^(۱).

ههروهها له فهرموودهیهکی تردا که (مسلم) هیئاویهتی:

(ابن عباس - رهزای خوای لى بىت -) دهئیت: پیغه مبهرى خوا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ههئسا وتاریکی دا و ناموژگاری کردین و فهرمووی: ((يا أيها الناس انکم تُحشرون إلى الله حُفَاةٌ عُرَاةٌ غُرُلًا)) ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ (الانبیاء: ۱۰۴)^(۲) واته: ئەه ی خه لکینه، ئیوه به پپی پهتی و پرووت و قووتی و خهته نه نهکراوی کۆدهکرینه وه. (ههروهک چۆن له سه رهتاوه دروستمان کرد، وهک ئەوسای خوئی لیده کهینه وه، جا ئەوه پهیمان و به ئینی ئیمیه، بیگومان ئیمه ئەو کاره ئەنجام ددهین)^(۳).

۲- کۆکردنه وهیان بۆ گۆره پانی لیپرسیینه وه و لیپچیینه وه، خوای پایه بهرز دهفه رموویت: ﴿وَحَشَرْنَهُمْ فَلَمْ نَعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ (الکھف: ۴۷). واته: (له کاتی کدا هه موو خه لکیشمان کۆکردۆته وه و کهسیشمان لى به جى نه هیشتوون).

۳- کۆکردنه وهیان بۆ به ههشت و دۆزهخ، خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَدًا﴾ ﴿۸۵﴾ مریم: ۸۵. واته: (پۆژیک دیت ئیمه دهسته دهسته خواناس و پاریزگاران بۆ لای خوای میهره بان به پری دهکهین).

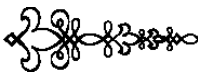
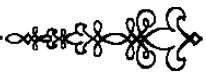
ههروهها فهرموویه تی: ﴿وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾ طه: ۱۰۲. واته: (ئهو پۆژه تاوانباران چاویان کۆپرو شین هه لگه راوه).

﴿الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ سُرًّا مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾

(۱) دهقی کوردی ئەم فهرمایشته م وهرگرتوو له پوخته ی سه حیحی موسلیم، ۹۷۷. (وهرگێر).

(۲) صحیح مسلم - کتاب الجنة وصفة نعيمها وأهلها - باب فناء الدنيا وبيان الحشر ۲۱۹۴/۴.

(۳) دهقی کوردی ئەم فهرمایشته م وهرگرتوو له پوخته ی سه حیحی موسلیم، ۹۷۹. (وهرگێر).

(۱) الفرقان: ۲۴. واته: (ئهو تاوانبارانهی "دزایه تی بهرنامهی خوا دهکن"، لهسه رپووخساریان کیش دهکرین بۆ دۆزهخ و تیایدا کۆدهکرینهوه، ئا ئهوانه ناخۆشترین جیگهیان ههیه، چونکه گومرترین ریبازیان کاتی خۆی گرتبووه بهر). ههندیکیش دهئین: ئهگهر وشه (حشر) بهکارهات ئهوا بهپیی مانای شهپعی بریتیه له کۆکردنهوهی بهشهکانی لاشه ی مردووکان، ههر ئهم مانایه دهگهیهنیته لهپرووی شهپعیهوه مهگهر بهلگهیهک چه مکی ناوبراو تایبهت بکات بهشتیکی تر (۲).

ئهگهر وترا: ئهو دهنگهی لهو ئایهتهدا بۆ هاتنه دهرهوه بیته له گۆر: ﴿يَوْمَ سَمِعَونَ الصَّیْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ یَوْمُ الْخُرُوجِ﴾ (۴۴) ق: ۴۲. واته: (ئهو رۆژه دهنگیکی زۆر بهرز و سامناک دهبیستن، دیاره ئهو رۆژه هاتنه دهرهوهیه له توپی خاکدا). جا چۆن مردووان گوپیستی ئهو دهنگه دهن کهچی مردوون؟.

وهلامی ئهدهمهوه بهوهی: ئهو فوهی که به شهپهوردا ئهکریت بۆ زیندوو بوونهوه زۆر درێژ ئهبیته، جا سههرتا فوهکه بۆ زیندوو کردنهوه دهبیته، پاشان بۆ ههراسان کردنیان له گۆرهکانیاندا، جا ئهو بهشه دهنگه نابیستن که بۆ زیندوو بوونهوهیه، تهنها ئهو دهنگهیان بهرگویی دهکهویت که بۆ ههراسان کردنه.

ههروهها لهوانهیه: ئهو فوهی که به شهپهوردا ئهکریت درێژه بکیشیت، خه لکی ههندیکیان دوا ی ههندیکی تریان زیندوو ببهوه، جا ههر که یهکیکی زیندوو دهبیتهوه گویی لهو شته دهبیته که ئهو کهسهی دوا ی ئهو پیی زیندوو دهبیتهوه، تا ئهم پرۆسهی زیندوو کردنهوهیه تهواو دهبیته و خه لکی له گۆرهکانیاندا دینه دهرهوه (۳).

(۱) التذکره للقرطبی ۲۰۱ و لایه پرهکانی دواتری، ولوامع الأنوار البهیة ۱۴۵/۲، ۱۵۵، والمسامرة لابن أبي

شریف علی المسایرة للکمال بن همام (مطبعة السعادة - مصر) ۲۵۰-۲۵۱.

(۲) لوامع الأنوار البهیة للسفارینی ۱۵۵/۲.

(۳) التذکره ۲۰۲.

حوکمی بپروا بوون پیی:

بپروابوون به کوکردنه‌وه پئیویست و فه‌رزه، به‌هوئی نه‌وه ده‌قانه‌ی که له‌سه‌ری هاتوون.

ئه‌مه رای نه‌هلی سوننه و زۆربه‌ی موخته‌زله‌کانه^(۱).

نمایش کردن و لیپرسینه‌وه (العرض والحساب)

نمایش کردن (عرض):

کاتیک خوای گه‌وره خه‌لکی له‌گۆره‌کانیاندا دهر ئه‌هینیتو زیندووین ئه‌کاته‌وه‌وه به‌ره‌وه گۆره‌پانی رۆژی دوایی ده‌برین و له‌ویدا ده‌مینه‌وه به‌وه ئه‌ندازه‌یه‌ی خوای گه‌وره ده‌یه‌ویت، له‌وه‌کاته‌دا خه‌لکه‌که نمایش ده‌کریت و ده‌خرینه‌روو له‌به‌رده‌م

خوای گه‌وره، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَيَوْمَذِ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۗ ﴿١٥﴾ وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ

فِي يَوْمَذِ وَاهِيَةً ۗ ﴿١٦﴾ وَالْمَلِكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۗ وَجَحِلُ عَرْشِ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَذِ ثَمَنِيَةً ۗ ﴿١٧﴾ يَوْمَذِ

نُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ حَافِيَةٌ ۗ ﴿١٨﴾ الحافه: ١٥ ... ١٨. واته: (له‌وه رۆژهدا ئیتر قیامه‌ت

به‌ریا ده‌بی‌ت. ... له‌وه رۆژهدا پیشان ده‌درین، هیچ شتی‌ک له‌ نه‌ینیه‌کانتان شاره‌وه نییه).

﴿وَعَرَضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۗ﴾ الكهف: ٤٨. واته: (ئه‌وه رۆژه

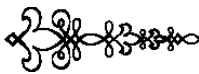
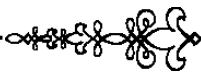
سه‌رجه‌م نه‌وه‌ی ئاده‌م، ریزکراون له‌به‌رده‌م په‌روه‌دگاردا، خوای گه‌وره روو به‌کافران ده‌فه‌رموویت: سویند بی‌ت وا هاته‌وه بۆلامان هه‌ر وه‌ک له‌سه‌ره‌تا دروستمان

کردوون).

﴿وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَرَىٰ الْمُجْرِمِينَ مَشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُوتِلْنَا مَالٍ هَذَا الْكِتَابِ

لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظِلُّ رَبُّكَ أَحَدًا

(۱) الباجوري على الجوهرة ۷۰/۲.

الكهف: ٤٩. (١) واته: (نامه‌ی كرده‌وه‌ی ههر كه‌سیك دادنه‌رئیت، "ئیمانداران

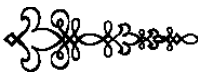
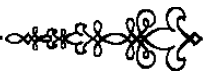
(١) شرح العقيدة الطحاوية ٤٠٣-٤٠٤.

به به‌لگه‌ی گومان هه‌ئنه‌گرو بئ پیچو په‌نا له زانستی سه‌رده‌م و هاوچه‌رخدا سه‌لماوه: كه ده‌نگه‌كان شه‌پۆله‌كانی ئه‌سیر ده‌جولین، جا ئەم ده‌نگه له ناو چینه‌کانی ئه‌سیردا ده‌میینتیه‌وه بۆ هه‌تا هه‌تایه، ده‌کریت جاریکی تر ئەو ده‌نگه بیسترتیه‌وه، به‌لام ئەوه‌ی زۆر گرانه جیا‌کردنه‌وه‌ی ئەو ده‌نگه زۆرانه‌یه - به‌ده‌نگی کۆن و نوێیه‌وه - ئەگه‌ر لێ‌رده‌ا گریمانیکی به‌هیزیش هه‌بیئت به‌وه‌ی چه‌ند ئامزایک هه‌بن كه توانای لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ئەو ده‌نگانه‌ی هه‌بیئت.

ئهمه شتیکی نامۆ نیه، چونکه سه‌رباری ئەوه‌ی كه هه‌زاران ویستگه‌ی رادیوی هه‌یه له جیهاندا كه به‌شهو به‌رپۆژ پرۆگرامه‌کانی بئاو نه‌کاته‌وه كه له‌ریگه‌ی شه‌پۆله‌کانی له هه‌وادا به‌خپرایی (١٨٦٠٠٠ میل له یه‌ك چرکه) ده‌رپوات، كه‌چی ده‌نگه‌کانی ئەو رادیویانه لێک جیا نه‌کرینه‌وه له کاتی به‌کارخستنی رادیو به‌وه‌ی بیخه‌یه سه‌ر ویسگه خوازراوه‌که. هه‌روه‌ک ئیستا كه ده‌نگه‌كان له‌سه‌ر کاسیه‌ت و ئامی‌ر، تۆمار ده‌کرین و ده‌کریت ببه‌ نمونه و هیمایه‌ک بۆ پووداوه‌کانی پوژی دوا‌یی.

هه‌روه‌ک زانستی سه‌رده‌م جه‌خت له‌سه‌ر ئەوه ده‌کاته‌وه كه گشت ئەو کارو کرده‌وانه‌ی كه ئەنجامی ده‌دین چ له تاریکی یان له رپووناکی چ به تاك یاخود به‌کۆ، ته‌نانه‌ت ئەو شتانه‌ش كه چ جوئاو یاخود وه‌ستاو بن، ئەوا (گه‌رمی)ه‌کی لئ درئه‌جیئت به‌شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌گشت شوین و بارودۆخیک، جا ئەم گه‌رمایه‌تیه به‌پێچه‌وانه‌ی شیوه رپه‌هنده‌کانی به‌ته‌واوی، بۆ ئەم مه‌به‌سته نامیری وردبین دروستکراون بۆ وینه‌گرتنی شه‌پۆله گه‌رمیه‌کان كه له‌هه‌ر شتیك درئه‌جیئت، ئینجا ئەم نامیره وینه‌یه‌کی فۆتۆگرافی ته‌واو ده‌به‌خشیت به شته‌که، له‌و کاته‌ی كه شه‌پۆله‌کانی گه‌رمی لئی درئه‌جن. شه‌ویک فرۆکه‌یه‌کی نه‌ناسراو له ئاسمانی نیویۆرک ده‌فهری، بۆ ناشکرا کردنی ناسنامه‌ی ئەم فرۆکه‌یه هه‌لسان به وینه‌گرتنی شه‌پۆله‌کانی گه‌رمی ئاسمانی نیویۆرک به‌و نامیره‌ی كه بۆ ئەم مه‌به‌سته دروستکراوه، به‌مه‌ توانیان قه‌باره‌و جووری فرۆکه‌که به‌زانی.

به‌م پێیه زانستی سه‌رده‌م جه‌ختی کرده‌وه له‌سه‌ر تۆمار کردنی گوفتارو کردار له بۆشاییدا، به‌مه‌ش هه‌یچ گومانیک له‌لای گومان هه‌لگران نامیینت له‌باره‌ی لێپرسینه‌وه‌ی خوا له بنده‌کانی و بئاو‌کردنه‌وه‌ی نامه‌ی کرده‌وه‌کانیان له رۆژی دوا‌ییدا بۆ ئەوه‌ی پادا‌شت و سزای کرده‌وه‌کانیان

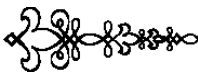
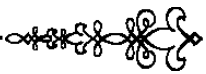
دلخۆشن" به لّام تاوانباران ده بینهت دله له رزی و دله پراوکیانه له کارو کردهوی ناپه سهندی تۆمار کران، بۆیه ده لّین: هاوار له نّیمه ئەم نامه و دۆسیه یه چیه؟! هیچ گوناهیکی وردو درشت به جی ناهیلت به لکو هه مووی تۆمار کردوو، ئەو خه لکه هه رچیان کردوو ئاماده یه، بی گومان په روه ردگاری تۆ سته م له هیچ کهس ناکات).

ئهم نمایش کردنه ی خه لک و پيشاندانی کرده وه گانیان سی جار، که فه رمووده پیرۆزه کان روونیان کردۆته وه، نموونه له وه فه رمایشته نه: ئەو فه رمووده یه که (ترمذي) هی ناویه تی، که (أبو هريرة - خوا ی لی رازی بی ت -) ده لّیت: پیغه مبه ری خوا (عَلَيْهِ السَّلَام) فه رموویه تی:

((يُعرض الناس يوم القيامة ثلاث عرضات: فأما عرضتان فجدال ومعاذير، وأما العرضة الثالثة فعند ذلك تطاير الصحف في الأيدي فأخذَ بيمينه وأخذَ بشماله))^(١) واته: خه لی له رۆزی دوا پیدا سی جار نمایش ئە کرین و کرده وه گانیان ده خریته روو، جا نمایشی یه که م و دووم گفتوگۆو پاسا و هی نانه وه و دمه ته قییه، هه روه ها له نمایشی سی یه مدا نامه ی کرده وه کان ئە درینه وه، هه یانه به ده سته راست و هریئه گریته وه و هه شیانه به ده سته چه پ و هریده گریته وه.

وه ریگن، جا به نده ژبانی خو ی ببینه ت وه ک چیرۆکیکی وینه گرا و له فیلمیکی ته واودا، که له و فیلمه دا جو له گانی دروون و زمان و ئە ندامه کان تۆمار کران به ئامیری خو بزیوی خیرا له سه ر لاپه ری بۆشایی ناسمان و ئە سیر له هه موو شه و رۆژیکدا، خوا ی پایه به رز ده فه رموویت: ﴿ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾ ق: ١٨. واته: (هه ر قسه یه ک له دم ده رجیت خیرا چا و دیریکی ناماده؛ تۆماری ده کات). هه روه ها خوا ی گه و ره له باره ی ئە و که سانه ده فه رموویت: ﴿ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكُتُبِ لَا يَأْتِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ﴾ الكهف: ٤٩. واته: ("ده لّین" هاوار له نّیمه ئەم نامه و دۆسیه یه چیه؟! هیچ گوناهیکی وردو درشت به جی ناهیلت به لکو هه مووی تۆمار کردوو). سهیری کتیبی: الاسلام یته دی ٨٠-٨١. بکه.

(١) سنن الترمذي - كتاب: صفة القيامة - باب ما جاء في العرض ١٤١/٧.

(ابن ماجه) دهقی فهرموودهی (أبو موسى الأشعري) (خوای لی رازی بیّت) گیراویه تیه وه:

((وأما الثالثة فعند ذلك تطاير الصحف في الأيدي، أخذ بيمينه وأخذ بشماله))^(۱) واته: جا له نمایشی سییه مدا نامه ی کرده وه گان نه درینه وه، هه یانه به دهسته راست وهرئه گریته وه و هه شیان به دهسته چهپ وهرئه گریته وه.

ههروه ها (بیهقی) له (ابن مسعود) وه (خوایی رازی بیّت) هیناویه تی: ((وأما الثالثة: فتطاير الكتب في الأيمان والشمال)) واته: جا له نمایشی سییه مدا نامه ی کرده وه گان نه درینه وه، به دهسته گانی راست و چهپ وهرئه گریته وه.

جا درانه وه وهرگرتنی نامه ی کرده وه گان به دهستی راست و چهپ، خودی مه بهستی نه و نایه تیه، که خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿ وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَلْعَهُ فِي عَنقِهِ ۗ وَنُخْرِجُهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا ﴾^(۱۳) اقرأ كُنْبَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا^(۱۴) الاسراء: ۱۳ - ۱۴. واته: (نامه ی کرده وه ی هه ره که سیکیشمان هه لواسیوه به گه رده نیداو له رۆزی دوا پیدا کارنامه ی کرده وه گانی بو دهرده یین و به کراوه یی ده یخه ینه به ردهستی. نه وسای پیی ده وتریت: دهی نامه ی کرده وه گانت بخوینه رده وه ته ماشای بکه، نه مرپو هه ره خوت برپار بده و حیساب بو خوت بکه "ئاخو شایسته ی چ جو ره پاداشتیکیت؟!").

(ابن عباس) وتویه تی: (طکره) واته: کرده وه گانی.

(حسن) وتویه تی: هه موو که سیک خوینده وار یاخود نه خوینده وار بیّت نامه ی کرده وه گانی ده خوینیته وه.

(۱) سنن ابن ماجه - کتاب الزهد - باب ذکر البعث ۲/۱۴۳۰.

لیپرسینه‌وه (الحساب):

جا دواى ئەوهى خه‌لكى زیندوو ئەكرینه‌وهو نامهى كرده‌وه‌كانیان ئەبینن، ئەوه
 لیپرسینه‌وه‌یان له‌گه‌ل ئەكریت، خواى گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَوْقَىٰ كِتَابَهُ
 بِمَیْنِهِ ۖ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا سَیْرًا ﴿٨﴾﴾ الانشقاق: ۷ - ۸. واته: (جا ئەوهى دۆسیه‌ی
 كرده‌وه‌كانی درایه ده‌ستی. ئەوه له‌مه‌ودوا لیپرسینه‌وه‌یه‌كى زۆر ئاسانى له‌گه‌ل
 ده‌كریت).

لیپرسینه‌وه له‌كاتی وه‌رگرتنه‌وه‌ی نامهى كرده‌وه‌كان ده‌بیت، چونكه كه خه‌لكى
 زیندوو كرانه‌وه كرده‌وه‌كانی خۆیان به‌بیر ناهیته‌وه، خواى گه‌وره ده‌فه‌رموویت:
 ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَسُوهُ ﴿٦﴾﴾ المجادلة: ۶. واته: (له
 رۆژێكدا كه خوا هه‌موویان زیندوو ده‌كات هه‌ پێكه‌وه، ئەوسا هه‌والی هه‌موو كارو
 كرده‌وه‌كانیان پێ راده‌گه‌یه‌نیت، خوا ئاماری كردوو، ئەوانیش فه‌رامۆشیان كردوو).
 نه‌و شته‌ی لیپرسینه‌وه‌ی له‌سه‌ر نه‌كری:

له‌كاتی لیپرسینه‌وه‌دا، پرسیار له‌به‌نده ده‌كریت:

خواى گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عِنْدَهُ
 مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾﴾ الاسراء: ۳۶. واته: (به‌راستی ده‌زگاكانی بیستن و بینین و تیگه‌یشتن هه‌ر
 هه‌مووی، به‌رپرسیاره له‌به‌رامبه‌ریه‌وه).

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۖ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۖ﴾
 الزلزلة: ۷ - ۸. واته: (جا ئەوهى به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ك خێرو چاكه‌ی
 ئەنجام دا‌بیت ده‌بیینیته‌وه. ئەوه‌ش كه به‌قه‌ده‌ر سه‌نگی گه‌ردیله‌یه‌ك شه‌رو خراپه‌ی
 هه‌بیت، ده‌بیینیته‌وه).

هه‌روه‌ها (ترمذی) له (أبي برزة- خواى لى رازی بی‌ت -) هیناویه‌تى، ده‌لئیت:
 بیغه‌مبه‌رى خوا (عليه‌السلام) فه‌رموویه‌تى: ((لا تزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل: عن
 عمره فيم أفناه، وعن علمه فيم فعل، وعن ماله من أين اكتسبه، وفيم أفقه، وعن جسمه

فیمَ اَبَلاه) (۱) واته: پییهکانی هیچ کهسیک له رۆژی دواپیدا له جیی خویان ناجولین تا پرسپاریان لی نهکریت لهبارهی: تهمنهکهی لهچی بهسهر بردوو، له زانستهکهی لهچیدا بهکارهیناوه، لهبارهی پارو سامانهکهی له کوپوه هیناویهتی و لهچیدا خهرجی کردوو، لهبارهی جهستهی که لهچیدا بهکاربخستوو.

شایهتی دانی نهندامهکانی جهسته لهسهر کردوههکان:

کاتیك پرسپار دهکریت له بهندهکان لهبارهی نهو شتهی له دونیادا کردویانه، نهو گوی و چاو و پیستهکهی وهک سهرزنشت کردن گهواهی لهسهر کردوههکانی ددهن و دینه گو.

خوای پاک و تاک دهفهرموویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ
وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۰﴾ وَقَالُوا لِمَ لَجُّوهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي
أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۱﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ
عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ
﴿۲۲﴾ فصلت: ۲۰ - ۲۲. واته: (ههتا کاتیك دهگهنه ناستی ناگرهکه گوی و چاوو

پیستیان شایهتیا ن لهسهر دهدات که چ کارو کردوهیهکی نادرست و خرابیا ن نهنجام دهدا. ئینجا به غه مباریهوه به پیستی خویان دهلی: بۆچی شایهتیا ن لهسهردای ن خو زهرهرتانه؟ له وهلامدا دهلین: نهو خوایهی ئیمه ی هیناوهته گوفتار که دهتوانی ت هه موو شتیك بینیته قسه و گفتوگو، ههر نهو زاته شه که یه کهمجار بهدیهیناوی ن و ههر بۆ لای نهویش دهبرینهوه. ئیوه کاتی خو ی نهوهنده غه پرا بوون، گونا هو تاوانه کانتان نهدهشاردهوه، چونکه مهترسیتان نهبوو که گویتان و چاوتان و پیستیان شایهتیا ن لهسهر بدات، بهلام گومانتان و ابوو که بهراستی خوا زۆر ئاگاداری نیه بهو کارو کردوهانهی که نهنجامی ددهن).

(۱) سنن الترمذی - متاب: صفة القيامة - باب ما جاء في العرض ۱۳۶/۷، و قال: حسن صحيح.

﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَنَشْهَدُ أَرْجُلَهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (٦٥)
 یس: ٦٥. واته: (ئه مەرۆ مۆر دهنیین به دهمیاندا و قسه یان پی ناکریت، به لکو دهستان
 قسه مان بو دهکات، قاجیشیان شایه تی دهدات به و کارو کرده وانه ی که نه نجامیان
 دهدا).

﴿يَوْمَ نَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ النور: ٢٤. واته: (له
 رۆژی کدا که زمان و دهست و قاجیان لییان ده بیته شایه تیکی گویا، له بهرام بهر نه و
 کرده وانه ی که نه نجامیان دهدا).

حیکمه تی لیپرسینه وه:

لیپرسینه وه ی خوا له بهنده گانی بریتیه له پیڕاگه یان دیان به پاداشت و سزا، جا
 به خته وه ران به دهسته راستی خو یان نامه ی کرده وه گانیان و درئه گرن و
 به دبه ختانیش به دهستی چه بیان یا خود له پشتیان وه نامه ی کرده وه گانیان
 و درده گرن.

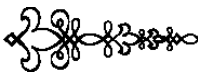
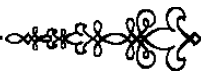
خوای گه و ره ده فه رموویت: ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾ (١) آل عمران: ١٠٦.
 واته: (رۆژی ک دیت رپوو خسارانیک سپی ده بن و رپوو خسارانیکیش رپه ش هه لده گه رپن).

چۆره کانی لیپرسینه وه:

چه ند جۆرین: سووک و سهخت، نهین و ئاشکرا، سه رکۆنه گردن و لی خو ش بوون
 و دادگه ری.

هه ندی له زانایان و تو یانه: خوای گه و ره به پوختی باسی لیپرسینه وه ی کردو وه،
 خه به رو هه و ال له و باره وه هاتوون، له و هه و ال و خه به رانه شدا ئامازه به وه دراهه که
 زۆرین له با وهر داران به بی لیپرسینه وه ده چنه به هه شته وه، جا به م پییه خه لگی
 ده بنه سی به ش: به شیک به هه یج شیوه یه ک لیپرسینه وه یان له گه ل ناکریت، به شیکی

(١) التذکره ٢٥٢ لاپه ره کانی دواتری، لوامع الأنوار البهیه ١٧٢/٢ و ١٨٠-١٨١.

تریس لیپرسیینه وه یه کی سووکی له گهل دهکریت، ئەم دوو به شه له باوهر داران، به شیکی تریس زۆر به تووندی لیپرسیینه وه میان له گهل دهکریت که موسلمان و بی باوهر ئەم به شه پیک دینن. جا ئەگەر که سانیک له باوهر داران هه بن نزیکت بن له سۆزو به زهیی خوا، ئەوا به بی لیپرسیینه وه خوی گه وره دهیانخاته به هه شته وه، دووریش نیه که که سانیک له بی باوهر ان هه بن نزیکت بن له توور هیی نه وه که سۆزی خوا، به مهش به بی لیپرسیینه وه خوی گه وره دهیانخاته دۆزه خه وه^(۱).

حوکمی برابوون به لیپرسیینه وه:

برابوون پی پی پویست و فه رزه. چونکه راست و دروسته و چه سپاوه به قورئانی پیرۆزو سوننه تی به پیرو یه کدهنگی (الاجماع)^(۲).

حهوز (الحوض)

به لگه کانی و وه سفه که ی:

ئهو هه وزه ی که خوی گه وره به پیغه مبه ر ^{صلاة} (عائیه) ده به خشیت له رۆزی دواییدا، چه سپاوه به ده فی چه ندین فه رمووده ی راست و دروست.

ئهو فه رموودانه ی له باره ی وه سفی هه وزه که وه هاتوون ده گه نه ئاستی (تهواتر)، نزیکه ی سی و ئه وه نده هاومل ئهو فه رموودانه یان گیراوه ته وه، (ابن کثیر) له کۆتایی کتیبه میژوو ییه که یدا (البدایة والنهاية) هیئاویه تی، بۆ نمونه:

(أبی ذر- رهزای خوی لیبت -) ده لیت: وتم: ئەهی پیغه مبه ری خوا کاسه ی هه وز

چییه؟ فه رمووی:

((والذي نفسُ محمد بيده لآئنته أكثر عدد نجوم السماء وكواكبها، ألا في الليلة المظلمة

(۱) التذكرة ۲۸۶، والباجوري على الجوهرة ۷۴-۷۳/۲.

(۲) شرح عبدالسلام على الجوهرة ۲۲۷.

المُصْحِيَّة، أَنِيَّةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخَرَ مَا عَلَيْهِ، يَشْخَبُ فِيهِ مِيزَانُ الْجَنَّةِ، مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ، عَرَضَهُ مِثْلَ طُولِهِ، مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ، مَاؤُهُ أَشَدُّ مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى (مِنَ الْعَسَلِ) مُسْلِمٌ كَثِيرًا وَيُؤْتِيهِ وَهُوَ (١). وَاتِهِ: سَوِيْنِدْ بِهِ وَكَهَسَهِيْ گِيَانِي مَنْي بِيْهَدِهَسْتِه كَاسِهْكَانِي زِيَاتِرَن لِهْ نِهَسْتِيْرِهْكَانِي نَاسْمَان وَهَهْسَارِهْكَانِيْش بِيْهَلَام لِهْ شِهْوِيْكَِي تَارِيْكَ وَ سَامَالْدَا، كَاسَهِيْ بِيْهَهَشْت هَهْر كَهَسِيْكَ تِيَايْخَوَارِدِهْوِه تِيْنُوِي نَابِيْت تَاكَوْتَايْ نِهْوِ حَالِهْتِهِي لِهَسَهْرِيَهْتِي (وَاتِه هَهْتَا هَهْتَايِه)، دُوو سَوَلَاو لِهْ بِيْهَهَشْتِهْوِه دِهْرُزِيْنِه نَاو نِهْوِ حَهْوَزِه، هَهْر كَهَسِيْكَ لِيِي خَوَارِدِهْوِه تِيْنُوِي نَابِي، پَانَايِيَهْكَهِي وَهَك نِيُوَهَنْدِي عَهْمَمَان وَ نِهْپِلَهْپِه، نَاوَهْكَهِي سِيِي تَرِه لِهْ شِيْرُو شِيْرِيْنَتَرِه لِهْ هَهَنْگُوِيْن (٢).

(عَبْدَاللَّهِ) كُوْرِي (عَمْرُو) كُوْرِي (عَاَص) (رَهْزَايْ خَوَايْ لِيْ بِيْتِ) دِهَلِيْتِ:
 پِيْغَهْمَبِهْرِي خَوَا (عَلَيْهِ السَّلَام) فَهَرْمُوِيَهْتِي:
 ((حَوْضِي مَسِيْرَةُ شَهْرٍ، وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ، وَمَاؤُهُ أَبْيَضٌ مِنَ السُّورِقِ، وَرِيْحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ، وَكِيْرَانِهْ كَنْجُومِ السَّمَاءِ، فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَا يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا)) مُسْلِمٌ هِيْنَاوِيَهْتِي (٣). وَاتِهِ:
 حَهْوَزِهْكَهِي مِنْ مَانْگِي رِيْگَايِهْ، سَوْچِهْكَانِي يِهْكَسَانَن، نَاوَهْكَهِي سِيْپِيْتَرِه لِهْ زِيُو، بُوْنِي خُوْشْتَرِه لِهْ مِيْسْكَ، سَوْرَاحِيَهْكَانِي نِهْوَهَنْدِهِي نِهَسْتِيْرِهْكَانِي نَاسْمَانِهْ، هَهْر كَهَسِيْكَ لِيِي بِيْخَوَاتِهْوِه دَوَايْ نِهْوِه هَهْرْگِيْز تِيْنُوِي نَابِيْت (٤).

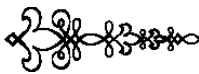
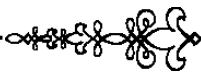
(أَنْس - رَهْزَايْ خَوَايْ لِيْ بِيْتِ -) دِهَلِيْتِ: جَارِيْكَيَان پِيْغَهْمَبِهْرِي خَوَا (عَلَيْهِ السَّلَام) لِهْ نَاوَمَانْدَا بُوُو، سَوُوْكَه خَهْوِيْكَِي كَرْدُوُو، نِيِنْجَا سَهْرِي بِيْهَزِهْرِدِهْخَهْنِهْوِه بِيْهَرْزَكْرِدِهْوِه، نِيْمَهْش وَتَمَان بُوْچِي بِيْدِهْكَهَنْيْت نِهْ پِيْغَهْمَبِهْرِي خَوَا (عَلَيْهِ السَّلَام) فَهَرْمُوِي: ((نِيْسْتَا سَوْرِهْتِيْكَم بُوْ دَابِهْزِيُوِه، هَهْر نِهْوِ كَاتِه خُوِيْنِدِيَهْوِه وَهْوِه فَهَرْمُوِي: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا

(١) صحيح مسلم - كتاب الفضائل - باب اثبات الحوض نبينا محمد (عليه السلام) وصفاته ١٧٩٨/٤.

(٢) دهقي كوردی نهم فهرمايشتم وهرگرتووه له پوختهی سهحیحی موسليم ٧٦٩. (وهرگير).

(٣) صحيح مسلم - كتاب الفضائل - باب اثبات الحوض نبينا محمد (عليه السلام) وصفاته ١٧٩٣/٤.

(٤) دهقي كوردی نهم فهرمايشتم وهرگرتووه له پوختهی سهحیحی موسليم، ٧٦٧. (وهرگير).

أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (١) فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْسِرْ (٢) إِنَّكَ شَانِئُكَ هُوَ الْأَبْتَرُ (٣)

واتە: (بەپراستی ئیئە ئاوی گەوسەرمان داویەتی. دەی تۆش نوێژ و قوربانی بۆ خوای خۆت بکە. بێگومان هەر دوژمنان و ناحەزانی تۆ بێ ناو نیشان و وەجاخ کوێرو دوایراون). ئیئەنجا فەرمووی: ((أُتَدْرُونَ مَا الْكُوْثَرُ؟)) واتە: ئایا دەزانن "کوثر" چییە؟ وتەمان: خاوا پیئەمبەرەگەیی باشتر دەزانن. فەرمووی: ((انە نەر وەدنیە رەبی عزوجل، علیە خیر کثیر، هو حوض ترد علیە أمّتی یوم القیامة، آنیئە عدد النجوم، فَيُخْتَلَجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ، فَأَقُولُ: رَبِّ، إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِي. فيقول: ما تدري ما أحدثت بعدك)) مسلم گێراویەتیەوه^(١). واتە: رۆوباریکە پەروردگارم بەئینی پێداوم، خیری زۆری هەیه، حەوزیکە لە رۆژی قیامەتدا ئوممەتم دینە سەری، جامەکانی بە ئەندازەیی ژمارەکانی ئەستێرەکانە، خەلکێک دادەبەڕین لییان، منیش دەئیم: پەروردگار؛ ئەوه لە ئوممەتی منە، ئەویش دەفەرمووێت: تۆ نازانی دواي تۆ چیان داھێناوه^(٢).

جا لەو فەرموودانە وەر دەگێرێت کە وەسفی حەوزەگە بەم شیوەیە: ((کە حەوزیکە زۆر گەورە، سەرچاوە شوینیکی بەخێرو فەرە، لە رۆوباری "کوثر" کە لە بەهەشتادیە دەرژێتە ناو حەوزەگە، ئاوی حەوزەگە سپی ترە لە شیرو ساردترە لە بەفرو شیرینترە لە هەنگوین و بۆن خۆشترە لە میسک و رۆوبەرەگەیی گەلەک زۆر فراوانە و پانی و درێژیەگەیی یەکسانە))^(٣).

بەئام چەسپانی حەوزی گەوسەر لە قورئانی پیرۆزدا لە سورەتی (کوثر) گریمانە و ئەگەرە نەوێک رەشکاو بیئت، چونکە زانیان راجیباوزیان هەیه لە تەفسیر کردنی "کوثر": کە ئایا بریتیه لە حەوز یاخود خێرو بێریکی زۆر یان ئەو رۆوبەرەیه کە

(١) التذكرة ٢٠٣-٢٠٤. وشرح العقيدة الطحاوية ١٨٨-١٨٩. وحديث أنس في صحيح مسلم - كتاب الصلاة

- باب حجة من قال: البسملة آية من كل سورة، سوى براءة ٣٠٠/١.

(٢) دەقی کوردی ئەم فەرمایشتەم وەرگرتوووە لە پوختەیی سەحیحی موسلیم، ١٥٩. (وەرگێڕ).

(٣) شرح العقيدة الطحاوية ١٨٩.

له به‌هه‌شتدایه؟^(۱).

کین که دوور ئه‌خرینه‌وه له جه‌وز:

بخاری له (أنس) هوه (خوای لی‌رازی بی‌ت) هیناویه‌تی که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((لیردنّ علیّ ناس من أصحابي الحوض، حتی اذا عرفتهم، اختلجوا دوني، فأقول: أصحابي، فيقول: لا تدري ما أحدثوا بعدك))^(۲) واته: که‌سانیک له هاوه‌ئانم دینه‌سه‌ر جه‌وزه‌که‌م، منیش ئه‌یانناسمه‌وه، که‌چی لی‌م داده‌برپین و دوورئه‌خرینه‌وه، ده‌ئیم: ئه‌وه له هاوه‌ئانی منن، خوای گه‌وره‌ده‌فه‌رمووی: تو نازانی دوا‌ی تو چیا‌ن داهیناوه.

مسلم له (أسماء) ی‌کچی (أبو بکر) (ده‌زای خوایان لی‌بی‌ت) هیناویه‌تی، ده‌ئیت: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((أني على الحوض حتى أنظر من يرد عليّ منكم، وسيؤخذ أناس دوني، فأقول: يار ربّ مني ومن أمّتي، فيقال: أما شعرت ما عملوا بعدك؟ والله ما برحوا بعدك يرجعون على أعقابهم))^(۳) واته: من له‌سه‌ر جه‌وزه‌که‌م، ته‌ماشا ده‌که‌م کی له ئیوه دیت بو لام، که‌سانیک ری‌ی لای منیا‌ن لی‌ده‌گیریت، ده‌ئیم: ئه‌ی په‌روه‌ردگار ئه‌وانه له منن، له ئوممه‌تی منن، ده‌وتریت: ئه‌ی نازانیت دوا‌ی تو چیا‌ن کردوو؟ سویند به‌خوا دوا‌ی تو هه‌ر خه‌ریکی پاشگه‌زبوونه‌وه بوون "له ئاینه‌که‌ت"^(۴).

زانایان وتویانه:

(۱) سه‌یری: تفسیر القرطبي ۷۲۰۶-۷۲۰۶/۱۰. بکه، که جه‌ندین رای جیا‌وازی هیناوه سه‌بارت به‌مانای (کوثر).

(۲) صحیح البخاري - کتاب الرقائق - باب في الحوض. / فتح الباري ۱۱/۴۶۴.

(۳) صحیح مسلم - کتاب الفضائل - باب اثبات الحوض نبینا محمد (ﷺ) وصفاته ۴/۱۱۹۴.

(۴) ده‌قی کوردی ئەم فه‌رمایشته‌م وه‌رگرتوو له پوخته‌ی سه‌حیحی موسلیم ۷۶۷. (وه‌رگیر).

ههر كه سيك پاشگهز بيتهوه له نايينى خوا يا خود شتيكى داهينا كه خواى گهوره پيى رازى نه بيت و رپي پينه دابيت، نهوا نهو كه سه له سه ر هوزه كه دمرده كريت و دوور ده خريتهوه^(۱).

حوكمى برابوون به هوز:

برابوون به هوزى (كوثر) پيوست و فه رزه، كه سيك برپواى پي هه بيت پاداشت وهر نه گریت و كه سيك نكو لي لى بكات بيدعه چى و لاساره. نه مه راي زوربهى زانايانه، نه م رايه يان هه نه ينجاره لهو فه رمووده راشكاوانه ي پيشوو كه جهخت له سه ر بوونى هوزى ناوبراو ده كه نه وه.

به مهش به ربه رچى موخته زيله كان نه دريتهوه كه نكو ليان لي كردوو^(۲).

تهرازو (الميزان)

پيناسه ي كيشان و تهرازو (الوزن و الميزان):

كيشان (الوزن) له نه صلي زمانه وانيدا: زانينى چه نديه ك به هوى به راورد كردنى به چه نديه كى تر به شيوازيكى تايهت^(۲).

تهرازو (ميزان) له زمانه وانيدا: ناسراوه.

به لام له زاراوه دا له باره ي تهرازوو دوو بوچوون ههيه:

به كه م: خواى گهوره تهرازوو يك داده نييت له روژى دواييدا، زمان و دوو تايه ي هه ن، كه كرده وه چاك و خراپه كانى به نده كانى پي نه كيشيت. نه مه بوچوون و راي زوربه ي زانايانه، كه روو كه شى نهو فه رموودانه ي له و باره وه هاتوون نه وه يان لي

(۱) التذكرة ۲۰۶ ولوامع الأنوار البهية ۲/۲۰۰.

(۲) شرح عبدالسلام على الجوهرة ۲۴۰.

(۳) شرح عبدالسلام على الجوهرة ۲۲۴.

وهرده گيريت.

دوووم: تهرازو بریتیه له دادگهری و پیوانه و ئەندازه کیشانی کردهوهکان بو دياریکردنی پاداشت و سزا، جا له زمانه وانیدا ئەو واتایه زۆر به شیوهیهکی فراوان به کاردیت بو کیشان. ئەمه رای (مجاهد) و (ضحاك) و (أعمش)ه. موعتهزیهلەکانیش بوچوونیان وایه که تهرازو بریتیه له دادگهری، چونکه کردهوه له لایهن ئەوان بریتیه له ڕووکەشەکان (أعراض)، ئەسته مه ڕووکەشەکان پیوانه بکړین، چونکه ڕووکەشەکان بى نیازو سهر به خو نین و بوونیان په یوهسته بهغهری خو^(۱).

بویه پرسایان کردوو:

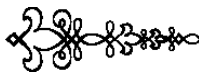
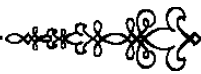
چون دهکریت کردهوهکان که بریتین له ڕووکەشەکان بکیشرین و بپیورین، چونکه ڕووکەشەکان به سوکی و قورسی وهسف ناکرین؟ جا دهکرئ بهم شیوهیه وهلامیان بدریتهوه:

بهوهی که جهستهی مرؤف و ههر تهنیکی تری سهر زهوی کیشیکی دياریکراوی ههیه، ئەمهش بههوی هیزی کیشکردنی زهوی، بهلام کاتیک ئەو تهنه له کیشکردنی زهوی دوور ئەکهوئتهوه - وهك ئەوهی تهنهکه لهسهر مانگ بییت - ئەوا تهنهکه قورسای و کیشهکهی له دهست دهوات. بو نمونه ههر تهن و جهستهیهك له سهر مانگ کیش و سهنگیکی تایبهتی ههیه، بهههمان شیوه لهسهر زهویش سهنگیکی تایبهتی ههیه. کردهوهکانیش بهههمان شیوه له دونیادا ناتوانرئ بسهنگینرین و کیشیان نیه، بهلام هیچ ریگریکیش نییه لهبهردهم ئەوهی ئەو کردهوانه له ڕۆزی دوایدا بگۆردرین بو تهن و جهسته و بکیشرین.

ئهم بهلگانهی خوارهوه ئەمه پشت راست دهگهنهوه:

أ- ئەو فهرمایشتهی که (ابن عباس - رهزای خوی لیبیت -) گپراویهتیهوه: خوی پایه بهرز ڕووکەشەکان دهکاته جهسته و دهیان پیویت و دهیانکیشیت له ڕۆزی دوايي

(۱) رسالة في التوحيد والفرق المعاصرة ۱۱۴.

ب- ئەو فەرمايشتهی که ئیمامی أحمد له (أبي هريرة- خوی لئی رازی بێت -) گێڕاویه تیه وه: که پیغه مبهەر (عليه السلام) فەرموویه تی: ((يُوتَى بالمت كِشاً أَغْشَر، فيوقف بين الجنة والنار، فيقال: يا أهل الجنة، فيشربون وينظرون. ويقال يا أهل النار، فيشربون وينظرون. ويرون أن قد جاء الفرج، فيذبح. فيقال خلوداً لا موت)) ئەم فەرمايشته راست و دروست (صحیح)ه^(۱). واته: له رۆژی دوايیدا مردن دههینریت له سهر شیوهی بهرانیك که خوریه کی زۆری پێوهیه، له نیوان بهههشت و دۆزهخ رادهگیریت، هاوار دهکریت: ئەهی دانیشتوانی بهههشت، ئەوانیش سهر ههڵدهبرن و تهماشایه کهن، ههروهها بانگی دۆزهخیه کان دهکریت: ئەوانیش بهههمان شیوه سهر ههڵدهبرن و تهماشایه کهن، تهناهت واههست ئەکهت دهرویان لی دهکریته وهو رزگار دهبن، جا لهو کاته دا سهری دهبردیت و دهوتریت: ئیوه نهمرن بو ههتا ههتایی مردن یه خهتان ناگریت.

جا مردن که رووکەش (عرض)ه له دونهیادا کهچی له دوارپۆژدا دهبیته جهسته و دهکوژریته وه، جا کرده وهکانیش بهههمان ئەو شیوهیه.
شوینی کیشان و تهرازو:

زانایان وتویانه: ئەگەر لیپرسینه وه کو تایی هات، ئەوا دهست دهکریت به کیشان و ههڵسهنگیرانی کرده وکان، چونکه کیشان و ههڵسهنگیران بو سزاو پاداشته بویه پێویسته له دواي لیپرسینه وه بێت، جا لیپرسینه وه بو دیاریکردنی کرده وکانه و کیشان و ههڵسهنگاندن بو ئەندازه و درخستنی پێوانه کردنیانه، تا پاداشت و سزا به ئەندازهی کرده وکه بێت.

به لگه کانی:

تهرازو چهسپاوه به دهقی نایه تهکانی قورئانی پیرۆز.

(۱) التذکره ۳۱۳ و شرح المواضع ۵۹۳. والحديث في مسند أحمد ۴۲۳/۲.

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَسِيبِينَ ﴾ (٤٧)

الأنبياء: ٤٧. واته: (نیمه پی‌وه‌رو تهرازوو‌ه‌کانی دادپه‌روه‌ری له رۆژی قیامه‌تدا داده‌نیین، جا که‌س به‌هیچ شی‌وهیه‌ک سته‌می لی ناکریت، ئەگەر به‌قه‌ده‌ر تۆی خه‌رته‌له‌یه‌ک "که زۆر بجوک و ورده، کاریکی چاک یان خرابی ئەنجام داییت" ده‌یه‌نینه‌ مه‌یدان، جا ئەوه‌نده به‌سه بو نیمه که ئاوا به‌وردی حساب و لی‌پرسینه‌وه ئەنجام ده‌ده‌ین).

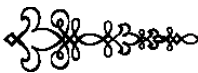
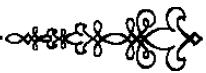
﴿ فَأَمَّا مَنْ ثَقَلَتْ مَوَازِينُهُ، ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، ﴿٨﴾ فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ الْقَارِعَةُ: ٦ - ٩. واته: (جا ئەوه‌ی تهرازوو‌ی خیری سه‌نگین بی‌ت. ئەوه له‌بارودۆ‌خیکی خوش و ئاسوو‌ده‌دا ژیان ده‌باته سه‌رو زۆر پی‌ی رازییه. ئەوه‌ش تهرازوو‌ی "خبرو چاکه‌ی" سووک بی‌ت "گوناه‌ی زۆر بی‌ت". ئەوه دایکی ئەو دۆ‌زه‌ه "باوه‌شی بو کردۆ‌ته‌وه". جا تۆ جووزانی "هاویه" جییه؟! ناگریکی زۆر سووتینه‌رو بلیسه‌داره).

﴿ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ ﴾ (الؤمنون: ١٠٣، الأعراف: ٩. واته: (به‌لام ئەو که‌سه‌ی تهرازوو‌ی چاکه‌کانی سووک بی‌ت، ئەوانه ئەو که‌سانه‌ن خو‌یان له‌ده‌ست داوه‌و خو‌یان زه‌رمه‌نده‌و ریسوا کردوه‌و).

هه‌روه‌ها به‌ ده‌قی فه‌رموو‌ده راست و سه‌حیحه‌کانی پی‌غه‌مبه‌ریش (صلواته‌ علی‌ه‌ و آله‌ و صحابه‌ه‌) چه‌سپاوه، هه‌روه‌ک ده‌یانخه‌ینه‌روو (١).
ئه‌و شته‌ی ده‌پێورن و ده‌کیشری‌ت:

زانایان راجیان سه‌بارته به‌وه‌ی که‌ چی ده‌پێوریت، به‌هۆی جیا‌وازی ئەو فه‌رمایشانه‌ی له‌وباره‌وه هاتوون، بۆیه چه‌ند رایه‌ک دابه‌ش بوون:

(١) التذكرة ٢٠٩، لوامع الأنوار البهية ١٨٤/٢ نقلًا عن التذكرة، شرح الطحاوية ٤١٠.

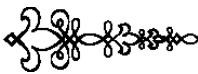
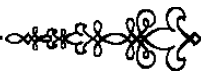

رای په کهم: نامه‌ی کرده‌وه‌گان: واته نامه‌ی کرده‌وه‌گان هه‌ل دهسه‌نگی‌نرین و ده‌کی‌ش‌رین، نه‌وانه‌ی نه‌و رایه‌یان په‌سه‌ند کرده‌وه بریتین له‌م زانایانه: (قرطبی) و (ابن عبدالبر) و (شیخ مرعی)، هه‌روه‌ها زۆربه‌ی توێژ‌ه‌روه‌وان (مفسر) ده‌گان، به‌م به‌لگانه‌ی خواریه‌وه:

أ- له (عبداللّه‌ی کورپی (عمرو‌ی کورپی (عاص) هوه (خوا لێیان رازی بیت) هاتوووه و توویه‌تی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رمووویه‌تی:

((إن الله سيخلص رجلاً من أمتي على رؤوس الخلائق يوم القيامة، فينشر عليه تسعة وتسعين سجلاً، كل سجل مثل مد البصر، ثم يقول: أتكر من هذا شيئاً؟ أظلمك كَتَبْتِي الحافظون؟ فيقول: لا يا رب. فيقول: أفلك عذر؟ فيقول: لا يا رب. فيقول: بلى ان لك عندنا حسنة، فانه لا ظلم عليك اليوم. فتخرج له بطاقة فيها: أشهد أن لا اله الا الله، وأن محمداً عبده ورسوله، فيقول: احضر وزنك، فيقول: يا رب ما هذه البطاقة مع السجلات؟ فقال: انك لا تظلم. قال: فتوضع السجلات في كفة، والبطاقة في كفة، ثقلت البطاقة، فلا يثقل مع اسم الله شيء)) ترمذي گپ‌راویه‌تیه‌وه^(۱) واته: خوای گه‌وره که‌سیک له ئوممه‌تی من له‌ناو هه‌موو خه‌لکی دواړوژدا رزگار نه‌کات و نه‌وه‌دو نو نامه‌ی پی‌ نه‌داته‌وه، هه‌ر یه‌ک له‌و نامانه نه‌وه‌نده‌ی چاو حوکم نه‌کات گه‌وره‌ن، پاشان خوای گه‌وره پی‌ ده‌فه‌رموویت: ئایا نکۆلی له‌ هه‌یج شتیک له‌مانه نه‌که‌یت؟ ئایا فریشته نووسه‌ره پارێزراوه‌گانه‌م سته‌میان لێ‌کردی؟ ده‌لێت: نا په‌روه‌دگارا. خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ئایا پاساوێک و بیانویه‌کت هه‌یه؟ ده‌لێت: نا ئه‌ی په‌روه‌دگارا. خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: نا وانیه به‌لکو تو چاکه‌یه‌کت هه‌یه له‌لای ئیمه که به‌پاساو نه‌شیت، به‌راستی نه‌م‌پۆ سته‌مت لێ ناکریت و مافت ناخوری‌ت. جا پسووله‌یه‌کی بو دهرده‌خریت که شایه‌تمانی له‌سه‌ر نووسراوه: "أشهد أن لا إله الا الله وأشهد أن محمدا رسول الله"، جا پی‌ ده‌فه‌رموویت: سه‌نگ و کیشی خۆت بینه. ده‌لێت: په‌روه‌دگارا؛

(۱) سنن الترمذي - أبواب الايمان - باب ما جاء فيمن يموت وهو يشهد أن لا اله الا الله. ۲۹۵/۷. و قال حسن غريب.

ئەم پوووسە لە یە لە گەڵ ئەو نامانە چینه؟ فەرمووی: تۆ ستەمت لى ناكریت. فەرمووی: جا نامەكان لە لایەكى تەرازوو و پسوولەكە لە لایەكى تردا دادەنریت، جا نامەكان هەڵدەكشێن و سوک دەبن و پسوولەكە دادەكشیت و گران دەبیت. بیگومان هیچ شتێك لە ناوی پرۆژی خۆی گەورە گرانتر نابیت.

ابن ماجه له (سنن) ههكهیدا هیناویهتی و له سههرهتای فەرمووده كەدا وتویهتی: ((یصاح بالرجل من أمة يوم القيامة على رؤوس الخلائق))^(١) واتە: بانگی كهسیك له ئومه ته كه م دهكریت له ناو سهرحه م خهلكی رۆژی داایدا.

ههروهها ابن حبان له (صحيح) ههكهیدا و حاكم و بیهقی گێراویانه تهوه، حاکم وتویهتی مەرجه گانی موسلیمی تیدا هاتوونه ته حی.

محمدی کوری یحیا وتویهتی: (البطاقة والرقعة) واتە: پسوولە. دانیشتووای میسر به (الرقعة) ئەلین پسوولە.

ب- پرسیار له پیغه مبه ر (صلواته علیہ وسلم) کرا له باره ی ئەوه ی که چ شتێك رۆژی دواوی دهکیشریت، فەرمووی: ((الصحف))^(٢) واتە: نامه ی کرده وه گان.

پ- ابن عمر وتویهتی: نامه ی کرده و گان دهپووریت و دهکیشریت^(٣).

رای دووه م: بکه ره که (العامل): به م به لگانه ی خواره وه:

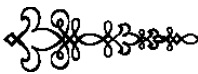
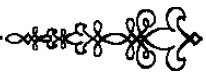
أ- هه مان ئەو فەرمووده یه ی پشتر باسی پسووله (بطاقة) کرد، به لام به ده برپینیکی تر که هاتووه: ((توضع الموزاين يوم القيامة فيؤتى بالرجل فيوضع في كفة...)) فەرمووده که ی پشوو. واتە: تەرازوو له رۆژی دواایدا دادەنریت و جا مرؤف دەخریته دهست و لایه کی تەرازوو هه... .

ب- له (أبي هريرة) هوه (خوای لای رازی بیت) هاتووه، که پیغه مبه ری خوا

(١) سنن ابن ماجه - كتاب الزهد - باب ما يرجى من رحمة الله يوم القيامة ١٤٣٧/٢.

(٢) لوامع الأنوار البهية ١٨٢/٢.

(٣) التذكرة ٢١٣.

فهرموویه تی: ((اِنَّهٗ لِيَاْتِي الرَّجُلَ الْعَظِيْمَ السَّمِيْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَا يَزِنُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعْرُضَةٍ، وَقَالَ: اِقْرَؤْا : ﴿فَلَا تُقِيْمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْنَ﴾ الكهف: ۱۰۵)) بخاری
 گپراویه تیه وه^(۱). واته: له رۆژی دوايیدا کهسی گه وره ی فه له وه ده هی نری ت، که چی
 له لای خوای گه وره نرخی بالی می شوله یه کی نییه. و فه رمووی: ئەم فه رمایشته ی
 خوای گه وره بخویننه وه: (له رۆژی قیامه تدا هیچ جوړه بایه خ و نرخیکیان بو
 دانانیین).

پ- له (ابن مسعود) هوه (خوای لئی رازی بی ت) هاتووه، که ناوبراو سیواکیکی له
 داری (ثاراک) به ده ست بووه، لاقه کانی شی باریک بوون و با ده ی جو لاند، ئەوانه ی
 له ده ورو به ری بوون پی ی پیکه نین، پیغه مبه ری خوا ^(صَلَاةُ) فه رمووی: ((م
 تضحکون؟)) واته: به چی پی ئەکه نن. وتیان: ئەهی پیغه مبه ری خوا به لاقه
 باریکه کانی. جا فه رمووی ((والذي نفسي بيده لهما أثقل في الميزان من أحد)) رهو حدیث
 حسن، أحمد له (مسند) هکه یدا گپراویه تیه وه^(۲). واته: سویند به و زاته ی رۆحی منی
 به ده سته لاقه کانی له ته رازووی رۆژی دوايیدا له کیوی ئوحد گرانتره.

پای سیبهم: کرده وه کان: به م به لگانه ی خواره وه:

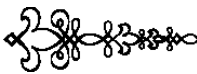
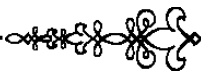
ا- له (أبي مالك الأشعري) هوه هاتووه که وتویه تی: پیغه مبه ری خوا ^(صَلَاةُ)
 فه رموویه تی: ((الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيْمَانِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ)) مسلم هیناویه تی^(۳). واته:
 پاکزی نیوه ی ئیمان و باوهره، خیری وتنی (الحمد لله) ته رازوو پر ده کات.

ب- پیغه مبه ر ^(صَلَاةُ) فه رموویه تی: ((كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي
 الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ: سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيْمِ)) بخاری و جگه له ویش

(۱) صحيح البخاري - كتاب التفسير - باب أولئك الذين الكفروا بآيات ربهم. / فتح الباري ۴۲۶/۸.

(۲) شرح عقيدة الطحاوية ۴۱۱-۴۱۲. و حديث ابن مسعود في مسند الامام أحمد ۱/ ۴۲۰- ۴۲۱.

(۳) صحيح مسلم - كتاب الطهارة - باب فضل الوضوء ۲۰۲/۱.

هیناویانه ^(۱). واته: دوو وشه لهسه زمان سوکن و له تهرازوودا زۆر گران و قورسن و خۆشهویستن له لایهن خوا، بریتین له: سبحان الله و بحمده، سبحان الله العظیم.

هیکمه تی بوونی تهرازو:

بریتیه له دهرخستنی دادپهروهری و گهورهیی، بهشیویهک که تهنانهت یهک گهردیلهی چاکه و خراپهش فهرامۆش ناکریت ^(۲)، جا تهرازوو هیمایه که بو بهخته وهران و بهدبهختان، به هۆی تهرازوووه بهندهکان بۆیان دهردهکهوئیت که چ چاکه و خراپهیهک بهشیانه، بههۆی کیشانی کردهوهکانیان له ریگهی تهرازوووه بهلگهیان لهسه بهریا دهکریت ^(۳).

چۆنیه تی کیشان:

چاکهکان له تایهیهکی تهرازوو و خراپهکانیش له تایهکهی تری تهرازوو دادهنرین، ههر یهکهیان له لایهکی تهرازوو ^(۴) دهن، ئەمهش بهپیی بۆچوونی زۆربهی زانایانه. زانایانه.

کێ کردهوهی دهپپۆری و دهکیشرییت؟

کردهوکانی کهسیک پیوان و کیشانهی بۆ دهکریت که بروادار بییت و کردهوهیهکی چاکی تیکهڵ بهیهکیکی خراپی کردبییت، واته خراپه و چاکه ی هه بییت، ئەمهش بۆ ئەوهیه هه مووان پاداشت و سزای خۆیان وهریگرن.

ههروهها کردهوی برواداره پارێزگاری له خواتر سهکانیش دهکیشرییت، بۆ ئەوهی چاکه و گهورهییان دهریکهوئیت.

بهلام ههفتا ههزار کهس بهبی لیپرسینهوه ئەچنه بهههشت - ههروهک له

(۱) شرح العقيدة الطحاوية، سهرچاوی پيشوو.

(۲) سهرچاوی پيشوو ۴۱۳، لوامع الأنوار البهية ۱۸۸/۲.

(۳) التذكرة ۳۱۲.

(۴) التذكرة ۳۱۲.

فهرموده‌دا هاتووہ - جا کرده‌وی ئه‌وانه به تہرازوو ناکیشریّت. تہنانت کتیبی کرده‌وہ‌کانیش وەرناگرن، به‌لکو تہنہا بیّ تاوانیان نووسراوہ: "لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ"، ئەمە بیّ تاوانی فلانی کوپی فیسارہ، خوای گہورہ لیّ خوشبووہو بہختہ‌وہ‌ریبہ‌کی دەست خست کہ ہەرگیز دواى ئەمە ناخوشی نابینیت.

کردہ‌وی بیّ باوہ‌ران دہ‌گیشریّت، بوّ ئەوہی سہ‌رشوپی و بیّ نرخى ئەوان دہ‌ربکەویت، تہنانت وەك سہ‌رزەنشیتک بوّیان لەسەر ئەوہی کہ ہیچ چاکہ‌یہ‌کیان نہ‌کردووہ^(۱).

حوکمى پروابووون به کیشان و تہرازو:

بروایی بوونی پیویست و فہ‌رزه، بہ‌هوی ئەوہی بہ بہ‌لگہی قورئانی پیرۆزو سوننتی بہ‌پیز چہ‌سپاوہ، ہەرودک پیشت خستمانہ‌پروو^(۲).

* * *

پرد (الصراط)

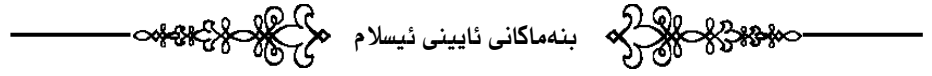
پیناسە‌کە‌ی:

پرد (الصراط) لە زمانه‌وانیدا: بریتیه لە ریگای رۆشن. کہ لە (سرط^(۳) الشیء)‌هوه هاتووہ واتە: قوتدان و هەل لوشینی شت، چونکہ ریگە‌ی رپیوارو تپیہ‌ر (مار) هەل ئەلوشیت. خوای گہورہش دہ‌فہ‌رموویت: ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ﴾ الأنعام: ۱۵۲. واتە: (بیگومان ئەمە رپیازی منہ کہ راستہ دەسا نیوہش شوینی بکہون). لە زاراوہ‌دا: بریتیه لە پردیکی دریزکراو و دانراو لەسەر دۆزەخ، کہ پیشین و پاشین دەبیت بەسہ‌ریدا برۆن، جا ئەمە ئەو پردە‌ی دۆزەخە لەنیوان بہ‌هہشت و

(۱) التذکرۃ ۳۱۱ و ۳۱۵.

(۲) شرح عبدالسلام علی الجوہرۃ ۲۳۲-۲۳۴.

(۳) چ بہ سین یاخود صاد واتە: (صراط) چ (سراط) بیت ہەر یەك مانایان ہەہیہ.

به نکه که ی:

پردی رۆزی دوایی به چهندین نایهت بوونی سه ماوه، نمونهی نهه نایهتانهش:

ا- ﴿ وَلَوْ كَشَاءَ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴾ (٦٦) یس:

٦٦. واته: (خوانه ناسان بۆ بیریک ناکه نه وه خو نه گهر بمانه ویت چاویان کویر ده که هین و شوینه واری نایه لاین، نه و کاته نه گهر بیان ه ویت به ریگا که دا برۆن، چۆن ده توانن ریگا که ببینن و پیش برکی بکه ن؟).

ب- ﴿ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴾ (٧١) ثم نَجَّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ

الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا ﴾ (٧٢) مریم: ٧١ - ٧٢. واته: (ئیه "خه لکینه" که ستان نیه تیپه ر نه کات به سه ر دۆزه خدا، نهه پیشه اته شتیکی بریار دراوه هه ر جیه جی ده کریت. له وه دووا نه وانه رزگار ده که هین که پاریزکارو خواناس بوون و سه مه کارانیش له ناو دۆزه خدا به چۆکدا ده هینن).

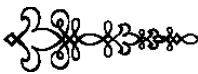
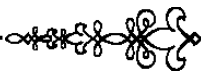
چهندین فه رمووده ش له مبارمه هاتوون، بۆ نمونه:

نه وه فه رمووده یه راست و دروسته که (مسلم) له (أبي سعيد الخدري- ربه زای خوی

لی بیت -) گیراویه ته وه،

((ثم يضرب الجسر على جهنم، وتحل الشفاعة، ويقولون: اللهم سلم سلم)) قيل: يارسول الله، وما الجسر؟ قال: ((دَحْضُ مَزَلَّةٍ، فِيهِ خَطَاطِيفٌ وَكَلَالِيْبٌ وَحَسَكٌ، تَكُونُ بِنَجْدٍ فِيهَا شُوبِكَةٌ، يُقَالُ لَهَا السَّعْدَانُ، فَيَمِرُ الْمُؤْمِنُونَ كَطَرْفِ الْعَيْنِ، وَكَالْبَرْقِ، وَكَالرَّيْحِ، وَكَالطَّيْرِ، وَكَالْجَاوِيدِ الْخَيْلِ وَالرَّكَابِ، فَنَاجٍ مُسَلَّمٌ، وَمُخَدَّوشٌ مُرْسَلٌ، وَمَكْدُوسٌ فِي نَارِ جَهَنَّمَ))^(١) واته: (باشان پرد به سه ر پشتهی دۆزه راده خری و شه فاعهت ده ست پیده کات، ده لاین به سه لاهه تی به سه لاهه تی) وترا: نهه پیغه مبه ری خوا، پرد چیه ه؟ فه رمووی: (رییه کی زۆر خلیسه که، لووسه، قولاپ و درکی پان و راخراوی پیوه ن و درکیکی پیوه یه سه ری قولاپه که له "نجد" ده بی و "سه عدانی" پی ده گوتری، جا برواداران

(١) التذكرة ٣٣١. والحديث في صحيح مسلم - كتاب الأيمان - باب المعرفة طريق الرؤية ١/١٦٩.

بهسهریدا تیده پهرن، ههنديکيان وهك ئەندازهى خيړايى چاو تيده پهرن، ههنديکيان وهك خيړايى تيشك، ههنديکى تريان وهك بايهكى بههيز، ههنديکى تريشيان وهك ئەسپانى باش و خيړا، ههنديکى تريان وهك سواری وئاخى باربهر، جا هه يانه رزگارى دهبي و سهلامهته، هه شيانه تپهر ئەبيت به ئام بريندار دهبي و دهرووشيت و هه شيانه سه رهو بن دهكه وپته وه ناو دۆزه خه وه).

كاتيك برواداران بهسهر پرددا تيئه پهرن ئەوا نوورو رووناكيان پي ئەدرت به ئەندازهى كردوه گانبان، هه يانه نووركي واي پيئه درت وهك چيايه كه، هه يانه نووره كهى كه مته، هه وهك ئەو فهرمووده راست و دروسته ي كه (البهقي) گيړاويانه ته وهو (حاكم) به پي مه رجه گانى بخارى و مسلم به راست و دروستى داناوه و نامازه ي بو ئەمه داوه^(١).

وهسفي پرده كه:

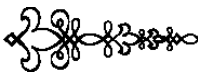
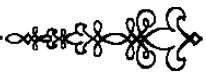
(أبي سعيد الخدري- رهزاي خواي لي بيت -) دهفهرموويت: پيم گه يشتوه كه پرده كه ناسكتره له موو و تيزتره له شمشير^(٢).

ههندي له زانايانى كه لام وهك (القراي) و (العز بن عبدالسلام) بوچوونيان وايه كه ئەو وهسفه ي كه خرايه روو ته ئويل بكرت، بوئه له مباره وه وتويانه: أ- بارودوخى پرده كه به خوشى و سه ختیه كه ي دهگوريت، به پي په رستش و تاوانه كان، ته نها خواي گه ورهش زانايه به ئەندازه كه ي، نه ريت وابووه كه نمونه به مووى ناسك هينراوه ته وه، بو شتى ناروشن و ناديارو شمشير تيزى به نمونه هينراوه ته وه، بو خيړايى فريشته كان له روشتن به رهو جيبه جي كردنى فهرمانه گانى خواي گه وره و پادا شتدانه وهى خه لگى.

ب- ئەو وهسفه ي گرا، به ربه رج دراويه، به وهى كه فريشته كان له لا ته نيشتى برواداران هون، هه رهوها باسكرا كه پرد قولابه و دركى هه يه، واته: هه ر كه سيك

(١) شرح العقيدة الطحاوية ٤٠٧-٤٠٨.

(٢) التذكرة ٢٣١. والحديث في صحيح مسلم - كتاب الايمان - باب المعرفة طريق الرؤية ١/١٧١.

بهسهر پرده که دا بروت، نهوا بهسهر سکیدا ده که ویت، هه یانه ده که ویت و دواتر هه لده ستیتته وه. نه مهش ئامازه یه بو نه وهی که جیگای پیدانان هه یه بو نه وانه ی بهسهر پرده که دا تیده پهرن، موی ناسکیش نه مه هه ئناگریت.

جا (قرافی) و (بیهقی) ده ئین:

(باریک و ناسک تریوونی پرد "سراط" له موو، هه روه ها تیژتر بوونی له شمشیر، نه م وه سفده نه بی نیوه له گیرانه وه راست و دروسته کان، به لگو نه م وه سفده له چه ند ها وه ئیکی پیغه مبه روه وه (صلواته) هاتوه) (۱).
هه روه ها پیشه وا (قرطبی) به هه مان شیوه نه م بو چوونه ی رهد کردۆته وه و وتویه تی:

(نه م وته یه رهد گراویه به هو ی نه وه وه وال و خه به رانه ی له وه باره وه هاتوون که پیویسته بروامان پیی هه بیت، چونکه نه م خوییه ی که توانای راگرتنی بالنده ی هه یه له هه وادا، نهوا توانای هه یه که مرؤف له سه ر شتی باریک رابگریت و له سه ری بروینیت و رویشتی پی له سه ر بکات، ته نها له کاتی نه سه ته میدا له واتای راسته قینه "حقیقی" لاده ریت بو واتای خوازراو "مجاز"، نه م وه سفده ی که بو پرده که گراوه به تیژی و باریکی شتیکی نه سه تم نییه به هو ی نه م شوینه وارانه ی له وه باره وه هاتوون و پیشه وا دادپه روه ره کان روونیا ن کردۆته وه وه نه قلیان کردوه، جا نه م که سه ی خوی که وه ره هه یه نووریکی پی نه به خشیت له کو ی نووری ده ست نه که ویت) (۲).

پرده که دوو پرده:

زانایان باسیان کردوه که له رۆژی دواییدا دوو پرد (سراط) هه ن:

یه که م: تییه رگه و پردیکه هه موو خه لکی گۆره پانی دوارۆژ به سه ریدا تیده پهرن به وانه ی تاوانیا ن زۆره و به وانه ش که تاوانیا ن که مه، جگه له و که سانه ی به بی لیپرسینه وه ده چه نه به هه شت یا خود ملی ئاگر ده یان گریت، هه تا نه م

(۱) التذکره ۳۳۱. و لوا مع الأنوار البهیه ۱۹۴/۲.

(۲) التذکره سه رچاوه ی پی شوو، لوا مع الأنوار البهیه ۱۹۴/۲ نقلا عن التذکره. سهیری نه مانه ش بکه:

شرح المقاصد ۲۲۲/۲، شرح المواقف للسید الشریف ۵۹۲. و احیاء علوم الدین ۱/۱۲۰.

موسلمانانەشی لێی رزگار نابێ که تۆلە سەندنەوه کۆتایی بە چاکەکانیان ناهێنێ، ئەمانە لەسەر پردی دووهم رادهگیرین لە نیوان بەهەشت و دۆزەخ و کەس لەوانە بەویستی خوا ناگەرێتەوه ناو ئاگر، چونکە ئەوانە لە پردی یەکەم پەریوەتەوه کە لەسەر پشتهی دۆزەخ دانراوه کە لەو پردهدا ئەوانەى کە خاوەن گوناھن تییدەکەون و ئەوانەش کە لە تۆلە سەندنەوه خێرو پاداشیان نامێنێ.

بخاری هیناویەتی: ... له (أبي سعيد الخدري- رەزای خوای لى بیت -) دەلیت: پیغەمبەرى خوا (ﷺ) فەرموویەتی: ((يُخْلَصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ، فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ، مَظَالِمٌ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا هُدُّوا وَنُقِرَ لَهُمْ الدُّخُولُ الْجَنَّةِ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لِأَحَدِهِمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا)) واتە: کاتیک برواداران لە ئاگر دەریاز دەبن لەسەر قەراغی پردیکی نیوان بەهەشت و دۆزەخ گیر ئەدرین لەویدا داوهری دەکریت لە نیوانیاندا سەبارەت بەو ستەمانەى کە کردوویانە بەرامبەر یەکترى لە دنیادا، جا کاتیک لە گوناھو تاوان پاك و خاوین دەبنەوه ریگەیان پییدەدریت بچنە بەهەشتەوه. جا سویند بەو کەسەى گیانی منى بەدەسته هەریەکە لەوان شارەزاترە بەمالی خوێ لە بەهەشتدا زیاتر لەو مالەى کە هەیبوو لە دنیادا.

دارقطنی فەرموودەیهکی هیناوه کە تیایدا هاتوو: بەهەشت لەدوای پرد (سراط) ه. هەرودها (قرطبي) وتویەتی: دەکرئ ئەم پردهش (قنطرة) لەدوای پردهکە (سراط)، بە بەلگەى فەرموودەى (بخاری)^(۱).

حوکمی برۆا بوون بە پرد (الصراط):

بە خستنەرۆوی ئەو بەلگە راشکاوانەى رابردوو بۆمان دەردهکەوێت کە برۆا پیبوونی پیویست و فەرزه^(۲).

(۱) التذكرة ۲۳۸-۲۳۹، لوامع الأنوار البهية ۱۸۹/۲.

وحديث البخاري في صحيحه - كتاب الرقائق - باب القصاص يوم القيامة. فتح الباري ۱۱/۳۹۵.

(۲) شرح عبدالسلام على الجوهرة ۲۲۵.

بەهەشت و دۆزەخ

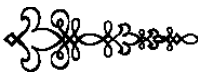
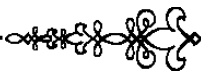
ئەووە خرایەپروو کە مەرۆف لە گۆر دیتەدەر و بەجەستەووە زیندوو دەکریتەووە - بە رۆح و جەستەکە - دواتر برۆادار خۆشی ئەکات و ببۆاوەرپیش ئازار و خەم دەخوات، دیاردەکانی رۆژی دوایی دەبینیت تا ئەگاتە ئەو شوینەیی بۆی ئامادەکراوە چ وەك سزا یاخود پاداشت، کە بریتیه لە بەهەشت و دۆزەخ.

دەقەکانی قورئانی پیرۆز و سوننەتی پاک و بەپیزی پیغمبەر (ﷺ) وینەیی ئەم دیاردەو باروودوخانەیی رۆژی دواییان کیشاوە، بەشیوەیهک کە وەك قەوارەیهکی ماددی بەرهەست وایە، ئەم وینە کیشانەش نزیک خەرەویە بۆ بیری مەرۆف لە ژیانی دنیا بەشیوەی نمونە، تا مەرۆف بزانییت تا چ ئەندازەیهک ئازار یاخود خۆشی یان چیژی جەستەیی یان چیژی رۆحی هەیه لە بەهەشت و دۆزەخدا، ئەمە تەنھا بۆ نزیک خستەوویە ئەگەرنا بەهەشت و دۆزەخ زۆر لەووە گەورەو فراوانترن کە عەقڵی مەرۆف ئەندیشەیی ئەکات لە ژیانی دنیا، بە بەلگەیی:

ئەو فەرمايشتهی (أبو هريرة - خواي لى رازى بيت -) کە دەفەر موویت: پیغمبەری خوا (ﷺ) فەر موویەتی: ((يقول الله عزوجل: أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر، ذُخْرًا بَلَّه ما أطلعكم الله عليه)) ثم قرأ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ السجدة: ١٧. مسلم گپراوویەتیەووە (١). واتە: (بۆ بەندە چاکەکانی خۆم جیگیاپەکم ئامادە کردوو، کە نەهیچ چاویک بینیویەتی و نەهیچ گویێک بیستویەتی و نە بەخەیاڵی هیچ کەسیشدا هاتوو، بۆ نیووی هەلگرتوو کە پیشانی نیووی نەداوە) دواتر ئەم نایەتەیی خویندەووە: (جا هیچ کەس لەو بەختەوەرانە نازانییت چی بۆ هەلگیراوەو شاراووتەووە لە نازو نیعمەتی جوړاو جوړ لای پەروردگاری، کە چاوی پێی گەش دەبنەووە بە دیتنی شاد دەبن).

هەر وەها فەر موودەیی (أبي سعيد الخدري) و (أبو هريرة) (خوا لێیان رازی بیت) کە

(١) صحيح مسلم - بداية كتاب الجنة ٤/٢١٧٥.

له پیغه مېهر (ﷺ) گيړاویانه ته وه پیغه مېهر (ﷺ) فەر موویه تی: ((ینادي مناد: ان لکم ان تصحوا فلا تقسموا أبداً، وان لکم ان تحبوا فلا تموتوا أبداً، تشبوا فلا تهرموا أبداً، وان لکم ان تنعموا فلا تبأسوا أبداً)) فذلک قوله عزوجل: ﴿وَنُودُوا أَن تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (الأعراف: ۴۲). مسلم گيړاویه تیه وه^(۱). واته: (بانگدەریک هاوار ئەکات: به خوښی و تەندروستی چاک ئەژین هەرگیز نەخوښ نابن، دەرژین و هەرگیز مردن یه خهتان ناگریت، هەر گه نچ دەبن و هەرگیز پیر نابن، تام و له زهت له خوښییه کانی ده کەن بهی ئەوهی ئەم تام و له زهته نەمیښت) ئەمهش هاومانایه له گه ل ئەم فەرمايشتهی خوای گه وره: (ئەوسا بانگیان لی کرا: ئەوه ئەو بههه شتهیه که پیتان دراوه بههوی ئەو کرده وانه که ئەنجامتان داوه).

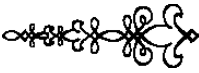
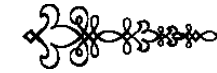
ئالیردها ئەو وهسفانه روون ده که مه وه که قورئانی پیرۆز له باره ی بههه شت و بههه شتییه کان و دۆزه خ و دۆزه خیه کان خستویه تیه روو، وهک هاندان به ره و بههه شت و خوښییه کانی و هۆشداریدان له باره ی دۆزه خ و سزا سامناکه که ی.

ئاگری دۆزه خ

دۆزه خیییه کان:

خوای گه وره ئاگری دۆزه خی ئاماده کردووه، وهک سزایهک بو ئەوانه ی که ئەو شتانه یان نه کردووه که خوای گه وره فەرمانی پیکردووه، ههروهها خوښیان دوور نه گرت لهو شتانه ی که قهدهغه ی کردبوون هه ر له ژبانی دونیادا، جا قورئانی پیرۆز دۆزه خیییه کانی به چه ند وهسفیك باس کردووه:

(۱) صحیح مسلم - کتاب الجنة - باب فی دوام نعیم أهل الجنة ۴/۲۱۸۲.

۱- بئ باوهران (الكافرون):

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّبُهُمْ نَارًا﴾ النساء: ۵۶. واته: (به‌راستی ئه‌وانه‌ی باوهرپریان نه‌هیئاوه به‌ نایه‌ت و فه‌رمانه‌کانی ئی‌مه، له‌ ناینده‌دا ده‌یان‌سو‌تی‌نین به‌ ناگری دۆزه‌خ).

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾ الأنفال: ۳۶. واته: (بیگومان ئه‌وانه‌ش که‌ بیباوهر بوون بۆ دۆزه‌خ کۆ ده‌کرینه‌وه و راپیچ ده‌کرین).

﴿إِنَّا أَعْنَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا﴾ الكهف: ۱۰۲. واته: (به‌راستی ئی‌مه‌ دۆزه‌خ‌مان ئاماده‌کردوو بۆ بئ باوهران که‌ له‌وی داده‌به‌زن و نیشته‌جئ ده‌بن).

﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا﴾ الأحزاب: ۶۴. واته: (بیگومان ئه‌و خوییه‌ نه‌فرینی کردوو له‌ کافره‌کان، له‌ رۆژی قیامه‌تیشدا سزایه‌کی زۆر سه‌ختی بۆ ئاماده‌ کردوون).

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ الزمر: ۷۱^(۱). واته: (ئه‌وسا ئه‌وانه‌ی که‌ بئ باوهر بوون، راپیچ ئه‌کرین به‌ره‌و دۆزه‌خ ده‌سته‌ ده‌سته و تاقم تاقم ده‌گوازرینه‌وه).

۲- ئه‌وانه‌ی که‌ نایه‌ته‌کانی خویان به‌ درۆ ئه‌خسته‌وه‌و خویان به‌گه‌وره‌تر ده‌زانی له‌وه‌ی گوپی بۆ بگرن:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفِّحُ لَهُمْ أَوْتَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ الأعراف: ۴۰. واته: (بیگومان ئه‌وانه‌ی بر‌وایان به‌ نایه‌ت و فه‌رمانه‌کانی ئی‌مه‌ نه‌هیئاوه‌و خویان له‌ ئاستیدا به‌گه‌وره‌ داناوه، ئه‌وانه‌ ده‌روازه‌کانی ئاسمانیان بۆ نا‌کرینه‌وه‌و نا‌چنه‌ به‌هه‌شته‌وه‌

(۱) سه‌یری ئه‌م نایه‌تانه‌ش بکه: البقرة ۲۴، آل عمران ۱۳۱، المائدة ۱۰، الأنعام ۷۰، یونس ۴، الاسراء ۸، الحج ۷۲، العنکبوت ۶۸، فاطر ۳۶، غافر ۶، الملك ۶، البینة ۶.

هه‌تا و شتر نه‌چیت به ناو کونی دهرزیدا).

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ غافر: ۶۰. واته: (به‌راستی نه‌وانه‌ی خو‌یان به‌گه‌وره دادنه‌ین و لووت به‌رزی ده‌که‌ن له ئاستی مند، له ئاینده‌دا به‌سه‌رشو‌ری و خه‌جاله‌تییه‌وه ده‌خو‌رینه ناو ئاگری دۆزه‌خه‌وه).

﴿ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَأْتِينَنَا يَمْجُدُونَ﴾ فصلت: ۲۸. واته: (ئا نه‌وه‌یه پاداشتی دوژمنانی خوا هه‌ر ئاگره‌که‌ی دۆزه‌خه، که مال و نیشته‌جیی هه‌میشه‌ییانه، له تو‌له‌ی نه‌وه‌ی سه‌رسه‌ختانه به‌ره‌نگاری ئایه‌ته‌کانی ئیمه‌یان کرد).

﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾ الفرقان: ۱۱. (۱) واته: (ئیمه‌ش ئاگری بلیسه‌دارمان بو‌ نه‌وه که‌سانه ئاماده کردووه که بر‌ویان به‌قیامه‌ت نیه‌ه).

۳- دو‌پروه‌کان (المنافقین):

خو‌ای په‌روه‌دگار ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ النساء: ۱۴۵. واته: (به‌راستی دو‌پروه‌ه‌کان له چینی هه‌ره خواری ناو دۆزه‌خدان). ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ﴾ التوبة: ۶۸. واته: (خو‌ا به‌ئینی ئاگری دۆزه‌خی به‌ دو‌پروه‌ه‌کان له پیاوان و ژنان و بی‌باوه‌رانی‌ش داوه، که به‌رده‌وام نه‌مرن تیایدا، نه‌وه دۆزه‌خه‌یان به‌سه).

۴- تاوانباره‌کان (المجرمون):

خو‌ای پاک و تاك ده‌فه‌رموویت: ﴿وَسَوْفَ الْمَجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِدًا﴾ مريم: ۸۱. واته: (تاوانبارو گونا‌ه‌کارانی‌ش به‌په‌له‌وه به‌ تو‌ینیتی راپیچ ده‌که‌ین بو‌ ناو دۆزه‌خ).

(۱) سهیری نه‌م ئایه‌تانه‌ش بکه: المائدة ۱۰، الزمر ۶۰، المرسلات ۴۴، النبأ ۲۸.

﴿ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴾ (٧٤) الزخرف: ٧٤. واته: (به‌راستی تاوانبارو تاوانکاران له ناو نازارو سزای دۆزه‌خدا به‌هه‌میشه‌یی ده‌میننه‌وه).

﴿ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي صَلْبٍ وَسُعْرِ ﴾ (٤٧) القمر: ٤٧. واته: (به‌راستی تاوانبارو تاوانکاران له گومرایی و شیتیه‌کی زۆردا رۆچوون).

٥- سهر لیشیواوان (الغاوون):

خوای بالآده‌ست و خاوه‌ن شکۆ ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَبُرُزَّتِ أَلْجَاوِينَ ﴾ (١١) الشعراء: ٩١. واته: (دۆزه‌خیش بۆ گومراو سهر‌لیشیواوه‌کان دهر‌خراوه).

٦- سته‌مکاران (الظالمون):

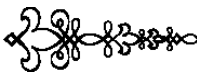
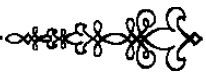
خوای تاك و پاك ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَمَا لَهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴾ (المائدة: ٧٢). واته: (شوین و جیگه و سهر‌ه‌نجامی ئاگره، ئه‌وسا ئه‌و سته‌مکارانه هیهج جوړه پشتیوانیکیان نیه).

﴿ هُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مَهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ عَوَاشٍ ۗ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الظَّالِمِينَ ﴾ (الأعراف: ٤١). واته: (ئه‌وانه "له‌ناو ئاگری دۆزه‌خدا" رایه‌خی ئاگرینیان هه‌یه، له سهر‌وشیانه‌وه "سه‌قف و به‌تانى و لیفه‌ی" ئاگرین داپۆشه‌ریانه، بیگومان ههر به‌وشیویه پاداشتی سته‌مکاران ده‌ده‌ینه‌وه تو‌له‌یان لی ده‌سینین).

٧- یاخیه‌کان (الطاغون):

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿١١﴾ لِلطَّغِينِ مَبَايَا ﴿٢٢﴾ النبا: ٢١ - ٢٢. واته: (بیگومان دۆزه‌خیش ده‌می‌که چاوه‌رپی ئه‌و رۆژه‌یه و خو‌ی بۆ مه‌ل‌اسداوه. ده‌بیته مه‌نزلگای خاوه‌ناس و یاخیه‌کان).

﴿ فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٣٩﴾ النازعات: ٣٧ - ٣٩. واته: (جا ئه‌وه‌ی خاوه‌ناس و یاخی و له سنوور ده‌چوو بیته. ژیانى دونیای زیاتر

له قیامهت مه‌به‌ست بووبیّت. ئەوه بیگومان ئەو دۆزه‌خه جیگه‌ی مانه‌وه‌و
حه‌وانه‌وه‌یه‌تی!!).

۸- ئەوانه‌ی ژینای دونه‌یان زیاتر مه‌به‌ست بووه له ژینای رۆژی دوایی:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ
الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾﴾ النازعات: ۳۷ - ۳۹. واته: (جا ئەوه‌ی خوانه‌ناس و یاخی و له سنوور
ده‌چوو بیّت. ژینای دونه‌یان زیاتر له قیامهت مه‌به‌ست بووبیّت. ئەوه بیگومان ئەو
دۆزه‌خه جیگه‌ی مانه‌وه‌و هه‌وانه‌وه‌یه‌تی!!).

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ، فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصَلُّهَا
مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾﴾ الاسراء: ۱۸. واته: (ئەوه‌ی مه‌به‌ستی ته‌نها دونه‌یا بیّت که
به‌په‌له و به‌خیرایی تێده‌په‌رپیت، ئەوه ئیمه "به ئاره‌زووی که‌س ناکه‌ین"
هه‌رچیمان بووبیّت به‌زوویی، به‌ویستی خۆمان و به هه‌ر که‌س به‌مانه‌وویت
ده‌به‌خشین، پاشان "له‌و جیهان" ئەو جووره که‌سانه "واته دونه‌یا په‌رستان"
ده‌خه‌ینه ناو دۆزه‌خه‌وه، به سه‌ره‌نشت کراوه‌ی و راوناوه‌یه‌وه).

﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا
غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ أَلْتَارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾﴾ يونس: ۷ - ۸. واته:
(به‌راستی ئەوانه‌ی به‌ته‌مای ئاماده‌بوونی به‌ر باره‌گای ئیمه نین و "باوه‌ریان پێی
نییه" و رازی بوون به ژینای ئەم دونه‌یا به‌هه‌ر دونه‌یا بوون پێی و دلایان پێی خوشبوو و
ئەوانه‌ش که خۆیان غافل و بێ ئاگان له نایه‌ت و نه‌یینی دروست کراوه‌کانی ئیمه. ئا
ئەوانه شوپن و جیگه‌یان ناگره به‌هۆی ئەو کارو کرده‌وانه‌ی که ده‌یانکرد).

۹- تاوانکاران (الفجار):

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الَّذِينَ ﴿١٥﴾﴾ الانفطار: ۱۴ - ۱۵. واته: (بیگومان تاوانبارو تاوانکارهکانیش لهناو دۆزهخدا ژیانی پر له ئیش و نازار دهبهسهسر. که له رۆژی قیامهتدا دهخرینه ناوی و دووچاری دهبن).

۱۰- لاسارهکان (الفاسقون):

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ﴿السَّجدة: ۲۰﴾ واته: (ئهوانهش تاوانبارو یاخی بوون، شوینیان ناو ناگری دۆزهخه).

۱۱- ئهوانهی دوژمنایهتی خواو پیغهمبهره کهی دهکن:

خوای پایه بهرز دهفهرموویت: ﴿مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ﴿التوبة: ۶۳﴾ واته: (ئهوهی دژایهتی خواو پیغهمبهره کهی بکات، ئهوه بهراستی ناگری دۆزهخ بهشیهتی و بۆی ئامادهیه هاوړی لهگهڵ ژیانی نهبراهشدا).

۱۲- ههه کهسیک تهرازووی خپرو چاکهه سووک و کهم بیّت واته ئهوه دهستهی تهرازوو که چاکهه تپدایه سوکتر بیّت لهوه دهستهی تهرازوو که گوناهاکانی تپدایه، له تهرازووی رۆژی دواییدا):

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾﴾ المؤمنون: ۱۰۳. واته: (بهلام ئهوه کهسانهه تهرازووی چاکهکانی سووک بیّت، ئهوانه ئهوه کهسانهه خویان دۆراندووهو خهسارو رپسوا کردووه، دهبیّت ههه لهناو دۆزهخدا ژیانی نهبراهه ببهنه سهه).

﴿بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿البقرة: ۸۱﴾ واته: (نهخپر وانیهه، ئهوه کهسهه گوناهاو تاوان ئههناج بادت و تاوانهکانی هههموو لایهکی داگرتبیّت "ناشکراو نادیاره" ئهوه جووره کهسانهه نیشهه جیی ناگری

دۆزه خن).

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۚ ﴿٨﴾ فَأَمَّهُ هَكَوِيَةً ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ﴿١٠﴾ نَارُ حَامِيَةٍ ﴿١١﴾ ﴾ القارعة: ٨ - ١١. واته: (ئه وهش تهرازووی "خیرو چاکه ی" سووک بیت و "گوناهی زۆر بیت". ئه وه دایکی ئه و دۆزه خه "باوهشی بۆ کردۆته وه. جا تۆ جووزانی "هاویه" چیه؟! ئاگریکی زۆر سوتینه رو بلیسه داره).

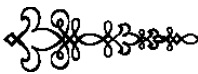
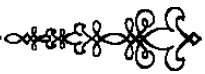
وه سفه کانی ئاگری دۆزه خ و بارودۆخی دۆزه خیه کان ههروهک له قورئانی پیرۆدا هاتوه:

١- خسته پرووی دۆزه خ بۆ بیباومرمان که زۆر به روونی و دیاری دهیبین و بۆیان دهردهکه ویت:

خوای گهوره دهفه رموویت: ﴿ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠﴾ ﴾ الکهف: ١٠٠. واته: (ئیت ئه و رۆژه دۆزه خ نیشانی کافران دهدهین و بهته وای دهری دهخهین). ﴿ وَبُرِزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ ﴾ النازعات: ٣٦. واته: (دۆزه خ نیشان دهریت و دهرده خریت بۆ ههر که سیک که ببینیت).

٢- دۆزه خ هه موو ئه و که سانه ی شیوا ی سزای ئاگرن له مرؤف و جنۆکه له خو دهگریت:

خوای پاک و تاک دهفه رموویت: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمْلَانَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ هود: ١١٩، السجدة: ١٣. واته: ("خوای گهوره برپاری داوه که" دۆزه خ پر دهکه م له گرو ی په ری و خه لکی "ئه وانه ی خو یان شیوا ی ئاگر دهکه ن"). ﴿ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٢٠﴾ ﴾ ق: ٢٠. واته: (رۆژیکی دیت به دۆزه خ ده لیین: ئایا پر بوویت؟ ئه ویش له وه لامدا ده لیت: ئایا که سی تر ماوه و خه لکی زیاتر نییه؟!).

۳- دۆزه خ چهند دروازیه کی ههیه:

خوای پهروهردگار دهفهرموویت: ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ (الحجر: ۴۴). واته: (حهوت دروازهی گهورهی ههیه، ههر دروازیه کیش چهند درگاو چهند بهشیکه که دهستهی دۆزه خیان به گوپهری تاوان و گوناهیان راپیچ نه کرین بۆ ناوی).

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهَا فَتَحَتْ أَبْوَابَهَا﴾ (الزمر: ۷۱). واته: (تا کاتی که دهگنه بهر درگاکانی، بۆیان دهکریته وه).

﴿أَبْوَابٌ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ (الزمر: ۷۲، غافر: ۷۶). واته: (دهی ئیتر له درگاکانی دۆزه خه وه بۆ ژووره وه).

۴- دۆزه خ فریشتهی تایبه تی ههن که سزاو نهشکه نهجی دۆزه خیان دهدهن:

خوای بالادهست و خاوهن شکۆ دهفهرموویت: ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (الزمر: ۷۱). واته: (فریشتهی بهرپرس و سه رهپرشتیار سه رزه نشتیان دهکات و پییان ده لیت: باشه، مه گهر پیغه مبه ران له خۆتان رهوانه نه کرابوو بۆتان که نایه تهکانی پهروهردگاری خۆتان به سه ردا بخوینیته وه و یاده وریتان بکات و داتان بچله کینیت له گهیشتنی ئەم رۆژه؟! به ده دم ناخ و داخ و ناله وه ده لئین: به لئ، به لأم تازه، به لئ، سوودی نییه و برپاری سزاو نازار دراوه به سه ر کافرو بی برواکاندا).

﴿كَلَّمَآ أَلْفِي فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾ (۸) ﴿قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾ (۹) (الملك: ۸ - ۹). واته: (ههر جارێك دهسته و تا قمیك فریاده دریته ناوی پاسه وانی دۆزه خ لییان ده پرسیت: باشه، ترسینه ریکتان بۆ نه هات، تا له م سه ر نه جمه ناگادارتان بکات؟! له وه لأمدا به که سه سیه وه ده لئین: با،

به‌ئێ، له راستیدا ترسینه‌رمان بۆ هات، به‌ئام ئیمه بروامان پێ نه‌کردو وتمان: خوا هیچی له‌م باره‌یه‌وه نه‌ناردوو، ئیوه‌ ته‌نها له‌ گومپرایی گه‌وره‌دا گیرتان خواردوووه‌ (هیچی تر).

5- فریشته سه‌رپه‌رشتیا ره‌کانی دۆزه‌خ زۆر دل‌په‌ق و تووندو تیژن:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ التحريم: 6. واته: (سه‌رپه‌رشتیا ری ئه‌و دۆزه‌خ و ئاگره، جو‌ره‌ فریشته‌یه‌کن که زۆر دل‌په‌ق و تووندو تیژن، بێ فه‌رمانی خوا ناکه‌ن له‌ هیچ شتی‌دا که فه‌رمانیان پێ‌دات و هه‌رچی فه‌رمانی‌کیان پێ‌ بدریت ئه‌نجامی ده‌دن). ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰﴾ المدثر: 30. واته: (نۆزده فریشته سه‌رپه‌رشتی دۆزه‌خ ده‌کن). ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً﴾ المدثر: 31. واته: (جا ئیمه وه‌نه‌بی‌ت کارگوزارانی دۆزه‌خمان له‌ که‌سانی تر جگه‌ له‌ فریشته به‌دی هێنا بی‌ت).

6- دۆزه‌خ له‌سه‌ر چه‌ند ستونی‌ک دروستکراوه‌و ده‌رگا‌کانی داخراون:

خوای بێ هاوه‌ل و هاوتا ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ۝۸﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿۹﴾ الهمزه: 8-9. واته: (بی‌گومان ئاگری دۆزه‌خ له‌ شوینی‌کدا یه‌ که سه‌رگیراو و ده‌رگا داخراوه له‌سه‌ریان. "خوانه‌ناسان له‌وی" له‌ناو چه‌ند ستونی‌کی ئاگری‌نی درێژدان).

7- دۆزه‌خ دیواری ئاگری‌نی هه‌یه:

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا مِنْ سُرَادِقُهَا﴾ الكهف: 29. واته: (بی‌گومان ئیمه دۆزه‌خی‌کمان ئاماده‌ کردوووه‌ بۆ سته‌مکاران که له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه ده‌وره‌یان ده‌دات و دیواری بلیسه‌ی نابلو‌قه‌ی داون).

8- دۆزه‌خ نه‌وَم نه‌وَم و چین چینه له‌سه‌ر یه‌ک:

خوای بێ وینه ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ النساء:

۱۴۵. واته: (بهراستی دووړووهکان له چینی ههره خواروهی ناو دۆزه خدان).

۹- خوانه ناسان بهرگه‌ی کەش و هه‌وای دۆزه‌خ ناگرن، ناگره‌که‌ی زۆر گهرمه و دووکه‌له‌که‌ی ره‌شه، گهرمايه‌تیه‌که‌ی که‌م نابیته‌وه، به‌ئکو به‌رده‌وام پله‌ی گهرمی زیاد ئه‌بیت:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت ﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا﴾ ﴿التوبة: ۸۱﴾. واته: (ئه‌ی محمد ﷺ) پییان بلی: ناگری دۆزه‌خ به‌تینتر و به‌هیزتره له گهرمیدا ئه‌گهر تی‌بگهن و بیرو هۆشیان بخه‌نه‌کار).

﴿وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ﴾ ﴿۴۱﴾ ﴿فِي سُمُورٍ وَحَمِيمٍ﴾ ﴿۴۲﴾ ﴿وَطَلٍ مِّنْ يَّحْمُومٍ﴾ ﴿۴۳﴾ ﴿لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾ ﴿الواقعة: ۴۱ - ۴۴﴾. واته: (له‌ولاشه‌وه ده‌سته‌ی چه‌په‌کان، قوربه‌سه‌ریان بۆ بارودۆخیک که تی‌ی که‌وتوون. له‌ناو ناگرو ئاوی له‌کول دا گریان خواردووه و ده‌تلینه‌وه. راده‌که‌ن بۆ ژیر سی‌به‌ر، که ئه‌ویش دوو که‌لی ره‌ش و گهرم و سوتینه‌ره. نه‌فینکه و نه‌به‌که‌لکی حه‌وانه‌وه دیت).

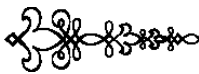
﴿فَنَزَّلْنَا مِّنْ حَمِيمٍ﴾ ﴿۹۳﴾ ﴿وَنَصَّلِيَّةً حَمِيمٍ﴾ ﴿الواقعة: ۹۳ - ۹۴﴾. واته: (به‌ئاوی له‌کول پیشوازی لی ده‌کریت. ده‌شگه‌یه‌نریته دۆزه‌خ).

۱۰- ناگری دۆزه‌خ داگیرساوه و گهرم تاودراوه:

خوای تاك و پاك له‌هاوه‌ل ده‌فه‌رموویت: ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾ ﴿التكوير: ۱۲﴾. واته: (کاتیک دۆزه‌خ داده‌گیرسیت و تاوده‌دریت).

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَّةَ﴾ ﴿۱۰﴾ ﴿نَارِ حَامِيَّةٍ﴾ ﴿القارعة: ۱۰- ۱۱﴾. واته: (جا تو چووژانی "هاویه" چیه؟! ناگریکی زۆر سوتینه‌رو بلیسه‌داره).

﴿نَارُ اللَّهِ الْمُوَقَّدَةُ﴾ ﴿۶﴾ ﴿الهمزة: ۶﴾. واته: (بریتییه له‌ ناگری داگیرساو بلیسه‌داری خوا).

﴿ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ۙ ﴾ الغاشية: ۴. واته: (دهجنه ناو ئاگریکی سووتینهرهوه).

۱۱- بلیسهی ئاگری دۆزهخ زۆر گهورهیه:

﴿ إِنهَا تَرْمِي بِشَرِّ رِيشٍ كَالْقَصْرِ ۙ كَأَنَّهُ بِيَمَانٍ صُفْرٌ ۙ ﴾

المرسلات: ۳۲ - ۳۳. واته: (بهپاستی ئهو ئاگره بلیسهیهك فریدهدات وهك كۆشك و تهلاریکی گهوره، مهزنه. ههروهك وشتری زمردی مهیلهو رهش دهنوینیت).

۱۲- هه کاتیك بلیسهی ئاگری دۆزهخ بهرهو کپ بوونهوه چوو ئهوا بلیسهکهی زیاد ئهکریتهوه:

﴿ كَلَّمَا حَبَّتْ زِدْنَهُمْ سَعِيرًا ۙ ﴾ الاسراء: ۹۷. واته:

(ئهوانه شوینیان ناو ئاگری دۆزهخه، هه کاتیك بلیسهی کوزایهوه، بلیسهی زیاد دهکهینهوه بۆیان).

۱۳- دۆزهخ چهند جوړه دهنگیکی ترسینهری ههیه:

﴿ إِذَا رَأَتْهُمْ مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيظًا ۙ وَزَفِيرًا ۙ ﴾ الفرقان: ۱۲. واته: (کاتیك هه ره له دوورهوه ئهو ئاگره بلیسهداره

خوانهناسان دهبینیت، دهنگی خهشم و قین و ههناسهی داخ له دلی دهبیستن).

﴿ إِذَا الْفُؤَادُ لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ۙ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۙ ﴾ الملك: ۷ - ۸. واته:

(کاتیك فریهدرینه ناوی دهنگیکی ناسازو ناخووش و لوورهیهك له دۆزهخهوه دهبیستن، له کاتیكدا قولپ دهدات و دهکولیت. له داخی خوانهناسان خهریکه پارچه پارچه و لیک ببیتهوه).

۱۴- ئاگری دۆزهخ زۆر توندو تیزه، رووبهپرووی هه شتیك ببیتهوه تیکی ئهشکینیت:

﴿ حَوَى تَاكٌ وَبِئْ هَاوَهْلٌ دَهْفَهْرَمُووَيْتٌ ۙ سَأْصِلِيْهِ سَفْرٌ ۙ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَفْرٌ ۙ ﴾ لا بُغْيَ

﴿۲۸﴾ وَلَا تَذَرُوا ﴿۲۸﴾ المدثر: ۲۶ - ۲۸. واته: ("ئهو بىٰ ویزدانه بهسه ریبه وه ناچیت" ده بیٚت بیگه یهنه دۆزهخ. جا تو نازانیت دۆزهخ چیبه. هیچ ئەندامیک ناهیلئیته وهو دهست هه ئناگریٚت).

۱۵- دۆزهخییه کان کۆ دهگرینه وه، تا خه لکی پاک و ناپاک له یه کتر جیا بگرینه وه:

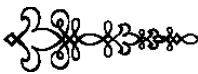
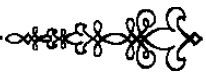
خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾ ﴿۳۶﴾ لِيَمِزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۳۷﴾ الانفال: ۳۶ - ۳۷. واته: (بىٰ گومان ئەوانهش كه بىٰ باوهر بوون بۆ دۆزهخ كۆ دهگرینه وهو راپیچ دهكرین. بۆ ئەوهی كه: خوا كهسانى دهروون پیس و ناپاک له كهسانى دهروون خاوین و پاك جیا بکاته وهو پیس و ناپاکه كانیش لهسه ر یهك كه له كه بکات و هه موویان بدات به مل یه كدا بۆ ئەوهی كۆیان بکاته وه به گشتی، ئینجا فرییان بداته ناو دۆزهخه وه، ئا ئەوانه ههر خۆیان خهسارتمه مند و زهرمه نندن).

۱۶- خاوانه ناسان و تاوانباران دهبرینه سه ر دۆزهخ، به تیهلی چا و سه پیری ناگری دۆزهخ ئەكه ن له ترسان:

خوای بىٰ وینه دهفه رموویت: ﴿وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعِينَ مِنَ الدَّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ﴾ الشورى: ۴۵. واته: (سه رهنجام تاوانباران دهبنیت دهبرینه دۆزهخ، هه موو پهست و زهلیل و خه جاله تن، "له شه رمه زاری و له ترسدا" له ژیره وه به تیهلی چا و دهروانن بۆ ناگره كه).

۱۷- هیچ یه كێك له دۆزهخیان ده ربازی ناییت له سزای دۆزهخ:

خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ العنكبوت: ۵۴. واته: (بیگومان دۆزهخ دهووری كافرانی داوهو هه رگیز له سزای ده رباز نابن).

﴿أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾ الكهف: ۲۹. واته: (دیواری بلیسه‌ی ناگر نابلوّقه‌ی داون).

۱۸- دۆزه‌خیه‌کان به‌کوّت و زنجیره‌وه فری‌ده‌درینه ناو شوینیکی ته‌نگه‌به‌روه:

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿وَإِذَا الْقَوْمُ مِنهَا مَكَانًا ضِيقًا مُّقْرِنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿۱۳﴾ لَا نَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَجَدًا وَأَدْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿۱۴﴾ الفرقان: ۱۳ - ۱۴. واته: (هه‌ر کاتیك ئەوانه به‌کوّت و زنجیره‌وه فری‌ده‌درینه ناو شوینیکی ته‌نگه‌به‌روه له دۆزه‌خدا، داوای مه‌رگ و تیاچوون ده‌که‌ن و مردن به ئاوات ده‌خوازن له‌وێ. "ئه‌وسا پێیان ده‌وتریت" ئە‌م‌رۆ داوای ته‌نها مردنێك مه‌که‌ن، به‌لکو داوای مردنی زۆر و بی‌شومار بکه‌ن و ئاواتی بۆ بخوازن).

۱۹- سووته‌مه‌نی ناگری دۆزه‌خ خه‌لك و به‌رده:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ البقرة: ۲۴، التحريم: ۶. واته: ("ئه‌و ناگره‌ی" سووته‌مه‌نیه‌که‌ی خه‌لك و به‌رده).

﴿وَأُولَئِكَ هُم وَقُودُ النَّارِ﴾ آل عمران: ۱۰. واته: (ئا ئەوانه سووته‌مه‌نی ناگرن).
﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ ﴿۹۸﴾﴾ الأنبياء: ۹۸. واته: ("پاشان پێیان ده‌وتریت" بی‌گومان ئیوه‌و ئە‌و شتانه‌ی له جیاتی خوا ده‌تانپه‌رست سووته‌مه‌نی دۆزه‌خن و سه‌لکه بزوتی ناگرن، ده‌بێت هه‌ر بچنه ناوی و هه‌میشه تێیدان).

۲۰- ناگری دۆزه‌خ ده‌روونیشیان ده‌گریته‌وه:

خوای په‌نه‌ان زان ده‌فه‌رموویت: ﴿الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿۷﴾﴾ الهمزة: ۷. واته: (ئه‌و ناگره‌ی ڕوو ده‌کاته ناو جه‌رگه‌ی دل و ده‌روونه‌کان "که مه‌لّه‌ندی کوفرو خه‌وانه‌ناسی و ڕه‌زیلییه").

۲۱- سزادرانى دۆزه خييه كان بهردهوام نه بر اوويه:

خوای بى هاوتا دهفه رموویت: ﴿لَا يَمْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾ ﴿٧٥﴾ الزخرف: ۷۵. واته: (نازارو سزا له سهران كه م ناكریته وه، له كاتیکدا هه مووشیان تیایدا ناؤمیّد و بى هیوان).

۲۲- جۆرهما وینه و شیوهی سزا بۆ دۆزه خیان نامادهیه:

خوای پهروه رديگار دهفه رموویت: ﴿كَمَا نَفَجَّتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ ﴿١﴾ النساء: ۵۶. واته: (هه موو جاريك پیستیان داوهشاو و سووتا و هه لقرچا، پیستی تر ده كهین به به رياندا، بۆ نه وهی به چاکی سزاو نازار بچیزن).
﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ﴿٧٠﴾ الانعام: ۷۰. یونس: ۴. واته: (بۆ نه وانه خوار دنه وه و ئاوی له کول و سزای به ئیش نامادهیه).

﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ ﴿٢٤﴾ النوبة: ۲۴. واته: (مژدهی سزایه کی پر ئیشیان بدری).
﴿وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ ﴿٢٢﴾ الحج: ۲۲. واته: ("پییان دهوتریت": بچیزن سزای سووتان و ناگر).

﴿وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ فِيهَا تُكذِّبُونَ﴾ ﴿٢٠﴾ وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَلَدِيِّ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ﴿١١﴾ السجدة: ۲۰ - ۲۱. واته: (پییان دهوتریت: بچیزن سزای نه و ناگره ی که بر واتان پیی نه بوو. سویند به خوا ئیمه تالو له دونیادا ده كهین به گهرویاندا، بیجگه له سزای ریشه کیشکردنیان، بۆ نه وهی بیر بکه نه وه و بگه ری نه وه بۆ لای ئیمان).

(۱) زانستی پزشکی هاوچهرخ ده لیت: جهسته ی مرؤف پیکدیت له تویز و بن تویز (جلد و ادمه)، تویزه که شوینی ههست پیکردنه، بن تویزه کهش هیه جهستیکی پی ناكریت، نه مهش یه کیك له و شوینه ئیجازییه زانستیانه ی قورنای پیروژه.

﴿ لَا يُضَيِّعُ عَلَيْهِمْ فِيمَوْتُوْا وَلَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ مِّنْ عَذَابِهَا ﴾ فاطر: ۲۶. واته: (برپاری له‌ناو‌چوونیان نادریت، تا بمرن و پرزگاریان بیٚت!! تهنانهت به‌شیک له سزاکه‌ش له‌سه‌ریان که‌م نا‌کریت‌ه‌وه).

﴿ وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ اَدْخُلُوْا اِلَآءِ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾ غافر: ۴۶. واته: (رپۆزی قیامه‌تیش فه‌رمان ده‌دریت: ئاده‌ی تاقم و ده‌سته‌ی فه‌رع‌ه‌ون بخه‌نه ناو ئی‌ش و ئازاری زۆر ناخۆشه‌وه).

﴿ فَلَنْدِيقَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَذَابًا شَدِيْدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَأَ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴾ فصلت: ۲۷. واته: (که‌وابوو سویند به‌خوا هه‌ر ده‌بیٚت تالاو‌ی سزای سه‌خت بکه‌ین به‌گه‌رووی ئه‌وانه‌ی که‌ بئ باوه‌ر بوون، له ئاینده‌شدا به‌خراپ‌تر له‌و کارو کرده‌وانه‌ی که‌ ده‌یان‌کرد تۆله‌یان لی‌ ده‌ستینین).

﴿ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ﴾ الحديد: ۲۰. واته: (بی‌گومان له قیامه‌تیشدا سزای زۆر سه‌خت بو دونه‌یا په‌رستان ئاماده‌یه).

﴿ فَذُوْقُوْا فَلَن نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ﴾ النبأ: ۳۰. واته: ("پاشان پێیان ده‌وتریت" ده‌بچێژن "ئه‌ی خوانه‌ناسان" له سزاو ئازارو ئه‌شکه‌نجه به‌ولاره، جا هه‌رگیز هه‌چی ترتان بو‌ زیاد ناکه‌ین).

۲۲- ئارام‌گرنین و توانای به‌رگه‌ گرتنی ئه‌و سزایه‌یان نیه:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ اَصْلُوْهَا فَاَصْبِرُوْا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُحْزَنُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴾ الطور: ۱۶. واته: (ده‌بیٚت بچنه ناوی و سزا بچێژن، جا ئیتر خۆرا‌ده‌گرن یان خۆرا‌ناگرن وه‌ک یه‌که‌ بو‌تان، بی‌گومان تۆله‌ی ئه‌و کارو کرده‌وانه‌تان هه‌ر ده‌دریت‌ه‌وه که‌ ده‌تان‌کرد).

۲۴- دۆزه‌خیه‌کان له‌لایه‌ن سه‌ره‌په‌رشتیارانی دۆزه‌خه‌وه به‌ناو ئاگری دۆزه‌خدا رائه‌کی‌شترین و کو‌ت و زنجیر ده‌خړیته‌ ملی دۆزه‌خیان و به‌گورزی ئاسنین لێیان

ئەدریٲ:

﴿ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلْسِلُ يُسْحَبُونَ ﴾ (٧١) فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ غافر: ٧١ - ٧٢. واتە: (کاتیك كۆت و زنجیرهكان دهكړینه گهردهنیان و رادهكیشریڼ. بۆ ناو ناوی زۆر گهرم، پاشان ئاگریان پێ خوش دهكړیت و دهبنه سووتهمهنی بۆی).

﴿ خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴾ (٤٧) ثُمَّ صَبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِّنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ الدخان: ٤٧ - ٤٩. واتە: (فهرمان دهدریٲ: ئەو تاوانباره بگرن و بهرزی بکهنهوه بهسهر ناوهراستی دۆزهخداو بهری بدهنهوه. لهوهودوا ئاگرو ناوی زۆر لهكۆل بکهن بهسهريدا. ئەوسا پێی دهوتریٲ: دهبچێزه، بېگومان زۆر خۆتت بهشت دهزانی و خۆتت زۆر به ماقوول دهخسته بهرچاوا).

﴿ أَلْفَيًْا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴾ (٢٤) ق: ٢٤. واتە: (ههرچی كافرو بى باوهريكى سهركهش و بوغزن ههيه فرپى بدهنه ناو ئاگرى دۆزهخهوه).

﴿ فَأَلْفَيْاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴾ ق: ٢٦. واتە: (كهواته ئيوه ههردووكتان ئەو ئادهميهه فرپى بدهنه ناو سزای سهختهوه).

﴿ يَوْمَ يَدْعُونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً ﴾ (١٣) هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكذَّبُونَ ﴿١٤﴾ الطور: ١٣ - ١٤. واتە: (رۆژيک ديٲ بهتووندى پاليان پيوه دهنريٲ بۆ ناو دۆزهخ. پييان دهوتریٲ: ئەمه ئەو ئاگرو دۆزهخهيه كه كاتى خۆى برپواتان پيى نهبوو به گالتهتان دهنزانى).

﴿ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴾ (٤٨) القمر: ٤٨. واتە: (رۆژيک ديٲ كه لهسهر روويان رادهكيشريڼ لهناو ئاگرى دۆزهخدا، پييان دهوتریٲ: ده بچيژن تالواى دۆزهخ).

﴿ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلْوَهُ ﴾ (٣١) يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ الحاقة: ٣١ - ٣٢.

واته: (لهوه وودوا به رهو دۆزهخ راپیچی بکهن و بیبهن و بیخه نه ناوی. پاشان به زنجیریکی حهفتا گهزی بیبه سنه وه).

﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَهُمْ مَقْمِعٌ مِّنْ حَديدٍ ﴿٢١﴾﴾ الحج: ١٩ - ٢١. واته: (ئاوی زۆر به کوئ له سه رویانه وه ده کریت به سه ریاندا. ئه و ئاوه به کوئه هه رچی له ناو سکیاندا هه یه به پیستشیا نه وه ده یئینیته وه. گورزیش له ئاسن "بۆ پیامائین و لئیدانیان" ئاماده کراوه).

﴿إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحِمَامًا ﴿١٢﴾﴾ المزل: ١٢. واته: (به راستی ئیمه کوئ و زنجیرو دۆزه خمان ئاماده کردوه).

٢٥- دۆزه خیهکان زۆر به سهختی و قورسی هه ناسه دهنه به ئاهونا له وه:
 خوای گه وره ده فه رموویت: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فِي النَّارِ لَمْ يَكُنْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهيقٌ ﴿١٠٦﴾﴾ هود: ١٠٦. واته: (جا ئه وانیه به دببخت و چاره رهش بوون، ئه وه له ناو ئاگردان، هه ناسه هه لمژین و هه ناسه دانه وه یان زۆر سهخت و دژواره).

﴿لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾﴾ الانبیاء: ١٠٠. واته: (ئه وانیه؛ به هه ناسه ی قورس و لرخه لرخ و ئاهو ئاله وه "ژیانی سهختی تیادا ده به نه سه ر" و مژده و هیوا و قسه یه کی خوئ نابیسن).

٢٦- بلیسه ی ئاگر رووی دۆزه خیهکان ده سوتینیت و پروو خساریان ئه م دیو و ئه و دیوی پی ده کریت له ناو ئاگری دۆزه خدا:
 خوای مه زن ده فه رموویت: ﴿تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ المؤمنون: ١٠٤. واته: (بلیسه ی ئاگر چروچاویان دمبرژی نیت و هه موویان لیویان هه لقرچاوه و دانیان شوڤر ده بیته وه).

﴿يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ ﴿٦٦﴾﴾ الأحزاب: ٦٦. واته: (رۆژیك دیت پروو خساریان ئه م دیو دیوی پی ده کریت له ناو ئاگردا).

۲۷- ئاگری دۆزهخ پیستی ئەندامهکان و سەر دادمهالییت و دهیسوتیینیت و رهشی دهکات:

خوای بالادهست و خاوهن شکۆ دهفهرموویت: ﴿كَلَّا إِنَّهَا لَأَنفُسٌ مِّن رَّعَاةٍ لِّسَوَىٰ (۱۵) نَزَاعَةٍ لِّلشَّوَىٰ (۱۶)﴾ المعارج: ۱۵ - ۱۶. واته: (نهخیر، ئەو ئاواتانه ههچی نایهتهتهدی، بهپرستی دۆزهخ ئامادهیه و بلیسهدارو داخ له دلّه. لهکاتیکیدا دامالینهری پیستی سهرو ههموو ئەندامهکانه).

﴿لَوَاعَةٌ لِّلْبَشَرِ (۲۹)﴾ المدثر: ۲۹. واته: (پیستیان ههلهدهقپچینیت و رهشی دهکات و دهری دهکات).

۲۸- رایهخ و داپۆشهریان له ئاگره:

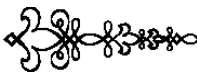
خوای بی وینه دهفهرموویت: ﴿لَهُمْ مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ﴾ الاعراف: ۴۱. واته: (ئهوانه "لهناو دۆزهخدا" رایهخی ئاگرینیان ههیه، له سهروشیانهوه "سهقف و بهتانی و لیفهی" ئاگرین داپۆشهریانه).

﴿يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِّن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۵۵)﴾ العنكبوت: ۵۵. واته: (له رۆژیکیندا که سزا دایاندهگریت له سهرویانهوه، له ژیر پییانهوه، خوای گهوره پێیان دهفهرموویت: دهیچیزن سهرهنجامی ئەو کارو کردهوانهی که ئەنجامتان دهدا).

﴿لَهُمْ مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّن النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ﴾ الزمر: ۱۶. واته: (ئهوانه لهسهرویانهوه پهله ههوری دوو کهل له ئاگر دهوری داو، له ژیریشیانهوه ههمان پهله ههورو دووکهل ههیه، ئا بهوشیویه خوا بهندهکانی دهترسیینیت).

۲۹- پۆشاکیان له ئاگره:

خوای پهروهردگار دهفهرموویت: ﴿سَرَابِيلُهُمْ مِّن قِطْرَانٍ وَتَعَثَىٰ وُجُوهُهُمْ النَّارِ﴾ ابراهیم: ۵۰. واته: (کراسهکانیان له قهترانه "که ماددهیهکی رهشی بۆن

ناخوښه و به خیراییش دهسوتیت" و بلیسهی ناگریش رووخساریانی داپوښیوه).

﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ الحج: ۱۹.
 واته: (جا نه وانهیان که بی باوهر بپوون پارچه پوښاک له ناگر بپراوه به بالایان، ناوی زور له کول له سه رویانه وه دهکریت به سه ریاندا).

۳۰- نه وانهی زیږو زیویان کو نه کرده وه له پړی چاکه به کاری ناهینن،
 نه وابه وهی کوپان کردوته وه سزا نه درین:

خوای بی هاوول و هاوتا دهفه رموویت: ﴿يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ التوبة: ۳۵. واته: ("سزای سهخت" له پړوژیکدا ده بیت نه و پارده سامانهی کوپان کردوته وه، له دوزه خدا سوور دهکرینه وه، ناوچاو و لاتهنیشت و پشتمانی پړی داخ دهکریت، ینجا پپیان دهوتریت: نه مه نه و سامانهیه که کوپان ده کرده وه بوخوتان، ده بجپژن سزای نه وهی که بوخوتان کوده کرده وه).

۳۱- خوږاکی دوزه خبیه کان له درختی ژهقنه بوته، که درختیکه له ناخی
 دوزه خدا خوا پروان دیوه تی:

خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامٌ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلِيِّ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ الدخان: ۴۳ - ۴۶. واته: (بهراستی درختی ژهقنه بوت. بهروبوومه کهی خوږاکی تاوانبارانه. ههروهک کانزای تواوه له ناو ورگ و ریخوله کاندا دهکولیت. وهک کولانی ناوی یه کجار گهرم).

﴿لَا يَكُونُ مِنْ شَجَرٍ مِّن زُقُومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَرِبُونَ شُرْبَ أَلْمِيعِ ﴿٥٥﴾ الواقعة: ۵۲ - ۵۵. واته: (له بهروبوومی درختی ژهقنه بوتیش دهخون. ورگ و سکتانی لی پر دهکهن. ینجا ناوی کولیشی به سه ردا دهکهن. ههر وهکو نه و

حوشترانهی بههوی نه خویشیه کی تابه ته وه تیر ئاو نابن).

﴿ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ ۝۲۵ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ۝۳۶ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۝۳۷ ﴾ العاقبة: ۲۵ - ۲۷. واته: (كه واته نه مرؤ نالیره هیچ دلسوزیکی نییه. خوراکیشی تهنه له کییم و زوخاوی داچوراو نه بیت هیچی تر نییه. که، کهس نایخوات، جگه له تاوانباران).

﴿ أذْكَرُ خَيْرٌ نَزْلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ۝۱۲ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ۝۱۳ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ۝۱۴ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ ۝۱۵ فَإِنَّهُمْ لَأَكَلُونَ مِنْهَا فَمَا لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝۱۶ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ ۝۱۷ ﴾ الصافات: ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷. واته: (باشه، نایا نهو بههشت و نازو نیعمه ته چاکه؟ یان درهختی زهفته بووت. که نیمه کردوومانه بههوی ناخوشی و نازار بو سته مکاران. بیگومان نه وه درهختیکه له ناخی دوزده خدایه و له ویوه "لق و پوپه کانی" بهه مموو به شه کانی دوزده خدا بلا و کردووته وه. بهروبوومه که ی ده لئی سه لکه سه ری شهیتانه گانه. دوزده خیه کان به ناچار ی لئی ده خون و سکیان لی پر ده کهن. له وه دووا شله مه نیه کی زور گهرم ده کهن به سه ری دا).

﴿ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۝۶ لَا يَسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۝۷ ﴾ الغاشية: ۶ - ۷. واته: (هیچ خوراکیشیان نییه تهنه درکیکی وشک و تفت و تاله نه بیت. نه نه وه یه گوشتی پیبگرن و پیی قهله و بن، نه نه وه شه پیی تیربین).

۳۲- خوار دنه وه یان ناوی گهرم و له کوول و کییم و زووخواوه، که له بهر گهرمییه که ی ریخوئه کانیان لهت لهت ده بیت:

خوای پایه بهرز ده فه رموویت: ﴿ وَأَسْفَفًا حَوْثًا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝۱۵ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ۝۱۶ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ ۝۱۷ ﴾ ابراهیم: ۱۵ - ۱۷. واته: (نه وسا نیتر پیغه مبه ران داوای سه رکه و تنیان له په روه ردگار کردو هه مموو زوردارو سته مکارو سه سهخت و دل رهشیک ناو مید و مایه پوچ بوو. "هه ری که له وانه" له داهاتوودا دوزده چاوه رییه تی و تیایدا کییم و زووخواوی دهرخوارد

دهدریټ. جا ئه و کیم و زووخواه قوم به‌ناچاری ده‌خواته‌وهو به‌ئاسانی بوی قوت نادریت).

﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ﴾ الانعام: ۷۰، یونس: ۴. واته: (بو ئه‌وانه خواردنه‌وهو ئاوی له‌کول ئامادهیه).

﴿يَسْكُ الشَّرَابِ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾ الکهف: ۲۹. واته: (ئای که چه‌ند خواردنه‌وهیه‌کی تال و ناخوشه، چه‌نده جیگه‌و ریگه‌یه‌کی پر له نازاره).

﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ محمد: ۱۵. واته: (ئاوی له‌کول ده‌کریټ به‌گه‌روویاندا، که ریخوئه‌کانیان پارچه پارچه و توی توی ده‌کات).

﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ﴾ الرحمن: ۴۴. واته: (جا له نیوان ئاگرو ئاوی گه‌رمدا که به سه‌روچاویاندا ده‌کریټ هه‌ر ده‌خولینه‌وه).

﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَافًا ﴿٢٥﴾ النبأ: ۲۴ - ۲۵. واته: (له‌ناویدا ناچیزن فیټکاییه‌ک یان خواردنه‌وهیه‌کی به‌تام. جگه له‌ئاوی له‌کول و کیم و زووخوا).

۳۳- به ئاهو ناله‌وه هاوار ده‌که‌ن، له تینویټیه زوره‌که‌یاندا داوای ئاو نه‌که‌ن، ئاویکی گه‌رمی وه‌ک خلتیه‌ی کانزای تهاوه پپیان ده‌دریټ:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویټ: ﴿وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾ الکهف: ۲۹. واته: (خو ئه‌گه‌ر هاوار بکه‌ن له نازارو تینویه‌تیدا، ئه‌وه ئاو ده‌درین به ئاویکی گه‌رمی پیس و بون ناخوش که وه‌کو خلتیه‌ی کانزای تهاوه وایه، ئه‌وه‌نده‌ش گه‌رمه دم و چاویان هه‌لده‌کوپوزینیټ و ده‌ییرزینیټ).

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ﴾ ٢٤ ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾ ٢٣ ﴿تَصَلَّىٰ نَارًا حَامِيَةً﴾ ٤ ﴿تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ﴾ ٥ ﴿الغاشية: ۲ - ۵. واته: (لهو روزه‌دا چه‌ند رووخسارانیک خه‌جاله‌ت و ره‌نگ زه‌رد و شه‌رمه‌زار و زه‌بوونن. "هه‌ر یه‌ک له خاوه‌نی ئه‌و رووخسارانه" ئیشکه‌ریکی شه‌که‌ت

و ماندوون "بؤ دهستهینانی دنیای دوور له ئیمان". دهچنه ناو ئاگریکی سووتینهروهه. له سهراچاوهیهکی له کول و زور گهرم خواردنهوهی دهدریتتی).

۳۴- خۇراك و خواردنهوهی بهههشتیهکان له دۆزهخیهکان قهدهغه کراوه:

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿ وَنَادَى أَصْحَابَ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الأعراف: ۵۰. واته: ("دۆزهخیان بهدهم ئاهو نالهو غهم و پهژارهوه" هاواریان له بهههشتیهکان کردو لییان پارانهوهو وتیان: نهختیک ئاومان بهسهردا برپژن یان بهشمان بدن لهو رزق و رۆزیانهی که خوا پئی بهخشیوون "بهههشتیهکان لهوهلامدا" وتیان: بهراستی خوا خواردن و خواردنهوهی بهههشتیان لهسهر بی باوهران حهرام کردوه).

۳۵- ئاکامی دۆزهخیهکان رپسوایی و سهر شوپروون و چارهنووسی ههره خراپه:

خوای پایهبهرز دهفهرموویت: ﴿ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَسَ الْمِهَادُ ﴿البقرة: ۱۲۶﴾. واته: (بهلام لهوهودوا بهناچاری تووشی سزای ئاگری دهکهه که سههرنجام و چارهنووسیکی خراپه).

﴿ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَسَ الْمِهَادُ ﴿البقرة: ۲۰۶﴾. واته: (جانهو خوانهناسه دۆزهخی بهسه، سویند بهخوا ئهو دۆزهخه شوین و جیگهو لانکهیهکی نالهباره).

﴿ يَدْخُلُهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿النساء: ۱۴﴾. واته: (ئهوه خوا دهیخاته ناو ئاگریکهوه که بؤ ههمیشه تیایدا دهمینیتتهوهو سزایهکی سهر شوپرو رپسواکهری بؤ ههیه).

﴿ ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿التوبة: ۶۳﴾. واته: (ئا ئهوه رپسوایی و خهجالهتیهکی

زۆر گه وره به).

﴿الَّذِينَ يَشْرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ سُورًا مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ (٣٤)
 الفرقان: ٣٤. (١) واته: (ئهو تاوانبارانهی "دزایهتی بهرنامهی خوا دهکهن"، لهسه رپوو خساریان کیش دهکرین بۆ دۆزهخ و تیایدا کۆده کرینه وه، ئا ئهوانه ناخۆشترین جیگه یان ههیه، چونکه گومرترین ریبازیان کاتی خۆی گرتبووه بهر).

٣٦- کاتیك سزا دهرپن ئومیدی گه رانه وه دهخوازن بۆ زبانی دنیا:

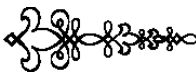
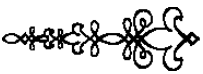
خوای بى هاوئل و هاوبهش دهفه رموویت: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَلَيْنَا ...﴾
 الأنعام: ٢٧. واته: (جا ئه گهر ئهوانه ببینی "له قیامه تدا" لهسه ر لیبواری دۆزهخ رپاوه ستینراون "به دهم چه سرهت و ئهوانا له وه" ده لئین: خۆزگه جار یکی تر بیانگیراینا به ته وه بۆ دنیا).

﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِن عُدْنَا فَإِنَّا ظَلِمُونَ﴾ (١٠٧) ﴿قَالَ أَحْسَبُوا فِيهَا وَلَا تَكَلِّمُونَ﴾ (١٠٨)
 المؤمنون: ١٠٧ - ١٠٨. واته: (پهروه ر دگارا له ناو ئاگری دۆزهخ و سزا کهیدا دهرمان به یینه ئه گهر جار یکی تر گه راپنه وه "بۆ گومرایی" ئه وه ئیتر دیاره که ئیمه که سانیکى سته مکارین. "خوای گه وره له وه لامدا به تووره بییه وه" دهفه رموویت: بى دهنگ بن و دهمتان داخه ن، قسه م له گه لدا مه که ن).

﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ (٢٤) ﴿الْحَجَّ﴾
 ٢٢. واته: (ههر که ههول بدن و بیان هویت خویان رزگار بکه ن و له وه سزایه هه لپین "به قامچی و تبه ه لدان" ده گپرد رپنه وه ناوی و پیمان دهوتریت: ده بچیزن سزای سووتان و ئاگر).

﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا

(١) سهیری ئه م نایه تانهش بکه: التوبة ٧٣، الرعد ٨، الحج ٧٢، الفرقان ٦٦، الزمر ٧٢، غافر ٧٦، الحديد ١٥، المجادلة ٨، الملك ٦.

تَكْذِيبُوت ﴿ السجدة: ۲۰. واته: (هەر كاتیک ویستیان لئی دەرچن، ده‌گیردینه‌وه بۆ ناوی، پێیان ده‌وتریت: بچیژن سزای ئەو ئاگرە ی که برواتان پێی نه‌بوو).

﴿ يَقُولُونَ يَلَيَّتْنَا اطعنا اللهَ وَاطعنا الرسولاً ﴾ الاحزاب: ۶۶. واته: (به‌دهم ئاهو ناله‌وه ده‌لین: ئای خۆزگه فه‌رمانبه‌رداری خواو گوێپرايه‌لی پێغه‌مبه‌ر بووینایه).

﴿ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا ﴾ فاطر: ۳۷. واته: (ئه‌وانه‌ گریه‌ و زاری و هاوارو قیژمه‌ ناله‌یان له‌ناو دۆزه‌خدا لئ به‌رز ده‌بیته‌وه‌وه به‌ که‌ساسیه‌وه ده‌لین: په‌روه‌ردگارا؛ دەرمان بینه‌ و رزگارمان بکه‌ له‌م حاله‌، مه‌رج بێت کارو کرده‌وه‌ی چا‌ک ئه‌نجام بده‌ین).

﴿ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأُوا الْعَذَابَ يَقُولُوكَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيلٍ ﴾ الشوری: ۴۴. واته: (ئه‌وسا تو‌ ئه‌ی محمد ﷺ) له‌ قیامه‌تدا ده‌بینیت سه‌ته‌مکاران کاتیک سزاو ئه‌شکه‌نجه‌ی دۆزه‌خ ده‌بینن، به‌که‌ساسیه‌وه ده‌لین: ئایا هیچ ریگه‌یه‌ک هه‌یه‌ بۆ گه‌رانه‌وه‌، تا خوا چۆنی بویت وا بکه‌ین؟!).

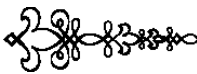
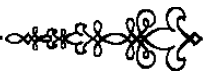
۳۷- له‌خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌پارینه‌وه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی سزایان له‌سه‌ر که‌م بکاته‌وه‌ یاخود

سووک بکات:

خوا‌ی بالاده‌ست ده‌فه‌رمووت: ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَازِنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ غافر: ۴۹. واته: (ئینجا ئه‌وانه‌ی که له‌ناو ئاگری دۆزه‌خدا به‌ فریشته‌کانی کارگیر ی دۆزه‌خ ده‌لین: داوا له‌ په‌روه‌ردگارتان بکه‌ن، ته‌نها رۆژیک سزاو ئازارمان له‌سه‌ر که‌م بکاته‌وه‌).

۳۸- هیوا‌ی مردن ئه‌خوازن، تا له‌ سزا رزگار یان ببیت ئه‌مه‌ش هه‌رگیز بۆیان نایه‌ته‌جی:

﴿ وَادَّأَوْ يَمُوكَ لِيَقْضَ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَرْكُوتٌ ﴾ الزخرف: ۷۷. واته: (دۆزه‌خیه‌کان هاوار ده‌که‌ن، ئه‌ی مالک "که‌ فریشته‌ی سه‌رپه‌رشتیاره‌": ده‌با په‌روه‌ردگارت

بمانکوژیت و دەبا بمرین و کوژتایی بەم سەغڵەتیەمان بێت، لەووەلامیاندا دەلیت: بەراستی ئەووە جێتانە و تیایدا بو هەمیشەیی دەبیت بمیننەووە).

۳۹- هیج کەسێک نییە فریایان بکەوێت ئەگەر داوای پشتیوانیش بکەن:

خوای مەزن دەفەر مووێت: ﴿لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ الأحزاب: ۶۵. واتە: (لەوێش نە پشتیوانێک شک دەبەن فریایان بکەوێت، نە کەسێک رزگاریان بکات).

﴿أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ﴾ الزمر: ۱۹. واتە: (جا ئایا ئەو کەسەیی کە بەهۆی خراپی و خوانەناسیەووە برپاری سزادرانی درابیت "تۆ هیج کاروباری ئەوت بەدەستە" .. ئایا تۆ دەتوانیت ئەو جوۆرە کەسانە رزگار بکەیت کە لەناو ئاگری دۆزەخدا گیران خواردوووە!).

۴۰- تاوانباران دان بە تاوانەکانیان دەنێن و بەشە سزای خوایان وەرئەگرن:

خوای گەوڕە دەفەر مووێت: ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ فَأَعْرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿۱۱﴾ الملك: ۱۰- ۱۱. واتە: (ئینجا دەلێن: ئەگەر ئێمە گویمان بگرتایە و بیرو هۆشمان بەکار بهینایە نەدەبووینە نیشتەجیی دۆزەخ. ئەوسا ئیتر بەناچاری و خەجالەتیەووە دان بەگوناھو تاوانی خوایاندا دەنێن، جا با نیشتەجیکانی دۆزەخ لەووەولاترچن).

﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾ المؤمنون: ۱۰۶. واتە: ("سەرەنجام بەکەساسیەووە" دەلێن: پەروردگارا نەگبەتی و نەهامەتی سەرشانی گرتین و زال بوو بەسەرماندا ئێمە کەسانێکی گومرا بووین).

٤١- بۆ هەتا هەتایی لە دۆزەخدا دەمیڤنەوه:

خوای پایه‌به‌رز دەفەر موویت: ﴿ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾ البقرة: ٣٩. (١) واتە: (ئەوانە نیشتەجایی دۆزەخن بۆ هەتا هەتایی تیایدا دەمیڤنەوه).

﴿ خَالِدِينَ فِيهَا ﴾ البقرة: ١٦٢. (٢) واتە: (لە ئاگری دۆزەخدا بۆ هەمیشە دەمیڤنەوه).

﴿ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴾ النساء: ١٦٩. (٣) واتە: (ژیانی نەمری بەناچارای دەبیّت لە دۆزەخدا ببەنە سەر).

﴿ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴾ البقرة: ١٦٢، آل عمران: ٨٨. واتە: (ئەوانە بەو نەفرینە لە ئاگری دۆزەخدا بۆ هەمیشە دەمیڤنەوه و ئەو سزایەیان لەسەر سووک ناکریت و بە چاوی سۆزەوه تەماشای ناکرین).

﴿ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴾ المائدة: ٨٠. واتە: (لەناو سزای دۆزەخدا دەبیّت بۆ هەمیشە بمیڤنەوه).

﴿ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴾ المؤمنون: ١٠٣. واتە: (دەبیّت هەر لە ناو دۆزەخدا ژیاڤی نەبڕاوه ببەنە سەر).

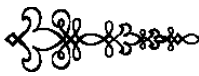
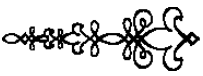
﴿ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴾ الزخرف: ٧٤. واتە: (لەناو ئازارو سزای دۆزەخدا بەهەمیشە دەمیڤنەوه).

﴿ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴾ التوبة: ١٧. واتە: (ئەوانە لەناو ئاگری دۆزەخدا "لە ژیاڤی کۆلە مەرگیدا" بەردهوام).

(١) سهیری ئەم ئایەتانهش بکه: البقرة ٨١ و ٢١٧ و ٢٥٧ و ٢٧٥، آل عمران: ١١٦، الأعراف ٣٦، یونس ٢٧، الرعد ٥، المجادلة ١٧.

(٢) ههروهها سهیری ئەم ئایەتانهش بکه: التوبة ٦٨، هود ١٠٧، النحل ٢٩، الزمر ٧٢، غافر ٧٦، التغابن ١٠، البينة ٦.

(٣) سهیری ئەم دوو ئایەتانهش بکه له: الأحزاب ٦٥، الجن ٢٣.

﴿ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ السجدة: ۱۴. واته: (بجیژن ئیش و سزای نه بر او، له سه رئه نجامی کارو کرده و هیه که ده تا نکرد).

﴿ أَلنَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ﴾ الأنعام: ۱۲۸. واته: (ئه م ئاگره جیگه تانه نه مرن تیدا، مه گهر خوا ویستی له سه ر بیئت).

﴿ لَيْسَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴾ ﴿ ۳۲ ﴾ النبأ: ۲۳. (۱) واته: (هه زاره ها سالی دوورو دریژو نه بر او وی تیدا ده به نه سه ر).

رافه کارانی قورئان و تو یانه، مه به ست له مانه وهی هه تا هه تایلی له ئاگری دۆزه خدا: به نیسه بت موسلمانان و بر واداران بریتیه له مانه وه له ئاگری دۆزه خدا بو ماوهیه کی دریژ. ههروه ها به نیسه بت بی باوهران و دووروان بریتیه له مانه وهی هه تا هه تایلی. وتهی تریش له مباره وه کراوه.

۴۲- هه ندیك له دۆزه خیه گان نه فره ت له هه ندیکی تریان ده که ن و تۆمه تباریان ده که ن به وهی هوکاری چوونه دۆزه خی ئه وان بوونه، بۆیه له خوی گه و ره ده پارینه وه که دوو به رام به ر سزای گومرا که رانیان بدات:

﴿ كَلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا آدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَبْتُمْ وَأَوْلَيْتُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَفَاتَتْهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْمَلُونَ ﴾ ﴿ ۳۸ ﴾ وَقَالَتْ أَوْلَيْتُمْ لِأَخْرَبْتُمْ فَمَا كَانَتْ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ الأعراف: ۲۸ - ۲۹. واته: (هه ر کاتیک هه ر کو مه ل و ده سه ته یه ک ده چه ناوی نه فرین ده که ن له هاوائین و هاوبیرانیان، هه تا ئه و کاته ی هه موویان کو ده کرىنه وه و به سه ریه کدا ده درین له ناویدا، شوینکه وته گان روو به گه و ره که انیان ده لئین: په ره و رده گارا ئا ئه وانه ئیمه یان گومرا کرد، ده توش له ناو دۆزه خدا سزای

(۱) سه یری ئه م ئایه تانه ش بکه که هه مان ئه و واتیه یه: التوبة ۶۳، النساء ۱۴ و ۹۳، فصلت ۲۸، الأنبياء ۹۹.

دوو بهرامبه‌ریان بده!! "خوای گه‌وره‌ش ده‌فه‌رموویت": بۆ هه‌موو لایه‌ك "سزاو تۆله" دوو بهرامبه‌ره به‌لام ئیوه پیی نازانن. "پاشان" ده‌سته پی‌شوه‌گان به دوایینه‌گان ده‌لین: وه‌نه‌بیت ئیوه هیچ پیزو فه‌زلێكتان هه‌بیت به‌سه‌ر ئیمه‌دا، ده ئیوه‌ش بچیزن سزاو نازار به‌هۆی ئه‌و کارو کرده‌وه ناله‌بارانه‌وه كه ئه‌نجمتان ده‌دا).

﴿ وَإِذْ يَتَحَاوَرُونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ

تَبَعًا فَهَلْ أُنْتُمْ مُعْتَبَرُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ غافر: ٤٧. واته: (ئه‌وه‌کاته ئیتر شه‌رو کیشه ده‌ست پیده‌که‌ن له‌ناو ناگری دۆزه‌خدا، لاوازو چه‌وساوه‌گان به ده‌سه‌لاتدارو لووت به‌رزه‌گان ده‌لین: خو به‌راستی ئیمه شوینکه‌وته‌ی ئیوه بووین، ئایا ئیوه ناتوانن تۆزیک سزای ناگرمان له‌سه‌ر که‌م بکه‌نه‌وه‌؟).

﴿ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأُوا الْعَذَابَ وَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

البقرة: ١٦٦. واته: (له‌و کاته‌دا سزای رۆژی دوایی ده‌بینن، ئه‌وانه‌ی که خه‌لکی شوینیان که‌وتبوون خو‌یان به‌ری ده‌که‌ن و له شوینکه‌وته‌کانیان حاشا ده‌که‌ن، به‌تایبه‌ت کاتی‌ک ئه‌و سزا توندو تیژه ده‌بینن، هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌کیان ده‌بچرپیت که له نیوانیاندا هه‌بوو و هیچ به‌لگه و بیانویه‌کیان به‌ده‌سته‌وه نامینیت که خو‌یانی پی‌رزگار بکه‌ن).

٤٢- به‌هه‌شته‌یه‌گان بانگی دۆزه‌خیه‌گان ده‌که‌ن و پێیان ده‌لین ئه‌و به‌ئینه‌ی په‌روه‌ردگارمان به‌ ئیمه‌ی دابوو ده‌ستمانکه‌وت، ئایا به‌راستی ئه‌و به‌ئینه‌ی که په‌روه‌ردگارتان به‌ ئیوه‌ی دابوو ده‌ستان که‌وت؟

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ جَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ

يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَعُوقِبُهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَفِرُونَ ﴿٤٥﴾ الأعراف: ٤٤ - ٤٥. واته: ("پاشان" نیشته‌جییانی به‌هه‌شت بانگی نیشته‌جیکانی دۆزه‌خیان کرد: به‌راستی

ئەو بەئینەى كە پەرورەدگارمان پىي دابووین دەستمانكەوت و پىي بەخشین، ئایا ئیووش ئەو بەئینەى كە پەرورەدگارتان دابووی بەراستی دەستانكەوت؟! "لەو ئەمدا بەدل شكاوی و غەم و پەزارەىهكى زۆرەو" وتیان: بەئى... ئەوسا جارچىیەك جاریدا لە نیوانیاندا و هاواری كرد: نەفرەتى خوا لە ستمكاران بىت. ئەوانەى كە بەنەر مە برى بەرپه‌ئستى رىبازى خوا دەكەن و كۆسپ و تەگەرە دەخەنە سەر رىگە و رىبازى خۆيان، لە كاتىكدا هەمىشە ئەوان بى پروان بە زىندوو بوونەووەو لىپرسىنەووە).

به‌هشت

به‌هشتیبه‌کان:

خوای گه‌وره به‌هشتی ناماده‌گردوو به‌ئوانه‌ی باوهرپیان هیناوه به‌خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و په‌یامه‌که‌ی که نیسلامه. جا قورئانی پیروژ به‌چهند وه‌سفیک وه‌سفی به‌هشتیه‌کانی کردوو، که بریتین له:

۱- پاریزگاران و له خواترسان (المتقون):

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ﴾ آل عمران: ۱۵. واته: (بو‌ئوانه‌ی پاریزکارو خواناسن، لای په‌رومردگاریان باخه‌کانی به‌هشت ناماده‌یه). ﴿وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ﴾ ۳۰ ﴿جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ هُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ﴾ النحل: ۳۰ - ۳۱. واته: (ئای که چهنده جینگه و ریگه و کوشک و ته‌لاری خواناس و پاریزکاران سازگارو خوش و جوان و رازاوه‌یه. "ئه‌و جینگه و ریگه‌یه" باخه‌کانی به‌هشتی عه‌دنه که به‌خته‌وه‌ران ده‌چنه ناوی، چهنده‌ها رووبار به‌به‌رده‌م کوشکه‌کان و به‌ژیر دره‌خته‌کانیدا جاری و ره‌وانه، هه‌رحیه‌ک بخوازن و هه‌رچی ئاره‌زوو بکه‌ن و هه‌رچی داوا بکه‌ن، بو‌یان ناماده‌یه تیایدا، ئا به‌وشیوه‌یه خوای میهره‌بان پاداشتی خواناس و پاریزکاران ده‌داته‌وه).

﴿جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَصِيرًا﴾ الفرقان: ۱۵. واته: (به‌هشتی هه‌میشه‌یی به‌رده‌وام که به‌ئین دراوه به‌خواناس و پاریزکاران، هه‌ر ده‌می‌کیشه ناماده‌کراوه بو‌یان، که پاداشته و سه‌ره‌نجام).

﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ النَّعِيمِ﴾ القلم: ۳۴. واته: (به‌راستی بو‌خواناس و پاریزکاران باخه‌کانی به‌هشتی پر له نازو نیعمه‌ت له‌لای په‌رومردگاریان ناماده‌یه).

(۱) سه‌یری ئه‌مانه بکه: آل عمران ۱۳۳ و ۱۹۸، الذاریات ۱۵، الرعد ۲۵، الشعراء ۹۰، الزمر ۲۰ و ۷۳، الدخان ۵۱ - ۵۲، محمد ۱۵، الطور ۱۷، الحجر ۴۵، المرسلات ۴۱، النبأ ۳۱.

۲- چاکه کاران (الأبرار):

خوای پایه بهرز دهفه رموویت: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ الدھر: ۵. واته: (بیگومان چاکان و پاکانیش له په رداخیکی پر شه رابدا ده خوئنه وه، که ئاویتته که ی له سه رچاوه ی کافووره وه یه).

﴿لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْهُمْ هُمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ﴾ آل عمران: ۱۹۸. واته: (باخه کانی به ههشت که چه ندها رپووبار به ژیر دره خته کانیداو به به رده م کوشکه کانیدا دهروات، هاوړی له گهل ژبانی هه میسه یی له ویدا، نهو شوینانهش له لایه ن خواوه ئاماده کراوه، بو میوانداری هه میسه یی به خته وهران، نه لبه ته نهو به شه ی که لای خوایه چاکتر و به نرخته بو چاکه کاران و خواناسان).

۳- راستگویمان (الصادقون):

خوای تاك و پاك دهفه رموویت: ﴿هَذَا يَوْمُ نَفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ هُمَ جَنَّاتٍ﴾ المائدة: ۱۱۹. واته: (نهمه نهو رپوژیه که راستگویمان راستگویبیه که یان سوودیان پی ده گه یه نیت، باخه کانی به ههشتیان بو ئاماده یه).

۴- گوپراه ئان (الطائعون):

خوای گه وره دهفه رموویت: ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ﴾ النساء: ۱۳. واته: (نهو که سه ی فه راما نبه ردار ی خواو پیغه مبه ره که ی بکات، نه وه خوا ده یخاته ناو باخه کانی به ههشته وه).

۵- نه وانهی بروایان به خوا هه یه و چه سپاون له سه ر نه مه:

خوای مه زن دهفه رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْتَمُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿أُولَئِكَ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنْ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ الأحقاف:

۱۳ - ۱۴. واته: (به‌راستی ئه‌وانه‌ی که ده‌لین: په‌روه‌دگارمان - الله - یه‌و، پاشان پابه‌ندی ئه‌و ئیمان‌ه‌ دهبین و راست و ره‌وان په‌یره‌وی ده‌کن و له‌سه‌ری به‌رده‌وامن، ئه‌وانه هیچ جو‌ره ترس و بیم‌یکیان له‌سه‌ر نییه و دل‌ته‌نگ نابن. ئه‌وانه به‌هه‌شتین).

۶- نزیك و خوشه‌ویستانی خوا (المقربون):

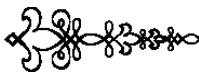
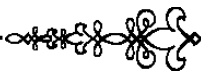
خوا‌ی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۸۸﴾ فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ ﴿۸۹﴾ الواقعة: ۸۸ - ۸۹. واته: (جا ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی که له سه‌رمه‌رگدایه له نزیکان و خوشه‌ویستانی ئی‌مه بی‌ت. ئه‌وه ئیتر خو‌شی و کامه‌رانی و ئاسووده‌یی به‌هه‌شتی پر له نازو نیعمه‌ت چاوه‌رپیه‌تی).

۷- ئه‌وانه‌ی بروایان هیناوه و کاری چاکه ئه‌که‌ن:

خوا‌ی مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ ﴿البقرة: ۲۵﴾. واته: ("ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ") "مژده بده به‌وانه‌ی که باوه‌ریان هیناوه و کاروکرده‌وی چاکه‌کانیان ئه‌جامداوه به‌وه‌ی باخه‌کانی به‌هه‌شتیان بو هه‌یه).

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ شَيْئًا ﴿النساء: ۱۲۴﴾. واته: (ئه‌وه‌ش کرده‌وه چاکه‌کان ئه‌نجام‌بدات نی‌ر یان می له کاتی‌کدا ئیماندار بی‌ت، جا ئه‌وانه ده‌چنه به‌هه‌شته‌وه‌و به‌قه‌ده‌ر په‌رده‌ی ناوکی خورما سته‌میان لی ناکریت).

﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ ﴿التغابن: ۹﴾. واته: (جا ئه‌وه‌ی ئیمان و باوه‌ر به‌ینی‌ت به‌خواو کرده‌وه‌ی چاکیش ئه‌نجام بدات، ئه‌وه خوا چاوپو‌شی ده‌کات له گوناوه هه‌له‌کانی و ده‌یخاته باخه‌کانی به‌هه‌شته‌وه).

﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ﴾ التوبة: ۷۲. (۱) واته: (خوای گهوره به لئینی داوه به ئیمانداران له پیاوان و ئافرهتان، به وهی که باخهکانی بههشتیان پی دهبه خشیت).

قورئانی پیروژ باسی ئه و کردهوه چاكانه‌ی کردهوه، که جیگیر بوونی ژیان و گوزهرانی پیوه بهنده، که ئه‌نجامدەری ئه‌وکاره چاكانه شایه‌نی چوونه بههشتن، بویه وهسفی کردهون به وهی که:

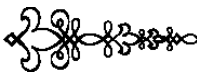
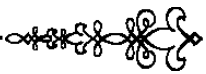
أبروایان به خواو پیغه‌مبهره‌که‌ی و رۆژی دوایی و په‌یامی پیغه‌مبهر (صلوات الله علیه) به ووردو درشتیه‌وه هه‌یه، بویه ئه‌مانه: بروایان به‌خوا هه‌یه و هاوبه‌شی بو بریارنادهن، یادی خوا ده‌که‌ن و کاتی به‌لای ئایه‌ته‌کانی خوای گه‌ورده‌دا تینه‌په‌رن بی ده‌نگ ده‌بن و گوپی بو شل ئه‌که‌ن و کاری پیئه‌که‌ن، ئه‌وانه ته‌وبه‌کارو له‌خواترسن و بروایان به پیغه‌مبهران هه‌یه و پشتیان گرتوووه سه‌ریان ده‌خه‌ن.

ب- په‌رسته‌شه‌کان ئه‌نجام دده‌ن، ئه‌وانه که‌سانیکن:

نوێژ ئه‌که‌ن به‌جوانی و ریکوپیکی و شه‌و بیدار ئه‌که‌نه‌وه، سوژده‌ی زور ده‌بن و زه‌کات دده‌ن و مائیان ئه‌به‌خشن له‌کاتی خویشیدا به‌بی زیاده‌رپه‌وی و که‌مپه‌وی. پ- ئه‌وانه‌ن که قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان فه‌رامۆش ئه‌که‌ن، به‌رگری له‌نیسلام ئه‌که‌ن، ئه‌وانه:

کوچه‌هران (المهاجرون) و پشتیوانان (أنصار) به‌راییی و سه‌ره‌تا و ئه‌وانه‌ش که به‌چاکه شوینی ئه‌وان ئه‌که‌ون، جا ئه‌و کوچه‌رانه‌ی که کوچ ئه‌که‌ن بو ئه‌وه‌ی نه‌که‌ونه ناو بازنه‌ی قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان، هه‌روه‌ها ئه‌و تیکۆشه‌رانه‌ی که له پیناوی خوا ئازاریان پیگه‌یشتوووه جه‌نگاون و دوژمنانی خوایان کوشتوووه خویشیان کوژراون، ئه‌وانه‌ش که ئارامگرن له پیناوی خوا.

(۱) سه‌یری ئه‌مانه بکه: البقرة ۸۲، النساء ۵۷ و ۱۲۲، الأعراف ۴۲، یونس ۹، هود ۲۲، ابراهیم ۲۳، الکهف ۳۰ - ۳۱ و ۱۰۷، مریم ۹۶، طه ۷۵ - ۷۶، الحج ۲۳، العنکبوت ۵۸، السجدة ۱۹، غافر ۴۰، محمد ۱۲، الطلاق ۱۱، البروج ۱۱، البینة ۷ - ۸، الفتح ۵.

ت- ئەوانەى كە پابه‌ندى رەوشتى راست و پړىك بوون له هه‌ئسوكه‌وتياندا له‌به‌رامبه‌ر كه‌سانى تر، ئەوانه:

ته‌نھا به‌رەواو حەق نەبیت كەس ناكوژن، زینا ناكەن، شایه‌تى به‌درۆ نادەن، رقی خویمان ئەخۆنەوه، له‌خه‌لكى خۆش دەبن و چاكه‌كارن و داواى لیخۆشبوون ئەكەن بۆ گوناھه‌كانیان و سورنن له‌سه‌ر ئەنجامدانى تاوان، په‌یمانى خوا به‌جی ئەگه‌یه‌نن، ئەو په‌یوه‌ندییه‌ ده‌گه‌یه‌نن كه‌ خواى گه‌وره‌ فه‌رمانى گه‌یاندى كردوو، خویمان ئەشكین و خاكى و خۆبه‌كه‌م زانن له‌به‌رامبه‌ر خه‌لكى، پشت له‌ نه‌فامه‌كان ئەكەن به‌ نه‌رمى و سه‌لام لیكردنیان، كاتى به‌ لای قسه‌ى هه‌رچى و په‌رچى و بى‌كه‌لكدا ئەچن به‌ ریزه‌وه‌ تینه‌په‌رن، كاری چاكه‌ ئەكەن بۆ وه‌لانانى خراپه‌كان، ئەوانه‌ن داوا له‌ خواى گه‌وره‌ ئەكەن چاوپۆشنیه‌كیان پى‌به‌خشیت و بیانكاتە پێشه‌وا بۆ موسلمانان، داوا ده‌كەن خوا بیانپاریزیت له‌ سزای دۆزه‌خ.

ئەم چوار شته‌ كوێ ئەو شتانه‌یه‌ كه‌ په‌یامى ئیسلام له‌خۆى ئەگریت، قورئانى پیرۆزیش به‌ده‌ق ئامازه‌ى بۆ زۆریك له‌ شته‌ ورده‌كانى كردوو، باسى ئەوه‌شى كردوو كه‌ پاداشتى ئەو شتانه‌ به‌هه‌شته، هه‌روه‌ك له‌م ئایه‌تانه‌ى خواره‌وه‌دا هاتوو:

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿الَّذِينَ يَنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكُظُمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (١٣٤) وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (١٣٥) أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ ۖ

عمران: ١٣٤ - ١٣٦. واته: (ئەوانەى له‌ خۆشى و ناخۆشیدا، له‌ هه‌رزانی و گرانیدا مال و سامانیان دهبه‌خشن، رق و کینه‌ى خویمان ده‌خۆنەوه‌و خوگرن، له‌ خه‌لكى خۆش دەبن و لیبورده‌ن، خواى میه‌ره‌بانیش چاكه‌كاران و چاكه‌خوازانى خۆش ده‌ویت. ئەوانه‌ش كه‌ تاوان یان گوناھیه‌ك ئەنجام ده‌ده‌ن یاخود سته‌م له‌ خویمان ده‌كەن " داوی به‌خۆیاندا دینه‌وه‌و سزای " خوا دیته‌ یادیان، ئەوسا داواى لیخۆشبوون ده‌كەن، جا كى هه‌یه‌ كه‌ له‌ گوناھیان خۆش ببیت جگه‌ له‌خو؟! هه‌روه‌ها له‌سه‌ر گوناھو تاوانیان

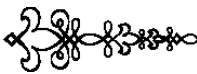
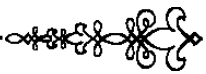
بهردهوام نابن، له کاتیکدا دهرانن "ئهوه تاوانه". نائهوانه پاداشتیان لیخویشوون و لیبورده له لایه ن پهروهردگار یانه وه له گهل باخه کانی بههشتهدا).

ههروهها دهفهرموویت: ﴿فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِ وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ بَاطِرٍ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِمَّنْ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾ آل عمرا: ۱۹۵. واته: (جا ئهوانه ی کوجیان کردو له شوینهواری خویمان دهر بهددر کران و نازارو ئهشکه نجه دران له پیناوی مندا جهنگان و شهید کران، بهراستی سویند بیت چاوپووشی دهکهم له ههلهو گونا ههکانیان و دهیانخه مه باخه کانی بههشته وه که چهندهها رووبار بهژیر درهخته کانیدا و بهردم کوشکه کانیدا دهروات، ئه مهش پاداشتی که له لایه ن خواوه "پیشکهشیان دهکریت" خوا پاداشتی چاک و جوانی لایه "بو تیکو شهران").

﴿لَٰكِنِ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُوْلٰئِكَ هُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُوْلٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ﴿۸۸﴾ اعد الله لهم جنات ﴿التوبة: ۸۸ - ۸۹. واته: (بهلام پیغه مبهر صلوات الله عليه) و ئهوانه ی که له گه لیدا باوهر پان هیناوه، جهاد و تیکو شانیان کردووه "بو چه ساندنی نایینی خوا" بهمال و سامان و گیانیانه وه، ئا ئهوانه هه رچی خیر و خوشی هه یه بهشیانه و ئهوانه سه رفرزو سه ربهرز و رزگارن).

﴿لَٰنِ اَقَمْتُمْ الصَّلٰوةَ وَءَاتَيْتُمُ الرِّكْوَةَ وَءَامَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّا كُفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا دُخِلَنَّكُمْ جَنَّتٍ﴾ المائدة: ۱۲. واته: (سویند بیت بهخوا نه گهر نویره کانتان به چاکی بکه ن و زهکات بدن و باوهر بهینن بهه موو پیغه مبهرانی من و پشتیوانیان لیبکه ن، قهرزی چاک و جوان و ریک و پیک بدن به خه لکی له بهر خوا، ئه وه بیگومان له گونا هو هه له کانتان خوشدهبم و چاوپووشیان لیدهکهم و دهتانخه مه باخه کانی بههشته وه).

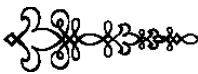
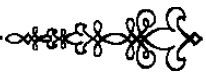
﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَجِّرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ

عَنَّهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّتٍ ﴿۱۰۰﴾ التوبة: ۱۰۰. واته: (خوای میهره بان له وانهی که پیشکهن و تن و یه کهم کهس بوون له خزمهت کردنی نیسلامدا له کاروانی کوچبه ران و پشتیوانان و نه وانهی که به ریکوپیکی شوینیان که وتوون، رازی بووه و نه وانیش له و رازی بوون، باخه کانی به ههشتی بوئاماده کردوون).

﴿۱۰۱﴾ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿۱۰۱﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿۱۰۲﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَدِرُّوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ ﴿۱۰۳﴾ جَنَّتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ ﴿الرعد: ۲۰ - ۲۳﴾ واته: (ئهو کهسانه ن وهفا ده کهن و بهئه مه کن له بهرام بهر ئه و پهیمان هه که هه یانه له گه ل خوای پهروه ردگارداو، ئه و پهیمان هه ش ناشکیئن و به لئین هه ئئاوه شیننه وه. ئه وان هه ش که هه رچی خوا فه رمانی به گه یاندنی داوه ده یگه یه نن و به دل له پهروه ردگاریان ده ترسن و له لیپرسینه وه و حیسابی توند و تیژی قیامه تیش سل ناکه نه وه. ئه وان هه ش که دانیان به خوڊا گرت و ئارام بوون بوئاماده ده ست هیئانی په زمانه ندی پهروه ردگاریان و نوپژه که شیان به چاکی ئه نجام داوه له و رزق و رۆزیه ش پیمان به خشیوون به خشیویانه، به نهینی و به ئاشکرا و به چا که کاری و شیوازی جوان پال به نادرستی و هه له و خراپه کاریه وه ده نیئن، ئا ئه وان هه سه ره نجامه که یان ئه و خانوبه ره "پازاوه یه یه له به هه شتدا". که باخه کانی به ههشتی عه دنه، بو یان پازاوه ته وه، به شادییه ده وه ده چنه ناوی، هاوړی له گه ل هه ره که سیك چاك و پاك و خواناسه له باوو بایران و هاوسه رو نه وه کانیان، جا فریشته کان ده چن بوئاماده سهر دانیان له هه موو ده روازه کانه وه).

﴿۱۰۴﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿۱۰۴﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿۱۰۵﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿۱۰۵﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿۱۰۶﴾ وَالَّذِينَ

إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ الفرقان: ٦٣ - ٦٨. واته: (بهنده‌گانی خوی میهره‌بان نهو که‌سانهن که زور به‌هیمنی به‌سهر زه‌ویدا ده‌رؤن، کاتیکیش نه‌فامان به قسه‌و قسه‌لؤکی ناخوش به‌ره‌نگاریان ده‌بن، له وه‌لأمیانداه‌لئین: سلأو "ره‌وشته به‌رزی خویان ده‌نویئن". نه‌وانه‌ی که شه‌وگار بو په‌روه‌ردگاریان به سوژده‌و وه‌ستان و نویژ ده‌به‌نه سه‌ر. نه‌وانه‌ی که ده‌لئین: په‌روه‌ردگارا؛ له سزای ناگر دوورمان بکه و په‌نامان بده، چونکه سزاه‌و نازاری له کؤل نابیته‌وه‌و به‌رده‌وامه. به‌راستی نه‌و دؤزه‌خه شوین و نیشته‌جییه‌کی زور ناخوش و ناسازه. "هه‌روه‌ها به‌نده‌گانی خوی میهره‌بان" نه‌وانهن که: کاتیک مال و سامانیان ده‌به‌خشن و خه‌رجی ده‌گهن، نه زیاده‌ره‌وی تیدا ده‌گهن و به‌زایه‌ی ده‌دن، نه ده‌ست نوقاه‌و ره‌زیلیشن، به‌لکو له‌و نی‌وانه‌دان. هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ی هیچ جوړه‌ خوییه‌کی تر له‌گه‌ل خوادا ناپه‌رستن، که‌سیش ناکوژن که خودا گوشتنی چه‌رام کردبیت مه‌گهر به‌حقه‌و و په‌وا، هه‌روه‌ها زینا ناکهن و نزیک‌ی ناکه‌ون، جا نه‌وه‌ی نه‌و جوړه‌ کاره‌ خراپانه‌ نه‌نجام بدات، نه‌وه‌ تووشی سزاه‌و نازار و ریسوایی ده‌بیت).

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ الفرقان: ٧١ - ٧٤. واته: (جا نه‌وه‌ی که ته‌وبه‌ ده‌کات و کارو کرده‌وه‌ی چاکه‌ نه‌نجام ده‌دات و به‌ته‌مایه‌ په‌روه‌ردگار ته‌وبه‌ی لی وهر بگریته؛ نه‌وه‌ بیگومان

دهگه پریته وه بو لای خوا به ته و به یه کی راست و دروسته وه. "بهنه ماکانی خوی میهره بان" نه وانه شن که شایه تی ناحه ق نادهن، هه رگیز له شوینی کدا ناماده نابن که شایه تی ناحه قی تیدا نه انجام دهری ت یان دروی تیا دا ده کری ت، کاتی کیش به لای گه مه و گاله و چه پوگانی نه فاما ندا تی ده په پرن، به هیمنی و له سه ر خو یی و سه ره به رزی به وه تی ده په پرن. هه رو ه ها نه وانه شن؛ کاتی ک به نایه ت و فه رمانه کانی په رو ه رد گاری ان بی دار بکری نه وه، هه روا به که پی و کویری به لای دا تی نا په پرن. نه وانه شن که ده لئین: په رو ه رد گارا؛ له ها وسه ران مان و نه وه کان مان که سانی کمان پی به خسه که بنه مایه ی رو و نا کی دی ده مان و شادمانی دل مان و بمان که به پی شه وا بو پاریز کاران و خواناسان).

وه سفی به هه شت و بارودوخی به هه شتیان، هه رو ه که له قورنانی پیروژدا هاتووه:
 ۱- نزیك بوونه وه و دهر که وتنی به هه شت بو به هه شتی هکان، به ره له وه ی
 بچه ناویه وه، هه ر یه که له به هه شتی هکانیش پله و مه نزل گای خو ی
 نه زانی ت له به هه شت دا، بو یه به ره و شوینی خو ی نه چیت:

خوای مه زن ده فه رمو وی ت: ﴿وَيَدْخُلُهُمُ الْجَنَّةُ عَرَفَهَا هُمْ﴾ محمد: ۶. واته: (هه رو ه ها
 ده میان خاته نه و به هه شته وه که به جو ره ها شیواز بو ی باس کر دوون).

﴿وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ لِلْمُنْفِقِينَ﴾ الشعراء: ۹۰. واته: (نه و کاته، به هه شت له چاکه کاران و
 خواناسان نزیك کرا وه ته وه).

﴿وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ لِلْمُنْفِقِينَ غَيْرِ بَعِيدٍ﴾ ق: ۳۱. واته: (له و لای شه وه به هه شت نزیك
 خرا وه ته وه له خواناس و پاریز کارو باو ه رداران، بی نه وه ی لیان دوور بی ت).

﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ﴾ التکویر: ۱۳. واته: (کاتی ک به هه شت نزیك ده خری ته وه "له
 خواناسان").

۲- بهه‌شت له شوینیکی به‌رزه یاخود پله‌کانی یان خانو و ته‌لارو دارودره‌خته‌کانی به‌رزن:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۖ ﴿۲۲﴾ الحاقه: ۲۲، والغاشية: ۱۰. واته: (له به‌هه‌شتیکی به‌رزو بلندا ژیان دبه‌نه سه‌ر).

۳- پانتایی به‌هه‌شت به‌ئه‌ندازه‌ی پانتایی نیوان ئاسمانه‌کان و زه‌وییه:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ۖ ﴿۱۳۳﴾ آل عمران: ۱۳۳. واته: (و به‌هه‌شتیکه که پاناییه‌که‌ی ئاسمانه‌کان و زه‌وی گرتوته‌وه).

۴- به‌هه‌شت چند دهرگا و دهروازیه‌کی هه‌یه:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت ﴿ جَنَّاتٍ عَدْنٍ مِّنْهُنَّ مَخْرَجٌ لَهُمُ الْآبُوتُ ۖ ﴿۵۰﴾ ص: ۵۰. واته: (باخه‌کانی به‌هه‌شتی عه‌دنه، که هه‌ر هه‌موو دهروازیه‌کانی له‌سه‌ر پشته بو‌یان).

﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا ۖ ﴿۷۳﴾ الزمر: ۷۳. واته: (هه‌تا ئه‌و کاته‌ی ده‌گه‌نه ئه‌وی و دهروازیه‌کانی به‌هه‌شت له روویاندا کراوه‌یه و له‌سه‌ر پشته).

۵- به‌هه‌شت سه‌ره‌رشتیاری هه‌یه، که پیشوازی و سلّاو له ئه‌وانه ده‌که‌ن که ده‌چنه ناویه‌وه:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿۷۳﴾ الزمر: ۷۳. واته: (فریشته‌کانی به‌ره‌پرس و سه‌ره‌رشتیاری به‌هه‌شت پیشوازیان لی ده‌که‌ن و ده‌ئین: درودو سلّاوتان لیبت، ئیوه پاک و خاوین، که‌واته فه‌رموو بچنه ناو به‌هه‌شته‌وه، هاوری له‌گه‌ل ژیانی هه‌میشه‌یی و نه‌براه‌دا).

۶- رووباره‌کانی به‌هه‌شت چند ره‌نگیکی جیاوازیان هه‌یه:

خوای پاک و تاك ده‌فه‌رموویت: ﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَنْغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ حَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّرِبِینَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصًّى ﴿۱۵﴾ محمد: ۱۵. واته: (چه‌نده‌ها رووباری له

ئاوی سازگارو تام نه‌گۆراوی تێدایه و چه‌نده‌ها رووباری شیر که تامی تێک نه‌چوووه و چه‌نده‌ها رووبار له شه‌رابی تام خوۆش و بوۆخوۆش بوۆ نه‌وانه‌ی که ده‌یخوۆنه‌وه‌و چه‌نده‌ها رووبار له هه‌نگوینی پالفته و بیگه‌رد).

﴿ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴾ (٣١) الواقعة: ٣١. واته: (تافگه‌ی جوان و هه‌وزو فواره‌ی رازاوه‌ی تێدایه).

٧- ئه‌و رووبارانه به‌ناو باخه‌کانی به‌هه‌شتدا ده‌رۆن:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿ تَجْرِي مِنَ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ البقرة: ٢٥ و ٢٦٦. (١) واته: واته: (چه‌نده‌ها رووبار به‌ژێر دره‌خت و به‌ناو باخه‌کانیدا ده‌رۆت).

﴿ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ ﴾ التوبة: ١٠٠. واته: (چه‌نده‌ها رووبار به‌ به‌رده‌م کۆشکه‌کانی و به‌ژێر دره‌خته‌کانیدا ده‌رۆن).

﴿ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ﴾ الأعراف: ٤٣، یونس: ٩، الکهف: ٣١. واته: (چه‌نده‌ها رووبار به‌ژێر دره‌خته‌کانیدا و به‌ به‌رده‌م کۆشکه‌کانیدا ده‌رۆت).

٨- کانیای تێدان:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴾ (١٢) الغاشية: ١٢. واته: (له‌و به‌هه‌شته‌دا کانی و سه‌رچاوه‌و تافگه‌ی ره‌وانی تێدایه).

﴿ فِيهَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴾ (٥٠) الرحمن: ٥٠. واته: (دوو سه‌رچاوه‌ی له‌کانی و ئاوی سازگاریان تێدایه‌یه و به‌خوور به‌ جوگه‌له‌کاندا ده‌رۆن).

(١) سه‌یری ئه‌مانه بکه: آل عمران ١٥ و ١٣٦ و ١٩٥ و ١٩٨، النساء ١٣ و ٥٧ و ١٢٢، المائدة ١٢ و ٨٥ و ١١٩، التوبة ٧٢ و ٨٩، الرعد ٣٥، ابراهيم ٢٢، النحل ٣١، طه ٧٦، الحج ١٤ و ٢٢، الفرقان ١٠، العنكبوت ٥٨، الزمر ٢٠، محمد ١٢، الفتح ٥ و ١٧، الحديد ١٢، المجادلة ٢٢، الصف ١٢، التغابن ٩، الطلاق ١١، التحريم ٨، البروج ١١، البيئنة ٨.

﴿ فِيهَا عَيْنَانِ نَصَاحَتَانِ ﴾ (٦٦) الرحمن: ٦٦. واته: (دوو سه‌رچاوه‌ی هه‌لقولأویان تیدایه "که دیمه‌نیان زۆر دل‌رفینه").

٩- خانوی وای تیدایه که ژووره‌کانی له‌سه‌ر یه‌کن، وه‌ک ته‌لاره چه‌ند نه‌ۆمییه‌کان:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ هُمْ عَرَفُ مَنْ فَوْقَهَا عُرْفٌ مَبِينَةٌ ﴾ الزمر: ٢٠. واته: (کۆشک و ته‌لاری چه‌ند نه‌ۆم که ژووره‌کانی له‌سه‌ر یه‌کن بۆیان ئاماده‌یه).

١٠- دره‌خته‌کانی خاوه‌ن لق و پۆپی سه‌وزن، که ره‌ش دهرئه‌که‌هون له‌به‌ر سه‌وزاییه‌که‌یان، بۆن و به‌رامیان خۆشه:

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَلَمَنْ حَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ (٤٦) ... ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿ (٤٨) الرحمن: ٤٦ و ٤٨. واته: (بۆ ئه‌و که‌سه‌ش له مه‌قامی په‌روه‌ردگاری خۆی ترسابیت، دوو باخی رازاوه ئاماده‌یه. ئه‌و دوو باخه‌ش خاوه‌نی دارو دره‌ختی گه‌لآ ناسک و جوانی بریسکه‌داره).

﴿ وَمَنْ دُونِهَا جَنَّاتٍ ﴾ (٦٢) ... مُدَاهِمَاتٍ ﴿ (٦٤) الرحمن: ٦٢ و ٦٤. واته: (جگه‌له‌و دوو به‌هه‌شته‌ی که باسکرا، دوو به‌هه‌شتی تریش ئاماده‌یه بۆ ئه‌وانه‌ی که پله‌و پایه‌یان وا له‌خوار خاوه‌نانی دوو به‌هه‌شتی ناوبراوه‌وه. .. "ئه‌و به‌هه‌شتانه‌ش" ئه‌وه‌نده سه‌وز دهنوینن مه‌یله‌و ره‌ش ده‌چنه‌وه له جوانی و تۆخیدا).

﴿ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴾ (٢٨) وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ ﴿ (٢٩) الواقعة: ٢٨ و ٢٩. واته: (له ژیر سیبهری - سدر ی بی درکدان. هه‌روه‌ها دره‌ختی مۆزیش که به‌ره‌مه‌کانی چین چین له‌سه‌ر یه‌کن).

١١- سیبهره‌که‌ی درێژو پان و پۆر و رازاوه:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ وَنَدُّهُمْ ظَلًّا ظَلِيلًا ﴾ النساء: ٥٧. واته: (هه‌روه‌ها ده‌یانخه‌ینه ژیر سایه‌ی سیبهری جوان و رازاوه‌یی هه‌میشه‌یی).

﴿ وَظَلَّ مَدُودٌ ﴿٣٠﴾ ۱۲- الواقعة: ۳۰. واته: (لهژیئر سیبهری دوورو دریژدان لهو باخه خوشانه دا).

﴿ أَكَلَهَا دَائِمٌ وَظَلَّهَا ۱۳- الرعد: ۳۵. واته: (خواردن و خواردنه وهی "هممه جور و هممه رهنگی" بهره وامه هاوری له گهل سیبهری خوش).

﴿ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعِيُونَ ﴿٤١﴾ ۱۴- المرسلات: ۴۱. واته: (بهراستی دیندارو پاریزکاران، وان لهژیئر سیبهردان، له پال کانیو تافگه کاند).

۱۲- کهش و ههواکهی خوش و مامناونده نه زور گهرمه و نه زور سارده:

خوای پاک و تاك ئەفهرموویت: ﴿ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ۱۳- الدهر: ۱۳. واته: (نه گهرمای خور بیزاریان دهکات، نه کزهبا و سهرما سهغله تیان دهکات).

۱۳- نازو نیعمهت و خوشیهکانی زورو بی ئەندازهیه:

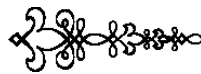
خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ تَمَّ رَأَيْتَ نِعْمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٣٠﴾ ۲۰- الدهر: ۲۰. واته: (کاتیکیش بههر لایه کدا چاوده گپیت، ئەوه نازو نیعمهتی نه پراوه بی ئەندازه و دهسه ئاتیکی گهوره دهبینیت له باخ و باخات و کوشک و ته لارو دیمهنی جوان و فراوانی بی سنور).

﴿ يَرْزُقُونَ فِيهَا بَعِيرٍ حِسَابٍ ۱۴- غافر: ۴۰. واته: (بی سنوورو بی حیساب رزق و رۆزی هممه جور و هممه چهشنیان پیدهبه خشریت).

﴿ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ۱۵- الطلاق: ۱۱. واته: (بیگومان خوا رزق و رۆزی چاک و پاک و فره فراوانی بو ناماده کردوون).

۱۴- ژیانیه بههشتیهکان پر له کامهرانی و شادومانی و بهخته وهری:

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿١١﴾ ۲۱- الحاقة: ۲۱. واته: (جا ئەو بهخته وهره له ژیانیه پر له شادی و کامهرانیدا دهژی که زور پیی رازییه).

۱۵- نازو نیعمهت و خوڤشی و شادی به‌هه‌شتیه‌کان نه‌براوو به‌رده‌وامه:

خوای مه‌زن ده‌فه‌رموویت: ﴿وَجَنَّتِ لَمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ﴾ التوبة: ۲۱. واته: (له‌و به‌هه‌شتانه‌دا نازو نیعمه‌تی نه‌براوو پی‌شکه‌شیان ده‌کریت).

۱۶- به‌خشش و نیعمه‌ته‌کان ناماده‌کراون بو به‌هه‌شتیه‌کانکه هه‌رگیز کو‌تایی نایه‌ن و نابری‌نه‌وه:

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت: ﴿عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ هود: ۱۰۸. واته: (ئه‌مه‌ش به‌خششیکه هه‌رگیز کو‌تایی نایه‌ت).

﴿وَلَمْ يَرْزُقْهُمْ فِيهَا جُكْرًا وَعَشِيًّا﴾ مریم: ۶۲. واته: (له به‌یانیان و ئیواراندا رزق و پو‌زی بو‌یان ناماده‌یه).

﴿أُولَئِكَ لَمْ يَرْزُقْهُمْ مَعْلُومٌ﴾ الصافات: ۴۱. واته: (ئه‌هوان رزق و پو‌زی ئاشکرای زو‌رو زه‌بنده و دیاری کراویان پی‌شکه‌ش ده‌کریت).

﴿إِنَّ هَذَا لَرِزْقًا مَّا لَهُ مِنْ تَعَادٍ﴾ ص: ۵۴. واته: (به‌راستی ئه‌مه رزق و پو‌زیمانه بو به‌خته‌وه‌ران، هه‌رگیز ته‌ه‌واو نابی‌ت و کو‌تایی نایه‌ت).

﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ الواقعة: ۳۳. واته: (نه به‌روبوومی ته‌ه‌واو ده‌بی‌ت، نه فه‌ده‌غه کراویشه).

﴿أَكُلْهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا﴾ الرعد: ۳۵. واته: (خواردن و خواردنه‌وه‌ی "هه‌مه‌جو‌ر و هه‌مه‌ره‌نگی" به‌رده‌وامه هاو‌ری له‌گه‌ل سی‌به‌ری خو‌ش).

۱۷- گو‌شتی هه‌مه‌جو‌ر ده‌خری‌ته به‌رده‌میان:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَحْمٍ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ الطور: ۲۲. واته: (حه‌زو ئاره‌زوویان له‌هه‌ر گو‌شتی‌ک بی‌ت پی‌شکه‌شیان ده‌که‌ین).

﴿وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ الواقعة: ۲۱. واته: (گو‌شتی هه‌ر بال‌نده‌یه‌کیش که حه‌زی لی بکه‌ن

بۆیان نامادهیه).

۱۸- خواردنهوهی بهههشتیهکان لهناو کاسه و کوپه و پهرداخى زۆر جوان و قهشهنگ دایه که تام و چێژ ئه بهخشن به بینهران:

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بِيضَاءَ لَدَوِّ لِّلشَّرِبِینَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْفَوْنَ ﴿٤٧﴾﴾ الصافات: ٤٥ - ٤٧. واته: (له پهرداخى تایبهتیدا شهرابی تایبهتیا بهسهردا دهگیړن. شهرا به که زۆر سپی و بهلهزه ته بۆ ئه و کهسانه ی که دهیخونه وه و نوشی دهکن. ئه و شهرا به نه ده بیته هوی سه رئیسه و ئیلتجدان، نه مهست و سهرخۆش و بی هۆشیان دهکات).

﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِفَكَهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ﴾ ص: ٥١. واته: (بهردهوام داوای میوهی زۆر و خواردنهوهی هه مه جوړ دهکن).

﴿يَسْتَرْغُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَعْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِمُرُ ﴿٢٣﴾﴾ الطور: ٢٣. واته: (به دل خۆشیه وه له کاسی تایبهتیدا شهرا به دنۆشن، جار جار بۆ خۆشی لهیه کتری دهسینن، دوور له په رفتاری ناشرین و گونا ه و تاوانبار کردنی یه کتر).

﴿يَا كُوبِ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفَوْنَ ﴿١٩﴾﴾ الواقعة: ١٨ - ١٩. واته: (به کوپ و دۆلکه و سوپرا حیه وه دهگه پرین و له پهرداخى تایبهتیدا جوړه ها شه ربهت و شهرا به خواردنه وه ی به تام و خۆشیان پیشکه ش دهکن که له سه رچاوهیه کی په وانه وه پر ده کرین).

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عَبْدُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾﴾ الدهر: ٥ - ٦. واته: (بیگومان چاکان و پاکانیش له پهرداخیکه پر شهرا بدا دهخۆنه وه، که ئاویته که ی له سه رچاوه ی کافوره وه یه. که کانیه که بهندهکانی خوا لی ئه خۆنه وه له هه ر شوینیک بیانیه ویته هلی دهقولینن و فواره دهکات).

﴿ وَسَقَّهْمَ رُبُّهُمْ سَرَّابًا طَهُورًا ﴾ الدھر: ۲۱. واتہ: (ثینجا لہ لایہن پەرودر دگار یانہ وہ شہرابی پاک و بیگہرد و خاوینیان پیشکەش کراوہ).

﴿ وَكَاسًا دِهَاقًا ﴾ (۳۴) النبأ: ۲۴. واتہ: (لہ گەل کاسە ی پەر لہ شہرابی تایبہ تیدا).
۱۹- ھەموو جوړە میوہ جات و بەربومیکی بۆن خوۆش و بەتام بە ھەموو رەنگەکانیہوہ تیایدا ئامادە یہ کہ ئارەزووی دەکەن:

﴿ لَكُوْفِيهَا فَكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾ (۷۳) الزخرف: ۷۳. واتہ: (میوہ جاتی زۆرو ھەمەجوڑی تیایدا بوۆتان ئامادە یہ و لیبی دەخۆن).

﴿ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ أَمِينٍ ﴾ (۵۵) الدخان: ۵۵. واتہ: (بانگ دەکەن تیایدا بو ھەموو جوړە میوہیەك، بئی ئەوہی بترسن لہ تەواو بوون و، نەخوۆش کەوتن و لہبەرچاو کەوتن).

﴿ وَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ﴾ محمد: ۱۵. واتہ: (ھەرودھا بوۆیان ھە یە لہو بەھەشتەدا لہ ھەموو جوړە بەرو بووم و میوہیەکی جوان و بەتام و بوۆخوۆش).

﴿ فِيهَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴾ (۵۲) الرحمن: ۶۸. واتہ: (درەختی میوہو دارخورماو ھەناریان تیدا یە).

﴿ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾ (۶۸) الرحمن: ۵۲. واتہ: (لە ھەر جوړە میوہیەك دوو جوړیان تیدا یە).

﴿ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴾ (۲۰) الواقعة: ۲۰. واتہ: (میوہشیان بوۆ دەگیڕن، بە ئارەزووی خوۆیان لیبی ھەلدەبژێرن).

﴿ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ (۴۲) الرسالات: ۴۲. واتہ: (لە ھەر جوړە میوہیەك کە ئارەزوو بەکن بوۆیان ئامادە یە و پیشکەشیان دەکریت).

﴿ حَلَايِقَ وَأَعْنَابًا ﴾ (٣٣) النباء: ٢٣. (١) واته: (چهندهها باخچهی جوان و جووری تری).

٢٠- بهروبوومی بههشت وهك بهروبوومی دونیایه، بهلام لهگهڻ بوونی جیاوازییهکی زور له نیوانیاندا:

خوای پهرومردگار دهفهرموویت: ﴿ كَلَّمَا رُرُقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ رَزَقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُرُقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَبِهًا ﴾ البقرة: ٢٥. واته: (ههر کاتیک له میوهو بهرهه می نهو باخانهیان بو دههینن، دهلین: نیستا لهوهتان هیئا، تاویک لهمهو پیش خواردمان، ههر دهیهینن و لهیهکتریش دهچن "له پروالتهدا، بهلام له تام و بوندا زور جیاوازن").

٢١- میوهجاتی بههشت ملکهچ کراون و ئاسانن بو لیگردنهوه:

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴾ (٢٣) الحاقة: ٢٣. واته: (میوهجاتی زور بهدرهختهکانهوه شوپ بوتهوهو لیگردنهوهی ئاسانه له دهست رس دایه).
﴿ وَدَانِيَةٌ عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا نَذِيلًا ﴾ (١٤) الانسان: ١٤. واته: (سیبهری درهخته جوانهکان بهسهر شوینه خوشهکانیاندا سهری فرو هیناوهو لیگردنهوهی میوهکانیش ئاسانه و ملکهچ کراوه).

٢٢- خواردن و خواردنهوه دهخریته بهردهم بههشتیهکان بهو نامیرانهی خواردن که له زیرو زیو دروستکراون:

خوای پاک و تاک دهفهرموویت: ﴿ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ ﴾ الزخرف: ٧١. واته: (له سینی و کوپی ئالتون جوورهها خواردن و خواردنهوهی جوان و رازاوهو تام خوش و بوون خوشیان بهسهردا دهگیرن).

﴿ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِثَابِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴾ (١٥) قواریرا من فضة قدرها نقدیرا ﴿ (١٦) وَنَسَقُونَ فِيهَا

(١) سهیری نهمانهش بکه: یس ٥٧، الصافات ٤١ - ٤٢، ص ٥١، الطور ٢٢، الواقعة ٢٢.

كَأَسَا كَانَ مِرْزَاهَا زَنْجِيلاً ﴿١٧﴾ عَيْنَا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسِبِيلاً ﴿١٨﴾ الانسان: ١٥ - ١٨. واته: (ههروهها له سوپراچی و دولگهی زیودا شهراپیان بو دهگیپن که دهگریته نهو کوپ و پهرداخانهوه که له شوشه و کریستالی تایبته دروستکراون. ههموو دام و دهزگای خواردن و خواردنهوهکان له شووشهی زیو دروستکراون بهشیویهکی جوان و دلپرفین. ههروهها شهراپیکی تریان پییشکesh دهگریت ئاویتهکههی زهنجهبیله. که سهراچاوهیهکه له بهههشتدا به سهلسهبیل ناودهبریت).

٢٣- لاوانی ئیسک سووک و پرووخوش و زور جوانی نهمر خواردن و خواردنهوه بو بهههشتیهکان ناماده نهکهن و به چاکترین شیوه خزمهتیان دهکهن:

خوای پایهبهرز دهفهرموویت: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكَوْنٌ ﴿٢٤﴾ الطور: ٢٤. واته: (ههروهها مندالانی جوان و ئیسک سووک به دهوریاندا دین و خزمهتیان دهکهن دهلیی مرواری پاک و بیگهردن).

﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ الواقعة: ١٧. واته: (لاوانی جوان و ئیسک سووک و نهمر به دهوریاندا دین و خزمهتیان دهکهن و ههمیشه گهنجن و پیرنابن).

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنُورًا ﴿١٩﴾ الانسان: ١٩. واته: (ئینجا نیوجهوانانی ههمیشه لاو و پرووخوش و جوان و پاک، بهناویاندا دهگهرین، کاتیک دهیانبنیت وا دهزانیت مروارین و بهوناوهدا بلاوبونهتهوه).

٢٤- دهستهبند و بازنهکانی بهههشتیهکان له زیرو زیون، ههروهها پوشاکیان له ئاوریشمی تنک و نهستوره:

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ ﴿٢١﴾ الكهف: ٢١. واته: (بازن و دهستهبندی ئالتونیان له دهست نهگریت، پوشاکی سهوزی جوان دهپوشن که

دوو تووییه، جینی ژیره وه ئاوریشمی ئەستوره و چینی سهره وهش ئاوریشمی تهنکه).
 ﴿يُكَلِّبُ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ﴾ الحج: ۲۳،
 فاطر: ۳۳. واته: (لهوئی دهسته بندی ئالتون و مرواری دهگریته دهستیان، پۆشاکیشیان
 لهو بهههشته دا ئاوریشمه).

﴿يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَلِّبِينَ﴾ الدخان: ۵۲. واته: (دهپۆشن له
 ئاوریشمی تهنک و ئەستور، لهو کاته دا، خۆشه ویستان له بهرامبهر یهک داده نیشن
 "بهرووی خۆشه وه بۆ یه کتر دهروان و گفتوگۆی خۆش و به تام ئەکه ن").

﴿عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُوعُ أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ الانسان: ۲۱. واته: (پۆشاک
 به خته وه ران ئاوریشمی سهوزی تهنکه که به سههر پۆشاکى ئاوریشمی ئەستور دا
 له بهریان کردوو، به بازنی زیوی رازیروانه ته وه).

۲۵- بهههشته یان له سههر قه نه فه و کورسی و فه رش و رایه خی ئاوریشمی سهر سوره ی نه ر شانیان دادا وه پالیان دا وه ته وه:

خوای با ئاده ست و خاوه ن شکۆ ده فه ره موویت: ﴿هُم وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرْضَاكِ
 مُتَكَفُونَ﴾ ۵۶ هُم فِيهَا فَكَّهُةٌ وَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿۵۷﴾ یس: ۵۶ - ۵۷. واته: (خویان و
 هاوسه رانیان له ژیر سیبه ری دره ختی جوان و چروپردا له سههر کورسی و قه نه فه
 رازا وه کان شانیان دادا وه. میوه جاتی جوړاو جوړیان پیشکهش دهگریت، ههروه ها
 هه رچی داوا بکه ن و چه زی لئ بکه ن دهسته جئ ئاماده یه).

خوای پایه بلن د ده فه ره موویت: ﴿عَلَى سُرُرٍ مُتَقَلِّبِينَ﴾ الصافات: ۴۴. واته: (ئه وه
 به خته وه رانه له سههر کورسی و قه نه فه رازا وه کان به رامبهر یه کتری داده نیشن).

﴿مُتَكِّبِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ﴾ الرحمن: ۷۶. واته: (شانیان دادا وه
 له سههر پشته سهوزو جوان و دۆشه کی نایاب و رازا وه).

﴿فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ﴾ ۱۳ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿۱۴﴾ وَمَنَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ ﴿۱۵﴾ وَزَرَائِبٌ مُبْتَوِّئَةٌ ﴿۱۶﴾ الغاشية:

۱۳ - ۱۶. (۱) واته: (چه‌ندین ته‌ختگه‌لی به‌رزو بل‌ندو چه‌ندین په‌رداخ‌ی دان‌راویشی تیایه. و چه‌ندین پشتی پ‌یزک‌راو و فه‌رشی را‌خ‌راویشی تیایه).

۲۶- هاوسه‌رانی به‌ه‌شته‌کان پاک و بی‌گه‌ردو په‌وشت به‌رزن، که قه‌شه‌نگ و خو‌شه‌ویستن له‌لایه‌ن می‌رده‌کانیان، ته‌نها چاویان له‌لای می‌رده‌کانیانه:

خوای بال‌آده‌ست و خاوه‌ن شکو‌ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾ البقرة: ۲۵. واته: (هه‌روه‌ها له‌وویدا هاوسه‌رانی پاک و بی‌گه‌ردیان بو‌ ناماده‌گ‌راوه).

﴿وَعِنْدَهُمْ قَصْرٌ أَلْفُ عَيْنٍ ۝ ۴۸ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ۝ ۴۹﴾ الصافات: ۴۸-۴۹. واته: (له‌ ته‌نیش‌تیانه‌وه خو‌ری چا‌وگه‌ش دان‌یش‌توون، جگه‌ له‌ هاوسه‌رانیان چا‌و بو‌ که‌سی تر هه‌ل‌ناب‌رن. هه‌ر ده‌ل‌یی هیل‌که‌ی کو‌ل‌او‌ی پاک ک‌راو و شار‌اوه‌ن "که‌س ده‌ستی لی نه‌داون").

﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ﴾ الزخرف: ۷۰. واته: ("پ‌ییان ده‌وت‌ریت": فه‌رموون بچ‌نه به‌ه‌شته‌وه خو‌تان و هاوسه‌رانتان، خو‌تان و نه‌وانه‌ی وه‌ک ئی‌وه خو‌ناس بوون و له‌وی ژبانی کامه‌رانی و شادی و به‌خته‌وو‌ریتان پ‌یده‌دری‌ت).

﴿فِيهَا قَصْرٌ أَلْفُ رِجَالٍ ۝ ۵۶ لَمْ يَطْمِئِنُّوا فِيهَا مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَا جَانٌّ ۝ ۵۷ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾ الرحمن: ۵۶ و ۵۷. واته: (له‌و به‌ه‌شته‌وه خو‌ری تیایه‌که‌ ته‌نها ته‌ماشای هاوسه‌ره‌کانیان ده‌که‌ن، پ‌یش نه‌وان ده‌ستی که‌سیان لی نه‌که‌وتووه، نه‌ له‌ گ‌رو‌ی ئاده‌می و نه‌ له‌ په‌ری. ... نه‌و هاوسه‌رانه‌ له‌ جوانی و شو‌خ و شه‌نگی و قه‌شه‌نگی‌دا وه‌کو یاقوت و مه‌رجان وان).

(۱) سه‌یری نه‌مانه‌ش بکه: الک‌هف ۳۱، ص ۵۱، الطور ۲۰، الرحمن ۵۴، الواقعة ۱۵ - ۱۶ و ۲۴ و ۸۹، الدهر

﴿فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حَسَنَاتٌ ۗ﴾ ... ﴿حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ۗ﴾ (۷۲) ... ﴿لَمْ يَطْمِئِنَّ عَنْ قَبْلِهِمْ وَلَا جَانٌّ﴾ (۷۴) ﴿الرحمن: ۷۰ و ۷۲ و ۷۴. واتہ: (لہو بہہشتہدا حوری جوان و شوخ و شہنگ و رہوشت بہرزی تیدادیہ. ... حوری چاوگہش و چاورہش، ئەو ئافرہتہ حوریانہ لہ رہشمالہکانیاندا ماونہتہوہ ... ئەو حوریانہ، پیش ئەوان دەستی کەسیان پی نہکەوتووہ، نہ لہ گرۆھی ئادەمی و نہ لہ پەری).

﴿وَحُورٌ عِينٌ ۗ﴾ (۲۲) ﴿كَأَمْثَلِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ۗ﴾ (۲۳) ﴿الواقعة: ۲۲ - ۲۳. واتہ: (ہاوری لہگہل حوری چاوگہش و چاو رەش. وەك مرواری شاراوو دەست لی نہدراوو).
﴿إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنشَاءً﴾ (۳۵) ﴿جَعَلْنَهُنَّ أَجْكَارًا﴾ (۳۶) ﴿عُرُبًا أَتْرَابًا﴾ (۳۷) ﴿لِأَصْحَابِ الْإِيمَانِ﴾ (۳۸) ﴿الواقعة: ۲۵ - ۲۸. (۱) واتہ: (ئەو حوریانہمان بہ تایبەتی بۆ دروست کردوون. کردووومان بہ حوریانی ہەمیشہ کیژ. ھاوسەرەکانیان زۆر خوش دەوێت و ھەموویان ھاوتەمەنن. ئەمانە ھەمووی بۆ دەستە راستەکان "ئەوانە نامە کردووەکانیان درایە دەستی راستیان").

۲۷- شادمان و بہختەوہر بوون بہ بینینی خوای گەورہ:

خوای گەورہ دەفەر مووێت: ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ ﴿یونس: ۲۶. واتہ: (بۆ ئەو کەسانە چاکەیان کردووہ، پاداشتی زۆر چاک ھەبە لہگەل زیادەدا کە گەشتنہ بہ دیداری خوای گەورہوہ).
﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ﴾ (۲۲) ﴿إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ (۲۳) ﴿القيامة: ۲۲ - ۲۳. (۲) واتہ: (لەو رۆژەدا، رووخسارانیک گەشاوہ و ناسک و ئاسوودەن. چونکە "ھەریہکە بۆ خوی" تەماشای پەرورەدگاری دەکات).

(۱) سەیری ئەمانەش بکە: آل عمران ۱۵، النساء، ص ۵۲، الدخان ۵۴، الطور ۲۰، النبأ ۳۳.
(۲) لەبارە ی بینینی خوای پەرورەگار، ھەر وہا بۆچوون و مەزھەبەکانی زانیان لەو باروہ بگەرێوہ بۆ بەشی خواناسی (الالہیات).

۲۸۔ ہر شتیک دہروون و نفس حزو ئارمزوی بکات ئہوا لہ بہہشتدا

ہہیہ:

خوای پایہبرز دہفرموویت: ﴿وَهُمْ فِي مَا أَشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ﴾ ﴿الأنبياء: ۱۰۲﴾. واتہ: ("ئہوان لہناو نازو نیعمہتدا" کہ حزیان لی بوو و ئارمزویان دہکرد بو ہہتا ہہتایی دہمینن).

﴿لَمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ﴾ ﴿الفرقان: ۱۶﴾. واتہ: (لہو بہہشتہدا ہہرچی داوا بکہن بویان نامادہیہ ہاوری لہگہل ژیانئ نہمریدا).

﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ﴾ ﴿الزخرف: ۷۱﴾. واتہ: (لہو بہہشتہدا ہہرچی نفہس حزی لی بکات و دل بیخوازیت و چاو حز بہدیتنی بکات نامادہیہ).

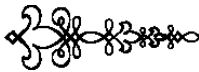
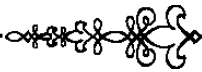
﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ ﴿ق: ۲۵﴾. واتہ: (ہہرچیش داوا دہکن و حزی لی دہکن بویان نامادہیہ تیایدا، زور لہوہش زیاترمان لایہ).

﴿كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ﴾ ﴿النحل: ۳۱﴾. واتہ: (ہہرچیہک بخوازن و ہہرچی ئارمزوو بکہن و داوا بکہن، بویان نامادہیہ تیایدا، ئا بہو شیوہیہ خوای میہرہبان پاداشتی خوآناس و پاریزکاران ئہداتہوہ).

۲۹۔ بو ہہتا ہہتایی و ہہمیشہیی بہہشتیہکان ژیان لہ بہہشتدا

بہسہر دہبہن:

خوای گہورہ دہفرموویت: ﴿وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ﴿البقرة: ۲۵﴾. واتہ: (ژیانی ہہمیشہیی و نہبراوہ لہو بہہشتہدا دہبہنہ سہر).

﴿هُم فِيهَا خَالِدُونَ﴾ البقرة: ۸۲. (۱) واته: (هەر ئهوان نیشته جیی بهههشتن و تیایدا ژیان ههتا ههتایی دهبنه سهر).

﴿هُم فِيهَا خَالِدُونَ﴾ یونس: ۲۶. واته: (ئا ئهوانه نیشته جیی بهههشتن و بو ههمیشهیی ژیان تیادا دهبنه سهر).

﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ آل عمران: ۱۵ و ۱۳۶ و ۱۹۸. (۲) واته: (هاورێ ژیان نهبراهه).

﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ النساء: ۵۷ و ۱۳۲. (۳) واته: (لهویدا ژیان ههمیشهیی و بهردهوام دهبنه سهر).

﴿وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ﴾ الحجر: ۴۸. واته: (هیچ کات ئهوان لهو بهههشتهدا دهرناکرین).

﴿فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ الزمر: ۷۳. واته: (فهرموون بو ههتا ههتایی بچنه ناو بهههشتهوه).

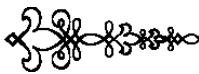
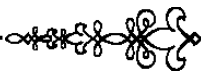
﴿وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ الزخرف: ۷۱. واته: (ههروهها ژیان ههمیشهیی و نهبراههشی تیادا دهبنه سهر).

﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّهْمَ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ الدخان: ۵۶. واته: (له ههمووی خوشت ئهوهیه که هههگیز تالیی مردن ناچیژن تیایدا جگه لهو مردنهیی بهکهههجار، و پهروهههگاریان له سزای دۆزهخ بهدووری گرتوون و پاراستوونی).

(۱) ههروهها سهیری ئهمانهش بکه: الأعراف ۴۲، یونس ۲۶، المؤمنون ۱۱، آل عمران ۱۰۷، هود ۲۳.

(۲) ههروهها تهماشای ئهم نایههتانهش بکه: النساء ۱۳، المائدة ۸۵، التوبة ۷۲ و ۸۹، هود ۱۰۸، ابراهیم ۲۳، الکهف ۱۰۸، طه ۷۶، الفرقان ۷۶، العنكبوت ۵۸، لقمان ۹، الأحقاف ۱۴، الفتح ۵، الحديد ۱۲، المجادلة

(۳) سهیری ئهم نایههتانه بکه: المائدة ۱۱۹، التوبة ۲۲ و ۱۰۰، التغابن ۹، الطلاق ۱۱، البینة ۸.

﴿ ادْخُلُوهَا بِسَلْمٍ ذَٰلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ ﴾ ﴿٣٤﴾ ق: ٢٤. واته: (بفهرموون بچنه ناو بههشته وه لهگهلا ناشتی و ئارامی و هیمنیدا، ئا ئه وه ئیتر رۆژی نه مری و نه برپاوهیه).

٣٠- قسهی بی کهک و نابهجی و یهکتر تۆمهتبار کردنی تیدا نییه:

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيًا ﴾ ﴿٥٥﴾ إِلَّا قِيْلًا سَلَمًا سَلَمًا ﴿٣٦﴾ الواقعة: ٢٥ - ٢٦. واته: (هیچ جووره قسهیهکی نابهجی و نادروست و نارپیک نابیستن و یهکتریش گوناھبار ناکهن. جگه لهوتنی سلاو و وهلامدانه وه قسهی خوش نه بیئت).

﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَمًا ﴾ مريم: ٦٢. واته: (ئهوجا لهوی هیچ گوفتاریکی نابهجی نابیستن، جگه له سلاو کردن و "گوفتاری خوش و بهجی" نه بیئت).

﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ﴾ ﴿٣٥﴾ النبأ: ٣٥. واته: (لهو بههشته دا هیچ جووره قسهیهکی پرپوچ و دروو دهلهسه نابیستن).

﴿ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَةً ﴾ ﴿١١﴾ الغاشية: ١١. واته: (لهو شوینه دا قسهو گوفتاریکی ناخوش و نابهجی نا بیستن).

٣١- ههست به ماندوویتی و بیزاری ناکهن:

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ ﴾ الحجر: ٤٨. واته: (هیچ جووره بی تافهتی و بیزاری و ناخوشی و بهستییهک دووچاریان نابیت).

﴿ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾ فاطر: ٣٥. واته: (هیچ نهخوشی و ناخوشییهک توخمان ناکه وویت، هیچ ئازارو ئیشیکی دهروونی تووشمان نابیت و هیچ بیزاری و ماندووووونیکیش روومان تیناکات).

٣٢- سوپاس و ستایشی پهرومردگاریان ئه کهن لهسهر ئه وهی به ئینی خوئی

هینایه جی و نازو نیعمهتی به وان بهخشیوووه:

خوای بالادهست دهفهرموویت: ﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعَدَّهُ. وَأَوْثَقَنَا الْأَرْضَ

نَبَوًا مِنْ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ ﴿ الزمر: ۷۴. واته: (ئهوسا ئیتر ئه‌و به‌خته‌وهرانه ده‌لین: سوپاس و ستایش بۆ ئه‌و خواجه‌ی، که به‌لیننی خۆی بۆمان برده سه‌رو کردینی به‌خاوه‌نی سه‌ر زه‌میننی به‌هه‌شت و له‌هه‌ر شوینیک و له‌هه‌ر جیبیه‌کی‌دا بمانه‌وئیت سه‌ربه‌ستانه ژیان ده‌به‌ینه سه‌ر).

﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولَنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْبَغْضَةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿ ۴۳﴾ الأعراف: ۴۳. واته: ("ئهوسا ئیتر هه‌مووان به‌یه‌ک ده‌نگ و یه‌ک ناواز" ده‌لین: سوپاس و ستایش بۆ ئه‌و خواجه‌ی که هیدایه‌ت و رینمووی کردین بۆ ئه‌م جیگه و رینگه خۆشه، ئه‌گه‌ر ئه‌و خودایه هیدایه‌ت و رینمووی نه‌کردینایه هه‌رگیز رینگه‌ی هیدایه‌ت‌مان نه‌ده‌زانی و ئه‌م پاداشته‌مان وه‌رنه‌ده‌گرت، سویند به‌خوا به‌راستی پیغه‌مبه‌رانی په‌روه‌ردگارمان به‌حَق و راستیه‌وه هاتن، ئه‌وسا بانگیان لیکرا: ئه‌وه ئه‌و به‌هه‌شته‌یه که پیتان دراوه، به‌هۆی ئه‌و کارو کرده‌وانه‌ی که ئه‌نجامتان دهدا).

﴿ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿ یونس: ۱۰. واته: (دواه‌مین گوفتاریشیان دوی هه‌موو نازو نیعمه‌ت و به‌خششیک ئه‌وه‌یه که، پر به‌دل، له‌ناخی ده‌روونیا‌نه‌وه به‌راستی ده‌لین: الحمد لله رب العالمین).

﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿ ۳۴﴾ فاطر: ۳۴. واته: (ئینجا هه‌مووان له خۆشیدا ده‌لین: سوپاس و ستایش بۆ ئه‌و خواجه‌ی که هه‌رچی غه‌م و په‌ژاره‌یه له دل و ده‌روونی ده‌رکردین، به‌راستی په‌روه‌ردگارمان زۆر لی خۆشبوو و سوپاسگوزاره).

﴿ وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿ ۴۴﴾ الأعراف: ۴۴. واته: ("پاشان" نیشته‌جیبیانی به‌هه‌ش بانگی نیشته‌جیبیانی دۆزه‌خیان کرد: به‌راستی ئه‌و به‌لیننه‌ی په‌روه‌ردگارمان پیی دابووین ده‌ستمانه‌کوت و پیی به‌خشین، ئایا ئیوه‌ش ئه‌و

به ئینهی که پهروهردگارتان دابووی بهراستی دهستانکهوت؟! له وهلامدا وتیان: به ئی..
 نهوسا جارچیهك جاریدا له نیوانیاندا و هاواری کرد: نهفرهتی خوا له ستهمکاران
 بیئت).

۳۳- هیج رق و کینهیهك له دل و دeroونی بههشتیهکاندا نییه:

خوای پاک و تاك دهفرموویت: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍ﴾ الأعراف: ۴۳. واته:
 ("ههروهها له دeroوازی بههشتدا" ههرجی بوغزو کینهیهك له دل و دeroون و
 سینهیاندا بوو ئییه دامان رنی).

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍ﴾ الحجر: ۴۷. واته: (له کاتیکیدا ههرجی کینهو بوغزه
 له دل و دeroونیاندا دهرمان کیشا).

۳۴- چاك و چۆنیشیان له بههشتدا سلاو کردنه:

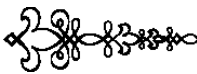
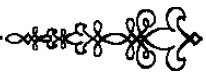
خوای گهوره دهفرموویت: ﴿وَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ ابراهیم: ۲۳. واته: (چاك و چۆنیان
 له بههشتدا سلاوکردنه).

﴿وَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾ یونس: ۱۰. واته: (چاك و چۆنیشیان لهوئ سلاوکردنه).

۳۵- فریشتهکان بهسلاوی گهرمهوه پيشوازییان لی نهکهن:

خوای گهوره دهفرموویت: ﴿جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ
 وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۳۳﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۳۴﴾ الرعد:
 ۲۳- ۲۴. واته: (جا فریشتهکان دهچن بو سهردانیان له ههموو دeroوازهکانهوه.
 "دهلین" سلاوتان لیبیئت له بهرامبهر خوگرتنتانهوه، کهوابوو ئای چهنده جیگه و
 ریگهیهکی خوشتان بو خوستان مسوگهر کرد).

﴿لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَقُ الْأَكْبَرُ وَنُلَقَّاهُمْ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ
 تُوعَدُونَ﴾ الأنبياء: ۱۰۳. واته: ("نهو بهختهوهرانه" لیقهومانی گهورهو تهنگانهی بی

سنووری "قیامت" تووشی غه مباری و په ژارهبان ناکات، به لکو فریشته کان "به پرووی خوښه وه پيشوازيان لى دهكهن و" ده لئين نه مه نه و رږږه يه كه كاتى خوږى به ليينتان پيدهدرا).

﴿وَلَقَدْ فِيهَا نَجِيَّةٌ وَسَلَامًا﴾ الفرقان: ۷۵. واته: (جا له وى به سلاو دروود پيشوازيان ليدده كريت).

۳۶- به هه شتیه کان ناترسن و خه فته تیش ناخون:

خوای مه زن ده فهرموويت: ﴿ادخلوا الجنة لا خوف عليكم ولا انتم تحزنون﴾ الاعراف: ۴۹. واته: (ده بچنه به هه شته وه، نه ترس و بيمتان له سهره نه غه م و په ژارهدش ده خون).

﴿ادخلوها يسلمن آمين﴾ الحجر: ۴۶. واته: ("پيان ده وتريت: "فهرموون بچنه ناوی به سه لاهمه تی و سه لامتان له سهر بيت، ژيانی پر له ناسووده یی تیا دا به رنه سه ر).

﴿فاولئك يدخلون الجنة ولا يظلمون شيئا﴾ مريم: ۶۰. واته: (ئا نه وان ه ده چنه به هه شته وه و هيچ جوړه سته ميكيان لى ناكريت).

﴿ان المتقين في مقام امين﴾ في جنت وعيوب﴾ الدخان: ۵۱ - ۵۲. واته: (به راستی نه وان ه ی پاريزكار و ديندارن، له جيگه و شوينيكی زور نارامدا ژيان ده به نه سه ر. له باخچه و ديمه نه كانی به هه شته، له پال كاريزو كانی و تافگه كاندا ده زين).

﴿يدعون فيها بكل فكهة آمين﴾ الدخان: ۵۵. واته: (بانگ ده كهن تيايدا بو هموو جوړ ميوه يه ك، بى نه وه ی بترسن له ته واوبوون و، نه خوښ كه و تن و له به رچاو كه و تن).

﴿ادخلوها يسلمن﴾ ق: ۳۴. واته: (بضهرموون بچنه ناو به هه شته وه له گه ل ناشتی و

ثارامی و هیمنیدا).

۳۷- پرووی گهش و شادییان پی دهبه‌خشریت:

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَقَدْهُمْ نَصْرًا وَسُرُورًا﴾ الدهر: ۱۱. واته: (پرووی گهش و شادمانی پیبیه‌خشین).

۳۸- خاوه‌ن حورمه‌ت و ریژ لیئراون:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَهُمْ مُكْرَمُونَ﴾ الصافات: ۴۲. واته: (قه‌درو ریژیکی بی وینه له‌لایهن په‌روه‌ردگارو فریشته‌کانه‌وه لییان ده‌گیری‌ت).
﴿أُولَئِكَ فِي جَنَّةٍ مُّكْرَمُونَ﴾ المعارج: ۳۵. واته: (ئانه‌وانه له باخه‌کانی به‌هه‌شتدا ریژ لیئراون).

۳۹- به‌هه‌شتیه‌کان میهره‌بانی و رهمه‌ندی خوای گه‌وره ده‌ست ده‌خن:

خوای پایه‌به‌رز ده‌فه‌رموویت: ﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ﴾ آل عمران: ۱۵. واته: (بو‌ئه‌وانه‌ی پاریزکارو خواناسن، لای په‌روه‌ردگاریان باخه‌کانی به‌هه‌شت ناماده‌یه که: چه‌نده‌ها رووبار به‌ژیر دره‌خته‌کانیدا و به‌به‌رده‌م کوشکه‌کانیدا دهروات، هاوری له‌گه‌ل ژیانی نه‌پراوه له‌گه‌ل هاوسه‌رانی پاکیزه‌وه به‌ده‌م هه‌ست کردنی به‌رده‌وام به رهمه‌ندیی په‌روه‌ردگاری نازیز).

﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ المائدة: ۱۱۹. واته: (خوای په‌روه‌ردگار لییان رازی بووه‌وه ئه‌وانیش له‌خوا رازی بوون).

﴿يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ﴾ التوبة: ۲۱. واته: (په‌روه‌ردگاریان مزده‌یان ده‌داتی به رهمه‌ت و میهره‌بانی تایبته له‌لایهن خو‌یه‌وه، هاوری له‌گه‌ل رهمه‌ندی).

﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ... وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرَ﴾ التوبة: ۷۲. واته: (خوای گه‌وره به‌لینی داوه به ئیمانداران له پیاوان و له ئافرمتان، به‌وه‌ی که

باخه‌کانی به‌هه‌شتیان بی دهبه‌خشیت... له‌گه‌ل ر‌ه‌زامه‌ندی خ‌وای گه‌ورده‌دا، که له هه‌موو نازو نیعمه‌ته‌کان به‌نرخ‌ترو گرن‌گ‌تره).

٤٠- به‌ده‌سته‌ینانی به‌هه‌شت گه‌وره‌ترین سه‌رکه‌وتن و ده‌سته‌وتی بی سنوریانه:

خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رم‌وویت: ﴿ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ النساء: ۱۳. واته: (بی‌گومان هه‌ر ئه‌وه‌شه سه‌رفرازی گه‌وره و ده‌سته‌وتی بی سنور).

﴿ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾ البروج: ۱۱. واته: (هه‌ر ئه‌وه خ‌وای له‌خ‌ویدا سه‌رکه‌وتن و سه‌رفرازیه‌کی زۆر گه‌وره و بی سنورو بی وینه‌یه).

﴿ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ المائدة: ۱۱۹. (۱) واته: (ئه‌وه‌یه سه‌رفرازی گه‌وره و بی سنور).

﴿ذَٰلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ الفتح: ۵. واته: (ئه‌م به‌ئینه له‌لایه‌ن خ‌واوه ده‌سته‌وت و سه‌رفرازیه‌کی زۆر گه‌وره و بی سنوره بو ئیمانداران).

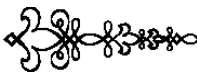
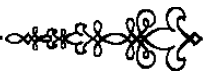
﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ التوبة: ۷۲، الدخان: ۵۷، الحديد: ۱۲. واته: (ئه‌وه خ‌وای سه‌رفرازیه‌کی زۆر گه‌وره و بی ئه‌ندازه‌یه).

﴿إِنَّ هَٰذَا هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ الصافات: ۶۰. واته: (به‌راستی ئا ئه‌مه‌یه سه‌رکه‌وتن و سه‌رفرازی و به‌خته‌وه‌ری گه‌وره و بی سنور).

﴿نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا﴾ الكهف: ۳۱. واته: (به‌راستی ئه‌و به‌خته‌وه‌رانه چاک‌ترین و جوان‌ترین و خوش‌ترین پاداش‌تیان ده‌سته‌وت‌وو، هاو‌پ‌ی له‌گه‌ل خ‌وش‌ترین و سازگارترین جی‌گه و ری‌گه‌دا).

﴿حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ الفرقان: ۷۶. واته: (به‌راستی جی‌گه و ری‌گه و نیشته‌جی‌یه‌کی خ‌وش و سازگار و رازاوه‌یه).

(۱) سه‌یری ئه‌م نایه‌تانه‌ش بکه: التوبة ۸۹ و ۱۰۰، الصف ۱۲، التغابن ۹.

﴿فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأَدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾ آل عمران: ۱۸۵. واته: (ئهوسا ئهوهی دوور خرایهوه له ئاگری دۆزهخ و خرایه بهههشتهوه، ئهوه بهراستی سهرفراز بووه).

۴۱- مژدهیان پی دهرییت:

خوای گهوره دهفهرموویت: ﴿بُشِّرْكُمْ الْيَوْمَ جَنَّاتٍ﴾ الحديد: ۱۲. واته: (مژدهی ئیوه ئهمرۆ باخهکانی بهههشته).

۴۲- پیرۆزباییان لیدهگریت بهوهی لهناو ئهه نازو نیعمهت و خویشانهدان:

خوای مهزن دهفهرموویت: ﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ الطور: ۱۹، الرسالات: ۴۳. واته: (پییان دهرییت بخۆن و بخۆنهوه نۆشی گیانتان بیّت له پاداشتی کردهوهی چاک و پێکتاندا).

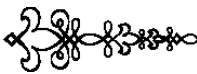
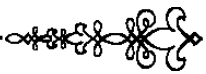
﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾ الحاقة: ۲۴. واته: ("ئینجا پییان دهرییت" بخۆن و بخۆنهوهو نۆشتان بیّت، بههوی دهست پێشخهریتان له رۆژگاری رابردوودا).

۴۳- بهههشتیهکان سهرگهرم و سهرفالان لهناو خوۆشی و شادی و بهخته وهریهکی بی هاوتادا، بۆیه ماوهی پرسیارکردنیان نیه، جا داوی ئهه نازو نیعمهته ههتا ههتاییه پرسیارو داواوی چی دهکن؟

خوای بالادهست و خاوهن شکۆ دهفهرموویت: ﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكَّهُونَ﴾ يس: ۵۵. واته: (بهراستی ئهمرۆ بهههشتیهکان لهناو خوۆشی و شادی و کامهرانیهکی بی وینهدا سهرگهرمن).

﴿فَكَهَيْنَ بِمَا آتَاهُمُ رَبُّهُمْ﴾ الطور: ۱۸. واته: (زۆر کهیف خوۆش و دلخوۆش و رووخوۆشن بهو بهخششانهی که پهروهردگاریان پێی بهخشیون).

۴۴- بهههشتیهکان بهههشت بههیج شوینیك و جیگایهکی تر ناگۆرنهوه،

لهبهر ئه و نازو نیعمه تانه ی که بهههشت ههیه تی:

خوای گه و ره دهفه رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حَوْلًا﴾ (الكهف: ۱۰۷ - ۱۰۸. واته: (بهراستی ئه وانه ی که ئیمان و باوهریان هیئاوه و کردوهه چاکهکانیان ئه نهجامداوه، ئیمه هه ر له زوووه بهههشتی فیردهوسمان بو ئاماده کردوون، تا لهوئ دابهزن و ژیانی کامهرانی تیایدا دهبه نهسه ر. ژیانیان تیایدا بهردهوام و نهبراوهدیه و نایانه ویت بگوژی زینه وه بو شوینیکی تر "لهبهرچاویان ناکه ویت").

ئا بهوشیوهیه وینه ی بهههشت بو ئیمه روون و روشن ده بیته، که دانیشه وانه که ی تیایدا ئه سوپینه وه خووشی و شادی ئه کهن و رانه بوپرن بههه موو جو ره کانیه وه، (م. عبدالرزاق نوفل) له کتیه که ی که بهناوی (یوم القیامة) ده ئیت: بهههشتیه کان جیاوازن و پله پله ن - ههروهک چون دانیشه توانی دنیا پله پله ن - له ریگاگان و چو نیه تی و شیوازهکانی چیژو تام وه رگرتن، جا هه ندیك کهس ده بینن که له ژیانی دنیا بهدوای چیژو خووشی ده گه ریت له ریگه ی چیشت و خواردنی خووش و باشه وه یاخود له ریگه ی خواردنه وه ی خووش و فینکه ره وه یان له ریگه ی دیمه نی جوان و فه شه نگه وه یان ئاوازیکی ریکه وه یاخود دانوستانیکی ئارام له گه ل هاورپییه کدا یاخود له ریگه ی ته نیایی و بیرکردنه وه فیکردنه وه، له دنیا دا کو مه له که سیکی پاک و پوخت هه ن، که هه موو خووشی و چیژیکیان و بهخته و ره بیان بریتیه له ته نیای بوونی له گه ل خوای گه و ره له نوپژو نزاکانیه وه... بهم شیوهیه.

جا کاتیك که ده بیینی له دوارپوژدا پرووناکایی و نووری خوای گه و ره په خش ئه بیته بهسه ر بووندا، په رده کان هه لده گیری ن و لانه چن بو ئه وه ی دل و دموونه کان بهر له چاوه کان په یوه ست ببن به و نووره پاک و بهرزو پیروژه... جا مروف به دوو به شه پاکه که ی هه ولده دات که په یوه ست بیته و ده ست بگریته به ئه صل و بنه چه ی نووره که و ئاویته بیته له بوونی کدا که جگه له خوای گه و ره هیچی تر نابینریت...

ئەم شتانه بەدی ئەگەین لە کەسانیکدا لەکاتی خواردن و خواردنەوهو رابواردن... جا نایا هیچ خوشی و چێژیک و بەختەوهری و شادمانییەك هەیه بە ئەندازەى نزیك بوون لە خوای گەورەو بینینی... بیگومان هیوای باوەرداران - هەرۆك نووری ئەوان بۆیان رۆشن کراوەتەوه - ئەوهیه که لەو نووره بەهره‌وهر ببن، تاكو ببه به‌شیک لەو نووره، هەر ئەمەشه که پێی لەخوای گەوره دەپارێنه‌وه، داوای لێده‌که‌ن به ده‌قی نایه‌تی پیرۆز: ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا تُوبُوْا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ اَنْ يُّكْفِرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمۡ جَنَّٰتٍ تَجْرِيۡ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ اَلَّتِيۡ وَالَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا مَعَهُۥ ۗ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَاَيْمٰنِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اٰتِنَا لَنَا نُوْرًا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٨﴾ التحريم: ٨. (١) واته: (ئەى ئەو کەسانەى باوەرتان هێناوه، ئێوه بە تەوبه و پەشیمانییەکی پوخت و دڵسۆزانەوه رووبکەنه خوا، نزیکه پەروردگارتان لە هەلە و گوناھەکانتان خۆش بپێت و بتانخاتە باخەکانی بەهەشتەوه که چەندەها رووبار بەژێر درەخت و کۆشکەکانیدا دەروات، رۆژیک دیت که خوا پێغەمبەر و ئەوانەى لەگەڵیان خەجالت و شەرمەزار ناکات، نوورو رووناکیان دەدرەوشیتەوهو دیت و دەچیت لەبەردەم و لای راستیانەوهو دەلێن: پەروردگارا ئەم نوورو رووناکیەمان بۆ زیاد بکە و لیمان خۆش ببە، چونکه بەراستی تۆ دەسه‌لالت بەسەر هەموو شتیکدا هەیه).

بەلام دوان لەسەر شوینی بەهەشت و ئاگری دۆزەخ نایا ناوبراوان ئیستا دروستکراون یان نا؟ ئیمە پێویستمان بەوه نییه لێردا لەسەری بدوین، چونکه بابەتیکی واگرنگ نیه که تاییهت بپێت به کرۆکی بیروباوەر^(٢).
وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين.

(١) يوم القيامة - عبدالرزاق نوفل ١٥٥-١٥٧ (به دستکاريه‌وه).

(٢) له باره‌ى ئەم بابەته برۆانه: المقاصد و شرحه ٢١٨/٢ - ٢٢٠، والمواقف و شرحه ٥٨٤.

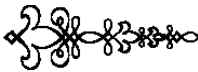
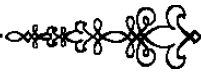
پيرستى سه رچاوه كان

۱. الاتقان في علوم القرآن: جلال الدين السيوطي، ۹۱۱ كؤچى دوايى كردووه، ج ۳، سالى ۱۹۵۱ مصطفى البابي الحلبي بمصر.
۲. الأجوبة الفاخرة عن الأسئلة الفاجرة: شهاب الدين القرافي ۶۸۴ كؤچى دوايى كردووه، له پهراويژى نهم كتيبته (كتاب الفارق بين المخلوق والخالق) چاپ كراوه.
۳. الاحكام في أصول الأحكام: علي بن محمد الأمدي ۶۳۱ كؤچى دوايى كردووه، مطبعة محمد على صبيح وأولاده بمصر.
۴. الاحكام في أصول الأحكام: ابن حزم ۴۵۶ كؤچى دوايى كردووه، مطبعة العاصمة بالقاهرة.
۵. احياء علوم الدين: لأبي حامد الغزالي ۵۰۵ كؤچى دوايى كردووه، القاهرة ۱۹۳۹ز.
۶. أحكام القرآن: للامام الشافعي ۲۰۴ كؤچى دوايى كردووه. بتحقيق الشيخ عبدالغني عبدالخالق. الطبعة المصورة - دار الكتب العلمية - بيروت.
۷. الأديان دراسة تاريخية مقارنة: القسم الأول الديانات القديمة. الدكتور رشدي عليان وسعدون الساموك. دار الحرية، بغداد، سالى ۱۹۷۶.
۸. أديان الهند: أحمد شبلى. چاپى دووهم سالى ۱۹۲۳، القاهرة. ج ۲، سالى ۱۹۷۲، القاهرة.
۹. ارشاد الساري لشرح صحيح البخاري: القسطلاني ۹۲۳ كؤچى دوايى كردووه. ج ۷، سالى ۱۳۲۳ ك له بولاق مصر.
۱۰. أساس التقديس في علم الكلام: فخر الدين الرازي ۶۰۶ كؤچى دوايى كردووه. القاهرة ۱۹۲۵.
۱۱. أسباب نزول القرآن: الواحدي. تحقيق أحمد صقر. ج ۱، سالى ۱۳۸۹ ك.
۱۲. الإسلام عقيدة والشريعة: الشيخ محمود شلتوت، ۱۹۶۳ كؤچى دوايى كردووه. دار الشروق - ج ۶ سالى ۱۹۷۲.
۱۳. الإسلام وحاجة الانسان اليه. د.محمد يوسف موسى. الشركة العربية للطباعة والنشر، القاهرة، ج ۲، سالى ۱۹۶۱.
۱۴. الإسلام يتحدى: وحيد الدين خان. ج ۴، سالى ۱۹۷۳.
۱۵. الإسلام والخلافة: الدكتور رشدي عليان. مطبعة دار السلام - بغداد سالى ۱۹۷۷.
۱۶. الاشارات والتنبيهات: ابن سينا. المطبعة الحيدرية - طهران سالى ۱۳۲۷ ك.
۱۷. اشتقاق أسماء الله: لأبي القاسم الزجاجي. تحقيق د. عبدالحسين المبارك. مطبعة النعمان سالى ۱۹۷۴ز.

١٨. أصل الشيعة وأصولها: محمد حسين آل كاشف الغطاء. ج ٤. المطبعة الحيدرية بالنجف سائى ١٣٨٥ك.
١٩. الأضنام: ابن الكلبي. تحقيق أحمد زكي. ج ١، الدار القومية للطباعة والنشر، القاهرة.
٢٠. أصول الدعوة: الدكتور عبدالكريم زيدان. ج ١ سائى ١٩٦٨ بغداد.
٢١. أصول الدين: عبدالقاهر البغدادي ٤٢٩ك كؤچى دوايى كردووه. ج١، مطبعة الدولة سائى ١٩٢٨.
٢٢. أصول الدين الاسلامي: محمد علي ناصر. منشورات المكتبة المصرية، صيدا، بيروت.
٢٣. الأصول العامة للفقه المقارن: محمد تقي الحكيم. ج ١، سائى ١٩٦٣از. دار الأندلس للطباعة والنشر، بيروت.
٢٤. أصول الفقه: د. عبدالكريم زيدان. سهيرى: الوجيز في أصول الفقه، بكة.
٢٥. أصول الفقه: محمد رضا المظفر. ج ٢، سائى ١٣٨٦ك مطبعة النعمان بالنجف.
٢٦. اظهار الحق: رحمة الله بن خليل الرحمن الهندي. تحقيق عمر الدسوقي. مطبعة الرسالة، القاهرة سائى ١٩٦٤.
٢٧. إعجاز القرآن والبلاغة النبوية: مصطفى صادق الرفاعي. ج ٦، سائى ١٩٥٦ مصر.
٢٨. اعلام النبوة: لأبي الحسن على بن محمد الماوردي ٤٥٠ك كؤچى دوايى كردووه. مصر سائى ١٩٧١.
٢٩. الاقتصاد في الاعتقاد: لأبي حامد الغزالي، تقديم د. عادل العوا. دار الأمانة، بيروت سائى ١٩٦٩.
- وطبعة كلية الاهليات - أنقرة سائى ١٩٦٢.
٣٠. الأموال: أبو عبيد القاسم بن سلام ٢٢٤ك كؤچى دوايى كردووه. تحقيق محمد خليل هراس. القاهرة ١٩٦٩.
٣١. انجيل برنابا: وه رگيرانى: د. خليل سعادة. القاهرة ١٩٠٨.
٣٢. الانسان ذلك المجهول: دانانى: ألكسيس كاريل، بهعه رپى كردنى: شقيق أسعد فريد. بيروت.
٣٣. أنوار التنزيل وأسرار التأويل (تفسير البيضاوي): القاضي البيضاوي سائى ٧٩١ك كؤچى دوايى كردووه. ج ٢، المطبعة البهية المصرية ١٩٢٥.
٣٤. أوائل المقالات في المذاهب والمختارات: الشيخ المفيد ٤١٣ك كؤچى دوايى كردووه. ج ٣ سائى ١٩٧٣ - المطبعة الاحيدرية بالنجف.
٣٥. البداية والنهاية: عماد الدين أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير ٧٧٤ك كؤچى دوايى كردووه. مطبعة السعادة، مصر.
٣٦. البرهان في علوم القرآن: بدر الدين الزركشي. تحقيق محمد أبو الفضل ابراهيم. مصر سائى ١٩٥٧.

٢٧. البرهان الكاشف عن اعجاز القرآن: لابن الرّملكاني سالى ٦٥١ك كؤچى دوایى كردووه. تحقيق د. أحمد مطلوب و د. خديجة الحديثي. مطبعة المعاني سالى ١٩٧٤.
٢٨. البيان في غريب اعراب القرآن: أبو البركات بن الأنباري، تحقيق د. طه عبد الحميد طه. مصر سالى ١٩٦٩ - ١٩٧٠.
٢٩. تاريخ الأدب العربي: كارل بروكلمان، ترجمة د. عبد الحليم النجار. ج ٣، دار المعارف، مصر.
٤٠. تاريخ بغداد: الخطيب البغدادي ٤٨٣ك كؤچى دوایى كردووه. مطبعة السعادة، القاهرة، سالى ١٩٣١.
٤١. تاريخ الفلسفة في الاسلام: دي بور، ترجمة أبي ريدة، ج ٤، ١٩٧٠ز.
٤٢. تاريخ المذاهب الاسلامية: محمد أبو زهرة ١٩٧٤ز. دار الفكر العربي - القاهرة.
٤٣. التبصير في الدين: أبو المظفر الاسفراييني سالى ٤٧١ك كؤچى دوایى كردووه. تحقيق محمد زاهد الكوثري سالى ١٣٧١ك كؤچى دوایى كردووه. القاهرة سالى ١٩٥٥ز.
٤٤. التبيان في علم البيان المطلع على اعجاز القرآن: لابن الزمّلكاني ٦٥١ك كؤچى دوایى كردووه. تحقيق د. خديجة الحديثي و د. أحمد مطلوب. مطبعة الماني ١٩٦٤.
٤٥. التذكرة في أحوال الموتى وأمور الآخرة: لأبي عبد الله الأنصاري القرطبي ٦٧١ك كؤچى دوایى كردووه. مطابع مذكور وأولاده - القاهرة.
٤٦. التصوير الفني في القرآن: سيد قطب ١٩٦٧ز كؤچى دوایى كردووه. دار المعارف، مصر، ١٩٥٦.
٤٧. تطور دراسات اعجاز القرآن وأثرها في البلاغة العربية: الدكتور عمر ملا حويش. مطبعة الأمة، بغداد، ١٩٧٢.
٤٨. التعريفات: السيد شريف الجرجاني ٨١٦ك كؤچى دوایى كردووه. مطبعة الحلبي، مصر، ١٣٥٧ك.
٤٩. التفسير العلمي للآيات الكونية في القرآن: حنفي أحمد. دار المعارف، مصر.
٥٠. تفسیر القرآن العظيم: ابن كثير ٧٧٤ك كؤچى دوایى كردووه. دار احياء التراث العربي، بيروت، ١٩٦٩ز. و مطبعة دار احياء الكتب العربية.
٥١. التفسير الكبير: الفخر الرازي ٦٠٦ك كؤچى دوایى كردووه. ج ٢، مصورة دار الكتب العلمية - طهران.
٥٢. تلبيس ابليس: أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن الجوزي ٥٩٧ك كؤچى دوایى كردووه، ج ٢، المطبعة المنيرية.
٥٣. التمهيد: أبو بكر محمد بن الطيب بن الباقلاني ٤٠٣ك كؤچى دوایى كردووه، غني بطعه ونشره الأب رتشرد يوسف مكارثي اليسوعي، المطبعة الكاثوليكية، بيروت، ١٩٥٧ز.

٥٤. تمهيد لتأريخ الفلسفة: مصطفى عبدالرزاق. القاهرة، ١٩٥٩ز.
٥٥. تنوير الحوالك شرح موطأ الامام مالك: جلال الدين السيوطي ٩١١ك كؤچى دوايى كردووه. المكتبة التجارية، مصر.
٥٦. توضيح المراد في شرح تجريد الاعتقاد: الطهراني. ج ١، ١٣٨١ك، مطبعة المصطفوي، نيران.
٥٧. ثلاث رسائل في اعجاز القرآن: الرُّماني والخطَّابي وعبدالقاهر الجُرْجاني، تحقيق محمد خلف الله و دكتور محمد زغلول سلام. دار المعارف، مصر، ج ٢ لا ١٩٦٧.
٥٨. الجامع لأحكام القرآن (تفسير القرطبي): أبو عبدالله محمد بن أحمد القرطبي. ج. الشعب - مصر.
٥٩. الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح: ابن تيمية تقي الدين ٧٢٨ك كؤچى دوايى كردووه، القاهرة.
٦٠. حادي الأرواح الى بلاد الأفراح: لابن قيم الجوزية ٧٥١ك كؤچى دوايى كردووه. ج ٤، ١٣٨١ك - ١٩٦٢ز، مطبعة محمد على صبيح وأولاده، مصر.
٦١. حاشية البناني: ١١٩٨ك كؤچى دوايى كردووه، على شرح الجلال المحلى ٨٦٤ك كؤچى دوايى كردووه، على متن جمع الجوامع لابن السبكي ٧٧١ك كؤچى دوايى كردووه. ج ١ سالى ١٩٣٧، ميصر.
٦٢. حجة الله على العالمين في معجزات سيد المرسلين: يوسف بن اسماعيل النبهاني. الطبعة المصورة - بيروت.
٦٣. حقيقة البابية والبهائية: محسن عبدالحميد. منشورات المكتب الاسلامي، بيروت، ج ١، سالى ١٣٨٩ك.
٦٤. خاطرات جمالدين الأفغاني: محمد باشا المخزومي. دار الفكر، دمشق، ج ٢، سالى ١٩٦٥.
٦٥. دائرة المعارف القرن ١٤ك ٣٠ز: محمد فريد وجدي، ج ٣، سالى ١٩٧١ بيروت.
٦٦. دراسات في الفرق والعقائد: د. عرفان عبدالحميد. مطبعة الارشاد، بغداد، ج ١، سالى ١٣٨٧ك.
٦٧. الدين: بحوث ممهدة لدراسة تأريخ الأديان، الشيخ محمد عبدالله دراز. مطبعة السعادة، مصر، سالى ١٩٦٩.
٦٨. الدين الاسلامي: محمد علي. اقتبسه من الأصل الانكليزي الى العربية محمد سعيد. مطبعة لجنة التأليف والنشر، القاهرة سالى ١٣٧٠ك.
٦٩. الدين المقارن: محمود أبو الفيض المنوفي. دار نهضة مصر، ج ١، سالى ١٩٧٠ز.
٧٠. راحة العقل: الكرمانى.

٧١. الرازي مفسراً: د. محسن عبدالحميد، دار الحرية، بغداد، سالى ١٩٧٤ز.
٧٢. الرسالة الشافية للجرجاني: انظر ثلاث رسائل في اعجاز القرآن.
٧٣. الرسالة القشيرية في علم التصوف: لأبي القاسم عبدالكريم بن هوازة القشيري ٤٦٥ك كؤچى دوايى كردووه. مكتبة محمد على صبيح ١٩٥٧.
٧٤. رسالة التوحيد: محمدعبد. دارالهالعدد ١٤٢ لسنة ١٢٨٢ك، ج ١٧ دارالمنار، مصرسالى ١٣٧٦ك.
٧٥. رسالة الفتوى الحموية الكبرى: ابن تيمية سالى ٧٢٨ك كؤچى دوايى كردووه. ج ٤، المطبعة السلفية بمكة المكرمة.
٧٦. رسالة في التوحيد والفرق المعاصرة: كمال الدين الطائي ١٣٩٢ - ١٩٧٢ز. مطبعة سلمان الأعظمي، بغداد.
٧٧. الرسول: سعيد حوى. مؤسسة الرسالة، بيروت، ج ٣، ١٢٩٣ك - ١٩٧٣ز.
٧٨. رياض الصالحين: الامام النووي محي الدين يحيى بن شرف ٦٧٦ك كؤچى دوايى كردووه. مطبعة الاستقامة، القاهرة، ج ٤.
٧٩. الروح: لابن قيم الجوزية ٧٥١ك كؤچى دوايى كردووه. ج ٣، ١٢٨٦ك - ١٩٦٧ز، مطبعة محمد علي صبيح وأولاده، مصر.
٨٠. روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني: شهاب الدين محمود الألوسي ١٢٧٠ك كؤچى دوايى كردووه، الطبعة المصورة عن الطبعة المنيرية.
٨١. الروض الأنف في تفسير سيرة ابن هشام: للسهيلى ٥٨١ك كؤچى دوايى كردووه. تحقيق طه عبدالرؤوف سعد. القاهرة ١٩٧٣.
٨٢. زاد المعاد في هدي خير العباد: ابن قيم الجوزية. ج ٢ سالى ١٩٥٠، مصر.
٨٣. سنن الترمذي: ٢٧٩ك كؤچى دوايى كردووه. تحقيق عزة عبيد الدعاس، حمص ١٩٦٥.
٨٤. سنن ابن ماجه: ٢٧٥ك كؤچى دوايى كردووه، تحقيق محمد فؤاد عبدالباقي، دار احياء الكتب العربية، عيسى البابي، مصر سالى ١٩٥٢ز.
٨٥. السيرة النبوية: ابن كثير. تحقيق مصطفى عبدالواحد. مطبعة عيسى البابي، القاهرة ١٩٦٤ - ١٩٦٦ز.
٨٦. السيرة النبوية: ابن هشام. ج ٣، سالى ١٣٩١ك دار احياء التراث العربي، بيروت. و تهذيب سيرة ابن هشام: عبدالسلام هارون.
٨٧. شرح الأصول الخمسة: عبدالجبار بن أحمد ٤١٥ك كؤچى دوايى كردووه، تحقيق عبدالكريم عثمان. ج ١، سالى ١٣٨٤ مطبعة الاستقلال الكبرى بالقاهرة.

۸۸. شرح البیجوری - علی جوہرۃ التوحید :- ابراہیم البیجوری ۱۲۷۷ک کۆچی دواپی کردووه. القاهرۃ ۱۹۶۴ز.
۸۹. شرح البیجوری علی السنوسیۃ - وبہامشہ تقریر العلامة الشمس الأنباپی: القاهرۃ ۱۳۶۹ک.
۹۰. شرح تجرید الاعتقاد: علاء الدین علی بن محمد القوشجی ۸۷۹ک کۆچی دواپی کردووه. طبع فی ایران طبعة حجریة ۱۳۷۴ک.
۹۱. شرح الخریدة البهیة: سیدی أحمد الدردیر ۱۲۰۱ک کۆچی دواپی کردووه. وحاشیة العلامة الصاوی علیہ مطبعة الاستقامة، مصر.
۹۲. الشرح الجدید لجوہرۃ التوحید: للشیخ محمد أحمد العدوی، وجوہرۃ التوحید: منظومة لابراہیم بن ابراہیم اللقانی سالی ۱۰۴۱ک کۆچی دواپی کردووه. ج ۱، ۱۹۴۷، مطبعة المصطفى البابي الحلبي، مصر.
۹۳. شرح جوہرۃ التوحید، المسمى (تحاف المريد بجوہرۃ التوحید): لعبدالسلام بن ابراہیم اللقانی المالکی سالی ۱۰۸۷ک کۆچی دواپی کردووه، وقد شرح منظومة والده. ج ۲، ۱۹۵۵، مطبعة السعادة، مصر.
۹۴. شرح رمضان أفندي: علی شرح العقائد للتفتازانی: دراسات ۱۳۱۴ک.
۹۵. شرح العقائد النسفیة: سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی. ج ۱، سالی ۱۳۲۶ک، ترکیا، أعادت مكتبة المثنى بالأوفست. وطبعة دار إحياء الكتب العربية، مصر، وبہامشہ حاشیة عصام الدین الأسفرائینی.
۹۶. شرح العقیدة الطحاویة: لابن أبي العز، ج ۲ نشر المكتب الاسلامی، دمشق.
۹۷. الشفا بتعریف حقوق المصطفى: للقاضي أبي الفضل عیاض الیحصبی ۵۴۴ک کۆچی دواپی کردووه. المكتبة التجارية، مصر.
۹۸. الشوری بین النظریة والتطبیق: فحطان عبدالرحمن الدوری. مطبعة الأمة، بغداد ۱۹۷۴.
۹۹. الشیعة بین الأشاعرة والمعتزلة: ہاشم معروف الحسینی، ج ۱، سالی ۱۹۶۴.
۱۰۰. الصابئون - حرانیین و مندائییین: الدكتور رشدي عليان. مطبعة دار السلام، بغداد سنة ۱۹۷۷.
۱۰۱. صحیح البخاری: ۲۵۶ک کۆچی دواپی کردووه. طبعة مصورة، دار احیاء التراث العربی، بیروت عن طبعة القاهرة.
۱۰۲. صحیح مسلم بن حجاج القشیری: ۲۶۱ک کۆچی دواپی کردووه، تحقیق محمد فؤاد عبدالباقی. وشرح الامام النووي علی صحیح الامام مسلم، مطبوع بہامش ارشاد الساری للقسطلانی.
۱۰۳. الطب محراب الایمان: د. خالد کنجو، ۱۳۹۱ک، ۱۹۷۱ز، دمشق.
۱۰۴. الطریق الی النجوم: فان دریت ولی. وەرگیرانی: د. عمر فروخ. دار العلم للملایین، بیروت، ج ۲،

١٠٥. الظاهرة القرآنية: مالك بن نبي، ترجمة عبدالصبور شاهين، دار الفكر، بيروت.
١٠٦. عارضة الأحوذى بشرح صحيح الترمذي: لابن العربي ٥٤٣ كؤجى دوايى كردووه. الطبعة المصورة.
١٠٧. عقائد الامامية الاثني عشرية: ابراهيم الزنجاني، ج ٢، سالى ١٩٧٣.
١٠٨. عقائد الامامية: محمد رضا المظفر، مطابع النعمان - النجف.
١٠٩. العقائد العضية: عضالدين عبدالرحمن بن أحمد الايجي ٧٥٦ك كؤجى دوايى كردووه، ومعه شرح جلال الدين محمد بن أسعد الدواني الصديقي ٩١٨ك كؤجى دوايى كردووه، ومعه حاشية اسماعيل الكلنبوي ١٢٠٥ك كؤجى دوايى كردووه، وبهامشه حاشية المرجاني وحاشية الخخالى ١٠١٤ك كؤجى دوايى كردووه. دراسات مطبعة عثمانية ١٣١٦ك.
١١٠. عقائد ما بعد الموت في حضارة وادي الرافدين القديمة: رسالة ماجستير على الآلة الكاتبة تقدم بها نائل حنون عليوى - كلية الآداب جامعة بغداد سالى ١٩٧٥.
١١١. العقل عند الشيعة الامامية: د. رشدي عليان، ج ١، سالى ١٩٧٣ از مطبعة دار السلام، بغداد.
١١٢. العقل وسطوته: ج. راين، وهرگيرانى: محمد الحلوجي، مطبعة السعادة، مصر.
١١٣. العقل والوجود: يوسف كرم، طبعة دار المعارف، مصر سالى ١٩٦٤ز.
١١٤. العقيدة والشريعة: جولد زيهير، وهرگيرانى: الدكتور محمد يوسف موسى، وآخرون، ج ١، سالى ١٩٤٦، مطابع دار الكاتب المصري.
١١٥. علم أصول الفقه: عبدالوهاب خلاف، ج ٧، سالى ١٩٥٦، مصر.
١١٦. علم الكلام و بعض مشكلاته: أبو الوفا الغنيمي التفتازاني، ج ١، سالى ١٩٦٦ز، مكتبة القاهرة الحديثة.
١١٧. العلم ليس كافراً: د. محسن عبدالحميد، مقال في مجلة التربية الاسلامية، بغداد، ژماره سيبه ١٩٧٣، و نشر برسالة مستقلة.
١١٨. العلم يدعو للايمان: كريسي موريسون، وهرگيرانى: محمود صالح الفلكي، ج ٤، سالى ١٩٦٢ و ج ٥، سالى ١٩٦٥.
١١٩. غاية المرام في عقائد أهل الاسلام: الحاج حمدي الأعظمي، ج ٢، ١٣٦٧ك.
١٢٠. غاية المرام في علم الكلام: لسيف الدين الأمدي. تحقيق حسن محمود عبدالطيف، القاهرة ١٩٧١.
١٢١. الغلو والفرق الغالية: عبدالله سلوم السامرائي، مطبعة الحكومة، بغداد ١٣٩٢ك.
١٢٢. الفارق بين المخولق والخالق: عبدالرحمن بك باجه جي زاده، چاپى يهكهم، مطبعة التقدم،

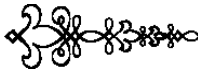
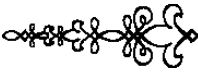
مصر ۱۳۲۲ک.

۱۲۳. فتح الباري شرح صحيح البخاري: لابن حجر العسقلاني ۸۵۲ك كۆچى دوايى كردووه، طبع بعناية محب الدين الخطيب، دار المعرفة، بيروت، مصورة عن طبعة المكتبة السلفية، القاهرة.
۱۲۴. فتح الغفار بشرح المنار: لابن نجيم ۹۷۰ك كۆچى دوايى كردووه، مصر ۱۹۳۶.
۱۲۵. فجر الاسلام: أحمد أمين، ج ۱۰، سالى ۱۹۶۵ از لجنة التأليف والنشر بالقاهرة.
۱۲۶. الفرق بين الفرق: عبدالقاهر بن طاهر بن محمد البغدادي ۴۲۹ك كۆچى دوايى كردووه. تحقيق محمد محيي الدين عبدالحميد، مطبعة المدني، القاهرة.
۱۲۷. فرق الشيعة: النويختي، استنبول سالى ۱۹۳۱، وطبعة المطبعة الحيدرية بالنجف سالى ۱۹۶۹.
۱۲۸. الفرق بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان: لابن تيمية. دار الغدير، بغداد ۱۹۶۹.
۱۲۹. الفصل في الملل والأهواء والنحل: لابن حزم الأندلسي ۴۵۶ك كۆچى دوايى كردووه، طبع مكتبة المثنى ببغداد بالأوفست.
۱۳۰. فصل المقال فيما بين الحكمة والشريعة من الاتصال: أبو الوليد ابن رشد ۵۹۵ك كۆچى دوايى كردووه، دار المعارف، مصر.
۱۳۱. الفقه الأكبر: للامام أبي حنيفة، شرح علي القاري ۱۰۱۴ك كۆچى دوايى كردووه، دار الكتب العربية، مصر.
۱۳۲. في الدين المقارن: محمد كمال جعفر، دار الكتب الجامعية ۱۹۷۰از.
۱۳۳. في ظلال القرآن: سيد قطب ۱۹۶۷از كۆچى دوايى كردووه. دار احياء التراث العربي، بيروت، ج ۵، سالى ۱۹۶۹.
۱۳۴. في العقائد والأديان: د. محمد جابر الحيني، ج ۱، سالى ۱۹۷۱.
۱۳۵. القاموس المحيط: مجد الدين الفيروزآبادي ۸۱۷ك كۆچى دوايى كردووه. المكتبة التجارية، القاهرة.
۱۳۶. القسطاس المستقيم: الغزالي، تحقيق فيكتور شلحت. ج ۱، سالى ۱۹۵۹ از المطبعة الكاثوليكية.
۱۳۷. قصة الايمان: نديم جسر، مطابع الكتب الاسلامي، بيروت، ج ۳، سالى ۱۹۶۹.
۱۳۸. قصة الديانات: سليمان مظهر، ج ۱، دار الوطن العربي للطبع والنشر.
۱۳۹. القضاء والقدر: محمد متولي الشعراوي، دار الشروق، مصر.
۱۴۰. الكامل في التاريخ: ابن أثير عز الدين ۶۳۰ك كۆچى دوايى كردووه، دار صادر بيروت.
۱۴۱. كبرى اليقينيات الكونية: د. محمد سعيد رمضان البوطي، ج ۲، ۱۳۹۰ك.
۱۴۲. الكتاب: سيويه أبو بشر عمرو ۱۸۰ك. ج ۱، بولاق، مصر ۱۳۱۶ك.
۱۴۳. كشاف اصطلاحات الفنون: التهانوي، كلكتا ۱۸۶۲از.

١٤٤. الكشاف عن حقائق التنزيل و عيون التأويل: لأبي القاسم جار الله محمود بن عمر الرّمخسري ٥٢٨ك كؤچى دواى كردووه. مطبعة مصطفى البابى الحلبي، مصر ١٩٤٨ و طبعة ١٩٦٦.
١٤٥. الكواشف الجليلة عن معلمي الواسطية: عبدالعزيز الحمد السلطان. والعقيدة الواسطية لتقي الدين ابن تيمية، ج ٤، مؤسسة مكة للطباعة والإعلام. من مطبوعات رابطة العالم الاسلامي بمكة المكرمة.
١٤٦. اللؤلؤ والمرجان فيما اتفق عليه الشيخان: محمد فؤاد عبدالباقي. مراجعة د. عبدالستار أبو غدة. المطبعة العصرية بالكويت ١٩٧٧.
١٤٧. لباب النقول في أسباب النزول: جلال الدين السيوطي بهامش تفسير الجلالين. المطبعة الهاشمية، دمشق ١٣٥٨ك.
١٤٨. لسان العرب: جمال الدين بن منظور المصري ٧١١ك كؤچى دواى كردووه. دار صادر، بيروت.
١٤٩. الله: عباس محمود عقاد، دار الهلال، مصر.
١٥٠. الله جل جلاله: سعيد حوى، ج ٣، ١٩٧٢ز.
١٥١. الله يتجلى في عصر العلم: نخبة من العلماء الأمريكيين. أشرف على تحريره جون كلوفومونسا، وهريجرانى: د. الدمرداش، ج ٣، ١٩٦٨، مؤسسة الحلبي وشركاء بمصر.
١٥٢. لماذا أؤمن بالقرآن الكريم و بمحمد (ﷺ): هلال علي هلال.
١٥٣. اللع لأبي نصر السراج الطوسي: تحقيق د. عبدالحليم محمود و د. عبدالباقي سرور ١٩٦٠، مطبعة السعادة، مصر.
١٥٤. لوامع الأنوار البهية وسواطع الأسرار الأثرية لشرح الدرّة المضية في عقد الفرقة المرضية: محمد بن أحمد، السفاريني الأثري الحنبلي، مطابع دار الأصفهاني وشركاء بجدة ١٣٨٠ك.
١٥٥. مباحث الحكم عند الأصوليين: محمد سلام مدكور، ج ٢، سالى ١٣٨٤ك.
١٥٦. مباحث في علوم القرآن: د. صبحي صالح ١٩٨٦ز كؤچى دواى كردووه. ج٤، دار القلم للكلايين، بيروت.
١٥٧. مبادئ الاسلام: أبو الأعلى المودودي، ج ٢، سالى ١٩٥٧، دمشق.
١٥٨. مجمع البيان في تفسير القرآن: الطبرسي ٥٤٨ك كؤچى دواى كردووه، دار احياء التراث العربي - بيروت.
١٥٩. محاضرات في الفقه على المذاهب أهل السنة والامامية: بدر المتولى علي عبدالباسط، بغداد ج ١.
١٦٠. محاضرات في الفلسفة الاسلامية: يحي هويدي، ج ١، سالى ١٩٦٦.
١٦١. محاضرات في النصرانية: محمد أبو زهرة. مطبعة العلوم ١٣٦١ك - ١٩٤٢ز، مصر.

١٦٢. المختار من صحاح اللغة: محمد محيي الدين عبدالحميد، و محمد عبداللطيف الشبكي، ج ٤، مصر.
١٦٣. المذاهب الاسلامية: محمد أبو زهرة، المطبعة النموذجية، مصر، سلسلة الألف كتاب.
١٦٤. مذاهب الاسلاميين: عبدالرحمن بدوي، ج ١، دار العلم للملايين، بيروت.
١٦٥. مذاهب و مفاهيم في الفلسفة والاجتماع: عبدالرزاق الماجد، منشورات دار المكتبة العصرية، صيدا، بيروت.
١٦٦. مروج الذهب: المسعودي ٣٤٦ك كؤجى دوايى كردووه، ج ٢، دار الأندلس، بيروت ١٩٧٣ز.
١٦٧. المسائرة: للكمال بن همام ٣٤٦ك كؤجى دوايى كردووه، والمسامرة بشرح المسائرة لابن أبي شريف القدسي ٩٠٦ك كؤجى دوايى كردووه، وشرحه للشيخ قاسم بن قطلوبغا ٨٧٩ك كؤجى دوايى كردووه، حاشية محمد محي الدين عبدالحميد مطبعة السعادة، مصر.
١٦٨. المستدرک على الصحيحين: الحاكم النيسابوري ٤٠٥ك كؤجى دوايى كردووه، النسخة المصورة على الطبعة الهند.
١٦٩. مسند أحمد بن حنبل: طبعة مصورة في بيروت على الطبعة اليمينية بمصر المطبوعة ١٣١٢ك.
١٧٠. مشاهد القيامة في القرآن: سيد قطب. دار المعارف بمصر.
١٧١. مع الأنبياء في القرآن الكريم: عفيف عبدالفتاح طبارة، دار العلم للملايين، بيروت.
١٧٢. مع الله في السماء: د. أحمد زكي. دار الهلال بمصر.
١٧٣. معترك الأقران في إعجاز القرآن: السيوطي ٩١١ك كؤجى دوايى كردووه، تحقيق: علي محمد البجاوي، القاهرة ١٩٦٩.
١٧٤. المعتقد الايماني - شرح منظومة الشيباني: لأبي البقاء الأحمدي الشافعي، بغداد ١٩٦٢، مطبعة شفيق.
١٧٥. المعتقد المنتقد: الشاه فض الرسول القادري، طبعة مصورة، مكتبة ايشق، استنبول ١٩٧٥.
١٧٦. مفتاح السعادة: طاش كبرى زاده ٩٦٨ك كؤجه دوايى كردووه، دار الكتب الحديثية، القاهرة ١٩٦٨ز.
١٧٧. المفردات في غريب القرآن: الراغب الأصفهاني ٥٦٥ك، دار الكتب الحديثية، القاهرة ١٩٦٨ز.
١٧٨. المقاصد وشرحه: كلاهما للفتازاني ٧٩١ك كؤجى دوايى كردووه. طبعة الأستانة ١٣٠٥ك.
١٧٩. مقالات الاسلاميين واختلاف المصلين: أبو الحسن الأشعري ٣٣٠ك كؤجى دوايى كردووه، تحقيق الشيخ محمد محيي الدين عبدالحميد، ج ١، سالي ١٣٦٩ك، مكتبة النهضة المصرية.
١٨٠. المقالات والفرق: أبو خلف الأشعري، تحقيق د. محمد جواد مشكور، ج ١، مطبعة الحيدري، طهران ١٩٦٣.

١٨١. مقام العقل عند العرب: قدري طوفان، دار المعارف للطباعة والنشر والتوزيع، مصر.
١٨٢. مقدمة ابن خلدون: ٨٠٨ك كؤچى دواىى كردووه، مطبعة مصطفى محمد، مصر.
١٨٣. مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة: طه باقر. ج ٢، بغداد سالى ١٩٥٥.
١٨٤. الملل والنحل: الشهرستاني ٥٤٨ك كؤچى دواىى كردووه، تحقيق عبدالعزيز الوكيل، مؤسسة الحلبي، طبعة سنة ١٩٦٨، و له پهراوىزى: (الفصل لابن حزم) چاپكراوه.
١٨٥. مناهج الأدلة في عقائد الملة: لابن رشد. ج٣، تقديم وتحقيق د. محمود قاسم ١٩٦٩، مكتبة الأنجلو المصرية بالقاهرة.
١٨٦. مناهل العرفان في علوم القرآن: محمد عبد الرزاق الزرقاني، دار احياء الكتب العربية.
١٨٧. مناهج الاسلام في الحكم: محمد أسد، نقله الى العربية الأستاذ منصور محمد ماضي، ج ٣، دار العلوم للملايين، بيروت.
١٨٨. الموافقات: للشطبي، الطبعة السلفية، مصر ١٣٤١.
١٨٩. الموافقات: لعضدالدين الاجيي. مع شرح المواقف للسيد الشريف على بن محمد الجرجاني، طبع بالقسطنطينية ١٢٨٦ك.
١٩٠. موقف العقل والعلم والعالم من رب العالمين: للأستاذ مصطفى صبري، القاهرة ١٩٥٠.
١٩١. النبأ العظيم - نظرات جديدة في القرآن: د. محمد بن عبدالله دراز، ج ٣، ١٩٧٠.
١٩٢. النجوم في مسالكها: د. جيمس جينز، مطبعة لجنة التأليف والترجمة والنشر بالقاهرة ١٩٦٢ز.
١٩٣. نداء الروح: فاضل صالح السامرائي، المطبعة الاسلامية، بغداد ١٣٧٨ك - ١٩٥٨ز.
١٩٤. نسيم الرياض في شرح شفاء القاضي عياض: شهاب الدين الخفاجي المصري ١٠٦٩ك كؤچى دواىى كردووه، دار الفكر، بيروت، مصورة عن طبعة القاهرة.
١٩٥. نشأة الآراء والمذاهب والفرق الكلامية: يحي حسن فرغل، من مطبوعات مجمع البحوث الاسلامية ١٣٩٢.
١٩٦. نشأة الفكر الفلسفي في الاسلام: د.علي سامي نشار، دار المعارف بمصر ب ١ ١٩٧٥ ج ٦.
١٩٧. نهاية الاقدام في علم الكلام: عبدالكريم الشهرستاني، صححه الفرد جيووم.
١٩٨. النهاية في غريب الحديث والأثر: مجدالدين ابن الأثير الجزري. تحقيق طاهر أحمد الزاوي و محمود الطناحي، القاهرة ١٩٦٥ز.
١٩٩. نور الاسلام: الشيخ عبدالكريم محمد المدرس، الدار العربية للطباعة ببغداد ١٩٧٨ز.
٢٠٠. هداية الحيارى من اليهود والنصارى: ابن قيم الجوزية، هامش كتاب (الفارق).
٢٠١. هداية العقول: القاسم بن محمد، طبع في اليمن ١٣٥٩ك.
٢٠٢. الوجيز في أصول الفقه: عبدالكريم زيدان: ج ٣، ١٩٦٧ بغداد.

٢٠٢. الوحي المحمدي: السيد محمد رشيد رضا ١٩٢٥ز كۆچى دوايى كردوو، شركة الطباعة الفنية القاهرة، ج ٦.

٢٠٤. الوسيلة في شرح الفضيلة: عبدالكريم المدرس، ج ١ ١٩٧٢ مطبعة الارشاد، بغداد.

٢٠٥. اليواقيت والجواهر في العقائد الأكاير: عبدالوهاب الشعراني ١٩٧٣ك كۆچى دوايى كردوو، مصر ١٩٥٩.

٢٠٦. يوم القيامة: عبدالرزاق نوفل، دار الشعب، القاهرة ١٩٦٩ك.

٢٠٧. اليهودية: د. أحمد شلبي، ج ٣، ١٩٧٣، مطبعة السنة المحمدية، مصر.

پیرستی بابہ تہ کان

لا پھرہ

بابہ ت

۱۰ پیشہ کی وہرگیو

۱۳ دابہ ش کردنی کارہکان لہ نیوان ہر دوو نووسہرہکھ

۱۴ پیشہ کی چاپی چوارہم

۱۵ پیشہ کی چاپی سیہم

۱۶ پیشہ کی چاپی دووہم

۱۷ پیشہ کی چاپی یہکھم

۲۱ **بہشی یہکھم: لیگوئینہوہ بہرایبہکان**

۲۳ **دہروازی یہکھم: ناساندنی زانستی بنہ ماکانی نایین**

۲۳ سہرہتا (تمہید):

۲۳ ناوہکانی ئەم زانستہ و ھویہکانی

۲۶ پیناسہی زانستی بنہ ماکانی نایین

۳۸ **دہروازی دووہم: میژروی زانستی بنہ ماکانی نایین**

۳۸ سہرہتا

۴۹ ۱- بارودوخی عہقیدہ و بیروباوہری نیسلامی لہ سہردہمی پیغہمبہرو
خہلیفہکانی راشدین

۴۹ ا- لہ سہردہمی پیغہمبہر

۵۴ ب- لہ سہردہمی خہلیفہکانی راشدین (۱۱ - ۴۰ک)

۶۲ ۲- بارودوخی عہقیدہ و بیروباوہری نیسلامی لہ سہردہمی ئەمہوویبہکان (۴۱ -
(۱۳۲ک)

۶۶ ۳- بارودوخی عہقیدہ و بیروباوہری نیسلامی لہ سہردہمی عہبباسیہکان (۱۳۲ک)
تاسہردہمی

۷۴ **دہروازی سیہم: بنہ ماکانی نایینی نیسلام**

۷۴ ۱- بنہ ماکانی نایین لہ لایہن ئەہلی سوننہ

۸۱ ۲- شیعہی نیمامی

۳- موعتەزىله

۸۵

ئەو بنه ما ئایینیانەى که موسلمانان لەسەرى کۆکن

۸۶

ئەو بنه مایانەى راجیایان لەسەره

۸۸

بنه ماى ئایینی و بنه ماى مەزهەبى

۹۰

بەشى دووهم: خواناسى (الإلهيات)

۹۳

دەروازەى يەكەم: بوونى خوا و سیفاته كانی

۹۶

باسى يەكەم: بوونى خواى بالادەست و خاوەن شكۆ

۹۶

بەلگەکانى بوونى خواى پاك و بەرز

۹۶

بەلگەى يەكەم: بەلگەى بەدیھاتن و پەیدا بوون

۹۷

بەلگەى دووهم: بەلگەى پىویست بوون (الوجوب)

۱۰۰

مانای خول (دور) و بەلگەى پوچەئیه كەى

۱۰۲

واتای زنجیرەبى (التسلسل) و بەلگەى پوچەئیه كەى

۱۰۴

بەلگەى سێهەم: بەلگەى زانستى (بەلگەى چاودێرى و داهێنان)

۱۰۸

بەلگەى چاودێرى (عناية)

۱۰۸

بەلگەى داهێنان (اختراع)

۱۱۰

بەلگەى چوارەم: بەلگەى بوونى (وجودي)

۱۲۱

بەلگەى پینجەم: بەلگەى رەوشتى (الأخلاقى)

۱۲۲

لە هۆش (ذهن)ى گراوهدا جیگای بى باوهرى نابیتەوه

۱۳۱

هەئخەئتان و بەهەئە داچوونى هەستەكان

۱۳۳

هۆكارەكانى بى باوهرى و گومرايى

۱۳۴

باسى دووهم: سیفەتە كانی خوا

۱۴۱

۱- سیفەتى خودى (نفسى): سیفەتى بوون (الوجود)

۱۴۲

۲- سیفەتە پینچەوانەكان (سلبية)

۱۴۳

سیفەتى لەمژینە و دێرىنى (القدم)

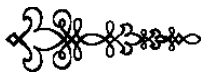
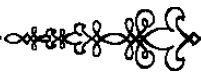
۱۴۴

سیفەتى نەمرى و هەرمان (البقاء)

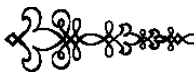
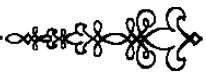
۱۴۶

سیفەتى پینچەوانەى پەیدا بووهداكان (مخالفة الحوادث)

۱۴۸

- ۱۶۲ سیفهتی بی نیازی و به خووه راوهستان (القیام بالنفس)
- ۱۶۵ سیفهتی تهنهای (وحدانیه)
- ۱۶۶ به لگهکانی رهتکردنهوهی هر پینج چهندیتهیهکان
- ۱۶۶ به کهم: به لگهی رهتکردنهوهی چهندیتهی لکاو (الکم المتصل) له زاتی خوادا
- ۱۶۶ دووهم: به لگهی رهتکردنهوهی چهندیتهی جیا (الکم المنفصل) له زاتی خوادا
- ۱۶۹ سییهم: به لگهی رهتکردنهوهی چهندیتهی لکاو (الکم المتصل) له سیفهتهکانی خوادا
- ۱۶۹ چوارهم: به لگهی رهتکردنهوهی چهندیتهی جیا (الکم المنفصل) له سیفهتهکانی خوادا
- ۱۷۱ کاریگهری بیروباوهری یهکتاناسی له زیاندا
- ۱۷۴ ۳- سیفهته واتاییهکان (معانی)
- ۱۷۵ مشتومر له مهر سیفهتی واتاییهکان (معانی)
- ۱۸۱ هوکاری سه رهه لسانی کیشه و مشومر
- ۱۸۳ میژووی کیشه و مشتومر که
- ۱۸۴ سیفهتی توانا (القدرة)
- ۲۱۲ دهروازی دووهم: ده ره نجام و به ره می باوهر بوون به سیفاتهکانی خوا
- ۲۱۲ باسی یه کهم: نهو شانهی بو خوی گهوره نه بوو و نهسته من
- ۲۱۲ باسی دووهم: نهو شانهی بو خوی گهوره دروستن
- ۲۱۴ بینینی خوی پاک و بهرز
- ۲۲۵ باسی سییهم: قهزاو قهدهر
- ۲۲۶ باوهر بوون به قهزاو قهدهر و په یوهندیه کهی به بیروکهی (جهبر)
- ۲۲۸ دست گرتن به هوکارهکان و باوهر بوون به قهزاو قهدهر
- ۲۲۹ دهر کهوتنی بابهتی قهزاو قهدهر
- ۲۳۰ مهزه به بهکانی موسلمانان له بارهی قهزاو قهدهر
- چوارهم: مهزه بهی نیمامی
- پینجهم: مهزه بهی (ابن رشد)
- بهشی سییهم: پیغه مبه رایهتی (النبوه)

- ۲۴۵ ده‌روازه‌ی یه‌که‌م: عه‌قلی مرژۆ و پیویستی به رینمایی و هیدایه‌ت پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۲۴۵ باسی یه‌که‌م: زانینی عه‌قلی
- ۲۴۵ بوونی عه‌قل
- ۲۵۰ باسی دووهم: پیویستی عه‌قل به رینمایی و هیدایه‌تی پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۲۵۰ باوهری عه‌قل ... و باوهری سروش
- ۲۵۴ ده‌روازه‌ی دووهم: مشتمر کردن له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی نکۆلی ده‌که‌ن له پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۲۸۱ کۆتایی
- ۲۸۳ ده‌روازه‌ی سییه‌م: پیغه‌مبه‌رایه‌تی به‌شپوه‌یه‌کی گشتی
- ۲۸۳ باسی یه‌که‌م: پیغه‌مبه‌رایه‌تی و نه‌رکه‌کی
- ۲۸۴ وشه‌ی پیغه‌مبه‌ر و په‌یامبه‌ر له زمانه‌وانیدا
- ۲۸۴ وشه‌ی پیغه‌مبه‌ر و په‌یامبه‌ر له زاراو‌دا
- ۲۸۷ سه‌لماندنی پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۲۸۷ پیغه‌مبه‌رایه‌تی به‌هه‌لبژاردن و ده‌ستنیشان کردن ده‌بیّت له‌لاین خوای گه‌وره
- ۲۸۸ په‌یامبه‌ران و پیغه‌مبه‌ران مروّفن
- ۲۹۰ سووده‌کانی تووش بوونی پیغه‌مبه‌ران به‌دیارده (اعراض) مروّیه‌کان
- ۲۹۲ باوهر بوون به پیغه‌مبه‌ران و په‌یامبه‌ران
- ۲۹۴ ژماره‌و ریژهی پیغه‌مبه‌ران
- ۲۹۶ به‌درۆخستن‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ران و به‌وه‌ی که‌م و کوریان هه‌یه‌ بی باوهری و کوفره
- ۲۹۶ کاری پیغه‌مبه‌ران و ره‌وانه‌ کرانیان بو هه‌موو گه‌لانی جیهان به‌تیکرای
- ۲۹۸ قورنایی پیروژ و کتیبه‌ ئاسمانیه‌کانی تر
- ۳۰۲ باسی دووهم: تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۳۰۲ سیفه‌تی یه‌که‌م: پاریزراوی (العصمة)
- ۳۰۳ جوّری یه‌که‌م: پاریزراوی له‌گونا‌های گه‌وره
- ۳۰۳ یه‌که‌م: پاریزراو بوون له‌کوفر و بی باوهری
- ۳۰۳ دووهم: پاریزراو بوون له‌درۆ کردن
- ۳۰۶ سییه‌م: پاریزراو بوون له‌گونا‌هه‌ گه‌وره‌کانی تر

- ۲۰۶ قۇناغى پېش پېغەمبەرايەتى
- ۲۰۶ قۇناغى دوای پېغەمبەرايەتى
- ۲۰۷ جۆرى دووهم: پارىزراوى لە گوناھى بچوك
- ۲۰۷ گوناھى بچوك دوو جۆرن
- ۲۰۸ بەلگەى پارىزراوى پېغەمبەران
- ۲۱۰ ئەوھى لەبارەى پېغەمبەران ھاتووھو لە رووكەشدا بە گوناھ دەردەكەوئ
- ۲۱۶ ھىكەمەتى تۆمار كردنى ھەلەى پېغەمبەران
- ۲۱۷ سىفەتى دووهم: پراگەياندىنى بەرنامەى خوا (التبليغ)
- ۲۱۹ سىفەتى سىيەم: زىرەكى و ژىرى (القطانة)
- ۲۲۱ سىفەتى چوارەم: نىرىنە بوون (الذكورة)
- ۲۲۲ سىفەتى پىنجەم: پاك و سەلامەت بوون لە ناتەواوى و كەموكورىھەكان
- ۲۲۶ سروش (الوحي)
- ۲۲۸ واتاى سروش (وحي) لە زاراوھدا
- ۲۲۸ جۆرەكانى سروش (وحي)
- ۲۳۲ چوئىيەتى سروش و دابەزىنى بۆ سەر پېغەمبەر
- ۲۳۵ سروش (وحي) شتىكە لە دەرەوھى دەروونە
- ۲۵۷ چەند گومانىكى لاوازو بى بنەما
- ۲۷۰ موّعجيزه (المعجزة)
- ۲۷۹ ھوكمى باوهر بوون بە موّعجيزه
- ۲۸۰ چەند گومانىك و بەرپەرچەكانى
- ۲۸۲ دەروازى چوارەم: پېغەمبەرايەتى بەشىئەھەكى تايبەت
- ۲۸۲ باسى يەكەم: سەلماندىنى پېغەمبەرايەتى محمد (صلى الله عليه وسلم)
- ۲۸۲ يەكەم: بانگەشە كردنى پېغەمبەرايەتى
- ۲۸۲ دووهم: دەرخستنى موّعجيزه
- ۲۸۲ موّعجيزەكانى پېغەمبەر (ﷺ)
- ۲۸۲ جۆرى يەكەم

- ۳۸۷ قورئانی پیروز
- ۳۸۸ ئیعیجازی قورئان
- ۳۸۹ هاتنه حیّ و هاتنه دی مهرجه کانی ئیعیجاز له قورئانی پیروزدا
- ۳۹۲ پرووه کانی ئیعیجازی قورئانی پیروز
- ۳۹۵ شیوازی قورئانی پیروز
- ۳۹۸ تاییه تمه نندی کانی شیوازی قورئانی پیروز
- ۳۹۸ . تاییه تمه نندی یه کهم
- ۳۹۹ تاییه تمه نندی دووهم
- ۴۰۰ تاییه تمه نندی سییه م
- ۴۰۳ تاییه تمه نندی چوارهم
- ۴۰۶ تاییه تمه نندی پینجه م
- ۴۱۰ تاییه تمه نندی شه شه م
- ۴۱۱ تاییه تمه نندی چه و ته م
- ۴۱۳ پرووی دووهم: له پرووه کانی ئیعیجازی قورئانی پیروز
- ۴۲۵ پرووی سییه م
- ۴۲۵ ا- هه وائی داوه له باره ی شته شاراووه و غه ییبه کانی رابردوو
- ۴۲۷ ب- هه وائی داوه له باره ی ئه و شته شاراووه و غه ییبه کانی ئاماده نه و هه ن
- ۴۲۸ پ- هه وائی داوه له باره ی شته شاراووه و غه ییبه کانی داهاتوو
- ۴۳۴ پرووی چوارهم: ئه و راستیه زانستیانه ی قورئان که زانستی سه رده م جه ختیان له سه ر ده کاته وه
- ۴۳۸ گو مانیک و به رپه رچه که ی
- ۴۴۱ چه ند گه واهیه کی تر له سه ر پیغه مبه رایه تی په یامبه ری مه زن محمد صلوات الله علیه
- ۴۴۱ گه واهی یه که م
- ۴۴۵ گه واهی دووهم
- ۴۵۰ گه واهی سییه م
- ۴۵۰ گه واهی چوارهم
- ۴۵۱ گه واهی پینجه م

- ۴۵۱ ټه و مژدانه‌ی له کتیبه‌کانی پیغه‌مبه‌رانی پی‌شودا هاتوون
- ۴۵۲ ټه و مژدانه‌ی له (زبور) دا هاتوون
- ۴۵۳ ټه و مژدانه‌ی له (تورات) دا هاتوون
- ۴۵۶ ټه و مژدانه‌ی له (ټینجیل) دا هاتوون
- ۴۶۲ ټینجیلی (برنابا)
- ۴۶۴ میژووی ټینجیلی (برنابا)
- ۴۷۱ باسی دووم: په‌یامه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و بڼه‌ماکانی بانگه‌وازه‌که‌ی ته‌واوکه‌رو کوټایی
شهریعه‌ته‌گانه
- ۴۷۱ کوټایی هاتنی پیغه‌مبه‌رایه‌تی
- ۴۷۵ گشتگیری په‌یامه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) .
- ۴۷۷ محمد (ﷺ) خاوه‌نی به‌رزترین پله‌و پایه‌یه له‌ناو پیغه‌مبه‌راندا
- ۴۸۰ تکا و شه‌فاعه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)
- ۴۸۰ شه‌فاعه‌ت دوو جوړه
- ۴۸۰ ۱- شه‌فاعه‌تی چه‌سپاو (مثبتة)
- ۴۸۱ ۲- شه‌فاعه‌تی نه‌چه‌سپاو (منفیة)
- ۴۸۳ جوړه‌کانی تکا و شه‌فاعه‌تی چه‌سپاو
- ۴۸۶ تکاو شه‌فاعه‌تی غه‌یری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)
- ۴۸۷ حکمه‌ت له تکاو شه‌فاعه‌ت
- ۴۸۷ بڼه‌ماکانی بانگه‌وازی پیغه‌مبه‌ری مه‌زن (ﷺ)
- ۴۹۲ له به‌رامبه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوادا (ﷺ) چیمان له‌سه‌ر پی‌ویسته
- ۴۹۵ **به‌شی چوارهم: روژی دواپی**
- ۴۹۹ ده‌روازه‌ی یه‌که‌م
- ۴۹۹ به‌لگه‌کانی روژی دواپی
- ۵۰۰ ۱- توژی‌ینه‌وه‌ی ده‌روونی (نفسی)
- ۵۰۱ ۲- توژی‌ینه‌وه‌ی روچی
- ۵۰۲ ۳- گه‌واهی کرداری و ټه‌زموونی

- ۵۰۲ ئامانچ و مەبەست لە بىروا بوون بە رۇژى دوايى
- ۵۰۳ پىۋىستى بىروا بوون بە رۇژى دوايى
- ۵۰۴ ۱- لايەنى دەروونى
- ۵۰۴ ۲- لايەنى رەۋىتى
- ۵۰۷ ۳- پابەند بوون و گرتنەبەر (السلوك)
- ۵۰۸ ۴- پىۋىستى بوونە وەرىيى (الضرورة الكونية)
- ۵۱۰ دەروازەسى دوووم: رۇژى دوايى لە ھىزى نا ئىسلامى
- ۵۱۰ ۱- لە شارستانىيەتى دۆلى رافدىن
- ۵۱۴ ۲- لەلە مىسرىيە كۆنەكان
- ۵۱۸ ۳- لە نايىنى زەردەشتى
- ۵۱۹ ۴- لەلەلەن يۇنانىيە كۆنەكان
- ۵۲۱ ۵- لەلەلەن رۇمانىيەكان
- ۵۲۲ ۶- لەلەلەن ھىندۇسىيەكان
- ۵۲۳ ۷- لەلەلەن سابىئەكان
- ۵۲۴ ۸- لەلەلەن جولىكەكان
- ۵۲۵ ۹- لەلەلەن نەصرانىيەكان
- ۵۲۸ دەروازەسى سېبەم: رۇژى دوايى لە ھىزى ئىسلامدا
- ۵۲۸ واتاكەى
- ۵۲۸ ھۆى ناوئرانى بەو ناوہ
- ۵۲۹ ئەو رىگەيەى كە رۇژى دوايى پىي سەلىئىراوہ
- ۵۳۰ رىگەى تىگەيشتن لەشتە شاراوہو غەبىبەكان و بىروا بوون پىيان
- ۵۳۱ بىروا بوون بە رۇژى دوايى دەرنەجامى بىروا بەخو بوونە
- ۵۳۳ ژيانىكى تر
- ۵۳۳ پچرانى كردار بەھۆى مردن
- ۵۳۳ ئاكام خرايى، كىردەوہكان پەيوەستن بە ئاكامەكانىانەوہ
- ۵۳۵ پەشىمانى (التوبة)
- ۵۳۶ مەرجەكانى پەشىمان بوونەوہ

۵۳۸	مردن (الموت)
۵۳۸	پېناسەكەى
۵۴۰	ئەودى شوپن مردوو ئەكەوئىت بۆ سەر
۵۴۲	ھىوا خواستنى مردن
۵۴۵	ژيانى ناو گۆر (البرخ)
۵۴۵	گۆر (القبر) يەكەم قۇناغە لە قۇناغەكانى پۆزى دوايى
۵۵۵	زىندوو بوونەوہو (ھەستانەوہى جەستەيى) دووبارە ژيانەوہ
۵۶۶	بەرىپابوونى پۆزى دوايى
۵۷۴	نیشانەكانى بەرىپابوونى پۆزى دوايى
۵۷۷	ناخۇشبيھەكانى بەرىپابوونى پۆزى دوايى
۵۸۱	شەپپور، كەرھنا (الصور)
۵۸۵	كۆگردنەوہ (الحشر)
۵۸۸	نمايش كردن و لېپرسينەوہ (العرض والحساب)
۵۹۵	حەوز (الحوض)
۵۹۹	تەرازو (الميزان)
۶۰۷	پرد (الصراط)
۶۱۲	بەھەشت و دۆزەخ
۶۱۳	ئاگرى دۆزەخ
۶۴۲	بەھەشت
۶۷۴	پېرستى سەرچاوەكان
۶۸۶	پېرستى بابەتەكان

دیارتین دانراوه زانستیه کانی

د. رشدي عليان

یهکه م: کتیبه زانستیه کان:

۱. العقل عند الشيعة: مطبعة دار السلام، بغداد ۱۹۷۳.
۲. الاسلام والخلافة: مطبعة دار السلام، بغداد ۱۹۷۶.
۳. الصابئون - حرانیین ومندائیین: مطبعة دار السلام، بغداد ۱۹۷۶.
۴. الأديان: دراسة تاريخية مقارنة - بالاشتراك مع د. سعدون الساموك، مطبعة دار الحرية، بغداد ۱۹۷۶.
۵. علوم القرآن: بالاشتراك مع د. فحطان الدوري وكاظم الراوي، مطابع مؤسسة دار الكتب بالموصل ۱۹۸۰.
۶. علوم الحديث ونصوص من الأثر: بالاشتراك مع د. فحطان الدوري وكاظم الراوي - مطبعة جامعة بغداد ۱۹۸۰.
۷. أصول الدين الاسلامي: نهم کتیبه ی بهردهستمان.
۸. نهج خميني في ميزان الفكر الاسلامي: بالاشتراك، دار عمار للنشر والتوزيع، عمان، الأردن ۱۹۸۵.
۹. النصرية حركة هدمية: بالاشتراك، مطبعة الارشاد، بغدا ۱۹۸۶.
۱۰. التطرف الديني: بالاشتراك، مطبعة وزارة الأوقاف، بغداد ۱۹۸۶.
۱۱. أسرى الحرب في الاسلام: بالاشتراك، مطبعة وزارة الأوقاف، بغداد ۱۹۸۶.

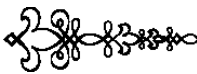
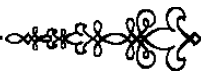
دووهم: نهو کتیبانه ی که وهک پهیره و بهرنامه ی خویندن دانراون:

- ناوبراو بهشدار بووه له دانانی (۲۰) کتیب که کراونه پهیره و خویندن بو چه ندين قوناغی جیا جیای خویندن له وهزارته ی پهروهده، که نه مانهن:
۱. التربية الاسلامية: (۴) کتیبه، بو پوله کانی سی ناوهندی و چوارو پینج و شه شه می ناماده یی له قوتابخانه نامادیه کان سالی ۱۹۷۹ز.
 ۲. التربية الاسلامية: (۲) کتیبه، بو پوله کانی یه که م و دووهمی خولی ماموستایان، سالی ۱۹۷۹ز.

٣. التربية الاسلامية: (٢) كتيبہ بۆ پۆلهكانى: يه كهه و دووهم و سييهى ناوه ندى له قوتابخانه كانى ئىسلامى سالى ١٩٧٩ز.
٤. علوم القرآن: (٢) كتيبہ: بۆ پۆلهكانى چوارهم و پينجهمى نامادهيى له قوتابخانه كانى ئىسلامى سالى ١٩٧٩ز.
٥. الفقه الاسلامي: (٣) كتيبہ، بۆ پۆلهكانى: چوارهم و پينجهم و شه شه مى نامادهيى له قوتابخانه كانى ئىسلامى سالى ١٩٧٩ز.
٦. الحديث الشريف: (٣) كتيبہ، بۆ پۆلهكانى: چوارهم و پينجهم و شه شه مى نامادهيى بۆ قوتابخانه كانى ئىسلامى سالى ١٩٧٩ز.
٧. العقائد الاسلامية: له (٢) كتيب بپكهاتوووه بۆ پۆلهكانى: چوارهم و پينجهم و شه شه مى قوتابخانه كانى ئىسلامى سالى ١٩٧٩ز.

سييههه: ليكولينه وهه تويزينه وهه كان:

١. الاجماع في الشريعة الاسلامية: مجلة المورد، مجلد ٢ عدد ١، ١٩٧٣.
٢. ديانة العرب قبل الاسلام: مجلة الكلية الدراسات، عدد ٢، ١٩٧٤.
٣. الديانة المصرية القديمة: مجلة الرابطة الأدبية - النجف عدد ٤، ١٩٧٥.
٤. الديانة البابلية: مجلة الرابطة الأدبية - النجف عدد ٣، ١٩٧٥.
٥. الديانة اليونانية: مجلة البيان الكويتية، عدد ١٢٤، ١٩٧٦.
٦. الشورى في الاسلام: مجلة آفاق عربية، عدد ١٠، ١٩٧٩.
٧. مكافحة أمية الكبار: مجلة كلية الآداب، عدد ٢٧، ١٩٧٩.
٨. القرآن والأحرف السبعة: مجلة المورد مجلد ٩ عدد ٤، ١٩٨١.
٩. الفقه الاسلامي في العراق: موسوعة حضارة العراق ب ٧، ١٩٨٥.
١٠. المؤسسة الدينية وأثرها في تكوين الشخصية الايرانية: مجلة المنار عدد ٥، ١٩٨٥.

به ره مه چا پکراوه کانی

د. قحطان محمد الرحمن الدوری

یه که مه: کتیبه کان:

۱. الاحتکار وأثره فی الفقه الاسلامی: ج ۱، مطبعة الأمة، بغداد ۱۹۷۴. و ج ۲، دار الرشید، بالریاض ۱۹۸۳ز.
۲. الشوری بین النظرية والتطبيق: مطبعة الأمة، بغداد ۱۹۷۴.
۳. صفة الأحكام من نیل الأوطار وسبل السلام: ج ۱، مطبعة دار السلام، بغداد ۱۹۷۴. و ج ۲ مطبعة الارشاد، بغداد ۱۹۸۶.
۴. الكمال بن همام وتحقیق رسالته: اعراب قوله (عَلَيْهِ السَّلَامُ): (كلمتان خفیتان علی اللسان.....) مطبعة جامعة بغداد ۱۹۸۰ز.
۵. الاقتراح فی بیان الاصطلاح: لابن دقیق العید (دراسة وتحقیق) مطبعة الارشاد، بغداد ۱۹۸۲ لوزارة الأوقاف العراقية.
۶. القرآن الکریم کلماته ومعانیه: (ج ۲۷ - ۲۸) لوزارة التربية، مطبعة الخلود بغداد ۱۹۸۳ز.
۷. عقد التحکیم فی الفقه الاسلامی والقانون الوضعی: مطبعة الخلود، بغداد ۱۹۸۵ لوزارة الأوقاف والشؤون التربیة.

دووم: نهو کتیبانهی به هاوبهش دایناوون:

أ - نهو کتیبانهس به هاوبهش نووسیویه تنس بو وهزاره تنس خویندنس بالآ:

۱. المدخل الی دین الاسلام: بالاشترک مع د. منیر البیاتی، مطبعة دار الحرية، بغداد ۱۹۷۶ز.
۲. أصول الدین الاسلامی: بالاشترک مع د. رشدي عليان، ج ۱، مطبعة دار الحرية، بغداد ۱۹۷۷ز، ج ۲ مطبعة جامعة بغداد ۱۹۸۱ز، ج ۳، مطبعة الارشاد، بغداد ۱۹۸۶ز، که نهو کتیبهی بهردهستمانه.
۳. قواعد التلاوة: بالاشترک مع السيد فرج توفیق الولید، مطبعة الجامعة بغداد ۱۹۸۰ز.
۴. علوم الحدیث ونصوص من الأثر: بالاشترک مع د. رشدي عليان وكاظم فتحي

- الراوي، مطبعة جامعة بغداد، ١٩٨٠.
٥. علوم القرآن: بالاشتراك مع د. رشدي عليان وكاظم فتحي الراوي، مطابع مؤسسة دار الكتب بالموصل، ١٩٨٠.
٦. التفسير: بالاشتراك مع د. محسن عبدالحميد، دار المعرفة ١٩٨٠ز.
- ب- **نهو كتيبه انه نه به هاوبهش نووسيوويه نه بو وهزاره تن بهر وهرده:**
١. التربية الاسلامية: (بو قوتابخانه كانى نيسلامى) له (٦) كتيب بيكهاتووه، بو پوله كانى: چوارهم و پينجهم و شه شه مى سهره تايى، ههروه ها بو پولى يه كه م و دووهم و يه كه مى ناوه ندى، ١٩٧٩ز.
٢. الحديث الشريف وعلومه: (بو قوتابخانه كانى نيسلامى) له (٦) كتيب بيكهاتووه، بو پوله كانى: دووهم و سئيه مى ناوه ندى و چوارهم و پينجهم و شه شه مى ناماده يى، ١٩٧٩ز.
٣. التربية الاسلامية: (بو پولى شه شه م بو قوتابخانه كانى نيشتمانى) المجلس الأعلى للحملة الوطنية الشاملة لحو الامية الازمى. بغداد ١٩٨٠ز.
٤. علم التجويد: (بو قوتابخانه كانى نيسلامى) ١٩٨٢، بالاشتراك مع الشيخ جلال الحنفي الأستاذ فرج توفيق الوليد.
- سئيه م: تويزينه وه كانه:**
١. عقد التحكيم في الفقه الاسلامي: نشر في مجلة كلية الدراسات الاسلامية، العدد ٤، ١٩٧٤ز. و قد تضمنه كتاب (عقد التحكيم في الفقه الاسلامي والقانون الوضعي).
٢. التسعير في الفقه الاسلامي: نشر في مجلة كلية الدراسات الاسلامية، عدد ٥، ١٩٧٣ و طبع ضمن كتاب الاحتكار وآثاره في الفقه الاسلامي.
٣. محمد عبده - المصلح الأستاذ: نشر في ٩ مقالات في مجلة الرسالة الاسلامية، بغداد ١٩٨٢ز.
٤. محمد رشيد رضا: نشر في مجلة دراسات عربية اسلامية، عدد ٣، بغداد، ١٩٨٣ز.
٥. الادخار: نشر في مجلة الرسالة الاسلامية، عدد ١٦٠ - ١٦١، بغداد ١٩٨٣ز.
٦. علوم الحديث الشريف: نشر في كتاب (حضارة العراق) ب ٧ و ١١ لوزارة الاعلام العراقية، بغداد ١٩٨٥ز.
٧. الحركات الهدامة في الاسلام: وطبع في كتاب (النصيرية حركة هدمية) من منشورات كلية الشريعة ١٩٨٦ز.

٨. التطرف الدينى: وطبع فى كتاب (الطرف الدينى) من منشورات وزارة الأوقاف والشؤون الدينىة كلية الشريعة ١٩٨٦ز.
٩. مادة (ثمن): فى الموسوعة الفقهيّة التي تصدرها وزارة الأوقاف بالكويت ١٩٨٦. و مادة (مقايضة) فيها أيضاً ١٩٨٩.
١٠. غلو الخمينيّة فى ولاية الفقيه: ضمن كتاب (ولاية الفقيه - الواقع والأبعاد) من منشورات كلية الشريعة ١٩٨٨.
١١. الإسلام والارهاب: ضمن كتاب (الدين والارهاب) من منشورات منظمة المؤتمر الإسلامى الشعبى، مطبعة الرشاد بغداد ١٩٨٨.
١٢. تأثير المحدثين العراقيين فى خارج البلاد العربيّة: ضمن كتاب (العراق فى موكب الحضارة) بغداد ١٩٨٨.
١٣. الحركة الباطنيّة - الوسائل والغايات: ضمن بحوث الندوة (الحركة الباطنيّة ودورها التخريبي فى الفكر العربى الإسلامى) من منشورات كلية الشريعة ١٩٨٩ز.
١٤. التحدي فى آيات الاعجاز: مجلة الرسالة الإسلامىة ١٩٩٠.

ئەم كتيبە

بۆيە بەوناوہ ناوئراوہ، چونكە بنچينەي زانياربيہگانى ئايينە و ئەو زانياربانەش، كە لەسەرى بنياد دەنرین و، لەبەرئەوہى ئەركى روونکردنەوہى ئەو شتانە لە ئەستۆ دەگریت، كە لە بنەماكانى ئايين و بنچينەگانىہتى، كە بەنەبوونى باوہر دانامەزريت. لە بەرامبەر زانستى (فيقہ) كە ھەلدەستيت بە روونکردنەوہى لايەنە ناسەرەكى (فروع) يە کردارىبيہگانى ئايين و ، لەبەر امبەر زانستى رەوشت و تەسەووف كە گرنگى دەدات بە لايەنى رەوشت لەسەر بنچينەي چيژى رۆحى و ويژدانى دەروونى و دل.

بويە ئەو ناوہمان ھەلبژارد و کردمانە ناونيشانى ئەم كتيبە، ئامانجمان جەخت کردنەوہىە لە ليكۆلينەوہى بنەماكانى ئايين، نەك ليكۆلينەوہ لە بنەما مەزھەبيەگان، و بابەتە لاوہكيەگان چ تيوورى بن يان کردارىيى.

